Abdurrahman CÂMÎ

NEFEHÂTÜ'L-ÜNS
MİN HADARÂTİ'L-KUDS

Tercüme ve Şerh:
LÂMİ'Î Çelebi

MARİFET YAYINLARI

Nefahãtü'l–Üns

EVLİYÂ MENKIBELERİ

Abdurrahman Câmî

Tercüme ve Şerh:
Lâmiî Çelebi

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Süleyman Uludağ
Prof. Dr. Mustafa Kara

MARİFET YAYINLARI
Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sok.
Defne Han No: 27 Kat: 3
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: (0.212) 526 22 70 - 513 92 25
Fax: (0.212) 513 92 25

Marifet Yayınları: 95
İslâmî Araştırmalar Dizisi: 37

Katkıda bulunanlar:
Prof. Dr. Ahmed Saim Kılavuz
Prof. Dr. Hüseyin Algül
Prof. Dr. Osman Çetin
Yard. Doç. Dr. Mustafa Bilgin

ISBN 975-359-061-X

Dizgi:
Ender Boztürk, Jale Azaklı

Sayfa düzeni:
Karakalem

Baskı:
Bayrak Matbaası

Ocak 1998
İstanbul

İçindekiler

Önsöz 15
Tabakāt-ı Sûfiye Kitapları
Tabakâtü'z-zühhad ve Tabakâtü'n-nüssak 18
Tabakâtü's-sûfiyye kitaplan 18
Zâhide-sûfiyye-âbide hanımlar hakkında bilgi veren eserler 22

Câmî
Câmî'nin tasavvufla ilgisi 30
Şark ve garb tasavvufunun mecz ve te'lif edilmesi 31
Câmî'nin eserleri 32

Nefahāhü'l-Üns
Câmî'nin katkılan 38
Lâmiî'nin katkılan 39
Nefahât'ın şerh-zeyli ve tercümeleri 40
Nefahât'ın baskılan 40

Lâmiî
Eserleri 44
Tercümenin bazı özellikleri 44

Sûfilerin hayat hikâyelerini okumanın faydaları 47

Nefahātü'l-Üns tercümesi
GİRİŞ 59
Câmî'nin tertibi üzerine eserin takdimini tamamlama 61
VELÎ VE KÖLELİK KONUSUNA DAİR 67
Marifet-arif-mu'terif ve cahil hakkında 70
Sûfî-mutasavvıf-melâmetî fakir ve aralarındaki fark hakkında malûmât 72
Velâyet sahiplerinin sınıflarına dair 83

Hızır–İlyas 91
Evrâd–Ezkâr 94
Muhammedî kutuplar 98
Ricâlu'l–Gayb 101
İlim ve Ulemâ 104
Âlimlerin sınıflandırılması 106

Tevhid, mertebeleri ve tevhid ehli hakkında 114
Mucize, keramet, istidac ve aralarındaki fark 137
Kıyamet gününe kadar evliyânın (k.s) kerâmetleri bulunacağına dair . 136
Kerâmetlerin ve harikulâde hallerin çeşitleri 144
Mutasavvıfların sûfî adını almalarına dair 145
Bu eseri okumanın faydaları 146
Sûfilerin menkıbelerini okumanın faydaları 147

MENKIBELER

Ebû Haşim Sûfî 153
Zünnün Mısrî 154
Şeyh İsrafil 157
Ebü Esved Mekkî 158
Ebû Esved Raî 158
Ebû Ya'kub Haşimî 159
Velid b. Abdullah Saka 159
Fudayl b. Iyaz 160
Yusuf Esbât 161
Ma'ruf Kerhî 161
Ebû Süleyman Dârânî 162
Davud b. Ahmed Dârânî 163
Dâvud Tâî 163
İbrahim b. Edhem 164
İbrahim b. Sa'd Alevî 165
Ebü Hâris Evlâsî 166
İbrahim Setenbe Herevî 167
İbrahim Ribâtî 168
İbrahim Utrûş 169
İbrahim Sayyad Bağdâdî 170
İbrahim Acurî Sağir 170
İbrahim Acurî Kebir 170
Muhammed b. Hâlid Acurî 171
İbrahim Şemmâs Semerkandî 171
Feth b. Ali Mevsilî 171
Feth b. Suhruf Mervezî 172
Bişr Hafî 172
Bişr Taberânî 173
Kasım Harbî 173
Şakik Belhî 173
Dâvud Belhî 174
Muhasibî 175
Ebû Turâb Nahşebî 176
Ebû Turâb Remelî 177
Ebû Hâtem Attâr 177
Serî Sakatî 178
Ali b. Abdulhamid 180
Ebû Ca'fer Semmak 180
İbn Semmâk 180
Ahmed Hadraveyh 180
Yahya b. Muaz Râzî 181
Halef b. Ali 182
Bâyezid Bistamî 182
Ebû Ali Sindî 184
Ebû Hafs Haddâd 184
Ebû Muhammed Haddâd 185
Zâlim b. Muhammed 186
Ebû Muzahim Şîrâzî 186
Abdullah Mehdî Bâverdî 187
Hamdûn Kassâr 187
Ebû Hüseyn Barusî 188
Mansur b. Ammâr 189
Ahmed b. Asım Antâkî 189
Muhammed b. Mansur Tûsî 190

Ali Akkî 191
Hatem Asamm 192
Ahmed b. Ebü'l-Havârî 193
Abdullah b. Hubeyk Antakî 194
Sehl Tusterî 194
Abbas b. Hamza Nişaburî 197
Abbas b. Yusuf Şiklî 197
Abbas b. Ahmed 197
Ebû Hamza Horasânî 198
Ebû Hamza Bağdâdî 199
Hamza b. Abdullah Alevî 201
Ebû Said Harrâz 202
Ahnef Hemedânî 205
Ebû Şuayb Mukanna 206
Ebû Akkal Mağribî 206
Hammad Kureşî 207
Ebû Hüseyn Nûrî 207
Cüneyd Bağdâdî 209
Ebû Ca'fer Kerbinî 213
Kehmes b. Hasan 214
Amr b. Osman Mekkî 214
Şah Şucâ' Kirmânî 216
Ebû Osman Hirî 217
Zekeriya b. Dâniye 218
Zekeriya b. Yahya Herevî 218
Zeyyad Kebir Hemedânî 218
Ebû Osman Mağribî 219
Ebû Tâlib İhmîmî 220
Talha b. Muhammed Şiblî 220
Ebû Abbas Mesrûk 221
Ebû Abbas Bağdâdî 221
Ebû Abdullah Mağribî 222
Ebû Abdullah Nebâcî 223
Ebû Abdullah Antakî 223
Mümşâd Dîneverî 224
Hasan b. Ali Musuhî 226
Ahmed bb İbrahim Musuhî 226
Ruveym b. Ahmed 227
Yusuf Razî 230
Abdullah b. Hâzır 231
Sâbit b. Habbâz 233
Ebû Sâbit Râzî 233
Semnun b. Hamza 233
Zehrûn Mağribî 235
Arûn b. Vessâbe 236
Meymun Mağribî 236
Sa'dun Mecnûn 236
Ata b. Süleyman 237
Ali b. Sehl 237
Muhammed b. Yusuf 238
Muhammed b. Fâze 240
Sehl b. Ali Mervazî 240
Ali b. Hamza Isfahanî 241
Ali b. Şuayb Saka 242
Ali b. Muvaffak Bağdâdî 243
Ebû Hamza Kalânisî 243
Ebû Garib İsfahânî 244
Ebû Abdullah Kalânisî 244
Ebû Abdullah b. Cellâ 245
Ebû Abdullah Hakanî 246
Ebû Abdullah Busrî 247
Ebû Abdullah Sencerî 249
Ebû Abdullah Husrî 250
Cafer b. Murakka 250
Ali b. Bündâr 250
Muhammed b. Fazl Belhî 252
Hakîm Tirmizî 254
Ali b. Bekkâr 255
Ebû Abdullah Abâdânî 256
Ebû Abdullah Hadramî 256
Ebû Abdullah Sâlimî 257
Ebû Tâlib Mekkî 257
Ebû Abdullah Çâvpâre 258
Ebû Bekr Verrâk Tirmizî 259
Ebû Kasım Râzî 260
Ebû Kasım Hakîm Semerkandî 261
Ebû Bekr Soğdî 261
Sâlih b. Mektûm 262
Ebû Zer Tirmizî 262
Haşim Soğdî 262
Muhammed b. Hasan Cevherî 263
Ebû Bekr Kisâî Dîneverî 264
Ebû Ali Cürcânî 264

Muhammed ve
Ahmed İbnu Ebi'l-Verd 265
Tâhir Makdisî 266
Ebû Ya'kûb Sûsî 266
Ebû Ya'kûb Nehrecûrî 267
Ebû Ya'kûb Zeyyât 268
Ahmed b. Vehb 268
Ebû Ya'kûb Mezâbilî 268
Ebû Ya'kûb Akta' 269
Ebû Ya'kûb Zîzî 270
Ebû Ya'kûb Mezkûrî 271
Ebû Ya'kûb Meydânî 272
Ebû Ya'kûb Herrât 272
Ebû Ya'kûb Kuretî 272
Hayr Nessâc 273
Mahfuz b. Mahmûd 274
Mahfuz b. Muhammed 275
İbrâhim Havvâs 275
İbrahim b. İsâ 277
İbrahim b. Sâbit 278
Ebû Muhammed Cerîrî 278
Gânem b. Sa'd 279
Gaylan Semerkandî 280
Gaylan Muvesvis 280
Ebû Abbas b. Ata 280
Ebû Sâlih Müzeyyin 281
Ebû Abbas Arzîzî 282
Ebû Abbas Dîneverî 283
Ebû Abbas Ahmed b. Yahya 284
Ebû Abbas Bâverdî 284
Ebû Abbas Berdeî 285
Ebû Abbas Seyyârî 285
Abdulvâhid b. Ali Seyyârî 285
Ebû Abbas Sühreverdî 286
Ebû Abbas Nihavendî 286
Ahi Ferec Zencânî 288
Ebû Abbas Nesâî 288
Ebû Abbas Süreyc 290
Ebû Abbas Hamza b. Muhammed 290
Hallac 290
Abdülmelik İskafî 294
İbrahim b. Fâtik 295
Fâris b. İsâ Bağdâdî 298
Ahmed b. Hüseyn b. Mansur 299
Ebû Mansur Kavgilah 299
Ebû Amr Dımaşkî 300
Muhammed b. Hâmid Tirmizî 300
Abdullah b. Muhammed Harrâz 301
Bünan Muhammed Hammâl 302
İshak b. İbrahim Hammâl 304
Bünân b. Abdullah 304
Şeybân b. Ali 304
Ebû Hasan Müzeyyin 305
Ebû Hüseyn Sâyiğ Dineverî 306
Ebû Hasan Sabıhî 307
Ebû Hasan Süyûtî 307
Ebû Hasan b. Şa're 308
Ebû Hamid b. Zencî 308
İbrahim Kassâr er-Rakkî 309
Ebû Ca'fer Haffâr 311
Ebû Ca'fer Sümânî 311
Ebû Ca'fer Saydalânî 311
Ebû Ca'fer Ahmed b. Mahdan 312
Ebû Ca'fer Fergânî 313
Ebû Ca'fer Sâmânî 313
Ebû Ca'fer Haddâd 314
Ebû Ca'fer Muaz Mısrî 315
Ebû Abdullah Berkî 315
Ebû Ca'fer Meczûm 316
Ebû Ca'fer Damgânî 318
Ebû Hasan Verrâk 319
Ebû Hüseyin Derrâc 319
Bükeyr Derrâc 320
Ebû Hüseyn Selâmi 320
Ebû Hüseyn Mâlikî 320
Ebû Hüseyn Hâşimî 320
Ebû Bekr Vâsıtî 321
Ebû Bekr Zekkak Kebîr 322
Ebû Bekr Kettânî 323
Ebû Bekr Atâ Cuhfî 324
Ebû Bekr Şakkak 324
Ebubekir Şiblî 325

Ebû Bekr Yezdânyar Urmevî 328
Ebû Bekr Saydalânî 329
Ebû Bekr Habbâz Bağdâdî 330
Ebû Bekr İsa Mutavvi'î 330
Ebû Bekr Tâhir Ebherî 330
Ebû Bekr b. Ebu Sa'dân 331
Ebû Bekr Atûfî 332
Ebû Bekr Sakkâ 333
Ebû Bekr Sakkâ 333
Ebû Bekr Mısrî 334
Ebû Bekr Dukkî 334
Ebû Bekr Tamestâni 335
Ebû Bekr Ferrâ 336
Ebû Bekr Şebehî 337
Ebû Bekr Tarsûsî 337
Ebû Bekr Sûsî 338
Ebû Bekr Şukeyr 341
Ebû Bekr Cevzakî 341
Ebû Bekr Râzî 342
Ebû Bekr Müfid 342
Ebû Bekr Kasrî 343
Ebû Bekr Mevâzinî 343
Ebû Bekr Eşnânî 344
Ebû Bekr Megazilî 344
Ebû Bekr Katîrî 344
Ebû Bekr Hemedânî 345
Ebû Bekr Kefşîri 345
Ebû Bekr b. Davud Dîneverî 345
Ebû Ali Rûzbârî 346
Ebû Ali Sakafî 348
Ebû Ali Kâtib Mısrî 349
Ebû Ali Meştûlî 349
Ebû Ali Râzî 351
Ebû Ali Hayran 351
Ebû Ali Sircânî 351
Murta'iş 351
Abdullah Münâzil 353
Abdullah Haddâd Râzî 354
Abdullah b. İsâm Makdisî 354
Abdullah Nebâzânî 354
Ebü-Hayr Tînâtî 354
Ebû Hayr Habeşî 359
Ebû Hayr Askânânî 360
Ebû Hayr Hımsî 360
İbrâhim b. Şeybân Kirmânî şâhî 360
Ebû Zeyd Mergazî 361
İbrahim b. Ahmed b. Müvelled 361
İbrahim Cîlî 362
İbrahim Dehistânî 362
İbrahim Merginânî 363
İbrahim (Nazuye) 363
Muzaffer Kirmanşâhî 363
Ebû Hüseyn b. Bünân 364
Ebû Hüseyn b. Hind Fârisî 364
Ebû Edyân 365
Ebû Ca'fer Muhammed Nesevî 366
Ebû Saîd A'râbî 367
Ebû Amr Züccâcî 367
İbrahim b. Yusuf Züccâcî 368
Ca'fer Huldî 369
Ebû Hasan Buşencî (Kûşencî) 370
Bündar b. Hüseyn 371
Ebû Amr b. Nüceyd 372
Abdullah Şa'rânî 373
Ebû Hüseyn Seyrevânî 373
Ebu Hüseyin Karafî 374
Ebû Süleyman Nîlî 374
Ebû Süleyman Havvâs Mağribî 374
Ebû Kasım Nasrabazî 375
Ebû Bekr Râzî Becelî 376
Ebû Bekr Fâlîzbânî 376
Ebû Hüseyn Husrî 378
Ebû Hüseyn b. Sem'ûn 378
Ebû Nasr Habbâz ve
Ebû Hasan Sûhân Ajen 379
Ahmed Harrânî 379
Cehm Rakkî 380
Ebû Hasan Urmevî 380
İbn Hafif Şirazî 380
Ebû Hayr Malikî 382
Ebû Bekr Şa'rânî 383
Ebû Muhammed Atayidî 384

Ca'fer Hazzâ 384
Hişâm b. Abdân 384
Ebû Muhriz Şirâzî 386
Abdurrahim İstahrî 386
Müemmil Cessâs 388
Ali b. Şâluveyh 389
Ebû Bekr İskâf 390
Ebû Dahhâk 390
Ebû Muhammed Haffâf 391
Hasan b. Hamuye 392
Ebû Ca'fer Harraz İstahrî 392
Abdullah Kassâr 392
İbrahim Mütevekkil 393
Ebû Tâlib Hazrec 394
Ebû Ali Vâricî 396
Ebû Fazl Ca'fer Ca'dî 396
Ebû Kasım Kasrî 396
Abdülaziz Bahrânî 398
Ebû Hasan Hakimî 398
Ebû Ali Hüseyn 398
Ebû İshâk Kazerûnî 399
RûzBihân Baklî 400
Ebû Hasan Kerdûye 402
Abdullah Balyânî 403
Cemaleddin Muhammed Bâkelincâr 406
Musa b. İmrân Cîreftî 407
Ali b. Hasan Kirmânî 407
Mîre Nişâbûrî 408
Ebû Abdullah Terûgidî 409
Ebû Abdullah Rûdbârî 409
Ebû Abdullah Mânek 410
Ebû Abdullah Dûnî 411
Ebû Abdullah Mevlâ 411
Ebû Abdullah Mukrî 412
Ebû Abdülkasım Mukrî 413
Ebû Muhammed Râsibî 413
Ebû Abdullah Dîneverî 414
Ebû Hüseyn Seyrevânî Sağir 415
Ebû Hüseyn b. Cehdam Hemedânî 417
Ebû Hüseyn Tarzî 418
Ebû Hüseyn Serkî 418
Muhammed Sâhirî 419
Ahmed Cuvâlger 420
Ebû Hüseyn Haddâd Herevî 420
Ebû Muzaffer Tirmizî 421
Emirçe Sifâl-Furûş 421
Şerif Hamza Ukaylî 422
Arif Ayyâr 423
Ebû Hüseyn Sâlibe 424
İmrân Sülûsî 424
Ebû Hüseyn Merv-Rûdî 425
Ebû Hâmid Dostan 426
Bâb Fergânî 427
Ebû Mansûr Ahmed 428
Serrâc 428
Ebû Fadl b. Hasan Serahsî 429
Hâluy-i Nişâburî 431
Ebû Abbâs Kassâb Amûlî 431
Ahmed Nasr 434
Ebû Ali Siyah 435
Ebû Ali Dekkâk 436
Ebû Ali Şebbuy Mervezî 439
Ebû Kasım Bişr Yâsîn 440
Lokman Serahsî 441
Muhammed Kassâb Amîlî 443
Ebû Hasan Harakânî 443
Ebû Abdullah Dastânî 445
Ebû Said Ebü'l-Hayr 445
Ebû Kasım Gurgânî (Cürcânî) 454
Muzaffer b. Ahmed b. Hamdân 454
Ma'şûk Tûsî 455
Emir Ali Abû 456
Abdurrahman Sülemî 457
Hüseyin Sülemî 458
Ebû Sehl Su'lûkî 459
Kuşeyrî 460
Ebû Abbas Şakkanî 461
Ebû Hasan Muhammed Huttelî 462
Hücvirî 463
Hammad Serahsî 464
Edib Kemendî 464
Ebû Hasan b. Müsennâ 465

Ahmed Neccâr Esterâbâdî 465
Ebû Zür'a Râzî 466
Ebû Zür'a Erdebîlî 466
Ebû Abdullah Bâbûlî 467
Ebû Abdullah Bâkû 467
Mu'min Şîrâzî 469
Ebû İshak Şâmî 469
Ebû Ahmed Abdâl Çiştî 470
Muhamed Çiştî 471
Ustad Merdân 471
Yusuf b. Muhammed b. Sem'ân 472
Mevdûd Çiştî 473
Ahmed b. Mevdûd Çiştî 476
Ebû Velid Ahmed b. Ebû Recâ 477
Abdullah Herevî 477
Yahya b. Ammar Şeybânî Ensârî 481
Ebû Abdullah Takî 483
Ebû Hasan Bişrî 484
Ebû Kasr Büstî 484
Kaka Ahmed Sünbülî 485
Muhammed Horçe 485
Ebû Mansur Muhammed Ensârî 485
Ebû Mansur Suhte 486
Ahmed Çiştî ve İsmail Çiştî 486
Ebû Nasr Sühanker 487
Ahmed Haci 488
Ebû Selem Bâverdî 488
Ebû Ali Keyyâl 489
Ebû Ali Zenger 489
Ebû Ali Pota-ger 489
Ebû Nasr Kabbânî 489
İsmail Nasrâbâdî 489
İsmail Debbâs Cireftî 489
Ebû Said Muallim 489
Muhammed Ebû Hafs Kuretî 490
Amû 490
Ahmed Kûfânî 491
Ebû Hasan Neccâr 491
Ebû Leys Buşencî / Kûşencî 471
Muhammed b. Abdullah Kazer Kurbenç 497
Hayrçe 498
Ebû Abdullah Malinî 499
Ebû Nasr 499
Sultan Mecdüddin Tâlibe 500
Ebû Abdullah Muhtar b. Herevî 501
Ebû Zer Bûzcanî 502
Ahmed Namekî (Câmi) 503
Ebû Tâhir Kürd 512
Ebû Ali Farmedî 513
Ebû Bekr Abdullah Tûsî Nessâc 515
Gazalî 516
Ahmed Gazalî 519
Yusuf Hemedânî 521
Abdulhalık Gucduvanî 523
Arif Rivgervî (Rivegerî) 525
Mahmud İncîr Fağnevî 525
Ali Râmtenî 525
Muhammed Baba Simmasi 526
Emir Külâl 527
Kasem (Kusem) Şeyh 528
Halil Ata 529
Bahaeddin Nakş-bend 530
Alaeddin Attar 541
Ebu Nasr Parsa 547
Hasan Attâr 548
Ya'kub Çerhî 549
Alauddin Gucdüvânî 550
Nizamuddin Hâmuş 551
Abdullah İsfahânî 553
Sa'deddin Kaşgârî 554
Ubeydullah Ahrâr 556
Câmî 568
Hocaga Muhammed b. Ubeydullah 571
Muhammed Yahya 572
Abdülhak Hoca 572
Mollazâde Etrârî 572
Muhammed Bedahşi 573
Abdullah İlâhî 574
Ahmed Buhârî 579
Ebû Hasan Büstî 585
Hasan Sekkâk Simnânî 585

Muhammed b. Hamuye Cüveynî 585
Aynülkudât Hemedânî 586
Berke-i Hemedânî 587
Şeyh Fetha 588
Ziyauddin Ebû Necib Sühreverdî 588
Ammâr Yasir 589
Rüzbihân Kebir Mısrî 590
İsmail Kasrî 590
Necmüddin Kübra 590
Mecdüddin Bağdâdî 595
Sa'deddin Hamevî 600
Seyfuddin Baherzî 602
Aynuzzaman Cemaleddin Gîlî 604
Baba Kemal Hocendî 604
Ebû Vefa Harezmî 605
Necmeddin Râzî 606
Radiyyuddin Ali Lâlâ Gaznevî 607
Cemaleddin Ahmed Curfânî 609
Nureddin İsferâînî 610
Alauddevle Simnânî 611
Ahi Ali Mısrî 616
Necmüddin Muhammed Edkanî 617
Muhammed Dihistânî 618
Ebü'l-Berekât Takıyyüddin 620
Seyyid Ali Hemedânî 621
Abdullah Gürcistânî 621
Baba Mahmud Tûsî 622
Ahi Kutluk-Şâh 622
Hafız Bahaeddin Eberdihî 622
Fahreddin Luristânî (Nuristânî) 625
Ali Ferâhî 625
Muhammed Şah Ferâhî 427
Bahaeddin Ömer 428
Şemseddin Muhammed b. Esed 630
Bahaeddin Veled 635
Burhaneddin Muhakkik 633
Mevlâna Celaleddin Rûmî 634
Şems-i Tebrizî 639
Selahaddin Zerkub 643
Şeyh Hüsameddin 643
Sultan Veled 643
Şihabuddin Sühreverdî 647
Necibüddin Ali Buzguş (Burguş) 647
Zahirüddin Abdurrahman Ali b. 650
Muhammed Yemeni 650
İbrahim Meczûb 652
Cemaleddin Lurî 654
Şemseddin Safî 655
Nureddin Abdüssamed Natanzî 656
İzzettin Mahmud Kaşî 656
Kemaleddin Abdürrezzak Kaşî 658
Nureddin Abdurrahman Mısrî 669
Zeyneddin Hâfî 670
Abdüllatif Makdisî 672
Abdulmu'tî 674
Abdurrahim Merzifonî 676
Tâceddin İbrahim Karamânî 679
Haci Halife Kastamonî 680
Vefâ Konevî 683
Rüstem Halife Bursevî 687
Emir Kıvamuddin Sincânî 688
Şemseddin Muhammed 690
Ebû Bekr Taib-âbâdî 692
Celaleddin Mahmud 694
Celaleddin Ebû Yezid Purânî 695
Zahiruddin Halvetî 697
Sadreddin Hıyâvî 698
Baba İlyas 699
Zekeriya Halvetî 700
Abdurrahman Çelebî 700
Yahya Şirvânî 700
Dede Ömer Rûmî 703
Ali Halvetî 704
Habib Ömerî Halvetî 704
Çelebi Halife 706
Bahaeddin Zekeriya Multanî 710
Nizamuddin Dehlevî 711
Ebu Abdulah Saymaî 713
Abdülkadir Geylânî 714
Hammâd Debbâs 716
Sadaka Bağdâdî 719
Seyfuddin Abdülvehhâb 719

Abdurrahman Tafsuncî 720
Ebû Amr Sarîfînî 723
Beka b. Batu 732
Kadib Ulbân Mevsilî 733
Muhammed Evânî 734
Ebussuud İbn Şibl 734
Ebû Medyen Mağribî 736
Ebû Abbas Senhâcî 740
Ebû Rebî' Kefif Mâlekî 741
Adî b. Müsâfir 742
Ahmed Rifâî 742
Hayyat Harrânî 745
Câ-gîr 746
Ebû Abdullah Haşimî 747
Ebû Hasn Ali b. Hamid Saîdî 747
Ebû İshak b.Zarif 749
İbn Fârız 749
İbrahim b. Mu'sâr 756
Muhyiddin Arabî 757
Sadreddin Konevî 768
Mueyyeduddin Cendî 770
Sa'deddin Fergânî 772
Musâ Sidrânî 775
İsa Hettâr Yemenî 778
Ebû Gays Yemenî 778
Ebû Hasan Şazilî 780
Yasin Mağribî Haccâm 784
Afifuddin Tilemsânî 784
Ebû Abbas Mürsî 786
Sa'd Haddâd ve Cevher 787
Ahmed b. Ca'd ve Saîd 788
Necmeddin İsfahânî 789
Kutbüddin Yahya Nişaburî 792
Ebû Muhammed Mercânî 792
Ebû Abdullah Endelüsî 793
Süleyman Türkmânî 794
Ali Kürdî 794
Muferrih 796
Ebû Abbas Demenhûrî 797
Reyhan 798
Alauddin Harizmî 799
Abdullah Ya'fiî 800
Şihabuddin Sühreverdi-iMaktul 802
Evhaduddin Kirmânî 804
Kasım Tebrizî 808
Hakim Senâî 810
Feriduddin Attar 814
Sa'dî Şirâzî 816
Fahreddin Irakî 817
Emir Hasenî (Hüseynî) 820
Evhaduddin İsfahânî 821
Efdaluddin Hakanî 822
Nizâmî 823
Hüsrev Dehlevî 824
Hasan Dehlevî 825
Kemaleddin Hocendî 826
Muhammed Şîrîn Mağribî 827
Hafız Şirâzî 829
ANADOLU VELİLERİ 831
Ali b. Meymun Mağribî 831
Somuncu Baba 833
Hacı Bayram Veli 834
Ak Şemseddin 834
İbrahim Tennurî 838
Geyikli Baba 841
Yazıcızade Ahmed ve
Muhammed Çelebi 842
Yunus Emre 842
Hacı Bektaş Veli 843
Rabiatul Adeviyye 844
Lübâbe Muteabbide 845
Meryem Basriyye 845
Reyhâne-i Vâlihe 846
Ukayratü'l-Abide 846
Şa'vâne 846
Kürdiye 847
Hafsa bint Şirin 847
Râbiâ-i Şâmiyye 847
Hakime Dımaşkiye 848
Ümm-i Hassan 849
Fatıma Nişaburiye 849
Zeytûne 850

Fatıma Berde'iye 851
Ümm-i Ali 851
Ümm-i Muhammed 852
Fatıma bint Ebû Bekr Kettânî 852
Fidda 852
Tilmize-i Serî Sakatî 853
Tuhfe 854
Ümm-i Muhammed 859
Bibik Merviye 859
Destûr-i Ka'b 859
Fatıma bint müsennâ 860
Câriye-i Sevdâ 861
İmre-i Mechule 862
Câriye-i Mechule 863
İmre-i Mısriye 863
Cariye-i Mısriye 863
İmree-i Harızmiye 864
Cariye-i Habeşiye 864
İmree-i Isfehaniye 865
İmre-i Fârisiye 866
Süleyıne 866
FİHRİST 869

Önsöz

اَلْحَمْد لِلّٰهِ رَبِّ العَالَمِينَ والصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ على رسُولِنا مُحَمَّدٍ
وعلى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين.

Tarih boyunca İslâm toplumuna farklı, yeni düşünceler ve nazariyeler üreten en önemli kaynaklardan biri tasavvuftur. Bu özelliğiyle tasavvuf, İslâm kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Tasavvufla renklenen ve zenginleşen İslâm kültürü bu sayede daha etkili ve daha kalıcı olma özelliğine sahip olmuştur.

Tasavvuf kültüründen ve irfanından yararlanmayı sağlamak için çeşitli eserler yazılmıştır. Bunlar içinde *Tabakât–ı Sûfiye* adı verilen ve sûfilerin düşüncelerini, görüşlerini, duygularını, yaşama tarzlarını, tutum ve davranışlarını konu alan eserlerinin ayrı bir yeri vardır. Bu seriye dahil eserlerin en eskisi *Sülemî*'nin *Tabakâtu's–sûfiye* isimli eseridir. Bazı yerleri genişletilerek, bazı yerleri kısaltılarak aynı adla *Herevî* tarafından Herat Farscasına çevrilen bu eser Câmi tarafından tekrar ele alınmış, genişletilmiş ve bir çok sûfî ve sûfiyenin hâl tercümesi eklenmiş, bir de baş tarafına giriş kısmı konmuştur *Câmî*'nin (Vefatı: 898/1492) âdeta yeniden telif ettiği için *Nefahâtü'l–Üns min hadarâti'l–kuds* adını verdiği bu eser, onun gibi Nakşbendiye silsilesine dahil bir sûfi olan Bursalı Lâmiî (Doğumu: 877/1479) tarafından Belgrad'ın fethi münâsebetiyle Anadolu Türkçesine tercüme edilmiştir. Tercüme 927/1521 senesinin Receb ayında Bursa'da tamamlanmıştır.

Câmi'nin vefatının 500. yıldönümünü olan 1992'de günümüz Türkçesine aktardığımız bu eser Lâmii'nin doğumunun 515. yıl dönümü olan 1994'te yayınlanabildi.

Daha evvel iki yayınevi tarafından ayrı ayrı yayınlanan bu eserin iki tane sadeleştirilmiş şekli bulunduğu halde bizi bu çalışmaya sevk eden husus; söz konusu sadeleştinmelerin eksik olmaları yanında hatalarla dolu olmalarıdır.

Sunduğumuz bu sâdeleştirmenin bazı özellikleri şunlardır:

1- Nefahât'ın baş tarafına *Câmi*'yi, eserlerini, özellikle *Nefahatu'l Üns*'ü,

Lâmii'yi ve tercümesini tanıtan bir kısım eklenmiştir.

2- Sadeleştirme tam olup Lâmiî'nin tercüme etmediği nazım ve nesir halindeki bazı parçalar da tercüme edilmiştir.

3- Eserde geçen âyetlerin ait oldukları sûreler ve âyet numaraları gösterilmiştir. Sayfa kenarlarında Lamiî tercümesinin orjinal baskısının sayfa numaraları verilmiştir.

4- Sadeleştirme *Nefahat*'ın Farsca aslıyla karşılaştırılmış, fazla önemli olmayan bazı hatalar düzeltilmiş, bazı eksikler tamamlanmıştır.

5- Lâmii'nin ilâve ettiği yerler özellikle belirtilmiştir.

6- Nefahât tercümesinde yer alan sûfilerin isimleri, esas metindeki gibi verilmiş, ayrıca bunların bir de alfabetik şekli esere konulmuştur. Böylece aranan isimlerin daha kolay bulunması sağlanmıştır.

7- Sadeleştirmenin sonuna bir de şahıs, yer ve terim indeksi konulmuştur. Böyle bir indeks olmadan bu eserden faydalanmak kolay değildir.

Aynı zamanda bir Tasavvuf Tarihi niteliği de taşıyan Nefahâtu'l-Üns ve tercümesinin Bursa'da sadeleştirilmiş olmasını bu şehirde başlayan bir çalışmanın yine burada devam ettirilmesi şeklinde değerlendirilmesi gerekir. Bu geleneği sürdürmek, bu çalışmanın bir halkasını teşkil etmek bizi mutlu kılmaktadır. Eserin hatasız olduğunu iddia etmemekle beraber faydalı ve kullanışlı olarak okuyucuya sunulması için elden gelen gayretin harcandığını söyleyebiliriz.

Eldeki sadeleştirmenin hazırlanmasında Uludağ Üniversitesi İlahiyât Fakültesi öğretim üyelerinden: Mustafa Kara (Prof. Dr.), A. Sâim Kılavuz (Prof. Dr.), Hüseyin Algül (Doç. Dr.), Osman Çetin (Doç. Dr.), Mustafa Bilgin (Y. Doç. Dr.) katkıda bulunmuşlardır.

Eserde yer alan ve Lamiî tarafından tercüme edilmeyen Farsça şiirlerin tercümesinde Doç. Dr. Mikail Bayram'ın da katkıları olmuştur.

Niyâzımız, tasavvuf hayatını ve kültürünü yeni nesillere tanıtmayı hedefleyen bu çalışmanın gayesine ulaşmasıdır.

PROF. DR. SÜLEYMAN ULUDAĞ

Bursa, 5.10.1994

Tabakāt–ı Sûfiye Kitapları

Bir sûfî olan Câmî'nin elinizdeki eseri Tabakāt-ı sûfîyyeye dairdir. Bu bakımdan sûfîlerin biyografilerini konu alan ve Tabakātu's-sûfiyye diye bilinen eserler; müellifleri, Câmî ve eserleri, *Nefahāt*'ı Türkçe'ye tercüme eden Lâmiî ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermek, böylece *Nefahāt*'ın yerini, önemini ve değerini ortaya koymak gerekli ve yararlı görülmektedir.

İslâm'da manevî hayat; birincisi zühd, ikincisi tasavvuf ve sûfilik olmak üzere iki dönemden meydana gelmektedir. Hicrî ilk iki asırda İslâm ruhanî ve manevî hayatının gösterdiği şekle zühd, zühd hayatının daha sonraki asırlarda aldığı şekle de tasavvuf adı verilmektedir. Kuşeyrî'nin *Risâle*'de belirttiği gibi zühd ve zâhidler, İslâm cemiyetinde büyük bir itibar ve ehemmiyete mazhar olmuştu. Haricîler, Şiîler ve Mutezile mezhebi mensupları hakiki zühdün kendilerinde olduğunu ve en büyük zâhidlerin kendilerinden çıktığını öne sürmekte idiler. Gerçekten de adı geçen mezheplerin içinden çok sayıda zâhid yetişmişti. Sünnîler, öbür mezheplere bağlı bulunan zâhidlerden ayırdetmek için, II/VIII. asırdan itibaren kendi zâhidlerine sûfiyye ve mutasavvıfa ismini vermişlerdi. Bu yeni isim bir yandan bazı aşırı muhafazakâr çevrelerde boş karşılanmaz ve bid'at sayılırken, öbür taraftan özellikle bazı Şiî çevreleri tasavvuf ismine sahip çıkmışlardı. mes'elenin ismi etrafında başlayan tartışmalar giderek mânaya da sıçramış, Sünnîler arasında tasavvufu isim ve mâna olarak kabul ve müdafaa edenler yanında, bu cereyanı hoş karşılamayan, bunu bid'atci bir hareket şeklinde gören Sünnîler de mevcut olmuştur. Zamanla bu iki zümre arasındaki ihtilâf, bir takım te'lifci çabalara rağmen gittikçe derinleşmişti.

Zühd devrinden tasavvuf dönemine geçmek âni ve kesin bir şekilde vukûa gelmemişti. Aksine zühdden tasavvufa geçiş bir asır kadar zaman içinde ve

tedrici surette gerçekleşmişti. İlk defa sûfî ismini almış ve bu isimle meşhur olmuş olan Ebû Hâşim Sûfî, 150/767'de vefat ettiğine göre hicretin II. asrını zühdden tasavvufa geçiş çağı olarak kabul etmek yanlış olmaz.

Tabakātu'z-zühhâd ve Tabakātu'n-nüssâk

Zühd dönemi tasavvuf döneminden önce olduğuna göre, pek tabiidir ki, nâsik, kurrâ ve âbid gibi isimler de verilen zâhidlerin Tabakātına ve tercüme-i hallerine dair yazılan eserler de Tabakāt-ı sûfiyeden önce olacaktır. Bunun için Ebû Said b. A'rabî'nin (ö. 341/952) *Tabakātü'n-nüssâk* ismi ile bir eser yazdığını ve Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ* isimli eserini yazarken bu kitaptan faydalandığını görüyoruz (bk. *Hilye*, X, 128).

Ebû Bekir Muhammed b. Davud Zâhid'in (ö. 342/953) *Ahbâru's-sûfiyye ve'z-zühhâd* isimli eseri de bu nev'i eserlerdendir. Fakat bunlar ve benzeri eserler, günümüze kadar intikal etmemiştir. Biz ilk zâhidler hakkında, *Hilye* ve benzeri eserler sayesinde bilgi sahibi olmaktayız. Bundan daha önemlisi, ilk nazarda konu ile hiç alâkası yokmuş gibi görünen *Kitâbu'l-ahbâr ve edebiyyûn* nev'inden olan kitaplarda, ilk zühd hareketi ve bunun temsilcisi olan zâhidler hakkında elimizde kıymetli malumâtın olmasıdır.

Bunlardan bazıları şunlardır:

İbn Kuteybe: *Maârif* ve *Uyûnü'l-ahbâr*, II, 260.
Câhız: *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 125.
Nuveyrî: *Nihâyetü'l-ıreb*, II, 128.

İlk zâhidlerden bize intikal eden manzûmeler de bu bakımdan önemlidir. Abdullah b. Mübârek ile İmam Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-zühd* isimli eserleri de, müelliflerinin zühd anlayışlarını aksettirmeleri bakımından önemlidir.

Tabakāt-ı sûfiyye kitapları

1. Kelâbâzî (ö. 380/990), *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf* (bk. *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, Ta'arruf tercümesi, S. Uludağ, İst. 1979): 2. 3. ve 4. bölümlerde sûfîlerin sadece isimlerinden bahsetmiştir. Çağdaşı Serrâc *Luma*'da bu şekilde bile olsa isimlerden bahsetmemiş, ama geniş ölçüde fikirlerini nakletmiştir.

2. Sülemî (ö. 412/1021), *Tabakātu's-sûfiyye*: Sûfîlerin hayat hikâyelerini anlatan, hal tercümelerinden bahseden ve onların menkıbelerini ihtivâ eden elimizdeki ilk kitap Ebû Abdurrahman Sülemî'nin *Tabakātu's-sûfiyye* (Mısır, 1969 2. baskı, Nûreddin Şeribe neşri) isimli eseridir. Sülemî ayrıca bu konuya

dair bir de: *Tarîhu's-sûfiyye* isimli bir eser yazmış ise de bu eserin şu anda mevcut nüshasının varlığı bilinmemektedir. Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed Nesevî Zâhid (ö. 396/1005)in *Tarîhu's-sûfiyye* isimli eserinin bir nüshasına da bugüne kadar raslanmamıştır. Kendisinden evvel bu konuya dair yazılan eserlerden faydalandığı muhakkak olan Sülemî'nin *Tabakātu's-sûfiyye* isimli eseri, sûfilerin biyografilerine dair yazılmış olup ta elimizde mevcut olan en eski eser olması bakımından, hakkında biraz malumat verelim. Zira Câmî'nin *Nefahātü'l-Üns*'ünün kökü ve kaynağı da bu eserdir.

Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*'de, sûfileri beş tabakaya ayırmış, 1. 2. 3. ve 4. tabakada yirmişer, 5. tabakada 23 sûfînin hayatını ve tasavvufî görüşlerini anlatmıştır. 103 sûfî içinden, İbrahim b. Edhem, Şakik Belhî ve Fudayl b. Iyâz 200/815 tarihinden önce vefat etmişlerdir. Geriye kalan 100 sûfî bu tarihten sonra vefat etmişlerdir. En geç vefat edenler ise Nasrabâzî (ö. 367), Rûzbârî (ö. 369), Husrî (ö. 371), İbn Hafif (ö. 371) dir. Sülemî; sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden olan zâhidleri eserine almış sayılmaz. Zâten eserinin adı *Tabakātu'z-zühhâd* değil, *Tabakātu's-sûfiyye*'dir.

Sülemî, sûfîleri tabakalara ayırırken zaman ve önem sırası gibi iki mühim hususu göz önünde bulundurur. Cüneyd, Nûrî, Tüsterî, Harraz ve Hakîm Tirmizî gibi büyük ve önemli şahsiyetler, birinci tabakadan zaman ve önem bakımından daha geri olmadıkları halde, ikinci tabakadan gösterilmişlerdir. Bu demektir ki, sûfîlerin yirmişer yirmişer beş tabakaya bölünmüş olmaları pek o kadar mühim bir tasnif değildir. Fakat bu tasnif aynen Herevî'nin *Tabakāt*'ında ve Câmî'nin *Nefahāt*'ında devam edecektir. *Nefahāt* tercümesinde: "Tabaka-ı ûlâ'dandır... Tabakat-ı sâniye'dendir... Tabakat-ı sâlise'dendir..." şeklindeki ifâdeler, Sülemî'nin eserinden gelmektedir. Ancak bu tabakalar Sülemî'de belli bir sıralama içinde verildiği halde, Herevî'de ve Câmî'de bu sıralama takip edilmemiştir. Üçüncü tabakadan olan bir sûfînin, birinci tabakadan olan bir sûfî ile yanyana ve bir arada yazıldığı sık sık görülür.

(Sülemî'nin *Tabakāt*'ı hakkında daha geniş bilgi için Nureddîn Şeribe'nın bu eser eyazdığı önsöze bakınız).

3. Ebû Nuaym İsfehânî (ö. 430/1038, X cild) (Allah Dostları, trc, Komisyon, İst. 1995: *Hilye,* on ciltlik oldukça hacimli bir eserdir. Sülemî'den farklı tarafı, zâhid ve âbid sahabelerden işe başlayarak tanınmış sûfilere eserinde genişce yer vermesidir. Sülemî'de, üç sûfî müstesnâ, 200/815 senesinden sonra vefat eden mutasavvıflar anlatıldığı halde, *Hilye*'de H. I, II/M. VII. VIII. asırda yaşamış olan sahabî, tabiîn ve etbau't-tâbiîn âbid ve zahidleri de anlatılmıştır. Hilye bir sûfî Tabakāt kitabı olduğu kadar da bir zâhidler Tabakāt kitabıdır. Sonra yazılan *Tabakātu's-sûfiyye* kitapları ya Sülemî'nin veya Ebû Nuaym'ın usûlünü takip etmişlerdir. Meselâ; Kuşeyrî, *Risâle*'sinde Sülemî'nin usûlünü takip ettiği

halde, Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*'ta Ebû Nuaym'ın usûlünü benimseyerek Hz. Ebû Bekir'i anlatmak suretiyle işe başlar. Ayrıca; *Hilye*'de uzun senetlerin ve bol tekrarların yer alması eserin hacmini büyütmüştür. Hadis bakımından da önemli bir kaynak eser olan *Hilye*, daha ziyade ihtisas sahipleri için lüzumlu ve faydalı bir eserdir.

4. Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Risâle:* (Kuşeyrî Risâlesi, trc. S. Uludağ, İstanbul 1979): Risâle esas itibariyle sûfîlerin hal tercümelerini anlatmak için yazılmış bir eser değildir. *Risâle*'de sûfîlerin hayat hikâyelerine ayrılan bölüm fazla bir yer tutmaz. Esasen Kuşeyrî, sadece sûfîlerin hâl, hareket ve sözleri itibariyle şeriata ve zâhirî hükümlere bağlılıklarını ifade eden yönlerini anlatmış, bu maksatla hocası Sülemî'ye uyarak 83 kadar sûfînin hayatından kısaca bahsetmiştir. "Ricâl-ı Kuşeyrî", "Şuyûh-i Risâle" ve "Ehl-i Risâle" gibi isimlerle yâd edilen bu sûfîler daima hürmet görmüştür.

a) Zekeriyya Ensarî (ö. 926/1520), *Ihkâmu'd-delâle alâ tahrîri'r-Risâle* adıyla Risâle üzerine bir şerh yazmış. Kuşeyrî'nin *Risâle*'de sûfîler hakkında verdiği bilgilere ilâveten yan bilgiler vermiştir.

b) Mustafa Arusî (ö. 1293/1876), *Netâicü'l-efkâri'l-kudsiyye fî beyâni meânî şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye* isimli hâşiyesiyle Kuşeyrî'yi ve Ensârî'yi tamamlayan bilgiler vermiştir. Ensârî ile Arusî'nin eserleri birlikte basılmıştır (I-IV. Bulak, 1290/1873).

5. Hücvîrî (ö. 465/1072), *Keşfü'l-mahcûb* (Tahran 1338/1919, trc. S. Uludağ, *Hakikat Bilgisi*, İstanbul 1982): Hücvîrî, aynen Ebû Nuaym'ın *Hilye*'de yaptığı gibi sahâbeden işe başlayarak sûfîlerin ve zâhidlerin hayat hikâyelerini kısa kısa anlatarak daha ziyade onların husûsiyetlerini tesbit etmek için çalışır. Zâhidleri ve sûfîleri guruplara ayırır. 200/815 tarihinden sonra vefat eden sûfîlere daha geniş yer ayırarak Sülemî'ye ve Kuşeyrî'ye yaklaşır. *Keşfü'l-mahcûb*'un en önemli özelliği, bu sahada yazılan ilk Farsça te'lif eser olması, nakille yetinmeyip açıklamalar, değerlendirmeler ve eleştiriler yapmasıdır.

6. Herevî (Hâce Abdullah Ensârî) (ö. 481/1088) *Tabakâtu's-sûfiyye* (Kâbil, 1341/1922, Neşr, Abdülhay Habîbî): Bu kitap, Farsça'ya tercüme edilmiş ilk *Tabakâtu's-sûfiyye* kitabıdır. Sülemî'nin aynı ismindeki Arapça eserinin tercümesi olmakla beraber Herevî kendi bilgisine ve zevkine göre eseri genişletmiştir. *Nefahât* tercümesi'nin 639. sayfasında Ebû İsmail Abdullah b. Ebû Mansûr Muhamed Ensârî Herevî, bu kitapta her yerde ki mutlak olarak Şeyhülislâm denilse, murad budur, denilmekte, ayrıca 3. sayfada da bu hususa temas edilmektedir. *Nefahât*'da sık sık Şeyhülislâm diye Herevî'den bahsedilir.

7. İbnü'l-Hamîs (ö. 552/1157), *Menâkıbü'l-ebrâr ve mehâsinü'l-ahyâr* isim-

li, Ebû Abdullah Hüseyin b. Nasr Tâcü'l-İslâm ve Mecduddîn'in bu eseri henüz basılmamıştır.

8. İbn Cevzî (ö. 595/1198), *Sıfatü's-safve* (Haydarâbâd, 1355/1936, I-IV trc. Allah Dostları, İst. 1995): *Hilye*'den özetlenmiş bir eser olmakla beraber yeni ilaveler de yapılmıştır. Sûfîler ve zâhidler bölgelere göre guruplandırılmıştır. *Hilye* gibi sahâbeden başlar, kadın zâhide ve sûfîyeler üzerinde dikkati çekecek kadar durur. İbn Cevzî'nin bu eseri her bakımdan ilgiye değer güzel bir *Tabakâtu's-sûfiyye* kitabıdır.

9. Attar (ö. 618/1221), *Tezkirtü'l-evliyâ* (Tahran, 1345/1926) trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1991): Uygur Türkçesi'ne ve kısmen Anadolu Türkçesi'ne tercüme edilmiş olan Ferîdüddîn Attar'ın bu eseri 97 sûfînin hal tercümesini ihtiva eder. Ca'fer-i Sâdık'la başlar, Muhammed Bâkır'la sona erer. Fakat bazı sûfîlerin hal tercümeleri bu eserine sonradan ilâve edilmiştir. Büyük bir şâir ve güçlü bir edebiyatçı olan Attar, sûfîleri edebî bir üslûb içinde parlak ve göz kamaştırıcı cümlelerle tasvir eder. Sûfîler hakkında, önceki eserlere nazaran çok daha geniş bilgiler verir. Eser Fransızca'ya da tercüme edilmiştir.

10. Câmî (ö. 898/1492), *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds:* Sülemî'nin, *Tabakâtu's-sûfiyye* isimli eserinin, Herevî tarafından Farsça'ya tercüme edilen şeklinden genişletilerek meydana getirilen bu eser hakkında daha sonra bilgi vereceğiz. 582 erkek, 34 kadın 616 sûfî ismi vardır.

11. Şa'rânî (ö. 973/1565), *Levâkihu'l-envâr fî Tabakâti'l-ahyâr* (Bulak, 1276/1859 I-II): Abdülvehhâb Şa'rânî'nin bu eseri, daha çok *Tabakâtü'l-kübrâ* diye bilinmektedir. 400 kadar sûfînin hal tercümesini bahis konusu eder. Sûfî ve zâhidlerin anlatılmasına *Hilye* gibi sahâbe devrinden başlar. Şa'rânî eserin sonunda kendi şeyhleri ve görüştüğü mutasavıflar hakkında da malumat verir. Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

12. Münâvî (ö. 1031/1718), *el-Kevâkibu'd-dürriyye fî terâcümi's-sâdâti's-sûfiyye* (Mısır 1938, I-II). Bu eserin ikinci cildi daha sonra eksik olarak neşredilmiştir. Abdurraûf Münâvî, bu eserde zâhid ve sûfîlerin anlatılması için Hz. Peygamber'den başlar. Sûfîleri guruplara ayırarak inceler. Oldukça güzel, faydalı ve vecîz bilgiler verir. Uzun mes'eleleri kısaca, fakat maksada zarar vermeden anlatır. Kısmen alfabetik bir isim tasnifine sahiptir.

13. Dârâşikûh, *Sefînetü'l-evliyâ* (Leknev, 1295/1878).

14. Gulâm Server (Müftî), *Hazînetü'l-asfiyâ* (Lahor, 1914, I-II).

15. Nebhânî Yûsuf b. İsmâil, *Câmi'u kerâmâti'l-evliyâ* (Mısır, I-II).

Son devir müelliflerinden olan Nebhânî'nin bu eseri hiçbir yenilik ve özellik taşımamakla beraber yine de bir takım iktibaslar ve son dönem sûfîlerinden bazılarını bahis konusu etmesi sebebiyle görülmeye değer. Eserde isimler alfabetiktir. Sahâbeden başlar.

Sâdık Vicdânî'nin, *Tomar-ı turuk-ı aliyye*'si ile Ahmed Hilmi'nin *Hadîkatü'l-evliyâ*'sı Türkçe basılı sûfîlere ait tercüme-i hal kitaplarıdır. Hüseyin Vassaf'ın *Sefine-i Evliyası*'nın I. cildi yeni harflere aktarıldı. İst. 1990.

Zâhide - Sûfiyye - Âbide hanımlar hakkında bilgi veren eserler

Erkeklerin zühd ve tasavvuf hayatına dair cömertçe bilgi veren kaynaklar, maalesef zâhidâne, âbidâne ve sûfîyâne hayat yaşayan kadınlar hakkında çok cimrice malûmat verirler. Meselâ, şu anda elimizde mevcut olan *Tabakatu's-sûfiyye* isimli en eski kitabın müellifi olan Sülemî 103 tane erkek sûfîden bahsettiği halde, bir tane kadın sûfîyeden bile bahsetmez. Kuşeyrî'de, Hücvirî'de, Kelâbâzî'de, bir tane istisnâ ile Attar'da da durum böyledir. Tasavvufî konular işlenirken de, çok az istisnâsıyla hep erkek mutasavvıfların fikir ve kanaatleri nakledilir. Bu eserlerde âdeta, kadını, zühd ve tasavvuf hayatına sokmamak, zühd ve tasavvufun icabı imiş gibi bir hava estirilir. Çok meşhur olan *Rabiatü'l-Adeviyye*'den bile bir mecburiyet ve zarûret bulunmadıkça bahsedilmek istenmez. Belki de başka bir açıdan bu, şark insanının kadına bakış açısını da bize gösterir. Esasen diğer ilimlerde de durum başka türlü değildir. Ama tasavvuf öbür ilimler gibi değildir. Zâhidâne ve sûfîyâne hayat yaşayan pek çok hanım ve velîye bulunduğu halde bunlar *Tabakâtu's-sûfiyye* kitaplarına alınmamışlardır. Bugün Bâciyân-ı Rûm dediğimiz dindar, zâhid ve mutasavvıf kadınlar teşkilâtı hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Ahîler, fütüvet ehli ve Rûm abdalları hakkında daha fazla bilgilere sahibiz. Meczûblar hakkında bile geniş bilgiler veren Tabakât kitapları, Hz. Aişe, Hz. Hatice ve Hz. Fatıma hakkında bilgi vermezler.

Yukarıda tanıttığımız *Tabakâtu's-sûfiyye* kitaplarından sadece şu eserler kadın evliyâlar hakkında bilgi verirler:

1. Ebû Nuaym, *Hilye*'de bu konu da az da olsa doğrudan ve dolaylı olarak bilgi verir. Geniş eserde, kadınlar hakkındaki kıt bilgiler şaşırtıcıdır.

2. İbn Cevzî, *Sıfatü's-safve*'de kadın evliyâlara dair oldukça geniş ve güzel bilgiler verir. İhtimal ki, bu konuda onun kadar geniş bilgi veren başka bir *Tabakâtu's-sûfiyye* kitabı yoktur.

3. Şa'rânî de *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'da az da olsa bazı evliyâ hanımlardan bahseder.

4. Attar, *Tezkiretü'l-evliyâ*'da sadece Rabiatü'l-Adeviyye'yi ele alır ve çok geniş bir şekilde anlatır.

5. Yusuf Nebhânî'nin eserinde de evliyâ kadınlara yer verilmiştir.

6. Câmî, *Nefahât*'da otuzdan fazla kadın evliyayı anlatmıştır.

Hacı M. Zihni Efendi, *Meşâhiru'n-nisâ*' isimli eserinde, genel olarak meş-

hur kadınları anlatırken, zühde, ibâdete ve tasavvufî hayata düşkün olan kadın evliyalara dair güzel, doğru, geniş ve sıhhatli bilgiler verir.

Ömer Rıza Kahhâle, *A'lâmü'n-nisâ* (I-IV) isimli eserinde Hacı M. Zihni Efendi'yi genişleterek takip etmiştir.

Kadın evliyalar bilhassa menkıbelerde önemli bir yer tutarlar. "Kadın Ana" ve "Bacı" tasavvufî hayatın vücûde getirmeyi başardığı şefkatli, insaflı, merhametli, yardımsever, çilekeş, insanperver, misafirperver, hayatı iyi anlamış olan ideal bir kadın tipidir.

Bunlardan başka sûfîlerin ve zâhidlerin hayatı, yaşama biçimleri, fikirleri, kanaatleri, inançları ve çevreleri ile olan münâsebetleri hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlerin, başvurmaları gereken güvenilir kaynak eserler şu şekilde tasnif edilebilir:

1. Tabakâtu's-sûfiyye ler

Bunlardan önemli olanlarına yukarıda temas edilmiştir. Yalnız burada şu hususun gözönünde bulundurulması gerekmektedir. İslâm'ın doğuşundan bu yana ondört asır geçmiştir. İlk asırlarda çok, son asırlarda az olmakla beraber her asırda zâhidler, sûfîler ve evliyalar yetişmiştir. O sebeble zaman ilerledikçe mutasavvıflar listesinin kabaracağı ve eskilerine yenilerin ilâve edileceği pek tabiîdir. 412/1021 yılında vefat eden Sülemî'nin *Tabakât*'ında 103 sûfînin hal tercümesi ve sözleri bahis konusu edilmişken 898/1492'de vefat eden Câmî'nin *Nefahâtü'l-üns*'ünde 616 sûfî ve sûfîyenin hayat hikâyeleri ve görüşleri anlatılmıştır. Lâmî'in (ö. 1531) *Nefahât tercümesi*'nde bir takım ilâveler yapmış olmakla beraber yine de sûfîlerin tamamının *Nefahât*'da veya herhangi bir eserde eksiksiz anlatıldığını sanmak büyük hata olur. En çok sûfî ismini ihtiva eden *Nefahât tercümesi*'nde, M. 1500'den sonra, yani son beş asır içinde yetişmiş olan mutasavvıfların bulunmayacağı âşikârdır. Bu sebeple mutasavvıflar hakkında bilgi veren umumi ve hususi eserlerin tasnifini yaparak bir listesini vermek faydalı görülmüştür.

2. Ansiklopediler

Taşköprîzâde'nin *Mevzuâtü'l-ulûm*'u ve İbn Nedîm'in *Fihrist*'i tipindeki eserler mutasavvıflar hakkında bilgi verirler.

3. Umumi biyografya kitapları

1. İbn Hallikân (ö. 681/1228): *Vefeyâtü'l-a'yân*, (I-VII, Kahire, 1948); Kutubî Muhammed b. Şâkir: *Fevâtü'l-vefeyat*, İbn Hallikân'ın zeylidir; İbn İmâd Hanbelî: (ö. 1031/1679) *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (I-VIII, Kahire, 1350/1931); Şemseddin Sâmî (1850-1904): *Kamûsu'l-a'lâm* (I-VI, İstanbul, 1306-

1316/1888-1908); Mehmed Süreyyâ Bey (ö. 1908): *Sicill-i Osmânî* (I-VI, İstanbul, 1306-1311/1888-1893); bursalı Mehmed Tâhir (1861-1924): *Osmanlı müellifleri* (I-III, İstanbul, 1333-1342/1914-1923). Bu eserin "Meşâyih" bölümünde 300 kadar mutasavvıf ve eserlerinden bahsedilir. Eseri olayan mutasavvıflar bu sayıya dahil değildir. Ayrıca Osmanlılar'da eser vermiş olan mutasavvıfların sayısı da 300'den çok fazladır. Aynı çağlarda, Osmanlılar'ın sınırları haricinde de pek çok mutasavvıfın yaşadığını düşünmek icap eder. Ahmed Remzi tarafından, *Osmanlı müellifleri*'ne yapılan *Miftâhu'l-kütüb ve esmâü'l-müellifîn fihristi* (İstanbul, 1346/1928) isimli eser de önemlidir. Taşköprîzâde: *eş-Şekaiku'n-Nu'mâniyye fî ulema-yı devleti'l-Osmâniyye*, bu eserde 150 kadar Osmanlı mutasavvıfı anlatılır. Mecdî Mehmed bu eseri, *Tercüme-i Şekâik* (İstanbul, 1269/1852) adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. Atâî, Nev'izâde: *Hadîkatü'l-hakaik fî tekmileti'ş-şekâik;* İstanbul, 1268/1851. *Şekâik*'in zeyli olan bu eserde de Osmanlı mutasavvıflarına yer verilmiştir.

4. Bibliyografya kitapları

Kâtip Çelebi: *Keşfu'z-zunûn* (I-II, İstanbul, 1941-1942); Bağdatlı İsmail Paşa: *Îzâhu'l-meknûn* (I-II, İstanbul, 1945-1947); Bağdatlı İsmail Paşa: *Hediyyetü'l-ârifîn* (I-II, İstanbul 1951-1955).

Brockelmann (1868-1956): *GAL* (I-II, Leiden, 1943-1949); Brockelmann: *Suppl*, (I-III, Leiden, 1937-1942); Fuad Sezgin: *GAS* (I-V, Leiden, 1967-1974); *GAL, SUPPL* ve *GAS*'da sûfîler (mistikler) bölümünde mutasavvıfların eserlerinin kayıtlı olduğu dünyadaki kütüphaneler, baskı tarihleri verilir. Fevkalâde faydalı bir kitaptır. Ömer Rızâ Kehhâle: *Mu'cemü'l-müellifîn* (I-XV, Dımaşk, 1957-1961); Aynı müellifin *A'lâmü'n-nisâ* isimli eseri sûfîye ve zâhide hanımlardan da bahseder; Zirikli Hayreddin: *el-A'lâm* (I-X, 1954-1959); Sergis Yusuf İlyas: *Mu'cemü'l-matbuâti'l-Arabiyye* (I-II, Mısır, 1928-1931).

5. Tarihler

a) Umûmî tarihler: İbn Kesîr (ö. 774/1372); *el-Bidâye ve'n-nihâye* (I-XIV, Kahire, 1351/1932); İbn Esîr: *el-Kâmil fi't-tarîh* (I-XII, London, 1863). Bu nevi tarihlerde hâdiseler ve vak'alar kronolojik bir sıraya göre kaydedilmiştir. Bir sûfînin hangi tarihte vefat ettiği biliniyorsa, o seneki vak'alara bakıldığı zaman o sûfî hakkında malumat bulmak mümkündür.

b) Bölgelerin tarihleri: Belli bir şehri veya bölgeyi anlatmak için müstakil tarih kitapları yazılmıştır: Hatib Bağdâdî: *Târîhu Bağdad* (I-XIV, Kahire, 1349/1930); Hamza b. Yusuf es-Sehmî: *Târihu Cürcân*, (Haydarâbâd, 1369); İbn Asâkir (ö. 751): *Târîhu Dımaşk*; Abdülğafûr: *Târîhu Nisabûr;* Hüseyn Hü-

sameddin: *Amasya tarihi.* Bu nev'i tarihlerde, tarih kitabına konu olan şehir ve bölgelerdeki mutasavvıflar hakkında değerli malzeme bulunur. Amasya tarihi sadece Amasya şehrinin değil, eski Amasya'ya bağlı olan Tokat ve Çorum gibi yerlerin de tarihidir.

6. Diğer Tabakât kitapları

Muhaddislerin, müfessirlerin, kurrânın, hattatların, mûsikîşinasların, bestekârların, şairlerin ve edebiyatçıların Tabakâtından bahseden eserlerde, sûfîler hakkında kıymetli ve zengin bilgiler bulmak mümkündür. Bu nev'i eserler üzerinde de kısaca duralım bazı örnekler verelim:

a) Muhaddislerin hâl tercümelerine, cerh ve ta'dile dair, yazılan eserler: Şemseddin Zehebî (ö. 748/1348): *Tezkiretü'l-huffâz* (I-IV, Beyrut, 1956-1968); Zehebî: *Mîzânu'l-i'tidâl* (I-IV, Kahire, 1320); a.mlf., *Siyeru a'lami'n-nübelâ,* Beyrut, I-XXII; İbn Hacer (ö. 852/1449): *Tehzîbü't-tezhîb* (I-XII, Haydarâbâd, 1325/1907); *ed-Durerü'l-Kâmine* (I-V, Haydarâbâd, 1348-1350/1929-1931). Bu nev'i eserlerd emuhaddislerin sûfîlere bakış tarzını öğrenmek imkânı da vardır. Bazı mutasavvıfların aynı zamanda muhaddis olmaları, muhaddislerin Tabakâtında yer almalarını temin etmiştir.

b) *Tabakâtü'l-müfessirîn:* Tefsir yazmış olan mutasavvıfların bu nevi eserlerd bahis konusu edildiklerini görmekteyiz: Süyûtî: *Tabakâtü'l-müfessirîn* (London, 1839).

c) *Tabakâtü'l-kurrâ:* Hâfız ve kıraat âlimi olan sûfîler ve zâhidler bu nevi eserlerde yer alırlar. Cezerî (ö. 833/1429) *Ğâyetu'n-nihâye fî esmâ-i ricâli'l-kırâat* (Mısır, 1933).

d) *Tabakâtü'l-fukahâ:* Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî fıkıh âlimlerini anlatmak için yazılan eserlerde, fıkıh âlimi olan mutasavvıflardan da bahsedilmiştir. Tâcuddîn Sübkî (ö. 771/1369) *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ,* (I-VI, Kahire, 1324/1906); Kureşî Abdülkadir (ö. 775/1373): *el-Cevâhiru'l-mudie fî Tabakâti'l-Hanefiyye* (I-II, Haydarâbâd, 1332/1913).

e) Kelâmcılara dâir yazılan eserler: İbn Asâkir: *Tebyînü kizbi'l-müfterî.*

f) Beskekâr ve mûsikişinaslar hakkındaki eserler: Mûsikîşinas ve bestekâr mutasavvıflar hakkında bu nev'i eserlerde malumât vardır. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal: *Hoş Sadâ;* Yılmaz Öztuna: *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi.*

g) Hattatlara dair yazılan eserler: Güzel yazı yazan hattat-mutasavvıflar hakkında bu nev'i eserlerde malumât vardır. Müstakimzâde: *Tuhfetü'l-hattatîn* (İstanbul, 1928). Ibn'ul–Emin Mahmud Kemâl: *Son Hattatlar.*

h) Edebiyat: Tasavvufun ve mutasavvıfların şiir ve edebiyatla yakın ilgileri mevcuttur. Şair ve edip mutasavvıflar pek çoktur. Bu bakımdan da kaynaklar birkaç çeşitti:

h/1. Divanlar: Arap, Acem ve Türk dilleride vücûde getirilmiş pek çok mutusavvıfın divanı vardır. İbn Fârız Divanı, Mevlâna divanı, Yunus Emre divanı gibi...

h/2. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*: Şâirlerin hayat hikâyelerini anlatmak için yazılan tezkirelerde mutasavvıf şairlere de yer verilmiştir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* bu nevi eserler için güzel bir örnektir.

h/3. Edebiyat tarihleri: M. Fuad Köprülü'nün: *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk mutasavvıflar hakında; Zebîhullah Safa'nın: *Tarih-i edebiyat der İran* (Tahran, 1342/1923) İran sûfîleri hakkında kıymetli malumat ihtiva eder. Hidâyet Rızâ'nın, *Mecmeu'l-fusahâ* (I-IV, Tahran, 1336-1339/1917-1920) adlı eseri de önemlidir.

h/4. Edebiyat sahasındaki monografiler: M. Fuad Köprülü'nün Ahmed Yesevî ve Yunus Emre hakkında, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* İst. 1919 adıyla vücûda getirdiği monografi çok kıymetli, zengin ve faydalı bilgiler ihtiva eder. Bütün bu gibi sebeplerden dolayı Araplar'da, Acemler'de ve Türkler'de edebiyat sahasındaki çalışmaların ilgi ile takip edilmesi gerekmektedir.

Görülüyor ki, tasavvuf ve mutasavvıflar, İslâm'daki öbür ilimlerle ve bu ilimlere mensup olan âlimlerce bazan yan yana, fakat daha çok içiçe bulunmaktadırlar. Bunun tersi de böyledir. Meselâ hadis ilmi ve muhaddisler hakkında Ebû Nuaym ve *Hilyetü'l-evliyâ* vaz geçilmez bir kaynaktır. Tasavvufî kaynaklara müracaat edilmeden Arap, Acem ve Türk edebiyatının incelenmesi mümkün değildir. *İş'ârî tefsîr* denilen tasavvufî tefsirleri umumi tefsirlerden ayırmak kabil değildir. Sûfîler ve eserleri, hususi olarak İslâm ilimlerinin, umumi olarak da İslâm medeniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır.

7. Ensâb ve künye kitapları

Sem'ânî (ö. 542/1147); *el-Ensâb* (London, 1912); İbn Esîr: *el-Lübâb* (Kahire, 1357/1938). Sûfîlerin nisbetlerini doğru okumak ve haklarında kısa bilgi sahibi olmak için bu nevi eserlerden istifade edilir.

8. Sûfîlerle ilgili müstakil monografiler

P.L. Massingnon: *La Passion d'al-Husayn b. Mansur al-Hallac* (Paris, 1942); Abi b. Hüseyin Kâşifî: Reşahât (İstanbul, 1269/1852); Mehmet Ali Aynî: *Türk azizleri;* İsmail Hakkı Bursevî (İstanbul, 1942).

9. Menâkıbnâmeler

İbn Cevzî: *Menâkıbu Ma'rûf Kerhî; Eflâkî: Menâkıbü'l-ârifîn;* Yafiî: *Ravzu'r-reyâhîn.*

10. Velâyetnâmeler

Velâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî.

11. Silsilenâmeler

İsmail Hakkı Bursevî: *Silsile-i Celvetiyye* (İstanbul, 1291/1874). Bu nevi eserlerde, belli bir tarikatin silsilesini teşkil eden mutasavvıflarla onların yakınları ve halifeleri anlatılmaktadır. *Reşehat*'da da kısmen aynı durum mevcuttur.

12. Belli bir tarîkata mensub olan mutasavvıflara dâir eserler

Sakıb Dede: *Sefîne-i nefîse-i Mevlevîyân* (Mısır, 1283/1866); Esrar Dede'nin Mecmua'sı, *Tezkire-i şu'arâ-i Mevlevîye*'si ve Rûhî Dede'nin *Defter-i dervîşân*'ı bu nevi eserlerdir. Bu çeşit eserlerde belli bir tarîkata mensup olan mutasavıflar hakkında bilgi verilir. Bu maddelerle ilgili misalleri çoğaltmak zor değildir.

13. Seyahatnâmeler

İbn Battuta: *İbn Battûta seyâhatnâmesi* (İstanbul, 1333/1914). Özellikle fütüvvet ehli ve ahîler hakkında malumat verir. Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'sinde de bu nevi bilgiler mevcuttur.

14. Otobiyografya

Hâkim Tirmizî'nin: *Büdüvvi şe'ni Hâkim Tirmizî;* Gazâlî'nin *el-Munkızu mine'd-dalâl*'ı bu nevi eserlerdendir.

Bunlardan başka vakfiyeler, defter-i hakanîler, şer'iye sicilleri, kitâbeler, destanlar, folklor, mükâtebeler ve tenkit için yazılan eserler de sûfîlere ait bilgi bulmak mümkündür.

Görülüyor ki, mutasavvıflara dair bilgi veren kaynaklar çok çeşitli ve pek fazladır. Yapılan araştırmalarda bu kaynaklardan maharet ve ehliyetle istifade etmek şarttır.

Sûfîlerin menkıbevî ve tarihî şahsiyetleri

Mutasavvıfların, bahis konusu kaynaklarda anlatılan ve ekseriya menkıbevî, destânî, efsanevî ve mitolojik mahiyette olan şahsiyetleri ile tarihî ve hakikî şahsiyetleri arasında çok fark vardır. Tasavvufun kendine has bir mantığı ve düşünce tarzı vardır. Mistik muhayyile ekseriya mutasavvıfların hüviyyetini ve şahsiyetini olduğundan farklı bir şekilde tasvir ederek takdim eder. Zaman uzadıkça destanî unsurlar daha da çoğalır. Neticede gerçek şahsi-

yetle hiç ilgili bulunmayan tipler bile meydana getirilebilir. Fakat aklın prensipleri, insan psikolojisi, sosyal psikolojisi, tarih şuûru, cemiyete hâkim olan kanunlar, tabiat ve dış dünya hakkında sağlam bilgiler gibi esaslardan hareket edenler, destan ve efsânelere dayanarak tarihî, ictimaî, dinî ve insanî gerçekleri tesbit ve teşhis edebilirler. Her hayalin bir hakikat, her hakikatin de bir hayal yönü vardır. Mesele hayalden hakikati çıkarmaktır. Bu bilgiler mistik muhayyileye ve tasavvuf mantığına göre değerlendirilmelidir. Bazı mutasavvıfları ve onların düşünceleri hakkında menakıb kitaplarına dayanarak doğru değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Şimdi ne yapılabilir?

Görülüyor ki, mutasavvıflara dair verilen bilgiler çok çeşitli ve değişik kaynaklara dağılmıştır. Bu dağınıklık tasavvuf tarihindeki araştırmaları ve karşılaştırmaları güçleştirmektedir. Bunun sonucu olarak, hayatını tasavvuf araştırmalarına vakfettiği halde, çok büyük mutasavvıfların bil tanınmaması gibi garip durumlar ortaya çıkmaktadır. Meselâ Anadolu'da yetişen büyük mutasavvıfların, tamamına yakın bir kısmı, dünya müslümanlarınca ve araştırmacılar tarafından bilinmemektedir. Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş Veli, Ahî Evren ve hattâ Yunus Emre gibi büyük ve önemli sûfîlere dâir, öbür müslüman milletlere mensup araştırmacıların fazlaca bilgileri yoktur. Buna karşılık Anadolu müslümanlarının arasında çıkan araştırmacılar; Endonezya, Malezya, Hindistan, Pakistan, Orta-Asya ve Afrika'daki büyük sûfîler hakkında fazla birşey bilmemektedirler. Sadece Arap ve Acem tasavvufu hakkında bilgi sahibidirler.

Bize göre her ülke, kendi vatanında mevcut olan sûfîlerin tam ve sıhhatli bir hâl tercümesi kitabını neşretmeleri ve mutasavvıfların bilinen şahsiyetlerini, hayatlarını ve eserlerini bu kitapta göstermeleri gerekir. Meselâ Türk araştırıcıların Anadolu ve Balkanlardaki mutasavvıfları ve evliyâları sistemli bir şekilde bir kitapta toplamaları gerekir. Böylece değişik ve ayrı kaynaklardaki mutasavvıflar ve onlara ait bilgiler, tek bir kitapta ilmî usullerle toplanmış olur. Aynı işin Endonezya, Malezya, Pakistan, Hindistan... ve diğer 50'den fazla olan İslâm ülkesinde de yapılması halinde, geriye bütün bunların bir Tasavvuf ansiklopedisi şeklinde birleştirilmesi kalır. Bu işin yapılması ve başarılması halinde, bütün dünya müslümanları, hem kendi tarihleri içinde önemli yer tutan mutasavvıfları, hem de İslâm tarihi içinde ehemmiyetli bir yer işgal eden bütün mutasavvıfları tanıma imkânını bulmuş olurlar. Bu başarılamayacak kadar zor bir iş değildir. Sadece inanç, ciddiyet, gayret ve bilgi isteyen bir iştir.

Câmî

Nûreddin Abdurrahman b. Ahmed b. Câmî, Herat ile Havaf arasındaki Hurdcird (Harcird) kasabasında doğmuş (23 Şubat 817, 8 Kasım 1414), Herat'da vefat etmiş (898/1492) ve üstadı Şeyh Sa'deddin Kaşgârî'nin yanına gömülmüştü. Hurdcird kasabası Câm Şehrine bağlı olduğu için Câmî mahlası ve nisbesi ile şöhret bulmuştur. Câmî'nin, İmam A'zam'in iki seçkin talebesinden biri olan İmam Muhammed'in neslinden geldiği kaynaklarda kaydedilir.

Câmî, ulemâ yetiştiren bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Dedeleri gibi ulemâdan olan babası Nizâmeddin Ahmed b. Muhammed; (823/1420)de Herat'a gelerek Nizâmiye Medreselerine müderris olmuştu. Oğlu Abdurrahman Câmî bu medresede tahsil görmüş, Seyyid Şerif Cürcânî'nin halefi olan Hâce Ali Semerkandî'nin ve Teftazânî'nin talebelerinden olan Şihâbüddîn Cacarî'nin derslerine devam etmişti. Bu arada Mevlânâ Cüneyd Usûlî'den de istifade etmişti. Medrese tahsili ile yetinmeyen Câmî, Uluğ Bey zamanında Semerkand'a gelmiş olan Bursalı Kadı-zâde Rûmî'nin riyâziye derslerine devam etmiş ve daha sonra Herat'a gelmiş olan Ali Kuşçu ile riyâziye derslerini müzâkere imkânı bulmuştu. Parlak bir zekâya ve dehâya sahib bulunan Câmî, erken denilecek bir yaşta, Herat bölgesinin 5 allâmesinden biri olmayı başarabilmiştir.

Câmî, tenkitçi bir rûha sahipti. Derslerine devam ettiği hocalarını rahatlıkla tenkit ediyor, onlara itiraz ve sualler yöneltiyor, tatmin edici cevap alamayınca da dersleri terkediyordu. Hâce Ali'nin derslerine sâdece kırk gün devam etmiş, fazla birşey öğrenemiyeceğini anlayınca, derslere devam etmemişti. Şihâbüddin Câcermî'den bahsederken: "Kaç kere onun dersine gittim. Kendi-

sinden ancak işe yarar iki söz işittim", diyor. Hocalarından bahsederken: "Biz, hiçbir üstadın önünde ders okumadık ki, o bizden daha üstün olsun. Aksine daima tartışmalarımızda onlara galebe çaldık. Pek seyrek olarak bazılarıyla beraber kalabildik. Üzerimizde hiçbir üstadın hakkı yoktur." diyor.

Parlak bir zekâya sahip olan Câmî; sarf, nahiv, mantık, hikmet-i Meşâî, hikmet-i İşrâkî, hikmet-i tabiî, hikmet-i riyâzî, fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir, hadis, kıraat ve belâgat gibi, medresenin sonraki programına nazaran bir hayli zengin olan çağındaki medrese ilimlerinin hepsini, en iyi bir şekilde okuduğu halde, bu ilimler kendisini tatmin etmemişti. O, zekâsını ve gönlünü tasavvuf sahasında tatmin etmiş, düşünme ve duyma hürriyetini, duyuş ve düşünceleri serbestçe ifade etme imkânını burada bulmuştu. Medreseye devam ederken, başından geçen bir aşk macerası, hassas ve şair ruhlu bir zat olan Câmî'yi tasavvufa kazandırmıştı.

Câmî'nin tasavvufla ilgisi

Câmî Herat'a gelince Nakşibendî şeyhlerinden olan Kaşgarlı Sa'deddin'in (ö. 860/1455) sohbetine devam etmiş, ona intisap ederek kızı ile evlenecek kadar Şeyh ile yakınlık peyda etmişti. Bu zatın vefatından sonra Ubeydullah Ahrar'a bağlanmıştı. Câmî'nin hafife aldığı üstadlarından Câcermî, bu hadiseye, yani Câmî'nin sûfîleşmesi meselesine üzümüş ve "Beşyüz senedenberi Horasan'da bir âlim yetişmedi. Câmî büyük bir âlim olacaktı ama, Sa'deddîn Kaşgârî yolunu kesip zayi etti", demek suretiyle teessürünü ifade etmişti. Sa'deddin Kaşgârî, Nizâmeddin Hamuş'un, Nizâmeddin Hamuş, Alâeddin Attar'ın o da Bahauddin Nakşbend'in (ö. 790/1411) halifesi ve müridi idi. Fakat Câmî, şeyhi Kaşgârî'den başka Muhammed Parsa, Ubeydullah Ahrâr, Mevlânâ Fahreddin Loristânî, Ebû Nasr Parsa, Şeyh Bahauddin Ömer, Şemseddin Muhammed Kayserî, Celâleddin Purânî ve Mevlânâ Şemseddin Muhammed Esed gibi çağının önde gelen Nakşî şeyhleriyle de iyi münâsebetler kurmuş, bunlardan bilhassa Muhammed Parsa ile Ubeydullah Ahrar'a ayrı bir alâka duymuştu. *Nefahât*'da bu zâtlar hakkındabilgi verildiğinden burada meselenin daha fazla uzatılması, aynı şeyleri tekrar etmek olacaktır. Şu kadarını ifâde edelim ki, Câmî daha çocukken Nakşî şeyhlerini tanımış, büyüdüğü zaman bu tarikata bağlanmış, fakat hiçbir zaman etrafına mürid toplayan ve onlara şeyhlik yapan bir zat olmamıştır. Ayrıca Nakşbendî tarikatına olan bu sıcak ilgisi ve samimi yakınlığı, öbür tarikat mensuplarından faydalanmasına engel olmamış, tam tersine bir taraftan Nakşbendiye tarikatına bağlı kalırken, öbür taraftan İbn Arabî, İbn Fârız gibi vahdet-i vücutçu mutasavvıflara âdetâ hayran ve meftun olarak eserlerini

şerh ve telhis etmiş Mevlânâ'ya da gönülden bağlanmıştır. Onun bu geniş ufku, *Nefahât*'da sûfîlerin hayat hikâyelerini çok rahat ve serbest bir şekilde anlatmasını temin etmiş, boş yere kendini dar ve sıkı kalıplara sokma ihtiyacını duymamasına sebep olmuştur.

Şark ve Garp tasavvufunun mecz ve te'lîf edilmesi

Endülüs'lü İbn Arabî ile Mısırlı İbn Fâriz tarafından işlenen ve vahdet-i vücûdu esas alan tasavvuf anlayışı ile bilhassa o çağlarda Şark-İslâm dünyasında bir hayli yayılmış olan ve Timurlular tarafından da himaye edilen Nakşbendiye tarikatının tasavvuf anlayışı Câmî vasıtasıyla kaynaşmıştır. Muhammed Parsa'yı izleyerek İbn Arabî'nin *Füsûs*'unu şerheden, sonra da *Nakdu'n-nüsûs*, diye özetleyen, İbn Fârız'ın meşhur kasidesini şerheden, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki ilk iki beyti açıklamak için, *Ney risâlesi*'ni yazdıktan başka bir de *Menâkıb-ı Hazreti Mevlevî* ismi ile eser yazan, Fahreddin Irâkî'nin *Lemeât*'ını *Eşi'atu'l-Leme'ât* adıyla şerheden Câmî, diğer taraftan *Suhanân-ı Hâce Parsa* gibi Nakşî Şeyhleri ile ilgili eser yazmak suretiyle Batı-Doğu tasavvufunu mezcetmişti. Esasen ilk Nakşî şeyleri, vahdet-i vücûd'a ve İbn Arabî'ye yabancı ve ilgisiz kalmamışlardır. İmam Rabbanî'nin, İbn Arabî'yi ve vahdet-i vücûdu tenkit etmesinden sonra Nakşîler, vahdet-i vücûda karşı menfî bir tavır alarak içlerine kapanmışlar, vahdet-i vücûd karşısındaki tavırlarını "ne red, ne kabul; ne savaş, ne de barış" diyebileceğimiz bir anlayış içinde ayarlamışlardır. Bu anlayış, vahdet-i vücûda karşı köklü, esaslı, ciddî ve dinamik tenkitler yöneltmelerine engel olduğu gibi onu kabul etmeye ve ona açılmaya da mani olmuştur.

Halbuki Câmî gibi cesur, hamleci, müteşebbis, hareketli, coşkun-taşkın ve atak ruhlu Nakşîler zamanında Nakşbendiye, tasavvuf tarihinin en değerli ve en önemli mahsullerini vermeye müsaid bir halde bulunuyordu. Herhalde Nakşîliğin böyle bir özellik kazanmasında Câmî birinci derecede tesirli olmuştur.

Nakşbendiye tarikatı, daha sonraki asırlarda içine kapalı bir sistem haline geldiği zamanlarda dahi, Câmî ve benzeri anlayıştaki Nakşîlerin müsamahalı tutumları sayesinde bu tarikat mensupları, muhâlif tarikatlara karşı aşırı ve katı bir tavır alma imkânına kısmen sahib olamamışlardır. Bugünkü Nakşîler, İmam Rabbânî tipindeki Nakşî şeyleri üzerinde durdukları, ölçüde, Molla Câmî ve onun tipindeki Nakşbendî büyükleri üzerinde de dursalar, netice çok daha hayırlı ve faydalı olur. Gariptir ki, Nakşbendiye denildiği zaman, hemen İmam Rabbânî akla geldiği halde, ondan daha az mühim olmayan Molla Câmî hiç anılmaz ve bilinmez olmuştur. O, sadece medreselerde okunan bir gramer kitabı sayesinde tanınmaktadır. *Câmî* veya *Molla Câmî* denilen ve *Kafiye*'nin

şerhi olan bu eser ise, hiçbir şekilde Molla Câmî'nin ilmî ve tasavvufî şahsiyetlerini aksettirmez.

Câmî'nin eserleri

Câmî bir âlim, bir edip, bir şair ve bir mutasavvıftır. O, eserlerini bu hüviyeti ile yazmıştır. Onun için vücuda getirdiği eserlerin ilmî, edebî ve tasavvufî bakımdan ayrı ayrı ehemmiyetleri vardır. O, bu üç yönü ile incelendiği zaman tam ve gerçek şekliyle anlaşılabilir. Aksi takdirde, Câmî hakkında edinilen bilgi yarım, eksik ve netice itibariyle faydasız olur.

1. Manzum eserleri:

Câm Nâmekî'ye (ö. 536/1141) saygısından Câmî mahlâsını kullanan Câmî'nin manzum eserleri, muhteva itibariyle umumiyetle dinî, ahlâkî ve tasavvufî bir mahiyette olup sanat ve edebiyat bakımından değeri çok yüksektir.

a) Divan'ı: Câmî divanlarının birini 884/1479 de, diğerini 885/1480'de, üçüncüsünü 886/1481'de ölümünden iki sene evvel tertib etmişti. Gençlik yıllarına ait şiirlerini toplayan birinci divanına *Fâtihatü'ş-şebâb* (ilk gençlik), orta yaştaki şiirlerini toplayan Divan'ına *Vâsıtatü'l-ıkd* (Gerdanlığın ortasındaki inci), hayatının son dönemlerindeki şiirlerinden meydana gelen üçüncü divanına *Hâtimetü'l-hayât* (Ömrün Sonu) ismini vermişti.

Divan'da gayet güzel şiirler, âşıkâne manzûmeler ve vahdet-i vücûdu terennüm eden şairâne tasvirler vardır.

b) Mesnevîler: Câmî'nin mesnevileri konu ve muhteva itibariyle divanından çok farklı değildir. Yedi mesnevîsi *Heft evrenk* (Yedi yıldız, büyük ayı) altında toplanmıştır. Bu yedi mesnevî, Nizâmî'ni *Penc-genc* isimli eserine benzer.

b/1) *Silsiletü'z-zeheb* (Altın halka): 890/1485'de yazılmıştır. 7200 beyti ihtiva eder. Üç defterden meydana gelmiştir. Birinci defterde Câmî'nin Sünnî akîdeleri, ikinci defterde mecazî ve hakikî aşk, üçüncü defterde hükümdar ve tabiplere ait fıkralar yer alır. Câmî bu eserlerdeki fikirlerinden dolayı, Şiîlerin hücumuna ve taarruzuna maruz kalmıştır. *Nefahât*'ın Câmî bölümünde bu mesnevîden örnekler verilmiştir. Bu eser hakkında *Reşehat*'da aynen şöyle denilmektedir:

> "Câmî diyor ki: *Silsiletü'z-zeheb*'te Ehl-i Beyt-i medheylediğimde, Horasan Sünnîlerinden şayet ki beni Rafızîliğe nisbet edeler, deyû korkar idim. Bilmez idim ki, Bağdat'da Revâfız cefâsına mübtelâ olacak imişim."

Câmî; Evlâd-ı Resûl'e, Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e âşıktır. Onları doya doya medh ü senâ etmiş, düşmanlarına çatmış, fakat Horasan Sünnîleri de mutaassıpları, kendisini Râfizîlikle itham edecekler diye korkmuş, fakat buna vakit kalmadan Bağdat'daki Şiîler, kendisine saldırmaya ve baskı kapmaya başlamışlar, Şiîler baskı yapınca Sünnîler suçlama imkânını bulamamışlardır. Görülüyor ki, hür düşünceli mütefekkir iki tarafın da taassubundan korkuyor, mutaassıp tiplerinden çekiniyor, duygu ve düşüncelerini ifade ederken kaygılanıyor, ama yine hak bildiğini yiğitce ve cesaretle ortaya koyuyor. Esef edilecek şeydir ki, bugün de müslüman düşünürler ve aydınlar, iki taassubun baskısı altında ve iki kıskaç arasında bulunuyor. İslâm ümmetinin kaderi yine o oluyor. Câmî'deki endişeler, kaygılar ve tasalar; bugün de ilim ve fikir adamlarımızın gönlünden silinmiş değil..

b/2) *Salaman u Absal:* Bu mesnevînin konusu hermetik edebiyattan alınmıştır. İslâm edebiyatındaki geçmişi İbn Sina, Fahruddin Râzî, Nasîrüddin Tûsî'den de öteye giderek Huneyn b. İshak'a kadar çıkar. Salaman ve Absal, bu zât tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir. Abdulvehhâb Tarzî'nin tercümesi Millî Eğitim Bakanlağı klâsikleri serisinde neşredilmiştir.

b/3) *Tuhfetü'l-alırâr:* Nizamî'nin *Mahzenu'l-esrâr*'ına ve Emir Hüsrev Dihlevî'nin *Matlau'l-envâr*'ına bir nazîredir. 20 makaleden son dördü, oğlu Ziyaüddin'e bir pend ve öğüt mahiyetindedir. Pîr Muhammed Rahmî Çelebi (ö. 1000/1592) tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir.

b/4) *Subhatu'l-ebrâr:* Âriflerin tesbihi, zikri ve duası manasına gelen bu eser, muhteva itibariyle *Tuhfetü'l-alırâr*'a benzer.

b/5) *Yûsûf u Zelîha:* Câmî'nin en güzel mesnevîsi budur.

b/6) *Leylâ vü Mecnûn:* Şark İslâm şairlerinin ve ediplerinin çok işledikleri bu mevzu üzerinde yazılmış bir mesnevîdir.

b/7) *Hirednâme-i İskenderî:* Nizâmî'nin *Skendernâme-i Bahrî*'sine benzer.

II. Yarı nazım, yarı nesir eserler:

a) *Baharistân:* Sâdî'nin Gülistan'ına benzer. Türkçe'ye çevrilerek neşredilmiştir. Sekiz ravda ve bölümdür.

b) *Risâle-i terceme-i Kelimât-ı kudsiyye veya en-Neşrü'l-Âlî:* Hz. Ali'ye ait bazı sözlerin manzum tercümesidir.

c) *Münşeât* veya *Ruk'ât-ı Câmî* veya *Dîvân-ı resâil:* Câmî'nin mektuplarını ihtiva eder.

Câmî'nin manzum eserleri üzerinde Osmanlı âlimleri çok durmuşlar, birçok tercüme denemeleri yapmışlar, bazan şaşılacak derecede başarı göstererek,

beyt ve rubâîleri aslından daha güzel bir şekilde tercüme etmişlerdir.

(Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin,
Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâ eyledin.)

beyti, hiçbir şekilde, bunun aslı olan:

Hüsn-i hîş ez-rûy-i hûbân âşkârâ kerdeî
Pes be çeşm-i âşıkân ân-râ temâşâ kerdeî

beytinden daha az hoş ve daha az güzel değildir. Aynı şekilde:

Der sîne-i tû nihân büdeî vu men gâfil

mısraı ile başlayan meşhur rubâî;

(Ben bilmez idim, gizli ayân hep sen imişsin,
Tenlerde vü canlarda nihân hep sen imişsin,
Senden bu cihan içre nişân ister idim ben,
Âhir bunu bildim ki, cihan hep sen imişsin..)

tarzından daha güzel tercüme edilmez ve tercüme aslında üstündür, aşağı değildir, asgarî aslına denktir.

Bu iki tercüme bile Câmî'nin millî ve dinî edebiyatımız üzerindeki derin, silinmez ve unutulmaz tesirlerini göstermeye kâfidir. Zira herbiri birer mısra-ı bercestedir.

III. Nahve dair olan eseri:

Fevâidü'z-Ziyâiyye fî Şerhi'l-kafiye: İbn Hâcib'in (ö. 646/1249) *Kafiye* isimli eserine oğlu Ziyâedin Yusuf için yazdığı bu şerh mahiyetindeki nahve dair eseri, *Câmî* veya *Molla Câmî* diye meşhur olup bütün Türk beldelerinde ve medreselerinde uzun yıllar okunmuş ve vazgeçilmez bir gramer kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu eserin kazanmış olduğu şöhret ve nail olduğu rağbet tartışılabilir.

IV. Edebî ilimlere dair olanlar:

a) *Muammâ*'ya dâir üç risâle ve Şerafeddîn Ali Yezdî'nin (ö. 858/1454) Hilel-i Muhtaraz'a yazdığı şerh,

b) *Risâle fi'l-arûz,*

c) *Risâle der ilm-i kâfiye,*

d) *Tencîsu'l-luğa* (veya *Tencîsu'l-hat),*

e) *Risâle fi'l-mûsıkî.*

V. Şer'î ve zâhiri ilimlere dair olanlar:

a) Tefsir: Bakara sûresinin 22. âyetine kadar bir tefsir.

b) Şevâhidu'n-nübüvve: Bu eser de Lâmi'î Çelebi tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, 1293/1876'da basılmıştır.

c) Çihl hadis: veya *Risâle-i terceme-i erbeîn hadîs:* 40 hadisin manzum bir tercümesidir.

d) *Risâle-i şerh-i hadîs-i Ebû Zerr:* Ebû Zerr hadisi, diye meşhur olan bir hadisin şerhidir. Prof.Dr. Yaşar Kandemir, bu hadis üzerinde doktora çalışması yapmıştır.

e) *Risâle der menâsik-i hacc* veya *Risâle-i erkân-ı hacc.*

f) *Risâle-i tahlîliye:* Lâilâhe illâllah, cümlesi hakkında bir risâle.

VI. Tasavvufa dair olanlar:

Câmî'nin manzum ve yarı manzum olarak yazdığı eserlerinin tamamına yakın kısmı tasavvufî, hikemî ve ahlâkîdir. Onlara ilaveten burada şu eserleri de kaydedelim:

a) *Suhanân-ı Hâce Muhammed Pârsâ:* Muhammed Pârsâ'nın (ö. 822/1419) bazı eserlerinden alınmış bazı sözlerin açıklanması.

b) *Risâle-i tarîk-i teveccüh-i hâcegân* veya *Risâle der şerâit-i zikr* veya *Risâle der tarîkat-ı Nakşbendîye.*

c) *Menâkıb-ı Şeyhülislâm Hâce Abdullah Ensârî.*

d) *Risâletü'd-dürretü'l-Fâhire* veya *Risâle fî tahkîk-i mezhebi's-sûfiyye ve mütekellimîn ve hukemâ* veya *Risâle fi't-tasavvuf ve ehlihî ve tahkîk-i mezhebihim.*

e) *Levâih:* İbn Arabî'nin *Fusûs,* Sadreddin Konevî'nin *Nusûs,* isimli eserlerinde ifade edilen vahdet-i vücûd anlayışının halk seviyesine göre anlatılmasından meydana gelen bir risâle olup İsmâil Müfid Efendi (ö. 1217/1802) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul, 1921).

f) *Risâle fi'l-vücûd* veya *Risâle-i vecîze der tahkîk ve isbât-ı Vâcib ve vücûd:* İbn Arabî'nin vahdet-i vücûdunu izah eden bir risâledir.

g) *Şerhu Fusûsi'l-hikem:* İbn Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'inin bir şerhidir ve basılmıştır.

h) *Nakdu'n-Nusûs fî Şerhi Nakşi'l-Fusûs.* İbn Arabî'nin, *Fusûsü'l-hikem* isimli eserini *Nakşu'l-Fusûs,* diye ihtisar etmiştir. Bu eser İsmail Rusûhî Ankaravî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul, 1328/1910).

i) *A'şi'âtü4l-Lemeât:* Fahruddîn Irâkî'nin *Lemeât* isimli eserinin şerhidir.

j) *Şerh-i Kasîde-i mîmiyye el-Hamriyâ:* Vahdet-i Vücutcu İbn Fârız'ın (ö. 632/1235) meşhur tasavvufî kasîdesinin şerhidir. Bu eserin başında şarap ile aşk arasındaki münasebet tahlil edilir (İstanbul, 1309/1891).

k) *Şerh-i Kasîde-i tâiyye:* İbn Fârız'ın diğer bir kasidesinin şerhidir.

l) *Risâle der şerh-i Rubâiyyat ki hod fermûdend:* Vahdet-i vücûda dair söylediği rubaîlerin şerhi dir (İstanbul, 1309/1891).

m) *Risâle-i şerh-i beyteyn Mesnevî-i Mevlevî:* Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin ilk iki beytinin şerhi: *Risâle-i nay* veya *Risâletü'n-nâiyye:* Neyin tasavvufî mânasını açıklar.

o) *Risâle-i şerh-i beyt-i Husrev Dihlevî:* Hüsrev Dehlevî'nin (ö. 725/1325) bir beytini izah eder.

p) *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlevî.*

r) *Şerh,i beyt-i çend Mesnevî.*

Câmî'nin, anlatılan risâle ve eserlerinden önemli bir bölümü basılmış olup çeşitli batı dillerine de tercüme edilmiştir.

(Bu hususta bk. *İslâm Ansiklopedisi*, "Câmî" maddesi; Asâf Halet Çelebi: *Molla Câmî;* Ali Asgar Hikmet: *Câmî Hayatı ve Eserleri* (İstanbul, 1963). Ayrıca bk. Taşköprîzâde, *Şekaik-i Nu'mâniyye;* Ali Hüseyin Kâşifî: *Reşehât;* Ömer Okumuş, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, VII, 94.)

Nefahâtü'l–Üns

Câmî, *Nefahât*'a şöyle başlar: Şeyh, imam, ârif Ebû Abdurrahman Sülemî, yakîn ehlinin ulularından ve din büyüklerinden olan tarikat şeyhlerinin hallerine ve gidişatlarına dair bir kitap yazmış ve ona *Tabakatü's-sûfiyye* adını vermiştir. Sülemî, sûfîleri 5 tabakaya bölmüş, her tabakayı da aynı zamanda veya birbirine yakın zamanlarda kendilerine velîlik nurları ve hidayet nâşanları görünmüş mürîd ve müstefîdlerin üstâdı olmuş zevâta tahsis etmiştir. Her tabakaya 20 şer şeyh ve bu tâiflerin imam ve âlimini koymuştur. Makam ve vaktin icabına göre onların kudsî sözlerinden ve güzel davranışlarından tarikata, ilme, hâle ve gidişatlarına delâlet eden sözlerini, eserlerini açıklamıştır.

Hazreti Şeyhülislâm, Kehfu'lenâm, Nâsıru's–sünne ve kâmi'ulbid'at Ebû İsmail Abdullah b. Muhammed Ensârî Herevî sohbet meclislerinde, va'z ve nasihat toplantılarında o kelimeleri ve halleri imlâ ettirmiş, Sülemî'nin eserinde bulunmayan bazı şeyhlerin sözlerinden, bizzat kendisinin bazı zevk ve vecd hallerinden yaptığı ilâvelerle o kitabı genişletmişti... Herevî'nin eseri eski Herat dili ile yazıldığı için anlaşılması zordur. Ayrıca Herevî eserinde, sadece bazı eski şeyhleri anlatmakla iktifâ etmiştir. Diğer bazıları, Herevî'nin muasırları ve Herevî'den sonra gelenler bu eserde yer almamışlardır.

Câmî, işte bu eksikliği gidermek için Herevî'nin eserini sadeleştiriyor, ona yeni unsurlar ekliyor, Herevî'den sonra yetişmiş olan sûfîleri de eserine kaydediyordu.

Anlaşılıyor ki *Nefahât tercümesi* dört merhaleden geçmiştir:

1. *Merhale:* Sülemî'nin *Tabakatü's-sûfiyye*'sidir.

2. *Merhale:* Herevî'nin, Sülemî'nin eserini bazı ilâvelerle Farsça'nın Herat şivesine ve lehçesine tercüme etmesidir. Herevî'nin bu tercümesinin bazı özellikleri şunlardır:

a) Herevî Sülemî'nin hayat hikâyelerini anlattığı sûfîlerin (Ebû Abdullah Şa'rânî hariç) tamamını almıştır. Ancak bu sûfîlere ait olmak üzere Sülemî'de yer alan söz ve bilgilerin bir çoğunu eserine almamıştır. Sülemî'deki sûfîlere ait sözlerin önemli bir kısmını da tercüme etmeden, Arapça şekilleriyle aynen aktarmıştır.

b) Herevî, Sülemî'nin eserinde bahis konusu edilen 103 sûfîye 120 kadar zahid ve sûfî daha ekleyerek eserin hacmini iki misline çıkarmıştır. Eserine aldığı bu sûfîlerin bir kısmı h. II/m. VIII asırda yaşamış olan zahidler, bir kısmı Sülemî'de hayat hikâyeleri anlatılan sûfîlerin çağdaşları, önemli bir kısmı da Herevî'nin bizzat görüştüğü veya isimlerini işittiği çağdaşı sûfîlerdir ki bu son kısım oldukça önemlidir. Böylece Herevî (ö. 481/1088) Sülemî'den (ö. 412/1021) kendi zamanına kadar olan süre içinde yaşamış olan sûfîleri eserine alarak aradaki mesafeyi kapatmıştır.

c) Herevî eserine aldığı sûfîleri ve bunların tasavvufî görüşlerini açıklamış, yorumlamış, değerlendirmiş, tahlil etmiş ve yeri gelince de eleştirmiştir. Sülemî'de bulunmayan bu husus Herevî'nin en önemli özelliğini teşkil etmektedir.

d) Herevî eserine önemli ölçüde kendi tasavvufî görüşlerini, zevklerini, hallerini, münâcâtlarını, dualarını, özellikle tevhid, marifet, tasavvuf, şeriat, hakikat gibi meselelerle ilgili fikirlerini almış, bu gibi konularda faydalı bilgiler vermiştir. Oysa Sülemî eserine, kendisinden hiçbir şey ilâve etmeden sûfîlerin sözlerini aktarmakla yetinmişti.

e) Herevî, sûfîleri anlatırken Sülemî'nin eserindeki sırayı takib etmemiş, çoğu zaman Sülemî'deki sırayı bozarak onda önce anlatılanı sonraya, sonra anlatılanı öne almış, bununla beraber bu sûfîlerin hangi tabakadan olduklarına da işaret etmekten geri durmamıştır.

f) Sülemî eserini vaaz meclisinde veya tekkesinde mürid ve dostlarına takrir suretiyle imla ettirdiğinden eser yeteri kadar düzenli olmamıştır.

Bütün bu özellikleri dikkate alınca Herevî'nin Tabakatına bir tercüme değil, yeni bir te'lif eser nazariyle bakmak da mümkündür.

Câmî'nin Katkıları:

3. *Merhale:* Câmî, Herevî'nin eserini sadeleştirirken yaptığı ilâvelerle eseri âdetâ yeni baştan te'lif etmiştir. Eserine yeni bir isim vermesi de bunu göstermektedir.

Herevî'nin çağı oldukları halde O'nun tarafından bahis konusu edilmeyen sûfîlerin hayat hikâyelerini anlatarak işe başlayan Câmî kendi zamanınakadar yaşamış olan sûfîlerin tamamınıeserine almaya çalışmış, ancak yine de eserine alamadığı bazı mutasavvıflar kalmıştır. Câmî'nin eserinin özellikleri şöyle gösterilebilir:

a) Esere genişçe bir giriş bölümü eklemiştir.

b) Câmî, esas itibariyle Herevî'nin eserine takib etmekle beraber onun tevhid, marifet, tasavvuf, hakikat gibi konularda yaptığı kendine özgü açıklamaları, dua ve münacaatlarını eserine almamıştır.

c) Eserin sonuna zâhide, sûfîye ve veliyeler bölümünü eklemiştir.

d) Attar'ın (ö. 618/1221) *Tezkiretü'l-Evliya*'sından faydalanmayan Câmî ilâveler yaparken pek çok kaynaktan yararlanmıştır.

e) Sûfileri anlatırken kronolojik bir sıra takib etmemiş, sûfîleri daha ziyade mensup oldukları tasavvufî hareketlere ve şeyhlere (tarikatlara, temayüllere ve bölgelere) göre gruplandırarak anlatmıştır. Böylece *Nefahâtü'l-Üns* bir tür tasavvuf tarihi hüviyetine bürünmüştür.

Câmî bu gruplandırmayı şöyle yapmıştır: 1) Hücvirî'nin *Keşfü'l-mahcup*'ta bahis konusu ettiği kendi dönemindeki sûfîler. 2) Çiştiye tarikatı mensupları. 3) Herevî ve çevresi, yani üstatları, müritleri ve çağdaşları. 4) Nakşbendiye meşayihi. Kendisi de Nakşbendî olan Câmî bu tarikatın şeyhleri hakkında geniş ve değerli bilgiler vermiştir. 5) Sühreverdî ve çevresi (Sühreverdiye tarikatı). 6) Necmüddin Kübrâ ve çevresi (Kübreviye tarikatı). 7) Mevlânâ ve çevresi (Mevlevîlik). 8) Zeynüddin Hâfî ve Zeyniye tarikatı. 9) Halvetiye ve Halvetiye meşayihi. 10) Abdülkadir Geylânî ve Kadiriye tarikatı. 11) İbni Arabî ve çevresi. 12) Ruzbihan Baklî, Sühreverdî Halebî, Attar, Senâî, Sa'dî, Nizâmî, Hâfız ve Gazzâlî gibi bağımsız diyebileceğimiz mutasavvıflar.

Lâmiî'nin Katkıları:

4. *Merhale:* Câmî gibi Nakşbendiye tarikatına mensup olan Lâmiî a) eserin giriş bölümünü genişletmiş, b) Nakşbendiye meşayihi hakkında Câmî'yi tamamlayan bilgiler vermiş, c) Bazı tarikatlar, özellikle Halvetîler ve Zeynîler hakkında da geniş bilgiler vermiş, d) Önemli Anadolu sûfîlerini esere almıştır.

Sülemî'nin *Tabakat*'ında 103 sûfînin hayatı anlatılmışken Lâmiî'nin tercümesinde bu rakam 650'ye yaklaşmıştır. *Nefahât*'ın metninde 502 erkek, 34 kadın 616 sûfî ismi vardır. Eser 4 merhaleden geçerken önemli değişikliklere uğramıştır. Her şeyden önce Sülemî'de geniş olarak anlatılan 103 sûfînin hayatı *Nefahât*'ta çok kısaltılmış ve bazan da ilâvelerle değiştirilmiştir.

Nefahāt'ın şerhi

Câmî'nin en yakın mürid ve şâkirdlerinden olan, vefat edince şeyhinin yanına gömülen Râziyuddîn Abdulğafûr Lâlî (ö. 912/1506) tarafından *Nefahāt*'a bir şerh yazılmıştır. Şerhin gayesi, Câmî'nin oğlu Ziyâeddin Yusuf'un *Nefahāt*'ı kolay anlamasıdır (bk. Ali Asgar Hikmet, *Câmî, hayatı ve eserleri*, s. 201).

Nefahāt'ın zeyli

Ziyâeddin Abdulğafûr Lâlî, *Nefahāt*'a bir zeyl yazmış ve burada Câmî hakkında ve sıhhatli bilgiler vermiştir.

Nefahāt'ın tercümeleri

1. *Nefahāt* ilk defa meşhur Çağatay edib ve şairlerinden, aynı zamanda Câmî'nin dostu olan Ali Şîr Beğ veya Emir Ali Şîr Nevâî (ö. 907/1501) tarafından ta'dîl veya tevsî edilerek şark Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Bu tercüme, Nakşibendîliğin nazariyat ve an'anelerinin belli bir tarikat şekline girmesine ve Sünnî Türk münevverleri arasında yayılmasına hizmet etmiştir (bk. Z. Velidi Togan, *İslâm Ansiklopedisi*, "Câmî" ve "Ali Şîr" mad.).

Nevaî'nin bu tercümeye özellikle Ortaasya Türk sûfîleri ilâve etmiş olması son derece önemlidir.

Câmî Ali Şîr'den bahsederken: "Emîr Nizâmeddin Ali Şîr... bu fakirden, evvel hatıra hutûr eden sûretin mislini istid'a eyledi..." der. Bu tercümenin ismi: *Nesâimu'l-Mehabbe min şemâimi'l-futuve*'dir (İstanbul, 1979, nşr. Kemal Eraslan).

2. Câmî'nin vefatından 29 sene sonra Lâmiî Çelebi, *Nefahāt*'ı batı Türkçesi'ne, yani Anadolu Türkçesi'ne tercüme etmiştir.

3. Nakşî şeyhlerinden Tâceddin Zekeriyya Osmanî (ö. 1001/1592) *Nefahāt*'ı Arapça'ya tercüme etmiştir.

4. Silvestre de Sacy, *Nefahāt*'ın mukaddimesini Fransızca'ya tercüme etmiştir.

5. Browne'in, *Persian literature under Tatar dominion* (Cambridge, 1920) da *Nefahāt* hakkında geniş bilgi vardır.

Nefahāt'ın baskıları

1. 1279/1862 Hind baskısı, Kadı İbrahim ve Molla Nureddin neşri, kenarında *Silsiletü'z-zeheb* var.

2. Kalküta, 1859, W. Nassau Lees neşri. Not ve açıklamalarla.

3. Leknov, 1323/1905. Kalküta'da *Nefahât* 8-10 defa basılmıştır.

4. Taşkent, 1332. Nşr. Eyʿâm Resul Hace Hasan, Lârî'nin haşiyesiyle.

5. Tahran, 1336/1917. Mehdî Tevhîdî Pûr.

6. Tahran, 1379 Nşr. Mahmud Abidî, *Lâri* haşiyesiyle, Giriş. 60 shf. Metin: 1-634, Notlar-açıklamalar: 637-1212. Tenkitli baskıdır.

İran ve Tahran Şiî muhiti olduğu için buralarda *Nefahât* fazla ilgi ve itibâr görmemektedir. Daha ziyade Nakşîliğin çok yaygın olduğu Pakistan, Afganistan, Hindistan, Türkistan ve Anadolu'da geniş bir alâkaya mazhar olmaktadır.

Nefahât, tasavvufun en önemli kaynaklarından biridir. Türkçe'de ise Tabakat-ı sûfiyye sahasında mevcut olan yegâne eserdir. Eserin, bahis konusu fevkalâde ve müstesnâ değeri sebebiyle gerek İslâm âleminde, gerekse Batı'da tasavvuf sahasında yapılan inceleme ve araştırmalarda güvenilir bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Arapça ve Farsça bilmeyen veya bu dilleri bilse dahi eserin aslını temin güçlüğüyle karşılaşan Türk araştırıcıları için *Nefahâtü'l-üns* tercümesinin bulundurulması bir ihtiyaçtır.

Bundan başka tasavvufa ilgi duyanların sayısı hergün biraz daha artmaktadır. Tasavvuf konusunda Türkçe'ye bir hayli eser tercüme edildği halde Tabakat-ı sûfiyye sahasında bu nevi çalışmalar fazla görülmemektedir.

Tarikatlar ve Nefahât

Câmî, Nakşibendiye tarikatına mensup olmakla beraber *Nefahât*'ta bütün tarikat şeyhlerini ve mensuplarını aynı derecede ehemmiyetle ve eşit şekilde bahis konusu etmiştir. Bu itibarla *Nefahât*, sadece belli bir tarikata göre bilgi veren bir eser değildir. Bu bakımdan *Nefahât*, bir tasavvuf tarihi ihtiyacına da kısmen cevap verecek bir mahiyettedir. Aynı sebeple *Nefahât*'ın tasavvufta daha geniş görüş ufukları açacağı muhakkaktır.

"Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds" ismi üzerine

Molla Câmî, ismi ile bir eser yazan Âsaf Halet Çelebi, yukarıdaki ifâdeyi, "Mukaddes kimselerden gelen mûnis nefhalar" (bkz. s. 121) diye tercüme etmiştir. Bu ibarenin Türkçe ifadesi "Kuds hazerâtından gelen üns nefhaları" şeklindedir. Nefha, üns, hadrat ve kuds kelimeleri birer tasavvuf ıstılahı olduğu için tek kelime ile tercümesi doğru değildir.

Nefha: Râyıha-ı tayyibe, hoş ve güzel koku, meltem, ılık ve serin rüzgâr manasına gelir. Cem'i, Nefahâttır.

Üns: Heybetin zıddı olup sevinç, neş'e ve samimi olmak manasına gelir.

Hadret-Hadarât: Huzur, hazır olma, dergâhta bulunma, Allah'ın sıfat, fiil

ve isimlerinin zuhûr ve tecelli ettiği yer manasına gelir. Mahdar, meclâ ve mazhar (mahâdır, mecâlî ve mezâhir) de aynı manaya gelir. meselâ ilim hazreti demek, Allah'ın ilim sıfatının mevcut ve hazır olduğu yer, bunun görüldüğü mahal demektir. Kısaca celâlî ve cemâlî tecellilerin zuhûr etmesine ve görünmesine Hazret denir, manevî mertebe anlamına da gelir.

Kuds: Mukaddes, münezzeh, muallâ, müberrâ, muteâl, yüce ve yüksek demektir. Bu kelime ile ekseriya Allah'ın yüce varlığı ve onun sıfat, fiil ve isimleri kasdedilir.

Buna göre eserin Türkçesi: "Kudsiyyet, makamlarından gelen hoş kokular." demektir. Alla'ın isim, fiil ve sıfatlarına en mükemmel şeklinde mazhar olan insan, özellikle velîlerdir. O halde ilâhî âlemden gelen güzel kokularla gönüllere neş'e ve sevinç gelmesinin mazharları ve vasıtaları evliyâlardır. Evliyâlar aracılığı ile insan, kudsiyyet makamına yol bulur ve orada gönüllere ferahlık ve rahatlık veren güzel kokularla neş'ellenir, cemâlî tecellileri seyr ve ilâhî güzellikleri temaşâ etmek suretiyle derin bir rûhî haz alır. İşte bu eserde anlatılan her bir velî, insanın öbür âlemi, melekut âlemini, İlâhî ve Rabbânî âlemi seyr ve temaşâ etmesi için bir penceredir. Mülk âleminden sıkıldığı çin melekût âlemine, maddî âlemden usandığı için manevî dünyaya, şehadet âleminden bıktığı için gayb âlemine, süflî âlemden bezdiği için ulvî âleme, beden kafesinden hapis hayatı yaşamakdan bîzâr olduğu için ruhlar âlemine açılmak, o âlemleri seyr ve temaşâ etmek isteyenler, bu eserde anlatılan sûfîleri o âleme geçiş için bir pencere ve kapı olarak görmelidirler. Sûfîlerin bu anlayışla okunmaları halinde zihinler açılır, zekâlar bilenir, muhayyile kudreti kuvvetlenir, düşünme gücü fazlalaşır, idrâk kabiliyeti gelişir, araştırma ve yeni şeyler öğrenme merakı çoğalır. Neticede insan kendi sırrını da, âlemin sırrını da kavrar, İlâhî ve Rabbânî hakikatleri daha iyi anlar. Varlığın, insanlığın, ulûhiyetin ve rubûbiyetin sırrına kısmen de olsa nüfûz etmenin ve onu çözmenin rûhî ve manevî zevkini duyar. Şekilcilikten kurtulup hakikate erer, lâfızdan halâs olur, manaya kavuşur. Bedenden uzaklaşır, rûha yaklaşır. Dış dünyadan ayrılarak iç âlemin enginliklerine dalar. Tekrar dış dünyaya döndüğü zaman artık gerçek manası ile insan olmuş bir halde döner. Artık Hakk Teâlâ'nın yaratmış olduğu herşeye ve herkese değer ve önem verir. Yaratandan ötürü yaratılanı sever ve hoş görür. Bir daha geri dönmemek üzere katı, sert, hırçın, peşin fikirli, suçlayıcı, taklidci, mutaassıp, şekilci, merasimci ve müdahaleci olma haline veda eder. Artık şefkatli, merhametli, halim-selim, re'fetli, rikkatli, mûnis, cana yakın ve herkes tarafından sevilen bir insan olur. kısaca eskiden sûreten ve şeklen insan iken bu sefer, sîreten ve hakikaten insan olur.

Lâmiî

Şeyh Mahmud b. Osman b. Ali Nakkaş b. İlyas, Osmanlılar zamanında Bursa'da doğup (877/1479) yine burada vefat etmiş (933/1532) olan meşhur bir mutasavvıf, güçlü bir edip ve büyük bir âlimdir. Lâmiî'nin dedesi Nakkaş Ali Paşa, nakkaşlık sanatında tanınmıştır. Bir ara Timur tarafından Semerkand'a götürülmüş ve dönüşünde Bursa'daki Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin nakış ve tezyin işinde önemli hizmetlerde bulunmuştu. Babası Osman Çelebi, II. Bâyezid'in hazine defterdarı idi. Mahmud Lâmiî Çelebi, babaları ve ailesi efrâdından daha birçok zevatla birlikte Bursa'da Hisar mahallesinin Ortapazar semtinde, şimdi harabe halde bulunan, fakat yakın bir geçmişe kadar Ramazan aylarında faal bulunduğu, semt sâkinlerince ifade edilen küçük bir mescidin haziresinde medfundur.

Tanınmış bir aileden gelen ve bütün hayatı Bursa'da geçen Lâmiî daha genç denecek bir yaşta, dinî heyecan sâikiyle büyük Nakşbendî şeyhlerinden Emir Ahmed Buhârî'ye intisab etmiş ve hayatı boyunca ona bağlı kalmıştır. Daha sonra Molla Câmî gibi bir zatın eseriyle ilgilenmsi, esasen mizacı itibariyle tasavvufa meyyal olan tarafını ve Nakşbendîliğe olan bağlılığını daha da güçlendirmiştir. Lâmiî, Molla Câmî'nin çağdaşı idi. Molla Câmî vefat ettiği zaman takriben 30 yaşında bulunuyordu. Molla Câmî'nin Anadolu'da güçlü bir temsilcisi hüviyetinde görülmesi sebebiyle; kendisine Molla-i Rûm ve Câmî-i Rûm denilmişti. Halvet, uzlet ve inzivâ hayatını sevmesi, faydalı ve güzel eserler vermesine imkân vermişti.

Eserleri

1. *İbretnâme:* Ahlâkî menkıbeler ve hikâyeler ihtiva eder. Bu hikâye ve menkıbeler Yafiî, Abdülkadir Geylânî, İbn Arabî ve Bahâeddin Nakşbend'den derlenmiştir.

2. *Şerefu'l-insân:* İnsanın eşref-i mahlûkat olduğunu, hayvan ile insanın tartışması şeklinde anlatır.

3. *Maktel-i İmam Huseyn:* Kerbelâ Fâciasını konu alan bir mesnevîdir.

4. *Şehrengîz Bursa:* Bursa şehrini sevdirmek ve tanıtmak maksadıyla yazılmıştır.

5. *Letâif.*

6. *Hüsn ü Dil.*

7. *Münâzarât.*

8. *Baharu u şitâ.*

9. *Münşeât.*

10. *Nefsü'l-emr.*

Lâmiî, *Salaman u Absal*'ı Câmî'den, Vâmık u Azrâ'yı Unsurî'den ve Vis u Râmin'i Fahr–i Cürcânî'den Türkçe'ye aktarmıştır.

Otuz kadar tercüme ve telif eseri bulunan Lâmiî, Câmî'den *Şevâhidü'n-nübüvve* (İstanbul, 1293/1876) isimli bir eser daha tercüme etmişse de ona esas şöhret kazandıran, hiç şüphe yok ki Câmî'nin *Nefahātü'l-üns min hadarâti'l-kuds* isimli eserinin Türkçe tercümesidir. Lâmiî, eserin Türkçesine *Fütûhu'l-mücâhidîn li tervîhî kulûbi'l-müşâhidîn*, adını vermişse de, bu isim tutunmamış ve eser *Nefahāt tercümesi*, diye meşhur olmuştur.

Nefahāt, eserin aslının yerini tutacak bir güzellikle ve mükemmellikte tercüme edilmiştir. Lâmiî'nin, kendi tercümes için "Tercüme-i dilpezîr ve Tezkîre-i bî nazîr" demesi haklı bir iftihardır. Bu tercümeyi inceleyenler, Lâmiî'nin Farsça'ya ve günün Türkçesi'ne ne kadar güçlü şeklide hakim olduğunu anlamakta güçlük çekmezler. Eser Kamil Candoğan ve Sefer Malak tarafından da yeni harflere aktarılmıştı. (İst. 1971)

Tercümenin bazı özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Tercümede, metne sadık kalınmıştır. Bu tercümeyi aslı ile karşılaştıranlar, metni ve tercümeyi kelime kelime takip edebilirler. Tercümede yer alan çok az hatalar ve bazı eksiklikler basım yanlışlıkları olarak düşünülebilir. Lâmî'nin bazı Arapça ve Farsça metinleri tercüme etmeden aktarmıştır.

2. Lâmiî, bazan metinden ayrılarak esere yeni unsurlar ilave etmiş, tekrarlardan sakınarak tamamlayıcı mahiyette yaptığı eklerle eseri daha da güzel ve faydalı hale getirmiştir. Esasen *Nefahāt*'ı eklerle tercüme edip geniş-

letmek Herevî'den bu yana âdet olmuştur. Yanlız ilâve ve tevsîlerin neler olduğunu belirtilmemiştir. Aslı ise mukabele ve mukayese etmeden ekleri ve genişletmeleri tesit etmek mümkün değildir. Biz burada sadece iki misal vereceğiz:

a) Tercüme-i hâl bahsinin ilk ismi olan kısım, metinde 31 sayfa iken, aynı yer tercümede 86 sayfalık bir yer tutmaktadır. Metin 636 (Tahran, 1336/1917, Hicrî, Şemsî, Mehdî Tevhidî Pûr neşri) sayfa iken, tercüme 710 (İstanbul, 1270/1853) sayfadır.

b) Tercümenin sonunda anlatılan son 9 isim metinde, yoktur, ilâvedir. Bu nevi ilaveler daha başka yerlerde mevcuttur. Anadolu ve Rumeli'de yetişmiş bazı mutasavvıfların ve özellikli Nakşbendi meşayihinden bazılarının tercümeye eklenmesi, tercümenin değerini daha da artırmıştır.

3. Tercümede Arapça ve Farsça şiirler, ekseriya asıllarıyla birlikte verilmiş ve nazmen tercüme edilmiştir.

4. Bazı şiirler, vecîzeler, âyet ve hadisler tercüme edilmeden oldğu gibi bırakılmıştır. Bunların bazısı çok meşhur ve manası çok açık olan ifadelerdir. Diğer bazıları ise, çok zor ve müşkil ibarelerdir.

5. Diğer eserlerinde de yaptığı gibi Lâmiî, bilhassa manzum tercümelerde kendini oldukça serbest bırakmıştır. Câmî de, Lâmiî de şâir ruhlu nakşî şeyhlerdir. Onun için Lâmiî, Câmî'ye kolay intibak etmiştir.

Âsaf Hâlet Çelebi şöyle diyor: "Nefahât'ın Türkçe'ye tercümesinde en ziyade mukaddimeye ait kısımların hemen hemen tercüme edilmeden aynen alınması ve birçok yerlerin atlanması dolayısıyla istifade imkânı vermemektedir. Mukaddimeye çok kıymetli bir şerh yazan B.S. de Sacy'nin kitabını da dikkate alarak mukaddimeyi tamamen tercüme ediyorum". (s. 7). Bu görüşün hatalı olduğunu göstermek için mukaddimede ilk dokuz bölümün metinde ve tercümede tuttukları yer ve sayfa adetlerini vermek yeterli olacaktır:

Metin	I-	Temhîd: 5-7.
"	II-	el-Kavl fi'l-ma'rifet... 7-8.
"	III-	el-Kavl fi'l-ma'rifeti's-sûfî... 8-17
"	IV-	el-Kavl fi't-tevhîd, 17-19.
"	V-	el-Kavl fî esnafi erbâbi'l-velâyet, 19-21.
"	VI-	el-Kavl fi'l-fark.... 21-22.
"	VII-	el-Kavl fî isbâti'l-kerâmet, 22-26.
"	VIII-	el-Kavl fî-envâi'l-kerâmet, 26-28.
"	IX-	el-Kavl fî ennehû... 28-31.

Aynı bölümlerin Tercümedeki yerleri:

I: 1-13, II: 13-14, III: 14-23, IV: 52-70, V: 22-52 (Takdim-te'hir var) VI: 70-72, VII: 72-80, VIII: 80-82, IX: 82-84.

Toplam metin: 5-31.

Tercüme: 10-84.

Fark: 74-26= 48 sayfa.

Sûfîlerin hayat hikâyelerini okumanın faydaları

Sûfîlerin ve evliyânın hal tercümelerini, yaşayışlarını ve menkıbelerini okumanın manevî ve rûhî hayat üzerinde olduğu kadar, zihin ve düşünme hayatı üzerinde de müsbet tesirleri vardır. Gönül zenginliğine ve düşünce verimliliğine kavuşmada, numûne şahsiyetlerin örnek olan düşünüş, duyuş ve davranışlarının tesiri büyüktür. Büyük insanları okuyan bir kimse eninde sonunda onlar gibi büyük olur. Uluların izleri takib edilir, onların ulaştıkları yüce mertebelere ve yüksek derecelere erişilir.

Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*'ya şöyle başlar:

1. "Kur'an ve Hadislerden sonra sözlerin en yücesi ve en değerlisi mutasavvıfların sözleridir. Zira onların sözleri amelin, tatbikatın ve halin neticesidir; hıfzın, ezberlemenin ve kal'in, yani konuşmanın semeresi değildir. İyândandır, beyandan değildir. Esrardandır, tekrardan değildir. Ledünnî ilimdendir, kesbî ilimden değildir. Vecdden ve coşmaktandır, çalışmak ve çabalamaktan değildir. 'Eddebenî Rabbî' (Rabbim bana öğretti) âlemindendir, 'Allemenî ebî (babam bana belletti) dünyasından değildir.

"Dostlarımdan bir cemaat sûfîlerin sözlerine mükemmel bir şekilde rağbet ediyorlardı. Sûfîlerin hallerini ve sözlerini mütâlaa etmek için bende muazzam bir meyil vardı. Ey okuyucu, eğer sen de bu perdeden anlarsan, bu istek ve arzu sende varsa, sen de istifade et!.

"Evliyâ muhteliftir. Bazıları marifet ehlidir, bazıları muamele ehlidir, bazısı muhabbet ehlidir, bazısı tevhid ehlidir, bazıları da bunların hepsine ehildir. Bazıları sıfat ile beraberdir, bazıları sıfatsızdır."

2. Şeyh Abdullah Ensârî'nin üstadı Yahya b. İmâd vefat edince, onu rüyâda gördüler ve "Hak Teâlâ sana nasıl muâmele yaptı?" diye sordular. Şöyle dedi: "Ey Yahya, ben sana çok şiddetli bir şekilde hitab edecek ve gayet sert bir muameleye tabi tutacaktım. Lâkin birgün bir mecliste bizim rızâmız için oturup vaaz etmiştin. Dostlarımızın biri oradan geçmiş, nasihati dinlemiş ve hali hoş olmuştu. Onu memnun ettiğin için sana hoş geldin, diyoruz. Yoksa bu durum olmasaydı, sana ne yapacağımızı görürdün?"

Allah'ın bir kulunu memnun etmek, gönlünü açmak, gamdan ve kederden kurtarmak çok önemlidir ve sûfîlerin hayat hikâyeleri sayesinde mümkündür. Sûfîlerin hayat hikâyelerini okuyanlar, dünyanın derdini, gam ve kasavetini üzerlerinden atarak ferahlanırlar.

3. Ebû Ali Dekkak'a sordular: "Gereğince amel etmek imkânına sahib olmayınca, sûfîlerin ve velilerin sözlerini dinlemenin hiç faydası olur mu?" "Evet!" dedi. "Onların sözlerini dinlemenin iki faydası var: Birincisi şu: Şayet dinleyici tâlib ise, himmeti kuvvetlenir, talebi ziyâdeleşir. Diğeri de şu: şayet dinleyicide ilmî gurur, kibir ve benlik varsa, bunları terkeder, dâvâ sahibi olmaz, iddiacılığı dışarıya atar. Bu takdirde eskiden yaptığı ve iyi gördüğü işlerin aslında fenâ olduğunu görür. Şayet kör değilse, kendini müşâhede eder. Şeyh Mahfûz şöyle demiştir: 'Halkı kendi terazinle tartma! Fakat kendini Hakk yolda yürüyen erlerin terazisi ile tart ki, onların üstünlüğünü ve kendi müflisliğini bilesin'.

Câmî aynı hususa temas ederek der ki: 'Sûfîlerin hayat hikâyelerini dinlemenin temin ettiği asgarî fayda şudur: Kişi bilir ki, kendisinin halleri ve fiilleri, onların halleri gibi değildir. Kedi kusurlarını itiraf eder. Riyâdan ve kendini beğenme durumundan kurtulmuş olur." (bk. *Nefahât*, s. 85).

4. Cüneyd'e sordular: "Sûfîlere ait rivâyetleri, hikâyeleri ve menkıbeleri dinlemenin mürid için ne faydası vardır?" Şöyle cevap verdi: "Sûfîlerin ve velîlerin sözleri, ulu ve yüce Allah'ın askerlerinden bir askerdir. (Cündullah, Allah'ın ordusu ve askerleri deyimi için bk. Saffât, 37/172; Fetih, 48/4-7; Müddessir, 74/31). Şâyet müridin kalbi kırıksa, maneviyatı bozuksa bu asker onu takviye eder, mürid bu askerden imdâd bekler, meded umar. Bu sözün doğruluğunun delili şu âyettir: 'Hayır, biz sana resûllerin haberlerini hikâye ediyoruz, onunla kalbini sâbit ve kararlı hale getiriyoruz.' (Hûd, 11/120) yani Ya Muhammed! Biz sana geçmişlerin kıssalarını gönlün rahatlasın ve kuvvetlensin diye anlatıyoruz."

Câmî, aynı hususu *Nefahât*'da daha geniş olarak anlatır: "Seyyidu't-

tâife Cüneyd'e sordular: 'Meşâyih hikâyelerinin müridlere ne faydası vardır?' Cevap verdi ki: 'Hazreti Hakk Sübhânehu ve Teâlâ buyurur ki: Peygamberlerin kıssalarını ve haberlerini Ya Muhammed, sana beyan eyleriz ve onların ahvâlinden seni âgâh eyleriz. Tâ senin gönlüne sebât hâsıl ola ve kuvvet gele. Sana kavminden bir zahmet ve yük erişirse, onların ahvâlini ve haberlerini mülâhaza et ve malûmun olsun ki, onlara dahi bu neviden zahmet ve meşakkat erişince, nasıl sabır ve tahammül ettiler, tevekkül ve teslimiyet hallerini artırdılar. Bu menkıbeleri dinleyen müridler bela ve imtihan vakitlerinde, kıllet ve muzâyaka zamanlarında gayret ve hamiyetini fazlalaştırırlar. Onların gidişâtı üzre olmaya gayret ederler.

Kısaca Kur'an'daki kısas-ı enbiyâ'dan maksat ve Nebîlerin hayat hikâyelerini okumanın temin ettiği fayda ne ise, sûfîlerin ve evliyânın hal tercümelerini ve menkıbelerini okumaktan maksat ve bunun sağladığı fayda da odur. Unutmamak gerekir ki, Kur'an'da Peygamberlerin kıssalarına geniş yer verilmiş ve bu kıssalar sık sık tekrar edilmiştir. Bu durum bile meselenin ehemmiyetini ve dinî yönden önemini tayin etmeye kâfi gelir. Gerçek dinî hayat, bu kıssaların içinde gizli ve saklıdır.

5. Hâce-i Enbiyâ (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyururlar: "Sâlihler zikredilince rahmet nüzûl eder." Bir kimse üzerine rahmet yağmuru yağsın diye sofra kurar ve el açarsa, o kimseyi eli boş ve faydasız geri çevirmezler.

6. Sûfilerin ve velîlerin ervah-ı mukaddeselerinden manen dağınık ve perişan olan insanların gönlüne medet, feyz ve bereket erişir ve böylece ölmeden evvel manevî devlete ve saadete nâil olurlar.

7. Âyet ve hadisten sonra, sözlerin en iyisi sûfîlerin ve velîlerin sözleridir. Onların sözleri; âyet ve hadislerin tefsiri, şerhi ve izahıdır. Sûfîlerin eserlerini okuyan bir kimse, onlardan olmasa bile, onlar gibi olmaya özenir, onlara benzemeye çalışır. "Bir kavme benzeyen onlardan olur", *hadisinin hükmüne göre* sûfî ve velilere benzeyenler hükmen onlardan sayılırlar. Bunun içindir ki Cüneyd, "Sûfî ve veli olmadıkları halde, sûfî ve veli olduklarını iddia eden müddeilere iyi ve güzel muamele yapınız ki muhakkik olsunlar, hakiki sûfî ve veli olma derecesine ulaşsınlar, bunların ayağını öpünüz. Zira şayet bunlar yüce bir himmete sahip olamazlarsa, hiç olmazsa diğer bir şey iddia etmezler" demiştir.

8. Âyet ve hadisleri anlamak için, lügat, sarf ve nahiv gibi ilimleri okumak ve bilmek lâzımdır. Halbuki halkın çoğu bu gibi ilimlerden habersizdirler. Âyet

ve hadislerin açıklamaları mahiyetinde olan mutasavvıf ve evliyânın sözünden havas ta, avam da serbestçe ve rahatça istifada ederler.

9. Açıkça görülmekteir ki; Bir kimse, hoşlanmadığın ve sana zıd düşen, aslı omayan bir söz söylese, onun kanını içmeye kasdeder ve yıllarca kendisine kin tutarsın. Aleyhinde söylenmiş asılsız sözlere son derece kızarsın ve üzülürsün. Bâtıl ve aslı olamayan bir söz, insan rûhunda, kalbinde ve nefsinde bu derece tesirli olursa, hiç şüphe yok ki, hak bir sözün tesiri -sen farkında olamasan bile- bundan bin kat daha fazla olur. Nitekim İmam Abdurrahman Ekkâf'a sormuşlar: "Bir kimse Kur'an okuyor ve okuduğunu bilmiyor, manasını anlamıyor, bunun o kimse üzerinde hiç tesiri olur mu?" Şöyle cevap vermiş: "Bir kimse bir ilâç alsa veya zehir içse, aldığı veya içtiği şeyin ne olduğunu bilmese bile, bunlar ona tesir eder. Kur'an niçin tesir etmesin? Kur'an daha çok tesir eder. Bir de, manasını bilerek okuyanlar üzerinde Kur'an'ın tesirinin nasıl olduğunu düşününüz?"

10. Ebû Ali Siyâh demiştir ki, "Benim iki arzum var: Biri şu: Onun sözlerinden bir söz söylemek ve Hakk'ın kelâmından bir kelâm dinlemek. Diğeri onun adamlarından ve merdân-ı Hudâ (Ricâlullah)dan bir adam görmek. Ben ümmî bir adamım. Ne birşey okuyabilir, ne de birşey yazabilirim. Bir şahıs lazımdır ki, onun sözlerini söylesin, ben de dinleyeyim, veya ben konuşayım, o dinlesin. Şayet cennette, O'nun hakkında sohbet edilip, konuşulmasa, Ebû Ali öyle bir Cennet istemez."

11. Hâce Yusuf Hemdânî'ye sordular: "Şu zaman geçer bu tâife gizli hâle gelirse, selâmete ermek için ne yapalım?" Demiş ki: "Sûfîlerin ve evliyânın sözlerinden hergün 7 yaprak okuyunuz. Gaflet sahiplerinin bunu vird edinmelerini farz-ı ayın görüyorum."

12. Kişi sevdiği ile beraberdir. Günümüzde tasavvufî hayat nikab arkasındadır, gizli bir haldedir. Müddeîler, mâna ehli sûretinde ortaya çıkmışlar ve her tarafı istilâ etmişlerdir. Hakiki gönül ehli, kibrit-i ahmer gibi aziz ve enderdir. Nitekim Cüneyd, müridi Şiblî'ye şöyle demişti: "Eğer bütün âlemde, söylediğin bir kelime üzerinde sana muvafakat eden tek bir kişi bulabilirsen, eteğine sarıl!"

Kâmil bir şeyh bulmak ne kadar zor ise, samimi ve istidatlı bir mürit bulmak ta o kadar güçtür.

Câmî şöyle diyor: "Hakk dostlarının sözlerini dinlemek, onları sevmeye

sebeb olur. Onlara muhabbet eylemek, seninle onların arasında bir nisbet hasıl eder. Nitekim, 'Meveddet, iki karabetten biridir' denilmiştir. Yani bir soy, diğeri sevgi akrabalığı olmak üzere iki türlü husımlık vardır. Başka bir söz de şöyledir: 'Mahabbetten daha yakın karabet yoktur. Düşmanlıktan daha uzak bir uzaklık ta mevcut değildir."

Âlemde çün mehabbet imiş akreb- neseb
İhvâna bundan özge olur mu aceb neseb!

Hz. Resûl buyurmuştur: "Kıyamet gününde günahkâr bir kul, amel hususunda müflis olduğu bir ümitsizliğe düşer, Hakk Teâlâ ona şöyle hitap eder: Falan yerdeki kulum, falan âlimi bilir misin? Falan ârifi tanır mısın?

— İzzet sahibi Rabbim, onu bilirim ve tanırım.

— Yürü git, seni ona bağışladım."

Hak Teâlâ'nın kullarından birini mücerred bilmek ona ulaşmaya ve necâta ermeye sebep olunca, onları sevmek, onların gidişatını benimsemek ve izlerini takip etmek necâta ermeye çok daha fazla sebep olmaz mı?

Ebû Ata Abbas demiş ki: "Eğer Allah Teâlâ'nın dostlarının sevgi eteğine yapışmaya kadir olamaz isen, bari Allah dostlarını sevenlerin muhabbet eteğine tutun, dostlarına dost ol, çünkü onları sevenleri sevmek, aynen onları sevmektir."

Hz. Peygamber, İbn Mes'ûd'a "İslâm'ın kulplarından en sağlamı hangisidir, bilir misin?" diye sormuş, o da, "Bunu Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevap vermiş. Bunun üzerine Allah Resûlü, "Hakk'ta olan dostluk, Hakk'ta olan sevgi, Hakk'ta olun buğz" buyurmuşlardı. Allah için dost ol, Allah için sev!

13. Zaman ilerledikçe iyi insanlar azalmakta, kötü ve şerli kişiler iyi ve hayırlı insanları unutmuşlardır. günümüzde karanlıkta kalan kişilerin manevî devlete ve saâdete nâil olan bahtiyar insanları hatırlamaları için *Tezkiretü'l-evliyâ* (Velîleri hatırlatan eserlere) ihtiyaç vardır. İnziva köşesine çekilen ve halvet hayatı yaşayan ermişlerin aranıp bulunmasına, bu nevi muhterem zevâta rağbet edilmek suretiyle onlardan gelen devlet meltemi ile ebedî saadete erişilmesine bu çeşit eserler vesile olur.

14. Sûfî ve velîlerin sözleri birkaç bakımdan sölerin en iyisi ve en güzelidir:

a) İnsanı dünyadan soğutur. Yani ihtiraslı, tamahkâr ve menfaatperest olmasına engel olur.

b) Âhiret hayatının, devamlı surette hatırda tutulmasına, yapılan hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağına inanmaya ve bu kanaatin taze tutulmasına vesile olur.

c) Gönülde hak sevgisini meydana getirir.

d) Uzun bir yolculuğa çıkma durumunda bulunan bütün insanların hazırlıklı ve mücehhez olmalarını sağlar.

15. Sûfîlerin sözleri (erkek mi, dişi mi, müslüman mı, gayr-i müslim mi oldukları bilinmeyen) muhannesleri erkek ve mert yapar, erkek olanları, erkeklerin şâlu haline getirir, erkeklerin şâlu olanları biricik ve tek insan durumuna yükseltir. Tek olanları eşi, menendi bulunmayan inci ve pırlanta şekline sokar.

Bir kere İmam Mecdüddin Harizmî'nin huzurunda bulunuyordum. Ağladığımı görünce: Hayrola, ne oldu? dedim. Şöyle cevap verdi. "Bu ümmet içinde peygamberler mesâbesinde bulunan nice isfehsalârân, yani başbuğ velîler vardı. 'Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâil'in Nebîleri gibidir', hadisi onlar hakkında söylenmişti. Şunun için ağlıyorum: Dün gece şöyle niyazda bulunmuştum: 'Yâ Rab, yaptığın işin illeti ve sebebi yoktur, hikmetinden sual olunmaz. Beni ya sûfîler zümresinden veya onlara nazar eden insanlar gurubundan kıl. Zira başka bir kısımdan olmaya takat getiremem.' Şimdi ağlıyorum, ola ki o duâm kabul edile.."

16. Sûfî ve velî olmadığı halde onları seven, onların eserlerini ilgi ile okuyan kimse kendini Ashab-ı Kehf'in köpeği gibi görmeli, iyi insanlarla mânen beraber bulunduğu için hiçbir zaman ümitsiz ve eli boş geri dönmeyeceğine inanmalıdır. Hz. Peygamber iyi insanlarınsohbetinde bulunan, fakat onlardan olmayan bir zat hakkında: "Bunlar o kadar iyi insanlardır ki, sohbetlerinde bulunan (yabancılar) bedbaht ve mahrum kalmazlar." buyurmuşlardı.

Naklederler ki, Cemâl Mûsılî (Mevsılî), Hâce-i Enbiyâ olan Rasûlullâh'ın ravzasının yakınında ve onun hizasında bir mezarlık yer bulmak için malını ve itibarını harcar, canını dişine takar, kan-ter içinde olanca gücüyle çaba sarfederdi. Sonra, "Mezarımın taşına şunu yazın", diye vasiyet etmişti. "Köpekleri, toprak üzerinde ön ayaklarını yaymış bir halde..." (Kehf, 18/18). "Yâ Rab! Bir köpek, senin dostlarının izini takib ederek bir kaç adım yürüdü. Sen o köpeği, sahipleri ile aynı muâmeleye tabi tuttun. Ben de senin dostlarını sevdiğimi iddia ediyorum, bundan başka davam yok. Kendimi onlarıneğerinin ipine (bir torba gibi) bağladım. Onların sözleri ile meşgulüm, bundan vaz geçmiyeceğim. İlâhî! ey benim yüce Sultanım! Gerçi şu sözlerimin hiçbir kıymeti yoktur ve biliyorum ki, bu yolun yolcuları yanında ben bir hiçim. Fakat, onların sözlerini, hallerini, remzlerini ve işaretlerini seviyorum. Yâ Rab, Kayyûmiyetindeki vahdâniyyet hakkı için, nebîlerin ve

resullerin temiz ruhları, mukarreb meleklerin, velîlerin, âlimlerin ve kâmil kulların hakkı için bu âciz garibi, sûfîler zümresinden ayırma!"

17. Şeyhülislâm Herevî der ki: "Herbir pirden ve şeyhten bir söz ezberleyiniz. Şayet buna kadir olamazsanız, onların adını ezberleyiniz. Zira bu sayede nasip alırsınız."

Yine o der ki: "Bu sahada ilk alâmet şudur: Ne zaman şeyhlerin sözlerini işitirsen, sana hoş gelmeli, gönlüne tesir etmeli, canla ona meyletmeli ve onu inkâr etmemelisin. Ne vakit hak dostlarından biri sana kendisini izhar eder de onu kabul etmez ve nazarında hakir addedersen, işlemiş olduğun günahların en kötüsünü yapmış olursun. Zira bu, mahrumluğa ve hicaba delildir. Şayet nazarında galat vâki olursa, evvel kabul ettiğin Hakk dostlarından çıkman sana ziyan eylemez. Zira senin kasdın sıdk üzere idi.

18. Sûfîleri ve tasavvufu kısmen veya tamamen inkâr ve red edenler vardır. Bunlarla münakaşa ve cedelleşme durumuna girmemeli, kendilerini kanaatleriyle başbaşa terketmeli ve hatta bu nev'i şahısları mazur ve hoş görmelidir. Tasavvufu ve sûfîleri red ve inkâr etmenin en büyük zararı; bu zengin ilim, irfan, marifet, feyz, bereket ve hikmet menba'ından mahrum kalmaktır. Tasavvufu ve sûfîleri red ve inkâr suretiyle çok önemli ve zengin bir bilgi kaynağından ve bunun temin ettiği faydalardan kendilerini mahrum bırakanları, başka bir şekilde cezalandırmaya ihtiyaç yoktur. Zira onlar kendilerini, yine bizzat kendileri en ağır bir şekilde cezalandırmışlardır. Bu sebeple bu vâdîde yapılan lüzumsuz, sert ve kırıcı tartışmalar, gönül ehli olan ve "kimseyi incitmemek - kimseden incinmemek" noktasından hareket eden sûfîlere ve muhiblere yakışmadığı gibi, muarızlarına ve muhaliflerine de bir fayda veya zarar temin etmez. Onun için bu meseleyi tartışmak mahzurludur, en azından abestir ve abesle de iştigal etmemek gerekir. Gönül işi olan tasavvufu, gönül işi olmaktan çıkarmaya hiçbir kimsenin hakkı olmamalıdır.

Kitap İçinde kullanılan Kısaltmalar

(c.c.) Celle Celâlühû
(a.s.) Aleyhisselâm
(s.a.v.) Sallallâhü aleyhi ve sellem
(r.a.) Radıyallâhü anh
(rh.a.) Rahmetullâhi aleyh
(k.v.) Kerremallâhü vechehû
(k.s.) Kuddise sirruhû
(kd.s) Kaddesallâhü sirrehü
Hz. Hazreti
b. Bin
m. Milâdî
h. Hicrî
bk. Bakınız

Nefahātü'l–Ünss Tercümesi

LÂMİÎ

Nefahãtü'l–Üns Tercümesi

LÂMİÎ

2 *"Biz bu Kur'an'ı vahy ederek kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz, halbuki daha evvel bundan habersizdin."*
(Yusuf, 12/3)

"Sana bu şekilde vahy ettiklerimiz gayba ait haberlerdendir."
(Yusuf, 12/102)

"Kur'ân, âlemlere sadece bir hatırlatmadır."
(Yusuf, 12/104).

Üns sahiplerinin nefeslerindeki nefha ve hoş kokularla esere başlıyoruz. Bu nefeslerden her biri, rubûbiyet lâtifeleri yönünden esmektedir. "Ömrünüz süresince nefhalar esmektedir, dikkatli olun ve kendinizi o esintiye bırakın." Bu esinti o güzeli övme havasındadır. Zira evliyanın ayna olan kalblerini, yüce zatının cemalini tecelligâh kılan O'dur. *"Onları gören Allah'ı hatırlar."* Kudsiyet sahiplerinin konuşmalarındaki serpintilerle kitaba giriyoruz. Bu serpintilerden her biri Ahadiyete ait âtifet bendinden taşmaktadır: "Mü'minin kalbi, hikmet menbalarından bir menbadır, bundan kana kana içiniz." Bu sızıntı ve serpinti, o yüceye şükretme safasındandır. Zira pak olanların çeşme gibi olan ruhlarını, umumi feyzin akması için dolap haline getiren O'dur. "Onların dilinden, ondan başkası akmaz".

Bir Ahaddır ki, basiret ankası, hüviyet semasının zirvesinde yuvasındaki kuş gibi kanadı kırık bir haldedir.

Bir Sameddir ki, Ahadiyetindeki nurlardan yayılan ışıklardan,

ruhaniyet Hümâsı, yarasa misali gözleri kamaşmış ve perişan bir haldedir.

Nazm: "Hiç yoktan eşyayı yaratan O'dur. Sonradan meydana gelen bir varlık O'nu nasıl idrâk edebilir? İnsan, nefsin keyfiyetini bilememektedir, ezelden beri Cebbar olan Allah'ın keyfiyetini nasıl idrak edecektir?" *"Allah, zalimlerin dedikleri gibi olmaktan*
3 *münezzehtir. O yüce ve uludur"* (İsrâ, 17/43). Bir Hakîmdir ki, gizli olan kudreti açıklamak ve oluş hikmetini göstermek için âlemi yaratarak Nebi ve Rasuller armağan etti.

Bir Âlimdir ki, sirayet eden varlığının sirayetindeki sırrını, önde giden kullarının sırrına keşfetmek, kendisini örten maddî perdeleri kulların basiretlerinden kaldırmak için evliya ve asfiya gönderdi. Bütün bunların içinden, her türlü kemâlin toplandığı zât-ı pâkine Hz. Muhammed Mustafa'yı mazhar kıldı. Onun ruh-i şerifini ve nur-i latîfini *"sonra eşyayı nurumdan yarattı."* hadîsi gereğince, bütün maddî hakikatların sudûr mahalli kıldı.

(Busayrî kasidesinden) Nazm: O her hâlukârda insanı dehşete düşüren korkulu zamanlarda şefaatı umulan bir sevgilidir. Hem ruh hem beden bakımından bütün peygamberlerden üstündür ne kerem ne de ilim bakımından hiç kimse kendisine yaklaşamaz bile!

Bir ümmî Nebidir ki, Adem ismi anılan bir şey bile değil iken o hikmet dili ile konuşmuştur.

Bir faziletli Rasuldür ki, kalem yazmadan, levh yazılmadan evvel veciz söz söyleme özelliği ile şereflenmişti. Allah Teâlâ'nın salatı ve pek çok selâmı ona, pak olan Âline, temiz olan Ashabına ve kıyamete kadar onlara tabî olanlara olsun!..

Giriş

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِنَا مُحَمَّدٍ
وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ.

Bu kitab-ı şerif, tarikat erbabının ve hakikat üzere olanların (Allah Teâlâ bunların sırlarını takdîs ve nurlarını iki cihanda ziyade eylesin) yüksek makamlarını ve yüce kerametlerini beyan etmektedir. Yüksek şahsiyetlerin menkıbeleri konusunda basiretli bir sarraf olarak fazilet sahiplerinin eserlerini toplayan Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Câmi -Allah, yüce lütfu ile rahmetine gark eylesin- kendi lisanı olan Farsça ifade ile bu eseri temize çekip şöyle demiştir:

"Âlim ve ârif bir zat olan şeyh imam Abdurrahman b. Muhammed Sülemî Nişabûrî (k.s.), dînin büyükleri ve yakîn ehlinin âlimleri olan, zâhir ve bâtın ilimlerini kendilerinde toplamış bulunan şeyhlerin tutmuş oldukları yolu ve hayat tarzlarını beyan için bir kitap telif etmiş ve buna *Tabakat-ı Sufiye* adını vermişti. Bu kitabı beş tabaka üzerine (ve sûfileri beş sınıfa ayırarak) tertib etmiştir. Her tabakayı, kendilerinden velayet nurları ve hidayet eserleri zuhur eden ve aynı zamanda veya birbirine yakın zamanlarda yaşamış olan sufîlerden oluşturmuştur. Bu tabakaları teşkil eden her sınıfla görüşmek için mürid ve muhibler sefer yapmış, onları ziyaret için seyahata çıkmış ve kendilerine müracaatta bulunmuşlardır. Her tabaka ve sınıfta, şeyhlerden, sûfiler zümresine mensub olan imam ve âlimlerden yirmi şahsı zikretmiş, makam ve vakt mucibince onların kudsî sözlerinden, beğenilen hal ve hareketlerinden tarikata, ilme, hâle ve sîretlerine delâlet eden eserlerini (ve sözlerini) açıklamıştır.

Bid'atın kökünü kazıyan, sünnete sahip çıkan ve herkesin mercîi olan Hz. Şeyhülislâm Ebû İsmail Abdullah b. Muhammed
4 Ansârî Herevî (k.s.) sohbet meclislerinde, vaaz ve nasihat toplantılarında o sözleri ve halleri dikte ettirmişler, o kitaba derc edilmemiş bazı şeyhlerin sözlerini, kendisinin buluşlarını ve zevk hallerini irâd edip o kitabı genişletmişlerdi.

Hz. Şeyhülislâm'ın mürid ve muhiblerinden birisi Hz. Şeyh'in ilâve ettiklerini yazı ile tesbit etmiş ve bu suretle sûfilerin marifetlerindeki hakikatları, bu tâifenin lâtifelerindeki incelikleri ihtiva eden hoş bir kitab ve mübarek bir eser meydana gelmiştir. Fakat bu eser o çağda konuşulan ve anlaşılan eski Herat dili ile yazılmıştı. Müstensihlerin tashif, tahrif ve hatalarıyla öyle bir şekil almıştı ki, birçok yerlerinde kasdolunan mânayı kolaylıkla anlamak mümkün olmamakta idi. Ayrıca eski şeyhlerden bir kısmının hal tercümelerinin anlatılmasıyla iktifa edilmiş, onun için de diğer bazıları eserde yer almamış, Hz. Şeyhülislâm'ın çağında veya ondan sonraki zamanlarda yaşamış olan mutasavvıflar o esere girmemişti.

Mevlânâ Câmî (r.a.) der ki: Nice kere bu Fakir'in hatırından geçti ki, kudret ve kuvveti yettiği nisbette, söz konusu hususların yazılmasına ve anlatılmasına gayret göstereyim, (metnin sıhhatli bir nüshasını tesbit edeyim), o kitapta anlatılanlardan malum olanları günümüzde bilinmekte ve anlaşılmakta olan ifadelerle izah edeyim. Anlaşılmayanları ise gizlilik ve kapalılık perdesinin gerisinde terk edeyim. Diğer muteber kitaplarda bulunan güzel menkıbeleri ve seçilmiş marifetleri ona ekleyerek açık-seçik bir şekilde kaleme alayım. O kitapta zikredilmemiş mutasavvıfların doğum ve vefat tarihleriyle beraber hallerini, makamlarını, sözlerini ve kerametlerini irâd edeyim. Fakat meşguliyetlerin çok olması, engellerin üst üste gelmesi sebebiyle düşüncelerimi gerçekleştirmek müyesser olmadı. Nihayet sekiz-yüzseksenbir (H. 881/1476) tarihinde, dervişlerin muhibb ve müntekidi, mu'takatların mürid ve mu'tekidi, bütün meşguliyetleri terk eden ve cesaretle fakr ve zühde giren Emir Nizamettin Ali Şîr -Allah Teâlâ onu kabul izzeti ile aziz kılsın, kendisine vasıl olan yolu tutmaya muvaffak eylesin, zira o gönüllü olarak kendi iradesiyle en yüksek mevkilerden ve en muteber makamlardan feragat etmiş, teslim ve rıza ayağı ile fakr ve fena caddesine girmeye yönelmiştir- evvelce hatırımdan geçen ve halen de

zihinde bulunan düşüncenin benzerini bu Fakir'den rica etti. Önceki arzu böylece yenilenmiş oldu, eski merâk takviye ve te'kit gördü.

Samimi bir himmet ve hâlis bir azm ile mutlaka o niyetin icra edilmesine ve o arzunun gerçekleştirilmesine teşebbüs edildi. Eseri mütâlâa edenlerin yüksek ahlâkından ve şefkatli muamelelerinden ümit olunur ki evliyaullahın temiz nefeslerindeki uğurdan ve mukaddes ruhlarındaki feyzden zevk aldıkları vakit, bu kitabı te'lif et
5 meye teşebbüs ve muhtevasını derlemeye vesile olan bu fakiri hatırlarının köşesinden çıkarmasınlar, hayır duayı unutmasınlar.

Bu kitap, kudsiyet (hariminden ve) kuşundan erişen, üns mazharlarına iştiyak duyanların canlarına ulaşan şeyhlerin tertemiz nefeslerinden nefhaları yani güzel kokuları ihtiva etmesi itibariyle: *"Nefahatü'l-Üns min Hadarati'l-Kuds"* (Kutsiyet makamlarından gelen ünsiyet kokuları) adını almıştır.

Her halukarda, bizi kollayan ve gözetleyen yüce Zat'a güveniyoruz.

Câmî'nin tertibi üzerine, eserin takdimini tamamlama:

Değeri olmayan bu hakir kişi, yani dervişlerin ve hayırlı kişilerin hizmetçisi Mahmud b. Osman b. (Nakkaş) Ali'dir. Mahlası "LÂMİÎ"dir. Aziz ve celil olan Allah Teâlâ, sevdiği ve razı olduğu söze, inanca ve işe onu muvaffak kılsın. Selefi olanların ruhlarını, halefi olanların kalblerini, özel lütuf ve âtıfetler bahşederek, yüce ve yüksek ihsanına, umumî ve dopdolu keremine mazhar kılarak rahatlandırsın. Câmî'nin özü itibariyle fazilet ve meziyetlerle dolu olan bahis konusu eserindeki yüce delilleri mütâlaa şerefi ile müşerref oldum. Müjde veren işaretlerinden ve mecazlar dolu ifadelerinden zevk, haz, şevk ve neş'e buldum. O kıymetli kitabı coşkun bir derya olarak gördüm. Bu deryanın zâhiri, sonsuz hakikat ve marifet gemileri doludur. Bâtınî ise pırıl pırıl ilâhî sırların cevherler hazinesidir. Bu eser, içinde bin Beyt-i Ma'mûr ve Kâ'be bulunan bir şehirdir ki yüz dalgalı denizi ihtiva eder.

Nazm:

Sevamı-i ezkâr, levâmi-i fikret
Cevâmi-i âsâr, kavâmi'-i izzet
Medâris-i tenzil, fevâris-i men'a
Mefâris-i te'vil mehâris-i gıbta

Eser, baştan başa, ikân yolunu talebedenlerin yüce kerametleri, irfan şarabını içenlerin yüksek makamları ile doludur.

İmdi şu zayıf gönlüm arzu etti ki fırsat bulduğum ve gücümün yettiği nisbette çok değerli bu kitabın faydalarını umumileştireyim, nimet sofralarını tamamlayayım. Bunun için, insana rahatlık veren evliyanın ruhundan istimdâd ve Hak Teâlâ'nın lutufkâr inayetinden doğruluk ve dürüstlük niyaz ederek işaretlerle dolu sözleri Türkçe ifadelerle anlatmak, rumuzları ve müşkilleri Rûmî (yani Anadolu Türkçesiyle) tefsir etmek için teşebbüs ettim.

Ama biçare nefsim bilgi sermayesinin azlığını itiraf etmekte ve insâf deryasından bir avuç suya sahip bulunmakta idi. Onun için semâlar kadar yüksek olan bu maksadın, güç sahasının haricinde olduğunu bildi.

Zira bu saha öyle bir meydandır ki, süvariler o yolun merhalelerinde yaya, konaklarında başarısız kalmaktadırlar. Bu, öyle bir anayoldur ki, en ulu zevatın bile akılları bu noktada hayrette, en büyük düşünürlerin bile ruhları bu alanda şaşkındır. Şayet çağın akıllı kişileri ve âlemdeki hakimler bir araya gelseler, onun nüktelerini halletme ve gizli yönlerini açıklama hususunda aciz kalıp nefesleri kesilir. Nasıl kalmasınlar ki, zevke dayanan o sözler bütün marifetlerin ve buluşların başı, ilâhî ve ledünnî ikânın latifeleri olup ilmî ıstılahlar, ve lafzî tarifler değillerdir. "Yabancılar, sözkonusu hususları sadece ehlinin tarif ve erbabının talim etmesi sayesinde bilirler." Nitekim zeynü'l-İbâd ve Şeyhu'l-Evtâd Ebû Fadl Muhammed b. Hasan Serahsî (k.s.) Hücvirî'nin *Keşfü'l-Mahcûb* isimli eserinde geçen bir sözünde şöyle buyurmuştur: Hak Subhanehü ve Teâlâ bir kuluna inayet ederek kendisine bir hususu açıklarsa, o kulun hali kuvvetlenir, konuşan dili fasih olur, o derecede ki güzel konuşan herkes onun ifadesine hayret eder. Akıllar onun sözlerini anlamaktan aciz kalır. Bu sebeptendir ki, dînin ulları ve ehl-i yakîn âlimleri olan tasavvuf yolunun büyük şeyhlerine (k.s.) ait ifadelerde müteşabih ve müşkil sözler çok olur.

(Sühreverdî'nin) *Avârif Tercümesi*'nde şöyle denilmiştir: Peygamberin (s.a.v.) hadislerinde ve şeyhlerin (k.s.) sözlerinde geçen her kelimenin bir zâhri, bir de bâtını vardır. Her bâtnın bir batnı daha vardır. Bir kimse, zâhirden anlaşılan mananın gereğine göre hareket etmezse ilk batnı anlamaktan nasib alamaz. İlk

batından anlaşılan mananın icabına göre amel etmezse, ikinci batını anlamaktan nasib alamaz. Bu kıyasa göre her fehm ve anlama bir amelin delili, ve her amel de bir fehm ve anlamanın sebebidir. Allah'ın dilediği noktaya kadar bu böyle devam edip gider.

Bilhasa ehlullah'ın meşrebleri muhtelif olur. Hakikat itibariyle bunların hepsi arasında ahenk varsa da, yine de kimi umumî zaruretlerden ve hususî makamlardan bahs eder. Meselâ dünyada zâhid olarak yaşamak, avamdan olan mübtediye nisbetle zarurîdir. Halbuki havassa göre öyle bir zühde karşı zâhid olmak lazımdır. Zira bu makamın sahibi esas itibariyle dünya için bir kıymet ve önem görmediğinden, dünyaya karşı zâhid olmayı kendisine bir makam edinmez.

Kiminin meşrebinde şathiyat gâlib olur: "Bu âlemde fâil benim", "cübbemin altındaki Allah'tan başkası değildir." demek böyledir. Çünkü şatah: "Kendisinde, davâ ve benlik kokusu bulunan söz" diye tarif edilir.

Kimi içine dalan vecd hallerini açığa vurur. Hallac'ın "Ene'l-Hak" demesi gibi.

Kimi temkin ehlinin rumuzunu söyler: "Ben Hakk'ın bekasıyle bâkiyim, ben onun vücudu ile mevcudum." gibi.

Kimi üns ve nâz sahibidir. Bunlarda, Berh'in (bk. Gazalî, *İhyâ*, IV, 331) sıfatı gâliptir. Bunlar ilâhî huzurun nedimleridir, hizmet ehli fakirlerdir.

(Padişah'ın) Vezirleri makamca daha yüksek iseler de nedimleri kelamda daha kuvvetlidirler (Nedimler padişahın huzurunda vezirlerden daha serbest konuşur).

Velhasıl zâhir itibariyle şeyhlerin sözleri arasında muazzam farklar görülmektedir. Bunların tatbikinde, hakikatının tesbitinde, telifinde ve birleştirilmesinde akıllar hayret içinde kalır. Bazan birbirini tekfir ederken, bazan yekdiğerine ta'zim ve tevkirde bulunurlar. Öyle zamanlar olur ki bir taraftan birbirine muvafakat ederken,
7 diğer taraftan bu ona, o buna muhalif söz söyler. Zira kiminin sahv ve ifakatdaki sözleri meşkurdur, kiminin sekr ve hayretteki nükteleri mazurdur. O şeriatın zâhirine riayet eder, bu hakikat sırlarından bahs eder. Kendilerinde kuvvetli bir hal bulunmayanlar, o makamlarda muhalefet görüp durumları sarsılır. Kalblerinde sapma arzusu ve yoldan çıkma meyli bulunanlar ya inkar ederler veya ilhada ve ibahîliğe düşerler. Mısra:

"Herkesin kendi anlayışına göre bir zanni vardır." "Allah onunla bir

çoğunu dalalete düşürür, bir çoğunu da hidayete ulaştırır." (Bakara, 2/26).

İmdi bu hususları mülahaza ederek Nefs-i Miskin, o maksadın gerçekleştirilmesine teşebbüs etmekten el etek çekip, uzak durdu. Teslim başını rıza eşiğine koyarak bu işin elinden gelmeyeceğini anladı. Kendi acz ve kusurunu itiraf ederek, bu işin tehlikesinden ve zararından endişe etti. Bu halin üzerinden sayısız zaman hesapsız geceler ve gündüzler geçti. Ama ne yapalım. Mısrâ: *"Olmazmış zemane işi ihtiyar ile" "Kul tedbir alır, ama Allah da nasıl isterse öyle takdir eder."*

Tesadüfen bir gün samimi kardeşlerden ve vefalı dostlardan bir cemaat —Allah bunların sa'yini meşkur etsin, davalarını hayırlı bir şekilde kolaylaştırsın— bu hakire gelerek, "söz sözü açar" dediklerince, "Nefahatü'l-Üns" kitabını bahis konusu ettiler. Tercüme olunması için son derece ısrar ettiler. Bu hususa fazla ehemmiyet gösterdiler. Evvelce bahs ettiğim mazeretleri ileri sürmüşsem de, bunun faydası olmadı. Her ne kadar aczimi ve eksikliğimi ortaya koyarak hakirliğimi gösterdiysem de netice vermedi. Hangi kapıyı açtıysam onu kapattılar, hangi cevabı verdiysem onu reddettiler. Senden istenen "O kitabı Türkçe'ye çevirmek ve Rum'un Anadolu'nun samimi taliblerine hediye göndermektir." dediler. Ahiretin için azık olur, isminin âlemde hayırla yad edilmesine vesile olur. Zira: "Sâlih kişiler anılınca, rahmet nâzil olur." diye buyurdular.

İster istemez onların ısrar ve ihtimamlarını Hakk'ın havalesi ve Fâ'al-i Mutlak'ın ilhamı bildım. Lâkin itminanı kuvvetlendirmek ve ikânı tekmil etmek için mehil alıp istihareye tevecüh ettim. Ahbabların ricalarını kabul etmem işaret olundu. İnayet kapılarının açılmasıyle de işaret verildi. Derhal Hakk'ın fazlına tevessül ve Hüdâ'nın lütfuna tevekkül ederek kitabın tercümesine giriştim. Meramı ifadede ve sözü ortaya getirmede Mevlânâ Câmî'nin (r.a.) izinde gittim. Zira şeyhlerin hallerini ve sözlerini beyan ederken ifadenin siyakında istiareye riayet etmek usandırıcı bir sözdür, meramı da aksatır. Halbuki ehlullahın sözü cevâmi'-i kelimdir. Veciz ve beliğdir. Bir maksadı izah ederken yerinde söylenmiş bir sözü atarak fesahat izhar etmek rezaletin ta kendisidir. "Rabbinin sözleri için denizler mürekkeb olsaydı, Rabbimin sözleri bitmeden evvel denizler tükenirdi." (Kehf, 18/109)

8 Nitekim nurlu bir tabiata sahip olan Üstad (r.a.) da kendi ifadesini, sufilerin ifadeleriyle sınırlamış, beyan ve izahlarını onların işaretleri istikametinde yapmıştır. Yani sufilerin ifadelerini ekseriya aynen nakl etmiş, ya ele alıp kelimelerin zahiri manalarını yazmış, lafızlara konulan kayıtlardan kaçmamış, ekseriya müteşabih olanlarını halledip açmamıştır. Böyle yapmakla sanki, ehli olan herkese ma'lum, ehil olmayanlar ise mahrum olsun, demek istemiştir. Zira sûfiler Hak Teâlâ'nın eminleridir. Ehil olmayanlara sırları açmayı haram bilirler. Onun için de bundan mutlak surette sakınırlar.

İmdi bahs edilen üslûb aynen tercih edilerek, örtüsü misk kokan *Nefahat* baştan sona kadar tercüme edildi. Giriş kısmında ebrârın ahvaline, ahyarın tavırlarına ve *Ricalü'l-Gayb*'ın tabakatına dair bir nice varak külliyet üzere icmal kılındı. Zira: "Tamamı elde edilemeyen bir şeyin tamamı terk olunmaz." Yer yer, sıhhatli menkıbeler beyan edilerek ilave olundu. Anlaşılması zor ifadeler aynen nakledilerek, kudret elverdiğince yine kendilerinin izah ve tefsiri ile halledildi. Rum (Anadolu) şeyhlerinden ve sâir sonraki tarikatten o kitabta zikr edilmeyen azizlerin menkıbelerinden, herhangi biri sahih bir şekilde ele geçirildiyse, kısaltılarak irad edildi. Nazm:

Hamd olsun ona, yine hamd ona olsun,
Bize kerem elbisesi giydirdiği için
Şükür ona, yine şükürler olsun ona,
Nimetin şükrüne bizi iletti̇ği için.

Binlerce şükür ve hamd olsun, bu arzunun tamamlanması ve bu isteğin sona erdirilmesi, Sultan Süleyman'ın Belgrad isimli kalenin üstüne yürüyüp vardığı günlerde müyesser ve mukadder oldu.

İslâm padişahı, âlim ve mâlik olan Allah'ın gölgesi, sahib-kıran, cihan hakimiyeti akdinin rabıtası, emn ve emanı yayan, zamanın rahmet mehdisi, tûl ve arz itibariyle dünyadaki memleketler mâliki, "*Sizi yeryüzünde halifeler kıldı.*" (En'am, 6/165) şerefi ile müşerref olan Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de, iki şerefli haremde hutbe ancak yüce emriyle okunan, arabın ve acemin sikkesi sadece onun büyüyen ismiyle darb olunan, icad ve a'yanın hülasası, açıktan görülmeyen ordularla te'yid olunan, (bk. Tevbe, 9/40) evvelkilerden hiçbir sultanın, sonrakilerden hiçbir hükümdarın sahip olmadığı keramet kendisine tahsis olunan, adalet dairesinin kutbu, adaleti ihata eden dairenin merkezi, takva sahiplerini irade eden, asfıyayı seven, İskender'den daha yüce bir şanı olan, Al-

i Osman'ın iftihar vesilesi, sultan Selim oğlu Sultan Süleyman han... Yüce Allah mülkünü ve kudretini ahir zamana kadar bâki kılsın, feth ve zafer şafaklarından hilafetinin müjde veren işaretleri durmadan doğsun, yüksek noktalarda kurulan şefkat çadırlarının gölgesi daima köylü ve kentli üzerine olsun. Allah, seleflerinin burhanlarını, türlü türlü ihsan ve ikramlarla kıyametin kopacağı ana kadar nurlandırsın. Kıyamet uğursuz ve
9 akılsız Enkures'un (Macarlar) üzerine kopsun, ki bunlar Rum fırkaları ve haç sahipleri içinde Benî Asfer diye şöhret bulmuştur. Puta tapanlar ve kanunları olanlar arasında mübareze ve celadetle muteber olmuştur. İslâm askeri, zafer bildiren sancaklarla yürüyüp Belgrad namındaki kalenin üstüne yürüdü. Burası küfür diyarının müstahkem bir mevkii ve tahkim edilmiş bir kaledir. Semalar gibi yüksek ve sağlamdır. Hadsız hesapsız savaş araç ve gereçleri yığılmıştır. Dibinde hendek dağ gibi kuleleri, çağlar geçmekle demir olmuş, içi ehremen kafiri ile kaf gibi dolmuş. Bu zamana gelinceye kadar nice büyük ve başarılı padişahlar, çok sayıda askerle, göklerle boy ölçüşen o kaleyi feth etmek sevdasına düşmüştü ama kalenin eteğine bile elleri ulaşmadı. Adına hutbe okunan ve para basılan hadsiz hesapsız sultanlar ve kahramanlar, sayısız top ve tüfek kullanan silahşörler gönderip ve kendilerine her çeşit cebhane verip kaleyi almaya rağbet ettiler. Fakat kale kimseye boyun eğmedi, sultanların özlemi olarak kaldı. O kadar sultanların bağrına dağ vurup vuslat ümidiyle gönüllerini almıştı. Nazm:

Güya ol kale üzerine atılan top taşların
Cem edip bir yere çerh-i ecrâm-ı encûm verdi nam
Seyl-veş, ta onun etrâfında akan kanların
Gösterir adın şafak koyup bu devran subh-u şâm

Tuna dedikleri akar ırmak ne seyhana benzer ne de ceyhana. Azgınlıkta okyanuslardan daha serkeş ve daha asîdir. Zâhirde gerçi mülayim görünür, fakat esası gayet kasvet vericidir. O, muazzam hisarın yolunu tutan bir bend olmuştur. Sanarsın ki eski zamandaki padişahların onun hasretinden akıttıkları göz yaşları toplanıp, ağlayan bir deniz olmuştur.

Pes padişah-ı nusret-penah: "Bugün Allah'ın emri karşısında, ondan başka koruyucu yoktur." (Hud, 11/43) de, Ramazan ayın-

da o kale-i felekgerdar-ı bîyar-ı bâri feth eyleyerek himayesi altındaki memleketlere ekledi. Kâfirlerin kalblerini tam olarak kırıp müslümanların içini ferahlattı. Ondan başka nice kale ve bölgeleri tasarrufu altına alıp nehb edilen ve alınan mallarla mücahitleri ganimet sahibi kıldı. İçinde put ve heykeller bulunan mabedleri İslâm mescidleri haline getirip beşaret-nâmeler ve müjdeler memleketin her tarafına ve her cihete yayıldı.

Pes iradesiz olarak can bülbülü nağmelerle öterek, bu hadisenin tarihi için: *"Ey fâtih-i mülk-i Enkûres"* deyip renkli bir şekilde terennüm eyledi. Yine iradesiz olarak Tuti-i cinân Hâlik'e şükr edip, o tarih bir kere daha tekrar edilsin diye, *"Bilad-i Enkûres-i eyledi feth"* mısraını bir hoşca terennüm eyledi. Âyet ve âlametleri kutlu olan bu tarihi, kitab-ı ferhude-meabla, bu uğurlu eserin tamamlanmasına muvafık ve mutabık düştü. Şu halde bir eşi bulunmayan bu nasihat ve gönlün kabul ettiği bir tercüme olan mübarek ismi:

"Fütûhu'l-Mücahidin, li-Tervih-i kulûbi'l-Müşahidin" (Mücâhitlerin, gözlemcilein gönüllerini ferahlandıran fetihleri) (Zafernâme) olarak tesbit edildi. (Belgrad'ın fethi: 928/1521)

Ümit olunur ki, âşık-ı sâdıkların gönülleri ve muhibb-i muhakkıkların tabiatları bu fetihleri dinleyerek dünyanın sonuna kadar sevinir ve neşelenirler.

Bu kitabı tercüme etmeye teşebbüs eden bu zavallı kulu ve kusurlu hastayı ferah ve safa vakitlerinde hayır dua ile yâd ederler. Mütercimi, devran katibinin elinde ucu kırık bir kalem gibi sergerdân ve şaşkın bilip, hata ve kusurlarını kalem yanılması ile izah edip itiraz ve garaz noktasını hatırlama sahasından tıraş etmeyi murad ederler.

Başarının sahibidur, tahkikin yuları onun elindedir. Şimdi ben ma'bud ve samed olan Allah'a dayanarak esas maksada giriyorum.

VELİ VE VELİLİK KONUSUNA DAİR

(Vilâyet, "Vely" kökünden gelir ve yakın olmak mânâsını ifade eder. Sibeveyh'e göre isimdir. *Kânûnu'l-Luga'*da İtaat, efendilik, padişahlık ve dostluk mânâsına gelir denildi. Biri vilâyet-i amme, diğeri vilâyet-i hâssa olmak üzere iki kısımdır.)

Vilâyet-i Amme: Bütün mü'minler arasında müşterek olan umûmî mânâdaki veliliktir. Kur'an'da: "Allah, iman edenlerin velisidir, anları karanlıktan aydınlığa çıkarır." (Bakara, 2/257) buyrul-

muştur (Allah mü'minlerin dostu olunca mü'minler de onun velisi ve dostu olurlar).

Vilâyet-i Hâssa: Sülûk erbabından vâsıl olanlara mahsus husûsî bir veliliktir. Bu da: Kulun Hakk'ta fâni ve onunla bâkî olmasından ibarettir. İmdi velî, onda fâni ve onunla bâkî olan kişidir.

Gerçi fenânın mertebeleri çoktur, fiillerin fenâsı, hallerin fenâsı, sıfatların fenâsı, zatın fenâsı, gibi her fenâyı da, ona münasib bir bekâ takib eder. Lakin kâmil mânâda fenâ, "Esfâr-ı erbaa"dan (seyr ilallah, seyr fillah, seyr billah, seyr minellah) seyr ilellahın nihayetine, hakiki bekâ seyr fi'llâh'ın bidâyetine denir. Zira, tarikata sülûk eden zat sıdk ayağı ile vücûd çölünü tamamen katettiği vakit seyr ilâllâh nihayete erer. Mutlak fenadan sonra hudûs pisliğinden temizlenmiş bir vücûd-i Rabbânî ve bir zât-ı Hakkânî kula ihsan olunduğu zaman seyr fillah tahakkuk eder. Gaybtan gelen bu ihsan ile "ilâhî vasıflarla ittisaf ve Rabbânî ahlâk ile tahalluk" âlemine yükselir. Bu âleme ait yüce hallere ulaşır, yüksek makamlara nâil olur.

11 Ebû Ali Cürcânî (r.a.) şöyle demiştir: Veli, kendi halinden fâni ve Hakk'ın müşahedesinde bâki olan zattır. O, kendi nefsinden haber vermez, (söyledikleri Hakk'tandır). Allah'tan başkasıyla da karar kılmaz (sadece onunla sükûn ve huzur bulur).

Mısra: *Haberi olandan haber gelmedi* (Sa'dî) (Bilen susar).

İbrahim Edhem (r.a.) bir adama, "Allah'ın velilerinden bir veli olmak ister misin?" dedi. Adam: "Evet, isterim" dedi. O halde dedi: "Dünya ve âhiretten hiçbir şeye rağbet etme, bunlara rağbet etmek Hakk Teâlâ'dan yüz çevirmektir. Allah ve Allah sevgisi için kendini boş bulundur; dünya ve âhirete, kalbe girmeleri için yol verme. Yüzünü Allah'a döndür, zira hakiki kıble odur. Bu vasıflar sende mevcut oldumu, veli olursun."

Nitekim Tâc-ı Ricâl Rabia-i Adeviye'nin (k.s.) şöyle dediği nakl edilir:

Yâ ilâhî cehennemden korktuğum veya cennetine tamah ettiğim için sana ibadet etmedim. Sadece yüce zatına olan saygımdan ve sevgimden sana ibadet ediyorum.

Aşağıdaki rubâi, Hâce Kutbeddin Yahya Câmî Hazretlerinindir. (k.s.)

Dost ile birlikte yolumuz bir bahçeye düştü

Farkında olmadan, oradaki bir güle göz atmışım.
Sevgili, kınayarak dedi ki: Utan, yuh sana!
Benim gül yanağım burada olacak ve sen güle bakacaksın ha!

Kuşeyrî Risâlesi'nde deniliyor ki: Veli kelimesinin iki mânâsı vardır: Biri "feil" sığası üzere "mef'ûl" mânâsına gelir. Bu mânâda veli,
12 Allah Teâlâ'nın, işini üzerine aldığı ve kendisini kayırdığı şahıstır. Nitekim Hakk Teâlâ: "O sâlih kişilerin işlerini üzerine alır ve bunu kendisi görür." (A'raf, 7/196) buyurmuştur. İmdi Hak Teâlâ o kimseyi bir an kendi nefsine bırakmaz. Belki yüce Allah onu görür, gözetir ve kayırır.

İkinci mânâda veli, "Feîl" sıgasında ve mübalağalı İsm-i fâil mânâsında kullanılır. Bu mânâda veli, Allah'a ibâdet ve taat işini üstlenen şahıs, demektir. Ardı arkası kesilmeyen ve araya bir isyan hali girmeden velinin üzerinde ibâdet ve taat hali cereyan eder durur.

Bu iki vasıf veli için şarttır. Velinin veli olması için en ince noktalarına varıncaya kadar Allah'ın hukukunu eksiksiz olarak yerine getirmesi rahat ve sıkıntılı zamanlarda Allah'ın onu daimi surette muhafaza etmesi icab eder.

Ma'sum olmak Nebi için şart olduğu gibi (günahta devam ve ısrar etmemek mânâsına gelen) mahfuz olmak da veli için şarttır. İmdi bir kimsenin üzerinde bulunduğu hale ve harekete, şer'î hükümlerin itirazı olursa, yani davranışları şeriata uymaz ise, o kimse kanmıştır, aldanmıştır.

Bayezid Bistamî (k.s.), veli, olarak tanınan bir zatın ziyaretine gitti. Bu zatın zaviyesine geldi ve çıkışını beklemek için orada oturdu. Bu zat bir müddet sonra dışarı çıktı ve kıbleye doğru tükürdü.

Bayezid bu durumu görünce, ona selâm bile vermeden geri döndü ve: "Bu kişi şeriatın âdâbından bir edeb hususunda bile emin bir adam değildir. Hakk'ın sırları konusunda nasıl güvenilir kabul edilecek." dedi.

Şeyh Ebû Said Ebü'l-Hayr'ın (k.s.) huzuruna bir şahıs geldi, önce sol ayağını mescide attı. Şeyh ona: "Geri dön, çünkü dostun evine girme edebini bilmeyen bir kimse ile sohbet etmemiz uygun olmaz" dedi.

Şeriat, tarikat ve hakikat, bütün bunlar şerefli edeblerden ibarettir. Evliyânın mahfuz, enbiyanın ma'sum olmaları hususunda ulemâ arasında uzun uzadıya konuşulmuştur. Tarikat erbabının tercihi şudur: Veliler, günahta ısrardan mahfuzdurlar, yani gerçi

onlardan zelle ve küçük hatalar vaki olur ama günah üzerinde ısrar etmezler.

Cüneyd'e (r.a.): "Veli ve ârif zina eder mi", diye sorulunca, bir süre başını önüne eğdi, sonra kaldırdı ve: "Allah'ın işi takdir
13 edilmiş bir kaderdir" (Ahzab, 33/38) yani, hiçbir şey kazayı geri çeviremez, olacak olur. Âriften hatanın vaki olması uzak bir ihtimal değildir (Allah'ın takdirinde varsa, ârif ve ermiş kişi zina edebilir) dedi.

Şeyh Rüknettin Alâüddevle Simnânî (k.s.) şöyle buyurmuştur: Nebiler (a.s.) kasten günah işlemekten ma'sumdur. Veliler ise günahı önemsiz görmekten mahfuzdur (Adâm, Allah kerimdir, diyerek günah işlemezler).

Mustafa (s.a.v.)den rivayet edilmiştir: "Affedersen, ey Hudâ! Bütün günahları affet, hangi kulun vardır ki küçük günahlardan beri ola (Azabdan acı duymayan hangi insan vardır?).

Ve ben bu biçarenin katında, kulun kendisini kusurlu ve suçlu bulmamasından daha beter hiçbir günah yoktur.

Marifet-Arif-Mu'terif ve Câhil Hakkında

Ma'rifet (tanımak): *Avârifü'l-maarif*'in üçüncü babının birinci faslında şöyle denilmektedir: Marifet özet olarak bilinen bir şeyi ayrıntılı olarak tanımaktan ibarettir. Meselâ bir kimse nahiv ilminde, bütün lafzî ve manevî âmillerin nasıl amel ettiğini icmal yolu ile bildikten sonra her âmilin ahvalini mufassal bir şekilde gereği gibi düşünse, sonra Arapça terkiblerde bunu okuduğu veya tertib ve telaffuz ettiği vakit düşünmeden ve duraksamadan herbirini yerli yerinde kullanabilme melekesini kazansa, buna "Marifet-i Nahv" (Nahiv Bilgisi) adı verilir. Aynı şeyi düşünüp taşındıktan sonra açık bir şekilde bilse ve tanısa ona: "Ta'aruf-i Nahv" (Nahiv ilmini tabii bir şekilde ve meleke olarak değil de suni bir biçimde zoraki olarak bilmek ve tanımaya çabalamak) derler. Bu kimse, kendisinde bu bilgi mevcut iken gâfil olsa, buna sehv ve hata derler.

İmdi rububiyet hakkındaki marifet, Allah'ın zatını ve sıfatlarını, mücmel bir şekilde bildikten sonra, vâki ve hâdis olan şeyhlerin ahvali ile ilgili tafsilât içinde açık bir şekilde tanımaktan ibarettir. Hak Sübhânehü ve Teâlâ'nın hakiki mevcut ve mutlak fâil olduğunu mücmel bir yoldan bildikten sonra, tevhidle ilgili

mücmel ilim, mufassal ayn şekline gelir, eskiden özet olarak bilinen tevhîd, şimdi görülerek mufassal bir surette bilinir ve tanınır. Şöyle ki, tevhîd ilmine sahip olan zat yenilenen ve birbirine zıt olan hallerin ve vakaların tafsilatı suretinde zarar-fayda, atâ-men, ve kabz-basttan her ne zuhur ederse, zarar ve fayda veren, ihsanda bulunan ve mâni olan, kabz ve bast eden (zâr, nâfî, mu'tî, mâni, kâbız, bâsit) zatın Hakk Sübhânehû ve Teâlâ olduğunu düşünmeden, taşınmadan ve duraksamadan bilmezse, ona ârif denmez. Şayet ilk anda bundan gafil olur ama derhal durumu kavrar, râbıta ve vâsıtalar suretiyle de hakiki fâilin, şanı yüce Allah olduğunu açık ve seçik bir şekilde anlar ve tanırsa, ona "mu'terif" (itiraf eden) denir.
14 "ârif" (marifet sahibi) denmez. Şayet bahs edilen hususta tama men gâfil olur ve âlemde görülen tesirleri vâsıtalara bağlarsa, ona "sâhî", "lâhî" ve "müşrik-i hafî" (dalgın, gâfil ve şirk-i hafî sahibi) denir. Meselâ bu durumdaki bir kimse tevhidin mânâsını takrir edip kendini tevhid denizinde gark olmuş bir şekilde gösterdikten sonra, diğer bir kişi, inkar maksadıyla onu reddederek: "Bu sözün zevk ve hal cihetinden değildir, belki akla ve fikre dayanmaktadır" dediği zaman, hemen o kişinin sözünden incinir, ona hışm eder kızar. "Bu incinmenin, inkar eden o kişinin sözünün tam mânâsıyle mısdakı olduğunu, bu hali ve davranışı ile bizzat kendisinin o adamın sözünü doğru çıkardığını" bilmez; bilseydi, hakiki fâili bu inkar suretinde de açık ve seçik bir şekilde tanır, anlar ve o adama bu şekilde hışm ve gadab etmezdi.

Bilmek gerekir ki, ilâhî marifetin de bir takım mertebeleri vardır. İlk mertebesi şudur: Ârif bulduğu ve gördüğü her eseri, anlatıldığı şekilde şanı yüce olan mutlak fâilden bilir.

İkincisi: Ârif hakiki fâilden gördüğü ve bulduğu her eseri, onun sıfatlarından hangisinin neticesi olduğunu yakînen bilir.

Üçüncüsü: Ârif, izzet ve celâl sahibi Hakk'ın tecelli ettiği her sıfattaki muradını ve maksadını tanır ve anlar.

Dördüncüsü: Ârif, kendi marifeti ve bilgisi suretinde, ilâhî ilim sıfatını açık ve seçik bir şekilde tanır ve anlar. Kendi bilgisini, Allah'ın ilmi şeklinde görür ve kendisini ilim ve marifet, hatta vücud dairesinden siler. Nitekim Cüneyd'e (k.s.) sordular: Marifet nedir? cevap verdi:

"Marifet, onun ilmi karşısında senin cehlinin varlığıdır. Onun âlim, seni cahil olduğunu bilmendir." Dediler ki bu târifi biraz daha

açıklamaz mısınız? Dedi ki: Ârif de ma'rûf da O'dur (daha açıkçası tanıyan ve tanınan O'dur).

Hakk'a ne mertebede fazla yaklaşılırsa, ilâhî azametin eserleri o kadar çok zâhir olur, bilgisiz olduğunu daha çok bilmiş, tanımadığını daha fazla anlamış olursun. Hakk'ın zuhuru maddî âlemi tümüyle görmene mani olur. Hayret üzerine hayret artar ve ârifin ruhunun derinliklerinden: "Rabbim! sendeki hayretimi daha da artırır!" feryadı kopar. Bütün eşya sana, yüksek sesle yokluktan bahseder, denizleri içersin ama kanmazsın, ateşlere düşersin fakat yanmazsın (Tedavisi bulunmayan bir derde yakalandığından hiçbir şekilde bundan kurtulamazsın).

Anlatmış olduğumuz bütün bu hususlar, marifetin kendisi değil, onunla ilgili bilgilerdir. Zira marifet (duyulan ve yaşanan) vicdanî birşeydir. İfadenin içine sığmaz, yazı ile anlatılamaz. Fakat yine de marifetin mukaddimesi ilimdir. O halde ilimsiz marifet imkansızdır, marifetsiz ilim de vebaldir.

Sûfî-Mutasavvıf-Melâmetî-Fakir ve Aralarındaki Fark Hakkında Malumât

Avârifü'l-maarif'in üçüncü babının onuncu faslında şu malumat vardır: Bil ki dereceleri muhtelif olan insan tabakalarının mertebeleri üç kısımdır:

Birinci kısım, vâsıl ve kâmil olanlar mertebesidir. En yüksek tabaka ve sınıf budur (sufiye ve sufiler denilen veliler bunlardır).

İkinci kısım, kemâlin yoluna sâlik olanlar (kemal sahibi olmanın yolunu tutanlar) mertebesidir. Orta sınıf ve tabaka budur.

Üçüncü kısım, eksiklik çukurunda ikâmet eden ve kusur konaklarında sâkin olan kimselerin mertebesidir. En aşağı tabaka ve sınıf da budur.

Vâsil olanlar "mukarreb ve sâbık" (bk. Vakıa, 56/10) sâlikler, "ebrâr" ve "ashâb-ı yemîn", mukîmler, "eşrâr ve ashâb-ı şimâl" adını alırlar.

15 Vusûl ehli: (Vâsılûn) Nebilerden (s.a.v.) sonra vuslat ehli iki tâifedir:

Birinci tâife: Sûfî şeyhleridir. Bunlar Hz. Rasûl'e (s.a.v.) kemâl derecede tâbi olmak suretiyle vuslât mertebesini bulmuşlardır. Vusûldan sonra tebaiyet yolu ile halkı dâvete memur ve mezun olarak (Hak'tan halka) dönmüşlerdir. Kâmil ve mükemmildir-

ler. Ahadiyetin ayn-ı ceminde ve hakiki tevhid deryasının dibinde müstağrak iken, ezelî lutûf ve inâyet onları fenâ balığının karnından tefrika sahiline ve bekâ meydanına çıkarmış, onlara bir çıkış ve kurtuluş kapısı açmıştır. Bundan maksat halka yüksek dereceleri ve necatı göstermektedir.

İkinci tâife: (Meczûblar) Bunlar o mübarek zümredir ki, kemâl derecesine vusuldan sonra, başkalarını tekmil ve irşad etmek için halka dönmek onlara teklif ve havale edilmemiştir. Cem denizinde gark olmuşlar, fena balığının karnında naçiz ve mahv olmuş vaziyette kalmışlardır. Bunlardan, tefrika sahiline ve bekâ bölgesine asla bir haber ve eser ulaşmamıştır. Gayret ve kıskanma kubbelerinin sâkinlerini ve hayret diyarının mükimlerini teşkil eden zümreye doğru yollanıp gitmişlerdir. (Kıskandığı için Allah, bunların halk arasına dönmelerine müsaade etmemiş, haremini teşkil eden kubbelerin altında gelinler gibi gizli tutmuştur). Velâyet ve kemâl derecedeki vusuldan sonra, başkalarını ikmâl ve irşadetme onlara havale edilmemiştir.

Bayezid Bistâmî'nin: "Bir denize daldım ki peygamberler onun sahilinde durdu." sözü bu hususa işaret eder. Kasım Envâr (r.a.) şöyle der:

Hay ve lâ-yemût olanı talebte kayb olup gittik.
Bu yolun sâliklerinden kimse bizden haber veremez (Lâmiî).

Sülûk ehli olanlar da iki kısımdır:

a) En yüce maksadın tâlibleri, Allah'ın zatının ve rızasının (vechüllah'ın) müridleri. b) Cennetin tâlibleri ve ahiretin müridleri: "Kiminiz dünyayı, kiminiz de ahireti taleb etmektedir." (Âl-i İmrân, 3/152).

Hakk'a tâlib olanlar da iki kısımdır: Mutasavvıflar, Melâmetîler.

Mutasavvıflar: Bunlar, nefsin bazı sıfatlarından kurtulan bir cemaat olup sûfilerin bazı hal ve vasıflarıyla muttasıf olmuşlar, onların hallerinin nihayetine çaba ile vâkıf olmuşlar, fakat hâlâ nefslere ait sıfatların artıklarına ve eteklerine yapışık bir durumdadırlar. Bu sebeple sûfilerin ve kurb ehlinin ulaştığı nihâî noktanın ve son derecenin gerisindedirler.

Melâmetîler: İhlasın mânâsına riayet ve sıdkın esasını muhafaza uğrunda bütün gayretlerini sarf eden bir cemaattir. Taat ve ibadetleri gizli, iyi ve hayırlı işleri halkın gözünden saklı tutma hususunda

büyük bir hassasiyet gösterirler. Amel-i salihten en küçük bir şeyi bile ihmal etmezler. Nâfile ve fazilet nevinden olan amellere sıkı bir şekilde sarılmayı yolun gerekleri cümlesinden sayarlar. Bunların meşrebleri her zaman ihlasın mânâsını gerçekleştirmektir. Hazlarını, amellerine ve hallerine sadece Hakk'ın nazar etmesinde ve ondan başkasının bunu bilmemelerinde bulurlar. Şöyle ki: Günahkârlar, işledikleri günahların açığa çıkmasından ne kadar korkarlarsa, bunlar da riyanın karışmasına sebep olması ihtimali karşısında iyi amellerinin açığa çıkmasından o derece sakınırlar. Bu suretle ihlasın esasını, aksaklıktan ve bozulmaktan korurlar.

Birisi şöyle demiştir: "Melâmetî, hayrı izhâr, şerri izmâr etmeyen şahıstır." O, işlediği iyi işleri açıklamaz, kötü işleri gizlemez. Bu zümrenin gerçi varlığı nâdir, hali şereflidir. Lâkin halkın varlığı perdesi henüz kendilerinden tamamiyle kalkmamıştır. Bu sebeple kendileri ile tevhidi müşahede ve ayn-ı tefridi muayene (Gözle görme) arasında perde vardır. Perde nasıl olmasın ki, halkın nazarından amelleri gizli, halleri saklı tutmak, hem halkın hem de kendi nefslerinin varlığını görmeyi i'şâr ve ilan etmektedir. Bu rüyet ve görme işi ise, tevhidin mânâsına manidir. Zira nefs ağyar kısmına dahildir, mâsivâdır. Sâlikin, kendi hallerine nazarı bâki olduğu sürece, Hakk'ın muamelesinde ve Cemal-i Mutlak'ın mütalaasında ağyarı ve mâsivâyı külliyen nazarından silemez.

Melâmetîlerle sûfiler arasındaki fark: Ezelî inâyetin cezbesi, sûfileri külliyen o hallerin dışına çıkarmıştır, halk ve enâniyet perdelerini onların görme sahalarından kaldırmıştır. Taatı ifâ ve edâ sırasında hiçbir şekilde kendilerinin ve halkın vücudunu ortada görmezler. Halkın ittila nazarından ve kendilerini görmelerinden emin olmuşlardır. Amelleri gizli tutmak ve halleri örtmek işi ile mukayyed olmazlar. Eğer vaktin maslahatını, taatı açıklamada görürlerse, amel ve ibadetlerini izhar ederler; şayet maslahatı ameli gizli tutmada bilirlerse, amel ve ibadetleri örtülü tutarlar. O halde Melâmetîler muhlis, sûfiler muhlestir. (biri kendi iradesiyle, diğeri Hakk'ın iradesiyle ihlas mertebesindedir). "Biz onları halis olarak ahireti düşünmeleri için ihlaslı kıldık." (Sad, 38/46) âyeti onların hallerinin vasfıdır.

Sülûk ehlinin ikinci kısmı olan ahiret ve cennet tâlibleri dört tâifedir: Zâhidler, fakirler, hâdimler, âbidler.

Zâhidler: Bunlar iman ve ikân nuru ile ahiretin güzelliklerini müşahede ederler. Dünyayı ise çirkin bir şekilde görürler. Maddî âlemin yaldızlı ve fânî süslerine iltifat etmezler, sûfilerden geri olmalarının sebebi şudur: Zâhid kendi nefsinin hazzı ile Hakk'tan mahcub olur, yani kendi zevkini araması ve düşüncesi, Hakk ile onun arasında bir perde olur. Nasıl olmasın ki cennet, nefsin haz aldığı bir makam ve mahaldir. "Nefsin istediği ve gözlere haz veren şeyler orada mevcuttur." (Zuhruf, 43/71).

Sûfi, ezelî olan cemâli müşahede ve edebî olan zatı sevmek suretiyle her iki cihandan da mahcûbdur yani Hakk hicabı ve perdesi dünyayı ve ahireti görmesine ve ona değer vermesine manidir. Dünya ile ilgili rağbetten vazgeçtiği gibi, ahiretle alakalı rağbetten de vazgeçirilmiştir. Şu halde sûfinin zühd makamında, zâhidin mertebesinden daha ötede bir mertebesi vardır ki nefsi korumak orada bahis konuşu olmaz (Zâhid nefsini korumakla, sûfî ise sadece Hakkla meşguldür. Onun mertebesinde nefsi hıfzetmek akla gelmez).

Fakirler (Suret-i fakr, resm-i fakr): Bunlar dünya nimetlerinden ve mallarından hiçbir şeye sahib olmayan bir zümredir. Allah'ın lütfunu ve rızasını taleb uğrunda her şeyi terk etmişlerdir. Bu zümrenin, terk ehli (târik-i dünya) olmasının sebebi ve sâiki şu üç şeyden biridir.

Birincisi: Hesabı hafifletme veya azab korkusudur. Zira helâlın hesabını vermek ve haramın cezasını çekmek lazım gelmektedir.

İkincisi: Fazla sevab alma ümidi ve cennete daha evvel girme arzusudur. Zira fakir ve dervişler zenginlerden beşyüz sene evvel cennete girerler.

Üçüncüsü: Daha çok ibadet etmek, daha fazla taatta bulunmak ve bunda cemiyet-i hatır, ferağ-ı enderûn yani gönül huzuru ve ruh sükûnu bulmaktır.

(Hakikat-ı Fakr) Fakir ve dervişin, melâmetiyeden ve sûfiyeden geri kalmış olmasının sebebi şudur: Fakir cennete tâlibtir ve nefsinin hazzını arzu etmektedir. Melâmetiler ve sûfiler ise Hakk'a tâlibdirler ve ona yakın olmayı arzu etmektedirler. Bu mertebenin ötesinde fakrda bir mertebe daha vardır ve bu mertebe melâmetîlerin ve sûfilerin makamlarının üstündedir (Buna hakikat-ı fakr, evvelkine suret-i fakr denir). Bu mertebe sûfinin hususî bir vasfıdır. Gerçi sûfinin makamı fakr makamının ötesindedir. Lâkin fakr ma-

kamı onun makamına dahildir. Bunun sebebi şudur: Fakirler mertebesinin üzerine çıkmak, sûfi için şart ve lazım olan hususlardandır. Sûfi ulaştığı ve geçtiği her makamın saflığını ve temizliğini kendinden çıkarır, o'na kendi makamının rengini ve keyfiyetini verir. O makamın boyasını çıkararak onu kendi boyasıyla boyar. Şu halde fakirlerin, sûfilerin makamında zaid bir vasıfları vardır. Bu vasıf, sûfinin bütün amelleri, halleri ve makamları kendisine nisbet etmeyi reddetmesinden ve onu mülkü olarak görmemesinden ibarettir. Şöyleki: sûfi hiç bir amel, hal ve makamı kendinden görmez, onu kendisine mahsus bilmez, daha doğrusu kendisini görmez. O halde onun ne vücûdu, ne zatı ne de sıfatı vardır. O, mahv içinde mahv halinde, fena içinde fena halindedir. Buna mahvda mahv, fenâda fenâ (mahv der mahv, fenâ ender fenâ) denir. Sûfilerin, faziletini anlattıkları fakrın hakikatı ve mahiyeti budur. Bundan evvel fakr hususunda zikr edilen hususlar fakrın resmi ve suretidir.

Şeyh Ebû Abdullah İbn Hafif "Fakr, mülk edinmemek ve sıfatların ahkâmından çıkmaktır", demiştir. Bu, sûrî ve hakikî fakrı ihtiva eden efradını câmi bir tariftir.

Birisi, "Fakir, mâlik ve memlûk olmayan zattır", demiştir. Fakir hiç bir şeye mâlik değildir, hiçbir şey de ona sâhip ve mâlik olamaz.

Sufinin makamının, fakirin makamından yüksek olması da şöyledir: Fakrı ve nefsin ahiretteki hazzını istemesi fakir ile Hakk arasında perde olmuştur. Halbuki sûfinin, hiç hususi bir iradesi yoktur. Onun irade ettiği şey ister fakr ister gına suretinde olsun Hakk'ın iradesinde mutlak olarak mahv olmaktır. Daha doğrusu onun iradesi Hakk'ın iradesiyle aynı olmuştur. Onun için sûfi sûrî veya hakiki fakrı tercih ederse, kendi ihtiyarı ve iradesi ona perde olmaz. Zira onun iradesi Hakk'ın iradesinden ibaret olmuştur.

Ebû Abdullah b. Hafif (r.a.) şöyle demiştir: "Sûfî o kimsedir ki, Hakk sübhanehu ve Teâlâ severek onu kendisine dost edinmiştir
18 yani fâni kılmıştır. Fakir o kimsedir ki, kendi nefsini fakr içinde Allah'a yakın olmak için tamamen fâni kılmıştır yani Allah, sûfiyi severek kendine dost edinmiştir. Halbuki fakirin, fakr hayatı yaşamasından maksadı, Allah'a yaklaşarak nefsini kurtarmaktır.

Biri şöyle demiştir:

"Sûfi vasıfların ve rusûmun hâricine çıkmıştır, fakir ise, maddî şeylerden mahrumdur." (Sûfinin kendine has vasıfları, rusumu ve nişanı yoktur, o bu mânâda fakirdir. Fakir ise sadece maddî eşyaya sahip değildir. Biri fakr-i hakiki, diğeri fakr-i sûrî halindedir).

Ebû Abbas Nihâvendî (r.a.) şöyle demiştir: "Fakr tasavvufun bi dayetidir."

Fakr ile zühd arasındaki fark: Zühd var olmadan fakrın mevcudiyeti mümkündür. Şöyle ki: Bir kimse değişmeyen bir kararla kesin olarak dünyayı terk ettiği halde hâlâ kendisinde dünyaya karşı rağbet mevcut olmuş olabilir. Bu takdirde dünyayı ve dünya malını terk ettiği için fakirdir ama, terk ettiği şey için gönlünde rağbet bâki olduğu için zâhid değildir.

Zühd dahi fakr olmadan mümkündür. Şöyleki: Bir kimsenin, dünya malına sahip olduğu halde ona karşı rağbeti olmaması mümkündür. Bu durumdaki şahıs fakir değildir, zira serveti vardır, fakat zâhiddir, çünkü servete karşı rağbeti yoktur.

Fakrın da biri fakr-i resmi (fakr-ı sûrî) diğeri fakr-i hakiki olmak üzere iki çeşidi vardır. Bir şeye mâlik olmamak resmî ve sûrî fakrdır. Sıfatların hükmünden çıkmak ve hiçbir şeyi kendine tahsis etmeme durumuna gelmek hakiki fakrdır. Fakrın resmi zühdün sureti ve emaresidir. Zühdün mânâsı da dünyaya rağbet etmemektir.

Allah Teâlâ, evliyasını izzet kubbelerinin altında yabancıların nazarından saklamak dilese, onların zâhirlerini rağbetin sureti olan zenginlik elbisesiyle örter. Böylece onlar şeklen ve sureten dünyaya rağbet etmiş bir vaziyette görünürler. Zâhir ehli, onları dünyaya rağbet eden zümrelerden zannederler. Bu şekilde onların hallerindeki güzellik nâmahremlerin nazarından saklanmış olur. Söz konusu hakiki fakr ve zühd, sûfilerin hususi vasfı ve kendilerinden ayrılmayan halidir. Bir kısım tasavvuf şeyhleri resm-i fakrı tercih etmişler ve şeklen de fakr yolunu tutmuşlardır. Maksatları peygamberlere (a.s.) tâbi olmak, çokluktan perhiz yapmak, tâlibleri hal diliyle fakrın suretine teşvik ve davet etmektir. Onların bu mânâdaki tercihleri Hakk'ın tercihine istinad eder. Maksatları uhrevî bir haz talebetmek değildir.

Hâdimler: Fukaranın, dervişlerin ve Hakk'a tâlib olanların hizmetinde bulunmayı tercih eden bir cemaattır. Nitekim Davud Nebi'ye (a.s.) "Bir tâlib gördüğün zaman, ona hâdim ol" diye hitap gelmişti. Farzları edadan geriye kalan vakitlerinin hepsini, fukara ve

tâliblerin hatırlarını, maişetle ilgili tasa ve kaygılardan uzaklaştırmak ve onların ahirete hazırlanmalarına yardımcı olmak için sarf ederler. Yani onları dünya meşguliyetlerinden kurtarır, ahiretle daha çok uğraşmalarını temin ederler. Hadimler, bu hizmeti nafile ibadetlerden önde tutarlar. Onların ihtiyaçlarını görmek için şer'an kötülenmeyen her yola girerler. Bazan kesb ve kazanç, bazan dilenme, bazan da futûh ve ikramla onların ihtiyaçlarını görürler. Bunların alış verişteki nazarları Hakk Teâlâ'yadır. Alma hususunda halkı Hakk Teâlâ'nın ihsanının vasıtası bilirler, hakikatta veren odur, "halk vâsıtadır", diye düşünürler. Halktan birine bir şey verdikleri zamanda, "verdiğimiz şeyi Hakk aldı ve kabul etti", diye anlarlar. Bu makamın çok aziz ve pek kıymetli olması sebebiyle bir tâife hâdimle şeyhin hali konusunda tereddüte düştü, ikisini birbirine karıştırdı. Hâdimle şeyh arasında şöyle bir fark gördü: Hâdim ebrâr makamındadır, şeyh mukarreb makamındadır. Zira hâdimin hizmeti tercih etmesinden maksadı ahiret sevabını taleb etmektir. Aksi takdirde hizmetle mukayyed ve meşgul olmazdı. Şeyh sadece Hakk'ın mura-
19 dı ile beraberdir, hiçbir şekilde nefsinin hazzı ile kâim değildir.

Âbidler: Bunlar aralıksız olarak ibadet nevinden vazifelerle, çeşit çeşit nâfile ve sevab işlerle meşgul olan, devamlı surette bu yolda yürüyen bir tâifedir. Maksatları sevap kazanmaktır. Bu vasıf sûfide de mevcuttur. Fakat illet ve garaz şaibelerinden âri ve hâlidir. Zira onlar Hakk'a Hakk için taparlar, uhrevî sevap için değil.

Âbidlerle zâhidler arasındaki fark: Dünyaya rağbet etme mevcut olduğu halde ibadetin (hakikati değilse bile şekli ve) sureti mümkündür.

Âbidlerle fakirler arasındaki fark da: Zenginlik mevcut olduğu halde bir şahıs âbid olabilir. Âbid olmak için fakir olmak şart değildir.

Verilen izahattan anlaşılmıştır ki, vusul erbabı iki, sülûk ashabı altı guruptur. Bu sekiz tâifeden herbirinin iki müteşebbihi vardır. Yani onları taklit eden ve kendini onlara benzeten ikişer zümre vardır, bunlardan biri muhik ve samimi, diğeri mubtil ve sahtekârdır.

Sûfilerin müteşebbih-i muhikleri ve samimi taklitçileri muta-

savvıflardır. Bunlar sûfîlerin ahvalinin nihayetine külfetle muttali ve müştak olmuşlardır. Sıfatlarla ilgili bağların bâkiyeleri kendilerinde mevcut olduğu için maksada ve maksuda ulaşmaktan alakonulmuşlardır.

Sûfîlerin müteşebbih-i mubtili ve sahtekâr taklitçileri, kendilerini sûfî kıyafet ve şeklinde gösterdikleri halde, onları süsleyen hallerden, amellerden ve inançlardan uzakta kalan bir tâifedir. Bunlar taat ve itaat bağını boyunlarından çıkararak yularsız bir şekilde ibahilik otlağında otlarlar. Ve: "Şeriatın hükümleriyle mukayyed olmak ve amel etmek avamın vazifesidir. Zira onların nazarı eşyanın dış yüzünden ötesini göremez. Ama havâssın hali çok yüksek olduğu için onlar zâhirî hüküm ve kâidelerle mukayyed olmazlar" derler. Bunların yaptıkları iş, bâtın huzuruna riayet etmek ve ihtimam göstermekten ibarettir. Bunlara bâtiniye ve mübahiye derler.

Meczûbların yani Hakk'a vusulda müstağrak olup halkı davet sahasına çıkmamış olanların Müteşebbih-i muhikkleri ve samimi taklitçileri, sülûk ehlinden olan şu durumdaki tâifedir: Bunların seyr ve sülûku, henüz nefsin sıfatlarını katetme menzillerindedir. Taleb hararetinin ışıklarından vücutları dert ve ızdırap içindedir, heves ateşi içinde kıvranmaktadırlar. Zatı, keşfetme sabahının aydınlığı zâhir olmadan, fenâ makamında istikrâr ve temekkûn hasıl olmadan evvel zaman zaman keşf şimşeklerinden bir şimşek, rüzgarın estiği yönden gelen vuslat nefhalarından bir nafha (hoş koku), onların gönüllerine ulaşır. Nefslerindeki karanlıklar, bahis konusu şimşekten gelen nurların parıltıları içinde dürülür ve üstü örtülü bir hale gelir. O bâtın nefhanın esişi, taleb ve heves ateşinin ısısından ve şevkin verdiği ızdıraptan onları kurtarır, ferahlığa ve rahatlığa erdirir. Diğer bir sefer o şimşek kesilir ve o nefha sükûn bulursa, nefse ait sıfatların zuhuru, talebin harareti ve iştiyakın ızdarabı tekrar ortaya çıkar. Sâlik, vücuda ait elbiselerinden sıyrılıp çıkmak ve fena denizinde gark olmak ister. Tâki, vücud yorgunluğundan ve varlıktaki taayyunların çokluğundan birden kurtulsun. Ama bu hal henüz onun makamı haline gelmemiştir, zaman zaman ona gelmektedir, onun bâtını bu makama külfetle muttali olmakta ve iştiyak duy-
20 maktadır. Sâlik bu halde olduğu müddetçe ona: "vâsıl olan meczubların müteşebbih-i muhikki ve samimi taklitçisi" adı verilir.

Vâsıl olan meczûbların müteşebbih-i mubtılı ve sahtekar taklitçileri, fena denizinde istiğrak ve ayn-i tevhidde istihlak halinde ol-

duklarını iddia eden bir tâifedir. Bunlar, kendilerine ait hareketleri, fiilleri, amelleri ve halleri kendilerine izafe ve nisbet etmezler. Ve derler ki: Bizim hareketlerimiz, bir muharriki olmadan hareket etmesi mümkün olmayan bir kapının hareketi gibidir. Bu sözün manası aslında doğrudur. Fakat o cemaatın hali böyle değildir. Zira onların bu sözden maksatları nehyedilen ve haram kılınan hususları işlemek için bir mazeret hazırlamak, işledikleri her şeyi Hakk'ın iradesine havale etmek, günah işleme melametini ve kınanmayı kendilerinden uzaklaştırmaktır. Bunlar zındıklar zümresindedirler.

Sehl b. Abdullah'a (r.a.): "Benim fiilimin Hakk'ın iradesine nisbeti aynen kapıların, onları hareket ettirene olan nisbeti gibidir", diyen birisi var, ne dersiniz? dediler. Şöyle cevap verdi: "Şayet bu sözü söyleyen kişi şeriatın esaslarına riayet ederek ubudiyetle ilgili hükümlerin hududunu muhafaza ediyorsa sıddıklardandır, yok eğer doludizgin ve hiç çekinmeden şeriatın ahkâmına muhalefet eder, günahlara dalar, haramlara aldırmaz, bütün fiilleri Allah Teâlâ'ya havale ederek din ve diyanetten çıkmış olma hususunda halkın kendisine yönelttiği melâmeti nefsinden def etmek için bu sözü söylerse o kimse zındıklar tâifesindendir.

21 *Melâmetîler*'in müteşebbih-i mühikk ve samimi taklitçileri öyle bir tâifedir ki, bunlar halkın nazarının tamir ve tahribine fazla iltifat etmezler, halkın vereceği hükme önem vermezler. Ekseriya rusûm, adet ve ananeleri tahrib etmek ve âdâb-ı muaşeretin kayıtlarından âzâd olmak için çalışırlar. Bunların hallerinin sermayesi ferağ-ı hâtır ve huzur-ı kalbten yani gönül rahatlığından ve ferahlığından başka bir şey değildir. Zâhidlerin ve âbidlerin riayet ettikleri merasimin onların yanında yeri yoktur. Nafileleri ve taatları çoğaltmak onlarda görülmez. Amellerin azimet nevine sarılmazlar (ruhsatlara meyl ederler). Farzları eda etmekten başka bir şeye devam etmezler. Dünya sebeplerini ve malını toplamak ve çoğaltmak onlara nisbet olunmaz. Sadece kalb huzuru ve ruh sükûnu ile kanaat ederler, hallerde bir ziyadelik taleb etmezler. Bunlara *"Kalenderiye"* derler. Bu tâife, kendilerinde riyanın bulunmaması bakımından melametiyeye benzer.

Aralarındaki fark şudur: melâmetiler bütün nâfile ve sevap olan amellere temessûk etmeyi kendilerine maksat edinmişler-

dir. Fakat halkın nazarından bunu saklarlar, nâfile ibadetleri halktan gizli olarak yaparlar. Halbuki *Kalenderiler* farzları edâ etme sınırından öte gitmez, halkın nazarından amelleri gizli tutma ve izhar etme hususu ile de mukayyed olmazlar.

Ama zamanımızda kalenderîler adını alan, İslâm boyunduruğunu boyunlarından çıkarıp atan ve yukarıda sayılan vasıflara sahip olmayan kişi ve zümrelere kalenderiye isminin verilmesi ariyettir, sonradan takmadır, onlara haşeviye (maddî ve süflî zevklerine düşkün insanlar) dense, bunun bir zararı yoktur.

Melâmetîler'in müteşebbih-i mubtili ve sahtekâr taklitçileri zındıklardan bir tâifedir. Bunlar ihlâs dâvasında bulunurlar ama fısk ve fucur izhar etmekte mübalağa ederler ve derler ki: Bizim bu işlerden maksadımız halkın bize melâmet etmesi kınaması ve halkın nazarından düşmeyi temin etmektir, halkın bizi kınamasını temin etmek, onların verecekleri hükümlere göre hareket etmemektir. Hakk sübhanehu ve Teâlâ'nın halkın ibadet ve taatına ihtiyacı yoktur, onların işledikleri günahların kendisine bir zararı dokunmaz. Bunlar; günahı, insanları incitmemeye, taatı da onlara iyilik yapma ya inhisar ettirirler.

Zâhidlerin müteşebbih-i muhikleri ve samimi taklitçileri öyle bir taifedir ki, henüz dünyaya olan rağbetlerinden bütünüyle uzaklaştırılmamıştır. Birdenbire dünyaya rağbeti kesmek isterler. Bunlara: "mütezehhid" denir.

Zâhidlerin müteşebbih-i mubtılı ve sahtekâr taklitçileri öyle bir tâifedir ki, halk nazarında makbul ve muteber olmak için dünya zinetini ve nimetini terk ederler, hatırlarını dünya sebeplerini ve servetini toplamaktan menederler. Bunlar böyle hareket etmekle halk içinde makam ve mevki sahibi olmak isterler. Bazı kimselerin bunların durumu hakkında tereddüt etmeleri, halkın onları dünyadan tamamiyle yüzçevirmiş kimseler sanmaları mümkündür. Bunlar da mal ve serveti terk ederek ona karşılık makam ve mevki satınalmışlardır. Dünyayı dünya için terk etmişlerdir. Halleri konusunda kendileri bile tereddüde düşer zihinleri, dünya malını talebetmekle meşgul olmadığı için, dünyadan yüzçevirdiklerini zannederler. Bunlara: "Mürâiye" derler.

Fukaranın müteşebbih-i muhikkı ve samimi taklitçileri öyle bir tâifedir ki zâhirleri fakrın resmi ve sureti zâhirde bunlara alâmet olmuştur, bâtınları ise fakrın hakikatine tâlibtir. Fakat henüz zengin-

liğe karşı meyilleri vardır, fakir ve derviş, fakirliği ve dervişliği Hakk sübhânehu ve Teâlâ'nın hususi bir nimeti olarak görür. Bunun için her an şükreder.

Fakirlerin müteşebbih-i mubtili ve sahtekâr taklitçileri öyle bir tâifedir ki, bunlar fakrın rusumu ve sureti ile zâhirlerini şekillendirirler. Bâtınları ise fakrın hakikatından halîdir, ona vâkıf değildir. Maksatları mücerred dava izhar etmek, şöhret kazanmak ve halkın makbulu olmaktır. Bunlara da "mürâiye" denilmektedir.

Hâdimlerin müteşebbih-i muhikki ve samimi taklitçileri öyle bir tâifedir ki, bunlar Hakk Sübhânehu ve Teâlâ'nın kullarına hizmet etmeye teşebbüs ederler. İçinden: "Hizmetleri bir şâibe, dünyevî bir mal ve mansıbla lekelenmesin", isterler. Niyetlerini meyl, heva ve riya şaibelerinden kurtarırlar, fakat henüz zühdün hakikatına ermemişlerdir. Onun için bazı hallerde iman nurunun galebesi ve nefsin sinmesi hükmü ile, hizmetlerinin bir kısmı gayet yerinde vaki olur. Diğer bazı hallerde nefsin galebesi hükmü ile övgü ümidiyle hizmete müstahak olmayan bir cemaata son derece mükemmel hizmetler sunarlar, diğer taraftan hizmete tam olarak müstahak olan bir cemaatı hizmetten mahrum bırakırlar. Bu gibi kimselere "mütehâdim" derler.

Hadimlerin müteşebbih-i mübtili ve sahtekâr taklitçileri öyle bir taifedir ki, bunlar halka uhrevî maksatlarla hizmet etmezler, belki bunlar halka hizmeti dünyevî menfaatları için tuzak olarak kullanırlar.

22 Maksatları o vasıta ile vakıflardan rızk ve mal celbetmektir. Şayet bu hizmeti, maksatlarını elde etmede ve muradlarının hususlünü kolaylaştırmada tesirli görmezlerse, terk ederler. İmdi bunların hizmeti, mal ve makam kazanmaya, adam ve taraftar çoğaltmaya münhasırdır. Gayeleri toplantı yerlerinde ve törenlerde bu sayede öne geçmek ve övünmektir. Bunlar, bütün hizmetlerinde nefslerinin hazzını göz önünde tutarlar. Bu gibi kimselere "müstahdim" (veya mütehaddem) (Başkalarını kullanan) derler.

Âbidlerin müteşebbih-i muhikki ve samimi taklitçileri öyle bir tâifedir ki, bunlar bütün vakitlerini ibâdet içinde geçirmek isterler. Fakat tâbii arzuların bâkiyesi ve nefsin kemâl mertebede tezkiye edilmemiş olması sebebiyle amellerinde, virdlerinde ve taatlarında gevşeklikler ve duraksamalar vâki olur ve bunlar he-

nüz ibadetin zevkinibulmamışlardır. Fakat külfetle ibadeti ifa etmeye gayret ederler. Bunlara "müteabbid" derler.

Âbidlerin müteşebbih-i mubtili ve sahtekâr taklitçileri öyle bir mürâiler zümresidir ki, ibadette göz önünde bulundurdukları husus sadece halkın makbulu olmaktan ibarettir. Gönüllerinde ahiretteki sevaba iman yoktur. Başkaları taatlarına muttali olmasalar, öyle durumlarda ibadetleri eda etmezler.

Yüce Allah bizleri riya ve sum'adan korusun, herkesi muhafaza eden odur. Hatadan korunmak ve muvaffakiyet Allah sayesindedir. Hakikata vâkıf kılma onun elindedir.

Velâyet sahiplerinin Sınıflarına Dair

Velâyet sahiplerinin sınıfları, kutubların durumunun izahı, onların dairesinde ve o dairenin harıcinde bulunanlar (k.s.), Hızır, İlyas ve bunlar hakkında nakledilen rivayetler, Allah'ın salatı peygamberimize, o ikisine ve diğer nebilere ve Rasullere olsun, kıyamete kadar.

Menâzilu's-Sâirin'de: "Sır sahipleri (Ashâb-ı Sır) haklarında haber ve hadis vârid olan hafi ve gizli kimselerdir." denilmektedir. Hadis şudur: Allah Teâlâ'nın sevgili kulları Ahfiya ve Atkiyadır, yani gizli takva sahibi kimselerdir. Hazır olurlarsa, onları kimse bilmez gaib olurlarsa, onları kimse zikretmez. Bunlar üç tabakadır.

Birinci tabaka: Öyle bir tâifedir ki, himmetleri yücedir, maksatları temizdir, Hakk'tan başkasına iltifat ve teveccüh etmezler. Sülûkları sıhhatlidir, engelleri kaldırmış ve manialarını aşmışlardır. Onların bir resmine (şekillerine) vâkıf olunmadı, hiçbir tâifenin resmini kendilerine alamet yapmadıkları için halk onların ahvaline muttali
23 olamaz, nasıl sülûk ettiler ve hangi tarik üzerine seyr kıldılar bilmezler, daha doğrusu bütün rusumdan Hakk'da fâni oldular. İnsanlar arasında bir isimle anılmadılar. Hatta Allah'ın isimlerinden bir isme nisbet edilmediler. Zira bu zümrenin ıstılahlarındandır ki, bir kimse esmaya ait tecellilerden cüz'î bir tecellinin şuhudunda vâkıf olsa, yani dursa o isme nisbet edilir. O ismin kulu diye anılır. Mesela bir kimse Hak Teâlâ'nın azamet ve kahr tecellisini temaşa halinde olan bir kulsa ona: "Abdu'l-azim" (Azim olan Allah'ın kulu) derler. Bir kimse tüm isimlerin tecellilerini tamamlasa ve ilâhî huzurda bütün sıfatlardan fâni olsa ona Abdullah derler. Bundan dolayı Hz. Peygamber (a.s.) hakkında nâzil olan âyette: "Abdullah

(Tanrı kulu) ona niyaza teşebbüs ettikte..."(Cin, 72/19) buyrulmuştur. Bir kimse zatın ahadiyeti ile, çok sayıdaki bütün isimlerin ahadiyet-i cem'ini müşahede etse, ona "Abdu'l-vehhab", derler. Hakikatini tamamiyle mahv eden bir kimseyi hiçbir isme nisbet etmezler. Bunlar, haklarında: "Velilerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez." buyurulan hayırlı kimselerdir. Bunlar Allah'ın zahîreleridir. Hakk Sübhânehu ve Teâlâ onlar vasıtasıyle kullarından belaları defeder, nitekim zahire vasıtasiyle de fakr ve yoksulluk belası def olunur.

İkinci Tabaka: Bunlar ulu bir tâifedir. Yüce bir mertebede temkin ve istikamet ehlidir, makamlarından arz menziline inerler, onlara: "Umumi menzil ehli" diye işaret edilir. Halbuki havassın en hususi makamında bulunurlar. Bunlar zâhirleriyle halkladır ama halkın red ve inkâr ettiği nesneleri izhar etmezler. İlim ehli olanlar, onların kendi emsali olduklarına inanırlar. Nitekim Ma'rûf Kerhî (k.s.) vefat edince, her din mensubu: "O bizdendir." diye iddia etti. Onlar her ne izhar ederlerse iki yönlüdür. Halk bir yönünü anlar, onların maksadı ise öbür yöndür. Meselâ, "bizim için Hakk Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin katında menzil ve makam yoktur", derler. Halbuki bunu halk, onların menzil ve makamlarının olmaması kusurlarından ötürüdür, şeklinde anlar. Ama onların maksadı hakikat-ı halde bütün rusûmdan fâni olduklarından: "Her menzil ve makamdan geçtik." demektir. Bunlar, zâhir ehlinden muhakkık âlimler gibi amelleri sevap için yapmış gibi gösterirler, gayret ve kıskançlıklarından nefslerini gizli tutarlar. Hatta gayret ve kıskançlık, onları rusum uleması kıyafetinde göstererek, halk anlamasın diye kendilerini örtülü tutar. Bunlar, hakikatın sırlarını keşf etmeme edebi üzeredirler. Yani marifet ve mahabbet izhar etmek nedir, bilmezler. Şathiyeler, müteşabih sözler söylemezler, zarafet ve nezahet üzerine olurlar. Yani tevazu, miskinlik ve ahlâk üzere yürürler.

24 *Üçüncü tabaka*: Hakk bunları kendilerinden esir almıştır. Kendileri hakkındaki şuurlarını aldı, Hakkla meşgul etmek suretiyle onları gizledi. Onlara bir nesne zâhir oldu, Hakk'ın zatının nurlarından bir nur tulû' etti. Bu nur onları hayran kıldı, bulundukları hâl ve makâmı görmekten zâhil ve gafil bir hale getirdi. Bunlar sürekli olarak hayrette ve Hakk'ı müşahede halindedirler. Kerûbiyûn meleklerinin makamında bulunurlar, zira Hakk ile

meşgul olmaları sebebiyle Hakk Teâlâ'nın Adem'i halk ettiğini bilmezler. Kendilerinden başka bir mahlukun mevcut olduğunu düşünmezler. Hatta kendilerinin mahluk olduklarını bile idrak edemezler. Hakk'ın cemâlini müşahede ile mâsivâdan geçmişlerdir. Bununla beraber bulundukları makamın sıhhatli bir mahal olduğunu gösteren deliller ve şâhidler vardır. O şâhid bunların hakiki maksatlarıdır ki o maksada, gâib olan bir husus heyecan verir, onu coşturur, halbuki bunlar heyecan veren ve gâib hususun, ne olduğunu bilmezler. Şâhidlerinin biri sâdık mahabbet (muhibb-i sâdık)tır, bunun ilim mebdeini anlamazlar. Zira akıl ve histen gâib olmuşlardır. Diğer bir şâhid ise nâdir vâki olan vecddir. Bu vecdin ateşini kimin yaktığını idrak edemezler. Bu makam, velayet makamlarının gayet latîf olanıdır. "Allah doğru söyler ve doğru olan yola iletir."

Keşfu'l-Mahcub isimli eserde şöyle denilmektedir: Hak sübhânehu ve Teâlâ peygamberliğin delilini kıyamete kadar bâki, evliyayı da bu delilin izharına sebep kılmıştır. Maksat fasılasız bir şekilde Hakk'ın âyetlerinin ve Muhammed'in (s.a.v.) doğruluğunu gösteren delillerin zâhir olmasıdır. Bunları âlemin vâlileri kılmıştır, gökten yağmur, bunların ayaklarının bereketi sebebiyle iner, topraktan otlar saf ve temiz himmetleri vesilesiyle biter. Bunlar destekledikleri için müslümanlar kâfirlere karşı zafer kazanırlar. Bunlar dörtbin tanedir ve mektümdurlar, birbirini ve hal suretlerini bilmezler. Bütün halleri itibariyle halktan örtülüdürler. Hz. Peygamber'den gelen hadisler buna şâhiddir, evliyanın sözleri bunu ifade eder ve Allah'a hamd olsun bana bu hususta haber iyân olmuştur, söyleneni gözle görmüşümdür.

(Ehl-i hall ve akd olan, bir meseleyi halledip karara bağlayan, ulu ve yüce Hakk'ın dergahında başkomutan olan veliler üçyüz tane-
25 dir. Bunlara "Ahyar" derler. Bunlardan kırkına "Abdâl", bunların içinden yedisine "Büdelâ" derler. Üç tane daha vardır, bunlara Nükebâ, bir tane daha vardır, buna da Kutb ve Gavs derler. Bunların hepsi birbirini bilirler, yapacakları işlerde birbirinin iznine muhtaçtırlar. Bu hususu da Hz. Peygamber'den gelen hadis ve haberler ifade etmiştir. Hakikat ehli olanlar bu hususlaki haberlerin sıhhati konusunda ittifak etmişlerdir.)

Futuhât-ı Mekkiye'nin müellifi (k.s.) eserinin 198. babının 31. faslında yedilerin adına "Abdal" demiştir. Orada şu hususu zikretmiştir: "Hakk sübhânehû ve teâlâ yeryüzünü yedi iklime ayırmıştır. Has kullarından yedi kimseyi seçmiştir. Onların adını Abdâl koy-

muştur, her iklimin vücudunu o yedi kimseden biri vasıtasıyle muhafaza etmiştir." Yine o: "Ben Mekke hareminde onlarla biraraya geldim, selâm verdim, selamımı aldılar ve kendileriyle konuştuk." demiş ve ilâve etmiştir: "Gördüklerim içinde şeklen onlardan daha güzel ve daha çok Allah'la meşgul olan hiçbir kimse görmedim. Konya'da gördüğüm bir zât hariç onlara benzeyen hiçbir kimse görmedim (bk. *Keşfu'l-mahcub*, Hakikat Bilgisi, İstanbul 1982, 330).

Tasavvuf yolunun şeyhi Feridüddin Attar (k.s.) şöyle demiştir: "Evliyaullah'tan bir zümre vardır ki, tarikat şeyhlerinin büyükleri onlara *"Üveysiler"* derler. Onların, zâhirde pire ihtiyaçları olmamıştır. Zira onları Hazreti Risalet (s.a.v.) inayet kucağında vasıtasız terbiye etmiştir, nitekim Üveys Karnî'yi de (Veysel Karanî) böyle terbiye etmiş ve yetiştirmişti. Bu ulu bir makam ve yüce bir payedir, bu mertebe değme bir zata müyesser olmaz. "Bu, Allah'ın bir lutfudur, onu dileyene verir." (*Tezkiretü'l-evliya*, trc. İstanbul 1985, s. 68).

Aynı şekilde o Hazret'e (s.a.v.) tâbi olan evliyaullahtan bazıları tâliplerden bazılarını ruhaniyet ile terbiye ederler. Halbuki terbiye ettikleri tâliblerin ve müritlerin zâhir itibariyle pirleri olmamışdır. Bu zümre de Üveysiler'e dâhildir. Sülûklerinin başlangıcında, tarikat şeyhlerinin çoğunun bu makama teveccüh etmeleri vâkidir. Nitekim ulu şeyh Ebû Kasım Gürgânî Tûsî'nin (k.s.)-ki, Ebû Cenab Necmüddin Kübrâ'nın silsilesi ona varır, Şeyh Ebû Said Ebü'l-Hayr ve Şeyh Ebû Hasan Harakânî tabakasındandır- (k.s.) sülûkunun başlangıcında zikri, sürekli olarak: "Üveys! Üveys!" demek idi. Hace Muhammed Pârsa (k.s.) demekle meşhur olan tarikat erbabının mürşidi, hakikat sırlarının kâşifi, zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde toplayan Hâce Muhammed b. Muhammed Mahmud Hâfız Buhârî, *Faslu'l-Hitab* (Faslu'l-hitab, *Tevhide Giriş*, İstanbul 1988, s. 568) isimli eserinde şöyle der: Şeyh Alâuddevle ve'd-Din Ahmed b. Muhammed Simnânî (Allah ruhunu mukaddes kılsın, cennetteki köşklerde fetihlerini ziyadeleştirsin) demiş ki: Gayb âleminde vâkıa yolu ile bir cemaat müşahede ettim, benim nefsim onlara meyl etti, se-
26 lâm verdim, güzel bir şekilde selâmıma mukabele ettiler, lutf ve keremle bana: "Merhabâ" dediler. Ben onların güzel mukabelelerinden ve hallerindeki sıhhatten hayrete düştüm, kime men-

sub olduklarını araştırdım, "nisbetimiz sûfiyedir ve tabakâtımız da yedidir", dediler: Talibler tabakası, müridler tabakası, sâlikler tabakası, sâirler tabakası, tâirler tabakası, vâsıllar tabakası, kutub.

Her zaman bahis konusu *kutub* birdir ve onun kalbi, Muhammed'in (s.a.v.) kalbi üzerindedir. Nitekim Abdalların kutbunun kalbi de İsrafil'in (a.s.) kalbi üzerindedir. Semada iki kutub var, biri güneydeki kutub, diğeri kuzeydeki kutub, güney kutbu, Süheyl yıldızıdır, Kuzey kutbu Cediydir. Tıpkı bunun gibi Hakk Teâlâ yeryüzünde iki kutub yaratmış, her biri için bir mertebe tayin etmiştir. İmdi Kutb-i İrşad'ın mertebesi Süheyl yıldızının mertebesidir. Işık, hacim ve fayda bakımından yıldızların en büyüğü budur. Kutb-ı Abdal'ın mertebesi Cediy (oğlak burcu, zor görünen bir yıldız) mertebesidir, halkın çoğu onu göremez. Bunların sayısı, güneş senesindeki günlerin sayısı gibi kesin değil, yaklaşık üçyüzaltmışaltıdır (366). Kutb-i İrşad'ın velayeti, velâyet-i şemsiyedir. Şemsî (senedeki) günlerin kesirinden hâsıl olan rub' (dörttebir) onun hakiki adedidir. Bu rub' tam değildir, birgün bir geceden eksiktir. Şems günlerinin hesapta adedi 365 gün dahi birgün bir gecenin eksik bir rub'udur. (Şemsî senenin kesiri, bir kaç senede toplanıp şubat ayına bir gün olarak eklenen saatler dörttebir günden eksiktir.)

Bu mübarek tâifenin zevceleri, evlâdı, nesebleri, malları ve mülkleri vardır. Halk onlara hased eder, kendilerini reddeder ve eza cefa yaparlar. Nitekim Nebilere de eza ve cefa etmişlerdir. Nebi'nin (s.a.v.) "Benim kadar hiçbir nebi eza ve cefa görmemiştir." dediği, hakikaten sıhhat derecesine ulaşmıştır.

Bu mübarek tâife, halkı davet hususunda Peygamberlerin (a.s.) halifeleridirler. Bunları hiçbir kimse hakkıyle bilemez. Sadece Hakk Sübhânehu ve Teâlâ'nin "mürid" isminin delâlet ettiği sıfattan kalbine nur-i feyz bahş ettiği kimseler müstesnâdır. Bu durumdaki bir kimse, basiret gözünü tenvir eden o nur vasıtasıyla onları kubbeleri altında bulur ve görür. Bunların her biri ağyarın ve halkın gözlerinden saklı ve gizli kalırlar. Kutb-i irşadın halifelerini bilen bir kimse, onun müritleri zümresine dâhil olur.

27 Kutb-ı Abdalın velayeti, velâyet-i kameriyedir. Tabakaları da altıdır. Nitekim İbn Mes'ud'un (r.a.) rivayet ettiği hadis bunu bize haber vermiştir: "Allah Teâlâ'nın 300 canı (nefsi velisi) vardır. Bunların kalbleri Adem'in kalbi üzerindedir. (Onun meşrebindedirler, ondan feyz ve ilham alırlar) 40 nefs (ve can) daha vardır, bunların kalbleri İbrahim'in kalbi üzerindedir, üç nefs daha vardır. Bunların

kalpleri Mikail'in kalbi üzerindedir. Bir nefs daha vardır, bunun kalbi İsrâfil'in kalbi üzerindedir. Bahis konusu bir nefs öldüğü zaman, Allah üç nefsden birini onun yerine getirir, buna "ibdâl" denir. Üç nefsten biri ölünce ona bedel beş nefsten biri onun yerine getirilir. Beş nefsten biri vefat edince, ona bedel, yedi nefsten biri onun yerine getirilir. Yedi nefsten biri vefat edince, kırk nefsten biri onun yerine getirilir. Yedi nefsten biri vefat edince, kırk nefsten biri ona bedel olmak üzere onun yerine getirilir. Kırk candan biri vefat edince, ona bedel üçyüz candan biri onun yerine getirilir. Üçyüz candan biri vefat edince de, ona bedel avamdan biri onun yerine getirilir. Üçyüz candan biri vefat edince de, ona bedel avamdan biri onun yerine getirilir. İbdâl, (yani yerine getirme ve tayin yapma) muamelesi Allah Teâlâ'ya aittir. Bu ümmetten belayı Allah onlar vasıtasıyle kaldırır.

Biz onların varlığını, mertebelerini, tabakalarını ve sayılarını apaçık olarak tayin ettik, Tayy-ı mekan, köprüsüz ve gemisiz büyük sulardan ve mesafesi uzun olan denizlerden geçmek, halka görünmemek, ehli şehadetle (ve maddî âlemdeki insanlarla) dolu bir mekanda topladıkları halde birbirine ve başkalarına bedenleri temas etmemek, gölgeleri görünmemek gibi açık kerametlerini müşahede ettik.

Gerçekten de bu taziz topluluk raks ederler, ağlarlar, değersiz olanı kıymetli hale getirirler, muhtaç olanları kendi üzerlerine tercih ederler. Yeme, giyinme, huy, edeb ve sohbet gibi hususların hepsinde siretleri ve gidişatları sufilerin siretleri ve gidişatları üzerindedir. Benim kanaatime göre sûfiler sahip oldukları gidişatları onlardan almışlardır. Bunlar dünyanın her tarafındaki beldeleri dolaşırlar, her sene bir kere Arafat'ta bir kere de Receb ayında nerede toplanmakla memur olmuşlarsa orada bir araya gelirler. Bunların halk arasında budelası (yani onların yerini tutan) vardır. Onlar bunları bilirler, ama bunlar (büdala) onları bilmezler, Sahabeden Hilâl (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında büdelâ-i seb'adan idi.

Bunları, ehl-i şehadetten (ve maddî âlemdekilerden) hiçbir zaman -bir kişi müstesna- hiçbir kimse görmez, bu kişi vefat edince yine Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın emri ile bunlar yine onun gibi bir kişi ile musahabet ederler. Bunlarla Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında vasıta olan bir sahabî vardı. Bu Hezeyfetü'l-Yemânî (r.a.) idi. Onlardan Nebi'ye, Nebi'den onlara haber iletip götü

28 rürdü. Bunlar Nebi'nin yanında toplanır ve onunla namaz kılarlardı. Şer'î hükümler hususunda ondan istifade ederlerdi. Huzeyfeden başka kimse onları bilmezdi. Sahabe (r.a.) arasında Huzeyfe Sahib-i Sırr-ı Nebi (s.a.) (Peygamberin sır arkadaşı) olmakla tanınmıştı.

Bu şerefli taife, Peygamberlere tabi olmak, onların şeriatlarına sarılmak, kelime-i şehâdet getirmekle memur ve mükellefdirler.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında vaktin kutbu "İsâm-i Karnî" idi. Bu zat Veysel Karânî'nin amcası (r.a.) idi. O, Rahmânî tecelliye asalet cihetiyle hususi surette mazhar olmuştu. Nitekim Mustafa (s.a.v.) zat ismi olan Allah'a mahsus bulunan uluhiyet tecellisine asalet cihetiyle hususî surette mazhar olmuştu. Şu halde, o Hazretin (s.a.v.): "Ben Rahmânın nefesini Yemen cihetinden hissediyorum." demesi ona uygun düşmüştür.

İsâm vefat edince, namazını Ahmed b. Atâ el-Arabî kıldı, Mekke ile Medine arasında bir köyden idi. Hak Teâlâ'nın zamanımızı aziz vücudu ile müşerref kıldığı mübarek kutub İmadüddîn Abdülvehhab Bârsînî'dir. Bârsîn, Kazvin köylerinden Ebher'e yakın bir köydür. Hakk Sübhânehu ve Teâlâ Hazretleri Abdullah Şamî (k.s.) vefat ettikten sonra onu H. 710'da, kutubluk rütbesi ile tahta oturtturdu. Şimdi onu mübarek yaşı 76'dır. (Allah ömrünü daha da uzun kılsın), Halk ile musibetler arasında onu sed eylesin. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından günümüze gelinceye kadar O, ondokuzuncu kutubdur. Bunların hali, beşeriyet itibariyle bizim gibidir; yerler, içerler, hasta olurlar, tedâvi görürler, Abdal sınıfına girmeden evvel nikahlanırlar, bunların evleri, evlâdı, emlâk ve malları bulunur. Lâkin Abdal tabakasına dahil olduktan sonra, o gibi nesneleri terketmişlerdir. Bir daha ona avdet etmezler, zevce ve çocuklarla müsahabet etmekten uzak kalırlar. Bunlar için, bundan sonra çoluk çocukla musahabet etmek caiz değildir. Zira onların malumu olurlar.

Bunlar nikah sünnetine riayet etmede mübalağa ederler. Hatta bir garib kimse dairelerine dahil olsa, birgün veya bir hafta için bile olsa evlensin, onun hakkını versin, sonra onu terk etsin ve o hatun onun kim olduğunu bilmesin, isterler. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti olduğu rivayet edilen her hususta son derece titiz davranırlar. Ben onların tanıma şerefi ile müşerref olmadan evvel, tabakalarından her tabakasına muayyen bir isim verdim. Birinci tabakaya, Hak Teâlâ şehadet âleminden onların yerine birini be-
29 del ettiği için abdal adını verdim. İkinci tabakaya ebtâl dedim. Ebtal,

cesur ve bahadır kişiler, demektir. Üçüncü tabakaya seyyah, dördüncü tabakaya evtâd, beşinci tabakaya efrâd ve altıncı tabakaya kutıb ismini verdim.

Yirmi bir kimse, Aktabdan Nebi'nin (s.a.v.) zuhurundan evvel Terzah'ta defn olundu, Terzah; Bistamla Damğan arasında ki dağda bir köydür. Ehl-i Beyt-i Tahire'nin imamlarından olan Muhammed b. Hasan Askerî (Allah ondan ve kerem sahibi olan babalarından razı olsun) Muhakkak surette kutbiyet makamına vasıl olmuştu. Gizlenince de Abdal dairesine dahil olmuş ve tedrici surette yükselip *seyyidü'l-efrâd* oldu. O zaman kutub Ali b. Hüseyn Bağdâdî (k.s.) idi. Vefat edince Şunûziye mezarlığına defn olundu ve namazı Muhammed b. Hasan Askerî tarafından kılındı. Ondokuz yıl kutbiyet makamında kaldı. Vefat edince makamına Osman b. Ya'kub el-Cüveynî el-Horasânî culûs etti. Onun namazını bunlar arkadaşlarıyla kılarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehrinde defn ettiler. Cüveynî de vefat edince, yerine Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) ahfadından Ahmed Kûçek culûs etti. Bunlar Acemde defn olundu.

Bu tâife-i şerifenin kabirleri, yerin sathi ile aynı seviyededir, yükseklik ve bina gibi bir alâmetleri yoktur. Mezarlarını başkaları bilmez. Bunlar o kabirleri yılda bir kere ziyaret ederler.

Bunlar alış veriş yaparlar, pazarlara giderler, yenilecek, giyilecek ve tedavi olunacak şeyden neye ihtiyaçları olsa, akçe verip satın alırlar. Asla kimseden sakınmaz ve gizlenmezler, sadece istemedikleri kimselerden saklanırlar. Bir yerde ve evde fazla durmazlar, meğer ki hasta olalar. Çokça hasta olurlar, kendilerini tedavi ederler, hamamlara girerler, ücretini verirler, kutıb tabakasından başkası tebeddül eder, değişir. Hz. Kutub, makamında sâbit durur, onun ömrü uzun olur.

Hızır - İlyas

Hızır ve İlyas (a.s.) bazı vakitlerde Kutb ile sohbet eder, ona hürmet gösterir, selâm verir, hayır dualar eder ve namazda ona uyarlar. Hızır onlara akçe, elbise ve daha başka şeyler iletir, aynı şekilde İlyas'a (a.s.) ve arkadaşlarına da iletir. İlyas ile Hızır'ın (a.s.) Pir kişilerden on tane musahibleri vardır. Bunlar Abdalı görmezler ama Abdal onları görür. Hızır'a (a.s.) hizmet ve mülazemet ederler, bilhassa Hızır (a.s.) hasta olduğu zaman hizmetinde bulunur, yanıbaşından ayrılmazlar.

30 İlyas, Hızır'ın dedesinin amcasıdır. Bunlar Hızır'a, çocukların babalarına hizmet etmesi gibi hizmet ederler. Hızır, kutbu'l-abdâl ve arkadaşları İlyas'a hizmet ederler, talebelerin hocalara hizmet etmeleri gibi.

İlyas (a.s.)'in boyu uzun, başı büyüktür, az konuşur, çok murakabe eder, vakar, temkin ve heybet sahibidir. İlmi, marifeti ve açık kerametleri vardır. Mustafa'nın (a.s.) şeriatına tâbidir, sünnete son derece riayetkâr olanlardandır. Hızır ile İlyas her zaman halkı Mustafa (a.s.)'nın şeriatına davet ederler. Her kim İlyas ile Hızır'ın varlığını inkâr ederse bu onların gayet cahil oluşlarının sonucudur. Kim hatm-i nübüvvete eksiklik ve kusur gelmesinden sakınarak onların peygamberliğini inkâr ederse, bu onların akılsız oluşlarının neticesidir. Şüphe yok ki, bu ikisi, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın emriyle şehadet âleminden bazı kimselerle sohbet ederler. Muhakkak ki, Cüneyd'in zamanında Mümşad Dîneverî (k.s.) ile ikisi musahib olmuşlardı. Mümşad Dîneverî (k.s.) ehl-i şehadet kısmının kutb-ı Abdali ile sohbet edenlerdendir.

İlyas, Âl-i Yâsin'in biridir, cemi sıygasıyle okunduğuna göre Kur'an'da zikr olduğundan gayrı, nebilerden (a.s.) isimleri İbrahim ve Davud olacaktır. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve ashabı (r.a.) Tebük harbinde ikindi namazını kıldıktan sonra, iki beyt işittiler, fakat bunu kimin okuduğunu görmediler. Resulullah (s.a.v.); "Bu iki beyti okuyan kardeşim Hızır'dır, sizi övmektedir", buyurdu. O beytler şunlardır:

Gündüz olunca, savaş meydanlarının kahramanlarıdırlar,
Gece olunca, râhibler gibi ibadet etmektedirler,
Hem mihrabların hem de harbin erkekleridirler,
İki cihan için kazandıkları şey mücadele ve amelleridir.

Ben bu manzumeyi bir kitabın kapağına yazmıştım, Hızır ona bakınca tebessüm etti ve: "Halk içinde kelâm nasıl bâki kalırmış", dedi.

Şu üç hususiyet Hızır'ın vasfı olmuştur: Kulluk sıfatı, indî rahmet, Ledünnî ilim, Rahmet-i indiye, Ulûm-i ledünî. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bunu ifade eder: "Kullarımızdan bir kul bulduldular, ona indimizden rahmet vermiş ve ilm-i ledün öğretmiştik." (Kehf, 18/65).

Hızır (a.s.) çok kere hasta olur ve kendisini tedavi eder, Hatemü'l-enbiyâ zamanından evvel Hak Sübhânehû ve Teâlâ her beşyüz yıl-

da bir kere onun ömrünü tecdid, erkanını teşdid ve takviye ederdi. Sonra her yüzyirmi yılda bir defa tecdid ve teşhid eyler. Bu za-
31 manda olan tecdid ve teşdid, Hâtemü'n-Nebi (s.a.v.)nin hicretinden sonra olan yedinci tecdiddir. Ben Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın lütfundan ümit ederim ki, onunla İslâm dîninin tecedddüd işini, âlemde emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker sancaklarını yüceltsin.

Hızır (a.s.)in huyu güzel, eli açıktır, halka karşı şefkatlidir. Kıymetli kumaşlardan ve akçelerden birçok şey ihsan eder, Allah Teâlâ'nın ta'limiyle kimya ilmini bilme kerametine sahiptir. Hakk'ın bildirmesiyle yeryüzündeki definelere vakıftır. Hakk Sübhûnehû ve Teâlâ'nın emri ile ihtiyaç sahiplerini kendi nefsi üzerine tercih eder, kendisine hizmet ve yeryüzünde Allah'ın emriyle seyahat eden Ashab-ı aşere (on musahib pir) üzerine muhtaçları takdim eder. Bu Ashab-ı aşerenin açık kerametleri vardır. Nitekim bundan evvel Abdâl hakkında zikr olunmuştu.

Hızır (a.s.) çok evlenmiştir, birçok evlâdı vardi. Bugün yeryüzünde kimsesi kalmamıştır, yüz yıl ve yedi ay önce evlenmeyi terk etmiştir. Hayırlı çocuğu altmış yaşındayken vefat ettikten sonra elli yıl geçmiştir. Karıları ve çocukları Hızır'ın kim olduğunu bilmezler. Nikâh için kadıya varınca: "Ben mağribli bir adamım", diye beyanda bulunur. Hatunlarından miras alır ve o mirası tercihen müstahak olanlara ihsan eder. Halkla ihtilafa düşer, pazara gider, alış veriş yapar, tellal adına halka nesne eli verir, bilhassa Mina ve Arafat pazarında böyle yapar.

Onun yemesi ve uyuması azdır, yakışıklı ve güzel olanları sever, sema vakitlerinde muazzam bir vecde sahib olur, raks eder, hareket ve deverân eder. Birgün bir gece kendinden geçtiği ve haline mağlub olduğu vakitler vardır. Bazı salih kişilerle buluşur, onlara hayırlı nasihatlarda bulunur, para, elbise, binek hayvanları cinsinden ve daha başka şeylerden balışişlerde bulunur, zaman olur ki, bir şeyi rehin vererek borç para alır. Acaib halleri ve garaib kerametleri vardır. Bunlar sadece ona mahsustur. Kendisi Fârisoğullarındandır, Şiraz'a iki fersah yakınlıkta olan bir yerde doğmuştur, o köy şu anda fiilen harabolmuştur. Vahy gelmeden evvel ve geldikten sonra Resulullah (s.a.v.) ile sohbet etti. Resulullah (s.a.v.) onu bilmezdi. Resulullah'tan (s.a.v.) çok hadis rivayet ederdi. Rivayet ettiği hadislerden biri şudur: Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki kendi görüşünü beğenen cedelci ve inatçı bir

32 adam gördün mü, bil ki, onun hüsranı son noktasına ulaşmıştır. Şu hadis de ondan rivayet edilir: Resulullah (s.a.v.) Ashabı (r.a.) ile Benû Şeybe'nin evlerinden birinde oturdu. Ashabı düşmanlarından korktukları için mahzun olmuşlardı. Resulullah şöyle buyurdu: "Sallallâhu Teâlâ alâ Muhammed'in (Allah Teâlâ Muhammed'in üzerine salât etsin) diyen hiçbir mü'min yoktur ki, Allah Teâlâ onun kalbini pırıl pırıl yapmamış ve nurlandırmamış olsun!"

Hızır (a.s.) diyor ki, ben ve Benî İsrail peygamberlerinden İlyas b. Sâm İsmail Nebi ile beraber idik. Nebi o sırada bir deniz kenarında düşmanlarıyle karşı karşıya gelmişti. Arkadaşlarına: "Sallallâhu Teâlâ alâ Muhammedin", deyiniz ve düşmanın üzerine yürüyünüz", dedi. Arkadaşları da böyle dediler ve düşman üzerine yürüdüler. Derhal düşmanlarına saldırıp denize gark ettiler. Bu işler bizim huzurumuzda olmuştu.

Ekseriya Hızır (a.s.)in dilinden dökülen sözler şudur: "Yâ hayy, yâ kayyum, yâ men lâilâhe illâ ente, es'elüke entuhyî kulûbenâ binûri ma'rifetike ebeden" (Ey hayy, ey kayyum, ey kendisinden başka ilâh bulunmayan, senden daimi surette kalbimi, ma'rifetinin nuru ile ihyâ etmeni niyaz ediyorum.)

Şimdiki zamanda Hızır (a.s.) ve Kutub (r.a.) ve bu ikisinin arkadaşları, imam Muhammed b. İdris Şafiî'nin mezhebi üzerine namaz kılarlar. Bunlar Allah Teâlâ'nın korkusundan ağlayan ve vecde gelen kimselerdir. İster sâlih ister fâcir olsun, bütün halk bunları sever, bunları sevdikleri için de fakirlere ve miskinlere yardımcı olurlar. Halbuki peygamberleri (a.s.) ve şeyhleri herkes sevmez, sadece kendilerine tâbi olan ümmetleri ve müritleri onları sever. İlyas, Hızır ve Abdal hakkında, halkın gönlüne mahabbetin kök salmış olması, gizli oldukları içindir. Kemal ve faziletlerini işitirler, beşeri şekil e suretlerini göremezler. Bakmazmısınız ki vefat ettikten sonra velilerin kabirleri nasıl ziyaret edilmektedir? Halbuki hayatta iken cahiller onlara eziyet ederlerdi. Aynı şekilde zamanlarındaki peygamberlere de eziyet ettiler. Çok kere olur ki, bir mazlumu zâlimin elinden kurtarmak istediği zaman Hızır'a ve Kutb'a vurur ve söverler.

Tuhaf bir tesadüftür ki, bir kere deveciler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehri olan Medine'de birbirleriyle mücadele edip yekdiğerine taşlar savurdular. Bu esnada tesadüfen bir taş Hızır'ın (a.s.) mübarek başına dokunup yardı, yara hava aldı ve iltihaplandı, üç aya kadar tesiri gitmedi. Evet Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi sıhhat

derecesine ulaşmıştır: "Belâ ve musibet bakımından insanların en şiddetlisi önce peygamberler, sonra onlara en çok benzeyen-
33 ler, sonra bunlara en fazla benzeyenler...dir." Allahım! Büyük lütfunla bizi afiyetle yaşat, afiyette onların zümresinde haşret", Muhammed Parsa'nın, *Faslu'l-Hitab'* taki (bk. *Faslu'l-Hitab*, Tevhide Giriş, İstanbul 1988, s. 409) sözleri burada sona erdi.

Fetâvâ-i Sofiye isimli eserin birinci babının beşinci faslında şöyle denilmektedir: *Aynu'l-meânî* ve *meâlimu't-tenzil* isimli tefsir kitaplarında denilmiştir ki: Hızır'ın (a.s.) ismi Bekyâ b. Melkân'dır. Şunun için Hızır demişlerdi: Bir yere toplanmış bir miktar kuru otun üzerine oturmuş ve derhal bu otlar yeşermişti. Ebû Hureyre'den (r.a.) merfu' olarak şu hadis rivayet edilmiştir: Hızır nerede namaz kılsa, çevresi yemyeşil olur." bu hadis İkrime'nin kavline göre: "Hızır nereye gitse..." şeklinde başlamaktadır. Bu duruma göre Hızır kelimesi o zatın lâkabıdır. Hızır kelimesinin üç telaffuz şekli vardır: a) Hadır, b) Hıdr, c) Hadr. (Hazır, Hızr, Hazr kizir) Hızır Musa'nın (a.s.) musahibidir. Tâc'da da böyledir.

"İman edenlerin, gönülerinin Allah'ı zikr için huşu duyacakları vakit yaklaşmadı mı?" (Hadid, 57/16) mealindeki âyetin izahı sırasında Kâşânî'nin tefsirinde şöyle denilmiştir: Ebû Derdâ (r.a.) birgün Mekke'deki Batha'ya çıktı, üzerinde sâlih kişilerin alâmetleri bulunan bir şahıs gördü, önüne vardı ve: Bana vaaz et, dedi. Adam, "Vaaz olarak sana ölüm yeter", dedi. Biraz daha nasihat edemez misin? dedi: "Gam olarak kabir kâfidir", dedi. lutfen biraz daha dedi: "İkindi güneşi köşkün balkonunda ne kadar kalabilir ki!" dedi. Ebû Derdâ (r.a.) Resulullah'a (s.a.v.) gelip bu hali haber verdi. Resulullah (s.a.v.): "O, kardeşim Hızır idi", buyurdu.

Evrad - Ezkâr

Bunlardan biri de "musabbiât-ı aşere" kıssasıdır. İmam Gazzâlî (k.s.) *İhya'* da, sonraki âlimlerden şeyh Kutbuddinzâde İznikî (r.a.) *Evrâd-i Zeyniye* şerhinde, *Umdetü'l-ebrâr* ve *Umdetü'l-ahyâr* yazarı şeyh Fadlullah Muhammed b. Eyyûb el-İmam *Fetâvâ-i sûfiyenin* mezkûr faslında, müteahhirin ve mutekaddiminden birçok kimse nakl etmişlerdir ki: Kerz b. Vebre (r.a.) şöyle demiştir: Bana Şamlılar'dan bir kardeşim bir hediye ile geldi

ve: "Bu hediyeyi kabul et, zira kıymetli bir hediyedir", dedi. "Sana
34 bu hediyeyi kim verdi", dedim. "Bana İbrahim Teymî (r.a.) verdi", dedi. "O'na bunu kimin verdiğini sordun mu?" dedim. "Sordum" dedi ve şunu söyledi: "Bir gün Kâbe'nin yanında bir yerde oturdum, Tehlil, tesbih ve temcidle meşgul idim. Bir kişinin bana selâm vererek sağ tarafıma oturduğunu gördüm, Yüz, heybet, beyaz elbise ve hoş koku cihetiyle onun gibisini hiç görmemiştim. "Ya Abdullah, sen kimsin ve nereden geliyorsun?", dedim. Ben Hızır'ım, dedi. "Niçin bana geldin", dedim. "Sana selâm vermek ve seninle Allah rızası için sevişmeye geldim, yanımda sana vermek istediğim bir hediye var", dedi. "Nedir o hediye", dedim. "Bu, her gün güneş doğmadan ve batmadan evvel okuman gereken *müsebbiât*'tır: Fatiha, Felâk, Nâs, İhlâs ve Kâfirûn sûreleri, Ayete'l-Kürsî, bir de şu dua:

Sübhanallah, Velhamdülillah, velâ ilâhe İllâllah, Vallâhu ekber, Ve, Allâhümme salli vesellim alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve ashâbihî ve sâiri'l-enbiyâi ve'l-Mürselîn, Ve, Allâhümme iğfirlî velivâlideyye ve licemii'l-mü'minîne ve'l-mü'minât, ve'l-müslimîne ve'l-müslimât elahyâi minhüm ve'l-emvât birahmetike yâ erhame'r-rahimîn, Ve, Allâhümme if'al bî ve bihim 'âcilen ve âcilen fi'd-dünyâ ve'd-dîn ve'l-âhireti mâ ente lehû ehlün ve lâ-tef'al binâ ve bihim yâ Mevlânâ mâ nahnu lehû ehlün, inneke gafûrun, halîmün, cevâdün, kerîmün, reûfün, rahîm".

Bunlardan herbirini yedişer yedişer okursun, Ben, "Bu hediyeyi sana kim verdi", dedim. "Muhammed (s.a.v.)" dedi. "Bunun sevabını ve faziletini bana haber ver", dedim. "Muhammed'le (s.a.v.) görüştüğün vakit bunu ona sor, o haber verir", dedi.

İbrahim Teymî (k.s.) bu musebbiâta meşgul oldu. Bir gece vâkiasında meleklerin geldiklerini, kendisini alıp götürdüklerini ve cennete ithal ettiklerini gördü. Oradaki manzarayı seyretti. gördükleri şahıslara, cennetin sıfatlarını mükemmel bir şekilde vasfetti. İbrahim Teymî (k.s.) "Gördüğüm makamlar kimindir", diye meleklere, sordum, diyor. "Senin amelin gibi ameli olan kimselerindir", dediler. Sonra bana cennetin yemişlerinden yedirdiler, şarablarından içirdiler, Resulullah'ın (s.a.v.) geldiğini gördüm. Yanında yetmiş nebi ve yetmiş saf melek vardı. Safların arası meşrıkla mağrib kadardı. Resulullah (s.a.v.) bana selâm verdi ve elime yapıştı. "Yâ Resulallah Hızır (a.s.) bu hadisi senden işittiğini söyleyerek haber verdi, (bu sözler hakikaten sana mı aittir?)" dedim. Üç kere: "Hızır do
35 ru söylemiştir, Hızır her ne hikâye ve nakl ederse, o haktır, Hızır ça-

ğının en âlimidir, abdalın reisidir, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın ordusundan bir askerdir." Ben dedim ki: "Her kim bu fiili işlerse, ona bir şey ihsan olunur mu?" Şöyle buyurdular: "Hakk Teâlâ, onun işlemiş olduğu bütün büyük günahlarını affeder, gazabını ve hışmını onun üzerinden kaldırır, bir sene süreyle işlediği günahları yazmaması için sol taraftaki meleğe emir verir, Allah Teâlâ'nın mesud olarak yaratmış olduğu kimselerden başkası bununla amel edemez, sadece Hakk Teâlâ'nın bedbaht olarak yarattığı kimse bunu terkeder."

Bu rüyadan sonra İbrahim Teymî (k.s.) dört ay ne yemek yedi, ne de bir şey içti. Öyle anlaşılıyor ki, rüyasında yemiş ve içmiş olduğu cennet yemekleri ve meşrubatı ona kâfi gelmişti.

Bu nev'i şeylerden biri de şudur: *Kutu'l-kulub*'ta, akşamla yatsı arasındaki zikir hususunda şu izahat verilmiştir: Abdurrahman b. Mansur, Sa'd b. Saîd'den, Sa'd da, Abdal tabakasından olan Kürz b. Vebr'e (r.a.)dan naklederek dedi ki, bana Şamlı bir kardeşim haber vermişti, ona da bunu Abdaldan olan bir kardeşi nakl etmiş. Birgün Hızır'a (a.s.) geceleri amel edeceğim bir şeyi bana talim et, dedim. Hızır (a.s.) şöyle dedi: "Akşam namazını kıldığın zaman hiçbir kimse ile bir şey konuşmaksızın yatsı namazı için ayağa kalk, kıldığın namazın her rek'atında bir fâtiha, üç ihlâs oku, namazı bitirince evine gel, kimseye bir şey söyleme, iki rek'at namaz kıl, her rekatta bir fâtiha, yedi ihlâs oku, namazı bitirince secdeye kapanıp yedi kere: *"Sübhânellah ve'l-hamdülillâh, velâ ilâhe illâllahu ve'l-lâlıu ekber, velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm"*, de. Sonra başını secdeden kaldırıp oturduğun yerden iki elini dua için kaldır ve: *"Yâ hayy, yâ kayyûm, yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm, yâ erhame'r-râhimîn yâ ilâhe'l-evvelîn ve'l-âhirîn yâ rahmâne'd-dünyâ ve'l-âhireti ve rahimehâ, yâ Rab, yâ Rab, yâ Rab, yâ Allah, yâ Allah, yâ Allah"*, de sonra elini kaldırmışken yerinden kalk ve bu duayı bir kere daha oku. Sonra
36 sağ tarafın üzerine kıbleye karşı her ne yerde dilersen yat uyu. Uyku galebe çalana kadar Resûlullah (s.a.v.)e salâvât getirmekle meşgul ol. Ben, "Bu duayı kimden işittiğini bana bildirmeni dilerim", dedim, Hızır (a.s.); "Bu dua kendisine ta'lim olduğu ve vahiy yolu ile nazil olduğu zaman ben Muhammed'in (s.a.v.) yanında idim. Ben bu duayı, Resulullah'ın (s.a.v.) kendisine ta'lim ettiği kimseden öğrenmiştim." dedi. Sonra Hızır (a.s.) dedi ki

"Bir kimse bu namazda bu duayı güzel bir yakîn ve samimi bir niyetle devam ederse, dünyadan çıkmadan evvel Resûlullah'ı (s.a.v.) rüyasında görür. Bir zat buna devam etti, rüyada cennete girip Peygamberleri (a.s.) müşahede etti, Resûlullah'ı (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) onunla konuştu, kendisine bazı şeyler ta'lim etti. Bunun faziletleri çoktur. Biz sözü uzatmamak için kısa kestik.

Kutu'l-kulub' ta zikr olunduğuna göre Hızır (a.s.) Hz. Ali'ye (r.a.) şu duayı ta'lim etmişti: "Ey bir şeyi dilemesi diğer bir şeyi dinlemeye mani olmayan, sesleri birbirine karıştırmayan zat! Ey dilenenin ve niyazda bulunanın kendisini yanıltamadığı ve kendisine göre değişik diller bir ve aynı olan zat! Ey ısrarla talebte bulunanın kendisini hiçbir şeye mecbur edemediği varlık! Bana affındaki serinliği ve ma'rifetindeki zevki tattır!"

Rivayet olunur ki, İbrahim b. Sâi'yi (r.a.) rüyada gördüler ve: "Necata ermenizin sebebi nedir", diye sordular. (yukarıda zikredilen) "Bu dua" diye cevap verdi.

Yine *Kutu'l-kulub'* ta zikredilmiştir ki, Atâ, İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet etmiştir: Her gün Hızır ile İlyas (a.s.) birbiriyle buluşur ve aşağıdaki sözleri söyleyerek yekdiğerinden ayrılırlar: *"Bismillâhi maşâellah, Lâyesûkü'l-hayre illâllâh, bismillâhi mâşâellah, lâyekşifu's-sûe illâllâh, bismillâhi lâhavle ve lâkuvvete illâ billâh!"* Bir kimse bu cümleleri her sabah okursa, yangından, suya batmaktan ve malı çalınmaktan emin olur.

Yevâkitu'l-mevâkit' te arefe gününün fazileti hakkında bahis konusu edilen şu husus da bu nevi şeylerdendir: Abdullah b. Cübeyr
37 babasından, babası, Ali'den (r.a.) rivayet etmiştir. Hz. Ali (r.a.) şunu haber vermişti: Her akşamdan sonra Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Hızır (a.s.) bir yerde toplanırlar. Cebrâil (a.s.), maşâellah, lâ kuvvete illâ billâh, (maşallah, kuvvet sadece Allah iledir.) mikâil (a.s.) ona mukabele ederek: "Mâşâellah küllü ni'metin feminellâh" (maşallah, her nimet sadece Allah'tandır) dedi. İsrâfil (a.s.) ona karşılık vermek için: "Mâşâallâh, el-hayru küllühû mine'llah" (maşallah bütün hayırlar sadece Allah'tındır.) dedi. Hızır (a.s.) da ona cevap vererek: "Mâşâellâh, lâyedfau'ş-şerre illâllâh" (maşallah, şerri sadece Allah defeder) dedi. Bundan sonra birbirlerinden ayrılırlar ve ertesi geceye kadar bir daha görüşmezler.

Ebû Leys Tefsiri ile *Meâlimü't-tenzîl'* de Kehf sûresi tefsir edilirken şöyle denilmektedir: Hızır (a.s.) şehzâde idi, babası onu veliahd yapmak istedi ama o bunu kabul etmedi.

Israr edilince kaçtı, adalar denizine düştü. Bazıları, Benî İsrail neslindedir ve künyesi Ebû Abbas'tır, demişlerdir. Bazı tarihlerde, Hızır'ın (a.s.) babaları ve dedeleri şu tertib üzere nakledilmiştir: Belyâ b. Melkân b. Fâli' b. Abir b. Irıkhşd b. Sâm b. Nuh. Ona Belyân b. Melkân de derler ve bu tertibe muhalif naklederler. Hakikatı Allah daha iyi bilir.

İmam Fahruddin Râzî (r.a.) *Tefsir-i Kebîr'* de şöyle der: Said b. Cübeyr'den (r.a.) rivayet olunmuştur: Birgün Abdullah b. Abbas (r.a.) dediler ki: Kaab'ın karısının oğlu şöyle iddia eder: Hızır (a.s.) Musa b. İmranla arkadaşlık yapmadı. Hızırla arkadaşlık yapmadı. Hızırla arkadaşlık yapan (Hz. Musa'dan önce yaşamış olan) Musa b. Mişan b. Yusuf b. Ya'kub'dur. (a.s.) ve dediler ki, o Hz. Musa'dan önce Nebi olmuştu. İbn Abbas (r.a.) bu rivayet için: "Allah düşmanı yalan söylemiştir." dedi.

Muhammedî Kutublar

Faslu'l-Hitab isimli eserin sonunda, "Ariflerin büyüklerinden biri" denilerek şeyh Muhiddin b. Arabî'den (k.s.) şunlar nakledilmiştir: Aktab-ı Muhammediyyîn iki kısımdır. Bir kısmı Resulümüzün (s.a.v.) bi's-setinden önce gelenlerdir. Bunlar 313 Resûldür (a.s.). Diğer kısmı bi'setten sonra gelenlerdir. Bunların sayısı, kıyamete kadar onikidir. Yani oniki menzil üzerine devrederler. Herbiri bir nebinin kademi üzeredir. Halktan bir cemaatin işi, kendilerine ait olan ve etrafında devreden kutuplara gelince, bunlar bir iklimde veya yedi iklimde bir tarafta bulunurlar. Meselâ Abdal gibi. Zira her iklimde, o iklimin kutbu olan bir bedel vardır. Ve yine meselâ dört evtad gibi. Zira Hak Sübhânehû
38 ve Teâlâ onlarla dört ciheti yani doğu, batı, kuzey ve güney yönlerini muhafaza eder. Keza zamanlarında işlerinin medârı olmuşlardır. Bunlara âriflerin kutbu, muhib ve âşıkların kutbu, tevekkül ehlinin kutbu, zâhidlerin kutbu, âbidlerin kutbu derler. Bunlardan başka daha sayısız kutup vardır.

Bizim bahis konusu ettiğimiz, peygamberimizden (s.a.v.) sonra bu ümmetin medârı olmuş olan oniki kutuptur. *Nitekim cismânî âlemin medârı oniki burç üzerinedir. Müfredûn* taifesi ise bunlardan hariçtir. Müfredûn, kutbun dairesinden hariç olan bir cemaattir. Hızır (a.s.) ve iki hatm onlardandır. Peygamberimiz (s.a.v.) bi'şetten evvel onlardan idi.

Birincisi Nuh'un kademi üzerinedir. Sûresi de Yâsin sûresidir. Kutubların en kâmili bu kutubdur, Hakk sübhânehû ve Teâlâ, hüküm cihetiyle ona zâhir ve bâtın suretini cem' etmiştir. Zâhirde kılıçla, bâtında himmetle halifedir, oniki kutub içinde bundan başkasına, muktezasının cevâmii verilmemiştir. Nitekim Adem'e (a.s.) bütün isimler, Muhammed'e (s.a.v.) cevami-i kelim verilmiştir. Şayet bir kimse Muhammed'in (s.a.v.) kademi üzerine olsaydı, bu kutup olurdu. Lâkin Muhammed'in (s.a.v.) kademi üzerine olmak hiçbir kimse üzerine müyesser değildir.

İkincisi İbrahim Halilullah'ın (a.s.) kademi üzerinedir. Sûresi İhlâs sûresidir, huccet ve nazarî delil sahibidir. İkamet ettiği mesken havada ve cevv-i sema fezasındadır. Bir kürsi üzerinde bir ev içinde oturup halka nazar etmektedir.

Üçüncüsü, Musa'nın kademi üzerinedir. Sûresi, Nasr sûresidir. Bu kutub evvela evtad'dan idi, sonra kutbiyete nakledildi. Nitekim ikinci kutub önce imamlardan idi, sonra kutb oldu. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ bu kutba nidâ makamında bir gece içinde onikibin zevkî ilim (ulum-i zevkiye) ihsan eyledi. Nidâ makamı en büyük makamlardandır.

Dördüncü kutub İsâ'nın kademi üzerinedir. Kur'an'da sûresi Kâfirûn'dur. Kur'an'ın dörtte biridir. (Kur'an'ın dörtte birine bedeldir) Onun için ilimlerden her makamda altıyüz makam vardır.

Beşinci kutub Davud'un (a.s.) kademi üzerinedir, Kur'an'da sûresi Zilzal'dir, Kur'an'ın yarısıdır. Makamı mahabbettir, bu da önce imamlardan idi, sonra kutbiyete naklolundu. Bunun mahabbet makamında acaib halleri vardır. Bu küçük hacimdeki kitabın onun tafsilatına tahammülü yoktur.

Altıncı kutub Süleyman'ın kademi üzerinedir. Kur'an'daki sûreleri Vakıa ve Mücadele sûreleridir ve onun bu sûre için tevâbii
39 vardır. "Hayat ilmi" ve "hayevan ilmi" bu kutba mahsustur.

Yedinci kutub Eyyûb'un (a.s.) kademi üzerinedir, sûresi Bakara'dır. Bu kutbun hali o derece büyüktür ki, âlem ona takat yetiremez. Zira onun zevki, vüs'-i Hakk olan kalb mertebesidir. Nitekim hadiste: "Yer beni almadı, sema da beni almadı, lâkin mü'min kulumun kalbi aldı, yerlere ve göklere sığmadım, kulumun kalbine sığdım", buyrulmuştur.

Sekizinci kutub İlyas'ın (a.s.) kademi üzerinedir. Kur'an'daki sûresi Al-i İmrân'dır, menzil ve makamları, bu sûrenin âyetlerinin adedi kadardır. Bu kutbun hali Allah'ın kelâmında müteşabih olanı

bilmesidir. *"Te'vilini ondan başkası bilmez"* (Al-i İmrân, 3/7) âyeti ile anlatılan müteşabihatı o bilir. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın bildirmesiyle kutub, bütün müteşabih olan âyetlerin özelliklerini bilir, onun nezdinde bütün müteşabih âyetler muhkemdir.

Dokuzuncu kutub Lût'un (a.s.) kademi üzerinedir. Sûresi Kehf'dir. Bu kutub, su-i edebten mahfuzdur. Su-i edeb; sahibini, Hakk'a yakınlık makamından uzaklaştırdığı için bu durumdan azamî derecede uzak durur. Bunun bildiği ilim, "i'tisâm" ilmidir. Nitekim Allah Teâlâ *"Allah'a sarılınız"* (Nisa, 4/146), *"Hepiniz Allah'ın ipine sarılınız"* (Al-i İmrân, 3/103) buyurmuştur. Bu kutup iki i'tisamı bir araya getirmiştir. İki i'tisam arasındaki fark şudur: İ'tisam bi-hablillah: Hakikatta Allah'ın ipi sırat-ı müstakîm ve Hakk dindir. Buna sarılanların mertebesi: *"Sadece senden yardım isteriz"* (Fatiha,1/5) ifadesidir. Bu mertebenin sahibi daima Hakk'ın gayrı olan şeylerden Hakk'a iltica eder. İ'tisam billah: Gerçi bu makamda olanlar sırat-ı müstakîmden bir adım dışarı basmamışlardır. Lâkin Hakk'tan gayrı olan şeyler nazarlarında istihlak halindedir, onun için bunların ilticası, her zaman Hakk'tan Hakk'adır. Nitekim hadiste: "Senden sana iltica ediyorum" buyrulmuştur. Zira halktan bir şey Hakk karşısında duramaz, ona mukavemet edemez, o halde masivaya iltica edilemez, sade masivadan iltica edilir.

Bu kutub Deccali katl eder, İsâ (a.s.) ile görüşür.

Onuncu kutub Hûd (a.s.) kademi üzerinedir, sûresi En'am'dır. O, tam ve kâmildir, En'am sûresindeki âyetler sayısınca menzilleri ve makamları vardır. Bu kutub çok sayıda ilme vâkıftır, bunlardan biri istihkak ilmidir. Yani bir mahlukun halk içinde neye müstehak olduğunu bilir. Şu halde en büyük inayet ve ilâhî hıfz odur.

Onbirinci kutub Salih'in (a.s.) kademi üzerinedir. Kur'an'daki sûresi Tâhâ'dır. Eksiksiz şeref onundur. Tâhâ sûresindeki
40 âyetlerin sayısınca menzil ve makamları vardır. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın cennette kullarına, vasıtasız olarak bizzat okuyacağı sûre budur. Bu kutub Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın nâibidir. Nitekim Hz. Ali (r.a.), Beraet sûresi Mekke halkına okuyuvermekte Resûlullah'ın (s.a.v.) nâibi idi. Resûlullah (s.a.v.) evvela Ebû Bekir'i (r.a.) niyabetle göndermiş, sonra Hz. Ali'yi (r.a.) davet etmiş, ona da aynı şeyi emretmişti. Hz. Ali hemen Hz. Ebubekir'in ardından koştu ona yetişti, Mekke'ye geldikleri vakit

Ebubekir (r.a.) halka hac ettirdi. Hz. Ali (r.a.) Tevbe sûresini tebliğ etti. Resûlullah'a (s.a.v.) niyabeten bu sûreyi halka okudu. Bu kıssa sana Ebubekir-i Sıddık'ın (r.a.) hilafetinin sıhhatini, Hz. Ali'nin (r.a.) menzil ve makamını gösterir.

Onikinci kutub, Şuayb'ın (a.s.) kademi üzerinedir. Kur'an'daki sûresi Mülk'tür. Okuyucusu ile kıyamet günü mücadele edecek olan sûre budur. Nitekim âyetleri dikkatle okunsa, bu husus malum olur. Burhan ilmi, ilimlerin ölçü ve sınırlarını tanımak bu kutba aittir. İlâhî, tabiî, riyâzî ve mantıkî ilimlerden her ilim hakkında ilâhî bir zevk sahibidir. Bu ilimlerin her çeşidi onun nazarında ilâhî ilimdir, hepsini Allah Teâlâ ve takaddes hazretlerinden almıştır. Bunlar, Hakk'tan başkasını görmezler, bu ilimlerden her mesele onlar için Hakk sübhânehû ve Teâlâ uluhiyetine, vahdeti ve kudretindeki kemâle bir âyettir, bir delildir.

Bu oniki kutbun tertibinde, birinci, ikinci, üçüncü... ilh, dediğimiz zaman, maksadımız zamanla ilgili olan tertib değildir, tam tersine adedle ilgili oniki sayısına gelinceye kadar süren tertibi kasdediyoruz. Öyle vakit olur ki, ikinci kutub onuncu kutub olur. Ve daha başka sayıdaki bir kutub olur. "Allah doğru söylüyor ve Hakk yola iletiyor" Bu kutublardan birine sayılardan bir rakamı verilir. Bu kutub hususi bir tevhid sahibidir, diğer kutba iki sayısı verilir ve onuncuya kadar bu şekilde devam edilir, onbirinci kutba yüz, onikinci kutba bin sayıları verilir. Müfred olan için (müfredûn) sayı terkibleri, bu oniki mertebeden sonsuza kadar devam eder. Bu kutublardan hepsinin heciresi, yani daima söyledikleri kelime birdir: Allah! Allah! Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Allah'ı çok zikreden kadın ve erkek*
41 *ler..."* (Ahzab, 33/35) buyrulmuştur. *Meşarik-i şerifte*, Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edilen bir Müslim hadisinde şöyle denilmiştir: "Yer yüzünde Allah, Allah denildiği müddetçe kıyamet kopmaz." Yani yeryüzünde medâr-i âlem olan kutub bulunduğu, Allah Teâlâ'nın âlemi himmeti ile hıfzettiği müfred mevcut olduğu sürece kıyamet kopmaz. Zira 12 kutubtan her kutbun hecirâsı ve virdi, Allah, Allah'tır.

Ricâlü'l-Gayb

Sonraki âlimlerin ve üstünü, derin ve geniş bilgi sahibi olanların umdesi, Arab'ın Acem'in kendisine tabi olduğu şeyhin (k.s. İbn Arabî'nin) sözünün hulâsası budur.

Tercümesini vermekte olduğumuz bu kitabın müellifi Mevlânâ Abdurrahman Câmî -Allah yüce lutfu ile kabrini nureylesin- *Şevahidu'n-Nübüvve* isimli kitabında Şeyheyn'in (r.a.) kerameti bahsinde *Fütuhât-ı Mekkiye*'den şunları nakletmiştir: Ehlullah'tan, "Recebiyyûn" denilen bir taife vardır. Bunlar kırk şahıstır, artmazlar, eksilmezler, bunların hali şudur: Receb ayının başlangıcında, sanki gök üzerlerine konulmuş gibi ağırlaşırlar, hareket etmeye mecalleri kalmaz. Ne ayak üstünde durabilirler, ne de oturabilirler. Hatta gözlerinin kapaklarını bile kıpırdatamazlar, Recep ayının ilk gününde böyle olurlar, gündengüne hafiflerler, Recep'ten Şa'bana girince tamamen hafiflemiş olurlar, bedenden kurtulmuş gibi olurlar. Bu taifeye Recep'te birçok keşfler, hadsız hesapsız tecelliler ve mugayyebata ittilalar vaki olur. Şa'ban'da bu haller yine onlardan geri alınır. Öyle vakitler olur ki, bu hallerin bazısı bu tâifenin bir kısmında eksiksiz olarak bâki kalır, *Fütuhât* müellifi (k.s.) demiştir ki: Ben onlardan birini gördüm, onda Râfizî'nin halini keşfetme hususiyeti bâki kalmıştı. Her zaman Râfizîler'i hınzır suretinde görürdü. Bazen olurdu ki, hali gizli olan ve mezhebini kimsenin bilmediği bir kimse ona uğrardı. Şayet bu adamda râfizîlik olsa, onu domuz suretinde görürdü. O şahsa varıp derdi ki, Tevbe et, Allah'tan yana dön, zira sen râfizîsin! O şahıs bu sözlerden taaccüb ederdi. Şayet samimi bir şekilde tevbe edecek olsa, onun insan suretinde görürdü. Ve: "Doğru söylüyorsun" derdi. Eğer tevbesinde yalancı olursa, onu tekrar domuz suretinde müşahede eder ve: "Yalan söyledin, tevbe etmedin", derdi. Birgün Şafiîler'den iki âdil kişi ona geldi. Hiçbir kimse onların râfizî olduklarını kat'iyen anlamamıştı. Bunlar şiî cemaa
42 tinden de değillerdi. Kendi fikir ve nazarlarıyla bu mezhebi tutmuşlardı. Ebubekir ve Ömer (r.a.) hakkında kötü inanç besler, Hz. Ali (r.a.) hakkında aşırı giderlerdi. Bu iki âdil kişi o Recebî'nin yanına gelince, O bunların dışarı çıkarılmalarını emretti. Sebebini sordular: şöyle dedi: Ben sizi hınzır suretinde gördüm. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ ile benim aramda, râfizîleri bu surette göstermek bir alamettir. Bunun üzerine o iki kişi bâtınlarından hemen tevbe ettiler, Recebî onlara: "Şu anda tevbe ettiniz, zira sizi insan suretinde görmekteyim." dedi. Onlar ise bu hususta taaccübe düşmüşlerdi. O bâtıl mezhepte olduklarına pişman olarak döndüler. Bunun izahı budur.

Sonraki âlimlerin öndegelenlerinden olan Mevlânâ Mîr Hüseyin (r.a.) *Fevaih* isimli eserinde, Murtaza divânının şerhinin mukaddimesinde, şeyh Muhyiddin b. Arabî'den (k.s.) şunu nakletmiştir: Efrad, kutbun üzerinde tasarruf etmediği bir cemaattir. Bunların sayısı tâk yani tek olur, Gavs adı da verilen kutub Hakk'ın nazargâhıdır. Buna Abdullah, derler. İlk dört halife, Hz. Hasan, Muaviye b. Yezid ve Ömer b. Abdü'l-Aziz (r.a.) gibi mânevî hilâfetle sûrî hilâfeti bir arada toplayan nâdir kimselerdendir. O, İsrafilin kalbi üzerinedir.

Falan, falanın kalbi ve kademi üzerinedir, demekten maksat, o ikisinin üzerindeki feyz-i Hakk bir cinstendir demektir.

İmamân iki şahıstır. Biri Gavs'ın sağındadır, melekût âlemine nazar eder, buna Abdü'r-Rab derler. Diğer imam, Gavs'ın solundadır, mülk âlemine nazar eder, buna Abdü'l-Melik derler. Mertebe itibariyle Abdü'l-Melik Abdü'r-Rab'dan üstündür.

Dört şahıs olan evtad'dan herbiri âlemin bir köşesinde bulunur. Doğuda Abdü'l-Hayy, batıda Abdü'l-Alim, kuzeyde Abdü'l-mürid, güneyde Abdü'l-Kadir görev yapar.

Abdal yedi şahıstır. Acaba bu yedi şahıs bir kutub, iki imam ve dört evtad midir? yoksa bunlardan başka kimseler midir? Konusunda ihtilaf edilmiştir. Abdal denilmesinin sebebi, içlerinden birinin vefat etmesi halinde, kırklardan birinin ona bedel olmasıdır. Kırklardaki eksiklik de üçyüzlerden tamamlanır, üçyüzlerdeki eksiklik de avamın salihlerinden ikmal edilir. Ve Abdal isminin verilmesinin sebebi şudur:

Bunlar bir yere gittikleri zaman, yerlerinde kendi suretlerinde bir beden bırakıp gitmeye kadirdirler. Abdal isminin bu hususu bilenlere verilmesi şarttır. Her ayın her gününde bunların hangi cihette bulunacakları mukarrerdir. Tafsilat aşağıdaki cetveldedir. Bir kimsenin ihtiyacı olduğu zaman, bunların bulun-
43 duğu yere doğru yüzünü çevirmesi ve şöyle demesi gerekir: "Esselâmü aleyke yâ Ricâlu'l-Gayb, yâ ervahe'l-mukaddese, eisünî bigavsetin, ve'n-zurunî bi-nazratin, einunî bikuvvetin." Ey gayb erenler, ey mukaddes ruhlar! selâm size! imdadıma koşun, bana bakın ve yardım edin!"

Nüceba sekiz şahıstır, halkın yüklerini taşıma işiyle meşgul olurlar.

Nükebâ oniki şahıstır, (ruh ve) nefslerdeki sırlara vakıftırlar.

Büdelâ oniki şahıstır, bunlardan biri vefat edince, geriye kalanlar tümünün makamında kaim oldukları için kendilerine büdela ismi

verilmiştir. Büdela abdâl ve nücebâdan başkadır. İbn Arabî'nin sözü kısaca budur.

Bazıları aşağıdaki cetvelin izahında, şu iki beyti Şeyh Muhiddin b. Arabî'ye nisbet etmişlerdir.

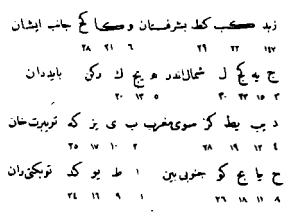

(Günümüzde velayetle ma'rûf ve riyazetle mevsûf olan, hizmet etme şerefine nail olduğumuz azizlerin bazıları bu duayı şöyle tashih ettiler: "Ey ricalu'l-gayb, selâm size, ey mukaddes ruhlar selâm size, yâ nüke-bâ, yâ nücebâ, yâ rükaba, yâ büdelâ, yâ evtâd, yâ imamân, yâ kutb, yâ efrâd, yâ ümenâ!" Buyurmuşlardı ki, bu tertib, kutba varıncaya kadar kutbun dairesinde olanlardır, aşağıdan yukarıya nida edilir, efrad ve imaman ise kutbun dairesinin dışındadırlar. Onlar üzerinde kutbun hükmü ve tasarrufu yoktur. Buyurmuşlardı ki, amel vakti bu tâife-i şerife'ye istizhâr etmek gerekir, yani onlar hangi tarafta bulunursa, o tarafa arka verip, onları zahîr (ve arka) edinip, onların teveccüh ettikleri yere teveccüh etmek gerekir, zira onlar daima mukabil taraflarına teveccüh ederler. Şükür (sekiz) yıldızıyle ameline (?), meşhurdur hemân bu kıssadır, derler.)

İlim ve Ulemâ

İlmin nevileri ve ulemanın —Allah Teâlâ kıyamete kadar sayılarını çoğaltsın— mertebelerinin izahı hakkında:

44 Tarikat şeyhi, hakikata irşad eden, Hakk dinin ve dünyanın yıldızı Ebûbekr Abdullah b. Muhammed el-Esedî (Necmuddin) Râzî (r.a.) *Mirsadü'l-İbâd* isimli eserinin beşinci babının dördüncü faslında, muhtelif taifeler oluşturan ulemanın sülûkunu bildirirken ilim sahiplerinin derecelerini ve ilmin mertebelerini şu şekilde anlatmıştır: (bk. *Mirsadu'l-ibad*, Tahran 1353, s. 232). Allah Teâlâ: *"Kendilerine ilim verilenlerin dereceleri vardır."* (Mücadele, 58/11) *"Allah'tan sadece kullarından âlim olanlar korkar"* (Fâtır, 35/28) buyurmuştur. Resûlullah (s.a.v.): "Âlimler, Nebilerin vârisleridir, Nebiler, miras olarak ne para ne pul bırakmış-

lardır. Miras olarak bıraktıkları şey ilimden ibarettir. Kim ilme sahip olursa, büyük bir nasibe sahip olur." buyurmuştur. Bu hadisi Ebû Dâvud ve Tirmizî Ebû Derdâ'dan (r.a.) rivayet etmişlerdir.

Bil ki: İlimlerin en şereflisi, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'ya yakın olmaya vesile olan ilimdir. Hakikatte ilim Hakk Teâlâ'nın sıfatıdır. Bu ilimle yüksek derecelere ulaşmak mümkün ve müyesser olur. Fakat o ilimle birlikte havf ve haşyetin (Allah korkusu) bulunması da şarttır. Bütün ilimlerin ve hikmetlerin sırrı, Hakk Teâlâ'dan korkmaktır. İlim hangi nisbette artarsa, haşyet de o nisbette artar. Hâce-i âlem Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Ben içinizde Allah'ı en iyi biliniziz, ondan en çok korkanınız da benim"* buyurmuştur. Haşyetin alameti, kişinin ilmi ile amel etmesi, onu ahiretteki dereceleri elde etmek için vesile kılması; mal toplama, makam ve itibar kazanma, maddî şeylerden hayvanca faydalanma gibi şeylere vesile kılmamasıdır (*Mirsâdu'l-ibâd*, s. 274).

Nebiler (a.s.) iki nevi miras bırakmışlardır. İlm-i Zâhir, İlm-i bâtın. Sahabenin (r.a.), Hâce-i âlem'in (s.a.v.) sözünden ve fiilinden aldıkları faydalı ilme zâhir ilmi denir. Tabiîn ve selef imamları (r.a.) bu ilmi okumuşlar, halka talim etmişler ve onunla amel etmişlerdir. Bu, kitab, sünnet, tefsir, ahbâr, âsâr, fıkıh ve bunlara tabi olan şeylerle alâkalı bir ilimdir. İlm-i bâtın: Cebrailin aracılığı olmaksızın gaybu'l-gayb'ta, makam-ı evednâ'da "Li-maallâhi vaktun" haletinde Hâce-i âlemin (s.a.v.) Ruh-i Şerif'ine feyz yoluyla verilmiştir. "Ona vahyettiğini vehyetti." (Necm, 53/10) nübüvvet velayetinin pınarından, bu âlemde taleb ve aşkla ciğeri yananların kalblerine o, dolu
45 kadehten bir yudum döktüler. Nitekim: "Allah Teâlâ benim göğsüme hiçbirşey dökmemiştir ki ben onu Ebubekir'in göğsüne dökmüş olmayayım" buyurulmuştur.

Zâhir ilminin nevileri bulunduğu gibi *bâtın ilmi*nin de nevileri vardır. Bunlardan bazıları: İlm-i imân, ilm-i islâm, ilm-i ihsân, ilm-i îkân, ilm-i iyân, ilm-i tevbe, ilm-i zühd, ilm-i takvâ, ilm-i ihlâs, ilm-i marifet-i nefs, ilm-i tasfiye-i dil, işaretler, ilhâm, hitab, hâtifin nidası, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın kelâmı ve bunlar arasındaki fark hakkındaki ilim, ilm-i müşahede, ilm-i mükâşefe, ilm-i tevhid, ilm-i tecelli-i kurb, ilm-i bu'd, ilm-i vusul, ilm-i fenâ, ilm-i bekâ, ilm-i sekr, ilm-i sahv ve daha başka gaybî ilimlerden her ne varsa, halleri itibariyle istikamet üzere bulunan sâliklere: "Ademe, bütün isimleri tâlim etti" (Bakara, 2/31) ta'limi ile hâsıl olur.

Alimlerin Sınıflandırılması

Ulema üç tâifedir: Bir kısmı zâhir ilmi, bir kısmı bâtın ilmi, bir kısmı hem ilm-i zâhiri hem de ilm-i bâtını bilir. Üçüncü kısımdan, bütün dünyada beş kişi bile bulunsa çok sayılır. Zira gayet nâdir bulunurlar. Hatta birisinin bereketi şarka ve garba tam olarak erişir. Bu kimse zamanın kutbu olur, cümle âlem onun devletinin himayesi ve himmetinin sayesinde yaşar.

Zâhir âlimler de üç sınıftır. "Müftiler", "müzekkirler" (vaaz ve nasihat eden hocalar), "kadılar."

Müftüler

Müftüler, ehl-i diraset, ehl-i nazar ve fetvâdır. Bunlar da iki sınıftır. Bir kısmı âlim-i dil ve âlim-i zebândır, gönül ve lisan hakkında bilgi sahibidir. Bunlar havf ve haşyet sahibidir, ilimleriyle amel eder, fetvalarını takva ile süsler. Bunlar necat bulmak ve mânevî derecelere ermek için ilim tahsil eder ve bunu onunla ameledecek olanlara yayarlar. Nazarlarını, makam ve dünya malından uzak tutarlar. Hakk Teâlâ'nın, haklarında: *"Kullarından sadece âlim olanlar Allah'tan korkar."* (Fâtır, 35/28) buyurduğu kimseler bunlardır.

İkinci sınıf müftüler, âlim-i zebân ve câhil-i dil olan, yani lisan bilen ama gönül meselelerini bilmeyen âlimlerdir. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'dan havf ve haşyetleri yoktur. İlmi tahsil ve neşretmedeki niyetleri, ahirette sevap almak, ulu ve yüce Allah'ın yakınlığını kazanmak değildir. Mal kazanmak makam ve mevki sahibi olmak itibarlı kişiler haline gelmek için ilim öğrenirler. Surî ve şeklî (dünyevî) şöhret için çalışırlar. Bunlarda gâlib olan mutlaka heva ve hevestir, ilimleri heva ve hevese tabidir. Heva ve hevesle amel ederler, sırat-ı müstakîmde yürümezler. Takva ehli olan âlimlere hased ederler, onların kötülük ve kusurlarını araştırmakla meşgul olurlar, onlara iftira ederler. Tartışma ve cedel yolunu tutup onlara eza ve cefa etmeyi maksad
46 edinirler, sözü tevcih üzere söylerler, hangi mânâya çeksen o mânâya gelecek şekilde konuşurlar, Hakk'a itaat etmezler. Gösterdikleri sun'î celadet ve söz ustalığı ile hakkı iptal eder, batılı da hak suretinde gösterirler. Maksatları bu suretle faziletlerini ortaya koymaktır. Halbuki hadîs-i şerifte: "Dili itibariyle âlim olan bütün münafıklardan sakınınız; bunlar, ma'ruf ve iyi gördüğü-

nüz sözler söyler, ama münker ve kötü gördüğünüz işler yaparlar." buyrulmuştur. Hâce-i âlem (s.a.v.) "Faydası olmayan ilim ve amelden sana sığınırım yâ Rab", buyurmuşlardır (*Mirsâdu'l-ibâd*, 278).

İlim iki nevidir: Şeriat ilmi, bu ilim aslında faydalı ve bütün saadetlerin başı olduğu halde, kendisiyle amel edilmezse, ilm-i nâfi' olmaz. Diğeri kehanet ve nücûm ilmi ile hikmet adını verdikleri felsefî ilimlerin öbür kısımlarıdır. Felsefenin bir kısmına Kelâm ilmi karıştırmışlar, buna usul-i din (kelâm ilmi) adını vermişler, maksatları bu ism-i şerifle halkı dalalet tuzağına düşürmektir. Bu nevi ilim de haddizatında faydalı değildir. Bundan Allah'a sığınırız. Şayet bu ilim tatbik edilir ve kendisiyle amel edilirse, mahv ve helâk eder, insanı doğru yoldan sapıtır. Nice serseriler bu ilim vasıtasıyle din yolundan ve istikamet caddesinden ayrı kalmışlar ve aldanmışlardır. Zira "biz ma'rifet ilmini ve hakikatın fehmini tahsil ederiz", derler, Bilmezler ki, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ hakkındaki ma'rifet mücerret kıraat ve rivayetle hâsıl olmaz. Daha doğrusu sülûkle, şeriat-ı Mustafaviyeye, vâzı' (a.s.v.) onu ne şekilde vaz' etmişse, ona o şekilde tâbi olmak, zâhir ve bâtında o hazrete iktida etmekle hâsıl olur. Nitekim Hakk Sübhûnehû ve Teâlâ: *"Benim dosdoğru yolum budur, ona tâbi olun, öbür yolları tutmayın. Zira öbür yollar sizi dağıtır, ona giden yoldan sizi Hak'tan alıkor. Belki sakınır ve korunursunuz diye Allah'ın size olan tavsiyesi ve uyarısı budur."* (En'am, 6/153) buyurmuştur. Takva sahibi müftüye yaraşan, bu gibi ilimlerden ve onların afetlerinden sakınmak ve niyeti halis kılmaktır. Verdiği fetva, yaptığı ders ve giriştiği münazarada sadece ahiretteki mükafatı, Hakk subhânehû ve Teâlâ'nın yakınlığını kazanmayı gözönünde tutmaktır. Bu şekilde ilmi neşretmek; hakkı izhar, şer'i izah ve dînî tavsiye etmek gerekir. Ulemanın zillete düşmesine sebep olan ilmî gururdan, hırs ve tamahla süslenmekten kendini temize çıkarır.

Hâfız:

Âlimlerin canı hırsa ve tamaha bulaştı da
Anlamsız sözleri sona ermedi
Yazık, yazık ömür sonuna ulaştı ama
Bu ölü kumlar henüz sonuna ulaşmadı.

Müftü fetva verirken son derece ihtiyatlı hareket eder, nefsânî arzulara, garaza ve kine göre fetva vermez. Yakinen meseleyi bilmedikçe hükmetmez. Elinde vakıf varsa, onda fâsid şekilde tasarruf etmez. Haram malı kabul etmez. Zira şüpheli ve karışık olan bir lok-

madan sakınmazsa, hırs şehvet, hased, riya ve çeşit çeşit kötü sıfatlar zuhur eder. Bir ömür boyu çabalayarak elde ettikleri yok olup
47 gider. Müftü bid'atlardan uzak durur, sünnet yolunda ve tebaiyet esası üzerine olmaya azmeder. Selef-i sâlihin itikadı ve sireti üzerinde yürür, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebini benimser, vakitlerini ve saatlerini vazifeli ve düzenli olarak geçirir. Şu aziz ömrü asla tenbellik, mânâsız ve abes işlerle geçirmez, seher vakti kalkar, sabah namazını kıldıktan sonra zikir ve Kur'an kıraatı ile meşgul olur, güneş doğup iki mızrak boyu yükselinceye kadar böyle hareket eder. İkindi namazından sonra yine akşama kadar bu işle meşgul olur. Bu suretle: "Akşam sabah Rabbinin ismini zikret" (İnsan, 76/25) âyetiyle amel eden zümreye dahil olur. Bu amelde hadsiz hesapsız hayırlar vardır. Güneş iki mızrak boyu olunca, iki rek'at işrak namazı kılar, tedris, ifade ve istifade ile meşgul olur, bunu bitirince iki veya daha fazla rekat Duhâ namazını kılar, on rekata kadar olabilir. Sonra kendi maişetiyle ilgili maslahata, çocukların işlerine ve sâir asayiş ve huzur sebeplerine lüzumu kadar hakkı gözeterek bakar, iki namaz arasında böyle işlerle meşgul olur, sonra ilmî tartışma, mutalaa ve istifade ile meşgul olur. Akşamla yatsı arasındaki zamanı da zikir, tilâvet ve evrâdla ihyâ ederse, muazzam sevaplar kazanır. Yatsı namazını kılınca, başka söz söylemez. Zira sünnet budur. Sonra mutalaa veya tekrar ilimle meşgul olur. Gecenin bir kısmı geçinceye kadar böyle devam eder. Sonra bir saat kıbleye yönelip oturur, zikirle meşgul olur. Uyku basınca, cemiyet-i kalb ve huzur-i zikirle sağ tarafı üzerine kıbleye karşı yatar, dili ve gönlüyle şu duayı okur: "Allah'ım kendimi sana teslim ettim., yüzümü sana çevirdim, sırtımı sana dayadım, hem umarak, hem kaygılanarak işimi sana havale ettim. Senden başka kaçacak, sığınılacak ve dayanılacak bir yer yoktur. Senden sana kaçmaktan başka çare yoktur, indirdiğin kitaba ve gönderdiğin peygambere iman ettim." Bunu der sonra tekrar zikir ile meşgul olur, zikir ede ede uyur.

Hadiste şöyle denilmiştir: Kim abdestli olarak zikir ede ede uyursa, onun ruhunu Arş'ın altına iletirler, Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın taatına orada meşgul olur, gördüğü her rüya sıdk ve hak olur, "Âlimlerin uykusu ibâdettir" denildiği bu gibi uyku içindir. Sonra gece yarısında kalkıp, Hâce-i âlemin (s.a.v.) sünneti olan teheccüdü kılmak için gayret eder, bu namaz vitirle birlik-

te onüç rekattır, rek'atlarda okunan Kur'an ne kadar uzun olursa, sevabı o kadar çok olur. İsterse yine uyur, sabah namazında kalkar, abdestini yeniler, namaz vaktine kadar meşgul olur. Bu gibi
48 ibâdetlerden sonra mânâsız şeylerle kanaat etmez, hiçbir zaman nefsini mücahede ve riyazetten uzak tutmaz. Kalb huzuru için cehd eder. Bu suretle nefsi tezkiye, kalbi tasfiye ve ruhu tahliye (iyi vasıflarla süslemek) elverip tedrici olarak bazı ilâhî hakikatler ona yüzünü gösterir, keşfin sırları husule gelir. Böylece bu sözle anlatılan devletten nasibsiz kalmış olmaz. "Din yolunda gerekeni yapmazsan, elini ve eteğini günahtan çekmiş olmazsın."

Müzekkirler

Müzekkirler (vâiz hocaları: Bunlar da iki tâifedir,

a) Birinci tâife: mânâsız bir sürü sun'î seci'li ve uyaklı sözler ezberlemişlerdir. Halbuki dîn ilminde buna dair bir eser ve hadis yoktur. Ayet ve hadise dayanmayan bu tür sözleri dillerinden düşürmezler. Halkın itibarını kazanmak, mal toplamak ve dünyevî makamlar elde etmek maksadıyla dünyayı dolaşırlar, kürsülerde ve minberlerde padişahları, komutanları, paşaları, devletin ileri gelenlerini ve büyükleri, makam sahiplerini methederler. Rasûlullah'ın (s.a.v.) makamına yalan ve bid'atı, riya ve şöhreti reva görürler. Kendilerini fakir gösterirler, hazan verdikleri hükümlerle yoksulların malını alırlar, bazan halka hoş gelen sözler söylerler, bazan halkı bid'at ve dalalete nisbet ederler, bazan onları dünyadan soğuturlar, maksatları dünyayı onlara terk ettirmek ve bunu ele geçirmektir. Bazan ceza ve azab hususunda mübalağa gösterirler, gayeleri halkı ümitsizliğe sevk edip hayrete ve dalalete düşürmektir. Bazan ruhsat ve mübah olma dairesini o kadar genişletirler ki, halkı Allah'ın azabından emin hale getirirler. Uydurma ve düzme hadisler naklederler. Fitneler ve taassublar gösterirler. Bana, falan filandan hadis nakletti, falan filandan şunu rivayet etti, diye düzme hadislere sahih hadis imiş gibi bir süs verirler. Müslümanları taassub ve fitne üzerine kışkırtır ve o yönde azdırırlar. Bunlar dil itibariyle âlim, gönül itibariyle cahil âlimler kabilindendirler. Durmadan cehennemin ateşini alevlendirenler bunlardır.

b) İkinci tâife: Bunlar sâlih imamlar zümresidir, her sözü Hakk Sübhânehû ve Teâlâ ve ahiret için söylerler, bid'at ve dalaletten ırak olurlar. Tefsir, Hadis, Siyer, Âsâr, Menakıb ve ahbardan yaptıkları nakillerle, sünnet yolunda hâlisâne bir niyet üzere aşk, şevk, edeb

ve hikmetle yaptıkları takrir ve izahlarla halkı şeriatın dosdoğru yoluna, tevbeye, zühde, vera' ve takvaya da'vet ederler. Nitekim Hakk Teâlâ: Rabbinin yoluna halkı hikmetle ve güzel bir nasihatla davet et" (Nahl, 16/125) buyurmuştur. Bunlar halkı ne kötü bir ümitlendirme şekli ile emin ve cüretli kılarlar, ne de aşırı bir korkutma ile insanları Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın kereminden ümitsizliğe düşürürler. Zira emn de ye's de küfürdür. Kendilerini dünya tamahının gösterişi ile kirletmezler, nisbet ve taas
49 sub yoluna gitmezler. İmkân ölçüsünde hak söz söylerler, söyledikleri hak sözleri tamahla karıştırmazlar, zira arzu ve tamahla bulaşık ve karışık olan, kötü nefse ve dünyevî bir maksada dayanan sözler gönüllere tesir etmez. "Kalbten çıkan söz kalbe tesir eder." sözü bir kelâm-ı kibardır. Mısra: "Candan çıkan söz mutlaka kalbe girer." (ân çe ez dil âyed der dil âyed.)

Abdullah b. Abbas (r.a.) Hâce-i âlem'den (s.a.v.) şu hadisi rivayet etmiştir: Bu ümmetin âlimleri iki nevidir. Birine Allah ilim vermiştir, o da ilmi halk için harcamıştır. Halka ilim öğretirken cimrilik ve tamahkârlık yapmamıştır. Karşılığında para ve mal da almamıştır. Böylesi bir âlime gökteki kuşlar, sudaki balıklar, yerdeki canlılar ve kirâm-ı kâtip olan melekler dua eder. Öbür müslümanlara refakat etmek üzere kıyamet günü Allah'ın huzuruna bir efendi ve bir bey gibi çıkar.

Diğerine de Allah Teâlâ dünyada ilim vermiştir, ama o cimrilik yapmıştır, bu ilmi ulu ve yüce Allah'ın kullarından esirgemiştir. Bu hususta onu tamahkârlık ve pintilik tutmuştur, bununla sadece para ve mal kazanmayı düşünmüştür. Böylesi bir âlim başına yular takılmış olduğu halde kıyamet günü getirilir. Şâhidlerin de bulunduğu bir yerde bir tellâl şöyle bağırır: "Bu falan oğlu filandır. Allah Teâlâ buna ilim vermiş, ama o hasislik yaparak bu ilmi Allah Teâlâ'nın kullarından esirgemiş, cimrilik yapmıştır ve bunu para karşılığında öğretmiştir. Tüm mahlukların azabı bitinceye kadar Allah buna azabedecektir."

Bu konuda tehdid dolu birçok naslar vardır. Biz bunları kısaltarak bu kadarını nakletmekle yetindik, müzekkirler ve vâizler dünya ve mal peşinde koşmasalar, müftüler de zikrettiğimiz şartlara, âdâba ve evrâda riayet etseler, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın haklarında: "Allah sizden iman edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecesini yükseltir." (Mücadele, 58/11) buyurduğu zümreden olurlar.

Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Âlimler sâir mü'minler arasında beşyüz derece fazilet farkı vardır. Her derecenin arası beşyüz yıllık yoldur. Bu gibi bir âlim, yaptığı her vaaz ve nasihatta geçen beher harf için bir derece kazanır, Allah'a olan yakınlığı biraz daha artar. Onun nasihatı sebebiyle tevbe eden, ibâdet ve taat işleyen Hakk Sübhânehu ve Teâlâ tarafına yönelen herkesin sevabı, (onun bir misli) kıyamet günü o âlimin kefesine konur.

c) Üçüncü tâife: Bunlar şeyhlerdir (k.s.). Bunlar Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın inayetinden gelen cezbelerle din yoluna sülûk etmişler ve yakîn âlemini seyretmişler, Hakk'ın mükaşefe lütuflarından ledünnî ilimler bulmuşlar, tecellî eden Hakk'ın sıfatlarının nurları ışığında hakikatleri görmüşler, esrarın mânâsına âşina olmuşlar, makamların durumları ve Hakk'a giden yola sülûk hususunda tam ve eksiksiz bir bilgi hasıl etmişler, halkın terbiye edilmeleri ve Hakk'a davet olunmaları konusunda, isimleri aziz olan Hazret-i Hakk tarafından me'mur edilmişler, kendi nefslerine uzun süre vaaz etmişlerdir. Zira: "Önce kendine nasihat et, sonra başkasına, sonra halka vaaz et, aksi halde (ey kulum) benden utan" denilmiştir. Onun için "Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın, her mü'minin kalbinde mevcut olan vâizinden vaaz kabul etmişler." hile ve aldatma mahalli olan nefs üzerinde durup Hakk'ın emrinin hükmü ile halkı Hakk'a davetle meşgul olmuşlar, insanları dünya harabelerinden, şehvet şarabından ve gaflet sarhoşluğundan kutsiyet haremine, üns meclisine, mak'ad-ı sıdka (bk. Kamer, 54/55) şarâb-ı Tahur'a (bk. İnsân, 76/21) "Rableri onlara içki sundu" (bk. İnsân, 76/21) sakisinin cemâlî tecellilerine davet etmişlerdir. Onlara, onların meşrebleri zevkinden çeşni verirler. Onların gönüllerindeki şevk ve mahabbet silsilesini harekete geçirirler. Her tâifenin aklına, firasetine, anlayışına, kıyasetine, zevkine ve şevkine göre onlara şeriatten, tarikatten ve hakikatten açıklanması gereken şeyleri açıklarlar. Bu suretle herkesin, kendi himmeti miktarınca nasibini almasını temin ederler. *"Herkes meşrebini öğrenmiştir."* (Bakara, 2/60). Şayet bir can kuşu, *"Allah onları sever"* (Mâide, 7/54) yuvasından uçarak, irade ağına düşse, "Kullar da Allah'ı severler" danesiyle aşk belâsının tuzağına tutulsa, gayet bedîî bir şekilde bu tuzağa düşmüş olan o yükseklerde uçan beyaz şehbâzı halvethane girizgâhına çeker ve onun nefs hevasının gözünü dikip iki cihanda arzulanan şeylere bakmaktan meneder, zikir yemi ile besler, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'dan

başka olan bir şeye iltifat etmenin sıkıntısı ondan kesilene kadar bu böyle devam eder. Üns makamı hasıl olur, padişahın elini tutma saadetine nâil olacak bir paye ve mertebeye hak ve istidad kazanır. Şüphesiz ki bu tâife yaratılışın hulasasıdır. Hakk'ın halifeleridir. Nebilerin (a.s.) mirasçıları ve nâibleridir. Bunun için "Ümmetimin âlimleri, Beni İsrail'in nebileri gibidir." buyrulmuştur. Herkesin gözü onların cemaline ve kemâline erişmez, zira onlar gayret-i Hakk kubbeleri altında gizlidirler. Rubâî:

Onun yolunun erleri başka bir canla diridirler,
Onun havasının kuşları başka bir yuvadandırlar,
Sen onlara bu gözle bakma, zira onlar,
İki cihanın haricinde olan başka bir âlemdendirler,

Halk onların sadece başını, bedenini, elbisesini, kılığını ve kıyafetin görür, kendilerine bakarak onları yine kendilerine ve başkalarına kıyas eder. Onları sadece bu vâizlerden bir vâiz, bu âlimlerden bir âlim sanar. Meleklerin, demircilere kıyas olunma yacağını bilmezler.

Kadılar

Kadılar üç tâifedir. Nitekim Hâce-i âlem (s.a.v.) "kadılar üç kısımdır, ikisi cehennemlik, biri cennetliktir." buyurmuştur. Büreyde (r.a.) Resûlullah'dan (s.a.v.) şunu rivayet eder: "Kadılar üç nevidir, ikisi cehennemlik, biri cennetliktir. Cennetlik olan kadı hakkı bilen ve onunla hükmeden kişidir. Cehennemlik olan, hakkı bilir ama verdiği hükümde ondan sapar veya bilmediği halde hüküm verir." bu hadis Ebû Davud tarafından rivayet edilmiştir.

51 Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: Hüküm vermek için ictihad eden hâkim, isabet ederse iki, hata ederse bir sevap alır.

Cehennemlik olan kadılardan ilki kadılık ilmini bilmez, verdiği her hüküm cehalete, nefsin hevasına, hevesine ve meyline dayanır. İkincisi kadılık ilmini bilir, ama ilmi ile amel etmez, verdiği hüküm, cehalete, hevaya, nefsin meyil ve arzusuna dayanır. Halk tarafını Hakk tarafına tercih eder, rüşvet alır. Sicil defterlerini ve nikah akitlerini, gelişi güzel yapar. Mal miras ve yetimler hakkında fasid tasarruflarda bulunur, batılı hak olarak gösterir, hakkı örtülü tutar, vakıflarda uygunsuz tasarruflarda bulunur. İlletleri, garazları ve hususi düşünceleriyle memuriyetleri, mescidleri, medreseleri ve tekkeleri ehliyetsizlere verir. Dindarlara

destek olmaz, yerinde hak söz söylemez, muhtesiblik işini, emr bil'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münkeri ihmal eder. Hizmetçilerini, nâiblerini ve kassamlarını halka musallat eder, bunlar rüşvet alır, cevr ve cefâ ederler. İyilikle alakalı olan ve kadıların düşünmeleri icab eden işlere riayeti terk ederler, dünya sahiplerini ve azgın kişileri, verdikleri haksız hükümlerle fakirler ve zayıflar üzerine gâlib kılarlar, haksızlığa uğrayanların haklarını zalimlerden almazlar, bunların hepsi cehennemlik olmayı gerektiren hususlardır.

Cennetlik kadıya gelince, bu cennet kadısı olmuştur. Aksi halde dünya kadısının, bilhassa zulüm ve bid'atın gâlib olduğu zamanımızda kadı olan bir kimsenin şer'î hukuka gereği gibi riayet etmesi nasıl tasavvur olunur? Bu sebepten Hâce-i âlem (s.a.v.), "Kadı olarak tayin olunan bir kimse, bıçaksız olarak boğazlanmıştır." demiştir. Bu hadisi Ebû Davud (r.a.) rivayet etmiştir.

Bu zayıf, İslâm beldelerinin şarkında ve garbında otuz seneye yakın bir zamandan beridir ki, dolaşmaktadır, bu âfetten müberrâ ve masûn olan hiçbir kadı görmedim, ulu ve yüce Allah'ın diledikleri müstesnâ-dır. Lâkin kadı olan bir kimsenin, makbul olmayan bu gibi davranışlardan uzak kalması, bunun zıddı olan güzel vasıflarla muttasıf olması, şeriat caddesinden çıkmaması, yukarıda anlatılan hal ve hareketlerden ayrılmaması, kalb âlimi olması, vakitlerini zikredilen evradla süslemesi, müslümanlar arasında selef-i sâlihînin an'anesine göre hükmetmesi icab eder. Bir kadı böyle olursa, evliyaullahtan olur. Hakk'ın güzide bir kulu, izzet dergahının hususi bir dostu ve iki cihanın makbulu olur. Hak üzere verdiği her hüküm, şeriatın icabı olarak halka kıldığı her şefkat ve yerinde tatbik
52 ettiği her şer'î ceza Allah'a yakınlık kazanmasına, derecesinin yükselmesine, muazzam ve yüce bir makam sahibi olmasına vesile olur. Aksi takdirde bıçaksız boğazlanmış kadılar zümresine girer, yani azab çeken ve temiz olmayan kadılardan olur. Zira hayvanatın temiz olması, ölünce rahat bulması, bıçakla boğazlanması halinde bahis konusu olur. (Aksi halde geberir, mürdar olur eti yenmez gönü giyilmez, bıçaksız boğazlanan kadılar da bu hükümde olurlar.) Bir kadının cennetlik olması için, o kimsenin cennette kadı olması lazım gelir. Bu, sakındırmak için beliğ ve veciz bir meseldir. Zira bunda dinin mahvolması korkusu vardır. Herşeyi en iyi bilen Allah'tır, kötü fiillerden Allah Teâlâ'ya sığınırız. (Necmü'd-din Dâye'nin *Mirsâdu'l-ibâd*'ından yapılan nakil bitti, s. 286).

Biz yine tezkire ve *Nefahat Tercümesi*'ne gelelim.

TEVHİD, MERTEBELERİ VE TEVHİD EHLİ HAKKINDA

Avârifu'l-maarif in birinci babının ikinci faslında şöyle denilmiştir: Tevhidin çeşitli mertebeleri vardır. Birincisi, Tevhid-i imânî, ikincisi Tevhid-i ilmî, üçüncüsü, Tevhid-i halî, dördüncüsü, Tevhid-i ilâhî adını alır.

Tevhid-i imânî (İmana ait olan tevhid) şudur: Uluhiyet vasfının tekliğine, ibadet edilir olmanın sadece ve sadece Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın hakkı olduğuna, âyet ve hadislerin işaretiyle gönülden tasdik edip dille ikrâr etmektir. Bu tevhid, Doğru Haber Vereni (Hz. Peygamberi) tasdik etmenin bir neticesidir. Zâhir ilminden hasıl olmuştur, buna sarılmak insanı açık şirkten (şirk-i celî) kurtarır. Müslümanlar safında yer almak bu sayede mümkündür. Mutasavvıflar, zarurî imanın hükmü olarak umum mü'minlerle bu tevhidde müşterektirler. Tevhidin diğer mertebeleri ise kendilerine mahsustur, onlar orada tektirler.

Tevhid-i ilmî, (ilme ait olan Tevhid): İlm-i yakîn denilen bâtın ilminden hasıl olur. Bu mertebe şöyledir: Kul tasavvuf yolunun başlangıcında kesin olarak, şânı yüce olan âlemin sahibi Allah'tan başka, hakiki bir mevcut ve mutlak bir müessir olmadığını bilir. Bilcümle zâtları, sıfatları ve filleri Hakk'ın zat, sıfat ve fiilleri yanında "hiçbir şey" olarak görür. Her bir zatı, zat-ı mutlakın nurunun bir dalı olarak anlar. Her bir sıfatı mutlakın sıfatının nurundan bir pırıltı olarak idrak eder, şöyle ki, nerede bir ilim, kudret, irâde, sem' ve basar görürse, onu ilâhi ilim, kudret, irâde, sem' ve basarın eserlerinden bir eser olarak kabul eder. Diğer bütün sıfatlar ve fiiller de buna kıyas edilir.

Bu mertebe, hususiyet sahiplerinin ve mutasavvıfların tevhid mertebelerinin başlangıcıdır. Bunun başlama noktası, umumun tevhidinin son noktasıyla birleşir. Bu mertebeye benzeyen bir mertebe vardır ki, kısa görüşlü kimseler ona, "tevhid-i ilmî" derler. Lâkin Tevhid-i ilmî o değildir. Belki o "tevhid-i resmîdir". Onun için de nazar-ı itibara alınmaz.

Bahis konusu resmî ve şeklî tevhid şöyle olur: Zeki ve akıllı bir kimse felsefe kitapları okurken veya bir mecliste tevhidle alakalı sözler dinlerken, tevhidin mânâsından bir suret onun içine nak-
53 şedilir. Bu sebeple, münazara ve münakaşa esnasında zaman za-

man manasız sözler söyler. Halbuki tevhid halinden onda asla eser yoktur.

Tevhid-i ilmî, tevhid-i hali ile bir miktar mezc olunmuş durumdadır. "Onun mizacı ve katkısı, gözdelerin içtiği yüce bir kaynaktandır." (Muttaffifîn, 83/27) âyeti bu tevhid şarabının vasfıdır. Bundan dolayıdır ki, o halin imtizacı sebbiyle, rusûm ve adetlerle ilgili zulmetlerin bazısı ortadan kalkmıştır. Şöyleki, bazı tasarruflarından kendi ilmiyle amel eder, ilâhî fiillerin rabıtaları olan sebeplerin varlığını ortada görmez. Fakat ekseriya, vücuttaki zulmetlerin bakiyeleri sebebiyle kendi ilminin gereğinden yine de uzak düşer. Bu sebepledir ki, şirk-i hafi bu tevhid sahibinden tamamiyle zâil olmamıştır.

Tevhid-i hali (Halle ilgili Tevhid): Bu tevhid'de, tevhid hali muvahhidin zatının lazım bir vasfı olur. Vücuttaki rusûmla alakalı bilumum zulmetler tevhidin parlaklığında dağılır ve yok olur. Bir parça kalsa bile, tevhid nuru, muvahhidin halindeki nurlarla gizli ve saklı kalır, tıpkı yıldızların ışıkları güneşin ışıklarında gizli ve saklı kaldığı gibi. "Sabahın aydınlığı, yıldızların nurlarındaki parıltıları gizlemiştir."

Bu makamda muvahhidin varlığı, tek olan varlığın güzelliğini müşahede ve temaşa etme hususunda, ayn-i cem'de öylesine mustağraktır ki, onun gözünde Vâhidin zat ve sıfatlarından başka hiçbir şey görünmez. O derecede ki, bu tevhidi dahi o vâhidin sıfatı olarak görür, kendi sıfatı olarak görmez, bu "görme" dediğimiz şeyi de onun sıfatı olarak görür. (Onu gören o olur.) kendisinin varlığı bu yolda bir damla gibi, tevhid denizinde coşan dalgaların tasarrufuna düşer, gark-ı cem' olur, onda batar gider. Nitekim tasavvuf yolunun şeyhi Cüneyd, (k.s.): Tevhid, öyle bir manadır ki onda rusûm izmihlale uğrar, ilimler onda dercolunur, Allah ezelde olduğu gibi olur. (İnsana ve eşyaya ait hiçbir varlık ve bilgi kalmadığından, ezelde olduğu gibi Allah'ın olup ta başka hiçbir şeyin bulunmadığı bir durum meydana gelir.) demiştir.

Bu tevhidin menşei müşahede nurudur, nitekim tevhid-i ilmînin menşei de mürakabe nurudur. Bu tevhidde beşerî rusûmun ekserisi yok olur. Tevhid-i ilmî ile az şeyin ortadan kalkmasının ve tevhid-i halîde bir takım rusûm bakiyelerinin kalmasının sebebi şudur: Fiilleri tertib ve halleri tehzib etme durumunun muvahhidden suduru mümkün olduğu sürece, muvahhid hal-i hayatında tevhid hakkın-

da yapılması icabeden şeyi hakkıyla edâ etmiş olmaz. Bu sebeple, Ebû Ali Dekkâk (k.s.): "Tevhid, borcu ödenmez bir alacaklı ve hakkı edâ edilemez bir garibtir." demiştir.

Muvahhidlerin havaşsından olanlara, hayatta bulundukları durumda, vücudla alakalı rusûmun eserleri yok olunca bazan saf tevhidin hakikatından, şimşek misali bir ışık parlar ve derhal
54 söner. Vücudla alakalı rusûmun bakiyeleri yine bu anda avdet eder, bu halde şirk-i hafinin artıkları tamamen ortadan kalkar. Tevhid hususunda bu mertebenin ötesinde insana başka bir mertebe mümkün değildir.

Tevhid-i ilâhî: (Allah'a ait olan tevhid: Hakk Sübhânehû ve Teâlâ, ezelde (ezel-i âzâl'de) haddi zatında başka birinin tevhidiyle değil bizzat kendisinin vahdaniyet sıfatı ve ferdâniyet vasfı ile mevsuf ve muttasıf idi. "Allah vardı, onunla beraber hiçbir varlık yoktu." Aynı şekilde şimdi de o ezelî vasfı ile vâhid ve ferddir. Şu anda da ezelde olduğu gibidir. Ebedülahâd ve sonsuzca yine o vasf üzerine bulunacaktır. *"Onun zâtı müstesna, herşey malıv ve helâk olur."* (Kasas, 28/77) Bu âyette helâk olur, helâk olucudur, (hâlik) denilmiş, helâk olaçaktır (yehlikû) denilmemiştir. Maksad, cümle eşyanın varlığının onun varlığında bugün ve şu anda da hâlik olduğunu bildirmektir. Bu halin müşahedesini yarına, kıyamet gününe havale etmek perdeli olanlar hakkında bahis konusudur. Zira zamanın ve mekanın dar kalıplarından kurtulmuş olan basiret erbabı ve müşahede sahipleri hakkında, söz konusu müşahede vaadi peşindir.

Tevhid-i ilâhî, eksiklik damgasını taşımaktan uzak olan bir tevhiddir. Halbuki halkın tevhidi, eksik bir tevhiddir. Zirâ onların varlıkları da eksiktir. Hazret-i Şeyhülislâm (k.s.) *Menâzilü's-sâirîn* isimli eserini şu üç beytle bitirmiştir:

Hiçbir kimse vâhid'i tevhid etmemiştir.
Zira onu tevhid eden herkes, münkirdir,
Vasfını anlatarak onu tevhid edenin tevhidi,
Ariyettir, onu vâhid iptal etmiştir.
Onunla alâkalı tevhid bizzat O'nun tevhididir.
Onu vasfedenin tavsifi hata ve tahriftir.

Câmî'nin bu konudaki izahatı budur.

Lâmiî der ki:

Mîr Hüseyin Yezdî (r.a.) *Kitab-ı Fevâtih*'in ikinci fâtihasında;

İşâret ve ibâreden muarrâ, kuyûd ve itibârâttan müberrâ olan zât-ı bahtı ve gayb-ı hüviyeti idrak etmek imkansızdır, demiştir. "Onu ilmen ihata edemezler." (Bakara, 2/255) Rubaî:

Bir belirti (nişan, taayyan) bulmadığın sürece ey gönül!
Müşkildir Hakk'ı temaşa ey gönül!
İstersen onun menziline ulaşmak
Sen yine belirtiyle yola çık ey gönül!

Hakkında vârid olan rahmet ve re'fet vasıtasıyle, Allah Teâlâ, kullarını zatı hakkında teemmülden sakındırmıştır. Maksat, onların bu teemmül ile vakitlerini zayi etmemeleridir. Hak Teâlâ bu hususta: "Allah sizi kendisinden sakındırır, Allah kulları hakkında re'fet sahibidir." (Al-i İmrân, 3/30) buyurmuştur.

Mısra:

Sahili olmayan bir denizden uzak dur!
Dibi görünmeyen bir deryaya dalma!

Seyyidü'l-Beşer Hazretleri (s.a.v.) "Seni hakkıyla tanıyamadık." buyurmuşlardır. Yine buyururlar ki "Gözle Allah Teâlâ arasında perde olduğu gibi akılla O'nun arasında da perde vardır, göz O'nu göremez, akıl da kavrayamaz, siz yeryüzünde O'nu nasıl talebediyorsanız, semâdaki melekler de öyle aramaktadırlar."

Aşk yolunda hiçbir kimse yakînen ilahî sırra mahrem olmadı,
Herkesin, kendi anlayışına göre bir zannı vardır [Hafız]

İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilmiştir: Bir cemaat zat-ı Hakk'da düşündüler, Hz. Peygamber buyurdu ki, "Allah'ın yarattıkları üze-
55 rinde düşününüz, ama zatı hakkında düşünmeyiniz, zira siz hiçbir zaman onun zatını bilemezsiniz."

Ben fakir ve bîçare nerede? Ona vuslatı temenni etmek nerede? Heyhât!

Meğer ki rüyada dostun görüntüsünün hayalini görmüş olayım!

Emirü'l-Mü'minin Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) "İdrakin, idraktan âciz kalması idraktir", yani "Allah'ı idrak hususunda insanın aciz olduğunu idrak etmesi idrakin ta kendisidir." demiştir.

Fir'avun, Allah Teâlâ'nın künh ve zatı hakkında *"Alemlerin Rabbi nedir, mahiyeti ve künhü nedir?"* (Şuara, 26/23) diye sorduğu zaman, Musa (a.s.) Hakk'ın sıfatlarıyla cevap vermek suretiyle şunu îmâ ve ihsâs etti:

"Hakk'ın zatının künhünü bilmek imkânsızdır." Fir'avun ise

cehlinden veya halka gösteriş için Musa'yı deliliğe nisbet etti. Musa (a.s.) ise Allah'ı açık ve seçik sıfatlarla tanıtarak: "Şayet bunu düşünebiliyorsanız..." dedi.

İlâhî, sende hayrete düştüm! elimden tut,
Ey kendisinden hayrete düşenlere rehber olan!
Bir zât ki, ne senin ne de benim hayalime sığar!
Senin de benim de kemalim sadece onun sıfatlarını anlayabilmektir.
Ey gönül onun künhünün çevresinde dolaşıp duruyorsun ama
Korkarım ki, senin de benim de kolumuz kanadımız yanacak
Sevgin mezheb olarak seçilmedikçe irade ve ihtiyar sahibi olmadım,
Sende hayrete düşmezsem, ne kadar çok hayret edilen bir kimse olurum!

[İbn Fârız]

Mümkinât mahallinde ve mazharında, yani mevcudâd âyinelerinde nurunun zuhuru itibariyle zat-ı Hakk'ı idrak etmek mümkündür. Bu da iki kısımdır.

Birincisi, O'nun idrakidir. Gerçi idrak olunanı zat-ı Hakk olduğundan insan gâfildir, ama idrak olunan odur. umum insanlar için hâsıl olan bu idraktır. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali (r.a.): "Hakk Sübhânehû ve Teâlâ kullarına tecelli eder fakat onlar onu görmeksizin, kendini onlara gösterir lakin onlara tecelli etmeksizin." demiştir.

İkincisi, bahs edilen hususun şuuruna varmak suretiyle onun zatını idrak etmektir. Bu havassa mahsus bir durumdur. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali (r.a.): "Onu gördüm, tanıdım ve ibâdet ettim, görmediğim bir Rabba ibâdet etmem", demiştir.

Şeyh Muhiddin b. Arabî *Fususü'l-Hikem*' in fass-ı Nuh bölümünde demiştir ki: Hakk Sübhânehû ve Teâlâ halka tecelli eder. Bütün mahlukatta onun hususî bir zuhuru ve tecellisi vardır. O, her mefhumda, anlaşılan her şeyde zâhirdir, o her akıl ve fikirden bâtındır. Sadece, "Onun sureti kendisinin hüviyetidir", diyen, müstesnadır. Sureti, hüviyetidir, diye düşünen bir kimse için Allah bâtın değil, zâhir olur.

Hakk Teâlâ kullarına tecelli eder, onun bilcümle mahlukatında hususi bir zuhuru vardır. O Hakk her mefhum ve müdrekte
56 tecelli eder, tecellisi itibariyle de her fehimden hafi ve bâtındır. Zira Hakk'ın bütün tecellilerini mazharlarında fehmetse, olmaz.

Şu kimsenin fehminden Hakk gizli değildir: Bu kimse bilir ki, âlem onun sureti ve hüviyetinin mazharıdır. Böyle bir kimse Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'yı bütün mazharlarda müşahede eder. Nitekim Bayezid Bistâmî (k.s.) "otuz seneden beri ben Allah'tan başkasıyle konuşmadım, halk benim kendileriyle konuştuğumu zannetmektedirler." demiştir.

O güzellik ki, her an cilve etmektedir,
O'nun kemal vasıfları gayet gizlidir,
O tavr ki o onda zâhir olmaktadır,
Eğer bunu birine anlatsam yüzlerce fitne çıkar.

Kelâmcılar, "zatı bilmek mümkündür", derler. İmam Gazalî, İmamu'l-Haremeyn (r.a.) ve hükemâ, zatı bilmenin imkansızlığı hususunda sufilerle aynı fikirdedirler. Şeyh Ebû Ali şöyle der:

Bütün halk seni tanıma esasına sarılmıştır,
Vasfedenler, senin vasfından âciz kalmışlardır.
Tevbemizi kabul et, çünkü biz beşeriz,
Seni hakkıyle tanıyamadık.

Hazret–i Hakk'ı her ne suretle mülâhaza edersen, et hakikatte mülâhaza ettiğin şey o değildir. O sureti tasavvur suretiyle yine hicabtasın.

Her sıfattan pak olan o mutlak,
Asla idrak edilmemiştir,
Zira akıl, tasavvur ettiği bir şeyi
Mutlaka bir suretle tasavvur eder,
Şu halde hayal ettiğin her şey,
Onun cemalinin mazharıdır.

Her ne kadar çok gizli olduğu için zatın künhünü tasavvur etmek mümkün değilse de onun varlığını tasdik son derece açıktır: "Semaları ve yeri yaratan Allah'ın varlığında hiç şüphe edilir mi?" (İbrahim, 14/10) İmam Râgıb gibi bazı muhakkikler bu tasdikin apaçık oluşuna kani olmuşlardır. Cüneyd'e:

Sâniin varlığının delili nedir, diye sorulunca,
Sabahın aydınlığı lambanın ışığına ihtiyaç bırakmamıştır,

demişti. Açık olan O'dur ki, Zat-ı Hakk'ın kemal derecedeki zuhuru gizliliğine sebep olmuştur. "Bir şey haddini aşarsa, zıddına dönüşür."

O sevgili ki benim ondan başka yarim yoktur,
Onun vuslat gülşeninde benim için diken yoktur,
Gerçi onun hakikatinin künhünde gizlilik vardır,
Ama hiç olmazsa, onun zatının varlığında gizlilik yoktur.

Sûfiler (k.s.) derler ki, ma'dumun zatı, nefy-i sırftan ibâret olan adem-i mahz sahrasından asla şuhud mahalline ve vücud sahasına ayak basmaz. Şöyle ki, saf ve halis yokluk vücûd rengi-
57 ni kabul etmez. Meselâ ateşte yakılan bir ağacın zatı yok olmaz, sadece onun sureti ve şekli kül biçimine dönüşür. Vâcibü'l-vücud da her halûkârda bâki ve sâbit olan bir zattır ama varlığı mümkün olan şeyin suretleri ve halleri değişir: *"Bu, şunun içindir ki, Allah Hakk'tır, ondan başka dua ettikleriniz ise bâtıldır."* (Lokman, 31/30).

Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın âlemi icadetmesi, mutlak hakikatına ait olan nurun müşahede edilmekte olan muhtelif ve muteaddid suretlerde zuhur etmesinden ibârettir. *"Allah semâların ve arzın nurudur."* (Nur, 24/35) *"O semâda da ilâhtır, arzda da ilâhtır"*, (Zuhruf, 43/84) Rubâî:

Onun zâtında zuhur eden nur,
Kendi güzelliğini görerek deli bir âşık olur,
Güzellik suretinde cilve etmekte,
Aşk kıyafetinde başsız ve ayaksız kalmakta.

Sarf âlimlerinin, sarf ilmi, kasdolunan bir takım manalar sebebiyle bir aslı (ve masdarı) emsile-i muhtelife haline dönüştürmektir, zira bu mânâlar sadece bu suretle hasıl olur, demeleri, sofiler zümresinin maksadına uygun bir izah şeklidir. (Çünkü tasavvufa göre de zat ve asl bir, tecelli ve fertler çoktur.) Rubâî:

Masdar, mutlak varlık mesabesindedir,
Âlem ise tümü ile türetilen isim ve fiilden ibaret,
Hiçbir misal mastardan hali olmadığından,
Her neye bakarsan, o Hakk'tır.

Müeyyeduddîn Cendî (k.s.) *Fususü'l-hikem* şehrinde şöyle der: En mükemmel hakikatın özelliği, ruhların maddeden hali olmamalarını gerektirir. Nitekim cisimlerin suretleri de var olmak için maddeye muhtaçtır. Tıpkı bunun gibi ruhî suretlerin de mutlaka kendilerine uygun maddelere ihtiyacı vardır, sözkonusu ruhî suretler ancak bu madde vasıtasıyle tasavvur edilir. Ru-

ha uygun olan bu madde hakikatların hakikati, cevherlerin cevheri, küllün hüviyeti, aslı ve Heyulasıdır ki, o hakikatlara ait vücub ve imkanı taşımaktadır: Rubâî:

Bir varlık ki, Hakk'ın âyetleri onda zuhur etmede,
O, keşf ehlinin gözünde Hakk'ın aynısıdır,
Onun zâhirine bakma, zira fenaya maruzdur,
Batınına bak, zira bâtını Hakk'ın zatıdır.

Yine *Şerh-i Fusus*'ta der ki alemde birşeyi Hakk'tan uzak ve ırak olarak bilen ve tanıyan o şeyi tanımış ve olduğu gibi tanıtmış olmaz.
58 Aynı şekilde Hakk'ı âlemden ârî ve ondan hâlî olarak tanıyan ve zannına göre tanıtan onu tanımış ve tanıtmış olmaz. Rubâî:

Gönlümün bahçesi Hakk'ın feyzine gülşen olalıdan beri,
Onu yüzünden mahiyetim nur olmuştur,
Güneş yanağı, cilvesini gösterdiği gün,
Alemdeki maddeler, Hakk'a açılan birer pencere olmuştur.

İmam Gazalî *Mişkatu'l-envâr*' da şöyle demiştir: Ârifler, mecaz çukurundan çıkıp hakikat zirvesinde yükselmişler, miraclarını ikmal etmişler, müşahede yolu ile açık ve seçik olarak şunu görmüşlerdir: Varlıkta, Allah'tan başka bir şey yoktur, onun zatı müstesna herşey helâk ve mahvolma halindedir. Bu, herhangi bir vakitte (ve ileride kıyamet günü) helâk ve mahvolacak demek değildir. Bilâkis ezelden ebede kadar helâk ve mahvolma halindedir, durum sadece bu şekilde tasavvur olunur.

Muhakkiklerden biri, "Küllü şeyin hâlikün illâ vechehû" de zamir "şey"e râcidir. "vech"ten maksat hakikattir. Âriflerin, herşeyden evvel onun hakikatını mülahaza etmeleri veche münasib olan husustur. Zira bu tâife eserden müessire değil, müessirden esere istidlâl ederler." Allah'ın herşeye şahid olması sana kafi değil mi?" (Fussilet, 41/53) (Herşey ona değil, o herşeye şahid ve delildir.) Bundan dolayı Sıddık-i Ekber (r.a.): "Hiçbir şey görmedim ki, ondan önce Allah'ı görmüş olmayayım." demiştir. "Fakr iki cihada yüz karasıdır." sözünden maksat da budur. Burada yüz karalığı taayyunun zevalinden ibarettir.

Bir noktadan sayısız harfler oluşmakta,
Bu hârikanın bir noktadan başka varlığı yok,
Eğer parmağını noktadan kaldırsan
Pergelin merkezinin bir nokta olduğunu görürsün

Bir derviş, Hz. Muhammed Mustafa'yı (s.a.v.) ve Ömer Faruk'u (r.a.) vâkıada gördü. Üçü biraraya gelip birbirine bitişik şekilde oturmuşlar. Hz. Peygamber'in mübarek cesedi nurdan idi. Bu nurun rengini ifade etmek bile tasavvuru imkansız bir şeydi. Bu renk, tedricî suretle renksizliğe meyletmekte idi, nazardan kaybolacak hale yaklaşmıştı. Dervişin suali üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) söze başladı, o sırada o renk tekrar geri geldi. Emîrü'l-Mü'minîn Ömer (r.a.) o dervişe: "Ben, senin hakikatın müstesna herşeyin hakikatını bildim", dedi. Hz. Peygamber ona: "Herşeyin hakikatını bilseydin, onun hakikatını da bilmiş olurdun, zira bütün eşyanın hakikatı birdir." dedi. Rubâî

59

Bizim mezhebimizde gölge ve nur birdir,
Fakr yolunun tozu ile fa'fur tâcı birdir,
Temiz insanların makamı olan yerde,
Yakînen biliyorum ki, Dârâ ile Mansûr birdir.

Feth: Sûfîler (k.s.) derler ki: Hiçbir şey Hakk'tan ayrı değildir. Allah'ın nurunu taşımayan hiçbir zerre yoktur. Hakk Teâlâ'nın: *"Üç kişi aralarında fısıldaşmaz ki, dördüncüleri o olmasın"*, (Mâide, 5/73) buyurmuştur. Onun zatı, bütün ruhları ve bedenleri ihata etmiştir, her mevcudun istidad ve kabiliyet tarlasına vücûd tohumunu ekmiştir. *"Dikkat edin, onlar Rablarına kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Dikkat edin, o herşeyi ihata etmiştir."* (Fussılet, 41/54) Rubâî:

Zat ve sıfatta seyr ve sülûk eden bir kimsenin,
Gözü, asla onun suretinden başkasını görmez.
Öylesinin meşrebinde bâd ile âb, yel ile su birdir,
Öylesinin mezhebinde cami ile kilise birdir.

Âyetler: *"Nereye yönelirseniz, Allah'ın yüzü ve zatı oradadır. O vâsidir, âlimdir."* (Bakara, 2/115) *"Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir."* (Hadid, 57/4) *"Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Kaf, 50/16) *"Biz ona sizden daha yarınız."* (Vakıa, 56/85) Kudsi hadis: *"Kulum hasta oldum, beni ziyaret etmedin, yemek istedim bana yemek yedirmedin."* Nazm:

İfadelerimiz farklıdır ama güzelliğin birdir,
Herkes aynı güzelliğe işaret etmektedir.

Nazm:

Onun eli senin canına halka olmuş,

Onun başı senin yakandan yukarı çıkmış,
O sana habl-i verid'den de yakın
Sen ise dalal-ı baide düşmüşsün.
Her yeri o kadar çok dolaşman boş,
Kendi devanı kendinde ara,
Yukarıya, aşağıya, arkaya, öne bakma,
Onun yolunda mahv ol.

"Nefsinizdedir, bakmıyor musunuz?" (Zâriyât, 51/21) *"Nefsini bilen O'nu bilmiştir."*

Manzum Hikâye: Bir aşık ışıklı gönlü ile Allah Teâlâ'yı rüyada görmüş. Dertli âşık onun eteğine sıkıca sarılarak: "Ben senden başkasının elinden tutmadım", demiş. Derviş uykudan uyanınca kendi eteğini, yine kendisinin sağlamca tuttuğunu görmüş!

İmam Tirmizî, Ebû Hureyre'den (r.a.) Nebi'nin (s.a.v.) "Şayet siz bir ipi arzın aşağısına doğru sarkıtsanız, mutlaka Allah'ın üzerine iner." buyurmuş ve dönüp şu âyeti okumuş: "O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır, herşeyi bilendir." (Hadid, 57/3) Mesnevi:

Peygamber dedi ki, benim miracım,
Yunus'un miracından üstün değildir.
Mirac benim için felek'in üstünde,
Onun için altında vâki oldu.
Zira, kurb-ı Hakk habibten hâriçtir.
Aşağıya ve yukarıya gitmek kurb değildir.
Hakka yakın olmak, varlık kaydından kurtulmaktır.

60 Necmüddin Kübra Hazretleri (k.s.) şöyle demiş: Birgün sonra gaybet hâ-li vaki oldu. Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gördüm, yâ Resulallah, Rahman'ın mânâsı nedir? dedim, "Rahman arş üzerine istiva etti" (Taha, 20/5) buyurdu. Rahîm'in mânâsı nedir? dedim, "O, mü'minler için Rahîmdir." (Ahzab, 33/43) buyurdu. Bundan sonra şunu da bilki, seninle Hakk arasındaki perde ne semâ ne de arzdır. Perde, kendisine nisbet ettiğin mevhum ve hayali varlığındır.

Allah Teâlâ kudsî bir hadiste şöyle buyurur: Kul, sürekli olarak nafilelerle bana yaklaşır, nihayet ben onu severim, onu sevince, onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı, konuşan dili olurum. Artık o benimle görür, benimle işitir, benimle tutar, benimle yürür, benimle konuşur. Şayet sen olmazsan, senin yokluğun kadar Hakk'ın varlığı zuhur eder. Görmezmisin ki, rükûda: "Sübhâne Rabbiyelazîm", dersin, Sücudda: "Sübhâne Rabbiyela-

lâ", dersin (sen alçaldıkça o yükselmektedir, rükûda azîm iken, sücudda a'lâ olmaktadır.) Rubâî:

İstiyorum ki, varlıktan pak olayım ve kurtulayım,
Miracın yolunu bulayım, da bağlardan ve hayattan kurtulayım
Sevgilimin kaşını kendime kıble edineyim,
Olaki kendimi beğenmekten ve kendime tapmaktan kurtulayım.

Hazret-i Şeyh Sadettin Hamevî birgün atı ile bir yere giderken bir ırmağa uğradı. Bütün çabalara rağmen atı sudan geçiremediler. Suyun bulandırılmasını ve suya toprak karıştırılmasını emretti. O zaman at derhal o sudan geçti. Buyurdular ki, bir insan (suda kendini gören at gibi) kendini gördüğü sürece bu vâdiden geçemez. Rubâî:

Kendi varlığından gâfil olmadığın müddetçe,
Asla muradına vasıl olamazsın,
Zuhûr denizinden, sâhile geçmediğin sürece,
Âşıklar mezhebinde kâmil olamazsın.

Feth: Sûfiler (k.s.) derlerki, güzel güzelliğini, sevilen cazib oluşunu aynada gördüğü zaman, bundan haz ve zevk alır. Bunun için Vücud-i Mutlak da, itlak semasından, gayb-i hüviyet zirvesinden nüzul bulup taayyunât aynalarında ve teşahhusat tecelligahlarında zuhur ederek kendi hüsnünü bu nevi muhtelif aynalarda müşahede etmiştir. Her aynada o aynaya münasib surette görülmüştür, mezahirin taaddüdüne göre çokluk zuhur etmiştir. Beyt:

Maksudumun tecellilerine ait yüzbinlerce ayna vardır,
Aynası olan birşeyde can zuhur eder.

"Ey Adem oğlu, zatıma andolsun ki, seni seviyorum, üzerindeki hakkım için sen de beni sev!"

Şayet ma'şukun gölgesi âşıkın üzerine düşerse bunda ne var!
Biz ona muhtacız, o da bize müştâktır. [Hâfız]
Senin zuhurun benimledir, benim varlığım sendedir,
Ben olmasaydım sen zâhir olmazdın, sen olmasaydın var ben olmazdım.

61 Yakîn, itibârî birşeydir. O, varlığın mertebelerine sirayet etmiş olan nur vasıtasıyle zuhur etmektedir. Cüneyd (k.s.) "Allah vardı, (kânellahu) Allah'tan başka birşey yoktu." hadisini işitince, "Şimdi de öyledir" dedi. Güya bu ilâve hadiste mündemiçtir. Zi-

ra "Kânellah" lafzı burada "Kânellahu âlimen hakima ve kânellahu gafûren râhîma" kabilindendir (Burada "kâne" (idi) zamana delalet etmez).

İşareti bilen kimse beşaret ehlidir,
Çok nükte var, ama sırlara mahrem olan nerede?
Gönlüm zaviyeden ve şeyhin sohbetinden sıkılmaktadır,
Yâr! tersabeçeye söyle meyhane nerede?

Mesel: Vaktiyle balıklar bir yerde toplanmışlar ve: "Bunca zamandır ki su vardır, diye işitiriz, bizim hayatımızın sudan olduğunu söylerler, halbuki biz asla su diye birşey görmedik", diye konuşmuşlar, meğer içlerinden biri işitmiş ki falan denizde bir balık vardır, gayet de bilgilidir, suyu dahi görmüş! Bu balıklar, bize suyu göstermesi için o balığın yanına gidelim, dediler. Ona varıp suyu görmek arzusunda olduklarını söyleyince, o balık, "siz bana sudan gayrı bir nesne gösterin ki, ben de size suyu gösterebileyim", dedi.

Gönül, yıllarca bizden Cem kadehi istedi,

İstediği şeyin kendisinde mevcut olduğunu fark etmediği için bunu temenni etti:

Sadef, ömür boyu içinde beslediği inciyi,
Kaybolmuş zannederek, denizin kenarında aramakta,
Âşık, her halukârda Allah'la beraberdir, ama
Onu görmüyor, Hüdayı uzaklarda arıyor, (Hafız)

Beyt:

Ey safese hapsedilmiş gönül kuşu,
Heva ve hevesi terketmedikçe kâmil olamazsın,
Şayet senin benliğin perde olmasa,
Daima Hakk'a nazar et, bu sana kâfidir.

Çeşit çeşit zuhurlar, çok sayıdaki tecelliler Hakk'ın zatındaki vahdete ve sıfatlarındaki kemale zarar vermez.

Beyt: "Yüz sadece birdir, ancak aynaları çoğaltırsan, yüzler de çoğalır."

Işıkları yeryüzüne düşen güneş gerçekten çok ve kısımları olan bir şey değildir. Onun haddizatında rengi yoktur ama, renkli şişeler üzerine düşse, herbiri bir renk gösterir. Eğer necaset üzerine düşse,

bunun güneşe bir zararı dokunmaz, onun için kusur olmaz. Nitekim la'l-i yakuta dokunmakla da hiç şerefi ve değeri artmaz. Mazharlardaki suretlerin tümü Hakk'ın nurlarıdır. Bu mazharlar ister zihnî, ister haricî, işter kâmil, ister eksik olsun farketmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurur: "Hakk, kıyamet günü
62 tanınmayacak bir suret ve şekilde tecelli ederek: "Sizin yüce Rabbiniz Ben'im", der. O'nu görenler: "Senden Allah'a sığınırız", derler. Bunun üzerine onların inandıkları surette ve biçimde tecelli eder, o vakit kendisine secde ederler."

Yine Hz. Peygamber der ki: "Allah halka eksik bir surette tecelli eder, halk onu inkâr ederler, sonra kemâl suretine tahavvur ederek tecelli eder, o zaman kendisini kabul ederler."

Aşk alanında hankâh ile harabât arasında fark yoktur.
Nerede ışık varsa, sevgilinin yüzü ve zatı orasıdır.

Bu manada olmak üzere Şeyh-i Ekber Hud Faslında şöyle diyor: Muayyen bir akide ile kendini takyid ve tahdid edip, bunun dışındakilerinin kâfiri ve münkiri olma, başka suretlerde de Hakk'ın zuhur edebileceğini reddetme. Şayet böyle davranırsan, çok miktarda hayrı elden kaçırmış olursun, hatta meseleyi olduğu gibi ve gerçeğe uygun bir şekilde bilme imkanını elden kaçırmış olursun. Şu halde nefsin itibariyle sair bütün mu'tekedâtın ve inanılan şeylerin heyulası olup bütün inanç suretlerini kabul edecek bir halde bulun, zira Hak Tebâreke ve Teâlâ, sadece belli bir akidenin inhisarna girmeyecek kadar geniştir ve uludur. Onun için: "Nereye yönelirseniz yönelin, Allah'ın yüzü ve zatı oradadır." (Bakara, 2/115) buyurmuş, mekanlardan belli bir özel yerde olduğunu zikretmemiş ve: "Nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır." buyurmuştur. Bir şeyin vechi onun hakikatıdır. İmdi bu suretle Allah, dünya hayatının arizî şeyleriyle meşgul olarak, böyle bir şeyi istihzardan geri kalmamaları için âriflerin kalblerini ikaz etmiştir. Şüphe yok ki, kul hangi nefeste (ruhunun) kabz olunacağını bilmez. Bazan gaflet halinde kabz olunabilir, bu durumda kabz olunan, huzur üzeri-
63 ne kabz olunan birbirine eşit olmaz. Zira huzur üzerine kabz olunan Hakk'a teveccüh ederek haşrolunur. Gafletle kabz olunan ise Hakk'tan başkasına teveccüh ederek haşrolunur. Bu durumda bulunan bir kişi sürülmeye ve kovulmaya müstehak olur, Allah korusun.

Mestlik ve gizlilik hükmü tamamen hâtime üzerinedir, sonra belli olur.

Sonunda durumun ne olacağını kimse bilmez.
Meyden ve maşuktan son zevkini al,
Vakitlerin boşa giderse, yazık olur. (Hâfız)

Feth:Bil ki, Hükema ve Kelamcıların ekserisi Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın tenzihine kani olmuşlar, bazı kelamcılar da teşbihe meyletmişlerdir. Teşbihe meyledenler âyet ve hadisten bazı nasların zâhirine sarılmışlardır. Ulema ise bu nassları müteşabihâttan saymıştır. Örnekler: "Rahman Arş üzerine istiva etti." (Tâhâ, 20/5) *"Nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır."* (Bakara, 2/115) *"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir."* (Fetih, 48/10) *"Gözümün önünde yapasın... diye."* (Tâhâ, 20/39) *"Semâlar sağ elinde dürülmüştür."* (Zümer, 39/67) *"O gün Rabbine nazar etmekte olan teru taze yüzler vardır."* (Kıyamet, 75/23) Hadisler: *"Nihayet Cebbar olan Allah ayağını cehenneme kor." "Müminin kalbi, Rahman'ın parmaklarından iki parmak arasındadır." "Allah tebessüm etti." "O gün siz birbirinizi sıkıştırmadan ayın ondördünü gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz." "Rabbimi en güzel surette görmüştüm." "Sizden biriniz helali hoştan sadaka olarak hurma verir. Zaten Allah helâlden başkasını kabul etmez. Sonra onu sağ eline kalır, bir hayvan dölünü ve yavrusunu besleyip geliştirdiğiniz gibi onu besler ve nemalandırır, en sonunda Uhud dağı gibi olur." "Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra Aziz ve Celil olan Allah semaların kapılarını açar, ellerini yayar ve "Dilekte bulunan bir kul yok mu? Ona istediğini vereyim", diye hitab eder. Şafak sökene kadar bu böyle sürer gider."* Bunun benzerleri olan diğer naslar da böyledir.

Ebû Zer Gıfârî (r.a.) "Ya Rasulallah Rabbini gördün mü? diye sorunca, *"O bir nurdur, nereden görebilirim."* buyrulmuştu. Tenzihten yana olanlar bu hadisi böyle anladılar. Fakat teşbihten yana olanlar: "Onu bir nur şeklinde gördüm." tarzında ifadeyi mânâlandırdılar.

"Gönüllerinde haktan meyletme arzusu bulunanlar, fitne peşinde koşarak ve te'vilini isteyerek Kur'an'ın müteşabih âyetlerine tâbi olurlar. Halbuki müteşabih nasların manasını ve te'vilini Allah'tan başkası bilmez." (Al-i İmran, 3/6). Bazı muhakkikler, hakikatte tenzih dahi Hazret-i Hakk'ı mücerred şeylere teşbihtir demiştir. Şeyh Muhyiddin b. Arabî (k.s.) "Tenzihe kani olursan O'nu takyid, teşbihe kâil olursan tahdid etmiş olursun. Şayet her ikisine kâni olursan doğru yolu bulmuş olursun, bu takdirde marifette önder olursun." demiş-

64 tir. Seyyid Şerif Cürcânî (r.a.) demiştir ki: Bir sûfî bir kelâm âlimi münazara ettiler; Mütekellim, "Ben kedi ve köpekte zuhur eden bir Hudadan bizarım, öyle bir ilah istemem", dedi. Sûfî, "Ben de kedi ve köpekte zuhur etmeyen bir Huda'dan bizarım", dedi. Mecliste hazır olanlar, mutlaka bu ikisinden biri kâfir olmuştur, dediler. Orada bulunan kâmil bir zat onların sözlerini tevcih ve izah ederek dedi ki: Kelâmcının itikadı şudur: Kedi ve köpek gayet aşağı ve son derece âdi varlıklardır. Bunlarla beraber bulunan ve onlara temas eden tam manasıyle noksan ve kusurlu olur. Bu durumda kelâmcının maksadı kendisinde noksanlık ve kusur bulunan bir Huda istemem demektir. Sûfinin itikadı da şudur: Kedi ve köpekle mülabese ve muhalata etmek asla noksanlık değildir, tersine Hak onlarda zuhur etmese, feyzinde eksiklik olur. Şu halde sûfînin de maksadı, kendisinde noksanlık bulunan Huda'dan bizarım demektir. Bu duruma göre bunların bizarlığı Huda'dan değildir, onun için hiç birine küfür lazım gelmez.)

Ey birader! Zuhur ve sudur sözlerinden veya bunların emsali ifadelerden hulûl ve ittihad mânâsını sakın vehmetmeyesin! Nitekim bazı kısa görüşlü kimseler meseleyi böyle anlamışlardır. Gerçek şudur ki, bu tâifenin maksadı son derece incedir, ifade ile takdir ve isabetle tasvir edilmesi mümkün değildir. Bu hususta beyan ettikleri şeyler bir bakıma zihne yakınsa da diğer bakımlardan murad ve maksattan uzaktır. Şiir:

Bir gömlek ki kumaştan dikilmiştir.
Yirmi dokuz harf onun yüceliğini anlamaz.

Arifler: "Hakikatin sırları söylenmez." demişlerdir. Bu söz iki şekilde izah edilmiştir: Biri "şeriatın câhirine uymayan hakikatın esrarı söylenmez", demektir. Diğeri, "hakikatın sırlarını ifade etmeye ibâreler yetmez", demektir. Demişler ki: Rububiyetin sırrını ifşa eden kâfir olur. Birinci izah şekline göre küfürden maksat İslâm'ın mukabilidir, ikinci izah şekline göre küfürden maksat örtmektir. Yani Rububiyetin sırrı ne kadar ifşa edilirse o kadar gizli kalır demektir.

Mevlânâ Nizamuddin Nisâbûrî: *"Kullarım, beni senden sordukları zaman onlara yakın olduğumu söyle."* (Bakara,2/186) âyetinin tefsirinde şöyle der: Alemde hiç bir zerre yoktur ki, nurların nuru olan Zat-ı Hak onu ihata etmemiş, onun üzerinde

kâhir olmamış ve ona, bizzat onun varlığından daha yakın bulunmamış olsun. Bu yakınlık sadece mücerred ilim veya sırf sun' ve icad bakımından değildir. Bilâkis başka bir nevidendir, bu hususta sözle anlatılan kuru bir hayalden başka bir şey değildir. Ayrıca o konuda konuşmak cahillerin kötülemelerine ve karalamalarına yol açar. Şiir:

65 *Rakibten sakınarak ona işaret ettim.*
Sevgilinin sırrını gizlemek sevgili bir şeydir.
Nurunun tesiriyle yok olduğum zaman;
"Kulum duâ et, zira sana yakınım." der.

Kadı Adudü'd-din anlatıyor: Mevlânâ Kemâleddin Abüdrezzâk Kâşî'yi gördüm, hulûl ve ittihadı inkâr eder ve daima: Hulûl ve ittihad gayriyet ister, iki ayrı varlığın bulunmasını gerektirir, halbuki biz diyoruz ki, evde ondan başka, kâinatta ondan gayrı bir şey yoktur, derdi. Ama özrü suçundan daha büyük, dedikleri budur. Velhasıl bu kelâm aklın ötesindedir, aklî münazaralarla buna varmak mümkün değildir, zihnî teemmüllerle buna ulaşmak tasavvur edilemez. Bunun yolu sadece keşf ve iyan yolu ile vukua gelen müşahededir, bunun usûlü nefs ve ruhla yapılan mücahededir.

Rubâî:

Ey gönül, ayağını akıl yolundan dışarıya at,
Orada ayağını Mecnunun ayağına koy, deli ol,
Lâle gibi renk ve kokuya sahib olmak istersen,
Benim gibi yüz kargayı kanlı ciğer üzerine koy.

Aşkla geçirdiğin anlar hoş zamanlardır,
Hayırlı iş için hiç istihareye ihtiyaç yoktur,
Akıl engel olur, diye bizi korkutma, gel,
Zira o polisin bizim vilayetimizde hiç işi yoktur.

Mefahis sahibi şöyle der: Mebde-i hakikatı vücud sözü ile ifade etmektense, vahdet sözüyle anlatmak daha uygundur. Zira vahdet, vücuddan daha şümullüdür. Hazreti Seyyid Ali Hemedânî (r.a.) bunu nokta sözü ile, şeyh Fahreddin Irakî aşkla ifade etmiştir. Mısra: "Aşıklardan her biri kedine göre bir yol tutmuştur."

Sâkî, gel ki, aşk yüksekten nidâ etmektedir:
Bizim kıssamızı anlatan onu daha evvel bizden dinlemiştir, [Hâfız]

Şiir:

Aşk, insan idrakinin üstündedir,
Tefrika ve visal vasfının fevkindedir,
Bir şey hayale sığmayacak kadar ulu olunca,
İhata ve misale sığmayacak kadar büyüktür, demektir.
Bütün bu dedikodular tevhidin kendisi değil, ifadesidir,
Vahdet yolu terk ve tecriddir,
Vahdet sözü serab gibidir.
Yavrucuğum serabtan kanan var mı? (Nazm)
Tevhid yolu, yol yürümektir,
Orada denizin dibinden dem vurulmaz. (Nazm)

Kul için lazım olan: "Allah'a ve Allah katından gelen şeylere Allah'ın muradı ne ise o şekilde iman ettim, Rasûlullah'a ve Rasûlullah'ın katından gelen şeylere Rasulullah'ın kasdettiği mânâ ne ise o biçimde inandım, demek, gece ve gündüz ehl-i sünnet yoluna göre ibâdet ve zikirle meşgul olup mâsivayı reddetmektir." Zira: *"Ben cinni ve insanı sadece bana ibâdet etsinler, diye yarattım."* (Zâriyât, 51/65) buyrulmuştur. İnsan kendini bu dünyada bir garib veya bir yolcu gibi anlayıp kendini kabirdeki
66 ölülerden saymalı, bilgi ile böbürlenmemeli ve kibirlenmemeli, zat-ı Hakk'ı marifetiyle meşgul olarak kendini helâk vadisine atmamalıdır. Zira, "Allah'ın zatı konusunda (konuşan) herkes ahmaktır, Allah'ın nimetleri üzerinde düşünün ama zatı üzerinde düşünmeyin", Allah'ı darb-ı mesel yapmayın", denilmiştir. Sakın tevhid dediğin ilhad, ıslah sandığın ifsad olmasın. *"Size ilimden az bir şey verildi."* (İsrâ, 17/85) denildiği işin hiçbir zaman şeriatın sağlam ipini elinden bırakma, nefsin desisesinden ve şeytanın vesvesesinden gayet uzak dur, daima için nefsle muhalefet olsun. Müfessirlere, "Zâhir ehli" diye ta'n etme. Zira onlar ibâreleri tefsir ve maksadı izah konusunda Nebilerin (s.a.v.) ve sahabenin (r.a.) peşi sıra gitmişlerdir. Şeyhlerin ilk selefleri olan zevattan, "tevhiddir", diye sadır olan muğlak rumuz ve işaretin çoğu zeki kimselerin anlayışlarının bile haricindedir. Sekr ve istiğrak halinde söylenmiş sözlerdir. Tahkik ehli olanlar: "Bidayete rucû'" esası üzerine bulunurlar. Bu adabı belleyip aczini itiraf ve kusurunu idrak edince, ulu ve yüce olan Hakk Teâlâ hazretlerinin lutfundan ümid olunur ki *"Bilmediğini sana o öğretti."* (Ni-

sa, 4/113) nurları ile gönül ve can sarayı baştanbaşa aydınlanıp vâridât-ı gaybiye ve kalb mükâşefeleriyle vehim ve şüphe karanlıklarından tamamen uzaklaşmış olursun, zira Hakk Teâlâ:

Yoldaki saliklerin hepsini menzil-i maksuda ulaştırır,
Hakikat tâliblerine vuslat şarabını tattırır.
Ya Rab, gönlümü dünyadan uzaklaştır.
Salıp olduğum hali daha iyi yap,
Yoluma, tevhid perdesinin makamını göster,
Taki hayret içinde her tarafa gideyim.

Sual: Zat-ı Hakk'ın hakikatı beyan olunamaz, onda işaret acizdir, tarifteki kayıdlar o cemal-i mutlakı anlamaya engeldir, ziyafet ve tavsif hakikatı keşfe manidir. Şu halde niçin irfan sahipleri, keşf ve iyan ehli bu düğümü halletmek yolunda halkın başını döndürecek sözler söylemekte, bu uğurda mürekkeb ve kâğıt zayi etmektedirler, keşfin ve sırrı ifşa etmenin haram olduğunu itiraf ettiklerine göre, onu beyan konusunda haksızlık etmiyorlar mı?

Cevab: Bu soruya birkaç şekilde cevab verilmesi mümkündür: Ekseriya bu şerab-ı bâkinin sâkileri vahdet meclisinin sarhoşlarıdır, ahadiyet denizinin mestleridir, sekr hali onlara gâlib gelmiştir. Hakikatin istilası vehmi kendilerinden gitmiştir, söyledikleri sözleri ihtiyar ve irade cihetiyle söylemezler, onun için bu sözlerinde mutlaka mazûr, hatta me'curdurlar.

Bu tahkik ve beyandan diğer bir maksatları sâlikleri teşvik edip azimlerini kuvvetlendirmektir. Amaçları muğlak saçmasapan sözlerle onların hal ve vaktini sıkıştırıp bütün düşüncesini dağıtmak değildir. Sâliklerin, bu mukaddemâtının neticeleri, öyle bir ilm-i yakîndir ki ondan rivâyetin dirâyeti, ibâre ve ifâdenin kifayeti yok-
67 tur. Bu suretle sâliklerin gayretlerine usanma ve gevşeklik ve azimlerine tembellik arız olup herhangi bir menzile kalmazlar. Mesnevi:

Ey birader burası sonsuzluk dergâhıdır,
Nereye ulaşırsan, ulaş, billahi biz oradayız.

Bir maksatları da şudur: Bu hakikatın nurlarından, şimşek gibi bir pırıltı izhar ederek, tâlib durumunda olanların kalblerine bir nurâniyet bağışlarlar. Zira bu suretle onlar, ebedî olarak müddeilerin töhmet dolu tasavvurlarından ve bâtıl yolda olanların karanlık dolu şüphelerinden kurtulmuş olurlar, çünkü iddiacıların beyan mumu ışıksız bir çıradır, sözleri baştan başa yalan ve dolandır.

Allah'ı tenzih ve takdis ederiz, o çok yücedir, zalimlerin dedikleri

gibi olmaktan münezzehtir, Allah gerçek olanı söylüyor, doğru yola iletiyor, o ne iyi bir Mevlâ, ne hoş bir vekildir. Bu makamda içime doğan sözler bunlardır. Tevfik ve i'tisâm O'ndandır. Bu beyanı te'yid etmek üzere, Şeyh-i Ekber (k.s.) kendi halinden beyan edip *Fütuhât*' da demiştir ki:

Allah'a, peygamberine, peygamberin Allah'tan mücmel ve mufassal olarak getirmiş olduğu şeylerden tafsilatı bize ulaşanlara, ulaşmamış ve bize göre sübût bulmamış olanlara iman ettik. Biz, haddizatında Rasulullah'ın getirmiş olduğu her şeye iman ediyoruz. Bunu ben anne babamdan taklit yolu ile aldım, bu hususta nazar-ı aklînin verdiği hükümlerden imkan, istihale ve vücub hiç hatırımdan geçmedi. Bu esas dahilinde iman ede ede nihayet imanımın nereden geldiğini ve ne şekilde iman ettiğimi öğrendim. Allah, gözümü basiretimi ve hayalimi açtığı için baştaki gözle idrak edilen hususları bu sözle, basiretle idrak edilen şeyleri basiret gözü ile, hayalle kavranan hususları da hayal gözü ile gördüm. Bu suretle iman durumu benim için gözle görülür hale geldi, taklîde dayanan vehmî ve hayalî hüküm mevcud vaziyete geldi. Böylece kendisine tâbi olduğum zatı, yani bana gönderilmiş bir Rasûl olan Muhammed Rasûlullah'ın (s.a.v.) kadrini bildim. Adem'den Muhammed Rasûlullah (s.a.v.)e kadar olan Nebilerin hepsini (a.s.) müşahede ettim. Allah, onlara tâbi olan mü'minlerin tümünü bana gösterdi. Hatta onlardan, mevcud olan ve vücuda gelecek olan, avamından ve havasından
68 müşahede etmediğim hiç biri kalmadı, cemaatin bütün mertebelerini gördüm, kıymetlerini öğrendim, ulvî âlemde mevcut olupta mücmelen iman ettiklerimin hepsine vakıf oldum. Görerek ve müşahede eerek edindiğim bilgi imana dayanan bilgilerden beni uzaklaştırmadı. Durmadan söylüyor ve amel ediyorum, ama sözüm ve amelim kendi ilmime, görmeme ve müşahedeme değil, sadece Nebi'nin (s.a.v.) sözüne dayanıyordu. İmanla iyan arasında seyrettim. Peygamber'e tâbi olanlar arasında bu duruma gayet nâdir rastlanır. Büyük velilerin ayakları burada, iman ile bilinen hususlar müşahede ile bilinir hale gelince kayar. Çünkü bu takdirde iman ile değil, ayn ve görme ile amel edilebilir. Bu suretle de ikisinin arası telif edilmemiş olabilir. Kemâlin gayesi ve hedefi, bir kimsenin kadrini ve yerini beklemesidir. O kimse keşf ehlinden olsa bile, Allah ona kendi kadrini ve menzilini göstermediği için, o kimse nefsi hakkında cahildir, onun için

de müşahedeye göre amel eder. Kâmil ise, iyan zevki kendisinde mevcut olmakla beraber iman esasına göre amel eden, burada du-
69 ran ve onda iyanın tesir etmediği zattır. Gerçi âlemde birçok adam bilirim ama bu makamı hal ile tadanı görmedim. Alemde bildiğim bu nevi adamlarla Allah beni bir araya getirmedi, bunun için onları şahsen ve ismen bilmiyorum. Bunlardan bir kısmını görmüş, ama hangi isimlerin hangi şahıslara ait olduğunu tayin edememiş olmam da mümkündür. Bunun sebebi şudur: Ben hiçbir zaman, hâdis bir şeye ve bir vakaya vakıf kılması için Allah tarafına yönelmedim sadece, razı olduğu hususlarda istihdam etmesi ve kendisinden uzaklaşmama vesile olacak hususlarda istihdam etmemesi için Allah'a yöneldim. Tâbi durumda bulunan bir kul için tebeiyyette daha yükseği bulunmayan bir makam tahsis etmesini istedim, velevki o makamda bütün alemdekileri bana ortak kılsın, ben yine de bundan etkilenmem. Zira onun diğer kullarına üstün olma arzusu taşımayan halis muhlis bir köleyim, hatta Allah gönlüme öyle bir arzu koymuştur ki bütün insanların en yüce mertebelerde eşit bir şekilde bulunmalarını temenni ederim. Allah Teâlâ, hiç hatırımdan geçmeyen bir hususun hatimesini bana tahsis etti. Şükründen aciz olarak Allah Teâlâ'ya şükrettim. Bununla beraber şükür hakkını ifaya muvaffak oldum. Halime ait olmak üzere anlattığım bu hususları iftihar için söylemedim, vallahi böyle bir maksadım yoktur, sadece şu iki şey için zikrettim:

70 Allah: *"Rabbinin nimetini dile getir."* (Duha, 93/11) buyurmuştur. Anlattığım halden daha büyük hangi nimet vardır? Diğer husus da şudur: Belki sözümü himmet sahibi biri işitir de onda bir himmet daha meydana gelir. Bu himmet, benim nefsimi istihdam ettiği gibi onu da nefsini istihdam etmeye sevkeder. Bu suretle o da böyle bir hale nail olur. Böylece benim derecemde, benimle beraber bulunur şüphe yok ki, darlık ve sıkışıklık sadece hissi ve maddî âlemde vardır.

İbn Arabî'nin sözlerinin tercümesi budur. Biz yine *Nefahât'* ın tercümesine dönelim.

Mucize, Keramet, İstidrac ve Aralarındaki Fark

Büyük âlim Fahrettin Râzî, *Tefsir-i Kebîr'* inde der ki: Bir insanın elindeki harikulade bir fiil zuhur etse, bu durum ya dava ve iddia ile beraber bulunur veya davasız ve iddiasız olur. İddiaya dayanan birinci durumda ya uluhiyet ya nübüvvet, ya velâyet, ya sihir ve şey-

tanlara itaat davası sözkonusu olur. Böylece dört kısım ortaya çıkmış olur.

Birinci kısım: Uluhiyet iddia etmektir. Bizim görüşte olanlar, bir muaraza hali bahis'konusu olmaksızın böyle birinin elinden harikulade hususların zuhur etmesini caiz görürler. Nitekim Firavun, tanrılık iddiasında olduğu halde, elinden harikulade hususların zuhur ettiği naklolunmuştur. Aynı husus Deccal hakkında da nakledildiği için bizim mezhebimizde olanlar: "Bunun caiz oluşunun sebebi, Deccal'in şeklinin ve yaratılış biçiminin, onun yalancı olduğuna delalet etmesidir. Şu halde onun elinden harikulade şeylerin zuhur etmesi herhangi bir karışıklığa yol açmaz." demişlerdir.

İkinci kısım: Peygamberlik iddia etmektir. Bu da iki kısımdır. Zira bu davanın sahibi ya doğru veya yalan söyler, şayet doğru söylüyorsa, harikulade hususların onun elinden zuhur etmesi zaruri olur. bunda ihtilaf yoktur. Nübüvvetin sıhhatini ikrar eden herkes bu hususta ittifak etmiştir. Eğer iddia sahibi yalancı ise, harikulade şeylerin onun elinden zuhur etmesi caiz değildir. Zuhur etmesinin farz edilmesi halinde muaraza (karşı çıkılması) şart olur.

Üçüncü kısım velilik iddiasıdır. Velilerin kerametlerinin olacağı görüşünde olanlar, acaba keramet iddia etmek câiz midir, değil midir? Sonra keramet, davaya uygun olarak vukua gelir mi gelmez mi? hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Dördüncü kısım sihir iddiası ve şeytanın itaatıdır. Bizim mezhebimizde olanlara göre böyle birisinin elinden harikulâde şeylerin zuhur etmesi mümkündür, Mutezile'ye göre mümkün değildir.

Dava ve iddia namına hiçbir şey olmadan bir insandan harikulâde bir şeyin zuhuruna gelince: Bu durumdaki kimse ya
71 salih ve Allah'ın rızasını kazanmış bir şahıs olur veya pis ve günahkâr biri olur. Birinci durum velilerin kerametini kabul etmektir. Bizim mezhebimizde olanlar bunu ittifakla kabul etmiş, Ebû Hasan Basrî ve yoldaşı Mahmud Harizmî müstesna Mutezile reddetmiştir. İkinci kısım, Allah'a itaat halinde uzak bulunan bazı kimselerin elinden harikulâde hallerin zuhur etmesidir. İstidrac ismi verilen budur. Vukuu mümkündür. Fahri Râzî'nin sözleri ve *Nefahât'* ın konu ile ilgili bölümün tercümesi burada bitti.

Bilki, bâtılı hak suretinde göstermeye lugatta sihir denir. Bize göre haktır, yani sâbittir, vâkidir, ama yapılması haramdır, helâl diyen kâfirdir. Zararını defetme maslahatı ve Hakk'ın hikmetlerine vâkıf olmak için onu öğrenmek caizdir. Nitekim: "Sihir de olsa öğreniniz." buyrulmuştur. Mutezile, Râfizîler ve Dehriye sihri inkâr ederler. Yani onlara göre sihir harikulâde yoldan vâki olmaz, gizli sebeplere teşebbüs ve eşyanın özellikleriyle ile ilgilidir.

Necmeddin Kübra *Menazilü'l-Hâirin*'de şunu nakleder: Meşhur ve maruf olduğuna göre sihir beş nevidir: Tılsım, Nîrenc veya Nârencat, Rükye, Halkatîrât, Şa'bede.

Tılısım: Tılısım ismi kalb ve aks edilse (sonradan başa doğru okunursa), musallat çıkar, tılısım, musallat olmaktır. Tılısım, arzdaki unsurlara ait eserleri semavî eserlerle bir araya getirmektir, maksat, bu sayede acaib bir hususun zuhur etmesidir.

Nîrenc, nirenk kelimesinden arapçalaştırılmıştır. Nirenk süslü, yalnızlı ve muhayyel demektir, bu da arzdaki cevherleri birbiriyle mezc ve terkib etmektir. Maksat bu sayede acaib bir hususun zâhir olmasıdır.

Rükye: Efsun demektir, bu da âb-ı sûn'dan Arapçalaştırılmıştır. Yani sihir isabet eden şahsın içeceği veya yunacağı suya rükye edilmesidir. Bu kelimeler, Râkî'nin (Okuyucunun) göğsünden çıktığı için bu işe rükye denilmiştir. Bu kelimelerin de bir kısmı pehlevicedir, bir kısmı hezeyandır. Bu işi yapanların iddialarına göre bu kelimeler cinlerden veya misal âlemin-den işitilmiştir.

‹ Halkatîrât, üzerinde harfler bağlanmış hatlardır. Bir takım garib şekiller ve dâirelerdir. İddia ettiklerine göre bunun tesirleri vardır ve hatların bir kısmı okunur, diğer kısmı garib şekillerden ibarettir.

Şa'bede-Şuuzet: Bu da şa'bâze kelimesinden Arapçalaştırılmıştır, bu ilmin kendisine nisbet edildiği şahsın ismidir, bunun aslı eşyada eli süratle çevirmektir. Mührelerle, haklarla ve ipler üzerinde oynamak ve buna benzer daha başka hususlardır. Necmüddin Kübrâ'nın sözü burada bitti.›

72 Kadı Tefsiri'nin Bakara sûresi bölümünde şöyle denilmektedir: Sihirden maksat, insanın müstakillen yapamayacağı bir işi yapabilmesi için şeytanlara yaklaşarak onların yardımını istemesidir. Bu ise şerlilik ve nefs habaseti bakımından şeytanla münasebeti olandan başkası için mümkün olmaz, zira tenasüb, yekdiğerine zammolunmakta ve yardımlaşmakta şarttır. Sihirbaz, bu suretle Nebi ve

Veli'den ayırd edilir. Maharetli kimselerin alet ve edevatla yaptıkları veya el çabukluğu ile gösterilen marifetler ve taaccüb edilen şeyler, kötü bir iş değildir. Bunlara sadece mecazen sihir denir. Çünkü dikkat isteyen bir şeydir ve esas itibariyle sebebi de gizlidir.

Velhasıl bazı rezil şahıslarca habis ruhlar, şerli nefsler, şeytanlar ve cinlerle sözkonusu âsâr, hal ve rakamlar vasıtasıyle tam bir münasebeti bulunup, bayağı işler için Hakk Sübhânehû ve Teâlâ tarafından onlara kudret verilir. Böylece onları fesad, heva ve heves mahallinde harcarlar, bunlar sayesinde çok şer işlere kadir olurlar, halkın adetlerine aykırı olan ameller gösterirler, öyle zamanlar olur ki, nefsin heva ve hevesine uyarak şiddetli riyazetlere muazzam ruhbaniyetlere katlanır, eşyaya mübaşeret etmekle semadaki ecramla irtibat kurub keramet suretinde birçok harikulâde işler meydana getirirler. Zira Allah'ın izni ve adeti gereği semavi ecram süfli tavırlar üzerinde tesir sebebidir. Bu harikulâde işleri, tesirleri itibariyle inkâra mecal yoktur. Zamanımızda da erkek ve dişilerin bağlanması ve çözülmeleri görülen bir husustur. Bu ilmin sırlarına vakıf olmak isteyen İmam Fahr-i Râzî'nin *Sırr-ı Mektum* adlı kitabını okusun. Bu kadar işaret ârife kâfidir, deve tersi devenin orada yürüdüğüne delâlet eder, damla gölün varlığını haber verir.

Kıyamet Gününe Kadar Evliyanın (k.s.) Kerametleri Bulunacağına Dair:

İmam Müstağfirî (r.a.), *Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserinde şöyle demiştir: Evliyanın kerametleri haktır, bunun hak olduğu Allah'ın kitabı, nakledilen sahih hadis ve haberler, bu husus üzerinde vaki olan ehl-i sünnet ve'l-cemaatin icmaı ile sabittir.

Kerametin Kur'ân-ı Kerîm'deki delilleri: "Zekeriya, mihrab-
73 taki Meryem'in yanına her girişinde, onun yanında bir rızk bulur, "ey Meryem bunlar sana nereden geliyor" diye sorduğu zaman Meryem: "Allah'ın katından" derdi." (Al-i İmrân, 3/27) Müfessirler derler ki, Hz. Zekeriya, Hz. Meryem'in yanına ne zaman girse, yazın kış, kışın yaz yemişleri bulurdu. Hz. Meryem'in (r.a.) peygamber olmadığı hususunda icma vardır. Evliyanın kerametini inkâr edenlere karşı bu âyet bir delildir.

Keşfü'l-Mahcûb' ta şöyle denilmektedir. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de Asaf'ın kerametini bize haber vermiş-

tir. Süleyman (a.s.), Belkıs gelmeden evvel tahtının mecliste hazır bulundurulmasını istemiş, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ, Asaf'ın şerefini halka göstermeyi ve kerametini izhar etmeyi dilemiş, bu suretle evliyanın kerametlere sahip olmalarının mümkün olduğunu o çağdaki insanlara bildirmişti. Süleyman (a.s.) sizden kim, Belkıs gelmeden evvel onun tahtını buraya getirir, demiş." Cin tâifesinden olan İfrit, sen bulunduğun makamdan kalkmadan evvel onu getiririm, demiş, Süleyman (a.s.) daha çabuk getirilmesini istiyorum, demiş, bunun üzerine Asaf (r.a.) göz açıp kapama süresi içinde onu ben sana getiririm, demiş" (Neml, 27/40) Bu sözü söylediği için Süleyman (a.s.) Asaf'a darılmadı, onu reddetmedi, bu teklifi imkânsız bulmadı. Halbuki bu iş bir mucize de değildi. Zira Asaf peygamber değildi. O halde bunun keramet olduğu hususunda şek ve şüphe yoktur.

Ashâb-ı Kehf'in hali, köpeğin onlarla konuşması, onların uzun süre uyumaları, mağarada uyku halinde iken, sağdan sola soldan sağa dönmeleri, harikulâde hususlardandır. Mucize olmadığı malum olduğuna göre kerametttir. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta *"Biz onları sağa sola çeviriyoruz, köpekleri ayaklarını eşiğe doğru uzatmış."* (Kehf, 18) buyurmuştur.

Kerametin hadisten delilleri: Sahih bir hadiste rivayet edildiğine göre bir gün Ashab (r.a.): Yâ Rasulallah, bize eski ümmetlerin halleriyle ilgili acaib ve harikulâde bir şey anlat, dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Sizden evvelki ümmetlerin içinden üç kişi bir yere gittiler. Akşam olunca, bir mağaraya girmeye karar verdiler, orada akşamladılar, gecenin beşte biri geçince dağdan bir kaya parçası koptu, mağaranın kapısına gelip durdu, mağaradakiler şaşkınlık
74 içinde kaldılar, ve: "Bu belâdan bizi hiçbir şey kurtaramaz, riyasız olarak yaptığımız işleri Allah nezdinde şefaatçi ve vasıta kılalım." dediler.

Biri dedi ki: Bir annem, bir de babam vardı, onlara verebileceğim mal namına hiç bir şeyim yoktu, sadece bir keçim vardı, sütünü sağar ve onlara içirirdim. Hergün sırtımda odun getirir ve onun parasını kendi maişetim için harcardım. Bir gece geç vakit geldim, keçiyi sağdım, ekmeği süt ile karıştırıp hazırladım, fakat o zamana kadar annem ve babam uyumuşlardı. Süt kadehini elimde tutup ayak üstü durdum, hiç bir şey de yemedim, onlar uyansınlar da yemeklerini vereyim diye beklemeye başladım, derken sabah oldu. Uyandılar, yemeklerini yediler, sonra ben yerime gidip oturdum, yâ İlâhî, eğer bunda samimi ve ihlâslı idiysem, bu amelim için bana yardım

et. Rasulullah (a.s.) diyor ki; Bu dua üzerine o taş bir miktar kımıldaki ve bir yarık ortaya çıktı.

Diğeri dedi ki: Amcamın güzel bir kızı vardı, gönlüm dâima onunla meşguldü, ben daima onunla görüşmek isterdim, ama isteğimi geri çevirirdi. Nihayet bir gece beraber olabilmek için çeşit çeşit hilelerle ona yüzden fazla dinar gönderdim., o yanıma gelince, gönlümde Allah korkusu meydana geldi, elimi ondan çektim, yâ Rab, eğer ben bunda ihlâslı ve samimi idiysem, bize kurtuluş nasib et! Rasulullah (a.s.) diyor ki, o taş bir daha hareket etti ve taş arasındaki aralık biraz daha açıldı. Fakat dışarı çıkılacak şekilde değildi.

Üçüncü şahıs dedi ki: Benim ırgat bir cemaatim vardı, işim bitince hepsi gelip ücretlerini aldılar, birisi ücretini almadı ve kaybolup gitti. Onun ücreti ile bir koyun aldım, aradan kırk yıl geçti, hâlâ o kişi çıkıp gelmemişti, ben o koyundan hasıl olan gelirleri tesbit etmiştim. Derken bir gün çıkageldi ve: "Bir zaman işinde çalışmıştım, hatırlıyor musun? Şimdi o ücrete ihtiyacım var, dedi. Bak, şu koyunların hepsi senindir, git al, dedim. Adam benimle alay mı ediyorsun? dedi. Hayır, dedim seninle dalga geçmiyorum, koyunları alıp gitti. Yâ ilâhî, şayet ben o işte ihlâs ve samimiyet üzerine idiysem, bize imdad et, Rasulullah (s.a.v.), bunun üzerine o taş mağaranın ağzından ayrılıp aşağıya doğru yuvarlandı ve o kişiler dışarıya çıktı, buyurdu. Malumdur ki, bu harikulâde bir fiildir.

Diğer bir delil Râhib Cüreyc kıssasıdır. Hadisin râvisi Ebû Hüreyre (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini nakleder: Cüreyc isminde mücahede ehli olan bir râhib vardı. Mesture bir
75 anası vardı, bir gün oğlunu görmek arzusuyla geldi, oğlunu namaz kılar vaziyette buldu, zâviyesinin kapısını açmayıp gitti. İkinci ve üçüncü günler de böylece gelip gitmişti. Nihayet anasının canı sıkıldı ve Ya Rab! şu oğlumu rezil ve rüsvay et, benim hakkımla onu muaheze et, dedi. Tesadüf bu ya, o sırada gidişatı kötü olan bir kadın vardı, Cüreyc'i baştan çıkaracağım, diye zâviyesinin yanına geldi, ama Cüreyc ona iltifat etmedi. O esnada bir çobanla yatarak ondan hamile kaldı, sonra şehre gelip, Cüreycle zâviyesine vardılar, onu alıp padişahın yanına götürdüler, Cüreyc, bebeğe: Ey bebek senin baban kimdir, diye sordu. Bebeğin, Allah Teâlâ'nın izni ile dili açıldı, anam sana iftira etti benim babam falan çobandır, dedi.

İmam Müstağfirî diyor ki: Evliyanın kerametlerini inkâr edenlere karşı hadisten getrilecek deliller çoktur. Bunlardan biri şudur: Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), oğlu Abdullah'a şöyle dedi: Birgün Araplar arasında fitne ve ihtilaflar vaki olursa, o zaman sen, Rasulullah (s.a.v.) ile beraber bulunduğumuz mağaraya git, orada ikamet et, muhakkak ki, senin rızkın akşam sabah ayağına gelir. "Akşam sabah rızkın ayağına gelir." cümlesi velilerin kerametleri olduğunu isbat eder.

İmam Müstağfirî (r.a.), kendi isnadı ile Cabir b. Abdullah'tan (r.a.) şunu rivayet eder: Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), öldüğü zaman Rasulullah'ın (s.a.v.) kabrinin bulunduğu evin kapısına götürülmesini, kapının çalınmasını ve kapının açılması halinde oraya defnedilmesini emr ve vasiyet etmişti. Cabir (r.a.) diyor ki biz onu alıp oraya iletmiş ve kapıyı çalarak: İşte Ebû Bekir'i getirdik, Rasulullah'ın (s.a.v.) yanında defn olunmak ister, dedik. Bunun üzerine kapı açıldı, fakat kimin kapıyı açtığını bilmiyoruz. İçeri giriniz, onu kerametle defnediniz, diye içerden bir ses geldi. Halbuki biz orada ne bir şahıs görmüştük, ne de başka bir şey.

Yine İmam Müstagfirî (r.a.) kendi isnadiyle Mâlik b. Enes'ten, o Nafi'den, o da İbn Ömer'den (r.a.) şu hadiseyi rivâyet etmiştir: Hz.
76 Ömer Medine'de halka hitaben bir hutbe okumuş ve hutbe esnasında: Yâ Sâriye b. Zuneym, dağa! Dağa! Kim kurdu gözetirse, haksızlık etmiş olur, dedi. İbn Ömer (r.a.) diyor ki Sâriye'nin hutbe esnasında zikredilmesini halk inkar etmiş ve garib karşılamışlardı. Zira Sâriye o vakit Irak'ta idi. Halk gelip Emîrü'l-Mü'minîn Ali'ye (r.a.) Ömer (r.a.) minber üzerinde Sâriye'ye hitab ediyor, halbuki Sâriye Irak'tadır, dediler. Hz. Ali (r.a.), yazıklar olsun size, siz Ömer'i kendi haline bırakınız, zira o altından çıkamıyacağı bir işe girişmez, dedi. Bu hadisenin üzerinden çok geçmeden bir elçi geldi ve Sâriye'nin düşmanla karışlaştığı ve onu mağlub ettiğini haber verdi. Sonra Sâriye ganimetleri alarak bir dağın eteğine gelmişti. Burada hezimete uğrayan düşman artıkları vardı, Sâriye'nin onlardan haberi yoktu. Düşman pusu kurarak Sâriyenin elinden genimeti geri almayı ve onun dağın eteğine ulaşmasını engellemeyi tasarladılar. Bu sırada Sâriye semadan: "Ey Sâriye, dağa! dağa! Sürüsünü kurda teslim eden haksızlık etmiş olur." diye bir nida işitti, bu sesin Hz. Ömer'e ait olduğunu anlamışlardı. Medine ile bu dağın arasındaki mesafenin beşyüz fersah olduğu nakledilmiştir. Bu nida Sâriye'nin çevresindeki topluluğun kulağına varınca, düşmanın pusuda oldu-

ğunu öğrendiler, arkalarını dağa vererek düşmanla cenk ettiler. Düşmanlarını hezimete uğratana kadar savaştılar.

Yine İmam Müstağfirî (r.a.) kendi senediyle şunu rivayet eder: Mısır fethedilince bu bölgenin halkı, Amr b. As'a (r.a.) gelerek, ey emir, şu bizim Nil nehrinin bir adeti var, o adet yerine gelmezse, suları akmaz taşmaz, dediler. Amr, o adet ne imiş, dedi. İş bu ayın bitmesine oniki gece kalınca, bir bakire kız buluruz anasını babasını razı ettikten sonra kızı en güzel elbise ve zinet eşyasıyle süsleriz, sonra götürüp onu Nil'in sularına atarız. Amr, hiçbir şekilde bu işin İslâm'da yeri yoktur, İslâm kendisinden önceki bu nevi adetleri yok etmiştir, dedi. Bunun üzerinden üç ay geçtiği halde ne az ne de çok miktarda Nil akmadı, taşmadı, nihayet halk oradan göç etmeye karar verdiler. Amr bu durumu görünce, Halife Hz. Ömer'e (r.a.) mektup yazıp ahvali bildirdi. Ömer (r.a.) da, ona: "Yaptığın iş isabetlidir, İslâm, kendisinden önce var olan bu nevi âdetleri yıkmıştır. Mektubumun içinde bir kâğıt parçası var,
77 onu alıp Nil'e at" diye yazdı. Mektup Amr'a ulaşınca, kâğıt parçasını aldı, baktı, üzerindeki yazı şöyle: "Allah'ın kulu ve mü'minlerin emiri Ömer'den Mısır Nil'ine: Ey nil, şayet sen kendi kendine akıyorsan, akma, eğer seni akıtan vâhid ve kahhar olan Allah'tan niyaz ediyorum." Amr bu pusulayı Nil'in sularına bıraktı. Halbuki o sırada halk terk-i diyar etmeye ve Mısır'dan çıkıp gitmeye hazırlanıyordu. Zira Nil olmadan işleri görülmüyordu, o sabah yattılar, uyudular, ertesi sabah uyanınca, Nil'in sularının onaltı arşın yukarı kalmış olduğunu gördüler. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ, o güne kadar sürüp gelen o kötü adeti, Mısır halkından o mektubun yüzüsuyu hürmetine bugüne kadar kaldırmıştır.

İmam Müstağfirî (r.a.) kendi senediyle Nâfi'den, o da İbn Ömer'den (r.a.) rivayet etmiştir: Hz. Osman (r.a.) katl olunduğu günün sabahında Rasûlullah'ın (s.a.v.): "Ey Osman sen yarın bizim yanımızda iftar edeceksin." dediğini işitmiş ve o bu rüyayı gördüğü gecenin gündüzünde katl olunmuştu.

İmam Müstağfirî (r.a.) kendi isnadıyle rivayet eder: Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali (r.a.) bir adamdan Rahbe'de otururken bir kimseye bir sözle ilgili bir soru sordu, adam yalan söyledi, Hz. Ali, bana yalan söylüyorsun, dedi. Adam hayır, yalan söylemedim, dedi. Hz. Ali o halde: Şayet yalancı isen, gözünü kör etmesi için Allah'a dua edeyim mi, dedi. Adam, et dedi. Bunun üzerine

Hz. Ali (r.a.) ona beddua etti. Dehal adamın gözü kör oldu, Rahbe'den ayrıldığı vakit bir ama olmuştu.

Diğer Ashabdan, Tabiinden, Tebe-i Tabiînden, sûfîlerin her tabakasından o kadar çok keramet ve harikulâde haller zuhur etmiştir ki, ifadeye ve yazıya sığmaz.

İmam Kuşeyrî (r.a.) *Risâle*' de der ki: Keramet nevinden çok miktarda nakledilen ve tevatür haddine ulaşan haber ve menkıbeler sebebiyle, kerametin mevcudiyeti ve evliyanın elinde zuhur etmesi konusundaki bilgi kuvvetli bir ilim haline gelmiş, bu ilimden şek ve şüphe zâil olmuştur. Sûfilerin arasına gören, tevatür haddine ulaşan menkıbe ve haberlerini dinleyen bir kimse için artık bu hususta şüphe kalmamıştır.

Velhasıl evliyanın kerametlerini isbat hususunda mübalağa ve sözü uzatma cihetine gidilmesinden maksat, bu tâifenin ahvalini müşahede ve sözlerini mütalaa etmemiş olan selim kalb sahibi bir kimsenin zamanımızda zuhur eden, evliyanın kerametini, hatta enbiyanın mucizelerini inkâr eden cahillerin ve sapıkların dürüst olmayan sözlerine ve çürük menkıbelerine aldanmaması bu suretle dinini berat etmemesi ve şaşkın hale gelmemesidir. Bu taifeyi kerameti red etmeye sevk eden husus, kendilerini velayetin en yüksek mertebede gösterirler, halbuki keramet nevinden olan ahval ve işlerden kendilerinde ne haber ne de eser vardır. İşte bu durum karşı-
78 sında çarnaçar kerameti inkâr etmemişlerdir. Maksatları avam önünde rezil ve rüsvay olmamaktır, havas önünde rezil ve rüsvay olmaya ise pek aldırmazlar. Bununla beraber, onların zâhiri şeriatın ahkâmına muvafık, bâtını tarikatın adabına mutabık olmayınca kendilerinden yüzbinlerce harikulâde iş zuhur etse bunlar mekr ve istidrac kabilinden kabul edilir, keramet ve velâyet nevinden sayılmazlar.

Şeyh, İmam Kutbu'l-Enam Şihabüddin Ebû Abdullah Ömer b. Muhammed (k.s.) *A'lâmü'l-Hüdâ* ve *Akidetü erbâbi't-Tükâ* isimli eserinde şunları yazar: Biz itikad ederiz ki, Muhammed (s.a.v.) ümmetinden olan evliyanın kerametleri vardır, dualarının makbuldür. Bundan dolayı, her peygamber zamanında, o peygambere tabi olanlardan kerametler ve harikulâde haller zuhur etmiştir. Velilerin kerametleri peygamberlerin mucizelerinin tetimmesi ve ilâvesidir. Şeriatın ahkâmını iltizam etmediği halde, elinden harikulâde haller zuhur eden bir kimsenin zındık, kendisinden zuhur eden şeylerin de mekr ve istidrac olduğuna inanırız (Câmî'nin

söyledikleri nihayete erdi).

Soru: Sâlih kişilerden ve meşayihten zuhur eden harikulâde haller ziyadesiyle şöhret bulmuştur. Diğer taraftan sahabe Rasulullah (s.a.v.) ile sohbette bulunmaları sebebiyle daha çok kuvvetli, maddî şeyler üzerinde tasarrufta bulunmaya daha fazla kadir idi. Buna rağmen onlardan (çok miktarda) harikulâde haller zuhur etmemişti. İmam Şâfî (k.s.) *Kifâyetü'l-Mu'takid* ve *Nihâyetü'l-Müntekid* isimli eserinde bu soruya verdiği cevabı nakledelim: İmam Ahmed b. Hanbel'e bu soruyu sordular. Buyurdular ki:

Cevab: Ashabın (r.a.) imanları kuvvetli idi, haricî bir şeyle imanlarını kuvvetlendirmelerine ihtiyaçları yoktu, diğerlerinin imanları ise zayıftı, onların imanları derecesine ulaşmamıştı. Onun için keramet-i iyâniye ile imanlarını takviye etmeleri zarureti hasıl olmuştu. *Müeyyidü't-Tarikat* ve *Lisânü'l-hakikat* Şihabüddin Sühreverdî (k.s.) şöyle demiştir: Harikulâde şeylerin keşf olunması ve zuhur etmesi, mükaşefe ehlinin yakınlarının za'fından dolayıdır. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ, ibâdet eden kullarını esirgeyerek onlara rahmet nazariyle bakmıştır. Bu tâifeden üstün bir tâife daha vardır ki, gönüllerindeki perdeler kaldırıl-
79 mıştır, yakinin ruhu ile bâtınları temasa geçmiştir. Bunların, harikulâde hallerden meded ummaya ve Hakk'ın kudretlerini müşahede etmeye ihtiyaçları yoktur. Bundan dolayı, Ashabtan (r.a.) harikulâde haller az naklolunmuştur. Sonraki şeyhlerden çok harikulâde haller naklettiler. Zira ashabın (r.a.) Peygamberle (s.a.v.) sohbet etmenin bereketi, vahyin gelişini müşahede etmeleri, meleklerin gelişi ve gidişi sırasında yaşamış olmaları sebebiyle bâtınları nurlanmıştı. Ahireti müşahede ederek dünyaya karşı perhizkâr davranmışlar ve nefslerini tezkiye etmişlerdi. Adetleri söküp atmışlar ve kalplerini tasfiye etmişlerdi. Bu yüzden, kerameti görmelerine ihtiyaçları yoktu. Sühreverdî'nin sözü burada bitti.

Benim içime bundan başka iki cevap daha doğdu: Birincisi şudur: Bil ki keramet nur ve zinettir. Nurun güzelliği ve iyiliği karanlıkta görülür, zinet de çirkinliğin bulunduğu yerde kemal derecede zuhur eder. Görmez misin, güzeller ve sevgililer kendi akranlarıyle otursalar, güzellikleri o kadar câzib görünmez, kendilerine yakın derecede güzel olmayan kimselerin meclisinde otursalar, güzellikleri ve çekicilikleri gün gibi aşikar olur, bütün

kalpler ona yönelir. Ashabtan (r.a.) sonra, karanlık ve çirkinlik, gün begün, an bean şiddet kazanmaya başlayınca, harikulâde hallerin nurları zuhur etmeye başladı. Zira Ashabın tümü nur-i zeyn, süslü ışık idi, onlarda zulmet-i şeyn, çirkin karanlık yoktu. Nübüvvet güneşinin ışıkları onları doğrudan aydınlatmıştı. Şu da malumdur ki, güneş batar batmaz, hemen karanlık ortaya çıkmaz, önce büyük yıldızlar zuhur eder, sonra karanlık arttıkça küçük yıldızlar da zahir olur. Eğer biri çıkar da: Bu sözün gereği olarak zamanımızda küçük yıldızların çok zuhur etmesi lazım gelir, halbuki durum hiç de öyle değildir, diye itirazda bulunursa, cevaben deriz ki: Sen yanılıyorsun, güneş batı ufkundan doğma durumuna gelmiştir. Zira sekizinci asırda, sekizyüz zaman geçti, sabah vakti yaklaştı, korkarız ki, biz uyurken kıyamet şafağı da sökecektir. Bunun için bize gündüzün ışığı görünmez, günah bulutları, kalb semasının yüzünü kaplamıştır. Dünya fitnesi denizinin dalgaları, zulüm zulmetlerinin, haksızlık karanlığının dalgalarıyla karıştı. "Veya engin bir denizin karanlıkları gibidir, onu üst üste dalgalar örter, dalgaları üst üste yığılı bulutlar kaplar, insan elini uzatıp bakacak olsa, nerdeyse onu bile göremez." (Nur, 24/40) Gaflet elbisenin altından ellerimizi çıkaracak olsak, kusur ve günah karanlığın şiddetinden onu bile göremeyeceğiz. Bununla beraber bizde nur da yoktur. Kerim olan Allah'tan dileriz ki, bizi ihya etsin, sayesinde insanlar içinde gezebileceğimiz bir nur bahşetsin.

İkinci cevap şudur: Ashab (r.a.) marifet sahibi olup hak, sünnet, taat ve adalet üzere idiler. Onlardan sonra bunun aksi olan bir durum meydana çıktı. Bâtıl, bid'at günah, münker ve zulüm olan hususlar alemi tuttu. Onun için Hakk Sübhânehû ve Teâlâ onların diyarını erenlerle doldurdu. Ta ki kılıç kuşanmış olan bu zümre önce kendi kâfir nefislerine isyan ederek, onun müslüman olmasını temin etsinler, muhalefeti terk etsinler, nitekim Hakk Sübhânehû ve Teâlâ: "Yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın ve onu katledin." (Tevbe, 9/123) buyurmuştur. Bunlara büyük bir mülk ihsan etti, yardımda bulundu, açık bir zaferi ganimet olarak onlara ikram etti. İnsanlar da zaruri olarak kendilerine itaat ederek hakkı yerine getirdiler, haksızlıkları ve kötülükleri engellediler, İslâm'ın şartlarını yerine getirdiler, Allah lâtîf ve mennân'dır (Lâmiî'nin sözü bitti).

Kerametlerin ve Harikulâde Hallerin Çeşitleri

Harikulâde hallerin çeşitleri çoktur. Başlıcaları şunlardır: Ma'dumu icad, mevcudu idam, yok olanı var, var olanı yok etmek, gizli bir şeyi açığa çıkarmak, açık olan bir şeyi gizli hale getirmek, duanın kabul edilmesi, uzak mesafeleri kısa sürede katetmek, gayba ait hususlara hissen vakıf olmak, bu gibi şeyleri haber vermek, belli bir zamanda birden çok yerde hazır bulunmak, ölüyü diriltmek, diriyi öldürmek, hayvanların sözlerini işitmek, bitkilerin, cansız maddelerin ve benzeri şeylerin tesbihlerini duymak, ihtiyaç vaktinde zâhirî sebep olmadan yenecek ve içilecek şeyler hazırlamak ve buna benzer harikulâde hususlar nevinden olan şeyler idi. Meselâ su üzerinde yürümek, havada seyahat etmek, kevnden yemek yemek (tabiattan alınan her maddenin gıda olması), vahşi hayvanları tesir ve itaat altına almak ve bedenlerde meydana gelen fevkalâde kuvvetler bu kabildendir. Bu nevi harikulâde kuvvtlerle, havada dönerken bir ağacı tutup kökünden sökerler, elleriyle duvara vurunca derhal yere düşer, diğer bir şahsın boynunu vurmak için ona işaret eder, derhal o şahsın başı havada uçar.

Velhasıl Hakk Sübhânehû ve Teâlâ kullarından birini kendi kâmil kudretinin mazharı kılınca, o kimse âlem heyulasında nasıl tasarrufta bulunmak isterse, öyle tasarruf eder. Hakikatte o tasarruf ve tesir Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'ya aittir ama o şahıstan zuhur etmekte ve bu zuhur esnasında o şahıs ortada bulunmamaktadır.

Ariflerin büyüklerinden biri şöyle demiştir: Bütün bu harikaların medarı ve aslı şudur: Bir kimse, halkın nefslerinin veya kendi nefsinin üzerinde sürekli olarak bulunduğu bir adeti nefsinde harketse, halkın ve kendisinin kötü bir alışkanlığını söküp atsa, Allah ona mukabil onun misli olan bir adeti o kimse için harkeder (bir tabiat kanununu özel bir durumda onun için işlemez halde bırakır.) Avam buna keramet adını verir. Havassa gelince, onlara göre ilâhî bir inayetten ibaret olup, bu ilâhî inayet velilere, nefslerinin adet ve itiyatlarını hark ve bozma hususunda onlara kuvvet ve muvaffakiyet bahşeder (nefslerine ait kötü huyları güzel huy haline getirirler.) Bize göre keramet işte budur. Avam ve umum nazarında keramet sayılan hususları, Hak erenler, kendi mülâhazalarından uzak tutar ar ederler. Zira mekr ve aldatılma

81

durumunda bulunan istidrac sahibi olanların da bunda iştirakı vardır. Ayrıca bu nevi kerametler bir tavizdir. Onun için sûfiler, amellerinin hazzının ve karşılığının bu kerametten ibaret olmasından endişe ederler, zira hazların mahalli ahiret yurdudur, amellerin karşılığı orada verilir. İmdi onlar, amellerimizin karşılığı olarak bize dünyada peşin olarak bir şey verilse, amellerimizdeki haz ve karşılığın bundan ibaret olmasından son derece korkarız, derler. Bu hususta hadisler varid olmuştur. Şayet kerametle beraber havf hali sıhhat bulursa, yani kendisinden keramet zuhur eden kimse azaba duçar olma, gazaba uğrama korkusunu yüreğinde taşımazsa, bu takdirde bize göre o iş keramet değildir, sadece adete ve itiyada muhalif bir fiilden ibarettir. Şayet o fiille beraber: "Bu fiil fazladan bir ihsandır, ahiretteki hazzı ve nasibi eksiltmez, hicab da teşkil etmez." diye bir müjde ile beraber bulunursa, bu takdirde ona keramet adı verilir. Ama hakikatte keramet bu harika fiil değil, o müjdedir.

82 Yine o büyük zat der ki: Kerametlerin en büyük ve en ulu olanı, halvette ve celvette ibadetlerden zevk almaktır, kerametlerden biri de, Allah'la olan nefeslere riâyet etmek, her nefes alışta onun hukukunu gözetmektir. Bir diğeri ise, vâridât ve fuyuzât telâkki edildiği vakitlerde Hakk'a karşı edebi muhafaza etmek, feyze nail olmanın verdiği neşenin tesiriyle de olsa vakar ve sakinete uymayan bir tepki göstermemek, edeb ve haya hali üzere bulunmaktır. Kerametlerden bir de her halukârda Allah'tan razı olmaktır. Bir keramet de, ahirette ebedi saadete nail olacaklarına dair Allah'tan velilere gelen müjdedir.

Mutasavvıfların Sûfî Adını Almalarına Dair

İmam Kuşeyrî (r.a.) der ki: Sûfî kardeşlerim, Allah sizi rahmetine nail kılsın, biliniz ki, müslümanlar, en faziletli olanlarına, Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonraki çağda: "Resûlullah'ın Ashabı" ünvanından başka bir isim vermediler. H. Peygamberin (s.a.v.) sohbetinden daha faziletli birşey bulunmadığından, bu sohbette bulunanlara sahabî adı verilmişti. Sahabenin yaşadığı çağdan sonraki asırlarda yaşayanlardan sahabe ile sohbet edenlere tabiîn ismi verilmişti. Bunlara verilecek bundan daha şerefli bir isim yoktur. Tabiînden sonra gelenlere de etbâu't-tâbiîn denilmişti. Bunlardan sonra halk ihtilafa düştü, dereceleri farklı ve yekdiğerine zıd tipler ortaya çıktı. Bunun sonucu olarak dinî hükümlere büyük bir dikkat

ve hassasiyetle riayet edenlere zühhad ve ubbâd (zâhidler ve âbidler) adı verildi. Daha sonra bidat mezhepleri ortaya çıktı. Her mezhep diğeri ile çekişmeye ve halkı kendisine davet etmeye başladı. Her fırka hakiki zâhidlerin kendi oralarında olduğunu iddia etti. Neticede "Her nefeste Allah ile olma" haline riayet eden ve kendilerine arız olan gaflet musibetlerinden sakınmaya çalışan ehl-i sünnetin ileri gelenleri, mutasavvıf adını alarak diğerlerinden ayrıldı. Bu zümrenin büyükleri H. 200/815 senesinden evvel bu isimle meşhur olmuşlardır."

Bu Eseri Okumanın Faydaları

Avarif tercümesinde denilmiştir ki: Bazılarının tercih ettikleri görüşe göre sûfilere sûfî denilmesinin sebebi elbiselerinin sof yani yün oluşudur. Sûfîlerin yün elbiseyi kabul etmelerinin sebebi şudur: Yün elbiseden yapılan aba ve çuhanın kıymeti düşüktür, tevazu haline yakındır, uzun süre Peygamber elbisesi olarak kullanılmıştır. Mustafa (s.a.v.) Suriye'de Revha topraklarında olan sahradan yetmiş Nebi gelip geçti, hepsi de yalın ayaktı, üzerlerindeki elbise, aba ve çuha idi, hepsi de Beyt-i Haram'a gitmeye azm ve kasd etmişlerdi buyurmuştur. İsa (a.s.) yünden ve kıldan elbise giyerdi. Hasan Basrî (r.a.), Bedir gazilerinden yetmiş saha-
83 be ile görüştüm, hepsinin elbisesi yün çuha idi, demiştir. Ebû Hureyre'yi, Fudale b. Ubeydî ve Bedir gazilerini (r.a.) vasf ederken şöyle dediler: Gayet aç oldukları için ayakta duramayıp yere düşerlerdi. O derecedeki bedeviler gelip te onları gördükleri zaman, deli zannederlerdi. Bunların hepsinin giydiği elbise sof idi. Bu elbise içinde terledikleri zaman, üzerlerine yağmur yağmış koyunlar gibi kokarlardı, Hatta bir taife Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Ya Resûlallah, bunların kokusundan rahatsız olmuyor musun? demişdi.

Bunların softan ve çuhadan elbise giymeyi tercih etmeleri, dünya zinetini terk ettikleri için idi. Ahiret işine öylesine dalmışlardı ki, dünyada sedd-i ramaka ve setr-i avrete, bir lokmaya bir hırkaya kanaat etmişlerdi. İmanlarının kemâl mertebede olmaları, gece gündüz Allah'a hizmet ile meşgul olmaları sebebiyle, kat'iyen kendi rahatlarına iltifat etmemişlerdi.

Bazıları, sûfî, "sûfiye", mensub olan kişidir. Nitekim kûfî (Kufeli) de Kûfe şehrine mensup olan şahıstır, demişlerdir. Sûfiye,

kimsenin meyl ve rağbet etmediği, götürüp bir kenara attıkları elbise parçasıdır. Bu tâife de zübûl, humul, tevazu, inkisâr, üftadegî ve ihtikârı, yani sönük, isimsiz, şöhretsiz, alçak gönüllü, aşağı, düşük ve bayağı olmayı tercih ettiği için, o nevi elbise parçalarına nisbet edilerek kendilerine: "Sûfî" denilmesi münasib düşmüştür.

Bazıları, sûfînin aslı saffavîdir, yani Hakk Sübhânehû ve Teâlâ'nın huzurunda duran bir saffa nisbet edilmişlerdir, lâkin saffavi ifadesinin söylenişi dile ağır geldiğinden, vav fâ üzerine takdim edilip sûfî denilmiştir, demişlerdir.

Bazıları şöyle derler: Sûfî lafzı suffa kelimesine nisbet edilerek bu taifeye ad olarak verilmiştir, yani sûfîler, Rasulullah zamanında ashab-ı sufa denilen fakir muhacirler cemaatına nisbet edilmişlerdir. Gerçi bu izah şekli lisan kaidelerine uymamaktadır, lakin mânâ itibariyle doğrudur. Zira bu mübarek tâifenin ahvali her vechiyle Ashab-ı sûffa'nın hal ve hareketine benzemekte ve uymaktadır. Çünkü Ashab-ı Suffa'nın Medine'de meskenleri ve aşiretleri yoktu, sayıları dörtyüzdü, Rasulullah'ın mescidinde ikamet ederlerdi. Ticaret edecekleri malları ve dükkânları yoktu, arkalarıyle odun taşır, hurma çekirdeği yerlerdi, gece gündüz ibadetle meşgul olur, Kur'an öğrenir ve onu okumaya devam ederlerdi. Rasulullah (s.a.v.) onlara yardım eder, diğer sahabeye (r.a.) de onlara yardımcı olmaları için emir verirdi. Onlarla beraber oturup yemek yer, zengin sahabelere bunları birer, ikişer ve daha ziyade taksim eder, bunlar da onları evlerine götürüp kendilerine yemek yedirirlerdi. Sa'd
84 b. Muaz (r.a.) bunlardan seksen kişiyi evine götürüp yemek yedirmişti. İmdi Sûfiye ismini alan bu mübarek tâife mescitlerde ve zaviyelerde toplanmışlar, fakr yolunu tercih etmişler, ticaret ve ziraati terk etmişler, daimi surette kendilerini ibadete ve taata vermişlerdir.

Sûfilerin Menkıbelerini Okumanın Faydaları

İmdi bu eserde çok sayıda isimleri bahis konusu olan zevat, sûfiler tâifesinin şeyhleridir, onların doğum ve ölüm tarihleri de -imkân nisbetinde- zikredilmiştir. Onların seyr ve sülûkleri, marifetleri, kerametleri ve makamları da anlatılmıştır. Maksat, bunları mütalaa ve mülâhaza suretiyle okuyucunun bu tâifeye nisbet hususunda bir yakinin hasıl olmasıdır. Bu suretle, bu tâifenin makamlarını ve kerametlerini reddeden cemaatin hezeyanı onlara sirayet etmemiş olur. O cemaatin sapıklık gailesinden korunmuş olurlar. Allah bizi

ve bütün müslümanları nefslerimizdeki şerlerden ve işlerimizdeki kötülüklerden korusun.

Sûfilerin ahvalini bahis konusu etmede, bunun ötesinde daha pek çok faydalar vardır. Bunlardan bazılarını izah ediyoruz.

Seyyidü't-Tâife Ebû Kasım Cüneyd b. Muhammed sûfi (k.s.) velilerin menkıbeleri Allah'ın askerlerinden bir askerdir. (Cündüllah, bk. Tevbe, 9/40–Feth, 48/4) Yani bu asker (şeytana ve nefse karşı) kalblere destek olur, demiştir.

Cüneyd'e sordular, velilerin menkıbelerinin müritlere ne menfaati vardır? Şöyle dedi: "Ya Muhammed, peygamberlerin kıssalarını ve haberlerini sana hikâye ediyoruz, onların hallerinden seni haberdar ediyoruz, ta ki bu suretle gönlüne şebat ve kuvvet gelsin." (Hud, 11/120). Sana kavminden bir yük ve sıkıntı geldiği zaman, onların hal, hareket ve menkıbelerini dinle, bilesin ki, onlara da bu nevi zahmet ve meşakkat eriştiği zaman, bu durumda sabır ve tahammül etmişler, tevekkül ve itimad hallerini kuvvetlendirmişlerdir. Bunları mülâhaza ederek senin gönlünün de sabrı, sebatı ve azmi ziyadeleşir.

Bu şekilde salihlerin sözlerini pirlerin menkıbelerini ve ahvalini mütalâa etmek müritlerin gönlü için terbiye vesilesi olur. Kuvvet ve azmi artırır, bu hal içinde Hakk Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinden bir sebat bulur, belâ ve imtihan vakitlerinde, yokluk ve darlık zamanlarında gayret ve hamiyet gösterir. Onların gidişatı üzerine hareket eder, onlar gibi azimli davranır.

Meşayihin ve Hakk dostlarının sözleri, insana onları sevdirir, onları sevmek kişi ile onlar arasında bir nisbet ve bir rabıta meydana getirir. Nitekim: "Sevgi ve dostluktan daha yakın hısımlık yoktur, düşmalık ve husumetten daha uzak bir şey mevcut değildir (Sevgi birleştirir, nefret ayırır). Şu beyt ne de hoş söylenmiştir:

Âlemde çün mahabbet imiş akreb-i neseb
İhvana bundan özge olur mu aceb sebeb

85 Bir kavmi seven, lâkin onların yaptığı işleri yapmayan bir kimsenin durumu Rasûlullah (s.a.v.)den sorulunca: "Kişi sevdiği ile beraberdir." buyurmuştur.

Mustafa (s.a.v.) bir hadiste buyururlar ki: *Kıyamet günü bir kul, amel konusunda müflis olduğu için ümitsizliğe düşmüştür, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ ona der ki: Ey benim kulum! Falan yerdeki âlimi ve*

filan ârifi tanır mısın? Kul, tanırım, ya ilâhi, der. Allah ona, hadi git, seni onun yüzüsuyu hürmetine bağışladım, imdi mücerred tanımakla nisbet hasıl oluyor, ona vuslat vaki oluyor, kurtulmak mümkün oluyor, Hakk'ın dostlarını sevmek hal ve hareketlerini takib etmek, en güzel şekilde izlerine tabi olmak, pek tabiidir ki daha çok kurtuluş vesilesi olur.

Ebû Abbas şöyle der: Onun sevgi eteğine yapışamazsan, hiç olmazsa O'nu sevenlerin sevgi eteğine sarıl, zira o'nun dostlarını sevmek, bizzat O'nu sevmekten başka bir şey değildir.

Mustafa (s.a.v.) buyurdu: *Ey İbn Mes'ud İslâm'ın kulplarından en sağlamı hangisidir, biliyor musun?* İbn Mes'ud (r.a.) bunu Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedi. Rasûlullah (s.a.v.): *Allah için dostluk, onun için sevgi, onun için nefret, buyurdu.*

Fudayl b. İyaz (r.a.) demiştir ki: Yarın kıyamet günü Allah Teâlâ kuluna şöyle hitab edecektir: Ey Ademoğlu! Gerçi dünyada zühd hayatı yaşadın, ama bununla sadece kendi rahatını taleb ettin. Her şeyi bırakıp bana yönelmene gelince bununla da nefsinin izzetini taleb ettin. Rahat için zühd, izzet için masivayı terk etme yolunu tuttun. Benim için ne yaptın, bir düşmanıma düşman, bir dostuma dost oldun mu? Sûfiler zümresinin menkıbelerini dinlemenin temin ettiği faydanın en aşağısı, insanın kendi fiil hal ve sözlerinin onlarınki gibi olmadığını bilmesidir. Bu suretle yaptığı işlerde benlikten kurtulur, onların amelleri yanında kendi amelinin eksik olduğunu görür, kendini beğenme durumundan uzaklaşır.

Şeyhülislâm Ebû İsmâil Abdullah Ansârî Herevî (k.s.) -Bu kitapta nerede şeyhülislâm denilse, maksat bu isimdir- şunu vasiyet etmiştir: Her pirden bir söz ezberleyiniz, buna gücünüz yetmezse, isimlerini belleyiniz, zira bu isim sayesinde nasib alırsınız.

Yine o der ki bu işte ilk nişan, ne zaman şeyhlerin ve velilerin sözlerini dinlerseniz, bunun size hoş gelmesi bunun gönlünüze tesir et- 86
mesi, ona candan meyletmeniz ve onu inkâr etmemenizdir. Hakk dostlarından biri kendisini sana gösterdiği zaman onu kabul etmemen ve kendisini hakir görmen yaptığın bütün günahların en beteridir. Zira bu tutum, mahrum ve hicabta kalmanın delilidir, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız. Şayet görüşünde hata edersen ve ilk defa kendisine kabul gösterdiğin kişi Hakk dostlarından çıkmazsa, bunun sana zararı ve ziyanı dokunmaz zira o hususta senin kasdın ve niyetin dost üzere idi. Yardım istenecek ve güvenilecek olan Allah'tır.

Menkıbeler

Menkıbeler

EBÛ HÂŞİM SÛFİ (k.s.)

Ebû Hâşim künyesiyle meşhurdur. Şam'da şeyh idi ama aslen
86 Kûfeli idi. H. 161/778'de Basra'da vefat eden Süfyân Sevrî'nin çağdaşı idi.

Süfyân Sevrî der ki: Ebû Hâşim'i görene kadar, sûfî kime denir ve nedir bilmezdim.

Ebû Hâşim'den evvel de zühd ve verada büyük zevat vardı, bunlar tevekkül ve mahabbet yolunda güzel muamele sahibi idiler. Fakat ilk defa sûfî adı verilen Ebû Hâşim idi, ondan başkasına bu isim verilmemişti.

Keza, sûfîler için ilk defa inşa olunan *Hankâh* ve *Tekke* Şam'ın Remle kasabasında idi. Bunun sebebi şu idi: Bir Hıristiyan emiri birgün avlanmaya çıkmıştı. Yolda, bu tâifeden iki şahsın birbiriyle buluştuklarını, elleriyle yekdiğerini tutup kucaklaştıklarını, hemencecik oraya oturduklarını, yenecek neleri varsa ortaya koyup yediklerini ve sonra vedalaşıp ayrıldıklarını gördü. Hıristiyan emirine onların muamele tarzı ve ülfetleri hoşuna gitti. Onlardan birini çağırarak sordu: Kendisinden ayrıldığın kişi kim idi? Derviş, bilmiyorum, dedi. Emir, görüşmenizin sebebi ne idi, dedi. Derviş hiçbir şey, dedi. Emir, o kişinin nereli olduğunu biliyor musun? dedi. Derviş bilmem, dedi. Emir, o halde birbirinizle ülfet ve ünsiyet etmenizin sebebi nedir? dedi. Derviş bizim yolumuz ve usulümüz budur, dedi. Emir, toplanacağınız bir yeriniz var mı? diye sordu. Derviş hayır dedi. Emir: O halde ben sizin için bir yer yaptırayım, artık bundan böyle yekdiğerinizle orada görüşürsünüz, dedi. Sonra gidip Remle'de

bir hankâh yaptırdı.

Şeyhülislâm der ki: en hayırlı yer, memleketin en hayırlı kişilerinin konakladıkları yerdir.

Hayırlıların hayırlılarla bulunması ezelde takdir olunmuştur (Mekânın şerefi mekinledir).

Yine o der ki: Ülke, alâmet ve kalıntılar!
Bir ülke ki, üstünde dostların izleri var.

Ebû Hâşim, "Bir dağı iğne ile söküp yerinden atmak, kalbten kibri ve şımarıklığı çıkarmaktan daha kolaydır", demiştir.

87 Ebû Hâşim Kâdî Süreyk'in bir gün (Emir) Yahya Hâlid'in evinden çıktığını görünce, ağladı ve: "Faydası olmayan ilimden Allah'a sığınırım" dedi.

Yine o: "Kişinin, kendisini güzel bir edeb üzerinde bulundurması bu işin ehli olanların terbiye tarzıdır.

Mansûr Ammâr Dımaşkî (r.a.) anlatıyor: Ebû Hâşim sûfiyi ölüm hastalığında iken görmüş ve: "Kendini nasıl buluyorsun" diye sormuştum. Şöyle dedi: "Muazzam bir belâ görüyorum ama hevâ ve sevdâ, yani mahabbet ve dostluk o belâdan daha fazladır". Yani gerçi belâ büyüktür ama mahabbetin yanında önemsizdir.

Şeyhülislâm (k.s.) eğer hevâ (ve mahabet) belâya göre olsaydı, hevâ bulunmazdı.

ZÜNNÛN MISRÎ (k.s.)

Birinci tabakadan olup ismi Sevbân b. İbrahim, künyesi Ebü'l-Feyz ve lâkabı Zünnûn'dur. Bu hususta daha başka sözler de söylenmiştir. Ama doğrusu budur. Zünnûn, Mısır'ın İhmim bölgesinde ikamet ederdi. İmam Şâfii (r.a.)nin kabri de buradadır. Bu, Mısır ülkesinin yukarı kısmında, hacca gidenlerin yolu üzerinde bir beldenin adıdır. Ataları Nevbeden olup kureyşin âzadlılarından idiler. *Nevbe* (Nübye) yukarı Mısır ile Habeşistan arasında bir yerdir.

Zünnûn'un kardeşleri vardı, bunlardan birinin ismi Zu'l-kifl olup kendisinden muamele ve diğer hususlarla ilgili menkıbeler nakl edilmiştir. Zü'l-kifl lakabıdır, esas ismi Meymun'dur diyenler de olmuştur.

Zünnûn, Mâlik b. Enes'in talebesi idi, onun mezhebinde bulunuyordu, Muvatta'ı ondan dinlemiş ve fıkıh okumuştu. Piri, mağribte Şeyh İsrâfîl idi.

Şeyhülislâm demiştir ki: Zünnûn, kerametle süslenmesi ve makamlarla medh olunması mümkün olmayan yüce şahsiyetlerden idi. Zira makam, hal ve vakt onun elinde oyuncak olmuş ve aciz kalmıştı. Vaktin imamı, zamanın teki ve bu tâifenin başı idi. Cümlenin nisbeti ve izâfeti onadır. Gerçi ondan evvel de şeyhler vardı, lâkin Zünûn, işâretle anlatılan hususları ibâre ile anlatan ve bu yolda söz söyleyenlerin öncüsü idi. Cüneyd zuhur edince, bu ilmi diğer tarzda tertib etti, yaydı ve kitaplar te'lif etti. Şiblî ortaya çıkınca, bu ilmi minberler üzerinde anlatarak âşikâr hale getirdi. Cüneyd: "Biz bu ilmi zeminlerin altında ve hane içinde gizli konuşurduk, Şiblî gelince, minberlere çıkıp halka açıkladı." demiştir.

Zünnûn diyor ki: "Üç sefer yaptım, üç ilim getirdim. Birinci se-
88 ferde getirdiğim ilmi havâs da avâm da kabul etti, ikinci seferde getirdiğim ilmi havâs kabul etti, avâm kabul etmedi, üçüncü seferde getirdiğim ilmi ne havâs ne de avâm kabul etti. Bu yüzden sürülmüş, kovulmuş ve yalnız bir halde kaldım."

Şeyhülislâm (r.a.) der ki: Birincisi tevbe ilmi idi. Bunu hem avâm hem havâs kabul etmişti. İkincisi tevekkül, muamele ve mahabbet ilmi idi. Bunu havâs kabul etmiş ama avâm kabul etmemişti. Üçüncüsü hakikat ilmi idi. Halkın ilmine ve aklına göre değildi. Onun için Zünnûn'u terk ettiler, kendisini red ve inkara kalkıştılar ve H. 245/859'de dünyadan gidene kadar bu tutumlarını devam ettirdiler. Cenazesini götürürken bir bölük kuş gelip cenaze üzerinde kanat açarak uçuştular, cenazede hazır bulunanların hepsini gölgeleriyle kapladılar, fakat hiçbir kimse, bu kuşlardan bir tanesini bile (daha evvel) görmemişti, bu kuşlar bundan sonra sadece bir kere, İmam Şâfiî'nin talebesi Müzenî'nin (r.a.) cenazesinde görülmüşlerdi. Bundan sonra Zünnûn halk arasında kabul gördü. Ertesi günü kabrinin başında insan oğlunun yazısına benzemeyen bir yazı ile şu ibarenin yazılmış olduğu görülmüştü: "Allah'ın sevgilisi Zünnûn, şevk sebebiyle Hak şehidi!" Bu yazıyı silmek için uğraştılarsa da başaramadılar, tekrar yazıldığını gördüler. Şeyhülislâm, "Bahis konusu üçüncü sefer kademle (ayakla) değil, himmetle idi", demiştir.

Zünnûn şöyle demiştir: "Kul için en kıymetli izzet, Allah'ın onu kendisi için nefsine karşı zelil kılmasıdır."

Yine Zünnûn (Allah ile kulu arasındaki) "Perdelerin en gizli ve en kalın olanı, nefsi ve onun tedbirini görmektir" der.

Yine O, "Allah'ın zatı hakkında tefekkür cehalettir, ona işaret etmek şirktir, hakiki marîfet hayretten ibarettir." demiştir.

Şeyhülislâm der ki: Hayret iki nevidir: Biri umumî hayrettir, bu hayret ilhad ve dalaletten başka bir şey değildir, diğeri iyândaki hayrettir, bu hayret bulmak ve ermektir. Yani marifetin ta kendisidir.

Yine o, "Bu yolun başlangıcı fasl ve vasldır, sonu ise ne fasldır, ne de vasl", demiştir. Şeyhülislâm, "aslında bir oldukları halde iki şeyin birbirine vuslatı nasıl mümkün olabilir, bilgisizliği sebebiyle Bir'i bölen Bir'i münkiridir" demiştir.

Kim okur vasl-ı isneyni ki, ol aslında vâhiddir,
Ki cehlen vâhidi kısmet hemin tevhidi câhiddir.

Zünnûn'a, "mürid kimdir? murad kimdir", diye sordular. "Mürid, taleb etme, murad kaçma halindedir" dedi. Şeyhülislâm dedi ki: "Mürid, yüzbinlerce niyazla taleb etmekte, murad ise yüzbinlerce nâzla kaçmaktadır.

Yine o (Herevî) der ki: "Ak saçlarını ilk defa benim ayağıma
89 süren Ahmed Çiştî idi. Bir gün, Pars'ta şeyh Ebû İshak Şehriyâr'ın türbesinin yakınında medfun olan Ebû Said Muallimle kürkçüler pazarında bana uğradı. Ahmed Çiştî ile Ebû Said mürid mi yoksa murad mı daha iyidir konusunu münazara ediyorlardı. Beni görünce, işte: "Hâkim burada" dediler. Ben, "ne mürid, ne murad, ne haber, ne istihbar, ne had ne resm var, O küll külledir" dedim. Ebû Said, sırtındaki yamalı elbiseyi çıkarıp attı, bir kaç nara attı ve oradan çekip gitti. Ahmed Çiştî benim ayağıma düşüp ak sakalını ayağıma sürdü.

Zünnûn diyor ki: Vaktiyle Mısır'dan Cidde'ye gitmek için bir cemaatla beraber bir gemiye binmiştim. Sırtında yamalı bir elbise bulunan bir genç de gemide bizimle beraber yolculuk yapıyordu. "Onunla sohbet etmeyi kendisinden rica etsem", diye içimde bir arzu vardı. Fakat gencin üzerindeki heybet ve vakâr böyle bir ricada bulunmama engel oluyordu. Kendisiyle konuşmak için de hiç fırsat bulamıyordum. Zira aralıksız ibadet ve taatla meşguldü. Derken günün birinde o gemilerdeki birinin bir kese altını ve cevherleri çalındı mal sahibi o genci suçladı, gence ezâ ve cefâ etmek istediler Dedim ki: "O'nun hakkında böyle söz-

ler söylemeyiniz, müsaade ediniz ben durumu kendisine tatlılıkla anlatayım." Gencin yanına vardım nezaketle: "Bu adamların başına şöyle bir hal geldi. Hakkınızda suizanda bulundular. Ben onları sana ezâ ve cefâ etmekten vazgeçirdim. Şimdi ne yapılmak icabeder?" dedim. Genç yüzünü semaya çevirdi ve bir şeyler söyledi. Bir de baktık ki, her birinin ağzında bir cevher olduğu halde denizin balıkları su yüzüne çıktılar. Genç o cevherlerden birini aldı, o kişiye verdi ve ayağını su yüzüne basıp geçti gitti. Bunun üzerine keseyi almış olan şahıs, keseyi yere bıraktı, gemidekiler keseyi alıp sahibine teslim ettiler. Orada bulunanların hepsi pişman ve perişan olmuştu.

Zünnûn seyahat ederdi. Diyor ki; bir zamanlar yolculuk yaparken perişan ve üstü başı dağınık bir genç gördüm. Ey garip nereden? dedim. "Onunla Üns halinde bulunan bir kimse hiç garip olur mu? Garip O'nunla üns halinde olmayan kişidir." dedi. Bir sayha atarak yere düştüm ve kendimden geçtim, kendime gelince genç: Ne oldu, dedi. "Devâ derde muvafık düştü" dedim.

Şeyhülislâm (k.s.) der ki: Hakkın hastası bellidir. O'nu görmüş olan kimsenin vücudundaki canı çıldırır. Nerede rahat bulsa rahata düşman olur. Zira garibân için vatan, müflisler için sermaye ve tevhid yolcusunun yol arkadaşı O'dur. Ne vakit sermayeni elinde tutan ve derdine uygun ilacı kendisinde bulunduran bir kimseyi bulursan onu eteğini iyi tut.

Zünnûn Mısrî, bir mesele için Mağrib'e sefer edip, eski şeyhlerden bir Aziz'in yanına vardı. Aziz, niçin geldin, şayet öncekilerin ve sonrakilerin ilmini öğrenmek için geldiysen, bu mümkün değildir.
90 Her şeyi bilen sadece Hak Teâlâ'dır. Şayet onu aramak için geldiysen o, yola ilk adımını attığın ve ilk nasibini aldığın yerde de vardı.

Şeyhülislâm, "Hak kendisini arayanların yoldaşıdır ama yine de tâliblerin elinden tutup, onları kendisini taleb etmeleri için koşturur."

ŞEYH İSRAFİL (k.s.)

İlk şeyhlerdendir. Zünnûn Mısrî'nin pirlerinden idi. Mağrib'ten olup, sonradan Mısır'a gelmişti. Zühde, tevekküle ve muamelâta dair çok güzel sözleri vardır.

Şeyhülislâm anlatıyor: Feth b. Şahref (k.s.), Şeyh İsrafil'e bir soru

sormak için altıyüz fersah mesafeyi katederek Mısır'a geldi, bir fırsatını bulunca: "Şerli kişilere, günah işlemeden önce azab edilir mi?", diye sordu. "Sabret ve üç gün bekle" dedi. Dördüncü gün: "Bana cevap verdiler: Eğer itaatkâra amel işlemeden evvel sevap vermek reva olursa günahkara da hatadan evvel azab vermek caizdir" dedi ve bir sayha atarak titremeye başladı, aklı başından gitti. Bu hadiseden sonra üç gün yaşadı ve öbür dünyaya gitti.

Şeyhülislâm dedi ki: İsrâfil, bu soruya üç gün cevap vermedi, zira bu dünyada üç gün daha kalmak istemişti, yoksa derhal cevap verir, ama arkasından da ruhunu teslim ederdi.

Şeyhülislâm der ki: Rububiyet ayniyle ubûdiyettir. Hazreti Hakk ezelde halkı yaratmadan evvel amellerini takdir etmiş, herkesin kısmetini tesbit etmiştir. Bütün mahlukat onun hükmünün ve iradesinin esiridir. Bir kimsenin alın yazısı ne ise, onun icâbını yapmak iradesinin gereğidir. Hükm onundur ve o hükmünde âdildir, hiç bir kimse, neden ve niçin, diye soramaz, sorması da uygun olmaz. Zira o yaptığından mesul değildir. O işini ilim ve hikmete göre yapar, herkese layık olan nedir, onun inayeti kiminledir, bilinsin diye böyle takdir etmiştir.

EBÛ ESVED MEKKÎ (k.s.)

Ebû Esved bir gün Şeyh Azizî'nin yanına gitti, selâm verdi ve: "Ey Şeyh ben senin dostunum", dedi. Azizî yerinden sıçradı? "Ve aleyküm selâm, nasılsın" dedi ve o derhal kendinden geçti. Bu hal üç defa vâki oldu. Ebû Esved, Azizî'nin kayd-ı âb ve hâkının (maddî unsurlarının) ve rusûm-i insaniyetin hâricine çıktığını anladı. Onu görmeyi ganimet bilip geri döndü.

EBÛ ESVED RÂÎ (k.s.)

Râî (çoban) de şeyhlerdendir, bir kere sahrâ sâkinlerine: "Esen kalınız, ben gidiyorum" dedi. Kız kardeşi, matarasını sütle doldurup kendisine verdi, matarayı aldı ve yola çıktı, taharet etmesi
91 gerekti, matara ile taharet yapmak istedi ama mataradan süt aktı, yoldan geri döndü ve: "Taharet için suyum yok, bana sütten çok su gerekli" dedi. Bunun üzerine mataradaki sütü boşaltıp su dol-

durdular. O da tekrar yoluna koyuldu. Bundan sonra taharet ettiği zaman mataradan su akardı, aç ve susuz olduğu vakit de süt çıkardı.

EBÛ YA'KÛB HÂŞİMÎ (k.s.)

Ebû Ya'kûb, sufiler zümresindendir. Şöyle demişti: "Hiç unutmam bir bayram günü Zünnûn'la gidiyorduk, halk neşe ve sevinç içinde oldukları halde bayramdan dönmekte idiler. Zünnûn dedi ki: "Şu adamlar emaneti yani ramazan ibadetini sahibine teslim ettik, diye seviniyor ve neşeleniyorlar. Fakat kendilerinden bu emanetin kabul edilip edilmediğini bilmiyorlar. Gel şöyle bir köşeye çekilip ağlayalım."

Şeyhülislâm der ki: Bu menkıbe, bir sarrafla cevherin meselinden ibarettir. Kıymetini bilmeyen bunu delmiş, bilen ise onu delinmesin diye korumuştur. Allah Teâlâ'nın tehdidi geri dönüp gitmez, her zaman ortadadır, itâba müstehak olanlar daima gâfildirler, onun için emn ve neşe içinde rahat rahat yürürler, fakat âzâba müstehak olmayanlar her an uyanık bulunurlar. Bu ilâhî tehdid onların yakasına yapışmıştır. Onun için daima havf ve hüzün hali içinde bulunurlar (onların neşelenmeleri, bunların ağlamaları bu yüzdendir).

Şeyhülislâm anlatıyor: Seyyah Musulî, Davud Nebî'nin (a.s.) şöyle dediğini ifade etmiştir: "Ya Rab! Hizmet için elini ve yüzünü yıka, buyurdun, şimdi beni sohbete davet ediyorsun, sohbet için gönlümü ne yıkayabilir." Hakk Teâlâ buyurdu: "Dert ve hüzün!".

Şeyhülislâm, "Bu yolda bu hususun mevcudiyeti, zaruridir" demiştir.

VELİD b. ABDULLAH SAKÂ (k.s.)

Künyesi Ebû İshak olup, Zünnûn'un sohbetinde bulunmuştu. Zünnûn'un şöyle dediğini ifade etmişti: "Sahrada bir siyah zenci gördüm, "Allah", dediği zaman rengi beyazlaşırdı."

Zünnûn demişti ki: Allah'ı zikreden bir kimsenin sıfatı, hakikatte ondan ayrılıp gider (Kendi sıfatından fâni, Hakk'ın sıfatında bâki olur.). Velid Sakâ, H. 320/932 senesinde, diğer bir rivayete göre 326'da vefat etmiştir.

Ebû Abdullah Râzî anlatıyor: Velid Sakâ'nın huzuruna vardım,

fakr hakkında bir sual sormak istiyordum. Başını kaldırdı ve: "Fakir ismi o kimseye lâyıktır ki, hatırına Hakk'tan başka bir şey gelmemiş olsun, kıyamet günü bile bu sözün doğru olduğunun hesabını verebilirim." dedi.

FUDAYL b. İYÂZ (k.s.)

Birinci tabakadandır, aslen Kufeli olup, künyesi Ebû Ali idi. "Aslen Horasan'ın Mevr bölgesindendir", diyenler olduğu gibi, "Semerkand'da doğdu, Bâverd'de yetişti, aslen Kufeli'dir", diyenler de olmuştur. Bazılarına göre aslen Buharalı'dır. İşin hakikatini en iyi Allah bilir. H. 187/803 senesi muharreminde vefat etmiştir.

92 Fudayl diyor ki:

Ben, Hakk Subhânehû ve Teâlâ'ya, ona olan muhabetimden dolayı taparım ve tapmamak da elimden gelmez.
Gel ey isyan eden Hakk'a mahabbet lafını terk et,
Ki nâşayeste ef'alin bu dâvanı kılar bâtıl,
Odur bil aşık- sâdık ne kim emretse ma'şuku,
Tutar canı gibi onu, olur mu bir nefes âtıl.

Şeyhülislâm der ki: Allah Teâlâ'ya havf ile tapan kendisine tapmış olur, kendini kurtarmaya tamah ederek hareket eder. Mahabbet cihetinden ve fermana itaat yoluyla ibadet etmiş olmaz. O'na rahmet ve ihsan ümidi ile tapan da aslında kendisine tapmış olur, mahabbetle değil, rahat etme ve nimete nâil olma tamahıyle tapar. Ben onu ücretle tutulmuş kimseler gibi ne havf ne de recâ için ne de onun muhabbetini iddia ederek taparım, zira ona lâyık olan ibadet ve ubudiyetten, yüce zatının hakkı olan hizmet ve taattan acizim. Benim ona ibadet ve hizmetim sadece emir ve fermanın gereğidir. Bana: "İbadet et" dedi, ben de ibadet ediyorum. Bir de Rasûlünün (s.a.v.) sünnetine olan mahabbetim sebebiyle ona ibadet ediyorum. Kusurumu da itiraf ediyorum.

Muhammed b. Said Zencî'ye (r.a.) sordular: Sefil kimdir? "Allah Teâlâ'ya havf ve recâ esası üzerine (korktuğundan kurtulmak ve umduğuna nâil olmak için) ibadet eden kimsedir" dedi. "Sen ne şekilde ibadet ediyorsun" dediler. "Onun dostluğu ve mahabbeti beni ibadet ve hizmet üzerinde bulundurmaktadır" dedi.

Şeyhülislâm der ki: Fudayl'ın zühd, ibadet ve havfta kendisinden ilerde olan bir oğlu vardı. Bir gün Mescid-i Haram'da zemzemin yakınında bir şahsın: "O gün mücrimleri zincirlere vurulmuş olarak görürsün" (İbrahim, 14/49) âyetini okuduğunu işitince haykırıp can verdi. Şeyhülislâm dedi ki: "Dosttan nişan, aşıktan can!"

Şiir:

Aşktan ölen böyle olsun.
Ölüm getirmeyen aşkta hayır yoktur.

YÛSUF ESBÂT (k.s.)

İlk şeyhlerden ve şeriat imamlarından zühd ve vera' sahibi bir zat idi. Korku ve endişenin kendisine galebe etmiş olması sebebiyle şuur itibariyle dağınık bir hali vardı. 196/812'de vefat etmişti.

Şeyhülislâm der ki: O şöyle demişti: Hakk dostlarına üç şey verilmiştir: Halâvet, heybet, mahabbet.

MA'RUF KERHÎ (k.s.)

Birinci tabakadan ve ilk şeyhlerden olup Serî Sakatî ve daha başkalarının üstadı idi. Künyesi Ebû Mahfuz ve babasının ismi Fiyruz idi. Bazıları bu ismin Firuzân şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da onun ismini, Ma'ruf b. Ali el-Kerhî şeklinde tesbit etmişler-
93 dir. Babası, imam Ali b. Musa Rıza (r.a.)nın kapıcılığını yapan bir köle idi. Onun elinde müslüman olmuştu. İmam bir gün halkın içeri girmelerine izin vermişti. İzdiham oldu, kalabalığın ayakları altında kalarak can verdi.

Ma'ruf Kerhî, H. 165/781'de vefat eden Davud Tâî (k.s.) ile sohbet etmişti, Ma'ruf ise H. 200/815'de vefat etmişti.

Ma'ruf demişti ki, sufî bu dünyada misafirdir, misafirin ev sahibini (dünya ehlini) rahatsız etmesi cefâdır. Edebe riayetkâr olan misafir bekleme durumunda olur, kimseyi sıkıştırmaz.

"Bana nasihatta bulun", diyen bir şahsa Ma'ruf: "Allah Teâlâ seni sadece miskinler kıyafetinde görsün, başka türlü görmesinden sakın" dedi.

Şeyhülislâm der ki: Ma'ruf bir gün yeğenine: "Allah Teâlâ'dan bir ihtiyacını istiyeceğin zaman, ona benimle yemin et", yani Ya İlâhî onun hakkı için muradım ve dileğimi ver, de. Zira Muhammed

Mustafa (s.a.v.) şöyle dua ederdi: "Allah'ım dilek sahiplerinin senin üzerindeki hakkı için, sana rağbet edenlerin hakkı için ve sana doğru attığım adımlar hürmetine istekte bulunuyorum."

Ma'ruf Kerhî'ye mahabbetten sorduklarında: "Mahabbet halkın öğretmesiyle olmaz, o sadece Hakk'ın bir ihsanıdır" dedi.

Ma'ruf'un kabri Bağdad'dadır, dua, ziyaret ve teberrük için oraya gidilir, orada yapılan duaların kabul edildiği tecrübe ile sabittir.

EBÛ SÜLEYMAN DÂRÂNÎ (k.s.)

Birinci tabakadan olup adı Abdurrahman b. Atiye Ansî'dir. Bazıları demişler ki Abdurrahman b. Atiye Şam'ın Dârân köyünden olup eski şeyhlerdendi. Onun kabri bu köydedir. Reyhanetü'ş-Şam (Şam'ın gülü) denilen Ahmed b. Ebü'l-Havârî'nin üstadı idi. H. 215/830'da beka yurduna gitti.

Ebû Süleyman'a: "Marifetin hakikatı nedir", diye sorduklarında: "İki cihanda muradın birden fazla olmamasıdır, dedi.

Yine o der ki: Bir kitapta şunu okumuştum: Hakk Sübhanehu ve Teâlâ buyurmuştur ki: "Beni sevdiğini iddia ettiği halde, gecenin karanlığı bastığı zaman beni bırakıp uyuyan yalan söylemiştir." Yine O: "Vaktiyle Irak'ta âbid idim, şimdi Şam'da
94 ârifim", demiştir. Bu tâifeden bazıları, "Irak'ta âbid olduğu için Şam'da ârif olmuştu, şayet orada daha fazla âbid olsaydı, burada daha çok ârif olurdu", demişlerdir.

Yine Ebû Süleyman der ki: "Nice kereler olur ki, hakikat sırları gönlümün kapısını kırk gün süreyle çalar, fakat Kitab ve Sünnetten ibaret olan iki âdil şahit onun doğruluğuna şahid olmadıkça içeri girmesine izin vermem."

Yine o der ki: "Seni, Hakk Teâlâ'dan alıkoyan her şey uğursuzluktur. Senin ahlâkını Hak'tan uzaklaştırıp sebeplere göre davranmaya yol açan her şey senin düşmanındır. Hakk Teâlâ'yı hatırlamaksızın gafletle alıp verdiğin her nefes senin için bir yaradır.

Yine o der ki: "Kalb fakddan ağlayınca, ruh vecdden güler", yani dünyayı kaybettiği için gönül ağladığı zaman Mevlayı bulduğu için ruh güler.

Ahmed b. Ebü'l-Havârî anlatıyor: "Ebû Süleyman'a kimsenin

olmadığı yerde namaz kıldım, ama ondan zevk almadım", dedim. "Sebebinin ne olduğunu biliyor musun" diye sordu. "Beni hiçbir kimsenin görmemiş olmasıdır", dedim. "Gönlünden mahluk geçtiğine göre sen zayıf bir kişisin", dedi.

Yine Ebû Süleyman der ki: "Her şeyin bir pası vardır, kalbteki nurun pası tokluktur."

Yine o der ki, "Her şeyini terk edip Allah'a yöneldiğini açıklayan bir kimse üzerine ondan başkasının zimmetin söküp atması vâcib olur."

Yine o der ki: "Allah ile kul arasında şeylerin en tesirlisi nefs muhasebesidir."

DAVUD b. AHMED DÂRÂNÎ (k.s.)

Ebû Süleyman Dârânî'nin biraderidir, muazzam bir riyazet sahibi idi. Ebû Süleyman'ın sohbetinde bulunmuştu. Muamele konusundaki sözleri de tıpkı kardeşi gibidir. Ahmed b. Ebü'l-Havâri diyor ki: Davud Dârânî'ye şunu sordum: "Hoş âvâzdan ve güzel sesten etkilenen bir gönül hakkında ne dersin?". "O gönül zayıf ve hastadır, tedavi edilmesi lazım gelir", dedi.

95 ## DÂVUD TÂÎ (k.s.)

Meşayihin büyüklerinden ve tasavvuf ehlinin önde gelenlerinden idi. Zamanında dengi bulunmayan bir kişi idi. Ebû Hanife'nin (r.a.) talebesi olmuştu. Fudayl'ın, İbrahim b. Edhem'in ve bunların emsali olan zevatın akranından olup birinci tabakadan idi. Tasavvuf yolunda Habib Raî'nin müridi idi. Bütün ilimlerden geniş bir nasib almış ve yüksek bir dereceye ulaşmıştı. Fıkıh ilminde fakihler fakihi olma seviyesine yükselmişti. Rivayetten yüz çevirerek uzleti ihtiyar etmiş zühd vera' ve takvâ yolunu tutmuştu. Faziletleri çok menkıbeleri anlatılamayacak kadar fazladır.

Bir müride şöyle demişti: "Ey mürid! Eğer selâmet istiyorsan dünyaya selâm verip veda et, keramet istiyorsan ahiret üzerine tekbir getir (ahireti ölü farzederek cenaze namazını kılmak için Allahü ekber de).

Ma'ruf Kerhî'nin (k.s.) şöyle dediği rivayet edilir: "Dünyaya Davud Tâî'den daha az önem ve değer veren hiçbir kimse görmedim,

dünyanın ve dünya peşinde koşanların onun nazarında hiçbir kadri kıymeti yoktur. Gerçi zamanın fukarası afet ve kusurla dolu idi, lâkin yine de o onlara kemal gözü ile bakar, iyi insanlar olarak görürdü."

İBRAHİM b. EDHEM (k.s.)

İlk tabakayı teşkil eden solifer zümresinden olan İbrahim b. Edhem'in (k.s.) künyesi Ebû İshak, nesebi İbrahim b. Edhem b. Süleyman b. Mansur Belhî'dir. Şehzade idi, gençliğinde tevbe etmişti, bir zamanda av için çıkmış, hatiften gelen bir sesin kendisine: "Ey İbrahim sen bu iş için yaradılmış değilsin" dediğini işitmiş, bunun üzerine kendisinde bir intibah hasıl olmuş iyi bir şekilde zühd yoluna girmiş, Mekke'ye gitmiş orada Sufyan Sevrî'nin Fudayl b. Iyaz'ın ve Ebû Yûsuf Gasûlî'nin sohbetinde bulunmuş, Suriye'ye gelmiş burada geçinmek için çalışmış, kazanmış, helâl rızık yemek için bağ bekçiliği yapmıştı. Keramet ve velâyet ehlinden olan Zühde dair güzel sözleri bulunan İbrahim b. Edhem H. 161/778 veya 162'de Şam'da dünyadan gitmiştir. Bu tarih 166 olarak da kaydedilmiştir. Çoğunun görüşü de budur.

Adamın biri İbrahim b. Edhem'le uzun müddet yol arkadaşlığı yaptı, ayrılacağı zaman da ona yapmış olduğum birçok saygısızlık sebebiyle bu arkadaşlık esnasında benden incinmiş olabilirsiniz, dedi. İbrahim b. Edhem ona şunu söyledi: "Ben senin dostunum, seni seviyorum, dostluk ve sevgi senin ayıplarını ve kusurlarını görmeme engel olan bir perde olmuştur. Sevgi sebebiyle ben kendimi bile görmedim, senin iyi mi kötü mü yaptığını nereden göreceğim."

Medhu senâdır bana yarın mesebbeti
Gayrın, cefa vü cevr gelir lutfu midhati

"Başkası yaptığı zaman çirkin gördüğüm bir fiili sevdiğim zat yaparsa güzel bulurum."

96 Osman b. Ammare anlatıyor: Hacer-i Esved'in dibinde İbrahim b. Edhem, Muhammed b. Sevbân ve Abbâd Minkârî ile oturmuş konuşuyorduk. Uzakta bir genç son derece edepli mükemmel bir irade ve niyaz hali içinde oturuyordu. Genç şöyle dedi: "Ey ci-

vanmerdler, ben bu işin etrafında dönüp dolaşan bir kişiyim, gece uyumam, gündüz hiçbir şey yemem, ömrümü vakf etmişim, bir sene hac yapar öbür sene gazaya giderim, acaba neden bana bu ahvalden bir koku erişmiyor, gönlümde hiçbir haber bulamıyorum, sizin de söylediklerinizi bilmiyorum." İçimizden hiçbiri gencin bu sözlerine cevap vermedi, herkes eski konuşmasına devam etti, nihayet içimizden bir dostumuz: "Bu gencin yalvarması gönlümü yaktı." dedi, bunun üzerine İbrahim b. Edhem şöyle dedi: "Ey civanmerd bu işin etrafında dönüp dolaşan şahıslar onu isterler, onu talebederler ve ona rağbet ederler, yoksa taat ve hizmeti çoğaltmak için çalışmazlar, belki her vakit hallerine ibret nazarı ile bakar ve bu hususta dikkatli olmak için gayret sarfederdi."

Şeyhülislâm diyor ki: Bu sözün manası bu yolda hizmet ve taat gerekmez, demek değildir, belki bununla beraber daha başka şeyler de lazımdır demektir, sufilik hizmetle olmaz, lakin tasavvuf hizmetten ibaret te değildir, sûfiler asla hizmeti ve ameli terketmezler, tersine bu hususta herkesten ileri giderler, lâkin yaptıkları hizmetleri nazarı itibare almazlar, buna karşılık ücret, sevab ve mükafat talebetmezler, onların mayası ve işi zâhirde değil bâtında bir başka türlüdür. Zâhirlerini telbis ve karışık bir hal üzerinde bulundurur-lar ama bâtında bir başka alemde yaşarlar.

Ebû Kasım Nasrabâdî: "Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe ins ve cinnin ameline bedeldir." demiştir, yani mahabbet, marifet ve sohbet sebebiyle Hakk'ın bir çekmesi senin için ins ve cinnin amellerinden daha iyidir. Bir cezbe ki bu sayede sevgi, irfan ve sohbetle gönlün O'nu görür, bu herşeye bedeldir.

İbrahim b. Edhem, Ali b. Bekkâr, Huzeyfe Mar'aşî ve Silm Havvâs yekdiğerinin dostu idi. Helâl olduğu kesin surette bilinmeyen bir şeyi yememek için anlaşmışlar ve birbirine biat etmişlerdi. Helâl olduğunda şüphe bulunmayan bir yiyecek temin etmekten âciz kaldıkları vakit azıcık bir şey yer ve: "Zaruret miktarından fazla bir şey yemeyelim bu suretle hiç olmazsa helâl olduğu şüpheli olan bir şeyi asgari miktarda yemiş oluruz", derlerdi.

İBRAHİM b. SA'D ALEVÎ HASENÎ (k.s.)

Künyesi Ebû İshak olan bu zat Hasenî'dir. Şeriftir. Bağdad'ın eski şeyhlerindendir. Buradan Şam'a gitti, orada yerleşti, açık keramet-

leri vardı, İbrahim b. Edhem'in bir benzeriydi.

Şeyhülislâm diyor ki: Sufiler zümresinden binikiyüz şeyh tanırım. Bunların ikisi alevîdir. Hz. Ali'nin soyundan gelirler. Biri İbrahim b. Su'd, diğeri kerametler sahibi Hamza alevîdir.

İbrahim b. Sa'd Ebû Haris Evlâsi'nin üstadıdır. Ebû Haris Evlâsı müridliğinin ilk zamanlarında bir gün kendi evinde dostlar olmadan kaygana yemişti. Sonra İbrahim b. Sa'd'ın huzuruna vardı, yol üzerinde onunla buluştu, yola koyuldular, bir suyun
97 yanına geldiler. İbrahim b. Sa'd'ın su üzerine ayağını bastı ve Ebû Hâris'e elini bana ver, dedi. Elini ona verince ayağı suya battı. Bunun üzerine İbrahim: "Senin ayağın kayganaya bağlanmıştır", dedi. Bu sözle o işten ötürü ona mutalebe ve itabda bulundu. "Kayganayı niçin yalnız yedi, bunu yapmasaydın şimdi ayağın batmaz, su üzerinde yürürdün", demek istedi. Sonra "Sen bu işe tâlip olanlardan değilsin, git, halktan ayrı yaşa, inzivaya çekil, gönül feragatı ara, amel sahibi olmaya gayret et" dedi.

EBÛ HÂRİS EVLÂSÎ (k.s.)

İsmi Feyz b. Hıdır olup İbrahim b. Sa'd Alevînin talebesidir. Şöyle diyor: İbrahim b. Sa'd'ı ilk önce şöyle görmüştüm: Mevsim günlerinin haricinde Mekke'ye gitmek üzere Evlas'dan yola çıkmıştım. Yolda üç şahısla karşılaştım, ben de size yoldaş olacağım, dedim. Onlardan ikisi ayrıldı, ben birisiyle kaldım. Bu zat Şerif-i Haseni olan İbrahim b. Sa'd Alevî idi. Bana "nereye gidiyorsun", dedi. Şam'a dedim. Ben Lîkâm dağına gidiyorum, dedi. Sonra ayrıldık ama devamlı surette mektubunu almakta idim.

Ebû Hâris Evlâsi anlatıyor: Bir gün İbrahim b. Sa'd ile Likâm dağından geliyordum. Bir asker bir kadının eşeğini tutmuştu. Kadın bizden imdat istedi, İbrahim b. Sa'd askere birşeyler söyledi. Ama o kabul etmedi. Bunun üzerine dua etti, derhal kadınla asker yere düştüler, sonra kadın ayağa kalktı, asker ise öldü. Bunu görünce, bir daha sana arkadaş olmam, çünkü sen duası makbul bir zat imişsin, korkarım ki benden edebe uymayan bir hal zuhur eder de bana beddua edersin, dedim. "Benden emin değil misin ki" diye sordu, "hayır" değilim, dedim. Bunun üzerine bana nasihatta bulundu ve gücün yettiği nisbette dünyanın asgarisi ile kanaat et dedi.

Yine o anlatıyor: Evlas'ta oturuyordum, gönlüm dışarı çıkmayı arzu etti çıktım, gördüm ki: bir şahıs ağaçlar arasında namaz kılmaktadır, onun heybeti beni kapladı. Dikkat edince bu zatın İbrahim b. Sa'd olduğunu anladım. Namazını kısa kesip selâm verdi ve deniz tarafına gitti, dudağını depretti bir şey okudu, bunun üzerine birçok balıklar saflar teşkil ederek ona yöneldiler, balıkçılar nerde, diye hatırıma bir fikir geldi. Bunun üzerine hepsi dağıldılar. Bunun üzerine bana dedi ki: Ey Ebû Hâris, sen bu işin adamı değilsin, senin için lâyık olan, bu kumların içinde halktan gizli olarak kalman, ecel gelene kadar dünyada gayet cüz'i bir şeyle kanaat etmendir, dedi ve gaib oldu. Bir daha kat'iyen onu göremedim.

Yine Ebû Hâris anlatıyor: Zünnûn'un ününü ve vasıflarını duymuş kendisine bir takım meseleler sormak maksadıyla ziyaretine gitmiştim. Mısır'a varınca, "O, dün dünyadan gitti", dediler. Kabrine vardım, üzerinde namaz kıldım, biraz oturdum. Beni bir uyku tuttu, rüyada kendisini gördüm, müşkillerimi ve meselelerimi sordum, hepsini teker teker cevaplandırdı.

İBRAHİM SETENBE HEREVÎ (k.s.)

98 Künyesi, Ebû İshak olup ibrahim b. Edhem'in sohbetinde bulunmuştu. Bayezid Bistamî'nin akranı idi. Aslen Kirman'dan olduğu halde, Herat'da ikamet ederdi. Bu sebeple ona Herevî demişlerdi. Kabri Kazvin'dedir, ziyaret ve teberrük edilmektedir.

Şöyle demiştir: İbrahim b. Edhem'in sohbetine erişmiştim. O beni dünyadan tecride yöneltti. Bundan sonra kesbe çalışarak kazanmaya delalet etti. Kesble meşgul oldum, kazandıklarımı fukaraya harcadım sonra bana: kesbi bırak, Hak Teâlâ'ya sıhatli bir şekilde tevekkül et tâ ki sana sıdk ve yakîn hasıl olsun, dedi. Her ne buyurduysa yerine getirdim. Bundan sonra tecrid kademi ile bâdiye tarafına gitmemi emr etti. Bunun üzerine sahraya gitmeye karar verdim. Orada bana Allah Teâlâ'ya itimat ve tevekkülün hakikatı müyesser oldu.

Derler ki: Büyük bir itibarı olduğu halde tevekkül esası üzere nice kere Herat'tan yola çıkıp hac yaptı. Bütün yol boyunca dua eder ve: "Allahım Herat halkının mallarından rızkımı kes ve onları benden soğut" derdi. Hikâye ederek der ki: Ondan sonra nice günler aç kalmıştım. Pazara ve çarşıya uğradıkça halk: "Her gece halka şu kadar

sadaka veren, bir zamanlar da tecrid kademi ile hacca giden günlerce bâdiyede hiçbir şey yemeden ve içmeden kalan zat işte budur." diye birbirine anlatırlardı. Bunun üzerine nefsim bana: "Senin Allah Teâlâ nezdinde kadrin ve mevkiin vardır", diye söylemeye başladı. Bu sırada aniden bir şahıs sağ tarafımdan bana hitaben: "Ya İbrahim, içinden Allah'a karşı mürailik yapıyorsun." dedi. "Evet öyle olmuştu", dedim. O da: "Bilir misin ki ne kadar zamandan beri çöldeyim. Hiç bir şey yemedim ve içmedim. Böyle şeyleri katiyen taleb etmiş de değilim. Bununla beraber takatsızlık, sebebiyle burada kalmış ve yere düşmüşümdür. Allah Teâlâ bilir dedim. "Seksen gündür bu haldeyim. Bununla beraber senin aklından geçen düşüncelerin benim hatırımdan geçmesi hususunda Allah Teâlâ'dan unatırım. Allah Teâlâ'dan şu ağacı altın yapmasını istesem, dileğimi kabul eder, buna rağmen bir talebim de olmamıştır." dedi. İbrahim, "Bu zatın yüzü ve rüyeti bereketiyle bana âgâhlık ve intibah hasıl oldu", demiştir.

Bir gün Bayezid Bistâmî, arkadaşlarıyle birlikte otururken aniden: "Kalkınız, Hakk Teâlâ'nın dostlarından bir dostu karşılayalım", dedi. Şehrin kapısına ulaşınca İbrahim Setenbe'nin gelmekte olduğunu gördüler, Bayezid ona: "Seni karşılamak ve *Allah Teâlâ nezdinde* seni kendim için şefaatçı kılmak hatırıma gelmişti" dedi. İbrahim, "Eğer (Allah) bana bütün halka şefaat etme hakkını ihsan etse sadece bir parça toprak bağışlamış olur, dedi. Şeyh, onun bu cevabı karşısında hayrete düştü. Çünkü gayet hoş bir söz söylemişti.

99 Şöyle diyor, "Bir gün Bayezid Bistamî'nin meclisinde hazır bulunuyordum, oradaki kişiler, falan zat falandan ilim tahsil ve talim etmiştir" diye konuşuyorlardı, bunun üzerine Bayezid: "Miskinler, zavallılar ilimlerini ölülerden tahsil ve talim etmişler. Biz ise asla ölmeyen bir diriden ilim tahsil ve talim etmişizdir" dedi

Yine o demiştir ki: "En yüce şerefe ulaşmak isteyen şu yedi şeyi diğer yedi şeye tercih etsin: "Fakirliği zenginliğe, açlığı tokluğa, aşağıda olmayı yükseklerde olmaya, zilleti izzete, tevazuu kibre, hüznü neşeye, ölümü hayata".

İBRAHİM RİBÂTÎ (k.s.)

İbrahim Setenbe'nin müridi olan bu zat tevekkül yolunu ondan

almıştır. Kabri Herat'da Zengizâde ribatının girişindedir. Bir zamanlar İbrahim Setenbe ile sefere çıkmıştı, bir müddet gittikten sonra Setenbe, Ribâtî'ye yakınında hiç dünyalık var mıdır? azık aldın mı? diye sordu. Ribâtî hayır diye cevap verdi. Bir müddet daha gittikten sonar yine aynı soruyu sordu ve aynı cevabı aldı. Biraz daha gittikten sonra yere oturdu ve: "Doğru söyle çünkü gitmeye takatım kalmadı gidemiyorum" dedi. Ribâtî: "Yanımda bir parça nalin kayışı vardı, nalinimin kayışı eskir ve sökülürse yerine bağlarım diye yanıma almıştım", dedi. Setenbe: "İşte şimdi eskidi ve söküldü" dedi. Ribâtî: "Hayır sökülmedi" dedi. Setenbe: "Onu kaldır at, çünkü malum olmuştur. O yüzden yürüyemiyorum" (Bu dünyalık ve icabında azık alabilecek olan sırma yürümeme engel oluyor) dedi. Ribâtî kayışı kaldırıp attı. Fakat içinden de kızmıştı. Nalinin kayışı çabucak parçalansın da ona serzenişte bulunsun isterdi, kazara bir nalinin kayışı yırtıldı, tamir etmek için elini uzattı, gördü ki öbür sırım da kopmuş. Bütün yolu bu şekilde gittiler, hiç kayışa ihtiyaç duyulmadı, nihayet Setenbe ona: "Allah'la olan muamelesi sıdk üzere olan kişinin hali böyle olur" dedi.

İBRAHİM UTRÛŞ (k.s.)

Şeyhülislâm bu zat sonraki sûfilerdendir, demiştir. O der ki: Sufinin bardağı avucudur, yastığı koludur, hazinesi O'dur, yani ulu ve yüce Allah'tır. Şeyhülislâm her kim bundan daha fazlasını talebederse aciz kalacağı bir iş başına gelir, demiştir. "Sufi dünyaya giriftar olmuştur, sebebi nedir?" diye sordular, "bir iğne" dedi ve devam etti. "Seferde idim, bir iğne lazım bana dedim, iğne elime geçince bunu saklamak için bir mahfaza lazım bana dedim, elime bir zarf geçti, bunu elimde tutamam dedim, bir kap edindim, bunu taşıyamam dedim, bir arkadaş elime geçti, sebeb ve vasıtalar bu şekilde bir birine ulandı. Nihayet bu duruma gelindi, bütün bunlar bir iğne yüzünden oldu. İbrahim Havvas (k.s.):

"Sana ulaşan yol hakikaten açık ve seçik,
Senden başka hiçbir delile ihtiyaç yok,
Kış olunca barındığım mağara,
Yaz gelince sığındığım gölge sensin (Yâ Rab).

İBRAHİM SAYYÂD BAĞDÂDÎ (k.s.)

Künyesi Ebû İshak'tır. Ma'ruf Kerhî ile sohbet etmişti. Ma'ruf ona dua etmiş ve:

– Dâima fukara ile birlikte olasın. Onların yolundan korkmayasın, demişti. Gerçekten de daha sonra İbrahim tecrid ve inzivayı seçmişti.

Cüneyd şöyle hikâye eder:

– Bir gün İbrahim Sayyâd, Seri Sakatî'nin yanına geldi. Peştemal olarak kullandığı bir hasır parçası ile örtünmüştü. Seri onu görünce müridlerinden birini, onun için bir cübbe satın almasını emretti. Sonra Seri:

–(Ey Ebû İshak, bu cübbeyi giy. On akçem vardı, onunla sana bu cübbeyi aldım, dedi. İbrahim de:

– Fukara ve dervişlerle oturur sonra da on akçe biriktirirsin, öyle mi? dedi, cübbeyi reddetti ve giymedi.)

İBRAHİM ÂCÜRÎ SAĞÎR (k.s.)

Bunun da künyesi Ebû İshak'tır. Ebû Muhammed Cerîrî ve Ebû Ahmed Mağribî rivayet ederler ki:

Bir Yahudi, alacağını istemek için İbrahim Âcürî'nin yanına geldi. Bir müddet konuştuktan sonra Yahudi:

– Bana öyle bir şey göster ki, o sayede İslâmiyet'in kendi dinimden üstün olduğunu anlayayım ve müslüman olayım, dedi. İbrahim:

– Doğru mu söylüyorsun? diye sordu. Yahudi:

– Doğru söylüyorum, dedi. Bunun üzerine İbrahim:

– Ridanı bana ver, dedi. Yahudinin ridasını kendi ridasının içine koyup sardı ve yanmakta olan kiremit fırınının içine attı. Biraz sonra da kendisi fırına girdi ve ateşin içinden ridayı çıkardı. Dışarıda ridasını açınca içine sardığı Yahudi'nin ridasının yandığı görüldü. Kendi ridasına hiçbir şey olmamıştı. Bunu gören Yahudi derhal müslüman oldu.

İBRAHİM ÂCÜRÎ KEBÎR (r.h.)

Cüneyd, 'Abdun Zeccâc'dan naklen dedi ki:

– İbrahim Âcürî bana şöyle dedi: "Allah (c.c.) için bir saat gam çekmen, dünyadan ve onda olan her şeyden daha hayırlıdır."

MUHAMMED b. HÂLİD ÂCÜRÎ (k.s.)

101 Büyük şeyhlerdendir. Cafer Huldî ondan pekçok menkıbe nakleder. Bunlardan birisinde şöyle demiştir:

– Bir zamanlar kiremit işi ile uğraşıyordum. Sıralanmış kerpiçlerin içine girdiğim bir gün, bir kerpiçin diğerine şöyle seslendiğini duydum:

– Yarın ateşe gireceksin, Allah yardımcın olsun. Bunu duyduktan sonra işçileri dağıttım, kerpiçleri olduğu gibi bıraktım ve hiç birisini fırına atamadım. Bir daha da tuğla pişirmedim.

İBRAHİM ŞEMMÂS SEMERKANDÎ (k.s.)

Uzun zaman Semerkand'da bulundu. Sonra tekrar oraya döndü ve orada vefat etti. Bir zamanlar kâfir askerleri Semerkand'ı muhasara etmişlerdi. İbrahim, bir gece kalkıp dışarı çıktı ve kâfir askerlerine karşı şiddetli bir nârâ attı. Hepsi karmakarışık oldu ve birbirlerini öldürdüler. Sabah olunca da korkup kaçtılar.

– "Edep nedir, diye sorarsanız, kişinin kendisini bilmesidir, derim." derdi.

FETH b. ALİ MEVSILÎ (220/835) (k.s)

Musul şeyhlerinin büyüklerinden ve eskilerindendir. Bişr Hafi'nin akranı idi. Bişr'den yedi yıl önce (220/835 yılında) vefat etmiştir. Bir Kurban Bayramı günü mahalleler arasında dolaşırken halkın kurban kestiğini gördü. Bunun üzerine:

– İlâhî! Bilirsin ki sana kurban edecek, bir şeyim yok. Ben de sadece bu var, dedi ve hemen, bir parmağını boğazına soktu. O anda yere düştü. Gelip baktılar, ölmüş olduğunu gördüler. Gırtlağında yeşil bir çizgi vardı. Bir gün Bişr Hafi'nin evine geldi.

– Yemeğin varsa, getir, dedi. Getirdiler. Birazını yedi ve kalanını sarıp götürdü. Bişr'in kızı bu durumu görünce:

– Feth mütevekkillerin imamıdır, derlerdi. İşte, yemekten bir miktar götürdü, dedi. Bişr:

– O sizi imtihan eti. Eğer tevekkül sağlıklı olursa bu gibi işlerin zararı dokunmaz, diye cevap verdi.

Şeyhülislâm şöyle dedi:

– Eğer tecerrüd sağlıklı olursa Süleyman'ın mülkü bilinmez. Yani varlığı ile yokluğu bir olur. Eğer sağlıklı olmazsa, kişinin kolundaki yeni bile bilinir (Yani en küçük şeye bile aklı takılır).

FETH b. ŞUHRUF MERVEZÎ (273/887) (k.s.)

Künyesi Ebû Nasr'dır. Horasan'ın eski şeyhlerinden olup sipâhiler gibi kabileler arasında dolaşırdı. Abdullah b. Ahmed Hanbel demiştir ki:

– Horasan toprağından Feth gibi bir kişi gelmemiştir.

102 On üç yıl Bağdat'ta bulundu. (helallığı şüpheli olduğu için) Bağdat kaynaklı gıda yemedi. Antakya'dan un getirirlerdi, onu yerdi. Can verirken kendi kendine bir şeyler söylediğini duydular, kulak verdiler: "Allahım, sana olan iştiyâkım arttı, beni kendine çabuk kavuştur." diyordu. Onu yıkadıkları zaman, baldırında, yeşil damarlarla: "el-Fethu lillah" (Kendini Allah'a veren Feth) yazılmış olduğunu gördüler.

Şeyhülislâm dedi ki:

– İbrahim Harbî; "Ben o vakit orada idim ve o yazıyı gördüm" demişti.

Derler ki; onun cenaze namazı otuz üç kere kılındı ve namazında otuz bin kişi vardı. 273 yılı Şaban (Ocak 887) ayında vefat etti.

BİŞR HÂFÎ (227/841) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Nasr'dır. Merv köylerinden olduğunu söylerler. Bağdat'a yerleşmişti. 227/841 tarihinde Muharrem ayında bir Çarşamba günü, Ahmed b. Hanbel'den nice yıllar önce vefat etmiştir. Halk-i Kur'an fitnesi ortaya çıkıncaya kadar onu Ahmed b. Hanbel'den üstün tutarlardı. (Bu fitne sırasında) o sessiz evinde oturdu. (Bu sırada) Ahmed b. Hanbel dinin zaferi için ortaya atılmıştı. Bunun için çalışıp didiniyor, her yerde konuşuyordu. Bişr'e dediler ki:

– Ey Ebû Nasr! Niçin ortaya çıkıp dine yardım etmiyor, Ehl-i Sünneti güçlendirmek için çalışmıyorsun? Şöyle buyurdu:

– Heyhât! Ahmet Hanbel Peygamber makamında duruyor. Onun gibi yapmak kimin elinden gelir? Bende o takat yok.

Yine o: "Allah'a (c.c.) karşı görevini ihmal edenin musibeti ne kadar büyüktür", demiştir.

BİŞR TABERÂNÎ (k.s.)

Taberiye'nin önde gelen şeyhlerindendir. Keramet sahibi büyük bir zât idi. Ona, şeyhlerin:

– Bişr Taberiye'de olduğu süre, biz Rûm (Anadolu-Bizans) cihetinde emniyette sayılırız, dediğini haber verdiler. Bu sözü duyan Bişr, herbirinin kıymeti bin dinar eden kölelerini âzâd etti. Bunun üzerine oğlu ona:

– Ne yaptın, bizi fakir düşürdün, dedi. Bişr de ona şu cevabı verdi:

– Ey oğul! Bunu Hak Teâlâ'nın kendi dostlarının kalbine hakkımda ilham eylediği hüsn-ü zannın şükrü olarak yaptım.

KASIM HARBÎ (k.s.)

103 Hâlinde doğru idi, dünyadan da alâkasını kesmişti. Bir gün hastalanmıştı. Bişr Hâfî onu ziyarete gitti. Kendisini, başının altında bir kerpiç, eski bir hasırın üstünde yatıyor buldu. Dışarı çıkınca komşuları şöyle dediler:

– Otuz yıldır bizimle komşudur. Bugüne kadar bizden asla bir şey istememiştir.

ŞAKİK BELHÎ (174/790) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Ali'dir. Şakik başlangıçta Irak Rey okuluna mensuptu, sonra sahib-i hadis oldu. Sünnete titizlikle riâyet ederdi. İmam Züfer'in talebesi idi. Belh şeyhlerinin en eskilerindendir. Ḥatem Asammın hocasıdır. İbrahim Edhem'le sohbet etmiştir ve onun akranıdır. Zühd ve fütüvvette İbrahim'den üstündür. Tevekkül yolunu tercih etmişti. Bir gün İbrahim Edhem'e:

– Maişet işini nasıl hallediyorsun? diye sordu. İbrahim:

– Bulduğumuzda şükrederiz, bulamadığımızda sabrederiz, diye cevap verdi.

Şakik:

– Horasan'ın köpekleri de böyle yapar, dedi. Bunun üzerine İbrahim:

– Peki, siz ne yapıyorsunuz? diye sordu. Şakîk şu cevabı verdi:

– Bulduğumuzda dağıtırız (îsar), bulamadığımızda şükrederiz.

İbrahim onun başını öpüp: "Üstadsın", dedi.

"Siyerü's-sâlihîn" isimli kitapta bu hikâye değişik anlatılmış ve Şakîk'in sözleri İbrahim'e, İbrahim'in sözleri de Şakîk'e nisbet edilmiştir. İşin doğrusunu Allah bilir.

Şakik demiştir ki:

– Kadı Ebû Yusuf ile İmam Ebû Hanife'nin meclisinde bulunmuştum. Bir müddet onlardan ayrıldım. Bağdat'a geri döndüğümde Ebû Yusuf'u kadılık makamına oturmuş olarak buldum. Halk dâiresini doldurmuştu. Buna bakıp:

– Ey şeyh, ne oldu, elbiseni değiştirmişsin, dedi. Ben de:

– Sen istediğini buldun, ben bulamadım. Bunun için de matem-zede, ve kederli ve bir insan oldum ve mavî (âbâ) giydim, dedim. (Bu sözüm üzerine) Ebû Yusuf ağladı.

Yine o demiştir ki:

– Ben işlediğim günahlardan çok henüz işlemediğim günahlardan korkarım. Çünkü ne yaptığımı biliyorum, fakat ne yapacağımı bilmiyorum. (Yani hâlimin değişmesinden endişe ediyorum).

Yine o, tevekkül; Allah Teâlâ'nın va'dine gönlünün tam olarak güvenmesidir, demiştir. Yine Şakîk şöyle demişti:

– İnsanlarla, ateşle arkadaş olur gibi arkadaş ol. Faydalı taraflarını al, alevlerinden kaç!

Bazı Belh tarihlerinde kayd edildiğine göre Şakîk'i 174/790 yılında, Huttalan vilâyetinde şehid ettiler. Kabri de oradadır.

DAVUD BELHÎ (k.s.)

Eski Horasan şeyhlerindendir. İbrahim Edhem demiştir ki:

104 – Mekke ile Kûfe arasında bir adamla arkadaş oldum. Akşam namazının farzını kıldıktan sonra kısaca iki rek'at daha kıldı ve fı-

sıltı halinde bir şeyler söyledi. (Derhal) sağ tarafında tirit ile bir bardak su ortaya çıktığını gördüm. Kendisi (tiritten) yedi, bana da yedirdi. Bu hadiseyi keramet sahibi bir şeyhe anlattım. Bana:

– Ey oğul, o adam kardeşim Davud (Hızır) idi, dedi ve onun hâlini öyle bir anlattı ki, mecliste olanlar hep ağlaştılar. Ayrıca; O Belh köylerinden birindendir. O köy halkı: "Davud bizdendir", diye diğer köylere karşı öğünürler, dedi. Yine aynı şeyh bana:

– Ondan ne öğrendin, diye sordu. Ben:

– İsm-i a'zamı öğrendim, dedim.

– O hangi isimdir, dedi. Ben de:

– O isim benim gönlümdedir...

diye cevap verdim.

MUHASİBÎ (243/857) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Eski âlim şeyhlerdendir. Zâhir ilimlerini, usûl ilimlerini, muâmelâtı ve işâratı kendisinde toplamıştı. Kitapları da vardır. Bağdatlılar'ın hocasıdır. Aslen Basralı olduğu halde 243/857 tarihinde, Ahmed b. Hanbel'den iki yıl sonra, Bağdat'ta vefat etmiştir. O şöyle demiştir:

– Her kim gönlünü mürakabe ve ihlasla sağlıklı hale getirirse, Hak Teâlâ onun dışını mücahede ve sünnete tâbi olmakla zinetlendirir.

Yine o:

– Nefsini riyâzet ile terbiye etmeyen kişiye manevi makamların yolu açılmaz, demiştir.

Ebû Abdullah Hafif demiştir ki:

– Bizim pîrlerimizden beş kişiye uyunuz ve diğerlerini kendi halleri ile başbaşa bırakınız. O beş kişi; Haris Muhasibî, Cüneyd Bağdadî, Rüveym, İbn 'Atâ ve Amr b. Osman Mekkî'dir (k.s.). Zira bunlar ilim ve hakikatın arasını bulmuşlardır. Yani zâhirî ve bâtınî ilimleri bilirler.

Yine Haris Muhasibî şöyle demiştir:

– Ubudiyet sıfatı, nefsini hiçbir şeye mâlik görmemendir. Bilmelisin ki sen, kendine ne zarar verebilirsin ne de fayda temin edebilirsin.

Derler ki; Haris Muhasibî kırk yıl sırtını duvara dayamadı. Diz üstü oturmaktan başka bir şekilde de oturmadı. Ondan:

– Niçin kendini böyle meşakkatte tutuyorsun, diye sordular.

– Utanıyor ve Mevlâmın huzurunda kul gibi oturuyorum, dedi.

EBÛ TÜRÂB NAHŞEBÎ (245/859) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Adı, Asker b. Huseyn'dir. Bazıları adının Asker b. Muhammed b. Huseyn olduğunu söylerler. Horasan şeyhlerinin büyüklerindendir. İlim fütüvvet, zühd ve tevekkül sahibi idi. Basralı Ebû Hâtem 'Attar ve Belhli Hatem Asamm ile sohbet etmiştir. Ebû Abdullah b. Cellâ ve Ebû Ubeyd Busrî'nin üstadıdır.

105 (Bir zamanlar) Ebû Türâb üç yüz kırbalı dervişle çölün yolunu tuttu. Fakat kendisiyle beraber ancak iki kişi kalabildi ki bunlar Ebû Abdullah b. Cellâ ve Ebû Ubeyd Busrî idi. Diğerleri onun mücahedesine tahammül edemeyip geri dönmüşlerdi.

Demiştir ki:

– Ârif, o kimsedir ki hiç bir şey onu karartmaz, her şey onunla aydınlanır.

Yine o; İbadetler arasında gönülden geçen şeyleri düzeltmekten daha faydalı bir şey yoktur, demiştir.

Ebû Türâb şöyle demiştir:

– Bir kimse Hak sübhânehu ve Teâlâ ile (fikren ve kalben) meşgûl iken onu terk eder ve ondan başkası ile meşgul olursa hemen helâk olur.

Yine Ebû Türâb: Eğer içinizden biri bol nimetlere erişirse, kendisi için ağlasın. Çünkü bu durum onun sâlih olmayanların yolunda bulunduğunun işaretidir, demiştir.

Yine o şöyle demiştir:

– Benimle Allah Teâlâ arasında bir ahid vardır. Buna göre asla elimi harama uzatmam. Eğer uzatırsam Allah elimi kırsın!

Yine Ebû Türâb buyurdu ki:

– Her kim Allah'tan (c.c.) yüz çevirir ve bu onun sürekli hali olursa, Hakk'ın velî kullarına dil uzatır, onları karalar, kötüler.

Ebû Türâb Nahşebî 245/859 yılında vefat etti. Çölde namaz kılarken sam yeline uğramış ve vefat etmişti. Bir sene öylece ayakta kaydığı halde vahşî hayvanlar ve kuşlardan hiç biri ona saldırmaya cesaret edememiştir. Zünnûn da aynı sene vefat etti.

EBÛ TÜRÂB REMELÎ (k.s.)

Ebû Türâb Mekke'den sohbetinde bulunanlarla yola çıktı. Yolda onlara:

– Siz ana yoldan gidin. Ben Tebük yoluna sapacağım, dedi. Arkadaşları:

– Orası çok sıcaktır, dediler. O:

– Mutlaka, gideceğim. Fakat siz Remle'ye varınca filân dostumuzun evine gidin, dedi. Dervişler Remle'ye ulaşınca o zâtın evinde konakladılar. Ev sahibi onlar için dört parça kızarmış et getirdi. Ansızın bir akbaba (doğan) havadan inip etin bir parçasını kaptı ve gitti. Dervişler:

– Nasip değilmiş, dediler ve etin geri kalanını yediler. İki gün sonra Ebû Türâb geldi. Kendisine:

– Hiç yolda bir şey buldun mu, diye sordular. O:

– Hayır, yalnız filân gün bir akbaba önüme bir parça kızarmış sıcak et bıraktı, dedi. Dervişler:

– Biz filân yerde yemek yerken, onu bizim önümüzden kaptı, dediklerinde Ebû Türâb da:

– Sıdk böyle olur, (dürüstlük bunu gerektidir), dedi.

EBÛ HÂTEM'ATTAR (k.s.)

Ebû Türâb'ın akranı ve Ebû Sa'îd Harrâz ile Cüneyd'in hocasıdır. "Ebû Hâtem'in dışı tüccar sûretinde, içi faziletli kişiler siretindedir", demişlerdir. Yine onun için: "İşâret ilimlerinden söz söyleyen kişi o'dur" derlerdi.

O, Eğer bir dervişi yamalı elbise ve futâ ile görürse şöyle derdi:

106 – Ey benim efendilerim! Bayraklarınızı açtınız, davullarınızı çaldınız. Bilsemki Hakk'a kavuşunca ne biçim kişiler olacaksınız!

Bir şahıs Ebû Hâtem 'Attar'ın konağına gidip kapısını çaldı. Ebû Hâtem:

– Kim o? diye sordu. Adam:

– Allah, diyen kimse kalmadı, dedi. Ebû Hâtem kapıyı açtı, dışarı çıktı, yüzünü toprağa sürdü ve o dervişin ayağını öptü. Sonra:

– Allah, diyen kimse kalmadı, dedi.

Bir zamanlar Bağdat'ı donatmışlar, çok ahlâksızlık yapıyorlardı. Şiblî'ye rüyasında:

– Eğer sen, "Allah" demeseydin bütün Bağdat'ı yakardık, dedi-

ler. Şiblî bu sözü halka açıkladı. Halk:

– Biz de Allah deriz, dediler. Bunun üzerine Şiblî şöyle dedi:

– Doğru, siz de Allah dersiniz, fakat nefsen be nefs dersiniz. Ben de Allah derim ama hakken be Hak derim. Yani siz nefsinizden nefsaniyetle söylersiniz, ben Hakk'dan hakkaniyetle söylerim. "Allah" diyen kişinin mâsivâyı terk edip her şeyi unutması gerekir. "Ey Rasûlüm, sen, Allah de Sonra onları bırak, batıl dedikodularında oynayıp dursunlar (En'am 6/91).

Hakk'ın hakikatını kimse bilemez,
Hak uğrunda her şeyi terk eden müstesna
Bilmez Hakk'ın hakikatını bir kimse hiç,é
İllâ şu kimse ki ere tecrid ile Hakk'a

– Bütün insanlar Bir (Allah) derler, fakat bin türlü şeye bağlılıkları vardır. Bu kavim, yani ehl-i tecrid de Bir der ve kendilerine başka bir şey nisbet etmekten kaçınırlar. "Tecrid ehlindeniz" sözünü dahi kendilerine isnad etmezler.Allah hariç her şey batıldır. Her nimet mutlaka zâil alacaktır.

Ebû Hâtem; "Seyr ü sefer gönül ile yapılmalıdır.", demiştir.

SERİ SAKATÎ (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Hüseyin olup Cüneyd'in ve diğer Bağdatlı şeyhlerin hocasıdır. Hâris Muhasibî ve Bişr Hâfî onun akranı idiler. Ayrıca Serî, Ma'ruf Kerhî'nin talebesidir. İkinci tabakadan olanların çoğu ona mensuptur. Ramazan 253 / Eylül 867 tarihinde Salı günü, sabahleyin, vefat etmiştir.

Cüneyd demiştir ki:

– Seri'den daha çok ibadet eden bir kişi görmedim. Ölümüne sebep olan hastalığındaki durumu hariç yetmiş yıl onu yatarken gören olmamıştır.

Yine Cüneyd şöyle dedi:

– Bir gün Seri'nin evine girdim. Onu, evini süpürür ve aşağıdaki beyti okuyup ağlarken buldum. Tercüme:

Çün rûz u şeb işim oldu nâle vü âh,
Bana ne geceler olsa dırâz ya kütah!

Seri ecel yastığına başını koyduğu zaman Cüneyd'e şöyle dedi:

107 – Kötülerin sohbetinden uzak dur. İyilerin sohbeti de seni Allah'tan alıkoymasın.

Şeyhülislâm'ın dediğine göre Cüneyd şöyle demiştir:

– Bir zamanlar Seri'nin önünde oturuyordum. Evinin önünde de bir cemaat vardı. Bana:

– Kapıdakiler kimlerdir? Aralarında hiç yabancı var mı? diye sordu. Ben:

– Yok, yalnız bir derviş var o da Hakk tâlibi, dedim.

– Davet et gelsin, dedi. İçeri çağırdım. Seri onunla konuşmaya başladı. Söz uzadı ve öyle esrarlı bir konuşma oldu ki ben anlamayıp sıkıldım. Sonunda Seri ona dedi ki:

– Kimin talebesisin? Derviş:

– Herat'ta bir üstadım var. Ben ona namazın farzlarını, o da bana ilm-i tevhidi öğretiyordu, dedi. Seri:

– Mademki bu ilim Horasan'da var, öyleyse her yerde olması gerekir. Ne zaman Horasan'da yok olursa diğer yerlerde de yok olur, dedi. .

Seri demiştir ki:

– Marifet uçan bir kuş gibi, yukarıdan aşağıya iner. Hicâb ve haya dolu bir gönül görünce de iner, ona konar.

Yine o: "Marifetin başlangıcı, nefsi mâsivâdan temizlemek ve sırf Hakk'ı taleb etmektir", demiştir.

Seri; "Her kim, ahirette faydası olmayan şeylerle, halk için süslenirse o kişi, Hakk nazarından düşer", dedi.

Yine o şöyle demiştir:

– Tarsus'ta hastalandım. Gönül ehli olmayan zamanın hâfızları beni ziyarete geldiler. Yanımda o kadar oturdular ki bana sıkıntı geldi ve üzüldüm. Sonunda benden duâ taleb ettiler. Ellerimi kaldırıp dedim ki: "Ey Allahım! Hasta ziyaretinin nasıl olması gerektiğini bize öğret."

Cüneyd demiştir ki:

– Bir gün Seri Sakatî'ye gittim. Bana bir iş buyurdu. O işi bitirip tekrar yanına varınca elime bir kâğıt parçası tutuşturdu. Üzerine şu şiir yazılmıştı:

İşittim beyâbanda bir hoş nidâ,
Meğer bir şuturbân ederdi sadâ.

Anınçün nihan ağlarım der idi.
Kim benden özey elüp (usanıp) olasın cüdâ.

ALİ b. ABDULHAMİD'(k.s.)

108 İlk şeyhlerdendir. Güzel halleri ve yüce amelleri vardı. Onu "abdal" tabakasından sayarlar. Demiştir ki:

– Bir gün Seri'nin kapısını çaldım. İçeride şöyle söylediğini işittim: "Ey Allahım! Beni senden alakoyanı benden uzaklaştırıp kendinle meşgûl et."

Onun bu duâsı bereketiyle Hakk Teâlâ bana, yaya olarak, Halep'ten kırk kere hacca gitmeyi nasib etti.

İBN SEMMÂK (k.s.)

Bağdatlı'dır. Seri'nin şeyhlerinden idi. Halktan uzak durur, münzevî bir hayat sürer ve ibadetle meşgûl olurdu. Cüneyd dedi ki:

– Seri'nin şöyle söylediğini işittim: "Bir gün Ebû Cafer Semmâk bana geldi. Çevremde bir gurup insan oturuyordu. Kendisi oturmayıp ayakta durdu ve bana bakıp şöyle dedi:

– Sen battalların (âvârelerin, aylakların) ikâmet-gâhı olmuşsun. Geri dönüp gitti ve o cemaatin benim yanımda bulunmasından hoşlanmadı."

AHMED HADRAVEYH (240/854) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Hamid olup Horasan'ın büyük şeyhlerindendir. Belhli idi. Ebû Türâb Nahşebî ve Hâtem Asamm ile sohbet etmiştir. İbrahim Edhem'i görmüştür. O, İbrahim Edhem'in: "Gerçek tövbe, kulun sır safası ile Hak Teâlâ'ya dönmesinden ibarettir." buyurduğunu söylemiştir.

Ahmed Hadraveyh, Bâyezid'in ve Ebû Hafs Haddâd'ın akranındandır. Hac seyahatinde Ebû Hafs'ı Nişabur'da, Bâyezid'i Bistâm'da ziyaret etmiştir. Ebû Hafs'a:

– Bu tâifeden kimi büyük görüyorsun, dediler.

– Himmet ve doğruluk konusunda Ahmed Hadraveyh'ten

daha iyi hal sahibi kimse görmedim, diye cevap verdi.

Bir şahıs Ahmed Hadraveyh'ten kendisine nasihat etmesini istedi:

O da:

– Nefsini mücahede ile öldür ki, Hakk'ı müşahede ile onu diriltebilesin, dedi. O şöyle demiştir:

– Hakk açık seçik ortadadır. Davet işitilmiştir. Öyleyse bundan sonra şaşkınlık körlükten başka bir şey değildir.

240/854 yılında vefat etmiştir. Kabri Belh şehrindedir. Teberrüken ziyâret edilir.

YAHYA b. MUAZ RÂZÎ (258/372)(k.s.)

Bu da birinci tabakadandır. Künyesi, Ebû Zekeriya, lâkabı Vâiz'dir. Yusuf b. Hüseyin Râzî demiştir ki:

– Âlimleri, hakîmleri ve şeyhleri görmek için yüz yirmi şehir gezdim. Söz söylemeye, Yahya b. Muaz Râzî'den daha çok muktedir olan bir kimse göremedim.

Yahyâ şöyle demiştir:

– Bana âsilerin tevazuu, itaat edenlerin cüretkârlıklarından daha hoş gelir. Şeyhülislâm demiştir ki:

109 – Zaman olur ki kişi kendini ibadete verir ama o ibadet o kişi için-dalalet sebebi olur. Yani kanmasına ve ve kendisini beğenmesine yol açar. Aksine zaman olur, bir meşguliyet ve günaha düşürür. O günah onun için hidâyet sebebi olur. Yani kendi hâline bakar. Gaflet uykusundan uyanır. İstiğfar ve tövbe eder. Şüphesiz hüküm Allah'ındır ve nasıl dilerse öyle yapar. Hikmetini kendisi bilir. Bu iki halden emin olmak aldanmak ve oyuna gelmektir. Zira bu hususta O'nun hükmü nedir bilemez ve âkibetin ne olur anlayamazsın. Her hâl ü kârda bu hususta cesur olmaman gerekir. Hakk Teâlâ cür'etle günah işleyip: "Allah bizi mağfiret eder." diyen kişilerden şikâyetçidir. Hiç bir şey günahı küçük göstermekten daha kötü olamaz. Günahın küçüklüğüne bakma. Sen, kimin emrini yerine getirdiğine bak!

Yahya b. Muaz'a;

– Bazıları, "Biz öyle bir makama ulaştık ki artık namaz kılmaya ihtiyacımız yok." diyorlar. (Bu konuda siz ne dersiniz) dediler. Yahya:

– Evet, eriştiler ama Cehenneme eriştiler, diye cevap verdi.

O şöyle demiştir:

– Mahabbette samimiyet, kişinin sevgilisine itaat ederek amel etmesidir. Yine o: "Zâhidler dünya garibleri, ârifler ahiret garibleridir." demiştir. Yine Yahya şöyle demiştir:

– Hakk Teâlâ bir tâifeyi dost edindi ve onların gönlünü kendisine bağladı. Bir kişi başka birini dost edinse ve onun gönlünün kendisine bağlandığını bilse, kendi dostluğu daha da artar. Yani kendisinin ona olan bağlılığı gibi onun kendisine olan bağlılığının da artmasını ister.

Yine o demiştir ki:

– Her kim ki dosttan (gelen musibet ve nimetleri) dosttan gayri olarak gördü, dostu görmedi demektir.

"Marifet ehli yeryüzünde yalnızdır, insanlarla ünsiyetleri yoktur."

Yine o: "Gerçek mahabbet iyilikle artmaz, kötülükle eksilmez." dedi.

Tarihçiler, Yahya b. Muaz'ın Belh'e gidip bir müddet orada oturduğunu, sonra Nişabur'a geldiğini ve 258/872 tarihinde vefat ettiğini söylerler.

HALEF b. ALİ (k.s.)

Basralı idi. Yahya b. Muaz ile sohbet etmişti. O demiştir ki:

– Bir gün Yahya b. Muaz'ın meclisinde idim. Bir kişi vecde geldi. Şeyh'e:

– Bu adama ne oldu, diye sordular.

– Hakk sübhânehu ve Teâlâ'nın kelâmını işitti. Vahdaniyet sırrı gönlüne keşf oldu ve beşeriyet sıfatı mahvoldu, cevabını verdi.

BÂYEZÎD BİSTÂMÎ (261/875) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Adı, Tayfur b. İsa b. Adem b. Seruşandır. Büyük dedesi mecûsi idi, sonra müslüman oldu. Ahmed Hadraveyh, Ebû Hafs ve Yahya b. Muaz akranındandır. Şakîk Belhî'yi görmüştür. 261/875'te vefat eti. 234/848'de öldüğünü söyleyenler de vardır, fakat ilk tarih daha doğrudur. Hocası bir Kürt idi.

Hocasına hürmeten: "Benim kabrimi hocamın kabrinden daha alçak yapınız.", diye vasiyet etmişti.

110 Başlangıçta "ashab-ı rey"den, yani Hanefi mezhebinden idi. Sonra ona bir velâyet feth oldu ve mezhebi de o velâyet içinde kendilerine ma'lûm oldu. Şeyhülislâm dedi ki:

– Bâyezid'e çok iftira ettiler. Bunlardan biri de onun: "Ben çadırı arşın hizasına kurdum", dediğini söylemeleridir. Şeyhülislâm devamla:

"Bu söz şeriatta küfürdür. Hakikatta (Allah'tan) uzak kalmaktır. Kendini göstermekle hakikat sahih olur mu? Yani sen kendini hor ve hakir gördüğün zaman hakikat sahih olur. Hakikat nedir? Hakikat benliğinden kurtulmaktır. Hakikat kişinin kendisini, kendi nefsini görmemesidir. Eşitlik iddiasının küfür olduğunda şüphe yoktur. Tevhid ikilikle hiç uyuşur mu? Şüphesiz uyuşmaz. Yoklukla erişmek gerek varlıkla erişmek gerekmez."

Hadraveyh şöyle dedi:

– Eğer arşı görürüm (dersem) kâfir olurum.

Cüneyd, temkin ehli, yani sebat sahibi olup kendisinde bûh yani zuhur ve izhar yoktur. Emir ve nehye tazim edip işi ve meyvayı asıldan aldığı için herkes onu makbûl saydı. Cüneyd'e:

– Senin vatanın nerededir? diye sordular. O da şöyle dedi:

– Arşın altında. Yani himmetimin sonu, bakışımın nihayeti, canımın rahatı ve işimin bitişi, Allah Teâlâ'nın Musa'ya (a.s.) vâki olan şu hitabıdır: Yâ Mûsa! Sen garibsin ve senin vatanın benim.

Rivayet olunduğuna göre, Bâyezid namaz kılarken çatırdayan göğüs kemiklerinin sesini işitirlerdi. Bu durum onu Allah'tan korkması ve şeriata bağlılığının eseri idi. Vefatına yakın:

– Yâ Rabbi! Seni gafletsiz zikr edemedim. Kulluğunda da za'f göstermeden hizmet edemedim, demiş ve rûhunu teslim etmiştir.

Talebesi Ebû Mûsa şöyle demiştir:

– Bâyezid dedi ki: "Rüyamda Cenab-ı Hakk'ı gördüm ve O'na: "Sana nasıl ulaşılır?" diye sordum. Hakk Teâlâ buyurdu ki: "Varlığından geçersen erişirsin."

Şeyhülislâm şöyle demiştir:

– Hakk sübhânehu ve Teâlâ'yı bilmenin yolu kolay ama O'nu bulmanın yolu zordur.

Bâyezid vefat ettikten sonra onu vâkıada gördüler ve kendisine:

– Ne haldesin? diye sordular. Şöyle cevap verdi:

– Bana: "Ey ihtiyar, ne getirdin?" diye sordular. Dedim ki: "Bir fakir padişahın kapısına gelince, ne getirdin, demezler, ne istersin diye sorarlar."

Derler ki; Nişabur'da, Irakiyye adında ihtiyar bir kadın vardı. Kapı kapı dolaşır dilencilik ederdi. Öldükten sonra onu rüyada gördüler ve:

– Ne haldesin? diye sordular. Kocakarı:

111 – Bana: "Ne getirdin?" dediler. Ben de dedim ki: "Ah! Bütün hayatım boyunca beni hep, "Allah versin", diye buraya hâvale ederlerdi. Şimdi siz de, "Ne getirdin?" diyorsunuz. (Bu söz üzerine) Cenab-ı Hakk'tan: "Doğru söyler, ona ilişmeyin", diye hitap geldi.

EBÛ ALİ SİNDÎ (k.s.)

Şeyh Rûzbehan Baklî, "*Şathiyyat Şerhi*'nde" demiştirki:

– Ebû Ali Sindî Bâyezid'in hocalarındandır. Bâyezid onun hakkında: "Ebû Ali'den ben tevhidde ilm-i fenâ öğrendim. O da benden fâtiha ve ihlâs sûrelerini öğrendi." demişti.

EBÛ HAFS HADDÂD (264/878) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Adı, Ömer b. Seleme olup Nişabur'un bir köyündendir. Eşsiz bir insan idi. Ehl-i melâmetin şeyhi Ebû Osman Hîrî'nin pîridir. Şah Şucâ Kirmânî ona olan nisbetini açıkça belirtmiştir.

Şeyhülislâm şöyle dedi:

– Ebû Hafs, çağında dünyada nümûne insan idi. Cenab-ı Hakk; onu gösterip: Bana böyle (kul) gerek", buyurdu.

Müemmil Cessâs Şirâzî (r.a.) şöyle dedi:

– Cüneyd'e hikmet, Şah Kirmânî'ye vücûd, Ebû Hafs'a ahlâk, Ebû Yezid Bistâmî'ye de aşk şaşkınlığı verildi.

Ebû Hafs, Ahmed Hadraveyh ve Bâyezid'in arkadaşı, Abdullah Mehdî Bâverdî'nin talebesidir. Bâverdî ile çok sohbet etmiş, dostluk kurmuştur. 264/878'de vefat etmiştir. Bazıları 267/881'de öldü derler. İlk rivayeti kabul edenler daha çoktur. İmam Abdullah Yâfii'nin tarihinde 265/879'da vefat ettiği yazılıdır.

Ebû Hafs demiştir ki:

– Zâhirdeki güzel edep, bâtındaki güzel edebin aynasıdır. Nitekim Mustafa (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Kalbinde huşû (sükûn ve huzur) olanın organlarında da huşû vardır."

Bir zamanlar Ebû Hafs hacca gitmişti. Bağdat'a varınca Cüneyd onu karşıladı. Ebû Hafs ihtiyarlamıştı. Müridleri kemâl-i edeple yanıbaşında duruyor ve yine edeple hareket ediyorlardı. Cüneyd şöyle dedi:

– Müridlerine hükümdarların edeplerini öğretmişsin. (Onları askerî bir disiplin içinde yetiştirmişsin) Ebû Hafs şöyle cevap verdi:

– Hakk dostlarının zâhir âdabına riâyet etmek, bâtınen Hakk'a karşı olan edebin aynasıdır.

Şeyhülislâm, bir başkasına âit olan, aşağıdaki beyti bu hususta okudu. Tercüme:

Şem' ki cânın içre rûşen olur.
Pertev-i tal'atında rûşen olur.

(İçinde güzel bir şey gizleyenin yüzünde bunun belirtisi görülür.)

Yine Ebû Hafs demiştir ki:

– Kim ki işlerini, sözlerini ve hallerini Kitap ve Sünnet terazisine koyup ölçmezse (ve hatırına gelen fikirlerini itham etmezse) biz onu erler zümresinden saymayız.

112 Yine o: "Mürüvvet kişinin insaflı olması ve kimseden intikam almayı düşünmemesidir", demiştir.

EBÛ MUHAMMED HADDÂD (k.s.)

Ebû Hafs'ın müridlerinden olup Nişâbur'un bir mahallesinde doğmuştu. Ebû Hafs'ın yanına vardığında Şeyh ona:

– Git, demircilik yap. Kazancını dervişlere ver, ama sen kazancından yeme. Kendin için dilencilik yap ve onunla geçin, demişti. O da nice zaman böyle yaptı. Halk ona dil uzattı ve:

Şunun hırsına bak! Hem çalışıp kazanıyor, hem dilencilik yapıyor, dediler. fakat ne zaman ki gerçeği öğrendiler Ebû Muhammed'i her hususta takdir ederek ona ihsanda bulundular. Keselerini açıp itiraz etmekten kaçındılar. Sonunda Ebû Hafs ona:

– Halk arasında durumun öğrenildiği için bundan sonra dilenci-

lik yapma. Çünkü artık sana dilencilik haram oldu. Tekrer eski işinle, demircilikle, uğraş ve nafakanı onunla temin et, halka da dağıt, dedi.

Derlerki; Bir zamanlar müridin biri onun huzuruna çıktı. O da müride:

– Eğer bu yola girmek istiyorsan git, hacamatcılık öğren. Halk sana "haccâm" desin başlangıçta ârif (sûfî) demesin. Ondan sonra mesleğini ister icra et ister etme, dedi. (Haccam diye tanınman sufi diye tanımandan iyidir).

ZALİM b. MUHAMMED (k.s.)

Büyük şeyhlerden idi. Asıl adı Abdullah olduğu halde kendisine Zâlim adını takmıştı:

– Ben asla Hakk Teâlâ'ya kulluk yapamadım, öyleyse zâlimim, derdi.

Ebû Ca'fer Haddâd'ın ashabından idi. Demiştir ki:

– Kim bu yolun kendisine açılmasını isterse üç şey yapması gerekir: Hakk'ı zikir ile huzur bulmak, halktan kaçmak, az yemek

EBÛ MÜZÂHİM ŞİRÂZÎ (345/956) (k.s.)

İran'ın ulu şeyhlerindendir. Cüneyd ve Şiblî ile mübahase yapmıştır. Marifetten söz söylemeye başlayınca şeyhler ondan korkardı. Gayet güzel konuşurdu, şevket sahibi idi. Şeyh Ebû Abdullah Hafif, İran şeyhlerinin isimlerinden söz ettiği kıtasında ondan da bahsetmiştir. 345/956 yılında vefat etti.

Bir gün Ebû Hafs'ın ziyaretine niyet etti. Ebû Hafs ve müridlerinin eline bir miktar fütûh geçmişti. Müridler:

– Bu para ile helâları temizletelim, dediler. Ebû Hafs ise:

Helâları biz kirlettik, yine bizim temizlememiz gerekir. O fütûh'tur dervişlerin bir işi için lâzım olabilir, dedi. Helâları temizlemeye başladılar. Ansızın bir şahıs gelip Ebû Hafs'a:

- Eğer bu o Ebû Müzahim ise -ki onu tanırım- beni böyle görmesi gerekir. Az sonra Ebû Müzahim geldi, durumu görünce selâm verdi ve elbisesini çıkarıp temizliğe başladı.

113 – Kendini ve elbiseni temizle. Şeyh Ebû Müzâhim Fâris'ten çıkmış size geliyor, dedi. Ebû Hafs da:

Ebû Hüseyin Kûyencî (Buşencî) (Rh.t.) demiştir ki:

– Bir kimse Allah yolunda nefsini zelil tutarsa Hakk Teâlâ onun kadrini yüceltir, nefsini üstün tutar ve halka büyüklük taslarsa Hakk Teâlâ onu kullarının nazarında hor ve hakir düşürür.

Ebû Bekir Verrâk demiştir ki:

– Bu (tasavvuf) o kişinin işidir ki Allah için canla başla mezbeleleri süpürür.

ABDULLAH MEHDÎ BÂVERDÎ (k.s.)

Tasavvuf ehlinin büyüklerinderdir. Ebû Hafs Haddad'ın hocasıdır. Ebû Hafs Baverd'e gidip ona talebe olmuştu. Başlangıçta demirci idi. Demircilikten vazgeçmesinin sebebi şu idi: Bir gün bir demir parçasını ateşe koymuştu. Bu sırada bir kişi dükkanının önünden: "O gün, mevcût olan bütün mülk Rahman'ındır. Kâfirlere ise, bugün, çok çetin bir gün olur." (Furkan: 25/26) âyetini okuyarak geçti. Bunu duyan Abdullah kendisinden geçti ve elinde tuttuğu demir parçasını düşürdü. Onun yerine ateşteki kızgın demiri alıp götürdü. Çırağı bu durumu görünce düşüp bayıldı. Abdullah ona:

– Sana ne oldu? diye sordu. Sonra kızgın demiri eline aldığını görünce:

– Sırrın ortaya çıktı, bu işten kurtuldum, deyip dükkanını bıraktı ve çekip gitti.

HAMDÛN KASSAR (271/884) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Sâlih olup melâmet ehlinin şeyhi ve imamıdır. Nişâbur'da Melâmet tarikatını o yaymıştır. Onun ve müridlerinin durumu Irak'ta anlatılınca Sehl Tüsterî ve Cüneyd bu sözleri duydu ve şöyle dediler: "Eğer Ahmed-i Mürsel (s.a.v.)'den sonra peygamber gelseydi bu tâifeden gelirdi."

Hamdûn âlim idi. Fakih Süfyan Sevrî mezhebine bağlı ve ona tâbi bulunuyordu. Abdullah Münazil'in de hocasıdır. Talebelerinden hiç biri, İbn Münazil gibi onun tarikatında sebat etmemiştir. Eslem b. Hüseyin Bârûsî, Ebû Türab Nahşebî ve Ali Nasrâbâdî ile sohbet etmiştir. Ebû Hafs'ın arkadaşı idi. 271/884 yılında, Nişabur'da vefat etmiştir. Kabri Hîre'dedir.

O demiştir ki:

114 – Nefsim, Firavun'un nefsinden faziletlidir, demem, fakat gönlüm Firavun'un gönlünden faziletlidir, derim.

Yine o demiştir ki:

– Kim selefin hayatı tarzına bakarsa kendi kusurunu ve erlerin derecesinden ne kadar geri kaldığını anlar.

Yine o: "Her kimde hayırdan bir haslet görürsen ondan ayrılma ki onun bereketinden sana da erişsin." demiştir.

Bir zamanlar Hamdûn bir eve misafir olmuştu. Ev sahibi bir yere gitmişti. Hamdûn'a bir parça kâğıt lâzım oldu. Ev halkı ona bir kâğıt parçası getirdiler. Hamdûn onu almadı ve:

– Sahibi yokken benim o kâğıdı almam ve bir işte kullanmam doğru değildir. Çünkü (ev sahibinin ölmesi halinde vârislerinin verecekleri kâğıdı kullanmada bir sakınca yok ama) sahibinin ölü mü, sağ mı olduğunu bilmiyorum, dedi.

Şeyhülislâm dedi ki:

– Hamdûn'un bütün hayatı ve işleri böyle idi. Halbûki şimdi bir tâife türedi ki her şeyi mübah görüyor, şeriata aldırmıyor, zındıklığı, edepsizliği, hürmetsizliği âdet ediniyor ve buna melâmet diyorlar.

Bir insanın şeriata karşı hürmetsizce davranması ve bundan dolayı halkın onu ayıplaması melâmet değildir. Melâmet, Hakk sübhânehu ve Teâlâ'nın hizmetinde iken halka aldırış etmemektir.

EBÛ HÜSEYİN BÂRÛSÎ (k.s.)

Adı, Seleme b. Hüseyin Bârûsî, künyesi Ebû İmrân'dır. Şeyh Ebû Abdurrahman Sülemî, *Tarih-i Sûfiyye*'sinde, onu zikretmiş ve demiştir ki: O, Nişâbur'un ilk şeyhlerindendir. Hamdûn Kassar'ın hocalarından idi. Duâları kabûl olunurdu.

Sem'ânî'nin Ensâb'ında Bârûs'un, Nişabur'a yakın bir köy olduğu kayıtlıdır. Ebû Hüseyin demiştir ki:

– Sünnete uymadıkça ve bid'attan uzaklaşmadıkça hiç kimsede iman nûrundan bir eser zuhur etmez ve nerede nursuz bir işin ortaya çıktığını görürsen bil ki orada bir gizli bid'at vardır.

Ebû Abdullah Kirâm bir gün ona şöyle dedi:

– Benim müridlerim hakkında ne dersin? Ebû Hüseyn Bârûsî:

– Onların içlerinde olan arzu dışlarında olsaydı, dışlarında

olan zühd içlerinde bulunsaydı er olurlardı. Gördüm ki çok namaz kılıyor, çok oruç tutuyorlar. Fakat üzerlerinde imandan eser yok, diye cevap verdi.

Yine o:"Zâhirin karanlığı, bâtının karanlık olmasındandır" demiştir.

MANSUR b. 'AMMÂR (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebü's-Seri idi. Kendisi Merv halkındandır. Bazıları Bâverd, bazıları da (Buşenc Pûşenk) ahalisinden olduğunu söylemişlerdir. Basra'da otururdu. Hakîm şeyhlerdendir. Muâmelât konusunda güzel sözleri vardı. Vefatından sonra onu vâkıada gördüler ve:

–Ne haldesin? diye sordular. Şöyle cevap verdi:

115 – Beni hoş tuttular. Yedinci gökte bir minber kurdular ve bana: "Yürü, yukarı çık. Şimdiye kadar orada benden bahsettin, şimdi burada benimle, dostlarımla ve meleklerimle konuş", dediler. Bir zamanlar gencin biri onun elinden tövbe etmişti. Lâkin tövbesini bozdu ve yoldan çıktı. Mansur b. Ammar delikanlıya şöyle dedi:

– Yoldaşlarının az olduklarını gördün usandın, sıkıldın ve tarikattan ayrıldın. Bu hâline bundan başka sebep göremiyorum.

AHMED b. ÂSIM ANTÂKÎ (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesinin Ebû Ali ve Ebû Abdullah olduğunu söylerler. Bişr b. Hâfî, Serî Sakatî ve Haris Muhasibî'nin akranından olduğu bilinmektedir. Fudayl b. 'Iyâd'ı gördüğünü ve Ahmed b. Ebü'l-Havârî'nin hocalarından olduğunu da söylerler.

O şöyle demiştir:

– Her amelin imamı ilimdir, her ilmin imamı inâyettir.

Yine o: "Biz, bedenle icra edilen amel-i salih hususunda salihlere muvafakat, himmet konusunda da muhalefet ettik." demiştir. Yine Ahmed b. Âsım Antâkî: "Sabır, rızanın başıdır." demiştir.

Ona ihlastan sordular, şöyle dedi:

– İhlâs, iyi bir iş yaptığın zaman o iş sebebiyle anılmayı istememen, seni büyük görmelerini arzulamaman ve onun sevabını Hakk'tan başkasından beklememendir.

Yine demiştir ki: "Bir iş yaptığın zaman, yeryüzünde senden baş-

ka bir kimsenin olmadığını, gökyüzünde Hakk'tan başka bir varlığın bulunmadığını düşünerek yap.

MUHAMMED b. MANSUR TÛSÎ (k.s.)

Bağdat'ta otururdu. Sûfî ve muhaddis idi. Osman b. Mes'ud Dârimî, Ebü'l-Abbas Mesrûk, Ebû Cafer Haddâd Mihenî, Ebû Sa'id Harrâz ve Cüneyd'in hocasıdır. Ebû Sa'îd demiştir ki:

– Müritliğimin başlangıcında seyahate meylim fazla idi. Bir gün Muhammed b. Mansur bana dedi ki:

– Ey oğul! Mürid olduğun yeri bekle ki o yerde sana her türlü hayır ve bereket kapısı açılsın.

Yine o demiştir ki:

– Muhammed b. Mansur Tûsî şöyle dedi: "Bir vakitler tavaf yaparken ağlayıp inleyen bir şahıs gördüm. Şöyle diyordu:

– Yâ İlâhî! Kaybettiğim şeyi geri ver! Ben:

– Ne kaybettin? diye sordum. Şöyle cevap verdi:

– Onunla (Hakk'la) hoş bir hayatım vardı. Bir seferinde çölde susuz kalmıştım. (Hakk'a) yabancı biri gibi; "günler sıcak, yer çöl, etraf ıssız", dedim ve helâk olurum diye korktum. O anda bir bulut geldi ve öyle bir yağmur yağdı ki bu seferde suda boğulup öleceğim diye korkmaya başladım. Kendime geldiğimde o güzel hayatın son bulduğunu gördüm.

116 Şeyhülislâm dedi ki:

– Bu hâl onun için bir ceza idi. Yani: "Anlamadın mı ki benim kudretim için yaz ve kış günleri birdir." demektir.

Yine Ebû Sa'îd Harraz demiştir ki:

– Muhammed b. Mansur'a: "Fakrın hakikatı nedir?" diye sordular. O da: "Bulamadığın vakit kalben istememen, bulduğun vakit îsar eylemendir." buyurdu.

Yine Muhammed b. Mansur şöyle demiştir:

– Sâlik sülûkünde dört şeye muhtaçtır: Onu sevk ve idare edecek olan bilgi, ünsiyet edeceği zikir, onu zapt u rapt altına alacak takvâ ve kendisini taşıyacak olan yakîn.

Şeyhülislâm: "İnsanın bütün ömrünce bu dört şeyden ayrılmaması icab eder. Zira sen, her an (manevi) bir seferdesin ve bir menzile müteveccihsin. Kim ki bu düşünceden uzaktır ömrü boşa geçmiştir. Önce yolcuya, onun nefsini terbiye ve idare edecek

bir ilim; ikincisi yalnızken ona dost ve arkadaş olacak, yalnızlık ve korkudan kurtaracak zikir; üçüncüsü onu uygunsuz bir işe başlatmayacak zühd ve vera'; dördüncüsü de bir binek gibi onu hiçbir yerde bırakmadan menzile götürecek ve hangi durumda bulunursa bulunsun onun sıkıntısız yaşamasını sağlayacak bir yakîn gerekir." dedi.

Bir gün Muhammed b. Mansur bir toplulukta konuşuyordu. Söz döne dolaşa Melâmete ve melâmet ehline geldi. Orada bulunanlardan biri:

– Melâmet sözü bizim ne haddimize! Biz nerede, Melâmet nerede? Dedi. Muhammed b. Mansur da şunu ilâve etti: "Salihlerin zikri esnasında gökten rahmet iner." Gerçekten, gökte buluttan eser bulunmadığı halde, hemen o an yağmur yağmaya başladı.

ALİ 'AKKÎ (k.s.)

Büyük mutasavvıflardan idi. Mekke'de mücâvir bulunuyordu. Şöyle demiştir:

– Kim dünyada dünyalık için razı olursa, o, mel'undur. Kim ilimden ilme razı olursa, o meftundur. Kim zühdden senâya razı olursa, o, mahcûbdur. Kim Hakk'dan başka bir şeyle Hakk'dan razı olursa, kim olursa olsun o, tuğyanda demektir.

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Sen dünyanın nasıl bir şey olduğunu bilir misin? Gönlüne gelen (yaklaşan) herşey seni Hakk'tan uzaklaştırır. Her ne ki gönlüne gelir ve seni Hakk'tan uzaklaştırır, o senin dünyandır. Her ne ki seni Hakk'tan alıkor, sana fitnedir. Ali 'Akkî'nin, "ilimden ilme razı olan meftundur." dediği işte budur ki ilim uyanık olmaya derler. Hakk'a ibadet ve taat etmene sebep olmayan uyanıklık senin için fitnedir."

Ali 'Akkî münacatında şöyle derdi:

– İlâhî, bizi mücerred ilme bırakma ki, ilim tam bir meşgûliyettir. Bizi kuru bilgiye bağlama ki bilgi baştan başa derttir. Kul kendinde olduğu sürece ağaç kuru bir ağaç, sert bir demirdir ve kim ki zühdden övgüye razı olursa perdelidir ve yarım akçe sûfinin mendilinde bir hazinedir.

HATEM ASAMM
(237/851) (k.s.)

117 Birinci tabakadan olup künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Horasan'ın eski şeyhlerinden îdi. Belhli'dir. Şakik ile sohbet etmiştir. Ahmed Hadraveyh'in hocasıdır. Belh taraflarında Eşcer adlı bir yerde 237/851'de vefat etmiştir. (Derler ki; O sağır değildi. Yaşlı, zayıf bir kadın onunla konuşurken yellendi. Hatem, kadın utanmasın diye ona: "Yüksek sesle konuş", diyerek kendisini sağır gibi gösterdi. Böylece kadının yellenmesinin sesini duymamış göründü. Bu sebeple ona sağır, "asamm" lakabını verdiler.) O demiştir ki:

– Bu yola girenin dört ölümü hep aklında tutması gerekir: Birincisi beyaz ölümdür ki açlıktır, ikincisi siyah ölümdür ki mahlûkatın ezasına sabretmektir, üçüncüsü kırmızı ölümdür ki nefse muhalefettir, dördüncüsü yeşil ölümdür ki yamalı elbise (hırka) giyinmektir.)

Yine Hatem şöyle dedi:

– Her sabah şeytan bana: "Ne yemek istersin?" der. Ben: "Ölüm", derim "Ne giymek istersin?" der, ben: "Kefen", derim. "Nerede olmak istersin?" der, ben de: "Mezarda", derim.

Bir şahıs ona: "Ne istersin?" diye sordu. Hatem: "Sabahtan akşama kadar afiyet isterim" dedi. Adam: "Her günkü hâlin afiyet üzre değil mi?" diye sordu, O: "Benim gönlümün afiyeti gün boyunca Hakk Teâlâ'ya asla âsi olmamaktır" diye cevap verdi.

Birisi ondan kendisine nasihatte bulunmasını istedi. O da:

– Allah Teâlâ'ya günah işleyeceğin zaman O'nun görmeyeceği yerde işle, dedi.

Büyük bir zat ona hediye getirmişti. Kabul etti.

– Niçin kabul ettin, dediler.

– Onun hediyesini kabul etmekte onun için izzet, kendim için zillet gördüm. Kabul etmemekte onun zilletini kendi izzetimi gördüm. Benim zilletimi onun zilletine, onun izzetini kendi izzetime tercih ettim ve bu sebeple o hediyeyi kabul ettim, diye cevap verdi.

Ona: "Nerede yemek yersin? diye sordular. Hatem: "Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır: Fakat münafıklar anlamazlar." (Münafikûn (63/7) âyetini okudu.

AHMED b. EBÜ'L-HAVÂRÎ (230/845) (k.s.)

Birinci tabakadandır. Künyesi Ebû Hüseyin olup Şamlıdır. Ebû Süleyman Dânî, Ebû Abdullah Nibâcî ve başkalarıyla sohbet etmiştir. Muhammed b. Ebü'l-Havârî adında bir kardeşi vardı ki zühd ve vera' da kendisine denk idi. Oğlu, Abdullah b. Ahmed b. Ebü'l-Havârî de zâhidlerdendir. Babası Ebü'l-Havârî, ki adı Meymûn'dur, vera' ehlinden ve âriflerden idi. Velhasıl bütün âilesi zühd ve vera' sahibidir. 230/845'de vefat etmiştir.

118 Cüneyd her zaman derdi ki:

– Ahmed b. Ebü'l-Havârî Şam'ın gülüdür. Onun sözlerinden biri de şudur: "Dünya köpeklerin toplandıkları bir çöplüktür. Dünyadan uzak durmayan kişi de köpeklerden daha aşağı ve bayağı bir mahluktur. Çünkü köpekler, çöplükten ihtiyaçlarını temin ettikten sonra uzaklaşırlar. Halbuki dünyaya bağlanan kişi hiç bir şekilde ondan ayrılamaz." Derler ki; Ahmed, Ebû Süleyman Dârânî'ye, asla kendisine muhalefet etmeyeceğine dâir söz vermişti. Bir gün Ebû Süleyman mecliste konuşurken Ahmed içeri girdi.

– Fırın kızdı, emriniz nedir, diye sordu. Ebû Süleyman cevap vermedi. Ahmed, söylediklerini duymadığını düşünerek, aynı sözü üç kere tekrarladı. Ebû Süleyman'ın canı sıkıldı ve:

– Git, içine gir, otur, dedi. Ebû Süleyman bir müddet konuşmasına devam etti. Sonunda Ahmed'i hatırladı:

– Çabuk Ahmed'i bulun. Fırında olsa gerek, dedi. Ahmed'i aradılar ve gerçekten fırında oturuyor buldular. Kılına bile bir zarar gelmemişti.

Demiştir ki:

– Muhammed b. Semmâk hasta olmuştu. Onun idrarını alıp, hıristiyan bir doktor vardı ona götürdüm. Yolda, güzel yüzlü, hoş kokulu, temiz elbiseli bir adama rastladım. Bana:

– Nereye gidiyorsun? diye sordu.

– Falan doktora gidiyorum. İbn Semmâk'ın şu şişedeki idrarını ona göstereceğim, dedim. Dedi ki:

– Sübhanallah! Tanrı dostunun tedavisinde Tanrı düşmanından yardım mı istiyorsunuz? Bu kârûreyi yere atınız ve İbn Semmâk'a söyleyiniz ki kendi elini ağrıyan yerin üzerine koysun ve: "Biz onu hakla indirdik ve hak ile de indi" (İsra, 17/105) desin. Adam bunları

ABDULLAH b. HUBEYK ANTAKÎ (k.s.)

Birinci tabakadandır, bütün hallerinde vera' sahibi olup helâl yemeye dikkat eden zâhid sûfilerden idi. Aslen Kûfeli olup Antakya'ya yerleşmişti. Tasavvuftaki yolu Süfyan Sevrî'nin yolu idi. Çünkü onun müridleriyle sohbet etmişti.

Feth Şahref demiştir ki:

119 – Abdullah b. Hubeyk ile olan karşılaşmalarımızdan birinde bana şunları söyledi: "Ey Horasanlı! Var olan dört şeydir: Göz, dil, kalp ve hevâ. Gözünü Hakk Teâlâ'nın razı olmayacağı şeylere bakmaktan; dilini, Hakk Teâlâ'nın bildiği gönlündeki şeyin aksini söylemekten; kalbini, başka bir müslüman için kin garaz ve hased taşımaktan; hevâ ve mahabbetini uygunsuz bir işe yöneltmekten koru. Ne zaman sende bu hasletler bulunmazsa bedbahtsın, başına toprak saç!"

Yine o demiştir ki:

– Bana, Benî İsrâil'in haberlerinden bir haber ulaştı. Benî İsrâil'den bir keşiş Cenab-ı Hakk'a şöyle demiş: "Yâ Rabbi! Ben pekçok kere sana isyan ettiğim halde bana cezâ vermedin." Hakk Teâlâ Benî İsrâil peygamberlerinden birine vahyetti. Ona deki: "Ben nice kere sana ceza verdim, anlamadın. senden münacat zevkini almadım mı?"

SEHL TÜSTERÎ (283/896) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Künyesi Ebû Muhammed olup tasavvuf ehlinin büyüklerinden ve âlimlerindendir. Kendisine uyulabilecek sâlih bir imam idi. Halleri kuvvetli olmakla beraber sözleri zayıf kalıyordu. Zünnûn Mısrî'nin talebesidir. Dayısı Muhammed Sevvâr ile sohbet etmiştir. Cüneyd'in akranındandır ve ondan önce, 283/896 yılında vefat etmiştir. Vefatında yaşı seksene ulaşmıştı. O şöyle demiştir:

– Üç yaşımda idim. Geceleri uyumaz, dayım Muhammed Sevvâr'ın namaz kılmasını seyrederdim. Bir gece bana:

– Gönlümü meşgul ediyorsun, git uyu dedi. Yine bir gün bana:

– Sen hiç Yaradanı zikr ediyor musun? diye sordu.

– Nasıl zikredeyim? dedim.

– Her gece yatağa girip yattığında, dilini kıpırdatmadan gönlünden üç kere: Allah benimledir, Allah bana nazar etmektedir, Allah şahidimdir", de, dedi. Uzun zaman buna devam ettim. Durumu kendisine de söyledim. Sonra:

– Her gece on bir kere aynı cümleyi tekrarla, dedi. Çok zaman onu da yaptım ve sonunda onun lezzetini gönlümde duydum. Bir yıl sonra bana:

– Sakın sana öğrettiğimi unutma. Ölünceye kadar ona devam et. Onun dünyada ve ahirette sana çok faydası olacak, dedi. Bir nice zaman sonra yine bana şunları söyledi:

– Allah kendisi ile beraber olduğu kimsenin nâzırı ve şâhidi olur da böyle kimse hiç Allah'a isyan eder mi? Sakın sen de Allah'a isyan etme.

Ondan, bedbahtlığın işareti nedir? diye sordular. Şöyle dedi:

120 – Sana ilim verilir ama amele muvaffak kılınmaz, amele muvaffak kılınır ama ihlâs verilmez bu durumda işi cenge ve mücadeleye dökersin, yani, Hakk Teâlâ'nın verdiğine razı olmaz ve mâsivâyı istersin. Ya da Allah dostlarının didarı ve sohbeti nasîb olmaz ve onlarca makbûl sayılmazsın (İşte bedbahtlık!) Gassal Utbe'den sordular:

– Talihli ve talihsiz olmanın nişanı nedir?

– Bahtiyarlık nişanı huzurla hizmete olmandır, bedbahtlık nişanı gafletle hizmette olmandır, diye cevap verdi.

Yine Gassâl Utbe'den demiştir ki:

– Bedbahtlık, tanışıklık varken dosta ulaşmaktan mahrum olmaktır, (yoksa) cehenneme girmek değil, Saadet ise mücerred tanışıklık değil dosta kavuşmaktır.

Şeyhülislâm dedi ki: "Bedbahtlığın günden daha açık nişanı, kişinin hâlinin her gün ileri gitmeyip aksine gerilemesidir."

Yine o: "Madem ki fakirlikten korkuyorsun öyleyse sen münafıksın", demiştir.

Yine Sehl: "Bu işin başlangıcı bir ilimdir ki ona ulaşılmaz, sonu ise yoktur", dedi. Yine o demiştir ki:

– Eğer bir derviş, insanlardan bir şey aldığı zaman bundan zevk duyarsa, o iflah olmaz. Yani dervişte mahlûkata ümit bağlama halinin tamamen yok olması gerekir.

Yine o: "Bize katından bir yardımcı yolla" (Nisa: 4/75) âyetinin tefsirinde: "Senden söz eden, senden başkasından söz etmeyen bir lisan", demiştir. "Muhakkak Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya ver-

meyi emreder", (Nahl: 16/90) âyetinin tefsirinde de: "Adl, yemekte arkadaşınla eşit olman; ihsan, yemekte arkadaşını kendine tercih etmendir", dedi.

Yine o demiştir ki:

– Kim sabah kalkar kalkmaz: "Bugün ne yiyeyim", derse ondan el çek ve hayır bekleme.

(Nitekim Molla Câmi bir kıt'asında şöyle demiştir: Tercüme

Her kim seher durup yur elin fikr-i Hakk'la.
Pâyine baş vurup tut onun dâmemini berk.
Şol kim hayal-i Lokma ile eyler elini pâk.
Başına tac ise de salûben pâye eyle terk.)

Yine o: "Şeytan aç olarak uyuyan kimseden kaçar." demiştir.

Yine Sehl şöyle buyurmuştur:

– Ne mutlu o kimseye ki dostları kendisini arar, onu bulurlarsa nûr bulmuş, yok eğer arama halinde olurlarsa şefaatçı kazanmış olarlar.

121 Sehl'den: "Müslümanlardan kafirlere en yakın olanlar kimlerdir? diye sordular. "İmtihana tabi tutulmuş sabırsızlar." diye cevap verdi.

Sehl romatizma ve bâsurdan rahatsızdı. Bununla beraber hastalar onun duâsı ile sıhhat bulurlardı. Şeyhülislâm dedi ki:

– Niçin böyle olduğunu bilir misiniz? O halka şefaat eder, kendisine de düşmanlık beslemezdi. Ebû Nasr Terşîzî bana: "Sehl'in velâyet mertebesine ulaşmasının sebebi bâsur idi", dedi. Ben de: "Sehl bu velâyeti o hastalıktan (hastalığa sabretmekten) bulmuştu. Onun için hastalıktan kurtulmak için duâ etmezdi", dedim.

Derler ki; Onun müridleri arasında henüz sakalı bitmemiş bir genç vardı. Sehl hazretlerinden sakalının çıkması için duâ etmesini rica etti. Sehl ona:

– Ey delikanlı, elinle yüzünü sıvazla, dedi ve bu sözü bir kaç kere tekrarladı. Delikanlı söyleneni yaptı ve o anda güzel bir sakal sahibi oldu.

Tezkire-i Attar'da şöyle yazılmıştır: "Sehl'in yanına yırtıcı canavarlar gelir ve o, onları terbiye ederdi. Tüster'de onun evine, "Yırtıcı Hayvanlar Evi", Beytu's-siba' derlerdi.

ABBAS b. HAMZA NİŞÂBÛRÎ (288/901) (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Zünnûn, Bâyezid ve diğerleri ile sohbet etmiştir. Eski şeyhlerdendir. Rebiülevvel 288/Mart 901'de, Cüneyd'den önce, vefat etmiştir. Ebû Bekir Hafîd'in dedesidir. Ebû Bekir Hafîd'in rivayetine göre o, Zünnûn'un şöyle dediğini nakletmiştir: "İstedikleri şeyin ne olduğunu bilselerdi harcadıkları şeyler onlara değersiz gelirdi."

Yine o: "Nasıl neşelenmem ki bana İslâm (diğer bir rivayette tevhidi) nasib ettiğin zaman beni hatırlamış oldun." demiştir.

ABBAS b. YUSUF ŞİKLÎ (k.s.)

Bağdat'ın eski şeyhlerinden olup bunun künyesi de Ebü'l-Fazl'dır. Demiştir ki: "Her kim ki Hakk sübhânehu ve Teâlâ ile meşgûl olur (mâsivadan uzaklaşırsa) onun imanından sorulmaz.

Şeyhülislâm bunu şöyle açıklar:

– Her kim bir gün Hakk'dan fâriğ olup kendisi ile veya halkla meşgûl olursa ertesi gün dahi Hakk'dan uzaklaşır ve o kişi müşahade nimetinden mahrûm kalır. Bir topluluk vardır meşgûliyetleri her zaman Hakk'la ve Hakk'dadır ve bütün mahlûkattan uzaklaşmış
122 lardır. Bir tâife de vardır ki Hakk'ın dışındaki şeylerle meşguldürler. Şiir:

Hayâl-i hâl-i ruhu, nasb-ı 'aynım olalıdan,
Ne yere kim nazar etsem cemâlidir görünen.
Ve ger huzûra varup dîde eylesem bir dem.
Gönülde nakşı, gözümde hayâlidir görünen.

(Kalbimi dünya ve onun zevkinden uzaklaştırdın. Seninle kalbim arasında fark kalmadı. Ne zaman göz kapaklarım kapansa göz kapaklarıyla göz bebeği arasında olan sensin).

ABBAS b. AHMED ŞÂİRU'L-EZDÎ (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Devrinde Şam şeyhlerinin önde gelenlerinden idi. Güzel konuşurdu, tatlı bir ifadesi vardı. Fütüvvet sahibi ve mürüvvet ehli idi. Ebü'l-Muzaffer Kirman Şah'ın talebesidir.

Şeyhülislâm dedi ki:

– Ben onu gören bir kişi görüp duruyorum ki, o şahıs Bavedli Şeyh Ebü'l-Kasım Ebû Seleme'dir. Abbas'ın evi Şam'ın Remle denilen semtinde idi. Şeyh Ebû Sa'îd Mâlînî Hâfız rivâyet eder ki: "Ben Şeyh Abbas'ın yanında idim. Şeyhin ölümü yaklaşmıştı. Ona; nasılsın, ne haldesin? diye sordum. Bana: "Müteredditim. Ne yapacağımı bilemiyorum. Eğer bu dünyadan gitmeyi istersem cüretkârlık, küstahlık ve iddiacılık yapmış olurum, diye korkuyorum. Yok eğer burada kalmayı istesem Hakk'ı arzulamakta kusur etmiş ve O'nun didârından kaçmış olacağımdan korkuyorum. Onun için bekliyorum, bakalım ne yapacak!"

Şeyh Ebû Sa'îd: "Ben dışarı çıktım ve o anda Şeyh Abbas vefat etti" demiştir. Şiir:

Eğer, "yolumda kurban ol", derse,
Zehî 'iyd ve zehî hoş zindegânî.

Şeyhülislâm dedi ki:

– Mâlik Dînâr ölüm hâlinde iken şöyle dedi: "İlâhî! Bilirsin ki hayatı kanal kazımak için istemiyorum. (O zaman Basra'da kanallar kazdırılıyordu). Eğer bırakırsan senin için yaşayayım. Yok eğer bırakmazsan senin rahmetine kavuşayım. "Deki: - Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir." (En'am: 6/162).

Şeyhülislâm sözlerine şöyle devam etti: Hakk Teâlâ'nın dostlarının hayatları ve ölümleri, ayakta durmaları veya oturmaları hep Allah içindir. Onunla durur ve O'nunla otururlar. Başkaları yemek ve içmek için yaşamak isterler. Allah'ın dostları ise hayatta kalıp Hakk'la beraber olmak, O'na hizmet ve itaatta bulunmak için yer ve içerler.

EBÛ HAMZA HORASANÎ (200/903) (k.s.)

123 Üçüncü tabakadandır, derler. Aslen Nişaburlu'dur. Irak şeyhleri ile sohbet etmiştir. Cüneyd'in akranıdır. Ebû Türâb Nahşebî ile sohbet ve seyahat etmiştir. Ebû Sa'îd Harraz ile arkadaş olmuştur. Şeyhlerin civanmerdlerindendir. 290/903 yılında, Cüneyd ve Nûri'den önce, Ebû Sa'd Harraz ve Ebû Hamza Bağdâdî'den sonra vefat etmiştir.

Bir gün mescitte ayağı için bir dolak istedi. Birisi ona doğru kıymetli bir debik attı. Yani yumuşak bir Mısır ipeği hediye etti.

Ebû Hamza Horasanî hemen onu alıp yırttı ve ayağına doladı. Ona:

– Niçin böyle yaptın? Onun parası ile nice dolaklar alabilirdin, dediler.

– Ben yolun gereklerine hıyânet edemem, diye cevap verdi.

Keşfu'l-Mahcûb sahibi demiştir ki: "Ben müteahhirinden bir derviş gördüm. Kendisine padişah üç yüz miskal altın gönderdi ve: "Bunu hamam parası yapsın", dedi. Derviş hamama gidip paranın tamamını hamamcıya verdi ve çekip gitti."

Şeyhülislâm demiştir ki: "Tasavvufla tasarruf bir yerde bulunmaz. Dünyaya bağlanmak ve ona kıymet vermek, insanı, hamurdan kıl çeker gibi tasavvufun dışına çıkarır. Sûfiler dünyaya kıymet vermezler. Onun için de üzülmezler. Eğer bütün dünyayı bir lokma yapıp bir dervişin yanına koysalar israf edilmiş olmaz. İsraf, Hakk Teâlâ'nın rızası istikametinde sarf etmemektir. Cenab-ı Hakk senden o kadar çok dünyayı terk etmeni istemez. Ancak, senin, gönlünden dünya sevgisini çıkarmanı ister. Hakk Teâlâ indinde muteber olan işte budur. Yani dünyadan vaz geçip Allah'a bağlanmak esastır. Bütün dünya bir kerpiç parçasıdır. Senin ondaki nasibin ise bir tozdur."

Şiblî demiştir ki: "Her kim dünyaya karşı zâhidâne davranırsa dünyanın benim yanımda kıymeti vardır, diye Hakk Teâlâ'ya göstermiş olur. Eğer dünyanın Cenab-ı Hakk indinde kıymeti olsaydı onu düşmanlarına verir miydi hiç!"

Ebû Hamza'nın vecd ve sıhhatli hâlde emsâli yoktu. "Bir yıllık yerden bir ses işitse, derhal vecde gelirdi", derler. Bir zamanlar Hâris Muhasibî'nin evinden bir koyun sesi işitti ve vecde gelip" "Aziz Allah (c.c.)" dedi. Haris Ona:

– Bu ne haldir? Eğer bunun bir açıklamasını yaparsan ne âlâ! Yok eğer açıklamazsan seni mahv ederim, dedi. O da şu cevabı verdi:

– Ey bîçare! Yürü git, yıllarca kül ile kepeği karıştırıp ye! Bu meseleyi anlayabilmen için seneler geçmesi (bir tekne ekmek yemen) lazım.

EBÛ HAMZA BAĞDADÎ (289/902) (k.s.)

124 Üçüncü tabakadandır. Adı Muhammed b. İbrahim'dir. İsa b. Ebân'ın çocuklarından olduğunu söylerler. Fakîh idi ve Kur'an'ı gayet iyi bilirdi. Seri Sakatî'nin akranından olup, onunla ve Bişr Hâfi

ile sohbet etmiştir. Ebû Türab Nahşebî ile de arkadaşlık yapmıştır. Ebû Bekir Kettânî, Hayr Nessâc ve başkaları ondan hadis rivâyet etmişlerdir. 289/902'de, Cüneyd ve Ebû Hamza Horasânî'den önce, Ebû Sa'îd Harraz'dan sonra vefat etmiştir. *"Kitab-ı Menâkıbü'l-Ebrâr"* da nakledildiğine göre, Medine Mescidinde, kürsüde va'z ederken hâli değişmiş ve kürsüden düşmüş, ertesi Cuma günü de vefat etmiştir.

O demiştir ki: "Eğer gaflet olmasaydı sıddıklar zikrullahın safasından ve zevkinden can verirlerdi."

Şeyhülislâm şöyle dedi:

– Yâ Rab, senin zikrinden endişe ederim. Kendi ilmimden kaçarım. (güç ve) kuvvetimden korkarım. Gaflete sıkıca yapışırım.

Yine o şöyle demiştir:

– Öyle zaman oluyor ki kendi kendime birisi gelse de beni gaflet ve eğlenme yolunda meşgul etse ve böylece üzerimdeki ağır yükten bir parça kurtulup rahatlasam diyorum umarım ki o adam da bütün günahlarından kurtulur.

Şeyh Ebû Abdullah Hafif'e sordular:

– Şeyh Abdurrahim İstahrî sekbanlarla niçin çöllere gidiyordu?

– Üzerindeki vücûd yükünden bir an kurtulmak için, diye cevap verdi. Şeyhülislâm da dedi ki: "Zevk ve safa talebdedir. Hakk'ı bulmakta ve O'na ermekte değil. Bulmak ve ermek bir sadmedir ki sahibini zebûn eyler."

Yine Şeyhülislâm: "Bulmanız ve erişmeniz ferahlığın üzerinde bir haldir, kaybetmeniz de hüznün üstündedir", demiştir.

Ebû Hamza:

– Allah Teâlâ: "Cahillerden yüz çevir" (A'raf, 7/199), buyurmuştur. Nefis, cahillerin en cahilidir. Ondan çok sakınmak icab eder, demiştir.

Bir zamanlar Ebû Hamza Allah'a yakın olma halinde bir şey düşünüp kendinden geçti. Ayılınca kendisini çöl ortasında, kumların altında buldu. Şeyhülislâm "Bu hâl, Şeyh Ali Sakâ'ya vâki olan hallerden daha üstündür. Ona da bunun gibi gaybet vâki oldu. Kendisine geldiğinde on üç gün geçmiş olduğunu anladı." Kendisine:

– On üç gün geçtiğini nasıl bildin? Yanında bunu sana söyleyecek kimse yoktu, dediler. O da şöyle cevap verdi:

"Gaybet vâki olmadan önce o aydan on üç gün kalmıştı. Kendime geldiğimde ise yeni hilâlin doğduğunu gördüm. Böylece on üç gün geçtiğini anladım." demiştir.

Ebû Hamza: "Fukara ve dervişleri sevmek zordur. Bu sevgiye ancak sıddıklar sabredebilir."

125 Bir zamanlar Tarsus'a gitti. Tarsus halkı ona çok iltifat edip kendisine bağlılık gösterdi ve hizmetine koştu. Lâkin bir kere sekr hâlinde iken bir söz söyledi. Halk o sözden bir şey anlamadı ve kendisini zındıklık ve hulûl ile itham etiler. Bu sebeple şehirden kovdular. Sürüsünü yağmaladılar. "Bu zındıkın sürüsüdür", diye bağırdılar. Tarsus'tan çıkıp giderken şu beyti okudu:

Şu resme, şûr-i aşkımla dil ü canım safâ buldu.
Ki bana çeşmimin her dem azabı, ayn-ı uzb oldu.

HAMZA b. ABDULLAH' ALEVÎ (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Kasım'dır. Nice yıllar tevekkül üzere çöllerde seyahat etmiştir. İkamet hâlinde geceleri yatmadığını söylerler. Yolculuğa çıkınca yanına su kabı almazdı. Yine de asla zikrine ve huzuruna ara vermezdi. Ebü'l-Hayr Tînâtî'nin talebesi idi. Aç karnına çöllerde seyahate çıkar ve: "Karnı tok olanın hâli malumdur", derdi. Şöyle demiştir:

– Sûfinin, hazarda ne yapıyorsa seferde de onu yapması gerekir. Çünkü sûfi seferde iken hazardadır.

Alevilerden, yani seyyidlerden biri Şeyhülislâm'a dedi ki:

– Babam beni beş yıl Ebû Zeyd'e gönderdi. Ebû Zeyd Merv sûfilerinden bir ihtiyardı. Ondan faydalı bir şey elde ettim. Bir gün bana:

– Seyyidlik taslayıp, onunla öğünüp böbürlenmekten vazgeçmedikçe tasavvuftan lezzet alamazsın, dedi.

Şeyhülislâm da: "Dediği doğrudur. Gerçek sûfi Hakk'la işi olan ve onunla öğünendir. Mücerred soyluluğundan eline hiçbir şey geçmez." dedi ve sonra sözlerine şunları ilâve etti: "Ben bu tâifeden (sufilerden) bin ikiyüz imam bilirim. Bunlardan bir buçuğu alevi idi. Bunlardan birisi İbrahim Sa'd Alevî'dir ki keramet sahibi idi, diğeri de Hamza Alevî'dir.

EBÛ SA 'ÎD HARRÂZ (286/899) (k.s.)

İkinci tabakadan olup adı, Ahmed b. İsa, lâkabı Harrâz'dır. Bir gün onun ipeği eğirip sonra tekrar bozduğunu gördüler. "Niçin böyle yapıyorsun? diye sorduklarında:

– Beni meşgul etmesin diye ben nefsimi meşgûl ediyorum", diye cevap verdi.

Ensâb-ı Sem'ânî'de şöyle denilmiştir: "Ona sûfilerin ayı kameru's-sufiye derlerdi. Aslen Bağdatlı'dır. Sûfilik sevdası ile Mısır'a gitmiş, Mekke'de mücavir olmuştu. Sûfilerin imamlarından ve büyük şeyhlerdendir. Eşi ve benzeri olmayan bir insan idi. Muhammed b. Mansur Tûsî'nin talebesidir. Zünnûn Mısrî, Ebû Ubeyd Büsrî, Serî Sakatî, Bişr Hâfî ve başkaları ile sohbet etmiştir. Demişlerdir ki: "İlk defa bekâ ve fenâ'dan söz eden kişi o idi."

126 Şeyhülislâm şöyle demiştir: "O kendisini Cüneyd'in talebesi gösterirdi. Fakat, bâr-i hüdây-i Cüneyd idi. Bâr-i hüdâ Farsça Mevlâ (üstad) demektir. Cüneyd'in akranı ve dostlarından olup ondan büyüktür ve 286/899'da vefat etmiştir. Bu tarihten bir yıl önce veya sonra vefat ettiğini söyleyenler de vardır. İmam Abdullah Yafiî tarihinde böyledir.

Cüneyd demiştir ki:

– Eğer Hakk Teâlâ bizden Ebû Sa'îd Harrâz'ın yaptıklarının hakikatını isteseydi hepimiz helâk olurduk.

Cüneyd'den bu hikâyeyi nakleden kişiye:

– Harraz'ın hâli ne idi, diye sordular. Şöyle cevap verdi:

– Şu kadar yıl ipekçilik yaptı. İki dikiş (iki örgü) arasında bile asla Hakk'dan gâfil olmadı.

Harrâz demiştir ki:

– Müridlik hâlimin başlangıcında, vakti muhafaza ve seyr eylerdim. Bir gün çölde gidiyordum. Arkamdan bir ses geldi. Kalbimin onunla meşgul olmasına, gözümün ona bakmasına mani oldum. Sesin sahibi giderek bana yaklaştı. Sonunda iki büyük yırtıcı canavar olduklarını gördüm. Benim omuzuma çıktılar. Ne geldiklerinde, ne de omuzumdan inip gittiklerinde asla onlarla ilgilenmedim.

Şeyhülislâm dedi ki:

"Bâyezid âriflerin efendisidir", derler. Seyyidü'l-ârifin Hakk sübhânehu ve Teâlâ hazretleridir. İnsanlar arasında ise Ahmed

Arabî (s.a.v.) efendimizdir. Sûfiler tâifesi arasında ise âriflerin efendisi Ebû Sa'îd Harrâz'dır.

Mürte'iş demiştir ki: "Harrâz tasavvufî bir hakikatten söz söylese, halk onda vebâlde kalır, yani mahv ve helâk olur."

Şeyhülislâm dedi ki: "Meşayih arasında tevhid hususunda ondan daha büyük ve âlim kimse yoktur. Onun yanında başkalarının bir değeri bulunmaz. İster Vâsıtî, ister Bağdadlı Fâris İsa ister başkaları olsun farketmez."

Yine Şeyhülislâm: "Harraz dünyaya yetti de arttı bile" demişti.

Yine o demiştir ki: "Harraz peygamber olacak kadar şanı yüce bir zat idi. Bu yolun imamı odur."

Yine o: "Peşinden başkalarının gidebilmesi için Harrâz'ın biraz yavaş yürümesi gerekirdi. Vâsıtî'nin bile onunla yürüyebilmesi için biraz zahmet çekmesi icab ederdi. Cüneyd'in onun ilmine ulaşabilmesi için ise biraz hızlıca yürümesi gerekirdi" demiştir.

Yine onun anlattığına göre Harrâz şöyle demiştir: "Bu işin başı benimseyerek bir ere yönelmek, sonu da Hakk'ı bulmaktır.

127 Yine Şeyhülislâm şöyle demiştir: "Tevhid ve bulmak, bir kimsenin bir yer tutup diğer şeylerin hepsinden kopmasıdır."

Bir kişi; "Gayb ehli benimle konuştu ve dediler ki marifet ve bulmak ne anlatılabilir ne de yazılabilir" dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Nice zaman onu istedim kendimi buldum. Şimdi kendimi arıyor onu buluyorum. Onu bulunca kendinden kurtulursun. Kendinden kurtulunca da onu bulursun. Hangisinin önce olduğunu ancak o bilir. Önce ortaya çıkarsan yok olursun. Sen yok olursan o var olur (ortaya çıkar). Hangisinin önce olduğunu yine o bilir.

Bâyezid demiştir ki: "O'na vâsıl olmadım kendimden kopmayınca ve kendimden kopmadım ona vâsıl olmayınca. Hangisinin önce olduğunu o bilir."

Şeyh Ebû Ali Siyah demiştir ki: "Mâveraünnehirliler; vücûd kaydından kurtulamadığın sürece Allah'ı bulamazsın, derler. Iraklılar da; Eğer Allah'ı bulamazsan vücûd kaydından kurtulamazsın, derler. Her iki söz de aynı mânâya gelir. İster testiyi taşa, ister taşı testiye vur farketmez. Lâkin ben Iraklılar'danım. Çünkü öne geçenlerden olmak daha iyidir."

Ebû Sa'îd Harrâz demiştir ki: "Her kim cehd sarfederek Hakk'a ulaşacağını zannederse boşa zahmet çeker. Her kim de cehd sarfet-

meden Hakk'a ulaşacağını zannederse, o da kuru temennide bulunmuş olur."

Şeyhülislâm şöyle dedi: Kimse O'nu taleb ile bulamaz. Fakat O'nu yine tâlib bulur, bulmayan taleb etmez (Aramakla bulunmaz, bulanlar arayanlardır.)

Yine Ḥarrâz: Âriflerin riyası müridlerin ihlasından daha hayırlıdır, demiştir. Kaçan vakit üzerine konuşmak şimdiki zamanı da zayetmek anlamına gelir.

Yine o dedi ki: Ben nimet verdi diye hiç sevinmedim.

Yine o: "Bir gün Mescid-i Haram'da oturuyordum. Bir şahıs gökten aşağıya indi ve bana: "Sıdk ve mahabbet âlâmeti nedir?" diye sordu. "Vefa göstermektir." dedim. "Doğru söylersin", dedi ve yine göğe çekildi." demiştir.

Harrâz'ın Arafat'ta bulunduğu bir zaman hacılar duâ ve niyazda bulunuyorlardı. Harrâz:

– Ben de duâ ve niyazda bulunma arzusu duydum. Sonra kendi kendime: "Ne diye duâ edeceğim. Hakk'ın bana vermediği şey mi kaldı!" dedim. Fakat tekrar duâ etmek arzusu duydum. Bu sırada hatiften bir ses geldi ve bana: "Vücûddan sonra duâ mı ediyorsun? (Yani beni bulduktan sonra benden bir şey mi istiyorsun?)" denildi.

Ebû Bekir Kettânî, Ebû Sa'îd Harrâz'a bir mektup yazdı. Mektubunda: "Sen buradan gittikten sonra sûfiler arasında düşmanlık ve mücadeleler ortaya çıktı. Ülfet ve rahat yok oldu." dedi.
128 Harrâz cevabında şöyle yazdı: "Onlara bu iş Hakk'ın gayretinden ve kıskanmasından vâki olmuştur. Tâ ki birbirleriyle ülfet ve dostluk eylemesinler."

Ebû Hüseyin Müzeyyin demiştir ki: "Sûfiler arasında mücadele ve münakaşanın olmadığı günde hayır yoktur."

Şeyhülislâm şöyle der: Mücadele ve hücûmdan maksat harp değildir. Bundan maksat birbirlerine, (tarikata uygun düşeni) yap, (düşmeyeni) yapma, demeleridir. Böylece sohbetin hakkını edâ eder ve mükellefiyetinden kurtulurlar.

Harrâz'a nisbet olunan şiirlerden biri de şudur:

Rahat u vecde düşen 'iyş u tarab ıssı olur.
Vecdini yavi kılar ol kişi ki Hakk'ı bulur.
Hasretâ kim, tarâb u vecdle sen cûş edesin.
Görûben vecdini, mevcûdu ferâmuş edesin.

Şeyh Ebû Abdurrahman Sülemî (r.a.), şeyhlerin müritliğe başlamaları ve başlangıç hallerini zikrettiği kitabında şöyle der: Ebû Abdullah Cellâ şunları anlatmıştır; "Ebû Sa'îd Harrâz dedi ki:

– Çocukluğumda yakışıklı bir oğlan idim. Tesadüf ettiğim bir adam beni sevdiğini söylüyor ve üstüme fazla düşüyordu. Ben de ondan kaçıyordum. Bir gün canım sıkıldı. Çöle doğru gittim. Biraz gidince arkama baktım ki o adam da peşimden geliyor. Bana yaklaşınca: "Böylece benden kurtulacağını mı zannediyorsun?" dedi. Ben içimden: "Yâ Rabbi, bu adamın şerrinden beni koru", diye duâ ettim. Yakınımda bir kuyu vardı. Kendimi oraya attım. Hakk Teâlâ beni o kuyunun içinde muhafaza etti. O adam da kuyunun kenarında oturmuş ağlıyordu. Bu defa "Allahım, beni bu kuyudan çıkarıp o adamın şerrinden muhafaza etmeye de kadirsin", diye niyazda bulundum. O anda bir rüzgârın beni kuyudan dışarı çıkardığını gördüm. O adam benim yanıma geldi, elimi ayağımı öptü ve benden özür diledi. Ayrıca bana: "Beni kabûl eyle, senin hizmetinde olayım", dedi. Bana öyle bağlı bir mürid oldu ki ondan gördüğüm sıdk ve ihlastaki olgunluğu sebebiyle kendisine hased eder oldum. O, ölünceye kadar her zaman benim müsahibim olmuştu.

AHNEF HEMEDÂNÎ (k.s.)

Hemedan'ın büyük şeyhlerindendir. Şöyle demiştir:

129 – Benim başlangıç halim şöyle idi: Bir zamanlar çölde yalnız kalmıştım. Niyaz elini kaldırıp şöyle duâ ettim: "İlâhî, âcizim, ziyafetine geldim." Bu sözü söyleyince gönlümde mânevî bir ses: "Seni kim davet etti", dedi. "Yâ Rabbi, bu öyle bir memlekettir ki diğer kullarının yüzü suyu hürmetine ben de oraya sığarım" dedim. Ansızın arkamdan biri bağırdı. Dönüp bakdım, devesine binmiş bir bedevî. Bana şöyle dedi: "Ey yabancı! Nereye gidiyorsun?" Ben: "Mekke'ye", dedim. "Seni kim davet etti", diye sordu. "Bilmiyorum" dedim. "Bilmiyormusun ki bu yola çıkmak güç ve kuvvete bağlıdır" dedi. "Öyledir, lâkin ben tufeylî olup geldim" (Yani davet olanlara uyarak geldim) dedim. O: "Senin bu tufeyliliğin ne güzeldir! Yürü memleket sana açıktır." dedi. Sonra: "Bu devenin hakkından gelebilir misin?" diye sordu. "Evet gelirim", dedim. İnip deveyi bana verdi ve: "Allah Teâlâ'nın evine kadar yürü", dedi.

EBÛ ŞUAYB MUKANNÂ (k.s.)

Adı Salih'tir. Ebû Sa'îd Harrâz'ın zamanında, Mısır'da oturuyordu. Yetmiş kere yaya olarak hacca gitmiştir. Her bir haccında Beytü'l-Mukaddes sahrasında ihrama girer ve tevekkül edip Tebük çölünden giderdi. Son haccında çölde bir köpek gördü. Susuzluktan dili dışarı çıkmıştı.

– Yetmiş kere yaya olarak yapılan hac sevabını bir içim su ile kim satın almak ister? diye bağırdı. Birisi ona bir içim su verdi. O da suyu alıp köpeğe içirdi ve şöyle dedi:

– Bu iş bana o haclarımdan daha iyidir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Susuz kimseye su vermekte büyük ecir vardır."

EBÛ'AKKÂL MAĞRİBÎ (k.s.)

Meşhur şeyhlerdendir. Ebû Harun Endülüsî ile sohbet etmiştir. Mekke'de vefat etmiş olup, kabri de oradadır.

Ebû Osman Mağribî demiştir ki: Ebû 'Akkal'ın ashabından bazıları onun Mekke'de, dört yıl yemek yemediğini, su içmediğini ve bu halde iken öldüğünü söylediler. Bazıları bu durumun dört yıldan çok sürdüğünü söyler.

O demiştir ki: "Benim yanımda yetmiş kırbalı derviş vardı. Mekke'de on yıl kıtlık oldu. Hepsi güzsüz kalıp öldüler. Yanımda sadece altı kişi kalmıştı. On yedi gün geçtiği halde hiç bir şey bulamadık. Hayattan ümit kestik. Aklıma, Rükn-i Beytullah'a gidip orada ölmek geldi. Yerimden kalkmak istedim, başaramadım. Sonunda sürüne sürüne oraya vardım. Aşağıdaki şu birkaç beyti aklımdan geçirip söyledim. Hemen o anda tekrar canlanıp sıhhat bulduğumu hissettim. Şiir:

Gönlümdeki gizli şeylerin hepsini sadece sana açtım, tıpkı erlerin açması gibi. Onun için aramızdaki hukuka sıkıca bağlı kaldım.

Zaman üzerime yürüyünce dostumun sen olduğunu daha da çok tasdik ettim.

Bir gün başıma herhangi bir fenalık gelirse, onu da vesile ederek sana sığınmak isterim.

Maslahatımı Bilmen bana kâfidir. Çünkü sana güvenmiştim, şefaatçim de sensin.

130 Geri döndüm ve arkamı zemzem kuyusuna verdim. Siyah bir köle, beraberinde kızarmış bir kuzu, bol yemek ve büyük bir çanak yemekle ansızın çıkageldi. Bana:

– Ebû 'Akkal sen misin? diye sordu.

– Benim, dedim. O nimetleri önüme koydu. Arkadaşlara işaret ettim. Sürüne sürüne geldiler. Bunlardan biri de bendim.

HAMMÂD KUREŞÎ (k.s.)

Bağdat'ın büyük şeyhlerinden olup künyesi Ebû Amr'dır. Cüneyd ona ulaşmıştır.

Cafer Huldî demiştir ki: Günlerce Hammad Kureşî'yi görmemiştik. Onu görmek için evine gittik. Evinde değildi. Gelinceye kadar orada bekledik. Gelince odasına girdik. Evinde hiç yiyecek yokmuş. Hanımının başından örtüsünü alarak satmış ve onunla yiyecek bir şeyler almış. Ortaya getirdi, yedik. O sırada bir şahıs içeri girdi ve otuz altın dinar getirdi. Hammad altınları görünce yüzünü ekşitti ve huzuru kaçtı. Sonunda yemin ederek o parayı kabul etmedi. Bu durumu gören karısı:

– Bugün başımdan örtümü alarak sattı ve onun parası ile yiyecek bir şeyler aldı. Şimdi şu yaptığını görün, diye bağırıyordu.

Cafer Huldî devamla şunları anlatmıştır: Cüneyd'in yanına giderek bu kıssayı ona anlattım. Cüneyd Hammad'ı çağırdı ve ona:

– Sana ne gibi bir bilgi ulaştı da o parayı kabul etmedin? Bana da anlatıver, dedi. Hammad şöyle dedi:

– Pazara gittim. O baş örtüsünü dellâla verdim. Pazarda dolaştırıp sattı. Bu sırada: "Bunu bizim için yaptın. Bunun cevabı sana erişecek", diye bir ses duydum. O otuz altının onun cevabı olduğunu anladım, onun için kabul etmedim. Cüneyd de: "Doğru yapmışsın" dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Amellerinizin karşılığını almada aldanmamak için dikkatli olunuz.

EBÛ HÜSEYİN NÛRÎ (295/908) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Adı, Ahmed b. Mahmud'dur. Muhammed b. Muhammed'dir diyenler de varsa da ilki doğrudur. İbn Bağavî adıyla bilinir. Babası Herat ve Merv arasında bir şehir olan

Bağşûr'dandır. Fakat kendisi Bağdat'ta doğmuş ve büyümüştür. Seri Sakatî, Muhammed Ali Kassâb ve Ahmed b. Ebü'l-Havarî ile sohbet etmiştir. Zünnûn Mısrî'yi görmüştür. Cüneyd onun akranı idi. Hal itibariyle Cüneyd'den daha etkili idi ama Cüneyd'in ilmi de ondan fazla idi.

Cüneyd hayatta iken Nûrî'de karışık bir hâl vardı. Bir seferinde Cüneyd'e sabır ve tevekkül hakkında soru sordular. Cevap vereceği zaman Nûrî, acele ile bağırarak şöyle dedi:

– Sen sûfilerin sıkıntılı zamanlarında savuşup gittin ve zâhir ilminde talebeliğe başladın. Onun için sûfilerin sözünü etme!

131 Nûrî, Cüneyd'den önce, 295/908'de vefat etti. *Tarih-i Yafii*'de vefat tarihi 286/899 olarak gösterilmiştir.

Nûrî ölünce Cüneyd şöyle dedi: "Nûrî'nin ölümü ile bu ilmin yarısı gitti." Nûrî her zaman tesbih çekerdi. Ona:

– Tesbihle Allah'ın zikrini celbetmeye mi çalışıyorsun, dediler.

– Hayır, onunla gafleti celbetmeye çalışıyorum, diye cevap verdi.

Nûrî demiştir ki: "Seni ubûdiyetin safası gururlandırmasın çünkü onda rubûbiyet unutulur."

Ona: "Allah Teâlâ'yı ne ile bildin?" diye sordular.

– Allah ile, diye cevap verdi.

– Akıl nedir? dediler.

– Akıl, âcizlere yol gösteren bir âcizdir, dedi.

Yine o demiştir ki: "Allah Teâlâ bir kişiden kendisini gizleyince, artık onu, hiçbir delil ve haber Allah'a ulaştıramaz."

(Rubâi, Tercüme:

Ger ol hurşid-tal'at gizleye yüz,
Beraberdir o yerde gece gündüz.
Ver ger pertev salarsa dehre nâ-gâh.
Ola her tîre zerre, meşğal-i mâh.)

Bir gün Horasanlı birisi İbrahim Kassar'a gelip, Nûrî'yi görmek istiyorum, dedi. İbrahim de:

– O yıllardır benim yanımdadır. Hayret ve dehşet hâlinde bulunduğundan hiç dışarı çıkmadı. Bir yıl şehirde gezdi kimse ile ülfet etmedi. İki yıl bir vîranede oturdu, namaz için hariç, hiç dışarı çıkmadı. Bir yıl dilini tuttu kimse ile konuşmadı, dedi. Horasanlı delikanlı mutlaka Nûrî'yi görmek istediğini söyleyince İb-

rahim de onu Nûrî'ye götürdü. İçeri girince Nûrî ile İbrahim Kassar arasında şu konuşma geçti:

– Kiminle sohbet ediyorsun?

– Şeyh Ebû Hamza Horasânî ile.

– Kurb'dan nişan veren ve ona işaret eden şahıs ile mi sohbet ettin?

– Evet.

– Onunla buluşunca benden selâm söyle ve de ki: "Bizim olduğumuz yerde kurb, bu'dun bu'dudur." (uzağın uzağıdır).

İbn Arabî der ki: "Kurb demesinler ki mesafe ortaya çıkmasın. Mesafe olunca muhakkak ikilik olur. İkilik ortaya çıkınca da şüphesiz kurb bu'd hâlini alır."

Yine Nûrî demiştir ki: Mevlâsı yanında ârifin bir saati, âbid geçinenin binlerce yıl ibadet etmesinden daha muteberdir.

Yine o demiştir ki: Bir gün nûra baktım ve ben o nûr oluncaya kadar ona bakmaktan ayrılmadım.

CÜNEYD BAĞDÂDÎ

(297/910) (k.s.)

132 İkinci tabakadandır. Künyesi Ebü'l-Kasım idi. Kavarîrî, Zeccâc ve Hazzâz onun lâkaplarıdır. Kavârîrî ve zeccâc denmesinin sebebi babasının cam eşya satmış olmasıdır. *Tarih-i Yafiî* de Hazzâz denmesinin sebebi olarak ipek dokuması gösterilir.

Cüneyd'in aslen Nihavendli olduğunu fakat Bağdat'ta doğup büyüdüğünü söylerler. Ebû Sevr'in mezhebini benimsemişti. Ebû Sevr İmam Şâfiî'nin ileri gelen talebelerinden biri idi. Bazıları da Süfyan Sevrî mezhebinden olduğunu, Serî Sakatî, Haris Muhasibî ve Muhammed Kassab ile sohbet ettiğini ve onların talebesi olduğunu söylediler. Cüneyd, sûfilerin önde gelen imamlarındandır. Herkes tasavvuf yolunda ona mensup olduğunu söyler. Harraz, Rüveym, Nûrî, Şiblî ve daha nice mutasavvıf Cüneyd'e mensûbiyetlerini ifade etmişlerdir. Ebü'l-Abbas 'Attar: "Bu işte bizim büyüğümüz ve imamımız Cüneyd'dir", demiştir.

Bağdat halifesi, birgün Rüveym'e "edepsiz "demişti. Rüveym de:

– Ben mi edepsizim! Ben yarım gün Cüneyd'le sohbet ettim, diye karşılık verdi. Böylece o: "Her kim yarım gün dahi Cüneyd'le soh-

bet etmiş olsa, onda edepsizlik görülmez, hatta edebi artar" demek istedi.

Şeyh Ebû Bekir Haddâd birisinden söz ederken: "Eğer akıllı bir kişi olsaydı Cüneyd gibi olurdu" dedi.

Derler ki; bu tabakada üç kişi vardır ki dördüncüsü bulunmaz: Bağdat'ta Cüneyd, Şam'da Ebû Abdullah Cellâ, Nişabur'da Ebû Osman Hîrî.

Kitâb-ı Tabakât ve *Kuşeyrî Risalesi* 'inde 297/910 yılında vefat ettiği yazılmıştır. *Yâfiî Tarihi*'nde ise vefat tarihi olarak 299/912 senesi gösterilir. Doğrusunu Allah bilir.

Cüneyd çocukluğunda başka çocuklarla oynarken yanına Serî Sakatî geldi ve:

– Ey çocuk şükür hakkında ne dersin? diye sordu. Cüneyd de:

– Şükür, Hakk Teâlâ'nın verdiği nimetlere dayanarak ona âsi olmamandır, diye cevap verdi. Yani, o nimetleri günah için sarf etmemendir, dedi.

Serî, Cüneyd'e: "Korkarım senin nasibin dilinden olacak", derdi. Cüneyd der ki:

– Seri'nin bu sözünden dâima korkardım. Nihayet birgün Serî'ye kendisine lâzım olan şeyleri de yanıma alarak, gittim. Beni karşısında görünce:

– Sana müjdeler olsun ki, Hakk Sübhânehu ve Teâlâ'dan şu getirdiklerini bir felah ve tevfik ehlinin eli ile bana ulaştırmasını niyaz edip duruyordum, dedi.

133 Yine Cüneyd dedi ki: Seri her zaman bana meclis kurup halka nasihat etmem gerektiğini söylerdi. Ama ben nefsime güvenemez ve onda böyle bir işe liyâkat göremezdim. Fakat bir gece rüyamda Rasûlullah'ı (s.a.v.) gördüm. Rasûlullah bana: "Halka hitab et", diye emretti. Uyandım. Sabah olmasını bekledim. Serî'nin evine gittim ve kapısını çaldım. Bana:

– Rasûlullah sana bunu söylemedikçe sözlerimin doğruluğuna inanmadın, dedi. Sabahleyin halkı topladım ve onları irşad etmeye başladım.

Cüneyd'in halkı toplayıp onlarla konuştuğu haberi çabucak yayıldı. Hıristiyan bir genç de gelip meclisin bir kenarında durdu. Hıristiyan kıyafeti giymemişti. Cüneyd'e:

– Ey Şeyh, Rasûlullah (s.a.v.): "Müslümanların firasetinden korkunuz. Çünkü o Allah'ın nûru ile bakar" buyurmuştur. Bu

sözün mânâsı nedir? diye sordu. Cüneyd diyor ki:

– Bir süre başımı önüme eğerek bekledim. Sonunda başımı kaldırıp gence: "Müslüman ol, çünkü müslüman olmanın vakti geldi", dedim. O anda hıristiyan genç zünnarını kesip müslüman oldu.

İmam Yâfiî dedi ki: Halk Cüneyd'in bu hadisede bir kerameti olduğunu zannediyor. Halbuki Cüneyd iki ayrı keramet göstermiştir. Biri gencin kâfir olduğunu anlaması, diğeri de müslüman olma vaktinin geldiğini bilmesidir.

Cüneyd'e: "Bu ilmi nereden elde ettiniz?" diye sordular. "Eğer bunun bir yeri olsaydı siz de ulaşırdınız", diye cevap verdi.

Yine Cüneyd: Tasavvuf, tımarsız, yani bir müddet de olsa edebe riayet etmeden Allah'ın huzurunda oturmaktır, demiştir.

Şeyhülislâm dedi ki: Tımarsız sözünden maksat, Hakk'ı aramadan bulmak, bakmadan görmektir. Çünkü bakanın varlığı, görmenin illetidir. (Bir kimse kendi varlığından geçmeden, Hakk'ı görme mertebesine eremez).

Yine o demiştir ki: İlim vecdde yok olacağına, vecd ilimde yok olsun daha hayırlıdır.

Yine o: En şerefli ve yüce meclis, tevhid makamında tefekkür ile oturmaktır, demiştir.

Yine o şöyle demiştir: Dikkatini Allah'ta yoğunlaştır. Allah'ı temaşa ettiğin gözle O'ndan başkasına bakmaktan sakın ki Hakk'ın nazarından düşmeyesin.

Yine Cüneyd: Yâranla muvafakat onlara şefkatten daha iyidir, demiştir. Şeyhülislâm da: İtaatta bulunmak hürmet etmekten daha iyidir, demiştir.

Cüneyd: Halk benim Serî Sakatî'nin talebesi olduğumu zannediyor. Halbuki ben Muhammed b. Ali Kassâb'ın talebesiyim, dedi. Ona:

– Tasavvuf nedir? diye sordular.

– Bilmem, diye cevap verdi, sonra şunları söyledi: Tasavvuf şerefli bir huydur. Onu, şerefli olan Allah şerefli bir kavmin arasında şerefli bir kişiden şerefli bir zamanda izhar etti.

Şeyhülislâm dedi ki: Bu gayet zarif ve hoş bir sözdür. Cüneyd önce: "Bilmem" dedi, sonra ekledi: O şerefli ahlâktır, şerefli bir kişi onu, izhar eder. Şerefli bir kişiden, şerefli bir zamanda şerefli bir topluluk içinde hakikatte bu ahlâkın nasıl bir ahlâk olduğunu Allah Teâlâ bilir.

134 Yine Şeyhülislâm dedi ki: Hakk Teâlâ bir kulunu hakikaten sever, tam manasıyla ondan razı olur ve kendisini has dostları arasına alırsa ona şerefli bir kavim arasında, şerefli bir yerde, şerefli bir zamanda, şerefli bir dilden bir kelime sunar. Bu taze söz kendisinden geçmiş olma eliyle Hakk'tan alınmış, rahat bir halde bulunan kulağa çarparak hararetten yanan kalbe eriştirilmiş ve ezele bakmakta olan ruha yetiştirilmiştir. Yani dost tarafından sevgi nişanı taşıyan yüce bir söz sunarlar. Bu söz susuzların canına rahat, hastalara derman verir. Gönül kulağına hoş gelir. Ondan kurtulmak ne mümkün? Şiir

Tercüme:

Egerçi câna asandır hevây-ı aşk-ı peyvende.
Velî müşkildürür anın halâs-ı ukde vü bendi.

Yukarıdaki şerefli sözden maksat, kendisinden ne söyleyenin ne de dilin haberi olmadığı halde can kulağının bütün sözlerini dinlediği, Hakk'ın tercümanı, sohbet nâmesinin ünvânı olan dildir. Şerefli vakitten maksat da; İçinde Hakk'ı yâd edilmesinden başka bir şey bulunmayan ve ömrünün geride kalan kısmının utandığı güzellikte olan, bütün dünya ehlinin canlarının onun vuslatı arzusu ile ağladığı zamandır. Şerefli makamdan maksat ise, gönlün dağınık, dilin arzulu ve dinleyenin düşünceli olmadığı yerdir. Şerefli kavimden maksada gelince; Bunlar o muhakkiklerdir ki Hakk'la konuşurlar. O dinleyicilerdir ki talepte yanarlar ve o temaşa edicidirler ki yokluğu ararlar.

Muhiddin Arabî, *"Rûhü'l-Kuds"* isimli risâlesinin başında demiştir ki: Bu tâifenin efendisi Cüneyd, -Allah rahmet eylesin- zamanındaki bozukluğu görünce şu beyitleri okurdu:

Tercüme:

Erbâb-ı tasavvuf âh âlemden nihân oldu.
Bozuldu rüsûm-u din ki turfa zaman oldu.
Zühd ü vera u hulk u teslîm idi resm-i din.
Şimdi kuru kavga vü feryâd ü figan oldu.
Her reh-zen ü her müfsid, halk içre geçinüp mürşid.
Takva değişip zühd ü irfan hezeyan oldu. [Lâmî]

Şeyhülislâm şöyle dedi: Bir zamanlar Cüneyd, Zünnûn ile birlikte, Mecnûn'un başına musibet gelen yere ulaştılar. Cüneyd Zünnûn'a: "Bana, bu cunûnun sebebi nedir? diye sormuyor mu-

sun?" dedi. O da: Şu cevabı verdi: "Dünyaya hapsoldun ve O'ndan mecnun oldun."

Cüneyd'e: "Belâ nedir?" diye sordular. O da: "Belâ, belâyı verenden gâfil olmaktır", buyurdu.

Şiblî'ye: "Âfiyet nedir?" diye sordular. "Bir an kalbin Allah ile karar eylemesidir", diye cevap verdi.

Bir şahıs Cüneyd'e:

135 – Horasan pirleri, halk, dünya ve nefis perdesi olmak üzere üç türlü perde bulunduğu fikrinde müttefiktirler, dedi. Bu söze Cüneyd şöyle cevap verdi:

– Onların söyledikleri âvam içindir. Havass için tek bir perde vardır. O da, kişinin amelini görmesi, ondan sevap ümid etmesi ve nimetle aldanmasıdır.

Şeyhülislâm dedi ki: Amelini gören kişi ile Allah Teâlâ arasında amel perdesi vardır. Ayrıca amelin karşılığını bekleyen ve nimet vereni unutup nimetle ilgilenen kişi de Allah'tan perdelenmiştir.

Vâsıtî demiştir ki: Taatın ecir ve kaşılığını bekleyip onun sevabını istemek Allah Teâlâ'nın fazlını ve nimetini unutmaktır.

Yine Vâsıtî: Taatlarınızın hazzı ile aldanmaktan sakınınız, ki o helâk edici bir zehirdir, demiştir.

Bağdatlı Fâris İsa da şöyle dedi: Taatin zevki ile şirk birdir.

Şeyhülislâm dedi ki: Yaptığın taati kendin beğenmezsen o sana hoş gelmez ve ondan hiç haz duymazsın. Taatini beğenmen ise şirktir. Emredildiği gibi ilim ve sünnete göre ibadetini yap. Amelini beğenme. Onu Hakk Teâlâ'ya havale et. Kendi beğenme hâlini şeytanın yüzüne çarp. Beyit

Tercüme:

Bir amel kim meserret-i dildir
Bir günahtır ki özr-i müşkildir.

Cüneyd'den: "Hiç amel yapmadan, Hakk, ata ve ihsanda bulunur mu?" diye sordular.

– Her amel öyledir, yani her amel Hakk'dan bir atâ ve ihsandır ve O'nun tevfiki ile olur, diye cevap verdi.

EBÛ CAFER KERBİNÎ (k.s.)

Cüneyd'in akranıdır. "Cüneyd'in hocasıdır", diyenler de vardır.

Bağdat'ın ulu şeyhlerindendir. Cafer Huldî şunları anlatır: "Ebû Cafer Kerbinî'nin vefat ettiği gün Cüneyd onun yanında oturuyordu. (Bir ara dua için) başını yukarıya kaldırdı. Ebû Cafer:

– Senin bu hâlin bu'd'dur, dedi. Bu söz üzerine Cüneyd başını önüne eğdi. Ebû Cafer'in bu sözünün mânâsı şudur: Cenab-ı Hakk kullarına çok yakındır. Bir cihete yönelip kendisine işaret etmekten münezzehtir. Öyleyse ondan bir şey isterken veya ona münacatta bulunurken kişinin yüzünü göğe çevirmesi Hakk'dan uzaklığın delili ve O'ndan uzak olanların amelidir.)

KEHMES b. HASAN HEMEDÂNÎ (k.s.)

136 Lâkabı Ebû Muhammed'dir. Pekçok şeyhle sohbet etmiştir. Şöyle demiştir: "Birgün Hemedan'da, kendi evimde oturuyordum. Birisi kapıyı çaldı. Kendi kendime, "Bu Cüneyd'dir", dedim. Kapıyı açınca gerçekten Cüneyd olduğunu gördüm. Selâm verdi ve:

– "Kasden senin ziyaretine gelmiştim. Gönlünden geçen düşüncenin doğru olduğu anlaşıldı", dedi ve dönüp gitti. Ertesi gün Hemedan'da onu aradım fakat bulamadım. O sırada Bağdat'tan bir cemaat geldi. Onlara Cüneyd'i sordum.

– Filân vakit kayboldu. Hiç kimse nerede olduğunu bilmiyor, dediler. O vaktin bana gelip gittiği gece olduğunu anladım.

AMR b. OSMAN MEKKÎ (296/909) (k.s.)

İkinci tabakadan olup künyesi Ebû Abdullah'tır. Hüseyin Mansur Hallac'ın hocasıdır. Cüneyd'e nisbeti vardır. Harrâz ile sohbet etmiş olup aynı zamanda onun akranıdır. Ebû Abdullah Nebâcî'yi görmüştür. "Hiç kimse ile Ebû Abdullah Nebâcî'nin sohbetinden ve rü'yetinden daha faydalı bir sohbet yapmadım", derdi. Ulûm ve hakayıkı bilirdi. Aslen Yemenli'dir. Çok mânâlı söz söylerdi. Amr b. Osman Mekkî'ye bazı sözler isnad ederek ondan yüz çevirdiler ve onu Mekke'den sürdüler. O da Cidde'ye gitti. Orada kadılık yaptı. İbn Cevzî'nin *Sıfatu's-Safve* isimli kitabında 296/909'da vefat ettiği kaydedilmiştir. 291/904 ve 297/910 tarihlerinde öldüğünü söyleyenler varsa da ilki daha

doğrudur.

O demiştir ki: "Mürüvvet, dostların hata ve kusurlarını görmezlikten gelmektedir."

Ebû Hafs da: Mürüvvet, dostlarına dünyada mal ve makamını fedâ etmen, ahirette de mağfiret dilemendir, demiştir.

Yine Amr b. Osman şöyle demiştir: Vecdin keyfiyetinden söz edilmez. Zira o, mü'minlerin yanında Allah'ın sırrıdır. Yani Hakk'ın dostları vecdin keyfiyetinden haber vermezler. Çünkü o, mü'minlerin yanında bir sırr-ı Rabbânî'dir. Bizzat kulun tasarruf edebildiği şey ise sırr-ı Hakk olmaz. Bundan dolayıdır ki kul, bütün Rabbânî sırlardan habersizdir.

Derler ki; Amr, Isfahan'a geldi. Bir delikanlı onun sohbetine ilgi duydu. Fakat babası gence mani oldu. Genç hastalandı. Bir müddet geçtikten sonra bir gün Amr b. Osman dervişlerle onu ziyarete gitti. Delikanlı ondan muğanninin bir şey okumasını rica etti. Amr işaret edip şu beyti okuttu.

Tercüme:

137 *Görmeye hasta seni, niçin gelmez o tabib.*
Can verirem bir itini görmeğe, bu ben garib.

Hasta bu beyti duyunca birden kalkıp oturdu. Hastalığı bir miktar hafifledi ve bir şiir daha okusun, dedi.

Tercüme:

İ'raz-ı yâr, cana marazdan beterdir.
Bari yüzün çevirmese benden seg-i habib.

Bu beyti de okutunca hasta tamamen iyileşti ve yerinden kalktı. Babasının içindeki endişeler yok oldu. Tövbe edip oğlunu Amr'a teslim etti. O da tasavvuf yolunun ileri gelenlerinden biri oldu.

Bir gün Ali b. Sehl, Amr b. Osman'a şöyle dedi:

– Kısaca zikrin kanunu nedir? Amr da, şöyle cevap verdi:

– Vasıflarını bilerek, Hakk'ı tecrid üzere bulmaktır.

Şeyhülislâm demiştir ki: İnsan Mevlâ'nın tefridine mâlik olmaz. Mevlâ'nın tefridine mâlik olan kişi insan değildir. Fakat bir şahıs ki yer, içer, yatar, uyur o, insandır.

ŞAH ŞÜCÂ KİRMANÎ (276/889) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Bir melikin oğlu idi. Ebû Hafs'ın arkadaşlarındandır. Ebû Türab Nahşebî, Ebû Abdullah Zerra' Basrî ve Ebû Ubeyd Büsrî ile sohbet etmiştir. Ebû Osman Hîrî'nin hocasıdır.

Şah Şücâ kaftan giyerek şevket ve azametle gezerdi. Oysa; Bâb-ı Fergânî, Nûrî, Şirvânî ve Hîrî Taylasan ile; Dekkâk da kürtler gibi kilime bürünerek gezerlerdi.

Şah Şücâ'nın vefatı Ebû Hafs'tan yani 276/889'dan sonra ve 300/913'den öncedir, demişlerdir.

Şah Şücâ'nın bir *Kitab*'ı vardı. Bu kitapta Yahya b. Muaz Râzî'nin zenginliği fakirliğe tercih etmesini reddetmiş ve ona bu konuda cevap vererek fakrın zenginliğe olan üstünlüğünü anlatmıştır ki doğrusu da budur. Şeyhülislâm demiştir ki: Dervişliğin (fakrın) zenginliğe karşı üstünlüğünü göstermek için bu anlatılanlar kâfidir. (Başka bir şey söylemeye ihtiyaç yoktur). Mustafa (s.a.v.) fakrı zenginliğe tercih etti. Hakk (c.c.) de Rasûlünün bu hâlini kabûl edip beğendi.

Şah Şücâ büyük bir zât idi. Hoca Yahya Ammar derdi ki: Şah, bu tâfenin şahıdır.

Bir gün Ebû Hafs Nişâbur'da oturuyordu. Şah Şücâ kaftanla yanında durup kendisinden bir şeyler sordu. Ebû Hafs dönüp ona baktı ve kendisini kaba (kaftan) ile görünce:

– Allah için söyle, sen Şah mısın? diye sordu. O da:

138 – Evet, ben Şah'ım, diye cevap verdi. Bu cevabı ile Şah olduğunu bildirdi. Ebû Hafs bu soruya ondan başkasının cevap veremeyeceğini anlayarak:

– Kabayla mı? (Kaftanla mı sûfisin?), dedi. Şah da şu cevabı verdi.

– Biz abâda aradığımızı kabâda bulduk.

Şeyhülislâm dedi ki: Şah kırk yıl uyumamıştı. Bir seferinde (bir rüya görme) ümidiyle uyudu ve düşünde Hakk Teâlâ'yı gördü. Uyanınca şu beyti okudu.

Tercüme:

Yâ kurrete aynî, hâb içre göreliden,
Hergiz gözüm uykudan açılmaz ol ümide.

Bu hadiseden sonra devamlı uyudu. Kendisini ya uykuda veya uyumak isterken bulurlardı. Beyit

Tercüme:

Vardır hayal-i yâr ile bir âlemim benim
Divâne derse halk cihan yok benim gamım. (Mecnûn)

Diğer bir şiir:

Ser gerdanım ben, hayâl-i yâr ile.
Her sebük-ser hâb eder sanur beni.
Bî hodem sâkî lebinden, ehl-i devr.
Câm-ı mey bî-tâb eder sanur beni.
Yâr deyip açarım göz, bilmeyen,
Gayr-e fetlı-i bâb eder, sanur beni.

Şah Şücâ bir gün mescitte oturmuştu. Bir derviş ayağa kalkıp orada bulunanlardan iki batman ekmek istedi. Kimse bir şey vermedi. Şah:

– Benden elli haccı iki batman ekmek mukabilinde satın almak isteyen kimse yok mu? dedi. Mescitte bir fakîh vardı. Şah'a:

– Ey Şeyh! Şeriatı hafife mi alıyorsun? dedi. Şah da:

– Kendime asla kıymet vermiyorum, amelime mi kıymet vereceğim, diye cevap verdi.

Yine Şeyhülislâm demiştir ki: Bir kimse gözünü harama bakmaktan alıkoysa, nefsini şehvetten muhafaza etse, kalbini devamlı mürakabe ile, görünüşünü sünnete uyarak mamur etse, onun firasetinde (sezgisi tam isabet kayd eder.) hata olmaz.

EBÛ OSMAN HÎRÎ (298/910) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Adı, Sa'îd b. İsmail Hîrî Nişâbûrî'dir. Aslen Rey'dendir. Hîre, Nişâbur'a bir merhale uzaklıkta bir yerin adıdır. Ebû Osman Şah Şücâ'nın talebesidir. Ebû Hafs Haddâd ve Yahya b. Muaz Râzî ile sohbet etmiştir. Devrinin imamı, zamanının en büyük şeyhi idi. Nişaburlu (şeyh ve dervişlerin) üstadı idi. Şah Şücâ ile Merv'den Nişabur'a geldi. Nişabur'da Ebû Hafs, Ebû Osman'a:

139 – Sen burada kal. Şah'ın orada işleri ve çoluk çocuğu var. Halbuki senin kimsen yok, dedi. Şah dönüp gitti. Ebû Osman, Ebû Hafs'ın yanında kaldı. Ebû Hafs da onun için bir meclis kurdu.

Ebû Osman Rebiulevvel 298/Kasım 910 tarihinde vefat etti. Kabri Nişabur'dadır.

Ona: "Civanmerd kimlerdir?" diye sordular. "Kendilerini görmeyenlerdir", diye cevap verdi.

Yine o demiştir ki: Şevk, muhabbet alâmetlerindendir.

Ona, "Rabbânî imam ve mürşid" derlerdi. Onun rabbânîliği, müridlerini az bir ilimle terbiye etmesidir. Ta ki kavi olunca büyük ilimle terbiye göreler. Ebû Osman işte böyle biri idi. O, sözde zayıf, muamelede güçlü idi.

Yine o demiştir ki: Allah'ın emirlerinde gevşeklik göstermek, O'nun şanını tam olarak bilememektendir.

ZEKERİYYA b. DÂNİYE (294/897) (k.s.)

Künyesi Ebû Yahya'dır. Nişabur halkından idi. Ahmed Harb'in talebelerinden olup âbid ve zâhidler zümresinden idi. Yemek hususunda çok tedbirli davranır ve sadece kendi kazandığını yerdi.

Ebû Osman Hîrî (k.s.) demiştir ki: Her kim Ebû Yahya gibi bir hayat geçirirse onun için ölüm korkusu olmadığı gibi ölümden sonra da bir endişe yoktur.

294/897 tarihinde Nişabur'da vefat etmiştir.

ZEKERİYYA b. YAHYA HEREVÎ (255/867) (k.s.)

Büyük şeyhlerdendir. Duâları kabûl olunurdu. Ahmed b. Hanbel: Zekeriyya abdallar zümresinderdir, demiştir. Ebû Sa'îd Zâhid de: Zekeriyya'yı gördüm. Onunla sohbet ettim. O sıddıklardan idi, demiştir.

ZEYYÂD KEBİR HEMEDÂNÎ (k.s.)

Hemedanlı'dır. Cüneyd ile sohbet etmiştir. Fakîh idi ve duâları kabul olunurdu. Kehmes-i Hemedânî demiştir ki:

– Bir gün Cuma Mescidi'nde oturuyordum. Zeyyad'ı gördüm. Mihrabda oturmuş yağmur duası yapıyordu. Daha duâ bitmeden öyle bir yağmur yağmaya başladı ki evlerimize gidemedik.

EBÛ OSMAN MAĞRİBÎ (373/892) (k.s.)

140 Beşinci tabakadandır. Adı, Sa'îd b. Selâm Mağribî'dir. Ebû Hüseyin Sâyiğ Dineverî'nin talebesidir. Mağrib'in Kayrevan isimli şehrindendir. Yıllarca Mekke'de ikâmet etmiş ve orada seyyidü'l-vakt, yegâne-i meşâyih oluştur. Sonunda, Mekke'de, başına bir hadise geldi. Bu sebeple oradan ayrılıp Nişabur'a gitti ve orada vefat etti. Vefatı 373/892 tarihinde olup, kabri Nişabur'dadır. Ebû Osman Hîrî ve Ebû Osman Nasibî'nin kabirlerinin yanına defnolunmuştur. Hâsılı bu üç Ebû Osman'ın kabirleri Nişabur'da bir aradadır.

Ebû Osman Mağribî; Ebû Ali Kâtib, Habib Mağribî, Ebû Amr ve Zeccâc ile sohbet etmiş ve Ebû Yakub Nehrecûrî'yi görmüştür. Kendisi keramet sahibi ve firaset ehli bir zât idi.

O demiştir ki: Bu yola girmenin sebebi şudur: Bir atım bir de tazım vardı. Bir adada devamlı avlanırdım. Ağaçtan bir çanağım vardı. Ondan da devamlı süt içerdim. Bir gün, yine çanaktaki sütü içmek istedim. Köpek sürekli havlayarak bana saldırdı ve sütü içmeme engel oldu. İkinci defa içmek istedim yine saldırdı. Üçüncü defa sütü içmek istediğimde köpek yine bana mani oldu ve kendisi sütü içti. Bir saat geçmeden de şişerek öldü. Sonradan, bir yılanın o süte başını soktuğunu, köpeğin de bu durumu gördüğü için kendisini benim için fedâ ettiğini anladım. Bu hâdiseyi görünce tövbe edip bu yola girdim.

Şeyhülislâm şöyle dedi: Ebû Hüseyin Kevâşanî bana: "Ebû Osman Mağribî; Benim öldüğüm gün melekler toprak saçarlar", demişti. Vefatında orada idim. Gerçekten de, Nişabur'da kesif bir tozdan dolayı kimse kimseyi göremez oldu."

Yine Şeyhülislâm: Ebû Osman otuz yıl Mekke'de kaldı. Hareme hürmetinden dolayı asla orada def-i hacet (tebevvül) etmedi, dedi. Ebû Osman Mağribî dedi ki: Bu iş (sûfilik) insana ancak kan kokusu (eziyet çekmek) ile müyesser olur.

Yine o şöyle demiştir: İ'tikâf, insanın uzuvlarını Allah'ın emirleri altında saklamasıdır. Yani mücerred halvete girip oturmak i'tikaf değildir. Ne zaman zâhir ve bâtında (açık ve gizli olarak) günahlardan korunursan işte o zaman i'tikaftasın. Halk arasında olsan bile.

Yine O: Kim zenginlerin sohbetlerin dervişlerini sohbetine tercih ederse Allah Teâlâ onu kalb ölümüne mübtelâ kılar, demiştir.

Yine Ebû Osman şöyle dedi: Âsi, müddeilerden daha hayırlıdır.

Çünkü âsi dâima tövbe için yol arar. Halbuki müddeî, dâva hayali ile boşuna uğraşır durur.

EBÛ TÂLİB İHMİMÎ (k.s.)

141 Pek çok kerameti görülen bir şeyh idi. Ebû Osman Mağribî: "Ebû Tâlib'i gördüm, meleklerle konuşuyordu", demiştir.

Yine Ebû Osman şöyle anlatmıştır: Ebû Tâlib ile seyahat ediyordum. Yolda yırtıcı hayvanlara karşı müthiş bir korku duymaya başladım. Zira bulunduğumuz vâdide sayısız yırtıcı hayvan vardı. Ben:

– Bu vâdiden çabucak geçmeliyiz, dedim. Ebû Tâlib sözlerime hiç aldırmadı. Üstelik orada geceledi. Ben korkudan asla uyuyamıyordum. O yatıp uyudu ve bana:

– Niçin uyumuyorsun? dedi

– Canavarların korkusundan, dedim. Bunun üzerine:

– Kim Allah Teâlâ'dan korkarsa hiçbir şeyden korkmaz. Mâdem ki sen yırtıcı hayvanlardan korkuyorsun benimle arkadaşlık edemezsin, dedi ve yürüyüp gitti.

Ebû Tâlib münacatında şöyle derdi: "İlâhî! Eğer beni zikredin, demeseydin, ism-i şerifini ağzına almaya kim cüret edebilirdi.

TALHA b. MUHAMMED ŞİBLÎ (302/914) (k.s.)

Ebû Osman Hîrî'nin önde gelen müridlerindendir. 302/914-15 yılında vefat etmiştir. Bir gün Ebû Osman Mağribî ona:

– Elli yıldır halka nasihat ediyorum kabûl etmiyorlar. İstersen aynı nasihatı sana yapayım, dedi. O da:

– Yap, dedi. Bunun üzerine Ebû Osman şunları söyledi:

– Kabahati yaptıklarında ara ki işlerin kıymet kazansın. Halka töhmet etme ki kavga son bulsun.

Şeyhülislâm dedi ki: Allah Teâlâ ile sohbet etmek üç kısımdır. Allah'ın lutfunu, kendi kusurunu ve halkın mazeretini görmek. Bu üç kısımdan başka bir kısım yoktur. Halkı mazur gör. Çünkü mahlûkattan sâdır olan her şey Hakk'ın iradesi ile olur. Bütün kâinat onun kudreti ve hükmü altında mecbur bir vaziyettedir. Kendi kusurunu gör ki Hakk'ın lutfunu yâd edesin.

Yine Şeyhülislâm şöyle dedi: Ebû Osman Nasibî, Şiblî'den naklederek dedi ki: "Mısır'a gittiğim zaman elimi Ebû Osman Meydânî'nin başına sürdüm ve "Allah seni hayırda daim kılsın", dedim. Onun vücûdunda âmin demeyen bir kıl bile kalmadı."

EBÛ ABBÂS MESRÛK (299/912) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Adı, Ahmed b. Muhammed Mesrûk'tur. Tuslu olup Bağdat'ta ikamet etmiş ve yine orada vefat etmiştir. Vefat tarihi 299/912'dir. 298/911 Safer/Ekim ayında vefat etti diyenler de vardır. Doğrususunu Allah bilir.

Cüneyd'in kendisinden rivayetine göre Ebû Abbas, Ebû Ali Rûdbârî'nin hocalarındandır. Haris Muhasibî, Serî Sakatî, Muhammed b. Mansûr ve Muhammed b. Hüseyin Bercelânî'nin talabesidir ve onlarla sohbet etmiş, dostluk kurmuştur. İlk büyük sûfî şeyhlerindendir.

142 Şeyhülislâm şöyle anlatıyor: Ebû Abbas Mesrûk Bağdâdî dedi ki: "Cumartesi gecesi oturmuştum. Annem, babam benim için ağlıyorlardı. (Sebebi de şu idi.) Cuma namazında pekçok pîr ile görüşmüş, sözlerini dinlemiştim. Bu sebeple bana çok şiddetli bir hâl vâki olmuştu.

Ona tasavvuftan sordular, şöyle cevap verdi: Tasavvuf; kendisinden uzaklaşılabilen her şeyden sırları (ruhu) tahliye etmek, kendisinden uzaklaşılması düşünülemeyen şeye (Hakk'a) de bağlanmaktır.

Yine o demiştir ki: Kim tedbiri terk ederse rahat içinde yaşar.

EBÛ ABBAS BAĞDÂDÎ (k.s.)

Şeyhülislâm onun şunu söylediğini ifade ederdi: Ebü'l-Abbas: "Nefsiniz sizi bir meşgûliyete uğratmadan siz onu meşgul ediniz". Beyit

Tercüme:

Dilersen olmayasın zâr ü pür-gâm.
Cihan içinde bî-kâr olma bir dem. [Lamiî]

EBÛ ABDULLAH MAĞRİBÎ (299/912) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Adı, Muhammed b. İsmâil'dir. İbrâhim Havvâs, İbrahim b. Şeybân, Kirman-şah ve Ebû Bekir Beykendî'nin hocası olduğunu söylerler. Ebû Hüseyin Ali Rezzîn Herevî'nin de talebesidir.

Ebû Abdullah yüz yirmi sene yaşamıştır. Hasan Basrî'nin talebesi olan Ebü'l-Hasan Abdülvâhid Zeyd Basrî'nin de talebesi olmuştur.

Ebû Abdullah'ın kabri Tûr-i Sîna'nın tepesinde, hocası Ebü'l-Hasan Rezzîn'in kabri yanında bir keçiboynuzu ağacının altındadır. 279/892 yılında öldüğünü söylerlerse de doğrusu 299/912 yılında öldüğüdür.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Abdullah Mağribî hiç bir zaman karanlık görmüş değildir. Halka karanlık olan yerler onun için aydınlık olurdu.

O demiştir ki: Ebû Abdullah'ı yaratan Hüdâ hakkı için, Allah Teâlâ'nın benden şehvet (arzu) yükünü kaldırması: "Ey kulum, hadi şu anda cennete gir", demesinden daha hoş gelir. Ali b. Ebû Tâlib (k.v.) şöyle demiştir: "Eğer Hakk sübhânehu ve Teâlâ beni cennette olmakla mescitte olmak arasında muhayyer bırakırsa, ben mescitte olmayı tercih ederim. Zira cennet onun yanında benim nasibimdir. Mescit de benim yanında O'nun nasibidir."

Bir zamanlar Ebû Abdullah Mağribî Tur-i Sinâ'da konuşuyordu. Sözün gelişi olarak şöyle dedi: Kul O'na o kadar yakın olmak ister ki kendinden geçip yere yuvarlanır.

143 O anda dağda bir taş harekete geçti ve parça parça olup uçuruma düştü.

Yine o demiştir ki: Amellerin en faziletlisi, Hakk'ın emirlerine uygun olarak değerlendirilen vakitlerdir.

Yine o: Ehlullah'tan başka hiç kimse Hakk'ın sırlarını fark etmedi. Onlar da farkına vardıkları sırrın ateşi ile yandılar, demiştir.

Şu beyitler de onundur. Tercüme:

Ey vasl ümidini bana addeyleyen günah.
Ben nice özr edem bu günahtan, yanında âh!
Sevmek seni günahsa ey yâr-ı dil-rübâ,
Olmaya benden özge bugün ğarka-i günah.

Yine o demiştir ki: Dünyadan daha insaflı bir şey asla görmedim. Eğer sen ona hizmet edersen, o da sana hizmet eder. Ondan uzaklaşıp Hakk'ı taleb edince de senden kaçar ve onun tasası gönlüne girmez. Her kim ki samimiyetle dünyadan uzaklaşırsa onun şerrinden emin olur ve belâlarından kurtulur.

EBÛ ABDULLAH NEBÂCÎ (k.s.)

Adı, Sa'îd b. Yezid'dir. Zünnûn Mısrî'nin akranıdır. Ahmed b. Ebû Havârî'nin üstadlarındandır. "Ensâb-ı Sem'ânî"de, Nebâc'ın, Basra ile Mekke yolunun ortasında Basra çölünde bir köy olduğu kayıtlıdır. "Edeb, asil kişilerin süsüdür" cümlesi onun sözlerinderdir.

Yine o: Her şeyin bir hizmetçisi vardır. Dinin hizmetçisi de edeptir, demiştir.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Abdullah Nebâcî: "Gözünü Hakk'dan yana çevir ki, O'ndan daha aydın nişan yoktur", dedi.

Yine Şeyhülislâm şöyle dedi: Ebû Abdullah: "Mûsa (a.s.): İlâhî, ben seni nerede bulurum?" dedi. "Ne zaman samimiyetle arzu edersen o zaman bulursun", diye cevap geldi.

Kettânî demiştir ki: sağlıklı bir şekilde irade edersen onu bulursun.

Hallâc da demiştir ki: İkamet gerekmez, himmet gerekir, menzil bir adımdır.

Şeyhülislâm: O bir adım senin vücûdundur. Ondan geçince Hakk'a ulaşırsın, demiştir.

EBÛ ABDULLAH ANTÂKÎ (k.s.)

Adı, Muhammed b. Asım Antâkî'dir. Antakya bir beldenin adıdır ki Habib Neccar'ın kabri oradadır. Bu belde mensuplarına da Antâkî derler.

144 Ebû Abdullah Antakya eşrafından idi ve şer'î ilimler bilirdi. Uzun bir ömür sürmüş, eski sûfilerle sohbet etmiş ve etbeu't-tâbiine erişmiştir. Bişr ve Serî'nin akranından olup Haris Muhasibî'nin müridi idi. Fudayl'ın sohbetine erişmişti.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Abdullah şöyle demişti: "Ben hiçbir kimseye hiçbir şeye hased etmedim. Yalnız ârîflerin marifetine hased ettim, tasdik tarzındaki marifete değil."

Ebû Ali Dekkâk dedi ki: Şeklî marifet yaz yağmuruna benzer. Ne hastaya şifa verir ne de susayanı kandırır.

Yine Antâkî demiştir ki: Fakr'ın en faydalısı, kendisi ile süslendiğin ve ondan râzı olduğun fakr'dır. Yani bütün insanların güzelliği ve zineti sebepleri (vasıtaları) kabul etmeye dayanır. Fakrın güzelliği ise sebepleri reddederek müsebbibi kabul, O'na rücû ve hükmüne râzı olmak esasına dayanır. Zira fakr (mal ve mülk gibi) sebeplerin kaybolması, zenginlik ise mevcut olması halinden ibarettir. Şu halde sebepsiz olan kişi Hak iledir. Sebeple olan kişi ise nefsiyledir. Bu takdirde sebeplerin hepsi perde illetidir. Sebepleri terk ise keşf ve yakınlık makamıdır. İki cihandaki güzellik keşf ve rızadır. Âlemde hoşnutsuz olma ise hicap ve gadaptadır. Bu izah, fakirliğin zenginlikten üstün olduğu hususunda gayet açık bir beyan olmuştur.

MÜMŞAD DİNEVERÎ (k.s.)

Üçüncü tabakadandır. Irak'ın ulu şeyhlerinden ve civanmerdlerindendir. Açık kerametleri vardı. Devrinin âlimlerinden idi. Hal ve yaşayışında emsalsizdi. Yahya Cellâ ve daha büyük şeyhlerle sohbet etmiştir. Cüneyd, Rüveym ve Nûrî'nin akranıdır. 299/912'de vefat ettiğini söylerler.

O demiştir ki: Allah Teâlâ, ârife sırrından bir ayna vermiştir. Ne zaman o aynaya bakarsa Allah Teâlâ'yı görür.

Şeyhülislâm dedi ki: Mü'minin kalbinde O'nun için bir makam vardır. O makama O'ndan başka kimse erişemez. Ne zaman mü'min tefrikadan âciz kalırsa o makama döner ve rahat eder.

Husrî demiştir ki: Dün gece düşündüm ki, zaman zaman ben bile tefrikaya düşüyorum. Acaba müritlerimin ve talebelerimin hâli nicedir. Eğer dostların gönlünde, Hakk'tan başkasının bulunmadığı ve ondan başka bir kimsenin giremediği bir yer olduğunu bilmeseydim, şüphe yok ki, parça parça olurdum. Şiir

Tercüme:

Türlü hayale gönlümü, ger salasın ne kayıram.
Çünkü cemâline âyinedir bu can, senin.

Yine Mümşad demiştir ki: Kırk yıldır, cennette olanlar, cenneti bana arzediyorlar da göz ucuyla bile ona bakmıyorum.

Şeyhülislâm dedi ki: Hakk'ın sohbet ve huzurunda ondan

başka birine bakmak şirk koşmaktır. Hakk Teâlâ Peygamber'e (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "(Hz. Peygamber) gördüğü (ahvâli tam gördü de) göz ne kaydı ne de aştı." (Necm, 53/17). "Ey Rasûlüm! Sen Allah de, sonra onları bırak" (En'am, 6/91).

Yine Mümşâd dedi ki: Hiç bir zaman bir pîrin yanına soru sormak maksadıyla gitmedim. Sadece onun ne dediğini anlamak için saf bir kalble hizmetinde bulundum.

Yine o demiştir ki: Marifet, tümüyle Hakk Teâlâ'ya samimi şekilde muhtac olma hâlidir.

Yine o şöyle demiştir: Tarik-i Hakk uzaktır Allah ile beraber seyr zordur.

Şeyhülislâm dedi ki: Hakk'a giden yol uzaktır, meğer ki O elini tuta. Hakk'la sohbet, sabr etmek ve zaman geçirmek (birlikte olmak) zordur, meğer ki O seninle dost ola.

Yine Mümşâd demiştir ki: Her kim Hakk'ın dostlarından birini inkâr ederse onun için en hafif ceza Hakk dostuna verilenin kendisine verilmemesidir.

Zünnûn demiştir ki: Her kim nara atan birinin nara atmasını red ve inkâr etse asla doğruluk ve samimiyet yolunu bulamaz. Yani o hâlin aslına vâkıf olsa bile inkâr eder. Sana ne onun nara atmasından. Onun narası yine kendisinedir. Sen doğru bak ve doğru gör ki nasib alasın.

Şeyhülislâm dedi ki: Mümşâd'ın talebesi olan Ebû Âmir şöyle dedi: "Bir gün Mümşâd'ın önünde oturuyordum. Bir civanmerd içeri girdi. Dervişleri misafir etmek için izin istedi. Şeyh:

– Sûfileri evine alıp misafir etmek ve pazar sevdasında olmak ilişkisini bir araya getirmek elinden gelir mi? dedi. Hülâsa Şeyh çeşitli bahanelerle onun davetini kabul etmedi. O delikanlı gidince dervişler:

– Şeyh hiç böyle bir şey yapmamıştı. Acaba böyle davranmasının sebebi nedir? dediler. Bunun üzerine Şeyh şöyle buyurdu:

– Bu civanmerd eline bir mikdar dünyalık geçince dervişliği terk etmişti. Şimdi, bu dervişlere bir şeyler ikram etmek için geldi. Böylece dervişliği tekrar elde etmek istiyor. Dünya mahabbetinin de kalbinden çıkmamasını arzuluyor. Onun eli bir daha dervişliğe erişemez.

146 Şeyh Ebû Abdullah Tâfî (r.a.) dedi ki: Muhammed b. Hafifî'nin şöyle dediğini duydum: "Mümşâd Dîneverî'yi vâkıada gördüm. Sanki

ayakta durmuş ellerini göğe kaldırmıştı, ve: "Ey kalplerin Rabbi, ey kalplerin Rabbi! diyordu. Semâ başına yaklaşmıştı. Sonra göğün onun başına inip ikiye ayrıldığını ve Mümşâd'ı taşıdığını gördüm.

Bir gün Mümşâd evinden çıkmıştı. Bir köpek havladı. Mümşâd: "Lâilâhe illâllah" dedi ve köpek hemen öldü.

Mümşâd'ın sözlerinden biri de şudur: Müridin edebi dâima şeyhine saygı göstermek, dostlara hizmet etmek, dünya sebeplerini terk etmek ve nefsi şeriatın âdâbına uygun olarak muhafaza etmektir.

HASAN b. ALİ MUSÛHÎ (k.s.)

Künyesi Ebû Ali'dir. Cüneyd ve Ebû Hamza'nın üstadı ve akranı olduğunu söylerler. Ayrıca Seri Sakatî'nin ileri gelen müridlerinderdir.

Cüneyd dedi ki: Hasan Musûhî'ye üns bahsinden bir şey söyledim: "Eğer gök altında bulunanların tamamı vefat etse yine bana yalnızlıktan sıkıntı gelmez." diye cevap verdi.

Şeyhülislâm dedi ki: Muhammed b. Nefîse'yi, Muhammed b. Abdullah Kâzûrî halvete koymuştu. Onu halvete koyduğunu unuttu ve bir hafta sonra gelerek; "Seni unuttum", diye İbn Nefîse'den özür diledi. Muhammed b. Nefîse dedi ki:

– Üzülme, Hakk Teâlâ dostlarından yalnızlık sıkıntısını gidermiştir.

Semnûn Muhibb şöyle dedi: Beyit

Ey nefis, ğer dilersen üns ü huzûr u selvet,
Uzlet edip kamûdan, kıl ihtiyar-ı halvet.

AHMED b. İBRAHİM MUSÛHÎ (k.s.)

Bunun künyesi de Ebû Ali'dir. Bağdat'ın büyük şeyhlerinden biri olup, Serî Sakatî ile sohbet etmiştir. Serî'den ve Hasan Musûhî'den sözler nakletmiştir.

Derler ki, bir ridâ, bir gömlek ve bir ayakkabı ile hacca giderdi. Hiçbir zaman yanında kırba ve bardak bulundurmazdı. Yalnız bir Şam elmasını bardağına koyar zaman zaman onu koklayarak

Bağdat'tan Mekke'ye kadar giderdi.

O demiştir ki: Bir kimsye, istemeksizin muhtac olduğu bir şey verilse, o da verileni reddetse, Hakk Teâlâ onu, verilen şeyin mislini dilenmek sûretiyle almaya muhtac eder.

RÜVEYM b. AHMED (k.s.)

147 İkinci tabakadandır. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Künyesinin, Ebû Bekir, Ebû Hüseyin ve Ebû Şeybân olduğunu da söylerler, Onun, Rüveym-i Mehîn Bağdâdî'nin torunu olduğunu söyleyenler de vardır. Rüveym-i Mehîn, Nafi'den kıraat rivayet etmiştir. Bağdat'ın büyük şeyhlerinden biridir. Fakîh ve âlim idi. Davud İsfahânî mezhebini tutardı.

Şeyhülislâm dedi ki: Rüveym kendisini Cüneyd'in talebelerinden gösterirdi. Fakat aslında onun arkadaşlarından idi ve ondan büyüktü. Ben Rüveym'in bir kılını yüz Cüneyd'den daha çok severim.

Ebû Abdullah Hafif dedi ki: Ben, hiçbir zaman, tevhid konusunda, Rüveym gibi konuşan birini görmedim.

Rüveym'e tasavvuftan sordular, şöyle cevap verdi: "Tasavvuf, senin hiçbir şeye mâlik olmaman, hiçbir şeyin de sana mâlik olmamasıdır."

Yine o demiştir ki: "Tasavvuf iki şey arasında tercih yapmamaktır.

Ömrünün sonunda kendisini halk arasında gizlerdi. (Tasavvufu terk etmiş gibi görünürdü) Fakat nefsini dünya meşgûliyetine kaptırmadı. Cüneyd dedi ki: Biz boş meşgulüz, Rüveym boş görünen meşguldür.

Şeyhülislâm şöyle dedi: Rüveym ulu bir zattır. Kendisini sûretâ zengin ve ihtişam içinde göstermiştir. Kadıya vekâlet ettiği sırada dört minderi vardı. Büyük bir ihtişam içinde idi. Cüneyd'e pekçok hizmette bulunmuş olan Ebû Amr Zeccâc'a Cüneyd: "Sakın Rüveym'in yanına gitme", derdi. Zeccâc Bağdat'tan ayrılmak istediği zaman kendi kendine: "Rüveym'i görmeden Bağdat'tan gider de bana, "Rüveym'i gördün mü, diye sorarlarsa onlara ne der, nasıl bir özür gösteririm", dedi. Cüneyd'den gizlice Rüveym'e gitti. Onu, kalın minderler üzerinde ihtişam içinde otururken buldu. Halvet

olunca kızcağızı onun yanına geldi. Daha sonra Rüveym, Ebû Amr'a dönüp:

– Bana ashabınız (arkadaşlırınız): "Niçin bu işten vazgeçmiyor, bizimle beraber olmuyorsun?" diyorlar. Onlar niçin, küçük kişilerin yapabileceği şu işlerle uğraşmıyorlar, ta ki ben de gidip onlara içimde olan şeyden haber vereyim ve kendilerine ilm-i tevhidden bahsedeyim.

Şeyhülislâm dedi ki: Rüveym bu sözü, Cüneyd ve onun arkadaşı için söyledi.

Ebû Amr Cüneyd'in yanına dönünce, birisi onun Rüveym'e gittiğini Cüneyd'e söyledi. Cüneyd:

– Ey Ebû Amr, Rüveym'i nasıl buldun, söyle bakalım, dedi. O da:

– Çok ulu bir zât olarak gördüm, dedi. Bu söz üzerine Cüneyd:

– Elhamdülillah! Korktuğum için sana Rüveym'in yanına gitme", diyordum. (Onun haline, insanı yanıltan giyim tarzına bakıp elindeki sermayeni de kaybedebilirsin, onu yalnış anlarsın, endişesi içinde idim.) Hamd olsun, iyi görmüşsün, o ulu bir kişidir.

148 "Fütûhat"ta Rüveym'in şöyle dediği zikrolunur: "Bir kimse tasavvuf ehli ile düşüp kalkar, fakat onların hakikat bildikleri bir hususta kendilerine muhalefet ederse Hakk celle ve alâ, iman nurunu o kişinin kalbinden söküp alır."

Bir vakitler birisi Rüveym'e gösterişli hayatı ve elbiseleri hakkında bazı şeyler söyledi. Rüveym dedi ki:

– Nefsimi, halkın ayağına doladığı şeyi başıma sarıp, bu duruma hiç aldırış etmeden, çarşıya çıkabilecek hâle getiriyorum. Yani benim yanımda fakr elbisesi ile fahr elbisesinin değeri birdir.

Bir gün Ebû Abdullah Hafif onu ziyarete gitti. Yanından ayrılırken Rüveym elini onun omuzuna koyup şöyle dedi:

– Bu iş can fedâ etmektir. Sakın hâ, sûfilerin saçmalıkları ile meşgûl olma!

Şeyhülislâm şöyle dedi: Can fedâ etmek gazaya gidip kendini öldürmek değildir. Bundan maksat Hakk sübhanehu ve Teâlâ ile canından dolayı münazaa etmemen, canını, tenini ve gönlünü onun yolunda fedâ etmen ve hayatta oldukça sana erişecek elemlerden dolayı şikâyette bulunmamandır.

Birisi Rüveym'in yanına geldi ve; "Nasılsın?" diye sordu. O da

şöyle dedi. Şiir:

Hizmeti dünyası, dini de hevâsı olan kişinin hâli nice olur!
Ne takva sahibi salih bir kişidir ne de irfan sahibi temiz bir kişi.

Bu söz nefsin ayıplarına işarettir. Ayrıca soruyu soranın hâline de işaret edilmiş olabilir. O kişiyi tekrar eski hâline döndürme ümidiyle. Mümkündür ki o an için onu nefsiyle başbaşa bırakmışlardır, kendi vasfını dile getirsin diye o da nefsinin sıfatı hakkında insafla konuşmuş ola.

Rüveym'e üns hakkında soru sordular, şöyle cevap verdi: Hak ile ünsiyet, kendi nefsin dâhil, Allah'tan başka herşeyden sıkılmandır.

Yine ona mahabbetten sordular: Her durumda sevgiliye muvafakat etmektir, diye cevap verdi ve arkasından şu beyti okudu:

Tercüme:

Muradın cansa, cân üzre cânım.
Senin emrin durur maksûd-i cânım.

Rüveym'in sözlerinden biri de şudur: Rıza, her türlü belâ ve elemden lezzet almak, yakîn ve Hakk'ı temaşa etmektir.

Şeyhülislâm, derece itibariyle Harrâz'dan sonra Rüveym'in, ondan sonra da Cüneyd ve Nûrî'nin geldiğine inanırdı.

Rüveym demiştir ki: Yirmi yıl geçti, hazır olduğu vakit hariç, aklıma asla yemek yeme fikri gelmedi.

149 Yine O: İhlâs, gözün ameli görmemesidir demiştir. Yani, ameline iltifat etmemen, onu bir şey saymaman, hatta ne yaptığını bilememen ihlâstır.

Yine o dedi ki: Fütüvvet, dostlarında görülecek her türlü kusuru, mazur görmen ve senden özür dilemeye ihtiyaç duyurmayacak şekilde onlara muamele etmendir.

Yine Rüveym demiştir ki: Allah Teâlâ sana söz (güzel ifade) ve amel verir. Sonra sözü alır ve ameli sende bırakırsa bu duruma üzülme. Çünkü bu, Hakk'ın sana nimetidir. Eğer senden ameli alır da sözü bırakırsa feryâd et ki bu iş senin için bir musibettir. Yok eğer her ikisini alırsa, bil ki bu iş senin için bir derd ve cezâdır.

Yine o: Fakr'ın bir mahremiyeti vardır. O mahremiyet fakrı örtüp saklamak ve muhafazası hususunda gayret göstermektir. Bir fakir (derviş) ki kendi hâlini açığa vurur ve halka bildirir, o kişi fakr ehlinden değildir ve fakrdaki faziletten nasibi yoktur, demiştir.

Rüveym başka bir sözünde de şöyle der: Dostlarına dini hüküm-

lerde genişlik (ve kolaylık) gösterip aynı konuda nefsine zorluk çıkarmak hakîm olan kişinin hakîmâne hareketlerindendir. Zira başkalarına genişlik göstermek ilme tâbi olmaktır. İnsanın nefsine zorluk çıkarması isé vera' ve takva gereğidir.

Yine o şöyle demiştir: Misafirin edebi, bir adım ötesini kasdetmemesi, kalbinin durduğu yerin kendisine menzil olmasıdır.

YUSUF b. HÜSEYİN RAZÎ (303/915) (k.s.)

İkinci tabakadandır. Künyesi Ebû Abdullah olup Rey ve Cibâl'in şeyhi, devrinin sûfilerinin önderi idi. Halkın kendisini inkâr edip bağlılıktan yüz çevirmeleri için melâmet yolunu seçmişti. Zünnûn Mısrî'nin talebesi idi. Ebû Türâb Nahşebî, Yahya b. Muaz Râzî vs. ile sohbet etmiştir. Ebû Sa'îd Harraz ile birlikte seyahat etmiştir. Cüneyd ile çok güzel mektuplaşırlardı. 303 veya 304/915 veya 916 tarihinde vefat etti. Vefatı sırasında:

150 – İlâhî! Cehd ve gayretle halkı sana davet ettim. Kendi nefsime karşı yaptığım kötülükleri bunlardan birine karşılık bağışla, deyip rûhunu teslim etti. Vâkıada görüp ona: "Nasılsın?" diye sordular. Şöyle dedi:

– Hakk Teâlâ o sözü tekrar söylememi emretti, ben de söyledim. Sonra: "Seni sana bağışladım." buyurdu.

Şeyhülislâm dedi ki: Bilir misin ki Allah (c.c.) niçin, "seni sana bağışladım", dedi? Çünkü kendisi ile Hakk Teâlâ arasında vâsıta ve vesîle yine odur.

Şeyhülislâm dostlarına şöyle tavsiyede bulunmuştu: Birbirinizi gözetiniz ve hoş tutunuz. Size gerekli olan şey yine sizden hâsıl olur. Yani sûfiler arasında vesîle ve tercüme yine onlardır. (Sûfilerin hâlini yine sûfiler anlatır).

Yusuf b. Hüseyin şöyle demiştir: Zünnûn'u görmek için Mısır'a gittim. Onu gördüğümde vücûdum ürperdi. Tüylerim diken diken oldu. Bana bakıp:

– Nerelisin? diye sordu.

– Reyliyim, diye cevap verdim.

– Sana yeryüzü dar mı geldi ki Mısır'a geldin, dedi. Ben de:

– Senin hizmetinde olmak için geldim, diye cevap verdim. Zünnûn:

– Benden uzak dur ki yalan söylersin veya hıyanet edersin, dedi ve şöyle devam etti: Ey oğulcağızım! Allah'a karşı olan hâlini düzelt. O hâl seni Allah'tan başkası ile meşgul etmesin. Halkın senin hakkındaki sözlerine bakıp kendi meşguliyetini terk etme ki o sözler seni hiçbir konuda Cenab-ı Hakk'dan müstağni kılmaz. Allah ile aranda olan münasebet düzelince, O, seni kendisine ulaşan yola irşâd eder. Nebi (s.a.v.)'nin sünnetine ve ilm-i zâhire de uy. Sakın kendinde olmayan şey hususunda iddia sahibi olma. Zira müridlerin çoğunu bu tür iddialar helâk etmiştir.

Bir gün Zünnûn'dan kendisine tavsiyede bulunmasını istedi. Zünnûn şöyle dedi: Nefsin ülfet ettiği şu evrâda aralıksız bir şekilde riayet etmekten sakın. Nefse muhalefet esasına dayanan oruç tutma, sadaka gibi şeylere bak! Çünkü ister taat olsun ister günah olsun, nefse tâbi olmak fitnedir. Nefs bir şeyden hoşlandı mı onda mutlaka bir belâ ve tehlike vardır.

151 Yine Zünnûn ona şu tavsiyede bulundu: Halkın medhine güvenme. Onların red ve kabullerine üzülme. Çünkü onlar yol kesicidir. Gizli, ya da açık surette hakikat haline getirdiğin hallerinle sükûn bul!

Yine o demiş ki: Tüm hayr bir adaya kilitlenmiş, anahtarı tevazu, tüm şerler bir adaya kilitlenmiş, anahtarı kibirdir.

Yusuf b. Hüseyin şöyle dedi: Zünnûn'dan ayrılacağım zaman ondan bir öğüt istedim. Şöyle dedi: "Vücûdunu halkın eziyetinden esirgeme. Kudretin yeterse Allah (c.c.)'dan başkasına gönül verme". Hakk Teâlâ'nın emrini şerefli tut ki O da seni şerefli tutsun."

ABDULLAH b. HÂZIR (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: Abdullah, Yusuf b. Hüseyin'in dayısıdır. İlk şeyhlerdendir. Zünnûn'un akranı olup ondan daha üstün idi.

Yusuf b. Hüseyin şöyle hikâye ediyor: Zünnûn'dan ayrılıp Mısır'dan Rey'e giderken Bağdat'a uğradım. Dayım Abdullah b. Hâzır orada idi. Hacca gitmeye niyet etmişti. Yanına vardım, bana:

– Nereden geliyorsun? diye sordu.

– Mısır'dan gelip Rey'e gidiyorum. Bana bir öğüt vermeni istiyorum, dedim.

– Kabul etmezsin, dedi. Ben:

– Kabul edebilirim, dedim.

– Kabul etmezsin, diye tekrarladı.

– Belki kabul ederim, dedim. O yine:

– Bilirim, kabul etmezsin, dedi.

– Kabul etmem muhtemeldir, dedim. Bunun üzerine dayım:

– Öyleyse gece olunca, bütün kitaplarını ve Zünnûn'dan yazdığın diğer şeyleri, git Dicle'ye at, dedi. Kendisine:

– Düşüneyim, diye cevap verdim.

O gece tasadan asla gözüme uyku girmedi. Gönlüm bir türlü bu işi yapmaya, yani kitapları Dicle'ye atmaya, razı olmadı. Ertesi gün yine ona gittim ve:

– Gönlüm razı olmadı, dedim. O da:

– Ben sana söylemiştim. Kabul etmezsin demiştim, dedi.

– Bana bir tavsiyede daha bulun, dedim.

– Onu da kabul etmezsin, dedi.

– Kabul ederim, deyince de şöyle söyledi:

- Rey'e gidince; "Ben Zünnûn'u gördüm, "deme ve ondan söz etme.

O gece bu sözleri de düşündüm. Fakat bunu yapmak bana ilkinden daha zor göründü. Tekrar onunla buluşup bu işin güç olduğunu söyledim. Bunun üzerine o:

- Ben sana, kabul etmezsin, demiştim, dedi, sonra; Senin için çok lüzumlu bir söz söyleyeyim, diye ilâve etti. Ben söylemesini istedim. O da:

152 – Evine vardığın zaman halkı, Hakk'a davet ediyorum diye kendine davet etme. Öyle bir şekilde yaşa ki bir daha hiçbir zaman Hakk Teâlâ hatırından çıkmasın, tavsiyesinde bulundu.

Şeyhülislâm dedi ki: Hakk Teâlâ Mûsa (a.s.)'ya şöyle buyurdu: "Ey Mûsa, öyle iş yap ki, her zaman dilin benim zikrim ile meşgûl olsun ve her nerede bulunursan benimle ol."

Ebû Abdullah Nebâcî, Yusuf b. Hüseyin'e dedi ki: Dünyada doğrular kalmadı. Eğer gücün yeterse doğruluğu bütün işlerin başı yap. Bil ki, bütün mahlûkat indinde merdûd olmadıkça bu yolun erenlerinin zümresine dâhil olamazsın ve onların mertebelerine ulaşamazsın. Ancak mahlûkattan ayrılıp onlardan uzaklaştığın zaman makbûl olursun.

Yusuf b. Hüseyin dedi ki: Ben, Abdullah Nebâcî'nin sözünden başka kimsenin sözünden bir fayda elde edemedim. Çünkü her türlü rütbe ve makamı gözümden düşüren, onun, kabul etmiş olduğum bu sözleri oldu.

SÂBİT b. HABBÂZ (k.s.)

İlk şeyhlerdendir. Cüneyd ve Rüveym ile sohbet etmiş ve onların yolunu tutmuştu. Sürekli onlardan menkıbeler naklederdi.

EBÛ SÂBİT RÂZÎ (k.s.)

Ulema, fukarâ ve kurrânın meşhurlarından idi. Şöyle demiştir: Bir gün mescitte oturmuş bir çocuğa Kur'an öğretiyordum. Yusuf b. Hüseyin mescide uğradı ve bana şöyle dedi:

– Bir muhannese Kur'an öğretmeye utanmıyor musun? Bu söz üzerine ben çok samimi bir sûrette: Sübhanellah, cennetlik bir oğlancağıza böyle söylüyor, dedim. Fakat bu hadise üzerinden çok geçmeden o çocuğu muhanneslerle beraber gördüm. Sonradan gidip Yusuf b. Hüseyin'in hizmetine girdim ve ona mürid oldum.

SEMNÛN b. HAMZA (k.s.)

İkinci tabakadandır. Mahabbet yolunun imamı idi. Künyesi Ebü'l-Hasan veya Ebü'l-Kasım'dır. Kendisine "Kezzâb" lâkabını vermişti. Ona başka bir isimle seslendiklerinde dönüp bakmazdı. Mahabbet ilminde tek idi ve her zaman mahabbetten söz ederdi. Serî Sakatî, Muhammed b. Ali Kassâb, Ebû Ahmed Kalânisî ile sohbet etmiştir. Cüneyd ve Nûrî'nin akranı idi. Cüneyd'den evvel vefat etmiştir. "Cüneyd'den sonra öldü" diyenler de vardır.

O şöyle demiştir: Bütün âlem nazarında çirkin görünmedikçe kulun mahabbeti sâf olmaz.

Yine o: Kulun Hakk'a ulaşmasının ilk noktası nefsinden ayrıldığı andır. Hakk'dan ayrılmasının başlangıcı da nefsine bağlanmasıdır.

153 Bir gün Semnûn'u Dicle kenarında gördüler. Bir dal parçası ile uyluğuna vuruyor ve aşağıdaki beyitleri okuyordu. Sopa darbelerinden uyluğu yarılıp kan aktığı halde onun hiçbir şeyden haberi yoktu. Şiir:

Şol gönül ki ânınla rahat idem.
Zâyi oldu takallübünde ânın.
Bana reddeyle yine ol dili kim.
Tarlığandım (sıkıldım) talebinde ânın.

Meded ir nefse, var iken nefesim.
Ki helâkim taassubunda ânın.
Başka bir gün de Semnûn'un şu iki beyti okuduğunu söylerler.

Tercüme:

Dilersin râzımın keşfin, bilürken cümle ahvâlim.
Sına, her nice istersen, benim gayr ile yok hâlim.

Ansızın, Hakk tarafından, idrarını yapmama hastalığı (prostat) ile imtihan olundu. Hiç sızlanmadan bu duruma sabretti. O gece, ashabından birçoğu onu, rüyada Hakk Teâlâ'dan duâ ve niyaz ile şifa dilerken gördüler. Semnûn bu haberi işitince, bildi ki, maksat ubûdiyet edebi ile kendisini terbiye etmesi ve aczini izhar etmesidir. Yoksa hâlini gizlemesi değil. Onun için mektepleri gezip oradaki çocuklara: Yalancı amcanız için duâ edin, derdi. Bir adam onu başını önüne eğmiş olarak gördü. Bir müddet böylece durduktan sonra birden başını kaldırıp feryâd ederek şu beyitleri okudu.

Tercüme:

Terk eyledim iyâdetini hasta gönlümün.
Uçurdum uykusun bu iki çeşm-i perdemin.

Ebû Ahmed Kalânisî demiştir ki: Semnûn'un gece gündüz virdi, beşyüz rek'at namaz idi.

Yine o demiştir ki: Bir adam Bağdat'ta kırk bin akçeyi fakirlere dağıttı. Semnûn bana:

– Ey Ebû Ahmed, bizim bu kadar parayı sadaka olarak vermeye gücümüz yetmez. Gel, bir köşe bulup orada her akçe için bir rek'at namaz kılalım, dedi. Medâyin'e gidip orada kırk bin rek'at namaz kıldık.

Gulâm Halil adında mürâî bir adam vardı. Halifeyi kendi sûfiliğine inandırmıştı. Dâima, şeyh ve dervişlerin hoşa gitmeyecek sözlerini Halife'ye naklederdi. Sonunda sûfileri Halife'nin gözünden düşürüp kendi itibarını iyice artırdı.

154 Birgün, kadının biri Semnûn'a göz koydu ve ona kendisi ile evlenmesini teklif etti. Semnûn bu teklife iltifat etmedi. Kadın da Cüneyd'e giderek:

– Semnûn'a söyle, beni zevceliğe kabul etsin, dedi. Cüneyd bu sözleri hoş karşılamadı ve kadını azarladı. Bunun üzerine kadın,

Gulâm Halil'in yanına gitti ve Semnûn'u zina yapmakla suçladı. Gulâm Halil'de âdeti olduğu üzere, ne yapıp yaptı, Halife'yi Semnûn aleyhine çevirdi. Halife, Semnûn'u öldürmelerini emretti. Cellad hazırlanınca Halife ona: "Semnûn'u öldür" demek istedi. Fakat dili tutuldu ve bu emri veremedi. Bunun üzerine Semnûn'un idamını tehir ettiler. O gece Halife'ye vâkıasında: "Bilmiş ol ki saltanatının zevâli, onun hayatının zevâline bağlıdır", dediler. Ertesi gün Halil onu serbest bıraktı ve kendisinden özür diledi.

Ebû Firas da Semnûn için şu beyitleri inşâd etti:

Tercüme:

Dilim hâli iken mihrinden ey mâh,
Olurdum zikr-i âlem birle mâhî.
Kabûl etti çü aşkın davetini.
Eşiğin oldu âlemde penâhî.
Firakınla olam âlemde mercû.
Sözümde var ise kizb iştibahî.
Kararsun çeşmime âlem, dilersem
Cemâlin terk idüp, ger, mihr ü mâhi.
Gerek vasl ol, gerek hicrinle öldür,
Hayat-ı cismimin sensin "Kemâhî"

ZEHRÛN MAĞRİBÎ (k.s.)

Trabluslu'dur. Muzaffer Kirmanşâhî'nin akranındandır. Birbiriyle sohbet ederek Mekke'ye gitmişlerdir. Zehrûn önde, Muzaffer onun arkasında ve en arkada da Muzaffer'in karısı Seyyide olmak üzere yolculuk yapmışlardı. Hepsi de Remle'de vefat etmişlerdi.

Ebû Abdullah Mağribî: Dünyada, Zehrûn gibi bir civanmerd asla görmedim, demiştir.

Şeyhülislâm dedi ki:

Zehrûn bir zamanlar, gezinti (seyr u safâ) için, dervişleri ile dışarı çıkmıştı. Bu sırada şu rubâî okundu:

Tercüme:

Şol nûr-berk kim dile irgürdi rûhatı.
Cân, vâdi-yi safada iderken seyahatı.
Mah-cemâl, menzil-i Selmâ idi meğer.
Kim nûr idi fenâsı ve mihr idi seyahatı.

Zehrûn derhal coşup birkaç kere nara attı, perişan bir halde geri döndü ve:

– Ben temâşamı (seyr u safâmı) yaptım, dedi.

155 **'ARÛN b. VESSÂBE (k.s.)**

Künyesi Ebü'l-İsbe'dir. Şeyhülislâm dedi ki Ahmed b. Ebû Havarî'nin kitabında gördüm. O, Mekke'de şeyh idi. Şam'da vefat etmiştir.

Vâkıada gördüler ve hâlini sordular. Şöyle dedi:

– Beni inceden inceye hesaba çektiler, sonra lutf edip âzâd ettiler.

MEYMÛN MAĞRİBÎ (k.s.)

Mağriblidir. Çok seyahat ederdi. Eski şeyhlerdendir. Ebû Mûsa Debilî ile yol arkadaşlığı yapmıştır. Keramet sahibi idi. Mübarek siması siyahtı. Fakat sema' yaptığı zaman yüzü beyazlaşırdı. Kendisine:

– Semâ' yaparken hâlinde değişiklik oluyor, dediler. O:

– Semâ' esnasında benim muttali olduğum şeye siz vâkıf olsaydınız sizin de hâliniz değişirdi, diye cevap verdi.

Rivayet olunur ki, onun bir dağarcığı vardı ve her ne isterse elini sokup çıkarırdı.

SA'DÛN MECNÛN (k.s.)

Ata b. Süleyman şöyle dedi: Bir zamanlar Basra'da kıtlık oldu. Halk, yağmur duâsı için şehrin dışına çıktı. Ben de onlarla beraberdim. Mezarlıktan bir ses işittim. Dönüp baktım ve Sa'dûn Mecnûn'u gördüm. Mezarlıkta bir çardakta oturmuş, dizine vurup kendi kendine bir şeyler konuşuyordu. Yanına gidip selâm verdim.

– Ve aleykesselâm Ata, senden örtüyü kim kaldırdı, dedi ve; Bu kalabalık nedir? "Sûr mu üflendi yoksa ölüler mi dirildi?" dedi. Ben:

– Kıtlık var, halk yağmur duâsı için şehrin dışına çıktı, dedim.

– Sen de onlarla beraber misin? diye sordu.

– Evet, beraberim, dedim.

– Semâvî bir kalb ile mi yoksa boş bir kalb ile mi diye sordu. Sonra; İster misin yağmur taleb edeyim? dedi.

– Niçin istemeyeyim, dedim. Bunun üzerine:

– İlâhî, seninle benim aramda dün gece geçen sır hakkı için, diye duâ etti. Hemen yağmur başladı. Sonra da bana şöyle dedi:

– Ey Atâ! Sana vurmadıkları sürece gitme, zira döğülmeden gitmek (istemeden vermek) olmaz.

ATÂ b. SÜLEYMAN (k.s.)

Basra zâhidlerindendir. Devrinin ulularından idi. Bir gün hastalanmış, güneşte yatıyordu. "Niçin gölgede yatmıyorsun?" diye sordular. Şöyle cevap verdi:

– Gölgeye gitmek istiyorum. Fakat, nefsinin rahatı için adım attı, demelerinden korkuyorum.

ALİ b. SEHL İSFAHÂNÎ (k.s.)

156 İkinci tabakadandır. Künyesi Ebû Hasan'dır. İsfahan'ın eski şeyhlerindendir. Muhammed Yusuf el-Bennâ'nın talebesidir. Cüneyd'in akranı idi ve birbiri ile mektuplaşırlardı. Ebû Türâb Naşhebî ile sohbet etmişti. Acaib ve kuvvetli bir riyazeti vardı. Öyle zaman olur ki yirmi gün yemez içmez ve bu süre içinde şaşkın vaziyette ayakta dururdu. Halbûki refah ve nimet içinde, zengin çocukları gibi yetişmişti.

O demiştir ki: "Ben bir veli ve iki şahide dayanmadan hiçbir şey yüklenmedim."

Bir zamanlar, Amr b. Osman Mekkî, Mekke'de bulunduğu sırada otuz bin akçe borç yaptı. Amr, borcun ödenmesinde yardımcı olsun diye, İsfahan'a, Ali b. Sehl İsfahânî'nin yanına gitti. Ali b. Sehl onun borcunun mikdarını öğrendi ve nakit olarak Mekke'ye gönderdi. Fakat bunu Amr'a haber vermedi. Sonunda tatlılıkla birbirinden ayrıldılar. Amr, gönlü borç sıkıntısı ile dolu, Mekke'ye döndü. Borcun tamamının ödendiğini görünce rahatladı.

Şeyhülislâm dedi ki: Ali b. Sehl niçin böyle davrandı, bilir misiniz? O, Amr'ın özür dilemesinden ve kendisine teşekkür etmesinden korktu. Hiçbir merd kişi bu hâle tahammül etmez.

Ali b. Sehl demiştir ki: Sûfiler tâifesine fakir ve derviş demek uygun değildir. Çünkü halkın asıl zenginleri bunlardır.

Şeyhülislâm dedi ki: Hakk Teâlâ kıymetli ve gösterişli elbiseleri zenginlere, değersiz elbiseyi de dervişlere verdi. Temiz yiyecekleri onlara, yiyeceklerin lezzetini de bunlara verdi.

Yine Ali b. Sehl şöyle dedi: Batındaki sırlar bozuk iken güzel amellerin verdiği gururdan Allah, bizi de sizi de korusun.

Yine o demiştir ki: Tasavvuf, Allah hariç herşeyden teberri etmek, Hakk'tan başka herşeyden arınmaktır.

Ona tevhidin hakikatinden sordular: Zanlara yakın, gerçeklere uzaktır, dedi ve birisine ait şu beyti okudu.

Tercüme:

Ruhundan gerçi garkım nûr u tâba,
Velî irmez elim, sen afitâba.

Şeyhülislâm dedi ki: Ali b. Sehl'e "Kâlû belâ" günü hatırında mıdır, diye sordular. "Nasıl hatırımda olmasınki daha dün olmuş gibidir", dedi. Bazıları bu sözü, Muhammed b. Yusuf el-Bennâ'nın talebelerinden olan Ebû Hafs Muhammed b. Fâze'ye nisbet ederler. Bu söz "Siyerü's-sâlihîn" isimli kitapta yazılıdır ve bu iki azizden birinden sâdır olması muhtemeldir. Sözü nakledenlerden birinin hataya düşmüş olma ihtimali de vardır.

157 Şeyhülislâm dedi ki: Bu söz sûfiye bir nakîsedir. Dün, bugündür. Henüz o günün üzerinden gece geçmemiştir. Sûfi o anda, o gündedir. Ali b. Sehl her zaman; "Benim ölümüm sizin ölümünüz gibi olmaz. Benim mevtim bir anlık duâ ve icâbetten, yani Hakk'ın dâveti ve benim kabûl etmemden ibârettir." derdi. Nitekim dediği gibi oldu. Birgün, bir cemaatle otururken "lebbeyk" dedi ve rûhunu teslim etti.

MUHAMMED b. YUSUF
(kd. s.)

Künyesi Ebû Abdullah'tır, üçyüz şeyhten hadis yazdığı söylenir. Kendisine halvet ve inzivâ düşüncesi gâlip gelince, Mekke'ye gitmek niyetiyle yola çıktı ve tecrid ayağı ile çölü geçti. Yine derler ki, o her gün marangozluk yapar ve kazancını pek az bir kısmını kendisine nafaka olarak kullanır, geriye kalanını fakirlere

sadaka olarak dağıtırdı. Üstelik bu kadar çok çalışıp kazandığı halde yine de hergün Kur'ân-ı Kerîm'i hatmederdi. Yatsı namazını kılınca dağa çıkar ve sabaha kadar orada kalırdı. Ekseriyâ şöyle duâ ederdi:

"Yâ ilâhî! Bana âşinâlığı ve marifeti nasib et. Yahut emret bu dağ üzerime yıkılsın ve beni helâk etsin. Senin âşinâlığın ve marifetin olmaksızın bana dirlik gerekmez."

Şöyle demişti: Mekke'ye varınca gördüm ki pîrler Makam-ı İbrahim'de oturuyorlar. Ben de onlara yakın bir yerde oturdum. Ehl-i Kur'an'dan biri besmele çekince bana bir hâl vâki oldu ve feryâd ettim. Pîrler o adamı susturdular ve sonra bana dönüp:

– Ey delikanlı, sana ne oldu ki feryâd ediyorsun? Henüz Kur'an'dan bir âyet okunmadı, dediler. Dedim ki:

– Yerler ve gökler O'nun adıyla ayakta duruyor. Bütün eşyanın kıyamı da O'nun adıyladır. Bismillah sözünü işitmek yeter! Bu sözün üzerine pîrler hep beraber kalkıp beni aralarına aldılar ve bana izzet gösterdiler.

Yine o demiştir ki: Mekke'de çok duâ ve niyazda bulundum ve: "Yâ Rabbi! Gönlüme âşinâlığını ve marifetini ver, yahut canımı al ki bana senin marifetin olmadan bir can gerekmez", dedim. Uyumuştum, rüyada bir kişi şöyle diyordu: "Eğer muradım hâsıl olsun diyorsan bir ay oruç tut ve kimse ile konuşma. Sonra Zemzeme gidip Hakk Teâlâ'dan ne muradın varsa dile". Bir ay oruçtan sonra Zemzem'e gidip duâ ettim. O anda Zemzem kapısından bir ses şöyle dedi:

"Ey İbn Yusuf! Şu iki işten birini kendin için seç; ya zenginlik ve dünya ile birlikte ilim veya fakr ve mahrumiyetle birlikte marifet."
158 Ben: "Fakr ve mahrumiyetle birlikte marifeti seçtim.", dedim. Bunun üzerine Zemzemin olduğu yerden: "Sana verildi, verildi", diye bir ses geldi.

Cüneyd onun fazl ve kemâlini dile getirirdi. Şeyh Ali b. Sehl'e gönderdiği risalede şöyle yazılmıştı: "Şeyhin Ebû Abdullah'tan; Sana gâlib olan nedir? diye sor." Ali b. Sehl bu hususu sordu o da:

– Cüneyd'e: "Allah (c.c.) emrinde gâlibdir." (Yusuf (12/21), diye yaz dedi.

MUHAMMED b. FÂZE (kd. s.)

Künyesi Ebû Cafer olup, Muhammed b. Yusuf el-Bennâ'nın talebelerindendir. İbadetinde gayretli ve güçlü, ihsan ve ikramda çok cömertti.

Her gün üç kere Kur'an hatmetmeyi vird edinmişti. Ona babasından yüklü bir miras kalmıştı. Nice yıllar o mirası Muhammed b. Yusuf ve âilesi için harcardı. Yalnız bundan Muhammed'in haberi yoktu. İbn Fâze'nin bir dostu vardı. Parayı o vermişti. O da, Muhammed b. Yusuf'a her ne lâzım olursa alır, evine götürürdü. İbn Fâze bu durumdan kimseye söz etmemesini dostuna tenbih etmişti. Bu durum senelerce devam etti. Sonunda Muhammed b. Yusuf o adamı, kendisi ve âilesinin nafakasını kimin temin ettiğini söylemesi için çok zorladı. O da, Muhammed b. Fâze'nin bu yardımı yaptığını söyledi. İbn Yusuf da:

– Bunun karşılığını benim adıma ona Allah versin, diye duâ etti. Biz aziz kış ortasında Muhammed Fâze'ye gitti. Onun bir gömlekle oturduğunu gördü.

– Üşümüyor musun? diye sordu. Muhammed:

– Elini bana ver ve "Lâilâhe illallah" de, dedi. Aziz demiştir ki:

– Elimi gömleğinin altına koydum. "Lâilâhe illallah", dedim ve onun hararetten terlediğini gördüm.

SEHL b. ALİ MERVEZÎ (kd.s.)

Sehl b. Ali; Abdullah b. Mübarek'in evine gidip, ona:

– Niçin muganniye cariyelerini süsleyip evin damına çıkarıyor ve indiriyorsun, diyen kişidir. Onun bu sözü üzerine İbn Mübarek:

– Öyle yapayım, dedi. Sehl evden çıkıp gidince de:

– Ona yetişin ki hemen bu saat ölse gerektir. Benim damımda asla cariye falan yoktu. Kesinlikle o yalan söylemez. Onun benim damımda gördüğü cariyeler cennet hûrileri idi. Karşılamak için ona gönderilmişlerdi.

Gerçekten Sehl, evden dışarı çıkar çıkmaz rûhunu teslim etti.

Sehl b. Ali Mervezî'ye:

– Hakk Teâlâ'nın kullarına bahşettiği nimetlerden hangisi daha üstündür, dediler. Şöyle cevap verdi:

– Gönül huzuru feragatı (kalbte masivanın olmaması). Zira

Muhammed Mustafa (s.a.v.) buyurdu ki: "Halkın çoğunun aldandığı iki nimet vardır: Sıhhat ve boş vakit

159 Yine o demiştir ki: "Ferâğ (boş zaman) Hakk'ın belâlarından bir belâdır."

Şeyhülislâm dedi ki: Takvânın galip olmadığı kişi için ferâgattan meşgûliyet daha iyidir. Zira böylece ferâgattan dolayı ona bir belâ gelmemiş olur. Fakat takva ve vera' sahibi bir gönül eri için ferâgat baha biçilmez bir mülktür. Gönül ferâgatı Hak Teâlâ'nın sohbethânesidir. Dervişlik de bu işin dükkanı.

İbn Cüreyc demiştir ki: Azim yolunu tutmayan ilerleyemez.

ALİ b. HAMZA İSFAHÂNÎ
(kd. s.)

Şeyhülislâm dedi ki: Hallac nisbesi almıştı ama O, Hüseyin Mansur gibi hallaç (pamuk atan biri) değildi. İsfahan'da Muhammed b. Yusuf el-Bennâ'nın talebesi idi.

Ali b. Hamza demiştir ki: Ben nicezaman İsfahan'da Muhammed b. Yusuf el-Bennâ'nın yanında bulundum ve onunla oturdum. O, dâima helâl lokma hakkında konuşur ve bilgi verirdi. Ben de o hikâyeleri (menkıbeleri) yazardım. Kendi kendime: "Böyle olduktan sonra İsfahan benim neme gerek", dedim. Basra'da Sehl Tüsterî'nin talebeleri yanında kaldım. Onlar dâima Sehl'den menkıbeler anlatırlar ve sözlerinden bahsederlerdi. Bana hoş gelen herhangi bir söz olursa hemen onu birisine yazdırırdım. Zira ben ümmî idim. Birgün su kenarında taharetlenirken, yazdıklarımın tamamı elbisemin yeninden kayıp suya düştü ve mahvoldu. Çok üzülmüştüm. Çünkü onları uzun bir zamanda toplamıştım. O gece Sehl Tüsterîyi vâkıada gördüm. Bana dedi ki:

– Ey mübarek, defterin suya düştüğü için üzüldün mü?

– Üzüldüm ey üstâd, dedim.

– O sözleri sevmenin Allah'ın ve dostların hakkını, yerine getirmezsin? Ben:

– Buna takat getiremem, dedim. Konuşmamızın burasında Muhammed Mustafa (s.a.v.) Ashab-ı suffadan ve dostlarından bir cemaatle ile teşrif buyurdular. O'nu görünce sevinçimden koşup huzuruna vardım. Gülerek yüzüme baktı ve şöyle buyurdu:

– Niçin bu sıddîka, yani Sehl Tüsterî'ye, demezsin ki, bu tâifeyi ve

sözleri sevmek hakikatin tâ kendisidir. Yani bunlara muhabbet tıpkı O'na muhabbettir.

Öyle anlaşılıyordu ki Rasûlulllah bu sözleri Sehl Tüsterî'ye söylemek için oraya teşrif buyurmuştu. Bu sebeple Sehl Tüsterî:
160 – Estağfirullah yâ Rasûlallah! Dedi. Yani eksik söylediğinden dolayı özür diledi. Muhammed Mustafa (s.a.v.) güldü. Bu hâlin neşvesinden uyandım.

Şeyhülislâm dedi ki: Bu işi sevmek, bu işin ta kendisidir. Bu işi inkâr etmek de yine bu işten sayılır. Zira hakikat olan bir şey mecaz olmaz. Meselâ, Gulâmü'l-Halil ömrünün sonunda cüzzam oldu. Sûfilerin büyüklerinden biri bu durumu işitince şöyle dedi:

Kemâl sahibi olmayan sûfilerden birisinin himmet ve gayreti ile oldu, lâkin iyi yapmadı. O, bu tâife ile çekiştiğinden zaman zaman bunların amelleri onunla tamam olurdu. Allah Teâlâ ona şifa versin.

Bu sözleri Gulâmü'l-Halil'e söylediler. O da hâlinden dolayı tövbe etti. Her nesi varsa şeyhlere gönderdi. Kabûl ettiler. Dikkat et ki, bu tâifeyi inkâr etmek sonunda, o merdûd adamı tövbeye götürdü. Bu tâifeyi kabûl edip sevenler nasıl olur var kıyas et!

ALİ b. ŞUAYB es-SAKÂ (kd. s.)

Nişabur'un Hîre denilen yerindendir. Ebû Hafs ile sohbet etmişti. Derler ki; O, elli beş kere hacca gitmiş ve hepsi için Nişabur'da ihrama girmiş ve bir mil yol alınca iki rek'at namaz kılmıştı. Ona bu namazları sordular.

– "Tâki hacılar kendilerine âit olan menfaatlara şâhid olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızk olarak verdiği dört ayaklı hayvanlar üzerine belirli günlerde Allah'ın adını ansınlar..." (Hac (22/28), dedi. Yani bu namazlar, O'nu ziyaret etmemden hâsıl olan menfaatlarımdır. Ali b. Şuayb'ın Allah'a yakınlık halindeki düşüncesi ve on üç gün kendisinden geçtiği olay, Ebû Hamza Bağdâdî'nin ahvali anlatılırken zikredilmişti.

Şeyhülislâm dedi ki: Hakk Teâlâ'ya yakın olma halini (kurbu) düşünmemek cinayettir.

ALİ b. MUVAFFAK BAĞDÂDÎ (kd. s.)

Eski Irak şeyhlerinden olup Zünnûn Mısrî'yi görmüştür.

Şeyhülislâm şöyle anlatıyor: yetmiş dört kere hac yaptığını söylerler. Bir zamanlar hacda iken şöyle demişti:

– Yazık ki gidiyor ve geliyorum. Ne gönül huzuru var, ne de vaktin safası, bilmiyorum ne haldeyim.

O gece Hakk Teâlâ'yı vâkıasında gördü. Cenab-ı Hakk ona şöyle buyurdu: "Ey Muvaffak oğlu, hiç sen istemediğin kimseyi evin edavet eder misin? Eğer ben seni istemeseydim evime davet etmez, buraya getirmezdim." O da dedi ki:

– Yâ İlâhî! Eğer ben sana cehennem korkusundan tapıyorsam bana asla cennette yer verme ve oraya koyma. Yok eğer seni sevdiğim için tapıyorsam bana bir kere didarını göster de ondan sonra ne dilersen yap!

EBÛ HAMZA KALÂNİSÎ (kd. s.)

161 Adı, Mus'ab b. Ahmed Bağdâdî olan Ebû Hamza eski şeyhlerdendir. Aslen Mervli olduğunu söylerler. Cüneyd'in ve Rüveym'in akranından idi. Tarihte belirtildiğine göre Ebû Ahmed Kalânisî 290/903 yılında, hacılar Hicaz'dan döndükten kısa bir müddet sonra vefat etti.

O şöyle demişti: Birgün bir cemaatin içinde idim. Konuşma sırasında: "Fotam", dedim. O cemaat: "Ben" sözümü kullandığım için benimle konuşmadılar.

Şeyhülislâm dedi ki: Sûfiler içinde, benim fotam, "benim ayakkabım", demek âdaptan değildir. Aksine, zâhirî zarûretler hâriç, yârân içinde, hiçbir şeyin mülkiyetini kendilerine nisbet etmemek onların edeplerindendir.

Şeyh Şirvânî demiştir ki: Sûfî, "benim fotam", "benim ayakkabım", derse ona bakma ((Lâmii Çelebi der ki: Yani, bunların mülkü olmaz. Sened-i saadetimiz olan Seyyid Ahmed Buhârî (kd.s.) meclis-i şeriflerinde, Nakşîbendî yârânına dâima şöyle derdi: "Şeriat nedir? Seninki senin, benimki benim. Tarikat nedir? Senin ki senin, benimki de senin. Hakikat nedir? Ne senin var, ne benim, var) (Her şey Allah'ın).

Ebû Ahmed Kalânisî hastalandığı ve ölüm emâreleri ortaya çıktığı zaman şöyle demişti:

– Yâ İlâhî! Eğer indinde benim birazcık kıymetim varsa ölümümü iki konak arasında eyle.

Gerçekten zarûret icabı başka bir yere götürmek için mahfeye bindirdiler. Yolda vefat etti.

EBÛ GARÎB İSFAHÂNÎ (kd. s.)

Keramet sahibi muhakkik bir zattı. Aşk makamında ayn-ı cem'e erişmişti. Bu sebeple ona "Hulûlî" derlerdi. Şeyh Ebû Abdullah Hafîf onu sever ve kendisi ile şakalaşırdı.

Bir zamanlar Şiraz'da hastalanmış ve hayatından ümidini kesmişti. Bütün dostlarını topladı ve onlar:

– Allah hakkı için, sizden bir isteğim var, kabûl eder misiniz? dedi. Dostları:

– Söyle nedir? dediler. O da dedi ki:

– Burada ölürsem beni kâfirlerin mezarlığına defnedin. Dostları hayrette kalarak:

– Bu ne biçim söz, dediler. O:

– Hakk Teâlâ'ya: "Eğer senin indinde azıcık kıymetim varsa beni Tarsus'da öldür.", deyip duruyordum. Şimdi burada ölüyorum. Anladım ki Cenab-ı Hakk indinde kıymetim yokmuş, dedi. Fakat çok geçmeden sıhhate kavuştu, kalkıp Tarsus'a gitti ve orada vefat etti.

Sûfilerden biri demiştir ki: Tarsus'da Ebü'l-Garib'e gittim. İki uyluğu şişmişti. Topuğundan dizine kadar yarılmış kan ve irin akıyordu. Acaib bir hâli vardı. Biri gelerek: "Nasılsın?" diye sordu. O:

– Gördüğün gibi, fakat henüz (Hz. Eyyub gibi): "Bana hastalık isabet etti." (Enbiya (21/83), demedim, dedi.

EBÛ ABDULLAH KALÂNİSÎ (kd. s.)

162 Kerem sahibi ulu bir sûfidir. Demiştir ki: Bir seyahatte gemiye binmiştim. Rüzgar şiddetlendi ve büyük bir fırtına koptu. Denizciler duâ ve niyaza başladılar. Adaklar adadılar. Bana da:

– Sen de bir şey ada, dediler. Onlara:

– Ben dünyada bir şeyim yok, ne adayayım, dedim. Çok ısrar ettiler. Sonunda:

– İlâhî, eğer bu belâdan kurtulursam asla fil eti yememeyi nezr ediyorum, dedim. Denizciler:

– Bu nasıl nezir böyle. Hiç fil eti yiyen insan var mıdır? dediler.

– Hatırıma geldi söyledim. Allah Teâlâ dilime öyle getirdi, dedim. Ansızın gemi sakinleşti. Bir cemaatla sahile çıktık. Günler geçti hiçbir şey yemedik. Bir yerde otururken ansızın bir fil yavrusu çıkageldi. Onu tutup kestiler ve etinden yediler. Bana da verdiler fakat ben:

– Nezr ettim, fil eti yemem, dedim. Israr ettiler:

– Zaruret hâlidir, bu durumda ahdi bozmaya izin vardır, dediler. Israrlarını geri çevirdim ve ahdimi bozmadım. Kendileri yavru filin etinden bir mikdar yeyip yattılar. Onlar daha uykuda iken anne fil, koklaya koklaya yavrusunun kemiklerini buldu. Daha sonra gelip o kişileri teker teker kokladı. Kimde yavrusunun kokusunu buldu ise onu ayağı ile çiğneyip helâk etti ve böylece hepsini öldürdü. Sonunda bana doğru geldi. Uzun zaman beni de koklad ysa da bende o kokudan bir eser bulamadı. Arkasını bana döndü ve hortumu ile, "sırtıma bin", diye işaret etti, maksadını anlamadım. Ayağını yukarı kaldırınca, "bana bin", dediğini anladım ve sırtına bindim. "Doğru otur", diye işaret etti. Ben de doğru oturdum. Sür'atle gitmeye başladı. Sonunda beni ziraat yapılan bir yere getirdi. "Aşağıya in" diye işaret etti, indim. Döndü ve geldiğinden daha hızlı olarak gitti. Sabah olunca bir topluluk göründü. Beni alıp evlerine götürdüler. Tercümanları hâlimi sordu. Hikâyemi anlatınca:

– Oradan buraya kaç günlük yol olduğunu biliyor musun? diye sordular.

– Bilmem diye, cevap verdim.

– Sekiz günlük yoldur.Seni bir gecede getirmiş, dediler.

EBÛ ABDULLAH b. CELLÂ (kd. s.)

İkinci tabakadandır. Adı Ahmed b. Yahya Cellâ idi. Bazıları adının Muhammed b. Yahya Cellâ olduğun usöylemişlerse de doğrusu Ahmed'dir. Aslen Bağdatlı'dır, fakat Remle veya Şam'da ikamet etmiştir. Şam şeyhlerinin ulularındandır. Ebû Türab Nahşebî ve Zünnûn Mısrî'nin talebesidir. Babası Yahya Cellâ ve Ebû Ubeyd Busrî ile sohbette bulunmuş, sefere çıkmıştır. Dukkî'nin hocasıdır. Âlim ve vera' sahibi bir zât idi.

163 Bir vakitler, Ebü'l-Hayr Tînâtî, Ebû Abdullah Cellâ'yı havada bir bulut içinde giderken gördü. Ebü'l-Hayr:

– Bildim, dedi. Ebû Abdullah:

– Bilmedin, diye cevap verdi.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebü'l-Hayr'ın, "seni bildim", demesi, "kimsin bildim", demektir. Ebû Abdullah'ın, "bilmedin", demesi ise, "makam-ı şerifimi bilmedin", demek idi.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Bekir Vâsıtî celâletle demiştir ki:

– Ben bir tam, bir de yarım adam tanırım. Tam olan kişi, Ebû Ümeyye Mâhûrî, yarım olan kişi de Ebû Abdullah Cellâ'dır. Vâsıtî'ye:

– Niçin birisine tam, diğerine yarım adam dedin, dediler. Şöyle cevap verdi:

– Ebû Ümeyye Mâhûrî, mahlûkat elinden hiçbir şey yememiştir. Yani, insan emeği ile meydana gelmeyen şeyleri yerdi. İbn Cellâ ise, Ali b. Abdullah Kattân adında birisinin malından yerdi.

Ebû Bekir Vâsıtî, halkı hor gördüğü için değil, tevhidin çok aziz olduğunu bildiğinden kimseyi beğenmezdi.

Ebû Abdullah Cellâ'ya mahabbetten sordular, şöyle dedi. Ben nerede... mahabbet nerede... Ben tövbe öğrenmek istiyorum.

Yine ona:"Fakir ne zaman fakr adını almayı hak eder", diye sordular:

– Ne zaman nefsinde zâhiren ve bâtınen bir şeyi arzu etme hâli kalmazsa o zaman dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Türâb Nahşebî, yanında su kırbaları bulunan üç yüz kişi ile çöle açıldı. Sonunda yanında sadece iki kişi kaldı. Bunlardan biri Ebû Abdullah Cellâ, diğeri de Ebû Ubeyd Busrî idi.

EBÛ ABDULLAH HAKÂNÎ (kd. s.)

Bağdat'ın büyük sufilerindendir. Şeyh Cafer Haddâd demiştir ki: Ebû Abdullah Hakân keramet sahibi idi.

İbn Kassâb, Râzî'nin şöyle dediğini nakleder:

– Babamın Bağdat çarşısında bir dükkanı vardı. Dükkanın bir köşesinde oturuyordum. Ansızın oradan bir şahıs geçti. Adamın Bağdat fukarasından olduğunu zannettim. Henüz bülûğa erme-

miştim. Gönlüm ona meyletti. Kalkıp selâm verdim. Bir dinarım vardı, onu da önüne koydum. Parayı alıp yürüdü. Bana da pek iltifat etmedi.

Kendi kendime: "Bir dinarı zayi ettim", dedim. Sonra peşinden yürüdüm. Şenûziye Mescidi'ne gitti. Orada üç fakirin oturduğunu gördü ve dinarı onlardan birine verdi. Kendisi namaza durdu. Parayı alan adam dışarı çıktı. Ben de onu takibe başladım. Pazardan birşeyler satın aldı ve getirip arkadaşları ile birlikte yedi. İlk şahıs henüz namazda

164 Üç kişi yemeklerini bitirince o da namazını tamamladı. Diğerlerinin yanına gelerek şöyle dedi:

– Beni sizinle yemek yemekten alıkoyan sebep nedir, bilir misiniz?

– Bilmeyiz, ey üstâd, dediler. O devamla:

– O dinarı bana bir genç verdi. O andan şu âna kadar Hakk Teâlâ'ya onu dünyaya kul olmaktan âzâd edip kurtarması için duâ ettim. Cenab-ı Hakk da âzâd eyledi, dedi. İbn Kassâb devamla diyor ki:

– O anda ben gayr-i ihtiyârî gidip önünde oturdum ve: "Doğru söylersin ey üstâd", dedim. O şahıs şeyh Hakân Sûfî idi.

279/892 yılında vefat etmiştir.

EBÛ ABDULLAH BUSRÎ (kd. s.)

Adı, Muhammed b. Hasan'dır. Eski şeyhlerden idi. Ebû Türâb Nahşebî ile sohbet etmiştir. İbn Cellâ dedi ki: Altı yüz şeyhle görüştüm, bunların içinde dört kişi gibisini görmedim: Zünnûn Mısrî, Ebû Türâb Nahşebî, Ebû Abdullah Cellâ ve Ebü'l-Abbas b. 'Atâ (kd.s.).

Ebû Ubey Busrî'nin müridlerinden biri dedi ki: Ebû Ubeyd Busrî, hacca üç gün kalıncaya kadar işiyle meşgul olmuştu. Sûfilerden birkaç kişi gelip:

– Ey Ebû Ubeydullah! Hacca gidecek misin? dediler.

– Hayır, dedi, sonra bana dönüp sözüne şöyle devam etti: Senin şeyhin onların dediği şeye, tayy-i mekâna ve kendi istediğine onlardan daha çok kadirdir.

Hikâye ederler ki, Ramazan geldiğinde Ebû Ubeyd Busrî evinin bir odasına girip âile fertlerine kapıyı üzerine kilitlemelerini söyler-

di. Sadece bir delik açar ve her gece o delikten içeriye bir ekmek bırakırlardı. Ramazan bayramı gelip odanın kapısı açılınca, o otuz ekmeğin odanın bir köşesine konulduğunu ve hepsinin öylece durduğunu görürlerdi. Ne yer, ne içer ne de uyurdu. Sadece taharetlenir ve namaz kılardı. Derler ki, Ebû Ubeydullah, bir zamanlar bir taya binerek gazâya gitti. Yolda tay düşüp öldü. Ebû Ubeydullah dedi ki:

– Yâ İlâhî! Basra'ya varancaya kadar bu taycağızı bana ödünç ver. Tay dirilip hemen yerden kalktı. Gazâ işi tamamlanıp Basra'ya dönünce oğluna:

– Tayın eyerini al, dedi. Oğlu da:

– Şu anda çok terli (eyerini almak doğru olmaz), dedi. Fakat o:

– Eyerini al ki, o tay ödünç alınmıştır, diye ısrar etti. Tayın sırtından eyer alınır alınmaz hemen düşüp öldü.

O şöyle demiştir: Nimet kovulmaktır. Bu yüzden nimete râzı olan kovulmaya razı olmuş olur. Belâ ise (kurbet) Allah'a yakın olma halidir. Kim belâya üzülürse kurbeti ve Hakk Teâlâ'ya yaklaşma hâlini terk etmeyi arzulamış olur.

165 Birgün Şam'da dostları ile bir yerde oturuyordu. Ansızın önlerinden bir süvâri geçti. Hizmetçisi, çulu omuzunda, kızgın kızgın arkasından koşuyordu. Köle Ebû Ubeyd ve dostlarının hizasına gelince: "Yâ Rab! Beni âzâd eyle ve bu meşakkatten kurtar, dedi. Sonra Ebû Ubeyd'e dönüp sözüne şöyle devam etti: Şeyhim, bana duâ eyle!"

Ebû Ubeyd şöyle dedi: Ey Allahım! Bu köleyi cehennem ateşinden ve kölelikten kurtar. O anda süvâri bindiği hayvanın sırtından düştü ve kölesine bakıp:

– Seni Allah rızası için âzâd eyledim, dedi. Köle de çulu efendisinin önüne bırakıp, Ebû Ubeyd ve dostlarına işaret ederek:

– Beni sen âzâd etmedim, beni bunlar âzâd ettiler, dedi. O köle ölünceye kadar onlarla beraber yaşadı.

Birgün oğlu Ebû Ubeyd'e şöyle dedi: " Babacığım, sermayem olan birkaç kavanoz yağım vardı. Dışarı çıkarırken kavanozlar düştü ve yağ döküldü. Sermâyem yok oldu."

Ebû Ubeyd dedi ki:

– Ey oğul! Sen de babanın sermayesi ile sermâyelen. Vallahi, babanın dünya ve ahirette Allah Teâlâ'dan gayri sermâyesi yoktur.

EBÛ ABDULLAH SENCERÎ (kd. s.)

İkinci tabakadan olup, Horasan'ın büyük şeyhlerinden ve civanmerdlerindendir. Ebû Hafs ile sohbet etmiş ve onunla tevekkül yolu üzere çöle gitmişlerdir.

O demiştir ki: Velilerin alâmeti üçtür: Şöhret ve mevki sahibi iken tevazu göstermek, kudret sahibi iken zühde sarılmak, kuvveti varken insaf sahibi olmak.

Yine o demiştir ki: Bir vâiz ki meclisinden zenginler fakir, fakirler zengin kalkmaz, o kişi vâiz değildir.

Yine o: Müridler için en faydalı şey sâlihler ile sohbet edip onların hallerine ve işlerine uymak, Allah Teâlâ'nın dostlarının kabirlerini ziyaret etmek en yârân fukarânın hizmetine devam etmektir demiştir.

Ona, niçin sûfilerin âdeti üzere hırka giymediğini, sordular.

– Kişinin, fütüvvet yükünün altına girmeden, fütüvvet ehli ve civanmerdlerin elbiselerini giymesi münafıklıktır, dedi. Ona:

– Fütüvvet nedir? diye sordular, şöyle cevap verdi:

– Halkın kusurlarını mazur görmek, kendi kusurunun farkında olmak, iyi olsun kötü olsun bütün mahlûkata şefkat etmektir. Halk166 kın, Hak ile arana perde olmaması fütüvvetin kemâl derecesidir. Birisi ona dedi ki:

– Bir dinarım var, sana vermek istiyorum. Uygun görür müsün? O da:

– Verirsen senin için iyi olur, vermezsen benim için iyi olur, dedi.

Sûfilerden biri hikâye eder ki: Ebû Abdullah Sencerî ile Trablus'da arkadaş oldum. Günlerce yol gittik. Hiçbir şey yememiştik. Yolda, yere düşmüş yaş bir kabak kabuğu gördüm. Onu alıp yemek istedim. Şeyh bana doğru baktı. Yememi istemediğini anladım ve yemedim. Daha sonra beş dirhem fütûh erişti. Bir köye geldik. İçimden: "Yiyecek birşey satın alması gerekir", diye geçirdim. Hiçbir şey almadan oradan gittik. Sonra bana dönüp şöyle dedi:

– Şayet, "Hiçbir şey almadan aç yaya yürüyoruz", dersen, işte yolumuz üzerine yakın bir köy var. Orada evlâd ü iyâl sahibi bir adam var. Köye varınca o adam bize hizmet etse gerek. Beş dinarı ona veririz bize ve âilesine harcar.

Köye varınca beş dinarı adama verdik o da bunu harcadı. Dışarı çıkınca Şeyh bana:

– Nereye gidiyorsun? dedi. Ben:

– Seninle yoldaş oldum ya dedim.

– Ama ben seninle yoldaş olmam. Bir parça yaş kabak kabuğuna hiyanet ediyor, yine de benimle arkadaş olmak istiyorsun olmaz bu, dedi kendisiyle yol arkadaşlığı yapmama razı olmadı.

EBÜ ABDULLAH HUSRÎ (kd. s.)

Basra'nın eski şeyhlerinden olup Feth Mevsılî'nin talebesidir. Derdi ki: Feth Mevsılî'den işittim:

– Otuz şeyhle sohbet ettim. Hepsi abdallardan sayılıyordu. Kendilerinden ayrıldığım zaman hepsi şu tavsiyede bulundular: Sakın oğlanlarla dostluk kurma ve onlarla düşüp kalkma.

CAFER b. MURAKKA' (kd. s.)

Sûfilerin âlim şeyhlerindendir. Ebû Abdullah Husrî dedi ki:

– Onun şöyle dediğini duydu: "Otuz yıldır, "Allah" diyen bir kimse aradım fakat bulamadım."

ALİ b. BÜNDAR (kd. s.)

Beşinci tabakadandır. Nişabur'un son ulu şeyhlerindendir. Büyük şeyhlerle görüşmek kendisine nasib olmuş ve onların sohbetlerinden istifade etmiştir. Nişabur'da Ebû Osman Hîrî ve Mahfûz; Semerkand'da Muhammed Fazl Belhî; Belh'te Muhammed Hamid; Cürcan'da Ebû Ali Cürcânî; Rey'de Yusuf Hüseyin; Bağdat'ta Cüneyd, Rüveym, İbn Atâ, Semnûn ve Cerîr; Şam'da Tahir Makdisî İbn Cellâ ve Ebû Amr Dımaşkî; Mısır'da Ebû Bekir Mısrî, Ebû Bekir Rakkâs ve Ebû Ali Rûdbârî ile sohbet etmiş ve ci
167 han şeyhlerini görmüştür. Onlardan pekçok hadis duymuştu. Hadiste güvenilir idi. 359/970 yılında vefat etti.

Bir zamanlar Ali Bündâr, Şeyh Ebû Abdullah Hafif ile bir köprüye varmışlardı. Köprü, yanyana iki kişinin geçemeyeceği kadar dardı. Şeyh Ebû Abdullah Hafif:

– Önce sen geç, dedi. Ebü'l-Hüseyin:

– Hangi sebeple önden gideyim, diye sordu. O da:

– Çünkü sen Cüneyd'i görüp duruyorsun, halbuki ben görmedim, dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Sûfiler, pirlerini görme şeklindeki nisbete gayet büyük ehemmiyet verirler.

Ali Bündâr dedi ki: Dünya belâ üzerine kurulmuş bir binadır, dünyada belâsız yaşamak mümkün değildir.

Yine o demiştir ki: Hakk Teâlâ'yı kolay yoldan bulmayı taleb ediyorlar. Halbuki Hakk'ı bulmak iki cihanı terk etmekle olur.

Yine o dedi ki: Halka muhalefet etmekten uzak dur. Her kimi ki Hak Teâlâ kulluğa kabul etmiştir, sen de onu kardeşliğe kabul et (Allah'ın her kulu senin kardeşindir).

Yine o şöyle dedi: Halkla meşgûl olmaktan vazgeç. Zira zamanımızda halkla meşgul olmanın bir faydası kalmamıştır.

Yine Ali Bündâr dedi ki: Şam'a gittim. Üç gün sonra Ebû Abdullah Cellâ'ya vardım. Bana sordu:

– Ne vakit geldin,

– Üç gün önce geldim,

– Üç gündür nerede idin,

– İbn Cevsâ'nın yanında hadis yazıyordum.

Sonra şöyle dedi:

– Nâfilenin fazileti seni farzla meşgûl olmaktan alıkoymuş.

Şeyhülislâm dedi ki: Pirlerin didârını görmek sûfilerin yanında farzlardan addedilir. Çünkü onların didârında bulduklarını asla başka bir yerde bulamazlar. "Ey kulum, hastalandım, beni ziyaret etmedin", hadisi baştan sona kadar bu mânâya işarettir.

Yine Şeyhülislâm dedi ki: İlâhî, dostlarına ikram ettiğin bu nedir ki, kim onu istediyse seni buldu ve seni görmedikçe de onları bilmedi. Sonra kendisine ait şu beyti okudu. Tercüme:

Her dîde-i hakkânî, Hakk'ı görmez Hakkâ,
Çün talib-i Hakk sensin, âşıklara sor Hakk'ı.
Eğer hâcib ise nûru, cân çeşmine hâriçde.
Dil âyine-i Hakk'dır, âyînede gör Hakk'ı.

Civanmerde yine civanmerd hitab eder. Erbab-ı derdin muamelesi yine hem-derd olanlarladır. Civanmerd civanmerdi görmesi gerekir. Kişi bütün ilişkilerden mücerred ve ferd olmalı ki o
168 ferdi görebilsin. Her kim ki civan-merdi gördü hakikatte o ferdi gördü. Çünkü bu durumda civanmerd ortadan kalkmış ve onun se-

bebi ile Hakk'ın cemâli doğmuştur. Kıssa bitti, söz tamam oldu.

Hz. Hakk (c.c.) zaman zaman kulu kuldan alır ve kendisi vesilesiyle bir kavmin gözüne zâhir olur. Öyle ki gözler onun müşahedesi sebebiyle huzurla dolar, gönüller onun mürakabesi ile mesrûr olur. Her ne zaman hakikat gizlenirse kul ortaya çıkar. Yine her zaman güneş ortaya çıkarsa gölgeyi yok eder. Kul kulluğuna avdet etmediği sürece Allah'ın sevgilisidir. Zira kul, kulluğu cihetinden sevilir. Kulluk vesilesi gerçek cemâli örter. Bu vesile ne kadar eksilirse hakikat o ölçüde artar. Ne zaman vesile tam olarak ortadan kalkarsa yerine hakikat gelir. Hakikat gelince de vesile ortadan kalkar. Sen, insanlık süsten ibarettir, sanma. İnsan dedikleri, işte budur. Biri vesileye, diğeri Hakk'a nazar etmektedir. İtibar hakikatadır, vesile kıymetsizdir.

Ali Bündâr'ın Muhammed adında bir oğlu vardı. Babası gibi necîb, aziz, ârif ve temyiz sahibi idi. Şeyhülislâm demiştir ki; Muhammed b. Ali Bündâr'ın el yazısı ile, Vâsıtî'nin şu sözünü bir kitapta görmüştüm. (Şöyle yazılmıştı): Bu tâifenin ilim ve söz nâmına sahib oldukları şeylerin tamamı Kur'ân-ı Kerîm'in şu iki âyetinde mevcuttur." Gökten su (yağmur) indiren O'dur. Sonra her çeşit nebâtı biz onunla bitirip çıkardık." (En'am (6/99) "Toprağı verimli olan güzel bir memleketin nebatı, Rabbının izniyle çıkar ve yetişir..." (A'raf (7/58).

Şeyhülislâm: "Ben onu bu iki âyetle tanıdım" demiştir.

MUHAMMED b. FAZL BELHÎ (kd. s.)

İkinci tabakadandır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Aslen Belhli olmakla beraber mutaassıblar onu, mezhebinden dolayı haksız olarak oradan sürmüşlerdir. O da şehirden tarafa dönüp bedduâ etmişti.

Şeyhülislâm dedi ki: Ondan sonra Belh'ten biri sûfi çıkmadı.

(Muhammed Belh'ten ayrıldıktan) sonra Semerkand'a gitti. Onu burada kadı yaptılar. Semerkand'dan hac niyeti ile yola çıktı. Nişabur'a varınca kendisinden meclis kurup va'z etmesini istediler. Kürsüye çıktı ve şöyle dedi: "Allahu ekber ve lezikrullahi ekber ve rıdvânun minallahi ekber." Bunu söyleyip kürsüden indi. Sonunda yine Semerkand'a geldi ve orada 319/931 yılında vefat etti. Ebû Osman Hirî ona bir yazı göndererek kendisinden:

– Bedbahtlığın alâmeti nedir? diye sordu. O da şöyle cevap verdi:

– Üç şeydir: Biri ilim verilir fakat amele muvaffak kılınmaz. İkincisi amelde muvaffak kılınır fakat amele ihlas verilmez. Üçüncüsü Allah Teâlâ dostlarıyla sohbet etme devleti müyesser olur fakat onlara lâyık olan ikram ve hürmet ifa olunmaz.

Ebû Osman demiştir ki: Muhammed b. Fazl insan (sarrafı ve) simsarıdır.

169 Şeyhülislâm Ebû Bekir Vâsıtî'nin şöyle dediğini anlatır: "Hiç kimse onun gibi söz söylemezdi. O, başkalarının sözlerini çok az nakleder kendi düşüncelerini aktarırdı." Bu cümleden olarak Vâsıtî, Muhammed b. Fazl'ın şu sözünü aktarır.

Varlığı ile her şeyin güzel, yokluğu ile her şeyin çirkin olduğu şey, istikamettir." dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Bu çok güzel bir söz. Nitekim Hakk Teâlâ: "Emr olunduğun gibi istikamet üzere ol" (Hûd (11/112), buyurmuştur.

Bir kişi Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya: "Ya Rasûlallah, bana öğüt ver." dedi. O da: "Allah'a inandım de, sonra (istikamet üzere ol", buyurdu.

Muhammed b. Fazl dedi ki: Karaları, dağları, dereleri aşıp, nebîlerin eserlerini müşahede etmek için Hakk Teâlâ'nın evine giden kişiye hayret ederim. Acaba bu kişi, Cenab-ı Hakk'ın eserlerini görmek için neden nefis ve hevâ vâdilerini ve topraklarını aşmaz.

Yine o: Dünyalığını artırmak isteyen bir mürid görürsen bil ki, o istek onun için bedbahtlık ve talihsizlik alâmetidir, demiştir.

Yine o demiştir ki: Allah Teâlâ'yı en çok bilen kişi, Hakk'ın emirlerine uyma ve Nebi'nin sünnetine tâbi olmak hussunda en kuvvetli olan kişidir. Kim Allah Teâlâ'ya daha yakınsa o, Hakk'ın emirlerine uyma hususunda başkalarından daha heveslidir. Yine her kim Hz. Peygamber'in sünnetine tâbi olmaktan uzaksa o Cenab-ı Hakk'tan da uzaktır.

Muhammed b. Fazl'a zühdden sordular. Şöyle cevap verdi:

Dünyayı eksik olarak görmek, ondan yüz çevirip aziz ve muhterem olmaktır.

HAKÎM TİRMİZÎ
(kd. s.)

İkinci tabakadandır. Künyesi Ebû Abdullah olup Horasan'ın büyük şeyhlerindendir. Ebû Türâb Nahşebî, Ahmed Hadraveyh ve İbn Cellâ ile sohbet etmiştir. Pekçok hadis ezberlemiştir. Açık kerametleri vardı. Kitapları da çoktur. *Hatmü'l-velâyet, Kitâbu Nehc ve Nevâridu'l-usûl fî ma'fireti'r-Rasûl* bunlardandır. Zâhirî ilimlerle ilgili kitapları da vardır. Bir tefsir yazmaya başlamış fakat ömrü vefa etmediği için tamamlayamamıştı. Hızır (a.s.) ile sohbet edenlerdendir. Müridi Ebû Bekir Verrâk rivayet eder: Hızır her pazar günü ona gelir, birbirine manevî hallerini sorarlardı. 255/869'da vefat etmiştir. *"Faslu'l-hitâb"* da böyledir.

170 *"Keşfu'l-mahcûb"* sahibi demiştir ki: "O çok büyük bir zât idi. Gönlüm tamamen ona bağlanmıştı, şeyh Muhammed öyle bir incidir ki âlemde onun bir eşi daha yoktur" derdi.

O şöyle demişti: Ben düşüne taşına bir harf bile yazmadım. O hususta bana hiçbir şey nisbet edilemez. Lâkin ne zaman halim şiddetlenirse onunla tesellî bulurdum.

Yine demiştir ki: Bir kimse ubûdiyetin vasıflarını bilmezse rubûbiyetin vasıflarını da bilmez. Yani kendisini bilmeyen ve anlamayan Cenab-ı Hakk'ı da anlamaz ve bilmez.

Yine o: Gerçekte Allah'ı sevmek, O'nun zikri ile dâima ünsiyet etmektir, dedi.

Ona sıfat, zât ve efal-i İlâhiyyeyi sordular, şöyle dedi: Kendisinde fazlalık ve eksiklik bulunması ihtimali olan şey fiilî sıfatlardandır.

Ona; îsâr nedir? diye sordular. Şöyle cevap verdi:

– Îsâr, başkalarının nasibini kendi nasibine tercih etmendir.

Yakîn nedir? dediler.

– Yakîn, kalbin, Hakk Teâlâ ve O'nun kavli ve emri hususunda istikrar üzere olmasıdır, dedi.

Şükür nedir? dediler.

– Şükür, gönlün, nimeti verene bağlanmasıdır, dedi.

Hz. Bahâu'l-Hak ve'd-din Muhammed Buharî —ki Nakşibend diye bilinir— bir zamanlar, sülûkunun başlangıcını anlatıp büyük şeyhlerinin temiz ruhlarına teveccühlerinin eserini beyan ederken şöyle demişti: "Ne zaman ki evliyanın önderi Hoca Muhammed Hakîm Tirmizî'nin (kd.s.) rûhaniyetlerine teveccüh

olunur, o teveccühün eseri sırf bî-sıfatlık yüzünden zuhur ederdi. Teveccühte ne kadar seyr olunsa da yine hiç onda ne bir eser ne bir toz ne de bir sıfat müşahede olunmazdı."

Şeyhler demişlerdir ki: Allah'ın velilerinin halleri değişiktir. Bazısı sıfatsız ve nişansız olur. Bazısı sıfatla olur. Bazılarının sıfattan nisanı olur. Meselâ, marifet ehli, mahabbet ehli, tevhid ehli derler. Fakat velilerin kemâl hâli ve son dereceleri sıfatsız ve nişansız olmaktır, demişlerdi. Bî-nişanlık zâtın keşfi ile olur ki bu çok büyük bir makam ve çok şerefli bir derecedir. İşaret ve sözle o makamın mahiyetini anlamak mümkün değildir.

ALİ b. BEKKÂR (kd. s.)

Eski şeyhlerden olup künyesi Ebû Hüseyin'dir. İbrahim Edhem'le sohbet etmiştir. Şam'da bir yerin adı olan Masısa (Ceyhan)'da hudud askeri murabıt olmuş ve orada yerleşmişti.

171 Derler ki; Akşam olunca câriyesi yatağını sererdi. O, yatağa alnını koyar ve: "Sen hoş bir şeysin. Fakat vallahi bu gece üzerinde yatmayacağım", derdi. Sonra sabah namazını yatsı abdesti ile kılardı.

Sûfilerden biri demiştir ki: Ali Bekkâr'ın yanına gittim. Kendi atı için arpa ayıklıyordu.

– Bu işi yapacak başka kimsen yok mu? diye sordum. Şöyle cevap verdi:

Biz gazada idim. Müslümanlar bozuldu ve kaçtılar. Ben de onlarla beraber kaçtım. Atım gevşeklik gösterdi. Ben: "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn" (artık sen öldün) dedim. O at da bana "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn, beni, bakması için filân cariyeye bıraktığın zaman oldu", dedi. Bu hadiseden sonra ben de onun bakımını üzerime aldım ve başkasına bırakmadım.

Yine nakledildiğine göre o, ashabından birisi ile odun toplamak için dağa inmişti. Dağda birbirinden ayrıldılar. Arkadaşı onu beklemeye başladı. Bir türlü gelmediğini görünce arkasından gitti. Kendisini yere bağdaş kurmuş oturuyor, yırtıcı bir hayvan da başını onun dizine koymuş uyuyor, o da hayvanın sineklerini kovalıyordu. Ona:

– Ne oturuyorsun? diye sordu. Ali b. Bekkâr da:

– Bu hayvan başını dizime koyup uyudu. Uyansın da sana geleyim, diye bekliyorum, dedi.

EBÛ ABDULLAH ABÂDÂNÎ (kd. s.)

Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin has talebelerindendir. Şöyle demiştir: Uzun zaman Şiblî'nin sözlerini duymuştum. Onunla görüşmek istedim. İhtiyar, zayıf bir babam vardı. Onu bırakıp gidemedim. Babam vefat edince onu görmeye karar verdim ve Bağdat'a gittim. (Dergâha) yaklaşınca onun yanında çıkıp gelen bir derviş topluluğu gördüm. Beni görünce durumu anladılar ve bana:

– Niçin geldin? diye sordular. Ben:

– Şiblî'yi görmeye geldim. Benimle görüşür mü? dedim.

– Görüşür, fakat sakın onunla iddiaya girme dediler. Ben de:

– Girmem, dedim. Onunla buluştuğumda Cuma günü idi. O gün onun kabul ve şevket günü idi. Selâm verdim.

– Aleykümüsselâm, sen nesin, Allah seni helâk etsin, dedi.

– Ben bâ'nın altında olan noktayım, dedim.

– Makamını söyle, neredensin, dedi.

– Söylersem belki kabûl etmezsin, dedim ve ondan uzaklaşıp kedisini dilediğim gibi görebilmek, sonra da oradan gitmek üzere bir köşede durdum. Ansızın bir derviş içeri girdi. Selâm verdi. Şiblî:

– Aleykümüsselâm, sen nesin, Allah seni helâk etsin, dedi. Derviş:

– Mühal (imkansız) dedi. Şiblî:

– Hangi hususta mühal (imkansız) diye sordu. Derviş de:

– Halde, cevabını verdi. Bu söz onun hoşuna gitti. Ben ondan bu hikmeti öğrenip oradan ayrıldım.

172 EBÛ ABDULLAH HADRAMÎ (kd. s.)

Mürta'iş der ki: Ebû Abdullah Hadrami'ye tasavvuf hakkında soru sordum. Yirmi yıl hiç konuşmamıştı. Bana Kur'an'dan:

"Mü'minlerden öyle erkekler vardır ki Allah'a verdikleri sözde sadakat gösterdiler." (Ahzab (32/23) âyetini okuyarak cevap verdi.

– Onların sıfatı nedir? dedim. O: "Onların gözleri apaçık, kafa bomboş" (İbrahim (14/43) âyetini okudu.

– Bu hallerinden dolayı onların makamları neresi olacak? dedim.

"Rıza gösterilen bir yerde... Kudretine nihayet olmayan bir

Melik'in huzurunda" (Kamer (54/ 55) âyetini okuyarak cevap verdi.

– Biraz daha açıklama yap, dedim. O:

"Hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyin ardınca gitme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur." (İsrâ (17/36) âyeti kerimesini okudu.

EBÛ ABDULLAH SÂLİMÎ (kd. s.)

Adı, Ahmed b. Sâlim Basrî'dir. Basra'da otururdu. Sehl Tüsterî'nin talebesidir. Otuz veya altmış yıl onunla birlikte bulunmuş, tasavvufu ondan almıştır. Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Abdullah Sâlimî'yi: "Hakk Teâlâ ezelde her şeyi görmüştür", sözü sebebiyle terk ettiler ondan ilgiyi kestiler.

Şeyh Ebû Abdullah Hafif'in: "Bu söz âlemin kıdemi mânasına geliyordu", dediğini söylerler.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Abdullah Hafif insaflı davranmadı mümkündür ki onun görme sözünden maksadı "ilmen görmek" idi.

Ebû Abdullah Sâlimî'ye:

- Halk içinde ehlullahı nasıl tanırsın? diye sordular.

- Tatlı dil, güzel ahlâk, güler yüz, cömertlik, itiraz etmeme ve özür dileyenlerin özrünü kabul etme, iyi olsun, kötü olsun bütün insanlara tam bir şefkatle muamele etmelerinden tanırım, dedi.

Yine o; Yapılan iyiliği görmek sevginin anahtarıdır, demiştir.

EBÛ TÂLİB MEKKÎ (kd. s.)

"Kûtü'l-kulûb"un sahibidir. Tasavvuf yolunun sırları bu kitapta toplanmıştır. Tasavvufun inceliklerini beyan bâbında, İslâm'da onun gibi bir kitap yazılmamıştır.

Ebû Tâlib, Mekke'de doğup büyümüştür. Mekke yeryüzünün en şerefli yeridir. Daha sonra Basra'ya, oradan da Bağdat'a gitmiş ve Bağdat'ta 386/996 tarihinde Cemâziyelâhir (Haziran-Temmuz) ayında vefat etmiştir.

Ebû Tâlib, tasavvufta, Şeyh Ârif Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ebû Abdullah Ahmed b. Sâlim Basrî'ye intisab etmiştir. Şeyh Ebü'l-Ha-

san'ın intisabı da babası Ahmed b. Sâlim'e idi. O da Şeyh b. Abdullah Tüsterî'ye intisab etmiştir (kd.s.):

EBÛ ABDULLAH ÇÂVPÂRE
(kd. s.)

Büyük şeyhlerdendir. Çâvpâre Rum (Anadolu) sınırında bir yerin adıdır. Ebû Abdullah, gönlünün reddettiği şeyi yememeyi ahdeden kişidir.

– Bir zamanlar "Mescid-i Şenûziyye"de idi. Yemek getirdiler. Gönlü kabul etmediği için yemedi. Arkadaşları:

173 – Hep bize muhalefet ediyorsun, ye, dediler. O da yedi. O gene mescitte kaldı ve ihtilâm oldu. Rüyada ona dediler ki: "Gönlünün reddettiği şeyden yedin. Bu durumda sana bir belâ erişeceğini bilmiyor mu idin?"

O demiştir ki: Ebû Bekir Zekkâk Mısrî'ye:

– Kiminle sohbet edeyim? diye sordum.

– Allah'ın bildiği şeyi kendisine söylediğin zaman senden nefret edip uzaklaşmayan kişi ile dost ol, sohbet et, dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Kişinin ayıbı ortaya çıktıktan sonra sohbetini kabul etmek doğrudur. Zira insan kusur vâdisidir. Bir hüner ve iyilik gördüğünde onunla sohbet edip, kendisinde bir kusur ve fenâlık ortaya çıkınca ondan uzaklaşman sohbet değildir. Sohbet, ayıbını gördükten sonra da onunla dostluğunu devam ettirmektir. Yalnız bu kusurun dini mahiyette olmaması ve bid'at kabilinden bulunmaması gerekir. Bu ayrı bir meseledir. Zira bunu göz ardı etmek dünyada yağcılık ve namertliktir. Yalnız bu kusur bir zaruretten dolayı ortaya çıkarsa bunda bir beis yoktur. Bid'at olmayan, dini bir tarafı bulunmayan ayıp ve kusurlar da böyledir. Zaten insan masum değildir. Ondan kusur ve günah sâdır olur. Çünkü o, çok isyankâr, çok câhil ve çok zâlimdir.

İmam Şafii; kendisine müdâra etme ihtiyacını duyduğun kişi dost değildir, demiştir. Şeyhülislâm dedi ki: Bir hata yaptığın zaman özür dileme, iyiliğini gördüğün zaman teşekkür etme ihtiyacını duyduğun kişi senin dostun değildir.

Bir şahıs Yahya b. Muaz'a:

– Kiminle sohbet etmek ve dost olmam gerekir? diye sordu.

Yahya dedi ki:

– Öyle kimse ile sohbet et ki, hastalandığın zaman seni ziyaret etsin. Senden bir kabahat ve kusur sâdır olursa, senden o özür dilesin.

Sohbetin ve dostluğun hakkını vermek ve kendi hakkını istememek sohbetin şartlarındandır. Dost, kendi ayıbını görmeli ve başkalarının ayıbı için özür dilemeli. İnsanları, kader ve cebir altında mecbur ve mağlûb görmelisin ki düşmanlık ortadan kalksın ve suç ve kabahati kendinde görüp özür dileyebilesin.

Bir zamanlar Emîr Kâfûr, Şeyh Abdullah Çavpâreye pek çok altın gönderdi. Şeyh kabul etmedi ve o askerdir, malında (haram olma) şüphesi vardır, diye altınları geri gönderdi. Bunun üzerine Kâfûr ona:

– Ey soğuk adam! dedi. "Gökte, yerde bu ikisi arasında ve yerin dibinde ne varsa hepsi O'nundur." (Tâhâ (20/6). Kâfûr nerededir? (Kâfûr'un burada yeri var mı?).

Şeyhülislâm dedi ki: Kâfûr'un sözü onun sözünden üstün idi. Fakat Kâfûr'un sözü Şeyh'in sohbetinin bereketi neticesi idi.

Şeyh Ebû Ali Kâtib'e:

– Filân şahıs askerlerden hiç bir şey almaz, falancası alır, dediler.

174 – Hiçbir şey almayan ilim cihetinden almaz, fakat alan kişi ayn (kaynak) cihetinden (verenin Hak olduğunu bilerek) kabul eyler, dedi.

Şeyhülîslâm dedi ki: Bazı şeyhler öyle yaptılar ve o işi ayn cihetinden doğru buldular. İlme göre hareket edenler ise kabul etmediler. Böylesi nâdir olur. Bunun da muhtelif halleri vardır. Onlar bir şey ister iyi, ister kötü olsun, ister neşe ister gam sebebi bulunsun, ister nimet ister belâ olsun hepsinin kaynağını bir gördüler ve ondan başka bir şey görmediler. Fakat kaynağı görmeyen ve görmediği halde görenlerin yaptığını yapan, mal ve nimet kabul etmekten çekinmeyen kişinin Allah Teâlâ perdesini yırtar, dinini yıkar. Allah bizi ve bütün müslümanları bu durumdan korusun.

EBÛ BEKİR VERRÂK TİRMİZÎ (kd. s.)

İkinci tabakadan olup, adı Muhammed b. Ömer Hakîm Tirmizî'dir. Aslen Tirmizli idi. Kabri de oradadır. Fakat Belh'de otururdu. *Müsned* sahibi Ebû İsa Tirmizî'nin dayısıdır. "Müsned-i Tirmizî" meşhur kitaptır. Ahmed Hadraveyh'i görmüş ve onunla sohbet etmiş-

tir. Pekçok kitabı vardır. Tevrat, İncil, Zebur ve diğer semâvî kitapları okumuştur. Ayrıca bir şiir Divanına da sahiptir.

Demiştir ki: Eğer tamaha: "Senin baban kimdir?" diye sorsalar, "Hakk'ın takdir ettiği şeyden şüphe etmektir" der; "Sanatın nedir?" deseler, "Zillet ve alçaklık kazanmaktır", der; "Ne elde edersin?" deseler, "Mahrûmiyet" diye cevap verir.

Ebû Bekir Verrâk her zaman müridlerini seyahattan men eder ve derdi ki: Bütün bereketlerin anahtarı müridliğe başladığın yerde sabretmektir. Ne zamanki müridliğin sağlıklı hale gelir bunun ilk bereket ve feyzi sende zuhur eder.

Şeyhülislâm dedi ki: Her kim bu zamanda sefere çıkarsa, namazının ve mezhebinin terkine rızâ gösterip Hakk'ın himayesinden dışarı çıkanlardan olur. "Gerçekten Allah, takvâ sehipleriyle ve ihsanda bulunan kimselerle beraberdir." (Nahl (17/128).

Yine Ebû Bekir Verrâk demiştir ki: İnsanoğlu üç guruptur: Ümerâ, ulemâ ve fukarâ. Ümerâ bozulunca halkın geçimi de bozulur. Ulemâ bozulunca itaat düzeni bozulur. Fukarâ bozulunca ahlâk bozulur. Ümerânın fesadı zulümle, ulemânın fesadı tama'la, fukarânın fesadı da riyâ ile olur.

EBÛ KASIM RÂZÎ (kd. s.)

Adı, Cafer b. Ahmed b. Muhammed olup, Nişabur'da ikamet
175 ederdi. İbn 'Atâ, Muhammed b. Ebü'l-Havârî ve Ebû Ali Rûdbârî ile sohbet etmiştir. Çok zengindi. Malının tamamını sûfiler için harcardı. Sonunda derviş (fakir olup vefat etti.

Rey şeyhleri demişlerdir ki: Hiç kimsede bulunmayan dört şey Ebû Kasım'da bir araya gelmişti: Cemâl, mal, kâmil bir zühd ve tam bir cömertlik.

Tesadüfen sûfilerle birlikte bir dâvette hazır bulunmuştu. Cafer Huldî'de orada idi. Sofra kurulunca elini hiç yemeğe uzatmadı. Kendisine:

– Cemaate uymak gerek, dediler. O:

– Oruçluyum, diye karşılık verdi. (Bunun üzerine) Cafer:

– Eğer sence orucun sevabı kardeşlerinin hoşnutluğundan daha kıymetli ise orucunu bozma, dedi. Ebû Kasım o anda elini yemeğe uzattı.

378/988 tarihinde vefat etmiştir.

EBÛ KASIM HAKÎM SEMERKANDÎ (kd. s.)

Adı, İshak b. Muhammed b. İsmail'dir. Onu anlatanlar, Arş'tan yeryüzüne kadar, Allah'tan başka hiçbir şeye bakmazdı. Halk ile muamelesi kendi yararı için değil, onların yararı içindi, derler. Ebû Bekir Verrâk ile sohbet etmişti. Muâmelât, nefsin kusurları, amellerdeki âfetler hakkında güzel sözleri vardı. 10 Muharrem 342/27 Nisan 953 tarihinde vefat etti. Çâkerdiz kabristanına defn olundu.

Demiştir ki: Hz. Mustafa'dan (s.a.v.) sonra, günümüzde peygamber gelmesi câiz olsaydı; ameli, hikmeti, halka şefkati, adaleti ve insafı sebebiyle Ebû Bekir Verrâk peygamber olurdu.

Derler ki; Birgün Ebû Kasım Hakîm evinde oturuyordu. O devrin büyüklerinden Ebû Tâhir evine geldi ve kapıdan içeriye baktı. İçeride havuz ve selviler görünce dönüp gitti ve bir dükkâna oturdu. Şeyh Ebû Kasım hizmetçisine emredip servileri kestirdi. Sonra ona:

– Git, Ebû Tâhir'i davet et, dedi. Ebû Tâhir gelince Şeyh ona şöyle dedi:

– Ey Ebû Tâhir! Senin için Hakk'a perde olan şeyi ortadan kaldırdım. Fakat Hakk Teâlâ ile öyle sohbet et ki sana bir ağaç perde olmasın.

Yine bir gün Ebû Kasım halk arasında oturmuş hüküm veriyordu. Büyüklerden biri onun ziyaretine geldi. Onu böyle meşgul görünce seccadesini havuzdaki suyun üzerine sererek namaza durdu. Namazını bitirince Ebû Kasım şöyle dedi:

– Ey birader! Bu yaptığını çocuklar da yaparlar. Er odur ki onca meşgûliyet içinde gönlünü Hakk ile muamele halinde muhafaza eder.

EBÛ BEKİR SOĞDÎ (kd. s.)

Semerkandlı olup sûfilerin büyüklerindendir. Ebû Bekir Verrâk'ın talebesi idi.

176 Şöyle demiştir: Ebû Bekir Verrâk kerem sahibi bir zât idi. O, Cenab-ı Hakk'a karşılık (sevab) bekleyerek değil, onu ululamak için ibadet ederdi.

SALİH b. MEKTÛM (kd. s.)

Verrâk'ın talebelerindendir. Aslen Belhli'dir. Ebû Bekir Verrâk'ın sözlerini ezberlemişti ve dâima ondan söz ederdi.

EBÛ ZER TİRMİZÎ (kd. s.)

Horasan şeyhlerinden olup, keramet sahibi idi.

Ebû Abdullah İbn Hafif demiştir ki: Biz, Ebû Zer ile sohbet eden bir cemaat idik. Ne zaman ki bize bir şey lâzım olurdu Ebû Zer kalkar namaza dururdu. O anda ihtiyacımız yerine gelirdi.

HAŞİM SOĞDÎ (kd. s.)

Bu da Semerkand'daki Soğd'dandır. Ebû Bekir Verrâk'ın talebesi idi ve ölünceye kadar onun yanında bulunmuştu.

O şöyle demişti: Ebû Bekir Verrâk, "Çok söz kalbi katılaştırır" dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: Daha önce de, "çok uyumak, çok yemek ve çok konuşmak kalbi katılaştırır", demişlerdir. Ebû Bekir Verrâk da; "Çok konuşmaktan maksat hayır ve şer hususunda konuşmak değildir. Bundan maksat faydasız boş sözlerdir ki bunlar değil kalbi katılaştırmak onu öldürürler", demiştir.

Sûfilerden birisi dedi ki: Ebû Bekir Verrâk'la gidiyordum. Yolda, ridasının bir tarafına hı, diğer tarafına mim harflerinin yazıldığını gördüm:

– Bu nedir? diye sordum. Şöyle cevap verdi:

– Hı harfini gördüğüm zaman ihlâsı, mim harfini gördüğüm zaman da mürüvveti hatırlamak için bunları yazdım.

Şeyhülislâm dedi ki: İhlâs, Cenab-ı Hakk'la olan işlerde ondan başka bir şey görmemendir. Halk ile mürüvvet de halavetsiz olmaman içindir.

Yine Ebû Bekir Verrâk demiştir ki: Ubûdiyetin tasfiye edilmesi mecûsiyetin kabul ve rubûbiyetin inkâr edilmesi demektir.

Yine o: Dünya ehli önünde ilim ve marifetten söz eden kişi ârif değildir, demiştir.

Şeyhülislâm dedi ki: Ebû Bekir Verrâk şöyle dedi: "Hasırcı Muhammed Müslim ile Yusuf Hayyat Tirmizî bir yerde misafir olmuşlardı. Onları misafir eden kişi bir işle meşguldü. Muham-

med Müslim âbid ve zâhid bir zat olduğundan gönlü virdle meşgul idi. Ev sahibine:

– Çabuk olunuz, benim işim var, dedi. Yusuf Hayyât da:

– Sensin Hakk'dan başka bir işin var mı ki Allah Teâlâ o işi sana getire. Sonra sen evden tekrar eve dönmek niyeti ile mi çıkarsın? Ben otuz yıldır tekrar eve dönmemek niyeti ile evden çıkıp duruyorum, dedi.

Ebû Bekir Verrâk sözüne devamla: Yusuf Hayyât'ın bu iki sözü Muhammed Müslim'in yüz yıllık ibadetinden iyidir, demiştir.

177 Yine Ebû Bekir Verrâk demiştir ki: Zaman olur iki rek'at namaz kılarım. Namazı bitirince, utancımdan hırsızlık yapan kimsenin hissettiği hayayı hissederim.

MUHAMMED b. HASAN CEVHERÎ (kd. s.)

Künyesi Ebû Bekir'dir. Bağdatlı olup Zünnûn Mısrî'nin talebesidir. Büyük bir zât idi.

Şeyh Ebû Bekir Vâsıtî, tevhid konusunda imam olduğu halde, büyük bir azametle ondan hikâye ederek şöyle der: Muhammed b. Hasan Cevherî dedi ki: "Bir kişi Zünnûn'a:

– Bana duâ et, dedi. Zünnûn'da:

– Ey civanmerd! Eğer Cenab-ı Hakk'ın ezelî takdirinde muradın verilmişse senin hakkında yapıldığı halde kabul edilmiş pekçok dua vardır. Yok eğer takdirde muradın verilmemişse; boğulmakta olan bir kişinin su içinde bağırmasının boğazına daha fazla su kaçmasından başka ne faydası olur! diye cevap verdi."

Şeyhülislâm dedi ki: Bir şahıs bir şeyhe:

– Bana duâ et, dedi. Şeyh şöyle cevap verdi:

– Sana, Hakk'ın ezelde takdir ettiği şey, onunla çekişmenden daha iyidir.

Meşayihten biri demiştir ki: Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'inde: "Bana duâ edin, kabul edeyim." (Mü'min (40/60) ve "Ben, insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım" (Zâriyât (51/ 56), buyurmamış olsaydı duâ etmezdim. Lâkin "isteyiniz" diye buyurdu biz de istiyoruz. Şeyhülislâm dedi ki: Sûfiler belli bir maksadı elde etmek için duâ etmezler. Zira onlar ezelî hükme bakarlar ve olacak olan her şeyin olduğunu görürler.

Ebû Hafs, Bağaverdân'da, gecenin bir kısmı geçince dedi ki: Olan bir şeyi ben nasıl yok edeyim. Bütün halk ne istemek gerektiğini düşünür. Hakîm olan ise ne olmuştur düşüncesindedir. Yani hakîmin fikri ezeldedir. Halk ise hikmetten anlamaz, istek ve emel peşindedir.

Şeyhülislâm şöyle dedi: Bu söz duâ etmek, vird okumak gerekmez mânâsına gelmez. Benim geceli gündüzlü virdim iki yüz bölük duâdır. Onları okurum fakat bir şey istemem. Okumaktaki maksadım emre imtisal edip dilimi zikirle meşgul etmektir. Himmet başka şeydir.

EBÛ BEKİR KİSÂÎ DÎNEVERÎ (kd. s.)

Irak'ın Kûhistan bölgesinden idi. Dînever'de bulunurdu. Büyük bir zât idi. Cüneyd'in ilk dostlarından ve akranındandır. Riyâzetleri meşhûr, seferleri maruftur.

Cüneyd: Ebû Bekir Kisâî gelmemiş olsaydı ben Irak'da olmazdım demiştir. Cüneyd ile güzel bir şekilde mektuplaşırlardı. Cüneyd'e bin mesele sormuş, o da, hepsinin cevabını yazarak ona göndermişti. Ölümü yaklaşınca bunları
178 kâmilen yok etti. Cüneyd'e ölüm haberi ulaşınca: "Ne olurdu, benden sorduğu meselelerin cevaplarını yok etseydi!" dedi. Hepsini yok ettiğini öğrenince de çok sevindi.

Şeyhülislâm dedi ki: Cüneyd bu meselelerin cevapları halkın veya sultanların eline geçer diye korkmadı. Onun korkusu, sûfilerin eline geçmesi ve ondan dükkânlar kurmaları, yani o sözleri satıp halk katında itibar sahibi olmaları idi.

(Yine Şeyhülislâm Cüneyd; "Bin sûfi içinde bir âlim yeter. Sûfiye işitip bilmek kâfi. Zira bu tâifenin gönüllerinin fasih olması gerekir dillerinin değil", dedi, demiştir.

Yine o: Rüveym; "Bir kişiden hâlini alıp kâlini bıraktıkları zaman, o kişiyi helâk etmiş olurlar", dedi, demiştir.)

Şeyh Ebü'l-Hayr Askalânî demiştir ki: Ebû Bekir Kisâî uyuduğu zaman göğsünden Kur'an sesleri işitilirdi.

EBÛ ALİ CÜRCÂNÎ (kd. s.)

İkinci tabakadandır. Adı Hüseyin b. Ali olup horasan şeyhlerinin

büyüklerindendir. Zamanında eşsiz idi. Muamelâtta ve âfetleri görme hususunda kitapları vardır. Zaman olurdu ilim, marifet ve hikmetten de söz ederdi. Muhammed b. Ali Tirmizî ve Muhammed Fazl Belhî ile sohbet etmiştir. Onlarla aynı yaşta idi.

O demiştir ki: Halk gaflet meydanında koşuyor, kuru zanlara güveniyor, itimad ediyor ama onlar hakikat âleminde dolaşıyor ve mükâşefeden söz ediyoruz sanıyorlar.

Yine o: Bedbaht o kimsedir ki, Hakk Teâlâ onun günahını örter fakat o kendi günahını ortaya çıkarır, demiştir.

EBÛ VERD'İN İKİ OĞLU: MUHAMMED ve AHMED (kd. s.)

İkinci tabakadandırlar. Irak şeyhlerinin büyüklerinden olup Cüneyd'in akranlarından idi. Serî Sakatî, Ebü'l-Feth Hammâl, Hâris Muhasibî ve Bişr Hâfî ile sohbet etmişlerdi. Vera'da onların yolu Bişr Hâfi tarikatına yakındır.

Muhammed'in künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Bişr Hâfi'nin talebesi idi.

Muhammed dedi ki: Bir zamanlar akşam namazını bitirip ayağımı uzattım. Hatîften: "Hükümdarlarla böyle mi otururşun?" diye bir ses geldi.

Yine o demiştir ki: Dünya sevgisine tutulanlara serzenişte bulunmamak ve onları ayıplamamak fakirin farkrda gözetmesi gereken edebtendir. Hatta onlara rahmet ve şefkat gösterip, Hakk Teâlâ'nın kendilerini bu düşkünlükten kurtarması için hayır duâ etmek gerekir.

179 Yine o: İnsanoğlunun helâkı iki şey sebebiyledir. Nafile ile meşgul olup farzı terk etmek, kalbi ihmal ederek bedenle ibadet etmek demiştir.

Ona:

– Veli kimdir? diye sordular. Şöyle dedi:

– Veli, Allah'ın dostlarına dost, düşmanlarına düşman olan kişidir.

– Ahmed b. Ebü'l-Verd dedi ki: Hakk Teâlâ veli olan kişide üç şeyi artırınca o da üç şeyi artırır: Allah Teâlâ mertebesini artırınca o, tevâzu ve meskeneti, malını artırınca cömertliğini ömrünü artırınca ibadet gayretini artırır.

TAHİR MAKDİSÎ (kd. s.)

Üçüncü tabakadandır. Şam şeyhlerinin büyüklerinden ve eskilerindendir. Zünnûn Mısrî'yi görmüş, Yahya Cellâ ile sohbet etmiştir. Âlim idi. Şiblî ona, "Şam'ın hayırlı adamı" derdi.

Demiştir ki: Zünnûn Mısrî bana şöyle dedi: "Hakkın zâtı hususunda ilim, cehildir. Marifetin hakikatinden söz etmek hayrettir, işaret edenin işâreti ise şirktir."

Şeyhülislâm dedi ki: Hakk Teâlâ'nın zâtından söz etmek cehildir. Zira kimsenin bu konuda söyleyecek bir şeyi yoktur. Zaten Hakk'ın zâtı hususunda söz söylemek doğru da değildir. Ancak Cenab-ı Hakk ve Hz. Peygamber Hakk'ın zâtı ile ilgili ne buyurmuşlarsa o söylenebilir. Bunun da keyfiyeti bilinmez. Tasdik ve teslimiyetten başka çâre yoktur. Marifetin hakikatine dâir söz söylemek hayrettir. Zirâ onu hakkıyle kendisinden başka kimse bilemez. Bütün mahlûkat acz ve hayret içindedir ⟨⟩, kendi fazlından, kulunun aczini, kendisi hakkındaki marifeti olarak kabul eder. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Allah Teâlâ'ya duâ ve senâ ederek buyurdu ki: "Ben senin medhini ve senânı sana lâyık olacak şekilde ifâ edemiyorum. Sen kendini nasıl medh ü senâ etmişsen öylesin." Cenab-ı Hakk da buyurdu ki: "Kulların ilmi asla O'nu kavrayamaz." (Tâhâ (20/ 110). Sadece O'nun ferd ve misli olmayan bir Allah olduğunu bilirsin. Müşirden işaret şirktir. Yani şirk-i hafîdir. Zira işarete bir de işaret edici gerekir. Oysa O'na, yani Hakk Teâlâ'ya ikilik yaraşmaz. Gerçekte var olan O'dur. Ondan başkası bahâneden ibarettir. Hakk sübhânehu ve Teâlâ vücûd ve zuhûrda ferd ve yegânedir. Allah'tan başka her şey bâtıldır.

Tahir Makdisi dedi ki: Eğer halk ârifin nûrunu görseydi hepsi yanardı. Eğer ârifler de Vücûd-i Mutlak'ın nûrunu görselerdi yi-
180 ne cümlesi yanardı. O demiştir ki: Marifetin tarifi nefsten ve ister büyük ister küçük olsun onun her çeşit tedbirinden uzaklaşmaktır.

EBÛ YAKUB SÛSÎ (kd. s.)

Adı Yusuf b. Hamdân'dır. Ebû Yakub Nehrecûrî'nin hocasıdır. Eski şeyhlerden âlim bir zât idi. Pekçok kitabı vardır. Basra'da otururdu. Basra'ya dört fersah mesafede olup ondan daha eski

olan ve dünyanın cenneti denilen, Ubbule'de vefat etmiştir.

O demiştir ki: Kim zoraki bir şekilde ilm-i tevhidden söz ederse, bu şirk olur.

Şeyhülislâm dedi ki: Her kim tasavvuf ilminden zoraki söz ederse müşriktir. Her kim tasavvuftan söz etmeye kadir olduğu zaman ondan konuşmak isterse bu riyâdır. Sözü hâlet-i zindegânîde, yani hakkından gelindiği zaman söylemek gerekir. Sustuğun zaman Hakk'tan korkacağın bir durumda söz söylemen lâzımdır. Zira söz cinayettir. Hakikatine vâkıf olduğun zaman konuşmak ise mübahtır. Özellikle sûfilerin sözü başkalarının sözüne benzemez. Hakkından gelinemeyen söz kişiyi zındıklığa götürür. İbâhiye de böyle ortaya çıkar. Tefrika zamanında cem' ve tevhidden söz etmemek gerekir. Fakat sen ortalıkta olmazsan tefrikanın seninle bir işi olmaz.

Harrâz demiştir ki: Bu ilimde sadece kendi vechini ifade eden ve fiilini dile getiren söz söyler.

EBÛ YAKUB NEHRECÛRÎ (kd. s.)

Dördüncü tabakadan olup adı, İshak b. Muhammed'dir. Âlim şeyhlerden idi. Cüneyd ve Amr b. Osman Mekkî ile sohbet etmiştir. Ebû Yakub Sûsî'nin talebesidir. Senelerce Mekke'de mücâvir olmuş ve 330/942 yılında vefat etmiştir. Şeyhülislâm dedi ki: Ben onunla görüşmüş bir kişi gördüm fakat bundan emin değilim.

Ebû Yakub Nehrecûrî dedi ki: İlmi ameli ve halkı terketmedikçe bu işe eremezsin. Yani can ü gönülden, ilim ve amelden geçmelisin. Fakat bu, amelden el çekmek ve sevab için amel işlemek mânâsına alınmamalıdır. İster yalnız, ister halk içinde (halvette kesrette) ol Hakk ile beraber, amel ve sevaba bakma.

İbrahim b. Fatık demiştir ki: Ebû Yakub Nehrecûrî: "Dünya bir denizdir. Ahirette onun sahilidir. İnsanlar bu sahile doğru seferdedir. Denizi geçip ahiret sahiline ancak takvâ gemisi ile ulaşılır. O ge-
181 miye binen kurtulur, binmeyen helâk olur", dedi. Sonra Fâtık Nehrecûrî'nin şu şiirini okudu:

Tercüme:

Sensiz olmak bana günah yeter.
Yakmağa cânı gün âh yeter.
Özr-i taksir için de hüccet idem.
Halimi bildiğin güvâh yeter.

Yine Ebû Yakub demiştir ki: İnsanlar içinde Allah Teâlâ'yı en ziyâde tanıyan ondan en çok hayret edendir. Yani, Hakk Teâlâ'yı kişi çok bildikçe hayreti de o ölçüde artar.

Yine o: Kim tevhidi taklid ile öğrenirse o kişi marifet yolundan uzaklaşır, demiştir.

EBÛ YAKUB ZEYYÂT (kd. s.)

Cüneyd dedi ki: Dostlardan bir cemaatla Ebû Yakub Zeyyât'ın evine gidip kapısını çaldık. Bize şöyle dedi:

– Cenab-ı Hakk ile meşgûliyetiniz yok mu dur ki, bana gelme işi ile sizi meşgûl ediyor? Ben de ona:

– Senin yanına gelmemiz Hakk'la meşgûl olmanın vasıtalarındandır. Yani, sana gelmek ile Hakk'tan kopmuş olmayız, dedim.

Ebû Yakub bir müridine:

– Kur'an ezberler misiniz? diye sordu. Mürid:

– Hayır, diye cevap verdi. Ebû Yakub da:

– Allah'a sığınırım! Kur'an ezberlemeyen mürid kokusu olmayan turunca benzer. Sonra o mürid ne ile neşelenir? Ne ile terennüm eder ve Cenab-ı Hakk'a sırlarını neyle söyler?

AHMED b. VEHB (kd. s.)

Künyesi Ebû Cafer'dir. Basralı idi. Ebû Hâtem 'Attar ile sohbet etmiştir. Ebû Yakub Zeyyât'ın hocası ve pîridir. Uzun zaman "Şuniziyye" mescidinde tevekkül üzere oturmuştu.

O demiştir ki: Her kim rızk taleb etmek için harekete geçerse fakir adı ondan gider.

270/883 tarihinde vefat etmiştir.

EBÛ YAKUB MEZÂBİLÎ (kd. s.)

Bağdatlıdır. Cüneyd'in akranıdır. Ona:

– Tasavvuf nedir? diye sordular. Şöyle cevap verdi:

– Tasavvuf bir hâldir ki onda insanlık alâmetleri (beşerî nitelikler) mahvolur.

EBÛ YAKUB AKTA' (kd. s.)

Cüneyd ile haberleşir ve mektuplaşırdı. Kendisi Mekke'de otururdu.

Ebû Abdullah Hafif dedi ki: Ebü'l-Hasan Müzeyyin şöyle dedi: "Ben Mekke'ye gitmiştim. Şeyh Ebû Yakub Akta' vefat etmek üzere idi. Kaldığı yere gidip içeri girdim. Bana:

– Eğer şeyh sana ilgi gösterirse ona şehadet kelimesini telkin et, dediler. O zaman henüz çocuktum. Beni yanına aldılar. Şeyhin başı ucuna oturdum. Dönüp bana baktı. Ben de:

182 – Ey Şeyh! Neşhedü en lâilâhe illallah, dedim. O da şöyle dedi:

– Beni mi kasdediyor ve şehadeti bana hatırlatıyorsun? Ölümü tatmayanın izzetine and olsun ki benimle onun arasında izzet perdesinden başka bir şey kalmamıştır. Şeyhülislâm dedi ki: İzzet perdesi dediği şey O'nun zâtıdır ki o, O'dur, sen sensin. Ebü'l-Hasan Müzeyyin bir nice zaman: "Benim gibi bir yalancı (sahtekar) geldi. O'nun dostlarından birine şehadet telkin ediyor", der dururdu.

Şeyh Ebû Abdullah Hafif demiştir ki: Bir kişi ubûdiyyette yanıyordu, geldiler, izzet perdesi arkasından ona şehâdet arzettiler!

Şeyhülislâm dedi ki: Şeyh Ebû Abdullah Tâkî ihtizâr halinde idi. Bir kişi ona kelime-i tevhid telkin etti. Şeyh de:

– Sus! edepsiz ve saygısız bir cemaat geldi. O'nun dostlarından birine şehadet arz ediyorlar. Benim senin sözünü değil, senin benim sözümü söylemen lazım, dedi ve ekledi: (Ya Rab!) "Beni müslüman olarak öldür ve salihler zümresine ilhak eyle." (Yusuf 12/ 101), dedi ve can verdi.

Bir zamanlar bir cemaat şeyhlerden birine şehadet arzetti. Bu durum o şeyhin gayretine dokunduğundan yerinden kalktı ve o cemaate tek tek şehadet arzetti. Cemaattekilerin hepsi şehadet getirince şeyh başını yere koydu ve can verdi. Vefatından sonra birisi onu vâkıada gördü.

– Hâlin nicedir?

– Gayet iyidir,

– İmanını kurtardın mı?

– Evet, kurtardım. Adam:

– Ama, ölürken şehadet getirmedin.

– Ben lâzım geleni tam olarak yaptım.

EBÛ YAKUB b. ZÎZÎ (kd. s.)

Ebû Abdullah Hafif dedi ki: Ben Zîzî ile bir sema' meclisinde beraber bulundum. Hânende şu beyti okudu.

Tercüme:

Ben mürdenin ki lutfun eli dikti taşını.
Yevmu'l-meâda dek görürdü maaşını.

(naşım onun taşına yaslansa, hèp böyle yaşar, kabre gitmez).

Bunun üzerine neşelenen İbn Zîzî ellerini arkasına bağladı. Sırt üstü yatıp göğsünü kaldırdı. Gözlerini göğe dikti ve:

– Söyle, vallahi benden başka işiten kimse yoktur, dedi. Ansızın boyun damarlarından kan fışkırdığını gördük. Sanki kan alıyorlardı. Bu halde iken kendisinden geçti. Sonra onu kaldırıp kanlarını yıkadılar, boynunu bez parçası ile bağladılar ve kanını durdurdular.

Yine Şeyh Ebû Abdullah Hafif şöyle hikâye ediyor: İbrahim Havvâs ile İbn Zîzî arasında münakaşa ve tartışma vuku buldu. İbn Zîzî ona dedi ki:

183 – Bir nice zamandır aramızda mücadele var. "Tevekkül ile çöle çıkarım", diyorsun. Yanında bulunan hırka ve su testisi tamamiyle mihnet ve meşakkat sebeplerinden ibarettir. Eğer tevekkül davasını sürdürüyorsan benim dediğim gibi çöle çık.

Bu söz üzerine İbrahim Havvâs ona kızdı ve dışarı çıktı. İbrahim Zîzî de onun peşinden dışarı çıkıp, güzel bir gömlek, nefis bir ridâ ve sırçadan bir bardak alıp arkasından yetişti ve ona:

– Yamalı elbiselerini yıka, bunları giy, dedi. O da hırkasını çıkarıp onları giydi. İbn Zîzî onun elinden su kırbasını alarak sırça bardağı eline tutuşturdu. "Yürü, şimdi", dedi.

İbrahim Havvâs haccını edâ edip geri döndü. İbn Zîzî aldığı hırka ve su kırbası ile onu karşıladı ve emanetleri kendisine verdi.

– Bundan sonra ne dilersen onu giy, dedi. Bu tarzdaki bir yolculuk neticesinde, İbrahim Havvâs'ın, çok riyâzet yapmak ve şiddetli fakirlik çekmekden dolayı saçı sakalı dökülmüştü. İbn Zîzî'ye:

– Beni mahvettin. Allah seni kahretsin, dedi.

Yine o dedi ki: Ebû Tâlib Hazrec şöyle anlattı: "Benimle İbn Zîzî arasıda, ihlâs konusunda, bir tartışma geçti. Dostlar o gece

benim hücremde oturmaya karar verdiler. Ben ne zaman bir şey söylesem İbn Zîzî: "Sabret, akşam olsun", diyordu. Onun bu sözü ile ne demek istediğini bir türlü anlıyamıyordum. Meclisten kalkınca İbn Zîzî: "Ben geç gelirim, beni bekleyin", dedi. Akşam olunca yemeğimizi yedik, onun hissesini de ayırdık. Bir müddet sonra o da geldi ve helâya gitti. Biz: "Herhalde tahâretleniyor", dedik. Meğer bir defi varmış ve orada saklarmış. Sonunda dışarı çıktı. Gece ilerlemiş, halk istirahata çekilmişti. Biz de gönül hoşluğu ve neşe içinde oturuyorduk. Bu durumda iken İbn Zîzî kalktı ve sakladığı defi çıkarıp çalmaya, teganni etmeye başladı. Bütün komşular toplanmış ona bakıyorlardı. Komşular galiba: "Ebû Tâlib'in, sizinle yalnız kalınca, böyle şeyler yapmıyor ama biz bunları ondan öğrenip duruyoruz. O bizim bu işlerde şeyhimizdir", dedi. Böylece def almaya, teganni etmeye, oynamaya ve komşularla sohbete devam etti."

Ebû Tâlib sözüne devamla şöyle dedi: "Seher vakti evi boşalttım. Başka bir mahalleye gittim. Sabah olunca yaptığıma pişman oldum ve: "Bundan sonra bir daha ihlâs sözünü ağzıma almam" dedim.

EBÛ YAKUB MEZKÛRÎ (kd. s.)

Ona:

– Tevekkül nedir? diye sordular.

– İradeyi terk etmektir, dedi.

Sehl Tüsterî'ye sordular:

– Tedbiri terk etmektir, dedi.

Bişr Hâfî'ye sordular.

– Rıza'dır, dedi.

184 Ebû Hafs Haddâd'a sordular:

– Kendi kudretinden yüz çevirmektir, dedi.

Hallac'a sordular:

– Müsebbibi görmektir, dedi.

Feth Mevsılî'ye sordular:

– Sebebden bıkmak ve bezmektir, dedi.

Şakîk'e sordular:

– Acz içinde gark olduğunu görmendir, dedi.

Şiblî'ye sordular:

Her şeyi unutup gönülde onlara yer vermemektir, dedi.

EBÛ YAKUB MEYDÂNÎ (kd. s.)

Nusaybin şeyhlerindendir. Şiblî önceden Bağdat'tan Mısır'a gitmiş ve orada bir iş tutmuştu. Bir şahsın arazisine atını bağlamış, ondan helâllık diliyordu. Yolu Ebû Yakub Meydânî'ye uğradı. Ebû Yakub Meydânî Şiblî'yi karşıladı. Henüz tasavvufla meşgul olmaya başlamamıştı. Müridliğinin başlangıcında, şişman bir zât idi. Şiblî elini onun başına sürüp: "Cebberekellah" (Allah seni tamir etsin) dedi. Ebû Yakub da "âmin" diye karşılık verdi. Orada bulunanlar:

– Bu ne iştir ki Ebû Yakub ile çocukla konuşur gibi konuştu, dediler. Daha sonra Ebû Yakub'a olan oldu.

Şiblî dedi ki: Elimi onun başına koyup, "Cebberekellah", dediğim zaman, onun vücûdunda "âmin" demeyen bir kıl bile kalmadı.

EBÛ YAKUB HERRÂT (kd. s.)

Şöyle demiştir: Ebü'l-Hasan Nûrî'ye gittim. Yanımda bir divit vardı. Bana:

– Ey çocuk, bir şey mi yazmak istiyorsun? diye sordu. Ben de:

– Evet, dedim. İrticalen birkaç beyit söyledi ve bana, "yaz", dedi. Ben de yazdım. Yazdıklarımın özet olarak mânâsı şu idi: "Sizin bu yapraklara yazarak tesbit ettiğiniz her şeyi, biz silip duruyoruz. Şüphesiz bu yazınız sebebiyle siz, maksûdunuz olan şeyi fehm ve idrakten mahrum kaldınız. Bize ise, bu sildiklerimiz sebebiyle o nihayetsiz ve kesintisiz maksûdun fehm ve idrak kapıları açıldı. Bizim bu va'z ve nasihatte bulunmamızın sebebi sizin hayr-hahlığınızdır. Kâğıtlar yazıp hesap ettiğinizi ve maksûd olan cemâlden marûm olduğunuzu daha ne kadar zaman göreceğiz.

EBÛ YAKUB KÜRETÎ (kd. s.)

Şeyhülislâm dedi ki: Ben onu, içi aydın, keramet ve hal sahibi bir pîr olarak görür dururdum. Elinde dâima bir çubuk tutardı. Çubuğun ortasında bir mendil bağlı idi. Ona:

– Bunlar ne oyunudur, dediler.

– Bu da bir sanat, yani bir tavırdır, diye cevap verdi.

Şeyh Ebû Ma'mer Mâlikî bana dedi ki: Birgün Ebû Yakub Küretî geçip gidiyordu. Yolda görünüşleri sünnete uygun bir topluluk oturuyordu. Onlara: "Sen onları toplu sanırsın, halbuki kalbleri dağınıktır." (Haşr (59/14) âyetini okudu ve geçip gitti.

185 **HAYR NESSÂC (kd. s.)**

Künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Adı, Muhammed b. İsmail olup aslen Samerreli'dir. Bağdat'ta ikamet etmiş, Ebû Hamza Bağdâdî ile sohbette bulunmuş, Serî Sakatî'ye sorular sormuştur. Serî'nin müridi olduğunu söylerler. Cüneyd'in akranı olup ikinci tabakadandır. Nûri, İbn 'Atâ ve Cerîr'in hocasıdır. İbrahim Havvâs ve Şiblî birlikte meclisinde tövbe ettiler. Cüneyd'e olan saygısını muhafaza etmek için Şiblî'yi Cüneyd'e gönderdi.

Cüneyd demiştir ki: Hayr, hayırlımızdır.

Uzun bir ömür sürmüş ve yüz yirmi yıl yaşamıştır. 322/934 yılında vefat etti. Şeyhülislâm dedi ki: Hayr Nessac (Dokumacı Hayr) bez dokumaz, söz dokurdu.

Cafer Huldî dedi ki: Hayr Nessâc'a: "Sanatın bez dokumak mı idi", diye sordum.

– Hayır, dedi.

– Peki, sana niçin "Nessâc" (Dokumacı) diyorlar? dedim. Şöyle cevap verdi.

– "Aslâ taze hurma yemeyeceğim", diye Cenab-ı Hakk'a söz vermiştim. Birgün nefsim istedi ve bir miktar taze hurma aldım. Bir tanesini yer yemez bir adamın bana baktığını ve:

– Ey Hayr, ey kaçak! dediğini gördüm. Meğer onun Hayr adında bir kölesi varmış. Kaçıp gitmiş. Beni ona benzetmiş. Ahali de toplanıp:

Vallahi, bu senin kölen Hayr'dır, dediler. Bu duruma hayret ettim ve hang isebeple bu işin başıma geldiğini anladım. Günahımı düşündüm. Sonunda adam beni bez dokuyan diğer kölelerinin çalıştığı atölyeye götürdü ve şöyle dedi:

– Ey hayırsız köle! Efendinden kaçar mısın? İşinin başına geç ve önceden ne yapıyor idiysen yine onu yap. Ben de atölyede, sanki yıllarca o işi yapmışım gibi, bez dokumaya başladım. Dört ay orada kaldım ve dokumacılık yaptım. Bir gece kalkıp abdest aldım ve

mescide gittim. "Yâ Rabbi! Bir daha sana verdiğim sözümden dönmeyeceğim ve böyle bir iş yapmayacağım", dedim. Sabah olunca o köleye olan benzerliğim yok oldu ve asıl sûretime döndüm. İçine düştüğüm o durumdan kurtuldum. Bu isim bana o zamandan kaldı. İşte Nessâclık adının bana verilmesinin sebebi o günah idi, Hakk Teâlâ'da bana bu tarz ceza vermişti.

Derler ki: Onun bir dostu vardı. Kendisine "Hayr" adını koymuştu.

Yine bir başka rivâyete göre o: Bir müslüman bana bir ad koyarsa benim onu kabul etmemem doğru değildir, derdi.

Vefat ettikten sonra onu rüyada gördüler ve:

– Cenab-ı Hakk sana nasıl muamele yaptı, dediler. Şöyle cevap verdi:

– Bana bunu sormayın, lâkin sizin pis dünyanızdan kurtulup rahatladım.

186 Ebü'l-Hasan Mâlikî (rh.t.) demiştir ki: Nessâc vefat ederken yanında idim. Akşam namazı vakti gelince bayılıp kendinden geçti. Sonra gözünü açtı ve evin kapısına doğru işaret ederek şöyle dedi:

– Dur, Allah seni affetsin! Bana bir saat mühlet ver. Sen nasıl Cenab-ı Hakk'ın memuru isen ben de öyleyim. O'nun fermanının kuluyum. Sana verilen emri her zaman yerine getirirsin, zira ben senin pençendeyim. Fakat namazı vaktinde kılmayı emr etmiştir. Namazımın geçmesinden korkarım, demek istedi. Sonra su istedi ve akşam namazını kıldı. Namazdan sonra yatıp gözünü yumdu ve o anda rûhunu teslim etti. Allah Teâlâ ondan rahmetini esirgemesin.

MAHFÛZ b. MAHMUD (kd. s.)

İkinci tabakadandır. Üçüncü tabakadandır, diyenler de vardır. Nişabur'un eski büyük şeyhlerindendir. Ebû Hafs'ın ashabından idi. Ebû Hafs vefat edince Ebû Osman Hirî ile sohbet etti. 303 veya 304/916 veya 917 yılında vefat etti. Kabri, Ebû Hafs'ın kabrinin yanındadır.

O şöyle demiştir: Tevekkül, kulun yemeğini hiçbir tamah ve hırs bahis konusu olmadan yemesidir.

Yine o: Kim hakkında doğru olan yolu görmek isterse, uygun

olmayan işler bir tarafa, uygun olan işler hususunda bile nefsini töhmet altında tutsun, demiştir.

MAHFÛZ b. MUHAMMED (kd. s.)

Aslen Bağdatlı'dır. Tasavvuf yoluna giren bir zâttır.

Şöyle demiştir: Kim nefsinin iyiliklerini görürse, halkın kötülüklerini görme hastalığına mübtelâ olur. Her kim de nefsinin kötülüklerini görürse halkın kötülüklerini görmekten uzak kalır.

Yine o dedi ki: Halkın en hayırlıları kalblerinde müslümanlar için kin ve hîle bulunmayanlardır.

İBRAHİM HAVVÂS (kd. s.)

İkinci tabakadandır. Üçüncü tabakadandır, diyenler de vardır. Künyesi Ebû İshak'tır. Tevhid ve tevekkül yolunda eşsiz, zamanının şeyhleri arasında tek idi. Ebû Cafer Huldî, Sirevânî Kebîr ve başkalarının hocasıdır. Bazıları, Bağdatlı'dır, demişlerdir. Babası, Amûl'dan idi. Cüneyd ve Nûrî'nin akranıdır. Onlardan önce 291/904 yılında vefat etmiştir.

187 Rivâyet doğru ise onu Yusuf b. Hüseyin yıkamış ve defnetmiştir. İshalden mescitte vefat etmişti. Ne zaman hastalıktan biraz rahatlarsa guslederdi. Vefat ettiği gün de yetmiş kere icâbet vâki olduğunu ve her seferinde guslettiğini, havanın çok soğuk olduğunu ve son guslünde su içinde iken vefat ettiğini söylerler. Kabri, Tabarek surlarının altındadır.

Şeyhülislâm dedi ki: Aslâ onun gibi şevketli ve heybetli bir mezar görmedim. Ansızın üzerine çıksan, tutup seni aşağıya alacak, uyuyan bir arslan gibidir.

İbrahim Havvâs Hızır (a.s.) ile sohbet edenlerdendir.

Şeyh Ebû Bekir Kettânî demiştir ki: Birgün İbrahim Havvâs seferden gelmişti. Kendisine:

– Çölde acâip bir şey gördün mü? dedim.

– Hızır (a.s.) bana yetişti ve: "İbrahim, sana arkadaş olmamı ister misin?" dedi. Ben: "Hayır", dedim. "Niçin", diye sordu. Ben de: "Hakk celle ve alâ kıskançtır. Gönlümün sana bağlanmasından korkarım", diye cevap verdim, karşılığında bulundu.

Şeyhülislâm dedi ki: Şeyh Harakânî benimle konuşurken şunları

söyledi: "Eğer Hızır'la konuşursan tövbe eyle. Eğer bir gecede Herat'tan Mekke'ye gidersen ondan dolayı da tövbe eyle."

İbrahim Havvâs demiştir ki: Bütün ilim şu iki kelime içindedir. Sana garanti edilen şey için didinip durma, senin yapman gereken şeyi de ihmal etme.

Ebü'l-Hasan Alevî şöyle hikâye ediyor: Dinever Mescidi'ne gittim. İbrahim Havvâs'ı gördüm. Mescit sahnında, karın ortasında durmuştu. Ona acıdığımdan:

– Selâmünaleyküm, ey Ebû İshak! Gel, kapalı bir yere gidelim, dedim.

– Beni mecûsiliğe mi davet ediyorsun? dedi. Yani, tecridden çıkıp sebebe girmek ve efraddan alakaya bağlanmak mecûsiliktir. Ebü'l-Hasan sözüne devam ederek şöyle dedi: Sonra elimi tutup vücûduna koydu. Tere batmıştı. Nerede ise hararetten elim yanacaktı. Bana bakıp güldü ve şu iki beyti okudu. Tercüme:

Nigâr-ı aşkın içre râhatım ben.
Şikâyet sanma, şevkimdendir âhım.
Şitâ olursa, milırin âteşi bes,
188 *Ver ger sayf ere, sâyende penâhım.*

Mümşâd Dineverî şöyle anlatıyor: Bir gece uyuyamıyordum. Bana dediler ki: "Allah, dostlarından birini görmek istersen, kalk, tövbe tepesine çık." Uyandım. Kar yağmıştı. O tepeye vardım. Havvâs'ı gördüm. Bağdaş kurmuş oturuyordu. Çevreside bir kalkan mikdarı çimenlik vardı ve çimenlikte kar yoktu. Üzerine bu kadar kar yağdığı halde kendisi tere batmıştı. Ona:

– Bu mertebeye nasıl ulaştın? dedim.

– Fukaraya hizmet ile, diye cevap verdi.

Bir zamanlar, birisi onu, çölde diz çökmüş, murakabe ehli gibi rahat bir halde oturmuş olarak gördü. Adam:

– Ey Ebû İshak, burada ne oturuyorsun? diye sordu. O da:

Yürü ey âvâre! Eğer zamâne beyleri burada ne halde olduğumu bilselerdi, hasedlerinden üzerime kılıçla saldırırlardı, dedi.

Yine bir vakitler, Havvâs da yerinden kalkıp seccadesini silkeledi. Akçeler toprağa saçıldı. Sonra söyle dedi:

– Üzerinde oturduğum bu yer, bana, bundan daha pahalıya mal oldu (onu birkaç akçeye satmam).

Akçeleri seccadeye bırakan o adam da şöyle dedi:

– Böyle davranan onun gibi izzetli bir şahıs, yerden o akçeleri toplayan benim gibi zelil bir kişiyi aslâ görmedim (o ne izzet, bu ne zillet).

Rey'de, Fazl Râzî'nin eline yüz bin akçe miras geçmişti. Hepsini dağıttı. Kendine gelip hâlden ilme avdet ettiğinde elinde on akçe kalmıştı. "Bunu ilme sarf edeyim", dedi. Sonra: "Bu ne iştir. Ne yaptım ki vecidden ilme düştüm", diye düşündü. İbrahim Havvâs'ın yanına gitti ondan durumunu öğrenmek istedi. Havvâs'a:

– Yüz bin akçe miras olarak elime geçti. Hepsini dağıttım. Elimde on akçe kalmıştı. Onu da ilme sarf ettim, dedi. Bu söz üzerine Havvâs dedi ki:

– Bu iş sana şu sebepten vâki oldu ki, sen ilk önce ondan bir şerbet içmiştin. Elini niçin ondan çektin. Çekmeseydin de seni onun sonuna kadar götürselerdi ya. Sonra dönüp Fazl Râzî'nin elini öptü ve:

– Canım fedâ olsun o eli ki tenezzül eylediğinde vecidden ilme düştü, cehle düşmedi, dedi.

Birisi Şiblî'ye:

– İki yüz dirhem gümüşten kaç dirhem zekât vermek gerekir? diye sordu. Şiblî:

– Senin vermen gerekeni mi, yoksa benim vermem gerekeni mi söyleyeyim? dedi. Adam:

– Senin vermen gereken nedir, benim vermem gereken nedir? dedi.

– Senin iki yüz dirhemden beş dirhem gümüş zekât vermen gerekir. Benim ikiyüz dirhem gümüşten ikiyüz beş dirhem gümüş vermem gerekir, diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:

– İkiyüz dirhem gümüşü anladım, o beş dirhem gümüş neyin nesidir? Şiblî'de:

189 – O iki yüz dirhem gümüşü (zekât, hediye) olarak, beş dirhemi de borç olarak vermelisin. Adam yeniden:

– Bu kimin mezhebidir? dedi. O da:

– Ebû Bekir Sıddîk'ın (r.a.) diye cevap verdi.

İBRAHİM b. İSA (kd. s.)

İsfahanlı'dır. Maruf Kerhî ile sohbet etmiştir. 247/861 yılında İsfahan'da vefat etti.

İbrahim Havvâs demiştir ki: Bağdat'ta, Dicle kenarında abdest

alıyordum. Dicle'nin karşı sahilinden bir kişinin, su üstünde yürüyüp geldiğini gördüm. Yüzümü yere koydum ve: "Yâ Rabbi, izzetin ve celâlin hakkı için! Bu kişinin kim olduğunu öğrenmedikçe yüzümü yerden kaldırmam", dedim. İbrahim b. İsa'nın geldiğini ve beni tutup sarsarak şöyle dediğini gördüm:

– Her ne zaman Allah Teâlâ'nın velilerinden birini bilmek istersen şu âyeti oku: "O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır. O herşeyi bilendir." (Hadid (57/ 3).

İBRAHİM b. SÂBİT (kd. s.)

Künyesi Ebû İshak'tır. Bağdat şeyhlerinden idi. Cüneyd ile sohbet etmiştir. Şeyh Ebû Abdurrahman Sülemî onu görünce sormuş:

– "Benim için duâ et", dedim.

– Ezelden senin için verilen hükmü kabullenmen, vakit ile çekişmenden (tedbir almandan) daha iyidir, dedi. Ben yine ona:

– Bana bir tavsiyede bulun, dedim. O:

– Pişman olacağın bir iş yapma, dedi.

369/979 tarihinde İsfahan'da vefat etti.

EBÛ MUHAMMED CERÎRÎ (kd. s.)

Adı, Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin'dir. Bazıları adının, Hüseyin b. Muhammed veya Abdullah b. Yahya olduğunu söylemişlerdir. Cüneyd'in seçkin dostlarından idi. Büyüklüğünden dolayı Cüneyd'den sonra yerine onu getirdiler. Sûfi tâifesinin âlimlerinden idi. Sehl b. Abdullah ile Hubeyre yılında, Karmatîler savaşında susuzluktan vefat etmiştir. Vefatı 312/924 yılındadır. 314/926 yılında vefat ettiğini söyleyenler de vardır.

Bir derviş şöyle dedi: Ben o yıl o kafile ile birlikte idim. Karmatîler'in elinden kurtuldum. Müslümanlara acıdığımdan, hasta olanlarına su veririm veya durumları ne oldu görürüm, diye onlar gidince kafilenin yanına geri döndüm. Hastalar içinde gezerken Ebû Muhammed Cerîrî'yi gördüm. Yaralılar arasında idi. Yaşı yüz yirmiyi aşmıştı. Kendisine:

– Ey Şeyh! Hakk Teâlâ'nın bu belâyı def etmesi için duâ etmez misiniz? dedim.

– O'na söyledim, "Ben istediğim gibi yaparım", diye cevap verdi, dedi. Ben duâ etmesi için ısrar edince de şu cevabı verdi:

– Ey birâder! Şimdi duâ vakti değildir. Şimdi rıza ve teslimiyet gösterme vaktidir. Yani, belâ gelmeden önce duâ etmek gerekir.
190 Belâ gelince ise rıza göstermek icab eder. Yine o demiştir ki: Tasavvuf barışı olmayan bir savaştır. Sulhla değil cenkle elde edilir.

Şeyhülislâm dedi ki: Tasavvuf taleb ve sulhla hâsıl olmaz. O bir kahrdır. Nur-i A'zam'dan gelen şimşek gibi bir oktur. Yukarıdan iner. Bunu bir kimseye tevcih ettikleri zaman şayet o kiş ikendisine talib ise ondan kaçar. Kim onun ehli ise, ne kadar kaçsa da, ona doğru koşar.

Yine Şeyhülislâm dedi ki: Cenkten maksat sana lâzım olandan kaçman ve onun da senden ayrılmamasıdır. Yoksa el attığın şeyin eline geçmemesi değildir. O bu sözü zevkine vararak söylemiş ve görerek beyan etmiştir. İlme istinaden söylememiştir.

Bir derviş Ebû Muhammed Cerîrî'ye:

– Ben Rey'de üns sergisinde idim. Bast âleminden bana bir kapı açıldı, ayağım kaydı uzak düştüm ve perdelendim. Kaybettiğim o yolu tekrar nasıl bulurum. Beni ona ulaştıracak bir yol göster, dedi. Ebû Muhammed ağladı ve dedi ki:

– Ey birâder! Herkes bu derde yakalanmış ve bu yaraya mübtelâ olmuştur. Lâkin sûfilerin söylediği birkaç beyti sana okuyuvereyim.

Tercüme:

Diyar-ı yâre uğra dila, bak eserlerine.
Ne resme âşıkının dağ vurur ciğerlerine.
Kanı bu salın-ı safâda hirâm eden cânlar.
Ki, şimdi kimse vâkıf değil haberlerine.
Deyip veda' bu âsâr her birine ânın.
Yazıldı hatt-ı fenâ sahfa-i mederlerine.
Bulup o genc-i nihânı, bu genc-i vîranda.
Geçenlerin kılayım cân fedâ nazarlarına.

GÂNEM b. SA'D (kd. s.)

Aslen Bağdatlı'dır. Ebû Muhammed Cerîrî ile sohbet etmiştir. Vera' ve mücehadede kemâle erişmişti. Onu vefat ettikten sonra rüyada gördüler.

– Hak Teâlâ sana ne yaptı, dediler.

– Bana rahmet eyledi ve cennete koydu, diye cevap verdi.

– O muâmele (ibadet, taat, riyazet) sebebiyle mi? dediler.

– Hayır, eğer iş o muâmelelere kalsaydı olduğum yerde kala kalırdım, dedi.

ĞAYLÂN SEMERKANDÎ (kd. s.)

Büyük şeyhlerden olup Cüneyd ile sohbet etmiştir. Onun tarikatına girip marifet ve söz sahibi oldu.

O demitir ki: Ârif, Hakk'dan Hakk'a nazar eder. Âlim delilden Hakk'a nazar eder. Vecd sahibi olan kimse ise delilden müstağnidir.

ĞAYLÂN MÜVESVİS (kd. s.)

191 Ona, Ğaylân da derlerdi. Irak şeyhlerindendir. Harabelerde otururdu. Kimseye karışmaz ve hiç kimseden bir şey almazdı. Kimse onun yemek yediğini görmemişti.

Muhammed b. Semîn dedi ki: Kûfe vîrânelerinde Ğaylân'ı gördüm. Ona:

– Kul gaflet tehlikesinden nasıl kurtulur? diye sordum.

– Cenab-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirdiği, yasaklarından kaçındığı, nefsini hesaba çektiği zaman, diye cevap verdi.

EBÛ ABBAS b. 'ATÂ (kd. s.)

Üçüncü tabakadandır. Adı, Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. 'Ata el-Âmidî'dir. Bağdatlı'dır. Âlim şeyhlerden ve sûfilerin zariflerindendir. Sözleri güzel, dili fasîh idi. Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili kitapları vardı. Kur'an'ı başından sonuna kadar işaret dili ile tefsir etmişti. İbrahim Mâristânî'nin talebesidir. Cüneyd'in arkadaşlarından idi. Ebû Sa'îd Harrâz onu büyüklerden sayardı.

Harrâz dedi ki: Tasavvuf inabe değil, güzel ahlâktır. Biz o ahlâka sahib değiliz. Ben Cüneyd'den başka ona ehil kimse görmedim.

İbn 'Atâ, Hallac yüzünden, Zilkade/Mart 309/922 tarihinde öldürülmüştür. Bazıları, 311/924 yılında öldürüldü demişlerdir.

Kâhirbillah'ın hilâfeti zamanında, Hallâc'ı katlettiren vezir Ebû Abbas'a:

– Hallâc hakkında ne dersin? diye sordu. Ebû Abbas da:

– Senin o kadar işin var ki ondan kurtulamazsın, dedi. Yani, üzerinde olanları tamamla. Halkın paralarını ver demek istedi. Vezir:

– Tariz mi ediyorsun? dedi ve emretti dişlerini tek tek çektiler. Sonra hepsini başına çaktılar ve böylece helâk oldu.

İbn 'Atâ'ya:

– Amellerin efdalı nedir? diye sordular.

– Devamlı olarak Hakk Teâlâ'yı düşünmektir, dedi.

"Beni öldürecek ve sonra diriltecek olan odur" (Şuarâ (26/81) âyetini o: "Benden benliğimi alıp öldürür ve kendi nûru ile diriltir." diye tefsir etmiştir." Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra dosdoğru giderler.", (Ahkaf (46/13) âyetinin tefsirinde de şöyle demiştir: "Sonra o gönüllerini istikamet üzere yalnız Allah Teâlâ'ya bağlarlar." Yine o demiştir ki: Edep, güzel sayılıp beğenilen şeylerle beraber bulunmaktır. Ona:

– Bu sözün mânâsı nedir? Diye sordular. Şöyle cevap verdi:

– Allah'a karşı gizli ve açık bütün işlerinde edeple hareket etmendir. Eğer sen böyle hareket edersen, acemî dahi olsan, edepli olursun.

192 Şiir: Tercüme

Çün ola zâhir ü bâtın müeddeb,
Kişinin nutk u samtı hikmet olur.

Şeyhülislâm dedi ki: Edep, Hakk Teâlâ ile muâmelede olman ve dünya ahvâlini, nefsin insana ağır gelen hareketlerini ortadan kaldırmandır: "Ben" ve "benim işim" dememen, "Hakk'ın tevfiki ve inâyeti" ile demendir.

EBÛ SÂLİH MÜZEYYİN (k.s.)

Devrinin ulularındandır. İbn Atâ ile sohbet etmişti. Yalnız kalır, halk arasına girmez, halvet hayatı yaşardı.

Sehl b. Abdullah diyor ki: "Ebû Sâlih'le sohbet etmeyi arzu eder dururdum. Bir vakitte onu Mescid-i Haram'da gördüm ve kendisinden sohbet talep eyledim.

– Ey Sehl! dedi. Eğer Ebû Sâlih yarın vefat ederse, kiminle sohbet edeceksin?

– Bilmem, dedim.

– İşte bugünü o gün say, deyip gözümden kayboldu."

EBÛABBAS ARZÎZÎ (k.s.)

Şeyhülislâm şöyle buyuruyor: Ebü'l-Abbas dedi ki: Ebü'l-Hüseyn Abâdânî anlatıyor: "Bir dervişle Basra'ya gelmiştik. Altı gün geçtiği halde hiçbir şey yemedik. Yedinci gün, bir şahıs iki altın lira getirerek birini bana, diğerini de yol arkadaşıma verdi. Ben, kendiminkini de yoldaşıma verdim. O gidip yiyecek birşeyler getirdi, yedik. Sonra da yola koyulduk. Bir deniz kenarına gelmiştik. Kalan bir altını da kaptana vererek gemiye binip, hareket ettik. Geminin bir köşesinde, dervişin biri başını öne eğmiş oturuyordu. Namaz vakitlerinde kalkıp namazını kılıyor, sonra yine baş eğip bir köşeye çekiliyordu. Yanına gidip:

– Biz de seninle yoldaşız, bir emrin varsa çekinmeden söyle, dedik.

– Olduğu vakit söylerim, dedi. Birgün bize dedi ki:

– Ben yarın, öğle namazından sonra vefat edeceğim, Kaptana söyleyiniz, sizi karaya çıkardığı zaman eğer şu elbiselerimden birşey isterse veriniz. Karaya çıktığınızda bir ağaçlık görürsünüz. Orada, büyük bir ağacın altında, benim bütün levâzımâtımı hazırlanmış olarak bulacaksınız. İşlerimi tamamlayıp, beni oraya defnediniz. Şu yamalı elbiselerimi de kaybetmeyiniz. Hille'ye vardığınızda, kibar ve nazik bir genç bu eski elbisemi sizden isteyecektir, ona veriniz.

Gerçekten, dediği gibi, ertesi gün öğle namazını kılıp, başını hırkasının içine çekti. Yanına vardığımızda ruhunu teslim ettiğini gördük. Kaptana söyledik, gemiyi kenara çekti. Bir ağaçlık gördük. İçinde gayet büyük bir ağaç vardı. Oraya ulaştığımızda bir kabrin kazıldığını ve defn için lâzım olan herşeyin hazırlandığını gördük. İşini tamamlayıp, defnettik. Hırkasını alarak Hil-
193 le'ye doğru yola çıktık. Orada, anlattığı şekilde bir genç bizi karşılayıp:

– O emâneti veriniz, dedi. Biz de:

– Verelim ama, Allah aşkına sana bir sözümüz var,

– Söyleyiniz.

– O zât kimdi, sen kimsin, bu nasıl bir mâceradır?

– Bir dervişti o. Mirası vardı. Kendisine bir varis istedi. Beni ona gösterdiler. Hele, siz şimdi o mirası bana teslim ediniz dedi.

Bunun üzerine o yamalı elbiseyi gence verince:

– Ben tekrar gelinceye kadar siz burada bekleyin, dedi ve gözden kayboldu.

Bir müddet sonra, kendi elbisesini çıkarmış ve o hırkayı giymiş olarak geldi. "Bu sizindir" deyip elbisesini verdi ve oradan ayrıldı. Hille mescidine gittik ve o gün orada kaldık. Yiyecek hiçbir şey bulamamıştık. O dervişin elbiselerinden birini, yemek getirmesi için arkadaşımıza verdik. Bir süre sonra da gördük ki, büyük bir kalabalık arkadaşımızı yakalayıp getiriyor. Beni de yaka paça tutup şöyle dediler:

– Bugün üç gündür, Hille reisinin oğlu kayıp. Elbisesi de sizdedir. Nihayet bizi reisin huzuruna götürdüler. Reis:

– Kaftanı sizde, ama oğlum nerededir? Doğru söyleyiniz, dedi.

Biz de olanları baştan sona anlattık. Reis hikâyeyi işitince ağladı ve yüzünü semaya kaldırıp:

– Allah'a hamdolsun ki, benim sulbümden O'nun gibi sizlere layık bir oğul geldi, dedi."

Şeyhülislâm dedi ki: Hayatta olan bütün insanlar ölünün mirasına konarlar. Bu taife ise ölü olup diriden miras alır." Ve şöyle dedi:

"Velilerden biriyle samimi bir şekilde dostluk kuran hiç kimse yoktur ki bu âlemden göç ettiğinde onun velilik halleri mirasına konmuş olmasın."

EBÛ ABBAS DÎNEVERÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup, adı Ahmed b. Muhammed'dir. Yusuf Hüseyin ile sohbet etmiş; Abdullah Harrâz, Cerîr, İbn Atâ ve Ruveym'i görmüştü. Tasavvuftaki yolu iyi bir yol ve istikamet üzere idi. Nişabur'a gelerek bir müddet orada ikamet etmiş, marifet diliyle ve güzel bir üslûpla insanlara vaaz ve nasihatlerde bulunmuştu. Daha sonra Nişabur'dan ayrılarak Hemedânî müridleriyle onu ziyarete gelmiş, ayağını öpmüştü. Müridleri bunu hoş karşılamadılar. "Niçin böyle yaptın?" dediklerinde "Rabbimi onun pek güzel medh ettiğini işittiğimden" cevabını verdi.

Daha sonra Semerkand'a geldi ve H. 340/951'den sonra orada vefat etti.

Şöyle demişti: "Zikrin en alt derecesi zikredenin, Hakk'dan başka her şeyi unutmasıdır. Zikir nihayeti zikredenin zikir anında zikirden gâib olarak bir daha zikir makamını hatırına getirmeyecek şekilde zikredilende istiğrak halinde olmasıdır. Ve bu mertebe, fenâ fi'l-fenâ (yoklukta yok olma) hâlidir."

EBÛ ABBAS AHMED b. YAHYA ŞÎRÂZÎ (k.s.)

194 Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf'in üstadıdır. Şeyh Ebû Abdullah şöyle demişti: "Ben onun gibi hakiki vecd sahibi birini görmedim. Daima sekr halindeydi. Sahraya gittiği vakit arslanla oynardı."

Cüneyd, Ruveym ve Sehl b. Abdullah ile görüşmüştü. Yine Şeyh Ebû Abdullah anlatıyor: "Bir gece Şeyh Ebû Yahya ile oturuyorduk. Onun müridlerinden küçük bir oğlan da yanımızdaydı. Çocuğun uykusu gelmiş, evine gitmesi gerekiyordu. Kış mevsimi olduğu için, içeride büyük bir ateş yakılmıştı. Ahmed b. Yahya coşmuş, ayağa kalkarak semâa durmuş, kendinden geçmişti. Oradakiler, "bu yavrucuğu kim evine götürür?" dediler. Hiç kimseden ses çıkmadı. Ahmed b. Yahya, o ateşten iki büyük kor parçası alıp elinin içine koydu, yeninin içine çekti, çocuğa "kalk haydi!" diyerek onu evine götürdü. Biz o korların parıltısını kaftanının dışından görüyorduk. Çocuk evinin kapısına gelince iki koru elinden bıraktı, kömür olmuşlardı. Ahmed, daha sonra mescide girerek, sabaha kadar namazla meşgul oldu.

EBÛ ABBAS BÂVERDÎ (k.s.)

Devrinin ulularından olup, Şiblî'yi görmüştü. Nişabur'da ikamet ederdi. Şeyh Ebû Bekir de Nişabur'da oturuyordu. Şiblî'yi o da görmüştü. Her ikisi de: "Şiblî hâl sahibi idi, onda tevhidin zerresi bile yoktu." demişlerdi.

Şeyhülislâm diyor ki: "Bu iki zatın dediği doğrudur. Şiblî tevhid konusunda iddialı olarak söz söylerdi, temkinli olarak değil!"

EBÛ ABBAS BERDEÎ (k.s.)

Adı, Ahmed b. Muhammed b. Hârun el-Berdeî es-Sûfî'dir. Şeyh Ebû Bekir Tâhir Ebherî ve Mürtaiş'den nakillerde bulunmuştur. Mürtaiş şöyle demişti: "Görünümü sana fayda vermeyen kişinin, sözleri de fayda vermez."

Ebû Bekir Tahir Ebherî'den de şöyle nakleder: "Söz söylemek, sükût etmesi halinde ceza görmekten korkan kimseye yaraşır."

EBÛ ABBAS SEYYÂRÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup, adı Kâsım b. Kâsım el-Mehdî'dir. Ahmed b. Seyyâr'ın kızkardeşinin oğludur. Mürüvvet ehli bir zât olup onların şeyhidir. Ebû Bekir Vâsıtî'nin de talebesidir.

195 Hal'lerin mahiyetini bilirdi. Fakîh idi ve ezberinde çok da hadis-i şerif vardı. Babasından büyük bir miras kalmıştı. O bunların hepsini dağıtarak, Resulullah (s.a.v.)'ın iki tel mübârek kılını (sakal-ı şerif) satın almıştı. Allahu Teâlâ, o kılların bereketiyle kendisine tevbeyi müyesser kıldı ve Ebû Bekir Vâsıtî'nin sohbetine katıldı. Sonunda öyle bir dereceye ulaştı ki, bir gurup mutasavvıfın imamı oldu. Bu taifeye *"Seyyâriye"* adı verilmişti. Vasıyyeti üzere, vefatına yakın bir sırada mübarek kılları ağzına koydular. Kabri Merv şehrindedir. H. 342/953 yılında vefat etmişti. İnsanların kendisini ziyaret edip hacet diledikleri ve muradlarına da kavuştukları tecrübe ile sabittir.

O şöyle derdi: "Tevhid, Allah'tan başka bir şeyin kişinin hatırına gelmemesidir." Yine şöyle buyurmuştu: "Vâsıtî'ye, vefatına yakın bir sırada "bize vasiyyette bulun." dediler. O da, "Allah'ın, sizin hakkınızdaki muradını koruyunuz." (Sizden maksadı neyse ona dört elle sarılınız.)

ABDÜLVÂHİD b. ALİ es-SEYYÂRÎ (k.s.)

Ebü'l-Abbas'ın hem kızkardeşinin oğlu hem de talebesidir. Evini Merv'de sûfîlere vakfetmişti. Sebebi şuydu: Bir gün sûfîleri davet etmiş, raks etmişlerdi. Raks esnasında biri yukarıya doğru yükselip kayboldu. Ve bir daha da hiç görünmedi.

Seyyârî, H. 375/985 senesinde vefat etti. O şunu naklet mişti: "Dayım Ebü'l-Abbas'ın şöyle dediğini işittim: Eğer namazda Kur'an yerine şiir okumak caiz olsaydı, bu beyti okurdum:

"Umarım ben şu hali dünyada
Ki görem bir cemâl-i âzâde"

EBÛ ABBAS SÜHREVERDÎ (k.s.)

Adı Ahmed'dir. Devrin meşâyihinden Sayrevânî ve diğerleri gibi, Mekke'de ikamet ederdi.

Demiştir ki: "Kurban bayramı günü Mina'ya gittim, Şeyh Sayrevânî'nin de bulunduğu kalabalık bir topluluk oturuyorlardı. Fasîh ve belîğ bir kişi, bir şeyler okudu. Sayrevânî ağlayarak kalkıp gitti. ●radakiler:

– Buna ne oldu da meclisten kalkıp gitti, yoksa semâı inkar mı ediyor? dediler.

Şeyh Ebü'l-Hasan Serkibî de orada bulunuyordu, dedi ki:

– Allah'a ahdettim eğer o semâı inkar ediyorsa, ben de artık katiyyen semâ'a katılmam.

Şeyh Ebü'l-Abbas Sühreverdî:

– Bu hususta ben de sana katılıyorum, diyerek görüşünü belirtti.

Ertesi gün iki kişi, diğer bir meşâyih cemaatiyle Şeyh Sayrevânî'nin huzuruna giderek sema'dan bahsetmesini istediler. Sayrevânî şöyle dedi:

– Ben bir zamanlar, elimi yastık edinir kum üzerinde yatardım. Bedenimde taşların izi görülürdü. Bu haldeyken semâ'a otururdum. Şimdi ise yumuşak sergiler üzerinde oturuyorum ve siz bu halden yakınıp duruyorsunuz. Bu durumda, sizinle sema'a oturmak bana nasıl helâl olur?"

EBÛ ABBAS NİHÂVENDÎ (k.s.)

196 Adı, Ahmed b. Muhammed b. Fadl'dır. Cafer Huldî'nin talebesi, Şeyh Ammû'nun da pîridir. Şeyhülislâm bunları VI. tabakadan sayar. Şeyh Ebü'l-Abbas ona "Ammû" adını koymuştu. Ammû, kumandan, en büyük amir demekti.

Şeyhülislâm buyuruyor ki: Abbas Fakîr Herevî, bana, Ebü'l-Abbas Nihâvendî'nin şöyle dediğini söyledi: "Delili Allah olmadan bu ilim (taasvvuf) hakkında konuşan kişinin hasmı Hak Teâlâ olur."

Şeyhülislâm şöyle buyurdu: "Hak'tan bahsetmek üç türlü olur:

(1) Zatından bahsetmek: Burada nakil sözkonusudur. Yani Kitab ve Sünnet'ten nakledilenler kâfi gelmektedir.

(2) Dininden bahsetmek: Bu hususta da, Kitab, Sünnet, İcmâ ve sahabenin sözü ve işi kâfidir.

(3) Hak Teâlâ ile sohbetten bahsetmek: Bir kimse bu konuda konuşur da Allah onun gören gözü, işiten kulağı olmazsa onun hasmı Allah olur.

Şeyhülislâm, Nihâvendî'nin şu sözünü nakleder: "Himmet ehli, eğer sol elleri onları Hak'tan alıkoysa, sağ elleriyle onu keser atarlar."

Yine Şeyhülislâm naklediyor: "Nihâvend'de neft satan bir şahıs vardı. Dervişler onun dünyalığıyla rahat ederlerdi. Sonunda bu adamdan uzaklaştılar, ondan birşey kabul etmez oldular. Nihâvendî'ye bu adamı sordular. Dedi ki: "O şahıs, dervişlerin bereketiyle malının arttığına kâni idi. Artık onun malı fukaraya haram olmuştu."

Nihâvendî şöyle diyor: "Başlangıçta bu (sûfîlik) işinin derdine tutulduğunda, oniki yıl başımı yakamın altına çektim. Nihayette, bana kalp âleminden bir köşe gösterdiler."

Yine demiştir ki: "Cümle âlem, Hak Teâlâ'nın, bir müddet kendileriyle olması arzusundadır. Oysa benim arzum odur ki; Hak Teâlâ bir süre beni bana bıraksın ve ben ne olduğumu, nerede bulunduğumu fikr edeyim."

Bu sözün aslının olduğu, Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın sözlerinde mezkûrdur: "Kişiyi kendi kendine bırakmazlar (Kişi hiçbir zaman kendi halinde kalamaz). Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allahım! Beni, bir göz yumup açıncaya kadar hatta bundan daha az bir zaman, kendi halime bırakma!"

O şöyle buyurur: "Merv'de, üstad Ebû Ali Dekkâk'ı dinlemiş bir ihtiyar kadın gördüm. Giderken kendi kendine söylenerek: "(Rabbim!) Beni bir lâhza olsun kendi halime bırakmamanı dilerim." diyordu. Halbuki ben; "Allahım! Beni bir an olsun bana bırak ki,
197 kendimin nerede bulunduğunu bilebileyim." diye ağlar dua ederim.

Yine Nihâvendî, "Çok çok Hak Teâlâ ile ol, halk ile az ol" demişti.

Bir hristiyan, müslümanlar içinde firaset sahibi kimselerin bulunduğunu işitti. Bunun üzerine Ebü'l-Abbas Kassâb'ın dergâhına

gitti. Şeyh: "Tanıdıklar mahallesinde yabancının ne işi var?" dedi. Hristiyan: "(Öğrenmek istediklerimden) Biri malum oldu" diyerek geri döndü. Daha sonra Şeyh Ebü'l-Abbas Nihâvendî'nin tekkesine gitti. Orada dört ay kaldı. Onlarla birlikte abdest aldı, namaz kıldı. Şeyh ona asla birşey demedi. Dört ay sonra pabuç giyip gitmek istedi. Şeyh Nihâvendî: "Aramızda şu kadar ekmek ve tuz hakkı varken, bir yabancı gibi gelip, yine öylece ayrılıp gitmek civanmertlik değildir." dedi. Hristiyan derhal müslüman oldu ve orada kaldı. Şeyhin vefatından sonra da onun yerine geçti.

AHÎ FEREC ZENCÂNÎ (k.s.)

Şeyh Ebü'l-Abbas Nihâvendî'nin müridîdir. H. 457/1065 yılında, Receb ayının ilk çarşamba günü vefat etti. Kabri Zencân'dadır.

Derler ki: Onun bir kedisi vardı. Bir gurup misafirin Şeyh'in dergâhına doğru her yönelişinde bu kedi, onların sayılarına göre miyavlar, hizmetçi de her sayısına göre, yemek için çömleğe bir kâse su ilâve ederdi. Birgün misafirlerin sayısı, kedinin miyavlama sayısından bir fazla çıktı. Şaşırmışlardı. Kedi, misafirlerin arasına girerek bir bir onları kokladı ve içlerinden birinin üzerine işedi. Araştırdılar ve o kişinin dine yabancı olduğunu gördüler.

Naklederler ki: Bir gün aşçı, sütlaç yapmak için çömleğe bir miktar süt koymuştu. Bir kara yılan bacadan çömleğin içine düştü. O kedi bunu gördü. Çömleğin etrafında durmadan dönüp, ızdırapla miyavlıyordu. Bu durumdan habersiz olan aşçı, onu azarlayıp kovaladı. Hizmetçi onun anlatmak istediğini kavrayamamıştı. Kedi gelip kendini çömleğin içine attı ve öldü. Yemeği boşalttıkları vakit o kara yılanı ölü olarak buldular. Şeyh: "O kedi, kendisini dervişlere feda eyledi. Onu kabre koyunuz ve orayı ziyarete gidiniz." dedi. Derler ki: Onun kabri gerçekten mevcuttur ve halk orayı ziyaret eder.

EBÛ ABBAS NESÂÎ (k.s.)

İsmi Ahmed b. Muhammed b. Zekeriya'dır. Aslen Nişabur'lu idi. Mısır'da ikamet etmişti. Şeyh Abbas Herevî onu Mısır'da görmüştü.

198 Şeyh Ammû, Mekke'de Abbas'ın şunu anlattığını nakleder: "Ebü'l-Abbas Nesâyî'nin kapısında at ve katır hiçbir zaman eksik olmazdı, insanlar kendisini ziyarete gelirlerdi. Birgün beni, ziyaretçilerin hayvanlarına bakmak için gönderdi. "Elime geçen bu, ben Horasan'dan Mısır'a hayvan bakıcılığı yapayım diye mi geldim", diye gönlümden geçti. Tam bu işten vazgeçip ayrılacağım sırada, birisi gelip "Şeyh seni istiyor." dedi. İçeri girdim. Şeyh; "Sen henüz mezara girmedin. Uzun sürmez baş köşede oturur olursun. Senin de evinin kapısında yular tutanlar olur ve hayvanları korumaya sana da adam gerekir." dedi.

Şeyhülislâm diyor ki: "Abbas, Şeyh'in dediği gibi oldu. Abbas'ın kapısından hayvan eksik olmazdı. Sultana mensup kimseler bile ona gelirdi."

EBÛ ABBAS SÜREYC (k.s.)

Adı, Ahmed b. İmrân b. Süreyc olup, H. 305/917'de vefat etmiştir. Ululuğundan dolayı ona "Küçük Şâfiî" derlerdi. Irak'ın fakîhi idi. Bağdat'ta otururdu. Cüneyd'le görüşmüş, sohbet etmişti. Her zaman usûl ve fürû'dan söz ederdi. Öyle güzel bir üslupla anlatırdı ki mecliste bulunanlar hayret eder ve o: "Biliyor musunuz bu söz bana nereden geliyor? Bu, Cüneyd'le yapılan sohbetin berekâtından gelmektedir." derdi.

Abdü'l-Aziz Bahrânî, Ebü'l-Abbas Süreyc'in meclisine katılmıştı. Ona, bu yol hakkında soru sordu ve öyle güzel bir cevap aldı ki, feryâd edip kendinden geçti. Ayıldığı zaman Ebü'l-Abbas şöyle dedi: "Ben şu kadar zaman sizin pîriniz Cüneyd'le beraber oldum, onunla sohbet ettim, ondan feyz aldım. Şimdiye kadar fakihler beni bunları anlatmaktan alıkoydular. Dilerseniz, size bir gün tahsis edeyim ve bu konuda sizinle konuşayım."

Şeyh Ebu Abdullah Hafîf anlatıyor: "İbn Süreyc Şîraz'a gelmeden evvel, ilim sahipleri bütün sûfîlerin cahil olduklarını idda ederlerdi. O, Şiraz'a geldikten sonra bu taifenin makam ve mertebelerini kendilerine beyan eyledi, onların lisanıyle söz söyledi, faziletlerine şehadette bulundu. Nice defalar ulema meclislerinde şöyle demişti: "Yemin olsun ki, biz insanlığımızı ancak bu taifenin sohbetleri vasıtasıyle bulabildik, edebi de sadece onlardan öğrendik." O âlimler artık sûfiyyenin kimler olduğunu öğrendiler, bundan böyle onlara daima saygı gösterdiler, ikramda bulundular.

EBÛ ABBAS HAMZA b. MUHAMMED (k.s.)

199 Herat meşâyihinin önde gelenlerindendir. Verâ'da üstün bir zattı. Duası müstecab olanlardan idi, cömertlikte de eşi yoktu. Ahmed b. Hanbel'in arkadaşıydı. Ahmed'in mezhebini Herat'a ilk o götürmüştü. İbrâhim Setenbe ile de sohbetleri vardı.

Demiştir ki: "Evliyâ ve meşâyihin sohbetlerinin terbiye edemediği bir kimseyi başka hiç bir nasihat terbiye edemez."

Hicretin 241/855 yılında vefat etmişti.

HALLÂC (k.s.)

Üçüncü tabakadan olup künyesi Ebü'l-Muğîs'tir. İran şehirlerinden biri olan Beydâ'dandır.

Hakikatte kendisi hallac (pamuk atıcı) değildi. Bir gün, bir hallac dostunun dükkanında bulunuyordu. Arkadaşını bir işe göndererek "Ben senin işini görüvereyim." dedi. Parmağıyla işaret edince pamuklar çekirdeklerinden ayrıldı. Kendisine bundan dolayı "Hallac" denilmişti.

Vâsıt ve Irak'ta bulunmuş, Cüneyd ve Nûrî'nin sohbetlerine katılmıştı. Amr b. Osman Mekkî'nin talebesidir. Meşâyih onun hakkında ihtilaf etmiştir. Şeyhlerin çoğu onu reddetmiştir. Ancak Ebü'l-Abbas Atâ, Şiblî, Şeyh Ebû Abdullah Hafîf, Şeyh Ebu'l-Kasım Nasrabâzî müstesna. Ebü'l-Abbas Süreyc de "Onun ne söylediğini ben bilemem." diyerek, katline rıza göstermemiş, fetva da yazmamıştı.

Faslu'l-Hitab' da şöyle demiştir:

"Cüneyd Bağdâdî'nin, Hüseyin Mansûr'un katline fetvâ verdiği yolundaki kıssaların tamamı uydurmadır. Bu sözlerin tamamiyle uydurma olduğu, tarihçiler nazarında gayet açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Seyyidü't-Tâife Cüneyd'in vefatı, Hüseyin Mansur'un şehadetinden onbir yıl evveldir. Hüseyin Mansur H. 309/922 senesi, Bağdat''ta Bâbu't-Tâka'da, 24 Zilkade salı günü şehâdet şerbetini içmişti. Cüneyd Bağdâdî ise H. 297/910'da, cumartesi günü Nîrûz Halîfe'de vefat etti. Bazıları da, cuma gününün son vakitlerinde vefat edip, cumartesi günü defnedildiğini söylerler."

Keşfü'l-Mahcûb'ta da şöyle denilmiştir: "Bütün sonraki sûfîler

Hallac'ı kabul ederler (Kaddes'Allahu Esrârahum). Eski sufilerin bazıları da din anlayışını (itikadını) kötüleyerek onu terk etmiş değillerdir. Muamelesini (davranışını) kötüleyip onu reddetmişlerdir. Muâmelesinin reddedilmiş olması, aslının da reddedilmiş olmasını gerektirmez."

Müteahhirinden, tarikat sultanı Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr (k.s.): "Hüseyin Mansûr Hallâc (k.s.) yüce bir haldeydi. Zamanında doğu ve batıda, onun gibi birisi yoktu." demişti.

Şeyhülislâm der ki: "Ben meşayihin görüşüne katılarak onu kabul etmiyorum. Şeriata ve ilme uyarak onu kabul etmem, ama red de etmem. Siz de öyle yapınız ve onun hakkında olumlu olumsuz bir hüküm vermeyiniz. Yine de onu kabul eden kimseyi, kabul etmeyenden fazla severim."

Ebû Abdullah Hafîf ona "İmam- Rabbânî" demişti.

200 Şeyhülislâm şöyle diyor: "O gerçekten imamdır. Fakat (bildiklerini ve ilahî sırları) herkese söyledi. Zayıflara kaldıramayacağı yük yüklemiş oldu ve şerîata riayet etmedi. Başına da ne geldiyse bundan dolayı geldi."

Hüseyin Mansûr, bütün bu davalara (şatahata) rağmen hergün bin rekat namaz da kılardı. İdamından bir önceki gece, beşyüz rekat namaz kılmıştı.

Yine Şeyhülislâm buyurur ki: "Onu ilhâmî bir meseleden dolayı katlettiler. Bu hususta ona zulmedildi. Çünkü; "Kendisi peygamber olmadığı halde, söylediği sözler peygamberliktir." dediler, oysa öyle değildi.

Şiblî, onun darağacının altına varıp (Hz. Lût'a dediler ki) "Biz seni el-âleme karışmaktan menetmemiş miydik? (Hicr 15/70)" âyetini okudu. Mansur'un katline hükmeden kadı bunu işitince:

– O peygamber olduğunu söylüyordu. Bu ise tanrılık iddiasında bulunuyor, dedi. Şiblî de şu karşılığı verdi:

– Ben de aynen onun dediklerini söylüyorum. Lâkin delilik beni kurtardı. Akıl onu da belâya uğrattı."

Bir zaman, Hüseyin Mansûr Cüneyd'in kapısını çalar. Cüneyd içeriden seslenir:

– Kimsin?

– Hak!

– Hak değilsin. Belki Hak ilesin. Hangi ağacı ifsâd edersin? (Yani hangi darağacı seninle cenk eder?).

Hallâc'ın uğradığı musîbet, üstadı Amr b. Osman Mekkî'nin bedduasıyle olmuştu: Amr b. Osman, tevhid ve tasavvuf ilmi konularında bir risale telif etmişti. Mansur onu çalıp açığa çıkardı, halka söyleyerek yaydı. Bunlar (nazik konular ve) ince anlamlı sözlerdi. Halk bunları anlayamadı. Onları inkâr ettiler ve Hallâc'dan uzaklaştılar. Amr b. Osman bu sebeple Mansur'u lânetleyerek:

– İlâhî, dedi. Sen ona öyle bir kimseyi musallat et ki, ellirini ayaklarını kessin, gözlerini oysun ve darağacına çeksin.

Üstâdının bu bedduası sebebiyle, bütün bunlar aynen tahakkuk etti.

[Lâmiî der ki] Zekredilen nakil budur. Ancak, kıssanın tafsilâtı Faslu'l-Hitâb' da şöyle yer alır: "İmam-ı Yâfiî (r.a.) Tarih' inde 309 senesinde, Hallâc'ın kıssasının sonunda şunları söyler: Naklederler ki; Halife Muktedir Billâh'ın veziri Hâmid b. el-Abbas'ın meclisinde, Kadı Ebû Amr huzurunda, Hallâc'dan bir söz sâdır olmuştu. Bunun üzerine Ebû Amr, onun kanının helâl olduğuna fetva verdi, idam hükmünü yazdı. Mecliste hazır bulunan fukahâ da ona muvafakat edip hükmü onayladılar. Hallâc onlara şöyle dedi:

"– Dokunulmazlık hakkım var, kanım da haramdır. Şerîatın mübah saydığı bir işe koyulmanız size helâl olmaz. Zira itakadım İslâm, mezhebim de ehl-i sünnet, dört imam, hulefâ-i râşidîni ve aşere-i mübeşşereden olan diğerlerini (r.a.) tafdîlden ibârettir. Sünnet'e dâir telif ettiğim eserlerimin nüshaları kitapçılarda mevcud. Kanımı dökme hususunda Allah'tan korkun.

201 Onlar durmadan Hallâc'ın ölüm fermanını yazıyorlar, o da aralıksız bunu söylüyordu. Nihayet yazı işini bitirip meclisten dağıldılar. Hallâc'ı da zindana attırdılar. Vezir olan-biteni yazıp Halife Muktedir'e gönderdi. Gelen cevap şöyleydi:

"– Mademki kadılar onun katline fetva vermişlerdir, o halde onu infazla görevli memurlara teslim et. Ona yüz kamçı vursun. Eğer helâk olursa ne âlâ! Yoksa, yüz daha vursun, ondan sonra da boynunu uçursun."

Bunun üzerine vezir, Mansur'u cellada teslim ederek halifenin cevabını da belirtip şöyle ekledi:

– "Eğer dövme sonucu helâk olmazsa önce ellerini, sonra ayaklarını, sonra başını kes, ve bedenini de yak. Eğer sana "Fırat

ve Dicle'yi altın ve gümüş yaparak senin için akıtayım." bile dese kabul etme, cezadan asla vazgeçme!"

Cellâd, Mansur'u gece alarak ertesi gün -ki yıl H. 309, gün cumartesi idi ve Zilhicce'nin girmesine 7 gün kalmıştı- Bağdat'ta Bâbu't-Tâk önüne çıkardı. Bu sırada Mansur kapı önünde çekingenlik gösterdi. Sayısız bir insan kalabalığı toplanmıştı, Cellat ona yüz kamçı vurdu. Ah bile demedi. Cellat daha sonra ellerini ve ayaklarını kesti. Bedenini yakıp, küllerini Dicle'ye serpti. Başını da bir ağaca geçirerek köprü üzerine dikti!

Hallâc'ın müridlerinden bazıları; "Hallâc gerçekte katlolunmadı. Fakat Allah düşmanlarından biri ona benzetildi." demişlerdir.

Kıssanın şerhi uzundur. Tafsilatla anlatmanın da pek faydası yoktur. Erbâb-ı ukûle ibret, ashâb-ı vusûle hayret için kâfî ve vâfî olsun diye bu kadarı zikredildi."

İmam-ı Yâfiî diyor ki: "Biz bu kıssayı İbn Hallikan'ın nakline göre özetledik ve diyoruz ki bu rivâyet doğruya en yakın ve hakikate en uygun olanıdır. Zehebî'nin nakli ise doğru değildir." Onun izahı yukarıda zikredilen Hallâc'ın sözlerine ve *şathiyat-ı sûfiyyeye* karşı olan meşayihin düşüncelerine uygundur. Hal sahibi ulular hakkındaki Haşeviyenin inançlarına uymaktadır.

Hüseyin b. Mansûr, Ehlullah'ın tabiatında mevcut olan şefkat ve merhametin, yaşadığı makamların bir gereği olarak, kendisini öldürmeye çalışanların hepsine de hayır duada bulunmuştu. Hak Teâlâ ile arasındaki naz halinin gereği olarak kendisini katl etmek için çabalayanlara hayır dua etti, cümlesine merhamet etmesini Hazret-i Allah'tan dileyip dedi ki: "Allahım! Ben maddî varlığımı senin ulûhiyetinde yok ettim. Maddî varlığımın ulûhiyetin üzerindeki hakkı için, beni katletmeye çalışanlara senin merhamet etmeni diliyorum."

Bu duayı, aynı şekilde Şeyhu'l-Ârif Necmu'l-Hak ve'd-Dîn Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Esedî er-Râzî (k.s.) *"Mirsâdü'l-İbâd"* adlı eserinde nakleder.

202 Nakledilir ki: "Birgün, Hallâc-ı Mansûr'un hatırından şöyle geçer: "Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) mirac gecesi müminler için mağfiret diledi de niçin "Yâ Rab, cümlesini bağışla" diyerek bütün insanlığın bağışını dilemedi?" Hemen o sırada Resulullah (s.a.v.) canlı bir biçimde kapıdan içeri girerek (Temessül ve tecessüd ederek) "İşte geldim." dedi o şöyle buyurdu: "Biz her neyi dilersek Hakk'ın

fermânıyle dileriz, bizim gönlümüz Hakk'ın fermanhânesidir. Onun irade ve fermanı dışındakilerden gönlümüz paktır, masumdur. Eğer 'cümlesini dile' diye emreyleseydi, cümlesini dilerdim."

Bunun üzerine Mansûr, başından sarığını çıkarıp, Resulullah (s.a.v.)'ın huzurunda kerâmet gösterdi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu kerâmetli sarık ile birlikte baş dahi vermek gerekir ki ben razı olayım." Hakikatte onun katledilmesine sebep bu olmuştu Ona insad olunan söz, sadece bir bahane idi.

Mansur darağacındayken şöyle demişti: "Neden bu işin başıma geldiğini ve bunun kimin muradı olduğunu biliyorum (Ama yine de) bundan asla yüz çevirmem."

Hakiki sâdık ve âşık elbette böyle olur. Mademki o, sekr ve galebe (kendinden geçme ve aşırı coşku hali) içindedir, onun hali doğru, kendi de mazurdur. Söylediği sözler, o bu hal içinde iken dilinden sâdır olmuştu. Bu suretle bütün insanlara onun hali ve hakikatı açıklanmış oldu. Eğer bir yalancı Ene=Ben (Ene'l-Hak) davasında bulunsa, Firavn'a katılmış ve bu suretle sadık yalancıdan, hakikat mecazdan ayrılmış olur.

(Fir'avn'ın) O Ene'sine derhal "Allah'ın La'neti, Bu Ene'ye Allah'ın rahmet"i ey dost!

Biri bencilliğini Ene ile ifade etti, berbad oldu, öbürü Allah adına Ene dedi âzâd oldu.

Esas kurala göre O Ene hû (o) anlamına gelir.
İtikaddan, hulul yolu daha nurlu
Çabala, ta ki sükûnet azalsın ve
Senin La'l taşın nur olsun.
Şu akıntılı âlemde sabret ki
Fenada bekayı göresin her an
Zahmet çeken define bulur
Çabalayan ihsana nâil olur.

Faslu'l-hitâb' tan yapılan alıntı son buldu. Allah hak söyler, doğru olana iletir. Lâmiî'nin ilavesi bitti.

ABDÜ'L-MELİK İSKÂF (k.s.)

Şeyhülislâm şöyle buyurur: "Abdülmelik İskâf, Hallâc'ın talebesidir. 120 yıl ömür sürmüştü. Şerîf Hamza Ukeylî ile Belh şehrin-

de beraber olmuştu. Babam, Pîr-i Fârisî, Ebü'l-Hasen Taberî ve Ebü'l-Kâsım Hannane, hepsi de Şerîf Hamza Ukeylî'nin yârânı idi. Şerif Hamza Ukeylî, babamı hepsinden üstün tutardı.

203 Babam şöyle edemişti: "Abdülmelik İskâf dedi ki: Birgün Hallâc'a "Ey Şeyh! Ârif kimdir?" dedim. Şöyle cevapladı: "Ârif o kimsedir ki; Zilkade ayının bitimine altı gün kala cumartesi günü H. 309 senesinde Bağdat'ta Bâbu't-Tâka'ya iletip, ellerini, ayaklarını kesip, gözlerini çıkarıp baş aşağı darağacına çekeler, gövdesini yakıp külünü yele vereler." Abdülmelik diyor ki: O vakti gözledim durdum ve anladım ki, meğer o söylediği kendisi imiş. O ne söylediyse, aynısını ona yaptılar.

Şeyhülislâm buyurdu: "Hallâc, o hükmün kendisine uygulanacağını biliyor muydu, yoksa o böyle dedi ve hüküm kendinde mi tesadüf etti bilemiyorum."

Onun Heykel adında bir talebesi daha vardı. Onu da beraberinde katletmişlerdi ve adını "Hüseyin'in talebesi" koydular. Ebü'l-Abbas Atâ'yı da aynı sebeple katlettiler.

İBRÂHİM b. FÂTIK (k.s.)

Ona "Ahmed b. Fâtık" da derler. Künyesi Ebü'l-Fâtık'dır. Bağdat'lıdır. Cüneyd ve Nûrî ile sohbet etti. Cüneyd kendisine ikramda bulunurdu. Hallâc'ın talebesi olup, ona mensuptu.

Demiştir ki: "Onu idam ettikleri gece, Hak Teâlâ'ı rüyada gördüm ve dedim ki: "Ya Rab! Bu nasıl iştir ki, kendi kulun Hüseyin b. Mansûr'u böyle yaptın?" Cenâb-ı Hak: "Kendi sırrımı ona açıkladım, insanlara söyledi. Ona ihsanda bulundum ama o şımardı halkı kendisine davet etti." buyurdu.

Şeyhülislâm şöyle buyurdu: "Katl Hallâc için keramet değil, bir noksanlıktır. Eğer o tam olsaydı, bu iş olmazdı. Sözü ehline söylemek gerekir Ta ki O'nun sırrı açığa çıkmasın, ehil olmayana söz söylersen, ona yük yüklemiş olursun. Şüphesiz ondan sana zarar ve ceza erişir."

Yine Şeyhülislâm şöyle buyurur: "Hallâc o dediği sözde, eksikti, eğer o sözünde kâmil olsaydı, o söz onun makamı, nefsi ve hayatı olurdu da kimse de onu inkâr etmezdi. Daha bazı şeyler de lazımdı, o sözün yeri oras değildi. O söze mahrem yoktu. Ben halk içinde ondan daha ileri sözler de söylerim ama kimse inkâr edemez. Bu söz

öyle gizli kalır. Çünkü, ehli olmayanlar, o sözü idrak edemezler.

Şeyh Ebû Abdullah Hafîf anlatıyor: "Binbir hile ile zindana girip, Hüseyin Mansûr'u görmeye gittim. Halı ve sergilerle çok güzel bir biçimde döşenmiş bir konak gördüm. Gayet hoş bir biçimde tertip edilmişti. Duvara bir ip bağlanmış, üzerine de el-yüz silmek için bir havlu asılmıştı. Bir de, güzel yüzlü bir hizmetçi çocuk duruyordu. Sordum:

– Şeyh nerede?

– Abdesthânede. Abdest hazırlığı yapıyor.

– Ne kadar zamandır Şeyh'in hizmetindesin?

– Onsekiz aydır.

– Bu zindanda şeyh ne yapıyor?

– Onüç batman ağırlığında bir demir bağla, hergün bin rek'at nafile namaz kılıyor.

204 Hizmetçi sonra ilâve etti:

– Bu, gördüğün zindan kapılarının her birinde kâtil ve eşkiyalar var. Gider, onlara nasihat eder; bıyıklarını, saçlarını keser.

– Ne yer? diye sordum.

– Her gün, önüne çeşitli yemeklerle donanmış bir sofra getiririz. Bir müddet onlara bakar. Sonra parmak ucuyla o yemeklerin üzerine dokunur ve onu hareket ettirir. Onlardan asla birşey yemez. Biz de yemeği önünden alır, götürürüz. Bu şekilde konuşuyorken Mansûr, abdesthâneden çıktı. Güzel bir yüzü, gönül alıcı câzip bir boyu vardı. Beyaz, yünlü bir elbise giymişti. Başına da işlemeli bir örtü dolamıştı. Sofa tarafına çıkıp, oturdu. Bana:

– Ey genç, nerelisin? diye seslendi.

– İranlı.

– Hangi şehirden?

– Şiraz'dan.

Bana oranın meşâyihini sordu. Ebü'l-Abbas Atâ'ya gelince (sözümü keserek):

– Eğer onu görürsen, o yazıları (mektupları) saklamasını söyle, dedi. Sonra da:

– Buraya nasıl girebildin? diye sordu.

– Bazı İran askerlerinin yardımıyla.

Biz bu şekilde konuşuyorken zindancı başı içeri girdi. Yer öpüp oturdu. Şeyh sordu:

– Ne oldu sana?

– Düşmanlarım beni "ululardan birini, on bin dinar karşılığında serbest bırakarak yerine halktan birini içeri aldı." diye Halife'ye gammazlamışlar. Şimdi beni alıp götürecek ve katledecekler.

– Var git selâmetle, dedi Şeyh.

O gittikten sonra da, odanın ortasında diz çöktü. Ellerini göğe kaldırıp başını öne eğdi. Şehâdet parmağıyla işaret ederek, ansızın ağladı. Öyle ki, gözyaşlarından yer ıslanmıştı. Kendinden geçerek secdeye vardı. O sırada söz konusu zindan emiri içeri girdi. Tekrar şeyhin ölüne gelip, oturdu. Şeyh sordu:

– Durum ne oldu?

– Serbest bırakıldım.

– Hangi sebeple?

– Beni Halife'nin huzuruna götürdüklerinde o: "Şu ana kadar, seni idam ettirmeyi düşünüyordum. Şimdi ise var git, affettim." dedi.

Bundan sonra Şeyh, o havlu ile yüzünü silmek istedi. İpte asılı olan havlu, şeyhin yirmi arşın kadar yükseğindeydi. Şeyh elini uzatıp havluyu aldı. Şeyh'in eli mi uzanıp ta havluyu aldı, yoksa havlu mu şeyhe yaklaştı, bilemiyorum.

Ondan sonra ben de çıkıp ayrıldım ve (Şiraz'a) İbn Atâ'ya gittim. O haberi verdim.

– Eğer onunla tekrar buluşursan, beni bana bıraktıkları takdirde o kâğıtları saklayacağımı söyle, dedi."

205 Derler ki: "Hallâc-ı Mansûr bir zaman, geceleyin, kırbalı yetmiş müridiyle Beytü'l-Mukaddes (Kudüs)'e gelmişti. Bir ara kandiller söndü:

– Bu kandiller ne zaman yanar? diye sordu Mansûr.

– Seher vakti, diye cevapladılar.

– Seher vakti hayli uzaktır, deyip şehâdet parmağıyla bir işâret yaparak "Allah!" dedi.

Derhal parmağından bir nur çıkıp, 400 kandil onunla tutuştu. Sonra o nur tekrar parmağına geldi. Râhipler:

– Hangi millettensiniz? diye sordular.

– Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetinden, Hanefî milletindenim. Hanefîlerin de aşağı derecede olanlarından, dedi sonra da rahiplere sordu:

– Sizinle beraber burada kalayım mı, yoksa gideyim mi?

– Hüküm senindir.

– Yârânımın karınları açtır. Yiyecekleri birşey de yok.

Şeyh'in önüne onüç bin akçe getirdiler. Henüz sabah olmadan hepsini harcadı. Sonra da oradan ayrıldı.

Söylerler ki: Birinin bir papağanı vardı, ölmüştü. Hallâc ona sordu:

– Allah'ın izniyle onu dirilteyim ister misin?

– İsterim.

Parmağıyle işaret etti. Papağan canlanıp yerinden kalktı.

O'na "Tevhid nedır?" diye sordular. "Ezelî olanı sonradan olandan ayırd etmek" diye cevapladı.

Şeyhülislâm diyor ki: "Bilir misin, sûfîlerin tevhidi nedir? Sonradan olanı red, ezelî olanı kabul etmektir."

FARİS b. İSÂ BAĞDÂDÎ (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Kasım'dır. Hüseyin Mansûr Hallâc'ın halifelerindendir. Kavminin güzel konuşan ve ibadette hassas olan şeyhlerinden biridir. Hal ve işaretlere dair güzel sözler söylemişti. Horasan'a gelmiş oradan da Semerkand'a geçerek vefatına kadar orada yaşamıştı. Şeyh İlmü'l-Hüdâ Ebü'l-Mansûr Mâtürîdî'nin muasırı idi. Şeyh Ebû Mansûr H. 335/946 senesinde vefat etmişti. Fâris Bağdâdî (k.s.), Şeyh Ebü'l-Kasım Semerkandî ile de çağdaştı. Onun vefat tarihi yukarıda zikrolunmuştu.

Şeyh Ebû Mansûr ile Ebü'l-Kasım'ın, ecel aralarını ayırıncaya kadar, dâimî bir arkadaşlıkları vardı.

Fâris Bağdâdî herkes tarafından kabul edilmişti, halleri sağlıklı idi. Şeyhler, onun sözlerini eserlerinde zikretmişlerdir (Taarruf yazarı). Şeyh Ârif Ebû Bekir b. İshak el-Kelâbâzî el-Buhârî (k.s.) kitaplarında ondan vasıtasız sözler rivayet etmiştir. Şeyh Abdullah es-Sülemî ve İmam-ı Kuşeyrî bir veya daha fazla vasıta ile, Fâris'ten, ayrıca başkaları da nakilde bulunmuşlardır.

Şöyle dediği nakledilir: "Hallâc'a "mürid kimdir?" diye sordum. "Mürid, başlangıçta Hak Teâlâ'yı maksad edinen, ona vâsıl olmadıkça da hiçbir şeye meyletmeyen kimsedir." (mürid, hiç sapmadan hedefe ulaşan ok gibidir.) cevabını verdi.

206 Yine demiştir ki: "Hak hâtır, kendisine hiçbir şeyin muhalefet edemeyeceği hâtırdır."

Şeyhülislâm şöyle buyurmuştur: "Hallâc'a pekçok yalan söz isnad ediyorlar. Doğru olmayan ve anlaşılmayan sözleri ondan

naklederek iftirada bulunuyorlar. Meçhul kitapları ve hîleli şeyleri hep ona nisbet ediyorlar. Bunları Hallâc'ın söyleyip-söylemediği de aslında bellidir. Çünkü onun şiirleri gayet fasîh idi." Ve bize Mansûr'un şu beyitlerini okudu:

"Gönülde mührün, şu damarlarımdaki kanım gibidir
Ya da gözlerimden akıp inen yaşlar gibidir
Derd sıvanla gönlümdeki boşluğu kapat,
Hak bilir ki tenim, içindeki canım gibidir.
Gâh sükûn ve harekettir, gâh ikbâl ve rücû'
Zâtının aynasına zıll-i gümânım gibidir.
Ârif kaşının hilâlinde görür dolunayı,
Nazar ehline beyânım da ayânım gibidir."

AHMED b. HÜSEYİN MANSUR (k.s.)

(Hallâc'ın oğludur) Şeyhülislâm buyurdu: Ebû Abdullah Bâkû'nun şöyle dediğini işittim: Hüseyin Mansûr'un oğlu Ahmed'den Hocend'de şunu işittim: "En son gece, babamdan bana bir vasiyyette bulunmasını istedim. Şöyle dedi:

– "Nefsin seni meşgul etmeden, sen onu bir işle meşgûl et." (Boş durmadan boşuna çalışmak daha iyidir.)

– Daha fazla söyle babacığım, dedim.

– "Bütün âlem senin hizmetinde olmaya çalıştıkları zaman öyle birşey elde etmek için çalış ki, onun bir zerresi iki cihanın halkı amelinden daha üstün, daha iyi olsun."

– Bu şey nedir? diye sordum.

– Mârifet! buyurdu."

Şeyhülislâm diyor ki: "İki cihan halkından maksad, cin ve insanlık âlemleridir."

EBÛ MANSÛR KÂVGİLÂH (k.s.)

Şeyhülislâm şöyle anlatıyor: "Şeyh Ebû Mansûr Kâvgilâh, Serahs şehrinde yaşayan bir melâmî idi. Bir zaman, arkadaşları sefere gitmişlerdi. Kendisi birinin bahçesinde işsiz olarak duruyordu. Kuyu kazmakla meşgul oldu. Su buluncaya kadar kazdı. Bitince, oradan çıkarak yanında başka bir kuyu daha kazdı. Bunun toprağını evvelki kuyuya aktardı. O da tamamlanınca başka bir kuyu daha kazdı.

Ona: "Deli değilsin, kimsenin işçisi de değilsin. Niçin böyle yapıyorsun?" dediklerinde:

– Nefsim beni meşgul etmesin diye, ben onu meşgul ediyorum, cevabını verdi.

Meşâyih de bu yolda vasiyyette bulunurlar.

207 Ebû Abdullah Dîneverî denizde kalmıştı. Yamalı elbisesini kesip dikiyordu. Sonunda ondan bir külâh yaptı.

EBÛ AMR DIMAŞKÎ (k.s.)

Üçüncü tabakadandır. Şam meşâyihinin en seçkinlerinden ve ulularındandır. Ebû Abdullah Cellâ ve Zünnûn'un müridleriyle arkadaşlık etmişti. Hicretin 320/932'sinde vefat etti.

Şöyle buyurmuştu: "Peygamberlere işaret ve mucizeler izhar etmek; velilere de halkın fitneye düşmemesi için kerâmetlerini korumak ve gizlemek bir farzdır."

Demişti ki: "Tasavvuf âlemi noksanlık gözüyle görmek, belki her türlü noksandan münezzeh olan varlığı müşâhede için, gözü her türlü noksanlığa kapamaktır."

Derdi ki: "Kalb kasâvetinin alâmeti şudur: Hak Sübhânehu ve Teâlâ kulu kendi tedbirine itimad ettirir. Artık o kul da kendi tedbiriyle ülfet eder, Hak Teâlâ'dan güzel bir muhafaza ve gözetim dilemez. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yâ Rab! Beni, şimdi doğmuş bir çocuğu muhafaza ettiğin gibi muhâfaza et!"

Yine demişti ki: "Allah'a yakın olma sebebiyle ruhlar saf hale gelince, (ilahî iradeyle) uyumlu olma nurlarının eseri bedenler üzerinde görülür."

MUHAMMED b. HÂMİD et-TİRMİZÎ (k.s.)

İkinci tabakadandır, künyesi Ebû Bekir'dir. Horasan'ın civanmerd şeyhlerindendi. Ahmed Hadraveyh ve diğer meşâyihle görüşmüştü. Oğlu, Muhammed b. Muhammed b. Hâmid Horasan'daki fütüvvet ehlinden idi.

Muhammed b. Hâmid şöyle demişti: "Sermayen gönlün ve vaktindir. Gönlünü, hatırındaki şüphe ve zanlarla meşgul edersen, vaktini boş şeylerle kaybetmiş olursun. Sermayesine zarar

veren kişi, nasıl kâr edebilir?" Şeyhülislâm diyor ki: "Sûfîlik gönüldür, vakittir, yaşayıştır. Sûfî, eğer gönlünü, vaktini ve yaşayışını zayi ederse geride ne kalır?"

Yine derdi ki: "Gaflet âfetinden uzak bir vakit eline geçince, o konuda çok kıskanç ol, çünkü o hale muhalif bir durum sözkonusu olabilir. Bu da bâtınının istikamet üzre olmaması alâmetidir. İnsanın kendi yaratılışı (fıtratı) üzre olması, başka bir hal üzre bulunmasından çok daha güzeldir."

ABDULLAH b. MUHAMMED el-HARRÂZ (k.s.)

208 Üçüncü tabakadan olup, Rey şehrinin önde gelen meşâyihindendir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Mekke'de yıllarca (yurdunu ve diyarını terkederek zamanını Harem-i Şerîf'te) mücâvir hayat yaşamıştı. Vera' üzereydi. Kimseyi kayırmadan hakkı söylerdi. Sözüne hakim ve muktedir bir zât idi. Şeyh Ebû İmrân Kebîr ile sohbeti vardı. Ebû Hafs Haddâd ile görüşmüştü. Bayezid'in ashabı, kendisini ulu sayarlardı. H. 320/932'den önce vefat etmişti.

"Açlık zâhidlerin gıdasıdır, zikir ise ârîflerin..." derdi.

Demişti ki: "Kişinin, ağyara iltifat etmeyip sırlarını koruması, Allah Teâlâ'ya yönelişinin alâmetlerindendir."

Yine: "Zâhiren ubûdiyet ve bâtınen hürriyet, kerîm kişilerin ahlâkındandır." demişti.

Yusuf b. el-Hüseyin şöyle diyor: "Ben Abdullah gibisini görmedim. Abdullah da kendi gibi kimse görmemiştir."

Dükkî anlatıyor: "Mekke'deydik. Abdullah Harrâz: "Bizim yolumuz fütüvvettir, cercilik (dilencilik) değil!" dedi sonra meclisten ayrılıp gitti. Onunla beraber olanlardan bir pîr söz aldı:

– İster misiniz, size pîrinizin fütüvvetinden haber vereyim?

– İsteriz.

– "Yirmi müridiyle Mekke'ye doğru yola çıkmışlardı. Şehre 18 millik bir yere geldiklerinde:

– Dostlarım! dedi. Sizi Allah Teâlâ'ya ısmarlıyorum, elveda!

– Ey üstad! Mekke ile aramızda az bir mesâfe kalmışken, nereye gidiyorsunuz?

– Ben Rey'den buraya dek size arkadaşlık için geldim. Buraya kadar, gönlüm sizin arkadaşlığınızla hoşnuttu. Şimdi geriye, Rey tara-

fına döneceğim ve oradan hacca niyet ederek gelip, yine size katılacağım, diye cevap verdi. O sırada hac mevsimine henüz beş ay vardı."

BÜNÂN MUHAMMED el-HAMMÂL (k.s.)

Üçüncü tabakadandır. Aslen Vâsıt'lıdır, fakat Mısır'da ikamet ederdi. H. 306/918 yılında, Ramazan ayında âhirete intikal etti. Mısır'ın önde gelen şeyhlerindendir. Daima hakkı söyleyip, iyiliği emredenlerdi. Meşhûr makamları ve mezkûr kerâmetleri vardı. Ebü'l-Hüseyn Nûrî'nin üstadlarından olup, Cüneyd ve devrinin diğer meşâyihi ile sohbet etmişti.

Şeyhülislâm buyuruyor ki: "O hammal değil imam idi. Bir ara ihtisâb hizmetinde (belediye zabıtası görevinde) bulunmuştu. Onu bir hücreye kapatarak önüne bir arslan bıraktılar. Arslan onu sadece koklayıp, yaladı. Ona sordular:

– Arslan seni koklayıp yalarken ne düşünüyordun?

209 – Yırtıcı hayvanların salyası hakkındaki ulemânın ihtilâfını düşünmekteydim.

Ona sûfîlerin en yüce hallerini sordular, şöyle cevap verdi: "Garanti edilene (rızka) güvenmek, emirlerine imtisaldir, sırrını muhafazadır, Hak Teâlâ'ya sarılmakla iki cihandan da sıyrılmaktır."

Şöyle anlatıyor:

"Mekke'de oturuyordum, yanımda da bir genç vardı. Bir şahıs geldi, önüne bir kese akçe koydu. O genç: "Benim buna ihtiyacım yok" dedi. O şahıs: "Miskinlere ve fakirlere taksim et." deyince genç te öyle yaptı. Akşam kendisini şehirde dilencilik yaparken gördüm ve "Keşke o akçelerden kendine de alıkoysaydın." dedim. "Bu zamana kadar hayatta olacağımı nereden bileyim!" karşılığını verdi."

Diyor ki: "Bir zaman, yiyecek hiçbir şey bulamamış, halim zaruret haddine erişmişti. Yolda bir altın gördüm, almak istedim. Sonra, kayıp mal olduğunu düşünerek vazgeçtim. Hz. Peygamber'in: "Dünya halis kan olsa, müminin rızkı helâl olur." hadisi hatırıma geldi. Sonunda altını alıp ağzıma koydum ve yoluma devam ettim. Bir zaman sonra, bir çocuk topluluğu göndüm.

Halka olmuşlar, içlerinden biri yüksekçe bir yere çıkmış, onlara tasavvuftan söz ediyordu. Ne söylediğini anlamak için durup dinledim. Çocuğun biri şunu sordu:

– Kul dürüstlüğün lezzetini ne zaman bulur?

– O kişi, altın parçasını ağzından atınca, diye cevapladı. Altını derhal ağzımdan çıkarıp attım."

Bünân şöyle anlatıyor: "Mekke'de mücâvirdim, İbrâhim Havvâs da oradaydı. Onunla tanışmamıştık. Ama kendisini her ne zaman görsem bana bir heybet ve azamet gelirdi. Bir kaç gün boyunca bana hiç feyiz (ilham, manevî hal) gelmemişti. Mekke'de bir berber vardı. Fukarayı severdi. Şöyle bir yol takip ediyordu: Hacamat için kendisine bir fakîr geldiğinde et alır, yemek pişirir ve ona yedirirdi. Dükkânına giderek kan aldırmak istediğimi söyledim. Yemek yapmak için birini et almaya gönderdi. Hacamat esnasında "Bu iş bitin-
210 ceye kadar yemek de pişer" diye hatırımdan geçti. Sonra bunun iyi birşey olmadığını düşündüm. "Ey nefis! Ya hacamatı ya yemeği seç." dedim ve yemeği yememeye karar verdim. Kan aldırma işi sona erince kalkıp gitmek istedim. "Sübhânallah! Bizim tarîkımızı sen de bilirsin." dedi. Bir özür beyân ederek Mescid-i Harâm'a gittim. O gün de elime hiç birşey geçmemişti. Ertesi gün ikinci namazına kadar da birşey bulamadım. Namaz için ayağa kalktığımda yüz üstü düşüp, bayıldım. Oradakiler başıma üşüştüler ve beni delirdi sandılar. İbrahim Havvâs da oradaydı. Etrafımdaki kalabalığı dağıttı ve gelip yanıma oturdu. Benimle dostluğa ve konuşmaya başladı:

– Birşey yer misin?

– Akşam yakındır.

– Ey müptediler! dedi. Ayağınızı bu konuda sağlam basınız ki kurtulasınız.

Sonra kalkıp gitti. Yatsı namazını kıldığımızda, beraberinde bir çanak mercimek yemeği ve iki börek ile geldiğini gördüm. Bana "ye!" diye emretti, yedim. "Daha yer misin?" diye sordu, ben de "yerim" dedim. Gitti, bir çanak mercimek yemeği ile iki börek daha getirdi. Onları da yedim. "Daha yer misin?" diye tekrar sordu. Ben de tekrar "yerim" diye cevapladım. Gidip, aynısını getirdi. Onları da yedim. Tekrar "Daha yer misin?" diye sorunca "Artık yeter" dedim. Bundan sonra yatıp uyudum. Sabaha kadar da kalkamadım, namaz kılamadım, tavaf yapamadım. Ondan sonra Resûlullah (s.a.v.)'ı rüyamda gördüm. "Bünân!" diye çağırdı. "Buyur Ya

Resûlallah!" dedim. "Oburlukla yemek yiyen kişinin kalb gözünü Allah Teâlâ kör eder." buyurdu. Ve uyandım. Bir daha da, doyuncaya kadar yemek yememeye söz verdim.

Ahmed b. Mesrûk anlatıyor: "Bünân Hammâl, bir zaman bazı dostlarını davet etmişti, şu beyitleri okudu:

"Dostlar kardeşlerin davetinden çekinirse eğer,
Davet sahibinin fazileti bize ayân olur.
İcabet edersek biz onun davetine eğer,
O fazilet ve şeref, hiç şüphesiz bize dönmüş olur."

İSHÂK b. İBRÂHİM HAMMÂL (k.s.)

Meşayihin büyüklerindendir. Kerameti açıktı. Makamı Likâm dağında bulunuyordu. Bu taifeden biri şöyle anlatıyor: "Likâm dağında yolumu kaybetmiştim. Ansızın, post giymiş bir şeyhle karşılaştım. Beni görünce:

– Allahü Ekber! Yolunu kaybetmişe benziyorsun, dedi.

– Evet.

– Otuz yıldır, buralarda hiç kimseyi görmedim, diyerek bir baston verdi. Sonra da ilâve etti:

– Bu asâ sana yol gösterir, yürü haydi!

211 Bir saat kadar yürüdükten sonra kendimi Antakya'da buldum. Abdest almak için bastonu bıraktığımda, birden ortadan kayboldu. Hikâyeyi Antakyalılar'a anlattım. "İshak Hammâl olmalı, onu çok az kişi görebilir" dediler. Üzülmüştüm.

BÜNÂN b. ABDULLAH (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Hasan olup, Mısır'ın önde gelen şeyhlerindendi. "Gönlü rızık derdine düşen bir sûfîye çalışıp kazanmayı emretmek gerekir" derdi.

ŞEYBÂN b. ALİ (k.s.)

Mısır meşâyihinin ulularındandı. Duası müstecâb idi. Pekçok şeyh onun müridi olmuştu. Tarikat ilmine dâir güzel sözleri vardı.

Derler ki: "Müridlerden biri huzuruna gelerek tecrit ile hacca gitmeye müsadelerini istedi. O ise şöyle buyurdu: "Sen önce gönlünü sehv ve gafletten, nefsini hevâdan ve dilini boş sözlerden tecrit et (Bu suretle dünyayı gönülden çıkararak tüm benliğinle Allah'a yönelirsen) dünyalık ister olsun, ister olmasın, işte gerçek tecrîd budur."

EBÜ HASAN MÜZEYYÎN (k.s.)

Üçüncü tabakadan olup, adı Ali b. Muhammed'dir. Bağdatlı'dır. Cüneyd ve Sehl b. Abdullah ile sohbet etmişti. Aynı tabakadan olan sûfîlerle Mekke'de mücâvir hayat yaşamış H. 328 veya 327/939'da yine Mekke'de vefat etmişti (iki Ebü'l-Hasan var). Bu, Şeyh Atâ'dan nakillerde bulunan Ebü'l-Hasan'dir.

Şeyhülislâm der ki: "Amel sahibi ol, zira sözde beladan başka bir şey mevcut değildir."

Küçüğü (Müzeyyen-i Sağîr) de Bağdatlı'dır lâkin Mekke'de medfundur. Bazıları, bu iki Müzeyyîn'in, birbirlerinin halalarının oğulları olduklarını söylerler.

Müzeyyîn-i Sağîr: "Hak Teâlâ'ya varan yollar, gökteki yıldızların sayısından daha fazladır. Ben bunlardan birinin peşindeyim, lâkin bulamıyorum." demişti.

Şeyhülislâm şöyle buyuruyor: "Müzeyyîn-i Sağîr, vücûda yani Hakk'a gark olmuştu. Fakat susuzluğundan (iştiyakından) dolayı o sözü söylemişti. Bu husus, her ne kadar su içerse içsin asla kanmayan kişiye benzetilmiştir. Altın, çıktığı yerde değerlidir, azizdir. Seni çok gören kişi, çok istiyor demektir."

Müzeyyîn-i Sağîr şöyle diyor: "Ben öyle bir kişi tanıyorum ki, bir yere dayanmış parmağı yaralanmıştı. Canı azıcık zeytin yağı istedi. Bir de baktı ki, önünde zeytin yağı akan bir çeşme... Dönüp bakmadı bile.

212 Yine şöyle anlatıyor: "Mekke'deydim. Yola çıkınam gerekti. Birr-i Meymûn denilen yere geldiğimde, bir gencin can vermek üzere olduğunu gördüm. "Lâ ilâhe illâllah" de, dedim. Gözünü açıp:

Günlüm mahabbetinle kanatlanınca can ne yapsın azığı
Ki, aşıkların ölümü, sevgilinin mahabbeti yolu üzre olur,

beytini okudu, sonra da ruhunu teslim etti. Hazırlığını görüp namazını kıldım ve defnettim. Sefer çağrısını unutmuştum. Geri dönerek Mekke'ye geldim."

Derler ki: Müzeyyîn-i Şağîr bu olaydan sonra nefsini azarlayarak "Bir haccâm (kan alıcı) kalmış ta, Hak Teâlâ'nın velilerine şehâdet telkîn ediyor, ne rezalettir bu!" demişti.

Şeyhülislâm anlatıyor: Ebü'l-Hasen Müzeyyîn, birgün bir arslanla karşılaştı. "Sonra onu öldürdü ve kabre koydurdu" (Abese 80/21) âyetini okudu. Bunun üzerine arslan oracıkta can verdi Dağın üzerine çıktığı zaman: "Daha sonra da dilediği zaman onu diriltecek." (Abese 80/22) âyetini okudu. Arslan dirilip ayağa kalktı."

EBÛ HASAN SÂYİĞ DÎNEVERÎ (k.s.)

Üçüncü tabakadandır. Adı Ahmed b. Sehl'dir. Dînever şeyhlerinin büyüklerindendi. Mısır'da otururdu ve H. 331/942'de yine orada ahirete intikal etti.

Şeyh Ebû Saîd Mâlînî, Şeyh Dîneverî'nin H. 331'de Receb'in yarısında, cumartesi gecesi vefat ettiğini söyler.

Ebü'l-Hasan Karâfî', Dükkî ve Ebû Osman Mağribî'nin üstadıdır.

Ebû Osman Mağribî: "Ebû Ya'kûb Nahrecôrî'den daha parlak, daha nûrânî yüzlü bir şeyh, Ebü'l-Hasan Sâyiğ Dîneverî'den de daha heybetli bir pir hiç görmedim." demiştir.

Sâyiğ, Ebû Ca'fer Saydelânî'nin talebesidir. Şöyle demişti: "İki kere dünyadan el etek çekmen gerekir. Bir kere dünyadan vaz geçersin. İnsanlar sana itibar ve teveccüh ederler. Dünyaya geri dönersin, ama hırs ve meşguliyet içinde değil! Ve de halkın gösterdiği itibarla hiç ilgilenmemen gönlünde buna yer vermemen şartıyla. Ta ki, dünyayı terketmenin günahı, dünyayı taleb etmenin günahından daha fazla olmasın. Çünkü, halkın kabulü fitnesi, dünyaya yönelme fitnesinden daha ziyadedir."

Sâyiğ ed-Dîneverî yine der ki: "Emel ve temenni tabiatın bozuk olmasından kaynaklanır." "Nefsini mahv eden ona olan mahabbetindir."

Ona: "Mürid kimdir, sıfatı nedir?" diye sordular. "Onlara yer-

yüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmiş ve canları sıkılmıştı. Allah'tan yine ancak Allah'a sığınılacağını anladılar (Tevbe 9/118) âyetini okudu.

EBÛ HASAN SABÎHÎ (k.s.)

213 Üçüncü tabakadandır. Bazıları adının Hüseyin b. Abdullah b. Bekir, künyesinin de Ebû Abdullah olduğunu söyler. Bazıları da "Adı Ahmed b. Mahmud, künyesi Ebû Abdullah'tır." demişlerdir. Doğru olan öncekidir. Basralı idi.

Derler ki: Evinde, yer altında kazılmış bir hücre vardı. Otuz yıl bu odada ibadet ile mücahede ve meşgul olup dışarı çıkmamıştı. Yemek dahi yemediğini söylerler.

Basra halkı onu şehirden sürmüştü. O da Sus şehrine gitti, vefatına dek orada yaşadı. Kabri de oradadır (r.a.).

Şeyhülislâm şöyle buyuruyor: "Ebü'l-Hasen Sabîhî bir cuma günü Basra Mescidi'nin kapısında durmuş, müridine şöyle demişti: "Şu gördüğün halkın hepsi cennetin âkinî, yani dolgu malzemesidir. Bu iş te bize düşmüştür."

Basra Mescidi'nde o zamanlar, aşırı kalabalıktan dolayı insanların yere secde etmeleri mümkün değildi. Halk yüzlerini birbirlerinin sırtlarına koyarak secde ederlerdi.

Şöyle buyurmuştu: "Garib (Derviş) vatanında olduğu halde, kendisi oradan uzak olan kimsedir." "Garib, cinsi olmayan kişidir." "Garib, muhtelif cinslerle dostluk kuran kişidir."

EBÛ HASAN SÜYÛTÎ (k.s.)

Şeyhülislâm "Ebü'l-Hasen Süyûtî bu taifedendir." buyurmuştu.

Şeyh Ebû Ali Rûzbârî anlatıyor: "Sehl b. Abdullah'ın dostu Hârun dedi ki: "Ebü'l-Hasen Süyûtî ile çöldeydik. Her ne zaman karnımız acıksa ve ev, köy, kabile ya da şehir olduğunu bilmediğimiz bir yerde olsak, Ebü'l-Hasen kurt gibi ses çıkarırdı. Eğer bir yerde köpek varsa, o da ses çıkarırdı. Bundan orada insan olduğunu anlardık. Gidip, arkadaşlara yiyecek birşeyler getirirdi."

Yine Şeyh Ebû Ali: "Yârâna şefkat ve mahabbet konusunda, hiç kimse Ebü'l-Hasen Süyûtî ile boy ölçüşemez." demişti.

Şeyhülislâm şöyle buyurur: "Dostlara hizmeti kendine görev bil-

melisin ama hizmetde de maksûdu (Hakk'ı) görmelisin, hizmet edileni değil! Yani hizmette nazarın, hakiki kasdın olan Allah Teâlâ olmalıdır, hizmet ettiğin kimse değil!"

214 Bir derviş, Şeyh Sirvânî'nin huzurunda birisine şöyle der: "Benim için şu işi yap! Emir vererek ve görev vererek değil, lütfen yap!" Şeyh Sîrvânî o dervişe bağırıp dedi ki: "Yoldaşına hizmet yükleyen kimse fakîr (derviş) değildir."

EBÜ HASEN b. ŞA'RE (k.s.)

Adı, Amr b. Osman b. Hakem b. Şa're'dir. Sûfîlerin meşâyihindendi. Ebû Said Mâlînî, onu erbaîn (kırklar) arasında zikreder. Mısır'daki şeyhlerdendir.

Derler ki: Kim onun ziyaretine varsa, kabrinden Kur'an sesi işitir.

EBÛ HÂMİD b. ZENCÎ (k.s.)

Ebû Ali Rûzbârî'nin üstadlarındandır.

Şeyhülislâm anlatıyor: "İbn Şa're Mısır Camii'ne gitmişti. Ebû Hâmid Zengî (Zencî)'nin namaz kılmakta olduğunu gördü. Ona:

– Ey Ebû Hâmid! Yüce bir makamdan (daha aşağı bir makama) indin, dedi.

– "Âsilere şefaat için indim." karşılığını verdi.

Şeyhülislâm, Ebû Abdullah Rûzbârî'den naklediyor: "Künyesi Ebû Abdullah olan Hasan b. Muhammed er-Râzî'nin şöyle dediğini işittim: "Bir gün son derece acıkmış ve susamıştım. Uyudum. Gizli bir ses bana şöyle dedi: "Sen sadece namaz ve orucu mu ibadet sanırsın. Allah'ın takdirine sabretmek, namaz ve oruçtan daha faziletlidir."

Ebü'l-Hasen Müzeyyin diyor ki: "Ebû Hâmid Esved, 30 yıl Mescid-i Haram'da, Kâbe'nin yanında kaldı. Taharet yapmak hariç, hiç dışarı çıkmadı. Bir şey yiyip içtiğini gören de olmamıştı."

Ebû Hâmid, vecd haline geçtiği zaman bembeyaz kesilir, bu hal sona erince de eski karalığına dönerdi.

İBRÂHİM KASSÂR
er-RAKKÎ (k.s.)

Üçüncü tabakadandır, künyesi de Ebû İshâk'tır. Şam meşâyihinin ulularındandı. Cüneyd'in, Ebû Abdullah Cellâ'nın ve diğerlerinin akranıdır. Ömrü uzun olup III. tabakaya erişmişti. Şeyh Sülemî, onu bu tabakada zikreder. Vefat tarihi H. 326/937'dır. Şam meşâyihi ile beraberlikleri vardı. Zünnûn'u görmüştür. Tecrîd üzere fakr'a sarılırdı. Güzel bir yaşayışı vardı. Kendisi de bu haldeyken, fukarâyı pek fazla severdi.

Şeyhülislâm şöyle diyor: "İbrâhim Kassâr, halkın gönlü sûfîlere meyletsin ve onları kabul etsinler diye otuz yılını seferber etmişti. Edepsizleri, işledikleri bir yığın çirkinlikten o kurtarmıştı. Bu hususta onun ne denli bir cömertlik gösterdiği ve nasıl kavminin makbulü olduğu dikkate şâyândır. O bütün ömrünü, bazılarının kötü işlerini ıslah için harcamıştı. Bu nedenle "Allah onu, din ve tarikattan daha hayırlısıyla mükâfatlandırdı." dedikleri kavme nisbet etmişlerdir.

215 İbrâhim Kassâr şöyle derdi: "Her insanın kıymeti, himmetine göredir. Kişinin himmeti dünya olursa, ona kıymet vermeye değmez. Şayet himmeti Allah rızası olursa, onun kıymetini bilmek, kavramak hiç mümkün değildir."

İbrâhim Murâdî naklediyor: Birisi İbrâhim Kassâr'a "Mahabbet ehli mahabbetini açıklar mı? Yoksa bunu sır olarak muhafaza mı eder?" diye sordu. Cevabını şu beyitlerle verdi.

Yıllar sürer anlatsam sînemin derdini
Lâkin bu göz yaşını, nedâmet gizler sana
Dağlar gibi mahabbeti yükledi boynuma
Can ki, gömleğin yükü ağır gelirdi ona."

Şeyhülislâm, "Ebû Abdullah et-Tâkî bu şiiri bize başkalarından nakletti. "diyerek şu beyitleri okudu:

"Gönül gizlemek ister sevgilinin aşkı hücum ettikçe
Artar vücudumda benim her yük dostluklar gizlendikçe
Gözümdeki yaş, gönlümdeki ateş, tenimdeki zaaf, dilimdeki söz..
Her işte iki şahid kâfi iken, benim bizzat dört şahidim var."

İnşad ettiği şu beyit de başkalarınındır:

"Ayrılığınla yükledin boynuma
Şu yükleri ki taşıyamaz dağ, ova".

"Sana dünyada iki şeyin dostluğu yeter: Fakirlik ve Hak dostlarından birine hizmet!" demişti Kassâr.

"Bir kimse Allah'tan başka bir şeyle aziz olursa, izzet bulduğunu sandığı şeyde zillet hayatı yaşar." derdi.

Yine diyor ki: "Kur'an'a mahluktur dedikleri zamanda, Ahmed b. Hanbel'i zindana atmışlardı. Kur'an'a "Mahlûktur" desin diye, Zünnûn Mısrî'yi zindana götürdükleri haberi geldi. Ben onun adını ve şöhretini işitir dururdum. Henüz çocuktum o za-
216 manlar. Halk kendisini görmeye gidiyordu. Ben de gittim, hakir biri görünümünü verdiği için, "Bu kadar şanı şöhreti olan Zünnûn bu mudur?" diyerek zavallı biri olarak düşündüm. Zünnûn derhal o kadar halkın içinde yüzünü bana çevirip: "Ey genç! Allah Teâlâ bir kulundan yüz çevirdiği zaman, velilerine sataşması için onun dilini uzatır." dedi. Ben kendimden geçerek yere düşmüşüm. Yüzüme su serperek beni ayıltmışlar. Kendime geldim. Sûfî (saf bir kişi) olarak ayağa kalktım.

Şeyhülislâm şöyle buyurur: "Allah'ın, azametiyle gizlediği bir kimseyi görebilmek hiç mümkün müdür? Bütün âlem ona perdedir, o da dostlarına perdedir. Nitekim bu tâifeyi bu dünyada iken görüp tanıyamadıkları gibi, yarın kıyamet gününde de bilemezler. "Sen onları sana bakarken görürsün, halbuki onlar (seni) görmezler. A'râf 7/198."

Mahmud Sebüktekin, birgün Bâyezîd'in kabrine gider. Orada bir dervişin durduğunu görür, sorar:

– Sizin şu üstâdınız ne derdi?

– "Beni gören kişiyi ateşte yakmazlar." derdi, diye cevapladı.

– Hiç böyle şey olur mu dedi, Mahmud. Ebû Cehil de Muhammed (s.a.v.)'i gördü. Ama o cehennemde yanıyor.

– O hakikatte Resulullah (s.a.v.)'ı görmedi, dedi. Ebû Cehil, Ebû Tâlib'in kardeşinin Yetîm'ini gördü, Hak Teâlâ'nın peygamberini görmedi. Zaten görebilseydi cehennemde yakmazlardı."

EBÛ CA'FER HAFFÂR (k.s.)

Cüneyd'in ashabındandır. Yaş bakımından da ona yakındı. Halk onu Cüneyd'in akranı kabul ederdi.

Şeyhülislâm, Cüneyd'den şunu nakleder: "Gençliğimde Bağdat'ta geziyordum. Bir virâneye rastladım. Şeyh Ebû Ca'fer Haffâr'ı orada gördüm. Benim gelişimden incindi, diye ben de huzursuz oldum. Utancımdan:

– Ey Şeyh! dedim. Bir söz söyle ki geri dönüp gideyim.

– Ne söyleyeyim istersin?

– Hakka varan yol nasıldır?

– Müjdeler olsun sana! Eğer O sana müşteri olmasaydı, sen O'na müşteri çıkmazdın. Eğer o seni gerekli görmeseydi, sen O'nun yolunu sormazdın."

EBU CA'FER SÛMANÎ (k.s.)

Şeyhulislâm buyurdu: Ebu Ca'fer Sumânî bu zûmredendir. Şu söz O'nundur. "Samimi dostun günahlardan seni sakındıran, yoldaşın kusurlarını sana gösteren ve kardeşin seni Gaybları Bilen'e doğru götüren kimsedir."

217 EBU CA'FER SAYDALÂNÎ (k.s.)

Ebu'l Hasan Sâi' Dineverî'nin ustadı olup aslen Bağdatlıdır. Cüneyd ve Ebu Abbas Ata gibi sûfilerin akranıdır. Mekke'de mücavir hayatı yaşadı, Mısır'da vefat etti, kabri Mısırlı Zekkâk'ın yanındadır. Ebu Said Harraz'ın da sohbetinde bulunmuştu. İbn A'râbî'nin üstadlarındandır. Şeyhulislâm'ın anlattığına göre Ebu'l Hasan Sâî Dineveri demiştir ki: Ustadım Ebu Ca'fer Saydalanî şunu anlatmıştı: İlk defa tasavvuf yoluna girdiğimde Muhammed (S.A.V.)'i rüyamda gördüm. Meclisin baş tarafında oturmuştu. Çevresinde bulunan bir bölük Şeyh Mustafa'ya (a.s.) bakıyorlardı. Göklerin kapısı açıldı. Bir melek aşağı indi. Elindeki bir leğenle ibrık'ı sırayla önlerine koydu, ellerini yıkadılar. Sıra bana gelince:"Leğeni alıp götürün, zira bu kişi bunlardan değil," dediler. Leğeni tutan "Ha bu onlardan değil miydi" deyip Leğeni alıp götürdü. Bunun üzerine: "Ey Allah Resulü evet bunlardan değilim, ama bunların muhibbiyim". dedim. Muhammed Mustafa: Bir kimse bunla-

ra muhabbet beslerse bunlardandır." buyurunca Leğeni geri getirdiler, ellerimi yıkadım, sonra Mustafa (a.s.) bana bakıp güldü ve: "Bize mahabbet beslediğin sürece bizimlesin" buyurdu. Ebu Ca'fer :"İşte o zamana kadar ben sûfiler zümresinin sohbetinde bulunmamıştım.

İbrahim Edhem anlatıyor: "Bir gece rüyada gördüm ki bir melek elindeki kağıtlara bir şeyler yazıyor. Sordum:

—Ne yazıyorsun?

—Onun dostlarının adlarını yazıyorum.

—Benim adımı da yazdın mı?

—Hayır. (Zira sen onlardan değilsin.)

—Evet ben onlardan değilim, onun dostu da değilim ama dostlarının dostuyum.

Biz bu şekilde konuşurken bir melek daha geldi ve öbür meleğe:

—Dostlar listesini yeni baştan yaz ve listenin başına da bu zatın adını yaz. Zira bu benim dostlarımın dostudur." dedi.

Ebu Abbas Ata buyurmuştur ki: Eğer ona yapışamıyorsan, dostlarına (ve onların eteklerine) yapış. Onların mertebelerine ulaşamasan bile şefaatlarına nail olursun .

EBU CA'FER AHMED b. MAHDAN (k.s.)

Üçüncü tahakadaki Sûfilerden ve Nişahur'un Ulu şeyhlerindendir. Ebu Osman'ın sohbetinde bulunmuş, Ebu Hafs'ı görmüştü. Takva ve zühd konusunda bir tane idi. Hicrî 3ll/923'de dünyadan gitti. Şöyle buyurmuştu:

—Dindarların ibadet ve taatlarına bakıp günahkârlara karşı kendilerini büyük görmeleri —günahkârların) günahlarından daha kötü ve kendileri için daha zararlıdır. :

218 Yine o buyurdu: Kişinin güzelliği sözünün güzelliğinde, kemali davranışlarının dürüst oluşundadır. Şöyle derdi: Hakiki anlamda kendini Allah 'a veren kişinin alameti karşılaştığı hiçbir şeyin kendisini ondan alıkoymamasıdır.

EBU CA'FER FERGÂNÎ (k.s.)

Bağdad'a gelip yerleşmiş, Cüneyd'in sohbetlerine katılmış, onun sözlerini rivayet etmiş olup adı Muhammed b. Abdullahtır.

"Dille tevekkülün sonucu iddia, gönülle tevekkülün sonucu mânâdır" demiştir.

Şeyhülislâm diyor ki : Ebu Abdullah bana şunu anlattı: Ebu Osman'ın hizmetkârı Ebu Ca'fer Fergânî birgün Nîşabur'da Ebu Osman'la gidiyordu. O günlerde yağmur yağmış ve yerler çamur olmuştu. Ebu Ca'fer'in gönlünden : "At üzerindeki şeyh benim çamurdaki halimi ne bilir" şeklinde bir düşünce geçti. At üstünden inen Ebu Osman Ebu Ca'fer 'e: "Ata bin " diye emretti. Ebu Ca'fer son derece sıkıldı ve: "Hayır , asla" dedi ve ekledi: Ey Şeyh bu ne hâl? Ata binmemekte direnen Ebu Ca'fer şeyhin ısrarı üzerine çaresiz kalıp ata bindi. Ebu Osman da yağmurluğunu omuzuna atıp, atın önü sıra yola koyuldu. Son derece mahcup bir şekilde at üzerinde giden Ebu Ca'fer nihayet attan indi. Şeyh sordu:

—Ferganalı! At üzerinde nasıl idin?

—Ey şeyh! Hiç sorma!

—Yağmurluk omuzunda önüm sıra yürürken benim at üzerindeki halim, yağmurluk omuzumda önün sıra yürürken senin at üzerindeki halin gibi idi.

Şeyh onu bu şekilde terbiye etmişti.

EBU CA'FER SÂMÂNÎ (k.s.)

Şöyle demişti: Bir zamanlar yolculuk yaparken yolum Lübnan dağına düştü. Burada âbdâl denilen Zümreden bir cemaata rastladım. Yanlarında bulunan bir delikanlı onlara hizmet ediyor, akşamları bir tutam et getirip onlar için pişiriyordu. Üç gün yanlarında kaldım. Dördüncü günün sabahında: "Bizim yaşama tarzımızı gördün, var git , zira sen bizim gibi yaşayamazsın" dediler ve bana dua ettiler. Yanlarından ayrıldım ve bir müddet sonra Bağdad'a gittim. Delikanlıyı burada gördüm. Tellâllık yapıyor ve : "Var mı artıran?" diye bağırıyordu. Şaşıp kaldım, acaba o mu değil mi diye, tekrar ona dikkatle baktım. Bakışlarımdan durumu fark eden delikanlı beni bir kenara çekti ve sordu:

— Neden bana böyle bakıyorsun?

— Allah için söyle, sen Lübnan dağında gördüğüm delikanlı değil misin?

— Evet oyum.

— Peki neden buralara düştün? Senin hâlin ne böyle ?

— Birgün pişirdiğim balığı taksim ederken iyisini kendi tarafıma koydum ve onun için bu duruma düştüm!

EBU CA'FER HADDÂD (k.s.)

Şeyhulislâm diyor ki: İki Ebu Ca'fer Haddâd var. Biri büyük, diğeri küçük. Büyük Ebu Ca'fer Bağdadlı olup Cüneyd'in ve Ruveym'in akranıdır. Küçük Ebu Ca'fer b. Bekr el-Haddâd ise Mısırlı olup Büyük Ebu Ca'fer 'in sohbetinde bulunmuş, İbn Ata ile oturup kalkmış, onun müridi olmuş ve Ebu Türab Nahşebiyle sohbet etmiştir. 219

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Ca'fer Haddâd Mısır 'da on yedi sene demircilik yaptı. Her gün bir dinar, on akçe alır, ama bunun bir kuruşunu bile kendisi için harcamazdı. Hepsini sadaka olarak dervişlere dağıtır, akşamları Cüneyd'in kapısına gelir, iki dilim ekmek alıp yer, sonra mescide gidip yatar, hiçbir yerden dilenmez, birşey istemez ve: "Acaba ne olacak," diye gözlerdi.

Şöyle derdi: "Bir dervişin elbisesinde dervişlik alameti gördün mü artık ondan hayır umma" (Nefahat, Tahran, 1370, 172)

Şeyhülislâm anlatıyor: Ebu Ca'fer çölde yolculuk yaparken bir kuyu başına vardı ve suya baktı. Ebu Tûrab 'da buraya varmıştı—ama bu Ebu Tûrab Nahşebi değil, diğer bir Ebu Tûrab idi. Ebu Tûrab sordu:

—Ya Ebû Ca'fer burada işin ne?

—On altı gündür su bulamadım, şimdi suya ulaştım. Yakîn ile ilim arasında oturmuş ve bakalım hangisi galib gelecek diye bakıyorum. Hangisi galib gelirse ona göre hareket edeceğim. Ebu Tûrab:

"Ey Ebu Ca'fer, bu konudaki şanın muazzam olacak."deyip gitti.

Şeyhulislam bu konuyu şöyle açıklıyor: Ebu Ca'fer'in "yakın" dediği şu düşünce idi: Şimdi susuz değilim, suya ihtiyacım yok, sabredebilirim. "ilim" dediği de şu idi: Hak Teala'ya ibadet etmek gerekir. Kendi kanıma girmem (Susuzluktan ölmem.) ca-

iz değildir. Su bulamayacağımı düşünüp yanıma su almam gerekir. Ebu Tûrab Onun sırrını bilmişti. Onun için Ebu Ca'fer bu durumu gizlememiş ve ona açmıştı.

EBU CA'FER MUAZ-I MISRÎ (k.s.)

Ebu Hasan Seyrevanî Sağır anlatıyor: Her ikisi de Mısır'da ikamet eden Ebu Ca'fer Haddad Mısrî ile İbn Berkî'ye sordum:

—Tasavvuf nedir? Cevap verdiler:

—Tasavvuf O'nun yeryüzündeki eseri olup kimi zaman açıklar, kimi zaman gizler.

Şeyhülislam der ki: Eğer bin sene yaşasan hiçbir mahluktan bu konuda bundan daha iyi bir söz işitemezsin. Göğü, yeri ve tüm eserlerini âşikâr kıldı. Hiçbir şeyde dostlarının gözünde olduğu kadar aşikâr değildir. Bunun için dostları onu taleb etmek için seferlere çıkar, ziyaretlerde bulunurlar. Bir dervişin yaşadığı her gün bunu idrak etmemesi mümkün değildir. Onu temaşa sayesinde sendeki can candır ve onun dostlarını ruhunda temaşa sayesinde ruhun ruh olur.

EBU ABDULLAH BERKÎ (k.s.)

Mısır'ın ulu şeyhlerinden ve firaset sahiplerindendir.

Şeyhulislam anlatıyor: Ebu Ali kâtib Ebu Osman Mağribi'ye dedi ki:

—İbn Berkî hasta oldu, ona bir içim su verdiler. Ama içmedi ve "ülkede (korkunç) bir olay olmuştur. Bunun ne olduğunu öğrenmeden bir şey içmem" dedi. Onüç gün hiçbir şey yemezdi. Sonra Karmatîlerin Mekke'yi işgal ettikleri, pek çok müslümanı katl ettikleri ve Hacer-i Esvedi yerinden alıp götürdükleri haberi geldi. Bundan sonra yemek yedi ve su içti. Ebu Osman Mağrîbî Ebu Ali kâtib'e: "Sözünü ettiğin husus o kadar fazla bir şey değildir," deyince Ebu Ali kâtib: "Eğer bu o kadar fazla bir şey değilse şimdi Mekke'de ne oluyor, sen onu söyle" dedi.

Ebu Osman Mağrîbî anlattı:

—Bugün Mekke'yi bir duman kaplamıştır. Bütünüyle Mekke bu dumanın altındadır. Talha taraftarlarıyla Bekir taraftarları savaşmaktadırlar. Talhacıların başındaki komutanın altında yağız bir at,

başında ise siyah bir sarık vardır.

Mecliste bulunanlar yukardaki sözleri yazdılar, sonra durumu soruşturdular. Söylenenlerin aynıyla vakî olduğu anlaşıldı.

Ebu Osman Mağribî: "Hakk'a icabet edene, onun memleketi icabet eder," demiştir.

Şerif Hamza Akîlî Belh'te: "Ülkede kımıldayan veya meydana gelen bir şeyden haberi olmayana ârîf denmez" demişti.

Şeyhulislam der ki: Bu söz batıldır. Kullukla bağdaşmaz. Kula taşıyabileceği kadar yük yüklerler. O bazı şeyler bilir, hepsini bilemez. Allah: "Kimseye gaybı açıklamaz." (cin 72/26) O: "Size gaybı bildirecek değildir" (Ali İmran, 3/179)

Her şeyi bilen Allahtır. Hz. Muhammed Mustafa'ya (a.s.) zaman zaman bazı şeyler sorarlardı: "Ben gaybı bilmem, ben bir kulum, sadece Mevlâ'nın bildirdiğini bilirim, bildirmediğini bilmem" derdi.

EBU CA'FER MECZUM (k.s.)

Ebu Abbas Ata'nın akranıdır. Zamanının gavsı idi. Gavs gizli olur. Hayır ya da şer ile .

İbn Hafif, Ebu Hasan Derrac'tan şunu dinlemişti: Bir sefer esnasında bir biriyle tartışan yolculardan bıkmış usanmıştım. Tek başıma yolculuk yapmaya azmettim. Kadisîye mescidine varınca üzerinde büyük bir musibet bulunan cüzamlı (Meczûm) bir ihtiyar gördüm. Beni görünce selam verdi ve:

"Ebu Hasan hacca mı gidiyorsun?" dedi. Asık bir suratla ve öfkeli bir şekilde :

Evet dedim. "Arkadaş ister misin?" dedi. Kendi kendime: Sağlıklı arkadaşlardan kaçtığım için galiba bu cüzamlının eline:
221 düştüm, ve: "Hayır istemem" dedim. "Bana yoldaş ol" dedi. "Vallahi sana yoldaş olmam." dedim. Ey Ebu Hasan dedi. Hak Tealâ zayıf kuluna öyle muamele eder ki kuvvetli kul şaşar kalır, dedi. "Evet öyledir." dedim ve gittim. Kuşluk vaktinde vardığım bir konak yerinde yine o meczumu gördüm. Gayet rahat bir şekilde orada oturuyordu. "Ey Ebu Hasan Hak Teala zayıfa öyle muamele eder ki güçlü olan buna hayret eder"dedi. Bir şey söylemedim, yola koyuldum ama ona dair gönlümde bir tereddüt ve şüphe hasıl olmuştu. Hızlı bir yolculuktan sonra sabah vakti ye-

ni bir konaklama yerine vardım ve mescide girdim. Burada yine kaygısız bir şekilde oturan o meczumla karşılaştım. Yine bana hitaben: "Hak tealâ zayıfa öyle davranır ki buna kuvvetli olan hayret eder," dedi. Huzuruna vardım, yüzümü yere koydum, ve: "Allah'tan da senden de özür dilerim." dedim. "Maksadın nedir?"dedi. "Hata ettim , şimdi seninle yol arkadaşı olmak istiyorum" dedim. "Ama sen yoldaşım olmak istemedin, bunun için and içtim, seni yeminde yalancı çıkarmak hiç hoşuma gitmez" dedi. "Hiç değilse öyle hareket et ki seni her konaklama yerinde görmem mümkün olsun" dedim. "Öyle olsun" dedim. "Öyle olsun" dedi. Bundan sonra hiç yol yorgunluğu ve açlık hissetmedim. Bütün kaygım bir an evvel ulaşıp onu görmekti. Mekke'ye varınca bu olayı sufilere anlattım. Şeyh Ebu Bekir Kettânî ile Ebu Hasan Müzeyyin dediler ki: Sözünü ettiğin Şeyh Ebu Ca'fer Meczum'dur ve daima onu görme arzusundayız. Keşke onu görebilseydik! Sonra ben tavafa gittim. Onu tavafta da gördüm. Hemen geri dönüp onlara onu gördüğümü söyledim. "Bir daha görürsen gözle ve bizi çağır" dediler "Peki öyle yapayım" dedim. Mina'ya ve Arafat'a çıktığımda ona rastlamadım. Şeytan taşlandığı gün biri gelip benimle konuştu ve "Selâm sana Ebu Hasan" dedi. Baktım ve bu kişinin o zat olduğunu anladım. Bana bir hal vakî oldu. Bir narâ attım ve kendimden geçtim. Hayfa mescidine gelince olayı dostlarıma anlattım. Veda günü İbrahim makamının arkasında namaz kılıyordum. Beni arkamdan çeken bir zat: "Ey Ebu Hasan hâlâ çağırmak istiyor musun" dedim. "Ben dua etmem ama sen dua et, ben amin diyeyim" dedi. Üç dua ettim amin dedi. Duanın birinde "Rızkım günlük verilsin" dedim ve de öyle oldu. Yıllardır bir günün rızkını o günden evvelki gece yanımda bulundurmuş değilim. Diğer duada "Dervişliği bana sevdir" dedim ve şimdi şu dünyada dervişlikten fazla sevdiğim hiçbir:
222 şey yok. Üçüncü duada: "Mahşer günü halkı topladığında beni dostlarının arasında bulundur ve bana destur ver" dedim. Umarım bu da kabul olur.

Şeyhulislâm, Muhammed Şegref'in kendisine şu hikâyeyi anlattığını ifade etmiştir. Gazneli Mahmud'un babası Sebüktekin Herat'a ilk defa geldiğinde askerlerinden biri bir köylüden bir yük saman almış ve ücretini de tam olarak ödemiş, sonra köylüye nazik davranmış ve yine saman getir diye tenbih etmiş. Bu köylünün yaş-

lı bir babası var imiş. Bu askerle tanışmış onun dostu olmuş. Kurban bayramının arefesinde o ihtiyar köylü: "Bugün hacılar hacı oluyor. Keşke biz de orada olsak" demiş. Asker: "Arzu edersen seni oraya ulaştırırım, şu şartla ki bunu kimseye söylememelisin ." demiş. İhtiyar bu şarta uyacağını söyleyince onu o gün Arafat'a iletmiş. Hac yapmışlar ve geri gelmişler. Yaşlı köylü demiş ki :

—Hayret! Böyle halin olduğu halde askerler içinde bulunuyorsun!

—Eğer benim gibi biri askerler içinde olmazsa haksızlığa uğrayan senin gibi bir ihtiyar veya bir kocakarı kime derd anlatacak, kimden adalet isteyecek. Bir yağma esnasında bir genç kadın ellerine geçse bunu onların elinden kim kurtaracak. İşte bu tür gerekçelerle bunların içindeyim. Bu sırrı kimseye söyleme sakın!

Şeyhülislâm der ki: Hiç kimseyi horlamamak ve hakir görmemek lâzım. Zira Hak–Dostları gizlidirler. Tam bir basiret ve Firaset sahibi olmadığın sürece hâl üzerinde tasarrufta bulunamazsın, bulunursan kendine zulmetmiş olursun. Ebu Hasan Harakani demiş ki: "Halk arasında emanet ve güvenirlik ortadan kalktığı için o dostlarını gizlemiştir." "Ben kim oluyorum ki seni seveyim ama seni sevenleri seviyor dostlarını dost ediniyorum."

EBU CA'FER DAMGÂNÎ (k.s.)

Bu zümreden biri anlatıyor: Medine'de iken birden gördüm ki Acem kavminden bir büyük başlı kimse Allah Resulü'ne (a.s.) veda ediyordu. Dışarı çıkınca ben de ardınca çıktım. Zulhuleyfe mescidine varıp namaz kıldı. Lebbeyk Allahümme Lebbeyk.... diyerek telbiye getirdi ve oradan ayrıldı. Ben de peşinden gittim. Peşinden gittiğimi fark edince dönüp baktı ve: "Ne istiyorsun?" dedi. "Peşinden gelmek istiyorum dedim. Ama o buna izin vermedi. Israr edince; "Eğer mutlaka ardımdan gelmen gerekiyorsa beni izle, ben nereye basarsam sen de oraya bas. Buna dikkat et" dedi. "Peki dedim." Sonra fazla bilinmeyen bir yola girdi. Gece karanlığı basınca bir ortalığı aydınlatan bir meşale göründü:
223 "Burası Hz.Aişe (r.a.) mescididir. Bundan sonra sen mi önde gitmek istersin, yoksa ben mi önde gideyim?" dedi. "Nasıl istersen

öyle olsun" dedim. O öne düşüp gitti. Ben uyuya kaldım. Tan yeri ağarırken Mekke'ye vardım. Tavaf ve sa'ydan sonra Ebu Bekir Kettani'nin yanına vardım. Önünde bir şeyhler topluluğu oturmuşlardı. Kendilerine selâm verdim. Şeyh Ebu bekir Kettânî sordu "Ne vakit geldin, nereden geliyorsun ve ne zaman yola çıktın?", "Medine'den dün yola çıktım," deyince birbirine bakıştılar. Şeyh sordu: "Yola kiminle çıktın." "Hâli ve hikâyesi şöyle şöyle olan bir adamla," deyince, "O kişi Şeyh Ebu Ca'fer Damgânî'dir. Bu iş onun hâllerinin sadece bir parçasıdır." dedi. Sonra "Hadi kalkın, onu arayalım" dedi. Sonra bana hitab etti: "Evlad bunun senin halin olmadığını anlamıştım." sonra sordu:

—Ayağının altında yeryüzünü nasıl görüyordun?

—Geminin altındaki denizin dalgaları gibi.

EBU HASAN VERRAK(k.s.)

Üçüncü tabakadan olup adı Muhammed b. Sa'd'dır. Nişabur'un ulu şeyhlerinden Ebu Osman Hirî'nin muritlerindendir. Zahir ilmi alanında âlim idi. Fiillerdeki kusurlar, muamele ve ince ilmî meseleler konusunda konuşurdu. 320/932 senesinden önce vefat etmişti. Sözleri:

—Afta kerem, dostunun hatasını affettikten sonra bir daha hatırlamamaktır.

—Gönlün hayatı hiç ölmeyen bir diriyi anmadadır. Mutlu hayat Allahla olan hayattır. Başkasıyla olan değil.

—Allah'a mahabbetin alameti, dostu Resulullah'a (a.s.) tabi olmaktadır.

EBU HÜSEYİN DERRAC (k.s.)

Üçüncü tabakadan olup Bağdadlıdır. İbrahim Havvas'ın hizmetkârı idi. 320/932'sinde sema ederken vefat etti. Şeyh Ebu Amr Dımaşki ile Ebu İmran Müzeyyin Razi'nin sohbetlerine katılmıştır.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Hasan Derrac Yusuf b. Hüseyin'i ziyaret için Bağdad'tan Rey'e gelince Yusuf sordu:

— Neye geldin?

— Seni görmeye ve ziyaret etmeye.

— Yolda iken eğer biri çıkıp sana dayalı döşeli bir konak, bir de güzel cariye takdim etseydi bu beni ziyaret etmene engel olur muydu?

— Bilmem. Allah Teâlâ beni böyle bir şeyle imtihan etmedi.

Şeyhulislâm:Derrac çok güzel bir cevap vermiştir. Nesine lâzım ki böyle sûal sordu?

BÜKEYR DERRAC (k.s.)

Ebu Hasan Derrac'ın kardeşi olup Bağdad'ta otururdu. Kardeşi Ebu Hasan'dan daha faziletli daha zâhid idi. Şöyle demişti.

—Bu yola gireliden beri hiçbir zaman hatırıma bozuk bir düşünce gelmedi.

EBU HÜSEYİN SELÂMÎ (k.s.)

224 Şeyhulislâm anlatıyor: O ulu kişi ve tarihçi idi. Varrak, bir rahib olan Musullu İsa'nın şunu söylediğini nakleder: "Üç kişi aralarında fısıldaşmaz ki dördüncüleri Allah olmasın....." (Mücadele, 58/7) ayeti inmiş iken bir müslüman Allah'ı nasıl incitir?

EBU HÜSEYİN MÂLİKÎ (k.s.)

Bağdatlı olup adı Ahmed b. Said el-Malikîdir. Gayet fasih konuşurdu. Cüneyd, Nurî ve bunların tabakasından olanların sohbetinde bulunmuştur. Tarsus'ta yaşamış ve burada vefat etmişti.

EBU HASAN HAŞÎMÎ (k.s.)

Bu zat şunu anlatmıştı: Cüneyd'den sordular: "Gönül ne zaman hoş olur?" Cevap verdi: "Gönülde O olduğu zaman." Şeyhulislâm bu sözü şöyle açıklar: "O, Fütüvvet ehli ile konuşmuştur. Gönülde O'nun zikri, sohbeti ve mahabbeti bulunur." Yine o bu soruya şu cevabı vermişti: "Bir gönül ki ona Hak nazar etmektedir. O nasıl hoş olur. Bir konu ki orada Hak hazırdır, o nasıl hoş olur?"

EBU BEKİR VÂSITÎ (k.s.)

İbn Ferganî diye meşhur olup adı Muhammed b. Mûsadır. Cüneyd'in ve Nuri'nin eski mûridlerindendir ve sûfiler zümresinin âlim şeyhlerindendir. Tasavvufun usulu konusunda hiçbir kimse onun gibi söz söylememiştir. Zâhirî ilimlerde âlim idi. Şeyhulislâm demiştir ki: "Vasıtî tevhidde imamdır, işaret ilminde de maşnk ehlinin imamıdır. Genç yaşta Irak'tan gittiği için oradaki sözleri azdır. Merv'e gelince işitmiş olduğum bir şeye duyduğum arzu beni şehir şehir dolaştırdı." demişti. "Merv'de niçin yerleştin?" diye sorulunca: "Onları çok zeki bulduğumdan" dedi. 328/939'da Merv'de vefat etti. Buradaki türbesi herkes tarafından bilinmektedir, meşhurdur.

Şeyhulislâm anlatıyor: Sufiler arasında öylesi vardır ki ona yukarıdan aşağıya doğru bakarım, öyleleri var ki, ona şöyle (eşit seviyede) bakarım. Öylesi var ki ona aşağıdan yukarıya bakarım. İlkine Yahya b. Muaz Râzî, ikincisine Nasrabâzî, üçüncüsüne Vasıtî örnektir.

Şeyhulislâm, Vasıtî'nin şöyle dediğini nakl eder: "Ben ve O", "O ve ben". Benden ibadet, ondan sevab, benden dua, ondan kabul etmek. Böyle demek tümüyle bencillik ve ikiliktir.

Şeyhulislâm der ki: Vasıtî'nin Horasan'da iken dilinden dökülen Tevhidle ilgili sözler öyledir. Kimse o çeşit söz söylememiştir. Irak'tan Nişabur'a geldiğinde burada Ebu Osman Hîrî'nin müridleri ile görüşmüş ve konuşmalarını dinlemişti. Bunları nasıl buldun diye sorduklarında: Şeyhleri onlara katıksız bir mecusilikten başka bir şey öğretmemiş, yani (öğrettiği) ikilik, ben ve O.

225 Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Osman'ın müridlerinden Ebu Bekir Kâhtabi'yi bir şahıs Bağdad'da görmüş ve sormuş:

—Pîriniz size nasıl bir yol gösteriyor?

—İbadetlere sıkı bir şekilde sarılın ama kusurlu ve günahkâr olduğunuzu da bilin. Bize gösterilen yol budur. Soran zat: "Bu katıksız küfürdür, tasavvufta tevhid ve birlik lâzımdır." dedi.

Şeyhulislâm buna açıklık getiriyor: Kusurlu demek ibadeti kendinden görmektir. Niçin hep onu görmüyorsun?

Şeyhulislâm, Mısırlı Ebu Tayyib'in şu sözünü nakl eder: Bir kimsedeki rububiyet İzzeti Ubudiyet vefasını (ve zilletini) içermezse onun kulluğu saf olmaz.

Şeyhulislâm: Vasıtî'nin bir ustadı, bir de mûridi vardı. Ustadı Cüneyd, mûridi ise Ebu Abbas Seyyârdır. Cüneyd'in ona yazdığı

mektubun başlığı şöyledir: Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla, "Ya Ebû Bekir Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Allah bize ve sana afiyet versin. İhsanda bulunsun..." Mektubun sonunda der ki: Bilginler ve bilgeler Allah'ın halka olan rahmetidir. Sen de öyle konuş ki (sözlerin) halka rahmet, kendine ise belâ olsun. Kendi hâlini bir yana koyup onların haline gir, ta ki onlara göre konuşabilesin. Onların takâtına ve haline göre söz söyle. Hitabı öyle bir yere koy ki, onları onun üzerine bulasın. "Senin için de onlar için de en faydalı olan budur. Onlara kendileri için faydalı söz söyle." (Nisa, 4/63)

Şeyhulislâm, Vâsıtî'nin şunu söylediğini nakl eder: "Ben (Allah'a) yakınım, diyen kimse (ondan) uzaktır. Uzak olan kimse onun varlığında mahvolmuştur. Tasavvuf ta budur.

EBU BEKİR ZEKKÂK-İ KEBİR (k.s.)

Şeyhulislâma göre Zekkâk üçüncü tabakadandır. Adı Muhammed b. Nasr Mısrî olup Ebu Bekir Zekkâk-ı Sağîr ile Ebu Bekir Dükkî'nin üstadıdır. Zekkak-ı kebir vefat edince Ebu Bekir Kettânî "Fakirlerin ve dervişlerin Mısır'a gitmek için ileri sürdükleri gerekçe ortadan kalktı." demiştir. Cüneyd'in akranından olup onun sohbetlerine katılmıştı. Şöyle demişti: "Tasavvuf yoluna girmenin bedeli insanın ruhudur. (Can feda etmektir.) Şu da onun sözüdür: "Bu sözleri söylemek, Allah Tealâ için yıllarca canlarını (süpürge yapıp) mezbelelikleri süpürenlere yaraşır. Sagir (k.s.) Bağdadlı olup Zekkak-ı kebir'in mûrididir. Başlangıçta hadise yönelmişti. Hadis yazıyordu. Sonra tasavvuf yolunu tutup, hakikat ehli oldu. Bir gözü yoktu. Ebu Bekir Râzî bunun sebebini sorunca şu cevabı almıştı. "Çölde (ve azık almadan) tevekkül ile yolculuk yapıyor, takvayı esas alıyor ve: hane halkından hiçbir şey almayacağım diyordum. Açlığın etkisiyle gözümün biri aktı." Şu söz O'nundur:

226

—Kırk yıl önce Cüneyd'den fena konusunda bir söz işitmiştim. Hâlâ onun tadı damağımdadır.

EBU BEKİR KETTÂNÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup ismi Muhammed b. Ali b. Ca'fer Bağdadlıdır. Keten işiyle meşgul idi. Cüneyd'in sohbetine katılanlardan olup yıllarca Mekke'de mücavir hayatı yaşamıştı ve 322/933'ünde burada vefat etmişti. Künyesi, Ebu Garib olan Abdulvahid Isfahani de aynı sene Tarsus'ta vefat etmişti.

Mürtaiş: "Kettâni Harem'in meşalesidir" demişti.

"Sûfiler zâhirde köle, bâtında hürdürler" demişti.

Şeyhulislâm der ki: O Hızır'ın sohbetinde bulunurdu. Hızır O'na "Ey Ebu Bekir, bu zümreden herkes beni tanıyor ama ben onları tanımıyorum" demişti.

Hızır'ın kendisine şöyle dediğini anlatır: Yemen'de Sana Camii'nde idim. Halk Abdurrezzak'tan hadis okuyorlardı. Camiin bir köşesinde bir genç başını önüne eğmiş oturuyordu. Gencin yanına vardım ve:

—Bakın, halk Abdurrezzak'tan hadis dinliyor, sen ise burada oturuyorsun. Niçin, dedim. Şöyle dedi:

—Ben burada Rezzak'ı dinliyorum, sen ise beni Abdur Rezzâk'ı (Rezzak olan Allah'ın kulunu) dinlemeye davet ediyorsun!

—Eğer doğru söylüyorsan kim olduğumu bil:

—Sen Hızırsın, dedi ve başını önüne eğdi.

Şeyhulislâmın yorumu: Rezzak'tan dinlemiş olsaydı daha zârif ve daha isabetli olurdu. Zira ulu şeyhlerin zâhirî halkın zahirî bâtını ise havvassın bâtını gibidir. Şeriat bedene, hakikat ruh ve sırra aittir. Sözleri:

—Bir üstaddan edeb öğrenmeyen boştur.

—Bedeninle dünyada, kalbinle ahirette ol.

Şeyh Ebu Bekir Razî anlatıyor. Bir gün Ebu Bekir Kettânî saçı sa-
227 kalı ağarmış dilenci bir ihtiyar gördü: "Bu öyle bir kişidir ki küçüklüğünde Allah'ın emrini zayi ettiğinden yaşlılığında da Allah onu zayi etmiştir" dedi. Yani onu ihtiyarlıkta düşürdü, hor ve zelil eyledi. Eğer gençliğinde Hak Tealâ'nın fermanına uysaydı yaşlılıkta dilenme zilletine düşmezdi. Çünkü ehl–i sünnetin yaşlıları ne kadar ihtiyarlarsa halkın gözünde ve gönlünde o oranda aziz olurlar.

Şeyhulislâm diyor ki: Ebu Bekir Kettanî'ye: Mustafa'nın (a.s.) müridi derlerdi. Bunun sebebi onu rüyada çokça görmesi, ve hangi gün ve gecede göreceğinin de önceden belli olması idi. Ona birtakım sorular sorulur, o da bunları Mustafa'ya (a.s.) arzeder ve cevabını

alırdı. Bir kere Mustafa (a.s.) ona: "Bir kimse bir günde kırk bir kere: 'Yâ hayyu yâ kayyum, yâ Lâ ilahe illâ ente" dese, gönüller öldüğü zaman onun gönlü ölmez" demişti.

Şeyhulislâm anlatıyor: Sâlimî'nin ustadı olan Şeyh Ebû Kasım Dımaşki tasavvufun ne olduğunu Kettâni'ye sormuş, O da: "En aşağı mertebesini bile sen kavrayamazsın" cevabını vermişti.

Birisi Ebu Hafs'a sormuş: "Sûfî kimdir?" O da bu soruya: "Sûfî, kimdir, diye sormayandır" cevabını vermiş.

Şeyhulislâm der ki: Bu ilim Allah'ın sırrı, bu zümre de sır sahibidir. Padişah'ın sırrı ile bekçinin ne işi var! Bu işin aslı anlamak değil, bulmaktır. Onu bulmayan inkâr eder, her kim bulduysa perişan olmadı. Arama ve çabalama ile onu bulacağını sanma. Onu ancak hürmet ve edeble bulursun. Soru soran bu işi inkâr ettiği için soru sormaktadır. Bu işten bir parça nasib (ve koku) alanın soruyla işi ne? İnkâr etme, zira inkâr (bedbahtlık ve) uğursuzluktur. Bu işten mahrum olanlar inkâra sapar. İnsanların bir kısmı bu işle meşgul değillerdir, bunlar aldanış içindedirler. Diğer bir kısmı bu işin içinde oldukları halde inkâr işiyle meşgûldürler. Bunlar işçi hükmündedirler. Üçüncü bir kısım bu işin sırrına ermişlerdir. Bunlar nur içinde gömülmüşlerdir.

EBU BEKİR ATA CUHFÎ (k.s.)

Şeyhulislâm onun şöyle dediğini anlatır: Bir gün Cuhfe'de yüksek bir yerde oturmuştum. Gördüm ki bir sel gelmekte ve bir mahfe getirmekte, mahfe'nin içindeki bir kişi: "Allah'ın davetine icabet ediyorum. Eğer şu an başıma bir musibet geldiyse bunun ne önemi var? Uzun bir süre afiyet içinde yaşamadım mı? diyordu. Sel mahfeyi alıp denize götürdü.

Cuhfe sel gelen bir yerdir. Buraya Cuhfe denilmesinin sebebi gelen her şeyi silip süpürmesi ve alıp götürmesidir.

EBU BEKİR ŞEKKÂK (k.s.)

Adı Muhammed b. Abdullah olup Ebu Said Harraz'ın sohbetlerine katılmıştır. Ebu Said'den : Bir gün sahrada giderken on kadar çoban köpeği bana saldırdı. Bana yaklaştıklarında mûraka-

beyle meşgul oldum. Gördüm ki içlerinden çıkan bir ak köpek öbürlerine hücum edip benden uzaklaştırdı. Bu köpek, öbürleri benden uzaklaşana kadar yanımdan ayrılmadı. Bir ara dönüp baktım ama göremedim.

228 Şekkâk, Ebu Said'in şu sözünü rivayet eder: "Allah'ı zikretme halinde ol, şayet halin kuvvetelenirse zikirden gaib olursun ve artık bundan böyle Allah seni zikreder.

Şeyhulislâm meseleyi izah ediyor: "Lisan zikirde, zikir Mezkûr'de, gönül rahmette, rahmet nurda, can iyanda olmuştur ve iyan beyandan ıraktır. Hakk'ın nasibi Hakk'a Adem'in nasibi Adem'e ulaşmıştır. Su ve toprak fâni olmuş, ikilik yoğluğa dönüşmüştür.

EBU BEKİR ŞIBLÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup adı Ca'fer b. Yunustur. Bazılarına göre Dülef b. Ca'fer diğer bazılarına göre de Dülef b. Ca'hder'dir. Bağdat'taki kabir taşı üzerinde Ca'fer b. Yunus yazılıdır.

Şeyhulislâm'a göre Mısırlı olup Bağdad'a gelmiş, Hayrun Nessac'ın meclisinde tevbe etmiş, Cüneyd'in müridi olmuştur. Alim, fakih ve müzekkir (vaiz) idi. Kendine ait bir meclis kurmuştu. Malîkî mezhebinde idi. Muvatta, ezberlemişti. Babası, halifenin baş hacibi yani Çavuşbaşı idi. Sülemi'nin Tabakatında aslen Horasanlı olduğu, Bağdad'da doğup büyüdüğü yazılıdır. Kökü Fergana'nın Usruşûne beldesine dayanır. Söylendiğine göre doğum yeri de Samarra'dır.

Cüneyd,"Şiblîye içinizden biri gibi bakmayınız. Zira O Allah'ın gözlerinden bir gözdür." demiştir.

Seksenyedi yıl yaşamış hicretin 334/945 senesinde Zilhicce ayında vefat etmiştir.

Cüneyd: "Her zümrenin bir tacı var, bu zümrenin tacı Şiblîdir." demiştir.

Şiblî 22 kere (akıl) hastanesine atılmıştır.

"Özgürlük gönül özgürlüğüdür, başkası değil," demiştir.

Şeyhulislâm, Hafız–Sûfî Ebu Said Malinî Şiblî'nin aşağıdaki sözünü nakl ettiğini söylemiştir. "Sahip olduğunuz vakit sermayesinin değerini iyi biliniz, yarın da sermayeniz yine bu olacak. Ebede kadar onunla olacaksınız."

Şeyhulislâm, münâfıkların yarın "Geri dönünüz ve nur isteyi-

niz" (Hadid. 57/13) demelerinden de bu anlaşılır.

Şeyhulislâm diyor ki: Şiblî vasiyet etti ki bu (yukarıdaki menkıbeyi ve) sözü yazınız ve daima hatırınızda tutunuz. Şiblî'nin bundan daha iyi bir sözü size nakl edilmez. Yarın size hiçbir yeni vakit getirmezler ki getirilen o vakit burada sahip olduğunuz vakit olmasın.

"Bana dua et" diye ricada bulunan bir zâta şu şiiri okumuştu:
229 *"Zaman geçip gitti, halk ise benim şefaatçi olmamı istiyor. Acaba yarın bana Leylâ'nın katında şefaatçı olacak biri olacak mı?*

Bir gün: "Seni çok şişman görüyoruz. Oysa aşık olduğunu iddia edenler arık olur." dediler. Şu şiiri okudu:

Kalbim sevdi ama bedenimin haberi olmadı. Haberi olsaydı hiç böyle şişman olur muydu?

Sordular ki: Sema eden, ama dinlediğinin anlamını bilmeyenler var. Bu nasıl bir şeydir? Şu şiirle cevap verdi:

Kuşluk vakti öten nice kumrular,
Dertli olarak dallarda öterler.
Anlatamam şikayetimi ona,
Anlatamaz şikayetini o bana,
Ancak derdine bakıp anlarım halini,
Bakıp derdime o da anlar halimi.
Eski dostluğu hatırlaya hatırlaya
Ağladı derdinden ve coşturdu hüznümü!

Şeyhulislâm: Bu beytler Şiblî'nin değil Mecnun'undur, ama O okudu.

Şibli Abdurrahman Horasanî'ye dedi ki: "Ey Horasanlı! Şiblî'den başka birinin Allah dediğini gördün mü?"

Horasanlı: "Şiblî'nin de Allah dediğini hiçbir gün duymadım" deyince Şiblî kendisinden geçip yere yığılıverdi.

Abdurrahman Horasânî anlatıyor: Adamın biri Şiblî'nin evine gelip kapısını çaldı. Şiblî, başı açık, yalın ayak dışarı çıkıp: "Kimi arıyorsun", dedi. Adam: "Şibli'yi" dedi. Şibli "Allah'ın rahmetinden uzak kalsın, O'nun kâfir olarak öldüğünü işitmedin mi," dedi.

Şeyhulislâm: "O, Şiblî sözü ile nefsi kast etmiştir" demiştir.

Bir kere Şiblî'nin evinde bir cemaat toplanmıştı. Şibli güneşe baktı ve batmak üzere olduğunu gördü. Kalkıp ikindi namazını

kıldılar. Şiblî güldü ve: "Aşağıdaki beytleri söyleyen ne hoş söylemiştir," dedi.

Aşk bugün bana namazı unutturdu.
Gecemi gündüzden ayırd edemez oldum.
Efendim zikrim yemeğim, suyumdur.
Görebilirsem, yüzünde derdimin dermanı.:

230 Sûfilerden biri anlatıyor: Medine'de Mescid'de bulunuyordum. Bir dilenci geldi ve: "Yâ Allah! Yâ Cevâdî (Cömerd) dedi. Şiblî bir ah çekti ve: "Hak Tealâ'yı cömertdir diye övmeye nasıl gücümüz yeter ki bir insan diğer insanı şöyle övmektedir.

Eli açık olmayı öyle alışkanlık haline getirdi ki
Eli sıkı olmak istese buna gücü yetmez
Güler yüzle varınca görürsün onu
Ondan istediğini ona vermek durumunda olduğunu
Elinde olmasa canından başka bir şey uman
Hangi yoldan varırsan var o bir deniz
Dalgası ikram, sahili cömertlik."

Sonra Şiblî ağladı ve dedi ki:

"Ey Ulu Cömert: Şu organları yarattın himmetleri ihsan ettin, sonra sadece sana muhtaç olmalarını, onlara ve ellerinde bulunan şeylere ihtiyaç duymamalarını bazı zümrelere sen lutfettin.

Ey cömertliklerine sınır olmayan! Onların ihsanları sınırlı, seninki ise hadsız hesapsız.

Ey cömertliği bütün cömertlerin üstünde olan, bütün cömertlerin cömertlik kaynağı da sensin."

"Müminlere, gözlerini sakındırmalarını söyle," (Nur,24/30) ayetini okuyan Şiblî ağladı ve: "Baştaki gözü namahremlerden, gönüldeki gözü Allah'tan başkasına bakmaktan korumak lâzım," dedi.

Menkîbeye göre birgün pazardan giderken: "Hıyarın onu bir akçaya" (Hıyar hem salatalık, hem hayırlı kişiler anlamına gelir) di-
231 yen pazarcının bağırdığını gördü: "Hıyarın onu bir akçaya olursa, şirarın (şerli kişilerin) hâli nice olur" dedi.

Şiblî diyor ki: "Vaktiyle helâlden başka birşey yemeyeceğime ahd etmiştim. Sahrada yolculuk yaparken bir incir ağacı gördüm, yemiş almak üzere elimi uzattığımda, ses geldi: Ahdine bağlı kal ve

benden yeme, zira ben bir Yahudi mülkûyim."

"En acaib şey nedir?" diye soranlara dedi ki: "Allah Tealâ'yı tanıdıktan sonra ona asi olan bir gönülün hali!"

Şiblî'nin hizmetkâri Bükeyr Dineverî anlatıyor: Üzerimde bir akçe hak vardı. Hak sahibine bin akçe sadaka verdiğim halde şu anda gönlüme ondan daha fazla ağırlık veren bir şey yok.

Yine Bükeyr'in anlattığına göre ölüm döşeğinde olan Şibli kendisine abdest aldırılmasını istedi, kendisine abdest aldırdım, ama sakalını hilâllemeyi unutmuştum. Dili tutulmuş olduğundan eliyle elimi sakalına götürdü, sonra hemen ruhunu teslim etti. Bu olaya işaret eden biri: "Ruhunu teslim etmek üzere iken bile şeriatın âdabından bir âdabı terk etmeyen bir er hakkında ne söylenebilir ki..." demişti.

Yine Bükeyr anlatıyor: Ölüm döşeğinde yatan Şibli Cuma günü biraz rahatlamıştı. "Camiye gidelim" dedi ve bana dayanarak yola çıktı. Yolda karşılaştığımız bir kişiyi bana gösteren Şiblî: "Ey Bükeyr! Yarın bu adamla bizim işimiz var" dedi. Camide namazı kıldıktan sonra eve döndük. O gece Şiblî vefat etti. Falan yerde bir gassal var, salîh bir kişidir, onu getirelim, dediler. Sabahleyin kapısına vardım. Selâm verdim. Yavaşça kapıyı çaldım. İçerden ses geldi: "Yoksa Şiblî vefat mı etti?" "Evet" dedim. Dışarıya çıkan kişinin bir gün önce yolda karşılaştığımız adam olduğunu gördüm. Şaşa kaldım ve: "Lailahe illallah!" dedim. "Neden şaşırdın" dedi. Sebebini anlattım. Sonra: "Allah aşkına söyle, Şiblî'nin vefat ettiğini nereden bildin?" dedim. Dedi ki: Behey cahil! Şibli dün beni kast ederek: "Yarın bu adamla işimiz var," dememiş miydi?

EBU BEKİR YEZDAN-YÂR ÜRMEVÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup ismi Hüseyn b. Ali b. Yezdanyardır. Tasavvufta kendine özgü bir yol tutmuştu. Şiblî ve benzeri bazı şeyhler O'nun yolunu reddederlerdi. Kendisi de bazı Iraklı şeyhlerin sözlerini reddederdi. Zahir ilimlerde, muamele ve marifet konusunda bilgili idi.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Bekir Yezdanyâr Allah Tealâ'yı rüyada gördü ve: "Yarab! Bir ihtiyacım var" dedi. Allah Tealâ:

"Sana verdiklerimden daha iyi hangi hacet var ki onu istiyorsun." Seni Sufîlerin Destbendi olmaktan kurtarmadım mı?

Şeyhulislâm diyor ki: Bir yerde "Sufîlerin Desbendi" (bestbend: kelepçe) ifadesinin anlamının sorulduğunu gördüm. Dedi ki: (Sufi-
232 ler sana ayakbağı) "Anlamsız hal, boş işaretler!"

Sufîler ve onları red meselesiyle ilgili onun hikâyeleri var. Bu hikâyeler müşkildir. Velhasıl kendisi zâhirde telbis sahibi (hali karışık), batında hakikat ehli idi.

Şöyle demişti: Melekler semaların, hadis alimleri sünnetin, sûfiler Allah'ın bekçileridir.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Abbas Nihavendî bir gün sabah namazından sonra bütün sufîlerin uyuduklarını gördü ve:

—"Uyuyunuz, uyuyunuz, hepiniz yatınız, zira O çalışıyor, dedi. Demek istedi ki: Onun emrine uyduğunuza, sohbetini ve mahabbetini tercih ettiğinize göre yatabilirsiniz, uyumak hakkınız.

Yine o demiş ki: Benim sufîlerin aleyhinde konuştuğumu görüyorsunuz. Ama ben onların Hakk'ın sırlarını, buna ehil olmayanlara anlattıklarını görüyor, bundan dolayı kıskançlığım tutuyor ve onların aleyhlerinde konuşuyorum. Bu durum dışında ben onları bilginler, ulular ve lûtuf ehli olarak tanırım. Onları severek Hak Tealâ'ya yakın olmaya çalışıyorum.

Sözleri:

—Marifet, Allah Tealâ'nın birliğinin kalbte bir hakikat olarak ortaya çıkmasıdır.

—Mahabbetin aslı (Allah'a ve Resûlune) muvafakattır. Seven, sevgilisinin rızasını herşeye tercih eder.

—Bir yandan tevbe eden, öbür yandan günah işlemeye devam eden bir kimseye, Allah tevbe edip kendisine dönmeyi ve yönelmeyi haram eder.

EBU BEKİR SAYDALANÎ (k.s.)

Ulu ve namlı şeyhlerdendir. Şiblî ona tazim ve hürmet ederdi. Farslı idi. Nişabur'da vefat etti.

Sözleri:

—Hak ile sohbet ediniz, buna gücünüz yetmezse Hak Tealâ ile sohbet edenlerle sohbet ediniz ki onlar vasıtasıyla Hakla sohbetin feyzi size de ulaşsın.

— Akıllı o kimsedir ki, ihtiyaç ölüsünde konuşur ve lafı gereksiz yere uzatmaz.

— Hakla birlikteliğiniz çok, halkla az olsun.

Mûritlerinden biri anlatıyor: Vefatından sonra, üzerinde adı yazılı bir levha hazırlayıp kabrine koydum. Tahrib ettiler, bir daha yaptım ama yine tahrib ettiler. Birkaç kere daha yaptım ama yine tahrib ettiler. Ondan başkasının kabrine böyle bir şey yapılmadı. Bunun sırrını ustad Ebu Ali Dekkâk'tan sordum. Buyurdu ki: O zat dünyada tanınmaz olarak yaşamayı tercih etmiş. Hak Tealâ da onun nam ve nişanının olmamasını istemiştir. Sen onu teşhir etmek istiyorsun, hiç olacak şey mi bu?

EBU BEKİR HABBAZ BAĞDADÎ (k.s.)

Cerirî'nin üstadlarındandır. Çoluk çocuk sahibi olma, helâl yoldan cinsî arzuları tatmin etmenin cezasıdır. Bunun haram yoldan olanından Allah korusun.

EBU BEKİR İSA MUTAVVİÎ (k.s.)

233 Ehber şehrindendir. Ebu Bekir Habbaz'ın (somuncu'nun) akranıdır ama ondan uludur. Kendisini ölüm döşeğinde ziyaret eden Ebu Bekir Tahir ona: "Allah hakkında hüsnü zan sahibi ol," dedi. Buna cevaben dedi ki: "Benim gibi birine hiç böyle söylenir mi? Eğer O beni hayatta bırakırsa kendisine tapmaya devam ederim, yok eğer katına çağırsa emrine uyup giderim. Hicrî 305/917'de vefat etti.

EBU BEKİR TAHİR EBHERÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup adı Abdullah b. Tahir b. Haris el-Tâîdir. Cebel bölgesi şeyhlerinden olup Şiblî'nin akranıdır. Takva sahibi bir alim idi. Yusuf b. Hüseyn Razî'nin sohbetinde bulunmuş, Muzaffer Kirman Şahî'ye yoldaş olmuştu. Şeyh Muhalleb b. Ahmed b. Merzûk Mısrî der ki: Ebu Bekir Tahir'in sohbetinden faydalandığım kadar hiçbir şeyhin sohbetinden faydalanmadım. Hicrî 330/941'dE vefat etmiştir.

Birgün Ebu Bekir Tâhir bir kumaşcı dükkânının yanından

geçti. Kumaşcının oğlu şeyhin dostu idi. Şeyhi görünce dükkândan çıkıp ardınca oğlunu burada göremedi ve kızdı. Oğlunun peşinden gitti, O'nu şeyhin yanında buldu. Bir miktar hırpaladıkdan sonra alıp dükkâna götürdü. Şeyh o gece sabaha kadar huzursuz oldu. Ertesi gün, cariyesini yanına alıp kumaşcının evine vardı. Dışarı çıkan kumaşcıya:

"Dün gece huzursuz oldum, dünya malı olarak sadece şu cariyem var. Dün gece seni rahatsız ettiğim için bunu sana vermek istiyorum. Kabul edersen al, etmezsen azad olsun" deyince kumaşcı derhal şeyhin ayaklarına kapandı ve:

—Ey Şeyh! Ben günah işledim, sen mi özür diliyorsun, dedi. Şeyh buyurdu:

—Doğru, suç senin ama bana vurdular. (Allah hesabını benden sordu, ben rahatsız oldum.)

Hakikat nedir, sorusuna verdiği cevap: "Hakikat tümüyle ilimdir" Yine sordular: "Peki ilim nedir?" Dedi ki: "Tümüyle hakikattır." (Şeriat tasavuftur, tasavvuf ta şeriattır.)

Şöyle demişti: Cem, dağınık olanları toplamak, tefrika toplu olanları dağıtmaktır. Topladığın zaman "Allah" dersin. Dağıttığın zaman yaratıklar alemine bakarsın.

Şunu anlatmıştı: Kâbe'de ağlaya ağlaya veda tavafı yapan bir adam gördüm. Şu dizeleri söylüyordu:

234 Niceleri var ki sana yakındır ve seni sevdiğini iddia eder. Ama uzak olan seni daha çok sevmekte ve sana daha yakın bulunmaktadır.

EBU BEKR b. EBÛ SA'DAN (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Ahmed b. Muhammed b. Ebî Sa'dândır. Bağdadlıdır. Cüneyd'in mûridi, Rûzbarî'nin akranıdır. Sûfîlik yolu konusundaki bilgiler hususunda çağındaki şeyhlerin en alimi idi.

Ebu Hasan Hadik ve Ebu Abbas Fergânî demişlerdi ki: Şu çağda şu zümre arasında iki kişiden başka kalmamıştır: Mısır'da Ebu Ali Rûzbarî, Irak'da Ebu Bekir b. Ebu Sa'dan, Ebu bekir'in buluşu Ebu Ali'den daha fazladır. Sözleri: "Sûfîlerle sohbet eden bir kimsenin nefsi, gönlü ve malı olmaması lâzımdır. Eğer o (geçim) sebeplerine bakarsa maksadından uzak düşer ve oraya ulaşamaz.

—Sûfî sıfatların ve resmiliğin dışına çıkan kimsedir: Fakir ise (geçim vasıta ve) sebeplerine sahip olmaması ona fakir isminin ve-

rilmesini icab ettirmiş ve müsebbib'e giden yolu kendisine kolaylaştırmıştır.

—Tasavvufta inzivayi tercih etmeyen gabi yani cahildir.

Şeyh Ebu Abdullah b. Hafif anlatıyor:

Bağdad'da bayram namazından sonra Ruveym bana: "İbn Ebi Sa'dan'ı biliyor musun?" diye sordu. "Biliyorum deyince dedi ki: "Ona git, bugün bizi sohbeti ve dostluğuyla şereflendirmesi için ricada bulun." Gittim, evinde buldum, bir dehliz içinde idi, üzerinde oturduğu eski bir hasırdan başka bir şey yoktu burada. Elçilik görevimi yerine getirdim. Şeyh bana: "Şu sofrayı tut, yemek getirmesi için dışarda duran adama götür" dedi. Yoksa Ebu Muhammed Ruveym'in davetini kabul etmiyor musun?" dedim. Kabul ettim ama şöyle bir hadis var, dedi. Hz. Ali'nin (a.s.) rivayetine göre bir kere Hz. peygamber velime denilen bir dü-
235 ğün yemeğine davet edilince Hz. Ali'ye: "Ya Ali, kalk, eve gidelim bir parça ekmek yiyelim. (Açlığımızı az da olsa giderelim.) Ta ki halkla birlikte nazik bir şekilde yemek yememiz mümkün olsun." Bunun üzerine sofrayı götürüp dışardaki adama verdim. Üç yufka, bir de katık getirdik, yedik ve gittik.

EBU BEKİR ATÛFÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Ali b.Hüseyn b. Vehb Atufî olup Cüneyd'in (k.s.) mûrididir. Hicrî 345/956'da Remle'de vefat etti. Şöyle demişti: Üstadım demişti ki: Sûfîler zümresine itikadı olan ve onların sözlerini kabul eden birine rastladığınızda, beni hayır dua ile hatırlamasını kendisinden rica etmeyi unutmayın.

Şeyhulislâm anlatıyor: Hallac–ı Mansur *Cemu'l–ayn* isimli kitabının sonunda der ki: Her kim bizim sözlerimize iman getirir ve ondan zevk alırsa benden ona selâm söyleyin.

Şeyh Amu, Şeyh Seyrevanî'nin şöyle dediğini nakl eder: Eğer kötürüm değilseniz bize mahabbet besleyen bir kişiyi ziyaret için Horasan'a dahi gidiniz.

Şeyh Abbas, Şeyh Seyrevanî'nin şöyle dediğini anlatır: Sûfîler zümresinin dostu olan kişilere iyilik yapmanızı size tavsiye ederim.

EBU BEKİR SEKKÂK(k.s.)

Ölümü özleyen, diri kişilerin bal şerbetinden aldıkları hazdan daha fazla haz alırlar. Şeyhulislam diyor ki: Kendisinden başka tanrı bulunmaylan yüce Allah'a and olsun ki talihli bir kul için Azrail'in gelip "Korkma, merhametlilerin en merhametlisi olanın katına gidiyorsun, kendi öz vatanına dönüyorsun, büyük bir şenliğin olduğu yere gidiyorsun. Bu günden daha iyi, daha güzel ve daha hoş hiç bir gün yoktur. Bu dünya bir konaklama yeridir, müminin zindanıdır." Burada bu işareti varlık bir vesiledir, birden bu vesile ortadadan kaldırılır ve uzaklaştırılır. O vakit hakikat tecelli eder ve kişi ebedî hayata kavuşur.

Takva ehlinin ölümü, kesintisiz bir hayattır.
Öyle ölüler var ki bugün halk arasında yaşıyorlar.

EBU BEKİR SAKKÂ (k.s.)

Şöyle demişti: Vaktiyle bir gemide yolculuk yaparken rüzgâr çıktı ve denizde şiddetli bir fırtına koptu. Gemidekiler feryad ve dua etmeye başladılar. Başını kilimin altına sokan bir derviş gemide rahat rahat oturuyordu. Yanına varıp: "Sen de bir şey söyle" dediler. Başını kilimden çıkaran derviş: *"Şaşarım şu kalbine, nasıl değişti"* dedi ve başını tekrar kilimin altına soktu. Gemidekiler, "Bu deli imiş, halk kendisinden dua istiyor, o ise şiir okuyor." "Bana olan şiddetli sevgin neden ortadan kalktı." Bunun üzerine o rüzgâr ve fırtına bir
236 parça dindi. Gemidekiler tekrar: "Bize bir şeyler söyle, öğüt ver." dediler. Tekrar başını kilimden çıkardı ve bir beyt daha okudu:

Şaşılacak şey şu ki:
Öfkede rıza gözüyle seni görüyorum!

Bunun üzerine rüzgâr kesildi. Deniz sakinleşti.

O iki beyt okumuş, ben bunun üçüncüsünü başka bir yerde gördüm, diyen Şeyhulislâm şu mısraları okumuş:

"Eğer vuslatını lûtfedersen beni ihya etmiş olursun.
Aksi takdirde bu yol zor dostum zor!"

EBU BEKİR MISRÎ (k.s.)

Adı muhammed b. İbrahim olup Ebu Bekir Dükki'nin ve Karâfî'nin üstadı ve Nuri ile sohbeti vardır. Hicrî 345/956'da Ebu Bekir Atufî'nin vefat ettiği sene Ramazan ayında dünyadan göçtü. Ebu Bekir Mısrî anlatıyor. İçlerinde Cüneyd ve Nuri'nin de bulunduğu bir cemaatle birlikte bulunuyorken kavvâl (hanende, ilahici) bir şiir okudu. Nuri kalkıp raksa başladı ama Cüneyd yerinde oturuyordu. Cüneyd'in başı ucuna gelen Nuri eğilip ona: "Kalk" dedi ve şu ayeti okudu: "O, sadece dinleyenlere (sema ve raks edenlerin dualarını) icabet eder." (Enam 7/36) Cüneyd de şu ayeti okudu: "Dağlara bakıyor ve onları hareketsiz sanıyorsun, oysa onlar bulutlar gibi hareket etmektedirler." (Neml, 27/88), (Beni sakin görüyorsun ama içimde fırtınalar kopuyor.)

EBU BEKİR DUKKÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Muhammed b. Davud Dımaşkîdir. Aslen Dineverlidir. Ama Şam'da ikamet etmiştir, diyenler de var. Ebu Ali Ruzbârî ve emsalinin akranı olup, 120 sene yaşamıştır. İbn Cella'nin sohbetine katılmış, kendisine intisab etmişti. Zekkak-ı Kebir'in mûridi olmuş, Cüneyd'i görmüş, Ebu Bekir Mısrî ile sohbet etmiştir. Bu cihanda mücerred yaşadı. İyi hâl üzere olan çağındaki şeyhlerin büyüklerinden idi. Hicrî 359/969 senesinde vefat etti.

Şeyhulislâm diyor ki: Dükkî'nin hizmetkârı O'nun şöyle dediğini nakl etmiştir: "Afiyet ve tasavvuf ikisi bir arada olmaz."

Husrî'de bu konuda şunu söyler: "Sûfî'nin afiyet (ve rahat) ile işi ne!

Şeyh Ebu Abdullah Ruzbari bir nehrin kenarında taharet ya-
237 parken vesveseye tutuldu. (Acaba tam olarak temizlendim mi diye dereddüte düştü.) Esen bir rüzgâr el ve ayaklarının çatlamasına sebep oldu. Aciz kaldı ve: "İlahî afiyet dilerim dedi. Bir ses geldi: Afiyet ilimdedir. Tasavvuf yoluna girenler için afiyet sözkonusu olmaz"

Şeyhulislâm Dukki'nin şöyle dediğini anlatı: Nusaybin'de iken Sumeyî'ye misafir olmuştuk. Kendisi keyifli, kavvâli (ilahici) de hoş bir kişi idi. Aramızda yabancı da yoktu. Ortada bir

zevk ve bir hâl (coşma–taşma) da yoktu, herkes sakin idi. Sumeyî dedi ki: Vakit hoş, ilahici hoş, aramızda yabancı yok. Ne bu hareketsizlik! Bunun üzerine Dukkî dedi ki: "Vaktimiz semanın üstünde!" Sümeyi: "Bu ne demek", diye sordu. Dukkî bu şu demektir: "İlahicinin okuduğu şeylerde hep ben–sen var, kulağıma sürekli olarak ben–sen sözleri geliyor. Tasavufta ben ve senin ne işi var sufilere birlikten başka bir şey lâzım değil," Dukkî bir hal, öyle bir hareket ve coşku zuhur etti ki üst ve başlarını yırttılar, feryad ve figanlar kopardılar.

Şeyhulislâm anlatıyor: Vaktiyle çölde yolculuk yapan Dukkî sızlanarak "İlahî kendi zâtından bana lûtf ettiğin hakikattan bir parça gönlüme aşikâr kıl ki canım huzur bulsun" dedi. Bunun üzerine ona bir parça fetih nasib oldu. Yine sızlanmaya başladı. "Nerede ise mahvolacaktı. İlâhi buna takâtım yetmiyor, ört" diye niyaz etti ve bu hâl örtüldü. Şeyhulislâm diyor ki: Gaybın ve gayb ehlinin gizli (örtülü) olması Hak Tealâ'nın rahmetidir. Zira o bu dünyaya sığmaz. Bir kimseye o alemden zuhur eden bir şey derhal o kimseyi alıp götürür veya o kimsenin aklı buna takât getiremez, hâl ve tavrı değişir. Bunun için gayb ve hakikatın gizli olması iyidir. Gayb ve hakikat diyarında (bu gaybın ve hakikatın sırrına erene kadar bunun gizli kalması iyidir. Zira bu dünya vesileler alemidir. Karanlık bir zindandır. Vade tamlanıp rızkın tükenince gayb ve hakikatların kapısı açılır.

Dükkî demiştir ki: Allah'a yakın olmanın alâmeti, Allah hariç her şeyden ilgiyi kesmektir.

Yine: "Kulun sırrına Allah'ın kelâmı parlayarak gelince beşerî (ve nefsânî) bönlük ortadan kalkar" demiştir.

Fakirlerin içinde bulundukları haller itibariyle Allah'a göstermeleri gereken edeb konusundaki kusurları sorulunca: "Bu, hakikî ilimden zâhirî ilme düşmelerinin sonucudur" dedi.

EBU BEKİR TAMESTANÎ (k.s.)

238 Beşinci tabakadan olup Farslıdır. Şiblî ve İbrahim Debbağ Şirâzî'nin mûrididir. Ulu şeyhlerden olup kerametler ve âyetler (harikalar) sahibi idi. Manevî hali ve vakti itibariyle tek idi. Şiblî onu takdir eder, kadru kıymetini yüceltirdi. Fars şeyhlerinin sohbetlerine katılmış, pek fazla saygı görmüştü. Sekr ve mahabbet onun galib

hali idi. Remz ve sözleri yüce idi. Fars'ta onun kelâmına kimse takât getiremedi. Çağındaki şeyhler onun Horasan'a gitmesini uygun görünce Nişabur'a geldi ve burada vefat etti.

Sözleri:

— Hayat ancak ölümdedir. Şunu demek istiyor: Kalbin hayatı, nefsin ölümündedir.

Şeyhulislâm diyor ki: Hayatta olan hiçbir kimse nefsini öldürüp onunla yaşamadığı sürece yaşamış olmaz.

Bana öğüt verin diyen birine dedi ki: "*Himmet*! Himmet, işin başı da sonu da bu, her şey ona bağlı."

—En büyük nimet nefsinden sıyrılıp çıkmandır. Zira yüce Allahla senin aranda en kalın perde *nefstir*.

—Bir kimsenin nefsinden yine nefsiyle kurtulması mümkün değildir. Tersine nefsinden O'nunla ve ona olan sağlıklı bağlılığı ile kurtulabilir.

EBU BEKİR FERRA (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Muhammed b. Ahmed b. Hamdûn el-Ferrâdır. Nişabur'un ulu şeyhlerindendir. Firasette mertebesi yüce idi. Onu görmüş olan Şeyh Amû: "Eğer ben onu görmemiş olsaydım sûfî olmazdım," demiştir. Ebu Ali Sakafî, Abdullah Münâzil, Ebu Bekir Şiblî, Ebu Bekir Tahir Ebherî, Mûrtaiş ve emsali şeyhlerin sohbet meclislerinde bulunmuştu. Eşsiz idi, hoş bir yol tutmuştu. Hicri 370/980 senesinde vefat etti.

Şeyh Amû anlatıyor: Bir cemaatla hacca gitmek üzere yola çıktım. Nişabur'a gelince yoldaşlarım bana Ebu Bekir Ferrâ'nın ziyaretine gitmemem, zira geri dönüp anne ve babamla kalmamı öğütleyebileceğini söylediler. Bir süre tereddüt ettim. Sonra belki kendisini dönüşte bulamam diye ziyaretine gitmeye karar verdim. Mescide vardım. Onu bulamadım. Bir süre bekledim. Sonra mescidin kapısından içeri girdiğini gördüm. Perişan bir halde idi, elinde birkaç post parçası vardı. Gürah derisiydi bunlar. Selâmıma, ve aleyküm diye karşılık verdikten sonra, nereden geldiği mi sordu. Herat'tan geldiğimi söyledim. Nereye gidiyorsun, dedi. Kıble yönüne dedim. Baban var mı, dedi. Evet var, dedim. Geri dön, var babanla ol, dedi. Başüstüne, deyip oradan ayrıldım, yoldaşlarıma geldim. Gitmem konusunda o kadar

ısrar ettiler ki onlarla gitmeye karar verdim. Beni şiddetli bir sıtma tuttu. Ertesi gün şeyhin huzuruna varınca: "Ahdini bozdun ha" de
239 di. "Ey şeyh tevbeler olsun!" dedim. Buyurdu ki: "Allah'ı her şeye tercih etmeyenin kalbine hiçbir şekilde *marifet* nuru ulaşmaz."

— İyilikleri gizlemek kötülükleri gizlemekten daha uygundur. Zira bununla kurtuluş umulur.

EBU BEKİR ŞEBEHÎ (k.s.)

Beşinci tabakadandır. Adı Muhammed b. Ca'fer eş-Şebehîdir. Nişabur'da çağındaki Fûtûvvet ehli şeyhlerden idi. Ebu Osman Hîrî ile sohbet etmiş, hicrî 360'da dünyadan gitmiştir. Şöyle demişti.

—Fütüvvet, güzel ahlâk ve iyilik yapmaktır.

EBU BEKİR TARSÛSÎ (k.s.)

Şeyhulislâm bu zatın altıncı tabakadan olduğunu söylemiştir. Adı Ali b. Ahmed b. Muhammed Tarsusî'dir. Nice yıllar Mekke'de Mûcavir hayatı yaşamıştı. İbadetinden ötürü ona *Tavusu'l-haremeyn* derlerdi. Ulu bir sufî idi. Ebu Hasan Mâlikî'nin mûridi olup ibrahim Şeybân Kirmanî'nin sohbetinde bulunmuş, ona intisab etmişti. Şeyh Sülemi onu görmüş, ama *Tarih* isimli eserine almamıştır. Şeyh Seyrevanî'nin akranı idi. Şeyhulislâm anlatıyor: Şeyh Abbas Fakir bana dedi ki: Şeyh Ebu Bekir Haramî şunu söylemişti: Mekke'de bir şahsa misafir olmuştum. Bu zatın şiir okuyan bir cariyesi vardı. Bu cariye şu şiiri okudu:

senin için niceleri beni kınadı.
İleri geri lâf etti.

Bunu dinleyen bir derviş yerinden sıçrayıp birkaç defa nara attı ve "Seni, senin sevginde senden başka kim kınadı?" dedi, sonra yere düştü ve can verdi.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Abdullah Bakû demiş ki: Eyûb Neccâr Mekke'de Kazvinli bir şahsın evinde sema ediyordu. Bir kavvâl (hanende) Farsca bir beyt okudu. Arkasına dayanıp ayağa kalkan Eyyub Neccâr: "Bu çağrı senden!" deyip kendinden geçti, yere düştü ve dünyadan göçtü.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Kâsım Sâih, bir cemaatla misafirlikte

idi. Bir hahende şunu okudu:

240 *Bir ev ki sen içindesin*
O ev lambaya muhtaç değil,
Uğurlu yüzün bizim delilimiz,
Herkes dililini ortaya getirdiğinde,
Allah bana vermesin bir kurtuluş,
Eğer bir gün senden kurtulmak istersem.

Ebu Kâsım Sâih sağ elini kaldırdı ve bir nara attı. Baktılar canı çıkmış!

Şeyhulislâm anlatıyor: Sûfîlerden biri hikaye etmiş. Nişabur'da bir hâdise olmuş ve halk dışarılara dökülmüştü. Ben ise camide kalmıştım. Caminin bir köşesinde bir derviş daha vardı. Bu derviş, içeri giren bir hanendeden bir şeyler okumasını rica etti. O da şu şiiri okudu:

Sevgi ile aramdaki âşînalık
Ya ebedîyen bitmeyecek ya da ebediyet bitecek
Dünyadan ayrıldığımda senin sevgin
Gönlümde olacak ve bunu hiç kimse bilmeyecek.

Bu şiiri işiten derviş hemen yere düştü, iki namaz arasında debelendi, sonra sakinleşti, varıp bakınca gördük ki işi tamam olmuş.

Yine Şeyhulislâm anlatıyor: Bir derviş, Basra ile Kûfe arasında bulunan Übülle şehrinde giderken tesadüfen bir köşkün yanından geçti. Köşkte bulunan ulu bir kişinin önündeki Muğanniye bir cariye bir şeyler okuyordu. Sûfînin kulağı şu beyte takıldı:

Her gün bir Renge gidiyorsun, ama senin şu halin daha güzel!
Her gün değişiyorsun, ama şu tavrın çok daha şahane!

Bu beyt hoşuna giden derviş: "Ya cariye Allah hakkı için, efendinin başı için şu mısraları bir daha tekrarla," dedi. Cariye de tekrar etti. Efendisi neden tekrar okuduğunu ve ileriye doğru devam etmediğini sorunca: "Köşkün dibinde bir derviş var, hoş hâl olmuş, onun için tekrarladım." dedi. Efendi aşağı bakınca o garibin hoş hâl olup sema ettiğini gördü. En sonunda bir söz söyleyen derviş bir nara attı ve can verdi. Bu manzarayı gören efendinin hali değişti. Cariyeyi azad etti. Şehrin yaşlılarını davet etti.

Dervişin cenaze namazını kıldılar ve:

— "Beni bilir misiniz? Ben falan oğlu filanım. Siz şahid olun ki
241 sahip olduğum bütün emlâkimi ve çiftliklerimi dervişlere *vakf* ettim. Köşkümü hayrat yaptım." Sonra elinde bulunan bütün altın ve gümüşleri dağıttı. Kaftanını çıkardı, bir peştemal bağladı, hırka giydi, rida takındı, çöle giden yolu tuttu. Gözden kaybolana kadar halk ardından ona baktı. Gözleri yaşarmıştı. Bundan sonra hiçbir kimse ne onu gördü, ne de ondan bir haber aldı.

Ebu Hasan Derrac ve Fuvatî bunu hikâye etmişlerdir. Fuvatî der ki: "Ben o günden daha hoş bir gün görmedim."

Şeyh Ebu Abdullah Cellâ anlatıyor: Mağrib'te iki acaib şey gördüm. Birisi şu: Kayravan camiinde saflar arasında dolaşan halktan bir şeyler dilenen ve: "Ey insanlar ben bir sufî idim. Ama zayıf düştüm" diyen bir kişi görmüştüm. Diğer şu: Birinin adı Cebele, diğerinin Züreyk olan iki Şeyh gördüm. Her birinin mûridleri ve öğrencileri var idi. Bir gün Cebele, mûridlerini yanına alarak Züreyk'ı ziyaret gitti. Zûreyk'ın mûridlerinden biri Kur'an okudu. Bunun tesiriylle hali hoş olan ve duygulanan Cebele'nin mûridlerinden biri bir nara atıp can verdi. Onu defn ettiler. Ertesi gün Cebele Zûreyk'e gelerek: "Dün bize Kur'an okuyan mûridin nerede" diye sordu. Onu davet ettiler, geldi. Yine Kur'an okudu. Cebele öyle bir çığlık koparark nara attı ki hanende olduğu yerde can verdi. Sonra Cebele dedi ki: "Bir sizden, bir bizden, ama bu işe ilk başlayan daha haksız!"

EBU BEKİR SÛSÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. İbrahim Sûsî Sûfidir. Suriye'deki Remle'de ikâmet ederdi. Şeyh Amû ile Ahmed Kûfânî onu görmüşlerdi. Hicrî 386/996'da Şam'da vefat etti.

Şeyhulislâm onun bir gece şunu söylediğini nakl ediyor: "Bize bir şeyler okuyacak biri lâzım."

Bir süre aradılar ama bulamadılar. Şeyh Ebu Bekir de araştırdı ama bulunamadı. Şeyhin isteğinde ısrar etmesi üzerine biri Ey Şeyh! Bulamadık ama buraya yakın bir yerde genç bir mutrib (şarkıcı) var, eğer mutlaka gerekli ise onu getirelim, dedi. Bu kişinin şaka yollu yaptığı bu teklifi Şeyh kabul etti ve: "Gidin getiriniz" buyurdu. Gidip getirdiler, bir şeyler içmiş (ve kafayı demlemiş) idi. Bir ye-

re oturttular. Gence *"Şu toplum aralarında neseb bağı bulunan samimi kardeşlerdir..."* beyitiyle başlayan bir şarkı okuyunca muazzam bir heyecan hâli ortaya çıktı, hepsi çoştu, taştı. Şeyh de kendinden geçmişti. Sema sona erince mutribin içi bulandı ve şeyhin seccadesine istifra etti. Şeyh: "Hiçbir şey söylemeyin, onu
242 seccadeye sarın ve derhal dağılın, başka yerde uyuyun." Sabah olunca mutrib ayıldı. Kendini seccadeye sarılmış gördü. Sofada bir kandil asılı idi. Şaştı kaldı. Bir narâ attı ve: "Huda hakkı için bu ne hâldir, ben buraya nasıl düştüm" dedi. Yanına gelen bir kişi başından geçenleri ve olup bitenleri anlattı. Derhal hâli değişti. Tevbe etti, elbisesini yırtıp, attı. Hırka giydi. Mûridler-den biri oldu. Şeyh vefat ettikten sonra onun iyi halini ve güzel davranışlarını dikkate alarak yerine geçirdiler.

Şeyhulislâm söz konusu mutrib şeyhin adı Muhammed Taberânî idi ve ben onun oğlu ile devamlı görüşüyorum. Herat'ta Şeyh Amû'nun hangahına geldi. Çok zarif ve yiğit bir kişi idi. Şeyh Amû, Ahmed Kûfânî'ye: "O beytler tam olarak hatırında var mı?" dedi. O da "Bir mısradan başkası hatırımda yok" diye cevap verdi. Şeyhulislâm: "Daha sonra bir kişi o beytlerin tamamını bana getirdi, ayrıca ben de bir kitapta onları gördüm. Aşağıya kaydediyorum: *Şu toplum aralarında neseb bağı bulunan samimi kardeşlerdir. Dostluğa dayanan bu nesebe hiç bir neseb denk olmaz. Birlikte şarab sütünü emerek kadeh anneye gereken saygıyı göstermedeler, sarhoşların ufak tefek hatalarını görmezler. Seni tereddüte düşürecek hiçbir huyları yok.*

Şeyhulislâm anlatıyor: Zunnun Mısrî, Şiblî, Harraz, Nurî, Derrâc, (r.a.) hepsi semada (Hakk'a) gitmişlerdir. Semada Hakka yürüyen bunlardan başka şeyhler ve mûridler de çoktur. Kimi Kur'ân semaında kimi diğer semalarda...

Naklederler ki, Zûrare b. Ebi Evfa Basra kadısı idi. Mihrabta oturur, okunan Kur'anı dinlerdi. (Kur'anı sema ederdi). "Sura üfürüldüğü gün..." (Müddessir, 74/8) mealindeki ayeti okuyan birini dinleyince bir sayha atıp can verdi.

Şeyhulislâm der ki: Bir sema ki didâr (güzel yüz) onu destekler, kişi gözünü ve kulağını ona verir, buna hiç güç yeter mi, akıl orada durur mu?

Keşfu'l-Mahcub mûellifi der ki: Aşağıdaki beytleri okuyarak Azerbaycan dağlarında dolaşan bir dervişi bizzat görmüştüm:

243 *Vallahi güneşin doğup batmadığı hiçbir gün yok ki.*
Hiçbir toplulukla oturup konuşmadım ki
O dostlarımın içindeki hakikî dost sen olmamış olasın.
Susadığımda su içmeye hiç kasd etmedim ki
Senin hayalini kadehte görmemiş olayım.
Derviş bunları söyledi, birden yere düştü ve öldü.

EBU BEKİR ŞUKEYR (k.s.)

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Bekir Şûkeyr Nişabur'da otururdu. Vaktin beyi olup, gönlü saftı. Hoca Sehl Su'lukî'nin akrabası idi. Bir gün Hoca Sehl onu gördü ve: "Hısım, bana hiç gelmiyorsun" dedi. "Geliyorum, ama ayağıma kalkmıyor, bana bakmıyorsun" dedi. Derviş olduğum için bana karşı kibirleniyor ve beni hor görüyorsun, demek istedi. Hoca: "Gel ki ayağına kalkayım" dedi. Bir zaman sonra Hoca Sehl'in evine vardı. Hoca onu görüp ayağa kalktı. Ama oradan ayrılırken ayağa kalkmadı. Bunu gören Ebu Bekir geri döndü ve şu mısraları okudu:

Gerçi çoluk çocuğum çok, malım az, borcum ise çok.
Rabbımın verdiği rızkla kanaat ederim, ihtiyacım onunla benim aramda kalır.

Bunu okuduktan sonra yürüdü gitti ve bir daha ona hiç uğramadı.

EBU BEKİR CEVZAKÎ (k.s.)

Kabri Nesa'dadır. Şunu anlatmıştı:

Bir gün çölde yolculuk yapıyordum. Ağzım kurudu, takâtım kesilmişti. Gelmekte olan bir genç gördüm ve selâm verdim. Saygı ve nezaketle selamımı aldı ve "Ya Şeyh, sana ne oldu" dedi. "Susadım, ağzımı ıslatmak için bir hıyarcık istiyorum" dedim. Genç: "Öyleyse yürü" dedi. Sonra "Ardına bak" dedi. Gencin sözüne itimadım vardı. "Ardıma baktım. Hıyar, kavun ve turunç ile dolu bir bağ gördüm. Bir tarafını açıp içine girdim. Dilediğimden aldım ve çıktım. Şeyh Ebu Said Ebu Hayr der ki: Bir gün Ebu Bekir Cevzakî'nin evinin kapısına vardım. O azametli bir şeyh idi. İçeri girip selam verdim ve:

— Ey Şeyh ! Bize bir hadis yazıp vermez misin, dedim. Bir cüz çıkardı ve: "Resulullah (S.A.) Hak Tealâ'nın iki ordusu var, biri yerde, diğeri gökte. Göktekiler, melekler olup alâmetleri yeşil-
244 dir. Yerdekiler Horasa'n ordusudur (Horasan Erenleri). Söz konusu ordu şu anda var olan zalim askerler değildir. O ordu sûfîler ordusudur. Bunlar bütün Horasan'ı ve bütün dünyayı istila edeceklerdir. Görmez misin ki? Onlardan yolda giden bir cemaat görsen, uzaktan bakınca bir ordu geliyor zannedersin. Bu zan değil, gerçektir ve Hak Tealâ onları böyle gösterir. Hakikatte bu ordu onlardır. Bunlar Hak Tealâ'nın erleri (Hak erenler, merdan-ı Huda) olup onu taleb eder, onu arar, dünyadan yüzçevirirler ve Mevlâlarına yönelmişlerdir. Onlardan başkası Hak Tealâ'dan başkasını ister ve ararlar. Onlar ise O'ndan başkasını asla aramaz ve istemezler. Bunlar dünyanın emirleri ve yeryüzünün padişahlarıdır. Halkın çoğuna bu hâl kapalıdır.

EBU BEKİR RAZÎ (k.s.)

Takva ve mücahede sahibi biri idi. "Şeyhler içinde ondan daha gözü yaşlı olanı yoktur." denilmiştir. Onu gören her mûbtedî ve mûrid, ibadetinin çokluğuna, göz yaşına, sabırsızlığına, yanışına ve semadaki hareketliliğine bakıp, kendisine tutulur ve esir olurdu. Başlangıçta sefere çıkmış, Mekke'ye varmış, oradaki sûfî şeyhlerle görüşmüş, bir sene mücavir hayatı yaşamıştı.

Şöyle demişti: Mekke'de canım sıkılmıştı. Yemen'e gittim. Bir akçe futûh geldi. Bununla eski elbisemin yerine yenisini almak istedim. Mekke'ye dönmek üzere yola çıktım. Mekke'ye gireceğim zaman o akçeyi iki taşın arası olan bir yere gömdüm ve üzerine de bir nişan koydum. Şehre girdim. Tavafı bitirdikten sonra Ebu Amr Zûccac'a varıp bir mesele sordum. Önce dedi git gömdüğün o akçeyi ihtiyacın için harca. Vardım, dediği gibi yaptım ve geldim. O zaman sorumu cevapladı.

EBU BEKİR MÛFİD (k.s.)

Adı muhammed b. Ahmed b. İbrahim olup ulu imam idi. Cercerâbâd şehrinden idi. Cüneyd ile Yusuf b. Hüseyn Râzî'yi, Ebu Osman Hîrî görmüş, 364/974'te vefat etmiş idi. Ömrü uzun, ede-

bi güzel, himmeti yüce ve hâli dürüst idi. Şeyh Amû kendisini görmüştü.

Bir eseri vardı. Bu eserde şöyle yazmıştır: Can çekişmekte olan Ebu Said Harraz'a ne arzu ettiği sorulunca: "Gaflete hasretim var" demişti.

Yine demiş ki: Yusuf b. Hüseyn Râzî diyor ki: "Öyle oldum ki sözüm Allah Tealâ'dan başka olmuyor. "

Şeyhulislâm, "Bu kelâm en sonunda o pirin dediği gibi olur" demiştir.

EBU BEKİR KASRÎ (k.s.)

245 Hübeyre kasrından idi. Lâkin Şiraz'da otururdu. Ulu, muhakkık ve gayb ehlini görür idi.

Şeyh Ebu Abdullah b. Hafif anlatıyor: Kasrî bir gün bana: "Kalk, kıra gidelim" diye emretti. Giderken pazar damında tavla oynayan bir topluluk gördük. Kasrî vardı, onların yanına oturdu, oynamak için elini uzattı. Utancımdan kan ter içinde kalmıştım. "Halk göre göre yaptığı iş nedir böyle?" dedim. Nihayet aşağı indi, tekrar yola koyulduk. Santranç oynayan bir kaç kişi gördük. Kasrî yanlarına vardı. Üzerinde oyun oynadıkları deriyi alıp yırttı. Ağaçlarını sağa sola savurdu. İki kişi kendisine bıçak çekti. Kasrî,"Verin, şu bıçakları yiyeyim" deyince adamların yüreğine bir korku düştü. Oradan savuşup gittiler. Bu konuyu kendisiyle tartışıp: "Onlara gösterdiğin o geniş hoşgörü ne idi, burada bunlara polis gibi ve kötü bir şekilde davranman ne?" şöyle dedi.

—O vakit Ledûn (tasavvuf) bakışı ile baktım, fark ve sakınca görmedim. Şimdi ilim (şeriat) gözüyle baktım hüküm gördüm.

EBU BEKİR MEVÂZÎNÎ (k.s.)

Şeyh Seyrevânî'nin ustadı olup Mısır'da otururdu. Şöyle derdi: İbn Habbaz'ın şunu dediğini duymuştum: Kurban bayramında şeytan taşlanan yere yakın bir yerde idim. Elinde bir testi veya İbrik tutan bir dervişin orada durduğunu gördüm. Şöyle niyaz ediyordu: "Mevlâm, (varlıklı) insanlar sana kurban sunarak yakınlığını kazanıyorlar. Ben ise bir candan başka bir şeye sahip değilim." dedi. Müthiş bir narâ atıp can verdi. (O da ruhunu kurban etti.)

EBU BEKİR EŞNÂNÎ (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah İbn Hafif anlatıyor. Mûridlerimden biri gelip şeyh Eşnânî'nin damdan düştüğünü, ayağının kırıldığını ve ahirete göçtüğünü haber verdi: Olay şöyle olmuş: Şarkıcı (kavval) bir delikanlı gelmiş, şeyh Ebu Abdullah'dan gizli, ona bir şeyler terennüm etmesi için ricada bulunmuşlar. Semaya kalkan Eşnanî, coşmuş, kendinden geçmiş, damdan düşüp can vermiş. Şeyh Ebu Abdullah diyor ki: "Olay yerine vardım ve o delikanlı ne okumuştu" dedim. Şu rubaiyi dediler:

Çaresi olmayan hastalık eritiyor.
Bu beladan ölüm daha hafif kalıyor.
Yaşarsa çekerek yaşayacak
Ölürse derdinden ölecek

Şeyh o delikanlıyı azarladı ve: "Bir daha bir zümrenin arasına girme" dedi. Ebu Abdullah b. Hafif kendinden geçti. Dört gün
246 kendine gelemedi. Uşnanî'nin toprağa verildiğinden de haberi olmadı.

Şeyhulislâm şunu söylemiştir. "Susayan kişi sudan başka bir şeyle rahat edemez. Dostluğa vefa göstermek dostluğun yolunda gitmektir."

EBU BEKİR MEGAZÎLÎ (k.s.)

Mısır'da Seyrevanî'nin ustadı idi. Diyor ki: Ebu Hasan Mûzeyyin'i imtihan etmek istedim. Evine varıp kapısını çaldım. "Ey hane halkı bana bir şey veriniz." Kulak verdim, hanımına: "Ey inançlı hanım, şuna bir şey ver, eğer o Allah'ı tanımış olsaydı bana gelmezdi." Yani imtihana kalkışmazdı, dediğini işittim. Derhal orayı terk edip uzaklaştım.

EBU BEKİR KATRÎ (k.s.)

Hâfız ve Bağdad imamı idi. Hadiste İmam Ahmed b. Hanbel'in öğrencisi idi. Cüneyd'i görmüştü.

Demişti ki : Cüneyd'in şunu söylediğini işitmiştim: "Ey her gün bir işte olan ne olur bir günde benim işimde ol!."

Katîî Hicrî 368/996'de Zilhicce ayında Bağdad'da vefat etti.

EBU BEKİR HEMEDÂNÎ (k.s.)

Şeyhulislâm, Hüseyn Fakir'in şunu söylediğini nakleder: *Dervişlik* üç şeydir: Tamahı, men'i ve cemi terk kimsenin bir şeyine tamah etmemelisin, sana bir yerden bir şey gelirse onu reddetmemelisin, alınca da biriktirmemelisin.

EBU BEKİR KEFŞÎRÎ (k.s.)

Kefsîr Suriye'de bir köydür. Demişti ki: İsrail oğullarının (şaşkın halde dolaştıkları) çölde yolculuk yaparken canım tandır ekmeği ve bakla istedi. O anda bakla satanın sesini işittim. Çölde baklayı getirip önüme koydu.

Şeyhulislâm açıklıyor: Bu *keramet* değildir. Tasavvuf yolunda karalama ve kınamadır. Dervişin biri çölde susamıştı. Gökten altın bir ibrik içinde soğuk bir su indirip önüne koydular. Derviş şöyle dedi: "Ya Rab! İzzetine and olsun ki bu sudan içmem. Ancak bana önce bir tokat atan, sonra bir içim su veren bir bedevînin elinden içerim. Su ile ilgili bir keramete ihtiyacım yoktur.

Aldanış haline düşme korkusundan: "Sen içimde su peyda etmeye (bu suretle susuzluğumu gidermeye de) kadirsin," dedi ve zahirî kerametin bir oyun (mekr) olmasından emin olmadığını dile getirdi.

Şeyhulislâm demiştir ki: Hakikat kerâmetlerle belgelenemez.
247 Zaten hakikatın kendisi kerâmettir. Abdal ve zahidlerin kerâmeti olur, bunun bir aldanış ve oyun olmasından emin olunamaz. Eğer ilahî ihsanlara bakarsan geri kalırsın, ihsanı görmen ihsan sahibinden, kerâmeti görmen ikram sahibinden seni uzaklaştırır.

Şöyle demişti: Kerâmetler kişiyi ansızın bu yolun dışına atar. Onun için sûfîler hamurdan kıl çeker gibi kerameti çekip atarlar. Aslında kerâmetler onların üzerine saçılmaktıdır.

EBU BEKİR b. DAVUD DİNEVERÎ (k.s.)

Suriye'de ikâmet etmiş, İbn Cellâ'nın sohbetinde bulunmuştur.

Şöyle demişti: Mide gıda konulacak yerdir. Eğer oraya konulan gıda helal olursa ibadet için güç verir, helallığı şübleli olursa Hakk'a giden yolu örter, eğer haram olursa günaha yol açar.

Rivayete göre yüz sene yaşamış, Hicrî 350/961 senesinde Dinever'de vefat etmişti.

EBU ALİ RÛZBARÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadandır. Adı Ahmed b. Muhammed b. Kâsım İbn Mansur'dur. Babası emir ve vezir idi. İran şahları soyundan idi. Bir gün Cüneyd Ulu Camiide konuşurken tesadüfen Rudbârî (veya Rûzbarî) ona uğradı. Bu sırada Cüneyd bir kişi ile konuşuyor ve ona: "Dinle be adam!" diyordu. Rûzbarî bunun kendisine söylendiğini sandı. Durdu, bu söze kulak verdi. Cüneyd'in sözü gönlünde yer etti. Onu müthiş etkiledi. Varını yoğunu bırakıp Tasavvuf yoluna girdi. Hadis hâfîzî, âlim, fakıh, edib, imam ve sûfîler zümresinin Seyyid'i oldu. Ebu Abdullah Rudbârî (Rûzbarî) nin dayısıdır.

Şeyh Ebu Ali kâtip: "Şeriat ve hakîkat ilimlerin Ruzbarî'den daha çok kendisinde birleştiren kimse görmedim" demiştir. Ebu Ali Kâtip ne zaman Rûzbarî'nin adını ansa ondan: "Seyyidimiz" diye söz ederdi. Buna imrenen mûridleri, "Neden onu seyyid diye anıyorsun" dedikleri zaman cevabı şu oldu: "Nasıl böyle konuşmam ki o şeriâttan hakikate doğru gitmiştir. Oysa biz hakikatten şeriata doğru gelmekteyiz."

Şeyhulislâm açıklıyor: "Yüce huzurdan eşiğe gönderilmeyen bir kimse eşikten yüce huzura gönderilenin kim olduğunu bilmez. İmdi nâzdan niyaza gitmek soğuktur. (Ey Sâlik sen) Niyazdan nâza gel, abdestten sonra namaza gel!" Ebu Ali Rûzbarî Bağdad'da Cüneyd, Nurî, Ebu Hamza, Musuhî ve bunların tabakasında olan Meşayıh (k.s.) ile sohbet etti. Şam'da Ebu Abdullah Cella'nın sohbetine de katılmıştır. Bağdadlı olduğu halde Mısır'da ikâmet eder ve Mısırlıların şeyhi idi. Mısır sûfîlerinden, ayrıca şair sûfîlerden idi. Can çekişirken dilinden şu mısralar dökülmüştü. *"And olsun ki seni görene kadar senden başkasına sevgi gözüyle bakmadım."* Hicri 321/933'de vefat etti.

Bulup hakkı şu kim fani değildir.
Huzuz–ı nefs ve hevay–ı cihandan
Kılur her lahza meyl cemi esbab
Perişan hatır olur han'u mandan

Kendi arzusunu, dostlarıyla olan ahbablığını bırakıp sende

fani olmayan ya da bir sevdaya tutulup darmadağınık olan her şeyi bir noktaya toplanmayan adeta bir zevk veya bol sevap almak için yolda kalakalmıştır.

Şeyhulislâm: "Ben onun bu şiirini kıskanıyorum. Zira başkasına söyleyecek bir söz bırakmamıştır" demiştir.

Sözleri: "Onları dost edindi, amel etmelerinden önce, onlara düşman oldu, yine amel etmelerinden önce, sonra amellerine göre onlara muamele etti.

Şeyhulislâm: "Bu ilmin tamamı işte bundan ibarettir ama halk bundan gâfildir. Bundan dolayı halk postla meşguldur, oysa öz, yani hakikat lâzım." demiştir.

— En daracık zindan kişinin zıdlarla bigânelerle birlikte olmasıdır.

— Sözün işten fazla olması kusur, işin sözden fazla olması meziyettir.

— Kişinin faydasız şeylerle meşgul olması Allah'ın ondan yüzçevirmiş olmasının alametidir.

— Benliğinden tümüyle sıyrılıp çıkmadıkça sevgi sahasına ayak basamazsın.

Bir kere hamama girmiş, soyunma yerinde gözüne bir hırka çarpmış, acaba hamamda hangi derviş var diye düşünmüş, içeriye girince, tüysüz bir oğlana hizmet eden bir dervişin onun başında durmakta olduğunu, dellâkın da bu tüysüzün başını tıraş etmekte olduğunu görmüş ve hiçbir şey söylememişti. Oğlan ayağa kalkınca bu derviş başına su döktü ve ona güzel bir biçimde hizmet etti. Oğlan yıkanma işini bitirince, derviş gidip kuru peştemal getirdi. Oğlan dışarı çıkınca hizmet etmek için derviş de ardınca gitti. Ebu
249 Ali de onları izlemek için dışarı çıktı. Derviş oğlana kaftanlar giydirdi, üzerine gül suyu serpti, buhurdan da od yakıp oraya güzel kokular saçtı. Sonra eline bir yelpaze alıp onu serinletti. Önüne bir ayna koydu, kısaca mümkün olan her hizmeti yerine getirdi. Fakat buna rağmen oğlan ona hiç bakmadı ve yüz vermedi. Kalkıp dışarı çıkacağı zaman sabrı tükenen derviş oğlana:

— Bana bakman ve iltifat etmen için daha ne yapmam lâzım idi, diye sordu.

— Öl ki kurtulasın ve o zaman sana bakayım, dedi. Bunun üzerine yere düşen dervişin canı çıktı. Oğlan oradan gidince Ebu Ali dervişin tekkeye götürülmesini emretti. Burada gasledilip toprağa ve-

rildi. Bir hayli zaman geçtikten sonra hacca giden Ebu Ali bu oğlanı orada kaba bir hırka giymiş olarak gördü. Kendisine baktı ve:

— Vaktiyle bir dervişe sana bakmam için can vermen lâzım, diyen sen değilmisin, dedi. Oğlan:

— Evet Ey Şeyh ama o benim bir hatam idi, dedi. Şeyh:

— Neden buralara düştün, diye sordu. Oğlan anlattı: O günden beri bu işin içindeyim. Şöyle oldu: "Bir gece rüyada gördüğüm derviş, bana hiç değilse şimdi rüyada bana atf-ı nazar eyle," dedi. Uyanınca yaptığıma tevbe ettim, toprağına (kabrine) vardım, saçımı kestim, hırka giydim ve yüce Allah'a şu yolda söz verdim: Hayatta olduğum sürece her sene hacca gideceğim. Buralarda onun adına Lebbeyk Lebbeyk diye çağıra çağıra hac yapacağım. Belki bu ona dediğime ve yaptığıma keffâret olur.

EBU ALİ SAKAFÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup adı Muhammed b. Abdulvehhab'tır. Ebu Hafs Haddad'ı ve Hamdûn Kassâr'ı görmüştür. Nişabur'da imam ve mukaddem idi. Şer'î ilimlerin çoğunu, sonra tümünü bırakıp tasavvuf ilmiyle meşgul oldu. Ebu Osman Hîrî onun hakkında güzel sözler söylerdi. Nefsin kusurları ve amellerin sakat tarafları konusunda en güzel şekilde konuşan şeyhlerden olup hicrî 328/939'de dünyadan göçmüştür.

—Allah'ı bilmek kalbi cehaletten kurtarıp ona hayat verir, gözü karanlıktan kurtarıp ona nur olur.

—Büyüklerle hûrmet esası üzere sohbet etmeyen bir kimse onların Feyzi (faidesi) haram olur. Onların nurundan ve nazarlarından ona hiçbir şey zâhir olmaz.

En zor ve en tatsız hayat hangisidir, sorusuna: "Ümitsiz yaşamak" cevabını verdi.

250 Şeyhulislâm diyor ki: Ümitsizlik küfre açılan bir kaplıdır. Onun için Hak Tealâ'dan ümit kesmek küfürdür. "Allah'ın rahmetinden ancak kâfirler ümit keser. (Yusuf, 12/87), "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz." (Zûmer, 39/53)

Bir gün sevgi ve sevdallılar üzerine konuşurken şu rubaiyi okudu:

Daha ne zamana kadar kendinden uzaklaştıracak

Ayrılıktan ve gayrilikten usanmayacaksın
Gönlünü bana ver ve ayrılığı feleğe bırak.

Sohbet meclislerinde sık sık: "Ey her şeyi bir hiçe satan ve her şeye karşılık bir hiç satın alan!" derdi.

EBU ALİ KÂTİB MISRÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan ve Mısır'ın ulu şeyhlerindendir. Ebu Bekir Mısrî ile Ebu Ali Rûzbarî'nin sohbetinde bulunmuştu. Ebu Ali Meştûlî'nin pirîdir. Herkesce bilinen kerametleri vardı. Ebu Osman Mağribî ona tazimde bulunur, ululuğu ve ilminin mükemmelliği yönünden: "O, Ebu Ruzbârî'den daha büyüktür." derdi.

Şöyle demişti: Ne zaman bir müşkilim olsa Mustafa'yı (a.s.) rüyada görür ve bunu ona sorardım."

Şeyhulislâm anlatıyor: Şeyh Ebu Ali Kâtib'in Mısır'da kendisine bir şeyler veren bir mûridi vardı. Bir gün bu mürid vefat etti. Şeyh kabrini ziyaret etti ve: "İlahî bu aramızda vasıta idi ve bu da şirk oluyordu. Şimdi o göçtü. Benim tevhidim sağlamlaştı. Onun göçüp gitmesiyle tevhidimin sağlamlaşmış olması hakkı için buna iyi davran!" dedi.

"Allah Tealâ: Bize sabreden (musibetlerimize katlanan) bize vâsıl oldu" buyurmuştur, demişti.

Şeyh Ebu Kâsım Nasrabâdî demiştir ki: Şu iki şeyden hangisine daha fazla meylediyorsun: *Fakir*liğe mi, *zengin*liğe mi? "Derece ve mertebe itibariyle hangisi daha yüksekse ona" dedi ve şu rubaîyi okudu:

Yücelik fakirlik tarafında olursa, zenginliğe dönüp bakmam.
Başıma gelen musibetlere sabreder, Allah'ın sabrı öğmüş olması ba na yeter.

EBU ALİ MEŞTÛLÎ (k.s.)

Adı Hasan b. Ali b. Musa olup Ebu Ali Kâtib'in ve Ebu Ya'kûb Susî'nin mûrididir. Kâhire'ye üç fersah mesafede bir köy olan Meştûlde hicrî 340/951 senesinde vefat etti.

251 Şöyle demişti: Rüyada gördüğüm Hz. Peygamber (a.s.) buyurdu ki: Ey Ebu Ali! Görüyorum ki dervişleri seviyor onların sohbetine meyl ediyorsun, "Öyle oluyor, Ey Allah Resulû" dedim . Sonra bana yönelip:

—Seni dervişlerin vekili ve ihtiyaçlarını karşılamak için kefil ta-

yin etmemi arzu eder misin? dedi. Ben bu işi gereği gibi yapamam veya hakkıyla yapamayacağım bazı işlerle karşılaşırım diye korktum ve:

— Ey Allah Resulu ismet ve kifayet (beni günaha sokmaması ve benim buna gücümün yetmesi) şartıyla, evet" dedim. O da: "İsmet ve kifayet şartıyla" dedi. Ben de sustum.

Yukarıdaki hadiseden sonra onda bir hal zuhur etti. Kendisine yönelen dervişler ihtiyaçlarını arzettiler. Hepsinin ihtiyacını kifayet miktarı yerine getirdi. Bir gün ustadı Ebu Ali Kâtib'in huzuruna varıp durumu anlattı. Üstadı sordu: "Senden ne vakî oldu? Yani ne günah sadır oldu da dervişler arasından (Allah) seni çıkardı? Dervişlik (fakirlik) ve hiçbir şeye sahib olmamak zenginlikten ve halkın ihtiyacını görmekten daha iyidir, demek istedi.

Şeyhulislâmın yorumu: O bu işi kendi kendine yapmamıştı, Mustafa (a.s.) bunu ona buyurmuş, kendisine destek olmuştu. Sakın bundan gâfil olmayasın ve aldanmışlık haline düşmekten emin olmayasın.

Bir gün bu zümreden biri huzuruna geldi. Bu kişinin önüne bir dinar koydu. Bu kişi: "Ben sana bunun için gelmedim" dedi. Şeyh: "Sen al, zira bunu sana veren ben değilim, ben hakkınızı size ulaştırmak için bir vasıtayım." dedi. Bu aziz, bu olayı Şeyh Ebu Ali Kâtib'e anlatınca, "Sanmıyorrum ki şimdi dünyada böyle konuşan biri olsun," dedi. Rüya olayı anlatılınca da "Şeyh Ebu Ali Kâtib Allah'ın selâmı, Ebu Ali Meştûlî üzerine olsun, onun gibiler böyle rüya görür ve bunun hakkını tam olarak yerine getirir" dedi.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Ali Meştûlî Meştûl köyünden Basra'ya Ebu Yakub Sûsî'nin ziyaretine geldi. Onun evinin nerede olduğunu kimseye sormadı. Bir gün yolu bir mahalleye düştü. Pamuk atan bir kişinin dükkânında onun bir mûridini gördü. Yanına varıp sordu: Mûrid: "Onu mu arıyorsun" diye sordu. "Evet" dedi. Yanına vardığında "Git, amelin çevresinde dolaş" diyecektir. Zira o yanına gelen herkese bunu söyler" dedi. Sonra
252 gitti. Şeyhin evini buldu, kapısını çaldı. İçerden, "Gel" sesini işitince içeri girdi. "Otur" denilince oturdu. "Ben sana git, amelin çevresinde dolaş" demiyeceğim. Yani bu işin hepsi *amel* değildir. Amelden daha önemli bir şey (Allah'ın huzurunda olma hali) vardır," dedi.

EBU ALİ RÂZÎ (k.s.)

Şeyhulislâm Onun: "Allah Tealâ'nın seni halktan sıkılır bir hale koyduğunu gördüğün zaman bil ki seni kendisiyle hoşlanır bir hale koymak istemektedir. Şunu demek istiyor: Hak Tealâ sana öyle bir hal verir ki o halde iken halktan sıkılırsın, ne var olan şeylerden hoşlanır, ne de gaib olan şeyleri ararsın. O zaman bil ki bu durum onunla üns ve *huzur* halinde olacağına işarettir.

EBU ALİ HAYRAN (k.s.)

Adı Hasan b. Salih b. Hayrandır. Fıkıhla takvayı nefsinde birleştiren bir Şafii fakıhi idi. Baş kadı olması teklif edilmiş, ama kabul etmemişti. Anlatıldığına göre halife Muktedir'in veziri Ali b. İsa, Belde baş kadılığı teklif etmesi için Şeyh Ebu Ali Hayran'ın huzuruna getirilmesini Sahibu'l–Belde'den istedi. Bu durumu haber alan Şeyh saklandı. Kapısının önüne konulan bekçilere, suya ihtiyacı olunca dışarıya çıkacak olan şeyhi tutup getirmeleri emderildi. On günden fazla dışarıya çıkmadı. Vezire durum haber verilince: Onu artık bırakınız. Zira maksadımız bu memlekette Doğu ve Batı'nın kadılığı kendisine arz edildiği halde kabul etmeyen bir zatın bulunduğunu halkın bilmesidir, dedi. Şöyle demişti: "Bir şeye dayandı mı aklı uyur." Şeyhulislâm: "Gönül uyanık olunca kişi bir şeye dayanmaz (muallak) halde olur" demiştir.

EBU ALİ SÎRCÂHÎ (k.s.)

Derler ki kendisine gelen bir misafir onu bir iğne alması için Şeyhi pazara göndermiş şeyh iğneyi getirince bana daha iyisi lâzım diye onu yetmiş defa pazara göndermişti. Şeyh Ebu Ali büyük, zayıf ve yaşlı olduğu halde gidip geliyordu. Yetmişinci seferinde, misafirin istediği iğneyi seçmesi için iğneciyi alıp getirdi. O zaman misafir şöyle dedi: "Sen nihayet yarım bir hizmetçi imişsin. Zira canın sıkıldı ve iğneciyi getirdin. Getirmeseydin seni yediyüz kere ona gönderecektim ve bu işi de seni denemek için yapmıştım."

MURTAİŞ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup künyesi Ebu Muhammed'dir. Nişaburlu

253 idi ama Bağdad'ın Hire mahallesinde yaşardı. Irak'ın eşsiz şeyhlerinden ve imamlarındandır. Ebu Hafs'ın mûridi olup Cüneyd'i de görmüştü, şöyle bir söz vardır: Bağdad'ın üç harikası var: Şibli'nin naraları, Mûrtaişin nüktesi, Huldî'nin menkîbeleri. Murtaiş Bağdad'da Şûnuziyye mescidinde ikâmet ederdi. Hicrî 329'de, diğer bir kayda göre 323/944'de burada vefat etti. Ebu Hafs ona *seyahat* etmesini emrettiğinden her sene bin Fersah yalın ayak, başı kabak yol yürür, hiçbir şehirde on günden fazla durmaz, bazan üç gün kalırdı.

İbrahim b. Muvelled'in anlattığına göre Mûrtaiş Rakka'ya geldiği zaman İbrahim Kassâr kendisine ekmek ve bir tabak üzüm göndermişti. Murtaişin bir kürkü, bir de peştemalı vardı. Peştemalı kuşandı, kürkü sattı, parasıyla ekmek ve üzüm alıp İbrahim Kassar'a gönderdi ve: "Ekmeğine ve üzümüne karşılık işte ekmek, işte üzüm" dedi. Eğer senin Allah Tealâ ile bir halin varsa meydana çık! dedi.

İbrahim Mûvelled anlatıyor: İbrahim Kassâr: "Mûrtaiş burada bulunduğu sürece onunla konuşmayın, görüşmeyin" dedi. O uzun süre Rakka'da kaldı. Bir gün ona uğradım ve: "Ey Mûrtaiş! Seni bu kadar horladığımız halde halâ burada neye ikâmet ediyorsun," dedim. Şu cevabı verdi: İşte bunun için bu şehirde bu kadar fazla ikamet ettim. Yoksa ben hiçbir şehirde birkaç günden fazla kalmam.

Murtâiş: "Kendimi zâhirde avamdan biri olarak görmedikçe zâhirde havastan olarak asla görmedim," demiştir. "Tasavvuf nedir sorusuna: İşkâl, telbis ve kitmandır" dedi.

En iyi amel hangisidir sorusuna: "Allah'ın lutfunu görmektir" dedi ve şu beyti okudu.

Talih yar olunca aciz güçlüye yetişir:
"Rızkın en iyisi kulluğu sağlıklı hale getirmek,
sünnete göre hizmet etme anlayışına dört elle sarılmaktır"

demiştir.

Diyor ki: "Başlangıç halim şöyle idi: Nişaburlu bir köylünün çocuğu idim. Evimizin kapısında oturuyordum. Bir genç çıka geldi. Sırtında yamalı bir hırka, başında eski bir başlık vardı. Bana işaret ederek hoş bir şekilde benden birşey istedi. Kendi kendime: "Delikanlı adam, sağlığı yerinde, dilenmekten utanmaz mı" dedim ve kendisine hiç cevap vermedim. Bana müthiş bir şe-

kilde bağırdı. Çok korktum. Dedi ki: Ruhunun derinliklerine kadar inen ve sinende deprenen şeyden Allah'a sığınırım! Bunun üzerine
254 kendimden geçip yüzün koyu yere düştüm. Bu halde görmüş, başımı dizine koymuş, halk da başıma yığılmış. Bir süre sonra kendime gelince gördüm ki o genç gitmiş, onu pek özlemiş ve yaptığıma pişman olmuştum. Akşam olunca bu üzüntü ve dertle yattım. Rüyada Emirul- mümin'in Hz. Ali'yi (kerremallahu vechehu) o delikanlı ile birlikte gördüm. Hz. Ali bana işaret etti. Sitem yollu: "Allah, Hak rızası için bir şey isteyeni eli boş çevirenin duasını kabul etmez" dedi. Uykudan uyanınca sahip olduğum bütün servetimi dağıtıp yola çıktım. On beş sene sonra babamın ölüm haberini alınca tekrar Nişabur'a geldim. Allah Tealâ'dan onun mirasından beni kurtarması için dua ettim. Hak Tealâ lutf edip, beni bundan kurtardı. Ben hâlâ o delikanlının nazarını üzerimde hisseder ve hiçbir zaman bu mahcubiyetten kurtulamam. Yüce Allah'ın huzuruna çıkıncaya kadar da bu mahcubiyeti hissedeceğim.

ABDULLAH MÛNÂZİL
(k.s.)

Dördüncü tabakadan olup künyesi Muhammed'dir. Nişabur meşayıhının önde gelenlerindendir. Tasavvufta kendine özgü bir yol tutmuştur, bu yolun eşsiz yolcusu odur. Hamdun Kassar'ın sohbetinde bulunmuş, onun yolunu benimsemiştir. Zâhirî ilimler alanında da alim idi.

Ulu şeyhlerden biri demiştir ki: Ben bir buçuk adam bilirim. Yarım adam insanları kötülükle anmayan Nasrâbazî, tam adam ise insanları hiçbir şekilde anmayan Abdullah b. Münâzil'dir.

Sözleri: Güce dayanıp bu işe girişen rezil olur, zaafla girişen güçlü olur. Yani bu yola dava ve kuvvetle değil, niyaz, hürmet ve irade ile girmek gerekir.

— Çalışıp kazanma zilletini, dilenme zilletini ve reddedilme (kovulma) zilletini tatmayan bir kimsede hiçbir hayır yoktur.

— İhtiyacı olamayan bir şeyi kendisi için lûzumlu hale getiren bir kimse bunun bir benzeri olup muhtaç olduğu ve kendisine zorunlu olarak lâzım olan bir (manevi) hali kaybeder.

— Bir kimse eğer bütün ömründe bir nefesi, bir anı şirk ve riyadan arındırabilirse bu anın bereketi ahir ömründe ona (tüm ömrüne) sirayet eder.

ABDULLAH HADDÂD RÂZÎ (k.s.)

Şeyhulislâm onun şöyle dediğini anlatır: Bir kimse gençliğinde Hak Teâlâ'yı terk ederse, Hak Teâlâ da ihtiyarladığında onu terk eder. Ve ona yardımcı olmaz.

ABDULLAH b. İSÂM MAKDÎSÎ (k.s.)

255 Şehulislâm anlatıyor: Abdullah b. İsâm rüyada Muhammed Mustafa'ya (a.s.) "Ey Allah Resulû: "İçinde bulunduğumuz şu işin hakikatı nedir" diye sordu. Buyurdu ki:

—"Hakla olduğun zaman Hak'tan ayrı düştüm diye Allah Teâlâ'dan utanmaktır" Bu şu anlama gelir: "Zâhirde Halk ile olan bir kimsenin bâtında hak ile olması halinde Hak'tan haya edilmesi lâzım gelir. Resulullah (a.s.) bu sözü söyledikten sonra gitti. Ben de peşinden gidip:

— Ey Allah Resulû (a.s.) biraz daha öğüt ver" dedim. Buyurdu ki: "Hakla olduğun zaman halka karşı merhametli ol" yani bâtında Hak Teâlâ ile olduğun zaman zâhirde halk ile olman, onlara karşı merhametli davranman ve haklarını gözetmen lâzımdır.

ABDULLAH NEBÂZÂNÎ (k.s.)

Şeyhulislâm, O'nun şöyle dediğini anlatır: "Rüyada gördüğüm Mustafa'ya (a.s.): Ey Allah Resulü hangi zûmre ile birlikte olayım" dedim. Buyurdu ki: "Konuk alan zûmre ile değil, konuk olan zûmre ol" yani zenginlerle değil, fakirlerle ol.

EBU HAYR TÎNÂTÎ AKTA (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup adı Hammâd'dır. Köle idi. Tinât, Kâhire'ye on fersah mesafede bir köydür. Bazılarına göre bir mağrib kenti olan Masîsâ'nın köyüdür. Yalnızken zenbil dokurdu. Nasıl zenbil dokuduğunu kimse bilmezdi. Zira iki eli de kesikti. Onu iki elli olarak görenler de olmuştur. *Arslan*larla dost olmuştu. Bu durum söz konusu edilerek: "Haber aldığımıza göre arslanlar size dostça davranıyormuş" diyenlere, evet demiş köpekler birbirine dostça davranır.

Çağında Zinhar–ı zemin, yanı yeryüzünün emini, ma'sumu ve insanların sığınağı idi, halkın (gizli) hallerini bilirdi. Hicrî 340/951'den sonra dünyadan göçtü, pek çok kerâmetleri ve harikulade halleri vardır. Ebu Abdullah Cella, Cûneyd ve benzeri Sûfilerin sohbetlerinde bulunmuştur. Tevekkül yolunda eşsiz idi. Şöyle demişti:

—Amelini gösteren her kişi riyakâr, halini gösteren her kişi müddeîdir.

Bir zamanlar sahilde bulunurken denizde su üzerinde yürüyen birini gördü ve:

—Şu yaptığın bidata bak! Karaya çık ve orada yürü! demişti. Başka bir zaman havada uçan birini görmüş, ona da:

— "Şu yaptığın bid'ata bak! Aşağıya in, ve orada yürü. Sonra adama seslendi: "Nereye gidiyorsun?" adam: "Hacca" dedi. Şeyh:
256 "Şimdi böyle git" dedi.

Şeyhulislâm anlatıyor: *Kerâmet* satan (taslayan) bir kişinin bu hali kabul görürse o kişi aldanış içindedir. Keramet satın alan havlamasa da köpektir! Yani hakikat kerâmet değil, onun ötesindedir. Bu zahidlerin ve âbdalların hoşuna gider ama arif sûfîler kerametten uludurlar. Bunlar kerametlerin kerametidirler. (Onlar için keramet fazilet değil, onlar keramet için fazilettirler.)

Şeyhulislâm Abbas b. Muhammed Hallâl'ın şöyle dediğini anlatır: Merv'den ayrılmak istediğim zaman Ebu Hayr Tînâtî bana dedi ki:

— Hırkanı sırtına geçirip nereye gidiyorsun? Tarsus'a mı Kudüs'e mı? Niçin bir köşede oturup yüzünü ona döndürmezsin?

Şeyhulislâm diyor ki: "Köşe neresidir, biliyor musunuz? Senin olmadığın yani benliğinden fânî olduğun yer!"

Şeyhulislâm, adı Hârûn olan ama Ebu Sâlih Hadsânî diye tanınan bir zâtın şunu söylediğini nakl ediyor: Ziyaret için Ebu Hayr Tînâtî'nin evine gittiğimde bana:

"Şimdi nereye gidiyorsun" dedi. "Tarsûs'a" dedim. "Bu sene nereye gitmeye niyet ettin", dedi. "Mekke'ye dedim. "Allah Teâlâ size bir şey lutf etti ama siz onun değerini bilemediniz, ve onun hakkını gözetmediniz. Onun için sizi böyle çöllerde ve denizlerde dolaştırıyor" dedi. "Bu sözün hac ve gâza ile mi ilgili?" dedim. "Evet, hac ve gâzayı kasdediyorum. Niçin zamanınız ganimet bilmiyor ve bu hal üzere karar kılmıyorsunuz" dedi.

Şeyhulislâm anlatıyor: Mûrîdin biri Ebu Kâsım Hallâl Mervezî'nin huzuruna gelip *sefere* çıkmak için destur istedi. Pir sordu: "Neden sefere çıkıyorsun?" Mûridin cevabı: "Çünkü akmayan su kokar!" Tekrar sordu: "Niçin deniz olmuyorsun? Zira o akmıyor ama kokmuyor da!"

Ebu Hayr Tînâtî'nin sohbetinde bulunanlardan biri anlatıyor: Bir gün şeyh otururken birden: "ve âleyküm selâm" dedi. "Meleklerle mi konuşuyorsun" dedim. "Hayır" dedi. Ademoğullarından biri havada uçarak giderken bana selâm verdi de onun selâmını almıştım.

Ebu Hüseyn Karâfî anlatıyor: Ebu Hayr Tînâtî'nin ziyaretine gitmiştim. Veda edip ayrılacağım zaman mescidin kapısına kadar çıktı ve: "Ebu Hasan! Biliyorum ki anında bir malum (gıda maddesi) bulundurmazsın. Ama şu iki elmayı al ve sakla. Elmaları alıp koynuma koydum ve üç gün yürüdüm. Elime hiç fütuh ulaşmadı. O iki elmanın birini çıkarıp yedim. Öbürünü de çıkarıp yemek istedim. Baktım ki elmaların ikisi de yerinde! Bu elmalardan hangisini yesem koynumda yine iki elmanın kaldığını görürdüm. Musul'a varana kadar durum böyle devam etti. Burada bu iki elmanın benim malûmum (belli rızkım) haline geldiğini ve
257 tevekkülümü bozduğunu hatırladım. Bunları koynumdan çıkardım. Tam bu esnada abaya sarılmış bir dervişin: "Elma arzu ediyorum" dediğini gördüm. Bu iki elmayı ona verdim ve geçip gittim. Galiba Şeyh Ebu Hayr o elmaları bu dervişe göndermişti, diye düşündüm. Geri dönüp o dervişi aradım ama bulamadım.

Sûfîler zümresinden biri anlatıyor: Şeyh Ebu Tînâtî'nin meclisinde idim. Bana başlangıç halini hikâye etti. Kendisine sordum: "Elinizin kesilmesinin sebebi neydi?" "Bir günah işlediği için elimi kestiler", dedi. Gençliğinde el kesmeyi gerektiren bir şey yapmış, sandım ve başka hiçbir şey söylemedim. Nihayet yıllar sonra bir şeyhler topluluğuyla onu ziyarete vardık. Allah Teâlâ'nın kendilerine ihsan ettiği kerâmet lutfundan söz açtılar. Söz Tayy–ı mekana geldi. Herkes bir şey söyledi. O, bu konuşmalardan canı sıkıldı ve dedi ki: "Falan bir gecede Mekke'ye vardı ve falan bir günde vardı diyorsunuz." Ben bir zenci köle bilirim ki Trablus cami–i şerifinde, hırkasını da başına çekip oturmuştu. Harem–ı Şerif'in hoş bir yer olduğu hatırına geldi ve: "Keşke şimdi ben haremde olsam" dedi. Yakasını başından çıkarınca

kendisini Harem'de buldu. Ebu Hayr bu sözleri söyleyince, şeyhler birbirine bakıştılar, birbirlerine işaret edip "Sözü edilen zenci köle kendisidir," dediler. Bu cemaatın içinden biri küstahlık yapıp: "Dostlar elinizin kesilme sebebini merak ediyorlar" dedi. "Bir günah işlediği için kestiler" dedi. "Bunca zamandır hep böyle söylüyorsun, sebebini söylemeni arzu ediyoruz" dediler. Bunun üzerine anlattı: "Ben Mağribli bir kişi idim. Başıma sefere çıkmak sevdası düşünce Mağrib'ten İskenderiye'ye geldim. Oniki sene burada ikâmet ettikten sonra Şato ile Dimyat arasında bir yerde ikamet ettim. Dediler ki İskenderiye mamur bir şehirdir, orada yaşamak daha kolaydır. Şato ile Dimyat arasında ise hiç mamur yer yok, orada nasıl yaşıyorsun? Fakat ben Dimyat halicinde kamışlardan bir kulübe yaptım. O sıra Dimyata gelen yolcuların sayısı artmıştı. Akşam yemeklerini yeyince sofralarını hisarın dışına silkerlerdi. Köpeklerin arasına karışıp dökülen ekmek kırıntılarını toplar ve nasibimi alırdım. Yazın gıdam bu idi. Kış olunca kulübemin etrafında çokca
258 yetişen sazların köklerini çıkarır, taze ve ak olanı alıp yerdim. Kuru ve yeşil olanlarını ise atardım. Gıdam bu idi. Bir gün ansızın sırrıma nidâ edildi: "Ey Ebu Hayr! Sen halkla gıda konusunda ortak olmadığını mı sanıyorsun? Tevekkül iddiasında bulunuyorsun ama malum (gıdalar) arasında oturmuş bulunuyorsun? Dedim ki: İlâhî, Mevlam, Rabbim! İzzetine and olsun ki bundan böyle elimi yerden biten nesnelere asla uzatmayacağım. Senin bana ulaştırdıkların dışında hiç bir şey yemeyeceğim! Sonra oniki günü farz, sünnet ve nafile namazlar kılarak geçirdim. Bu müddetin bitiminde nâfile namazları kılamayacak kadar zayıf düştüm. Oniki günde farzları otururak kıldım. Sonra oturamayacak kadar zayıfladım. Farzı da kılamayacak bir hale geldiğimi görünce Hak Teâlâ'ya sığınıp sırrımla niyaz ettim ve dedim ki: İlâhî, Mevlâm! Bana hesabını soracağın bir hizmeti farz kıldın, muhtaç olduğum rızkı bana ulaştırmaya da kefil oldun, kefil olduğun rızkı lûtfunla bana ulaştır ve ahdime bağlılık konusunda beni kınama! Bunu söyleyince önümde içinde bir şey bulunan iki somun zahir oldu. Bu nesnenin ne olduğunu şeyh söylemedi, sohbetindekiler de bunu sormadı. Bundan sonra her gece bu iki somun bana gelir. Bundan sonra gaza için cepheye gitmem konusunda bir işaret aldım. Bunun üzerine cepheye gittim. Tesadüfen bir cuma günü bir köye ulaştım. Cami avlusunda bir kişi Hz. Zekeriya (a.s.) nın kıssasını anlatıyordu. Onun bir ağaca girdiğini, bir

testere ile onu biçtiklerini, onun da bu belaya sabrettiğini anlatıyordu. İçimden dedim ki: İlahî Mevlam! Zekeriya sabırlı bir kişi imiş, bana bir musibet verirsen sabredeceğim. Sonra buradan ayrılıp Antakya'ya vardım. Bazı bana dostlar cepheye gitmeye karar verdiğimi görünce bir kılıç, bir kalkan, bir harbe verdiler. Cepheye gittim. Düşmandan korkup kalede surlar ardında bulunmak hususunda Allah'tan utandığımdan gündüzleri kale dışındaki meşeliklerde, geceleri ise ırmak kenarında bulunuyordum. Harbemi bir yere diker, kılıcı hamail edinip sabahlara kadar namaz kılardım. Sabah namazını kılınca yine o meşeliğe gelirdim. Bir gün gözüme bir ağaç ilişti. Yemişlerinin bir kısmı kı-
259 zarmış, bir kısmı yeşil idi. Yaprakları üzerindeki çiğ taneleri pırıl pırıldı. O kadar hoşuma gitti ki ahdîmî unuttum. Birazını ağzıma koymuş, birazını elimde tutar bir durumda iken ahdımı hatırlattılar. Ağzımdakini yere tükürdüm. Elimdekini çevreme attım. Kendi kendime: "İşte bela ve musibet vakti geldi çattı," dedim. Kalkanımı ve harbemi ırak bir yere attıktan sonra bir yerde oturdum ve elimi başıma dayadım. Henüz yerime tam olarak yerleşmemiş bir halde iken bir bölük sûvari ve piyadenin çevremi kuşattıklarını gördüm. Beni alıp nehir kenarına götürdüler. Bu bölgenin emîrinin burada bir at üstünde beklediğini gördüm. Çevresinde de bir bölük süvari ve piyade var. Bir önceki gün yol kesen bir haramiler gûrûhûnun yakalanıp emirin huzuruna elleri kelepçeli olarak getirildiğini gördüm. Emir'in yanına varınca: "Kimsin" diye sordu. "Allah'ın kullarından bir kul" dedim. Sonra haramilere beni tanıyıp tanımadıklarını sordu. Onlar da tanımadıklarını söylediler. Ama buna rağmen Emir. "Bu sizin başınız olduğu için kendinizi ona feda ediyor ve onu ele vermiyorsunuz" dedi. Sonra haydutların birer birer getirilip birer ellerinin, birer de ayaklarının kesilmesini emr etti. Sıra bana gelince: "İleri gel, elini uzat" dediler. Elimi uzattım, kestiler. Ayağını uzat dediler. Ayağımı da uzattıktan sonra yüzümü göğe çevirip: "İlahî, Mevlâm! Elim günah işlemiştir ama ayağımın ne günahı var diye yakardım. Tam bu sırada orada duran bir atlı kendini yere attı ve:

—Ne yapıyorsunuz! Göklerin üzerimize yıkılmasını mı istiyorsunuz! Bu falan salih kişidir! dedi ve adımı söyledi. Bunu gören Emir atından inip kesilmiş elimi yerden kaldırdı, öptü, beni

kucaklayıp ağladı ve: "Hakkını helâl et" dedi. Ben hakkımı derhal helâl ettim ve: "Zararı yok, bu el günah işlemişti, kestiler" dedim, sonra ağladım ve: "Elim kesildi üstelik o iki somun da elden gitti. Bundan büyük belâ olur mu?" dedim.

Şeyhulislâm anlatıyor: Zûheyr b. Bûkeyr adında bilgili ve yazar bir yaşlı adam vardı. Bu zât şöyle bir olay anlatmıştı: Öteden beri Mevâli'nin (kulların) yanımda önemi yoktu, onları adam yerine koymazdım. Arab asıllı olanları bundan istisna ederdim. Bir gece vâkiada gördüm ki: Bu taife, semanın kapısına varıncaya kadar yukarıya doğru halka halka, grup grup olmuş bir halde. Bana: "Ey Bûkeyr'in oğlu, görmüş olduğun şu kulların hiçbiri Arap değil, içlerinde sadece bir Arap var. Şeyhulislâm diyor ki: Ebu Hayr isminde onüç kişi bilirim ki hepsi bu taifedendir ve hiçbiri Arap değildir ve bunlardan herbiri bu âlemin seyyidleridir. Şeyhulislâm bazılarını
260 adını andı: Ebu Hayr Tînâfî, Ebu Hayr Askalânî, Ebu Hayr Hımsî, Ebu Hayr Mâlîkî, Ebu Hayr Habeşi. Bu Ebu Hayr Habeşi Ebu Hayr Tînâfî'den sonra yaşamıştır.

EBU HAYR HABEŞÎ (k.s.)

Şeyh Amû ve Şeyh Abbas onu gördükleri için öğünürlerdi. Mekke'de Mücavir olarak yaşamıştı. Bir zamanlar bir kişi Mescid-i Harama gelmişti, ve: "Civanmerdler dedikleri kişiler nerdedirler?" dedi. Sonra sûfilere işaret ederek hakaret yollu: "Bunlar mı civanmerdler!" dedi. Bir süre sonra Ebu Hayr Habeşî bütün heybet ve hışmıyla çıkageldi. Yüzü sararmıştı. O kişinin söylediği sözü öğrenmişti. "Civanmerdler neredeler diyen o kişi nerede? Bir civanmerdi görmek için civanmerd olmak lazım" dedi.

Derler ki bu zatın kabri Ebr-i kûh'tadır. Adı ikbal, Lakabı Tavusu'l-Haremeyn, künyesi Ebu Hayr idi. Cûrcanlı bir Efendinin Habeşli bir kölesi idi. Kulluk yaparken de Hak Teâlânın kulluğunu en mükemmel şekilde yerine getirirdi. Efendisi daima: "Benden ne istersen iste" dediği halde ondan bir şey istemezdi. Bir gün fazla israr edince: "Uygun görürsen beni sırf Allah Tealâ'nın rızası için âzad eyle" dedi. Efendi: "Nice yıllardır ben seni âzad ediyorum. Hakikatte sen efendi, ben kul idim" dedi. Efendisine veda edip bir şeyhi ziyaret için Bağdad'ın yolunu tuttu. Oraya varınca ziyaret etmek istediği şeyhin ölüm döşeğinde yattığını haber aldı. Gitti. Selam ver-

di. Şeyh: "Ve aleyküm selâm, Ebu Hayr özlemiştim, senin Hicaz'da bir unvanın var, ve unvanla şerefleneceksin" dedi ve iki şerefli Harem' de mücavir olarak yaşamasını vasiyet etti ve: "Nasibini orada bulacaksın" dedi. Altmış sene Mekke'de mücavir olarak yaşadığı halde kimseden bir şey istemedi. Bu konuda demişti ki: Altmış sene Mekke ve Medine'de mûcavir olarak yaşadım. Pek çok sıkıntılar çektim. Ne zaman bir kimseden bir şey istemeye niyet etsem hâfiften bir ses: "Utanmıyor musun ki secdede önümüze koyduğun yüzünü başkalarının önünde alçaltıyorsun!"

Derler ki: Ne zaman Mustafa'nın (a.s.) Mukaddes Ravzasına varsa: "Selam sana Ey Resul–i sakaleyn!" der. ve: "Ve Aleyküm selam, Ey Tavusu'l–Haremeyn cevabını alırdı.

Sözleri:

—Hür, hürlerin hizmetini kendine farz kılar, feta, kimseyi kendine minnettar görmeyen, kendisini ise herkese muhtaç bilen kişidir.

—Hürler iyilik ticareti yaparlar, elde ettikleri kâr ise tevazudur. Hicrî 383/993'te dünyadan gitti.

EBU HAYR ASKALANÎ (k.s.)

Bağdad'a geldi. Nice yıllar orada ikâmet etti, burada şeyhlerle sohbet etti. Buranın köylerinden birine gidip evlendi ve burada vefat etti.

EBU HAYR HIMSÎ (k.s.)

Kabe'ye giden ve çölden geçen yolları defalarca tevekkül esası üzerine katetti. Hicrî 310/922'dan sonra vefat etti.

İBRAHİM b. ŞEYBÂN KİRMANŞÂHÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup künyesi Ebu İshak'tır. Zamanında Cebel bölgesinin şeyhi idi. Takva ve dinî hassasiyette öyle yüce mertebede idi ki halk ondan aciz idi. (Kimse o mertebeyi kavrayamaz ve oraya ulaşamazdı.) Ebu Abdullah Mağribî ve İbrahim Havvas'ın mûritlerinden idi.

Abdullah b. Mûnazil'e: "Onun hakkında ne dersin", dediklerinde şöyle demişti: İbrahim, Allah'ın fakirler, edeb ve muamele ehline karşı bir hûcceti idi. Hicrî 337/948'de vefat etti.

Sözleri:

—Her kim şeyhlere olan saygıyı yitirirse birtakım asılsız iddialar ve anlamsız lâflar ardında koşar ve böylece elâleme rezil olur.

—Bir derviş na'linlerim, dedi mi artık ona dönüp bakmaman lâzımdır. Zira sohbette mülkiyet söz konusu olmaz.

—Babam bana: "Zahir âdâbı için ilim öğren, bâtın için takvayı meslek edin, yüce Allah'tan seni alıkoyan şeylerden uzak kal. Zira ondan yüzçeviren bir kimsenin bir daha ona yönelme bahtiyarlığına ermesi çok nâdirdir.

EBU ZEYD MERGAZÎ HORASÂNÎ (k.s.)

Şeyhulislâm anlatıyor: Horasan Fakihi hoca Ebu Zeyd Mergazi Hacca giderken Kirmanşah'a uğradı. Burada İbrahim b. Şeyban'la karşılaştı ve o sene hacca gitmekten vazgeçti. Gönlünü mamur hale getirmek için onun sohbet meclisine devam etti. Sonra üç defa hacca gitti. Hoca Ebu Zeyd'in vefat ettiği gün şiddetli bir yağmur yağdığından evden çıkmak mümkün olmamıştı. Geçici olarak cenazeyi eve gömdüler. Sonra kabrinden çıkarmak istediler ama naşını bulamadılar.

Şeyhulislâm diyor ki: Bu zât fakîh olduğu için ermişlik mertebesine ulaşmış değildi. Bu mertebeye pir ve sohbet sayesinde ermişti.

İBRAHİM AHMED b. MÛVÜELLED (k.s.)

262 Dördüncü tabakadan olup künyesi Ebu İshak idi. Rakka şeyhlerinin ulularından ve fetalarındandır. Ebu Abdullah Cellâ ve İbrahim Kassar Rakkalı şeyhîn sohbetinde bulunmuşlardır. Hicrî 342/953'de vefat etti. Kardeşi Ebu Hasan Ali b. Ahmed onu ölümünden sonra rüyada görmüş, kendisine öğüt vermesini rica etmiş, o da: "Gerçek *fakr* kulun kendisini Allah'tan başkasına muhtaç bilmemesidir." demişti.

Yine demişti ki: "Şaşarım bir kimsenin şu haline ki Mevlası'na ulaşan bir yolun bulunduğunu bilir, onsuz nasıl yaşar!" Zira Hak buyurur: "Hakk'a dönün ve ona boyun eğin" (Zûmer, 39/54)

Yine o anlatıyor: Bu yola yeni girdiğimde Müslim Mağribî'yi ziyarete karar vermiştim. Mescidine varınca imam oldu. Fatiha'yı birkaç yerde yanlış okudu. Kendi kendime: "Boşuna zahmet çektim." dedim. O gece orada kaldım. Ertesi gün taharet maksadıyla Fırat kenarına kadar gittim. Yol üzerinde bir arslanın yattığını görünce geri döndüm. Ama başka bir arslanın ardımca geldiğini gördüm. Aciz ve şaşkın bir halde kalarak bağırdım. Müslim savmaasından çıktı. Arslanlar onu görünce kendisine boyun eğdiler, o da onların kulaklarını çekip: "Hak Teâlâ'nın köpekleri! Konuklarıma ilişmemenizi size söylememiş miydim? Sonra dönüp bana hitab etti: "Ey Ebu İshak siz zâhirinizi düzeltmek için uğraştığınız için yaratıklardan korkuyorsunuz. Biz bâtınımızı düzeltmek için çabaladığımızdan yaratıklar bizden korkuyor!"

İBRAHİM CÎLÎ (k.s.)

(Deylem yakınındaki) Gîl diyarından ulu ve muhteşem bir pîr idi. Bu zûmre arasında saf vakt sahibi olarak bilinirdi. Şeyh Ebu Ezher Istahrî anlatıyor: İbrahim Gîlî amcasının kızına abayı yakmıştı. Onu eş olarak aldı. Ama sevdasından da sırılsıklamdı. Öylesine sevgisine tutulmuştu ki yanından ayrılamıyordu. Bir gün kendi kendine: "İçinde bulunduğum bu hâl nedir? Eğer ben bu hâl ile ahirete gidersem halim nice olur?" dedi. Gece kalkıp gûsul yaptı, namaz kıldı ve ağlaya sızlaya: "İlahî, sen değişmeden münezzeh bir ulusun, bana evvelki halimi geri ver," deyince derhal kadın sıtma hastalığına yakalandı ve üçüncü gün de öldü. İbrahim onu defn etti ve tekrar vaktinin sırrına erip baş açık, yalın ayak çölün yolunu tuttu.

263 ## İBRAHİM DİHİSTÂNÎ (k.s.)

Şeyhulislâm, Şeyh Muhammed Kassâb'ın Damgân'da kendisine şunu anlattığını söylüyor: Bu diyarda kelâmcılar ortaya çıkınca ben huzursuz oldum. Kalktım. Şeyh İbrahim Dihistânî'ye vardım. Bunların söz ve yollarının ne olduğunu ona sormak istiyordum. Henüz bu konuda ona hiçbir şey söylememiştim. Böyle iken bana: "İbrahim, hemen geri dön. Zira onu ondan başka bilen

yok," dedi. Aynı konuda Zunnûn: "Allah'ın zatı hakkındaki bilgi cehaletten ibarettir." demişti.

Şeyhulislâm diyor ki: Onu ondan başkasıyla ve kendi sözünden başkasıyla bilmek mümkün değildir. Eğer onu Kur'an ve Sünnet'e dayanarak biliyorsan, yine O'nu onunla tanıyorsun demektir. Yani tanımak tasdik ve teslim olmaktır. O, mücerred akıl ile tanınmaz. Akıl bir yaratıktır, kendisi gibi bir yaratığa delâlet eder. Her kim ona dair ondan ve onunla söz söylerse kabul et, zira bu durumda konuşan kendisidir. Aklı ve kıyası kabul etme, zira iman dedikleri şey aklî değil, sem'î (naklî) dir.

İBRAHİM MERGİNÂNÎ (k.s.)

Şeyhulislâm onun şöyle dediğini kaydeder: Kulakla idrak ettiğin şey ilimdir. Fehm ile idrak ettiğin şey hikmettir. Onunla idrak ettiğin şey ise hayattır.

İBRAHİM NÂZÛYE (k.s.)

Nişabur şeyhlerinden olup künyesi Ebu İshak'tır. Ebu Hafs'ı görmüş, Ebu Osman Hîrî'nin sohbetinde bulunmuştu. Fûtûvvet'teki şanı muazzam idi. Adı İbrahim b. Muhammed b. Said'dir. Fakat yakışıklı ve sesi güzel olduğundan Nazûye (nazlı) diye tanınmıştı.

MUZAFFER KİRMANŞAHÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan ve Cebel bölgesinin ulu şeyhlerindendir. Samimi fakirlerdendir. Abdullah Harraz ve ondan daha ulu olanların sohbetinde bulunmuştur. Tasavvuf yolundaki şeyhlerin eşsiz olanlarından idi. Şair Abbas'ın üstadıdır.

Şeyhulislâm anlatıyor: O geceyi üçe ayırırdı. Üçte birinde namaz kılar, diğer üçte birinde Kur'an okur, son üçte birinde mûnacaatta bulunurdu. Kendi haline ağlar ve şu beytleri okurdu:

Aşk yılanı ciğerimi soktu.
Onu tedavi edecek ne doktor var, ne de üfürükcü
Ancak sevdasına tutulduğum sevgilinin
yanındadır ilaç ta muska da.

264 Sözler:

— *Arif* gönlünü mevlâsına, bedenini halka tahsis eden kimsedir.

— Kim tüysüzlerle selâmet ve samimiyet üzere sohbet ederse, bu onu belâya sürükler. Acaba selâmet şartına riayet etmeden onlarla sohbet edenin hali nice olur?

—Dünyaya sadece ibret gözüyle bakmak, zorunlu ihtiyaçları giderecek ölçüde orada çalışmak lâzım, sen onu (ölüm suretiyle mecburen terk etmeden evvel) ihtiyarî olarak terk etmelisin.

Fakir kimdir, sorusuna: "Ona ihtiyacı olmayandır" cevabını vermişti.

Şeyhulislâm: "Bütün ihtiyacı o olduğundan O'na ihtiyacı olmaz ve O kâfîdir." demiştir.

EBU HÜSEYN b. BÛNAN (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup Ebu Said Harrâz'ın sohbetinde bulunmuştu. Ona olan mensubiyeti sağlam idi. Çölde dünyadan göçmüştür.

Ebu Osman Mağribi, Ebu Ali Kâtib'ın şunu söylediğini nakleder: Vaktiyle Ebu Hasan Bünan *vecd* ve *raks* halinde idi ve Ebu Said Harraz eliyle ona tempo tutardı. Ebu Hüseyn Bûnan: "Bütün halk çölde susuzdurlar, ben Nil kenarındayım." demiştir.

Şöyle demişti: "Yüce Allah'ın dostlarının kadru kıymetini, ancak Hak katında kadru kıymeti olanlar bilir."

EBU HÜSEYN b. HİND FÂRİSÎ (k.s.)

Dördüncü tabakadan olup adı Ali b. Hind Kureşîdir. Fâris bölgesinin ulu şeyhlerinden ve bilginlerindendir. Ebu Ca'fer Hazzâ'nın ve ondan daha büyük olan Amr b. Osman, Cüneyd ve bunların akranı olan sûfîlerin sohbetinde bulunmuştu.

Sözleri: "Yüce Allah bir kimseye kendine yakın olma makamını bahş ederse, ona rıza ve teslimiyet hali verir. O kimse, Hak Tealâ ona ne uygularsa hepsinden razı olur. Zira Hakk'a yakınlık mertebesi rıza ve teslimiyet olmadan gerçekleşmez.

—Güzel ahlâk Allah Teâlâ'dan şikayetçi olma haline son vermek, O'nun emir ve fermanına gönül rahatlığı ile ve memnuni-

yetle uymak, halk ile iyi geçinmek ve onlara tahammül etmektir.

—Hiçbir zaman Efendi'nin kapısından ayrılmamak için çabala, zira herkesin sığınağı O'dur. Bu kapıdan uzak düşen kimse bir daha karar kılacağı ve ikamet edeceği bir yer bulmaz. Böyle dedi sonra şu beyti okudu.

Üzüntümden onlara sığınırdım,
Şimdi üzüntüm onlar oldu, nereye sığınayım?

265 Şeyh Ebu Abdullah b. Hafif anlatıyor: Ebu Hasan b. Hind Şiraz'da bir cemaatla birlikte bir davette bulunuyordu. Ben de seferde idim. Beni kasdederek: "Onun nasibini ayırınız." demiş. O cemaat, bunu yapamayacaklarını söyleyip özür dilemişlerse de şeyh ısrar ederek: "Onun hissesini mutlaka ayırmanız gerekir." Onlar da hissesini ayırmışlar. Sonra tesadüfen bu sırada ben içeri girip selâm verdim. Ebu Hüseyn yerinden kalktı, elbisesini koltuğunun altına aldı ve: "Mü'minlerin kalbi yalan söylemez" deyip döndü gitti. Ben: "Açım, yenecek bir şeyiniz var mı?" deyince ayırdıkları yemeği getirdiler.

EBU EDYÂN (k.s.)

Künyesi Ebu Hasan, adı Ali'dir. Bütün din mensuplarıyla tartışmalara girip muhalifleri mağlûb ettiğinden kendisine "Ebu'l-Edyan" (Dinlerin babası) denilmişti. Aslen Basralı idi. Cüneyd'in çağında yaşamıştı. Ebu Said Harraz'ın sohbetinde bulunmuş, âlim ve hâtib idi. Ahmed adlı bir kölesi vardı. Bu köle şunu anlatmıştı: Bir gün, Ebu Edyân ile bir mecusi arasında bir tartışma geçti. Ebu Edyân:

—Ateş Allah Teâlâ'nın izniyle tesir eder dedi. Mecusi cevap verdi:

—Hayır, kendi tabiatı gereği tesir eder. Eğer ateşin Allah Teâlâ'nın izniyle tesir ettiğini canlı bir örnekle gösterirsen dinine girerim, dedi. Sonra bir ateş yakılması ve Ebu Edyan'ın bunun içine inmesi hususunda anlaştılar. Bir hayli odun getirip büyük bir ateş yaktılar. Büyük bir kalabalık toplandı. Bu odunlar tamamiyle yanıp kor haline gelince ateşi yaydılar. Ebu Edyan önce seccadesini bir yere serip namaz kıldı. Selâm verdikten sonra ateşin içine girip üzerine oturdu. İş bitince o mecusiye dönüp: "Bu kadar yeter mi, yoksa ateşe bir kere daha gireyim mi" diye sordu ve yüzünü çevirdi. Mecusî de müslüman oldu. Ahmed anlatmaya devam ediyor: Ak-

şam olunca ayağını ovdum. Ayağının altında bir elma kadar kabarcık gördüm. Bunun ne olduğunu şeyhe sordum. Buyurdu ki: Ateşe girince kendimden geçtim, ateşin sonuna varınca kendime geldim ve o sözü söyledim. Eğer ateş içinde kendime geleydim yanar kül olurdum.

Şeyhulislâm anlatıyor: Ebu Edyan ne zaman hacca gitse evinde Lebbeyk demeye başlar ve orada ihrama girerdi. Bir keresinde hacdan gelmiş, sık sık Lebbeyk demeye başlamıştı. "Şu soğuk şakayı bırak, hactan yeni geldin, Lebbeyk demenin ne anlamı var," diyenlere dedi ki: Hac için Lebbeyk (emrine hazırım.) de-
266 miyorum. O'na Lebbeyk diyorum.

Bu olaydan bir hafta sonra vefat etti.

EBU CA'FER MUHAMMED NESEVÎ (k.s.)

Muhammed Aliyân diye tanınır. Dördüncü tabakadan ve Nesa'nın ulu şeyhlerinden idi. Ebu Osman Hîrî'nin seçkin mûritlerindendi. Mahfuz'un anlattığına göre Ebu Osman'a bazı sorular sormak maksadıyla Nesa'dan ona gelmişti. Yolda bir şey yemiyor, içmiyor ve uyumuyordu, ve daima abdestli bulunuyordu. Abdesti bozulunca, yeniden abdest almadan adım atmazdı.

Şeyhulislâm açıklıyor: Eğer onun maksadı sadece Ebu Osman'ı ziyaret etmek olsaydı yemek yemek, uyumak ve taharetsiz olmak caiz idi. Ama onun maksadı başka idi.

Sözleri:

—Kendi irade ve ihtiyarıyla keramet gösteren iddia sahibidir. İrade ve ihtiyarı olmadan kendisinden keramet zuhur eden *Veli*'dir.

—Her an lutuf ve ihsanını gördüğün bir zatı nasıl sevmezsin? Bir an bile kendisiyle uyum halinde olmadığın bir yüce zatı sevdiğini nasıl idda edebilirsin?

—Her kim yüce Allah'tan başkasıyla huzur bulursa Allah Teâlâ onu terk eder. Her kim Allah Teâlâ ile huzur bulursa başkalarının huzur bulma yolu ondan geçer.

EBU SAİD A'RABÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Ahmed b. Muhammeddir. Aslen Basralı iken Mekke'ye yerleşmişti. Alim ve Fakîh idi. Sûfîler için pek çok eser yazmıştır. Cüneyd, Amr b. Osman, Ebu Hüseyn Nurî, Hasan Musuhî, Ebu Ca'fer Haffâr, ve Ebu Feth Hammal gibi sûfîlerin meclislerinde bulunmuştur. Dördüncü tabakaya yakındır. Hicrî 341/951'de veya 340'ta vefat etmiştir. Çağında Harem'in şeyhi idi.

Şeyhulislâm anlatıyor: O Tevhidin inceliklerine dair bir risale yazmıştı. Gayet güzel olan bu eserinde : Arada mesafe bulunduğu sürece (Allah'a) yakınlık söz konusu olur, demiştir.

Şeyhulislâma göre yakınlıkta ikilik vadır, iki şeyh birbirine yakın olur, dikkatle bakıldığında yakınlık denen şeyin uzaklık olduğu görülür. Oysa tasavvuf birliktir.

—*Tasavvuf* tamamiyle Fuzulî olanı terkten ibarettir. *Ma'rifet* ise tamamıyla bilgisizliği itiraftan ibarettir.

—Özlem ancak gaibte olan için söz konusu olur.

Şeyhulislâm der ki: Davud Taî'ye sormuşlar: Sende özlem var mı? Demiş ki: Ben uzakta değilim. Gaib olanda özlem olur. Benim dostum, sevgilim hazırdır.

—Allah Tealâ dostlarının ahlakından bir kısmını düşmanlarına
267 vermiştir. Bunlar bu ahlak ile onun dostlarına şefkat göstersinler ve bu sayede dostları da rahat etsin, diye.

EBU AMR ZÜCCÂCİ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Muhammed b. İbrahim'dir. Bazıları adının İbrahim olduğunu söylemişlerdir. Aslen Nişabur'lu olup Ebu Osman Hîrî, Cüneyd ve Havvas'ın sohbetinde bulunmuştur. Anlatıldığına göre Mekke'de kırk sene mücavir hayatı yaşadığı halde Harem'e olan saygısından ötürü harem dahilinde idrar yapmamış, ve saçını traş etmemişti. Yaptığı hac sayısı altmışa yakındır.

Ebu Amr Nüceyd hikâye ediyor: Mekke'de idim. Kettânî Kebir ve Sağır Ebu Hüseyn Müzeyyin ve bunların emsali olan çağın şeyhleri toplanıp halka olurlardı. Bunların başkanı Ebu Amr Zeccac idi. Yapılan konuşmalarda o hakemlik yapar, hükmü ona havale ederlerdi. Hep "Otuz sene Cüneyd'in tuvaletini kendi elimle temizledim durdum," der ve bununla övünürdü. Hicrî 448' de vefat etmiştir.

Sözleri:

—Beşerî varlığımdan az bir şeyin noksanlaşmasını su üzerinden yürümeye (keramete) tercih ederim.

—Anam ölünce bana elli altın miras kaldı. Hacca gitmek üzere yola çıktım. Babil'e gelince karşıma çıkan bir adam "Yanında ne kadar para var" diye sordu. Kendi kendime, "Doğru olanı söylemekten daha iyi bir şey yok" dedim ve cevap verdim: Elli altın, "Bunu bana ver " dedi. Keseyi ona verdim. Saydı, dediğim kadar olduğunu gördü. Doğruluğuna hayran oldum. Al altınlarını, dedi ve keseyi geri verdi. Sonra bineğinden inip beni bindirmek istedi. Bu teklifi kabul etmeyince ısrar etti, mutlaka binmelisin, dedi. Bunun üzerine merkebe bindim. Peşimden geleceğini söyledi. Ertesi sene Mekke'de beni buldu. Vefat edene kadar burada birlikte olduk.

Anlatırlar ki Arap olmayan bir kişi hac mevsiminde ona gelmiş ve: "Beratımı ver ki hac yapayım, hac beratını almam dostların beni sana havale ettiler" demiş. Şeyh bu zâtın saf ve samimi bir kişi olduğunu, dostlarının ona şaka yaptıklarını anlamış ve Mültezimi işaret ederek, şuraya var ve: "Ya Rab! Bana berat ver"de, demiş. Bir süre sonra bu zat, elinde bir kâğıtla geri gelmiş, bu kağıt üzerinde yeşil bir hatla: "Bismillahirrahmanirrahim, Bu, falan oğlu filanın cehennemden âzâd edildiğinin beratıdır" yazılı olduğu görülmüş.

İBRAHİM b. YUSUF ZÜCCÂCÎ (k.s.)

Künyesi Ebu İshak'tır ve Ebu Amr Züccâcî'nin babasıdır. *Târih-i*
268 *Meşayih*'te ismi kayd edilmemiştir. Ebu Hafs'ın önde gelen mûridlerindendir. *Melamet* ve nefse muhalefet etme hususunda kendine özgü bir yolu vardır.

Şöyle dediği hikaye edilir: Sürekli olarak nefse muhalefet etmede bereket vardır. Bir kere bir adım mesafede bir defa nefse destek oldum. Senelerce bunun zararını telafi edemedim.

CA'FER HULDÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup künyesi Ebu Muhammed'dir. Bağdat'ın Huld mahallesindendir. Mesleği hasır dokumaktı. Cüneyd'in ve İbrahim Havvas'ın mûridi idi. Nurî, Ruveym, Semnûn, Cerirî ve diğer sûfîlerin sohbetinde bulunmuştur. Sûfîlik konusunda malûmat sahibi idi. Şeyhlerin hâl tercümelerini, menkîbelerini, tarihlerini ve kitaplarını derlemişti. Bu konuda demişti ki: Meşayih'e dair ikiyüz divana, yanı kitaba sahibim. Bu zümreden iki bin pîr tanıdım. Şöyle demişti:

—Irak'ta üç acaip şey var: Şiblî'nin şathiyeleri, Mûrtaîş'in nükteleri, benim (Meşayiha dair topladığım menkîbe ve) hikâyelerim.

Huldî, Şeyh Ebu Abbas Nihavendî'nin pirîdir. Bağdat'a gitmiş, hicrî 348 senesinde burada vefat etmişti. Kabri Şunuziye'de Serî, Sakatî ve Cüneyd'in kabirleri yanındadır.

Şeyhulislâm diyor ki: Ben onu görmüş ve kendisinden hadis dinlemiş olan bir kişiyi gördüm. Kadi Ebu Mansur Herevî onu Bağdat'da görmüştü.

Huldî demiştir ki: "*Fütüvvet* nefsi hakir görmek ve müslümanlara yüksek seviyede saygı göstermektir.

—Şerefli bir himmet sahibi ol, zira eri maksada erdiren *mücahedeler* değil, *himmet*lerdir.

Diyor ki: Kudüs'ta iken her gün abaya sarılmış bir kişi görürdüm. Tesadüfen gördüm ki o kişi bir gün kalktı, yüzünü semaya çevirdi ve: "Şu iki şeyden hangisini tercih edersin, yoğurtlu çorba ve pelüze (kadayıf) mı vereceksin, yoksa şu evinin lambalarını parçalayayım! Bunu dedi, geri dönüp yattı. Kendi kendime "Galiba bu adam ya bir köylü (Türk)dür veya evliyaullahtan bir ermiştir" dedim. Bunu düşünürken yanında büyük bir zenbil bulunan bir kişinin içeri girdiğini, sağına soluna baktıktan sonra varıp o şahsın ba
269 ucunda oturduğunu gördüm. Bu kişi o zâta: "Beri gel" dedi. Sonra yoğurtlu çorbayı ve palüzeyi zenbilden çıkardı. Derviş gönlünce bunları yedi, "Artanını al, çocuklarına götür" dedi. Adam zenbili alıp gitti. Ben de onu izledim ve: "Allah hakkı için söyle, bu kişi kim, biliyor musun!" dedim. "Hayır, ben bunu hiç görmedim. Ancak günlerdir çocuklarım benden yoğurt çorbası ile paluze istemektedirler. Ben ise hammallık yapan fakir bir adamım. Ne zaman Hak Teâlâ bana bir nesne feth eylerse isteğinizi yerine getiririm." dedim. Bugün bir altın kazandım. Onların istediklerini ihtiyaç duydukları

şeyleri satın alıp eve getirdim. Üzerime bir uyku hali bastı. Uyudum. Rüyadan hafiften gelen bir ses şöyle diyordu: "Kalk, pişirdiğin şeyi, mescide götür ve kendisini bir abaya sarmış olan adama ver" Zira biz bunu onun için hazırladık. Geri kalanını oğlancıklarına ver. Uyandım, yiyelim diye oğlancıklar yemeği ortaya getirmişler. Onu alılp görmüş olduğun gibi buraya getirdim.

Şeyhulislâm, Huldî'nin: "Arifler kimlerdir," sorusuna şu cevabı verdiğini söyler: "Onlar onlar değillerdir. Eğer onlar onlar olsalardı onlar onlar olmazlardı.

Şeyhulislâm Mu'tez'in kendisine şunu söylediğini anlatır: "Sûfî odur ki olmaya, eğer olursa sûfî olmaz." Bu söz Huldi'nin sözü gibidir. Bu söz Mu'tez'in gücünü aşan bir sözdür, kimden işittiğini bilmiyorum.

Şeyhulislâm der ki: Sûbhanallah! Bu âlemde bundan daha acaib şeyi kim görmüştür? Yokluk varlıkta gizli! Kişi gönlün içinde revân derler ki bu o değil! Beden gönülde, gönül ruhta kaybolmuş. Ruh da sayesinde hayat bulduğu zatla ebedîdir.

EBU HASAN SÛFÎ BÛŞENCÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Ali b. Ahmed b. Sehldir. Horasan'ın biricik velilerinden ve civanmertlerindendir. Ebu Osman Hîrî'yi görmüş, Irak'ta Ebu Abbas atâ ile Cerîrî'nin, Şamda Tâhir Makdîsî, ile Ebu Amr Dımaşkî'nin sohbetinde bulunmuştu. Bir çok meselede Şiblî ile konuşmuştu. Tevhid ve muamele ilminde çağındaki şeyhlerin en âlimi idi. Fûtûvvet ve tecride, en güzel yolu tutan bir sufi idi. Ahlaklı ve dindar olup fakir fukarayı gözetirdi. Hicrî 348/959 senesinde vefat etmiştir.

Aslında Buşeng (Puşenc, Buşlenc) şehrinde idi. Ama Nişa
270 bur'da otururdu. Sûfîlerin yolunu iyi bilirdi. Güzel seferleri vardır. Buşenci o kimsedir ki her ne zaman ihtilam olursam dervişlere bir şeyler vermeye ahd etmişti. Derdi ki, bu iş (ihtilam) ya Lokmadaki sakatlıktan ya düşüncedeki eğrilikten olur. Vaktiyle çölde yolculuk yaparken ihtilam oldu. Yalnızdı. Sözünde durmak için iç çamaşırını çıkarıp deve dikeninin üzerine koydu. Onu gören biri alsın diye.

Tasavvuf nedir sorusuna verdiği cevab: "Bugün için tasavvu-

fun adı var, hakikatı yoktur. Daha evvel hakikatı vardı, ama adı yoktu.

Ebu Osman Mağribî, onun: "*Zarif* kimdir" sorusuna şu cevabı verdiğini nakl eder: Kişiliği, huyları, davranışları, şekil ve şemaili itibariyle yapmacık olmayan ve sadeliği benimseyen kişi!

Ebu Bekir Râzî, Ebi Hasan Bûşencî'nin şöyle dediğini işitmişti: "Kişiler üç çeşittir. Evliya, bunların batını zahirlerinden daha iyidir. Ulema: Zahirle batınları eşittir. Cahiller: Zâhirleri batınlarından daha iyidir. Kendileri kimseye insaf etmezler. Ama herkesten insaf beklerler.

"Dünyada, insanı bir sebep veya menfaat için seven kişiden daha çok rahatsızlık veren bir şey yoktur.

BÛNDAR b. HÜSEYN ŞİRÂZÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup künyesi Ebu Hüseyn'dir. Şirazlı'dır ama Errecân'da yaşamış, burada yetişmişti. Usûl konularında âlim idi. Hakikat ilimlerinde iyi bir dili (ifade tarzı) vardı. Şiblî'nin mûridi olup Ca'fer Hazzâ'nın sohbetinde bulunmuştu. Şibli kendisine çok fazla değer verirdi. Ebu Abdullah b. Hafif'in üstadıdır. Birçok meseleyi aralarında tartışmışlardır. Hicrî 353/964 senesinde vefat etmiş Ebu Zûr'a Taberî onu gasl etmişti. Şeyh Ebu Ali Katib'te bu sene vefat etmişti.

"Bir kimsenin dostuna: Nereden geliyorsun, ne iş yapıyorsun, diye sorması edebe uygun değildir," demiştir.

Tasavvuf nedir, sorusuna cevabı: "Ahde vefa etmektir"

Şeyhulislâm'ın açıklaması: O'nun için yapacağım, diye gönlünden geçirdiğin şeyi icra etmendir.

Vaktiyle bir ayyar bir sûfîye:

"Aramızdaki fark şu: "Biz ne dersek onu yaparız, siz ise gönlünüzden ne geçerse onu yaparsınız."

271 Şeyhulislâm der ki: Şeyhler, ilk hatır Hak'tandır, demişlerdir.

Şeyh Ebu Hasan Cehzam Hemedânî, Bûndar Errecânî'nin şunu söylediğini nakleder: Eğer Allah Teâlâ kullarından birine marifetten bir şey verir de o kul bu marifete göre hareket etmezse, ondan bunu geri almaz. (Aleyhinde) Delil olsun diye bunu onun yanında

bırakır. Yarın kıyamet günü o kulun hesabını buna göre görür. Fakat bu marifeti artırmaz da. Artırma kapısını kapatır.

Şeyhulislâmın yorumu: Artmayan bir şey eksilir. Bu da bu zümre için zor bir iştir.

Bûndar: "Her kim Hak karşısında her şeyi resmen terk etmezse hakikatte ona her şey hasıl olmaz, bu da Hak Teâlâdır.

EBU AMR b. NÛCEYD (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı İsmail b. Nûceyd b. Ahmed Sûlemî'dir. Ana tarafından Ebu Abdurrahman Sûlemi'nin ceddidir. Ebu Osman Hîrî'nin önde gelen mûridlerinden ve bunlar içinde dünyadan en son olarak göçenlerdendir. Hicrî 366/976 senesinde vefat etmiştir. Cüneyd'i görmüştü. Çağındaki büyük şeyhlerdendi. Halini karışık göstermede ve vakti korumada özel bir yol tutmuştu. Çok hadis ezberlemiş olan güvenilir bir ravî idi. Bir gün Ebu Osman islam ülkesinin bir hududuna cihad için harcanmak üzere halktan yardım topluyordu. Halk ona hiçbir şey vermeyince canı sıkıldı, hatta mecliste ağladı. Akşam olunca Ebu Amr bir kese içinde iki bin akçe getirip Ebu Osman'ın önüne koydu, ve: "Bu akçeleri alın ve istediğiniz yere harcayın" dedi. Ebu Osman sevindi. Ona hayır dua etti. Sabah olunca da meclise gelip oturdu ve: "Erenler, biz Ebu Amr'dan çok ümitli idik, ümidimizi boşa çıkarmadı. Gece İslâm cephesinin korunması için iki bin akçe getirdi, Allah ona hak ettiği ödülünü versin," dedi. Orada bulunan Ebu Amr ayağa kalktı ve: "Verdiğim akçeler anamın idi, bu işe harcanmasına râzı olmuyor, bunu bana iade edin ki ona geri vereyim" dedi. Ebu Osman emretti, para kesesini getirip ona
272 verdiler. Gece olunca Ebu Amr keseyi alıp Ebu Amr'a getirdi, önüne koydu ve: "Ne olur! Bu parayı öyle harcayın ki bizden başka bunu bilen olmasın" dedi. Bunun üzerine Ebu Osman göz yaşlarını tutamadı.

Sözleri:

—Nice *sükût* vardır ki konuşmadan daha anlamlıdır.

—Canı değerli olanın dini değersiz olur.

—İyilik sever olmak iyilikten iyidir.

Kulun mutlaka gözetmesi gereken şey nedir, sorusuna verdiği cevap:

—Sünnete göre kulluk yapma hususuna sıkıca sarılmak ve murakebeye devam etmek

—Allah'tan başkasıyla ünsiyet etmek aslında sıkıntıdır.

ABDULLAH ŞA'RANÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup künyesi Ebu Muhammed'dir. Aslen Rey'den idi, ama Nişabur'da büyümüştü. Cüneyd, Ebu Osman, Muhammed b. Fadl, Ruveym, Semnün, Ebu Ali Cûzcanî, Muhammed b. Hamid ve diğer Sûfîlerin sohbetlerinde bulunmuştu. Ebu Osman'ın önde gelen mûritlerindendi. Ebu Osman onun ulu olduğunu söylerdi. Acaib riyazetleri vardı. Sûfiler zümresiyle ilgili hususlarda malumat sahibi idi. Hadis bilen güvenilir bir ravi idi. Hicrî 353/964 senesinde vefat etti.

Sözleri:

— Arif yaratılanlar (halka) muvafakat edip yüce Allah'a tapmaz. Zira o Yaratıcıya muvafakat etmiş olmak için iş yapar.

— *Marifet*, Allah Teâlâ ile kulu arasındaki perdeyi yırtar.

— Dünya, Allah Teâlâ ile aranda perde olan şeydir.

— Şikayet ve can sıkıntısı marifet eksikliğinden doğar.

EBU HÜSEYN SEYREVÂNÎ (k.s.)

Adı Ali b. Muhammed Seyrevânî'dir. Ebu Hüseyn Seyrevânî Sağır'ın üstadıdır. Mağrib Seyrevân'ından ulu bir zat idi. Dimyat'ta otururdu.

Şeyh Ebu Said Mâlinî, *Erbâîn-i Meşayih* isimli eserinde, Ebu Hüseyn Seyrevânî kebir'in Sehl b. Abdullah Tûsterînin şu sözünü nakl ettiğini ifade eder: "Bir kimsenin tüm sükûn ve hareket hallerinde zâhir itibarıyle uyacağı bir imamı olmazsa ve sonra da bâtınına yönelirse yolu kesilir.

—*Rıza*, gaybtan tecelli edene muvafakat etme halinin üstündedir.

Kendisinden öğüt isteyen Seyrevânî'ye Havvas: "Hep fukara (dervişler) ile ol, zira hayır onlardadır" demişti.

EBU HÜSEYN KARAFÎ (k.s.)

Adı Ali b. Osman Nasr Karafîdir. Karafî Kahire civarında bir köy-
273 dür. Onun Dimyat'ta ikamet ettiği, Ebu Hayr Tinâtî ve Ebu Saî Dineverî'nin mûridi olduğu anlatılır. Yüz on sene yaşamış ve Hicrî 380/990 senesinde vefat etmişti.

Şeyhulislâm der ki: Karafî çağında dünyada tek ve eşsiz idi. Son derece etkili bir bakışı ve hazır vakti vardı. Halk ile iken *sûnnî*, havasla iken *arif* idi. Ama haddızatında o bir muvahhid idi. Adı sanı da yok olmuştu.

Şeyhulislâm ömrünün sonunda şeyhler içinde on zâtı seçmişti: Ebu Hayr Tînâtî, Karâfî, Husrî, Ali b. Bûndar Sayrafî, Nasrâbadî, Seyrevânî Sağır, Nihavendî, Kassâb, Harakanî, Tâkî. "Bunlar başkadır." derdi.

Bir kere Karâfî gemide muhtesiplik yapmıştı. İşimize karışıyor diye elini ayağını bağlayıp suya attılar. Namaz vakti gelince ilk safta durduğunu, elbisenin dahi ıslanmadığını gördüler.

Şeyhulislâm: "Onun diri kıldığını kimse öldüremez, zira diğer bir ruhla diridir, artık."

Şeyhulislâm Seyyidler Seyyidi Karâfî'nin şunu söylediğini nakl eder: "Sana şeriata muhalif bir şey verirlerse, bunu gizli tutman şart olur."

EBU SÜLEYMAN NÎLÎ (k.s.)

Şeyhulislam anlatıyor: Ebu Süleyman Nîlî bir gün Karâfî'ye geldi ve Karâfî'nin başını öptü. Elbisesi çok eski olan Ebu Süleyman'a bakan karâfî: "Ey Ebu Bekir şimdi halk seni cihanın en mücerred olanı olarak görüyor ama ben seni iki beşik arasında görüyorum, dedi. Bu olayın üzerinden çok geçmeden Ebu Bekir bir hatun aldı, bundan iki oğlancığı oldu. İki beşik arasında oturur, Karâfî'nin sözünü hatırlardı. *Firaset* hususunda Karâfî'nin pek çok acaib halleri vadır.

EBU SÜLEYMAN HAVVAS MAĞRİBÎ (k.s.)

Bu zümreden ve Ebu Hayr'ın akranındandır. Şam'da vefat et-

miştir. Bu zat Mağrib'li o şeyh idi ki: Bir merkebe binip sazlık bir yer-
274 de giderken merkebini sinek soktu. Merkeb sıçrayınca ağı yılgın ağacına çarpan Ebu Süleyman yaralandı. Merkebin başına değenekle vurunca dile gelen eşek yüzünü ona dönüp: "Kendi beynini dövüyorsun, haberin yok" dedi.

EBU KASIM NASRABADÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı İbrahim b. Muhammed b. Mahmuveyhtir. Nişabur'da doğmuş, burada yaşamıştı. Çağında işaret ve hakikat ehlinin şeyhi, tasavvufun lisanı idi. Hadis ezberleme, tarih ilmi, özellikle hakikat ilimleri gibi çeşitli ilim dallarında bilgi sahibi idi. İbrahim b. Şeyban'ın mûridi olup Şiblî'yi ve Vâsîtî'yi görmüş, Ebu Ali Ruzbârî, Murta'iş, Ebu Bekir Tahir Ebherî ve diğer şeyhlerin sohbetinde bulunmuştu. Ömrünün sonunda Mekke'ye gitti. Kendisini karşılamaya gelen Ebu Osman Mağribî şaka yollu: "Mekke senin yerin değil" dedi. O da: "Senin yerin değil" diye karşılık verdi. Çok geçmeden, bir iş dolayısıyla Ebu Osman Nişabur'a geldi ve burada vefat etti. Nasrabâdî ise Mekke'de ikamet etti. Hicrî 372/982 senesinde burada dünyadan göçtü. Şeyhulislâm Nasrabadî'nin oğlu İsmail'in kendisine şunu anlattığını nakleder: Babam bana şunu söylemişti: "Hakk'ın tecellilerinden bir tecellisine mazhar olduğun zaman, o tecelli hali içinde bulunduğun sürece cennete de, cehenneme de önem verme. Bunları hatırına getirme. Bu halden çıktığın zaman da yüce Allah'ın önem verdiği şeyleri önemse.

Nasrabâdî: "İhsana rağbet edenin değeri yoktur, *ihsan* sahibine rağbet eden ise pek değerlidir," demiştir.

EBU BEKİR RÂZİ BECELÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Abdullah idi. Nişabur'da yaşardı. Horasan'ın ulu şeyhlerindendir. Birçok şeyhle görüşmek kendisine nasib olmuştu. Ebu Abdurrahman Sülemi'nin üstadıdır. Sülemi kendi tarihini *(Tarihu'l-Meşayih'i)* onun tarihi üzerine bina kılmıştır. Ebu Bekir Bikendî'nin mûridi idi.

Şeyhulislâm anlatıyor: O büyük bir hal sahibi idi, çok kabul görmüştü. Nişabur'da bir *oğlan*a tutuldu. Onu bu oğlanla itham ettiler ve terk edilmiş bir duruma düştü. Sonunda durumunun söylenenin

aksine olduğu anlaşılınca tekrar kendisine teveccüh ettiler.

Bir gün camide otururken Şeyh Ali b. Bûndar Sayrafî ona: "Ey Şeyh! şu başına gelen hal nedir? Neden bu hal başına geldi" deyince dedi ki: "Ey İhtiyar! Eğer İbrahim'in azmi, Musa'nın dürüstlüğü ve inançlılığı, İsa'nın ma'sumiyeti Arab Ahmed'in (a.s.)
275 himmeti ve sabrı bir kimsede bulunsa ama (ilâhî muhafaza ve) himaye bulunmasa fitne rüzgarı esince bunların hepsi berheva olur ve kişi bu hal içinde şaşar kalır.!

Şeyhulislâm anlatıyor: Adamın biri Ebu Bekir Razî'ye: "*Sema* hakkında ne dersin," diye sordu. "Fitneye koymaya pek elverişli, çok çekici, kendini fitneden koru" dedi Adam: "Ama meşayih sema ettiler," diye itiraz edince dedi ki: "Ey baba dostu! Senin halin onların hali gibi olunca sen de onların yaptığını yap!"

EBU BEKİR FALİZBÂN (k.s.)

Buharalı'dır, uludur, Cüneyd'i görmüş, uzun bir ömür sürmüştü.

Şeyhulislâm, Şeyh Amû'nun kendisine şunu söylediğini anlatır: Hîrî 370 senesinde Şeyh Ebu Bekir Falizbani'yi ziyaret için Buhara'ya gitmiştim. Kendisini soruşturdum. Bir tek kapısı bulunan bir evde oturuyordu. Huzura varıp selam verdim. beni bir yere buyur etti, sofra çıkardı. Ekmek, ceviz, tuz vardı karnım aç olduğundan elimi uzatıp yemeye başladım. Yemek yerken kendisine baktım. Ağladığını görünce elimi yemekten çektim: "Buyur, ye zira ben sevincimden ağlıyorum." Ebu Kasım Cüneyd bana şunu söylemişti: "Kısa bir süre sonra *tasavvuf* konusundaki sözler o kadar rağbetten düşecek ki bir mahallede iki hücre olsa da birinde tasavvufa dair konuşulsa, öbüründe konuşulmasa bu hücrede olanları merak edip o hücrede konuşulan tasavvufî sözleri dinleme ihtiyacı duymayacaklar." Oysa şimdi sırf bu maksadla bir kişi Herat'tan kalkmış, Buhara'ya gelmiş, demek bu iş hâlâ iyi.

EBU HÜSEYN HUSRÎ(k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Ali b. ibrahim Basrîdir. Aslen Basralı idi ama Bağdad'da ikâmet ederdi. Irak'ın şeyhidir. Şeyh Sülemi:

"Hiçbir şeyh görmedim ki ondan daha mükemmel bir hale daha güzel bir lisana ve daha etkili bir söze sahip olsun. Vaktin lisanı, özellikle tevhid ilmi konusunda şeyhler içinde eşsiz idi. Hiç kimse tevhid ve tefrid konusunda onun gibi söz söylememiştir. Hanbelî mezhebinde idi.

Şeyhulislâm anlatıyor: O Şiblî'nin müridi idi ve Şiblî'nin ondan başka müridi yoktu. Onun sözlerini dinleyenlerin sayısı çoktu. Ama bu söz başka bir sözdür. Yani Şiblî'nin (tasavvufî) mirası ona kalmıştı. Husrî'nin Şiblî'den başka üstadı yoktu. Şiblî onun işi konusuna çok önem verirdi. Ona: "Sen de benim gibi bir divânesin, aramızda ezelî bir uyum vardır," demişti.

276 Husrî ve Ebu Abdullah b. Hafif birbirinin dengi idi. İbn Hafif zâhir olma hususunda, Husrî batın olma konusunda daha önde idi.

Şeyhulislâm, Şeyh Amu'nun Husrî'yi görmemiş olduğunu söyler. Şeyh Amû demiş ki: Ben Husri'yi görmedim. Hicrî 371 senesinde Mekke'de bulunuyordum. Dönüşte Husri'ye ve İbn Hafife uğrar, kendilerini ziyaret ederim, demiştim. Ama o sene Husrî'nin Bağdad'da İbn Hafîf'in Şiraz'da vefat ettikleri haberi Mekke'ye ulaştı.

Husrî, Hicrî 371/981 senesinin Zilhicce ayında bir cuma günü vefat etti.

Sözleri:

—Sûfî ızdırab zamanında muzdarib, karar vaktinde kararlı değildir. Sıkıntılı iken sıkıntılı, rahat iken rahat olmaz.

—Sûfî yok olduktan sonra var, var olduktan sonra yok olmaz.

—Bir seher vakti niyazda bulundum: İlahî senden razıyım, sen de benden razı mısın? Nida geldi: Seni yalancı seni! Eğer bizden razı olsaydın rızamızı taleb eder miydin?

"Bize öğüt ver" diyenlere dedi ki:

—İşin başında yalnız olmayı tercih ediniz, ederseniz, sonra da yaratıkların hallerini bir kenara koyup tefrid hali üzerinde durursunuz.

Şunu anlatmıştı: Ne zaman canım sıkılsa ve dünya başıma dar gelse hiçbir şeyden hoşlanmam, hiçbir şeyde rahat bulmam. Sadece geçmişle, kederle karışık olmayan saf üns ve dostluk vaktinde yaşadığım nefesleri hatırlayarak huzur bulurum. Bunu dedikten sonra şu beyti okudu: *Zaman, Selma'ya kavuşma hevesini yoğunlaştırıyor. Anlaşılan zaman iyilik yapmaya niyetli.*

EBU HÜSEYN SEM'UN (k.s.)

Adı Muhammed b. ahmed b. İsmail b. Sem'ûn olup "Sözü hikmet olan" (Nâtık bi'l-Hikmet) ünvanıyla tanınır. Tasavvuf ilminde güzel bir ifade tarzı vardı, vâizlik yapardı.

Şiblî'nin hizmetkârı Şeyh Ebu Bekir İsfahânî anlatıyor: Cuma günü camide Şiblî'nin huzurunda bulunuyordum. O sıra yaşı küçük olan Ebu Hüseyn b. Sem'ûn içeri girdi. Başında gayet süslü bir kûlah vardı. Yanımızdan geçerken selam verdi.

277 Şiblî ardından baktı ve: "Ey Ebu Bekir Allah Teâlâ'nın bu oğlancığa tevdi ettiği ne hazineleri var, bilir misin?" dedi.

Sûfîlerden biri anlatıyor: İbn Semûn'un meclisinde idim. Sûfîlerden biri vaaz kürsüsünün dibine oturmuştu. Birden uyuya kaldı. İbn Sem'un bu kişi uykudan uyanana kadar vaazını kesti. Sonra bu kişiye: "Allah Resulünü (a.s.) rüyada gördün mü" diye sordu, Adam: "Gördüm" deyince dedi ki: "Rüyan karışmasın ve içinde bulunduğun hal kesintiye uğramasın diye ben de vaazıma ara verdim.

"Halkı *zühde*, dünyayı terke davet ettiğin halde kendin değerli elbiseler giyiyor, nefis yemekler yiyorsun, bunun sebebi nedir," diyenlere şu cevabı verdi:

"Yüce Allahla olan haliniz olması gereken şekilde olunca değerli yumuşak elbiseler giymek ve nefis yemekler yemek zarar vermez."

Şeyhulislâm diyor ki: Benim Ebu Hüseyn İbn Sem'unla aram iyi değil, zira o üstadım Husrî'yi incitmekte idi. Üstadını incitenden incinmeyen bir kimseden, köpek daha iyidir. Şeyhulislâm der ki: İbn Sem'ûn güzel konuşurdu. Husrî ise derdli idi, demiştir.

İbn Sem'ûn: "Zikirsiz olan her söz boş, fikirsiz olan her *sükût* anlamsız ibretsiz olan her bakış fuzûlîdir, demiştir.

Hicrî 387/997 senesinde vefat etmiştir. Ölünce evinde toprağa verilmiş, otuz dokuz sene sonra kabristana nakl edilmek üzere na'şı çıkarıldığında kefeninin eskimediği, çürümediği ve ilk günkü gibi taze kaldığı görülmüştü.

EBU NASR HABBAZ ve EBU HASAN SÛHAN AJEN (k.s.)

Şeyhulislâm anlatıyor: Gazergah'ın en eski iki şeyhinden biri Ebu Nasr Habbaz, diğeri Ebu Hasan Sûhandır.

Habbaz (somuncu) ulu bir erdi. Müritlerinden bir grup hac için yola çıkmışlar. Yolda ziyaret ettikleri Husrî, "Mümkünse bir şey (şiir, ilahî) okuyun" demiş, içlerinden biri sesini yükseltince yerinde duramayan Husrî kalkmış, Semaa başlamış, "Bu sene hac yapmanız için size yol yok, geri dönünüz " demiş, sonra da: "Siz Herat'ın falan dağında ikamet eden Habbaz'ın müritleri değil misiniz," diye sormuş. Onlar da: evet, onun müritleriyiz, deyince, ama ondan destursuz buraya gelmişsiniz, geri dönün, O'nun yanına varın, demişti. Bunun üzerine müritlerden bir kısmı geri dönmüş, geri dönenler selâmete erip kurtulmuşlar. Geri dönmeyenler sahralarda sam yeline yakalanıp yanmışlar, ve Arafat'a ulaşamamışlardı.

Şeyhulislâm, der ki: Gazergâh şeyhlerinden Ebu Hasan Şûhan
278 Ajen Ulu Cami'de bizimle birlikte bulunmuştu. Onun bir müridi bana şunu anlatmıştı: Pirimiz Ramazan'ın son gecesinde secde eder, sabaha kadar sızlanır ve derdi ki: Senin için tuttuğum oruçtan, kıldığım namazdan, yaptığım hacdan, okuduğum Kur'an'dan ... bütün bunlardan tevbe ediyorum. Beni karşılıksız olarak affet, kabul buyur!

AHMED HARRÂNÎ (k.s.)

Şeyh Ahmed Harrânî otuz gün gece gündüz Mekke'de mücavir olarak yaşarken yanına bir parça ekmek almış, yerinden kalktığı vakit o ekmekte (yenmemiş olarak) yerinde bulunmuştu. İşte o böyle bir erdi.

O, Şeyh Ebu Hasan Mu'temer'in şunu söylediğini nakleder: Husrî ile otururken adamın biri geldi ve Ona: "Bana öğüt ver," dedi. O da: "Himmetini bir tek noktada yoğunlaştır" dedi. Orada bulunan Cehm Rakkî: "Ey Şeyh! Adamı uzağa saldın" deyince Harrânî buyurdu: "Bana hangi ölçüyle verdilerse ona o ölçüyle ölçerek verdim."

CEHM RAKKÎ (k.s.)

Son dönem şeyh ve civanmerdlerindendir. Samimi fakirlerden olup semaa düşkündü. Sema esnasında kendinden geçerdi. İki cami arasında vefat etmişti. Şeyhulislam diyor ki: Bir kere Cehm Rakkî hamamda iken dışarı çıkmış, halka da dışarı çıkmalarını söylemiş, halk dışarı çıkınca hamam çökmüştü.

Bir gün önünde adamın biri yapmacık olarak *raks* ediyordu. Hemen yerinden fırladı, başını adamın ayakları arasına sokup havaya kaldırdı. Başını duvara vurdurup adamı delirtti.

EBU HASAN URMEVÎ (k.s.)

Sûfîler zümresinin büyüklerindendir. Çağın ulu şeyhleri olan Husrî, Ebu Abdullah Rûzbarî ve İbn Hafif zamanında ulu bir şeyhti. Urmiye'de yaşamıştı. Kabri de buradadır

Vefa nedir, sorusuna: "Vazgeçtiğin bir şeye geri dönmemendir" diye cevap vermiş, "Bu avamın vefasıdır. Havvasınki hangisidir," Sorusuna: "(Bu dünyaya) Niçin geldiğini bilmendir." Cevabını vermişti.

İBN HAFİF ŞIRÂZÎ (k.s.)

Beşinci tabakadan olup adı Muhammed b. Hafif İsfikşar Dabî'dir. Şiraz'da yaşadı. Annesi Nişaburlu'dur. Çağında Şeyhulmeşayih idi. Kendisine şeyhulislâm da denirdi. Bağdadlı Şeyh Ebu Talib Hazrec'in müridi olup Rûveymi görmüş, Kettânî, Ebu Hüseyn Müzeyyen, ve Ebu Hüseyn Derrac gibi sûfilerin sohbetinde bulunmuştu. Tahir Makdisî ve Ebu Amr Dımaşkî de sohbetinde bulunduğu şeyhlerden idiler. Birçok şeyhi görmek kendisine nasib olmuştu. Hem zahir ilimlerinde, hem
279 de hakikat ilimlerinde âlim idi. Şeyhulislâm: "Bu ilme dair onun kadar hiç bir kimse eser yazmamıştır." demişti. İtikadı pak, karakteri iyi idi. Şafiî mezhebinden idi. Hicrî 331/942 senesinde dünyadan gitti.

Şeyhulislâm anlatıyor: Onun iki sözünü hatırlarım ki tekrar etmeye değer. Biri şu: *Tasavvuf* nedir, sorusuna: "Gaflet zamanında Allah'ı bulmaktır." Cevabını vermişti. Diğeri de şu: "Ab-

durrahim Istahrî niçin sahralarda köpeklerle dolaşıyor, değerli elbiseler giyiyor?" sorusuna cevaben: "Üzerindeki ağırlığı hafifletmek için" demişti. Yani vücud yükünü atıp hafiflemek ve rahat bir nefes almak için böyle yapıyor.

Şeyhulislâm: Vücudda lezzet yoktur. Zira oda zebunluk ve çarpmak vardır. Hisler orada tükenir." demiş ve başkasına ait şu beyti okumuştu:

Onun hatırasını unutmak istiyorum ama
Leylâ her yerde adeta gözümün önünde.

Şeyh Ebu Abdullah b. Hafif anlatmıştır: Bir gün bana bir hatun geldi ve "Falan yerde Şiraz'ın önde gelenlerinden birinin bir hatunu var, şeyhe bir sorusu var, lâkin buraya gelme gücüne sahip değil," dedi. Şeyh, "O halde ben onun yanına giderim" dedi, gitti. *Kadın* anlattı: "Çok acaib bir olaya tanık olduk. Aramızda bir çocuk vardı, gündüz yemek yemez, kimse ile konuşmaz, koyun otlatmaya gider ama koyunları bir yana bırakır, bir kenara çekilip namaz kılardı."

Şu günlerde hastalandı. Onun için kabilenin bulunduğu yerin dışında bir gölgelik yaptık, orada yatıyordu. Bir gün öğle vakti kabilenin adamları işine gücüne gittikleri zaman bir de baktık ki oğlan yerden yükseldi, havada değirmen taşı gibi dönmeye başladı. Annesi bunu görünce onu tutmak için koştu ama ulaşamadı. O yukarılara çıkıyor, biz ise kendisine bakıp duruyorduk. Nihayet havada gözden kayboldu. Kabilenin adamlarına bunu haber verdim. Şu dağlara veya bu vadilere düşmüş olabilir diye etrafa dağılıp onu aramaya başladılar. Olayı dinleyen şeyh anlatıyor: Ben kadının söylediklerini düşünmeye başladım. Kadınlarından bir cemaat çağırdı. Onlar da aynı şekilde tanıklık yaptılar. O mecliste hazır olan bir şahıs bu hikâyeyi işitince, "Ey şeyh hiç böyle bir şey mümkün mü" diye sordu. Şeyh dedi ki: "Ey cahil, burada bu hususun gerçekleşmesini beklemekte olan (ve aynı hali yaşamaya hazır) biri var!"

Yine Şeyh Ebu Abdullah b. Hafif anlatıyor: Horasan'da bir delikanlı hacılara yoldaş olup Şiraz'a geldi. Burada ağır bir hastalığa yakalandı. Yanımızda hanımı da saliha olan bir iyi kişi vardı. Bu delikanlıyı, hizmet etsinler diye onların evine gönderdik. Bir gün baktık ki, o kişi yüzünün rengi değişmiş olduğu halde bize geldi ve dedi ki: "Allah hayrınızı versin. O delikanlı göçtü." Peki yüzünün rengi neden değişti, dedim: Dün gece delikanlı bize, "Bu gece yanımdan ay-

rılmayınız, zira bu geceden başka gecem yok," dedi. Bizim kocakarıya: "Gecenin ilk yarısında bunu sen bekle, ikinci yarısı olunca beni uyandır. Sabaha kadar da ben bekleyeyim." dedim. Uyuyakaldım. Birden bir ses işittim: "Hak Teâlâ evine konuk olmuştur ama sen uyuyorsun," diyordu bu ses. Titreyerek uyandım. Evde bir ses yankılanıyor ve içinde de muazzam bir aydınlık var. Delikanlı son nefesini veriyordu. Gözünü kapattım, ellerini ve ayaklarını düzelttim. Ruhunu teslim etti.

Şeyh der ki: O adama bu hususu kimseye söylememesini tenbih edip techiz ve tekfini ile meşgul olduk.

EBU HAYR MALİKÎ (k.s.)

Adı Bûndar b. Yakup el-Malikî'dir. Meşayıhın ulularından idi ve değişik ilimleri tahsil etmişti. Şeyh Ebu Abdullah Hafif demiştir ki, gençliğimde savm-i visal tutar, gece gündüz oruç tutardım. Geceleri cami mescidinde olurdum. Benim için bir kandil yakarlardı. Bir gece yağmur yağmış ve kandil sönmüştü. Bir kimse mescid kapısını çaldı, hizmetçi cevap vermedi, rahatsız oldum, gidip kapıyı açtım. Gelen Ebu'l-Hayr Malikî idi. İçeri girdi, oturdu. Heybetinden içim doldu. Mendilini açtı, içinde yemek vardı. Şöyle dedi.

—Evimde oturuyordum. Bu yemeği önüme getirdiler. Yiyemedim. Seni hatırladım. Kalktım geldim.

— Onun heybetinden "Ben savm-i vısal tutuyorum" diyemedim ve bir miktar yedim. Yemekten sonra soru sormak istediğimi söyledim. Sor dedi:

— Allah ile saf bir hayat ne zaman mümkün olur?

281 —Muhalefet kalktığı zaman. Tuhafıma gitti ve bu ifadeyi sabahleyin diğer sûfîlere söyledim. Onlar da hayret etti ve kendisinden duymalıyız diyerek yanına gittiler. Sordular ve şu cevabı aldılar:

—Gece olan şey gündüz söylenmez. Böylece o hali ikrar eylemedi.

EBU BEKİR ŞA'RANÎ (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif demiştir ki: İçinden dünya sevgisini boşaltma konusunda Ebu Bekir Şa'ranî'den zahiren daha sadık olanını görmedim.

Bir gece onu ziyaret ettim. Istahar'da bir gece beraber olduk. Şöyle dedi:

—Ey Abdullah bu gece benim sohbetimin bereketine yemek yemek isteriz.

Kalktı, bir çömleği vardı, ateş üzerine koydu. Bir paça ve pastırması vardı. Çömleğe koyup üzerine su ilave etti. Tuz koydu ve kaynattı. Ribatta bir arkadaşı daha vardı. Ekmek olup olmadığını sordu. O da var dedi ve birkaç parça ekmek getirdi. Onu tirid eyledi ve o çorbayı üzerine döktü. Etini çıkarıp önüne koydu ve "Ye" dedi. Ben tiridden yerdim. Etten ye dedi. Bir parça et aldı ve bana vermek istedi, "İstemem" dedim. Şayet sen filan, filan yemeği istiyorsan o mesele yarın olsa gerektir. Şehre varalım. Sabah olunca şehre vardım, dervişler bir araya geldiler. Yemek hazırladılar. O yemekten bir parça aldım, yine Ebu Bekir Şa'rani'ye vardım. Ne yaptın dedi. Henüz yemedim. Beraber yememizi istiyorum, dedim. Yedik ve ben Şiraz'ın yolunu tuttum.

EBU MUHAMMED ATAYIDÎ (k.s.)

Ebu Abdullah Hafif'in ûstadlarından biridir. Ebu Abdullah Hafif şöyle demiştir: Ebu Muhammed Atayıdî gibi bir taraftan çalışıp kazanarak bir taraftan da hakikatı arayan bir kimse görmedim. Her gün yarım mangır kazanır gıdasını ondan temin ederdi. İki habbelik kabını alır iki ekmek yapar, biriyle iftar eder diğerini sadaka olarak verirdi.

Yine şöyle demiştir: Bir gün yanına vardım. Önünde farelerin paraladığı bir cüz vardı. Bu nedir diye sordum. "Fareler yırtmış, fareler huzurumu kaçırıyor, gece başımdan ve yüzümden geçip seğirtiyorlar. Niçin çerağ yakmıyorsun diye sorduğumda şu karşılığı verdi: Kırk yıldır çerağ yakmadım, hesabından korkuyorum. Çerağ yakmak için kullanılan malzemenin hepsinin hesabı vardır.

CAFER-İ HAZZA (k.s.)

282 Künyesi Ebu Muhammeddir. Cüneyd'le ve Cüneyd'in çağdaşlarıyla sohbet etmiştir. Şiblî onun menakıbını zikreder, faziletini anlatırdı. Bûndar b. Hüseyin'in şu cümlelerini naklederler: Cafer ölüm döşeğinde idi. Derviş kıyafetli bir kimse içeri girdi. Cafer şöyle dedi: Bunların iç dünyaları harab olduğu için zahirlerini süslüyorlar.

341/952'de vefat eyledi. Kabri Şiraz'dadır. Şeyh Ebu Abdullah Hafif demiştir ki: Bir gün Müemmil Hassas bana: Git bak Ca'fer ne haldedir, dedi. Gittim, gördüm. Bir yaygı üzerinde oturmuş yanına yastıklar konmuş, sırtında Şirazî elbise, başında takye, güzel bir ev, selâm verip oturdum. Hal-hatır sorduk. O anda hizmetçi içeri girdi, mutfakla ilgili malzemeleri götürdü. Gitmek üzere kalktım. "Otur bir şeyler yiyelim" dedi. Oruçluyum dedim. Çekip gittim.

Müemmil'in yanına gelince "Cafer'in durumunu nasıl gördün?" diye sordu. Anlattım. Ellerini kaldırıp şöyle dûa etti. "Allahım bizi selamet ve afiyete layık eyle!"

Bir müddet sonra yine Mûemmil bana "Yürü git, bak Cafer ne haldedir" dedi. Gittim. Bir eski eve girdim. Onu sordum. Şu evdedir, üç gündür ne yemek yemiştir, ne su içmiştir. O eve girdim eski elbiseler giymiş, yüzünü yerlere koymuş. Selam verdim, başını kaldırdı. Yüzü göz yaşlarıyla ıslanmıştı. Nasılsın dedim. Şöyle cevap verdi:

—Ey Ebu Abdullah, halimi görüyorsun, ne diyeyim.

Kendisine iltifat ettim, yumuşak davrandım, sakinleşti. Ev sahibi, üç gün üç gecedir hiçbir şey yemediğini yeminle söyledi. Belki sen yedirebilirsin diye benden yardım istediler. Çok gayret ettim. Bir parça yemek yedirdim.

Tekrar Müemmil'in önüne vardım. Cafer'i nasıl gördün dedi. Gördüklerimi anlattım. Şöyle dedi: Kendisine nimet verildiğine tevakkuf edebilseydi bu hale mübtela olmazdı.

HIŞAM b. ABDAN (k.s.)

Künyesi Ebu Muhammed'dir. Şeyh Ebu Abdullah Hafif şöyle demiştir: Hişam b. Abdan namaza başladığı zaman vecde gelir,

mihrabda ileri–geri giderdi. Yahudi ve Mecusîler oraya gelirlerdi.

Bir koyunu vardı. Sütünü içer ve sahrada güderdi. Bir ara uyuya
283 kalmıştı. Uyandığında koyunun bir kişinin ekinliğine girdiğini gördü. Hemen onu alıp bahçenin sahibine gitti ve:

— Bu senin ekinliğine girdi, al bu koyun senin olsun! Ekin sahibi her ne kadar "Benim ona ihtiyacım yoktur" dediyse de dinlemedi koyunu koyup gitti.

Şeyh Ebu Abdullah şöyle demiştir: Bir gün Hişam'la bir davette idik. Ev sahibi bir tabak helva getirdi ve "Buyurun" dedi. "Bizim hissemizi de ver" dedik. "Size verme iznim yoktur" dedi. Ne dediysek fayda vermedi. Nihayet onun önündeki tabaktan biz de yedik.

Bir ara Hişam büyük bir hayret ve dehşet hali yaşadı ki bir yıl namaz kılmadı. İnsanlar onu tekfir ettiler. Bu durum Cami Mescidinin şeyhlerine ulaştı. Hepsi toplanıp onun yanına geldiler. Muhaddis İbn Sa'dan da onlarla idi. Sordu:

—Beni tanıyor musun?

—Tanıyorum, İbn Sa'dansın

—Peki niçin namaz kılmıyorsun?

—Bazı haller benim namaz kılmama engel oluyor.

—Ne gibi?

Bu soru üzerine Hişam yine kendinden geçti. Cevap veremedi. Bunun üzerine Şeyh Ebu Abdullah'tan sordular. Şöyle dedi: Gayb ile ilgili konularla meşgul olurdu, hayret makamına düşerdi, zahirî amelleri yapamazdı.

Bir gün yine cami mescidinin meşayıhı beraberce Hişam'ı huzurlarına davet ettiler. Aralarında şu konuşma geçti:

—Mûşahedeye kail olduğunu duyduk. Eğer böyle ise tevbe etmen gerekir, aksi halde seni cezalandırmak gerekir.

—Bana tevbe telkin ediniz.

Tevbe etti.

Bir gün sonra sabah vakti gelip aynı kişilerin huzuruna çıktı ve "Şahit olunuz ki dünkü tevbeden döndüm" dedi. Bunun üzerine hepsi kalkıp ayağından yakaladılar ve sürükleyerek mescidden dışarı attılar.

EBU MUHRIZ ŞIRAZÎ (k.s.)

Şıraz'ın köylerindendir. Zunnûn Mısrî'nin dostlarındandır. Şeyh Ebu Abdullah Hafif'in rivayetine göre Ebu Muhriz şöyle demiştir: Nesa'dan Şiraz'a gittim. Sultan Kayd ve yanındakilere yoldaş oldum. Onların söz ve davranışlarını görünce onlardan
284 soğudum ve ayrılmak istedim. Aniden bir ses: Kayd'ın kemeri kaybolmuş, bütün kafilenin aranmasını emretti. Herkesi aradılar, sadece ben kaldım ."Herkesi aradık, bulamadık, bu ihtiyar da bu işi yapacak değildir" dediler. Kayd: "Hayır ben yemin ettim, herkes aranacak diye. Onu da kontrol ediniz. Yamalı hırkamı kaldırdıklarında kemeri orada buldular. "Vallahi" dedim. "Bundan benim haberim yoktur. Bu hırsızlıktan büyük bir üzüntü duydum. Aralarında bana verecekleri cezayı konuştular. Herkes bir şey söyledi. Kayd şöyle dedi: Bunu kafilenin bir kısmına koyunuz, önünden geçen herkes onu kınasın. Onunla yoldaş olmayınız. Bırakıp gidiniz. Onlar da denildiği gibi yaptılar.

ABDURRAHİM ISTAHRÎ (k.s.)

Künyesi Ebu Amr'dır. Hicaz, Irak ve Şam'a gitmişti. Ruvem'le sohbet etmiş Sehl b. Abdullah Tusterî'yi görmüştü. Tarikatı setr ve şetaret izharı üzere idi. Şatırane elbiseler giyen, beraber ava gittiği köpekleri vardı. Güvercinleri de vardı.

Şeyh Ebu Abdullah Hafif anlatıyor: Ruveym'in yanına gittiğim zaman bana Istahrî'nin halini sordu. Bu sene vefat etti, dediğim zaman şöyle buyurdu:

—Allah rahmet eylesin!. Likam dağında bir çok sufî ile birlikte bulunduk, sohbet ettik. Ondan daha sabırlı birini görmedim.

Bir gün ava gitmişti. Bir hırsız da arkasına düştü. Hırsız gördüklerini şöyle anlattı: Abdürrahim Istahrî dağlar arasına gittiği zaman köpekleri salıverdi. Büyük bir gömleği vardı. Giydi ve ayak üzerine durup zikretmeğe başladı. Dağın her yanı avaz ile doldu. Şöyle tasavvur ettim: Bütün ağaçlar taşlar, canlılar, hayvanlar onun zikrine uydular.

Derler ki onun evinde boynuzları üzerinde olan bir sığır derisi vardı. Yazın boynuzlarından tutup sarayın sahnına çıkarır kışın tekrar evine götürürdü.

Cafer Hazza şöyle demiştir: Abdurrahim'i ziyaret etmek için Istahr'a gittim. Evin kapısına ulaştığımda harab olduğunu gördüm. İçeri girdim, eski elbiseler içinde altında bir kilim bir bucakta oturu-
285 yor. Hayran oldum ve acıdım. Sordu:

—Ne oldu sana?

—Vay sana! Ölüyorsun!.

Hemen yerinden kalktı, evin alt kısmına indi. Büyük bir taş getirip dam üzerine çıkardı ve "Ey adam gel bu taşı aşağı indir." Hayret ettim. O şöyle devam etti:

—Bugün onyedi gündür hiçbir şey yemedim. Git bir şeyler al getir, iştahım açılırsa beraber yiyelim. Gittim, pazarda bulduğum bir şeyler aldım, getirip önüne koydum. Baktı. "Otur ye, belki benim de iştahım açılır" dedi. İştahla yemeğe başladım. Getirdiklerimin içinde bir de kavun vardı, onu kesince "Bir parça ver bana" dedi. Verdim. Çiğnemeğe başladı, fakat yutamadı. Ağzından çıkardı ve "Götür, bu kapıyı bağlamışlar" dedi.

Babasından ona yirmibin akçe miras kaldı. Fakat zimmetli idi. "Yarısını bana veriniz. Yarısı size helâl olsun" dedi. Onbin akçeyi ona verdiler. Bir kesenin içine koydu. Gece vesvese yaptı, kafasını karıştırdı. "Bununla ticaret yapayım, kârını fakirlere vereyim." "Yok, evde dursun yavaş yavaş infak edip dağıtayım" Bir sonraki gece dam üzerine çıktı. Akçeleri avuç avuç etrafa saçtı. Sabah olunca komşular: Bu gece gökten akçe yağdı herhalde, dediler. Abdurrahim keseyi silkti, yarım akçe düştü. arkadaşlarına:

—Müjdeler olsun işte ekmek ve bakla parası çıktı. Oradakiler de birbirine "Şu divaneye bakınız! Onbin akçeyi saçdı, yarım akçe ile sevinç izhar ediyor" dediler.

Bir ara Abdurrah'im Abadan'a gitti. Yirmibir gün orada kaldı. İftar için getirdikleri yemeği sabah aynı yerde bulurlardı. Abadanlılar bu durumu görünce ona gönülden bağlandılar. Buradan Sehl–i Tusterî'nin ziyaretine gitti. Onunla buluştu ve "Senin misafirinim" dedi. Sehl:

—Ne arzu edersin?

—Sekbac pişirsinler yani ekşili aş.

—Nasıl edelim, bizim dostlarımız etli aş yemezler.

—Onu bunu bilmem. Hele sen benim dediğimi yap.

286 Yemek yapıldı. Abdurrahim "Çömleği getirin" dedi. Kapıda bir di-

lenci görüldü. Çömleği yemekle birlikte ona verdi. Kendisi bir şey yemedi.

İkinci gün Sehl yine ne yersin diye sordu "Dün söylediğim yemeği" dedi. Yaptılar. Çömleği istedi. Sehl'in oğlu dilenci gelirse kovalasın diye kapı önünde bekliyordu. Sehl'e "Çocuğuna söyle dilenciyi meneylemesin, çocuk oradan ayrıldı. Hemen bir dilenci geldi. Çömleğin ona verilmesini istedi. Verdiler.

Üçüncü gün Abdurrahim'e Sehl yine sordu: Ne yersiniz? Daha önce söylediğimi dedi. Pişirdiler. Çömleği aldı çıktı. Giderken elinde kuru ekmek parçası olan birini gördü. Su kenarında oturmuş ıslatıp yiyordu. O kişi Abdurrahim'i davet etti. Daveti kabul etti. Beraber oturup yediler.

MUEMMİL CESSAS (k.s.)

Şiraz meşayıhının ulularındandır. Hicaz ve Irak'a gitmiştir. Maarif ve tevhid ilminde iyi bir dile sahipti. Fakat ümmî idi. Okuma–yazma bilmiyordu. Ali Sehl Isfahanî Şiraz'a gönderdiği sorulara o cevap vermişti. Sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye kadar Kur'an dersiyle meşgul olurdu. Bir sufî şöyle diyor: Bir gün namazdan sonra ardına düştüm. Evin kapısına vardığı zaman üçyüze yakın muhtaç kişinin orada toplandığını gördü. Hepsinin derdini dinledi. Onların ihtiyaçlarını karşılamak için dostlarını etrafa gönderdi. Çocuklarına da iş yaptığınız aletleri filan yere iletiniz, ben de gelirim" dedi.

Ravî devam ediyor: Bütün bu işleri bir anda yaptı, hayret ettim. Bana söyle dedi: "Ey çocuk, beni sabah mescidde gördün. Şimdi de artık Allah Teâlâ'yı çok zikrederim. Sabah mescidde olduğumdan verilen selamı almaktan başka söz söylemezdi. "Ben ücretle tutulmuş bir kişiyim, selâma cevap vermek vacip olmasaydı onu da asla almazdım" derdi.

Şeyh Ebu Abdullah Hafif demiştir ki: Müemmil Cassas Mekke'ye geldiği zaman Ebu'l–Hasan Müzeyyin'in önüne vardı, selâm verdi. Oturdu ve:

—Ey Şeyh, size bir sorum vardır. Ben yabancı bir kimseyim,
287 bana karşı mülayim olunuz!

—Tamam, buyur sor!

—Fehim ve anlayışlar mevacid ve müşahede mertebesine

ulaşabilir mi?

—Nerelisiniz?

—Şiraz'dan

—Şöhretin ne iledir.

—Müemmil derler.

—Oturduğun yerden kalk orası senin yerin değildir. Dedi ve onu yanına aldı. Ona her zaman "Sen acemî ve ümmî bir kişisin" diye takılırdı. Bu olaydan sonra ona kim soru sorarsa cevap için Müemmil'i gösterir. "Şeyhten sorunuz" derdi.

Şeyh Ebu Abdullah Hafif anlatıyor:

Hacca gidiyordum. Küçüktüm.

Müemmil Cassas bana şu tavsiyelerde bulundu. Arafat dağında vakfe yaptığınız zaman dağın arkasına gidip orada velileri ara. Onların yeri orasıdır. Vakfeye gittiğim zaman arkadaşları bırakıp hemen denilen yere gittim, kimseyi göremedim. Korktum. Geri dönmeyi düşündüm. İrade bana galip geldi. Bir müddet daha yürüdüm. Bir inişe ulaştım baktım on kişi oradalar. Başlarını önlerine bırakmışlar, ortalarında ulu bir şeyh var. Şeyhim Ebu Muhammed Ata'da orada. Beni gördüklerinde şeyhime işaret ettiler. Yanlarına gittim. Selam verdim. Selamımı aldılar, şeyhim beni yanına davet etti. İşleri bitince o şekilde yola revan oldular. Şeyhime: "Bu oğlancığı muhafaza eyle." dediler. Ben o şeyh ile şeyhimin arasında gidiyordum. Ağzından "sin" harfini duydum. İstiğfar ettiğini zannediyorum. Müzdelife'ye geldiğimizde şeyhim bana "Yoldaşlarımı çağır" dedi. Seslendim, cevap verdiler onların yanına gittim. O cemaat da Meş'ar–ı haram tarafına gitti. Orada durdular. Namaz kıldılar, ben de ihtiyaçlarımı gördüm. Onlarla geri döndüm. Sabah namazını kıldıktan sonra kayboldular bir daha onları görmedim.

ALİ b. ŞELUYE (k.s.)

Şeh Ebu Abdullah Hafif anlatıyor: Ali b. Şeluye ile şeyhlerden biri arasında bir sohbet olmuştu. Ali b. Şeluye şöyle dedi: Bir adam tanırım, bir dağ başında iken namaz vakti oldu. Karşı dağda da su vardı. O sudan abdest alıp taharetlenmek istedi. İki dağ birbirine yaklaştı, taharet edip abdest alıp namaz kıldı.

288 Ebu Abdullah devam ediyor: Ali b. Şeluye dağlarda ve sahralarda çok seyahat ettiğinden kürtlerden bir cemaat onu candan sevdiler.

Cemaat reisleri ona gelip şöyle dediler: "Herbirimizin bir kızı ve her birinin dörtbin koyunu vardır. Kızlarımızı eş olarak alırsanız o koyunlar da gelip giden dervişlere ikram edilir." O da kabul edip kızları nikâhladı. Bir gün Müemmil ile karşılaştı.

Müemmil: "Bundan sonra bize üstünlük taslama. Evlenerek sen de bizim gibi oldun."

—Ben bu işi Allah için yaptım.

—Biz de Allah için yaptık.

—Ben onları üç talakla boşadım. Eğer doğru söylüyorsanız siz de boşayınız.

—Boşamada Hz. Peygamber'in sünnetini unuttun. Aynı anda üç talak mekruhtur.

EBU BEKİR İSKAF (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif şöyle diyor: Ebubekir İskaf otuzyıl oruç tuttu. Ölüm döşeğinde bir parça pamuğu ıslatıp dudaklarına sürmek istediler. Kabul etmedi, oruçlu olarak öbür aleme göç etti.

EBU DAHHAK (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif anlatıyor: Ebu Dehhak'ın şöyle dediğini işittim: Evimin damında oturuyordum. İblis'i mahalle arasında gezer vaziyette gördüm. "Ey melun! burada ne işin var" dedim, hemen dam üzerine çıktı. Birbirimizle tutuştuk, bir sille vurup onu yere düşürdüm.

Aradan nice yıllar geçti. Bir hac ziyaretinden geri dönüyordum. Suyu bol köprüsü olmayan bir ırmak önüme çıktı. Geçemedim. Zayıf yaşlı bir adam geldi ırmağa girdi. Ben de kendi kendime "Bundan daha zayıf değilim" dedim ve suya girdim. Nehrin ortasına vardığım zaman ihtiyarın karşı tarafa geçtiğini gördüm. Bir ara düştüm. Elbiselerim ıslandı, derken su aldı beni götürdü. Allah'ın yardımıyla bir kenarda bıraktı. İhtiyarın kenardan beni seyrettiğini gördüm. Yanına gittim. İhtiyar bana şöyle dedi:

289 Nasıl! Ey Ebu Dehhak Bana bir daha sille vurmamaya tevbe ettin mi?

EBU MUHAMMED HAFFAF (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif şöyle demiştir: Ebu'l-Hasan Müzeyyin bize şöyle yazmıştı: "Sizin diyarda bir mûridimiz vardır. Necat bulursa sizin için hemen cevahir getirsin." Bununla Ebu Muhammed Haffaf'ı kasdediyordu. Ebu Muhammed Şiraz erenleri ile bir yerde oturmuş, müşahede konusunda konuşuyorlardı. Herkes kendi haline göre söz söyledi. Ebu Muhammed sessizce dinliyordu. Müemmil Cassas ona: "Sen de bir şey söyle" deyince şöyle dedi:

—Konu ile ilgili en güzel sözleri siz söylediniz. Benim söyleyecek sözüm yok. Yine de senin bir şeyler söylemen gerekir.

—Söylediğiniz sözler ilim sınırında kaldı. Müşahedenin hakikatı değildi. Müşahedenin hakikatı, perdelerin açılması ve onu apaçık görmendir.

—Bu sözü nereden nasıl öğrendin?

—Tebuk bölgesinde idim. Çok ızdırap ve meşakkat çektim. Dua ve münacaatta bulundum. Aniden perdeler açıldı ve onu ayan gördüm. Arş üzerinde oturmuştu. Secde edip yalvardım:

—Allahım!.. senin katında yerim ve durumum bu değildir. Orada bulunanlar bu sözü duyunca kendilerinden geçtiler. Müemmil:

—Gel bazı sufileri ziyaret edelim. Haffaf durdu. Müemmil onun eline yapışıp İbn Sa'dan Muhaddis'in evine gittiler. İbn Sa'dan onlara ilgi ve hürmet gösterdi. Müemmil:

—Ey Şeyh! Bize Hz. Peygamber'den şu hadisi rivayet etmenizi dileriz: Yer ile gök arasında şeytanın bir arşı vardır. Bir kul için fitne istediği zaman onu ona açar. İbn Sa'dan bu hadisin rivayet zincirinde yer alan bütün ravileri sıralayarak bu hadisi okudu. Ebu Muhammed ağlayarak yerinden kalktı dışarı çıktı. Bir daha günlerce onu görmedim. Sonra karşılaştık.

—Nerelerdesin?

—O günden beri kıldığım namazları kaza ediyorum. Çünkü şeytana tapmışım. Yapmam gereken şey şu: Onu orada görüp secde etmiştim. Tekrar oraya varıp onu telin edeyim. Böyle diyerek çıkıp gitti. Bir daha onu görmedik.

HÜSEYİN b. HAMUYE ve ARKADAŞI EBU CAFER HARRAR ISTAHRÎ (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif naklediyor: Hasan b. Hamuye'nin yoldaşı Ebu Cafer Harrar Istahar'dan bana geldi. İbn Zeydan: Bu gece onu yanımıza getirmenizi arzu ederim. Aldım, götürdüm. Sohbet esnasında aralarında şu konuşma geçti. İbn Zeydan:

—Bildiğiniz menkıbelerden dinlemek isteriz.

—Menkıbem yoktur. Fakat isterseniz gördüğüm şeyh menkıbelerinden, hikâyelerinden söyliyeyim.

—Ben de onu kasdettim zaten.

—Bir grup arkadaşla Hasan b. Hamuye'nin meclisinde oturmuştum. Başını önüne eğmişti. Aniden bir nâra attı ve o anda gözümüzden kayboldu. Biz birbirimize bakıştık ve "Bu durumu kimseye söylemiyelim ki onlar da "İşte yine olağanüstü bir şeyler yaptılar " demesinler. Üç gün onu görmedik, haberini duymadık. Üç günden sonra aniden mescidin kapısından içeri girdiğini gördük. Rengi değişmişti. Heybetinden kimse ona bir şey söyleyemedi. Benimle arası iyi idi.Sordum:

—Ey Şeyh bir miktar taze peynirim var, izin verirseniz getireyim. Taze peyniri sevdiğini biliyordum. Getir dedi. Getirdim. Bir miktar yedi. Eliyle sizde yiyiniz, dedi. Şeyh Ebu Abdullah Hafif şöyle devam ediyor:

—İbn Zeydan yüzünü bana doğru çevirip: "Şüphe yok ki bu sadık ve samimi bir adamdır. Fakat bu hikâyeye inanmam bir çare bul da inanayım. Ebu Cafer Harrar'ın yatağını hazırlayın, yolcudur, dinlensin" dedim. Döşek bıraktılar yatıp uyudu. İbn Zeydan'la oturdum, konuştum. "Tamam inandım" deyinceye kadar.

Şeyh Ebu Abdullah'a bu işin aslı nedir diye sordular. "O yerinden ayrılmadı üzerine bir elbise örttüler, görünmez oldu, o kadar.

ABDULLAH KASSAR (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah naklediyor: Abdullah Kassar şöyle anlatmıştı: Bir zamanlar hac için yola çıkmıştım. Şiraz erenleri bana: "Tusterî'ye gittiğinde bizim selamımızı da söyle ve ilave et: Biz

senin kemal derecenizi bilenlerdeniz, ne dersen inanırız. Kulağımı-
291 za şöyle bir şey geldi: Arafa gününde evinden çıkıp diğer hacılarla vakfede hazır bulunuyormuşsun, bu haber doğru ise bize bildir, biz de öyle inanalım.

Abdullah Kassar şöyle diyor: Ben de Sehl'in yanına gittim, selâm verdim. Bir örtüye bürünmüş oturuyordu. Önünde takunya vardı. Mest ve hayran bir şekilde gözleri açıktı. Heybeti bana tesir etti. Konuşamadım. Bir yere iliştim. O anda bir hanım çıkageldi ve şöyle dedi.

—Ey Şeyh! Hareket edemeyen kötürüm bir oğlum var. Dua edesin diye onu sana getirdim.

—Çocuğunu niçin yaradıcısına havale etmiyorsun,

—Sen o Yaradıcı'nın yanındasın, onun dostusun.

Sehl eliyle bana işaret etti. Kalktım, eline yapıştım. Nalini giyip yola koyuldu. Kadın da onu takip etti. Nehir kenarına gittiler Oğlan bir gemi içinde idi. Sehl oğlana: "Elini bana ver" deyince annesi "Elini uzatamaz" dedi. Sehl "Hele sen karışma" dedi. Çocuk elini uzattı. Sehl "Kalk bakayım" dedi. Kalktı. Kenara geldi. Sehl kaptana: Sen gidebilirsin dedi, oğlana söyle dedi: Abdest al iki rekat namaz kıl o da söylendiği gibi yaptı. Sehl annesine: oğlunun eline yapış tutuşdular beraber gittiler.

Abdullah Kassar: Bunu gördüğüm zaman dehşetim gitti. Bast haline girdim. Şeyhlerin söylediğini ona aktardım. Bir müddet başını önüne eğdi, sonra şöyle dedi:

Ey dost! Bunlar Allaha inanırlar ve onun dilediğini yaparlar. "Evet öyle" dedim. Devam etti: Onların ondan suali nedir?

İBRAHİM MÜTEVEKKİL (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif şöyle demiştir. Erenlerden biri bana şöyle dedi: Bir zamanlar sahraya çıktım. İbrahim Mütevekkil'i gördüm. Kaftanını yıkamış ve güneşe sermişti.

"Gel yemeğe gidelim" dedim. Yaş gömleğini giyerek benimle geldi. Bir miktar yürüyünce yolda azıcık it üzümü gördü, oturdu temizledi. İftar etti ve bana sen var git bana bu kadar yeter" dedi. Ne kadar ısrar ettimse de gelmedi. Erenlerden biri İbrahim Mütevek-
292 kil'e bu ay bizde iftar edelim dedi o da kabul etti. Bir gece sahura kalktılar. İbrahim'e sofrayı kur dediğinde şöyle cevap verdi:

—Hayır, kurmam çünkü bu esbaba tevessül etmektir. Tevekküle aykırıdır. Bir başka gece İbrahim'i sofrayı önüne almış yerken gördü. "Hani esbaba tevessül etmezdin bu ne haldir şimdi" deyince şöyle demişti: "Vallahi yine o sözümdeyim, ancak yerimden kalkmak istedim de başım sofraya dokundu, önüme düştü, ben de oturdum yemek yiyorum."

EBU TALİB HAZREC (k.s.)

Ebu Abdullah Hafif anlatıyor: Ebu Talip Hazrec Cüneyd'in dostlarından idi. Şiraz'a gelmişti. İçağrısı hastalığına yakalanmıştı. Erenler onun hizmetini görmemi tavsiye ettiler, kabul ettim. Her gece yaklaşlık 16–17 defa kalkardı. Bir gece oturuyordum. Gecenin çoğu geçmişti. Uyku bastırdı, uyumuşum. Bir defa seslendi, işitmemişim. İkincisinde kalktım ve leğeni önüne koydum. "Ey çocuk" dedi. Benin gibi bir yaratığın hizmetini tam yapamazsan yaratıcının hizmetini nasıl yerine getireceksin!

Bir gün yenında değildim. "Şirazî" diye çağırmış işitmedim, bir daha çağırdı. "Şirazî" nerdesin, Allah belanı versin!... Süratle gelip leğeni önüne koydum. Ali Deylemî, Şeyh Ebu Abdullah Hafif'ten sordu: O "Allah belanı versin", (Leanekellâh) nasıl anladın? "Onu Allah merhamet eylesin (rahimekellah) şeklinde işittim." Şeyhulislam şöyle diyor: Üstad ve pirînin derdini çekmeyen ondan sille yemeyen, leânekellah ifadesini rahimekellah yerine koymayan istediği gibi yaşayan başına buyruk yaşayan iflâh olmaz, ona üstad ve pir gerekir. Kendi kendine yetişen, babasız çocuk olmayacağı gibi üstadsız da insan–ı kâmil olmaz.

Bir gece bağırsak gurultusu işitti. "Şirazî bu nedir?" deyince, Ebu Abdullah şöyle dedi:

—Ben bir gün bir gece kuru bakla yerdim. Bunu her gün azalttım. Şu anda ondokuz baklaya düşürdüm. Şeyh Ebu Talib:

—Şirazî, buna devam et! Bana ne olduysa ondan oldu. Bir gün
293 Ebu'l-Hasan Müzeyyin'in davetinde idim. Kuzu kızartması getirdiler. "Yemem" dedim. Kenara çekildim.

Ebu'l–Hasan: Kendini görmeden ye! dedi.

Ben meselenin onun dediği gibi olduğunu zannettim. Bir lokma yedim. İmanımın gittiğini hissettim. O günden beri her gün geri gidiyorum.

Şeyhulislâm devam ediyor: Onda öyle bir örtü, perde ve istitar meydana geldi ki iman muayenesini giderdi. Senin imanın şehadettir, arifin imanı müşahededir. Şeyh Abdullah Hafif şöyle demiştir: Mûrid için nefsine müsamaha göstermekten daha çok zararlı bir şey yoktur. Ruhsatlarla amel etmek, tevillere baş vurmak bu konu ile ilgilidir.

Ebu Abdullah devam ediyor: Ebu Talib Şiraz'da bulunduğu günlerde üzerine bir eski hırka eline bir baston ile bir gün geldi ve kürsüye çıktı. Dinleyelenlere baktı ve bilmem ki size ne anlatayım" Günahkârlar içinde bir günahkârım. Ağlamaya başladı, cemaat da ağladı. Feryad–u Figan oldu. Halk onu çok sevdi ve benimsedi. O kadar ki bastığı topraklar hastalar için şifa olarak kullanılıyordu. Daha sonra bir işten dolayı kimse ona iltifat etmedi, herkes ondan yüz çevirdi. Şirazdan Nesa'ya gitti, orada da kimse iltifat etmedi. Isfahan'a geçti. Ali b. Sehl'e bir mektup yazdım, onun durumunu anlattım. Buluştular, Ali b. Sehl hakkında da söz söyledi. Onunla da araları açıldı. Irak Kuhistan'ına oradan da Hemedan'a geçti. Ebu Ali Hemedanın vergi memuru idi. Sordu:

—İhtiyacın var mı?

—Borcum vardır, ödenmesini arzu ederim. Ebu Ali borcunu ödedi.

—Başka arzun var mı?

—Filan yerde bana bir hangâh yap! Onu da yaptırdı. Hangâhına yerleşti. Hangâhın rengi gibi elbiseleri de siyahtı. Vefatına kadar orada yaşadı. Şeyhulislâm şöyle diyor: Civanmerd: Bir sıkıntı arız olduğu zaman onları görüp gözeten insandır. Hasret ve pişmanlıkla ihtiyaçlarını temin eden insandır. Bunları gizli yapmak, iddia ızhar etmemeli mağdur olmamalıdır. naklediyor:

Şeyh Abdullah Hafif: Şeyh Ebu Talib şöyle demişti: Bir genç Horasan'dan Cüneyd'in ziyaretine geldi, Cüneyd onun bastonunu ve
294 bardağını eve gönderdi ve kapıyı kapattı. O gece dostların toplantısı vardı. Cüneyd: O genci alıp götürün. Sabah tekrar bana getirin. O gece yediler, şakalaştılar, yüzük oyunu oynamağa başladılar. Misafir genci de davet ettiler. O da reddetti ve serzenişte bulundu. Şiblî ona bakıp git yat uyu yoksa gelip boynunu koparırım. Genç sustu, hiç bir şey demeden gitti. Ertesi gün olayı Cüneyd'e nakletiler. Kalktı, asa ve bardağı almak üzere eve gitti. Bulamadı. Arkadaşlarına şöyle dedi: Size kaç kere söyledim, bir misafir geldiği zaman onu

huzursuz etmeyiniz. Allah hakkı için ser vermeksizin asasını ve bardağını evden alıp gitmiş.

EBU ALİ VARCİ (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif anlatıyor: Ebu Ali Varci resmi bir iş için Şiraz'a gelmişti. Gelip giden dervişler için sofra kurdu. Akşam namazından sonra gelip bizimle otururdu. Karşılıklı konuşurduk. Bir gece irade–intisab konusu ortaya atıldı. Gömleği yukarı kaldırdı. Boynunda bir gerdanlık büyüklüğünde nişan vardı. Bu nedir dedim. Cevap verdi:

—Likam dağındaydım eski bir hırka giymiştim. Boynumu yara yaptı. Oradan döndüğüm zaman o yaranın üzerini deri kapladı. Bu onun izidir. Sordum: Bu işe neden düştün?

—Babam zayıf ve yaşlıydı. Çok borç altına girdim. Gördüğün gibi oldu.

EBU FAZL CAFER CA'DÎ (k.s.)

Şeyh Abdullah anlatıyor: Cafer Ca'di'ye şöyle bir haber ulaştı: Ebu Amr Istahrî demiştir ki bir gün yıkanırkan peştemalım çözüldü. Ardımdan iki el zahir olup onu sıkıca bağladı. Bunun üzerine Cafer Ca'di kalkıp Istahr'a gitti. Ebu Amr'ın evine girip ayağına yapıştı. Oradakiler ayağa kalktılar. Ebu Amr: Sakin olunuz, onun gadabı Allah içindir, oniki fersah yolu yayan yürümüştü. Ebu Amr özür dileyerek "Öyle dememiştim, şöyle demiştim." gibi ifadeler kullandı. Sonra mûdidlerine emretti, Cafer Ca'di'ye gökçek hizmetlerde bulundular.

EBU KASIM KASRÎ (k.s.)

Cüneyd'in muridlerinin ileri gelenlerindendir. Ebu Abdullah Hafif naklediyor: Ebu'l–Kasım Kasrî bir gün bana "Beni sahraya götür" dedi. Götürdüm. Gariplerin topluca bulunduğu bir yere
295 gittik. Tavla oynuyorlardı. Ebu'l–Kasım hemen onlarla tavla oynamaya başladı. Ben bozuldum. Dönüşte bir toplulukla karşılaştık. Onlar da satranç oynuyorlardı. Onlara kızdı ve satrançlarını

dağıttı. Onlar da bıçaklarını çektiler. Bunun üzerine Ebu'l–Kasım: Bıçaklarınızı bana veriniz.

Ebu Abdullah diyor ki bu iki tavır beni hayrete düşürdü. Ebu'l–Kasım'a sebebini sordum. Şöyle dedi: "Ledünni bir bakışla bakarsan öyle olur. Ledünni olmayan bir gözle nazar edersen böyle olur" (Bu kıssa yukarıda geçmiştir. Şeyhulislâm buna Ebubekir Kasrî demiştir ki Ebu Abdullah'ın makamında Ebu'l–Kasım Kasrî'dir. Künye benzerliği olabileceği gibi her ikisinin de böyle bir menkıbesi olabilir.)

Ebu Abdullah Hafif devam ediyor: Ebu'l–Kasım Kasrî başını önüne çok eğerdi. Sebebini sordum şöyle dedi: Her hafta bir kere iftar ederdim. Cinlerden bir kimse gelip selâm verdi. Kendisini görmedim. "Seni görebilsem ne iyi olurdu" dedim. Aniden güzel yüzlü bir şahıs göründü. Kimsin dedim, mümin cinlerdenim. "Senin gibi birini gördüğümüz zaman muhabbet ederiz. Selâm veririz" dedi. "Bundan sonra her zaman bana görün olmaz mı? Öyle oldu, dost olduk. Bana bazı şeyler öğretti. Bir gün aramızda şöyle bir konuşma geçti:

—Gel beraber mescide girelim, bir müddet oturalım.

—Mescidde sohbet ederken halk seni görür beni göremez, senin vesvese sahibi olduğuna inanırlar.

—O zaman mescidin arka kısmanda oturalım. Herkes bizi görmesin içeri girdik, oturduk. Sordum:

—Bu insanları nasıl görüyorsun?

—Bir kısmı yarı uykuda, bir kısmı tam uykuda, bazısı da uyanık. Başlarında olanları görüyor musun, diye sordu. Hayır, dedim. Gözlerimi sildi, gördüm. Herkesin başında bir karga oturmuş. Bir kısmının gözlerini kanatlarıyla bürümüş, bir kısmının başına konmuş, bir kısmınında gözlerini zaman zaman kanatlarıyla örtüyor. Zaman zaman da açıyor. Sordu:

—Kur'an–ı Kerim'deki şu ayeti hâtırlıyor musun? "Kim Rahman olan Allah'ın zikrine gözlerini kapatırsa şeytanı ona musallat
296 ederiz. Artık o ona arkadaştır." (Zuhrut 43/36 Bunların başlarında oturanlar şeytandır. Ve her birine gafletleri oranında sahip olurlar.

Bu cin arasıra bana gelir giderdi. Bir gün çok acıkmıştım. Yanımda sadaka ekmeğinden bir parça vardı. Bir parça alıp yedim, açlığımı giderdim. Bir müddet sonra o cin yine geldi, selâm verdi. Fakat bana görünmedi. Şöyle dedi: "Biz bu riyazetlerden ve musibetlere

sabrınızdan ötürü sizi ister arar bulurduk. Şimdi seni imtihan ettik ve sabırlı bulmadık" Sonra dönüp gitti ve bir daha gelmedi. İşte başımı öne eğmem o gün bugün böyledir.

ABDULAZİZ BAHRANÎ (k.s.)

Şeyh Ebu Abdullah Hafif naklediyor: Abdulaziz Bahranî, soğuk bir kış günü Şıraz'a gelmişti, eski elbiseler giyinmişti. Kendisine gelen bütün hediyeleri (fütüh) fakirlere aktarırdı. Üç gün Şiraz'da kaldı. Konuyu kendisine açtılar. "Benim nefsim sizin kaftanlarınızdan kaçar." Bana şöyle dedi: "Ey Ebu Abdullah beni bu şehirden çıkar, bu şehirde yeni elbise giymeye hiç niyetim yoktur", "Ne tarafa gideceksin?" dedim. "Deniz tarafına" dedi. Eşlik ettim, beraber çıktık. Aniden Ebu'l–Hayr Malikî'nin bir ata binip gelmekte olduğunu gördük. Beraberinde yemek vardı. Bir yerde durduk. Bizi yemeğe davet eti. Oturup yedik. Sonra Bahranî kalkıp seccadesini omuzuna attı. Ebu'l–Hayr "Bir miktar yemek yanınıza alsaydınız" deyince "Mutfağım ileri gitmiştir."
Ebu'l-Hayr: "Peki bu yemekleri ne yapalım" sorusuna ise "Köpeklere at" dedi ve yola koyuldu.

EBU HASAN HAKİMÎ (k.s.)

Cüneyd'den naklediyor: Bir gün Serî Sakatî'nin sohbet meclisinde idim. Orada bulunanların en küçüğü idim. Seri sordu: "Uykuyu gideren şey nedir?" Herkes bir şey söyledi. Kimi açlık dedi. Kimi az su içmek dedi. Sıra bana geldi "Gönüllerin, her an yaptığı şeyi Allah'ın bildiğinin farkına varması" dedim. Seri: "Güzel söyledin yavrum" dedi ve beni yanına aldı. O günden beri her yerde herkesin önündeyim.

Hakimî söylüyor: "Erenlerden birinin halini Cüneyd'den sor-
297 dum: Ona uyulabilir mi?" dedim. Şöyle dedi: "Onda perhizkârlık ve helâl rızık arama özelliklerini görürsen uy değilse uyma!"

EBU ALİ HÜSEYİN (k.s.)

Ebu Abdullah Hafif'in muridlerindendir. Ebu İshak Kazerunî'nin şeyhinin şeyhidir. Şöyle nakledilir: Şeyh Hüseyin Akkâr

Kazerun'a geldiği zaman, sufiler onun etrafında toplandılar. Şeyh Ebu İshak henüz çocuktu. O da meclisteydi. Şeyh Hüseyin'e: "Bu çocuk güzel Kur'an okur" dediler. Şeyh izin verdi. Kur'an okudu. Hoşuna gitti. Tevacüd etti. Ebu İshak için izin istedi ve dönüşte onu Şiraz'a götürdü. Ebu Abdullah Hafif'in muridlerinden ona Hadis okutmalarını rica etti.Beraber Irak ve Hıcaz'a gittiler. Şeyhin sohbetinin bereketinden istifade etti. Şeyh Hüseyin Hicret'in 300'ünden sonra vefat itti. Kabri Şiraz'da Şeyh Ebu Abdullah Hafif'in bahçesi kapısındadır.

EBU İSHAK KAZERUNÎ (k.s.)

İran'lıdır. Kazerun'da doğmuştur. Babası Şehriyar muhtedidir. Çocukları müslüman olduktan sonra doğmuştur. Ebu İshak'ın mûridî Ebu Ali b. Hüseyin Firuzabadî Akkar'dır. Muhaddislerden birçok kimsenin sohbetine katılmıştır. Kazerun, Şiraz, Basra, Mekke, Medine'de bulunan alimlerden hadis rivayet etmiştir. Mekke'de iken şeyh Ebu'l–Hasan Ali b. Abdullah Hemedanî ile görüşmüştür. Ondan, Zunnûn Mısrî'nin şu sözünü nakletmiştir: "Sana kasd gereklidir. Yani zaruret vaktine kanaat etmek, çoğa talib olmamak. Çünkü rızkın azlığına razı olmak amel–i yesiri temizler. Amel temiz olunca kabule layık olur.

Vezirlerden biri ona intisab etmişti. Bütün ısrarlarına rağmen vezirin gönderdiği şeyleri kabul etmezdi. Bir gün vezir şeyhe şöyle bir haber gönderdi: Benim gönderdiklerimi kabul buyurmuyorsunuz, fakat birçok kimseyi senden ötürü azâd ettim, sevabını size bağışladım. Şeyh şöyle cevap gönderdi: Mektubunu aldım. İyiliklerine teşekkür ederiz. Fakat kulları azad eylemek benim usûlüm değildir. Aksine benim usulüm azadları ihsan ve yumuşaklıkla kul eylemektir.

298 Şeyh bir gece Hz. Peygamberi rüyasında gördü ve sordu:

—Tasavvuf nedir?

—Tasavvuf iddiaları terk ve manaları gizli tutmaktır.

—Tevhid nedir?

—Aklına gelen, gönlüne gelen her şeyden Allah başkadır. Allah'ı şüphe şirk ve tatilden tenzih etmektir.

—Akıl nedir?

—Aklın en alt basamağı dünyayı terketmektir. En üst derecesi

ise Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi terketmektir. Hicretin 426/1034 yılında vefat etmiştir.

RUZBİHAN BAKLÎ (k.s.)

Künyesi Ebu Muhammed Baklî, Nesevî, Şirazî'dir. Ariflerin sultanı alimlerin burhanı aşıkların önderi idi. Önceleri Irak, Hicaz ve Şam'a seyahat etmiştir. İskenderiye'de savaş sırasında sığındıkları yerde Şeyh Ebu'n Necib Suhreverdî ile *Sahih–i Buhari*'yi beraberce dinlemişlerdir. Hırkayı Şeyh Sırâcuddin Mahmud'dan giymiştir.

Şiraz'ın etrafındaki dağlarda sıkı riyazetler yapmış, zevk, istiğrak ve daimî vecd sahibi idi. Gönlünün ateşi sükûnete ermezdi, gözlerinin yaşı zahîr olmazdı. Hiçbir vakit itminan hasıl etmez. Hiçbir zaman derunî iniltilerden uzak kalmazdı. Her gece ağlama ve feryad ile âh ederdi. Vecde geldiği zemen söylediği sözleri herkes anlayamaz. Şu şiir onundur:

O şey ki görmüş değil iki gözü âlemin
O şey ki işitmedi iki kulağı yerin
Göz kulak olup bana nergisle gül gibi
Onun rengi bütünüyle güldedir görün.

Çok eser kaleme almıştır. *Tefsir–ı Arais, Şerh–i Şathıyat, Kita*
299 *bu'l–Envar fî, Keşfi'l–Esrar*. Hepsini burada sıralamak uzun sürer.

Kitabu'l–Envar'da şu ifade vardır: Kavval (İlahî okuyan) güzel yüzlü olmalıdır. Çünkü arifler sema meclislerinde gönüllerin huzur bulması için üç şeye ihtiyaç duyarlar: Güzel koku, tatlı ses, güzel yüz. Bazı Sûfîler de şöyle demiştir. Bu kavvaldan uzak durmak gerekir. Çünkü böyle meclislere katılmak kalb temizliğini tamamıyle gerçekleştirmiş olan ve gözlerini Hak'tan başkasına bakmaktan korumuş olan kişilere serbesttir.

Şöyle nakledilir: Hz. Şeyh , Şiraz'ın Eski Cami'inde vaaz ve nasihat eyledi. Şiraz'a ilk geldiği günlerde bir kadının kızına şöyle nasihatta bulunduğunu duydu: "Ey kızım! Güzelliğini (hüsün) kimseye gösterme! Aksi halde hor, hakir olur itibardan düşersin." Şeyh şöyle dedi: "Hanımefendi! Hüsün dünyada tek ve tenha kalmaya husün razı değildir. O her zaman aşka yakın olmak

ister. Husün ve Aşk ezelde birbirinden hiç ayrılmamak üzere sözleşmişlerdir."

Şeyh bu sözleri söyledikten sonra orada bulunanlarda öyle bir hâl ve vecd hasıl oldu ki bir kısmı o hal içinde teslim oldular.

Şeyh Ebu'l–Hasan Kerdüye anlatıyor: Bazı sufilerin davetinde Ruzbihan ile beraber oldum. Onu yakından tanımıyordum. İçimden "Ben ilim ve hâl olarak ondan üstünüm" diye geçti. Hemen sırrıma muttali oldu ve şöyle dedi: Ey Ebu'l–Hasan!. Bu hatırı kendinden gider! Bugün hiç kimse Ruzbihan ile beraber değildir. O bu zamanın yeganesidir. Şu manaya işaret etti. (şiir)

Çağımızda Allah yolunun komutanı benim Doğu hududundan batının en uzak noktasına kadar Marifet yolcuları beni nereden görecekler? Çünkü benim mertebe ve makamım ötelerin ötesinde.

Hz. Şeyh sema ehli idi. Hayatının sonlarında bunu bıraktı. Bu konuda kendisi hakkında çok söz ettiler. O şöyle dedi: Ben şimdi Rabbimden işitiyorum, artık ondan başkalarından işitmeyi terkettim. Derler ki son günlerinde şeyh felç oldu. Mûridleri ona haber vermeden Mısır'a varıp selatın hazinelerinden bir miktar halis bilsan yağı alıp şifa için getirdiler. Yağı şeyh görünce "Allah niyetinizin karşılığını versin" dışarı çık orada yatan uyuz bir köpek var, yağı ona sür. Bil ki Ruzbihan hiçbir yağ ile iyi olmaz. Bu gördüğünüz hastalık Allah'ın bağlarından bir bağdır ki Hak Teâlâ onu Ruzbihan'ın ayağına vurmuştur. Ve bu ona kavuşma saadetine ulaşıncaya kadar devam edecektir .

300 Müridlerinden Ebubekir b. Tahir şöyle demiştir: Her seher vakti şeyh ile sırayla Kur'an okurduk. Bir aşir o, bir aşir ben. Vefat edince dünya bana dar geldi. Gecenin sonunda kalkıp namaz kıldım. Türbesinin başı ucunda oturdum, Kur'an okumağa başladım. Ayrılık ve yalnızlık hissiyle ağladım. Ben aşri bitirince onun aşir okumaya başladığını işittim. Arkadaşlar gelinceye kadar böyle devam etti. Sonra ses kesildi. Bir gün bu durumu dostlardan birine söyledim. Bir daha o sesi duymadım.

Futuhat–ı Mekkiye'de şöyle denir: Şeyh Ruzbihan Mekke'de mücavir idi. Vecd halinde Beytullahı, tavaf edenleri rahatsız edecek derecede çok bağırırdı. Haremin tavanları üzerinde tavaf ederdi. Samimi idi. Aniden bir muğanniyeye aşık oldu. Hiç kimse bu durumu bilmiyordu. Aynı şekilde sayha atmaya devam ediyordu. Fakat öncekiler Allah içindi, sonrakiler muğanniye için. Şeyh, şimdi attığı

sayhaların feryad u figanlarının da halk tarafından Allah için atılan sayhalar olarak bilindiğini zannetti. Haremdeki sûfîlerin meclisine geldi. Hırkasını çıkardı. Onların önüne bıraktı. Macerasını anlattı. "Yalancı olmak istemem" dedi ve muganniyenin hizmetine devam etti. Şeyhin aşk ve mahabbetini o kadına söylediler ve "Sana aşık olan zat evliyaullahın büyüklerindendir." dediler. Bunun üzerine kadın tevbe eyledi ve şeyhe hizmet etmeye başladı. Şeyhin gönlünden de o muhabbet yok oldu. Yine sûfîler meclisine gelip hırkasını giydi.

Hicrî 606'da vefat etti.

EBÜ HASAN KERDÛYE (k.s.)

İlim ve takva sahibiydi. Atmış yıl Şîraz'daki evinden dışarı çıkmadı. Sadece cuma namazını kılmak veya nâdiren (de olsa) bir takım önemli işlerini görmek için çıkardı. Peygamber Efendimiz (a.s.) bazen ona görünür, onunla sohbet ederdi. Vefatına şöyle bir hadisenin sebep olduğunu söylerler:

301 Anlatıldığına göre; bir şahıs ona gelip şöyle demiştir: "Bu yerde bir kişi var ki, daima: Benim nefesim İsa (a.s.) nın nefesi gibidir. Ancak o tabiatın ölüsünü diriltir. Ben ise gaflet uykusundaki ölüleri diriltirim dedi." Şeyh Ebü'l-Hasan bu sözü işitince âh etti ve; "Ya Rab, bana bu kadar ömür verdin ve öyle bir zamana eriştim ki, bunun gibi sözler işitirim. Şimdiden sonra hayat istemem." dedi. Sonra kabz hali vaki oldu, bunun üzerine de hicretin 606/1209uncı yılı Muharrem ayının sonlarında öldü.

Şeyh Rûzbihân Baklî hastalandı. Şeyh Ebü'l-Hasan Kerdûye ile ârif ve ulu bir kişi olan Şeyh Ali Serrâc -ki aynı zamanda Şeyh Rûzbihân'ın çocuklarının dayısı idi- Şeyh Rûzbihân'ın ziyaretine geldiler. Şeyh onlara dönerek: "Geliniz bu cismânî ve fanî hayatı terk edelim, hayatımız ruhânî ve ebedî olsun." dedi. Onlar da kabul ettiler. Şeyh şöyle devam etti: "Ben sizden evvel giderim. Sen ey Ebü'l-Hasan, onbeş gün sonra bana erişirsin. Ve sen ey Ali, bir ay sonra erişirsin." Şeyh Rûzbihân muharrem ayının ortalarında, Şeyh Ebü'l-Hasan (Muharrem'in) sonlarında, Şeyh Ali de Safer'in ortalarında âhirete göçtüler.

ABDULLAH BALYÂNÎ (k.s.)

Lâkabı Evhadüddin'dir. Şeyh Ebû Ali Dekkak'ın evlâdındandır. Nesebi Şeyh Ebû Ali'ye kadar şu şekilde çıkar: Abdullah b. Mes'ûd b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Ömer b. İsmâîl b. Ebî Ali ed-Dekkak (Allah Teâlâ ruhlarını takdîs etsin.)

Üstad Ebû Ali'nin İsmaîl isminde bir oğlu ile Fatma Bânû isminde bir kazı vardı. Fatma Bânû Şeyh Ebü'l-Kasım Kuşeyrî'nin hanımıydı. Şeyh Abdullah Balyânî'nin silsilesi şöyledir:

Şeyh Abdullah babası Ziyâuddin Mes'ûd'dan hırka giymiştir. Ona İmamüddin Mes'ûd da derler. O Şeyh Asîluddin Şîrâzî'den, o da Şeyh Rükneddîn Şîrâzî'den, o da Şeyh Rükneddîn Sincâsî'den, o da Kutbüddin Ebû Reşîd Ebherî'den o da Şeyh Cemâluddîn Abdüssamed Zincânî'den ve bunların her biri de Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî'den (hırka) giymişlerdir (Allah ruhlarını takdis etsin.)

302 O şöyle demiştir: "Başlangıçta halktan ayrı olmak isterdim. Onbir yıl dağlarda gezdim. Sonra zâhid Ebû Bekr Hemedânî'nin (k.s.) sohbetine eriştim. O, gece kalkardı. Demirli bir asası vardı. O asayı çenesi altına dayayıp sabaha dek ayakta dururdu. Ben de ona uyarak ardında dururdum. O bazan yüzünü bana doğru döndürür ve gayret edip "Yürü bir yerde istirahat et." derdi. Ben de varıp bir yerde otururdum. O kendi işiyle meşgul olurdu. Sonra yine kalkar ve onun hali bana sirayet eyleyeceği vakte kadar ona uyardım. Sonra da yalnız kalmayı tercih ederdim. Zâhid Ebû Bekr bana son derece kalbini açtığından bana Lûlî (çapulcu) derdi. İşittiğime göre birgün: "Lûlî (çapulcu) gelip bizden birşey aldı. Bilmem ki nereye gitti." demiş. Bir müddet sonra önüne vardım. "Neredeydin ve ne getirdin?" dedi. Tevazu gösterip birşey demedim. Ve bir saat kadar oturdum. Zahidin bana sorduğu şeyin cevabı şöyleydi: "Ben Hüda'dan başkası (ğayrı) değilim." dedim. Zahid: "Hallâc-ı Mansûr'un sözünü mü getirdin?" dedi. Ben de "Bir âh edersem, yüzbin Mansûr gibisini vücûda getiririm." deyince, zahid asasını kaldırıp üzerime attı. Ben yerimden sıçrayarak asayı kendimden savdım. Zahid bana galiz bir şekilde sövdü ve: "Mansûr'u astılar fakat kaçmadı. Sen ise bir asadan kaçtın." dedi. Ben ise cevaben: "O Mansûr'un eksikliğinden ötürüdür. Halbuki (bu durumda) kaçması gerekirdi. Hak Teâlâ'nın yanında hepsi birdir." dedim. Ben bunu deyince zahid: "Galiba sen ot yemişsin (hayvanlık etmişsin)." dedi. Ben de: "Evet, yedim. Ama hakikatın bülbül bahçesinden yedim." dedim. Zahid buna karşılık

şöyle dedi: "Madem ki yedin, hem de afiyetle ve doyasıya yedin, gel de şimdi seccadeye otur ve onu koru." Ondan sonra zahid şöyle devam etti: "Mansûr eksikliğinden ötürü kaçmadı, aslında kaçmalı idi. Bu yüzden astılar, diye söylediğin sözünün delili nedir?" Buna karşılık sözümün delili şudur dedim: "Süvarilik iddiasında bulunan kişi atı yarışa sürdüğünde dizgini elinden kaçırmamalı, kaçırırsa atın başını tutmağa kadir olmalı, o süvari bu durumda sözünde sâdıktır ve çevik bir süvaridir. Eğer atının başını tutamazsa süvariliğinde eksiktir, iyi bir süvari değildir. Ben bu delili söyleyince zahid tasdik edip, "Ben senden daha basiretli bir kimse görmedim." dedi."

303 O yine şunları anlatmıştır: "Şeyh Şihâbuddin Sühreverdî'nin müridlerinden Şeyh Necîbüddîn Buzguş denilen biri Şîrâz'a geldi. Çok sevindim. Çünkü, sofilerin hallerinden ve makamlarından bilmediklerimi tahsil etmiştim. Fakat daha fazlasını öğrenmek isteğindeydim. Babam şöyle derdi: Allah'tan istediğim şeyi Allah Abdullah'a verdi. Ve o nesneyi bana pencere kadar açtılar. Ona ise kapılar kadar açtılar. Sonra ben kalkıp Şîrâz'a vardım. Şeyh Necîbüddîn'in hizmetiyle müşerref oldum. Ona ben de vaki olan hallerden ve makamlardan bir kaç hususu söyledim. (Bu hususların) hepsi güzel değildi ve hiç cevap vermedi. Bir saat huzurunda oturdum. Sonra çıkıp gittim. Ondan sonra bir zaruret olup yine yerimize gitmemiz için içimde bir duygu hissettim ve kendi kendime "Varayım Şeyh Necîbüddin ne söyler göreyim." dedim. Sonra evinin kapısına vardım." Şeyh içerdedir. Var şeyhin oturduğu şu dışarıdaki evde otur, şeyh şimdi çıkar" dediler. Oraya varıp oturdum. Şeyhin seccadesi önünde bir yazı gördüm. Şeyhe söylediğim sözlerin hepsi o yazıda kaydedilmiş. Kendi kendime "Şeyhin, söylediğim sözlere muhtaç olduğu anlaşıldı." dedim. Sonra bu hadise ile şeyhin hangi mertebede olduğunu anladım. Oturmayıp hemen dışarı çıktım. Sonra yine Kâzerûn'a geldim. Kendi kendime düşündüm ve içimde yeni bir arzu uyandırdım ve halvete oturdum. Bu halvette Allah Teâlâ'dan her ne istediysem beş gün içinde verdi."

Şeyh Şîrâz'da olurken bir gün Şeyh Sa'dî'nin Hânkâhına geldi. Şeyh Sa'dî (k.s.) bir avuç para getirip şeyhin önüne koydu ve "Dervişler teberrüken bunu sofra için harcasınlar." dedi. Şeyh buna karşılık, "Ey Sa'dî, para mı getiriyorsun? Git akçe kesesini

getir." dedi. Şeyh Sa'dî de şeyhin dediği gibi yapıp o (parayı) gönderdi. Dervişler için ortaya mükemmel bir sofra getirdiler.

Şeyhin pazarda aşçılık yapan bir müridi vardı. Şeyh her ne zaman onun dükkanın önüne gelse bir çanak aş alır ve ayak üzeri o aşı yerdi. Hz. Şeyh birgün yine adeti üzere elinde çanağı tutarken bir derviş çıkageldi. Bu derviş bin iğne batırılarak işlenmiş mükellef ak bir hırka giyiyordu. Derviş, "Ey Şeyh, Hak Teâlâ'ya ulaşmak için bana yol göstermeni ve faydalı şeylerin nelerde olduğunu söylemeni dilerim. Ta ki o şekilde hareket edeyim." dedi. Şeyh te "Ne olacak?" dedi, elindeki aşı ona verdi. Ve "İşin temeli bu olsun. Hele bu aşı alıp iç" dedi. Derviş aşı alıp içti. Yemeği bitirince Şeyh "Elini hırkana sil ve her yemek yiyişinde de böyle yap" deyince derviş, "Ey Şeyh bunu yapamam. Başka bir şey emret." dedi. Bunun üzerine Şeyh "Bu kadarını yapamazsan, bunun dışında söyleyeceklerimi nasıl yaparsın? Var git bu işin eri değilsin." dedi.

304 Şeyhin dağda uzlete çekilmiş bir müridi vardı. Anlatıldığına göre tesadüfen önüne bir yılan çıkageldi. Onu tutmak isteyince yılan kendisini soktu ve organları şişti. Şeyhe haber verdiler. Şeyh bir grup kimseyi oraya gönderdi. Onlar dervişi getirdiler. Şeyh "O yılanı niçin tuttun da seni sokmasına sebep oldun" dedi. Derviş ise "Ey Şeyh, sen "Allah'tan başka hiçbir şey yoktur." dedin. Ben de o yılanı Allah'tan başka birşey görmedim. Onun için böyle bir bahadırlık yaptım, onu tuttum." deyince, Şeyh te "Her ne zaman ki, Hak Teâlâ'yı helâk edici bir şekilde (kahr libasında) görürsen kaç ve onun yanına varma aksi halde "o böyle yapar" dedi. Sonra mübarek elini onun başı altına koyup, kaldırdı ve "Bundan sonra böyle yaramazlık yapma, "Meğer ki onu iyi yapabilesin" dedi. Ondan sonra dua edip üfledi ve Hemen o şişlik yok oldu ve derviş sıhhat buldu.

O şöyle demiştir: "Dervişlik ne sadece namaz kılmak ve oruç tutmak, ne de geceleri ihya etmektir. Bunların hepsi Allah'a kul olma sebepleridir. Dervişlik incinmemektir. Eğer bunu hasıl edersen, o mertebeye ulaşırsın."

Yine o, "Allah'ı bilen kişiler olunuz. Eğer böyle olmazsanız, kendini bilen (gören) kişiler olmayınız. Şu sebeple ki, kendinizi görmezseniz o vakit, rabbinizi bilen kişi olursunuz." demiştir.

Birgün Şeyh Abdullah, Şeyh Rûzbihân Baklî'nin ziyaretine gitmişti. Şeyh Sadruddin Rûzbihân, babasının türbesi üzerine oturmuş iken Şeyh Abdullah kabrin yanına gelip durdu. Şeyh

Sadrüddîn, Şeyhe talim (öğretmek) için kalktı. Bir müddet ayak üzerinde durdu, sonra oturdu. Tekrar ayağa kalkarak bir müddet daha ayakta durdu, Şeyh her seferinde bu hareketlere aldırış etmedi. Ziyareti bitince Şeyh Sadruddîn, "Ey Şeyh ne zamandır ayakta duruyorum. Sizse hiç aldırış etmiyorsunuz." deyince; Şeyh, "Rûzbihân elime bir nâr verdi, onu yemekle meşguldüm." dedi. Şeyhin şiirlerinden bazısı şöyledir:

Biz hepimiz pak olan Allah'ın paklayız
Ateşten, sudan, rüzgar ve toprakdan değiliz.
Varlık ve yokluk elbesisini yırtıp uryan olmuşuz.

Nazmen terceme:

"Hüda gayrı görmezsen revadır,
Ki, her yüzden zuhur eden Hüdadır,
Ne ol âlemdürür ne âlem oldur,
Hulûl ve ittihadı ko hatadır."

Nazmen terceme:

Göz ile görmeyince hakkı rûşen,
Ferâğat etmezem bir dem talebten
Eğerçi kimse görmez Hakk'ı derler
Ol ne derse desin böyleyim ben

O Şeyh Abdullah Balyânî) Hicrî 686/1287 yılı aşûre gününde vefat etti (k.s.).

CEMÂLÜDDÎN MUHAMMED BÂKLİNCÂR (k.s.)

Şeyh vecîh, güzel görünüşlü ve zeki idi. Mücahede ve halvet sahibiydi. Taat ve ibadetle ilgili pekçok virdi vardı. Rûhânî olgunluklara ve rahmânî işaretlere sahipti.

Şeyh Abdullah Balyânî şöyle söylemiştir: "Ben delikanlılık çağında iken Şeyh Cemâluddîn Bâklincâr, babam Hoca Ziyâüddîn Mes'ûd'un sohbetindeydi. Ben de sürekli zikirle meşguldüm. Güzel de sesim vardı. Bazı zamanlar topluluğun hatırı için zikir esnasında ilâhi terennüm ederdim. Şeyh Cemâluddîn de benim sesime kulak verir ve o şiiri dinleyerek hoş vakit geçirirmiş. Be-

nimse bu durumdan haberim yoktu ve onun beni dinlediğini bilmiyordum. Şiir okumaktan vazgeçip tekrar zikirle meşgul olunca, birgün Şeyh Cemâleddîn yanıma geldi ve "Ey Şeyh Abdullah, zikir esnasında hoş şeyler okuyup, biz sana kulak verirken, sen neden şimdi susarsın ve bizi tam boğazlamayıp bu işi yarım bırakırsın. Bir daha böyle yapma, madem ki onlar senden bu sesi satın alırlar. Sen de onların gönüllerini satın al. Yani onlar senin sesini arzu ederler. Sen de sesinle onların gönlünü al." dedi. Babam Ziyâuddîn Mes'ûd'da aynı sözleri söylemişti. Ben de onların sözünü tuttum."

Ve yine onlar, "Yakîn gelinceye kadar rabbine ibadet et." (Hicr, 99) âyetin tefsirinde şöyle demişlerdi: "Yakîn ezelî olan zatın (ayn-ı kadîm) zahir olmasından başka birşey değildir. Bu zuhura niyet eylemek, amelsiz ibadettir. Ve amelden üstün olan niyyet de budur. Kadîm zatın zuhuruna niyet etmeksizin yapılan surî amel ibadet değil, bilâkis adettir. Tâlib o kimsedir ki, onun matlubu kadîm zatın zuhurundan başkası olmaya. Ve bundan başka herşeyin vücûdu nazarında imkânsız ve batıl ola."

306 750/1349 senesinden sonra vefat etmiştir. Kabri Şîrâz'dadır

MÛSÂ b. İMRÂN CÎREFTÎ (k.s.):

Cîreft'te bulunurdu. Şeyh Ebû Abdillâh Tâkî'nin piridir. Şeyhülislâm şöyle anlatmıştır. "Ebû Abdillâh Hafîf ile Şeyh Mûsâ b. İmrân arasında husumet (mücadele) vardı. Ebû Abdillâh Hafîf ona mektup yazarak, "Benim Şîrâz'da bin müridim vardır. Herbirinden bin dinar istesem geceye komazlar hemen verirler." diye haber gönderdi. Mûsâ b. İmrân da ona gönderdiği cevapta şöyle dedi: "Benim Cîreft'te bin düşmanım vardır. Eğer fırsat bulsalar, akşama bırakmayıp beni helâk ederler. Sûfî sen misin yoksa ben miyim?"

ALÎ b. HASAN KİRMÂNÎ (k.s.)

Kirmân şeyhiydi. Müteahhir şeyhlerindendi. Kirmân'da hastane yapmıştı. Her işi düzenli idi. Çok müridi vardı. Muamelesi güzeldi. Şeyh 'Amû'nun müridi olduğunu iddia ederdi. Şeyh 'Amû ölmeden irşâda başlamadı.

Şeyhülislâm şunları anlatmıştır: "Kirmân'da Hâce Ali b. Hasan ile Halîl Hâzin arasında çekişme vardı. Halîl, Hâce Ali'ye mektup

gönderdi. Mektupta, "Sen güzel yemekler yiyerek refah içinde yaşamak için, kuşluğa dek darılar, şerbetler ve hazmettiren şeyler yersin. Benimse sabahtan kuşluğa kadar bir şeyler bulup yemek için etrafa dolaşmam gerekir. Sûfî sen misin? Yoksa ben miyim?"

Halkın itibarını kazanmak için çalışmayı hoş karşılamaz ve bunu kınarlar. Bunun sebebi de, bu itibarın içinde nihâyetsiz bir mağrurluk zehri olmasıdır. Bu senin sermayeni çürütür nefsini şımartır, o da sınırı aşar. Eğer Allah korumazsa bu husus bu kavm için büyük bir badiredir.

307 MÎRE NÎSÂBÛRÎ (k.s.)

Sûfîlerden ulu bir kişiydi. Melâmet ehliydi. Ziyaret veya başka bir iş için Nesâ'ya gitti. Oranın halkı ona son derece sevgi gösterdiler. Pek çok mürid toplandı. O ise bu hususta incinirdi. Sürekli meşguliyetini artırırdı. Nesâ'dan dönmeye karar verince halk ta onunla çıkmayı ve onunla gitmeyi istediler. Hizmetçisine "Bunlar kimlerdir?" diye sordu. Hizmetçi de "Bunlar senin hizmetin için giderler." cevabını verdi. Sabredip hiçbir şey söylemedi. Sonra yüksekçe bir rahle üzerine çıktılar. Orada epeyce rüzgar esiyordu. (Şeyh) şalvarının bağını çözüp, küçük abdestini yapmaya başladı. Kendi kaftanını ve onların kaftanını pisledi. Bunun üzerine o topluluk "Bu ne biçim şeyhlik, ne acaip muamele?" dediler ve onun şeyhliğini inkâr edip hepsi geri döndüler. Fakat hizmetçi şeyhle kalıp, şeyhin ardından gitti. Onun da kalbini inkâr kaplamıştı. "Bu ne iştir? Bunca mürid taptaze dervişlik istekleri ve sevimli bakışları ile onunla giderken o niye böyle davranıyor?" diyordu. Şeyhse sürekli gidiyordu. Neticede bir suya vardı. Şeyh yamalı elbisesi ve kaftanıyla suya girip kaftanlarını ve bedenini tertemiz yıkadı. Sonra sudan çıkarak tekrar gitmeye başladı. Dönüp hizmetçisine, "İnkâr etmemen gerekir. Zira bir büyük âfet, fitne ve derdi bu kadar idrarla defetmek mümkün olurken, niçin onların meşakkat ve belâsını çekmeyi ihtiyar edelim? Onlar ne işe yarar? Onlar kişiyi hemen nefis atına bindirir ve şaşırtırlar, sermayeni çürütürler. Kalbini meşgul ederler. Halbuki onların sana itibar etmeleri sende bir ayıp görmemelerinden ileri gelmektedir. Sende bir ayıp görünce ve arzu-

larına muhalif bir şey yapınca hepsi seni inkâr ederler." dedi. Şeyhülislâm şöyle dedi: "Onun niçin böyle yaptığını biliyor musun? Onların kendisini şeyh olarak kabul etmeleri nefsine ve yaratılışına hoş geldi. (Nefsine tabi olmamak için) bu şekilde hareket etmek ona vacipti. Çaresiz kalıp böyle yaptı."

EBÛ ABDİLLÂH et-TERÛGÎDÎ (k.s.)

Beşinci tabaka sûfilerindendir. Adı Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn Turuğbezî'dir. Tûs şeyhlerinin ulularındandır. Ebû Osmân Hayrî ve o tabaka şeyhleriyle sohbet etmiştir. Tarikatında şeyhlerin üstünlerinden idi. Açık kerametleri vardı. Mücerred idi, yüce hali vardı, büyük himmet sahibi idi. Hicrî 350/961 yılından sonra vefat etmiştir.

O şöyle demiştir: "Allah'a (ulaşmak için) Allah'tan vesilesi olmayan kimseye ne mutlu." Yine o şöyle söylemiştir: "Dünya için dünyayı terk etmek dünyalığı artırmaktır." Bir başka defa da şöyle demiştir: "Allah Teâlâ kuluna bir miktar marifet verir. Verdiği marifet kadar da o kula bela verir ki, kul bu marifet kuvvetiyle o belâyı taşıyabilsin."

O yine şöyle söylemiştir: "Hizmette adam tefrik etmekten uzak ol. Yani bazısına hizmet edip, bazısına hizmet etmemekten sakın. Zira temyiz ehli kalmamıştır artık ehil olanı olmayandan ayırd eden yok. Onun için herkese hizmet et ki, murad elde edilsin, maksat da elden kaçmasın (Sülemî, 494)."

308 EBÛ ABDİLLÂH RÛDB ÂRÎ (k.s.)

Sûfîlerin beşinci tabakasındandır. Adı Ahmed b. 'Attar'dır. Şam şeyhlerindendir. Sûr'da bulunurdu. Sûr deniz kenarında bir şehirdir. Kabri de Sûr'dadır. Şimdi bu kabir deniz içinde kalmıştır. Ebû Ali Rûdbârî'nin kızkardeşinin oğludur. Zamanında ulu ve sûfî bir kişiydi. Köylüler gibi giyinirdi. Şeyh Ali Rûdbârî'nin kızkardeşi olan anası Fâtıma Hatun oğlu için şöyle derdi: "Bu benim oğlum kurradandır. Dayısı Ebû Ali Rûdbârî ise sûfi idi."

Ebû Ali Rûdbârî kıraat şeriat, hakikat, ve hadis ilimlerine vakıf bir kişiydi. Ahlâkı ve şemâili güzeldi. Fakirlere hürmet, dervişlere sevgi ve incelik göstermesiyle tanınırdı. Hicretin 369/979ncu yılı

ce ayında vefat etmiştir. Onun fakr'ın edeplerine *(Âdab-ı fakr'a)* dair bir kitabı vardır.

Şeyhülislâm şöyle demiştir: "Ebû Ali Rûdbârî öyle bir kimsedir ki, çölde devesinin ön ayağı kuma gömülünce, "Allah yücedir" demiş, devesi de fasîh bir dille "Allah yücedir" cevabını vermiştir."

Şeyhülislâm şöyle demiştir: "Ben onu gören iki kişiyi görmüştüm. Onlardan biri Şeyh Ebû Abdillâh Bâkû, diğeri Şeyh Ebü'l-Kasım Ebû Seleme-i Bâverdî'dir. Şeyh Ebû Abdillâh Bâkû dedi ki: "Şeyh Abdullah Rûdbârî'nin şöyle dediğini işittim: "Tasavvuf külfeti terk, nazik davranmak, şeref-şan iddiasında bulunmamaktadır." Şeyh Ebü'l-Kasım Ebû Seleme de şöyle dedi: "Ben Ebû Abdillâh Rûdbârî'nin şöyle dediğini duydum: "Hadis yazmak kişinin bilgisizliğini, dervişlik ise kibrini giderir. Bu ikisini bir yere toplarsan şeref olarak bu sana yeter."

Şeyhülislâm şöyle demiştir: "Şeyh Ebû Sa'îd Mukrî dedi ki: "Şeyh Ebû Ali Rûdbârî ile bakla yerdim. Beğenmediğimi birbir koyardım. Şeyh te: "Beğenmediğini saklama. Onu bir dervişin geçeceği yol üzerine koy da onu bulup yesin." dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Muhammed Şigerf (şükruf) şöyle dedi: "Helânın kerpicinde dahi insaf (tasarruf) vardır. Yani gübre parçasında bile itidal üzere hareket etmek gerekir. İsraf ve telef etmek caiz değildir."

EBÛ ABDİLLÂH MÂNEK (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Abdillâh Mânek İran'ın Erğân beldesinde yaşadı. Adı Ahmed b. İbrâhîm Mânek'tir. Bündâr-ı Erğânî'nin talebesidir. Şiblî'yi görmüştü. Ömrü yüz küsür yıl idi. konuştuğunda iki kişi iki tarafından ağzının suyunu temizlerdi. Dişleri kalmamıştı. Bu sebepten konuşmakta ağzından su akardı."

309 Şeyhülislâm şöyle anlattı: "Benim pirim olan Ebû Nasr Kabbânî, Ebû Abdillâh Mânek'i görmüş ve ondan hadis dinlemişti. Ben de ondan hadis okurdum. O, Ebû Abdillâh Mânek'in şöyle dediğini söylerdi: "Şiblî birgün minberde iken, "Hak" deyince orada bulunan Cüneyd "ama gaybet haramdır." derdi.

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Ebû Sa'îd Harrâz Mısır'a geldi. Ona:

"Ey kavmin efendisi, niçin söz söylemiyorsun" dediler. O da, "Bunlar Hak'tan uzaklaşmış kişilerdir. Hak'tan uzaklaşmış kişiler meclisinde Hakk'ı zikretmek ise gıybettir." dedi.

EBÛ ABDİLLÂH DÛNÎ (k.s.)

Müteahhir sûfilerdendir. Dûn'da yaşadı. Vecd ve bunun neticesi hasıl olan karmaşık bir hal (şûr) sahibi idi.

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Harakânî bana: "Ebû Abdillâh Dûnî'nin talebesi şöyle dedi: diye anlattı: "Bizim şeyhimizin hayatı vecd içinde geçti. Ölümü de böyle oldu."

Şeyhülislâm "Doğru söyledi" dedi. Harakânî de şöyle söyledi: "Ben şöyle dedim: "O dediğin şahıs Ebû Bekr Şiblî idi. Hayatında ve ölümünde vecd içinde idi. Ben Şiblî'yi önümde, havada raks ederken gördüm. Ve o bana teşekkür ediyordu."

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Dûnî'den fakr (müstağnî olmak) nedir?" diye sordular. O da: "Fakr konmuş bir isimdir. O kemalini ancak Allah'ta bulur." cevabını verdi."

Şeyhülislâm dedi ki: "Dûnî çok Kur'an okurdu. Dinlemeyi de severdi. Okurken her ne zaman zekât veya sadaka âyetine rastlasa sevinir, sonra bir şeyler çıkarıp yanındakilerden birine verir, "var git, bunu dışarda bir yere koy. Kim görürse alsın." derdi.

EBÛ ABDİLLÂH MEVLÂ (k.s.)

Şeyh Ebû Said zâhid Dûnî hayatta iken Herat'ta otururdu. Birgün (Cuma kılınan) büyük camide konuşmaya başladı. Pir Ebû Sa'îd Dûnî henüz gelmemişti. Bir müddet konuştuktan sonra "Sadece tevhid gerekiyorsa işte söyledim. Yok eğer köpük, ve kabak hakkında bilgi gerekliyse yani geçim ve dünya işleri hakkında bilgi lazımsa yarın Ebû Sa'îd gelin onu size söyler." dedi.

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Bu işin evvelinde söz söyleyenlerin söyledikleri bütün sözler birdir. Kimi son derece ölçülü söyler ve kurtuluşa erer. Kimi de ölçüsüz konuşur, sıkıntıya giriftar olur. Tıpkı Ebû Abdillâh Mevlâ gibi çocuklar onun ardına düşer ve kendisine "Ebû Abdillâh Mevlâ" derler idi. O ise ey dostlar: "Ebû Abdillâh'ı" bırakın, sadece "Mevlâ" deyiniz." derdi.

Şeyhülislâm der ki: "Ebû Abdillâh Mevlâ tasavvufu bir cümleyle

anlatmıştı. Şöyle ki: O bir vakit acıkmıştı. İki taze ekmek ve pekmez bulup yemesi için kendisinde bir arzu hasıl olmuştu. O bu hal üzerine ulu camide yattı. Müridlerinden birisi, onu, seccadesi üzerine yatmış ve elini başı altına koymuş vaziyette gördü. Gönlünden "Herhalde karnı aç" diye geçirdi. Hemen pazara varıp iki taze ekmek aldı ve içinde bir miktar pekmez koydu. Sonra getirip şeyhin seccadesinin altına koyup gitti. Şeyhin burnuna taze ekmek kokusu gelince uyandı ve arzuladığı şeyi gördü. Yüzünü göğe doğru tutup "İlâhî, sen sana lâyık olanı yaparsın. Yani yardım olarak , dostlarının işini herhangi bir sebep ve çalışmaya bağlı olmaksızın görürsün." dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Allah'ın yardımı olmadan, bizim gayretimizle ve talebimizle hiçbir şey hasıl olmaz. Ve hiçbir şeye erişilmez."

EBÛ ABDİLLÂH MUKRÎ (k.s.)

Sofilerin beşinci tabakasından olup, adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mukrî'dir. Yûsuf b. el-Huseyn, Abdullâh Harrâz-ı Râzî, Muzaffer Kirmânşâhî, Ruveym, Cerîrî ve İbn Atâ' ile sohbet etmiştir. Civanmerd meşayihten idi. Kendisine 50 bin dinar miras kaldı. Ev ve tarla gibi mal mülkten başka bütün mirası fakirlere dağıttı. Henüz genç yaşında, yalnız başına, kendini halktan tecrit ederek hac için ihram giydi. Hicrî 366/976 yılında dünyadan gitti.

O şöyle demiştir: "Gerçek fakir (derviş) her şeye mâlik olan, fakat hiçbir şeyin kendisine mâlik olamadığı kişidir."

O yine şöyle demiştir: "Her kim ki, dostlarına hizmet etmeye tenezzül etmezse, Allah Teâlâ ona öyle bir zelillik verir ki, asla ondan kurtulamaz."

O yine demiştir ki: "Her kim benden bir şey (hediye, yardım) kabul ederse, ona o kadar minnettar olurum ki, bunu ödeyemem.

O yine şöyle söylemiştir: "Fütüvvet güzel bir huydur. Fütüvvet ehli düşmanlarına (bile) iyi muamele eder, hoşlanmadığı kimseye (bile) bol bol verir, tabiatı gereği nefret ettiği kimseyle (bile) oturup güzel güzel sohbet eder ve iyi geçinir.

Yine demiştir ki: "Abdullâh Harrâz'ın sohbetine eriştim ve

"Ey Şeyh, bana ne emredersin?" dedim. O da, "Üç şeyi emrederim. Biri, bütün gücünü ve gayretini harcayıp büyük bir hevesle farzları yerine getirmen, ikincisi müslüman cemaatına hürmet etmen, üçüncüsü de hakka muvafık olanları hariç zihninden geçen şeyleri itham etmendir." dedi.

EBÛ ABDİLKASIM MUKRÎ (k.s.)

311 Sûfilerin beşinci tabakasındandır. Adı Ca'fer b. Ahmed b. Muhammed el-Mukrî'dir. Ebû Abdillâh Mukrî'nin kardeşidir. Horasan şeyhlerinin ulularından idi. Devrinin tek, tarikatının da biricik kişisiydi. Yüksek hal sahibiydi. Himmeti şerefli idi.

Şeyh Sülemî onun hakkında şöyle der: "Siması, vakarı ve oturuşu itibariyle onun kadar iyi olan başka bir şeyhle görüşmedik.

O, İbn 'Atâ', Cerîrî, Ebû Bekr b. Ebî Sa'dân, Ebû Bekr Mümşâd ve Ebû Ali Rûdbârî ile sohbet etmiştir. Hicrî 378/988 yılında dünyadan gitmiştir.

O şöyle demiştir: "Arif o kimsedir ki Marûfu kendini meşgul eder ki o, artık yaratıklara kabul veya red nazarıyla bakmaz.

Yine o demiştir ki: "Tasavvufa girmenin ilk bereketi gerek kendileri, gerekse şeyhleri hakkında sâlih kişilerin verdikleri haberleri tasdik etmektir.

EBÛ MUHAMMED RÂSİBÎ (k.s.)

Sûfilerin beşinci tabakasındandır. Adı Abdullah b. Muhammed er-Râsibî el-Bağdâdî'dir. Bağdat şeyhlerinin ulularındandır. İbn 'Atâ ve İbn Cerîr'in sohbetinde bulunmuştur. Şam'a göç etmiş, sonra Bağdat'a gelmiş ve Hicrî 367/977 yılında orada vefat etmiştir.

O demiştir ki: "Seninle Allah arasında en büyük perde aldığın tedbirle meşgul olmak ve senin gibi aciz bir sebebe itimad etmektir.

Yine demiştir ki: "Kederler (kaygılar) günahların cezalarıdır." Yine demiştir ki: "Sûfi, o kişiye derler ki: Yer onu taşımaz, gök gölgelendirmez. Halk ta kendine itibar etmez, bütün durumlarda yegâne sığınağı Allah olur sûfi o zaman sûfi olur.

Birgün onun yanında mahabbet hakkında söz edildi. O "Mahabbet, zuhur ederse sevene rüsvaylıktır. Eğer gizlenirse kederiyle seveni helâk eder." dedi ve şu şiiri söyledi:

Onun için ederim sînedeki aşkı iyân
Tâ ki yârin kıla sırrını 'ıyân bu i'lân
Nice kitmâna bugün bâis olur keşf u zuhur
Nice izhârın olur illetî setr u kitmân
Yâr yanında belâğat nedürür dilsizlik
Dem düşer sahibinin başın olur işbu nişân
Gerçi kim, saltanat-ı ışk işidir kahr-ı zebân
Lîk çok gördüm olur kahra kerem âfet cân.

312 EBÛ ABDİLLÂH DÎNEVERÎ (k.s.)

Beşinci tabakadandır. Adı Muhammed b. Abdilhâlik ed-Dîneverî'dir. Şeyhlerin ulularındandır. Hal yönünden de en büyüklerinderdir. Bu cemaatın ilimde en fasih olanıdır. Her zaman dönüşü fakr'e idi. Ve (fakrın) edeplerine riayet ederdi. Ehline mahabbetli idi. Nice yıllar Vâdi'l-Kurâ'da ikâmet eyledi. Sonra yine Dînever'e gelip orada vefat etti. *Tabakat-ı Sülemî*'de böyle der.

(Şeyhülislâm anlattı: "O, ömrünün sonlarında Vâdi'l-Kurâ'da bir mescide geldi. Orada bulunanlar mescidden çıkıp gittiler. Onu konuk olarak kabul etmediler, yemek te vermediler. O gece orada açlıktan vefat eyledi. Ertesi gün geldiler, onu kefenleyip defnettiler. Ertesi gün yine mescide geldiklerinde, o kefenin mihrapta durmakta olduğunu gördüler ve üstünde, "Benim dostlarımdan birisi size geldi. Siz onu konukluğa kabul etmediniz, yemek vermediniz ve açlıktan helâkine sebep oldunuz. Sizin kefeninizi istemeyiz." yazılı bir parça kağıt buldular.)

Şeyhülislâm anlattı ki: "Ebû Abdillâh Dîneverî şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın kendisi fakirlere selâm verir. (Çünkü) Kur'an'da "Allah'ın selâmı üzerinize olsun" (En'âm, 6/54) buyurmuştur. O, bir yıl bir gemide kaldı, rüzgâr esmedi. Hırkasını çıkarıp dikerdi. -Bazı nüshada: parçalayıp dikerdi-. Sonra sıra külâha geldiğinde dedi ki: "Nefsim beni meşgul etmeden önce ben onu meşgul ederim."

Yine o demiştir ki: "Küçüklerin ulular ile sohbet etmesi, küçüklere Allah Teâlâ'nın tevfik ve yardımıdır. Küçüklerin de zeki oluşlarının alametidir. Uluların, küçüklerin sohbetine rağbet etmeleri ise Allah'ın kendilerini muvaffak kılmayışının, ahmaklı-

ğın ve akılsızlığın alâmetidir."

O, bir kısım arkadaşına şöyle demiştir: "Bu cemaatın yani sûfi geçinenlerin üstündeki dış elbiseler seni hayrete düşürmesin. Bunlar bâtınlarını harap etmedikçe zahirlerini süsleyemediler."

Şeyhülislâm dedi ki: "Ben müridlerime batınlarını mamur etmelerini öğrettim. Zahirperestliği ve elbise ile süslenmeyi öğretmedim. Bu işi yapanlardan Allah hoşnud olmasın. Ama bunlar, hemen elbise süslemekle, hırka, kemer ve seccade ile sebepleri muhafaza edecek şeyler ve benzerleriyle meşgul oldular. Bunlarla değil, bunların anlamlarıyla ve tertemiz batınıyla meşgul olmadılar. Bunları gören insan bu iş bundan ibarettir zanneder. O kimseler ki, güzel manalara, iyi bir batına ve hayata sahiptirler, onlarda bu fikir yoktur ve böylelerinin, Allah'tan başkasıyla meşgul olmaya güçleri yetmez."

313 Yine demiştir ki: "Bazı yolculuklarımda bir ayağı üzerinde sıçrayan aksak bir şahıs gördüm. Ona, "Senin sefere çıkmana ne gerek var? Çünkü senin sefer âletin yok." dedim. O da "müslüman mısın?" dedi. Ben de "evet" dedim. Bunun üzerine "İnsanları karada ve denizde taşıtlara yükledik." (İsrâ', 17/70) âyetini oku. Çünkü taşıyan ve yürüten odur. Onun âletsiz de götürmesi ümid edilir dedi."

Birgün bir kimse ona gelip "Bu gece halin neydi?" deyince, ona şu beyti okudu:

Bürünse âleme zulmet hicâbı
Çeker derdile cânım ıztırâbı

EBÜ HÜSEYN SEYREVÂNÎ SAĞÎR (k.s.)

Altıncı tabakadandır. Adı Ali b. Ca'fer Dâvûd'dur. Mağrib Sîrevân'ındandır. Sîrevânî-i Kebîr'in öğrencisidir. Havassın yoldaşıdır. Mısır'da bulunurdu. Sonra Mekke'de yerleşti ve orada vefat etti. Mu'âz-ı Mısrî'nin talebesidir. Büyük şeyhlerden Ebû Bekr Mevâzin'i, Cüneyd'i, Şiblî'yi, Ebü'l-Hayr Tînâtî'yi, Ebû Ali Kâtib'i, Ebû Bekr Mısrî'yi ve diğerlerini görmüştü. Vaktinde Harem-i Şerif'in şeyhiydi. Şeyhlerin de işsizlerinden idi. Sülemî sûfilerin tarihinde onu zikretmiş ve şöyle demiştir: "Onun ömrü 124 yıla erişti. Ömrünün sonlarında kötürüm oldu. Müezzinin her kamet getirişinde ayak üzerinde durur, namazını bitirir, sonra tekrar kötürüm olurdu. Semâ' halinde de böyle olurdu. Şeyh 'Amû ve Şeyh Abbâs onu

görmüş olmakla övünürlerdi. Niçin övünmesinlerdi? Çünkü o pir ile söyleşmek onlara farzdı. "Tasavvuf nedir?" diye ondan sordular. O da "Himmette yegâne olmaktır ve halktan ayrı (bîgâne) yaşamaktır." dedi. O yine demiştir ki: "Sûfîlik vâridâtla olur, evrâd ile olmaz."

Şeyhülislâm dedi ki: "Sûfi hal ve makamları geçmiş kişidir, bu tür şeyler sûfinin ayağı altındadır. Sûfinin halinde herşey toplanmıştır."

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh 'Amû Sîrevânî'nin şöyle dediğini anlattı: "Sıddîkların aklından en son çıkan şey reislik sevgisidir."

Şeyh Sa'îd Fergânî'nin dediğine göre, buradaki reislikten kastolunan şey, yaratıklar arasındaki reislik değildir. Zira sıddîklık makamının başlangıcına erişmek bu yaratıklar arasındaki reisliği terketmeden mümkün olmaz. Belki buradaki reislikten murat Allah katında şefaat makamının elde edilmesini arzu etmektir (Bu sözle dünyevi riyasetin terkinden çok manevi riyasetin de terkine işaret edilmiştir).

Şeyh Abbâs, Sîrevânî'nin şöyle dediğini anlattı: "Size sevgi besleyenleri ziyaret etmenizi vasıyyet ederim."

Şeyh 'Amû da, Sîrevânî'nin şöyle dediğini zikretti: "Eğer benim ayağım olaydı Horasan'a varıp, sizi sevenleri ziyaret ederim."

314 Feth Hâcî, Sîrevânî'nin şöyle dediğini söyledi: "Sûfî o kimsedir ki karşısındakiler ona bakarlar ve onun makamını görürler. O ise özünde olan şeyi bilmez."

Şeyh Sîrevânî demiştir ki: "Kim bâtıl yolla izzet isterse, Allah Teâlâ hak yerini bulsun diye onu zelil (değersiz) bir kul eyler."

Yine o demiştir ki: "Tasavvuf halkı terk etmek, bir tek düşüncede olmaktır." Bu sözü takiben de: "Halk, girdikleri şeyi fesada uğratan bir sıkıntıdır. Yani böylelerinin sohbetinden son derece sakınmak gerekir." demiştir.

Yine demiştir ki: "Tedbirini terkeden kişi hoş bir hayat yaşamış olur.

Yine demiştir ki: "İnsanın âfeti yine insandır (İnsan insanın kurdudur)." "Yine demiştir ki: "Fakirler hemen istirahat isteyen dünya ve âhiretin beyleridir.

Yine demiştir ki: "Fakir (derviş), vaktinin çocuğudur. Eğer ikinci bir vakte göz dikse artık o fakir değildir.

Yine o demiştir ki: "Cüneyd'in şöyle dediğini işittim: "Üzerinde varlığı zarurî olmayan fazla bir kaftanı bulunan bir kimse yoksulluğa düşse, bu yoksulluk, ona cimriliği sebebiyle gelmiştir."

Yine demiştir ki: "Bizi talebe teşvik ettiler ama o, taleble hasıl olmaz."

Yine demiştir ki: "Mürta'ış dedi ki: "Fakir yirmi yıl oynasa gülse sonra bir saat sıdk üzere olsa kurtuluşa erer." Sîrevânî: "Hâşâ, bu sözle onlar oynasınlar denilmek istenmedi. Oynamaktan maksad yakînin az olmasıdır." dedi.

Sîrevânî demiştir ki: "Ebü'l-Hayr Tînâtî'den şöyle dediğini işittim: "Bana cehennemi gösterdiler. Onun ehlinin çoğunluğunun kırba (su tulumu) ve hırka ehli olduğunu gördüm." Sîrevânî de "Onlar o hale yakînleri az olduğundan lâyık oldular." dedi.

EBÜ HUSEYN b. CEHDAM HEMEDÂNÎ (k.s.)

Altıncı tabakadandır. Adı Ali b. Abdillâh el-Huseyn b. Cehdam el-Hemedânî'dir. Ulu bir kişiydi. Kevkebî'nin ve Ca'fer-i Huldî'nin talebesidir. Harem-i Şerifin şeyhi idi. Sufilerin (hayat) hikâyelerini, hal ve makamlarını açıklamak için yazdığı Behcetü'l-Esrâr adlı muteber bir kitabı vardır. Târîh-i Yâfi'î' de de denildiği gibi H. 414/1023 yılında vefat etmiştir. Şeyh Ahmed Kûfânî onu görmüştü.

Şeyhülislâm demiştir ki: "Ben bir kimse bilirim, Mekke'de Ebü'l-Huseyn Cehdam'ın ziyaretine vardı. Fakat haccetmedi. "Ben ancak onu ziyaret etmek için geldim." diye ona saygı gösterdiğinden hac işini bu ziyaretle karıştırmadı. O (seneki) hac kendisine (henüz) farz değildi."

Şeyhülislâmın dediğine göre; şeyhleri ziyaret ve onlara hizmet etmek, bu taifenin üzerine farzdır.

Şeyhülislâm dedi ki: "'Akîl Büstî, Büst'ten hacca gitti ve "Şeyh Ebü'l-Abbâs'ın ziyaretine giderim ve ondan bir şalvar isterim." dedi. Zira şalvarı yoktu. Ona vardığında şeyh kendisine bir şalvar verdi ve: "Artık dön git." dedi. Ve oturmasına müsade etmedi. (etseydi) her evde bir şalvar bulurdu. (Şeyh Ebü'l-Abbâs) böylece onu hacca da bırakmadı."

Şeyh Ebü'l-Huseyn Cehdam'ın, davranışları makul olmayan, şeyhin daima kendisinden huzursuz olduğu bir oğlu vardı. Birgün

Mescid-i Haram'ın içinden geçerken, bir kişi Şeyh Sîrevânî'ye "Ey Şeyh, bu Ebü'l-Huseyn'in oğludur. O pir bu oğlandan ötürü ne kadar kınanmış ve rencide olmuştur." dedi. Şeyh Sîrevânî de buna: "Bu oğlan babasından ötürü rencide olmuştur. Zira babası böyle yüce bir kimse olmasaydı, oğlanı kim anardı. Babasının ululuğundan ötürü oğlu dile düşmüştür. Halk arasında parmakla gösterilmiştir." diye cevap verdi.

EBÜ HUSEYN TARZÎ (k.s.)

Şeyhülislâmın dediğine göre "Tarz İran'da bir yerdir. O, büyük bir kişiydi. Dervişlere tazim edirdi. Müridleri edeb ve namuslu idi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Kevâşân'da benimle birlikte gönülleri aydınlık bir topluluk vardı. Benden kendilerini Şeyh Ebû Abdillâh Tâkî'nin huzuruna çıkarmamı istediler. Ben de şeyhten izin isteyip, onları şeyhin huzuruna ilettim. (şeyhe) "Bunlara nasihat etmeni dilerim." dedim. Şeyh "Evli midirler?" diye sorunca; "Öyledirler." cevabını verdim. Şeyh "İş-güç sahibi midir?" deyince; "Öyledir" dedim. Bunun üzerine şeyh; "Bir iş işleyip ailelerini hoş tutmaları, akşam olunca herbirinin yemeklerinden bir parçasını getirip, bir yerde yemeleri ve bir saat kadar toplu bulunduktan sonra dağılmaları ne güzel olur." dedi ve onlar için dua etti. Sonra kalkıp gittiler. Ben bunu Şeyh 'Amû'ya söyledim. Şeyh 'Amû da: "Ebû Abdillâh Dûnî'nin ve Ebü'l-Huseyn Tarzî'nin müridleri aynı tarîk üzereydi ve böyle muamele ederlerdi." dedi.

EBÜ HUSEYN SERKÎ (k.s.)

316 Mekke'de şeyhlerle kalırdı. Şeyh Seyrânî (Sîrevânî), Ebü'l-Abbas Sühreverdî, Şeyh Ebû Üsâme, Ebü'l-Hayr Habeşî, Ebû Sa'd Şîrâzî, Şeyh Muhammed Sâhirî gibi şeyhler birbirleriyle dost idiler. Meşayıh ona hürmet beslerdi. Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebü'l-Huseyn Serkî çölde dostlarıyla gidiyordu. Yanlarında Şeyh Ebû Saîd Şîrâzî, Ebû Üsâme-i Herevî, Şeyh Muhammed Sâhirî ve bir topluluk vardı. Sam yeli esti. Ebü'l-Huseyn: "Korkmayın. Bu iş bana düşmüştür. Ben giderim, hepiniz kurtulursu-

nuz ve suya kanarsınız." dedi. Gerçekten dediği gibi oldu, o gitti, bulutlar çıktı, yağmur yağdı, hepsi kana kana su içtiler. Sonra sel geldi ve Ebü'l-Huseyn'in cesedini alıp götürdü.

Şeyhülislâm dedi ki: "Dirisine bir içim su vermedi. Ölüsünü ise suya boğdu. Dostlarını da kurtardı."

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebü'l-Huseyn Ğazîn (Veya Ğazzîn Gazneli) Bâftî birgün Mescid-i Haram'da otururken sûfiler arasında dervişlikten söz açıldı. Şeyh: "Niçin dervişlikten dem vurursunuz? Eğer dervişliği duvara yazsalardı, bizden hiçbirisi o yana uğramazdı. Buna rağmen herkes "Ben dervişim" der, dedi. Dervişler bu sözden rahatsız oldular ve: "Onun söylediği ne biçim sözdür? Biz derviş değil miyiz? Alelâde bir adam gelip bizi dervişlikten ihrac etti." dediler. Meşâyıhtan orada hazır olanlar, "dediği gibidir." dediler. Bunun üzerine tartışma ve kavga çıktı. Bu esnada umre vakti geldi. Ebü'l-Huseyn Serkî umreye gidip geri geldi, namaz kıldı. Bütün cemaat orada hazır bulundu. Sonra yerinden kalkıp, o topluluktaki kişilerden herbirisinin yanına gelip başlarını öptü ve özür diledi. Meşâyıhtan onunla arkadaş olan biri: "Doğruyu söylediğin halde şimdi gelip bir sefihin söylediği bir kaç sözle o sözünden döndün." deyince; Ebü'l-Huseyn Serkî: "O sözden dönmedim. Ama o vakitlerde umreye gidiyordum. Yolda bir çok âyet ve evrâd okurdum. Bu gün ise yolda kendi kendime 'O şöyle dedi, ben şöyle dedim' diye düşünerek gittim ve bütün yolum hasımlık duygularıyla geçti. Şimdi gelip gönlümü karışıklıktan ve huzursuzluktan kurtardım. Onlar haklı veya haksız olsun önemli değil. Hele ben gönlümü elemden kurtardım ya. Gönlüne mâlik olan her kişi, beyhude husumetle kendini huzursuzluk ve tefrikaya düşürmez." dedi.

MUHAMMED SÂHİRÎ (k.s.)

317 Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Muhammed Sâhirî öyle bir kimsedir ki, o Rasulullah (s.a.v.)ın kabrinin yanına vardı ve: "Ya Rasulallah, sana misafir geldim. Ya beni doyurursun, ya da bu kandilleri birbirine vurup kırarım." dedi. Sonra bir kimse gelip onu davet etti. Hurma ve başka yiyecekler hazırlamıştı. Götürüp onu doyurdu. Ve "Allah'ın Rasulüne ne demiştin." deyip güldü. Şeyh, Muhammed Rasulullah'a söylediğini ona da söyledi. Sonra o kişiye: "Sen niye böy-

le soruyorsun?" deyince; o da: "Uyuyordum. Rasulullah'ı düşümde gördüm, şöyle dedi: "Bana kötü tabiatlı bir misafir geldi. Onu evine götür, karnını doyur ve ona şöyle söyle: Bir başka yere git. Bu yer istek yeri değildir."

AHMED CEVALKEZ
(Cuvalger) (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Bu da onların dostlarındandır. Birbiriyle sohbet ederlerdi. Ferganali idi. (Yurdunu terkedip) Harem-i Şerif civarında yaşardı."

Şeyhülislâm Şeyh 'Amû'nun şöyle dediğini anlattı: "Bir zaman Mekke'de kıtlık olmuştu. Sûfilerden bir grup evlendiler, hanım aldılar ve düğünler yaptılar. Bu hal (sûfiler arasında) son derece yaygınlaştı. Şeyh Cevalkez de bir hanım aldı. Evlendiği gecenin ertesi günü latife kabilinden sûfilere şöyle dedi: "Size (hakkımı) helâl etmem. Bu iş öyle hoş birşey değildir, bu kadar zamandan beri bana bunu neden demediniz?"

Şeyhülislâm dedi ki:

"Şeyh Ahmed Cevalkez yemeğini daima yalnız yer ve şöyle derdi: "Birgün bir pir ile aynı kaptan yiyorduk. Bir parça et aldım ama beğenmediğim için geri koydum. Bunu farkeden o pir bana bağırdı ve: "Kendin için istemediğin bir şeyi başkaları için nasıl istersin?" Onu ağzına koy dedi. işte o zamandan beri edep üzere olayım diye tenha yerde yemek yerim."

Şeyh 'Amû dedi ki: "Bu hadiseden sonra ben onu Horasan'da gördüm. Yine yalnız yerlerde yiyordu."

EBÜ'L-HUSEYN HADÂD HEREVÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "O ulu, mücerred, zarif bir derviş idi. Sûfilerin zariflerinden idi. O da Mekke'de diğer şeyhlerle beraber ikamet ederdi. Mekke'de Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb'a gelip "civanmerdlik nedir?" diye sordu. Ebü'l-Abbâs şöyle cevap verdi: "Ey Ebü'l-Hasan civanmerdlik nedir ben sana söyliyeyim. Civanmerdlik canının istediğine uyup dostlara keşkeği soğuk olarak sunmamandır. Bu sözün sebebi şudur: Şeyh Ebü'l-Huseyn işleriyle meşgul olmuş, dostlarını beklemiş, bu sebeple keşkekle-

ri soğumuştu."

Şeyhülislâm dedi ki: "Dağarcığımda Şeyh Ahmed Kûfân'ın anlattığı bir hikâye var ki işe yarar. O da şudur: "Ebü'l-Huseyn ömrünün sonlarında Esterâbâd'da idi.

Bir kişi ona: "Davet edilmediğin gece olursa o gece benim evime gel." dedi. O da: "Bu zaman zaman olur, o (gece) de kendim için gereklidir." cevabını verdi.

Yine Ahmed demiştir ki: "Ebü'l-Huseyn ömrünün sonlarında, şekilci sufilerin bazı hallerinden bıktı. Ve dedi ki: "Bende o hazırlık yoktu. Onun için bu bıkkınlık bana geldi. İlâhi beni kedi huzuruna vasıl eyle. Bu duadan sonra üç gün yaşadı. Dördüncü gün hakka kavuştu."

EBÜ'L-MUZAFFER TİRMİZÎ (k.s.)

Altıncı tabakadandır. Adı Habbâl (Cebbâl) b. Ahmed'dir. İmam, zahid ve Hanbeli mezhebinde idi. Tirmiz'de müzekkirlik yani vaizlik yapardı. Zamanının (önde gelen bir) şeyhiydi. Söz söylediği zaman Hızır (a.s.) meclisinde hazır olurdu. Ebû Bekr Verrâk'ın öğrencisi olan Muhammed b. Hâmid'in öğrencisinin öğrencisidir. Şeyhülislâmın da pirinin piridir. Muamelât, zühd, vera' ve takva (konusunda) pekçok sözü ve güzel menkıbeleri vardır.

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebü'l-Muzaffer Tirmizî ve onun hocası Muhammed b. Hâmid ve onun da hocası Ebûbekir Verrâk Tirmizî, üzerlerindeki sineği kovmazlardı. Ebubekir Verrâk şöyle derdi: "Bir mecliste mademki bir müslüman oturmaktadır, siz o zaman üzerinizdeki sinekleri kovalamayınız. Çünkü sizden gidip, varır o müslümana konar." Bundan da yanında insan varken sinekleri kovalamadığı anlaşılır. Onun için derlerdi ki: "Zaman zaman (görmek için) çalışırlardı da, hiç onun üzerinde oturur sinek görmezlerdi." Allah Teâlâ da iyi niyetin bereketine onu sinekle uğraşmaktan korumuştu.

EMÎRÇE SİFHALFÜRÛŞ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Babamın anlattığına göre Emirçe-i Sîfalfürûş (çömlek satan) dükkanında tuttuğu akrebi, yüksek bir duvar üzerine bırakır, salıverip giderdi."

Şeyhülislâm dedi ki: "Babam da böyle yapar hiçbir çıyanı öldürmezdi. Bu yol Abdal yoludur. Onlar Abdâl ve keramet ehli kişilerden idiler. Bir kişi iyi bir zamanında meleği gördü. Ona: "Sizi görmek için kişinin ne yapması gerekir." dedi. Melek te: "Hiç canlı incitmemek gerekir." diye cevap verdi. O kişi hiç canlı incitmezdi ve bu sebeple meleği görürdü. Bir gün o kişiyi karınca ısırdı. Bir şeyle vurup onu düşürdü. Ondan sonra asla melek görmedi."

319 Şeyhülislâm dedi ki: "Bir vakit Mîrçe-i Sifâlfürûş bir dükkanın kapısındaydı. Kapının önünde de bir kişi oturuyordu. İhtiyar bir kadın çıkageldi ve: "Haberin olsun ey riyakâr, falan kimse öldü. Cenazesine gelmez misin?" dedi. Sonra gitti. Emirçe dükkanın içine girip yerini başkasına verdi. Bir saat geçti çıkmadı. O kişi dükkanın içine girdi, fakat onu görmedi. Sonra Emîrçe dışarı çıktı. O kişi, "neredeydin" dedi. O da "dükkanın içindeydim" cevabını verdi. O kişi, tekrar "ben içeri girdim seni görmedim." deyince; Emîrçe şöyle dedi: "O ihtiyar kadını gördün. Burada, gelip filan kimse öldü diye söyledi. (O sırada) Yemen'de bir kimse ölmüştü. Ben de varıp (Yemen'de) o kimsenin namazını kıldım, geri geldim. Elinde bir parça Yemen boncuğu vardı. Bunu yolda düşmüş buldum. Dilersen al."

Emîrçe-i Sifâlfürûş şöyle demiştir: "Bir vakitte Belh'ten geçip gidiyordum. Havada kubbe (şeklinde birşey) bağladıklarını (gördüm). O kubbede bir şarkıcı (musikî) aleti eşliğinde şu beyti okuyordu:

Tercemesi:

Bir şîr-i alemsin sen âlemde hevapeymâ
Aşk âyetin okursun fikrin zer u sîm emmâ

Sonra ben o beyti ezberledim.

Bir vakitte bir kişi ona gelip şöyle dedi: "Bu şarap bardaklarını satıyorsun. Onu alıp ne yaptıklarını biliyor musun?" O da; "Sen var peşinden git. Ne yapıyorlar gör." dedi.

Şeyhülislâm bunların oğlunu gördüğünü söyledi.

ŞERİF HAMZA UKAYLÎ (k.s.)

Heratlı idi. Belh'te ikamet ederdi. Pek çok keramet ve makamı vardı. Hızır (a.s.) ile sohbet edenlerdendi. Duası kabul olunan bi-

riydi. Şeyhülislâmın pirinin piriydi. Bütün ulu kişilerle, keramet sahipleriyle, Pîr-i Fârisî, Abdülmelik İskâf, Ebü'l-Kasım Hannâne, Hasan Taberî, Arif 'Ayyâr ve Şeyhülislâmın babası Ebû Mansûr Muhammed b. Ali el-Ensârî gibilerle (Allah onlara rahmet etsin) dost ve yoldaş olmuştu.

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Benim babam, Ebü'l-Muzaffer Tirmizî'nin şöyle dediğini zikretti: "Sana iyilik eden kişi, seni esir etmiştir. Sana cefa eden de seni âzâd etmiştir ve azâd olmak esirlikten daha yeğdir."

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Yerde ve gökte ne kadar çok kişiden kurtulursan o kadar fayda bulursun. Bir pir bana şunu anlattı: "Muhammed b. Abdillâh Kâzer isimli bir pirin müridliğinin ilk zamanlarında yolculuğa çıkmak için içinde bir his belirdi. Sonra Nîşâbûr'a gitti. Birgün mescitteyken şevketli bir pir içeri girip: 'Nereye gidersin' dedi. 'Sefere' cevabını verdi. Pir 'Hiç harçlığın var mı?' diye sorunca, o da 'yok' dedi. Pir 'öyleyse ne yapacaksın' dedi. 'Zaruret olursa isterim' dedi. Pir sordu: 'Kimi daha çok seversin? Sana bir şey vereni mi yoksa vermeyeni mi?' "Vereni" dedi. Pir devam etti: O halde henüz ham meyvasın (olgunlaşmamışsın) zira sana bir şey vermeyeni daha çok sevmen gerekir. Zira sana birşey veren kimse, seni Hak'tan (döndürüp) kendisine davet eder. Yani senin gönlün ona meyl eder. Sana bir şey vermeyen kimse ise seni Hakk'a gönderir. Sonra artık, seni benliğinden kurtarıp, Hakk'ın yolunu sana gösteren kişiyi sevmek gerekmez mi?' Muhammed b. Abdillâh der ki: 'Kendimi bu hal üzere dosdoğru kılayım diye hemen geri döndüm.' Sonra Muhammd b. Abdillâh ayakkabısını giyip Herat'a geldi. Ne elde ettiyse ondan sonra elde etti." Yine o pir bir başka pirin şöyle dediğini zikreder: "Pîr Mu'temir Kuhendizî buraya gelip şöyle dedi: 'Cihanı dolaştım ne kurtulmuş gördüm, ne de kendimi kurtardım.'"

'ÂRİF 'AYYÂR (k.s.)

320 Belh'te bulunurdu. Şerîf Ukaylî'nin müridlerinderdir. Adı Mansur'dur. Birgün şunları söyledi: "Hz. Ali Hayber kapısını kopardı." derler. Eğer Allah Teâlâ bana yardım edip, Rasulullah'ı müşahede etseydim ve zülfikarın da sahibi olsaydım Kaf dağını yerinden söküp atmazsam cezama razıyım."

Şeyhülislâm dedi ki: "Bu söz Hz. Ali hakkında bir noksanlık değildir. Belki üç şey ile Hz. Ali'ye şehadettir."

EBÜ HUSEYN SÂLBE (k.s.)

Ona Şîraz'da şeyhlerin şeyhi derlerdi. Zamanının ulusu ve yegânesiydi. Abbâs Herevînin piridir. (Bütün) Cihan şeyhleri onun hankâhına gelirlerdi. Şeyh Ebû Müslim Fesevî'nin şeyhidir. Şirâz'daki hankâhında otuz yıl fakirlere hizmetle meşgul oldu, (Hankâha) gelip gidenlere yemek çıkardı. Onun hankâhında âlimlerden ve salihlerden pekçok kimse vaktini geçirirdi. Hicri 463/1071 yılında vefat etmiştir. Yine hankâhında defnolunmuştur. Şeyh, vefatı yaklaşınca hizmetçisi Şeyh Abdullah b. Abdirrahman'ı kefen almak için pazara gönderdi. O da iki ölüyü techiz etmek için iki kefen satın aldı. Pazardan dönünce şeyhinin öldüğünü gördü. Hemen şeyhini bağrına basıp, bir kez "Allah" dedi ve can verdi. Onu da şeyhinin yanına defnettiler. Şöyle demiştir: "Müridin başkasının hükmü altında olması nefsinin hükmü altında olmasından bin kat daha iyidir. Zira başkasıyla olmak Allah içindir. Nefs ile olmak hevesini tatmin içindir."

İMRÂN SÜLÜSÎ (k.s.)

Sülüs Mısır'a yakın bir köydür. Orada otururdu. Şeyhülislâm dedi ki: "Misafirsiz hiçbir şey yememek İbrâhîm (a.s.)ın adetiydi. Onun evine Ebü'd-Dayfân (Dîfân = misafirhane) derlerdi."

Şeyh 'Amû şöyle dedi: "Nihâvendî misafiri olmadıkça çömlek kaynatmaz ve bir şey yemezdi."

321 Şeyh Abbâs Herevî dedi ki: "'İmrân Sülüsî misafiri yoksa gündüzleri bir şey yemezdi. Misafir gelirse onunla yer, gelmezse oruç tutardı. Birgün misafir vaktinde gelmedi, oruca niyet etti. akşama doğru ansızın bir misafiri geldi. Orucunu bozmamak için akşam yakındır diye onu söze tuttu. O gece rüyasında Hak Teâlâ'yı gördü. Allah Teâlâ ona (rüyasında) şöyle dedi: "Senin bizimle (aramızda) bir güzel adetin vardı. Bizim de sana karşı bir adetimiz vardı. Sen adetini değiştirdin. Biz de değiştirdik." Hemen (uykudan) uyanıp huzursuz oldu. Çok geçmeden Mısır Valisi 'İmrân'ı hesaba çekmesi için 'İmrân'ın mülkü olan Sülüs'e bir

vergi tahsildarı gönderdi. Tahsildar hristiyan idi. Ona çok güçlük gösterdi. 'İmrân o yerden kaçmak zorunda kaldı."

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Abbâs Fakir dedi ki: Ben Şîrâz'da Şeyh Ebü'l-Huseyn Sâlbe'nin yanında hankâhta bulunuyordum. Birgün kim olduğunu bilmediğimiz bir kişi geldi. Şeyh Ebü'l-Huseyn ona bakıp 'İmrân sen misin?' dedi. O da 'evet' cevabını verdi. Şeyh kalkıp ona yöneldi, bağrına bastı ve yerine geçirdi, ikram etti. Gözlerinde de birşeyin yürüdüğünü gördü. Şeyh ona 'gözünde yürüyen şey nedir?' diye sordu. O da 'gözümde bir şey mi vardır?' dedi. İmran'ın gözündeki şeyden haberi yoktu." Bu konuda Abbâs Fakîr sonra şunları anlatır: "Şeyh bana 'Herevî, tez bunu hamama götür.' dedi. Ben de hamama götürdüm. Şeyh te üzerindeki elbisesini çıkartıp hamama gönderdi. (İmrân) hamamdan çıkınca şeyhin kaftanını ona giydirdim ve birlikte hankâha geldi. o gece büyük bir davet tertip ettiler. Şeyh Ebü'l-Huseyn de onun evinde çok kalmıştı. Çünkü bütün şeyhler her yıl Mısır'a yakın olan Sülüs isimli köyde onun (İmrân'ın) evine varırlardı. O da büyük bir davet tertip ederdi. Şeyh, yaptığı hizmetlerine karşılık vermek için, İmrân'ın daha fazla gün kendilerinin yanında olmasını diledi. Ertesi gün İmrân gitmek için izin istedi. Şeyh 'gidiyor musun?' dedi. O da 'evet' cevabını verdi. Şeyh tekrar 'birkaç gün daha bizimle ol. Rahat edersin.' dedi. O da şu cevabı verdi: 'Gidiyorum. Zira ben (Allah tarafından) azarlanmış bir kimseyim. Beni nimetler içinde görmesin. (Görürlerse) razı olmazlar. Varıp başımı mihnetten yana alıp gideyim. Ta ki, (Allah'ın) rızası olan şey yerine gelsin.'" Şeyh Abbâs'ın anlattığına göre, bu olaydan sonra onu, Mısır'da bir viranede bir kulağını fare yemiş olarak ölü buldular.

EBÜ HUSEYN MERV RÛDÎ (k.s.)

322 Şiblî'yi görmüştü. O şöyle demiştir: "Şiblî'ye sordular: "Kerem sahibi kişilerin en keremlisi kimdir?" O da: "Kabahat işleyen kişiyi kabahatın işlendiği zaman affeden, sonra da ben falan dostumu veya filan kölemi affettim, demek suretiyle onlara eziyet etmeyen kimsedir."

Şeyhülislâm dedi ki: "Yarın kerem şadırvanı öyle fışkıracak ki öncekilerin ve sonrakilerin günahları yok olup gidecek!"

EBÜ HÂMİD DÔSTÂN (k.s.)

Merv'de bulunurdu. Şeyhülislâm dedi ki: "Ben onu gören bir kişiyi görmüştüm. O kişi de Ahmed Çiştî idi." Şeyhülislâm bir vakitte de Ahmed Çiştî'nin şöyle dediğini söyledi: "Ebû Sa'îd Mâlînî dedi ki: "Bu doğruya benziyor ki, Ebû Sa'îd Mâlînî, Ebû Hâmid'i görmüş ve ondan: 'Haşmet-Sıkıntı ne zaman gider?' diye sormuştu. O da: 'Sohbet koyulaşınca gider' cevabını vermişti."

Şeyhülislâm dedi ki: "Haşmet (sıkıntı) heybetle vahşet arası bir şeydir. Sohbet gelince vahşet kalkıp gider, heybet kalır."

Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Mâlînî'yi görmüştü. Ama (gördüğünde) küçük olduğu için anlayamazdı, kimse de onu tarif etmemişti. Bu şöyle olacağa benzer: O Ebû Hamid'i gören birini görmüştü, ki kendisine bu hadiseyi o kimse anlatmıştı.

Şeyhülislâm söylediğine göre Ahmed Çiştî şöyle demişti: "Ebû Hâmid Dôstân Merv'de bir dükkânda oturuyordu. Bir saka ona su verdi. Ebû Hâmid suyu alıp, bir saat elinde tutup durdu. Saka; "Ey Şeyh niçin içmiyorsun?" deyince, "Bir sinek su içiyor? Sabredeyim ki o su içsin. Zira hakkın dostları bir canlıya zahmet vererek bir şey içmezler." cevabını verdi." Şeyhülislâm bu konuda şöyle dedi: "Zahmetle içmek demek şu demektir: Sen bir şeyi içersin. Zahiren de öncelikle başkasına ikram edersin ve (ikram ettiğin) o kişi doyar. Ondan sonra sen, ondan daha fazla içersin. Bu kötü bir hırs ve açgözlülüktür. Ya ikramını gizli tut ya da itidal üzere iç."

Taarruf Şerhi'nde zikrolunduğuna göre Hak Teâlâ'yı tazime Ebû Hâmid Dôstân üzerine o kadar çok gâlib idi ki: Her ne zaman namaza dursa, "Allahu Ekber" demek istese "Allah" lafzını der, "Ekber" diyemeden kendinden geçip yere düşerdi. Nice yıllar ömrü bu şekilde geçti. Ve bu hal üzere vefat etti. Derler ki: O asla kendisi kaftanı alıp giymezdi. Belki müridleri giydirirdi. Eğer o kaftanı bir kimse almak istese fırsat gözler, onun yanında kimse olmadığı zaman kaftanını çekip alırdı. (Ebû Hâmid Dôstân) Ne kaftanı giydirene ne de alana asla "Niçin böyle yapıyorsun?" derdi. Birgün bir kimse ile yol arkadaşı olmuş gidiyordu. O kimse "Benim burada bir tanıdığım var. Sen burada bekle. Ben içeri girip özlem gidereyim." dedi, içeri girdi. Ebû Hâmid orada oturup kaldı. (Arkadaşı) o gece dışarı çıkmadı. O gece çok

kar yağdı. Ertesi gün o kimse dışarı çıkınca, bir de ne görsün, Ebû Hâmid kar içinde oturuyor ve hareket ettikçe üzerinden karlar dökülüyor. O kimse "Henüz burada mısın?" deyince; Ebû Hâmid şöyle cevap verdi: "Sen burada otur demedin mi? Dostlar dostlara verdikleri sözde dururlar."

BÂB-I FERĞÂNÎ (k.s.)

323 Adı Ömer'dir. Ferğân'da yaşardı. Ferğân diyarının dervişleri ulu şeyhlere Bâb derlerdi. Zahiri kerametleri vardı. *Keşfü'l-Mahcûb* isimli kitabın sahibi (Hücvirî) onun için "O yeryüzünün direklerinden biri idi." demiştir.

Şeyhülislâm Şeyh 'Amû'nun onu gördüğünü ve şunları anlattığını söylemiştir: "Bir gün onun önünde oturmuş idim. İçeri bir kimse girdi. Ve: "Serkeb yine geldi, dua et." dedi. Serkeb savaş için buraya gelen bir emirdi. Bâb-ı Ferğânî bir ateşdân (yani ocak, mangal ve fırın gibi bir şeyin) kenarında oturmuştu. Ayağında çorap vardı. O arada bir ibrik duruyordu. Ayağı ile o leğene vurup; "Serkeb'i düşürdüm. Şu anda şehir kapısında Serkeb atından başaşağı düştü ve boynu kırıldı." dedi.

Yine Şeyh 'Amû şunları anlatır: "Bir kişi içeri girip, Ey Bâb! Dua et de yağmur yağsın." dedi. Bab dua edince yağmur yağmaya başladı. Ertesi hafta yine o kişi gelip "dua et de yağmur dursun. Çünkü evlerimizin hepsi yıkıldı." dedi. O da dua etti. yağmur durdu."

Keşfü'l-Mahcûb sahibi şöyle der: "Bâb'ın Fâtıma adında bir ihtiyar karısı vardı. Ben Bâb'ı ziyaret etmeye karar verince, kapısına vardım. (İhtiyar kadın), "niye geldin?" dedi. "Şeyhi yüzyüze göreyim, O da bana şefkatle baksın." diye, dedim. (Beni duyan) Şeyh te: "Ey Oğul! Ben kendim seni filan gündenberi görürüm. O vakitten beri sen benim yanımdan yok olmadın ki, seni görmek isteyeyim." dedi. O günü hesab ettim. İlk olarak tevbe ettiğim gündü. Sonunda şunu dedi: "Ey oğul yol katetmek (bu işe yeni giren) küçüklerin işidir. Bundan sonra himmetle ziyaret et. Saygı değer kişi ziyaret istemez. Bedenlerin bir arada olmasına da gerek yoktur." Sonra ilâve etti: "Ey Fâtıma, neyin varsa getir, bu derviş yesin." O da bir tabak taze üzüm getirdi. Halbuki üzüm vakti değildi, üzerinde de taze hurma vardı. Oysa Ferğâna'de taze hurma bulunması da mümkün değildi."

324 **EBÛMANSUR b. AHMED el-ISFEHÂNÎ (k.s.)**

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Mansûr Ma'mer (Muammer) Isfahan şeyhiydi. Zamanının imamı, zahiri ve bâtınî ilimlerde âlim, zamanındaki şeyhlerin yegânesi idi. Hanbeli mezhebindendi. Şeyh Ahmed Kûfânî onu görmüştü. Kûfânî'ye: "Hatırında hiç ona ait bir söz var mıdır?" dedim. O da şöyle dedi: "Bir gün söz arasında 'Fakir azizdir' dedi." Ben de Ahmed Kûfânî'ye "Her pirden bir söz yeterlidir." dedim.

SERRÂC (k.s.)

Lâkabı tâvûsu'l-fukara'dır. Çeşitli ilim dallarında kemal derecesine sahip bir âlimdi. Riyazette ve muamelâtta büyük bir şanı vardı. *Kitâbü'l-Luma'* ın sahibidir. Pekçok eseri vardır. Bunların da ötesinde tarikat ve hakikat ilimlerine dair pekçok sözü vardır. Tûs'ta yaşardı. Kabri de oradadır. Ebû Muhammed Murta'ış'in mürididir. Seriyyu's-Sakatî ve Sehl Tüsterî'yi görmüştü. Derler ki: "Ramazan ayında Bağdat'a vardı. Şunûziyye Mescidinde ona bir halvethane tahsis ettiler. Dervişlere imamlık etme görevini de ona verdiler. Bayrama kadar imamlık etti. Teravih namazları boyunca beş sefer (Kur'an'ı) hatmetti. Her gece hizmetçi onun evine bir çörek getirirdi. Bayram olunca hizmetçi onun evine vardı ve çöreklerin hepsinin duruyor olduğunu gördü. Bir kış gecesiydi. Mangal içinde ateş yanıyor ve Ma'ârif'ten söz söyleniyordu. (O sırada) Şeyhe bir hal geldi ve ateşe doğru dönüp, ateşin ortasında Allah'a secde etti. Fakat asla yüzüne ateşten bir zarar gelmedi. Şeyhe bu halini sordular. O da şu cevabı verdi: "Onun dergâhında yüz suyu dökmüş bir kimsenin yüzünü yakmaya ateş kâdir olamaz."

Onun şöyle dediğini hikâye ederler: "Benim toprağım (kabrimin) önünden geçirilen her cenaze mağfiret olunur." Bu işaretin hükmüyle Tûs halkı cenazelerini onun kabri önüne uğratıp bir zaman orada tutarlar. Ondan sonra alıp götürürlerdi.

EBÜ FADL b. HASAN SERAHSİ (k.s.)

325 Adı Muhammed b. el-Hasan'dır. Serrâc'ın mürididir. Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'ın şeyhidir. Her ne zaman Şeyh Ebû Sa'îd'e kabz hali gelse, Şeyh Ebü'l-Fadl'ın toprağına yönelirdi. Şeyh Ebû Sa'îd'in oğlu Hâce Ebû Tâhir şunları anlatır: "Birgün bizim şeyhimize kabz hali vaki oldu, meclis ortasında ağladı. Mecliste hazır olanların tamamı da ağlaştılar. O, "Her ne zaman bana kabz hali vaki olsa Şeyh Ebü'l-Fadl'ın toprağına (doğru) dönerdim. O zaman kabz halim bast haline dönüşürdü, merkebi eğerleyiniz." dedi. Hemen hayvana binip bütün dostlarıyla çıkıp sahraya vardılar. Şeyh açıldı, eski vasfını tekrar kazandı. Dervişler nara atmaya ve feryad etmeye başladılar. Şeyh te her konuda konuştu. Serahs'a erişince; doğru pirin türbesini ziyaret etti. (Orada) şiir söyleyen şahıstan şu beyti okumasını istedi:

Tercemesi:

Ma'den-i şâdî durur bu ma'den-i cûd u kerem
Kıblemiz yârin yüzüdür kıblesi halkın harem

(Dervişler) Şeyhin eline sarılmışlardı. (O ise) hiç durmadan türbeyi tavaf ediyor ve nara atıyordu. Dervişler de baş açık ve yalın ayak toprak üzerinde yuvarlanıyorlardı, bir parça dinlenince, Şeyh: "Bu günün tarihini kaydediniz ki, bu günden daha güzel gün görmezsiniz." dedi. O tarihten sonra haccetmeyi düşünen her müridine, Şeyh, Pîr Ebü'l-Fadl'ın türbesine gönderirdi ve ona: "O türbeyi ziyaret et ve yedi kere etrafında dön ki dileğin yerine gelsin." derdi.

Keşfü'l-Mahcûb isimli kitabın sahibi bir ulunun adını zikredip, şunları anlatır: "Serahs'ta onun şöyle dediğini işittim: "Çocukken ipek böceğine vereyim diye, dut yaprağı toplamak için bir yere varmış ve bir ağaca çıkmıştım. O ağacın yapraklarını kesiyordum. Şeyh Ebü'l-Fadl o mahalleye uğradı ve beni görmedi. Ben şeyhin kendinde olmadığında hiç şüphe etmedim. Sonra bast (ve naz) halinin gereği olarak başını kaldırıp 'Ey Allahım bir yıldan fazla bir zamandır bana bir akça vermedin ki saçımı tıraş ettireyim. Dost dosta böyle mi eder?' dedi. O zaman ağaçların dal, budak ve yapraklarının altın olduğunu gördüm. Sonra şöyle dedi: 'Hayret bir şey! (Allahım) Hiç sana inbisat zamanında (naz ve gönül rahatlığı ile) söz söylemek mümkün olmuyor."

Yine *Keşfü'l-Mahcûb* sahibi şunları anlatır: "Birgün Lokman, Ebü'l-Fadl b. Hasan'ın yanına geldi. Onun elinde bir risale gördü. Ona "Ey Ebü'l-Fadl bu risalenin içinde neyi arıyorsun." dedi. Ebü'l-Fadl da "Senin terk etmekte olduğun şeyin aynısını arıyorum." diye cevap verdi. Lokman "O halde bu ihtilâf niyedir?" deyince, o da "İhtilâfı sen görüyorsun. Bu risalede ne arıyorsun diye benden soruyorsun. Bu sarhoşluktan ayıl ve ayıklıktan da uyanıklık haline gel ki ihtilâf kalksın. Ben ve sen neyi isteriz onu bilesin." dedi.

326 Şeyh Ebü'l-Fadl b. Hasan es-Serahsî birgün gökten aşağı inip bir ağaç üzerine kondu. Bir kişi onu gördü. Şeyh ona, "Hayret mi ediyorsun. Sana da böyle bir hal lazım mı?" dedi. O kişi "Lazım" cevabını verdi. Şeyh te "Lazım olduğu için eline girmez." dedi. Yani ben istemediğim için buluyorum demek istedi.

Şeyh Ebû Sa'îd (k.s.) anlatır ki: "Ebü'l-Fadl'ın dünyadan göçmesi yaklaşınca "Ey şeyh seni nereye defnedelim?" diye sordular.

O cevap vermedi. "Seni filân mezarlığa götürelim mi?" dediler.

Şöyle cevap verdi: "Allah Allah. Beni oraya defnetmeyiniz. Şundan dolayı ki, orada hâceler, imamlar, ulular var. Biz kimiz ki, onların yanına defnolunalım.", "Nereye defnedelim?" dediklerinde şunu söyledi: "Beni şu tepe üzerine defnediniz. Orada kumarbazlar, günahkârlar, ayyaşlar (harabatîler) ve edepsizler vardır. Beni orada mezara koyun. Bize onlar lâyıktır. Ben öbür pirlere güç yetiremem. Biz bu günahkârlarla dirlik içinde olalım. Çünkü bunlar Hakk'ın rahmetine daha yakın (olduğu umulan) kişilerdir."

Şeyh Ebû Sa'îd yine buyurmuştur: "Serahs'ta zamanın şeyhi olan Ebü'l-Fadl Muhammed b. el-Hasan'ın şöyle dediğini işittim: "Mazi geçmiştir. Artık o ele geçmez. Geleceği beklemekse gereksizdir. Muteber olan şu an şimdiki zamandır zira, biz ona malikiz. Bu ise kulluğun bir sıfatıdır."

Sonra şöyle dedi: "Gerçek kulluk iki şeyle gerçekleşir: 1- Allah'a muhtaç olmak. Bu şekilde hareket kulluğun temellerindendir. 2- Rasulullah'a (s.a.v.) tam manasıyla uymaktır. Gerçek kulluk öyle bir şeydir ki, onda nefis için ne nasib vardır, ne de rahat."

Şeyh Ebü'l-Fadl vefat edince müridleri ona yamalı bir örtü

(Hırka) örttüler. Ertesi gün müridler mescitte otururlarken, bir kişi mescidin kapısını açıp, o yamalı örtüyü içeri attı ve "sizin bu yabancı hırkanız bize gerekmez" deyip gitti.

HÂLÛY-İ NÎSÂBÛRÎ (k.s.)

Adı Ahmed'dir. Nîsâbûr'da yaşardı. Ve yine orada dünyadan ahirete irtihal etti. Veliliği açık olup pekçok kerametlere sahipti. Muhammed b. Hasan isminde bir müridi vardı. Bütün dünyasını onun yoluna cömertçe harcamıştı. Şeyhülislâm şöyle dedi: "Pire bir mürid, söze bir kulak yeter, bütün alemin aydınlanması için bir sabah (güneşi) kafidir."

327 Hâlûy-i Nîsâbûrî müridi Muhammed b. Hasan'a "Bana taze olarak verileni (marifeti ve vecdi) sana taze olarak veriyorum." derdi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Muhakkak olan şey şu: "Ona yeni bir söz söylediklerinde o da tazeliğiyle (hemen) müridlerine söylerdi. Hâlûy'un dünyadan gitmesi yaklaşınca kefenini hazırlamaya başladılar. Bunun üzerine: "Bana sizin kefeniniz gerekmez. Zira ilahî inayet beni kucaklamıştır." deyip ruhunu teslim etti.

EBÜ ABBÂS KASSÂB ÂMİLÎ (k.s.)

Adı Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerim. Âmil ve Taberistan şeyhiydi. Muhammed b. Abdillâh et-Taberî'nin müridiidir. O da Ebû Muhammed Cerîrî'nin müridi idi. Büyük keramet ve keskin bir firaset sahibiydi. Zamanının kıblesi ve gavsı idi. Hayatta olduğu müddetçe (insanlar) onu ziyaret için sefere çıkardı. Şöyle demişti: "Bu bizim pazarcığımız artık Harakânî'ye intikal etse gerektir." Gerçekten de öyle oldu, bundan Harakânî'ye geçti.

Ona "Şeyh Sülemî meşayıhın tabakatını yazmış" dediler. "Onların içinde benim adımı yazmış mı?" diye sordu. "Hayır" cevabını verdiler. Bunun üzerine "Hiç bir şey yapamamış" dedi.

Hazreti Şeyh Ebü'l-Abbas ümmî idi. Fakat yüce söz (veciz ve anlamlı) söyleme kabiliyeti ve nükteleri vardı. Taberistan imamlarından biri şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın nimetlerinden birisi de şu: Bir kimseyi öğretme ve öğrenme söz konusu olmadan öyle bir bilgiye (irfana) sahip kılar ki bizimkilerin usûl-i dinde ve tevhidin ince-

liklerinde bir müşkili olduğu zaman gidip ona sorar, bu kişi el-Kassab'dır.

Şeyhülislâm dedi ki: "O benim zamanımda yaşadı. Daima Şeyh 'Amû ile "Üç pîri ziyaret edelim. Şeyh Ebü'l-Abbâs'ı Âmil'de, Şeyh Ahmed Nasr'ı Nîsâbûr'da, Şeyh Ebû Ali Siyâh'ı Merv'de diye söyleşirdik. Şeyh 'Amû: "Benim baharda gitmem gerekir. Seni de alıp gideyim." demişti. Fakat bahar olmadan o vefat etti. Onun (şeyhleri) ziyareti gerçekleşemedi. Ama daima Şeyh 'Amû'nun hankâhına onun adamları gelirdi. Ben ve 'Amû onun (Ebü'l-Abbâs'ın) hallerni ve sözlerini (gelenlerden) sorardık. Hiçbir kimse benim onun hallerini ve sözlerini bildiğim gibi bilmezdi. O "vakit kimyadır." derdi.

Şeyh Ahmed Kûfânî demiştir ki: "Şeyh Ebü'l-Abbâs bütün gece feryad eder, söz söylerdi. Sonra şöyle dedi: "Ondan başka yok, ondan başka yok!" (O kâfı, kef şelinde telaffuz ederdi.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ben sözü doğru telaffuz edemeyen yani mahrecinden çıkaramayan iki kişiyi görür dururum. Biri Şeyh Ali Kâzer, diğeri de onun öğrencisi Şeyh Muhammed Kassâb Âmilî'dir."

328 Şeyhülislâm dedi ki: "Ebü'l-Fâris Kirmânşâhî Şeyh Ebü'l-Abbâs'a "Bu yerde kıtlık oldu. Dua eyle." diye bir kimse gönderdi. Şeyh te ona bir elma gönderdi. Bunun üzerine hemen yağmurlar yağıp kıtlık gitti. Şeyh çok namaz kılardı. Bir vakitte birkaç namaz kılardı. Dervişlerden biri terzilik yapar, kaftan dikerdi. Terziliğinde de hayli zorlanırdı. Şeyh namazını bitirip ne zaman selâm verse onun doğru dikmediğini görür, O da geri söküp, tekrar dikerdi. (Bunun üzerine) şeyh şöyle derdi: "O senin putundur, senin putundur. Ona taparsın."

Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr der ki: "Bir şahıs şeyhin yanına geldi. Ondan keramet göstermesini istedi. Şeyh Ebü'l-Abbâs: "Görmüyor musun, ne oldu? Şu olan keramet değil de nedir? Babasından sadece kasaplık öğrenen kasab oğluna (kendini kasd ediyor) Öyle bir şey gösterdiler (öyle bir tecelliye mazhar kıldılar ki) onu alıp Bağdat'ta Şiblî'nin önüne ilettiler. Bağdat'tan Mekke'ye, Mekke'den Medîne'ye götürdüler. Medîne'den de Beytü'l-Makdis'e götürüp, Beltü'l-Makdis'te ona Hızır'ı gösterdiler. Hızır'ın gönlüne telkinde bulundular ve o da onu kabul eyledi, onunla sohbet etti ve bu yere getirdi. Sonra da alemin halkı ona yöneldi,

harabilikten kurtulalım, karanlıktan uzaklaşalım ve tevbe edelim, diye. Bunlar onun uğrunda, nimetler feda ederler, âlemin dörtbir yanından yanmışlar gelip ondan Hakk'ı isterler. Bundan daha büyük keramet olur mu?" O kişi "Ey şeyh, müşahede edeceğim bir keramet gerekir." dedi. Şeyh şunu söyledi: "Şuna dikkatle bak: "Bir Kasab'ın oğlu ulu kişilerin önüne geçip, oturuyor, fakat yerin dibine geçmiyor, şu duvarlar üzerine yıkılmıyor ve bu ev üstüne çökmüyor, mülkü ve mâlikiyeti yok ama velâyeti var, herhangi bir vasıta ve kazanç olmadan rızık sahibi, yiyor ve halka da yediriyor. Bu keramet değil midir?"

Yine Şeyh Ebû Sa'îd demiştir ki: "Biz Âmil'de iken, Mısır'dan Şeyh Ebü'l-Abbâs'ın haberini işiten bir kişi geldi. O kişi Allah'ı tanımazdı. Sûfilik taslayıp şeyhi makamından atmak için Mısır'dan gelmişti. Gelince, içeri girdi, selâm vermedi, ayakkabısını da çıkarmadı. Helâya varıp, ne kadar abdest testisi varsa kırdı. Hiçbirisini (sağlam) bırakmadı. Sonra da "Şeyhe söyleyin testi getirsin." dedi. Olayı şeyhe anlattılar. Şeyh "Başka bir testi iletiniz." dedi. "Burada olanın hepsini kırdı." dediler. Sonra "Pazardan getiriniz." dedi. Fakat geç getirdiler. O gafil şahıs helâdan çıkıp, "Niçin testi getir miyorsunuz? Eğer testiniz yoksa şeyhe söyleyin, gelip sakalını bana versin, ben onunla istinca edeyim." dedi. Şeyh bu sözü işitti yerinden kalktı. Mübarek sakalı ak ve uzundu. İki elinin üzerine koyup gider ve "Kasab oğlu öyle bir yere erişti ki, sakalı istincaya yaraşır oldu." dedi. O gafil bu hali görünce, (gönlü) kırıldı ve gelip şeyhin ayağına kapandı. Ve "Ey Şeyh! Sayende müslüman oluyorum." dedi.

329 Bir çocuk bir deveyi yularından tutup, yükü ağır deveyle birlikte Âmil pazarından geçip gidiyordu. (Yer) balçık idi. Deve kayıp düştü ve ayağı incindi. (Etraftaki) adamlar (devenin) yükünü indirmek istediler. O sırada şeyh te oradan geçmekteydi. "Hikâye nedir?" diye sordu. Durumu anlattılar. O da devenin yularına yapışıp, başını göğe doğru kaldırdı. "(Ya İlahî!) Bu deveyi iyileştir. Eğer iyileştirmezsen bu Kasab oğlunun gönlünü bu çocuğun ağlaması ile yakmış olursun." dedi ve deve o zaman kalkıp yürümeye başladı.

O şöyle demiştir:

"Bütün âlemin -ister dilesin isterse dilemesin- Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanması lazım. Yoksa zahmet çeker. Zira onun ahlâkı ile ahlâklanırsan başına bela gelmez, gönlün de incinmez. Zira Hakk Teâlâ sen razı olsan da kızsan da takdirini değiştirmez. Üstelik onun

emrine razı olmak rahatlıktır. Allah'ın huyuyla huylanan her kimsenin gönlü rahata erer. Bundan yüz çeviren herkes te, (Allah'ın takdir ettiği şey) meydana gelince huzursuz olur."

AHMED NASR (k.s.)

Ulu şeyhlerdendir. Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb'ın çağdaşıydı. Husrî'yi görmüştü. Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr Mîhene'de Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb'ı ziyaret edip onunla sohbet etmeyi istediği zaman Şeyh Ahmed Nasr Nesâ şehrinde bir hankâhta yaşardı. Bu hankâh şehrin üst tarafında, içinde şeyhlerin toprağı (kabirleri) ve ulların türbesi bulunan bir mezarlığın kenarında idi. Üstâd Ebû Ali Dekkâk Rasulullah'ın (s.a.v.) işaretiyle orada bir hankâh yaptırmıştır.

Şeyh Ebû Sa'îd Nesâ şehrine erişince şehrin içine girmedi. Şehrin alt tarafındaki köylerden geçip Besme'ye yöneldi. Besme Muhammed 'Ulyâ'nın kabrinin bulunduğu bir köydür. Şeyh Ahmed Nasr zaviyesinden başını dışarı çıkardı. Orada olan sufilere "Tarikat ve tasavvuf şahinlerini görmek isteyen kimsenin Besme'ye varıp, şimdi orada geçen kimseyle (Ebû Sa'îd'le) buluşması gerekir." dedi.

330 Üstâd Ebû Ali Dekkâk sufi şeyhlerin türbelerini ziyaret etmek için Nesâ'ya geldi. (Nesâ'da kalacak bir yer yoktu. O gece yattı ve Rasulullah'ı (s.a.v.) rüyada gördü. Rüyasında (Rasulullah) ona "Sufiler için o yerde, kalacak bir bina inşâ edesin." buyurdu ve şimdi hankâh olan o yeri işaret etti. O yerin çevresinde bir hat çekti. Üstâd Ebû Ali sabah kalkıp o yere geldi. (Rüyasında) Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın çektiği hat yeryüzünde görünüyordu, bu sırada orada olanların hepsi o hattı gördüler. Üstâd ta o hattın üzerine hankâh duvarını yaptı ve hankâhı tamamladı. Hankâhın yanında bir de mezarlık yaptı. Büyük şeyhlerden ve meşhur velilerden dörtyüz pirin türbesi oradadır. Bu sebeple sufiler Nesâ'ya Küçük Şam derler. Yani Şam'da pekçok peygamber (kabri) vardır. (Allah'ın salâtu selâmı üzerlerine olsun.) Nesâ'da da (Şam'daki peygamber kabri kadar) veli (kabri) vardır. (Allah ruhlarını takdis etsin).

Yine Ahmed Nasr'ın menkıbelerine gelelim: Ahmed Nasr yirmi defa haccetmişti. Çoğu zaman ihramını Horasan'da giymişti.

Birgün Harem-i Şerif'te sufilerin sır ve hakikatlerini Şathiye (Tamât) şeklinde ifade etti. O zaman Harem'de pirlerden ikiyüz seksen kişi vardı. Onlar "Bu sözü niçin söyledin?" dediler. Ve onu Harem'den dışarı çıkardılar. Hemen, o saat Husrî Bağdat'taki evinden dışarı çıkıp hizmetçisine "Şu her yıl buraya gelen Horasanlı genç var ya, bu defa gelince içeri alma." dedi. Ahmed Nasr Bağdat'a gelince Husrî'nin kapısına vardı. Hizmetçi kendisine "Şeyh falan vakitte dışarı çıkıp "İçeri girmesi için ona müsade etme" dedi diye söyledi. Ahmed bunu işitince bayılıp düştü. Birkaç gün bu hal üzere kaldı. Birgün Husrî dışarı çıktı ve şöyle dedi: "O yaptığın edep dışı davranış için şöyle hareket etmek sana borç olsun: "Rûm'a (Anadolu'ya) varmalısın ve orada bir yıl müddetle her gün domuz gütmelisin. Gece olunca da kâfirlerin müslümanlardan aldığı Tarsus denilen yere varmalısın ve namazla meşgul olmalısın. Asla bir saat bile yatmamalısın. Belki (o zaman) pirler seni kabul ederler." Ahmed dürüst idi. O zaman şeyh ne buyurduysa yerine getirdi. Ondan sonra yine şeyhin kapısına geldi. Hizmetçi "Tez gel, bugün şeyh seni istiyordu, senin için birkaç defa dışarı çıktı." dedi. Bu esnada ansızın şeyh çıkageldi ve "Ey Ahmed, Ey oğlum, Ey iki gözümün nuru" dedi. Ahmed de sevincinden "Lebbeyk" (buyur) cevabını verdi. Sonra Harem-i Şerif'e doğru döndü. Harem-i Şerif'teki pirler de ona doğru dönerek hep birlikte: "Vah yavrumuz, ah iki gözümüzün nuru!" dediler.

EBÛ ALİ SİYÂH (k.s.)

331 Merv'in ulu şeyhlerinden idi. Ebü'l-Abbâs Kassâb, Ahmed Nasr ve bu taifeden başkalarıyla çağdaş idi. Üstad Ebû Ali Dekkâk'ın sohbetinde bulunmuştu. Başlangıçta çiftçilik yapardı. Otuz yıl oruç tuttuğunu kimsenin bilmediğini söylerler. Hergün sabahleyin evden dışarı çıkardı. İki ekmek götürürdü. "Ortağımla sahrada yeriz." der, fakat yolda dervişlere verirdi. Eğer sahrada ortakları "yemek yer misin?" deseler, "evde yedim" cevabını verirdi. O şöyle demiştir: "Her yıl sahrada otururdum. Başkalarına toprak ve balçık hasıl olurdu. Bana ise gönül nuru hasıl olurdu."

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Ali'ye gelen biri ona: "Halkın aybına muttali olan hiçbir kimse var mıdır?" dedi. O da "vardır" cevabını verdi. O kimse, "öyleyse Allah Teâlâ sâtiru'l-'uyûb (ayıpları örten)

olmaz." deyince; Şeyh Ebû Ali "(Hâdi) Öyleyse şimdi sen kendini benden gizle." dedi. Bu durumda o kimse şişip üzerindeki kaftanı paramparça oldu ve vücudu çıplak kaldı. Sonra şeyhe yalvarıp yakardılar. Şeyh te dua etti. O kimse de yeniden eski haline döndü."

Bir vakit kendi köyünde, elinde kağıt tutan bir şahıs gördü. "Elindeki nedir?" diye sordu. O şahıs ta: "Zamanın müftüsü Ebû Ali'nin sorulan bir fetvaya yazmış olduğu cevaptır." dedi. Bunun üzerine Şeyh, "Yine imama git. O fetvayı kendisine ilet. Çünkü cevapta hata etmiştir." dedi. O şahıs ta şeyhin sözüyle fetvayı imama geri götürdü. O zaman imam etraflıca düşündü ve hata ettiğini anladı. O şahıstan "Bu fetvayı şeyhe verdin mi? O bunu okudu mu?" diye sordu. O şahıs da: "Şeyh okumak bilmez ümmîdir?" dedi. İmam Ebû Ali hemen yerinden kalkıp şeyhin huzuruna vardı. "Eğer o Ebû Ali (Siyâh) olmasaydı, bu Ebû Ali cehennem ateşine düşerdi." dedi

Şeyhin vefatı Merv'de, hicrî 424/1033 yılının şaban ayında olmuştur.

EBÛ ALİ DEKKAK (k.s.)

Adı Hasan b. Muhammed ed-Dekkak'tır. Nîsâbûr'da zamanının dili, vaktinin imamı idi. Söz söylemede eşsizdi. Beyânı sarih, dili fasihti. Pekçok şeyh görmüştü. Nasrâbâdî'nin müridiydi. Vaizlik yapardı. Hicri 405/1014 yılı Zilkade ayında Nîsâbûr'da vefat etmiştir.

Şeyhülislâm dedi ki: "O her yıl bir yere gidip, bir şehirde ikamet eder, sonra geri gelirdi. Üstâd Ebü'l-Kasım Kuşeyrî onun damadı ve öğrencisi idi. Onun meclislerini (toplantılarındaki sözlerini) toplamıştı. Dekkak cezbelenir ve coşardı.

332 O şöyle derdi: "Herât'ın caddelerinde gezip bağırmam, yani nara atmam gerekir." Çünkü O, Herât ahalisinin bir takım davranışlarından ötürü uzâğa gitmişti. Ona "Herâ'ya varırsan seni nara ile helâk ederler." derlerdi. Zira O'nun meclisinde nara atana karşı o da nara atıyor."

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh 'Amû şunu dedi: "Dekkâk'ın meclisinde idim. Bir kimse ona (Allah'ın nüzûlü) nüzûl hakkında soru sordu. O da şu iki beyitle cevap verdi:

Tercemesi:

Gördün mü, işittin mi ola ey dil u cânım
Şol Rabdan ekrem ki, gelip abdine her bâr
Bî va'de ziyaret edûben der ki, seni ben
Hıfz ediciyim vadime talikıen ey yâr.

Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'ın makamında (ona ait) bir beyt zikrolunmuştur:

Tercemesi:

Şevkle dedi ki, çünkü nolaydı kulu olsam
Tazîmen onu demedim olsun bana dildâr

Şeyh Dekkâk dedi ki: "Eğer şeyhlik iddia eden bir kişiyi görürseniz onun eteğini sımsıkı tutunuz. Çünkü mana ehli ve muhakkık olanlar gittiler, artık onlar yok."

(*Keşfü'l-Mahcûb* isimli kitabın sahibi hikâye eder ki: "Bir pirin şöyle dediğini işittim: "Birgün tevekkülle ilgili bir şey sormak niyetiyle Dekkâk'ın meclisine vardım. Başında nefis bir Taberî tülbendi vardı. Gönlüm o tülbente meyletti. 'Ey Üstâd! Tevekkül nedir?' diye sordum. 'Tevekkül halkın tülbendine göz koymamaktır." Sonra da tülbendini başından çıkarıp bana attı.")

Dekkâk demiştir ki: "Red ettikleri her kişi gidip geri gelmezse, meydan boş kalır." Şeyhülislâm da şöyle demiştir: "Bu reddetme değildir. Nâz'dır. Geri gel ki kıssa uzundur." (Git derse gitme! Zira bu nazdır, hikâye de uzundur.)

Dekkâk demiştir ki: "Kendi kendine biten ve kimse tarafından yetiştirilmeyen (huda-ı nâbit) bir bitki yaprak verir ama, yemiş vermez. Eğer verirse tatsız olur." Sonra şöyle devam etti: "Ben Tasavvuf yolunu Nasrâbâdî'den tuttum. O şiblî'den, Şiblî de Cüneyd'den tutmuştur. Ben gusletmeden, asla Nasrâbâdî'nin huzuruna varmazdım." (Dekkâk) Birgün Rey şehrine geldi. Bir kişi onu tanıdı ve "Bu (kişi) Üstâd Ebû Ali Dekkâk'tır." deyince şehrin büyükleri toplandılar ve kendisinden ders vermesini istediler. Kabul etmeyince çok ısrar ettiler. Va'z etmesi için bir kürsü koydular. Sonra kürsüye çıktı. Sağ tarafına işaret edip "Allahu Ekber" dedi. Yüzünü kıble tarafına çevirip "Allah tarafından en büyük bir hoşnutluktur." (Tevbe, 9/72) dedi. Sol tarafına işaret edip "Allah Teâlâ daha hayırlı ve ebedîdir." (Taha, 20/73) dedi. Bunun üzerine halk birbirine girip bağrıştılar, bir çığlık koptu, nice kişiler olduğu yerde can verdi.

Üstâd bu karışıklık arasında minberden indi ve çıkıp gitti. Ondan sonra her ne kadar onu aradılarsa da bulamadılar.

353 Üstâdın tüccar bir müridi vardı. Hasta olunca şeyh onun ziyaretine gitti. Şeyh: "Sana ne oldu?" diye sordu. O da "Dün, gece namazı kılmak için kalktığımda abdest almak istedim. Arkamdan bir hararet belirdi, sonra şiddetli ağrılar başladı ve (hastalık) hummaya dönüştü." dedi. Üstâd şöyle dedi: "Böyle fuzûlî bir davranış senin nene gerekti, neden gece namazı kılmaya kalkarsın. Halbuki sana gerekli olan bu murdar dünyayı yanından uzak tutmaktır. (Önemli olan ibadetin fazla olması değil, gönlün dünya kiriyle pislenmemesidir.) Bir kimsenin başı ağrısa ayağına merhem (ilâç) sürmekle o kişi iyi olmaz. Ve yine eli pislense, elbisesinin kolunu yıkamakla (eli) temizlenmiş olmaz."

Üstâd Allah'a yalvarışında şöyle demiştir: "Ey Allahım! Kürsüde seninle ilgili söylediğim sözlerden ötürü beni perişan eyleme. Eğer rüsvay edersen hiç değilse meclisteki kişilerin önünde rüsvay etme. Beni hırka giyen sufilerin içine sal, bir elimde kırba, diğer elime de bir asa ver, -ben sufilerin hayat tarzını severim- ondan sonra kırba, asa ve hırka ile cehenem vadilerinden bir vadiye sal. Ve ben orada sonsuza dek ayrılığın kanlı gözyaşını içeyim. O vadi içinde inleyeyim ve bedbahtlığım için ağlıyayım, geri kalışımın matemini tutayım. Yakınında olmazsam, hiç değilse derdinle olayım."

Yine demiştir ki: "Ey Allahım! Biz amel defterimizi günahla siyah ettik (kirlettik). Sen ise saç ve sakalımızı zamanla ak ettin. Ey siyah ve beyazın yaratıcısı, fazlında, bizim siyah ettiğimizi, senin aklaştırıcılığın hürmetine sil."

Üstâd Ebü'l-Kasım Kuşeyrî onu vefatından sonra rüyada, çok kararsız ve sürekli ağlarken gördü ve şöyle dedi: "Ey Üstâd! Ne oldu? Dünyaya geri dönmek ister gibisin?" O da şöyle cevap verdi: "Evet, ama bunu dünya menfaatı ve insanları toplayıp konuşmak için istemiyorum. Sımsıkı kemer kuşanıp, asamı elime alıp, sabahtan akşama dek, kapı kapı gezip kapı tokmaklarını asamla vurup "Etmeyiniz. Kimden uzak kaldığınızı bilmiyorsunuz?" diyebilmek için istiyorum.

Derler ki, ömrünün sonlarında onda pekçok dert ortaya çıktı. Her günün bitiminde dam üzerine çıkar. Güneşe doğru döner şöyle der di:

"Ey Güneş! Benim gibi kederli biri üzerine doğdun mu hiç? Bu vakıadan (ilahî cezbeden dolayı) altüst olmuşlardan haber aldın mı hiç?" Güneş batıncaya kadar bu tip sözler söylerdi. Nitekim Mevlânâ Câmî de şöyle der:

334 Tercemesi:

Ey mihr ki sensin bu cihân tavâfı
Ve bir gül dil-i mecrûha cevabı şâfî
Gördün mü edip yerle bahri seyrân
Bir çehre-i bî-kerd veya bir dil-i sâfî

Derler ki; hayatının sonlarında sözlerini ne kimse anladı, ne de konuşmasına -birkaç kişi hariç- güç yetirebildi. (Bu sebeple) meclisine (ancak) onyedi, onsekiz kişi gelirdi. Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Ali Dekkâk'ın sözleri yüce (anlamlı) olunca, meclisini takip eden kişi de olmadı."

EBÛ ALİ eş-ŞEBBÛYÎ el-MERVEZÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Ömer b. Şebbûye'dir. Beldesinde zamanının dili ve benzeri olmayan biriydi. Ebü'l-Abbâs Seyyârî'nin ashabındandır. Târîhu Meşâyihi's-Sûfiyye'de şöyle der: el-Kasım b. el-Kasım Ebü'l-Abbâs b. binti'l-İmâm Ahmed b. Seyyâr el-Mervezî tasavvuf ilminde lisan idi, Muhammed b. Muhammed Amr İbn Şebbûye onunla sohbet edenlerdendir. es-Sem'ânî'nin el-Ensab isimli eserinde de Ebû Ali eş-Şebbûyî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf el-'Azîz'den rivayet eder.

Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr (k.s.) hikâye eder: "Üstâd Ebû Ali Dekkâk, pir Şebbûye'nin yanına geldi. Biz o zaman Merv'deydik. Pîr Şebbûyî *Sahih-i Buhârî*' yi ezberlemişti. Biz ondan Sahih-i Buhârî dinlerdik. Pir hadisin sırlarını iyi biliyordu. Üstad Ebû Ali Dekkâk ta bu sebepten gelmişti. Sonra Pir Şebbûyî, Ebû Alî'ye "Bize hadisin sırlarından söz söyleyiver." dedi. Üstâd Ebû Ali de "Onun manası bana kapalı, açık değil." deyince, pir; "Nola. Biz niyaz edelim de, belki niyazımız vasıtasıyla bu söz sana açılır. Zira mana ateştir. Niyaz da (onu tutuşturan) kavdır." dedi. Üstâd Ebû Ali kabul etti. Sonra meclis kuruldu. Üstad kürsüye çıktı. Fakat dili açılmadı. Çünkü oradaki halk bu işin ehli değildi. Pir, mescidin kapısından içeri gir-

di. Üstadın bakışı pire ilişince, hemen dili açıldı. Meclis sona erince pir: "Sen öyle idin, biz de böyle." Yani senin bu sır konusunda dilin açılmamıştı. Bu açılma gerçekte bizimdir. Sonra niyaz da gereklidir. Zira Hak Teâlâ'ya niyazdan daha yakın bir yol yoktur. Eğer niyaz bir kara taşa düşse (karataş için niyaz edilse), O (taşta) su için çeşmeler açar."

Çok sıcak bir gününde her tarafı toz tutmuştu. Piri giderken gördüler ve "Ey Şeyh! Nereye gidiyorsun?" dediler. O da "Filân hankâha gidiyorum, orada dervişler var, aralarında oturacağım, orada bir günde dervişlerin üzerine yirmi rahmet yağar. Özellikle öğle de kaylûle vaktinde, şimdi gidiyorum ki, varıp orada kaylule yapacağım. Belki o rahmetten bana da yağar." cevabını verdi.

335 Ulular şöyle demiştir: "Onların içinde ol, kendini onlardan ve onların dostlarından göster, rezil olmanın ne olduğunu bilsen bile. Aşık görün, öyle olmasan bile!" Yârın sen kimsin dedikleri zaman, "onun dostlarındanım" dersin. Bu doğrudur. Zira, ne de olsa onların sözlerini dinledin. Sözlerinin anlamını bilmesen bile onlar konuşurken başını sal ki yarın "Onların sözüne başımı salanlardanım." diyesin. (Bunun üzerine de) onlar, "Gel, senin hakkın vardır ve bu kıyamet günü "Ben onlara baş sallayıp evet diyenlerdenim." dersin. Onlar da: "Gel senin hakkın var." derler ve bu yüzden yakanı kurtarırsın." Tasdik ve kabul anlamına gelmek üzere başını salla. Zira yarın kurtulman ümid edilir." desinler.

Âşıklar ile otur ve aşkı eyle ihtiyâr,
Herkim ki aşka kul değil, olma anınla yâr

EBÜ KASIM BİŞR YÂSÎN (k.s.)

Çağındaki ulu şeyhlerden ve ünlü, âlimlerinden idi. Mîhene'de otururdu. Hicri 328 yılında yine orada dünyadan gitti.

Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr (k.s.) demiştir ki: "Ben çocukken - ki o zaman Kur'an okurdum- babam Ebü'l-Hayr beni cuma namazına götürdü. Yolda Ebü'l-Kasım Bişr Yâsîn'le buluştuk. "Ey Ebü'l-Hayr, bu çocuk kimindir?" dedi. Babam "Bizdendir." cevabını verdi. Sonra (pir) yanımıza geldi ve ayağı üzerine çöktü. Yüzünü bize doğru çevirip gözleri yaşla doldu ve "Ey Ebü'l-

Hayr, biz (şeyhlik) makamı boş kalır da, dervişler zayi olur endişesiyle bu cihandan gidemiyorduk. Şimdi senin oğlunu gördüm bahtiyar oldum. Çünkü velâyetleri bu çocuktan nasib alsa gerektir." dedi. Sonra babama dönüp, "Namazdan çıkınca bu çocuğu bize getir." diye ilâve etti. Namazı kılınca, babam beni pîr Ebü'l-Kasım'ın huzuruna götürdü. Zaviyesine girip önünde oturduk. O zaviyenin içinde (bir yemek) dolabı vardı. Çok yüksekte idi. Pir Ebü'l-Kasım babama "Ebû Sa'îd'i omuza kaldır. Bu dolapta bir ekmek var. Onu indirsin." dedi. Babam beni omuzuna kaldırdı. Elimi uzatıp o ekmeği indirdim. Sıcacık arpa ekmeği idi. Öyleki sıcaklığını elimde hissediyordum. Şeyh Ebü'l-Kasım o ekmeği elimden aldı. Gözleri yaş ile doldu ve iki parçaya ayırdı. Bir parçasını bana verip "ye" dedi. Bir parçasını da kendi yedi. Babama hiç vermedi. Babam "Ey Şeyh! Niçin bu ekmekten bana da bir parça vermedin?" deyince, Şeyh "Ey Ebü'l-Hayr! Otuz yıldır bu ekmek bu dolaba konmuştu. Bana: "Bu ekmek kimin elinde sıcak olursa alem ondan hayat bulacaktır." diye vadetmişlerdi. Bu sözün hükmü onda gerçekleşse gerektir. Şimdi bunun senin oğlun olması müjdesi sana yeter." dedi.

336 Şeyh Ebû Sa'îd demiştir ki: "Bürgün Pîr Ebü'l-Kasım Bişr Yâsîn'in önündeydim. Bana "Ey Oğul! Allah ile konuşmak diler misin?" dedi. Ben de "Dilerim. Niçin dilemiyeyim?" dedim. Bunun üzerine "Halvette olduğun her zaman şunu söyle, bundan fazla birşey söyleme:

'Ey cân sensiz karar benden gelmez
İhsanları şumr benden gelmez
Ger şükrün içün olursa bir zebân her mûyım
Binden birini güzâr ondan gelmez.'

LOKMÂN SERAHSÎ (k.s.)

Dervişliğinin başlangıcında çok mücahede etmiş ve ihtiyatla amel etmişti. Ansızın ona bir keşf hali zuhur etti, düşüp aklı gitti. Kendisine "Lokman, o (durum) neydi? Bu nedir?" dediler. O da şöyle cevap verdi: "Ne kadar çok kulluk yaptım, ama daha fazlası gerekiyordu, neticede aciz kaldım." Sonra şöyle dedi: "İlâhî, Padişâhlar kulları pîr olunca âzâd ederler. Sen aziz bir padişahsın. Ben senin kulluğunda pir oldum. Beni azâd eyle." Devamla dedi ki: "Bir ses işittim. (O ses): "Lokman seni âzâd eyledik. Âzâdlığının nişânesi de

aklının başından gitmiş olmasıdır." dedi. Şüphe yok ki bunlar (ilâhî aşkla) mecnun olmuş akıl sahiplerindendi.

Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr çoğu zaman şöyle demiştir: "Lokmân Hak Teâlâ'nın azatlılarındandır. Emir ve nehiy ondan sakıt olmuş (ve düşmüştür)."

Yine Şeyh Ebû Sa'îd demiştir ki: "Cemaat bir gece yatmış uyumuştu. Hankâhın kapısı da bağlanmıştı. Biz Pîr Ebü'l-Fadl ile sofa üzerinde oturuyor, Ma'ârif hakkında konuşuyorduk, üzerinde konuşulan mesele müşkil idi. (Bu sırada) Lokmân hankâhın damından uçup içeri girdi, gelip önümüzde oturdu. Ve o müşkil meseleyi çözdü Geri uçup hankâh damından dışarı gitti. Pîr Ebü'l-Fadl "Ey Ebû Sa'îd, bu adamın mertebesini görüyor musun?" dedi. Ben de "görüyorum" dedim. Pir "Ama tâbî olma, örnek almaya gelmez." dedi. "Niçin?" dedim. O da "İlmi olmadığı için." cevabını verdi.

Şeyh Ebû Sa'îd'ten "Zarif kimdir?" diye sordular. O da "Sizin şehrinizde Lokmân'dır." cevabını verdi. Bunun üzerine "Sübhanallah, bizim şehrimizde ondan daha perişan ve daha çılgın, hareketleri faydasız (başka) bir kimse yoktur." dediler. Şeyh te "Siz yanılıyorsunuz. O son derece zarîf ve pâkîze (temiz)dir. Pâkîze hiç bir şeyle alâkası olmayan şeydir. Biz ondan daha fazla başkasıyla alâkası olmayan, bağlantısız, daha temiz hiçbir kimse görmedik, zira onun bütün alemde hiçbir şeye bağlılığı yoktur. Onun ne dünyaya, ne ahirete ne de nefsine bağlılığı vardır." dedi.

337 Yine Şeyh Ebû Sa'îd demiştir ki: "Biz Serahs'ta Pîr Ebü'l-Fadl Hasan'ın önünde idik. Bir kimse içeri girip çıktı. Ve şöyle dedi: "Lokman Mecnun hastalıktan aciz kaldı ve 'beni filan tekkeye götürün' dedi. Üç gündür oradadır. Hiç söz söylemiyor. Bugün "Pîr Ebü'l-Fadl'a 'Lokmân gidiyor' deyiniz." dedi. Pir Ebü'l-Fadl bu sözü işitince; "Oraya gidelim." dedi. Ve bulunanlarla birlikte oraya gittiler. Lokman piri görünce tebessüm etti. Pir Ebü'l-Fadl başucuna oturdu. O da pirin yüzüne bakıp çabuk nefes alıp veriyor, dudağını oynatmıyordu. Topluluktan biri "Lâ ilâhe illâllah" dedi. Lokman gülümseyerek "Ey civanmerd! Biz haracımızı verip beratımızı almış buluyoruz. Artık tevhidden söz etmek neye" dedi. O derviş "Son nefesini onu söyleyerek vermek gerekir." deyince, Lokman "Hak dergâhında bize arbede

(kavga) mi emredersin?" (bir midir değil midir diye orada tartışalım mı?) dedi. Bu söz Pîr Ebü'l-Fadl'ın hoşuna gitti. Ve "Öyledir." dedi. Bir saat kadar sonra nefesi kesildi ve yine önceki gibi Pir'in yüzüne gözünü dikti. Bakışında asla değişiklik olmadı. Bazıları "Tamam, öldü." bazıları da "ölmedi" dediler. Henüz bakışları doğru ve dürüsttü. Pir Ebü'l-Fadl "Tamam ölmüştür. Fakat, biz burada oturduğumuz için o gözünü yummuyor (kalkıp gidelim)" dedi. Pîr Ebü'l-Fadl kalkınca Lokman hemen gözünü yumdu."

MUHAMMED KASSÂB ÂMİLÎ (k.s.)

Dâmğân'da bulunurdu Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Muhammed Kassâb, Ebü'l-Abbâs Kassâb'ın öğrencisi idi. Vaizlik yapardı. Şeyh Ebü'l-Abbâs avama söz söylemesin diye onu meclis kurmaktan menetmişti. Çünkü sözü (halkın anlıyamayacağı bir) yüceliğe erişmişti. O ulu bir kişiydi. Bütün Dâmğân leş (ceset) O ise onların ruhu gibiydi."

Yine Şeyhülislâm demiştir ki: "Eğer Harakânî ve Muhammed Kassâb hayatta olsalardı, ben sizi Harakânî'ye değil, Muhammed Kassâb'a gönderirdim. Çünkü o size Harakânî'den daha faydalıydı. Yani Harakânî (dorukta olduğundan) müridler ondan fazla nasib alamazlardı." Yine Şeyhülislâm dedi ki: "Muhammed Kassâb bana şöyle dedi: "Heratlılar sıfatçı olurlar. Yani rahmet, afv ve kereme meylederler. Sıfatlardan başka şey görmezler. Sufilerin muamelesi (sıfatla değil) zatın kendisi iledir. Yani (sufilerin muamelesi) verenledir. Verenin verme sıfatı ile değil. Zatının ğayrı olan herşey onunla aranda bir perdedir."

338

EBÛ HASAN HARAKÂNÎ (k.s.)

Adı Ali b. Ca'fer'dir. Zamanının gavsı, yegânesi, kıblesi ve herkesin kendisine yöneldiği kişisiydi.

Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb demiştir ki: "Bizim bu (ziyaret) pazarcığımız (artık) Harakânî'ye dönüyor." Yani göç ve ziyaret, onun vefatından sonra -dediği gibi- Harakânî'ye oldu.

Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin tasavvufta intisabı, âriflerin sul-

tanı Şeyh Ebû Yezîd Bestâmî'yedir, sülûktaki terbiyetleri de Şeyh Ebû Yezîd'in rûhâniyetlerindendir. Şeyh Ebü'l-Hasan'ın doğumu, Şeyh Ebû Yezîd'in ölümünden çok zaman sonradır. Şeyh Ebü'l-Hasan hicretin 425/1034. yılı Aşûra günü (olan bir) salı gecesinde dünyadan gitmiştir.

Birgün müridlerinden "hangi şey daha yeğdir" diye sordu. Onlar "Ey Şeyh! Yine sen söyle" dediler. O da "Tümüyle onun yadı ile dolu olan bir gönül" dedi. "Sûfi kimdir?" dediler. Şöyle cevap verdi: "Sûfi, yamalı elbise ve seccade ile sufi olmaz. Sufi belli kurallar ve adetlerle de sufi olmaz. Sufi "yok olan" kimsedir. Yani sufi fenayı elde etmiş kimsedir."

Yine demiştir ki: "Sufi öyle bir kimsedir ki, gündüz güneşe, gece de yıldızlara ve aya ihtiyacı olmaz. Sufilik öyle bir yokluktur ki, varlığa ihtiyacı olmaz.

Yine ondan "Kişi uyanık olduğunu nasıl bilebilir?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "Hakk'ı andığı zaman tepeden tırnağa anar ve Hakkın da kendisini böyle andığını bilir."

Yine ona "Sıdk nedir?" diye sordular. O da "Sıdk (dürüstlük), kalbin konuşmasıdır, yani kalb öyle bir konuşur ki derviş olur." diye cevap verdi. Yine "İhlâs nedir?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "Allah için işlediğin herşey ihlâstır. Halk için işlediğin herşey de riyâdır."

Yine ona sordular: "Fenâ ve bekâ'dan söz söylemek kime düşer?". Cevap verdi: "Şu kişiye düşer ki: Bir tel ibrişim ile onu göğe assalar, bir rüzgar gelip, ağaçları, binaları, dağları koparsa, bütün denizleri doldursa ve fakat kendisini yerinden kıpırdatamasa (İşte o kişiye düşer)."

Yine demiştir ki: "Siz Allah derken, başka bir söz söyleyen kimse ile asla sohbet etmeyiniz."

Yine demiştir ki: "Gözlerin yaşla dolana kadar üzül. Zira Hak Teâlâ ağlayanları sever."

Yine demiştir ki: "Eğer bir kimse bir ilâhi okuyup bununla Hakk'ı dilese, Kur'an okuyup Hakk'ı dilememesinden iyidir."

Yine demiştir ki: "Rasulullah'ın vârisi onun fiiline uygun hareket edendir, kâğıtların yüzünü karaladığı kişi değil."

339 Şiblî demiştir ki: "İstememeyi isterim." Harakânî de ama "Bu da istemektir." demiştir. O demiştir ki: "Bugün kırkıncı yıldır, öyle bir vakitteyim ki, Hak Teâlâ gönlüme bakar ve içinden kendin-

den başka birşey görmez." "Bende Allah'tan başka bir şey yok" "Gönlümde ondan başkası karar kılamaz."

Yine demiştir ki: "Kırk yıldır nefsim, ya bir içim soğuk su diler, ya bir içim ekşi ayran. Fakat henüz ona (bunları) vermedim."

Yine demiştir ki: "Cihanda pekçok âlim ve abid vardır. Ama sana, hergün akşamdan sabaha, sabahtan akşama kadar Hakk'ın beğendiği amel (ve ibadette) olan kişiden fayda vardır."

Demiştir ki: "Gönüllerin en aydını, kendisinde halk (fikri) olmayandır. Amellerin en güzeli kendisinde mahluk fikri olmayandır. Nimetlerin en helâli senin çalışmanla elde edilendir. Arkadaşların en iyisi de yaşayışı Hak'la olandır"

EBÛ ABDULLÂH DÂSTÂNÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Ali ed-Dâstânî'dir. Lakabı Şeyhu'l-Meşâyıh'tır. Çeşitli ilimlerde bilgisi olan bir kişiydi. Hak dergâhının muhteşemlerindendi. Düzgün sözü ve güzel işaretleri vardı. Şeyh Ebü'l-Hasan'ın çağdaşıdır. Müridlikte intisabı üç vasıtayla Şeyh 'Ammî-i Bistâmî'ye çıkar. O (Şeyh 'Ammî-i Bistâmî) ariflerin sultanı, Bayezid'in erkek kardeşinin oğlu ve mürididir. Hicretin 417/1026ncı yılının Receb ayında dünyadan gitmiştir. Ellidokuz yıl yaşamıştır.

Keşfü'l-Mahcûb sahibi şunları anlatır: "Dastânî'nin müridlerinden Şeyh Sehl'in şöyle dediğini işittim: Bir zamanlar Bistâm'a çekirge yağdı. Bütün ekinler ve ağaçlar çekirgenin yaptığı (zarardan) kapkara oldu. İnsanlar ellerini telâş ve şamatayla kaldırdılar. Şeyh bana: 'Bu meşgale nedir' dedi. Ben de: 'Çekirge gelmiş, insanlar da huzursuz olmuştur.' dedim. (Bunun üzerine) Şeyh kalkıp dam üzerine çıktı, yüzünü göğe doğru çevirdi ve derhal bütün çekirgeler çekip gitti. Öyleki ikindi namazına kadar hiç biri kalmadı ve hiç kimsenin de bir dalına ve fidanına zarar gelmemişti."

EBÛ SA'ÎD EBÜ'L-HAYR (k.s.)

Adı Fadlullah b. Ebü'l-Hayr'dır. Çağının sultanı idi. Tasavvuf yolunda olanların süsü, kalblerinden geçenleri bilirdi. Bütün şeyhler onun hizmetinde idiler. Bu yolda onun piri Şeyh Ebü'l-Fadl b. Hasan Serahsî'dir.

340 Şeyh Ebû Sa'îd demiştir ki: "Birgün geliyordum. Serahs şehrinin kapısında bir kil tepesi vardı. Lokman Mecnûn onun üzerine çıkıp oturmuştu. Ona doğru yönelip yukarı çıktım. Lokman kürkünü yamıyor, ben de ona bakıyordum. Gölgem kürkünün üzerine düşecek şekilde durmuştum. Parçayı kürküne dikince "Ey Ebû Sa'îd! biz seni bu parça ile bu kürke diktik." dedi. Sonra kalkıp elime yapıştı. Ve Pir Ebü'l-Fadl'ın hankâhına götürdü. Onu çağırdı, o da dışarı çıktı. "Ey Ebü'l-Fadl! Bunu sakla. Bu sizdendir." dedi. Pir de elime sarılıp beni hankâhın içine götürdü. Sofada oturdu. Eline bir risale alıp ona baktı. Bende de –ilim sahibi her kişide olduğu gibi– o risalede neler olduğuna dair bir merak belirdi. Pir bu durumu anladı ve "Ey Ebû Sa'îd! (irşad için) Halka gönderilen yüzyirmi dört bin peygamber (halka) 'Allah deyiniz' dediler. Onlar bu iş için geldiler. Bu kelimeyi söyleyen kimseler o (kelimenin manası)nda yokoldular." dedi. Şeyh Ebû Sa'îd devamla, şöyle dedi: "Bu söz o gece beni uyutmadı. Sabah güneş doğmadan önce Pirden izin istedim. Tefsir dersi (okumak için) Ebû Ali Fakîh'in önüne vardım. Hâce Ebû Ali'nin tefsir dersi, "Allah de sonra onları bırak, batıl dedikodularında oynayadursunlar (En'âm 6/91)" âyetinin tefsirine gelmişti. Hemen o anda bu kelimeyi dinleyince gönlümde bir pencere açıldı ve beni benden aldı. Hâce Ebû Ali bendeki bu değişikliği görüp "Dün gece neredeydin?" dedi. Ben de: "Pîr Ebü'l-Fadl'ın yanında idim." dedim. Bunun üzerine "Kalk, geri dön ve ona var. O sırlardan buraya gelmek sana haramdır." dedi. Ben de bu sözün şaşkınlığı ve hayret içinde Pîr Ebü'l-Fadl'ın yanına vardım. Pîr Ebü'l-Fadl beni görünce şöyle dedi: "Ey Ebû Sa'îd!

Sarhoş çok olup kalmış özün fehm u amelden
Zînhâr bu ser rişte-i çıkarmağıl elden

Ben de "Ey Şeyh! Ne buyurursun." dedim. Şeyh "içeri gir otur ve bu kelimeyle meşgul ol ki, bu kelimenin seninle çok işi vardır." dedi. Pir Ebü'l-Fadl Hakk'ın rahmetine kavuştu. Hayatı boyunca bizim ne müşkilimiz olursa ona müracaat ederdik. Ondan sonra müşkilimizi halletmekte Şeyh Ebü'l-Abbâs'tan başka birinin olduğu bilinmediğinden, Âmile gittik ve bir yıl onun huzurunda bulunduk."

341 Derler ki: "Sufiler cemaathanesinde Şeyh Ebü'l-Abbâs'ın ayrı bir yeri vardır. Cemaat arasında kırkbir yıl orada bir arada oturdu.

Eğer geceleyin dervişlerden biri nafile namaz kılsa ona "Ey oğul! Sen rahat ol ve yat. Bu pir ne işlerse sizin için işler. Bu iş O'na gerekli değildir, onun buna ihtiyacı da yoktur." derdi. Bir yıl içinde, "Sen yatıp rahat et, namaz kılma" şeklinde başkalarına söylediği sözü, Şeyh Ebû Sa'îd'e asla söylemedi. Şeyh Ebû Sa'îd'e kendi (odasının) karşısında bir oda vermişti. Bir gece Şeyh Ebü'l-Abbâs zaviyesinden dışarı çıktı. Meğer kan aldırdığı için kanı boşanmıştı. Şeyh Ebû Sa'îd durumdan haberdar olunca hemen Kalkıp zaviyesinden çıktı. Şeyhin yanına varıp, kolunu yıkadı ve damarını bağladı. Şeyhin kaftanını çıkarıp, kendi elbisesini şeyhin önüne koydu. Şeyh te Ebû Sa'îd'in elbisesini alıp giydi. Sonra Şeyhin kaftanını yıkayıp, temizledi. (Onu) namaz kılınabilecek hale getirdi, bir ip üzerine serdi. Bir gecede kaftanlar kurudu. Kaftanı ipten indirip, (eliyle) ovdu, düzeltti, dürdü ve büktü, sonra getirip şeyhin önüne koydu. Şeyh "Onları sen giy" diye işaret etti. Ebû Sa'îd de alıp giydi ve zaviyesine gitti. Sabah olunca cemaat kalktı ve bir yere geldiler ve Şeyh Ebü'l-Abbâs ile Ebû Sa'îd'in birbirinin elbiselerini giymiş olduklarını gördüler ve hayrette kaldılar. Şeyh Ebü'l-Abbâs "Evet. Dün gece rahmet indi. Hepsi de bu cömertlik timsaline nasib oldu. Ona mübarek olsun." dedi.

Şeyhülislâm demiştir ki: "Birgün Ebü'l-Abbâs'ın önüne iki kişi gelip, oturdular ve şöyle dediler: "Bizim aramızda şöyle bir söz geçti. Birimiz, Ezel ve Ebed'in tasası kişiye kâfidir." der. Diğerimiz de 'Ezel ve Ebed'in sevinci kişiye kâfidir.' der. Şeyh (bu konuda) ne der?" Sonra Şeyh elini yüzüne sürüp "Allah'a hamdolsun ki, Kassâb oğlunun yeri ne tasadır ne de sevinç. Rabbiniz katında ne sabah vardır, ne de akşam. Tasa ve sevinç senin sıfatındır. Senin sıfatın olan herşey hâdistir (yaratılmıştır). Hâdis (olan) için kadîme (ezelî olana) yolu yoktur." Bundan sonra şöyle dedi: "Kassâb oğlu emir ve nehiyde Allah'ın kölesi, sünnete uygunlukta da Rasulullah'ın hizmetkârıdır. Eğer bir kimse cömertlik yolunda olduğunu iddia ederse şahidi budur." Sonra o iki kişi dışarı gittiler. "Bu iki kişi kimlerdir?" diye cevap verdi."

342 Yine Şeyh Ebû Sa'îd demiştir ki: "Bir yıl (kadar) Şeyh Ebü'l-Abbâs'ın yanında durunca bana: "Yine Mîhene'ye dön ve (oraya) var. Birkaç gün bu bayrak konağının kapısında dikilecek." dedi. Onun işaretinin hükmüne uyarak dönüp binlerce hil'at (kaftan) ve ilâhî lütufla Mîhene'ye döndüm. Mâverâünnehr şeyhlerinden

Merv'de bir pir vardı. Adı Muhammed b. Nasr Habîbî idi. Asla şeyhi görmemişti. Bir vakitte, Merv imamlarından Hâce Ebû Bekr Hatîb, İmam Kaftâlî'nin derslerinde şeyhi görmüştü. Bir iş için Nîsâbûr'a gitmeye niyetlendi. Muhammed Habîbî onun yanına varıp, ona "Nîsâbûr'a gitmek istediğini işittim. Bir sorum var, bunu Şeyh Ebû Saîd'den sor ve cevabını getir. Fakat benim sorumun cevabını onun bilemeyeceğini zannederim." dedi. Ebû Bekr "Sorun nedir?" diye sordu. O da şöyle söyledi: "Âsâr (beşeri varlık ve izleri) mahv olur mu? Ona sor." Ebû Bekr "Bunu hatırımda tutamam. Bir kâğıda yaz" dedi. O da bir kâğıda yazıp ona verdi. Hâce Ebû Bekr (gerisini şöyle) anlattı: "Nîsâbûr'a geldiğimde bir kervansaraya indim. İki sufi geldiler. 'Merv kervansarayı içinde Hâce İmam Ebû Bekr Hatîb kimdir' diye çağırdılar. 'Benim' dedim. Şeyh Ebû Sa'îd selâm söyledi ve "Siz kervansarayda kalırken biz (burada) rahat değiliz. Bizim yanımıza gelmeniz gerekir." diye söyledi dediler. Ben de 'Hamama varıp gusl edeyim ondan sonra varayım' dedim. O selâm ve haberden dolayı bana büyük bir hal geldi. Kesinlikle de (benim geldiğimi) ona kimsenin haber vermediğini bildim. Sonra hamama varıp gusl ettim. Dışarı çıkınca o iki dervişin ellerinde öd (ağacı) ve gülsuyu ile durduklarını gördüm. Onlar bana, 'Şeyh, hizmet etmemiz için bizi sana göndermiştir' dediler. Sonra şeyhin önüne vardım. Şeyh beni görünce şöyle dedi:

"Elçi olan Sa'di'ye merhaba. Göndereni temsil ettiği için elçi ne güzeldir." Selâm verdim, selâmıma karşılık verdi. Ve 'Sen o pirin elçiliğini hor tuttun. (Halbuki) onun sözü bizim katımızda yücedir. Sen Merv'den çıkalı beri biz, "O pir sana ne dedi? Sen ne getiriyorsun?" diye durakları sayıyoruz." dedi. Hâce Ebû Bekr "Şeyhin heybetinden soru hatırımdan gitmişti." dedi. Devamla: Kâğıdı çıkarıp şeyhe verdim. Şeyh 'Eğer cevabını şimdi söylersem hemen dönüp gitmen gerekir. Burada göreceğin bir iş varsa onu gör ondan sonra gel, soruna cevap vereyim' dedi. Nîsâbûr'da bulunduğum sırada her gece şeyhin hizmetine vardım. Gideceğim zaman o sorunun cevabını istedim. O da şöyle dedi: 'O pîre "Öz kalmayınca, eseri nerede kalır" de. 'Ben' başımı önüme eğip: "Anlamadım." dedim. O da 'Bu sözü bilmek âlimlikle alâkalı değildir. Şu rubaiyi ezberle, varıp ona oku:

Tuz gibi acı aşlar mahvetti tenim ey yâr,

Aşkında senin bîten, hoş tatlı hayâtım var
343 *Kalmadı eser benden bu aşk nedendir var*
Çün ben kamu maşukum, âşık buluvergil var

Sonra 'Şeyh buyursun, bu rubâîyi bir kâğıda yazsınlar' dedim. Şeyh Hasan-ı Müeddeb'e emretti. O da yazıp bana verdi. Merv'e gelince, Muhammed Habîbî beni görmüş, hemen geldi. Hadisenin tamamını ona anlattım. Ve o beyitleri ona okudum. (Beyitleri) işitince bir nara attı ve kendinden geçip yere düştü. İki kişi gelip onu alıp gittiler. Yedi gün deyince de defnettiler."

Şeyh (k.s.) şöyle demiştir: "Kurtuluş da bir keredir bağlanış da" "Atalarımızı bir din üzerine bulduk. (Zuhruf 43/23) (Onları izliyoruz) esasına dayanan tâife bağlanmış (Beste) kişilerdir. Bu eğreti hayat onların dillerini tahrike sebep olur da (sonunda da) gurur sahrasında onlara bir serab görünür. Nihayet ölüm meleğinin haşiyesi görününce, bu eğreti süsü dillerinin ucundan alırlar, onlar da rüsvay olurlar. Gönüle dayanan kişi ise Ber-restedir, yani kurtulmuştur. Ondan din ve dünyada çok semere vurulur.

Birgün (şiir) okuyucu şeyhin önüne şu beyti okudu:

Şiirim içre dilerim kendimi pinhân etmek
Tâ öpem ağzını sırr ile okursun gazelim

Sen şiirimi okurken, dudaklarına bûse kondurmak için, kendimi şiirimin içinde gizlemek istiyorum.

Şeyh "Bu beyti kim söyledi" dedi. Onlar da "'Ammârâ" cevabını verdiler. Şeyh "Kalkınız, varıp onu ziyaret edelim." dedi. Sonra bir toplulukla varıp onu ziyaret ettiler. Şu rubâî de Hz. Şeyhin mübarek dilinden çıkmıştır:

Ne küfür ve ne dindürür tarîk-ı vahdet
Bas nefse ayağını bülend et himmet
Çek râh-ı Hüdâ'da ey habîbim gayret
Kıl marla, nefsin ile kılma sohbet

Yine Hz. Şeyh "Benim cenazem önünde şu beyitleri okuyunuz." diye buyurmuştur.

Nedir bu zevk u safâdan cihanda yekrek kâr
Ki yâr, yâr ile vasloldu bîğam ağyâr
O serteser ğam ve endûh idi bu hep şâdî
O cümle goft u şünûd idi bu kamû kerdâr

Şeyhten "Bir saat tefekkür bir sene ibadetten hayırlıdır." hadisinin manası nedir?" diye sordular. Şeyh te: "Kişinin bir saat kendi yokluğu üzerinde düşünmesi, bir yıl varlığında olarak ibadet etmesinden iyidir." şeklinde cevap verdi. Ondan sonra da şu rubâîyi okudu.

344 *Tâ gün yüzünü göreliden ey şem-i tırâz*
Ne îş u oruç, ne vird ü tesbîhû namâz
Vaslında mecâzım oldu ser-cümle namaz
Hicrinde namazım oldu ser-cümle mecâz

Şeyhin okuyucusu (mukri, goyende) Üstâd Ebû Sâlih hasta olmuştu. Şeyh, oğullarının terbiyesi ile uğraşan Ebû Bekr Müeddib'i çağırıp, "Divit, kalem ve bir parça kâğıt getir. Ebû Sâlih için birşey yazalım." dedi. Ebû Bekr Müeddib divit, kalem ve kâğıt getirdi. Şeyh "Yaz" dedi: Huriler sevgilimin önünde dizildiler. Rıdvân şaşkınlıktan elini eline vurdu. Bir siyah ben onun yanağının bir köşesine kondu. Abdâl cenk korkusunda Mushafa vurdu." Sonra Hâce Ebû Bekr Müeddib bu rubâîyi yazdı. Varıp Ebû Sâlih'e iletti. Boynuna bağladılar ve hemen sıhhat buldu ve o gün yürüyüp dışarı çıktı. Rubâînin açıklamasında, şeyhlerden çok ulu kişiler şerhler yazmışlardır. Ama tarikatın delili, hakikatın sultanı Şeyh Hâce Abdullah en-Nakşibendî es-Semerkandî (k.s.) hazretlerinin yazdığı şerhten gönüller fazlasıyla teselli, sineler ziyadesiyle şifa bulmuştur. Bu sebeple taliplerin merakını gidermek için açıklama yapmak gereklidir. Yaptıkları şerhin özü şöyledir:

Bu rubâîde müminlerin ruhlarına müjde işaretleri vardır ki, o müjdeyle kalbler ferahlatılır, maddeler tahlil olunur. Zira "nigâr" (sevgili) ile kastolunan insanî ruhdur ki, bu ruh sevilir olmakla vasıflanmış, olup makbul olarak bilinir.

Hûr (Hurân, huriler) dan maksat, ya ziyarete gelen, ihvân-ı safâ (Temiz kalbli kardeşler) ve hullân-ı vefâ' (vefâkâr dostlar) dır. Güzel yüzleri sevinci artırır. Sözleri gönülleri fetheder. Dostla görüşme hastaya şifadır (Lika-i halil şifâ-i alîl'dir). Ya da, (hûr'dan maksat), cemaât-ı Havrâ'dır. (İri gözlü güzeller topluluğudur) ki, müminin ruhunu teslim ettiği zaman müjde için gelirler.

"Rıdvân"dan maksat, akıldır. Akıl, gönül cennetinin kapıcısıdır.

Rıdvân taaccübten elini eline vurdu dediği şey, insanın ruhu bedeninden ayrılınca, akıl bir hususa vakıf oldu, demektir.

Hal-i siyâh (yüzdeki siyah ben)den maksat, ya zillet ve meskenettir ki, ölüm sırasında ölecek kişide meydana gelir. Veya gerçek fakrın suretidir ki, müşahede sırasında ruhun güzelliğine görünür. Zira fakr, iki cihanda yüz karasıdır. Abdâl'den maksat, değişme ve başkalaşma özelliklerine sahip nefsânî kuvvetlerdir. Nitekim: "Abdal kim? Değişen kimse?" demişlerdir.

345 "Mushaf"tan maksat, insanlığın hakikatıdır. O, kuru ve yaş ne varsa hepsini içinde toplayan bir nüsha, ilâhî hükümlerin ve eserlerin mazharıdır. Ve "Abdâl korkularından Mushafa yapıştıkları" (cümlesinden maksat) odur ki, "ruh bedenden uçunca, kendilerinin işsiz güçsüz kalacaklarını görünce zaruri olarak Hakikat-ı insâniyeye fazlasıyla bağlılık gösterdiler." demektir.

Bu rubâîde ruhun bazı hallerine, yüce mertebesine, manevî aleme uçmasına işaret vardır. Şüphe yok ki, tabiatında Allah sevgisinden eser olanlar, rubâînin manasından bu hallere dair bilgi hasıl edip, şifa bulmalarına sebep olur. Özellikle velilik ve keramet gülistanından, ilâhî esintiler esip, nefs te böyle gelmiş ola. Allah doğru söyler, hak yola iletir. Dönüş ve sığınma onadır (Lâmiî'nin ilâvesi son buldu).

Yine (şeyhin) hayat hikâyesine dönelim: Birgün şeyh dışarı çıkıp, yaprakları sararmış bir ağacın altına oturdu ve şu beyti okudu:

Sen mihr ile zerd isen, ben mihr-i pür derdim
Sen mihrile mâh isen ben çerh-i cihân kerdim

Tem tercemesi: Sen güneşten dolayı sararmışsın. Ben de dertten Sen de ondan dolayı aysın, ben de.

Şeyhe "Falan kimse havada uçuyor." dediler. O da "Sinek ve çaylak ta havada uçuyor." dedi. "Filân kimse bir anda bir şehirden bir başka şehre varıyor." dediler. O da "Şeytan da bir nefeste doğudan batıya varıyor. Bunun gibi işler fazla değerli değildir. Arzu edilen şey ise, halk içinde oturup, alışveriş edip, evlenip, halka karışıp fakat bir nefes bile Allah'tan gafil olmamaktır." dedi.

"Tasavvuf nedir?" diye şeyhe sordular. O şöyle cevap verdi: "Tasavvuf başındaki sevdayı dağıtmaktır. Elindeki dünyayı ikram etmektir ve sana her ne vaki olursa olsun hatır ve hayalini bir kararda tutmaktır."

Yine şeyh şöyle demiştir: "Allah yeter. Gerisi boş arzudur ve ne-

fes son bulmuştur."

Yine şeyh demiştir ki: "Allah ile kul arasında perde, yer ve gök değildir, arş ve kürsî de değildir. Senin zannın ve benliğin perdedir. Eğer bu (perdeyi) ortadan kaldırırsan Allah'a kavuşursun."

346 Şeyh şunu söylemiştir: "Bir zamanlar yolculuğa çıkmıştık. Bir köye vardık. Köydekilere, "Burada pirlerden hiçbir kimse bulunmuş mudur?" diye sorduk. "Dâr denilen bir pir vardı." dediler. (Bunun üzerine) "Onu görmüş bir kimse var mıdır?" dedik. "Çok zaman önce onu görmüş biri vardır." dediler. Adam gönderdik. (Dâr'ı gören) Pîr (yanımıza) geldi. Heybetli bir pîr idi. Ona "Sen Dâr'ı görmüşmüydün?" dedik. O da "Çocukken onu görmüştüm." dedi. "Ondan ne duydun?" dedik, "Bende onun sözünü bilecek kuvvet yoktu. Fakat hatırımda onun bir sözü kalmıştır." cevabını verdi ve anlattı: "Birgün sırtında abâ bir derviş, yoldan gelip onun yanına vardı ve selâm verdi. Ayakkabısını çıkarıp, 'Ey şeyh seninle huzura kavuşmak isterim. Bütün âlemi dolaştım. Ne huzura kavuştum, ne de huzura kavuşan bir kimse gördüm.' dedi. Pîr de 'Niçin kendinden el çekmedin? (Böyle yapsaydın) hem huzura kavuşurdun, hem de sayende halk huzura kavuşurdu.' dedi. "Bunun üzerine biz de, "Pirin söylediği bu söz bize yeter, bundan yüce bir söz olamaz." dedik.

Şeyh şöyle buyurmuştur: "Bu sözün aslı (kişiyi kendine komazlar) şeklindedir. Zira Rasulullah şöyle buyurmuştur: "Ey Allahım! Beni bir an veya ondan daha az bir zaman kendi (halime) koyma."

Yine şeyh buyurmuştur: "Biz Merv'de iken sarraf bir pir gördük. Bizi görünce "Ey Şeyh! (O,) bütün âlemde bana bir içim su veya bana selâm verecek bir kimse bırakmıyor. Bütün halk bir an kendilerinden kurtulmak isterler ama ben bir an hangi makamda durduğumu bileyim isterim." dedi. Hayatının sonunda sarraf pirinin içine bir ateş düştü ve o ateşle yanıp geçti."

Yine şeyh buyurmuştur ki: "Hak Teâlâ'nın zikri daha uludur." (Ankebût, 29/45). Bu, "O seni andığı gibi, sen de onu anasın demek değildir. Allah'ın zikri daha uludur. Senden zâhir olan zikrin yeri neresidir? (Onun seni zikr etmesi nerede! Senin onu zikretmen nerede!). Bu sözü araştır ve kendine örnek edin.

"Hüda'yı nerede arayayım." diyen yaşlı kadına şöyle dedi: "Anacığım nerede aradın da bulamadın. Nerede ararsan orada

bulursun. "Arayan, çabalayan bulur." Yine buyurmuştur ki: "Bir genç bir pirin yanına varıp, Ey Pîr! Bana bir söz söyle." dedi. Pir bir süre başını aşağı eğip, düşündü. Sonra başını kaldırıp, "Ey genç, cevap için mi bekliyorsun?" dedi. Genç te "evet" dedi. Daha sonra pîr "Hak Teâlâ'dan başka bir şey söylemeye değmez. Hak Teâlâ konusundaki söz de yazıya sığmaz. Şüphe yok ki Allah uludur, bir vasıfla vasıflandırılmaz, bir zikirle zikredilmez." dedi.

Sufilerden biri şunu anlatmıştır: "Bir müddet Şeyh Ebû Sa'îd'in yanında bulundum. Bağdat'a gitmeyi diledim. Şeyh bana: "Bağdat'a varınca sana 'ne gördün, ne fayda elde ettin?' diye sorarlarsa ne demen gerekir?" diye sordu. Ben de "Şeyh ne buyurursa onu derim." dedim. Şeyh te: "Bu soruyu soran Arapça bilirse ona şu beyitleri oku." dedi.

347 *Dediler Horasân'dan çıktı bir şey (Güneş)*
Yok güzellikte bir eşi
Dedim güzelliklerini etmeyin inkâr
Doğduğu yerdir güneşin Horasan
Arapça bilmeyene de şu rubâîyi oku:
Bir sebzesin ki revnak-ı bâğ-ı bahârsın
Br goncasın ki, güller âra yâd-ı kârsın
Çîn ü Hutâ'ya nüsha-i nakş u nigârsın
Şâm u Irâk'a subh u safây-ı diyârsın

Şeyh Ebü'l-Hayr Ebû Ali Dekkâk'a sordu: "Bu söz (Tasavvufi hal), sürekli olur mu?" Üstâd "Hayır" dedi. Şeyh başını önüne eğip, bir müddet sonra yine "Üstad bu olay sürekli olur mu?" dedi. Üstad "Hayır" dedi. Şeyh yine başını eğdi, bir saat sonra soruyu tekrarladı Üstad da "Olsa bile nadir olur." dedi. Şeyh elini eline vurup, "Bu da o nadir şeylerdendir." dedi.

Hz. Şeyh, hicrî 440/104 yılının, Şaban ayının dördünde, cuma gecesi yatsı namazı vaktinde dünyadan gitmiştir. Bin ay yani seksen yıl dört ay yaşamıştır (Not: Bin ay Şemsi takvime göre, 83 yıl 4 ay, Kamerî takvime göre ise 85 yıl yapar.)

EBÛ KASIM GÜRGÂNÎ (k.s.)

Adı Ali'dir. Zamanında eşsiz idi, dengi yoktu. Silsilesi Şeyh Ebû Osmân-ı Mağribî, Şeyh Ebû Ali Kâtib ve Şeyh Ali Rûzbârî yoluyla sûfilerin efendisi Cüneyd'e erişir. Şeyh Ebü'l-Kasım kuvvetli bir hal sahibi idi. Şöyle ki: Bütün insanlar onun dergâhına yönelirlerdi. Müridlerin müşkillerini (vakıalarını) keşfetmekte apaçık delildi.

Keşfü'l-Mahcûb sahibi şunları anlatır: "Bir vakitte, bende bir hal oldu. Onu halletmekte güçlük çektim. Şeyh Ebü'l-Kasım Gürgânî'ye vardım. Hanesinin kapısının önündeki mescitte onu yalnız başına buldum.

Bendeki hali tıpatıp bir sütuna söylüyordu. Böylece bendeki durumu ona sormadan cevabını almış oldum. Sonra da şeyhe "Ey şeyh! Bu dediğin şey benim başımdan geçmiştir." dedim. Şeyh te "Ey oğul! Bu sütunu Hak Teâlâ bir saat kadar önce konuşturup, (sütun) bu soruyu bana sordu." dedi.

348 Birgün Şeyh Ebû Sa'îd ve Şeyh Ebü'l-Kasım (k.s.), Tûs'ta taht üzerinde bir yerde oturmuşlardı. Bir bölük derviş te karşılarında duruyordu. Bir dervişin hatırından "Acaba bu iki ulunun makamı nedir?" diye bir düşünce geçti. Şeyh Ebû Sa'îd o dervişe doğru dönüp: "Her kim iki padişahı, bir vakitte, bir yerde ve bir taht üzerinde görmek isterse işte görsün." dedi. O derviş bu sözü işitince o iki uluya baktı, Hak Teâlâ da hemen o saat oradaki perdeyi kaldırdı. Neticede şeyhin sözünün doğruluğu, dervişin gönlünde ortaya çıkıp onların ululuğunu müşahede etti. Yine o dervişin gönlünden "Acaba bugün yeryüzünde, Hak Teâlâ'nın bu iki kişiden başka daha ulu bir kulu var mıdır?" diye bir fikir geçti. Şeyh Ebû Sa'îd tekrar o dervişe bakıp şöyle dedi: "Hergün Ebû Sa'îd ve Ebü'l-Kasım gibi yetmiş bin kişi gelip geçmeyen bir mülk küçük bir mülk olur.

HÂCE MUZAFFER b. AHMED b. HAMDÂN (k.s.)

Künyesi Ebû Ahmed'dir. Allah Teâlâ riyaset koltuğunda iken ona bu hikâyenin (tasavvuf yolunun) kapısını açtı ve başına keramet tacını giydirdi. Onun fena ve bekâ konusunda sevilen

açıklamaları ve özlü sözleri vardı.

Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr (k.s.) buyurmuşlardır ki: "Bizi bu dergâha bendelik (kulluk) yolundan girdirmişlerdir. Hâce Muzaffer'i ise Hüdâvendlik (efendilik) yolundan girdirmişlerdir. Yani biz mücahede ile müşahedeye erdik. O müşahede ile mücahedeye erdi."

Keşfü'l-Mahcûb sahibi şöyle der: "Ben onun şöyle dediğini işittim: "Hakk'ın kullarının, çöllerde, sahralarda ve kırlarda yol katederek bulunduklarını ben reislik koltuğunda iken gönlümde buldum." Bencil kişiler bu sözü, pirin davacı biri olduğu şeklinde yorumladılar. Halbuki (böyle bir manaya) yorumlamaları onların eksikliğindendir. Halini samimi olarak söylemek, iddia etmek değildir, özellikle bu ehli olana söylenirse.

Birgün Hâce Muzaffer Tûkân'da otururken şöyle dedi: "Şeyh Ebû Sa'îd ile bizim durumumuz şöyledir: Bir ölçek darının bir tanesi odur. Geri kalanı ise benim." Şeyh Şeyhülislâm'ın müridlerinden birisi, Hâce Muzaffer bu sözü söylediği sırada oradaydı. Öfkelenip hemen kalktı, ayakkabısını giydi. Şeyh Ebû Sa'îd'in huzuruna gelerek Hâce Muzaffer'den işittiği sözü nakletti. Şeyh te "Yürü, Hâce Muzaffer'e şu sözümü söyle: "O bir tane de sensin. Biz hiçiz." dedi.

MA'ŞÛK-I TÛSÎ (k.s.)

349 Adı Muhammed'dir. Akıllı mecnunlardandır. Pek ulu idi. Yüksek derecede hal sahibi idi. Tûs şehrinde yaşardı. Kabri de oradadır. Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr Mîhene'den Nîşâbûr'a doğru yola çıktığı vakit, Tûs civarındaki köylerden birine varınca, bir dervişe "Tûs şehrine varıp, Hâce Muhammed Ma'şûk'a bizim için "Sizin şehrinize ve vilâyetinize girmek için destur (izin) var mıdır?" diye sorman gereklidir." dedi. O derviş gidince, şeyh emretti, (Henüz izin gelmeden) Atını eğerlediler ve dervişin arkasından atlarını sürdüler. Şeyhin hizmetindekiler de (dahil olmak üzere) bütün sufiler yürüdüler. Şehre bir fersah mesafedeki bir yerde şeyhin atı durdu. Bütün sufiler de durdular. O derviş Ma'şûk'un huzuruna varıp, şeyhin buyruğunu söyleyince, Ma'şûk tebessüm etti ve "Yürü, söyle de gelsin." dedi. Ma'şûk bu sözü söyleyince, Şeyh hemen oradan atını sürdü, herkes de onu takip etti. Yolda (görevlendirdikleri) derviş, şeyhin karşısından geldi ve Ma'şûk'un sözünü söyledi. Şeyh te he-

men Ma'şûk'un huzuruna vardı. Ma'şûk ta şeyhe doğru dönüp, onu bağrına bastı ve "Müsterih ol. Burada tutulan bu nöbetin bir kaç gün senin dergâhında da tutulması gerekir." dedi.

'Aynu'l-Kudât bazı risâlelerinde Mustafa Ma'şûk'un namaz kılmadığını yazmıştır.

Hâce Muhammed Hameviyye (Hammûye), Hâce Muhammed ve İmam Ahmed Gazzâlî'den işittiğime göre, kıyamet gününde bütün sıddîklar şunu temenni edecekler: "Keşke biz toprak olaydık ta birgün Muhammed Ma'şûk ayağını o toprağın üzerine koymuş olaydı."

(Ma'şûk bir gün Türk kaftanı giymiş idi, Tûs camiine geldi. Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr orada (müridlerini toplamış) konuşuyordu. İşte (o sırada) bu Ma'şûk kaftanına kemer bağladı ve Şeyh Ebû Sa'îd'i susturdu ve dilini bağladı. Bu (hadisenin) üzerinden bir saat geçince Şeyh Ebû Sa'îd "Ey asrın sultanı, ey server, kaftanının bağını çöz. Zira (o bağla) yedi göğü ve yeri de bağladın." dedi.)

EMÎR'ALİ 'ABÛ (k.s.)

'Aynu'l-Kudât Hemedânî bazı mektuplarında "Huzur ve ğaybet eşit olmaz." konusunu açıklarken şunları yazmıştır: "Zira, kalblerin yaklaşması varken, gönül yine bedenlerin yaklaşmasını arzu eder."

Emir Ali 'Abû ulu bir pirdi. Muhammed Şehrâbâdî adında bir müridi vardı. Birgün o müridini pazara birşey almak için gönderdi. Mürid pazara vardı. Yanında hazır parası olmadığını görünce kendisini satıp, şeyhin istediği şeyi satın aldı ve şeyhe gönderdi. Bu olayın üzerinden birkaç gün geçtikten sonra, müridi satın alan kişi gerçeği öğrendi, müridi azat etti. Mürid şeyhin huzuruna geldi. İçeri girince Emir Ali ona "Ey genç, bin yıldır bizim canımız ğayb âleminde fıtratınızın aşkıyla yanardı. Bu yetmiyormuş gibi bir hafta bu ayrılıkta mı gerekiyordu? Üstelik zahiren yaklaşmak ta gereklidir." dedi.

350 Yine 'Aynu'l-Kudât şunları yazar: "Bilmedikleri yola rehbersiz girenler, kendinden geçme sahasında koruma altında olanlar, başkalarının üstünde mestlik gölgesi bulunanlar vardır. Bunlardan hangisinin aklı başına gelirse onun başını aldılar. İki Türk-

men de bunlardandı. Hüseyn Kassâb onların durumunu şöyle anlatır: "Bir büyük kervanla yolda gidiyorduk. Ansızın iki Türkmen kervanın içinden çıktılar ve yolu olmayan bir yere doğru yürüdüler. Kendi kendime, 'Herhalde bu iki Türkmen bilinen yoldan daha yakın bir yol biliyorlar' dedim. Onların ardına düştüm. Kervanı bırakıp gittim. Bu şekilde akşama kadar yol aldım. Bir miktar daha gidince, ansızın ay bulut içine girdi. Ortalık karardı. Ben yolumu kaybettim. Fakat gitmekten başka çarem yoktu. Gece yarısı olunca yine ay buluttan çıktı. O iki gencin izlerini bulup gittim. Sabah olunca bir dağ önüme çıktı. O iki Türkmen merdçe dağa ayak basıp, bir saatte tepesine vardılar. Ben de canımı dişime takıp, bazen düşerek, bazen durarak arkalarından gittim. Sonunda dağın üzerine çıktığımda güneş doğdu. Bir büyük ordugâh gördüm. Pekçok çadır kurulmuştu. O çadırların arasında bir büyük çadır gördüm. 'Bu çadır kimindir?' diye sordum. 'Sultanındır' dediler. Sağ ayağımı üzengiden çıkardım. Kulağıma 'Sultan çadırda yok. Binip ava gitmiştir' şeklinde bir feryad geldi. Aklım başımdan gitti. Sol ayağım üzengide kalakaldı, sağ ayağım da açıkta durur, geri gelir diye sultanı beklemekteyim." Aynu'l-Kudât "O iki Türkmen'den biri Muhammed Ma'şûk, diğer ide Emîr Ali 'Abû idi." demiştir.

'ABDURRAHMÂN SÜLEMÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Hüseyn b. Muhammed b. Mûsâ es-Sülemî'-dir. Hakâyık isimli tefsirin ve *Tabakat-ı Meşâyıh* isimli eserin sahibidir. Bunlardan başka pekçok eseri vardır. Şeyh Ebü'l-Kasım Nasrâbâdî'nin mürididir. Onun elinden hırka giymiştir. Nasrâbâdî ve Şiblî'nin mürididir. Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr, pir Ebü'l-Fadl vefat ettikten sonra Sülemî'nin sohbetine vardı. Ve onun elinden hırka giydi.

351 Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr demiştir ki: "Şeyh Abdurrahmân Sülemî'nin yanına vardık. İlk defa onu görünce bana "Sana kendi yazımla bir tezkire (beni anmana vesile olacak bir kağıt) yazayım." dedi. Ben de "yaz" dedim. Kendi yazısıyla şunları yazdı: "Dedem Ebû 'Amr b. Bahîd (Nüceyd) es-Sülemî'nin şöyle dediğini işittim: "Bağdâdî'nin şöyle dediğini işittim: "Tasavvuf dedikleri ahlâktır. Ahlâkça senden fazla olan kişi, tasavvufca da fazladır." "Ahlâkım

halkın tefsirinde söylenen sözlerin en güzeli de Şeyh Ebû Sehl Sa'lûkî'nindir. Ona göre ahlâk (huy), itirazdan yüz çevirmektir."

Fütûhât-ı Mekkiyye sahibi İbn Arabî (k.s.) 161nci bâbında sıddîklik ile nebilik arasındaki makamı açıklarken şunları yazar: "Hicrî 597 yılının Muharrem ayında bu makama erdim. Bende bir hayret hasıl oldu. Yalnızlığım ve tek oluşum sebebiyle büyük bir korku (ve ürperme) hissettim. Bende hasıl olan bu makamın adının ne olduğunu da bilemedim. O hayret ve vahşet (korku) ile bulunduğum yerden hareket ettim. İkindi namazından sonra, aramızda son derece ülfet (ve samimiyet) bulunan bir şahsın evine vardım. Onunla (bendeki) hayret ve sıkıntı durumunu söyleştik. Ansızın bir şahıs gölgesinin ortaya çıktığını gördüm. Yerimden sıçradım. Belki onun sebebiyle bende bir sevinç hasıl olur (diye düşündüm). O (gölge) gelip benim boynuma sarıldı. Düşününce Ebû Abdurrahmân Sülemî'nin ruhunun bir cesede temessül ettiğini (onun şeklinde göründüğünü) müşahede ettim. Hak Teâlâ beni esirgediğinden onu bana göndermişti. Ona "Seni bu makamda görüyorum." dedim. O da "Benim ruhumu bu makamda kabz etmişlerdir. Ve bu makamda dünyadan ahirete gitmişimdir. Daima da bu makamdayım." dedi. Sonra bu makamdaki korkumu ve (bu makamla) ünsiyetimin olmayışını zikrettim. O da "Yalnız kişi, ürkektir." dedi ve devam etti: "Ey kardeşim! Bu makamda hasıl olan ilâhî yardım senin için ezelde takdir edilmiş, artık Allah'a hamdet ve ona razı ol. Zira bu makamda Hızır ile ortak oldun. Sonra ona Ey Ebû Abdurrahman! Bu makamın adı var mıdır? Ona ne ad vereceğimi bilmiyorum." dedim. O ise "Bu makama makam-ı kurbet (Allah'a yakın olma makamı) denir. Bu makamın hakikatine er." dedi.

352 Şeyh Ebû Abdurrahmân şöyle demiştir: "Sufiye iki şey gereklidir. Biri hallerinde dürüstlük, ikincisi de davranışlarında edeb'tir."

Yâfi'î tarihinde "Ebû Abdurrahmân Sülemî hicrî 412/1021 yılında vefat etti." der.

HUSEYN b. MUHAMMED SÜLEMÎ (k.s.)

Şeyh Ebû Abdurrahmân Sülemî'nin babasıdır. Büyük şeyhler-

dendir. Abdullah Münâzil ve Ebû Ali Sekafî ile sohbet etmiştir. Şiblî'yi görmüştür. Sürekli mücahede üzere idi. Muâmelâta dair ilimlerde olgunlaşmıştı. Şeyh Ebû Abdurrahmân doğunca, ne kadar mülkü varsa satıp, sadaka olarak verdi. "Oğlun oldu onun için hiçbir şey bırakmadın." dediler. "Eğer salih (iyi bir kul) olursa, Hak Teâlâ salihlerin işlerine kefildir, kâfidir. Eğer bozguncu olursa, bozma âletini ben vermemiş olurum." dedi. Hicrî 340/951 yılından sonra vefat etti

EBÛ SEHL SU'LÛKÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Süleymân es-Su'lûkî el-Fakîr'dir. Şer'î ilimlerde zamanının imamı ve bir tanesiydi. Dost ve düşman onun önde gelen (bir imam) olduğunda ittifak etmiştir. Şiblî, Mürta'iş ve Ebû Ali Sekafî ile sohbet etmiştir. Ebü'l-Hasan Buşencî ve Ebû Nasr es-Saffâr en-Nîsâbûrî'nin sohbetinde bulunmuştur. Semaı güzel ve hali iyi idi.

Şeyh Ebu Abdurrahmân Sülemî demiştir ki: "Ebû Sehl Su'lûkî'ye semaı sordular. O "Hakikat ehline müstehab, ilim ehline mübah, fâsık ve fâcirlere (günahkârlara) mekruhtur." dedi.

O şöyle demiştir: "Hiç bir zaman elimi cebime sokmadım, hiçbir şeye düğüm vurmadım, kilid ve anahtara sahip olmadım, zira saklanacak bir şeyim olmadı. Yine demiştir ki: "Zengin zat gibi olmayı arzulayan (haddini) tecavüz etmiştir.

Ebû Abdullâh Hotenî demiştir ki: "Hâce kafiyeli söz söylemeye düşkündür. Zengin (Gani) zat olmayı arzulayan, câni olmuştur." deseydi acaba daha iyi olmaz mıydı?

Şeyhülislâm "Evet bu iyidir ama daha iyisi benim söylediğim şu sözdür: "Onu arayan bulmaz. Ama yine de onu arayan bulur." Yani hakkı bulmak yine hakkın lütuf ve ihsanıyla olur. Fakat bu lütuf ve ihsan zahmetsiz ve gayretsiz elde edilmez. Ne var ki, her çalışan da bu lutfa eremez. Zahmet çekmeden ve gayret etmeden bunu dileyen kişi boşuna sevda çekmiş olur.

353 Ebû Sehl Su'lûkî Nîsâbûr'da, hicretin 369/979 yılı Zilkade ayında vefat etti. Oğlu Ebü't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman es-Su'lûkî el-İmâm ise hicrî 404 yılı Receb ayında vefat etmiştir.

Şeyhülislâm der ki: "Sehl Su'lûkî şöyle dedi: "Vaktinden önce önderliğe soyunan kimse kendinin zelilliğine maruz kılmış olur."

Birgün Sehl Su'lûkî ders esnasında şöyle dedi: "Ey benim ehlim. Kur'an'da en çok şu ifade hoşuma gider: (Ey Mûsâ! Ben seni kendim için dost seçtim. (Tâhâ, 20/41)" Şeyhülislâm "Onun bu sözüne hased ederim." demiştir.

KUŞEYRÎ (k.s.)

Adı Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî'dir. er-*Risâle*, Tefsîr ve *Letâifü'l-İşârât* isimli eserlerin müellifidir. Bunların dışında her ilim dalında pek güzel sözleri ve eserleri vardır. Ebû Ali Dekkâk'ın mürididir. Ebû Ali Farmedî'nin üstadıdır. Hicrî 465 yılında vefat etmiştir.

Keşfü'l-Mahcûb sahibi söylüyor: "İmam Kuşeyrî'ye dervişliğinin ilk zamanlarını sordum. Şöyle dedi: "Bir vakit evin penceresi için taş gerekti. Kaldırdığım her taş cevher oluyordu. O zaman da geri bırakıyordum." Bu taşın cevhere eşit olduğu anlamına gelmez, bilâkis onun nezdinde cevher taştan değersizdi. Çünkü onun istediği taştı, cevher değildi." (Müridliğe yeni başladığı zaman bile nezdinde cevher taş kadar değerli değildi.)

Keşfü'l-Mahcûb sahibi devam ediyor: "Onun şöyle dediğini işittim: "Sûfinin durumu zatülcenb (birsam, delüzyon, sanrı hastalığı) gibidir. Başlangıcı hezeyân (sayıklama saçma sapan konuşma), sonu ise sükûndur. Bu (hastalık) müzminleşince, kişi dilsiz olur." Birsam mide ile ciğer arasındaki perdenin şişmesi ve kalb zarına yapışarak beynin harabolmasına sebep olan bir göğüs hastalığıdır ki, (bu hastalığa yakalananlara) sersem oldu derler. İşte sufinin durumu, bu hastalığa yakalanan kişi gibidir. Başlangıcı ıztırabtan dolayı abuk-sabuk konuşmak, sonu da sakinleşmektir. Hastalık kronikleşince o kimse dilsiz olur.

Kuşeyrî yine şöyle demiştir: "Tevhid, ilâhi bir ismin tecellisi karşısında resm'in (zahirî ilm ve kaidelerin) düşmesi, (Hakk'ın) nurları doğunca, mâsivanın yok olması, hakikatların ortaya çıkması anında yaratıkların ortadan kalkması Allah'a yakınlık halinde onun dışındaki varlıkların görülmemesidir."

354 *Münevver olsun ol saat ki yâr ile olup halvet*
Dolup can u gönül sülüvvet gelirdi çehre-i âlem
Nice müddet meserretten 'uyûnum nura gark idi
Dirîğâ şimdi mihnetten oluptur herbiri pürdem.

EBÛ ABBÂS ŞAKKANÎ (k.s.)

Adı Ahmed b. Muhammed'dir. Çeşitli ilim dallarında -usul olsun, füru olsun- imam idi. Pekçok şeyhe erişmişti. Mutasavvıfların ulularındandı.

Keşfü'l-Mahcûb sahibi şöyle diyor: "Benim onunla büyük bir yakınlığım, onun da bana samimi bir şefkati vardı. Bazı ilim dallarında üstâdım idi. Hiç bir grupta, şeriata ondan daha çok saygılı bir kimse görmedim. Sürekli olarak dünya ve âhiretten nefret ederdi. Şöyle derdi: "Asla dönüşü olmayan bir yokluk, isterim." Farsça olarak şöyle derdi: "Her insanın imkânsız ve (fakat) gerekli (gördüğü) bir isteği olur. Benim de imkânsız ama gerekli gördüğüm (isteğim) vardır ki, henüz gerçekleşmemiştir. O da Allah Teâlâ'nın beni bir yokluğa iletmesi ve o yoklukta hiç varlık olmasın." Çünkü (insana), keramet ve makam birer perde ve belâdır. İnsan, perdesine aşık olmuştur. Perdede durmaktansa, dîdârda yok olmak o kişi için daha iyidir. Sonra Hak Teâlâ, yokluğu imkansız bir varlık iken benim, hiç var olmayan bir yok ona ne zarar verir."

Keşfü'l-Mahcûb sahibi yine şöyle der: Birgün Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna vardım, "Allah Teâlâ hiçbir tasarrufa gücü yetmeyen bir köleyi" misal verdi, mealindeki âyeti okuyor ve (Nahl, 16/75). Sürekli ağlıyor ve bağırıyor. Dünyadan gitmek istediğini sanmıştım. Kendisine; "Ey Şeyh! Bu ne haldir?" dedim. O da "Onbir yıldır vird̈im bu makama (âyete) erişmiştir ve bunun ilerisine geçmeye de kadir değilim." dedi.

Birgün Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr Nîsâbûr'da hangâhında oturmuştu. Nîsâbûr ulularından Seyyid Ecel, şeyhin ziyaretine gelip yanına oturmak istedi. Bu arada Şakkânî de gelince Ebû Sa'îd onu baş köşeye oturttu. Seyyid Ecel bundan huzursuz oldu, gönlünde bir husumet hasıl oldu ve şeyhi mahcub etmek istedi. Bunu farkeden şeyh hemen Seyyid Ecel'den yana dönüp "Size sevgi besleyen kişi, Rasulullah'tan ötürü sevgi besler, bunlara sevgi besleyen kimse ise Allah Teâlâ'dan dolayı sevgi besler." dedi.

355 Şeyh Ebü'l-Abbâs Şakkânî şöyle der: "Birgün evime girdim. Bir köşede yatan sarı bir enik gördüm. Mahalleden gelip girdiğini sandım. Onu kovmak istedim, gelip eteğimin altına girdi ve görünmez oldu."

EBÛ FADL MUHAMMED b. HASAN HUTTELÎ (k.s.)

Bu (zat) Şeyh Ebü'l-Fadl Hasan Serahsî'den başka bir zattır. (İsim benzerliği vardır.) Şam'a yakın bir yerde, tepe başında bir köy olan Beytü'l-Cin'de vefat etmiştir.

Keşfü'l-Mahcûb sahibini dinleyelim: "Ben tarikatta ona uymuşumdur. Tefsir ve rivayet ilminde âlimdi. Husrî'nin müridi ve sır arkadaşı idi. Ebû 'Amr Kazvînî ve Ebü'l-Hasan Sâlbeh'in akranındandı. Altmış yıl boyunca uzlet düşüncesiyle ıssız yerlere kaçmış, adını halka unutturmuştu. Çoğunlukla Likâm dağında bulunurdu. Güzel bir hayat sürdü. Onun pekçok keramet ve olağanüstü davranışları vardı. Fakat mutasavvıfların elbiselerini giymezdi. Rüsûm ehli ile arası iyi değildi. Ben asla ondan daha heybetli kimse görmedim. Onun şöyle dediğini işittim: "Dünya bir gündür. Bizim (dünyaya karşı) vazifemizse oruçtur." Bir zaman ben onun eline su dökerdim.

Birgün "Bütün işler takdir ve kısmetle olurken niçin hür kişiler keramet (göstermek) ümidiyle, pirlere kulluk ederler." diye hatırımdan geçirdim.

Şeyh de: "Ne düşündüğünü biliyorum. Her hükmün bir sebebi vardır. Allah Teâlâ bir avvan-beççeye keramet tacını giydirmek isterse, ona tevbe nasib eder, onu bir dostunun hizmetiyle meşgul eder, bu hizmet onun kerametine vesile olsun diye" dedi. Bir vakitte Beytü'l-Cind'ten Şam'a gitmeğe karar verdi. Yağmur yağmıştı. Biz çamurda gidiyorduk. (Bu sırada) Şeyhin nalininin kupkuru olduğunu gördüm. (Bunu) şeyhe söyledim.

Şeyh "Evet. Ben tevekkül yolundan tereddüde son verip, batınımı ondan başkasıyla olmaktan saklıyalıberi, Allah Teâlâ benim ayağımı balçıktan korumuştur." dedi.

Yine Keşfü'l-Mahcûb sahibi anlatır: "Muhammed Huttelî şunları söyler: "Bir vakitte Hak Teâlâ'nın velileri çölde toplanmışlardı. Pirim Husrî, beni aldı, oraya gittik. Herbiri bir yaşlı deveye binip gelen bir topluluk gördük. Husrî onlara iltifat etmedi. Fakat nalini kırılmış, âsası kırılmış, ayağı iş göremeyecek hale gelmiş, başı açık, endamı yanmış, zayıf ve nahif bir gencin geldiğini gördü. Husrî yerinden sıçrayıp onun önüne vardı. Onu yüksekçe bir yere geçirdi. Ben şaşakaldım. Sonra şeyhten ' genç kimdi?' diye sordum. Şeyh 'Hak Teâlâ'nın velilerinden bir veli idi ki,

veliliğe tabi (ve tâlib) değil, bilâkis velilik ona (Tâlib ve) tabidir. O keramete de iltifat etmez.' dedi."

356 **HUCVİRÎ (k.s.)**

Künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Alim ve ârif bir kişiydi. Şeyh Ebü'l-Fadl b. Hasan Huttelî'nin müridîdir. Şeyhlerden pekçoğunun sohbetine erişmiştir. *Keşfü'l-Mahcûb* isimli kitabın müellifidir. Bu kitap tasavvufun muteber kitaplarındandır. Bu kitapta lâtîf (sözleri) ve hakikatları toplamıştır (bk. Hakikat Bilgisi = Keşfü'l-Bahcûb trc. S.Uludağ, İstanbul 1982).

O şöyle demiştir: "Şeyhlerin şeyhi Ebü'l-Kasım Gürgânî'ye, dervişlik ismine lâyık olabilmek için "Dervişe gerekli olan şeylerin en aşağısı nedir?" diye sordum. Şöyle dedi: "Üç şey gereklidir, bundan eksik olmaz: (bunlardan) biri yamayı doğru dikmek, biri doğruyu söylemek ve işitmek diğeri de ayağını yeryüzüne doğru basmaktır. Şeyh bu sözü bana söylediği zaman orada bir grup derviş hazır bulunmuşlardı. Evimize gidince, "Geliniz, herbirimiz bu konuda bir söz söyleyelim." dedik. Herkes bir söz söyledi. Sıra bana gelince şöyle dedim: "Yamayı doğru dikmek demek, süslü değil, gösterişsiz dikmektir, fakirlik (sebebiyle) doğru dikmemiş olsan bile doğrudur. Doğru söz ise, minnetle yani arzu ederek değil, hal ile (yaşayarak) söylediğin sözdür. (Sözü) şaka (ve alayla) değil, hak (gerçek) ve vecdle kendinden geçerek) söyleyesin. Akılla değil, yaşayarak onu anlıyasın. Yani ne kadar çok yaşarsan o kadar (doğru) anlarsın. Ayağını yere doğru basmak demek, oyun olsun diye değil vecd ile basmak demektir." Benim bu sözümü olduğu gibi o ulunun huzurunda naklettiler. O ulu da "Ali doğru söyledi. Hak Teâlâ ona yardımcı olsun." dedi.

Yine o şöyle demiştir: "Bir vakitte Mîhene'de Şeyh Ebû Sa'îd'in kabri yanında yalnız başına oturuyordum. Bir beyaz güvercin gelip, şeyhin kabri üzerindeki örtünün altına girdi, kalkıp örtünün altını yokladım. Güvercine ait bir iz bulamadım. İkinci gün yine öyle gördüm. Üçüncü gün de (aynısı olunca) hayrette kaldım. (Bu hayretim) onu bir gece rüyada görünceye kadar sürdü. Bu olayı kendisinden sordum. O da şöyle cevap verdi: "O güvercin benim (safa-i mamalem) Temiz amellerimdir, ki hergün sohbet için kabrime gelir."

HAMMÂDÎ SERAHSÎ (k.s.)

357 *Keşfü'l-Mahcûb* sahibi der ki: "Devrinde, o kulların bahadırı idi. Epey bir müddet benimle yoldaş olmuştu. Zamanında acaip şeyler gördüm. Birgün ondan "Müridliğe nasıl başladın?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Bir zamanlar ben Serahs'ta kırda deve güderdim. Daima aç kalmayı ve azığımı başkalarına vermeyi, isâr etmeyi isterdim. Hak Teâlâ'nın şu sözü gönlümde taptaze dururdu: Onlar (ensar) kendilerinde ihtiyac bile olsa (muhacirleri) nefisleri üzerine tercih ederler (Haşr, 59/9). Benim (böyle bir) topluluğa inancım vardı. Birgün kırdan bir arslanın geldiğini gördüm. Arslan develerimden birini öldürdü ve yüksekçe bir yere çıkıp kükredi. Ormanda ne kadar yartıcı hayvan varsa hepsi, onun kükremesini işitip geldiler ve topladılar. Arslan da gelip deveyi parçaladı. Fakat ondan hiç yemedi ve gerisingeri tekrar o yüksekçe yere çıktı. Kurt çakal, tilki ve benzeri yırtıcı hayvanlar (devenin başına) üşüşüp, doyuncaya kadar yediler. Arslan öylece geride duruyordu. Arslan, onlar gittikten sonra geldi ve deveden bir parça yemek istedi. Uzaktan bir tilki göründü. Arslan geri döndü ve o tepeye çıktı. O tilki de gelip dilediğince yedi ve dönüp gitti. Arslan yeniden aşağıya inip bir parça yedi. Ben uzaktan (bu olayı) seyrediyordum. Arslan gideceği zaman fasîh bir dille: "Ey Ahmed! Lokma ikrâm etmek hayvanların işidir. Dini erenlerinin ikrâmı cân'dır." dedi. Ben onda bu kesin (ve apaçık) delili görünce bütün meşguliyetlerimden elimi çektim. İşte, benim tevbemin başlangıcı böyleydi." dedi.

EDÎB KEMENDÎ (k.s.)

Keşfü'l-Mahcûb sahibinin çağdaşlarındandır. (Onun hakkında) derler ki: "Yirmi yıl ayaküstünde durdu. (Namazlarda) teşehhüd (tahiyyât için oturmak) hariç başka hiçbir yerde oturmadı. "Niçin oturmuyorsun?" diye kendisinden sorduklarında, "Hakk'ın müşahedesinde (ve huzurunda) oturacağım bir dereceye henüz erişmedim." diye cevap verdi.

EBÛ HASAN MÜSENNÂ (k.s.)

Adı Ali Müsennâ'dır. Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr der ki: "Ben Esterâbâd'da iken, gençiliğimde Ebü'l-Hasan Müsennâ'ya hizmet etmek için (yanına) vardım. O fazilet sahibi büyük bir pirdi. Şiblî ile sohbet etmişti. İkisi arasında münakaşalar olmuştu. Benim yanımda bir derviş otırurdu. Bana, "Pir Ebü'l-Hasan'a sor. Bize Şiblî'den bahsetsin." dedi. Ben de: "Ey Şeyh! Bize Şiblî'den bahset." dedim. Şeyh (buna karşılık) "Niçin Rasulullah'tan (s.a.v.) söz et demedin?" dedi. Ben "İkisinden de söyle." deyince: "Rasulullah şöyle buyurdu: 'Eğer ümmetime Kehf sûresinden başka hiçbir sûre inmeseydi, (bu bile) yeterli olurdu.'"

358 Yine şeyh Ebû Sa'îd der ki: "Şeyh Ebü'l-Hasan'ın şöyle dediğini işittim: "Bağdat camiinde Şiblî'nin meclisinin kenarında durdum. Bu meclistekiler gibi giyinmiş bir şahıs oraya geldi ve 'Ey Şeyh! Vasl nedir?' diye sordu. Şiblî yüzünü ona çevirip 'Ey soru soran kişi, iki bağlılıktan elini çekersen muhakkak ulaşırsın (vasıl olursun)' dedi. O şahıs tekrar Ey Şiblî o iki bağlılık nedir?' dedi. Şiblî 'O sizin önünüzde durup Allah'la aranızda perde olan bir zirvedir' şeklinde cevapladı. Soru soran kişi 'O iki zirve nedir?' diye sordu. Şiblî: Şöyle cevap verdi: 'Dünya ve ahirettir. Çünkü rabbimiz şöyle buyurdu: "İçimizden kimi dünyayı diler, kimi âhireti diler." (Âl-i İmrân, 3/152). Ya Allah'ı dileyen nerede? Sonra Şiblî şu şekilde devam etti: 'Ben Allah deyince O Allah'tır, ben susunca o Allah'tır. Ey Allah! Ey Allah! Ey o olan O! Onun mahiyetini hiç kimse bilemez. Ancak O Sübhânehû vardır. O birdir ve eşi yoktur.'. Ondan sonra (soruyu soran o şahıs) vücudunu ovarak yere düştü. Sonra onu baygın halde evine götürdüler.

AHMED NECCÂR ES TERÂBÂDÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ahmed Neccâr, Horasan şeyhidir. Şiblî ve Murta'iş ile sohbet etmiştir. Bir vakitte Şiblî, onun bıyığını kesmiş, (dudağının üstünü) açıvermişti. O bu konuda şöyle demiştir: "Ondan sonra asla (bıyık yerini) açmaya ihtiyaç olmadı."

EBÛ ZÜR'A- RÂZÎ (k.s.)

Adı Ahmed b. Muhammed'dir. Şeyhülislâm "Ben onu gören onüç kişi görür dururm." demiştir. Şiblî'nin öğrencisidir. Ona "Her zaman lâtife edersin?" dediler. Bunun üzerine "Dervişlerin benim sözümü işitip gülmeleri için ondan başka mayam (sermayem) yoktur." dedi.

Şeyhülislâm şöyle dedi: "O vefat ettikten sonra onu rüyada gördüler. Ve "Ne haldesin?" dediler. O da şu cevabı verdi: "Allah Teâlâ beni huzuruna davet etti ve 'Dinimde yaratıklarıma karşı zırh giyen (cenk eden) sen misin?' dedi. Ben de evet, 'benim' dedim. Allah Teâlâ buyurdu ki: 'Niçin (cenk eden) yaratıklarımı bana havale edip kalbinle bana yönelmedin."

EBÛ ZÜR'A ERDEBÎLÎ (k.s.)

359 Adı Abdülvehhâb b. Muhammed Eyyûb Erdebilî'dir. Alim ve zahit bir kişiydi. Çok yolculuk yapmış ve çok yaşamıştı. Şeyh Abdullah Hafîf'le Hicâz yolunda Medîne'ye dek yol arkadaşı olmuştu. Derler ki: "Şeyh Ebû Abdillâh Hafîf yola çıkmıştı. Ebû Zür'a'nın önüne geldi. Ebû Zür'a bir miktar pişmiş ve kokmuş et getirdi. Şeyh yemedi. Yolculuğa çıkınca, çölde yollarını kaybettiler. Dört gün aç kaldılar. Şeyh etrafındakilere "Araştırınız belki bir av bulursunuz." dedi. Ansızın bir köpek gördüler. Çok tuzak kurdular, sonunda yakaladılar. İmam Mâlik mezhebine göre, boğazladılar ve (eti) paylaştırdılar. Başı şeyhe nasib oldu. Herkes nasibini yedi. Şeyh gece geçinceye dek yeme (konusunda) tereddüt etti. Sabah olunca, köpeğin başı dile gelip, "Bu durum Ebû Zür'a'nın sofrasında kokmuş et yemeyen kimseye lâyıktır." dedi. Sonra Şeyh yerinden kalkıp müridlerini uyardı ve "geliniz, Ebû Zür'a'ya varalım ve ondan hakkını helâl etmesini isteyelim." dedi. Dönüp Şîrâz'a geldi. Ondan özür diledi. Sonra sefere devam etti."

Ebû Zür'a ömrünün sonlarında sufileri inkâr etti. Onları kötülemeye başladı." derler. Muhtemeldir ki, böyle bir davranış, bu kötülemeye lâyık olan grup hakkında olsa gerektir. Hicrî 415/1024 yılında vefat etti

EBÛ'ABDULLÂH BÂBÛLÎ (k.s.)

Kabri Şîrâz'ın meşhur mezarlarındandır. (Ona) "Kürt olarak akşamladın. (Akşam kürt olarak yattın), Arap olarak sabahladın" demişlerdir. Onun hikâyesi şöyledir: "O kürtlerdendi. Birgün Şîrâz medreselerinden birine geldi. Talebenin ilim öğrenmek için ders ve tartışma ile meşgul olduklarını gördü. Onlara bir soru sordu. Hepsi gülüştüler. Bunun üzerne "Ben sizin (öğrendiğiniz) ilimlerden birşeyler öğrenmek isterim." dedi. Öğrenciler de "Eğer âlim olmayı dilersen, evinin tavanından bir ip sallandırıp ayağını sıkıca ona bağla ve gücün yettikçe 'Kezbureten 'Usfuraten' de ki, sana ilim kapıları açılsın." dediler. O öğrencilerin kendisiyle eğlenerek, alay ettiklerini anlamadı. (Eve) varıp dedikleri gibi yaptı. İyi niyet, doğruluk ve yakînle, telkin ettiklerini tekrar etti. Seher vakti, Hak Teâlâ onun kalbine Ledünn ilminin (manevi ilim) kapılarını açtı. Sinesi kudsî nurlarla dolarak ferahlık buldu. O, anlaşılması güç her meseleye cevap veren, her inatçıyı ve muarızı (cevabıyla) yenen âlim bir veli oldu."

EBÛ'ABDULLÂH BÂKÛ (k.s.)

360 Adı Ali b. Muhammed b. Abdullâh'tır. İbn Bâkûye, Muhammed demekle tanınır. Engin ilmi vardı. gençliğinde Ebû Abdillâh Hafîf'i görmüştü. Ondan sonra Şîrâz'dan yolculuğa çıkıp, Nîsâbûr'da üstad İmam Kuşeyrî ve Şeyh Ebû Sa'îd ile karşılaşmış, Şeyh Ebü'l-Abbâs Nihâvendî ile bir müddet sohbet etmiştir. İkisi arasında tarikat konusunda epeyce söz söylenmişti. Şeyh Ebü'l-Abbâs onun faziletini ve (bu sahanın) önde gelenlerinden olduğunu kabul ederdi. Ondan sonra Şîrâz'a geldi. Şîrâz yakınında dağdaki bir mağarada inzivaya çekildi. Bütün şeyhler, sufiler, âlimler ve dervişler sürekli olarak onun sohbetine katılırlardı. Hicrî 442/1050 yılında vefat etti. O sıralarda Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr Nîsâbûr'da idi. Üstâd İmam Ebü'l-Kasım Kuşeyrî, onlara, kendi hankâhlarında toplanıp (görüşmek) için çağrıda bulunmuştu. Bunun için (ortaya) bir kürsü koymuşlar, üzerine de örtü örtmüşlerdi. İnsanlar oraya gelip otururlardı. Anlatıldığına göre birgün tesadüfen Şeyh Ebû Abdillâh Bâkû İmamın hal ve hatırını sormak için gelmişti. Oturduklarında birbirlerinin hal ve hatırını sordular. Ebû Abdullâh (kürsü çevresindeki kalabalığı gösterip) "Bu nedir?" dedi. Üstâd İmam "Şeyh Ebû Saîd

meclisini toplamış olsa gerek. Otur da dinle" dedi. Ebû Abdullâh "Ben ona inanan biri değilim." dedi, sonra oturdu. Üstâd İmam "Hatıra gelen şerefli hayallere vukufu olan bir adamı dinle. O, yaptığın her hareketi ve düşündüğün her fikri, hemen ortaya çıkarır." dedi. Sonra Şeyh Ebû Sa'îd gelip kürsüye çıktı. Hafızlar Kur'an okudular. Şeyh dua ederek söze girdi; Ebû Abdullâh Bâkû, ağzının içini hava ile doldurup hafifçe kendi kendine "Dîzbâd'ta çok rüzgâr vardır." dedi. Dîzbâd, Nîsâbûr'a bir konak mesafede bir köyün adıdır. Bu sözden murad "Dîzbâd'da lâf u güzâf, atıp tutma çok" demektir. Henüz bu sözü tam düşünmeden, Şeyh Ebû Sa'îd yüzünü ona doğru çevirip "Evet. Dîzbâd rüzgârın kaynağıdır." dedi. Sonra konuşmasına devam etti. Şeyh hararetli bir biçimde konuşunca, Şeyh Ebû Abdullâh onun bu halini gördü, onun bu saltanatını, hatıra gelen düşünceleri bilişini düşündü ve "Bunca yerlerde tecride durdum, bu kadar şeyhleri gördüm. Çocukluğumdan beri onlara hizmet ettim. Ama bütün bu (güzel) haller bu adamda ortaya çıktı da, bizde hiçbir şey ortaya çıkmadı, acaba sebebi nedir?" diye düşündü. Şeyh Ebû Sa'îd hemen ondan tarafa dönüp şöyle dedi: "Ey Hâce! Sen bahtın (kaderin) nasılsa öylesin. Ben bahtım nasılsa öyleyim." deyip, elini yüzüne sürdü ve kürsüden aşağı indi. sonra Üstâd İmam'ın ve Ebû Abdillâh Bâkû'nun önüne geldi. Oturduklarında Şeyh Ebû Sa'îd, Üstâd İmam'a: "Bu Hâce'ye söyle de, gönlünü bize
361 (karşı) hoş tutsun." dedi. Ebû Abdullâh ise "Her perşembe selâm (hatırımı sual) için bana geliyorsun. Bundan sonra gelmezsen, gönlümü o zaman hoş tutarım." dedi. Ebû Sa'îd bu söze şu karşılığı verdi: "Şeyhlerin ve ulların bakışları sana ermiştir." Biz o bakışlar(la şereflenmek) için geliyoruz. Senin için gelmiyoruz." Ebû Sa'îd bu sözü söyleyince, oradaki toplulukta bir ağlaşma ve feryad koptu. Şeyh Ebû Abdullâh da çok ağladı. (Ebû Sa'îd ile ilgili) gönlündeki inkâr ve hüküm yok oldu. Topluluktakilerin hepsi temiz düşüncelerle, gönülleri hoş bir şekilde dağıldılar. Şeyh Ebû Abdullâh'taki inkâr (yok olup) gidince Şeyh Ebû Sa'îd'e selâm (hatır sormak) için (dergâhına) gitmeye başladı. Ama henüz onların semâ ve raksını şiddetle inkâr ederdi. Bu inkârını zaman zaman da gösterirdi. Bir gece rüyada görünmeyen bir şahsın, kendisine "Durunuz. Allah için raks ediniz." de-

diğini işitti. Uyanıp "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'Aliyyi'l-Azîm (Yüce ve büyük Allah'tan başka hiçbir varlık için, gerçek kuvvet ve kudret yoktur). Bu rüya şeytânî bir rüya herhalde" dedi, yine uyudu. Yine rüyasında biraz önce gördüğü gibi bir kişi "Durunuz. Allah için raks ediniz." diyordu. Yine uyanıp "Lâ havle" dedi ve zikirle meşgul oldu. Kur'an'dan birçok sûre okudu. Üçüncü defa uyuduğunda hemen önceki rüyaları görünce bu rüyaların şeytânî olmadığını, Şeyh Ebû Sa'îd'i (raks ve sema konusunda) inkâr ettiği için uyarıldığını anladı. Sabah olunca Şeyh Ebû Sa'îd'in hankâhına geldi. Hankâhın kapısına geldiğinde, Şeyh Ebû Sa'îd'in içeriden "Durunuz. Allah için raks ediniz." dediğini duydu. Şeyh Ebû Abdullâh'ın gönlü hoş, inkârı da tamamen yok oldu.

MÜ'MİN ŞÎRÂZÎ (k.s.)

Şeyhülislâmın anlattığına göre İsmâil Debbâs şöyle demiştir: "Hacca niyet ederek Şîrâz'a vardım. Bir mescide girdim. Şeyh Mü'min'i gördüm. Oturmuş terzilik yapıyordu. Selâm verip oturdum. Bana "Niyetin nedir?" diye sordu. ?Ben de "hacca niyet ettim" cevabını verdim. "Annen var mıdır?" deyince, "vardır" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Dön geri. Annenin yanına var." Bu söz bana hoş gelmedi. O söze devam etti: "Niçin inciniyorsun? Ben, baş açık, yalın ayak, azıksız, yol arkadaşsız elli defa haccettim durdum. Hepsini sana bağışladım. Sen sevinçli düşüncelerle yürü, var (git) annenin hizmetinde ol."

EBÛ İSHÂK ŞÂMÎ (k.s.)

Çok uluydu. Kabri Suriye'de 'Akka'dadır. Şeyh 'Uluv (Alevî) Dîneverî'nin müridlerindendir. O da Şeyh Hübeyre-i Basrî'nin, o da İbrâhîm Edhem'in müridi idi (k.s.). Şeyh Ebû İshâk Şâmî, Çişt kasabasına varıp, Çişt şeyhlerinin önde gelenlerinden Hâce Ebû Ahmed Abdâl'ın hizmetine girmiş, onunla sohbet etme şerefine ulaşmış, ondan terbiye görmüş bir kimsedir.

EBÛ AHMED ABDÂL ÇİŞTÎ (k.s.)

362 Fersnâfe'nin şeriflerinden ve bu velâyet emirlerinden birinin oğludur. Bu padişahın son derece dindar bir kızkardeşi vardı. Şeyh Ebû ishâk Şâmî onun evine varır ve yemeğini yerdi. Birgün ona "Senin kardeşinin, şanı yüce, itibarı büyük bir oğlu olacaktır. Anası hamilelik günlerinde haram ve şüpheli birşey yemesin diye onu koruyasın." dedi. Bu zayıf, fakat saliha kadın Şeyh Ebû İshâk'ın emri gereğince kendi eliyle iplik eğirip satar ve kardeşinin hanımının ihtiyaçlarını görürdü. Hicrî 260 yılında Mu'tasım Billâh'ın hilâfeti döneminde Hâce Ebû Ahmed doğuncaya dek bu böyle devam etti. O dindar kadın Hâce Ahmed'i evinde yetiştirdi. Şeyh Ebû İshâk bazan onun evine varır ve Hâce Ahmed'i çocularla oynaşırken görür ve şöyle derdi: "Bu çocuktan öyle bir koku gelir ki, O ulu hânedân ondan ortaya çıkacaktır. Onda pekçok acaip haller, garip olaylar görülecektir."

Hâce Ebû Ahmed 20 yaşına erişince, Fersnâfe sultanı olan babası ile avlanmak için dağ tarafına doğru gittiler. Av sırasında çocuk babası ve etrafındakilerden ayrıldı ve bir vâdiye erişti. (O vadide) Allah adamlarından (Ricalullah'tan) kırk kişi bir taşın başında durmuşlardı. Şeyh Ebû İshâk Şâmî de aralarındaydı. Ebû Ahmed'in hali değişip, atından indi, şeyhin ayağına sarıldı. Atını, silâhını ve her neyi varsa terketti. Abalar giydi ve oradakilerle gitti. Babası ve etrafındakiler onu çok aradılar ama bulamadılar. Epeyce gün sonra "Onu Şeyh İshâk ile o dağda, falan mevkide gördük" diye haber geldi. Babası oraya bir bölük insan gönderdi. Varıp onu getirdiler. Çok nasihat ettiler hatta, bağladılar ama o durumdan döndürmek mümkün olmadı.

Derler ki:

"Babasının bir şarap mahzeni vardı. Birgün fırsat bulup o mahzene girdi. Kapısını da sıkıca bağladı. Sonra oradaki küpleri kırmaya başladı. Babasına haber verdiler. Dam üzerine çıktı, son derece kızgın olduğu için bir büyük taş getirdi ki, bu taşı pencereden içeriye onun başına atabilsin. (O taşı atınca) pencere örüldü ve taşı tuttu veya o taş havada boşlukta kaldı. Ona bu taştan hiçbir zarar gelmedi. Babası bu hali görünce tevbe etti."

363 Onda buna benzer o kadar çok kerametler ve olağanüstü durumlar ortaya çıkmıştır ki, tafsilâtlı anlatmak mümkün değildir. Hicrî 355/946 yılında vefat etmiştir.

MUHAMMED AHMED ÇİŞTÎ (k.s.)

Babası Ebû Ahmed Abdâl vefat ettikten sonra onun makamını doldurdu. Babasının emri gereğince hareket ederdi. Bununla beraber henüz yirmidört yaşını aşmamışken dini ilimleri ve yakînî marifetleri tahsil etmişti. Zühd ve günahtan sakınmada son dereceye ulaşmıştı. Dünyadan ve insanlardan son derece sakınırdı. Daima zühd ve dünyayı terk etme konusunda aşırı istek gösterirdi. Bu konuda şöyle derdi: "Eninde sonunda dünyayı terketmek kaçınılmaz olduğuna göre dünyanın yanıltmasından ve aldatıcılığından sakınmak gerekir."

Bir vakitte Mahmûd Sebüktekîn Sevmenât gazvesine gitmişti. Hâce'ye rüyasında Mahmûd Sebüktekîn'in yardımına varması işaret edilmişti. Yetmiş yaşında iken, birkaç dervişi ile yola çıktı. O yere varınca bizzat müşriklerle ve puta tapanlarla savaştı. Müşrikler birgün galip geldiler. Neredeyse o ve dervişleri kırılacaklardı. Hâce'nin Çişt'te Muhammed Kâkû adında değirmenci bir müridi vardı. Hâce "Muhammed Kâkû yetiş" diye çağırınca, derhal Kâkû'yu inleyerek (acıyla) muharebe ederken gördüler. Sonunda müslüman askerleri üstünlük sağladılar. Kâfirler de hezimete uğradı. (Yine) hemen o vakit Muhammed Kâkû'yu Çişt'te değirmenin çakıldağını (değirmen çarkının geri dönmesine mani olan âleti) kaldırırken ve durmadan değirmenin kapı ve duvarını döverken görmüşlerdi. Ondan sebebini sorduklarında bu hikâyeyi anlattı.

ÜSTÂD MERDÂN (k.s.)

Sincân (vilâyetinin) Havâf kasabasından ve Hâce'nin müridlerindendir. Nice yıllar (onun) istinca taşlarını ve abdest suyunu hazırlamıştı. (Hâce) birgün ona, vatanına dönmesini emretti. Üstâd ağladı ve "Ben Hâce'nin ayrılığına güç yetiremem" dedi. Hâce iyilik edip "her ne zaman bizim yüzümüzü görmek istersen, cismânî perdeleri ve mekânî uzaklıkları kaldırarak bizi oradan görebilirsin." dedi. Nitekim Hâce'nin buyurduğu gibi oldu. Üstad şöyle derdi: "Sincân'dan Çiştî'yi görürüm." Hicretin 411/1020 yılında vefat etti.

YÛSUF b. MUHAMMED b. SEM'ÂN (k.s.)

364 Hâce Muhammed b. Ebû.Ahmed'in kızkardeşinin oğlu ve mürididir. Ondan terbiye görmüştür. Hâce Muhammed 65 yaşına varıncaya dek evlenmemişti. Kendisine hizmet eden bir kızkardeşi vardı. kızkardeşi, eliyle iplik eğirir ve onun ihtiyaçlarına harcardı. Yaşı kırka varmıştı. Kardeşine hizmetinden dolayı, Allah Teâlâ'ya itaatla meşgul olması sebebiyle evlenmeye meyli yoktu.

Hâce Muhammed babası Hâce Ebû Ahmed'i rüyada gördü ve (babası) ona şöyle dedi: "Şâflân vilâyetinde adı Muhammed b. Sem'ân olan bir adam var, ilimleri tahsil etmiştir. Zamanını kurtuluşa yarayacak şeylerle geçirmiştir. Kızkardeşini ona nikâhla." Hâce de böyle istemişti. Hemşiresini ona nikâhladı. O da Çişt'i vatan kabul etti (ve orada yaşadı). Hâce Yusuf bu evlilikten doğdu. Hâce Muhammed de 65 yaşından sonra evlendi. Fakat hiç oğlu olmadı.

Hâce Yûsuf'u oğul edindi. Onun terbiyesini üzerine aldı. İlimleri tahsil etmesine, Hak Teâlâ'nın yoluna girmesine rehberlik etti. O da, onun vefatından sonra makamını doldurdu (halifesi oldu). Hâce Yûsuf'ta da elli yaşından sonra, (halktan) ayrılma ve kopma arzusu belirdi. Hâce Hacı Mekkî'nin –ki çok ulu ve Ebû İshâk Şâmî'nin çok ziyaret ettiği bir kişiydi– mezarı yanındaki bir yer içerisinde, ğaybtan gelen bir sesin işaretiyle bir çilehane kazmak istedi. Şimdi de o yer onun çilehanesidir. Sonra bel ve kazma getirdiler. O yer kazılması mümkün olmayan sert bir yerdi. Hâce çapayı getirdi. (Kazma işini) kendi eliyle kuşluk vaktinden öğleye dek bitirdi. Oniki yıl onun içinde gününü geçirdi.

Sekr, hayret ve dehşet onu o kadar mağlup etmişti ki, bazan hizmetçisi abdest için eline su dökerken, abdest esnasında kendisinden geçer, bir saat kadar gaybet durumunda kalırdı. Sonra yine kendine gelip abdestini bitirirdi.

Şeyhülislâm Ebû İsmâil Abdullah Ensârî (k.s.) Çişt mezarlığına gittiği vakit onunla görüşmüştü. Herât'a dönüşünden sonra meclislerde, toplantılarda onu beğendiğini söylerdi.

Hicrî 459/1067 yılında vefat etti. 84 yıl yaşadı. Ölürken büyük oğlu Hâce Kutbüddîn Mevdûd'a ilim tahsil etmesini vasıyyet etmişti. Onu halîfe tayin etmişti.

MEVDUD ÇİŞTÎ (k.s.)

365 Yedi yaşında iken Kur'an'ı ezberlemiş, ilimleri tahsil etmekle meşgul olmuştu. 26 yaşına gelince Ulu babası Hâce Yûsuf vefat etmeden evvel onun yerine (halife) tayin etmişti. Övülecek hasletleri vardı, beğenilen fiilleriyle tanınırdı. (Yaşadığı) vilâyetin insanları ona müridlik ederler, ona inanır, boyun eğer ve sevgi beslerlerdi. Şeyhülislâm Ahmed en-Nâmıkî el-Câmî'nin sohbetinde bulunma şerefine, onun terbiyesiyle yetişme devletine ulaşmıştı. O zamanlar Hz. Şeyhülislâm Câm vilâyetinden Herat'a gelerek (şeref vermişti). Havas (seçkin kişiler) ve avam (halk) onlardan bir takım kerametleri ve olağanüstü olayları müşahede etmişlerdi. Hepsi de onun müridi ve ona inananlar olmuştu. Şöyle bir hikâye o vilâyetin etrafına ve civarına yayılmıştı. (Hâce Mevdûd) Herât civarından bin mürid ile Çişt'e yönelmişti. "Hâce Mevdûd Çiştî, Şeyhülislâmı vilâyetinden çıkarmak için pekçok müridi ile geliyor." diye haber getirdiler. Şeyhülislâmın müridleri bu haberi saklıyorlardı. Onların kendileri hepsinden daha iyi bilirlerdi. Birgün sabahleyin ortaya bir sofra getirdiler. Şeyhülislâm "Bir saat sabrediniz. Yolda gelen elçiler vardır." dedi Bir saat geçince hizmetçi Şeyhülislâm'a gelerek "O topluluk geldi" diye haber verdi. Sonra onları getirdiler. Selâm verdiler ve selâmlarına cevap aldılar. Yemeklerini yediler, sonra sofrayı götürdüler. Şeyhülislâm "Ne için geldiniz? Siz mi söylersiniz yoksa biz mi söyliyelim?" dedi. Onlar "Hz. Şeyh söylesin." dediler. Hz. Şeyh de "Sizi, zühd sahibi Hâce Mevdûd, Ahmed'e (yani bana) "Bizim vilâyetimize niçin geldin? Selâmetle geri dön, yoksa gereği gibi sizi geri döndürürüm." demeniz için gönderdi." dedi. Elçiler onu doğruladılar. Sonra şöyle söyledi: "Eğer vilâyetten murad, bu köyler ise, bunlar bu adamların mülkleridir. Ne onundur, ne de benimdir. Eğer vilâyetten kastı, adamları ise bunlar Sencer'in tebaasıdır. Bu takdirde de Şeyhlerin şeyhi Sencer olur. Eğer vilâyetten muradı, benim ve Hak Teâlâ'nın veli kullarının bildikleri şey ise, yarın ben onlara vilâyet (denen) iş nedir? Nasıl bir şeydir? Gösteririm." O, bu sözü söyleyince büyük bir bulut geldi. Hiç kesilmeden gündüz, yağmur yağdı. Ertesi gün sabah Şeyhülislâm "Binekleri hazırlayınız. Gidelim." dedi. Müridleri "Bundan sonra yağmazsa (bile), bu iki üç günde hiçbir denizcinin sudan geçebilmesi mümkün değildir." dediler. Şeyh "Kolaydır. Bugün biz denizcilik yapalım." dedi. Sonra gittiler. Sahraya çıktıklarında Şeyhülislâm baktı. Bir bölük in-

sanın silâhlarını bağlıyarak, kendi başlarına gittiklerini gördü. "Bunlar kimlerdir?" diye sordu. "Müridleriniz ve sizi sevenlerdir. "Bir topluluk sizinle savaşmaya geliyorlar." diye işitmişler" cevabını verdiler. Şeyh şöyle buyurdu: "Bunları geri
366 döndürünüz. Ok ve kılıç Sencer işidir. Bu topluluğun silâhı başka bir silâhtır. Sonra Şeyhülislâm birkaç kişi ile yola koyulup su kenarına geldiklerinde, suyun çok olduğunu gördüler. Şeyhülislâm "Bugün kararımız; bizim denizcilik edeceğimiz şelindedir." dedi. Ve Maârif'ten söz etti. Gönüller o kadar zevklendi ki, herkes şaşkın ve hayran kaldılar. Sonra Şeyhülislâm "Hepiniz gözlerinizi yumunuz ve üç defa "Bismillâhirrahmânirrahîm" deyiniz." dedi. Gözünü erken açan herkes pabucunu ıslattı. Geç açan ise kendini suyun öte tarafında pabuçları kupkuru olarak buldu. Elçiler bu durumu görünce, acele (at) sürüp, Hâce Mevdûd'a geldiler ve durumu ona anlattılar. Kimse inanmadı. Hâce Mevdûd da silâhlanmış iki bin mürid ile Şeyhe doğru yola çıktı. Yolda şeyhe uğradılar. Şeyhin bakışı Hâce Mevdûd'a değip, göz göze gelince (Hâce Mevdûd) hemen atından indi, gelip şeyhin ayağını öptü. Şeyh elini onun arkasına koyup, "Vilâyet işini nasıl görüyorsun? Onların vilâyetinin tehdid ve silâhla olmıyacağını bilmedin mi? Yürü atına bin. Henüz daha çocuksun. Ne yaptığını bilmiyorsun." dedi. Sonra gelip köye girdiler. Şeyhülislâm müridleriyle bir mahallede, Hâce Mevdûd da müridleri ile bir (başka) mahallede konakladılar. Ertesi gün Hâce Mevdûd'un müridleri "Biz Şeyh Ahmed'i vilâyetinden çıkarmak için gelmiştik. O ise bugün bu köyde bizimle oturuyor. Bu konuda daha iyi düşünmek gerekir." dediler. Hâce Mevdûd "Bana şöyle hareket etmemiz daha doğru görünüyor: "Sabahleyin kalkıp onun huzuruna varalım ve bize de ruhsat vermesini isteyip geri dönelim. Zira onun işi bizim pazumuzun kuvvetince değildir." dedi. Müridler ise "Biz de birbirimizle tanıştık. Şunun doğru olduğuna karar verdik: Bu iş için bir câsus görevlendirelim. Öğle uykusu vaktinde, halvete çekilip yanında kimse kalmayınca, yanınızda birkaç kişi ile gidelim, semâ yaparak, bir hal hasıl edelim. O esnada da ona bir şeyle (manen) vuralım." dediler. Hâce de "Bu doğru değildir. O keramet ve velâyet sahibi (veli) bir kişidir." dedi. Fakat müridler inat edip, Hâce'nin sözünü dinlemediler. Öğle uykusu vakti gelince şeyhin müridleri dağıl-

dı. Hizmetçi, üzerinde uyuması için birşey sermek istedi.
367 Şeyh (k.s.) ona "Bir saat bekle. Bana bir durum göründü." dedi. Birden kapı çalındı. Hizmetçi kapıyı açınca Hâce Mevdûd'u gördü. Hace Mevdûd bir bölük insanla gelip içeri girdi. Selâm verip semâ' yapmaya ve bağırmaya başladılar. Şeyhülislâm başını kaldırıp "Hey hey Sehlâ" dedi. Bir kişi "Neredesin" diye ses verdi.

Sehlâ ismindeki bu kişi, Serahs'lı mecnunların akıllılarından, keramet sahibi, sürekli olarak Şeyhülislâm'ın hizmetinde olan birisiydi. (Sehlâ) hemen o an hazır oldu. Şeyh onu, onların üzerine (saldırmaya) çağırdı (o da manen saldırınca) (Bir bölük insan) paşmaklarını ve tülbentlerini orada koyup kaçtılar. Sadece Hâce Mevdûd kaldı. Büyük bir utanç içerisinde ayak üzerinde durdu Af dileyip, başını açtı ve "Size malum olduğu üzere benim bu işe rızam yoktu" dedi. Şeyh "Doğru söylüyorsun. Ama niçin bunlarla geldin?" deyince, "Hata ettim, affet" dedi. Şeyh te "Affettim. Yürü, bu topluluğu (geri) döndür ve sadece iki hizmetçi alakoy. Üç gün bekle" dedi. Hâce öyle yaptı. Ondan sonra şeyhin huzuruna geldi "Dediğiniz gibi yaptım. Şimdi ne buyurursunuz? Onu yapayım." dedi. Şeyh "şeyhlikten vazgeç. Hâce "Kabul ettim. Şemdi ne buyurursunuz." dedi. Şeyh "ilim tahsilini bitirince Hânedânını diriltesin. Zira baban ve dedelerin ulu ve keramet sahibi kişiler idi." dedi. Sonra Hâce "Bana, hânedânı diriltmeyi emrettiniz. Sizler de mübarek ve uğurlu olsun diye benim hanedâna oturulmamı (iclâsımı) emrediniz." deyince, Şeyh "İleri gel" dedi. O da ileri geldi, eline yapışıp, onu seccadesinin kenarına çekti. Hâce Mevdûd'u yanına aldı, üç kere "İlim şartıyla" dedi. Sonra Hâce üç gün şeyhin hizmetinde kaldı. Pekçok faydalar elde etti, (gönül alıcı) iltifatlar gördü, sonra dönüp gitti. Ondan sonra az da olsa fırsatını bulunca ilimleri tahsil etmek, marifetlerini tamamlamak için Belh ve Buhârâ taraflarına gitti. Dört yıl süreyle imkân ve gücü yettiğince bu konuda gayret gösterdi ve o diyarda, her yerde, ondan garîb (harika) hadiseler, hayrete düşüren kerametler müşahede ettiler. Fakat bunları açıklamak uzun sürer.

Ondan sonra Çişt'e geldi. Müridlerinin ve kendisinden istifade edenlerin terbiyesiyle meşgul oldu. Etraftan pekçok istekli onunla sohbet ve ona hizmet etmek için yola çıktılar. Lâkabı Vâdî Rukneddîn Mahmûd olan ve Sincân vilâyetinin Hâf köyünden olan Sincân Şâhı, Hâce'nin şerefli sohbetiyle şereflenmiş ve epey bir süre Çişt'te kalmıştır. Dediklerine göre;

368 Sincân Şâhı Çişt'te kaldığı sürece tahareti (temizliği) gerektirecek bir eksiklik yapmadı. Ne zaman temizlenmek gerekli olsa atına biner, Çişt'ten dışarı çıkar uzaklara giderdi. Orada def-i hacet edip yine geri dönerdi. Ve şöyle derdi: "Çişt mübarek bir yer, saygıdeğer bir makamdır. Böyle bir yerde edep dışı hareket etmek uygun değildir." Derler ki: Çoğunlukla ona Hâce-i Sincân derlerdi. Hâce Mevdûd ona Şâh lakabını taktı. Rukneddîn Mahmûd bu lakapla daima övünür ve kendini aziz sayardı.

Hâce Mevdûd hicrî 527/1133 yılında, Sincân Şâhı da Hicrî 597 yılında vefat etti.

AHMED b. MEVDÛD ÇİŞTÎ (k.s.)

Çok uluydu. Babasından sonra onun yerine geçti. Bütün zümrelerin kabul ettiği bir kişiydi. Bütün yaratıklara umumî bir şefkati ve mükemmel bir mürüvveti vardı. Derler ki: "Bir gece rüyâsında Hz. Peygamber'i gördü. Rasulullah şöyle buyurdu: "Ey Ahmed, eğer sen bizi arzu etmiyorsan, biz seni arzu ediyoruz.". Sabah olunca kendine hiç kimsenin tanımadığı üç uygun arkadaş seçti. İki şerefli haremi (Mekke ve Medîne) -Allah buraların şan ve şerefini daha da artırsın- ziyaret etmek için yola çıktı. Haccın şart ve rükünlerini yerine getirince, Medine'deki mübarek hareme ve Hz. Mustafa'nın şerefli Ravzasına -ziyaretçilerine Allah lutf u ihsan eylesin- yöneldi. Altı ay orada kaldı."

Dediklerine göre, onun Harem'de devamlı kalması ve oradan ayrılmaması buranın hizmet ehline ağır geldi ve onu incitmek istediler. Ravza-i Şerîf'ten bir ses geldi. Orada hazır olanların hepsi "Onu incitmeyiniz. Çünkü o bizim arzuladığımız kişilerdendir." diyen bir ses işittiler. Medine'den döndükten sonra Bağdat'a geldi. Şeyh Şihâbuddîn Sühreverdî'nin hankâhına indi. Şeyh ona çok saygı gösterdi, hürmet etti. Bağdat halifesi görmüş olduğu bir rüyaya binaen onu davet etti. Ona karşı ikram etme ve hürmet gösterme vazifesini yerine getirdi. O da halifeye tesirli pekçok va'z ve gönüle tesir eden nasihatlar etti. (Bunların) hepsi hüsn-i kabul gördü ve bu nasihatlara karşılık Halife ona lütuf ve ihsanlarda bulundu. Halifenin hatırı için bir parçasını aldı, dışarı çıkıp onu da fakirlere paylaştırdı. Oradan Horasan'a gitti. Doğumu hicrî 507 yılında, vefatı hicrî 577/1181 yılında oldu.

EBÛ VELÎD AHMED b. EBÜ'R-RECÂ (k.s.)

Herat'a bitişik olan Âzâdân köyündedir. Zâhirî ve bâtınî ilimleri
369 bilirdi. İmam Ahmed b. Hanbel'in (r.a.) öğrencilerindendir. Buhârî Sahih'inde ondan hadis rivayet etmiştir. Başlangıçta çok malı vardı. Hepsini hacta, hadis (rivayet etme) maksadıyla (yaptığı seyahatlarde) ve savaşta harcardı. Herat'tan çıktıktan sonra, her ne zaman malı bitse yine Herât'a gelir, mülklerinden bir kısmını satıp tekrar yolculuğa çıkardı. Sonunda bu şekilde malını tamamen harcadı.

Derler ki; dostlarından birisinin dört bin akçeye ihtiyacı oldu. Ona (bu ihtiyacını) hissettirdi. O kişi evine gidince Ebü'l-Velîd dört bin akçeyi bir keseye koyup ona gönderdi. (Bu miktar) o kişiye yetti. (Bu olayın) üzerinden bir müddet geçtikten sonra o meblâğ toplayıp, bir para kesesine koyup yine Ebü'l-Velîd'e geldi, selâm verdi. Ebü'l-Velîd "Eğer selâmı almak vacip olmasaydı senin selâmını almazdı.m Şu dört bin akçenin ne önemi vardı da onu geri gönderdin?" dedi. Hicrî 232/846 yılında vefat etmiştir. Kabri de Âzâdân köyündedir. Ziyaret ve teberrük edilmektedir.

ABDULLAH HEREVÎ (k.s.)

Bu kitapta geçen "Şeyhülislâm" tabirinden kastolunan kişidir. Nitekim kitabın başında da buna işaret edilmiştir. Ebû Mansûr Mettü'l-Ensârî'nin ahfadındandır. Mettü'l-Ensârî de, Rasulullah Medine'ye hicret ettiklerinde devesinin önünde durduğu evin sahibi Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin oğludur. Mettü Ensâ-rî, müminlerin emiri Hz. Osmân'ın halifeliği sırasında Ahnef b. Kays'la Horasan'a gelmiş ve Herât'ta yerleşmiştir.

Şeyhülislâm demiştir ki: "Benim babam Ebû Mansûr Belh'te, Şerîf Hamza-i 'Ukaylî ile beraber bulunmuştur. Bir vakitte bir kadın Şerîf 'Ukaylî'ye "Ebû Mansûr'a şöyle de, beni hanımlığa kabul etsin" dedi. Babam bu konuda şöyle demiştir: "Bende asla evlenme düşüncesi yoktu. Teklifini kabul etmedim. Şerif bana "Sonuda bir hanım alacaksın ve bir oğlun olacak. Hem de nasıl bir oğul." dedi." Babam Herât'a gelince, evlenmiş ve ben dünyaya gelmişim. Şerîf te Belh'te "Bizim Ebû Mansûr'un Herât'ta bir oğlu oldu. "Çenân mehin Câmi'i Makâmât (ulu mertebelere hâiz)" demiş." Şeyhülislâm bu konuda şöyle der: "Bu sözler âferin (bravo, yaşa) kelimesi anla-

mındadır ve bütün iyi dilekleri kapsamına alır. yani (sözün) güzelliği tarife sığmaz."

370 Yine şeyhülislâm der ki: "Ben Kuhendez'de doğmuşum ve orada yetiştim. Benim doğumum hicrî 396 yılı Şaban ayında cuma günü güneş batarken olmuştur."

Yine şöyle der: "Ben baharda doğmuşum. Baharı çok severim. Ben güneş Boğa burcunun 17nci derecesinde iken doğmuşum. Güneş o derecye her varışında bir yılım tamamlanır (bir yıl yaşlanırım). O zaman (Boğa burcunun 17nci günü) baharın ortasındadır. Gül ve fesleğenlerin açma zamanıdır."

Yine demiştir ki: "Ebû 'Âsım benim pirimdir. Aynı zamanda akrabamdır. Ben çocukken ona giderdim. Bir vakitte ona vardım. Önüme ekmek ve üskûre ile kâme yani ekşice bir şey getirdi. Okuyuculuk yaparak bana bazı şeyler okuyuverirdi. Onun ermiş ihtiyar bir hanımı vardı. O şöyle dedi: "Benim pirim Hızır (a.s.), Abdullâh'ı gördü. (Bu kimdir?) diye sordu 'Falan kimsedir' dedim. O 'Doğudan batıya dek bütün cihan bunun şöhretiyle dolacaktır' dedi." Şeyhülislâm devam ederek şöyle dedi: "Bu türlü soru sormak Hızır (a.s.)ın adetidir. Bildiği halde yine sorar. O kadın, heybetli ve yüce bir kadındı. Pûşenk'te bulunurdu."

Şeyhülislâm doğunca Hızır hanıma, "O çocuğu Herat'ta da gördün mü? Doğudan Batıya dek âlem onun ünüyle dolup taştı." dedi.

Yine o yüce kadın şöyle demiştir: "Benim pirim Hızır (a.s.) "Sizin şehrinizde bir pazarcının oğlu vardır. Onyedi yaşındadır. Onun kim olduğunu ne babası bilir, ne de kendisi bilir. Muhtemeldir ki, yeryüzünün her tarafında ondan daha ulu bir kimse yoktur. Ve doğudan Batıya dek (her taraf) onun (nuruyla) dolup taştı." dedi.

Bu yüce kadının şöyle bir hali vardı: Onun birbuçuk yaşında bir küçük kızı vardı. Hak Teâlâ'yı dileyip, o kızcağızı koydu ve hacca gitti. Harem şeyhi Şeyh Ebû Üsâme bu kadınla yüzyüze görüşmek üzere geldi. Zira onun amcasıydı. Bu kadının bir mürekkeb hokkası vardı. "Hak Teâlâ'dan benim için bu kâğıda birşeyler yazıverin" diye pirlerin önüne bu hokkayı getirirdi.

Şeyhülislâm der ki:

"Beni önce bir kadının mektebine verdiler ve "Ona zarar verir" dediler. Dört yaşına gelince beni Mâlînî mektebine verdiler.

Dokuz yaşına girince, Kadı Ebû Mansûr ve Cârûzî'den imlâ yazdım. Ondört yaşındayken meclis kurup vaaz kürsüsüne oturttular. Küçükken edeb mektebinde diğerlerini kıskandıracak şekilde şiir söylerdim.

371 Yine demiştir ki: "Hâce Yahyâ 'Ammâr'ın yakınlarından birinin çocuğu da dil ve (edeb mektebinde) benimle beraberdi. Ben düşünmeden (irticâlî olarak) Arapça şiirler söylerdim. Çocuklar benden "falan konuda bir şiir söyle" diye şiir söylememi isterlerdi. Ben de onların istediklerinden daha fazlasını söylerdim. Bir vakitte bir çocuk babasına "o, istediğimiz her konuda şiir söylüyor" demiş. Babası faziletli bir kişiydi. Oğluna "okula varınca ona şu beyti Arapça'ya çevirmesini söyle" demiş:

"Gün sürûr içinde geçen gündür.
Diğer günler ise kötü düşüncelilerin günüdür.
Bu beyti hemen Arapça'ya çevirdim:
Ömür oldur ki geçe hasıl edip zevk u sürûr
Ömür sayma anı kim, şiddetle ede mürûr
Fırsat-ı vaslı sakın fevt edeyim deme ki devr
Nice müştâkı karîb olmuş iken eyledi devr"
Aşağıdaki mısraı "Arapçaya çevir" dediler o da çevirdi:
Su birgün birlikte aktığı nehre erişir.
'Ârızın fikriyle yaşımın aktığı budur
Ki ezelden su akageldiği ırmağa akar"

Yine Şeyhülislâm demiştir ki: "Mektebte Ebû Ahmed adında yüzü sevimli bir çocuk vardı. "Onun için bir şiir söyle" dediler. Ben de şunu söyledim:

Yârin cemâl-i ferhi, eder meh ü mihri esîr
Âhû gibi bakışları vurur felek-i şîrine tîr

Yine demiştir ki: "Benim düzgün bir vezinle yazılmış, insanların ellerinde veya defterlerinde yazılı altı bini aşkın Arapça şiirim vardır."

Yine demiştir ki: "Bir vakite, hatırımda ne kadar Arapça şiir var diye saydım. Yetmiş binden fazla imiş."

Yine bir vakitte demiştir ki: "Ezberimde önceki ve sonraki Arap şairlerinin şiirlerinden seçilmiş yüzbin beyit vardır."

Yine demiştir ki: "Sabahları Kur'an okumak için Kur'an öğreticisine varırdım. Sonra döner derse giderdim. Altı kâğıt (kadar ders)

yazıp ezberlerdim. Dersimi bitirince, kuşluk vakti edebiyat hocasına varır, gün bitinceye kadar yazardım. Zamanımı buna adamıştım. Benim için dinlenmek diye birşey yoktu. Yani işim bitmezdi, bilâkis artardı.

372 Çoğu günler, yatsı namazından sonra sabaha kadar çalışırdım."

Yine demiştir ki: "Geceleri mum ışığına karşı (dönerek) hadis yazardım. Ekmek yemeğe elim değmezdi. Babam ekmek parçalarını lokma lokma yapıp ben yazı yazarken ağzıma verirdi."

Yine demiştir ki: "Hak Teâlâ bana öyle bir hafıza vermiştir ki, kalemimden dökülen her şeyi ezberlemiş olurdum."

Yine demiştir ki: "Tek tek isnâd ile üçyüzbin hadis ezberlemişimdir."

Yine demiştir ki: "Rasulullah'ın hadislerni toplama yolunda çektiklerimi hiç kimse çekmemiştir. Nîşâbûrdan Dizbâd'a kadar, bir konaklama yerinden bir başka konaklama yerine varıncaya dek yağmur yağıyordu. Koynumdaki hadis defterleri yaş olmasın diye bu mesafeyi eğilerek gittim."

Yine demiştir ki: "İlim tahsil etmeye başladığımda Allah rızası için, Rasulullah'ın sünnetine yardımcı olmak niyetiyle yola çıkmam. bana yeter."

Yine demiştir ki: "Zamanımda benim yaptığımı kimse yapmamıştır. Eğer ben elimi vücuduma koysam "bu nedir?" derlerdi (Halbuki ben) onu hadisle tutardım."

Yine demiştir ki: "Ben üçyüz kişiden hadis yazmışımdır. Bu üçyüz kişinin hepsi sünnî ve hadis âlimi idiler. Bid'atçı ve re'y taraftarı değildiler. Böyle bir şey ise hiç kimseye nasib olmamıştır."

Yine demiştir ki: "Az vasıta ve kısa senedle rivayet edilen pek çok hadisi, râvileri re'y taraftarı ve kelâmcı oldukları için terketmişimdir. Çünkü Muhammed b. Sîrîn; "Bu ilmin (hadis ilminin) hapsi dindir. Sika ve güvenilir kimselerden hadis rivayet etmek gerektiği için, hadis alırken kimden rivayet ediyorsunuz, buna iyi bakın." demiştir. Nîsâbûr'da Ebû Bekr Hayrî'ye eriştim. O kelâmcı ve Eş'arî mezhebine bağlı olmasına rağmen ondan hadis yazdım. (Zira) onu âlî isnâd hadisleri vardı."

Yine demiştir ki: "Ben Kur'an tefsiri ve Tezkire (biyografi) konusunda Hâce İmam Yahyâ 'Ammâr'ın öğrencisiyim. Eğer ben onu görmeseydim, tefsir ve biyografi konusunda ağzımı açmazdım. Ben ondört yaşındayken Hâce Yahyâ Kuhendez ahalisine

şöyle derdi: "Abdullah'ı hoş tutun. Çünkü ondan imamlık kokusu geliyor."

YAHYÂ b. 'AMMÂR ŞEYBÂNÎ (k.s.)

Şeyh Ebû Abdillâh Hafîf'i Şîrâz'da görmüş, onun sohbet meclisinde bulunmuş idi. Şeyhülislâm der ki: "Rüsûm (zahiri) ilimlerini Herât'a Hâce Yahyâ getirdi. Sohbet meclisi kurmak, Hz. Peygamber sünnetine uygun hareket etmek (gibi davranışlar) onun vasıtasıyla tazelendi."

373 Kadı Ebû Amr Bistâmî Herât'a geldi. Hâce Yahyâ'nın meclisinde vardı. Meclis bitince (kürsüden) aşağıya indi ve onun önüne gitti. O da yerinden kalkıp şöyle dedi: "Doğudan batıya dek deniz ve karaları dolaştım. Taze dini Herât'ta buldum. "Nîsâbûr'da da ululara aynı sözü (Herât'ta buldum diye) söylemişti. Kadı Ebû Amr ulu idi. Vaktinin imamı, cihanın da biriciği idi. İmam Yâfi'î Tarih'inde şöyle der: "Hicrî 408 yılında vefat eden Ebû Amr el-Bistâmî Muhammed b Hüseyn eş-Şâfiî, Nîsâbûr kadısı, Şâfiî mezhebi şeyhlerindendir. Hadis rivayet etti ve mezhepleri öğretti. Taberânî'ye ve onun halkasındakilere ders yazdırdı."

Yine şeyhülislâm der ki: "Bir vakitte Hâce 'Ammâr hastalanmıştı. Sıhhata kavuşunca meclisini topladı. Kürsüsü üzerinde iki kişi ellerinden tutup minbere çıkardılar. Şöyle dedi: Yahyâ Ammar bütün bu yüceliğini bu ağacın başında (kürsü ve minberde) elde etmiştir. Fakat şimdi artık buna kadir değilim." Sonra ekledi: "Şöyle dediklerini işittim: 'Yahyâ Ammâr'ın ayağını içeri çektiler. Yani dünya yurduna gelip gitmesini sona erdirdiler.' Muhammed Mustafa'nın ayağını içeri çektier yerine Ebûbekr (r.a.) oturdu. Hz. Ebûbekr'in ayağını içeri çektiler yerine Hz. Ömer oturdu. Hz. Ömer'in ayağını içeri çektiler, Hz. Osman yerine oturdu. Hz. Osman'ın ayağını çektiler yerine Hz. Ali oturdu. (Allah hepsinden razı olsun). Benim ayağımı da içeri çekerlerse Abdullah gelir, yerime oturur, ilhad ehlinin ve bid'atçıların beynine vurur." dedi." Şeyhülislâm bu konuda şöyle dedi: "Ben o sırada kürsünün dibinde oturmuştum. Hâce "Abdullâh bu çocuktur" diye beni göstermişti. Bu sebeple Şeyh 'Amû bana "O Abdullah sen miydin?" dedi. And olsun ki olay böyle olmuştu." İmam Yâfi'î'nin Tarih 'inde şöyle der: "Hicrî 402 yılın-

da imam ve vâiz Yahya b. Ammâr eş-Şeybânî es-Sicistânî Herât'ta vefat etti."

Şeyhülislâm der ki: "Ulu şeyhleri görmek sufilerin sünetidir (adetidir.). "Falan piri görmüştür, filan şeyhle sohbet etmiştir." şeklinde söylenilen sözler, o mertebeye erişen kişiler hakkında söylenmektedir.

Yine der ki: "Şeyhlerin yüzünü görmeyi ganimet olarak kabul etmek gerekir. Zira pirlerin yüzünü görme fırsatı kaçarsa onu telafi etmek mümkün olmaz. O, daima bulunan birşey değildir. Arafat (ta vakfe) her zaman olur, ama onların yüzünü görmek ise her zaman olmaz. Onu kaybedenin tekrar bulması mümkün değildir."

Yine dedi ki: "Hadiste, ilimde ve şeriatta benim pirim çoktur. Ama hakikat ve tasavvufta pirim Ebü'l-Hasan Harakânî'dir (r.a.). Eğer ben Harakânî'yi görmeseydim hakikat nedir bilmezdim, daima bu onunla yani nefs, hakikatla karışırdı."

374 Yine dedi ki: "Şu sözle o bana pîr olmuştur: "O ki, yer ve uyur (O, sûfî değil), diğer bir şeydir. Bundan sonra, bende ondan hiçbirşey kalmadı. Zira böylece ilm-i hakikat bilinmiş ve görülmüş oldum.

Yine dedi ki: "Hacca gitmeye karar vermiştim. Rey şehrine kadar vardım. O yıl kafileye katılma imkânı olmadı. Dönüşte Harakânî'nin sohbetine vardım. Beni gördü ve "İçeri gir ey benim maşûkum. Sen denizden geldin" dedi. Allah'tan başka hiçbir kimse onun ne dediğini bilmezdi. O gaybten haber verirdi." Makâmât sahibi Şeyhülislâm demiştir ki: "Sen denizden geldin" sözünden kasıt sen cem gemisiyle tefrika denizinden geldin demektir" Allah onu ödüllendirsin.

Yine Şeyhülislâm dedi ki: "Harakâni bana saygı gösterip, konuşma esnasında "benimle münazara et. Çünkü sen âlimsin. Ben se cahilim." dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Harakân'da Harakânî, Herât'ta Tâkî olmak üzere bu iki kişiden ulu hiçbir kimseyi görmedim ve işitmedim. O iki kişinin bana saygı gösterdiği gibi başka birine saygı gösterdiklerini görmedim ve işitmedim. Harakânî'nin müridleri bana "Otuz yıldır Harakânî ile sohbet ederiz. Hiç senin kadar bir başkasına saygı gösterdiğini görmedik. Onun seni gözettiği gibi bir başkasını gözettiğini görmedik" dediler.

Şeyhülislâm dedi ki: Bunun esbebi şu idi: "Beni ona göndermişlerdi. Birgün ona dedim ki, "Ey şeyh, sana sorum var." O da "Sor yavrum! (Sor ey o kimse ki ben onun ma'şukasıyım)" dedi. Üçünü dille, ikisini de gönülle olmak üzere beş soru sordum, hepsini cevapladı. Benim iki elimi dizinin üstünde tutmuştu. Bundan habersiz nara attı, gözlerinden ırmak gibi yaş akıyordu ve bana hitab ediyordu.

EBÛ 'ABDULLÂH TÂKÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. el-Fadl b. Muhammed et-Tâkî es-Sicistânî el-Herevî, Mûsâ b. 'İmrân Cîreftî'nin mürididir. Zâhiri ve bâtınî ilimlerde âlim idi. Şeyhülislâm dedi ki: "O benim pirim ve üstadımdır. Hanbelîler'in itikat sistemini benimsemişti. Eğer ben onu görmeseydim, Hanbelîler'in inanç tarzını bilemeyecektim. Ben asla, ondan daha heybetli bir kimse görmedim. Onu âmâ iken gördüm. Şeyhler ona saygı gösterirlerdi, velâyet ve keramet sahibi idi. Keskin bir firaseti vardı, bana saygı gösterdiği ve beni gözettiği gibi, bir başkasına saygı gösterip gözettiğini görmedim.

375 Bana şöyle demişti: "(Ey) Abdullah b. Ebî Mansûr, Subhanallah! Allah senin gönlüne nur koymuş." Şeyhülislâm (söze devam ederek) "Onun nasıl bir nur olduğunu bilmem için kırk yıl lazımdı." dedi. Şeyh Ebû Abdillâh et-Tâkî hicrî 406/1015 yılı safer ayının ilk günü vefat etmiştir.

Şeyhülislâm dedi ki: "Hak Teâlâ) beni, Muhammed Kassâb'ın gözüne ve gönlüne ulu gösterdi. Ama beni Harakânî anladı, Muhammed Kassâb da bana son derce saygı gösterirdi. Öyle ki arkadaşının babası için bir tülbent alması için benimle pazara kadar geldi. Ve: "Otuz yıldır buradıyım ve bu pazara uğramamışımdır." dedi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebû Abdullâh Bâkûy-i Şîrâzî hoşca yolculuklar yapmış. (Bu seferler sırasında) çağındaki şeyhlerin hepsini görmüştü, onlara ait hatırında çok hikâye vardı. Ben ondan otuz bin hikâyeyi seçip yazmışımdır. Ayrıca ondan üçbin hadis yazdım."

Şeyhülislâm dedi ki: "O sultan idi. -Tasavvuf arada bahane- bütün ilimlere dair bilgisi vardı. Onun bana hürmet ettiği gibi hiç kimse hürmet etmezdi. Her ne zaman huzuruna varsam, ayağa kalkardı. Nîsâbûr şeyhlerinden İbn Ebü'l-Hayr gibilerine ve başkalarına

kalkmazdı. Muazzam bir firaseti vardı.

Şeyhülislâm dedi ki: "Rey'den döndüğümde Şeyh Ebû Abdillâh Bâkû'nun hangâhına vardım. Benim o hankâhta üç dostum vardı. Bunlar Mekkî Şîrâzî, Ebü'l-Ferec ve Ebû Nasr Terşizî idi. Şeyh Bâkû "Ebü'l-Ferec" diye çağırdı. O da odasından koşarak çıktı ve "Buyur" dedi. Şeyh ona "Bu âlim bu hankâhtan yolculuğa çıktığı zaman ben sana ne dedim." dedi.

O da cevaben: 'O yolculuğa çıkıyor. Ama ne o yolculuğa göredir ne de yolculuk ona göre bir iştir. Ona lâyık olan halka kurup oturması ve O'ndan söz söylemesidir' dediniz." dedi. (Bunun üzerine) ben "keşki bu sözü o zaman söylemiş olaydı da, bu zahmet ve yolculuk fayda etseydi" dedim. Ama Harakânî'yi görmem gerekiyormuş. Zaten benim bu yolculuğum onun içindi."

EBÛ HASAN BİŞRÎ SENCERÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "O benim pirlerimdendir. Ben üç ulu kimse göndüm. Bunlardan ikisi, Harakânî ve Tâkî kalblerdeki sırları çözen iki kişiydi. Üçüncüsü ise Ebü'l-Hasan el-Bişrî idi. O, sufilere dair rivayetlerde güvenilir bir kimseydi. Görülmesi gereken pek çok şeyhi görmüştü. Onlardan çeşitli sözleri dinleyerek, başkalarına rivayet edebiliyordu. Şeyh Sîrevânî, Serkî, Ebü'l-Hasan Cehdam, Ebûbekr Tarsûsî ve Yahîd
376 (Nüceyd) gibi Harem-i şerif şeyhleri ile bunlar dışında kalan vaktinin pek çok şeyhini görmüştü. Şeyh Ebû Abdillâh Hafîf'in öğrencisiydi. Husrî, Nûrî ve Ebû Zür'a-i Taberî'yi görmüştü."

EBÛ KASR BÜSTÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "O ulu kişiydi. Benim yaşadığım günlerde yaşadı. Fakat babamın meşreb (ve mizacına) uygun olmadığı için, babam beni ona göndermezdi. Ben küçükken, babam cuma günlerinde beni pirlere hizmet için gönderirdi. Onlar da elleriyle başımı sıvazlardı. Babam beni Ebü'l-Kasr'ın yanına göndermezdi. Bununla beraber o da cuma namazlarının kılındığı mescide gelirdi. Ebü'l-Kasr melâmet ehli bir adamdı. Babamsa dindar idi. Ebü'l-Hasan Tîşesâv ve kardeşi, Şeyh Ebû Muhammed Ebü'l-

kasr'ın müridleri idiler. Onlar nurlu pirlerdi. Çok fazla nara atarlardı. Ebü'l-Kasr'ın müridlerinin hepsi bu hususta öyle idi. O ikisi Ebü'l-Kasr'dan menkıbeler anlatırlardı."

KÂKÂ AHMED SÜNBÜLÎ ve ONUN KARDEŞİ HÛRÇE (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Kâkâ Ahmed Sünbülî; kardeşi Muhammed Hûrçe'den ulu idi. Batınî ilimlerde ondan daha iyiydi. Kardeşi ise zahiri ilimlerde ondan daha temiz ve meşhur idi. O (Kâkâ Ahmed Sünbülî) büyük bir derviş idi. Kerametler ve velâyetlere sahipti. Bana karşı son derece saygılı idi."

EBÛ MANSÛR MUHAMMED ENSÂRÎ (k.s.)

Şeyhülislâmın babasıdır. Şerif Hamza-ı 'Ukaylî'nin de müridiidir. Ebü'l-Muzaffer Tirmizî'nin hizmetinde bulunmuştu.

Şeyhülislâm dedi ki: "Ahmed Kûfânî bana şöyle dedi: "Hep bu işle uğraştın, dünyayı dolaştın. Niçin babanı görmedin?"

Şeyhülislâm şöyle dedi: "Ben yetmiş yıl boyunca nice yıllar ilim öğrendim ve yazdım. Çok zahmet çektim. İtikâdî konularda ilk bilgilerin hepsini babamdan öğrendim. Fakat babam zâhid (kurrâ) idi. Doğru, takva ve vera' sahibi bir kişiydi. Kimse onun yaptığını yapamaz, Onun davrandığı gibi davranamazdı."

Şeyhülislâm yine dedi ki: "Babamın hakkımda muazzam bir sırrı (kanaati) vardı. Bana demişti ki: "(Ey) Abdullah, Fudayl b. 'Iyâz ve İbrâhîm Edhem senden daha faziletli kişilerdir, der dururdun, dedi. Babam benimle ilgili bir rüya görmüş. Fakat bana anlatmazdı. Ama "hergün bu rüyayı tabir ediyorum, doğru çıkıyor." derdi."

Şeyhülislâm dedi ki: "Babamın mücerred (bekar) iken tertemiz vakti varmış ve gönlü huzurlu imiş. Ama çoluk çocuğa karışınca, o hali kaybetti. Daima kendini kınar ve canı sıkılırdı. Canı sıkıldığı sırada bir kere bize şöyle dedi:

377 "Sizinle benim aramda ateşten deniz olsun. Biz ne günah ettik! O istedi. Hanımı, oğlu ve kız meydana geldi. Yani hakkın muradı öyleydi." Birgün yine gönlü daraldı. "Sübhânekallâhümme" (Ey Allahım seni tesbih ederim) dedi, dükkandan kalkıp Belh'e gitti. Piri

Şerîf Hamza-i 'Ukaylî'nin huzuruna vardı." Hicretin 430 yılı Şaban yında vefat etti. Belh'te pirinin yanında defnettiler.

EBÛ MANSÛR SÛHTE (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Mansûr Suhte, Kuhendez'de bir pir idi. Bir vakitte kendisini Allah'ın sevgisinde yakmak için ateşe attı, yanmadı. Onun için adını Sûhte koydular." Dinine bağlı, takva sahibi dürüst bir kişi idi.

AHMED ÇİŞTÎ ve KARDEŞİ İSMÂ'ÎL ÇİŞTÎ (k.s.)

(Aynı ismi taşımalarına rağmen) Bunlar Ebû Ahmed Abdâl dışında kişilerdir. Çünkü Ebû Ahmed Abdâl ilk sufilerdendir. Şeyhülislâm onu görmemiştir. Bunlar Hâce Ahmed Mevdûd'un dışında kişilerdir. Çünkü Hâce Ahmed Mevdûd sonraki sufilerden olduğundan Şeyhülislâmı görmemiştir.

Şeyhülislâm demiştir ki: "Ben melâmet yolunda, Ahmed Çiştî'den daha kuvvetli ve daha olgun bir başka kimse görmedim. Çiştî'lerin hepsi öyle idiler. Halktan korku (ve kaygıları) yoktu. Batınî konularda cihanın efendileri idiler."

(Çiştî) üç defa çöle gitmeye karar verdi. Bu konuda kendisini tam manasıyla ihlâslı görmediği için çölün başından geri dönmüştü. Bütün hallerinde ihlâs vardı, riyakârlık yoktu. Hiçbir şekilde, şeriatta gevşek olmayı uygun görmemiştir. Çünkü gevşeklik mühimsememekten doğar. O, şeyh Ahmed Neccâr'ı ve başka sufileri görmüştü."

Şeyhülislâm dedi ki: "Ahmed Çiştî ulu idi. Bana hürmet ederdi. Bana ettiği hürmeti kimseye etmemiştir. O, sakalını benim ayağıma süren bir kimseydi. Bir vakitte Şeyh Ebû Nasr Tâlikânî'nin ziyaretine gitmişti. Ondan şu beyti duymuştu:

Dirîğâ fart-ı cehlinden sanırdım ben hüdâdânım
Bu cünbüşten perîşânım, bu dânişten peşîmânım

Şeyhülislâm dedi ki: "Yüz görünümü ve firaseti, Ahmed Çiştî'nin kardeşi gibi olan bir başkasını görmedim. O bana hizmet ve hürmet ederdi. Ben Kuhendez'de (sohbet) meclisi topla-

mıştım. Benim meclisime katılanlardan, onunla sohbet eden biri vardı. O kişi benim sözlerimi ona naklederdi. O şöyle derdi: "Bu sizin aliminiz bizim mahalledendir. "Allah biliyor ki, ne onun sözüne
378 tamahım vardır ve ne de o söz bana sermayedir. Ondan sonra beni davet etti. Dünya neyi var neyi yoksa bana saçtı. Daha sonra soğukta ve karda Benâzây (Benâzân) yönüne doğru gittik. O beni oraya götürdü. Bizim her işimiz orada ortaya çıktı."

EBÛ NASR SÛHÂNKER (SEVHÂNKER) (k.s.)

Çiştî'nin dostlarındandı. Keskin bir firaseti vardı. Biz Benâ-zân'a gittiğimizde mevsim kıştı. O civarın şeyhlerinden 62 kişi orada bulunuyorlardı. Kırk küsur gün ben onlara vaaz ettim ve hakikat ilminin yayılması ve ifşâsı orada olmuştu. Oradakilerin hiçbirisi benimle beraber olmadı. Onların hepsi velâyet, keramet ve firaset sahibi kişilerdi. Onlar hayatta olunca Türkmen'den hiç kimse Horasân'a gelmedi. Ebû Hafs Ğâvurdânî benim sözlerime gözünü ve kulaklarını açmıştı. O sayısız ve apaçık keramete sahipti.

Şeyhülislâm dedi ki: "Eğer bu Ebû Ğâvurdânî hayatta olsaydı siz onun elbisesini soyardınız ve ona bakmazdınız. Ben onu seyyid ve ulu görürüm. Büyük kerametlerle ve muazzam firasetle Hakkın dostlarından biri idi. Hakkın dostları Hakkın gayretiyle örtülü olurlar, Hakk'ın dostlarından olmayan Hak dostlarını anlamasın diye. Meselâ, Ebû Bişr gibi ki, Kevâşân'da güvercin onun sözüyle yere indi. Ahmed Mercâne ve Ahmed Kâh Destânî gibi ki, bir dutun dalı üzerinde raks ederdi. Ben orada kırk günden fazla kaldım. Hergün bir kimseye misafir oldum ve (bu arada) bin ikiyüz çeşit hediye gelmişti. Ama ben bir eski seccâdeden başka bir şeyi eve götürmedim. O günlerden birgün sema ederdim. Perişan haldeyken elbisemi parçalardım. Semaı bitirince ulu camiye vardım. Henüz semaın mestliği üzerimde idi ki, onlardan biri çıkageldi. Ve "Seninle sema eden genç kimdi.", dedi. "Hangi genç" dedim. "Elinde uzun bir nergis dalı tutan ve seninle semada dönen genç, her ne kadar nergisi birinin önüne getirse o kimse semada sermest olur ve güçsüz kalırdın" cevabını verdi. Ben de "Bunu kimseye söyleme" dedim. Ondan sonra birbirimizle buluşmadık. Meğer Ebû Hafs bana ve dostla-

ra veda etmeye gelmişti. Çünkü dünyadan gitmek istemişti. Ve o hafta içinde vefat etti. Ebû Bişr Kevâşânî, Hafız İshâk'ın cemaatının sohbet meclisinde bana: "Ey âlim oradan buraya geldin, otur.
379 Burada ben seninleyim." dedi. Sonra sanki dilim tutuldu. Daha önce konuşulan hiç bir söz hatırıma gelmedi. Kendi kendime: "Bu ne iştir. Hiç böyle bir şey olur mu?" dedim. Bu durum evrâd olarak okuduğum şu âyete varıncaya dek devam etti: "İnsanlardan kimi de, Allah'tan gayrısını ona emsâl koşarlar. Sonra dilim açıldı aralıksız söz söyledim.

AHMED HÂCÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ahmed Hâcî benim pirlerimdendir. Şeyh Husrî'yi, Ebü'l-Hasan Tarzî'yi ve diğer şeyhleri görmüştü. Onlardan bazı hususları rivâyet ederdi. Ona "Husrî ile ilgili hatırında kalan birşey var mıdır?" dedim. O da bunu söyledi: "Şeyhlerden birisi ile Husrî'ye vardık. Yiyecek hiçbirşey yoktu. Şeyh Husrî dua ederek; 'Ey efendim, biz senin hayvanlarınızız. Hayvancıklarını yemle' dedi ve elini birbirine vurdu." Şeyhülislâm "Sen onun yemeğe muhtac olduğuna bakma. Allah'tan başkasına ihtiyacını arzetmediğine bak." dedi.

EBÛ SELEME-i BÂVERDÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebû Seleme-i Bâverdî, hatip, sufi ve seyyah bir kişiydi. Benim pirlerimdendir. Çok yaşlı bir pirdi. Ebû Abdillâh Rûzbârî, Abbâs Şâir, Ebû 'Amr Bahîd (Nüceyd) ve Ebû Ya'kûb Nehrecûrî gibi, pek çok şeyhi görmüştü."

EBÛ ALİ KEYYÂL (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ben Ebû Ali Keyyâl'in şeyhini görmüştüm. Ama (o zaman) küçücük olduğumdan, (tam) tanıyamadım. Ebû Ali Keyyâlulu idi. Sistân şeyhiydi. Melâmet yolu üzerine idi. Onun şanı kerametten yüce olduğu için onu kerametleriyle övmek (uygun) olmaz. Üç kişi; o, Şeyh Ahmed Nasr ve Ebû Sa'îd Mâlînî sufiler konağının sofasında idiler. Ben de orada hazır idim."

EBÛ ALİ ZENGER (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Ali Zenger de benim pirlerimdendir. Ulu bir sufiydi. Ebü'l-Abbâs Kassâb Âmilî'yi görmüştü ve ondan bazı şeyler anlatırdı."

EBÛ ALİ PÛTEGER (k.s.)

Şeyhülislâm "O da benim pîrlerimdendir. Cömert kişiydi. Şeyh Hurî'yi görmüştü. Ondan bazı şeyler anlatırdı." dedi.

EBÛ NASR KABBÂNÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebû Nasr güzel yolculuklar yapmış ve çok şey görmüştü. Şeyh Ebû 'Amr İkâfî'yi görmüş ve ona uyup hizmet etmişti. Ebû 'Amr Bahîd'i (Nüceyd) görmüştü.
380 Şiblî'nin öğrencisi olan Şeyh Ebû Abdillâh Mânek'i de Ergân'da görmüştü. O bana onlardan bazı şeyler anlatmıştı."

İSMÂ'ÎL NASRÂBÂZÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Bu, Şeyh Ebü'l-Kasım Nasrâbâzî'nin büyük oğludur. Ondan hadis öğrenmiş ve babasına ait hikâyeler işittim."

EBÛ MANSÛR GÂZER (k.s.)

Şeyhülislâm "Şeyh Ebû Mansûr azametli bir pir idi. Pek çok şeyh görmüştü. (Şeyh) 'Amû'dan ulu idi. Şeyh Ahmed Neccâr Esterâbâdî'yi ve Luma' (isimli kitabın) sahibi Ebû Nasr Serrâc'ı görmüştü." dedi.

İSMÂ'ÎL DEBBÂS CÎREFTÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "İsmâ'îl Debbâs benim pirlerimdendir. Muhaddisti. Şeyh Mü'min Şîrâzî'yi görmüştü. Ondan bazı şeyler anlatırdı."

EBÛ SA'ÎD MU'ALLİM (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Sa'îd mu'allim, nurlu bir pirdi. Temiz gönüllü ve doğru idi. Beyaz hırka giyerdi. Şeyh İbrâhîm Kîlî'yi (Keyyâl'i) görmüştü."

MUHAMMED EBÛ HAFS KÛRETÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Muhammed Ebû Hafs ulu idi, muazzam bir vakit sahibi idi, benim pirlerimdendir. Bir zamanlar hasta oldu. Topluluk onu görmeye vardılar ve söze başladılar.

O topluluğun içinde birisi onun önünde bir iddiada bulundu. Ebû Hafs ona güç yetiremedi. Gayretine dokundu, yerinde sıçrayıp üç kere "Hak" dedi. Bir süre sonra, "Estağfirullâh (Allah'tan yarlığ dilerim), estağfirullâh, estağfirullâh. Zayıf olmuşum." dedi ve özür diledi."

'AMÛ (k.s.)

Künyesi İsmâ'îl'dir. Adı Ahmed b. Muhammed b. Hamza es-Sûfî'dir. Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh 'Amû Horasân'ın hizmetçisi idi. O benim ferşâdımdır. Yani ben sufilerin edeb ve erkanını ondan öğrenmiştim. Ben onun müridi iken, o da benim müridim idi. Ben onunla hemkâse idim (aynı çanaktan yerdim). O olmadığı zaman onun yerine ben olurdum. Sefere çıkınca mektupları bana gönderirdi. Çağındaki şeyhleri görmüştü. Şeyh Ebü'l-Abbâs Nihâvendî –açıklaması daha önce geçti–, ona 'Amû lâkabını takmıştı. Nîsâbûr'da Şeyh Ebûbekr Ferrâ'yı görmüştü. İlk yolculuğunu ve haccını Şeyh Ahmed Nasr Tâlkânî ile yapmıştı. Buhara'da Şeyh Ebûbekr Fâlizbânî'yi görmüştü. Cüneyd ve Şeyh Ebûbekr Müfîd'i de gör müştü. Cüneyd ve Şeyh Ebûbekr
381 Sîrevânî ile sohbet etmiştir. Bütün Harem-i Şerîf şeyhleri ile, Ebü'l-Hayr Çiştî, Muhammed Sâher, Cuvâlker Şeyh Ebû Üsâme, Ebü'l-Hasan Serkî Ebü'l-Abbâs Kassâb ve bunların dışında kalan zamanın şeyhlerini görmüştü. Onlar ona iyi davranmışlardı. Şeyh 'Amû da onlara güzel hizmet etmiş ve rahata kavuşturmuştu. O şeyh Ebü'l-Ferec Tarsûsî'yi görmüştü. Hicrî 441/1049 yılı recep ayında vefat etmiştir. 91 yıl yaşamıştır."

AHMED KÛFÂNÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ahmed Kûfânî, 'Amû'nun hizmetçisi idi. Çok pir görmüştü. Faydalı yolculuklar yapmıştı. Birgün bana "Biz kimleri gördüğümüzü senden öğrendik." Yani onları gerçek (manada) sen anlamışsın." demişti."

EBÛ HASAN NECCÂR (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "O Kuhendez'de dülger idi. Heybetli ve ulu bir kişiydi. Kimse onu tanımazdı. Bir vakitte onu Mekke'de gördüler. Yanında müridlerinden abdest kırbasını taşıyan elli kişi vardı. Husrî'nin himetçisi Hilâl bana şunu anlatmıştı: Husrî dedi ki: "Güneş ancak benim iznim ile doğar."

Şeyhülislâm dedi ki: "Kâdı İbrâhîm Bâherzî bana şunu anlattı: "Allah Teâlâ'yı rüyada gördüm. Dedim ki: 'Ey Allahım kul sana nasıl erişir?'. (Allah Teâlâ) dedi ki: 'Onu benden alıkoyan hiçbir engeli kalmayınca'"

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebû Alî Siyâh'ın yüzünü görmek bana nasib olmadı. Çünkü Harakân'dan geri döndüm. Tesâdüfen Şeyh 'Amû da ondan (Ebû Ali Siyâh'tan) dönüp, geliyormuş. Bana ondan bazı şeyler anlattı. Ben de ona Harakân'dan bahsettim." Ebû Alî Siyâh, ulu kişiydi. Söz ehli, büyük keramet ve velâyet sahibiydi.

Şeyhülislâm dedi ki: "Pîr Muhammed Kişver tevbekâr ve dürüst kimseydi. Onun riyazetleri vardı. Sürekli (yemeden içmeden) oruç tutardı. Bir vakitte yine böyle oruç tutuyordu. Ben de onunla kırk güne kadar oruç tuttum. Sonra "O, orucunu 80 güne çıkardı" dediler. Bazıları da "yüz güne çıkardı" dediler, Allah daha iyi biliyor. Bana "Eğer bu işte sabit olursan doğu ve batıda senin benzerin (bir başkası) olmaz." denilmişti.

Şeyhülislâm dedi ki: "Muhammed Şükruf (Şîgerf) dava ve kuvvet sahibi muhteşem bir pir idi ve bana melâmeti o hikâye etmişti."

382 Şeyhülislâm dedi ki: "Ben iki kere Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr ile beraber oldum. O sarığını başından çıkarıp ve önündeki Mısır kilimini (seccadeyi) bana vermiştir. Pişmiş şalgamı da ağzıma koymuştur. Her yanına vardığımda ayağa kalkardı. Bana çok hürmet ederdi. Bununla birlikte o çok az kişiye hürmet ederdi. Benim itikad konusunda onunla ihtilâfım vardı. (Ona muhalefet ettiğim konulardan) biri de, tarikatta şeyhlerin yoluna uygun iş işlememesiydi. Zamanın

şeyhlerininin bazısının arası onunla iyi değildi."

Şeyhülislâm dedi ki: "Ahmed Hadraveyh birgün Bâyezîd'in önüne "Yarab, bizim ümidimizi kendinden kesme." dedi." Bayezid ise "Ya Rab ümidlerimizi kendinden kes." dedi. Şeyhülislâm (bu konuda) dedi ki: "Ahmed Hadraveyh'in dediği (söz) avam içindir. Bâyezîd'in dediği ise Havâs (seçkin) içindir. Zira ümid bir hastalık olup mevcud olmayan içindir. Elde edilen (mevcud) bir şeyi ümid etmek ise bahis konusu değildir."

Ebûbekr Dükkî "Âfiyetle (esenlikle) tasavvuf olmaz" demiştir.

Şeyhülislâm dedi ki: "Eğer sufi isen, bir dava olan hallerini, riya olan fiillerini, manasız olan sözlerini itham et (kusurlu bul).

Civanmerd bir kişi "Eğer beni sağ sâlim buradan kurtarırsan, asla seni zikretmeyeceğim (Allahım)" dedi. Çölden kurtulunca rastladığı bir kişi onu evine götürdü, yemek verdi. Doyuncaya kadar yiyerek canını teslim etti. Şeyhülislâm dedi ki: "Eğer o civanmerd yaşayıp Hakk'ı anmasa şeriatı mahvolurdu. Eğer ansa, verdiği sözü tutmamış olurdu. O (sözünde) sâdıktı, meşguliyeti ona yetti. O bu sözü alay ve bayağılık olsun diye söylemedi. Belki kendinin (Allah'ı) anması, Hak için âr olur diye böyle demiştir (Hakk'ı onun şanına lâyık bir şekilde anamadığı için böyle demiştir).

Şeyh Ebû Ali Siyâh Merv'de; "Herhangi bir şeyin bir miktarı, gitse geride bir miktar kalır. Fakat şeratın bir miktarı giderse geride hiçbir şey kalmaz." demiştir. Şeyhülislâm (bu konuda) şöyle demiştir: "O gayet güzel söylemiştir, durum dediği gibidir. Şeriatın tam olması lâzım. Şeriatta fazlalık ve ilave bir noksanlıktır. Şeriat su gibidir. Su(yu) belli bir miktarda içmek gerekir. Eğer fazla içersen zarar verir, az içersen susuzluğunu gidermez."

Mürta'iş der ki: "Kendimi zâhirde halktan biri olarak görmedikçe, bâtında (seçkin kişi olarak) görmedim."

Şeyhülislâm "Bu sözün manası "Şeriatım saf (ve dürüst) olmayınca hakikatım da dürüst olmadı" demektir." dedi. İster hadisten, ister şeyhlerin (hayat) hikâyelerinde olsun, övülen hasletlerden, beğenilen hallerden her ne işitirse onu uygulamak Şeyhülislâmın adeti idi.

Şeyhülislâm demiştir ki: "Peygamberimizden bir sünnet size
383 nakledilince, eğer o sürekli olarak onu yapmaya ve onu adet

edinmeye kadir olamazsanız, hiç değilse bir defa onu işleyiniz. O zaman adınızı Sünnîler zümresine (arasında) sayarlar." ve yine aynı şekilde "haklarında "onların ardından gidiniz ve onların yolu üzerine amel ediniz." dedikleri şeyhlerin güzel ahlâkın-dan ve hallerinden eğer hepsini yapamazsanız, bari bir kısmını işleyiniz." buyurmuşlardır.

"Bir vakitte yolda gidiyordum. Bir derviş Allah için "Bir şalvara ihtiyacım var." dedi. Benim hatırıma imamın hikâyesi geldi; şöyle ki: İmamın biri ata binip giderken, bir derviş "Bana bir şalvar bağışla" diye ona and vermiş, İmam da atından inip ona şalvarını vermişti. (Yanındaki) adamlar "Niçin böyle yaptın? Bu dilenciler, yalancı ikiyüzlüdürler." dediler. O da "Ben de öyle olduklarımı biliyorum. Allah'ın adını anıp benden istedi. Buna kulak asmayıp onun ihtiyacını görmeyip, onu ümitsiz etmeyi uygun görmedim." dedi." Şeyh şöyle devam etti: "Ben de öyle yaparak, o dervişe şalvarımı verdim."

Yine demiştir ki: "Çok defa sohbete (vaaza) iğreti elbise ile gittim. Çok defa otla geçindim ve çok kere başımın altına kerpiç koyarak yattım. Bununla beraber o vakitte arkadaşlarım, dostlarım ve öğrencilerim vardı. Onların hepsi zengin ve malları olan kişilerdi. Her ne istesem verirlerdi. Ama hiçbir şey istemezdim. Onlara halimi belli etmezdim. "Benim hiçbir şeyimin olmadığını ve kimseden de hiçbir şey istemediğimi bilmelerine ne lüzum var." derdim. Ben daha küçükken babam dünyadan el çekmişti. Ve dünyalığını elden çıkarmıştı. Benim dervişliğimin ve sıkıntımın başlangıcı o vakitte başladı."

Şeyhülislâm dedi ki: "Benim kışın cübbem yoktu ve çok ta soğuk vardı. Kendi evimde üstünde yatabileceğim kadar bir hasırım ile bir de örtüneceğim bir keçe parçası vardı. (Bu keçe parçası ile) eğer ayağımı örtsem başım açık kalır, başımı örtsem ayağım açık kalırdı. Yastık yaptığım bir kerpiç vardı. Meclis elbisesini çıkarıp astığım bir çivi vardı. Birgün bir aziz içeri girip, benim durumumu gördü. Parmağını ısırıp ağlamağa başladı. Bir saatten sonra sarığını başından çıkarıp önüme koydu."

Şeyhülislâm dedi ki: "Meclis okuyucularına verecek bir şeyim yoktu. Kimseden de istemezdim. Bu sebeple gönlümde bir elem vardı. Bir şahıs Danyâl peygamberi rüyasında gördü. Ona "Falan dükkânı Abdullâh'a bırak da, onun parasını okuyuculara versin."

demiş. Danyâl (a.s.) bu düşünceden bizi kurtardı. Bunun üzerine o şahıs ta o dükkânın parasını okuyanlara verdi."

384 Şeyhülislâm dedi ki: "Bir akçaya altı batman ekmek verirlerdi. Bununla beraber ona da kadir olmayıp, ıspanak yerdim."

Şeyhülislâm dedi ki: "Allah Teâlâ ömrümde, yarım gün bile beni dünya peşinde koşarken görmemiştir. Şimdi dünya nimetleri önüme serildi. Ama ondan bana ne? Eğer onu (dünya nimetlerini) kabul etmezsen kâfir (nankör) olurum. Eğer onun gönlümde kadr u kıymeti varsa kâfir olayım! Ben ondan kurtulup o bana lazım olmayınca bu feth (ikrâm) gerçekleşmedi. Hz. Süleymân'ın mülkü olsa bile ondan bana ne? Bir zamanda birşey görmüştüm. O şey bana hoş gelmişti ve (o bana) gerekliydi, onda gözüm kalmamış, gönlüm onu istemiş idi.

Onu bana şimdi verdiler ve ben derim ki: "Bu filân vakit gördüğüm ve gönlümden geçirdiğim bir şeydir. O zaman bana gerekliydi ama, vermedi, şimdi veriyor."

Şeyhülislâm meclisine gelip giden bir Türk şeyhin başında bir kalkan miktarı bir nur gördü. Birgün şeyh Ahmed Kûfânî'ye "Hâce'nin başı üzerinde o nurdan kalkanı sen de görüyor musun?" dedi.

O da "görüyorum" cevabını verdi. Şeyhülislâm dedi ki: "Kûfânî bunu görmüyordu. Fakat o, Türk'ün birşey gördüğü halde "görmüyorum" demesini istemedi. O Türk hacca gitti, geri geldi. Ondan sonra o nuru görmedi." Şeyhülislâm dedi ki: "O Türk "Şimdi o nuru görmüyorum. sebebi nedir?" dedi Dedim ki: "Şimdi kendini mağfiret olunmuş sayarsın. Kendi kendine kıymet verip hacceyledim, hacı oldum dersin. Halbuki o zaman kendini muhtaç bilirdin ve bize teşne idin. Dervişlik dilemek için ehildin, müştaktın (buna can atıyordun)."

Şeyhülislâm dedi ki: "Herkesin bir putu yani bir ma'şûkası (tutkusu) var. Bahar vakti de benim ma'şûkumdur. Ben baharı severim. Bir vakitte hava sıcaktı. Güller açmıştı. Gülleri seyredip, gözüm gönlüm açılsın diye içime bir arzu düştü. Kâzegâh'a vardım. Bir bahçede iri bir lâle gördüm. Öyle sevimli bir lâleydi ki, ondan daha sevimli (bir lâle) olması düşünülemezdi."

Yine dedi ki: "Bir vakitte canım sıkılmıştı. Evimin selâmlığında oturmuş düşünüyordum. Ansızın bir yel esti ve sekiz köşeli bir kağıt yukarıdan aşağıya düştü. Onda yeşil yazıyla "Ferahlık,

ferahlık" yazılmıştı."

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Ebü'l-Hayr Tînâtî sekiz yıl Mekke'de ikamet etti, kimseden birşey dilenmedi. Bir kimse fakir olsun, bir vakit Mekke'de kalsın ve istemesin bu çok zor bir iştir. 80 gün geceli gündüzlü bir şey yememişti. Açlıktan dolayı hastalandı. Halsiz düştü. İki rekat namaz kılmak için sürünerek Makâm-ı İbrâhîm'e vardı. Halsizlikten uyuya kaldı.

385 Allah Teâlâ'yı rüyada gördü. Allah Teâlâ ona ne dilersin?" dedi. O da "memleketin gözetleyicisi olmak" dedi. Allah Teâlâ "verdim, daha ne istersin?" deyince, "hikmet (isterim)" cevabını verdi. Allah Teâlâ "Onu da verdim." buyurdu. Sonra uyandı. "Şeyhülislâm dedi ki: "Onun memleketin gözetleyicisi olmak dediği şeyden biri şu: Görüyorum ki bazılarının alınlarına beyaz yazı ile "Said" (mutlu), diğer bazılarının alınlarına "şaki" (karabahtlı) yazılmış. Bir diğeri de şu: Her kim ülkesinden hac için yola çıksa ben onu görürüm."

Şeyhülislâm dedi ki: "Şakî kimdir? Bunu bilmek bana gerekmez. Bunu (bilmekte) ne fazilet vardır? ben herkesin gamını neden çekeyim? Ben kötü işlerle ilgilenmem. Ama hayırlı işlerle derhal ilgilenirim. Allah'a yakın olanların makamını bir bakışta görürüm. Ama cehennemlikleri bilmem, bilmekte istemem ama istesem bilirim.

Şeyhülislâm: "Beni bırakmıyorlar ki, velileri diğerlerinden ayırayım. Bir kere ayırmak istedim ama bırakmadılar." demiştir.

Şeyhülislâm der ki: Bazı kimseler firasetle söyler ve söylediğini de bilir, yani isterse bilir ve söylediğini görür. Firaset sayesinde görmesi daimidir. Bazı kimseler ise zaman zaman görür, bazan görür, bazan görmez. Galebe ve savlet halinde söyler, ağzından çıkan söz hakikat ve isabetli firaset olur. Ama onun bu durumdan haberi yoktur. Size göre bu iki durumun hangisi daha uludur?" Sonra dönüp şöyle dedi:

"Birinci durumda firaset süreklidir ve buna sahip olan velâyet ehlidir. Bu durum genellikle Abdâllara, hayırlı kişilere ve zâhidlere (has bir) durumdur. Sonraki durumsa, muhakkiklere (ehl-i tahkike, âriflere) aittir. Bu durum muhakkike bazan kapalı bazan da aşikar olur. Eğer şaka söylerse, o gerçek olur. Eğer gaflet halinde söylerse (söyleyen ilâhi bir) koruma altında olduğundan, dediği meydana gelir." Şeyhülislâmın menakıbını toplayan kişi der ki: "Şeyh böyleydi. Yani ikinci gruptandı."

Şeyhülislâm dedi ki: Ebü'l-Hüseyin Derrac Yusuf b. Hüseyin'i

görmek için Rey şehrine geldi. "Ebü'l-Hüseyn'in durumunu her kime sorduysa; "O zındıkla ne için var?" dediler. Bir ay kadar sonra onunla buluştu. Yûsuf b. el-Huseyn "Hatırında hiçbir beyit var mı?" dedi. Ebü'l-Hüseyn "var" dedi. Ezberinde Arapça bir beyit vardı onu okudu. Yûsuf b. el-Huseyn sema' edip coştu. Gözlerinden Tufan gibi yaşlar aktı. Sonra şöyle dedi: "Ey Ebü'l-Huseyn, hayret etme (ama), bir aydır Rey'de gezersin, benim halimi sorarsın ve sana "o zındıkla ne işin var" derler. Seher
386 vaktinden beri Kur'an okuyordum da gözümden yaş gelmedi. Şimdi senin okuduğun bir beyitle, bak ne hal ortaya çıktı." Şeyhülislâm "(Acaba) o önceden bu durumu biliyordu da hali kendine gâlip gelinceye (vecd haline) kadar halini belli etmedi mi? Yani herkes anlayamaz diye söylemedi mi? Yoksa, bu vecd hali kendine galip geldiği zaman o durumu öğrendi. Eğer böyleyse bu hal birinciden daha üstündür." dedi.

Şeyhülislâmın dilinden dökülen bu hikmetli ve nükteli sözleri açıklamak güçtür, belki de mümkün değildir. Bu tip sözlerin çoğu (daha önceki sayfalarda geçmiştir. Ve belki bazı sözleri inşaallah (ileriki sayfalarda) gelecektir. Burada bu kadarıyla yetinildi. (Şeyhulislâmın) vefatları. (doğumu 396'dır.), hicrî 481 yılı zilhicce ayının 22nci günü olan cuma gününde meydana gelmiştir. 84 yıl yaşamıştır.

EBÜ'l-LEYS BÛŞENCÎ (FÛŞENCÎ) (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Şeyh Bûşencî ulu ve ârif bir zattı. Yalın ayak yürür. "Yine o demiştir ki: "Pûşenk'ten Herât'a geldim orada kaldım mezarlıktan geçen yoldan giderdim. Bir hatun bir kabrin üzerinde oturup, "anasının canı, anasının bir taneciği" derdi. Ondan bana bir hal zahir oldu.

Şeyhülislâm dedi ki: "Tâbiîn'in ulularından Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Kûfi (ölüye ağlayan) bir ses işitse ağlardı. Bu taifeden biri "Ağlamaktan lezzet almak, ağlamanın kıymeti ve bahasıdır." demiştir."

Şeyhülislâm dedi ki: "Senin sohbetinden mahrum kalan gözlerinden akan hasret yaşından haz alır, sohbetine eren kulun hali acaba nɛ olur?"

Leys Bûşencî'nin kabri (Hıyâbânda'dır) yol üzerindedir. O

dünyadan gidince dostları, kabrine varıp, üzerine bir türbecik yaptılar. Üzerini de çardakla örttüler. Onlar burada kalırlardı. Neticede birer birer vefat edince onları o kabrin yanına defnettiler."

Şeyhülislâm dedi ki: "Onların kabirlerini Şeyh 'Amû bir bir bana gösterip "ateş (nar) satıcısının kabridir, bu filanındır." derdi." (Bu durum) Şeyhülislâma hoş gelip, onların yoluna uymayı beğenirdi. Dedim ki "Muhammed Abdullah Kâzer şöyle dedi: "Benim kendimde gördüğüm bütün iyiliklerin sebebi olarak, Leys Bûşencî'nin bana söylediği sırdır. Onun lezzeti hâla dimağımdadır." Bûşencî birgün Herât ırmağında boğulma (tehlikesi) geçirdi. Bir miktar (suda) çırpındı. Sonra "Allahım beni tut. Çünkü kurtulmak için gücüm
387 yok. Eğer sağ salim beni kurtarırsan üç defa sana İhlâs sûresini okuyacağım." diye dua etti. O şöyle dedi: "Oradan kurtuldum. (Verdiğim sözü tutmak için) dokuz yıldır İhlâs sûresini okumak isterim. Fakat buna gücüm yetmez. Her ne zaman "ehad" desem Mevlâ (Allah Teâlâ), 'O, dediğin benim. Ama "Ehad" kimdir, bilir misin?' der, beni geri döndürür tekrar başlatır."

MUHAMMED b. ABDULLÂH KÂZER (k.s.)

Herât'ta sufilerin ulularındandı. Keramet sahibiydi. Onu Târîh'te (muhtemelen Yâfi'î Tarihinde) şöyle zikretmişlerdir: "O Muhammed b. Abdullâh el-Kassâr el-Herevî şeyhlerinden Fütüvvet ehlinden ve şeyhlerin de en gençlerinden; civanmertlerinden olup rehberlik, ahlâk ve yol yönüyle en güzellerindendir."

Hâce Ebû Abdullâh Ebû Zehl'in ona büyük bir bağlılığı vardı. Onun için pek çok işler yapmıştı. Bir vakitte Hâce'ye "Hâce, benim için bu kadar iş yaptın, ama sonunda beni şehirden süreceksin" dedi. Hâce de: "Ben mi?" diye sormuş, o da "Evet, sen" demişti.

Zaman geçti, Hâce Ebû Abdullâh Herat'a başkan oldu. Muhammed b. Abdullâh Kâzer, muâmelât konusunda ve dünyayı terk hususunda sevilen sözler söyler ve gönüllere tesîr ederdi. Bu sebeple müslümanlar dünyadan el çektiler ve mallarından feragat ettiler. Hâce Ebû Abdullâh'a bu durum hoş gelmeyip Muhammed b. Abdullâh Kâzer'e şehirden gitmesini söyledi ve şöyle dedi: "Şehrin havalisinden nereye istersen oraya git, şehirde durma. (Çünkü) senin sözün insanlara zarar veriyor, yani halk dünyadan el çekince

Sultan'a ait gelir kesiliyor."

Hâce Ebû Abdullâh dört yıl hiçbir şey istemeden Şiblî'ye hizmet etmiş ve onun için çok mal harcamıştı. Şiblî ona Cevâd-ı Horasân (Horasân'ın cömerd kişisi) derdi. O (hadis) hafızı, güvenilir ve çok hadis rivayet eden bir kişiydi.

KURBENÇ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Yaşlı ve ulu bir dervişti, velâyet ve firaset sahibiydi. Kabri de bizim Kâzergâh'tadır. Birgün Hâce Abdullâh Ebû Zehl ona uğradı. Kurbenç dedi ki: "(Ey) Ebû Zehl oğlu, mümkündür ki seni aşağı indirip, beni yukarı çıkarsalar." Hâce ileri görüşlü bir kişi olduğundan onun ulu bir kimse olduğunu bildi ve "Seni yukarı çıkarıp beni aşağıda bırakmaları mümkün değildir." dedi. Kurbenç bunun üzerine "Ey Ebû Zehl oğlu incinme. Beni yukarıya çıkarıp ta seni aşağıda bırakmalarında ne fayda vardır?" dedi. Sonra bunun üzerinden bir hafta geçti. Horasan emiri onu yakalayıp (yukarı semte çıkardı, burada bulunan) Kılât kalesine gönderdi ve bir kümbete koyup kapısını kapattı. Orada vefat etti."

HÂCE HAYRÇE (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Hayrçe bir köleydi. Kabri Kâzergâh'tadır. Efendisi onda çok şeyler görür ve büyük kerametler müşahede ederdi. Onu azâd etti. Kâzergâh'a varıp orada bir küçük ev yaptı ve orayı makam edindi."

388 Şeyhülislâm dedi ki: "Ben onun efendisinin oğlunu görmüştüm. Bana ondan bazı şeyler anlatmıştı: "Bir vakitte sel gelmişti. Hayrçe taştan bir tepe üzerine çıkıp 'Yâ Rab, her kime gümüş gerekse gümüş ver. Her kime altın gerekliyse altın ver. Her kime toprak ve köle gerekliyse köle ve arazi ver. Her kime her ne lazımsa ver. Hayrçe'ye ise sen yetersin' derdi."

Şeyhülislâm dedi ki: "O hacamatçının kıskanılan bir hali vardı. Ama Hak Teâlâ'nın kullarını seçmesi bir sebep ve illete bağlı değildir. Bilâl-i Habeşî köle iken ilâhî huzura çağrıldı. Ebû Cehil, 'Utbe ve Şeybe Mekke'nin ileri gelenlerinden iken kovuldular. Bilâl ne yaptı, bunlar ne yaptılar, hiçbir şey! Her şey onun lûtuf

ve kısmet etmesine bağlı. Bu konuda söz söyemek yaraşmaz."

Şeyhülislâm dedi ki: "Bir kimsenin bir derdi olsa veya hastalansa Hayrçe ona fâtiha okudu. (Bunun üzerine) hemen o kişi rahata kavuşurdu. Bir vakitte bir âlimin dişi ağrıdı. Hayrçe'ye vardı. Hayrçe ona "Fatiha okuyup", üfürdü. Bu âlim Hayrçe'ye "Ey Hayrçe, Fatihayı doğru okuyamıyorsun, sana doğru (okumayı) öğreteyim." dedi. Hayrçe, lüzum yok, sen gönlünün dürüst olmasına bak, dedi. Bunun üzerine âlimin diş ağrısı arttı, yalvarmaya başladı. O da okudu hem ağrı sâkinleşti, âlim şifa buldu." Şeyhülislâm "Ben Harakânî'den onun ümmî olduğunu (okuma-yazma bilmediğini), elhamdülillâh diyemediğini işittim. O (Hayrçe) devrinin efendisi ve ğavsı idi." dedi.

EBÛ' ABDULLÂH MÂLÎNÎ (k.s.)

Herât'ın ulu şeyhlerindendir. Şeyh Amu'nun akranı olup onunla hacca gitmişlerdir. Harem-i Şerîf şeyhlerini görmüş ve onlarla sohbet etmişti. Zahiri ve batınî ilimleri bilirdi. Zühd ve vera'da çağında eşsiz idi. tecridden dünyayı terketmekten söz ederdi. Sözleri gönüllere çok tesir ederdi. Keramet ve velâyet sahibiydi. Onun müridlerinden Abdullâh b. Muhammed b. Abdirrahîm şöyle demiştir: "Benim şeyhim Ebû Abdullâh Ahmed Nasr birgün bana "Yürü, Mekke'ye var. Falan kimseye 'Şöyle şöyle yap' de." dedi. Sonra ben birkaç adım atıp kendimi Mekke'de buldum ve onun dediği kimseye o haberi ulaştırdım. Namazdan önce yine şeyhe geldim. Mekke'ye eriştiğim zaman, haccetmeyi diledim. (Mekke'de) buluştuğum (kimse bana, "Yürü, şeyhin sözüne aykırı hareket etme. Yoksa sonra gidemezsin ve üç ay yolda kalırsın." dedi."

389 Ebû Abdullâh Ahmed'in kabri Herât'ın Mâlîn (kasabasın) dadır. Şeyhülislâm ilk zamanlarda onun ziyaretine giderdi.

EBÛ NASR (k.s.)

Denildiğine göre, Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ca'fer zahirî ve bâtınî ilimlerde âlim idi. Zamanının fakihi idi. Aslen Kirmân'lı idi. Onun tevbesinin, tasavvufa yönelişinin sebebi şuydu: Birgün bir şahıs ona sordu: "Din imamları (müctehidler) şu ko-

nuda ne buyururlar" Bir şahıs gençlik yıllarında, sinirliliği için bir eşeğe ağaçla birkaç defa vurdu. Eşek, geriye dönerek "Ey efendi, bu öfkeyle bir mazlumun üzerine yürüdün. Ama yarın bu öfkenin hesabını nasıl vereceksin." dedi." Şimdi yirmi yıldır o şahıs ağlamakta, şu anda gözyaşları kana dönüşmüştür. O şahsın abdestinin ve namazının hükmü nedir?" Ebû Nasr bu fetvayı okuyunca, o sözün heybetinden aklı başından gitti ve o (ağlayan) şahsın sohbetine devam etmeye karar verdi. Onun dergâhına geldiğinde, o şahsın gözyaşı ve keder içide dünyadan gittiğini gördü. Cenazesine baktı, yüzü nuranî bir pir, sakalı ak ve iki gözlerinden akan kanlar yüzünde kurumuş, ama yine de gülüyor. Ebû Nasr onun gülmesine hayret etti, adamı kefenlediler ve hazırladılar, namazını kıldılar. Ebû Nasr oradan ağlayarak dönünce bir pirle karşılaştı. (O pir kendisine) "Ey genç, niçin ağlarsın. Sana Allah'ın kitabından bir âyet erişmedi mi? Niye onunla amel etmedin? Bu senin ağlaman eteği yananların ağlamasına benzer. Yüreği yananların ağlamasına benzemez" dedi ve geçip gitti. Ebû Nasr'ın derdine dert, yanışına yanış katıldı. Meşgul olduğu her işten vazgeçip, yolculuk ve seyahat etmeye karar verdi. Onun için "300 pire hizmet etti." derler. Hızır (a.s.)la sohbet etmek ona nasib olmuştu. Mekke, Medine ve Beytü'l-Makdis haremlerinde (civarında) ve bunların dışındaki yerlerde çileler çekti. İbadetler etti. Sonunda Herât'a geri döndü. 124 yıl yaşadı. Hicrî 500/1106 yılında dünyadan gitti. Kabri Hânçebâd'dadır. Ziyaret ve teberrük edilir.

SULTAN MECDÜDDÎN TÂLBE (k.s.)

Derler ki: "Sultan Mecdüddîn Tâlbe asker idi. Terk, tecrid ve tevekkül konularında eşsizdi. Abdâl'dan olup Herat camisinde
390 ikamet eden Derviş Muhammed Çerker (Curger), birgün mescidde uyumuş, elinde tuttuğu bardaktaki su dökülmüştü. Mescidin hizmetçisi gelip o suyu gördü, işemiş zannedip, ona öfkeyle öyle vurdu ki, vücudu yaralandı. Çerker âh edip gitti. Mescid ağaçtandı (âh'ın etkisiyle) bir ateş ortaya çıkıp mescidi yaktı. Çerker o yerden gidip, herkesin Fürûşân (satıcılar) dediği bir pazara vardı. Sultân Mecdüddîn Tâlbe'ye o hadiseyi haber verdiler. (Sultan) ardından gidip ona vardı ve "Çerker, müslümanla-

rın bu şehrini niçin yakarsın?" dedi. Çerker geri döndü. Gözyaşlarını o ateşe bıraktı. Ateş hemen söndü. (Sonra) şu rubâîyi söyledi:

Ol dün geceki âteş âlem efrûz
Kim bu dil pür ğamdan idi sûz âmûz
Bir dem meded erişmese kan yaşımdan
Olurdu serâser dil kerdûn pür sûz

Derler ki: "Bir vakitte sel geldi. Neredeyse Herât'ı alıp gidecekti. Sultan Mecdüddîn'e haber verdiler. O "benim hırkamı selin önüne koyunuz." dedi. Öyle yaptılar, sel hemen geri döndü. İmam Fahrud-dîn Râzî onun zamanında yaşamıştı. Onun sohbetiyle (Allah'a) yakınlaşmak ister ve onunla teberrük ederdi. Vefat edince Herât'ın içinde, Huşk ile Fîrûzâbâd arasında (bir yerde) defnettiler." Risâle-i gayetu'l-İmkân fî Ma'rifeti'z-Zemân ve'l-Mekân (isimli kitabın) sahibi Şeyh Mahmûd Üşnevî; onun türbesinde defnolunmuştur. Bu şeyh Mahmud, Mevlâna Şemsüddîn Muhammed b. Abdilmelik Dîlî'nin (Deylemî'nin) mürid ve öğrencilerindendi ki, şeyhlerin ve muhakkiklerin büyüklerindendir. Zamanın hakikatı ve mahiyetinin incelenmesi konusundaki sözler, eserlerinde mevcut olup bu hususlar başkalarının eserlerinde az bulunur.

EBÛ'ABDULLÂH MUHTÂR HEREVÎ (k.s.)

Herât'ın ulu şeyhlerindendir. Bâtınî ve zâhirî ilimleri (kendisinde) toplamıştı. Keramet ve velâyet sahibiydi. Onun kabir taşında "Hicretin 277/890ıncı yılında dünyadan gitmiştir." ibaresini bulduklarını söylerler. Demiştir ki: "Yemeği öyle ye ki, sen onu yemiş olasın. O seni yemiş olmaya. Eğer sen onu yersen (herşey) nûr olur. Eğer o seni yerse, her şey duman olur. Elbiseyi öyle giy ki, tabiatındaki bencilliği, övünmeyi ve kibri yaksın. Hastalıkların ateşini alevlendirecek şekilde giyme."

391 Yine demiştir ki: "Öyle bir işte ol ki sana Azrail gelince o işi değiştirmeye ihtiyaç duymayasın. Ve o işte bütün hallerin seninle (beraber) olsun. Bu iş yemek yemek veya diğer mübah bir iş bile olsa bâtında Allah için hâlis bir amel olması ve o işte niyetin Hak Teâlâ'nın rızasını kazanmak ve şeriatı korumak olması gerekir."

Yine demiştir ki: "Kulluğun aslı şudur: Zahirde öyle olasın ki,

sende şeriatın bütün (hükümleri) zahir olsun. Bâtında öyle olmalısın ki oraya zikirden başka birşey sığmasın.

Ebû Abdillâh Muhtâr'ın müridleri çoktu. Hepsi de keramet ve velâyet sahibiydi. Ebû Ya'lâ (Alî) b. Muhtâr el-'Alevî el-Hüseynî ve Fakîh Ebû 'Osmân Merğazî bunlardan idi. Ondan (Ebû Ya'lâ'dan) çok kerametler ve olağanüstü durumlar nakledilmiştir. Seyyid İmam denmekle ün yapmıştır. Kabri Ebû Abdullâh Muhtâr'ın ayak ucundadır. Fakîh Ebû Osmân Merğazî'ye (gelince) Allah'ı çok özlediği ve onun ateşine yandığ için "Şevk Sûhte" derlerdi. Onda garip ve acaib haller olmuştur.

Derler ki: "Herât'ta Seyyid İmam vefat ettiği gün Fakîh Ebû Osmân Merv-ı Rûd'ta idi. Orada içine büyük bir sıkıntı düştü. Öyle ki sonunda bu sıkıntıya takat yetiremeyip Herât'a geldi." Derler ki: "Seyyid İmamın vefat ettiği vakit geldiğinde, onun içine düşen ıztırabın sebebi bu idi (Seyyid İmamın ölümüydü)."

Şevk Sûhte vefat edince Hanânçe-i bâd (Hânçebâd) mezarlığında abdulvâhid b. Müslim'in ayak ucuna defnettiler.

ŞEYH EBÛ ZER BÛZCÂNÎ (k.s.)

Şeyhülislâm dedi ki: "Ebû Zerr Bûzcânî'yi gören bir kişiyi görmüşümdür. Sayyâd Gurgîr "Bûzcân'da iken üzerime büyük bir sıkıntı çökmüştü. Onu (görmeyi) çok istedim, buldum ve gördüm" dedi. Ebû Zerr Bûzcânî'nin zahirî kerametleri açıktı.

Derler ki: "Bûzcân'da bir medrese vardı ki Şeyh Ebû Zerr burada kalanlara evliyâ derdi. Birgün Ebû Zerr o medresenin kapısında yatmıştı. Medresenin hizmetçisi içeriden çıkıp geldi. Ebû Zerr ona "veliler ne yapıyor?" dedi. Hizmetçi "yiyecek birşey bulamadılar." cevabını verdi. O medresenin içinde bir dut ağacı vardı. (Ebû Zerr) hizmetçiye, "Var, o ağacı silkele" dedi. Hizmetçi varıp silkti. Ondan düşen her yaprak, saf bir altın oluyordu. Şeyhin önüne getirdi. (Şeyh) "Yürü, var. Bununla onlar için yiyecek satın alıver." dedi" Birgün Sultan Mahmûd'un babası Sebük-
392 tekîn —ki vefatı hicrî 387 yılında olmuştur— Ebû Zerr'i görmeye gelmişti. Ebû Zerr ona önemli nasihatler etti. Sultan Mahmûd henüz çocuktu. Onu Ebû Zerr'in huzuruna getirdi. Ebû Zerr ona çok iyi davrandı ve yanına aldı

Şeyh Ebû Zerr'in şiirlerindendir:

Bizi fehm eyler, ol ki cinsimizdir
Nola inkâr ederse sâiru'n-nâs
Beni rûz-i ezelde şâhâ sen
Satın aldın 'uyûbumu görüben
Yine ilmin odur, 'uyûbum ol
Ne için red olam kapından ben

AHMET NÂMEKÎ CAMÎ (536/1141) (k.s.)

Künyesi Ebû Nasr Ahmed b. Ebi'l-Hasan'dır. Resul (a.s.)ın vefat ettiği sene iman eden Cerîr b. Abdullah Becelî'nin evladındandır. Becelî şöyle demiştir: Müslüman olduğumdan beri Resûlullah (s.a.) beni hiç (birşeyden) menetmedi. Her gördüğünde de bana karşı tebessüm ederdi. Kendisi güzel ve boyu uzun idi. Emirü'l-Mü'minin Ömer (r.a.) Ona "Bu ümmetin Yusuf'u" derdi.

Hak Subhanehû ve Teâlâ, Hazreti Ahmed Nâmekî'ye kırkiki evlât vermişti. Otuzdokuzu erkek üçü kız idi. Vefatından sonra ondört erkek ve üç kız geriye kalmıştı. İşte bu ondört erkek evlâdın hepsi âlim, ilmiyle âmil, kâmil, kitab müellifi, velâyet ve kerâmet sahibi, halkın da önderi ve lideri olmuştu.

Hz. Şeyh ümmî idi. Yirmiiki yaşında iken tevbeye gelmiş ve dağa gitmiştir. Onsekiz yıl riyazetle meşgul olduktan sonra kırk yaşında iken onu halk içine gönderdiler. Bundan sonra İlm-i Ledünnî kapıları ona açıldı. Marifet ve tevhîd ilminde, sır ve hikmet ilminde, tarikat yürüyüşünde ve hakikatın esrarı ile ilgili üçyüz tomar kağıttan fazla kitap tasnif eylemiştir ki hiç bir alim ve hakîm ona itiraz etmemiştir. Aslında itiraz etmeye de güçleri yetmez. Bu eserler Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri Resulullah (s.a.)'ın hadisleri ile te'yît ve tevsik edilmiştir.

Hz. Şeyh (k.s.): *Siracu's-Sairîn* isimli eserinde şöyle diyor: Yirmi yaşında idim, Hak Teâlâ (azzeşanuhû) lutuf ve keremiyle bana tevbe nasib etti. Kırk yaşına girdiğim zaman ise (irşad için) beni halkın içine gönderdi. Şimdi altmışiki yaşındayım. Manevî emir üzerine bir kitabı yazıyorum. En sonunda şöyle diyor:

393 "Yüzseksenbin kişi bizim elimizde tevbe etmiştir." O, söz konusu bu kitabı yazdıktan sonra da uzun yıllar yaşamıştır.

Şeyh Zahiruddin İsa –ki oğullarından biridir– *Rumuzu Kitâbi'l-*

Hakayık'ta şöyle demiştir: Atam Şeyhülislâm Ahmet'in: ömrünün sonuna kadar üçyüzbin kişi O'nun elinde tevbe etmiş, günah yolundan dönüp ṭaat semtine gelmişlerdir. Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın bir hırkası vardı ki onu giyerek taat ve ibadet ederdi. Bu hırkanın Ebûbekir Sıddîk'tan (r.a.) şeyhlere miras kaldığı söylenir. Bu hırka sırasıyla, nihayet Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'a gelmişti. Bunun Ahmed'e teslimi şöyle olmuştu:

Ebû Saîd, oğlu Şeyh Ebû Tahir'e şöyle vasiyyet etmişti: Benim vefatımdan nice yıl sonra, yüksek ve uzun boylu, mavi gözlü ismi Ahmet olan bir genç hankâhının kapısından girip gelse gerektir. Sen de o anda dostlarla beraber benim yerimde oturmuş bir halde olacaksın. Sakın hırkayı ona teslim etmeyi ihmal etme!.

Şeyhin va'desi tamam olunca Şeyh Ebû Tahir'in içine şöyle bir arzu düştü: "Keşke Hazreti Şeyh'in ulaştığı velâyet mertebesi bana verilse!" Şeyh gözünü açtı ve: "Sizin göz koyduğunuz velâyet bir başkasına ısmarlanmıştır. Şeyhliğimizin ilmini bir Harabatîye döktüler, bizim uhdemizde olan işi de ona teslim ettiler." dedi. Durumun ne olduğunu kimse anlayamadı.

Şeyhin vefatından nice yıl sonra Şeyh Ebû Tâhir rüyasında şeyh Ebû Saîd'i, dostlarından bir cemaatle süratle gittiğini gördü. Ebû Tâhir bu süratle gidişin sebebini sorunca, Şeyhi sen de gel, Kutbu'l-evliya geliyor dedi. Şeyh Ebû Tâhir gitmek istedi fakat uyandı.

Ertesi gün Şeyh Ebû Tâhir hankâhında otururken Hz. Şeyh'in tarif ettiği vasıfta bir genç kapıdan içeri girdi. Şeyh Ebû Tâhir durumu anladı. Gelen gence çok izaz ve ihtiramda bulundu. Fakat insan olmasının gereği endişe de etti." Babamın hırkasını nasıl elden çıkarır." düşünürken Genç hemen: "Ey hoca emanete hıyanet doğru değildir." dedi. Hoca Ebû Tâhir bir hoş oldu. Kalktı, Şeyh Ebû Saîd'in bizzat kendi eliyle bir mıha astığı ve o güne kadar orada duran hırkayı getirip o gencin sırtına giydirdi.

Rivayettir ki bu hırkayı meşayihten yirmi kişi giydi en sonunda Şeyhülislâm Ahmed'e ulaştı. Ondan sonra bu hırkanın nereye gittiği hakkında kimsenin bilgisi yoktur.

394 Ulular demişlerdir ki kırk veli vardır ki bunlar Şeyh Ebû Saîd'in (k.s.): müridi idi. Bunlardan biri Şeyhülislâm Ahmed, diğeri, Hoca Ebû Ali, yani Hacı Ali Farmedî'dir. İkisi de meşhur ve ma'ruftur.

Bu taifeden biri şöyle demiştir: Hoca Ebû Ali'yi havatıra (gönüllerde olana) vâkıf eylediler, ama açıklaması için izin vermediler. Şeyhülislâm Ahmed, ise havatıra vâkıf, zâhire hakim eylediler, bunların ızharı için ona izin de verdiler.

Hz. Şeyhülislâm Ahmed'e bir gün sordular: Biz meşayihin kitablarını görüp duruyor, menakıbını dinliyoruz: Sizde görülen haller hiç kimseden zâhir olmamıştır. Bunun sebebi nedir? Buyurdu ki: Allah Teâlâ'nın velilerinden sâdır oldu, diye bilebildiğimiz her çeşit riyazeti ben başlangıçta yerine getirdim ayrıca O'nun üzerine ilâvede de bulundum. Hak Sübhânehu ve Teâlâ dahi onlara ayrı ayrı verdiği kerâmetlerin tümünü fazl ve keremiyle Ahmed'e verdi. Her dörtyüz yılda bir Ahmed gibi biri zuhur eyler. Hak Teâlâ'nın inayetleri onun yanında böyle ola ki bütün halk bu lutuf ve inayetleri görür. "İşte bu benim Rabbımın fazlu keremidir." (Neml, 27/40).

Hz. Şeyh'in makamatını cemeyliyen şöyle diyor: Hz. Şeyh'e ilk zamanlarını sordum. Şöyle anlattı: "Yirmiiki yaşında idim. Hz. Hak Subhanehû ve Teâlâ bana tevbe nasib etti. Tevbemin sebebi de şu olay idi: Fısk ve fesâd ehlinin nöbeti bana gelmişti. Nâmek'in zaptiye memuru ortalıkta yoktu. Arkadaşlar içki sofrası arzu ettiler. Ben: inzibat memuru yok, gelince hazırlarım, dedim. Namık adlı bir subaşı meclisten dışarı çıkmıştı. O gelince sofrayı hazırlarım dedim ama arkadaşlar: O genç gelir biz beklemeyiz dediler. kolay, gelir ve sıkıntı verirse ona da bir başka sofra kurarız, dedim. Zabıta memuru gelince sıkıştıdı, bir sofra daha istedi.

Benim evime geldiklerinde yemek hazırlama telaşımı gördüler. Biri, şarap getirmek için, şarab küplerinin olduğu yere gitti. Küplerini boş buldu. Mahzende kırk küp dolu şarap vardı. Şaşırdım. Kendi kendime, bu nasıl iştir dedim ve durumu onlara söylemedim. Bir başka yerden şarap getirdim, önlerine koydum ve hemen alelacele merkebimi önüme katıp bağ tarafına doğru yola revam oldum. Çünkü orada şarap vardı. Hemen alıp dönmeyi düşünüyordum. Merkebe yükledim. Fakat merkeb yürümedi. Yürüsün diye çok dövdüm. Çünkü arkadaşlara çok bağlı idim.

395 Aniden kulağıma şöyle bir ses geldi: "Ahmed bu hayvanı niçin incitirsin? Biz ona yürümeğe ferman vermeyiz." Özrünü zâbıta kabul etmese de biz kabul ederiz. Hemen yüzümü yere koydum ve "ilâhi tevbe eyledim, bundan sonra asla şarap içmiyeceğim. Emret de merkeb yürüsün. Ta ki o insanların önünde mahcûb olmayayım.

Merkeb hemen yola koyuldu. Şarabı önlerine ilettim. Bana içki teklif ettiler. Ben tevbe ettim diye karşılık verdim. Bunun üzerine bizimle mi yoksa kendine mi alay ediyorsun? dediler. İçmem için tekrar ısrar ettiklerinde ansızın kulağıma bir ses daha geldi: Ey Ahmed; Al,ellerinden tat ve o kadehten onlara da tattır. Hemen alıp tattım. Şarap bal olmuştu. Hak subhanehu ve Teâlâ'nın emri ile orada bulunanların da hepsine tattırdım. Hemen tevbe ettiler ve dağılıp gittiler. Her biri bir şeye yöneldi. Ben de Valavar dağına doğru gittim. Orada ibadet, riyazet ve mücahede ile meşgul oldum. Uzun bir müddet o dağda kaldım. Bir ara hatırıma şöyle bir şey geldi: Ey Ahmed; Hak yoluna böyle mi giderler, kavminden, ailenden üzerinde hakları bulunan bunca kişiyi terkedip orta yere bıraktın. Bundan sonra da aklıma şöyle bir şey geldi." Senin evinde eşyadan başka kırk tane de şarap küpü vardır. Onlardan istedikleri herhangi birini satıp kendilerine harçlık yapsınlar. Bir şeyleri kalmadığı zaman onların geçimini düşünürsün.

Bir süre sonra ise hatırıma şöyle bir şey geldi: "Ey Ahmet! Hem Hak Teâlâ'nın yoluna girersin hem de şarap küplerine tevekkül edersin!.. Niçin Hak subhânehu ve Teâlâ'nın kerèmine tevekkül etmezsin? O bakmakla mükellef olduklarına lutuf ve kerem hazinelerinden rızık yetiştirir. Çünkü hakikî rezzâk odur. Sen halâ şarap küplerine itimad ve tevekkül edersin! Bu iyi mi?"

Bunun üzerine kan beynime sıçradı, kendimden geçmiş bir vaziyette dağdan aşağı indim, eve vardım elime bir baston alıp küpleri kırmağa başladım. "Ahmet dağdan inip geldi, kendisine mecnunluk galebe çaldı, küpleri parçalıyor, şarapları döküyor." diye köyün bekçisine haber verdiler. Bekçi bir kişi gönderdi. Gelen adam beni evden çıkardı ve at ahırına hapsetti. Ben de ahırın bir köşesinde oturdum. Elimi vurup şu beyti okudum.

396 *Ester hezâr-bâr döner âsiyâ içün*
Birkerre sen dahi dön ayâ dil Huda içün.
Döner atlar bin defa
Şol bir değirmen içün
Sen de dön be divane
Bir kez ol huda içün

Atlar bunun üzerine arpa yemeyi bırakıp başlarını duvara çevirdiler ve gözlerinden yaşlar akıttılar. Bu durumu gören seyisler,

bekçiye haber verdiler. Bekçi de gelip beni dışarı çıkardı ve benden özür diledi.

Tekrar dağa gittim ve uzun yıllar oradan dışarı çıkmadım. Hak subhanehu ve Teâlâ fazl ve kerem hazinesinden, bakmakla mükellef olduğum kişilerin her birine her sabah bir batman buğday verirdi. Kalktıklarında buğdayı başlarının altında bulurlardı. Bu hepsine yettiği gibi, misafirleri geldiğinde bile kâfi gelir hatta artardı.

Hoca Ebü'l-Kasım Kürd ulu kişi idi. Mal-mülk sahibi ve hayır ehli idi. Şöyle demişti: Başıma bir iş geldi; malik olduğum herşey elimden çıktı. Çok muzdarip bir halde idim. Çoluk-çocuk kalabalıktı. Başvurulabileceğim bir yerim de yoktu. Kimseyi tanımıyordum. Devamlı alarak ulema ve meşayihin hizmetine ve mezarlarını ziyarete giderdim, onlardan hizmet ister, istimdadda bulunurdum, zira ihtiyacımı halka arzetmeye takatım yok idi.

Birgün mescidde büyük bir can sıkıntısı ile oturuyordum. yaşlı bir zât içeri girdi. İki rekat namaz kıldı. Daha sonra selâm verip yanıma geldi, beni büyük bir heybet kapladı, zira o ziyade nuranî ve heybetli bir kimse idi. Bana "niye böyle canın sıkılmış bir vaziyette oturuyorsun?" diye sordu. Hikâyeyi baştan itibaren anlattım.

Dağda yaşayan Ahmed b. Hasan'ı tanır mısın dedi. Eski dostumdur diye cevap verdim. Yürü, var O'nun yanına, kerâmet sahibi bir kişidir. Ondan derdine derman bulman mümkündür dedi. Bunun üzerine hemen kalkıp O'nun yanına vardım. Selâm verdim, selâmımı aldı. Ve sordu: "Halin nedir, derdin nedir", sorma dedim ve hikâyemi anlattım. Şöyle buyurdu: Kaç günden beri hatırımızda hep sen varsın, başına bir iş geldiğini bilmiştim. Yürü!.. Hatırını meşgul etme!.. Hak Subhanehu ve Teâlâ işini kolaylaştırır. Bu tavsiyeyi kabul ettim.

O gece münacaat vaktinde Hak subhanehu ve teâlâ Hazretine halimi arzedeyim ve bakayım ne cevap gelir diye düşündüm. Ertesi sabah vaktinde yine hizmete vardım. Mübarek bakışı bana dokundu ve: "İleri gel, Hak subhanehu ve Teâlâ senin işini rasgetirdi. Sonra böyle buyurdu: "Hergün sana kifaf-ı nefs için ne gerekir? "Dört danik dedim. "Her gün dört daniki senin için filan taşa havale ettiler gel al." dedi.

397 Faziletli kişilerden biri bu kıssayı nazmen şöyle ifade etmiştir.

Bir kere Ebü'l-Kasım'ın canı sıkıldı
Ahmed'in kerameti ona kapıyı açtı

Rızkını bir taşa havval eylediler
Var her gün dört danik al dediler

Hoca Ebü'l-Kasım anlatıyor: O taşın önüne vardım bir altın gördüm. O altın parayı alıp şeyhin hizmetine vardım. Şöyle düşündüm: Ben ihtiyarlıyorum. Çocuklarım ise henüz gençler. Ben vefat edince onların hali ne olacak? Ahmed:

"Hiyanet içinde olmadıkları müddetçe evlatlarından da herbiri o altını alır dedi." Hoca Ebü'l-Kasım vefat ettikten sonra uzun müddet evlatları gelip o altını aldılar. Nihayet aralarından biri hiyanet eyledi ve bundan sonra o altını artık bulamadılar.

Bir ara Hz. Şeyh Herat'a gitmek üzere yola koyuldu. Sekibân köyüne vardıkları zaman kendisine yoldaş olan ululardan bir kısmı Hz. Şeyh Herat'a varacak mı diye sordu. O da eğer götürürlerse tabii, zira eski meyaşıh Herat'a "Ensarîler bahçesidir" demişlerdir dedi. Bu haber Cabir b. Abdillah'a ulaşınca "gidelim Şeyhülislâm Ahmed'i omuzlarımıza alıp şehre götürelim." dedi. Emretti atası Şeyhülislâm Abdullah Ensârî'nin (k.s.): mahaffesini çıkardılar. Şehirde munadîler: "Bütün büyükler Şeyhülislâm Ahmed'i karşılamaya gideler. Kendisi şu anda Şekibân köyüne gelmişlerdir." diye nida ettiler.Halk Hz. Şeyhin huzuruna vardı, Şeyh'in mübarek bakışı onlara dokundu. Yerlerinde duramadılar. Büyük haletler ortaya çıktı.

Ertesi gün mahaffeyi götürdüler ve şeyhten ittifak halinde şunu istiham ettiler: "Kerem buyurunuz, mahaffeye oturunuz ve sizi omuzlarda şehre iletelim." Hz. Şeyh bu isteği kabul eyledi ve mahaffeye oturdu. Mahaffenin iki ön kolunu Şeyh Cabir b. Abdillah ile Kadî Ebü'l-Fazl Yahya tutarken arkadaki iki kolu da İmam Zahiruddin Ziyâd ile İmam Fahruddin Hayzam tuttu. Böylece revan oldular, yüklerini de hiç kimseye vermediler. Şeyh hiç konuşmadan oturuyordu. Bir süre sonra mahafeyi koyunuz, ki konuşayım, buyurdu. Mahfeyi yere koyunca buyurdu ki: Bilirmisiniz müridlik (irade) nedir, siz açıklayın dediler. "Müridlik emre uymaktır." dedi. "Evet, öyledir, dediler. O halde atlara bininiz, öbürler de mahafeyi getirsin ki nasib herkese ulaşsın, buyurdu. Ulular sorar oldular, öbürleri de mahfeyi omuzlarına aldılar. Şehirlerden ve köylerden o kadar çok insan geldi ki bazılarına mahfeyi tutma sırası gelmedi. Şehre varınca Şeyhülislâm Abdullah Ensârî'nin hangahına indi.

Herat şehrinde Şeyh Abdullah adında bir zâhid vardı. Otuz seneden beri aralıksız oruç tutardı. Bilinen ve tanınan bir kişi idi. İtibarlı idi, kendisine bağlı olan ağalardan biri kızını onunla evlendirmişti. Bu kız on iki sene zâhidin evinde kaldığı halde henüz bâkire idi. Şeyhülislâm Ahmed Herat'a gelince, zâhid, biçare kadına:

"Elbisemi getir, Şeyh Ahmed'e gideceğim, onun ulu kişi olduğunu söylüyorlar, bakayım onun hali ne?" Biçare dedi ki: "Eğer onu imtihan için gidiyorsan sakın gitme ha. Zira o senin tasavvur ettiğin adamlardan değil, yok eğer gönlünde onun her dediğini tutma arzusu var da bu niyetle gidiyorsan o zaman onu ziyarete git. Eğer onun (iradesi) dairesinde yürümezsen zarar edersin.

Zâhid:

– Sen bilmezsin, hadi yürü elbisemi getir!...

Kaftanını giydi. Şeyh Ahmet'in huzuruna vardı. Selâm verdi.

Hz. Şeyh selâmını aldı ve şöyle buyurdu:

– Bize selâm vermek (hal-hatır sormak) için geldin. Fakat hatunun sana söylediğini biliyor musun? Buyruk tutmak ister misin?

– Doğru söyledikten sonra niçin tutmıyayım.

– Öyleyse geri dön Senkin mahallesine var, Muhammed Kasab Mervezî'nin dükkanında kuyruk sokumu denilen yer var. Cengele asılı koyun eti var. Onu satın-al bakkaldan bir miktar pekmez ile yağ al ve elinle getirip evine ilet. Zira "Bir kimse kendi evinin eşyasını taşırsa kibirden uzak olur." denilmiştir. Evdekilere de ki o etten kalye, yağ ve pekmezden de tatlı yapsınlar. Daha sonra o hatunla iftar eyle ve oniki yıldır yapılması üzerine vacib olan şeyi de yerine getir. Sonra hamama git gusleyle. O saatten sonra bunca yıldan beri olmasını arzu ettiğin ve fakat olmayan şeyler hasıl olmazsa gel Ahmed'in eteğine yapış ki o işin üstesinden o gelir.

Bu sözler üzerine zahidin gönlünden şöyle geçti: "Hiç yapamayacağım bir işi bana buyuruyur! Kendimde otuz senedir böyle bir kuvvet görmedim, bakire bir hatunla nasıl münasebette bulunabilirim? Hz. Şeyh zâhide ne düşünüyorsun, hadi yürü, korkma, iş kolaydır. Eğer gerek duyarsan Ahmed'den medet iste!

Zahid yerinden kalkıp gitti. Şeyhin buyurduklarını yerine getirdi. Kolya ve helva pişirdiler. Biraraya gelip iftar ettiler. Yemek yerken zâhidde bir hareket görüldü, cinsî münasebet arzu etti. Hatun: Biraz dur dedi, yemekten sonra. Yemek yedikten sonra zahid tek–

399 rar münasebeti arzu etti, fakat kendisinde kuvvet bulma-dı. Hz. Şeyh'ten istimdât etti. Şeyh cemaatla otururken tebessüm etti ve "Ey zâhid işe giriş, korkma, doğru yapıyorsun dedi. Zahidde o anda maksuda ulaştı. Hamama gidip gusletti. Daha sonra şeyhin yanına gelince: O anda şehrin dört duvarı arasında olan her şey eksiksiz olarak ona keşf olundu. Şeyhülislâm ona: "Senin himmetin şehrin dört duvarıyla sınırlı olunca benim ne kabahatim var, şehrin dört duvarına bedel dünyanın dört köşesini içine alacak şekilde himmetini geniş tutsaydın buralarda var olan her şey sana keşfolunurdu.

Birgün şeyhi, Şeyhülislâm Abdullah Ensârî'nin hangâhındaki bir davete alıp götürdüler. Hizmetçi şeyhin ayakkabısını düzgün biçimde koyunca Şeyh: Biraz beklemek gerek bir maslahat görünüyor. Bir süre sonra hatunuyle beraber bir Türkmen içeri girdi. Gayet güzel oniki yaşında bir de çocukları vardı, fakat iki gözü de kör idi. Şeyhülislâm Ahmed'e,

- Ey Şeyh, Hz. Hak Subhanehu ve Teâlâ bize pek çok mal ve nimet verdi. Bundan başka oğlumuz yoktur. Hak Teâlâ buna da - gözlerinden başka- hiçbir şeyi eksik etmemiştir. Her tarafa götürüp gösterdik onu. Nerde bir doktor, bir yatır bir ulu kişi duyduysak hemen oraya ilettik fakat hiçbiri fayda etmedi. Daha sonra öğrendik ki senin her istediğini Hak Teâlâ kabul ediyor. Eğer oğlancığımızın derdine bakar ve gözleri açılırsa herşeyimiz sana fedâdır, senin kulun ve hizmetkârınız oluruz. Eğer maksudumuzu elde edemezsek bu hangahda kendimizi yere vurur helâk ederiz. Şeyh: Acîb ve zor iştir, ölüyü diriltmek, görmeyeni gördürmek, (Abras) alaca illetine tutulanı tedavi etmek... Bunlar İsa (a.s.) mucizesidir. Bu konuda Ahmed'te kim oluyor? dedi ve kalkıp gitti.

Türkmen ve karısı burada kendilerini yere vurmaya başladılar. Şeyh bu arada hankâhın dehlizine ulaşmıştı ki üzerinde büyük bir hâlet zâhir oldu ve dilinden şöyle bir ifade çıkıverdi: "Biz ederiz biz" Bu sözü orada bulunan imamlar işittiler. Hz. Şeyh hemen geri döndü. Tekrar hankâha girdi. Sofa kenarında oturdu ve "o oğlancığı önüme getirin" dedi. Getirdiler, iki mübarek baş parmağını oğlancığın iki gözlerine okuyup çekti ve "Bak!... Allah azze ve cellenin izniyle." Oğlanın gözleri o anda açıldı. Görmeye
400 başladı. Daha sonra o imamlar "Önce mübarek dilinizle ölüleri

diriltmek körlerin gözünü görür hale getirmek İsa (a.s.) mucizesidir dediniz. Daha sonra "Biz yaparız biz" ifadesi dilinizden çıktı. Bu iki söz nasıl bağdaştırılır?" dediler. Şeyh Birincisi önce söylenmişti. Ahmed'in sözü idi. Ondan başkasına kâdir değildi. Fakat hankâhın dehlizine vardığım zaman sırrıma şöyle nidâ ettiler: "Ahmed sus ölüyü İsa'mı diriltir? Anadan doğma kör olanı ve abrası İsa mı tedavi eder? Biz ederiz biz" diye seslendiler ve "Geri dön biz o oğlancığın gözlerinin aydınlığını senin nefesine koyduk." Bu haber gönlüme o kadar ağır geldi ki, dilimden de o ifadeler sadır oldu. O söz ve davranışların hepsi, Hak'tan idi, fakat Ahmed'in elinde ve nefesinde ortaya çıkmış oldular o kadar.

Birgün Herat'ın ileri gelenleri şeyhi ziyarete geldiler. Aralarında tevhîd ve marifet konusundan söz edildi. Şeyh (k.s.): Onlara: "Siz bu sözü taklîd ile söylüyorsunuz", deyince bu ifadeyi ters buldular ve:

– Bizim herbirimizin zihninde Sanî'nin (c.c.) varlığının isbatı için bin delil vardır. Hal böyle iken bize mukallit mi dersin?

– Eğer bin değil, onbin delil de ezberleseniz yine de mukallitsiniz.

– Bize bu söz için burhan gerektir dediler.

Şeyh hizmetçiye üç tane inci ve bir leğen getirmesini söyledi. Getirdiler. Şeyh:

– Bu incinin aslı ne idi?

– Onun aslı nisan yağmurunun katreleridir. Sedef onları aldı. Onun havsalasında (içinde) Hak Teâlâ'nın kâmil kudretiyle inci haline geldi. Şeyhülislâm incileri leğenin içindeki suya bıraktı ve

– Hanginiz bu leğen üzerine üç defa tahkik yoluyla Bismillâhirrahmânirrahîm diyecek, ve bu üç inciyi su haline getirecek? İmamlar:

– Bu tuhaf bir şeydir, siz deyiniz.

Şeyh:

— Siz deyiniz, sıra bana gelince ben de derim. Hepsi sırasıyla söylediler, inciler aynen kaldı. Sıra şeyhe geldi. O anda üzerinde bir halet zâhir oldu. Leğen tarafına yöneldi ve "Bismillâhirrahmânirrahîm" der demez üç inci su olup birbirine karıştı ve leğen içinde dönmeye başladı. Şeyh: Sakin ol Allah Teâlâ'nın izniyle" dedi ve üçü delinmedik bir iri inci oluverdi. Hepsi hayretler içinde kaldılar, şeyhin sözlerini kabul ettiler.

Hz. Şeyh (441/1049) yılında doğmuş ve 536/1141'da vefat etmiştir.

EBÛ TÂHÎR KÜRD (k.s.)

Şeyh Ebû Tâhir Kürd (rh.a.) Hızır (a.s.) ile sohbet edenlerdendir. Şeyhülislâm Ahmed'in onunla tam bir dostluğu vardı. Birçok yere O'nunla gitmiştir.

401 Şeyhülislâm Ahmed şöyle demiştir: Birgün nefsim benden kayısı istedi. Ona "Bir yıl oruç tutarsan sana kayısı veririm dedim. Kabul etti. Bir yıl sonra: "Ben hizmetimi tamamlayıp yerine getirdim, sende vadettiğin şeyi ifa eyle dedi." Atamdan mirâs kalan bir bağım vardı. Oraya gittim. Çakal zerdalilerin bir kısmını yemiş olduğu gibi onları terslemişti. Alıp temizledim. Nefsim feryad etti. Ahmed bunları niçin temizliyorsun? "Sana vereceğim ve yiyeceksin" dedim. Yine atıştık. Bu da zerdalidir dedim. Nihayet bir hayvanın bağırsağından çıktı o kadar" deyince, nefsim: "Söz veriyorum bundan sonra hiçbir şey arzu etmiyeceğim yeter ki bunu bana verme" dedi. Anlaştık.

Daha sonra ağaçtan bir tane zerdali yedim. Birkaç tane de yenimin içine koyup sohbet pirim Şeyh Ebû Tâhir Kürd'ün yanına gittim ve onları önüne koydum. Bir saat zerdalilere baktıktan sonra bana dönerek, "Ahmed bize vakıf zerdalisi mi getirdin."

– Hayır Şeyhim, kendi mülküm olan, ağaçtan elimle devşirdim.

– Vakıf zerdalisi getirdiğin halde bize kendi mülküm dersin ha! Bizi kör mü zannedersin? Bu söz üzere mahcup oldum ve kendimi kaybettim.

İçimden Hak Subhanehu ve Teâlâ'ya şöyle münacaatta bulundum: "Allahım sen de biliyorsun ki o ağaç babamdan bana miras olarak kalmıştır. O zerdalileri de mülküm olan o ağaçtan kendi elimle devşirdim. Bunu O'na keşf yoluyla bildir ya Rab!

Şeyh bir saat sonra oğlunu çağırdı ve şöyle dedi:

– Yürü, sürüden bir koyun getir, kes, çorba yapmalarını da söyle. Ahmed'in açlık safrası başına ve dimağına vurdu. Ne yaptığını bilmiyor.

Yemek gelinceye kadar ben öyle oturdum. Yemek gelince gönlüme şu ilham edildi: "Şu et ve çorbayı yeme, helâl yoldan

değildir." Ben de sadece ekmek yedim, Şeyh Ebû Tâhir niçin et ve çorba yemediğimi sordu. Böyle daha iyi dedim. "Doğru söyle" diyerek ısrar etti. Ben de gönlümde ilham edilen şeyi söyledim: Etin durumunu oğlundan öğrenmek için onu çağırdı. Oğlu: "Sürü uzakta idi, filan kasaptan aldım." Kasaba çağırdı. Kasab: "O et, tahsildarın zulümle almış olduğu bir koyundandır. Bana getirdiler ben de boğazlayıverdim. Bir kısmını tahsildar aldı, kalan kısmı da şehzade alıp götürdü."

Şeyh Ebû Tâhir başını önüne eğdi. Ben de kalkıp gittim. Yakında bir zaviye vardı. İçeri girdim. Ağlamağa başladım. Münacaat eyledim:

"Rabbim: Bana hiç kimse ile samimi olmayı nasib etmedin! Kendisiyle bir süre sohbet ettiğim bir pirim vardı, artık şerrimden bir daha önüne varmağa yüzüm yok!"

402 Bir müddet sonra Ebû Tâhir çıkıp geldi ve oturdu. Ben gönlümle yine münacaat ettim: Rabbim etin durumunu ona bildirdiğin gibi, zerdalinin halini de ona keşfeyle!" Bu münacaatta iken, Hızır (a.s.) çıkıp geldi ve şöyle buyurdu: Baba Tâhir, Ahmed'in mülküne vakıf dersin, şüpheli ete helâl dersin. Bunu kimden öğrendin? Ahmed'in her işini böyle mi göreceksin?"

EBÛ ALİ FÂRMEDÎ (k.s.)

Adı Fazl b. Muhammettir. Zamanında Horasan'ın Şeyhu's-Şuyuh'u idi. Tasavvufta kendine has bir yolu vardı ve o çağında tek idi. Vaaz ve nasihatta Üstad Ebü'l-Kasım Kuşeyrî'nin talebesidir. Tasavvuftaki intisabı ise iki kişiyedir. Biri ulu Şeyh Ebü'l-Kasım Gurgânî Tusî'ye, diğeri de büyük Şeyh Ebü'l-Hasan Harakanî'yedir ki bu zat meşayihin önderi ve zamanının kutbu idi.

Şeyh Ebû Ali Farmedî şöyle demiştir: Gençliğimin ilk yıllarında Nişabur'da ilimle meşgul idim. Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın Mihene'den gelip toplantılar yaptığını duydum. Onu görmeğe gittim. Cemâlini görür görmez ona aşık oldum. Bu topluluğa karşı içimde fazlaca bir muhabbet meydana geldi.

Birgün medresede odamda oturuyordum. Şeyhi görme arzusu gönlümde peyda oldu. Halbuki dışarı çıkacak zaman da değildi. Sabretmek istedim, gücüm yetmedi. Kalkıp dışarı çıktım, çarşı başına vardığım zaman Şeyhin büyük bir cemaatla gittiğini gördüm.

Ben de arkalarına takıldım. Şeyh bir yere girdi, cemaat da onu takip etti, ben de onların ardından girdim. Şeyhin beni göremiyeceği bir köşeye çekildim. Sema ile meşgul oldular. Hoş vakit geçirdiler. Şeyhte vecd zahir oldu. Elbisesini yırttı. Sema bittiğinde şeyh elbisesini çıkardı, bunu önünde paraladılar. Şeyh bir yeni ayırıp bir tarafa koydu ve nerdesin ey Ebû Ali Tûsî, diye seslendi. Hiç cevap vermedim. Beni nasılsa tanımaz ve görmez. Belki de müridlerinden Ebû Ali Tûsî isminde birisi var dedim. Bir daha çağırdı, cevap vermedim. Üçüncü defa çağırdığında yine cevap vermedim. Cemaat, Şeyh herhalde seni çağırıyor olmalı deyince kalkıp şeyhin önüne vardım. Şeyh hırka parçasını bana verdi ve: "Sen bize bu yama ve yen gibisin" dedi. Onu alıp hizmet ettim. Ve azîz bir yerde sakladım, bundan sonra devamlı şeyhin hizmetinde bulundum. Bu hizmetten bana pek çok fayda, gönül aydın-
403 lığı ve iyi haller yüz gösterdi.

Şeyh Nişapur'dan ayrıldıktan sonra ben üstad Ebü'l-Kasım Kuşeyrî'nin önüne vardım. Vaki olan her hali O'na söyledim. O da yürü ey oğul, ilim öğrenmekle meşgul ol dedi. O gönül aydınlığı hergün ziyade olurdu. İki üç yıl daha ilim tahsili ile meşgul oldum. Nihayet birgün kalemi divitten çıkardım ak çıktı. Kalkıp üstâd Ebü'l-Kasım Kuşeyrî'nin huzuruna vardım, durumu ona anlattım. Üstad İmam: Artık, ilim senden elini çekti, sen de ondan elini çek! Amelle meşgul ol, muamele yolunu tut." dedi, Ben de gidip eşyamı medreseden hankâha taşıdım. Üstad imamın hizmetiyle meşgul oldum.

Birgün Üstad İmam hamama gitmişti. Tek başıma gidip hamama birkaç kova su döktüm. Üstad hamamdan çıkınca: "Hamama su döken kimdi" diye sordu. Akılsızlık yaptığımı zannederek sustum, bir daha sordu. Yine cevap vermedim, üçüncü defa sorunca "ben idim" dedim. Bunun üzerine: "Ey Ebû Ali, Ebü'l-Kasım'ın yetmiş yılda bulduğunu sen bir kova su ile buldun".

Bir müddet mücahede yapmak için üstad imamla bulundum. Birgün beni öyle bir hâl kapladı ki, o hâl içinde yok oldum. Vakıayı Üstâd İmama naklettim. "Ey Ebû Ali benim gücüm bundan daha fazla değil. O hâl bundan yücedir, onun yolunu bilmiyorum" dedi. Gönlümde şöyle bir fikir doğdu: Beni bu makamdan daha yükseğe iletebilecek bir pir gerektir. Bir müddet daha geçti. Aynı hâl ziyadeleşiyordu. Daha önce Ebü'l-Kasım Gürkanî'nin

adını işitmiş idim. Tus'a gittim. Şeyhin yerini bilmiyordum. Şehre vardığımda şeyhin yerini sordum. Tarif ettiler, vardım. Müridlerinden bir cemaatle mescidde oturuyordu. Ben de iki rek'at tahiyyetu'l-mescid namazı kılıp önüne vardım. Şeyh başını önüne eğmişti. Başını kaldırıp:

"Gel Ebû Ali. Selâm verip oturdum. Vak'alarımı anlattım. Şeyh Ebü'l-Kasım "Başlangıcın mübarek olsun, şu durumda belli bir dereceye erişmişsin fakat terbiye görürsen daha yüce derecelere erişirsin." dedi.

Gönlümden "Benim pirim budur" diye geçirdim ve onun yanında ikamet ettim. Uzun bir müddet çeşitli riyazet ve mücahedeler emrettikten sonra bana teveccüh edip meclis kurmayı emretti. Kızını bana nikâhladı.

404 Hoca Ebû Ali Farmedî anlatıyor. Şeyh Ebü'l-Kasım meclis kurup vaaz etmeyi emr etmeden şeyh Ebû Said Tus'a geldi. Hizmetine vardım." Ey Ebû Ali dedi, çabuk ol ki senin dudu kuşcağazın dile gelecek!

Bunun üzerinden çok geçmedi ki, Şeyh Ebü'l-Kasım bana meclis kurmamı emir buyurdu ve bana söz kapısı açıldı.

EBU BEKİR b. ABDULLAH TÛSÎ NESSÂC (k.s.)

Şeyh Ebü'l-Kasım Gürkanî'nin müridlerinden olup Ebû Bekir Dîneverî ile de sohbet etmiştir.

Kendisine, sevgilinin yüzünü görmek ne ile mümkün ve müyesserdir, şeklinde sorulan bir soruya şöyle cevap vermiştir: O, sıdk gözü kalb ayinesinde görülebilir. Şu söz de O'na aittir: Suyu tasavvur etmek susuzluk gidermez, ateşi düşünmek hararet vermez bunun gibi sadece istemek saliki matluba eriştiremez. Bir başka sözü de şöyledir.

Bu mevhûm varlık yanmadıkça, gönül gözü kıskanma iğnesiyle ağyara kapatılmadıkça, can halvethanesi canânın tecelliyat mumu ile tutuşturulmaz. Çünkü ekilmiş yere tohum saçılmaz, yazılmış kağıda yazı yazılmaz.

Şeyhin ilk zamanlar çok mücahede ile meşgul olduğunu fakat mücahedesinin müşahedeye ulaşamadığını söylerler. Bunun üzeri-

ne ağlayarak Hakk'ın dergahına yüz sürdü. Sırrına şöyle seslendiler: Nessâc! O'nu taleble yetin, onu bulmakla ne işin var?

Yine demiştir ki: Tevekkül veren de vermeyen de Hak Teâlâ'dan başkası değil, diye inanmandır.

Aynu'l-Kudat Hemedânî, eserlerinde şöyle diyor: Şeyh Ahmed Gazalî demişti ki: Şeyhim yani Ebubekir Nessâc münacaatında şöyle demişti: "Beni yaratmakta ne hikmet var ilahî!... Şöyle cevap geldi: Seni yaratmadaki hikmet ruhunun aynasında kendimi temaşa etmek, gönlünde sevgimi görmektir."

GAZZÂLÎ (505/1111) (k.s.)

Künyesi Ebû Hamid, lakabı ise Zeynüddin'dir. Tasavvufta intisabı Şeyh Ebû Ali Farmedî'yedir. Şöyle diyor: Şeyhim Ebû Ali Farmedî (k.s.): kendi şeyhi, Ebü'l-Kasım Gürkanî'den (k.s.): naklederek şöyle demişti: Doksandokuz (ilâhî) isim. Sâlikin vâsfı haline gelir ama o henüz Hakk'a vasıl olmamış olabilir.

Hüccetü'l-İslâm Tus ve Nişabur'da ilim tahsili ve marifet tekmili ile meşgul oldu.Daha sonra Nizamülmülk'le karşılaştı ve ondan tam kabul gördü. Nizamülmülkün sohbetinde bulunan faziletli cemaatle meclislerde münazara ve mücadeleler edip hepsine gâlip geldi. Bağdat Nizamiye medresesinde ders verme işini ona verdiler.

484/1091 yılında Bağdat'a gitti. Bütün Iraklılar ona meftun ve hayran oldular. Kadru kıymeti büyük oldu. Bütün bunları kendi isteği ile terkedip zühd ve inziva yolunu tuttu. 488/1095 yılında Hicaza gidip hacceyledi. Dönüşte Şam'a uğrayıp bir müddet orada kaldı. Oradan Beytü'l-Makdis'e (Kudüs'e) gitti. Oradan Mısır'a, oradan da İskenderiye'ye geçti. Tekrar Şam'a döndü. İstediği kadar orada oturduktan sonra geri vatanına dönüp kendi hali ile meşgul oldu. Halveti tercih etti. İhyau ulumi'd-din, Cevâhirü'l-Kur'ân, Tefsir-i Yakutu't-Te'vil ki kırk cilttir, Mişkatü'l-Envâr gibi meşhur ve faydalı eserleri yazdı.

Daha sonra Nişabur'a dönerek Nişabur Nizamiyesinde ders verdi. Bir müddet sonra derslerine ara vererek yine vatanına döndü. Sufîler için bir hankâh, ilim tahsil eden talebeler için de

bir medrese yaptırdı. Bütün vaktini Kur'ân hatmetme ve gönül ehli ile sohbet, ilim tahsili gibi hayırlı vazifelere ayırdı. Bu durum (505/1111) Cumade'l-ahirada rahmet-i Hakk'a kavuşuncaya kadar devam etti.

Büyük âlimlerden biri şöyle demişti: Bir gün öğle namazı ile ikindi namazının arasında Mescid-i Haram'a girdim. Dervişlere özgü vecd ve hâl beni kaplamıştı. Durmaya da oturmaya da gücüm yemedi. Bir müddet dinlenebileceğim bir yer aramak istedim. Harem kapısında olan ribatlardan birinin cemaat hanesine girip Kabe'ye karşı sağ tarafım üzerine yattım. Uyumayayım ve abdestim de bozulmasın diye de elimi yüzüme direk eyledim. Bu halde iken, bidat ehli olmakla meşhur biri çıkageldi. Seccadesini cemaathanenin kapısına bıraktı. Koynundan bir levha çıkardı. Üzerinde bazı şeyler yazılmış, taştan bir levhaya benziyordu. Levhayı öptü, önüne koydu. Uzun, uzun namaz kıldı, yüzünün her iki tarafını da o yere sürdü, çok, çok tazarru ve niyazda bulundu. Daha sonra başını, yukarı kaldırdı. Levhayı yine öpüp gözlerine sürdü, tekrar öpüp koynuna koydu. Bu durumu görünce, nefret ettim ve gönlümden şöyle geçirdim. Nolaydı, Resulullah (s.a.v.) hayatta olaydı da bu bidatçılara
406 ettiklerinin kepa zeliğinden haber vereydi. Böyle düşünerek abdestimin bozulmaması için uyumamaya gayret ediyordum. Fakat yinede kendimi kaybettim. Uyku ile uyanıklık arasında iken içinde birçok kimsenin bulunduğu geniş bir meydan gördüm. Hepsinin elinde bir kitap olduğu halde birinin önüne varıyorlardı. Bu durumu sordum, şöyle dediler: Oturan zat Hz. Risâlet (s.a.v.) Efendimizdir. Bunlar da mezhep imamlarıdır. Akaid ve mezheplerinin esaslarını kitaplardan Resulullah'a okuyup arzediyorlar. Böylece mezhep ve akaidlerini doğruluyorlar.

Bir şahıs ileri çıktı. Bu İmam Şafiî'dir (r.a.) dediler. Elinde bir kitap olduğu halde halkanın içine girdi. Resulullah'a (s.a.v.) selâm verdi. Resulullah (s.a.v.) selâmını aldı ve merhaba dedi. Şafiî O'nun önüne oturup elideki kitaptan mezhep ve itikadını okudu.

Ondan sonra bir şahıs daha geldi. Ebû Hanife'dir (r.a.) dediler. Elinde bir kitap olduğu halde Şafiî'nin yanına oturdu. O da kitaptan mezhep ve itikadını okudu. Bu usulle bütün mezheplerin ehli bir bir geldiler. Mezhebini arzeden herkes diğerlerinin yanına oturdu. Geriye kimse kalmadı. Hepsinin işi bittikten sonra Rafizîler'den biri geldi Elinde ciltlenmemiş birkaç risale var idi. O risâlelerde kendi

batıl itikatları yazılmıştı. O halkanın içinde girip onları Resulullah (s.a.v.)'a okumayı arzu etti. Resulullah'ın (s.a.v.) huzurunda bulunanlardan biri ileri atılıp onu kovup menetti. Cüzleri elinden alıp attı. Onu aşağılayıp meclisten sürdü.

Topluluk işini bitirence ve okuyacak kimsenin kalmadığını görünce ileri çıktım. Elinde ciltli bir kitap vardı. Yalvarıp Ya Resulallah dedim. Bu kitap benim ve müslümanların itikat kitabıdır. İzin buyurursanız okuyalım. Resulullah,

– Ne kitabıdır?

– Kavaidü'l-Akaid... Gazzâlî'nin yazdığı bir katıbı okumaya izin verdi. Oturdum, kitabı başından okumaya başladım. Gazzâlî'nin şu ifadesine kadar okudum. Allah Teâlâ ümmî, arabî, kureyşî Muhammedi (s.a.v.) Arab'a, Acem'e, ins ve cinne Peygamber olarak gönderdi... Bunu okuduğum zaman Resulullah (s.a.v.) mübarek yüzünde neşe ve tebessüm meydana geldi.
407 Kendi naat ve sıfatından bahseden bölüme gelince bana iltifat etti ve "Gazzâlî Nerde" buyurdu. Gazzâlî orada durmuştu." Gazzâlî benim ya Resulallah" deyip ileri çıktı, selâm verdi. Resulullah (s.a.v.) selâmını aldı. Mübarek elini ona sundu. Gazzâlî Resulullah'ın (s.a.v.) elini öptü, yüzüne sürdü.

Daha sonra Resulullah (s.a.v.) oturdu. Benim okuduğum Kavaidü'l-Akaid kitabına gösterdiği ilgiyi diğer okuyanların hiçbirine göstermedi. Uykudan uyandım. Gözümde yaş izleri vardı, bu hâl ve kerâmetleri müşâhede etmenin tesiriyle.

(Şeyh Ebü'l-Hasan Şazelî (k.s.): ki zamanının kutbu idi. Gördüğü ruhî bir vak'ayı şöyle anlatmıştır: Hz. Risâlet (s.a.v.) Hz. Musa ve Hz. İsa'ya (a.s.) karşı Gazzâlî (k.s.): ile iftihar etmiş ve onunla gurur duyduğunu söylemişti. Hz. Risâlet (s.a.v.) Gazzâlî'yi reddeden bazı kişilere tazir cezası vermiştir ki, vefat ettikleri vakte kadar kamçı izleri vücutlarında belli idi. Yine O (r.a.) dostlarından birine yazdığı bir mektupta şöyle demişti: " Ruh yok gibi görünen bir varlıktır. Kimse için ona yol yoktur. Sultan, kahr eden, faaliyette bulunan odur. Kalıb (beden) onun elinde çaresiz ve esirdir. İnsanlar ne görürlerse bedene ait olarak görürler ama aslıda bedenin olup bitenlerden haberi yoktur.)

Bütün âlemin, âlemin kayyumu ile olan ilişkisi de şöyledir: Alemin kayyumu yok görünen vardır. Âlemdeki zerreler haddi

zatında kendi kendine var değiller. Ancak onun kayyumluğu ile vardırlar. Her şeyin kıyamı ve varlığı zarurî olarak O'nunladır. Hakiki varlık ona aittir. Mukavvemin vücudu ise ondan ve ariyet yoluyladır. "Nerede olursanız olunuz O sizinle beraberdir" (Hadid, 57/4) âyetinin manası budur. Fakat, maiyyetten (birliktelikten) cismin cisimle, arazın arazla veya arazın cisimle maiyyeti (beraber oluşu) şeklinde anlayan ahmaklar da vardır. Bu üç çeşit beraber olma âlem kayyumu hakkında imkansızdır. Bu şekilde beraber olma anlaşılmazdır.

Kayyumiyet maiyyeti dördüncü kısımdır, belki hakikî maiyyette budur bu maiyyette" hest nîst numa (yok görünen var)"dır. Bu maiyyeti anlamadan kayyumu taleb edenler onu bulamazlar.

Bunun için şu benzetme de aynı anlamdadır. Kasırga denilen rüzgâr yeryüzünden kalkarak berrak hava tarafına eser. Uzun
408 bir minare şeklinde kendi üzerine kıvrılır. Onu gören toprağın kendi üzerine kıvrıldığını ve öylece hareket ettiğini zanneder. Halbuki işin hakikatı böyle değildir. Onun her zerresinde, kendisini harekete geçiren hava vardır. Fakat bu havayı görmek mümkün olmadığı için toprak görülmektedir. Topràk muharriklikte "nist hest numa"dır. Hava ise "hest nîst numa"dır. Toprağın çaresiz olarak havanın elinde harekete musahhar olmadan başka bir gücü yoktur. Sanatının hepsi havaya aittir. Fakat görülmez.

AHMET GAZZÂLÎ
(517/1123) (k.s.)

Şeyh Ebubekir Nessâc'ın müridlerinden olup, muteber eserleri, kitapları ve eşsiz risaleleri vardır. Bunlardan biri de Risâle-i Savanıh'tır ki Şeyh Fahruddîn Irakî Lemeat isimli eserini bunun üslûbunda, kaleme almıştır. Nitekim Lemeat'ın mukaddimesinde Irakî şöyle diyor: Sevanıh'ın fasıllarından birinde şöyle deniyor: Maşuk her halinde maşuktur, öyleyse istiğna her zaman onun sıfatıdır. Aşık her zaman aşıktır iftikâr ve sürekli olarak onun sıfatı olur. Maşuka kendini saklamaktan başka hiçbirşey gerekmez. O zaman onun sıfatı şüphesiz istiğna olur.

Daim gönül almadır sana kâr ey yâr
Olmazsa dilin aceb mi nâlemden zâr

Ben can verirem tırak ve gamdan her bâr
Şen ayş ve safadasın ne derdin var?...

Bir gün O'nun vaaz.meclisinde şu âyeti okumuşlardı: "Ey nefislerinde israfa varan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz..." (Zümer, 39/53) Şeyh şöyle dedi: Allah Teâlâ "Ey kullarım" diyerek, onları kendine izafe etmekle onları şereflendirmiştir. Sonra şu şiiri okudu:

Melâmet bana asândır nigarın hubbu yanında
Bu suretten beni a'dâ sanırlar fârığım gamden
Nida olursam ismimle asammım gûşuma girmez
Gulam-ı yâr ederlerse semî'm can u dilden ben

Birgün, kardeşi Huccetü'l-İslâm'ın nerede olduğunu soran bir kişiye demişti: "Kandadır." Soru soran Hüccetü'l-İslâm'ı görmeyi arzu etti. Kendisini mescidde buldu. Şeyh Ahmet'in o hâl ve sözünden hayret ettiğinden hikâyeyi Hüccetü'l-İslâm'a söyledi. Hüccetü'l-İslâm da "doğru söylemiştir" dedi. Çünkü hayızla ilgili bir mesele üzerinde düşünüyordum.

409 Sûfîlerden biri Kazvin'den Tus'a gelip Gazzâlî'nin huzuruna vardı. Gazzâlî gelen sufîye Şeyh Ahmet'in halinden sordu. Sufî bildiklerini anlattıktan sonra Hüccetü'l-İslâm: Onun söylediklerinden yanında var mı?

– Vardır, dedi

Yanındaki (risaleyi) çıkarıp önüne koydu. Hüccetü'l-İslâm, cüzü alıp bir müddet baktıktan sonra şöyle dedi:

– Allah, Allah, bizim aradağımızı, Ahmed bulmuş!

Son anlarını yaşarken hayvanlar ürküp bağlarından boşandılar. Bunu ona söylediler veya firaset ile bildi şöyle dedi: Biz gidince her kim dilerse söyleyiniz, binip süvari olsun!

517/1123 yılında dünyadan gitti. Mübarek kabri Kazvin'dedir.

YUSUF HEMEDÂNÎ
(535/1140) (k.s.)

Künyesi Ebû Yakub'tur. İmam, âlim ve ârif-i Rabbânî olup birçok hal ile yüce kerâmet ve makamların sahibi idi.

İlk zamanlar Bağdat'ta gidip Şeyh Ebû İshak Şirâzî'nin meclisine devam etti, büyük bir gelişme gösterdi. Fıkıh ve diğer ilimlerde, özellile nazar ilminde akranlarını geride bıraktı. Yaşı küçük olmasına rağmen hocası Ebû İshak müridlerin çoğundan onu üstün tutardı. Bir çokları Bağdat, Isfahan ve Semerkand'da kendisinden hadis dinlemişlerdir. Daha sonra herşeyi terkedip, kendini ibadet, riyazet ve mücahedeye verdi. Tasavvufta Şeyh Ebû Ali Farmedî'ye mensup olduğu meşhurdur. Fakat Şeyh Abdullah Cüveynî ve Şeyh Hasan Simnânî'nin sohbetinde bulunduğu da söylenir. Bir müddet Merv'de kaldı. Oradan Herat'a geçip uzun müddet burada oturdu. Daha sonra Mervliler, tekrar şehirlerine dönmesini arzu ettiler. Tekrar Merv'e geldi ama yine Herat'a döndü. Tekrar Merv'e dönerken yolda vefat etti (535) ve vefat ettiği yerde defnettiler. Bir müddet sonra da kabri Merv'e nakledildi. Hâlen mezarı buradadır ve meşhurdur.

Şeyh Muhyiddin Arabî (k.s.): eserlerinin birinde şöyle diyor: 602 yılında Şeyh Evhadüddin Hamid Kirmânî, Konya'da evimde bulunduğu zaman bana şöyle demişti: Bizim diyarda Hoca Yusuf Hemedânî: isminde biri vardı, altmış yıldan fazla bir müddet şeyhlik ve irşad seccadesinde oturmuştu.

410 Birgün zaviyesinde iken gönlüne şehir dışına çıkma fikri geldi. Halbuki Cuma dışında taşraya çıkma adeti değildi. Bu arzu ağır bastı ve gitmek gerekti. Merkebe binip başını salıverdi, Hak Teâlâ nereyi isterse oraya iletsin diye. Merkeb de onu şehrin dışına çıkardı, çöl tarafına gidip virane bir mescdin yanına götürdü ve durdu. Şeyh aşağı inip mescide girdi. Burada başını içeriye çekmiş bir kişi vardı. Bu heybetli bir genç idi. Birmüddet sonra başını yukarı kaldırdı ve:

– Ey Yusuf, müşkil bir meselem var, dedi ve o meseleyi anlattı. Şeyh de onu açıkladıktan sonra:

– Ey genç, bir müşkille karşılaştığın zaman şehre gel benden sor, beni zahmete sokma! dedi. Genç ona bakıp şöyle dedi:

– Bir müşkilim olduğu zaman her taş bana, senin gibi bir Yusuf'tur.

Şeyh İbnü'l-Arabî ilâve ediyor: Bundan anladım ki, samimi bir mürid, sıdkı sayesinde şeyhin kendine doğru hareket ettirmeye kadir olabilir. Şeyh Necîbüddin Burguş Şirâzî (k.s.): şöyle buyurmuştur: Bir ara şeyhlerin sözlerinden bir kısmı elime geçmişti. Mütalaa ettim, çok hoşuma gittiler. Bunların kimin sözü olduğunu öğrenmek ve devamını bulmak için araştırmaya koyuldum. Onun sözlerinden bir miktar daha ele geçirdim. Bir gece vakıada şöyle gördüm: Heybetli, vakûr, yüzü gayet nurânî, aksakallı bir ihtiyar hankâha geliverdi. Abdest almak için abdesthaneye gitti, ak bir kaftan giymişti. Kaftanın üzerinde iri hatlarla ve altın suyu ile Ayetü'l-Kürsî yazılmıştı. Bu yazı kaftanı baştan sona kaplayacak şekilde idi. Ben de onun ardınca gittim, Kaftanını çıkarıp bana verdi. Bu kaftanın altında ondan daha güzel yeşil bir kaftan daha giymişti. O'nun üzerine de aynı şekilde Ayetü'l-Kürsî yazılmıştı. Onu da bana verdi ve "Abdest alıncaya kadar bunları muhafaza eyle" dedi.

Abdest aldıktan sonra:

– Bu iki kaftandan birisini sana veriyorum hangisini istersin? dedi. Ama ben ikisinden birini tercih edemediğim için:

– Hangisini verirsen ver, makbule geçer, dedim.

Yeşil kaftanı bana giydirdi. Ak kaftanı da kendisi giydi ve şöyle dedi:

– Beni tanıyor musun? Ben o arayıp durduğun cüzlerin müellifiyim. Ebû Yûsuf Hemedânî'yim ve o esere Rutbetü'l-Hayât (Zübdetü'l-hayat zinetü'l-hayat) ismini verdim. Başka güzel eserlerim de vardır: Menâzilü's-Sâirîn ve Menâzilü's-Sâlikîn" gibi. Uykudan uyanınca hayretler içinde kaldım.

Bağdat'ta Nizamiye medresesinde vaaz ettiği de söylenir. Birgün İbnü's-Sakâ ismiyle tanınan bir fakih ayağa kalkarak bir mesele sordu: Şeyh:

411 – Otur dedi. Senin sözünde küfür kokusu hissediyorum. Müslüman olarak öleceğin de şüphelidir. Daha sonra Halife'ye elçi olarak Rum Kayser'inden bir zât geldi. İbnü's-Saka onunla buluşup kendisiyle sohbet etmeyi istedi ve: "İslâm dinini terkedip sizin dininize girmemi ister misin" dedi. Hıristiyan da kabul etti. O'nunla İstanbul'a gitti. Kayser'e çıktı. Hıristiyan oldu ve o din üzerine vefat etti.

İbnü's-Saka Kur'ân-ı Kerîm'i tamamen ezberlemişti. Ölüm döşeğinde: "Kur'an'dan hafızanda birşeyler kaldı mı" diye soranlara dedi ki: Sadece şu âyet kaldı: "Bir zaman gelir ki kâfirler keşke müslü-

man olsaydık." (bk. Hicr, 15/2).

Allah izin verirse İbn Saka kıssası Abdülkadir Geylânî'nin menkıbesi anlatılırken burada anlatılandan farklı bir şekilde anlatılacaktır. Hoca Yusuf Hemedânî'nin dört halifesi vardı. Hoca Abdullah Berkî, Hoca Hasan Endekî, Hoca Ahmed Yesevî, Hoca Abdülhalik Gucdüvânî (k. esrarehum).

Hoca Yusuf'tan sonra hepsi de davet (ve irşad) makamında bulundular. Bunlardan başka edeb tarîkıyle huzuruna gelen halifeleri de vardı.

Hoca Ahmed Yesevî, Türkistan tarafına gidince bütün yararına Abdülhalik Gucdüvânî'ye tâbi olmalarını tavsiye etti. Silsileye mensup sonraki şeylerden birinin yazdığı risalede durum böyle anlatılmıştır.

ABDÜLHÂLİK GUCDÜVÂNÎ (k.s.)

Gucdüvânî'nin davranış tarzı tarikatta örnektir. Bütün tarikatlarca muteberdir. Devamlı olarak sıdk ve safâ, şeriat ve sünnet-i Mustafa'ya (s.a.v.) tabi olma yolunda, bid'at, heva ve hevese muhalefet ve bundan uzak durma hususunda çabalamışlardır.

Tertemiz yaşama tarzını başkalarından gizlemişti. Zikr-i kalbî dersini gençliğinde, Hz. Hoca Hızır'dan (a.s.) almış ve bu vazifeye devam etmişti. Hoca Hızır (a.s.) onu evlatlığa (müritliğe) kabul etmişler ve şöyle buyurmuşlardır: Su havuzunun içine dal, oraya gömül ve gönlünle şöyle söyle: "Lâilâheillâllah Muhammedürresûlullah." Öyle yaptılar. Bu işle meşgul oldular ve bunu adet edindiler. Fetihler buldular.

İlk hâllerinden son hâllerine kadar bütün ömrü ve zamanı herkesçe makbul ve muteber idi. Şeyhü's-Süyûh âlim, arif-i Rabbânî Hoca İmam Ebû Yâkub Yûsuf Hemedânî (k.s.): Buhara'ya geldikten sonra Hoca Abdulhalik onun sohbetlerine devam etti. Anladılar ki, onlarda da zikr-i kalbi vardır. Buhara'da bulundukları müddetçe sohbetlerine katıldılar.

412 Derler ki Hoca Hızır (a.s.) O'nun ders piri, Hoca Yûsuf ise sohbet ve hırka piri idi. Hoca Yûsuf'tan sonra Hoca Abdülhalik riyazetle meşgul oldu ama hâllerini gizli tuttu.

Velilikte öyle bir mertebeye erdi ki: Bir namaz vaktinde Ka-

be'ye gidip gelirdi. Şam-ı Şerif'te birçok müridi vardı. Hankâh ve asitane kurmuşlardı. Bir aşure günü kalabalık bir cemaat Hocanın huzurunda oturmuşlardı. Hoca marifetten söz ediyordu. Zahid suretinde bir genç çıkageldi. Sırtında hırka, omuzunda seccade olduğu halde geçip bir köşede oturdu. Hoca şöyle bir baktı. Bir müddet sonra genç kalktı ve şöyle bir soru sordu:

– Hz. Risâlet (s.a.) "Mü'minin firasetinden sakınınız. Çünkü O, Allah'ın (c.c.) nuru ile bakar" buyurmuştur. Bunun sırrı nedir.

– Bu hadisin sırrı zünnarını kesip iman getirmendir.

– Zünnarım olmaktan Allah'a sığınırım.

Hoca hizmetçiye işaret etti. Hizmetçi gelip gencin arkasından hırkasını çıkardı. Hırkasının altında zünnar gözüktü. Daha sonra genç zünnarını kesip imana geldi.

Hz. Hoca şöyle buyurdu: Ey Dostlar! Geliniz ahde muvafakat edip, zünnarlarımızı kesip iman getirelim. Bu zat zâhirî zünnarını kesti. Biz de kibir ve ucb'dan ibaret olan bâtın zünnarını keselim. O affa uğradı, biz de mağfûr olalım. Yarân arasında bir tuhaf hâl zuhura geldi. Hepsi Hoca'nın ayağına kapanıp tevbelerini yenilediler.

Birgün dervişlerden bir tanesi hocanın yanına gelerek,,

– Eğer Hak Teâlâ beni cennetle cehennem ortasında serbest bıraksa ben cehennemi tercih ederim. Çünkü bütün ömrümde nefsin isteklerine karşı mücadele edip durdum. O durumda cenneti istesem nefsin isteği olur. Oysa cehennem Hakk'ı muradıdır. Hoca bu sözü reddetti ve şöyle buyurdu:

– Kulun tercihle işi ne? Nereye git derlerse gider, nerede ol derlerse olur. Bendelik budur, senin dediğin değildir.

Derviş:

– Tarikata sülûk edenlere şeytanın hiç eli erişir mi?

– Nefsî fenâ'nın sırrına ulaşmayan sâlik öfkelenince şeytanın eli ona erişir. Nefsi fenanın sınırına erişmiş olan ise öfkelenmez, ama
413 kıskanması olur ve kıskanmanın (gayret) olduğu her yerden de şeytan kaçar.

Bu sıfat ta o yüzünü tarik-i Hakk'a çevirmiş Hak Teâlâ'nın kitabını sağ eline, Resûlullah (s.a.v.) sünnetini sol eline almış ve bu iki ışık arasında yolu tutmuş kimseler için sözkonusu olur.

Birgün uzak yoldan Hoca'ya bir misafir gelmişti. Daha sonra güzel yüzlü bir genç, Hoca'ya gelerek dua taleb etti. Hoca dua buyurduktan sonra genç kayboldu. Bunun üzerine misafir sordu:

– Bu kimdi?

– Bir melek. Makamı dördüncü gökte idi. Bir kusuru sebebiyle makamından uzak düşmüş dünya göğüne inmişti. Diğer meleklere: "Ne yapayım ki, Hak Teâlâ yine beni makamıma döndürsün." diye sormuş, onlar da ona burayı göstermişlerdir. Dua taleb etti, dua ettik, kabul oldu ve yine makamına erişti. Misafir:

– Hoca bize de imanımız için dua eyleyin, olaki Şeytanın bu tuzağından canımızı kurtarır, selâmete erdiririz.

– Çare şudur: Kişi farzları yerine getirdikten sonra dua ederse duası makbul olur. Sen amel halinde ol, farzlardan sonra bizi hayır dua ile yâd eyle!.. Biz de seni yadedelim. Umulur ki senin ve benim hakkımda bir kabul bir icabet eseri ortaya çıkar.

ÂRİF RİVGERÎ (k.s.)

Hoca Abdülhâlik Gucdüvânî'nin üç halifesi vardı, Hoca Ahmet Sıddık, Hoca Ârif Rivgerî Hoca Evliya Kelân, Hoca Bahauddin Nakşbend'e (k.s.): nisbet edilen silsile bu cemaattan Hoca Arif'e ulaşır.

MAHMÛD (İncir) FAGNEVÎ (k.s.)

Hoca Arif Rivgerî'nin halifelerindendir.

ALİ RAMTENÎ (k.s.)

Hoca Mahmud İncir Fağnevî halifelerindendir. Bu silsilede lakabları: "Hz. Azîzân"dır. Kerâmetleri zahir ve maamları alî idi. Dokumacılık sanatı ile meşguldü.

Bu fakir (Câmî): der ki: Büyüklerden birinden işitmiştim ki Mevlânâ Celâleddin Rûmî:nin şu gazelinde ona işaret vardır:

Olmasaydı üstün hâl ilmî kâl ilminden eger
Buharâ a'yanı kul olur muydu Nessâc'a

Harız'da bulunan kabri meşhur olup ziyaret ve teberrük edilir.

Kendilerinden imam nedir diye sorduklarında ise şöyle demişti: Fasl ve vasl (kopmak ve ermek)

414 Şöyle buyurduğu da nakledilmiştir: Eğer Hoca Abdülhâlik Gucdüvânî'nin (k.s.): müridlerinden biri o çağda yaşamış olsaydı Hallac-ı Mansûr idam edilmezdi.

MUHAMMED BABA SİMMASÎ (k.s.)

Hoca, Azîzan hazretlerinin halifesi olup, Hoca Bahauddin Nakşbend hazretlerini manevî evlâtlığa kabul etmişlerdi. Kasr-ı Hınduvan'dan her geçtiklerinde: Bu topraktan bir er kokusu gelmektedir ve Kasr-ı Hınduvan'ın Kasr-ı Arifân olması yakındır." buyururdu.

Birgün halifeleri Emir Külâl'ın evinde bulunurlarken Kasr-ı Hınduvan tarafına dönerek: Bu koku fazlalaştı. O adam doğmuş olacağa benzer buyurdu. Kasr-ı Hunduvan'a vardıklarında Hoca Bahauddin'in doğumundan üç gün geçmişti. Dedesi göğsüne bir işaret koyup tam bir niyazla onu Hoca Muhammed Baba'nın huzuruna ilettiler. Hoca Muhammed Baba da şöyle buyurdu: "Bu bizim oğlumuzdur. Onu kabul ettik. Daha sonra yanındakilere dönerek "Bize kokusu erişen er budur. Çağının önderi olsa gerektir." Sonra Emir Seyyid Külâl'e dönerek: Oğlum, Bahauddin'den terbiye ve şefkatı esirgeme. Bu işte kusur edersen hakkımı helâl etmem sana" buyurdular. Emir de: "Hocanın vasıyyetinde kusur edersem adam olmayayım." buyurdu (ve and içti).

Hoca Bahauddin şöyle buyurmuşlardır: Evlenmek istediğim zaman dedem, beni Simmas'da Hoca Muhammed Baba'ya gönderdi ki, kadem ve bereketleri bizim eve de ulaşsın. Onlarla müşerref olduğum zaman müşahede ettiğim ilk kerâmet şu idi: O gece bende niyaz ve tazarru zâhir olmuştu. Kalkıp onların mescidine vardım. İki rek'at namaz kıldım. Başımı secdeye koydum. Tam manasıyla tazarru ve niyaz gösterdim. O anda dilimde şu dua çıkıverdi: "İlâhî! Belâ yükünü çekmek, sıkıntılara katlanmak ve sevgine dayanmak için bana güç-kuvvet ihsan eyle..."

Sabah olunca Hz. Hoca'nın hizmetine vardım. Şöyle buyurdular: Ey oğul!.. Duada şöyle söylemek lâzımdır: İlahî, bu zayıf kulu, fazl ve kereminle razı olduğun işlerde bulundur." Eğer Hak Teâlâ, bir dostuna bela gönderirse lutuf ve inayeti ile ona gerekli kuvveti de ihsan eder, hikmetini ona açıklar. İnsanın kendi isteği ile belâ istemesi zordur. Saygısızlık etmemek gerekir.

415 Daha sonra yemek hazırlandı. Yemeği yedikten sonra bana bir

ekmek verdiler. Hatırından şöyle geçti: Burada doyuncaya kadar yedik. Bir müddet sonra da eve ulaşacağız, bu ekmek nemize gerek".

Yola koyuldular, ben de tam bir niyaz hali ile arkalarından yürüdüm. İçimde tefrika vâki olup zihnime çeşitli düşünceler geldiğinde "Hatırı korumak gerektir." derlerdi.

Yol üzerinde muhiblerden birinin evine ulaştılar. Muhib onu güleryüz ve niyaz ile karşıladı. Eve oturunca ise ev sahibi derviş-te bir sıkıntı gördüler. "Doğru söyle neyin var" diye sorduklarında "Bir miktar kaymak var fakat ekmek yok" cevabını aldı. Hoca bana dönerek "o ekmeği getir bak nasıl işe yaradı", buyurdu.

"Bu hâli müşahededen sonra o hazrete inancım daha ziyade oldu."

EMİR KÜLÂL (k.s.)

Az önce adı geçen Hoca Muhammed Baba'nın halifelerindendir. Hoca Bahauddin Nakşibend huzuruna varıp kendisine intisab etmiş, sohbetinde bulunmuş, tarikat adabını ondan öğrenmiş, kendisine zikri o telkin etmişti.

Birgün emirin huzurunda büyük bir kalabalık vardı, Hoca Bahauddin'i sordu ve ona yönelip:

– Oğul Bahauddin, Hoca Muhammed Baba Simmâsî hazretlerinin (k.s.) hakkınızdaki nefesini tamamen yerine getirdim. Hoca Simmâsî bana:

– Ben senin terbiyene nasıl büyük önem verdiysem sen de oğlum Bahaeddin'in terbiyesine öyle önem ver, emeğini esirgeme." demişti, ben de öyle yaptım.

Sinelerine işaret edip şöyle dediler: Ruhaniyetinizin kuşu beşeriyet yumurtasından çıkana kadar sana meme verdim ve memede süt kuruyana kadar seni emzirdim. Fakat himmetinizin kuşu çok yüksekte uçtuğundan bundan sonra serbestsin, Türk olsun Tacik olsun, nerede kimden burnuna bir koku gelirse o şahsı ara himmetinin gereğini yerine getirmede kusur etme."

Şöyle naklederler: Hoca Hazretleri buyurdular: Bu nefes Emir'in huzurunda zahir oldu. İbtila vasıtası o oldu. Bunun için devamlı olarak Emir'e tabii olma halinde bulunursak eğer ibtiladan daha uzak, selâmete daha yakın oluruz.

Birgün Emir hazretleri Hoca'ya şöyle dediler: Bir üstâd talebesini yetiştirdiği zaman, eserini talebelerinde görüp mütalaa etmeyi elbette ister, bu üstada güven verir. Yaptığı terbiye yerini bulmuş mu, bulmamış mı bunu görür. Bu esnada talebede bir kusur ve eksiklik görürse onu da ıslah eder.

Daha sonra şöyle dediler: İşte oğlum Emir Burhan emirinize hazırdır. Henüz kimse tasarruf ehlini onun üzerine koymamış, manevî terbiyesiyle meşgul olmamıştır. Benim yanımda onun terbiyesiyle meşgul olunuz ki bunun eserini göreyim. Sizin terbiye edebilme sıfatınıza dair bende itimad hasıl olsun.

416 Hz. Hoca oturmuş, murakabe halinde idi. Emir'e doğru yönelmiş, aşırı derecede edebe riayet ettiklerinden bu emri yerine getirmek de (oğlunun terbiyesini üstlenmede) tereddüt etmişti. Emir Hazretleri: "Tereddüte mahal yok" dedi.

Hz. Hoca, artık emirlere boyun eğip Emir Burhan'ın batınî hayatına yöneldiler. Onun batınî hayatında tasarruf etmekle meşgul oldular. Nitekim o tasarruf Emir Burhan'ın zâhir ve bâtın hayatında açıkça ortaya çıktı. Vücudunda büyük haller tezahur etti. Hakiki sekr eseri göründü.

Hoca Bahauddin Nakşbend'in kudsî sözlerini toplayan Muhammed b. Muhammed Hafızu'l-Buhârî, Risâle-i Kudsiye'de şöyle yazmışlardır: Emir Hazretleri, son günlerinde birgün bir gece kıbleye karşı oturup kimseyle konuşmadılar. Sonra söze başlayıp şükrettiler. Dediler ki: Bu teveccühten maksadım şu idi: "Bu kapıyı kabul ile mi açarlar red ile mi? Ama Allah'ın veli kulları hakkında "onlar için dünyada da ahirette de müjdeler vardır." (Yunus, 10/64) buyrulmuştur. Buna göre ünyadan gittikleri vakitte kabul görme müjdesi alırlar. [Lâmiî'nin ilâvesi]

KUSEM ŞEYH (k.s.)

Hoca Ahmet Yesevî silsilesinden ve Türk şeyhlerindendir. Hoca Bahauddin Hazretleri Emir Seyyid Külâl'ın nefes-i şerifleri ile ve "şimdiden sonra serbestsiniz. Nerede burnunuza bir koku ulaşırsa ister Türk ister tacik onu arayınız. Aramada kusur etmeyiniz." dediği için Kusem Şeyhin yanına vardılar. Karşılaştıklarında Şeyh kavun yiyordu. Şeyh, kavun kabuğunu Hoca'dan yana attı. Hoca'nın da harareti son haddinde olduğu için, teberrüken kabuğun hepsini

yediler. Bu durum üç defa tekerrür etti.

O anda şeyhin hizmetçisi içeri girip "Üç deve, dört at kaybettim." dedi. Şeyh, Hoca hazretlerine işaret ederek Türkçe:

– Onu yahşî tutunuz dedi.

Müridlerinden dört tanesi heybetle Hoca'ya bakıp incindiler. Sanki aralarında kan davası vardı. Hz. Hoca (k.s.) şöyle buyurdular:

– Her kim Türk şeyhlerinin sıfatlarını bilmez ise elbette onların tarikatından ötürü onlardan ümitsiz olur ve itiraz eyler."

Daha sonra Hoca, iki dizi üzerine oturup murakabeye vardılar, teveccüh etti, akşam namazını kıldıktan sonra hizmetçi yine içeri gidip:

– Develer ve atlar kendileri geldiler, dedi.

Hz. Hoca iki-üç ay kadar Kusem Şeyhin (k.s.) yanında kaldı,
417 ona tabi oldu ve hiç ondan ayrılmadı. Daha sonra kendilerini şereflendirip şöyle dediler.

"Benim dokuz oğlum var, onuncusu sensin ve hepsinin üstündesin" Daha sonraki yıllarda Nahşeb'den Buhara'ya geliyorlardı. Hoca da kendilerine riayet ederdi.

O da Hoca Bahauddin'e:

– Sen de istekli olma durumunu görüyorum. Diğer tâlib ve sâdıkların hiçbirinde bunu görmemişimdir. Kusem Şeyh (k.s.)ın (dünyaya karşı) ilgi ve bağlılığı gayet az idi.

Ömrünün sonunda, Buhara pazarlarından birine gelip çeşit çeşit alışverişler yaptıktan sonra çıkıp gitti. Üzerinde sohbet izleri adeta görülüyordu. Bir dükkanda oturdu. Yanında bulunan oğullarını, müridlerini çağırdı ve:

– Bizim göç zamanı gelmiştir. Kelime-i tevhidi birlikte söyleyelim. Pes, kendisi söyledi. Hepsi de tekrar etti. Ve orada ruhunu teslim etti.

HALİL ATA (k.s.)

Hoca Bahauddin şöyle buyurmuştur: İlk zamanlar rüyada şöyle bir şey görmüştüm: Halil Ata (k.s.) -ki Türk meşayihinin büyüklerindendir- beni bir dervişe ısmarlar... Uyandığım zaman o dervişin sureti hatırımda kalmıştı. Saliha bir babaannem vardı. Rüyamı ona anlattım. Buyurdular ki:

– Oğlum, bir Türk şeyhinden sana nasib erişecek.

Ben de devamlı olarak o dervişi arardım. Birgün Buhara pazarında onunla karşılaştım. Görünce hemen eğilip sordum. Adı Halil Ata imiş. O anda bir yere beraberce oturup konuşma mümkün olmadı. Evime geldiğim zaman akşam olmuştu. "Derviş Halil seni ister" diye bir haberci geldi. Mevsim yazdı. Bir miktar meyva alıp yanına vardım. Kendisini gördüm. Rüyayı söylemek istedim ama o Türkçe olarak:

– Senin hatırından geçen bir şey bize malumdur, açıklamana gerek yok dedi. Halim değişti, onunla sohbet etmeye büyük bir meyil duydum. Bu sohbetler esnasında ondan yüce haller, acîb ve garib şeyler müşahede ettim. Bir müddet sonra ona Maveraünnehir padişahlığı nasib oldu. Bana da yanında olmak ve hizmete devam etmek göründü. Bu esnada büyük haller zahir olur idi. Bana çok şefkat ederdi. Bazan lûtuf bazan da sertlikle hizmet ve sohbet âdâbını öğretirdi. Bu yönden bana çok faydası oldu. Bu yolda seyr ü sülûkün kuvvetlendirmen gerektiğinden altı yıl onun hizmetinde bulun-
418 dum. Halkla iken onun saltanatlarının edeblerine riayet ederdim. Yalnızken sohbetinin özel mahremi idim. Bu altı yıllık saltanatından evvel de onun sohbetinde bulundum. Çok kere havassın da bulunduğu yüksek huzurlarında: "Kim Hak Teâlâ'nın rızası için bana hizmet ederse halk içinde ulu olur." dedi. Ben kimi kasd ettiğini anlamıştım.

Altı yıl sonra onun saltanatına zevâl olmuştu. Bir anda o mülk, o hizmetçiler ve çevresindekiler yerle bir oldu. Dünya işlerinden gönlüm tamamen soğudu. Buhara'ya geldim. Burada da bir köy olan Rivertün'de yerleştim.

BAHAUDDİN NAKŞBEND
(791/1388) (k.s.)

Adı Muhammed b. Muhammed el-Buhârî'dir. Kendilerini oğulluğa kabul buyuran Hoca Muhammed Baba Simmâsî olmuştur. Tarikat âdâbını –yukarda açıklandığı gibi– Seyyid Emir Külâl'den öğrenmiştir. Zahirde durum böyle ise de hakikatte kendileri Üveysî idi. Terbiyeleri, Hoca Abdülhalik Gucdüvâ-nî'nin ruhaniyeti ile olmuştur. Nitekim şöyle buyurmuşlardır: Başlangıç halinde ve cezbenin galebe çaldığı zamanlarda bir gece Buhara mezarlarından üç müba-

rek mezara gittim. Her mezarda yanan bir çerağ gördüm. Çerağın içinde yağ ve fitil vardı. Fakat fitil yavaşça bir hareket ister ki, yağdan çıkıp yeni bir şule versin. Diğer bir kabre varıp kıbleye karşı durup teveccüh ettim. Teveccüh anında gaybet vaki oldu, kendimden geçtim. Şöyle bir durum müşahede ettim: Kıble duvarı yarıldı. Büyük bir taht göründü. Önüne yeşil bir perde gerilmişti. Tahtan etrafındaki cemaat içinde Hoca Muhammed Baba'yı görünce anladım ki, bunlar ölüp gidenler. Cemaatten biri bana şöyle dedi: Taht üzerinde ki Hoca Abdullah'tır. Cemaat ise onun halifeleridir. Herbirine işaret ederek gösterdi. Ahmet Sâdîk, Hoca Evliya Külâl, Hoca Arif Revgerî, Hoca Muhammed Fağnevî Hoca Ali Râmitenî (k.s.) Sıra Hoca Muhammed Baba'ya geldiği zaman: Ona da (işaret edip) dedi ki: buna da hayatta iken eriştin, senin şeyhindir. Sana bir külah vermişlerdi. Gelen belâ senin bereketinle def olur, bu kerâmeti sana o verdi.

Daha sonra cemaat: Kulak ver iyi dinle!.. Hoca Büzürg hazretleri güzel sözler söylese gerektir. Bu sözler Hak yoluna sülûk etmede senin için mutlaka lazımdır. Hz. Hoca'ya selâm vermek, mübarek yüzleri ile müşerref olmak için önündeki perdeyi kaldırmalarını cemaatten istedim. Perdeyi kaldırdılar. Bir nuranî
419 pîr gördüm. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Ondan sonra, sülûkün ilk, orta ve son hali ile ilgili olan şu sözleri benim için açıklayarak şöyle dediler: O cerağların sana o şekilde gösterilmesi senin için bir müjde ve işarettir. Bu tarikata istidat ve kabiliyetin var, demektir. Ama, istidat fitilini harekete geçirmek gerekir ki ışık versin, sırlar zuhur etsin.

Yine titizlik gösterip şöyle buyurdular: Bütün hallerde ayağını emir ve nehiy seccadesi üzerine koymalı, amel ve ibadeti sünnete uygun ve azimet yolu ile yerine getirmeli, ruhsat ve bidatlardan uzak olmalısın. Daima Resulullah (s.a.v.) in hadisleri O'nun ve sahabe-i kiram'ın (r.a.) yolu üzere olmalısın.

Bu sözlerden sonra oradaki cemaat bana şöyle dedi: Senin halinin doğruluğuna şahit şudur: "Yarın sabah filan yere git, filân işi yap." Bu meselenin aıklaması Makamât-ı âliyye'leri beyanında zikredilmiştir ve ilâve ettiler: "Ondan sonra Nesef'e yönel, Emir Seyyid Külâl hazretlerine var." Ben de onların bu emri gereği Nesef'e vardım. Emir (k.s.)in huzuruna eriştim. Emir hazretleri lutuflar gösterdiler, iltifat buyurdular. Bana zikir telkin ve ta-

lim ettiler. Nefy ve isbat tarikına, "zikr-i hafî" ile meşgul olma yolu-na beni soktular. Zaten -yukarda anlattığım- vakıada azimetle amel etmekle emrolunmuştum. Cehrî ve alenî zikirle amel etmedim.

Birgün kendilerine şöyle bir sual sorulmuştu: Dervişliğiniz size miras mı kaldı yoksa mükteseb midir? Manen intikal mi eder yoksa çalışılarak mı elde edilir? Şöyle buyurdular: Hakk'ın cezbelerinden bir cezbedir ki, iki cihan ehlinin ameline eşdeğerdedir biz, bu saadetle şeref bulduk.

Tekrar sordular: "Sizin tarikatınız da zikr-i cehrî, halvet ve semâ var mıdır?" Yoktur diye cevap buyurdular. Tekrar sordular: Peki, sizin tarikatınız hangi esas üzerinde kuruludur? Şöyle cevap verdiler: "Halvet der encümen", yani zâhirde halk ile, bâtında Hak Sübhanehu ve Teâlâ ile olmak."

Bilişip içeriden taşranı kıl yâd gibi
Kim cihan içre bunun gibi revişdir kem-yab
"içinden aşina, dıştan yabancı gibi ol."

Hz. Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın da "Öyle adamlar vardır ki, ticaret ve alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alakoymaz." âyeti (Nur, 24/37) bu makama işarettir.

Hz. Hoca'nın asla hizmetçi ve cariyesi olmamıştı. Sebebini sorduklarında: Kulluk ile efendilik uymaz (ben kendim kulum). Bir kimse kendilerine şöyle bir soru sormuştu: Hazretinizin silsilesi ne-
420 reye ulaşıyor?" Silsile ile kimse bir yere ulaşamaz." buyurdular. Bir defasında da şöyle buyurmuşlardı: Nefislerini suçlayınız." Nefsinin kötülüğünü idrak edip, onun tuzak ve oyunlarını bilen kimse için Allah'ın inayetiyle bu kolay gelir. Bu yolda gidenlerden bir çoğu başkalarının günahını yüklenmişler ve taşımışlardır. Yine şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler, Allah'a iman ediniz..." (Nisa, 4/136) âyeti şuna işaret etmektedir: Her göz açıp kapamada bu maddî vücûdu red edip hakiki Ma'budu isbât edesin. Şeyh Cüneyd (k.s.) şöyle buyurmuştur: Altmış yıldır iman etmekteyim. Nefy-i vücûd bizce en yakın yoldur. Lâkin iradeyi terk edip ve amellerdeki kusuru görmeden hasıl olmaz. Masivaya bağlanmak, sâlik için ulu bir perdedir. Dünya bağı faydası olmayan bir perdedir. Bağları koparınca vasıl olursun.

Hakikat ehli imanı şöyle tarif etmişlerdir. İman gerek faydalı gerekse zararlı olsun, Allah'ın haricindeki her şeyi terketmektir. Yine

şöyle buyurmuşlardır: Bizim tarikatımız sohbettir. Halvette şöhret, şöhrette afet vardır. Hayr cemiyettedir, cemiyette -dostların birbirini nefy şartıyla- sohbettedir. O ulu zat: "Geliniz bir an iman edelim." buyurmuştur. Bu şuna işarettir: Eğer bu tarikatın tâliplerinden bir cemaat sohbet ederlerse hayır ve bereket çokca olur. Buna devam ve ısrar ise hakiki imana ulaşmaya vesile olabilir. Şöyle buyurmuştur: Bizim tarikatımız urve-i vüska-kopmayan kulptur (Bakara, 2/256). Hz. Resul (s.a.v.)ın eteğine sarılmaktır. Sahabe-i Kiram'ın (r.a.) sözlerine uymaktır. Bu tarikatta az amel ile çok fütûh hasıl olur. Fakat sünnete uyup onu gözetmek büyük bir iştir. Bizim yolumuzdan yüz çevirenin dinine eksiklik gelir. Sâlike gerektirki; Hak dostlarından biriyle sohbet ettiği zamanda kendi hâline vâkıf ola, sohbet zamanı ile önceki zamanı mukayese ede, arada fark bulursa "isabet ettin, sakın bundan ayrılma" hükmüyle o şeyhin sohbetini ganimet bile.

"Kelime-i Tevhid'deki "Lâilâ-ilâh" ifadesi tabiat (madde) ilâhını yok etmek demektir. "İllellâh" ifadesi ise hakiki mabud olan Allah'ı isbat etmektir. Muhammedü'r-Resûlullah ifadesi
421 kendini "bana tâbi olunuz." (Al-i İmran, 3/31) makamına ulaştırmaktır.

"Zikirden maksat kelime-i tevhidin hakikatına erişmektir. Kelimenin de hakikatı, okunduğunda mâsivâ tamamen yok olmalı, yoksa çok çok söylemek şart değildir.

Şöyle demişti: Hz. Azîzân (r.a.) demişlerdir ki: Yeryüzü bu taifenin nazarında sofra gibidir. Biz deriz ki tırnak yüzü gibidir. Hiçbirşey onların nazarında gaib değildir. O demiştir ki tevhid sırrına ulaşılabilir ama.marifet sırrına erişmek zordur.

Hz. Hoca bir gün yolculuğa çıkmışlar, Horasanlı ululardan birine zikir telkin etmişlerdi. Seferden döndüklerinde Hoca'ya: Zikir telkin ettiğin falan kişi onu az tekrar eder dediler. Hoca: Kaygılanmayınız, buyurdu. Daha sonra o zata sordu:

– Hiç bizi rüyada gördünüz mü?

– Gördüm.

– İşte bu yeter.

Bu sözden şu anlaşılıyor ki, azizlerden biri ile -az da olsa- irtibatı olan kimsenin neticede onlara katılması ümit edilebilir ve bu onun kurtuluşuna ve yüksek derecelere yükselmesine sebep olabilir.

Bir kimse yüce huzurlarına gelerek: Filân kimse hastadır, Hatır-ı şerifinizin teveccühünü dilenmektedirler deyince buyurdular ki: Önce o hastanın hatırının dönmesi gerek, daha sonra kırık hatır." Buyurdular ki: Kerâmetimiz ortada bunca yük günahla yeryüzünde yaşıyoruz ya! "Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'a sordular: Cenazenizin önünde hangi âyeti okuyalım. Buyurdular ki âyet okumak büyük bir iştir. Şu beyti okuyunuz yeter:

Bundan iyi var mıdır cümle cihan içre kâr
Birlik ede iki dost olsa yâr ile yâr

Hz. Hoca buyurdu: Bizim cenazemizin önünde de şu beyti okuyunuz.

Bugün müflisleriz köyünde ey Şâh
Cemâlinden kılarız şey'en lillâh

Mevlânâ Celâlüddin Hâlidî'den sordular: Hoca Bahauddin'in sülûk nisbeti ve tarikattaki durumu daha sonraki şeyhlerden kiminkine benzer? Şöyle cevap verdiler: Onu bırakın da önceki şeyhlerden söz edin, zira ikiyüz yıldan beri Hoca Bahauddin hazretlerine vaki olan ilahî inayet ve asâr-ı velâyet sonraki meşayihten hiçbirine vâki olmamıştır.

422 Şeyh Kutbüddin isminde Hocanın müridlerinden bir pîr Horasan'a teşrif buyurmuştu. Şu vakayı anlattı: Küçüktüm, birgün Hz. Hoca bana "Filân güvercinhaneye git, birkaç tane güvercin yavrusu getir." diye buyurdular. Getirdim. Fakat içimden bunlardan birini sağ olarak saklıyayım, Hoca'nın yanına getirmiyeyim diye geçti. Daha sonra yavruları pişirdiler. Oradakilere taksim ettiler, fakat bana vermediler ve filân kimse nasibini sağ olarak saklamıştır dediler.

Lâmiî'nin eki: Mevlânâ Cami (k.s.) Hz. Hoca'nın kudsî sözlerinden beyan edip sonra da açık kerâmetle-rinden bir miktarla yetinip ihtisar etmişti.

Bu fakîr hakirin (Lâmiî Çelebi) bu şerefli silsileye mensup olması, dervişlerin şevkini artırmak için sıhhatli olan apaçık kerâmetlerinden bir miktar daha ilâve etmek gerekli oldu:

Hoca'nın kudsî kelimelerini bir araya getiren Hoca Muhammed Parsâ (k.s.) Hz. Hoca'dan nakiller yaptılar:

O zamanlarda Hz. Hoca Emir Külâl hazretlerinin şerefli huzurlarında bulunuyorlardı. Şöyle buyurdu: Bir zaman sâdık müridi Muhammed Zâhid ile -sahra- da idik. Bir iş için çıkmıştık. Elimizde ke-

ser vardı. Bir hal zuhur etti, keserleri yere koyup çöle doğru yola koyulduk. Birbirimize her çeşit konudan bahsettik. Nihayet söz kulluk ve fedâ konusuna geldi. Muhammed Zâhid sordu:

– Fedâ'nın sonu nedir? (en mükemmel fedakarlık nedir?) Dedim ki:

– Şudur: Eğer dervişe vefat et derlerse hemen vefat etmesi gerekir. Bunu derken bende bir hâl zahir oldu. Muhammed Zahid'e dönerek "öl" dedim. Derhâl Muhammed Zahid yere düştü, ruhu bedeninden ayrıldı. Bir müddet böylece, sırtüstü, ayağı kıbleden yana olacak bir şekilde öğleye kadar kaldı.

Hava gayet sıcaktı, güneş zeval noktasına ulaşmıştı. Bu durumdan çok muzdarip oldum. O civarda bir gölgelik vardı. Bir müddet şaşkın şaşkın orada oturdum. Tekrar yanına gittim. Havadaki sıcaklığın azaldığını gördüm. Hayretim iyice fazlalaştı. O hayrette iken gönlüme ilham geldi. Üç kere "Muhammed diril" dedim. Hemen canlanma işaretleri belirdi, organlarını hareket ettirmeğe başladı. Derhal hayat buldu. Evvelki haline döndü.

423 Hoca'nın yüce makamlarını bir araya toplayan Derviş Salah b. Mübarek el-Buhârî Enîsü't-tâlibîn isimli kitabında naklediyor: Hz. Hoca Herat Meliki'nin isteği üzerine Tus'tan Herat'a gitmişlerdi. Gidip padişahın bostansarayına girdiler. Kapıcı, hizmetçi, ayân erkân vezirlerden her kime uğrayıp gördüyse hepsinin halleri değişti. Önceki hallerinden başka bir hale girdiler.

Buna münasip ve bu kerameti te'yid ederek yine şöyle naklet-mişlerdir:

Birgün Hz. Hoca pazarından geçerken rasgele bir dükkana girip oturdular ve sultanu'l-arifîn Ebû Yezîd Bistâmînin şemailinden söze girdiler. Şöyle buyurdular: Sultanu'l-Arifîn'in makamatında şöyle bir sözü zikredilmiştir: Peştemalımın köşesini bir kimseye dokundursam o kimse benim şerîkim (gölgem) ve divânem olur, ardıma düşer. Hz. Hoca: "Eğer yenimi hareket ettirsem, büyük küçük bütün Buharalılar benim âşıkım ve hayranım olur, evini barkını, dükkânını bırakıp ardıma düşer", dedikten sonra mübarek ellerini yeninin içine çekdiler. Dükkan sahibi şöyle diyor: O anda benim bakışım yenlerinin ucuna takıldı. Bende bir acaib hâl vâki oldu. Kendimden geçtim. Dükkânın içine düşmüşüm. Uzun bir zaman sonra kendime geldim. Hz. Hoca'nın muhabbet saltanatı vücudumu tamamen kaplamış olarak

buldum. Evi ve dükkânımı bıraktım.

Yine aynı kitapta zikredilmiştir: Dervişlerden biri şöyle demiş: Hoca birgün evime geldiler. Evde un yoktu, gidip bir yük un getirdim. Hoca: "Bu unu kullanı, fakat azlığından, çokluğundan kimseye bahsetme" dedi. Hoca iki ay kadar evimde kaldılar. Teşrifleri sebebiyle muhibler ve dostlar gelip gittiler. Geçip gidenlerin hepsine o undan yemek yapıp verdim. Un, önceki gibi idi, eksilmiyordu. Hz. Hoca gittikten sonra da uzun zamanlar aynı undan harcadım. Hiç noksanlaşmadı. Hz. Hoca'nın mübarek nefeslerine muhalefet edip bu durumu çoluk çocuğuma söyleyince o bereketi artık bir daha bulamadım.

Derviş Muhammed Zahid anlatıyor: Müridliğin ilk yıllarında, birgün Hz. Hoca ile bir sahrada beraber gidiyorduk. Mevsim bahar idi. Bende kavun yeme arzusu belirdi. Hz. Hoca'dan istedim. Oraya
424 yakın bir ırmak vardı. "Yürû, ırmak kenarına git" dediler. Vardım. Bir de ne göreyim, su üzerinden akıp gelen bir nefîs kavun. Sanki bostandan yeni koparılmış. Alıp şerefli huzurlarına getirdim. Bu durumu, yakînimin artmasına ve itikadımın kemâl bulmasına sebep oldu.

Hoca Alauddin (k.s.) Emir Külâl hazretlerinin büyük oğlu Burhanüddin'den şöyle naklediyor: Birgün Hz. Hoca Surhand'a ki evimizde bulunuyorlardı. Hz. Hoca'dan istirham ettim. Mevânâ Arif'i çok özledim. Kendileri de Nesef'te oturuyorlar. Hatır-ı şerifiniz teveccüh etse de tez gelseler dedim. Hz. Hoca Hankâhın damına çıktı, üç kere "Mevlânâ Arif!" diye bağırdı. Mevlânâ Arif sesimizi işitmiş ve bu tarafa doğru yola koyulmuş. Emir Burhanuddin devam ediyor: Mevlânâ Arif Nesef'ten, Buhara'daki Suhraz'a geldiklerinde, kendilerinden Hz. Hoca'nın davet meselesini sorduk: "Filân gün filân saatte dostlarımızla otururken Hz. Hoca'nın sesi kulağımıza ulaştı. Hemen Nesef'ten Buhara'ya doğru yola çıktık.

Yine Hoca Alauddin (r.a.) naklediyor: Hz. Hoca Tus'ta bulunuyorlardı. Birgün "Gelin, Maşuk-ı Tûsî'nin ziyaretine gidelim dediler. Dervişler toplu olarak Hz. Hoca'nın mübarek ayakları ardınca yola revân oldular. Hoca Maşuk-ı Tûsî'nin mezarına vardığımızda, Hz. Hoca: Esselâmu aleyküm ey Maşuk-ı Tûsî, nasılsın, iyimisin, dediler. Kabirden şu ses geldi: "Ve aleyküm selâm iyiyim." Cemaatın içinde Hz. Hoca'yı inkâr eden, kimseler vardı. Bu durum üzerine halleri değişti, inkarları ikrara döndü.

Şeyh Hüsrev Kerminî naklediyor: Birgün Kasr-ı arifan'da Hz. Hoca ile bir bağda idik Şimdi mübarek kabirleri o bağdadır. Hz. Hoca havuz kenarında oturmuş, yaşlı bir zatla konuşuyordu. Ben de selâm verip yanlarına gittim. İhtiyar bağın bir tarafına doğru gitti, oradan ayrıldı. Hz. Hoca iki defa: "Bu hoca Hızır Aleyhisselâmdır" dediler. Ben hiç tınmadım. Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın inayetiyle ona meylim olmadı. Aradan iki üç gün geçti. Hankâhın bağında yine o yaşlıyı gördüm. Yine ilgilenmedim. Aradan iki ay geçti. Buhara pazarında yine o pîrle karşılaştım. Beni görünce tebessüm etti, selâm verdim. Beni bağrına bastı. Neşeli bir şekilde benimle konuştu. Halimden sordu. Kasr-ı arifan'a döndüğüm zaman Hz. Hoca, "Pazarda Hoca Hızır ile karşılaştığınız değil mi" buyurdular.

Mevlânâ Necmüddin (r.a.) naklediyor: Birgün Hz. Hoca ile Buhara civarındaki bir kırda gezerken bir tarafa doğru giden yedi tane ceylân gördük. Hz. Hoca: Hak Teâlâ'ya kul olanların özelliği şudur: Bunlar gibi yabanî hayvanlar onların yanına gelirler. Sen de çağır gelsinler, dedi. Ben de "Sizin huzurunuzda benim ne haddime" dedim. Hz. Hoca senden taleb hacet değildi bu kadar taleble, inşaallah gelirler dedi. Nihayet birkaç adım gittim. Yedi ceylanın gelip yanımızda durduklarını gördüm. Hz. Hoca "Hangisini istersen onu tut" buyurdular. Birini tutmaya niyet ettiğim zaman aralarından biri ileri çıkıp" Beni tut" dedi. Şaşırdım. Hz. Hoca mübarek ellerini onların sırtına sürüp şöyle buyurdular: "Biz bulduk hacet değildir. Oradan uzaklaştıktan sonra, baktım ceylânlar halâ orada durup bize doğru bakıyorlardı.

Yine Hz. Hoca Alauddin (toprağı mübarek olsun) naklediyor: Hz. Hoca'nın istikamet üzere oldukları ve sünnete bağlılıkları Buhara'da şâyi olmuştu, sohbetlerine devam edenlerin çoğu âlimler idi. O zaman Buhara'da ulemanın öncüsü Mevlânâ Hüsamüddin Asîlî ve Mevlânâ Hamidüddin Şaşî idi Ulemanın çoğu Hoca'nın sohbetine meyledip O'nun muhibbi oldular. Bilhassa Mevlânâ Hüsamüddin Hoca Yusuf hazretleri Hz. Hoca'nın samimi hallerini ve iyi hareketlerini gereği gibi müşahede ettikleri için medreseyi ve ders vermeyi terkettiler ve medreseye devam ettikleri zamanlarda vakıf mallarından aldıklarını hesap ettirip tutarı olan oniki bin dinarın hepsini tasadduk etmek üzere iken kendisine tabi olan talebeler bu davranışına karşı çıktılar.

Buhara'nın büyük âlimlerinden bir kısmı da bu durumu tasvib etmediler ve: "Bu gidişle medreselerin boş kalması ve ilmin parlaklığının sönmesi çok yakındır." dediler. Bir kısmı da şöyle dedi: "Mevlânâ Hamidüddin faziletli bir kimsedir onun O'na tâbi oluşu boş bir şey değildir."

Mevlânâ Hired Zuhrî -ki Mevlânâ Hamidüddin Şaşî'nin büyük talebelerindendi- birgün Hz. Hoca'ya gelip kendi hocasından selâm getirdi ve hocasının şu isteğini ifade etti: "Yarın sabah erken bu tarafa teşrif edip dervişane sohbet edelim." Hz. Hoca bu teklifi
426 kabul etti ve "Bunda büyük sır vardır." buyurdu. Sabahleyin Mevlânâ Hamidüddin'e gitme üzere yola çıktı. Karşılaştıklarında Mevlânâ Hamidüddin Hoca'ya sordu:

– Teşrifinizin sebebi nedir? Hz. Hoca:

– Davet edilişimiz, Hamidüddin:

– Bizim gibilerin böyle sözler sarfetmesi uygun değildir. Ben sizleri çağırmadım (Ne haddime efendim) Sizin bütün halleriniz apaçık istikamet üzeredir. Kimsenin sizlere itirazı yoktur. Hz. Hoca:

– Biz Hakk'ın tâlibiyiz. Maksadımızda şudur: Sülûkumuzda Mustafa Caddesi'nde, sünnete tabi olmak, Hakk'ı bâtıldan ayırmak. Sizler asrın önderisiniz. Kitab'ın hükmünü sizden almak gerekir. Resulullah (s.a.v.)ın hadislerini, ashabın (r.a.) eser ve haberlerini sizden öğrenmek gerekir. Tarikatımızın size arzedilmesi mutlaka gereklidir. Eğer sünnete uygun ise onunla amel edip ona sarılmak, değilse ondan yüz çevirmek gerek bize."

Mevlânâ Hamîdüdin Hz. Hoca'nın hakkı bâtıldan ayırma konusundaki mükemmel ciddiyetini ve gayretini görünce toplantı akdettiler. Buhara'nın âlim ve dervişlerinden büyük bir topluluk toplantıya geldi.

Mevlânâ Hired ve medrese talebelerinden bir gurup cûret göstererek şöyle dediler: Bu ne biçim tarikattır ki medreselerin bir kısmının revnaklığı söndü, ilmin şevket ve azameti yokoldu. Eğer bu durum uzun müddet böyle devam ederse ilim yolunda olanlar ders almadan ve vermeden geri kalırlar.

Hz. Hoca hiç tınmayıp sessizce oturdular. Çünkü O'nun ne tarikatının usulüne ne de dervişlerinin haline hiç itiraz edilmemişti. Nihayet böyle inkâr edenlerin sözleri etrafa yayılınca Mevlânâ Hamidüddin gadaba gelerek Mevlânâ Hired ve O'na tabi olanları kesin olarak bu tutumdan menetti ve şöyle buyurdu: Bu sözler doğru ol-

maktan uzaktır.

Daha sonra Hz. Hoca, Mevlânâ Hamîdüddin'e dönerek şöyle dediler: Hak Sübhanehu ve Teâlâ hiçbir sebebe bağlı olmayan inayeti vasıtasıyla din derdini bizim bâtınımızda zâhir eyledi. Bize zor gelen her meselede: "Bilmiyorsanız zikr ehline sorunuz." (Nahl, 16/42, Enbiya, 21/7) âyeti hükmünce âlimlere gider onlardan sorarız. Onların verdiği (fetva) ve hükümle amel ederiz. Öyleyse söyler misiniz, bizim tarikatımız doğru mudur, değil midir?

Mevlânâ, "Tarikatınız gayet iyidir. Sünnet caddesi üzerindedir. Bütün müslümanlar için gereklidir ki bu tarikata gireler.

Hz. Hoca şöyle buyurdular: Hoca Yusuf hazretleri maksadı-
427 mızı anladıklarından zaman zaman lutfedip meclisimize teşrif ederler dervişlerin dinî müşkillerini de hallederler. Bu hususta ne dersiniz? Mevlânâ: Onların da bütün dervişleri ve bu hususta hareketleri tamamiyle makbul ve muteberdir.

İtiraz için fırsat gözleyenler söyleyecek bir söz bulamayınca sustular.

Hz. Hoca o anda keçeden yapılmış elbise giyiyordu. Muhalif gurup sonunda sordu: Resulullah (s.a.v.) şöhretinden dolayı keçe elbiseyi yasaklamıştı. Bu elbise şöhrete sebep olur. Hz. Hoca Yusuf'ta o meclisteydi. Şöyle dediler: Bu elbise şöhrete sebep olan elbiseden değildir. Şöhrete sebep olan elbise tantana mertebesinin en üstünde olur ve görünce halk onunla meşgul olur. Bu elbise ise vasat bir şeydir. Bunun üzerine Hz. Hoca: Madem münakaşaya sebep oluyor, giymememiz daha iyidir dedi ve toplantıda bulunan bir fakire o keçe elbiseyi hediye etti.

Muhalifler bu sefer de şöyle dediler. Biz dervişlerin tarikat meselelerini pek bilmeyiz. Bunlara münakaşa için kendi cinslerinden biri gerekir. Kendi mesleklerinden birini hakem tayin edelim. Bunlar hakkında ne derlerse öyle olsun. Onlar böyle diyerek aşırı gittiler. Neticede Hoca Evliya Külâl'ın müridlerinden birini hakem olarak çağırdılar. "Onu isteyelim, bu konuda onu hakem yapalım." dediler. Bu müridi hakem olarak seçmelerinin sebebi de şu idi: Bu mürid Hz. Hoca'nın aleyhinde idi. Peşine adam gönderdiler. Hz. Hoca sessizce oturuyorlardı. Derviş geldi. Muhalifler kendisini hürmetle karşıladılar ve meclise getirdiler.

Kendisine Hz. Hoca'nın tarikatından soru sordular. Derviş: O taman hak bir tarikattir. Size bir kelime (hatıra) anlatayım: Babamın hizmetinde bulunduğum sırada Hz. Hoca Bahauddin, padişahlara yakın olanların giydiği elbise ile çıkageldi. Babam ile sohbet ettiler. Bir müddet oturdular. Daha sonra babam bana işaret ederek: Filan evde bir bitki dalı vardır. Çoktan beri saklayıp durdum. Git getir onu dedi gidip onu getirdim. Babam hazretleri dalı ikiye böldüler. Bir kısmını kendilerine, bir kısmını da bana verdiler ve şöyle dediler: Sen benim evlâdımsın bunlar da benim evlâdımdır. Böylece aramızda kardeşlik akdini bağladılar ve" birbirinizle kucaklaşınız dedi.

428 Daha sonra babam hazretleri bana şöyle dediler: Bil ki bunlardan büyük hâl ve esrar zuhura gelse gerektir. İşte şu anda babam hazretlerinin buyurduğu şeyler zuhur etmektedir, o günlerdeyiz. Muhalifler şaşırıp mahcub oldular." Gerçek ortaya çıktı ve onların bütün yaptıkları bâtıl oldu. Orada yenildiler ve küçük düştüler (Bk. A'raf, 7/119-120).

Hz. Hoca, Mevlânâ'nın huzurunda çok özür dileyip gitmek istediler. Mevlânâ Hamîduddin ise: "Mübarek teşrifleriniz sebebiyle bir miktar yemek pişip yensin. Dervişler beraber olsun." Hz. Hoca'da kabul ettiler. Bazan Mevlânâ ile oturdular bazan ta yemek pişiren dervişlerin yanına gittiler. Bir kere tesadüfen Hz. Hoca Mevlânâ Hired yanına gelip oturunca Mevlânâ Hired'in hali bir başka hâl oldu. Hz. Hoca yanından kalkıp yemeğin tarafına gidince Mevlânâ Hired düşüp kendinden geçti. Mevlânâ ve arkadaşları kendisiyle ilgilendiler ve Mevlânâ'nın gönlü kırıldı, onun için ısrarla beni taleb ettiler ve dediler ki: Mevlânâ Hıred'in ölümü yakındı. Hz. Hoca'dan himmet ve af dilemek gerekir. Ben de kasabaya gidip Hz. Hoca'ya durumu arzettim. Hz. Hoca ona kırılmadım. Fakat Mevlânâ'nın hatırına riayet etmek gerekir, diyerek geldi mübarek elini Mevlânâ Hired'in arkasına koydular. O durumu geçti, kendisine geldi. Çok ağlayıp özür diledi. Gönülden Hz. Hoca'ya mürid oldu.

Bu halleri müşahede eden diğerlerinin inkârı da ikrara, buğzları da mahabbete döndü. Alemlerin Rabbına hamdolsun, salat ve selâm sapıklara yol gösteren efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya âli ve ashabının hepsine...

Hz. Hoca'nın menkıbe-i şerifleri sayısızdır. Bu kadarını "damla

denizden haber verir." sözü gereğince yeter [Lâmiî'nin sözü bitti]. Vefatları hicretin 791'inde Rebiulevvelin üçüncü pazartesi gecesi vaki oldu.

ALAUDDİN ATTAR
(802/1399) (k.s.)

İsm-i şerifleri Muhammed b. Muhammed Buhârî'dir. Hz. Hoca Bahauddin'in büyük müridlerindendir. Hz. Hoca hayattayken birçok müridi ona havale etmiş ve şöyle buyurmuştu: Alauddin bizim hayli yükümüzü hafifletmiştir. Velâyet nurları ve kerâmet eserleri her yönüyle mükemmel bir şekilde ondan zuhur etmiştir. Sohbetlerinin bereketi ve terbiyelerinin güzelliği ile birçok mürid bu'd ve noksanlık derecesinden kurb ve kemâl makamına ulaşmış, tekmil ve ikmâl mertebesini bulmuştur.

429 Mevlânâ Câmî (k.s.) şöyle diyor: "Bu fakir bazı sufîlerden işitmiştir ki, muhakkık âlimlerin lideri, mudekkik büyüklerin örnek şahsiyeti, çok kıymetli inceleme ve eserlerin sahibi Seyyid Şerif Cürcânî (k.s.) ve arkadaşları onların müridi olmuşlar, tam bir niyaz ve ihlâs ile onların mürid ve hizmetçilerinden olmuşlardır. Devamlı şöyle derdi: Ben Zeynüddin Ali Külâl'ın sohbetine erişinceye kadar rafzdan (Rafızilikten) kurtulmadım. Hz. Hoca Alauddin Attar'ın hizmetine yüz sürünceye kadar da Hak Teâlâ'yı tanıyamadım.

Sohbet meclislerinde ifade ettikleri kudsî sözlerinin bir kısmını Hoca Muhammed Parsa kaleme almıştır. Teberrük ve istifade niyetiyle bir kısmını alalım: Mukadder olan ezelî mâyeti görmek gerekir. Her hangi bir sebebe bağlı olmayan o inayetten ümitli olmak ve onu talep etmekten bir an bile gafil olmamak gerekir. İstiğnadan kendini muhafaza etmek gerekir. Allah Teâlâ'dan gelen azı çok bilmek gerek, hakikî istiğnanın zuhurundan korkup titremek, gerekir.

Üç konuda susmak gerekir ki bunlar da şunlardan ibarettir:

(1) Hatırı (Hatarat havâtır) muhafaza etmek (Hatarat, zihne gelip geçen şeyler).

(2) Konuşur hale gelen gönlün zikrini mütalâa etmek.

(3) Gönülden geçen halleri müşahede etmek.

Hatarata engel olunamaz, ondan sakınmak zordur. İrade ile

yirmi yıl kadar onu korumak için çalıştık. Belli bir nibette geçti, fakat karar bulmadı. Bazılarına göre hatarata itibar yoktur. Fakat hataratın yerleşip karar kılmasına da imkan vermemek gerekir, eğer karar kılarsa feyzin geldiği kaynaklarda bir engel oluşur. Bunun için mürşidin emriyle, gerek onun huzurunda, gerekse gıyabında belli bir zaman nefes almamak (habs-ı nefes) batında yerleşen ve karar kılan hatıratı yok etmek içindir. Daima bâtınî halleri kontrol etmek gerekir. Bunun sebebi de şudur: Her mana bir suret elbisesinde bulunur. Nefesi haps etmek suretiyle yerleşmiş haldeki hatarat türü engelleri boşaltmak icab eder. İşin başı "Kendinde yürümek" (teemmül ve tefekküre dalmak) ve "Kendinden gitmek (kendinden geçmek)"dir. Bu yolda geçerli olan esas budur. Kendinde yürümenin alameti kendinden gitmektir, kendinden gaib olarak Hak Teâlâ'nın huzurunda olmak aşk nisbetinde olur ve aşırı mahabbetin neticesidir. Bir kimse ne kadar çok aşıksa o nisbetle kendinden gaib olup sevgilisinin huzurunda bulunur. Mülk ve melekût (âlemleri) tâlibe örtü olup ona (masivayı) unutturursa fena hasıl olur. Salikin kendisi kendisine perde olunca fenâda fenâ hasıl olur.

430 Beşvakit namazın peşinden ve ilmî müzakerelerden sonra yirmi defa istiğfar duasını okumak, zikrolunan husus için çabalama ve ona teveccüh etmede destek olur. Cilayı aynanın yüzüne vurmak lazım, yan tarafa veya arkasına vurmuşun ne çıkar?

Zamanımızda hafî zikir ile meşgul olanlar aslında mideleri ile zikretmektedirler, kalb ile değil. Gaye çok zikir değildir. Bir nefeste üç kere Lâilâhe illâllah denir. Her seferinde baş sağ taraftan kalbe doğru hareket ettirilir. "Muhammedürresûlullah" ifadesinde ise baş sol taraftan sağa getirilir.

Mücahedesiz olmaz yukardaki zikri sabahtan evvel ve akşamdan sonra, halvette ve halktan ayrı iken yapmak gerekir: Şeyh Attar (r.a.) der ki:

Yürekten sad hezarân katre damladı
Ki tâ buldum nişan bir katre ondan.

Bir nefeste ya dokuz veya onsekiz defa söyleye, netice vermezse yine başından başlaya.

Büyük şeyhlerin (k.s.) kabirlerini ziyaret edenler feyz alır. Bu feyz o şeyhin vasıflarını bilme ölçüsünde olur. O vasıflara teveccüh edilip o vasıfların içine girilir. Mukaddes yerleri ziyaret etmede maddî yakınlığın iz ve tesiri çok ise de hakikatte ziyaret ve teveccü-

hün mukaddes ruhlara olması gerekir. Maddî yakınlık uzaklığa engel olmayabilir. Nitekim "Olduğunuz yerde bana salat getiriniz." meâlindeki hadis bunu beyan eder, bunun delilidir.

Kabirdekilerin maddî şekillerini müşahede etmenin, onların vasıflarını tanıyıp ziyarette buna teveccüh etmenin yanında fazla önemi yoktur. Nitekim Hz. Hoca Bahauddin (k.s.) şöyle buyurmuşlardır: Hak Teâlâ'ya komşu olmak, Hak ile halka komşu olmaktan daha doğrudur. Şu beyti de çok tekrar ederlerdi.

Erenler kabridir deyu yeter tap!.
Oların işlediğin işlemek tap!.

Erlerin kabrine tapma, onların amelini işle. Din büyüklerinin kabirlerini ziyaret etmekten maksat Hak Sübhanehu ve Teâlâ'ya teveccüh etmektir. Onların mübarek ruhunu Hakk'a tam manasıyla yönelebilmek için vesile etmektir. Nitekim, zahirde halka gösterilen tevazuda da durum böyledir. Hakikatta, tevazuun Hakk'a olması gerekir. Halka tevazu Hüda için olduğu zaman makbûl ve doğru bir tevazu olur. Sebep şu:

431 Onları ilâhî kudret ve hikmetin eserleri ve bu eserlerin mazharları olarak görmek gerek. Bu sanattır, tevazu değildir.

Murakabe, nefy ve isbât yolundan daha üstün ve maksada daha yakındır. Murakabe yolundan vezirlik mertebesine mülk ve melekut alemindeki tasarruflara ulaşılır. Havatıra muttali olmak, vehbî bir bakışla bakmak batını nurlandırmak murakabenin devamından sayılır. Murakabe melekesinden daimi surette cemiyet-i hatır, kabul-i kulub nasıl olur. Bunun adı cem' ve kabul'dür. Hz. Azizan'a alenî zikirden sorduklarında şöyle buyurdular: Ulema, son nefeste (kelime-i tevhidi) açıktan okumanın ve telkin etmenin caiz olduğunda müttefiktir. Dervişin her nefesi de son nefes gibidir.

Hoca Alauddin hazretleri 802/1399 yılında yatsı namazından sonra çarşamba gecesi receb ayının yirmisinde vefat etmiştir. Ravza-i Mutahharaları Nevçağaniyan köyündedir.

MUHAMMED PARSÂ
(865/1460) (k.s.)

Mübarek isimleri şöyledir: Muhammed b. Muhammed Hafız

Buhârî kendileri Hz. Hoca Bahauddin'in büyük müridlerindendir. Hz. Hoca arkadaşları huzurunda kendilerine hitab ederek haklarında şöyle demişlerdir: Hâcegân silsilesine dahil olan halifelerden (k.s.) bu fakire ulaşan hak ve emaneti, ayrıca bu yolda elde edilen emaneti size ısmarladık? Bu emâneti kabul etmek ve bunu Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın yaratıklarına ulaştırmak gerekir. Muhammed Parsâ da tevazu gösterip kabul ettiler.

Hz. Hoca Bahaeddin son hastalıklarında, Muhammed Parsâ'nın bulunmadığı bir zamanda dost ve müridlerinin huzurunda şöyle buyurmuştu: Bizim zuhurumuzdan maksat O'nun (Muhammed Parsâ'nın) vücududur. Onu cezbe ve sülûkun iki yoluyla terbiye ettim (bunu işle) meşgul olursa cihan onunla nurlanır.

Mevhibe nazar yoluyla ona "Berh" sıfatını -ki bu kıssa *Kûtü'l-Kulûb*'ta geçer-ikrâm ettikleri gibi bir başka yerde de kendilerine nazar-ı mevhibetle nefes" bağışlamışlardır ki her ne derse o olur. Şöyle buyurmuşlardır: "O'nun dilediği her şeyi Hak Subhanehu ve Teâlâ yapar." Bunu, "Allah'ın kullarından öyle kimseler vardır ki Hak Subhanehu ve Teâlâ'ya yemin etseler muhakak olur." meâlindeki hadisin hükmüyle ona söyletirler.

Bir yerde de kendilerine "hafî zikr" telkin etmiştir, Kendilerine tarikat âdabının hakikatları ve incelikleriyle bildiği gibi amel etmek ve öğretmek için icazet verdiler demiştir.

432 Bunlardan başka daha birçok konuda kendilerini şereflendirmişlerdir ki bunların haddi hesabı yoktur.

Hicretin 802/1399 yılında muharrem ayında, Beytullah'ı tavaf etmek ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek niyetiyle Buhara'dan ayrıldılar. Mübarek makamları ziyaret için Nesef yolundan gidip Çağanıyan, Herat'a, Tirmiz'e ve Belh'e uğradılar. Vardıkları heryerde büyük meşayıh ve ulema teşriflerini ganimet bildiler. ikram ve ihsanda kusur etmediler.

Mevlânâ Câmî Hazretleri (k.s.) şöyle diyor: Öyle zannediyorum ki, Cam'a geldiklerinde 822/1419 yılının Cumadel'ula veya Cumadel ahiresi idi. Bu fakirin babası da dost ve arkadaşlarından büyük bir cemaatla ziyaretlerine gitmişlerdi. Benim yaşım da henüz beş olmamıştı. Babam bağlılarından birine beni omuza almasını ve nurlarıyla çevrili yerde, önünde tutmalarını söyledi. O da iltifat gösterip bir tane üzüm sapı inayet buyurdular. 60 yıldan beri nurlu gelişlerinin safası üzerimdedir. Mübarek yüzlerinin lezzeti gönlümdedir.

Hacegân silsilesine (k.s.) bu fakirden vaki olan rabıta-ı ihlas, itikâd, iradet ve mahabbet O'nun bakışlarının bereketindendir. O rabıtanın bereketiyle onların muhib ve muhlisleri ile beraber haşrolacağımı -O'nun lutfuyla- ümid etmek istiyorum.

Nişabur'a geldiklerinde havanın sıcak ve yolun tehlikeli olduğu müritler arasında konuşuldu. Yani yoldaşlarının yola devam kararları gevşedi. Bunun üzerine Mevlânâ Celâlüddin Rûmî'nin (k.s.) Divan'ını açtılar ve tefeül ettiler. Karşılarına şu beytler çıktı:

Ey Allah aşıkları ebede yürüyünüz
Ay gibi saadete burcuna koşunuz
Vardığınız her şehirde her yerde ve her sahrada

Allah'ın tevfik ve emaniyle bu yolculuğunuz mübarek olsun!

Tekrar yola koyulmaya karar verdiler. Şu mektubu da Buhara'ya gönderdiler.

Bi-ismihi subhanehu: Bu mektub Nişabur'dan -Allah bu şehri ve müslümanların diğer beldelerini afat ve felaketlerden korusun- hareket edildiği gün yazıldı. O gün 822 senesi cemadiulahir'in onbirinci günü idi şanı yüce Allah'ın ihsan ve lutfu sayesinde sıhhat, selamet, afiyet ve tam bir güven hali içinde idik. Uğur arayın, uğursuzluk itikad etmeyin diyen Resulullah'ın (a.s.) işaret ve beşaretinin hükmü olarak sonsuz lutfundan gelen feyz sayesinde kalbler kuvvetli yakîn güçlüdür. Resulullah: "Benden sonra nübüvvetten kalan, müminin gördüğü müjde niteliğindeki rüyadır." hadisi de yukarıdaki hususa işaret eder.

433 *Gavsımdır hadislerin, eyâ Nebiyy-i Hüdâ*
Bâbın tutunma yerim kapın ise iltica

Sıhhat, afiyet ve selâmetle Mekke-i Muhtereme'ye ulaştıkları zaman haccın rükünlerini tamamen yerine getirdiler. Sonra kendilerinde bir hastalık başgösterdi. Tavaf ve Sa'yi sedye ile yaptılır. Oradan Medine-i Mukaddeseye yöneldiler. Yolda müridlerini çağırıp şunları yazdırdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm

822 (1419) yılının zilhicce ayının 19. günü Cumartesi Seyyidü't-Taife Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) bana geldi. O anda biz Mekke-i Mükerreme'yi (Allah şan ve şerefini artırsın) terketmek üzereydik. Bir kafile ile yürüyorduk ve ben uyku ile uyanıklık ara-

sındaydım. O (r.a.) ziyaret ve beşareti hakkında "kasdın makbul oldu" dedi. Ben bu kelimeleri ezberledim, sevindim. Daha sonra uyku ile yakaza arasında vaki olan bu hâlden uyandım. Allah'a hamdolsun.

Bundan sonra Arapça bazı cümleler de yazdılar ki tercümeleri şöyledir: Seyyidü't-Taife Cüneyd'in "kasdın makbuldur" cümlesi herşeyi tam olarak içine alan bir ifade, herşeye şâmil olan bir müjde ve beşarettir. Bize, dost ve gönüldaşlarımıza, burada bulunan ve bulunmayanlara şâmildir. Çünkü bu yüce yerlerde, her durak ve her makamda yaptığımız dualara kasd ettiğimiz husus herkesin din ve dünyasının ıslahı idi. Bu kasdımız işte bu müjde ile kabule karîn oldu.

Elhamdülillâhı Subhânehu hamden tayyiben mübarekenyuvafî nıamehu ve yükafî mezideh.

Ayın 23'ü çarşamba günü Medine-i Şerife'ye vardılar. Hz. Risâlet'ten (s.a.v.) müjdeler aldılar ve yazdıkları yazının müsveddesini istediler, ilaveler yapmak için yazıyı mutalaa ettikten sonra: "Hepsi tamam" diyerek birşey ilâve etmediler. Perşembe günü ise rahmet-i Rahman'a kavuştular.

Mevlânâ Şemsüddin Muhammed (Molla) Fenârî Rûmî, Medineliler ve kafilede bulunanlar namazını kıldılar. Cuma gecesi o mübarek yerde Emirü'l-Mü'minin Hz. Abbas'ın (r.a.) kabri civarında defnettiler.

Şeyh Zeynüddin Hafî Haretleri Mısır'dan yontulmuş ak bir taş getirmişlerdi. Mübarek kabirlerine koydular. Kabri, bu taşla diğer kabirlerden ayırdedilmektedir. Büyük oğullarından Burhaneddin Ebû Nasr'ın (k.s.) dostlarından güvenilir bir zat şöyle demişti: Hz.
434 Hoca Burhanuddin buyurdular ki: Babam, öldükleri sırada başucundaydım. Vefattan sonra mübarek yüzlerini açıp baktığımda gözlerini açarak tebessüm ettiler. Fazla elem ve ızdırap duydum. Ayakucuna vardım, yüzümü mübarek ayaklarının tabanlarına temas ettirdim, ayaklarını karnına doğru çektiler.

Onların Medine de göçettikleri haberi Acemlerden büyük bir zata ulaşınca bu durumu şöyle ifade ettiler:

"Yine ol yerden huzur itti ki nâzı ol yerden idi." nazının geçtiği yerde bulundular.

Hz. Hoca'nın mürid ve bağlılarından biri naklediyor: Hz. Hoca Hicaz'a doğru yola çıktıklarında vedalaşma sırasında "Gittiniz mi"

dedim. "Gittik, gittik" buyurdular.

Onların mübarek nefesleri sayesindedir ki, -dostlardan birine yazmışlardı- bu fakirin hatırı daima sizin zahirî ve batınî ahvalinize nazar eder. Devamlı olarak onun bir zerresi herhangi bir sebebi bulunmayan ilahî nazarlara muntazir olur.

Seyyidü't-Taife Cüneyd Bağdâdî (k.s.) şöyle buyurmuşlardır: Kerâmet ehlinin bir bakışı arkada kalanları önde gidenlere ulaştırır.

Bununla beraber din büyükleri (k.s.) nazarında aslolan çalışmayı terketmeden bahşişe göz dikmektir.

Hoca Bahauddin (k.s.)e sordular:

– Tarikat ne ile bulunur? Şöyle buyurdular:

– Şeriatla, bir de şu var: Yemede orta yolu tutmak, ne aşırı derecede aç kalmak ne de tıkabasa yemek, uykuyu, tabiatın ihtiyacını dikate alarak azaltmaya çalışmak, bilhassa akşamla yatsı arasını ve sabah öncesi vakti -kimseye duyurmadan ve göstermeden- ihya etmek. Tam bir teveccüh ile kendi durumu üzerinde tefekkür ve nefy-i havatır eylemek. Özellikle mazi, hâl ve istikbâlle ilgili temenni ve hatırlarını nefyedip akıldan çıkarmak. Bunlar gönüldeki perdeleri kaldırmak için çok, çok tesirlidir. Bir de şunu bilmek lâzım, dil, boş sözleri terkedip sustuğu zaman, kalbin konuştuğu Hak olur. dil konuşunca ise kalb susar.

435 Sükût, biri dilin, diğeri kalbin susması olmak üzere iki türlüdür.

Bir kimsenin dili susup kalbi susmazsa günahları azalır. Dili ve kalbi beraberce susan kişinin ise sırrı zâhir olup Rabbi ona tecelli eder. Ne kalbi ne de dili susan kişi ise Şeytan'ın ülkesi haline gelir, onun maskarası olur. Allah saklasın kalbi susup dili susmayanın dilinden hikmetler dökülür, fuzuli şeyler söylemez. Allah lutfu ve keremi ile bunu bize nasib etsin.

EBÛ NASR PARSA
(865/1460) (k.s. ö.)

Hoca Muhammed Parsa'nın (k.s.) oğludur. Velâyet ağacının meyvesidir. Babalarının yerine oturmuşlardır, lâkabları Hafızüddin'dir. Künyeleri Ebû Nasr'dır. İsimleri, Muhammed b. Muhammed Hafız Buhârî'dir.

Şeriat ilimlerindeki payesi ile tarikat âdâb ve erkânını büyük

babalarından öğrenmişlerdir. Nefy-i vücûd ve bezl-i mevcut konusunu ondan devr almışlardı. Setr-i hal ve telbis-i makamda öyle bir mesâbedeyde idi ki tarikata girip girmedikleri, bu topluluğun ve diğerlerinin ilminden birşeyler bilip bilmedikleri belli olmazdı.

Kendilerinden birşey sorduklarında "kitaba müracaat edelim" derlerdi. Kitabı açtıklarında ise o meselenin bulunduğu sayfa veya bir iki sayfa önü veya arkası açılıverir, bunun aksi az vaki olurdu.

Birgün meclislerinde Şeyh Muhyiddin Arabî hazretleri (k.s.)nin eserleri sözkonusu oldu. Babalarından şunu nakletti: "Fusûs cândır, Futuhat kalbtir." İlâve ettiler: Fusûs'u iyi bilen kişinin Resulullah'a (s.a.v.) bağlılığı sağlam olur.

Hicrî 865/1460 yılında vefat etmiştir. Mübarek kabirleri Belh'tedir.

436 **HASAN ATTAR (k.s.)**

Kendileri Alauddin Attar'ın oğludur. Velâyet ağaçlarını meyvesidir. Cezbesi kuvvetli idi. Cezbe vasfı ile, istediği kişi üzerinde her zaman tasarruf eder, onları bu alemde şuûr ve huzûr makamından, kendinden geçme ve şuursuz kalma haline eriştirmişlerdi. Bazı sülûk ehli için uzun mücahededen sonra nadir olarak müyesser olan gaybet ve fenâ zevkini onlara tattırmışlardı. Bütün Maveraünnehir ve Horasan'da derviş ve ziyaretçiler üzerinde tasarruf etmeleri tam bir şöhrete ulaşmıştı.

Elini öpme şerefiyle müşerref olanlar, ayakta duramayıp düşer gaybet ve kendinden geçme devleti el verirdi. Şöyle bir şey duyulmuştu: Birgün sabahleyin evden dışarı çıktılar. Üzerlerinde bu keyfiyet galipti. Bakışı her kime dokunduysa durumları değişip baygın düştü.

Dervişlerinden biri mübarek bir sefere niyet edip Herat'a vardılar. Cezbe, gaybet, bîhodluk ve hayret izleri dervişin üzerinde açıktı. Pazar yerinden geçerken şöyle bir hali vardı: Batınî bir husus onu mağlub etmiş, halkın gelip gittiğinden ve konuştuğundan haberi yoktu.

Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretleri şöyle diyor: Bu silsileden bir aziz ki bu fakîr kendilerinin huzuruna varmıştır. Durumunu sordum şöyle buyurdular: Bir derviş için Hoca Hasan'ın suretini dikkate gözetleyip onu hafızasına yerleştirmesi ve bu sayede onun cezbe nite-

liğinin kendisine sirayet etmesi hiç de az bir şey değildir.

Hoca Hasan hazretleri silsile-i hacegânın bir halkasıdır. Hastaların yükü altına girer ve onların hastalığını yüklenirdi. Mübarek sefere azmedip Şiraz'a ulaştıklarında oranın ileri gelenlerinden biri ki kendilerini tam bir irade ve ihlasa bağlı idi. Bir hastalığa yakalanmıştı. Hoca hazretleri, onun hastalığının altına girdi. O azîz sıhhatine kavuştu fakat Hoca hazretleri hastalandılar. Bu hastalıkla ahirete göçtüler.

Göçleri, salı gecesi ve kurban bayramında idi. (826/1422) Mübarek naaşları, Şiraz'dan, Ceğaniyan şehrine nakledip büyük babalarının yanına defnedildi.

YAKUB CERHÎ (k.s.)

Aslen, Gazne'nin Çerh'den ve Hoca Alauddin Haydar'ın müridlerindendir, daha doğrusu. Hz. Hoca Bahauddin'in müridlerindendir. Onlar vefat ettikten sonra Hz. Hoca Alauddin'in sohbeti-
437 ne devam etmiştir. Demiştir ki: Hz. Hoca Bahauddin'in sohbetine ulaştığım zaman; beni kabul etmelerini rica ettim. Buyurdular ki biz kendimizden bir şey yapmayız. Bu gece görelim. Seni kabul ederlerse biz de ederiz. Hz. Mevlânâ şöyle buyurmuşlardır: O geceden daha zor bir gece geçirmedim. Düşünüyordum, acaba bu kapı bana kabulle mi açılacak red ile mi? Sabah olunca önüne vardım. Şöyle buyurdular: Kabul ettiler. Fakat Hoca Alauddin'in sohbetinde olsan gerektir.

Sonra Bedehşan vilayetine gittim. Hoca Alauddin, Hoca Bahauddin vefat ettikten sonra Çegânıyan'a geldiler. Oraya yerleştiler. Daha sonra bana bir adam gönderdiler. Hz. Hoca buyurmuşlardır ki bizim sohbetimizde olsan gerektir. Onların huzuruna vardım. Yaşadıkları müddetçe sohbetlerinde bulundum.

Cenâb-ı Mahdûm-irşâd meâbı Hoca Nasirüddin Ubeydullah onların sohbetine erişmişlerdir. Şöyle buyurmuşlardı: Herat'ta idîm. İçime Mevlânâ Yakub hazretlerinin huzuruna varma arzusu düştü. Sâgânıyan vilayetine yöneldik. Birçok mihnet ve meşakkatle oraya vardım. Ubeydullah'ın sözlerinden şu malum oldu: O bu yolu muhtemelen tamamını veya çoğunu yaya olarak gitmiş idi. Şöyle buyurdular: Onların sohbetiyle müşerref olduğu zaman mübarek yüzünde tabiî nefrete sebep olan kısmî be-

yazlık vardı. Bana siyaset icabı sert ve katı davrandılar. Hatta o kadar siyaset gösterdiler ve katı davrandılar ki nerdeyse içim ondan ayrılmayı ister oldu. Tam bir ümitsizlik bende hasıl oldu. Aşırı derecede mahzun ve kederli idim.

Mübarek meclislerine bir başka zaman gittiğimde ise hiç kimseye göstermediği bir sevgi ile karşıladılar. Çok iltifatta bulundular.

Mevlânâ Câmî (k.s.) şöyle diyor: Hoca Ubeydullah hazretleri bu hikayeyi nakledip: "O bu fakîr nazarında bir azizin sıfatıyla zuhur ettiler ki ben ona tam bir irade ve mahabbetimin rabitasıyla bağlı idim. Ama o dünyadan göçeli çok zaman olmuştu. Derhal o sureti çıkardılar. Sandım ki o suret benim halim idi. Daha sonra Hz. Hoca'nın bazı yoldaşlarından işittim ki bu manayı müşahede etmiş, yani o sıfatla zuhur edip sonra o sureti çıkardıklarını onlar da görmüşlerdi. Bu fakirin kanaati şudur: O sureti çıkarma ve giyme işi
438 onların şuur ve iradeleriyle idi.

Mevlânâ Yakub hazretlerinden, bu manayı isbat için şöyle bir şey işittiklerini nakletmişlerdir: Mevlânâ Yakub hazretleri buyurmuşlar ki bir tâlib bir azizin hizmetine geldiği zaman Ubeydullah gibi gelmesi gerekir: Çerağı almış, fitilini ve yağını hazırlanmış, bir kıvılcım beklerdi.

Hz. Ubeydullah şöyle buyurdular: Hazret-i Mevlânâ Yakub ile Şeyh Zeynüddin Hâfî Mevlânâ Şihabüddin Seyrafî'nin yanında ders arkadaşı idiler. Birgün benden şunu sordular. Şeyh Zeynüddin vakıaları halletme ve rüya tabir etme ile meşgullermiş ve bu konuda tam bir ihtimam gösterirlermiş, öyle mi? Evet, öyledir, deyince bir süre kendilerinden geçtiler. Kendi yolalır zaten böyle idi, zaman zaman kendilerinden geçerlerdi. Kendilerine geldikleri (huzur) zaman şu beyti okudular.

Güneştir çünkü mahbubum güneşten söylerim her dem
Esir-i şeb değil canım ki uyku sözlerin diyem.

ALAUDDİN GUCDÜVÂNÎ (k.s.)

Hoca Abdullah şöyle buyurdular: Hoca Alauddin Gucdüvânî Hoca Bahauddin'in müridlerindendi. Hz. Hoca onu Muhammed Parsâ'nın sohbetine havale etmişlerdi. İstiğrakları tam idi. Sözleri şirindi. Bazan konuşma sırasında kendinden geçerdi.

Hz. Hoca Muhammed Parsâ, mübarek bir sefere çıktığında onlar

da beraber gittiler. Semerkand ileri gelenlerinden biri şöyle demiştir: Hoca Muhammed Parsâ'dan şöyle rica ettim: Hoca Alauddin çok ihtiyar ve zayıftır. Elinden bir iş gelmez. Bu yolculuktan onu affetmeniz fena olmaz. Hoca, şöyle buyurdular: Aslında onunla işimiz yoktur. Ancak onları görünce azizlerin nisbeti hatırımıza gelir.

NİZAMÜDDİN HAMÛŞ (k.s.)

Hoca Alauddin Attar'ın müridlerindendir. Hoca Bahauddin'i de tahsil esnasında Buhara civarındaki âlimlerden birinin sohbetinde görmüştü. Daha sonra Hoca Alauddin'in sohbetinde bulunmuştu. Onların sohbetine erişmeden önce de türlü türlü riyazet
439 ve mücahede ile meşgul olmuş, nefis tezkiyesi ve kalb tasfiyesinde mükemmel bir gayret göstermişti.

Şöyle diyorlar: Hoca Alauddin'in sohbetine yöneldiğim zaman Hoca Bahauddin'in müridlerinden biri evlerinin dışında oturmuştu. Beni görünce: Mevlânâ Nizamüddin, kendi kendine yaptığın zâhidane davranışlardan ve tasfiye işinden vaz geçmenin zamanıdır dedi. Bu söz ağırıma gitti. Hoca'nın yanına girince onlar da hemen hemen bu kelimeleri söylediler. Fakat bu sefer ağırıma gitmedi.

Mahdumu Hazret-i Mevlevi Mevlânâ Sadeddin Kaşgarî (k.s.) şöyle diyor: Kaftanlarının önü devamlı yağlı idi. Tuhafıma gidiyordu. Sebebi nedir diye merak ediyordum. Nihayet şunu öğrendim. Yemek yedikleri zaman vücudlarında meydana gelen halin galebesiyle kaşık ellerinden düşüp çorba kaftanlarına dökülüp yağ olurdu.

Yine şöyle demişlerdir: Hoca Alauddin'in sohbetinde iken onlarda cezbe ve hâl galebesi zuhur ederdi. Hoca Alaeddin hazretleri de onu bu halden vazgeçirmeyi arzu ederdi. Yemek pişirmelerini emir buyurdular. Hoca Nizamüddin hazretleri de peştemal bağlayıp bu işi yaptılar. Yemek yapma vakti gelince Hoca Alauddin Mevlânâ Nizamüddin'i isteyip, eline bir kap verdi, içine yemek koysun diye, bir kepçe koyunca haline mağlub olup kendini kaybetti. Kab elinden düştü. Bunu gören Hoca şöyle buyurdular: Mevlânâ Nizamüddin kalk ayağa!... Hak Teâlâ'nın kendisiyle meşgul eylediği kimseyi o halden vazgeçirmeye gü-

cümüz yetmez. Yine şöyle buyurmuşlardır. Mevlânâ Nizamüddin şöyle buyurmuştur: Birgün Hoca, Muhammed Ali Tirmizî'nin (k.s.) (türbesini) ziyarete gitmişlerdi, ben ise gitmedim. Oturduğum yerden teveccüh edip onların ruhaniyetini yanıma getirdim. Hoca hazretleri onların mübarek mezarlarına eriştiklerinde mezarı boş olarak buldular. Bu işin farkına varmıştı. Geri döndüklerinde: Benimle meşgul olup üzerimde bir nevi tasarruf etmek istediler. Ben de teveccüh haline geçtim ama kendimi bir güvercin, onu bir şahin gibi buldum. Hoca hazretleri bir şahin gibi benim ardımca uçar dururdu. Nereye gittiysem yanımda idiler. Sonunda çaresiz kalıp Hz. Resul'un (s.a.v.) ruhaniyetini sığınak edindim. O'nun sonsuz nurlarının içinde mahv oldum. Hocaya tasarruf mecali kalmadı. O
440 gayretten hasta oldular. Hastalıklarının sebebini kimse bilmedi.

Yine Hoca hazretlerinin bağlılarından ve müridlerinden birine büyük bir hastalık arız olmuştu. "Onları ziyarete gidelim" buyurdular: Yolda giderlerken: "Filan kimse yani o hasta, iyi hizmetler etmiştir. Onu ziyaret ettiğimiz zaman yükünün altına girip hastalığını almamız gerekir." dediler. Ben bu sözden pek ziyade korktum, oraya gittiğimde, onun başucuna oturdum. Hasta ise yatakta yatıyordu. Söz söylemeye ve hareket etmeğe gücü yetmiyordu. Mevlânâ hazretleri bir müddet ona teveccüh edince hasta olan şahıs hemen kalkıp oturdu. Konuşmaya başladı. Onlar da başını kaldırıp şöyle dedi: "Bu defa yine havale sanadır, hastalığını sana iade ettim, çünkü çok sözler söylesin." Dışarı çıktıkları zaman dedi ki, gördüm ki, o gidici, onun için yükü altına girmemeli, onu geri ona havale eyledik. O şahıs hemen hastalıktan gitti.

Yine onlar anlatıyor: Bir gece inkârcılardan biri onlara bir söz söyledi. Ben de karşılık verdim, söz uzadı. Bulunduğumuz yer ile şeyhin arasında uzun bir mesafe olduğundan sözün duyulma imkanı yoktu. Sabah olunca şeyhe vardım, şöyle dediler: Dün geceki sözlerin bizi rahatsız etti, kim ne derse desin sen gönlünü onunla meşgul etme, kendi işine bak.

Hoca Ubeydullah'ın mahdumu şöyle buyurdular: Huzuruna gitmeye niyetlenip yola çıkmıştım. Yolda içkili bir tanıdığıma rasladım, içkinin tesiri üzerinde apaçıktı. Beni lafa tuttu şeyhin huzuruna vardığımda "Sen içki içmişsin" dedi. "Hayır" dedim. "Peki bu ne hâldir" dedi. "Yolda bir sarhoşla karşılaştım, birkaç laf ettik", dedim, "Evet" dedi bu onun hali olup, sana sirayet etmiştir.

Yine o buyurdular ki: Mevlânâ Nizamüddin şöyle dedi. Bize son derecede ihlâs ve mahabbetle bağlı olan Semerkant büyüklerinden biri hastalandı, ölmek üzereydi. Oğulları ve akrabaları çok yalvardılar, ben de onunla meşgul oldum ama gördüm ki, ona bekâ ve hayat imkânı yoktur, meğer ki kendisini koltuğumun (himayem) altına alayım. Onu kefâletim altına aldım, sıhhat buldu. Ama çok zaman sonra (bazıları) bize bir töhmet nisbet ettiler ki, bizim haksızlığa uğramamıza ve hor görülmemize sebep oldu. O zatın gayret gösterip bu töhmeti ortadan kaldırmaya
441 gücü yeterdi. Fakat o kendini düşündü, bu işe el atmadı ve kendini ortaya koymadı. Bu yüzden gözümüzden düştü. Onu himayemizden ihraç ettik, düşüp vefat etti.

Yine şöyle buyurdular: Birgün bana, Mevlânâ hazretleri hasta diye haber verdiler. Huzurlarına vardım, şiddetli bir titremesi vardı. Ateşi yakmışlar, birçok patlolar örtmüşler yine de sakinleşmemişti. Müridlerinden biri değirmene buğday götürmüştü, geri döndü, çok üşümüştü. Zira değirmen yolunda suya da düşmüştü. Mevlânâ onu görünce, "buna kerem ediniz, bana sirayet eden soğuk onun soğuğudur." buyurdu. Öyle yaptılar, o titreme durdu ve normal hallerine döndüler.

ABDULLAH ISFAHÂNÎ (k.s.)

Hoca Alauddin'in müridlerindendir. Şöyle diyor: Hoca'nın sohbetine vardığım zaman şu beyti okudular:

Özünü güm kıl kemâl ancak budur
Mahv-ı mutlak ol, visâl ancak budur

Risâlelerinin birinde şöyle demiştir. Alaiyye taifesinin teveccüh usulü ve batınî terbiyeleri şöyledir: Meşgul olmak diledikleri vakit evvela intisâb ettiği şahsın suretini hayaline getirir. Bu durum malum olan keyfiyettir hararet ve izleri zâhir oluncaya kadar devam eder. Bundan sonra o hayali unutmazlar, zihinde onu saklarlar. Göz, kulak ve bütün kuvvetleriyle o hayal ile kalbe teveccüh ederler. Hakikat-ı câmia insanî bundan (kalbten) ibaret olup ulvî ve suflî bütün kainat onun ayrıntılarının bir suretidir. O cisimlere hulûlden münezzehtir. Fakat O'nunla bu koni şeklindeki et parçası arasında bir münasebet vardır. Bunun için gözü,

fikri, hayali ve diğer bütün kuvvetleri onun üzerinde yoğunlaştırmak, orada hazır bulundurmak gerekir. Gönül kapısından oturmak lazım. Bu halde gaybet ve kendinden geçme keyfiyetinin vuku bulacağından şüphe etmeyiz. Bu durumu bir yol olarak düşünüp bu yolu tutmak gerek. Kalbe yönelip hatıra gelen düşünceleri nefyetmek, o hatıra ile meşgul olmamak ve tamamen o mücmelden yana, yani kalbî hakikatten yana gitmek gerek. O hatıra yok edilinceye kadar intisâb ettiğin şahsın suretine iltica etmek gerek. O sureti bir an muhafaza etmek gerek, ta ki o nisbet tekrar zâhir olsun, o zaman o suret de kendi kendine yok olur. Teveccüh halindeki şahsın onu yok etmesi gerekmez.

442 İsbat ise bu ayn-ı vahid'i bütün suretlerde müşahede etmekten ve bunları o ayn-ı vahid olarak görmekten ibarettir.

Yine o demişlerdir ki: Lâ ilâhe illâllah'taki nefiy eşyanın suretlerni ve çokluğu, bütün sâliklerin maksadı ve muradı olan ayn-ı vâhid'e irca etmekten ibarettir.

"Lâ-ilâhe" yani bu suret ve çoluk -ki Onun gayri vehm olunmuştur- nefyedilmiş, bir asla irca edilmiştir. "İllâllah" yani bu bir manadır ki şu suretler halinde görünür.

SADEDDİN KAŞGÂRÎ
(860/1455) (k.s.)

İlk zamanlar, zahirî ilimleri tahsil çin uğramışlardı. Elden ele dolaşan kitaplar (okumuşlar ve) yazmışlardı. Surî (dünyevî) bir cemiyeti de vardı. Ama kendisinde bu yolu tutma arzusu belirince tam bir terk ve tecrîd hali ile Mevlânâ Nizamüddin'in sohbetine vardılar.

Şöyle diyorlar: Onların sohbetiyle müşerref olduktan nice yıllar sonra bende harem-i şerifi (Beytullah'ı Allah şerefini artırsın) ziyaret etme arzusu kuvvetlice hissedildi. Onlardan izin istedim. Şöyle buyurdular: Defalarca bakıyor ama seni hacılar kafilesinde göremiyorum.

Daha evvel vakıalar görmüştüm, onlardan korkuyordum. Şöyle demişlerdi: "Var o vakıalardan çok korkma. Gittiğin zaman o vakıaları mevlânâ Zeynuddin hazretlerine arzeyle. O şeriata bağlı, sünnet caddesi üzerine sabittir. Onların muradı Şeyh Zeynüddin Hafî (k.s.) idi. O vakitte Horasan'da irşad ve şeyhlik makamında idiler.

Hacca gitmek niyetiyle Horasan'a vardım, orada kalmam gerek-

ti, Mevlânâ Nizamüddin'in dediği gibi o sene hacca gidemedim. Nice yıllar sonra bana hac nasib oldu. Daha sonra nice yıllar sonra şeyh Zeynüddin hazretlerine ulaşmam mümkün ve müyesser oldu. Vakıaları arzeyledim. Şöyle buyurdular: "Bize biat et ve irademizin altına gir." Bunun üzerine "Halen hayatta olan filân şeyhten el aldım. Sizler emin kişisiniz. Eğer bu taifenin tarikatında bu durumun caiz olduğunu biliyorsanız öyle yapalım." dedim. Buyurdular ki:

"İstihare eyle". "Benim istihareme itimadım yoktur, siz etseniz" dedim. Gene "Sen istihare et, biz de ederiz." dedi. Akşam oldu, istihare ettim. Gördüm ki Hacegân pirleri Herat'taki ziyaretgâha geldiler. Zira o zaman Mevlânâ Zeynüddin orada idiler. Geldiler ağaçları kopardılar, duvarları yıktılar. Kahr ve kızgınlık eseri üzerlerinde apaşikardı. Bu işlerin "Mene işaret" olduğunu, tarikatımı değiştirmem gerektiğini anladım. Gönlüm rahata erdi, ayağımı uzatıp rahatça uyudum.

443 Sabah olunca şeyhin meclisine gittim, daha ben vakıalarımı ona nakletmeden kendileri: "Tarikat aslında birdir, hepsi bir yere gider. Sen önceki tarakatla meşgul ol, eğer bir vakıa veya bir müşkilin olursa bize şöyle, gücümüz yettiği kadar yardım edelim." buyurdular.

Mevlevî hazretlerinde, yani Mevlânâ Sadeddin'de meşgul oldukları hususta galebe ve istilâ zahir oldu. Az teveccühle gaybet ve kendinden geçme keyfiyeti görülmeye başladı. Durumu bilmeyen bir kişi onun uyumakta olduğunu zannederdi.

Sohbetlerine katıldığım ilk zamanlarda ulu camide önlerine oturmuştum. Adetleri olduğu üzere kendilerinden geçtiler ama ben uykularının geldiğini zannettim. "Ne olur bir müddet istirahat buyursanız." dedim. Tebessüm ederek şöyle dediler. Sen uykudan özge bir işimizin olduğuna itikat etmez misin?

Birgün şöyle dediler. Bazı dervişler uyku ile uyanıklık arası şundan gayri bir fark görmezler: Uykudan sonra bir hafiflik hissederler. Fark budur. Onların (manevi) meşguliyeti uykuda olsun uyanıklıkta olsun bir tarz üzerindedir. Belki uyku halindeki bazı engeller ortadan kalktığından halleri daha saf ve daha kuvvetli olur. Mevlânâ Câmî (k.s.) şöyle diyor: Öyle zannediyorum ki söylediği bu sözle kendi haline işaret etmişti.

Allah daha iyi bilir.

Kendilerinin sohbetine ulaşan dervişlerden biri şöyle anlatıyor: Vaaz meclislerinde dervişlerin marifetle ilgili hal ve fikirleri bana anlatılınca çoğu zaman gaybet gelir halim değişir, feryad eder, nara atardım. Bundan ötürü mahcûb idim. Birgün bu durumu kedilerine söyledim. Şöyle buyurdular: Bir değişiklik hissettiğin zaman beni hatırla."

Medreselerin birinde bir azîz yine vaaz ediyordu. Kendimde bir değişiklik hissettim. O da bu sırada Hicaz yolculuğuna çıkmışlardı. Onlara teveccüh ettim. Medrese kapısından içeri girdiklerini gördüm. Önüme geldiler. İki elini omuzuma koydular. Ben bîhûş olup kendimden geçtim. Kendime geldiğim zaman vaaz bitmişti. Oradakiler de dağılmıştı. Güneş üzerime gelmişti. O gün ramazan ayının son perşembesi idi. Bayrama kadar başka perşembe yoktu. Mekke'den döndükleri zaman kendilerine söylemek için bunu aklımda tuttum.

444 Mekke'den teşrif buyurduktan sonra, hizmetleriyle müşerref oldum. Önlerinde bir topluluk vardı. Konuyu açmaya gücüm yetmedi. kendileri yüzlerini bana dönüp: "Bir perşembe idi -ondan sonra bayrama dek perşembe yoktu- değil mi" dedi.

Vefatı 7 Cumade'l-ahire'nin Çarşamba günü öğle namazı esnasında Hicretin 860'ında vuku bulmuştur. Kaddesallahu Teâlâ.

UBEYULLAH AHRAR
(895/1489) (k.s.)

Mevlânâ Câmî hazretleri bu kitabı yazdıkları vakit Hoca Ubeydullah hazretleri hayatta idiler. Bunun için onlarla ilgili şöyle yazdılar: Bugün Hacegân tabakasının (k.s.) mazhar-ı hayatı, mecma-ı keramet ve velâyeti, onların şerefli silsilelerinin rabıta-i iltiyam ve vasıta-i intizamı Hz. Hoca Ubeydullah'tır, bu silsilenin samimi bağlısı olup onlara muhtaçtır. Ümit olunur ki onlar sayesinde bu silsile bir dayanışma ve düzen içinde kıyamet gününe kadar devam edecektir.

Her ne kadar bu fakirin onun hakkında böyle sözler söylemesi ve yazması küstahlık ise de düşüdüm ve O'nun anlatılmadığı bir kitap yazmaya da aklım yatmadı. Çünkü bu kitabtan maksad bu taifenin menkıbelerini biraraya gtirmek ve neşretmektir.

Bu şerefli silsilenin menkıbe ve hâllerinin açıklamasını onların

marifet kaleminden dökülen mukaddes kelimelerle, "hıtam-ı misk" eyledi (bk. Mutaffifîn, 83/26).

Şöyle buyururlar: Gönlün Allah'ın dışındakileden kopması ve ayrılması onun Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın ahadiyet vasfının tecellisine mazhar olduğunun bir delilidir. Bu husus olmadan isim ve sıfatların hakikat ve bilgisine ulaşmak imkansızdır. Yaratılmışlara yönelme durumundan arınmadan gönül, zatî tecellilerin nurlarının akislerini kabule müsait olmaz. Gönlün bunlardan arınması da zatın ehadiyyet vasfı ile tecellisine bağlıdır. Bu hususun hasıl olması da Allah'a Resulüne ve onların buyurduklarına gereği gibi iman ettikten sonra bir takım sebeplere bağlıdır. O sebeplerin biri riyazettir ki şeriat ona mani değildir. Diğeri devamlı zikirdir. Miskinlik ve Resulullah'a en mükemmel şekilde tabi olmak ve boyun eğmek vasfıyla ve anılanın bulunması şartıyla zikir yapılır. Fakat yine bu nisbetin hasıl oluşunda şundan daha kuvvetli sebep yoktur: Kişi tam bir sadakat ve niyaz ile bir cemaatın meclisinde olmayı kendine vazife bilmedi
445 ki kendisinin bâtını bu tecelliye mazhar olsun! ve bu tecellinin kuvvetiyle "başka varlık" görmek basîret gözüyle götürülmüş olmasın. Masivayı müşahededen tamamen âzâd olmuş olsun. Hakikî fenâyı tahsil edip kendisini ve başkasını hissedemez hale gelsin.

Bu fena ile tahakkuktan sonra Hak Subhanehu ve Teâlâ kedi yanından onları Lutfedilmiş gerçek bir vücud ile şereflendirip kendinden geçme ve sekrdenifakatı bulma halini verir, başkalarına hakikî saadeti elde etme vasıtası olur ki bu da fenâ-bekadan ibarettir. Bu makamda Hakk'ı öyle temaşa ederler ki mümkünattan hiçbir şey bu temaşaya engel olamaz.

Zeki insanlara gereken şudur gönüllerini maddî âlem tutkusundan kurtarmaktır. Zira gerçek perde bu tutkudur. Sonra, kurtuluşa sebep olan şeylere sıkıca sarılıp kendini ölmeden evvel kurtarmaktır. Eğer kabiliyeti zikre müsaitse onunla meşgul ola, ihmal ve kusura imkan bırakmaya, eğer müşahede erbabının sohbetinde gönül tutkularından çabucak kurtulur kanaatinde ise bunun edebini gözeterek hemen sohbete devam ede.

Gönlü, Hakk'tan başkasına düşkün olmaktan kurtulması anı, aslında vuslat ve müşahade zamanıdır. Gönül masivanın varlığını hissetme sıkıntısından kurtulunca hemen Hakk'ın müşahe-

desine varır, başka yolu yoktur.

Eğer gamdır ve ger mihnet sakın ansız huzur itme.
Hakk'ın dışındaki şeylerin yok edilmesi neticesinde
Gönül Hakk'ın dışındaki şeylere ilgi duyma tozundan
Kurtulunca ısbat-ı Hak'tan başka hiç nesne kalmaz.

Tığ-ı lâ çûn kıldı katl-ı masiva
Haktan artık gör ne kalmıştır dilâ
Kaldı illellah oldu cümle tay
Hurrem ol ey aşk şirket suzını

Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın dışındakilerden gaybet zamanı hakikatte vuslat ve şuhud-ı vücûd zamanıdır. Bundan başka değildir. Çünkü itibar amellerin neticelerinedir. Erbab-ı keşf ve vücûd, bu manada temkîn sahibi olmadan evvel zevk sahiplerini bu yüce makama ulaşmış saymazlar. Bu mananın zuhuru ise Fenâ'nın başlangıcı olup sabah aydınlığını müjdeler. İstihlak ve istiğrakdan ibaret olan zatı temaşa mertebesine ahadiyet matlaından ulaşılır, başkasının varlığını hissetmeden zat müşahede edilir, hatta bu makamda ilerleme olursa isimlerin tecellisinden hasıl olan zevk de kesilir.

446 Bu ulu zatın işaret etmek istediği nokta şudur: sâlik, İlâhî vasıflarla muttasıf olan da henüz vuslatı gerçekleşmemiş olabilir. Çünkü vuslattan maksat kesretin varlığını hissetme sıkıntısı olmadan zatı temaşa etmektir. Sıfatların tecelliyatı mertebesi demek olan sıfatlarla ittisaf kesretsiz olarak gerçekleşmez.

Eğer Hakk'la huzur makamında şeytanın hile ve vesveselerinden âzâd olmak istersen, hatta meleğin bile vakıf olmadığı, hatta bizzat kendinin bile bilmediği bir huzurum olsun istersen öyle bir ere yoldaş ol ki, gönlün ve ruhun zatın zikrinde müstağrak olsun, kendisinden kurtarmuş olsun.

Bu hususu kimi sufîler şuhûd, kimi sufîler vucûd, kimileri tecelli-i zât, kimileri de yâd-dâşt terimi ile ifade etmişlerdir. Eğer bu saadet el vermemişse zikir yoluna veya Hacegân tarikatında teveccüh ve cezbe denilen yolu kabul edip kendini tamamen bu tarikatın çalışmasına vermen gerekir. Böylece yüce bir devlete ve ulu bir saadete erişirsin ki daha yücesi düşünülemez. "Allah'ın ötesinde bir nokta yok. Sonunda senin Rabbine varılır." (Necm, 53/42). Abadan'ın ödesinde başka bir belde yok.

Oldur aşıkların suz u gamı
Müzdkâr u bağ u dağ u merhemi
Koyuben maşuk-ı bakmak sağ u sol
Herze sevdadır değildir aşk ol
Aşk bir hurşiddir ateş haram
Kim bakar maşuktan gayrîn tamam.

Uyanık olma halini muhafaza (nîgâh-dâşt) için şöyle davranmak gerekir: Sâlik nefesini alıp verirken dikkatli olur, taki Hak ile huzur haline gevşeklik gelmesin. Neticede öyle bir yere ulaşır ki zorluk çekmeden sürekli olarak kalbi huzurda olur.

Bazan, sâliki kendisinden tamamen alırlar ve kendisinden haberi olur ne de maksuda vukuf-ı kalbîden. Sâliki yeniden kendine getirdikleri zaman anlatılan tarzda uyanıklık halini muhafaza edebilmek için tam bir gayret gösterir. Taki nefsanî engeller sebebiyle ona gevşeklik yol bulmaya. Daima bir inkisar hali ile
447 Hak Subhanehu ve Teâlâ'ya iltica edip ihtiyaç halini arzetmek bu nisbetin devam etmesinin en kuvvetli sebeplerindendir. Devamlı olarak niyaz ile bu sıfatın bakisini isteye. Ömrü boyunca bu hâlin muhafazası için çabalasa yine de onun hakkını eda etmiş olamaz. "Borçlunun hakkı ödenmez." sözü sanki bu hâlle ilgilidir.

Hak Subhanehu ve Teâlâ'yı göz organıyle görmek manayı müşahede etmek demek değildir. Çünkü sonsuz nurlardan ruh ve bedenlere bir şimşek parıltısı vurmaya görsün bütün bu mecazî varlığı öyle yok eder ki, ne isimleri ne de nişanları kalır. Belki o mana zikrin hakikatıdır ki ses ve harflerden münezzehtir.

Pes, kalb huzuru bu zikre devamla öyle bir dereceye yükselir ki, gerçekten kalbte -başka bir şeyin sığması için- yer kalmaz. Bu haldeki kalbe müşahit derler, Hakk'a şahit olur. O zaman bu müşahededen tam bir zevk alınır. Çünkü huzur vasfından haberdar değildir. Huzurdan haberdar olmama anlamında bir huzur hasıl olur, zira huzurdan haberdar olduğun nisbette Hak ile huzurun eksik olur.

O'nun mukaddes zatı, kalb gözü ile görülmekten münezzehtir, nerde kaldı ki baştaki göz O'na erişsin. Bunun için vuslatın vuslat suyuna susamış olanların susuzlukları sırrı müşahede asla sükûn bulmaz. Aksine susuzluklarını daha da artırır. İşlerin hakikatini en iyi bilen Allah'tır.

Bir gece Hak Teâlâ ile irtibat ve ona aşık olmaktan ibaret olan zâtî mahabbetten söz ediliyordu. O'nun sebebini bilmek, mucibini anlamak mümkün değildir. Bir meyl ve cazibedir ki geri çevirmeyi güç yetmez. Şöyle buyurdular: Taşkent havalisinden iki oğlanda bu nisbeti buldum. Biri daima bizim arkadaşlarımızın dairesinde devreder, arkada oturur, boynunu bükerdi. Birgün abdeste kalktım. Abdest ibriğine seğirtti. Abdest bittikten sonra sordum:

– Buraya gelişinin sebebi nedir, sohbet dairesinde nasıl döner durursun? Dedi ki:

– Ben de bilmiyorum. Yalnız şu kadarını biliyorum ki buraya her gelişim de Hz. Hak Subhanehu ve Teâlâ tarafına doğru içimde bir incizab buluyorum. Yapmam gerekli diğer işlerden kendimi uzak tutuyorum. Bu hâl bana büyük bir lezzet veriyor. Dışarı çıktığım zaman bu hali bulamıyorum.

Bu oğlanın yüzü de gayet güzeldi. Müridlerimle bir arada yaşıyordu. Bölgede birçok kişinin gönlü ona bağlıydı. Onun yüzünden müridlerimiz de töhmet altında tutuluyordu. Dedim ki:

– Ona güzellikle söyleyiniz de aramızdan gitsin. Israr fayda etmedi. Sonunda ağlamaya başladı, çok muzdarib oldu. Şöyle dedi:

448 – Ben buraya gelmesem bunun size ne faydası var? Dışarıda halk beni rahatsız eder. İç dünyamı "yok şu gerek, yok bu da gerek" diye çabaya düşer. Burada bulduğum huzur halinden mahrum kalırım.

Nihayet, dostlar özrünü kabul ettiler. Zamanla durumu, bu nisbetin mağlub olma derecesine kadar ulaştı. Öyle ki çok kerre evinin yolunu da bulamaz oldu. Ne zaman onunla bir işim olsa kendisini görmek için evimden çıkınca kendisini ya evin kapısında bekler vaziyette bulurdum ya da yolda. Kendisine bir iş buyurmak istediğim zaman ise ya işi bitirmiş olur veya yapmakla meşgul olurdu.

Lahutiyet kuşu nasutiyet kafesinde esirdir. Onu oradan kurtarmak, cezbenin tesirine başvurmadan mümkün değildir. O cezbe de Mustafa'ya (s.a.v.) tabi olma haline dayanan Makam-ı mahbûbluk için lâzımdır. Senin için gerekli olan O'na (s.a.v.) tabi olmak, hakikatların hakikatına yönelmektir. Her varlıkta onun bir vechi olduğu gibi bütün mevcudat ta onunla gerçeklik kazanır. "Doğu da Batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü, (ve zatı) oradadır." (Bakara, 2/115) âyeti de bu gerçeğe işaret etmektedir. Yani şark da garb ta baştanbaşa vechullahtır. Her ne vakit her nereye yönelirsen vechullahı orada hazır bulursun. Bütün eşya helâk olacaktır. O ise

bakîdir. (bk. Kasas, 28/88) Artık "...nerede olursanız olunuz o sizinle beraberdir..." (Hadid, 57/4) âyetinin ne anlama geldiğini anlarsın.

Bize akrebtir o, bizden ey hümâm
Bilur ol kim kendüzin bildi temâm.

Hayatta ne mutlu o kimseye ki gönlünü dünyadan soğutmuş ola, Hakk'ın zikri ile içine bir sıcaklık hasıl etmiş ola. Gönlünün bu harareti dünya mahabbetinin kalbinin mahrem dairesine girmesine mani ola. Ta ki kişinin fikir ve tefekkürü Hakk'dan başka bir şey olmaya.

Feyzin tezâhürleri pekçoktur. Mevcut olan herşey O'nun zatî tecellisinden nasibini alır. Buna "Vech-i hâs" denir. Bunun incizabı da Hak Subhanehu ve Teâlâ hazretlerinedir. Teveccühün devam şekline göre Hâdî ism-i şerifinin tesiriyle Mudıl isminin tasarruufundan kurtulur, Kudsî Varlığa olan devamlı incizâbı vasıtasıyla kendinden tamamen geçip fenâ bulup hayret ve cezbe ehline kavuşur. Bu halde Hak Teâlâ'dan başka birşey görmez
449 ve bilmez olur. Allah korusun, böyle olmayıp ta Mudill isminin tesiriyle, Zat'a olan incizâbın, doğru yolunu kaybeder, kendisine esir olur, kendinden başka bir şey görmez-bilmez. Yaptığı her iş karanlık üzere olur, zulmet üzerine zulmet artar. Daima şuhûd ve vahdetten mahrum ve uzak olur. Taatından da bir ruh (zevk) hasıl olmaz, hatta taatı bile olmaz. Bütün dünyevî-uhrevî, maddî-manevî azablara müsait ve hazır hale gelir.

Bu tip belâlardan kurtulmanın çareleri de vardır. Samimi tevbe (tevbe-i nasûh) ve salih amellere devam gibi. Fakat en iyi çare şudur: Zatî ve ilâhî mahabbet ile kendilerinden geçmiş olan topluluğa hizmet, kendisini onlarda kaybetmek, Allah bizi ve sizi bu manevî rızıkla rızıklandırsın!

Pîr kimdir bilir misin? Pîr, Hz. Resûl (s.a.v.)'in razı olmadığı şeylerden uzak duran kimsedir. O hazrette bulunmayan şeyler onda da olmaya, kendisi ve kendisine lazım olan şeyler orada olmaya, onda peygamberliğin ahlâk ve vasıflarının dışında hiçbir şey bulunmaya. Bu makamda nebevî sıfatlarla muttasıf olmak vasıtasıyla Hak Teâlâ'nın tasarruf ve kerâmetine mazhar ola. Batınındaki ilâhî tasarruf ile o tasarrufa istidat gelip, kendinden tamamen kurtula ve Hak Teâlâ'nın muradı ne ise ona teşebbüs ede.

Şol denlû oldu cân u gönül hem-dem nigâr
Kim doldı buy-ı yâr il götürüldü buy-ı tîn.

Mürid ise, irade ateşinin teşiriyle, gerekli olan şeylerden arınmış, istek namına hiçbir şeyi kalmamış kimsedir. Gönül gözüyle pîrin aynasında yarin cemalini görüp, kendisini bütün diğer kıblelerden döndürmüş, kıblesi pîrin cemâli olmuştur, azadlığı kullukta aramıştır. Niyaz başını pirin tekkesinden başka yere koymayıp, diğer şeylerin tümünden yüz çevirmiştir. Kendi saadetini pirin kendisini kabul etmesinde, mutsuzluğu da kendisini reddetmesinde görmüştür. Nihayet yokluk hattını vücut nasiyesine çekip, pirden başka varlıkları idrak etme tefrikasından kurtulmuştur.

Şol kimsenin ki ola kenarında bir nigâr
Seyr u kenar u sahn-ı gülistanı neyler ol

Eğer tevhid nedir diye sorarlarsa şöyle de:
450 Hak Teâlâ'nın varlığından başkasını bilmekten gönülü kurtarmak ve ayırmaktır.

Vahdet nedir diye sorarlarsa şöyle de: Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın varlığından başka bir şeyi bilmekten ve hissetmekten gönülü kurtarmaktır.

İttihat nedir diye sorarlarsa de ki, Allah Teâlâ'nın varlığında istiğraktır.

Saadet nedir diye sorarlarsa şöyle de: Hak Teâlâ'yı görüp kendinden kurtulmaktır. Şekavetin ne olduğunu sorduklarında ise de ki: Kendisine esir olmak, Hakk'tan uzak kalmaktır.

Vasl nedir diye sorarlarsa de ki: Hakk'ın vücudunun nuru müşahede edildiğinde kendini unutmaktır.

Fasıl nedir diye sorarlarsa şöyle de: Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın dışındaki şeylerden gönlü ayırmaktır.

Nihayet sekr nedir diye sorarlarsa şöyle cevap ver: Gönülde bir halin zahir olmasıdır. Öyle ki, bu hâlden önce örtmesi gereken bir şeyi artık örtmeye güç yetiremez.

Hoca Ubeydullah hazretleri şöyle buyurdular: Emir Hamza'nın müridlerinden Mevlânâ Hüsamüddin Şasî Emir Seyyid Külâl'in oğlu idi. Tam bir istiğrak haline ulaşmıştı. Buhara'nın kadılığını kendisine teklif etmişlerdi. Mahkemesinde bulundum. Karşısında bir pencere vardı. Ben oradan onu gördüm, O beni görmezdi. Oturup ona baktım. Onda hiçbir zaman bir hata ve futûr görmedim.

Yine şöyle buyurmuşlardır: Mevlânâ Hüsamüddin hazretleri (k.s.) şöyle derdi: Bu iş için ilim ehli suretinde ifade ve istifadeyle meşgul olmaktan daha uygun bir elbise yoktur.

Hoca Ubeydullah bir başka defasında şöyle buyurmuştur: Hoca Buzurg'u rüyamda gördüm. Benim vücuduma tasarrufta bulundular ve ben kendimden geçtim. Kendime geldiğimde baktım ki, Hoca beni bırakıp gitmiş. Arkalarından gitmek istedim, ayaklarım dolaştı. Büyük zorluklarla Hoca'ya yetiştim. Şöyle buyurdular: Mübarek olsun!.

Yine şöyle buyurdular: Bir defa da Hoca Muhammed Parsâ'yı (k.s.) rüyamda görmüştüm. Ben de tasarruf etmek istedi. Fakat muvaffak olamadı. Tasarruf edememesi Hoca Büzürg'ün tasarruf etmesi sebebiyle olsa gerek.

Mevlânâ Câmî şöyle diyor: Bu fakir Buhara'ya vardığında Hz. Mevlânâ Hüsamüddin, Mevlânâ Hamidüddin Şasî'nin hizmet şerefleriyle müşerref oldum. Bu fakirde bir ızdırap ve ızdırar vardı. şöyle buyurdular: Hakikatta murakabe intizardır. Murakabenin hakikatı bu intizardan ibarettir. Seyrin nihayeti bu intizarın hasıl oluşundan ibarettir.

451 Bunun gibi intizar ile tahakkukdan sonra o intizarın zuhuru mahabbetin galebesindendir ki bu intizardan başka rehber yoktur. Yani yol budur.

Olmak ağzında şekerden kuru nâm
Çaşni-i zehirden yeğdir temam
Arşa yoktur gerçi çarhin nisbeti
Lîk a'ladır zeminden key katı.

Bizim gibi fakir (dervişlere) zevk yoluyla böyle bir manayı anlamak mümkün değildir. Ancak bu hususta konuşmaya giriftar olmak başka hususlarda konuşmaktan daha şirin geliyor. Allah bizi ve sizi bu intizar ile rızıklandırsın!.. Bununla bizi bize muhtaç etmesin. Muhammed (s.a.v.) hürmetine!

Lâmiî der ki: Mevlânâ Câmî (k.s.) Hz. Hoca'nın menkıbelerini anlatırken, kudsî sözlerini zikrederken intisar edip kısa geçtiler. Çünkü kendileri hayatta iken görülen açık kerâmetlerini anlatmak yüce gönüllerine hoş gelmezdi. Bu fakirin (Lâmiî Çelebi) zamanında ise kendileri ahiret âlemine göç etmiş bulunuyorlar. Artık kırık gönül, görünen kerâmetlerinden birkaç tanesini yaz-

mayı arzu etti. Hidayet veren yol gösteren O'dur.

Hoca Muhammed Kasım b. Abdülhâdi b. Hoca Muhammed b. Abdullah b. Hoca Ubeydullah Semerkandî (Allah selâmet versin, ömrünü uzun etsin. Geçmişlerinden razı olsun) bu fakir-i hâksâr bizzat Hoca'nın (k.s.) menkıbelerini sordum, şöyle buyurdular: Hoca'nın doğum yeri Şaş vilâyetinin Taşkent şehridir. Çocukken kendilerini gördüm. Fakat çok küçük olduğum için mübarek şekillerini tam olarak hatırlayamıyorum. Nesebleri Emirü'l-Mü'minin Hz. Ömer'e (r.a.) ulaşır.

Şöyle devam ettiler: Sıhhatli bir şekilde kendilerinden şöyle bir söz nakledilmiştir: "Ömrümde bir defa ben de gaflet vaki olmuştur. On yaşında idim. Hoca'ya gidiyordum. Taşkent çok balçıklı bir yerdi. Paşmağım balçığa battı. Parmağımı alırken gaflete düşmüşüm. O zamanlar herkesin bu hâl üzerinde olduklarını zannederdim. Sonra öğrendim ki bu manevî devlet sâliklerin binde birine nasib olur. Hoca Muhammed Kasım şöyle devam ettiler: Hoca, tarikat terbiyesini Mevlânâ Yakup Çerhî'den (k.s.) tamamlamışlardır. İlk telkinini de onlardan almışlardır. Kendilerinin şöyle dediği nakledilir: Yirmi yaşında Taşkent'te iken bende zahirî ilimleri tahsil etme arzusu doğdu ve Semerkand'a gittim. O zaman Semerkand'da Uluğ Bey Medresesinde Mevlânâ Nizamuddin Hamuş müderris idi. Onun hâllerini, istiğrakını ve cezbesini işittim. Kendisini sordum.

452 Medreseye gittiğini öğrendim. Medreseye gittim. Ders veriyordu. Hiçbir şey söylemeden sessizce bir köşeye çekilip onu dinledim. Ders bittikten sonra şöyle buyurdular:

– Siz susuyorsunuz. Aslın nedir? Yine kendileri cevap verdiler: "Sükût iki türlüdür: Biri insanlık âleminden geçmiş olanın sükûtudur. Böyle bir sükût sahibi için mübarektir. Diğeri beşeriyet âleminden geçmeden sözkonusu olan sükût ve susmadır ki bu sahibi için bir hiledir. Hz. Hoca şöyle ilâve ediyor: Mevlânâ'nın ululuğunu bu sözünden hemen anladım.

O sırada da Mevlânâ hazretlerini, kendisine hased eden bazı kişiler devrin padişahına şikayet etmişlerdi. "Bütün insanları kendisine ram etmiştir, adamların kendisine aşırı rağbeti vardır. İlerde saltanata heves edip hurûç ve isyan edebilir." diye. Hemen padişah da Hz. Mevlânâ'nın bir başka yere gitmesine dair emir çıkardı.

Hz. Hoca şöyle buyuruyorlar: Hemen Mevlânâ'ya bir merkeb tu-

tuverip alıp Taşkend'e götürdüm, evimizde kaldık. Her an hizmetinde bulundum. Abdest ibriğini hazırlar, sabah namazını beraber kılıp çifte giderdim. Öğle namazı için gelir hizmetini görür çifte döner, ikindiye tekrar gelirdim. Her gün böyle hizmet ederdim.

Birgün geldiğimde Hz. Mevlânâ'yı bana karşı değişik bir tutumda gördüm. Beni hakikata muhalif bir biçimde ona tanıtmışlar, bunu anlamakta gecikmedim. Kendimde zere kadar kusur düşünmüyordum. Molla beni gördüğünde hemen murakabeye daldı. Benim de halim değişti. Canım sıkılmaya başladı. Öyle ki, bir nefes daha dursam işim tamam olacak. Molla'nın hâl ve tasarruf gücünü bilirdim. Bir kimseye hatır-ı şerifleri munkalib olsa hemen küçük bir işaretle işini tamamlardı.

Gayr-ı ihtiyari büyük dedem Şeyh Havend Tuhûr'un mukaddes türbelerine gitmeye karar verdim. Binbir cehd ve gayretle oraya ulaştım. Türbenin kapısını açıp içeri girmeye gücüm yetmedi. Penceresinden içeri düşüverdim. Günahsız olduğumu arz edip teveccüh ettim. Gaybet hali vaki oldu bende. Üzerimdeki o ağırlığı alıp mollaya yüklediler. Kendime geldiğimde kendimi rahat ve hafif buldum. Mollanın emrinin tamam olduğunu anladım. Hemen hizmetine vardım. Beni görür görmez: "Ubeyd! Kolay! Sâkin ol" dediler. Hemen huzura vardılar. Yanlarına vardığım zaman ruhunu teslim etmişti. Üzgün bir halde gerekli hazırlıkları yaptık.

453 Yine Hoca Muhamed Kasım anlatıyor: Hz. Hoca o asırda Semerkant'ta ortaya çıkıp herkesin merci olmuştu. Semerkant padişahı Sultan Ahmet'in küçük kardeşi Sultan Mahmut'ta ağabeyine karşı isyan etmişti. Hz. Hoca her gece mektup yazıp onlara nasihat ederdi. Fakat fayda vermedi. Sonunda Hz. Hoca mektuplarında şöyle yazdılar: Size olan nasihatlarımız size devlet istemektir. Değerini bilmezseniz Hakk'ın emri ne ise onu göresiniz. Şu beyti mübarek mektuplarını ona ilâve ettiler.

Vücudunun üzerine bir çuha serdim
O çıplak vücudunda bir deryâ, bir ateş var

Sultan Mahmut gelip Semerkand'ı muhasara edince Hoca şöyle buyurdular: Yarın asker çıkıp cenk etsin. Sohbetinde bulunanlardan ve kızkardeşinin kocası Molla Şeyh'e, kızlarının koca-

sı Mîr Abdülevvel'e, Hoca'nın bir hastalığında kendini fedâ eden Molla kasım'a, Molla Burhanuddin'e, herbirinin hisarın kapılarında birinin üzerinde oturmalarını, düşman bertaraf oluncaya kadar da geri gelmemelerini emretti. Kendileri de hücrelerine girip Hakk'a yöneldiler.

Sultan Ahmed'in askeri dışarı çıkınca, hisardan aynı zamanda çok kuvvetli bir rüzgar da çıktı. Sultan Mahmud'un askerini birbirine geçirdi. Pekçoğu helâk oldu. Neticede Sultan Mahmut hezimete uğrayıp kaçtı. Irak'tan yardıma gelen Mîr Pireği tutup Sultan Ahmed'e getirdiler. Sultan Ahmed de o anda Hz. Hoca'nın evinde idi. Mîr Pîrekî oraya götürdüler. Sultan:

– Ne var ne yok.

– Vallaha ben bir Türkmenim. Şunu bunu bilmem. Beni atımdan Rüstem bile indiremezdi. Beni tutan şu pirdir diyerek küstahça bir tavırla Hz. Şeyh'e işaret etti. Etrafındakiler kendisini uyarıp: "Bu zat Hz. Hoca'dır, niçin edepsizlik yapıyorsun." diye dürttüler. Mîr Şerif Muammayî (k.s.) der ki: Ben o zamanlar Hz. Hoca'nın kapısında duruyordum. Bu sözü Mîr Pirek'den kendi kulağımla işittim.

Yine Hoca Muhammed Kasım (k.s.) naklediyor: Birgün Hz. Hoca Semerkant'ta perşembe günü öğleden sonra otururken şöyle dedi: "Filân atımı eğerleyip getirin." Getirdiler. Müridlerinden bir kısmını da beraberinde alarak binip gitti. Şehrin bağlarından çıkmak üzere idiler ki, müridlerine: "Sizin gelmenize ihtiyaç yok, dönünüz" dedi. Hepsi döndüler. Hz. Hoca Abbas Çölu (deşt-i Abbas) diye bilinen sahraya yöneldi.

454 Molla Şeyh şöyle diyor: Edebe riayet etmeden bir miktar daha Hoca'nın ardından yürüdüm. Hz. Hoca'nın binmiş olduğu atla bir o yana bir yana seğirtmeye başladığını gördüm. Hz. Hoca bazan görünüyor, bazan da görünmüyordu. Daha sonra evlerine döndüler. Yine küstah bir tavırla o halinden kendisine soruldu. Şöyle buyurdular. Anadolu padişahı Sultan Mehmet kafirlerle karşı karşıya gelip bizden yana müteveccih oldu, bizden yardım ve istimdad istedi. O'na yardım etmemiz icabetti. Allah'a hamdolsun mansur ve muzaffer oldu.

Hoca Muhammed Kasım şöyle diyor: Babam Abdülbaki Anadolu'ya gelip Sultan Bayezid b. Sultan Muhammed ile buluştuktan sonra bize şöyle bir şey nakletmişti: Sultan Bayezid benden Hoca'nın nasıl bir elbise giydiğini, mübarek simalarının nasıl olduğu-

nu, boz bir atının olup olmadığını sordu. Ben de anlattım. Bunun üzerine şöyle buyurdular:

Babam Sultan Mehmet Hazretlerinden işittim ki filan zamanda, öğleden sonra filân yerde kafirlerle karşılaştık. Kafirlerin ordusunu galibiyete yakın görünce Hoca Ubeydullah hazretlerine teveccüh ettim. Ve sizin anlattığınız elbise ile, aynı sima ve at ile bir velinin zuhur ettiğini gördüm. Bana şöyle dedi: "Ey Sultan Mehmet, Korkma! Ben:

– Nasıl korkmayayım ki kafirlerin ordusu çok kalabalık deyince. Bu sefer mübarek yenlerini açıp:

– İçeri bak!.. buyurdu.

Baktım, büyük bir sahra içinde, hadsiz hesabsız müslüman askeri ilâve etti:

– Bunların hepsi sana yardımcıdır. Şimdi şu tepenin üzerine çık, dur. Davula üç defa vur. Orduna savaşmalarını emret.

Sultan Mehmet şöyle diyor: Vezirlerim, o esnadaki halimi, düşman askerlerinin çokluğu sebebiyle söylendiğimi, hayretimi ifade ettiğimi zannettiler. Çünkü onlar Hoca'yı görmüyorlardı. Buyurdukları gibi yaptım. Hz. Hoca'nın kafir üzerine at sürdüğünü gördüm. Kafirler hezimete uğrayınca Hoca'dan hiçbir eser görmedim.

Şeyh Abdulmuti hazretlerine sormuşlardı:

– Sizin Hz. Hoca Ubeydullah ile görüştüğünüzü söylüyorlar. Doğru mudur?

– Ona hac farz olduğundan bu yana hiçbir yıl haccı terketmemiştir. Her yıl hacca geldiklerinde buluşurduk.

Semerkand'da vefat etmiştir. Hicrî 895/1489'e şöyle tarih düşürülmüştür. "Nemând mürşid-i rah": "Yol mürşidi kalmadı". Mübarek kabirleri Semerkand'ın dışındadır. Yüce menkıbelerinin sonu yoktur. Bu kitabın üslûbu onları taşıyamaz. İhtisar edilip özetlendi. *[Lâmiî'nin sözü bitti]*

Mevlânâ Câmî (k.s.) mübarek sözlerini yazdıktan sonra şöyle demişlerdi. Hacegan silsilesindeki velilerin bazı yüce hallerini ve kudsî sözlerini bahis konusu ettikten, tasavvuftaki yollarını açıkladıktan, özellikle Bahaeddin Nakşbend ve müridlerinin (k.s.) yüksek menkıbelerinden anlaşıldı ki, bunların yol ve tarikatı itikad olarak ehl-i sünnet üzeredir. Şeriat hükümlerine bağlanma ve Peygamberler Efendisi (s.a.) ne tabi olma esası üzere-

dir. Ubudiyetin devamlı olması şarttır. Öyle ki, Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın huzurunda iken, başka bir şeyin varlığını düşünmeden devamlı agâh olmaktır.

Bir zümre ki iç ve dışları hasedle kaplı, taassub basiretlerini ve gözlerini köretmiş, velilik emmarelerini ve kerâmet nurlarını asla göremezler. "...Onların gözleri vardır fakat görmezler..." (A'raf, 7/179). Şu nur ve emmareler ki doğudan doğmuşlardır, onu red ve inkâr etmekle ancak kendi davranışlarını ortaya koymuş olurlar Heyhât ki heyhat... Mağribe kadar heyhat...

Nakşibendiye aceb kafile sultanlarıdır
Gizli yoldan iletürler Harem'e kafileyi
Dil-i sâlikte komaz cezbesi sohbetlerinin
Gelmeğe vesvese-i halvet fıkr ü çileyi
Ursalar ta'n-ı kusur onlara bir kâsır-ı din
Haşallah ki alam ağzıma ben o kelleyi
Arslanlar bu silsilenin besteleridir
Dilkuler hile ile boza mı bu silsileyi.

[Câmî'nin sözü bitti, Lâmiî'nin sözü başladı]

Mevlânâ Câmî (k.s.) Hacegân silsilesinin (k.s.) yüce ve şerefli menkıbelerinden, üstün ve mukaddes sözlerinden bir miktar zikretmiş sonunda Hoca Ubeydullah Hazretlerinin (k.s.) kalemlere süs olan marifetleriyle süsleyip tamamlamışlardı.

Bu fakire (Lâmiî'ye) de şu arzu düştü: Bu silsile-yi şerifeyi devam ettirip saadet bahşeden eşiğine kulluk bağı ile bağlı olduğumuz Veli'nin Hablu'l-metin gibi olan değerli âdâbını, Urve-i vuskâ gibi yüce mankıbesini ilave ede. Yaptığımız ilâvenin başına da bu cevher gemisini oluşturan ve bu inci dizilerini meydana getiren Câmî hazretlerini getire.

Şüphesiz Allah doğruyu ilham eder, dönüş te onadır.

456 CÂMÎ (898/1492) (k.s.)

Mübarek isimleri Abdurrahman, babalarının adı Ahmet'tir. Mahlasları Câmî'dir. Bunu kendileri bir kıtada açıklamışlardır. Cam, Horasan'da bir yerin adıdır. Şeyhülislâm Nâmekî'nin de doğum yeri burasıdır.

Doğum yeri Câmdır, kaleminin sızıntısı
Şeyhülislâm (Nameki'nin) kadehinden bir damladır

Bunun için şiirdeki mahlasım iki anlamda câm oldu (Câm hem kadeh, hem şehir demektir).

Câmî, 898/1492'de vefat etmiştir. Nitekim: Cenneti arzu eden Câmî, geniş ve görkemli bir bahçede ikamet etmede, kaza kalemi cennetin kapısına tarihini yazmış: "Oraya giren emin olur." (Kur'an, Aliimran 3/97) mübarek kabirleri Herat'tadır.

Şöyle naklediyor: Bir ara Kızılbaş Herat'ı istila edince, Molla Câmî'nin cesedini oğlu çıkarıp baka bir yere nakletti. Kızılbaşlar Herat'a müsallat olunca Molla'nın kabrini açmışlar, içinde birşey bulamayınca kabrin merteklerini ateşe verdiler.

Hz. Molla'ya tasavvufu telkîn eden Şeyh Hz. Hoca Sadeddin Kaşgarî'dir (k.s.). Fakat Hoca Ubeydullah Ahrar ile de pekçok sohbet eylemişlerdir. Onların hizmetinde iken dervişliği tamamlayıp tekmil-i tarikat etmiştir. Eserlerinin baştaraflarında da Hz. Hoca'yı andığı yerlerde kendisinin ona tam bir bağlılık ve teslimiyeti olduğunu ifade etmektedir. Bundan başka büyük şeyhlerin pekçoğu ile sohbet etmiştir. Zamanın faziletli kişilerinden ve çağının âlimlerin-dendi. Asrının, fen ve marifet sahasında yegânesi idi.

İlim ve marifet sahasındaki şöhretinin yaygınlığı şöyle idi: Anadolu sultanı defalarca elçi gönderip Anadolu'yu şereflendirmelerini arzu etmiş, Sahibü'l-Hind Hoca Cihan'la pek güzel mektuplaşma ve haberleşmeler yapmıştır. Bu güzel ve cazip mektuplarının "Münşeât" isimli eserinde toplamıştır. Bu beş güzel cevabî mektuba daha sonra iki manzûm kitap daha ilave ederek, mecmuanın adını "Heft Evrenk" (Yedi Yıldız) ismini vermiştir.

Bundan başka nesir ve nazımla yazılmış birçok eseri vardır. Ariflerin kabul ettiği, zariflerin sevdiği bir kimsedir. Üç tane alfabetik tam divanı vardır. daha önce yazılmış kasidelere cevaplar vermiş nazım sahasında dikkat çekici bir üslûbu ve garîb bir tavrı vardır. Belâgatta ve fesahatta gücü kabul edilmiştir. Hakikat ilmi ve tarikat esrarı ile ilgili birçok makbul ve kalıcı eserler kaleme almıştır.

İbn Farız'ın bazı kasidelerini, ayrıca, Fususu'l-Hikem'i "Nak-

şu'l-Fusûs" ismiyle şerhetmiştir. Muamma, kafiye, arûz, şiir sanatları ve hesab ilimleri dallarında kısa, ama faydalı bir şekilde eserler vermiştir.

457 Kur'ân-ı Mecîd'in ilk âyetlerini içine alan Arapça bir tefsir yazmıştır. Kafiye'yi tamamen şerh etmiştir. Tercüme etmekte olduğum Şevahidü'n-Nübüvve isimli bir eseri vardır. Sahib olduğu bilgilerin tamamını yazmak ve açıklamakla bitmez.

Silsiletü'z-Zeheb isimli eserinde taifelerin hallerini, hakkı batıldan tam ayıracak şekilde açıklamıştır. Kısaca o kitap gerçekte bir Faslu'l-Hitab'tır. O kitaptan dolayı rafızîler ona dilleriyle hayli taarruzda bulunmuşlar "Ali Aba"yı sevmiyor diye töhmet altında tutmuşlardır, kötülemişlerdir. Onu kötüleme ve yerme işiyle uğraşıp herzeler yemişler, buna karşılık, aleme rezil rusvay olmuşlardır.

Onların bu durumu hakkında Silsiletü'z-zeheb'te şöyle denmektedir:

Rafızîye bak! Aklı terkederek haddi tecavüz etti. Ali'nin medhi hakkında koca karı yalanlarından ibaret sözler söyledi. Oysa Ali'nin kıymeti o sözlerden çok üstündür. Rafızî'nin aklı ona erer mi hiç? Bir avuç adi insan onu aşırı şekilde medhetmektedir. Bu aşırı medihlerde O'nun ne suçu var? Sapıklık içinde sapmış sapıklara alçak deme!. Belki alçaktan daha alçaktır onlar. O, Mustafa'nın kemalinin sırrı idi. Peygamberin halifelerinin sonuncusu idi, Mustafa, Peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi O'nun halifelerinin sonuncusu oldu. Bir gurup O'na biat etmekten yüz çevirdiler, bu itaatsızlıkla onlar hata ettiler. Kemâl ehlinin emrine başkaldırmak vebâl ve kusurdan kaynaklanmaktadır. Dünyada Ali gibi bir şah ve lidere başkaldıran kimse ne hilecidir. O Ali ki huy ve yaşayışı kusursuz. Aynen Ebubekir ve Ömer gibi idi. Onlara da (Ebubekir-Ömer) lânet etme, bu O'na da lânettir. Çünkü dostuna lanet dosta lânettir. Rafızî'nin ne inanç ne de yaşayış bakımından O'na (Ali'ye) benzer bir yanıy oktur. Rafızî kendi vehmine yönelmiş, onun için onun vehminde o küçük kalmış, Ali'yi kendine göre bir kılığa sokmuş o nasipsiz, hayaline göre şekillendirmiş, Ali yaşamış ve imanı ile Ali'dir. Onun gibi düşünüp yaşamak suretiyle ona layık olunur.

Alemde Nevâî diye ün salan Mir Ali Şir (Ali Şir Nevâî) Câmî hazretlerinin müridi ve bendesidir, onu övmek için şöyle demiştir:

İki pil olsa Hüsrevle Nizami
İder yüz pil çağluk pil-i Câmî

Mahabet-i Câmî, derd-i âşami oldur
Hemana jendepil-i Câmî oldur
Görüp sermest cam-ı vahdet anı
Demişler jendepil-i Hazret anı
Bulup anda fena deştinde ma'dum
Ki seyri Şah-ı ruh-ı hatt-ı mevhum
Fena mülkünde cismi ile fânî
Ki fehm eyler sevad-ı a'zam anı
Zamiri Lücce-i zehhar-ı ma'na
Kelamı gevher-i şahvar-ı ma'na
Nevai kim mürid u bendesidir,
İradet yolide üfkendesidir

(Allah'ın geniş rahmeti üzerine olsun).

458 **HOCAGÂ (k.s.)**

İsmi şerifi Muhammed b. Abdullah'tır. Hoca Ubeydullah Semerkandî'nin büyük oğludur. Çağının fazıl kişilerindendi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etmişti. Hadis ilminde eşsiz idi.

Şöyle derler: Nefy-i vücûd ve bezl-i mevcûd konusunda babalarından daha ileri idi. Hoca İbrahim Buharî -ki Mevlânâ Celâl Devvânî'nin müridlerindendi- şöyle diyor: Ömründe Hz. Hocagâ gibi faziletli kimse görmedim. Mevlânâ Celâl onun yanında daha ebced okuyan bir çocuk gibi idi.

Moğol zâlimleri Şeybek Han başkanlığında Semerkand'a yürüdüğü zaman Hz. Hocagâ, bu hücum eden asker mübrem (önlenemez) bir kazadır, duâ ve başka yollarla geri def edilemez diyerek" gücün yetmediği yerden kaçmak peygamberlerin adetidir." esasına bağlı kalarak Semerkand'dan çıkıp Andacan tarafına yöneldiler. Andacan köylerinde Ahsîde'de karar kıldılar ve orada vefat ettiler. Yaşı 62'ye ulamıştı.

Doğumu Rebiulevvelin ikinci günü olduğu gibi ölümü de aynı ayın aynı günüdür.

MUHAMMED YAHYA (k.s.)

Kendileri Hoca Ubeydullah'ın küçük oğludur. Hz. Hoca'dan sonra iki oğlu ve iki kızı kalmıştır. Hepsi de irfan yolunun pehlivanları olmuşlardır.

İlim sahibi idi ve bunu talebelerini terbiye etme de gösteriyordu. Vakta ki Şeybek Han askerleriyle Semerkand'a yürüdü kazaya rıza gösterip yerlerinden kıpırdamadılar. Neticede onların elinde şehidlik mutluluğuna eriştiler. İki oğlunu da şehid ettiler, isimleri Hoca Zekeriya ve Hoca Bakî idi (r.a.).

ABDÜLHAK (k.s.)

Kendileri Hacegâ Muhammed Abdullah'ın üçüncü oğludur. Kendilerine, oniki yaşında iken dedesi Hoca Ubeydullah Semerkandî hazretleri zikir telkîn etmiş şöyle buyurmuşlardır: "Bize herhalde yoldaş bu çocuk olacak ve bir batın sonra yerimize otursa gerektir." Nitekim dedelerinin vefatından sonra velâyet nurları ve keramet izleri kendisinde zuhur etmiştir. Otuz yıldan sonra bir genç gelip dedelerinin yerine Semerkand'da irşad seccadesine oturmuşlardır. Şu anda hicrî 927/1520 yılındayız ve kendileri dedelerinin makamına oturalı henüz iki yıl olmuştur.

Bu nizam ve intizamın kıyamet gününe kadar devam etmesi ümid edilir. Hoca'dan sonra şu yedi muhterem çocuğu kalmıştır: Hoca Abdülhâdî, Hoca Havend Mahmud, Hoca Abdülhak, Hoca Abdülalîm, Hoca Mahmud Yusuf, Hoca Abdülşehid Hoca Ebufeyz. Hepsinin de tarikattan ve marifetten tam bir hisse ve nasibleri vardır. Hz. Hak Subhanehu ve Teâlâ ziyade eyliye.

MOLLAZÂDE-i ETRARÎ (k.s.)

Etrâr, Türkistan kasabalarından birinin adıdır. Hoca Ubeydullah Semerkandî'nin müridlerindendir. Hz. Ebû Nasr Parsâ ile de sohbet etmiştir.

Hz. Hoca Ubeydullah şöyle demiştir: Dünyada Mollazâde-i Etrârî gibi himmet sahibi bir başka kişi görmedim. Derler ki, Mevlânâ Câmî (k.s.) Hacca giderken Haleb'te Mollazâde'nin şöhretini duymuş ve hizmetine varmıştı. Bir gömlek ve bir yaşmak verdi, kabul etmedi. Başında bir külâh ve önünde bir keçe (aba) giyerdi.

İçinde asla bir gömlekten ve bir kaftandan başka birşey yoktu.

Molla Muhammed Bedahşî (k.s.) şöyle demiştir: Hz. Mollazâde seksen yaşında iken kendisine hizmet etme şerefine ulaştım. İki gece aynı yerde bulunduğunu görmedim. Ve kırk yıl böyle olduklarını söylüyorlar. Terk ve tecridi de kemâl noktasına ulaştırmışlardı. Mübarek kabirleri Dımaşk'tadır. Kendisi orada vefât etmişlerdir.

MUHAMMED BEDAHŞÎ
(922/1516) (k.s. ö.)

Mollazâde-i Etrârî'nin müridîdir, o da şeyhi gibi dünyayı terketmiş bir ehl-i tecrîd idi. Anadolu padişahı sultan Selim b. Beyazıd Han, Arap ülkelerini fethettiği zaman, Şam'da iki defa kendilerini ziyaret etmiştir. Birinci ziyarette Molla Muhammed, padişaha hiçbir şey söylemedi, iltifat etmedi. Dostları bunun sebebini sorunca şöyle dedi: Bir padişahtır ki malum edinmedik nesne komamış, ben ona ne deyim? İkinci defada padişaha şöyle demiş: Sen de benim gibi Hak Teâlâ'nın bir kulusun. Ancak benim (mesuliyetim ve yüküm) yok, senin var. Bu halkın yükünü yabana atmaktan sakın.

Meşrebi temizdi. Havâtıra tam manasıyla vakıftı. Zahirî ilimlerden hiçbirini okumamıştı. Fakat hepsi ona keşfolmuş idi. Hoca Muhammed Kasım (k.s.) şöyle diyor: Mevlânâ İsmail Şîr Hz.
460 Hoca Ubeydullah'ın müridlerindendir. Melâmiye tarikatının da pehlivanlarındandır. Şam'da iken bana: "Bir şeyi mütâlaa etmekle meşgul olsan" dedi. Ben de: Şu anda geniş bir zamanım yoktur. İnşaallah ilerde müsait bir zaman bulursam olur." dedim. Gerçi O'na böyle dedim ama aklımda kitap okuma ile meşgul olma fikri hiç yoktu. Huzurlarından kalkıp Molla Muhammed Bedahşî'nin yanına vardım. Bana şöyle dedi: İsmail seni kitap okumaya teşvik ediyor? Molla İsmail boş konuşuyor, O'na bakma! Muhammed Bedahşî amcası önünde "Ve'l-âdiyâti" süresine kadar okudu. Şimdi ilim yolunda, Molla İsmail'e hiç ihtiyaç var mı? Bu molla İsmail'in hali nedir? Hiç anlayamadım onu. Bazan onu a'lay-ı illiyyinde bazan esfel-i safilinde görürüm.

Tekrar Molla İsmail'in huzuruna vardım. Nerde idin, herhalde Muhammed Bedahşî'nin yanındaydın, dedi. Evet, dedim. Se-

ni mütalâadan men mi etti, dedi. Evet, dedim. Sana mütalâadan çok fayda gelecektir. Büyük deden Hoca Ubeydullah hazretlerinin son zamanlarında yanında idim. Geceleri mum ışığında Kadı tefsirini mütalâa ederlerdi. Molla İsmail şöyle devam etti: Muhammed Bedahşî ile aramda acaib bir hâl var. Kendisiyle sohbet etmek istediğim zaman kendimi ona a'lay-ı illiyyîn'de, ondan kaçmak istediğim zaman ise kendimi ona esfel-i safilinde gösteririm.

Molla Muhammed Bedahşî Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği sene 922/1516 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir.

ABDULAH İLÂHÎ (896/1490) (k.s.)

Adı Abdullah'tır. Doğduğu yer Anadolu'da Germiyan vilayetinin bir nahiyesi olan Simav'dır. Nitekim kendileri Türkçe yazdıkları Meslek kitabında şöyle demiştir: "İlahî'nin ikamet yeri zorlukla semav oldu. Gerçi o kendini öteden beri zorluktan uzak tutmuştu.

Rüşd çağına erişince zâhirî ilimlerle meşgul oldu. İstanbul'da Zeyrek Camii Şerifi medrese iken orada bir müddet ilimle meşgul oldu.

Daha sonra gönlüne Acem ulemasıyle görüşme hevesi düştü. Asrın âlimlerinden Mevlânâ Tûsî ile Horasan'a gitmek üzere İstanbul'dan yola çıktı. Hazret-i Şeyh bir müddet yine Mevlânâ Tûsî'den zâhirî ilim dersleri aldı. Gönüllerinde yeni bir ateş daha peyda olup ızdıraba düşmüşlerdi. Derhal kitaplarını kitaplarını toplayıp odada yanan ateşe atmayı düşündü. Kitapları ateşe mi atalım yoksa suya mı diye düşünürken o esnada oradan bir derviş geçmiş. Hz. Şeyh dervişi içeri çağırıp şöyle dedi:

461 – Biz seni lisan-ı hak (hakem) tuttuk: Şu kitapları ateşe mi atalım suya mı salalım? Derviş:

– Ben şimdi üşüyorum, şu postu arkama ver, dedi, verdi. Derviş şöyle devam etti:

– İkisini de yapmayın. Satın, paralarını dervişlere verin. Elini uzatıp bir kitap aldıktan sonra: Fakat şu kitabı satma, bu sana lazım olur dedi. Meğer o kitab Meşayıh'ın eserlerinden imiş.

Hz. Şeyh onun söylediklerine uyup Semerkand'da Hoca Ubeydullah hazretlerinin huzurlarına varmakla müşerref olmuşlardır. Bir müddet bu şerefli hizmette bulunduktan, tarikat adabını ve telkinini aldıktan sonra, kendisine şevk hücumu gâlib gelmiş, icazetle-

riyle Buhara'ya gitmişlerdi. Hoca Bahauddin Nakşbend hazretlerinin (k.s.) mübarek mezarlarına varmışlar, onların manevî işaretleriyle mezarın yanında bir yıl kalmışlar, dünyadan tam bir yüz çevirip inzivaya çekilme hali ile orada dokuz erbaîn çıkarmışlardı.

Hz. Hoca'nın mübarek ruhlarından tam bir istifade ile müşkillerini çözmüş, inâyet ve himmetler bulmuştur. Birçok defa Hoca'nın ravza-i münevvereleri yarılıp Hz. Hoca şahsen temessül edip vakiatları tabir etmişler, lütuf ve iltifatta bulunmuşlardı. Bu durum *Meslek* isimli kitabından bu durum kısaca malum olur.

Hz. Şeyh, zahirde pire hizmet etmiş ise de manada üveysîdir. Fakat hakikatın tahsilini ve tarikatın tekmilini Hz. Hoca'nın mukaddes ruhlarından tamamlanmıştır.

Buhara'dan yine Semerkand'a gelip Hoca Ubeydullah'ın hizmetinde bir müddet daha bulunduktan sonra müjdeler bahşeden işaretleri ve inâyet ihsan eden icâzetleri ile Anadolu'ya dönmüştür.

Yol da Herat'a uğramış, Mevlânâ Câmî hazretleri ve daha birçok sufî ile buluşmuş, rahat ve huzur içinde doğum yerleri olan Simav'a gelmişlerdir. Âşıklar ve talibler mübarek vücutlarından hakikat kokusunu almışlar, irade nûru ile o zatın kim olduğunu anlamışlardı. Etraftan gelip mutluluk kaynağı hizmetlerine yüzvurmuşlardı. Böylece büyük bir topluluk meydana gelmişti. Bu suretle Hacegan (Nakşibendiye) tarikatının sesi Anadolu vilayetlerine yayılmaya başlamış (Tarik-i hacegan âvâzesi vilayet-i Rum'da münteşir olmuştu). Anadolu'daki büyük zatlar gelişlerini ganimet bilip kendisine rağbet göstermişler, kendisinden istekte bulunmuşlardı.

Sultan-ı Rum'un kazaskeri ve veziri olan Manisalı Çelebi -ki mevali-i Rum'dandır- mübarek huzurlarına adamlarla hediyeler gönderip İstanbul'a gelmesi için büyük gayretler göstermişlerdi.

462 Bir müddet sonra Sultan Muhammed Gazi vefat edince o diyarda ara idareler kurulmuş, neticede kendi mübarek kanaatleri ile saadetle gelip İstanbul'u şereflendirmişlerdi.

Manisalı Çelebi'nin talebe ve dervişleri için arzettiği hücreleri ve gelirleri kabul etmeyip oturulmayacak kadar harab bir vazi-

yette olan Câmî'nin civarındaki medrese hücrelerine yukarıda adı geçen Manisalı Çelebi'nin dervişleri ve tâlibleri için arzettikleri hücreleri ve maaşları kabul etmeyip, semaniye medreselerinin açılmasından sonra harab olup medrese denilecek hali kalmamış olan Zeyrek Camii'nin yanındaki medresenin hücrelerini tercih edip burada ikamet ettiler. Çağının insanları kendisine mürid olmak için huzurlarına varıp yüz sürdüler. Asrın âlimleri ve beldenin eşrafı sohbetleriyle müşerref oldular. Hasılı az zamanda büyük ve ulu zatların başvurduğu bir zat oldu.

Devlet adamlarından gelen sıkıntı, çok sayıdaki insanın kendisine müracaat etmeleri, samimi ahbabların ve vefalı dostların huzurunu kaçırma endişesinden hatırlarına bir kenara çekilmesi fikri geldi.

İlâhî takdir de arzularına göre cereyan etmiş, memleketin ileri gelenlerinden Evrenos Bey Oğlu Ahmet Bey -ki sülalesi Osmanlı topraklarında büyük sancaklara tasarruf edenlenderdir- kendisi âlimleri, şeyhleri ve iyi insanları seven bir kişiydi. Hazret-i şeyhin samimi bir müridi idi. Hz. Şeyhi, Rumeli'de Vardaryenicesi diye bilinen yere alıp götürmek için samimi olarak rica ve temenni de bulundu. Hz. Şeyh'te aradaki samimiyete dayanarak bu ricayı kabul etti. Yerlerine mutluluk vesilemiz olan Seyyid Ahmed Buhârî hazretlerini bırakarak oraya teşrif buyurdular. Orada kaldılar, orada iken birçok eser yazdılar. Zadü'l-Müştakîn ve Necâtü'l-Ervâh bunlardandır. Mübarek mezarları da oradadır. Orası O'nun şerefine mamur ve nur dolu bir hale gelmiştir; Cami, hankâh, ziyaretgâh... Civardan gelen ziyaretçiler muradlarına kavuşmuş olarak dönerler. Vefatı 896/1490 yılındadır. Vefatlarına şöyle tarih düşürülmüştür.

Garık-ı rahmet-ı Hak şud ez ân rû
Şudeş tarih "rahmet ber ilâhî"

Uzun Müslihuddin Halife (k.s.) Hz. Şeyh'in makbul dervişlerindendir. Büyükler yanında ehliyeti sabit olanlardandır. Birgün bu fakire dediler: Zeyrek camiinde Hz. Şeyhin huzurunda şerefli tarikatlarının adâb ve erkânı üzerine zahirde sessiz ve suskun olarak ihvanla daire olup oturduk. Hz. Şeyh bir müddet sonra mübarek başlarını kaldırıp yanında bulunan Abid Çelebi hazretlerinin -ki bu zat Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (k.s.) neslindendi. Kadılığı terk edip mürid olmuşlardı ve Hz. Şeyh'in ileri gelen müridlerinden ol-

463 muşlardı. Kulağına eğilip alçak sesle birşey söylediler. Onlar da karşıya bakıp tebessüm ettiler. Müslihuddin halife şöyle dedi: Bu durum dikkatimi çekti. Çünkü, bundan önce Hz. Şeyh mecliste hiçbir kimseye gizli birşey söylememişti. Abîd Çelebi tekrar karşıya bakıp tebessüm etti. Toplantı bittikten sonra hücrelerimize döndük. Abîd Çelebi ile samimi idim. Hikayeyi sordum. Şöyle dediler: Şeyh hazretleri bana şöyle dedi: Karşıda duran Nureddin Halife'ye bak. Nureddin Halife orada idi. Bir halvetî piri idi ve Zeyrek Camii'nin imamı idi. Ben de baktım. Bir ruhban suretinde minbere yakın bir yerde oturmuş, başındaki şapka ile bir acaib şekil almış, kendime hakim olmadım ve güldüm. Muslihuddin Halife:

– Ben de Nureddin Halifenin birçok sufîye hizmet ettiğini, oğgun ve salih bir kişi, olduğunu tahmin ediyordum. Hz. Şeyh acaba niçin O'nun halini keşfetti? Bu durumu neden Abîd Çelebi'ye tahsis etti diye düşündüm. Daha sonra bu düşüncelerimi Hz. Şeyh'e arzettim.

– Hz. Şeyh'te bilirler ki, sıddîk her zaman bir tanedir.

– Hatırına gelen şeyleri şöyle bakalım.

Abid Çelebi'ye olan işaret ve keşfi söyledim. Şeyh hazretleri:

– O hâl, Nureddin Halife'nin küfr-i galîz sureti değil, belki bize inkarı sureti idi. Her müridin meşrebi ayrı ayrıdır. Diğer öğretimlerde de böyledir. Türk çocuklarını döğüp söğüp sert bir usulle hocaya gönderirler, Çelebiler'e ise mülayım ve yumuşaklıkla ilim tahsil ettirirler. Eğer Abîd Çelebi'yi, biz arasıra böyle ikramla elde tutmasak bizi çoktan terkeder ve bu tarikattan mahrum olurdu.

Yine Muslihuddin Halife anlatıyor: Şeyhin bir yaşlı kadın müridesi vardı. Şeyh'e gelip giderdi. Birgün ızdırap içinde ve perişan bir halde Hz. Şeyh'e:

– Bu gece rüyamda kendimi bir kurbağa şekilde gördüm.

– Hayrola, korkacak bir durum yoktur diyen Hz. Şeyh adetleri olduğu gibi kendi halleri ile meşgul olmaya devam ettiler. Yaşlı kadının ızdırabı gitmediği için karşıda oturuyordu. Bir müddet sonra Hz. Şeyh başını kaldırıp:

– Anacağım bu dervişleri niçin evine davet (etmeye niyet ettin, sonra) bundan neden vazgeçtin. Bu hal, onun suretidir. Var huzur ile, üşenme.

464 – Sultanım, önce öyle düşünmüştüm. Fakat sonra dervişlerin çok olduğunu, evimin ise küçük olduğunu düşününce vazgeçmiştim.

– Müminin niyeti iş ve amelinden daha hayırlıdır.

Muslihuddin Halife anlatıyor: Şeyh bunu nereden öğrenip de tabir etti diye bir soru aklıma geldi. Aralarında hiç münâsebet yok anlamak zor. Bir müddet sonra halvette iken şeyhten sordum: Şöyle buyurdular:

– Mevlânâ Muslihuddin, rüya ve vakıaların hâl ve tabir edilmesiyle ilgili kitaplar yazmışlar, usul ve kanunlar koymuşlardır. Herşeyi râsıh (güçlü) sıfatı ile tabir ederler. Doğru ve sahihtir, fakat gerçek derviş odur ki, kendisine vakıa arzettikleri zaman, vakıayı ve o vakıayı arzedeni bırakıp hemen Hak ile meşgul olur, hakikî matlubtan yüz çevirmez. Eğer Hak Subhânehû ve Teâlâ o mukabelede birşey bildirirse onu vakıanın ta'biri bilmelidir. Biz de o kadının vakıasında böyle yaptık, oturduk, baktık ve gördük ki, o yaşlı kadın teselli bulmayıp vakıasının tabirini istemektedir. Hemen keşif lafızlarına baktık. Nitekim Şeyh Muhyiddin Arabî (k.s.) *Fütuhat-ı Mekkiye*'de şöyle yazıyor -ki bu feth odur- Arapça Kurbağa "Dufda"dır. Bu kelimenin ilk iki harfi "dat ve fe" ziyafetle, sonraki "dâl ve ayın" ise terk demektir. Ben de onunla tabir ettim vesselâm.

Abîd Çelebi (k.s.) anlatıyor: Hz. Şeyh'in şerefli hizmetine başladığım ve tevbekâr olduğum zaman bir-iki gün yanlarında durdum. Fakat hiçbir şey fetholmadı. Birgün hatırıma şöyle birşey gâlip geldi: Hüdâvendigâr şeyhi Muhyiddin'in -ki Yavsî ismiyle meşhurdur- hizmetine gideyim, ona mürid olayım. O zamanlar kendileri de Anadolu'nun İskilip köyünde bulunuyorlardı. Bu düşünce ile Zeyrek'te öğle namazına durdum. Hz. Şeyh'te Zeyrek'in üst tarafında namaz kılıyorlarmış. Namazdan sonra Hz. Şeyh'in huzuruna vardım. Şöyle buyurdular:

– Çelebi aşağıda namaz kılan siz miydiniz? Ben, "evet", deyince Şeyh:

– Tuhaf, bize Şeyh Yavsî suretinde göründünüz, şeyh hazretleri buraya ne zaman gelmiş diye hayret ettik. Çelebi hemen özür dileyip ayaklarına kapandılar.

Hz. Şeyh'in hâl ve vakitlerinin çoğu gaybet üzerine idi. Buhara'da bulundukları sırada "Özbekler Buhara'yı 8 ay muhasara altında tutmuşlardı. Dışarı çıktıklarında çadırları görünce bunların sebebini sormuş, dostları "sekiz aydır düşman muharasasındayız,

bunlar onların çadırlarıdır, haberiniz yok mu" demişlerdi.
465 "Allah şahit, benim şimdi haberim oldu" Müridlerle surî olarak toplanıp sohbetler eder çoğunlukla sükut esasına bağlı olarak otururlardı.

Bir dervişin huzuru bozulsa veya hatırına birşey gelse mübarek başlarını o tarafa çevirip bakarlardı veya o hatırın cevabını verirlerdi. Bunun için meclisleri gayet hazırlıklı olmayı gerektirirdi. Meclislerinde dervişler dikkate şayan mücahedeler edip birçok mânevî mertebeleri aşıp geçerlerdi. Bu mertebeleri uzun uzun erbaîn ve halvetlerle katetmek mümkün değildir.

Çok mutevâzî ve iyi ahlâk sahibi idiler. Meclislerine bir küçük çocuk veya bir fakir gelse hemen ayağa kalkar, iltifat ederlerdi. Meclis ve sohbetlerine katılanların çoğunun hal ve anlayışı değişirdi. Gelenler muradlarını ve hatıralarını kendisine arzetmeden cevaplarını alırlar, tatmin olurlardı.

Sened-i Saadetimiz Emîr Ahmed Buhârî Hazretleri (k.s.) daima şöyle derlerdi: "Şeyh Hazretleri şerefli meclislerinde Şeyh Vefa Hazretlerinin -ki zamanlarında İstanbul'un belli başla şeyhlerinden biri idi- halktan ayrılıp uzlete çekilmesinden, sekinet ve vakar için de yaşamasından, ara ara meclise çıktıklarından, büyük küçük hiçbir kimseye iltifat etmediklerinden bahsederler, durumu beğenir ve iyi ediyor ama ne yapalım ki halka uygun bir usul değil derlerdi.

AHMED BUHÂRÎ
(922/1516) (k.s.)

İsmi Ahmed, aslen buharalı olup neseb yönüyle Hüseynî'dir. Şeyh İlâhî, Buhara'dan Anadolu'ya geldiklerinde onlar da, mal, mülk çoluk çocuğu bırakıp aslî vatanlarından ayrılıp beraberce Anadolu'ya gelmişlerdi. Daha önce de Hoca Ubeydullah Hazretlerinin hizmetinde bulunmuşlardı. Hz. Hoca kendilerine ileri derecede tazim, iclâl, ikrâm ve teveccühte bulunduğu için devamlı huzursuz olurlardı. Birgün Hz. Hoca özür dileyip şöyle buyurdular: Size nasıl ikram ve teveccühte bulunmayalım ki sizi her gördüğümüzde iki ulu şahsın yüceliğini müşahede etmekteyiz. Birincisi Hz. Peygamber'in nesli oluşunuz, diğeri ise Hoca Mahmud Fağnevî'nin dedeniz oluşu Ahmed Buhârî bu teveccüh

ve iltifattan kaçıp Hz. Şeyh İlâhî ile Anadolu'ya yöneldiler, Şeyhin yar-ı gârı idi. Şeyhin şerefli hizmetlerine gelen âlimlerden ve eşraftan, a'yandan hiçbirini ona tercih etmez, onu daima sağ taraflarında bulundururdu.

Simav'dan izin alarak tecrîd ve tevekkülle hacca doğru yola çıkmışlar. Bir müddet Kudüs'ü şerifte, bir yıla yakın bir zamanda Mekke-i Muazzam'da oturmuşlardı.

466 Hz. Şeyh bir sonraki sene Simav'dan hacca giden tüccarlarla Ahmed Buhârî'nin geri dönmesini istemiştir. O da bu emri şeriflere boyun eğerek Hz.Şeyhin hizmetlerine gelmişlerdir.

Şöyle anlatıyorlar: Hz. Şeyh ile Simav'da olduğumuz zamanlarda beşvakit namazda bize imamlık görevini vermişlerdi. Hz. Şeyhin bir merkeb ve katırı vardı. Güneş doğduktan sonra hergün onları sürüp öğle vaktine kadar dağdan odun götürürdüm. Öğle namazını kıldıktan sonra sürülecek çift varsa çift sürerdim. Orak vaktinde orak biçerdim. Diğer zamanlarda sırtımda çalı-çırpı götürürdüm. Hz. Şeyhin bağı ve bahçesi duvarına bend ederdim. İkindi namazını kıldıdıkan sonra ise Şeyhin huzuruna varırdım.

Merhum Uzun Muslihuddin Halife anlatıyor: Bizzat Hz. Şeyh'ten duydum şöyle diyordu: Emir Buhârî altı yıl bize Simav'da yatsı abdestiyle sabah namazı kıldırdılar. Muslihuddin Halife diyor: Bunun üzerine Emir Hazretlerine ne zaman uyurdunuz, dedim şöyle dediler: Odun kesmek için dağa gittiğim zaman kuşluk vaktinde davarları otlamaları için bir müddet için salıverirdim. O anda bir ağaca yaslanıp uyurdum.

Hz. Emir, müridlerin mücahedelerinde kusur ve gevşeklik görünce şöyle demişti: Mekke'de bulunduğum sıralarda kendi kendime şöyle sözvermiş ve nezretmiştim: Hergün yedi kere tavaf ve yedi kere sa'y edeceğim. Dolayısıyla kırkdokuz tavaf ve kırkdokuz sa'y etmiş olacağım. Geceleri Harem-i Mekke'ye karşı gâh ayakta durur gâh otururdum. Bazan da tavaf ederdim. Bir an yatıp uyumazdım.

Halbuki kendilerinin bünyeleri de zayıftı. Yine birgün şöyle buyurdular: Kudüs'te bulunduğum zamanlarda Kudüs'ün imamı bizi sevdiği için Kudüs medreselerinin birinde bize bir oda vardiler, orada kaldım. Medrese görevlisi bize iki ekmek getirdi ve "bu odanın tayinidir" dedi. Ben vakıf ekmeği yemeyi kabul etmedim ve

– İhtiyacım yok, gerekmez dedim. Kayyim

– Al da başkasına ver, çünkü "zengindir" diye seni bu odadan atarlar.

– Senin olsun dedim.

Daha sonra hatırıma şöyle bir şey geldi: Yazı yazma gibi bir işimiz olsa da ondan günde bir akçe alıp geçimimi temin etsem.

Hemen arabın biri içeri girdi ve

– Efendimiz, yazı yazmayı bilir misin dedi. Ben

– Evet dedim. Bir kitap göstererek

– Bu kadar yazabilirsen yaz, bunun her kağıdına günde bir akçe, dilediğin kadar yaz dedi.

467 Kabul ettim. Kalem, divit ve kağıt getirdi. Orada olduğum müddetçe günde bir kağıt yazıp, aldığım bir akçeyi nafaka edinerek kimseden sadaka almaz, hocalar gibi geçinirdim.

Hac yolculuğu için izin aldıkları zaman Hz. Şeyh kendilerine on akçe yol harçlığı vermiştir. Ayrıca ahırlarında bulunan merkeb ve attan hangisini istersen onu da al demişti. Onlar da merkebi almış akşam namazını şeyhle eda edip aşıklar sofrasından bir ekmek alıp koynuna koymuş ve yola çıkmıştı. On akçeden başka harçlıkları yoktu. Yanında bir Mushaf ve bir Mesnevî vardı. Tecrîd ve tevekkül üzerinde yolculuğuna devam etmişlerdi. Yolculuk esnasında mushafı çaldırmışlar, Mesnevî'yi ise bir kişinin ısrarı üzerine ikiyüz akçeye hediye etmişler, kimseden hediye ve sadaka kabul etmemişlerdi.

Ancak bir kimseden bir eşrefiye alma durumu olmuş o da Hoca Hazretleri için adanmış eşrefiye idi. Çok ısrar edilince onu almışlardı. "Hiç sıkıntı görmedik" diye de ilâve ederlerdi.

Hz. Şeyh Rumeli'nde rahmet-i Rahman'a kavuşunca İstanbul'da Emir Hazretlerinin halifelik saltanatı gözüktü. Tâlib ve müridler her taraftan gelerek istekli olarak şerefli hizmetlerine katıldılar. Saadetler bahşeden sohbetleriyle inayetler ve hidayetler buldular.

Sultan Mehmet Gazi Camii'nin batısında bir yerde bir müddet oturmuşlardı. Talibler ve müridler çoğalınca zaruri olarak o civarda bir bakşa yer alıp mescid, dervişler için odalar ve kendisine bir ev yaptırmışlardı. Kabirleri o mescidin güney duvarının dibindedir. Yol tarafında bir penceresi vardır. Ziyaret edilir.

Daha sonra yine dervişlerin çoğalmasıyla olacak, Balat mahallesine yakın bir yerde, Galata'ya bakan bir mescid ve birçok

derviş hücreleri yapmışlardı. Buranın vakfiyesinde, buralarda oturan dervişlere yemek ve harçlık verilmesi şart koşulmuştur. Dünya durdukça Tâlib-i sadık ve sâlik-i muhakkiklerle o hücrelerin nurlarla dolup taşması ümid edilir.

Hz. Emir'in müridlerinin çoğu yüksek zümredeki insanlardan idi. Müridleri, ya tahsili veya kadılığı terk etmiş kimselerden meydana geliyordu. Sohbet meclisleri şöyle tasvir edilir: Şerefli huzurlarında dostlar daire olup otururlar ve sanki başkalarının üzerinde bir mutluluk kuşu konmuş, hareket etseler uçup gidecek de kendileri bu mutluluk ve saadetten mahrum kalacaklarmış gibi otururlardı.

468 Usul ve terbiye tarzları şu esaslara dayanırdı: Azîmete dayanan amel, sureti terk, hafî zikre devam, sohbet, uzlet, az konuşmak, az yemek, geceleri ihya etmek, gündüzleri oruç tutmak, bidatten uzak durmak, sünnete bağlanmak, Hakk'a yönelmek, dünyadan kalbî rabıtayı kesmek.

Her zaman (ölüm için) hazırlıktan bahsederlerdi. Meclislerinde dünya ile ilgili hiç söz edilmez, özellikle yemekten bahsedilmezdi.

Hafızlar Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinden bir miktar okuduklarında üç-dört çeşit mana verir, tefsir ederlerdi. Bununla beraber zahirî ilimleri de pek bilmezlerdi. Bazan Arapça terkibleri kaidelerine uygun olarak okuyamazlardı.

Gönüllerden geçenleri bilirlerdi. Çok kimse gelip daha murad ve isteklerini arzetmeden, kendilerine cevap verilir, verilen cevaptan tatmin olup döner giderlerdi. Şöyle buyurmuşlardı: Şeyh İlahî hazretleriyle Simav'da bulunuyorken, diğer Anadolu Şeyhlerini görme isteği bende zuhur etti. Şeyh hazretleri izin verdiler ve şöyle dediler: "Bizi o illerde davet edip duruyorlar, git oraların durumu ve hallerini yaz, bize bildir.

İstanbul'a gittim, gurbet eli. Ne ben kimseyi tanıyorum ne de kimse beni. Şeyh Vefa hazretlerinin makamını sordum ve camilerine vardım. Bir köşede ikindi namazını kıldım. Şeyh Vefa Hazretleri mihrab içindeki kapıyı açarak geldiler ve imamlık yaptılar. Namazdan sonra dervişlerle meşgul oldular. Ben de bir yere oturup uzaktan şeyhe bakıyordum. Başımı kaldırıp Şeyhin tarafına her baktığımda şeyh de başlarını kaldırıp bana bakardı. Evrad tamam olunca, Şeyh'e varıp musâfaha etmeye niyetlenerek yerimden kalktım. Şeyhte yerlerinden kalkıp bana doğru geldiler. Beni bağırlarına bas-

tılar. Bir müddet hiç konuşmadan sessizce oturdum. Daha sonra dervişlere şöyle dediler: Kendileri misafirimizdir, ona bakınız. Daha sonra gittiler.

O gece vâkıada şöyle gördüm: Câmî'nin bir köşesinde bir mum yanmaktadır. Fakat ışığı çok değildir. Benim de elimde bir mum var, bu mumu o çerağdan yakmak istiyorum. Çerağın yanına gittim, mumu yakmak için uzattığım zaman çerağ yok oldu. Yerime dönüp oturdum. Çerağın eskisi gibi yandığını gördüm Hulâsa aynı durum üç defa tekrar edildi. Sonra şeyhle musahebe edip izin aldım ve gittim. Hesab ettim tam üç gün orada kalmışım.

Buyurdular ki halimi bildirip oradan Hazret-i Şeyh'e mektup yazdım, iç illerin dahi haline şu beyitle işaret ettim:

Burada gönlü rahat o kimsedir ki
Yârin eteğine yapışmış, bir köşeye çekilmiştir

469 Bu beyt Hz. Şeyh'in uzun müddet Simav'da ikamet etmelerine sebep olmuştur. Hz. Emir'in Guveyisi Mahmud Çelebi şöyle naklettiler: Altıncı oğlu Rahmî Çelebi bir defasında çok hastalanmış şehrin bütün doktorları hayatından ümit keserek ilaç vermekten vazgeçmişlerdi. Bağlılarından biri ağlayarak tekkeye gelip "Emir Hazretlerine haber verseniz de gelip hayır duada bulunsalar" dedi. "Şeyh o çeşit yerlere gitmez" tarzında cevap verdik. O kişi de çaresiz ve ümitsiz dönüp gitti. Henüz harem kapısından çıkmamışlardı ki Emir Efendi Hazretleri içerden çıktılar, durumu kendilerine haber verdik "Getirin o adamı" diye emir buyurdular. Biz onu çağırmaya giderken Efendi Hazretleri de yerinde duramayıp arkamızdan gelmişlerdi. Hemen hastanın yanına vardılar. Hasta, ölü gibi yatıyor, nabzı hareketsiz ve gözleri kapalı idi. Bir müddet teveccüh ettiler hasta hemen gözlerini açtı. Efendi, hazretlerini görünce, gayr-i ihtiyari ayaklarına kapandı. Efendi Hazretleri de ellerine bir tesbih verip istiğfar telkin ettiler ve gittiler. Hasta da bir iki gün sonra tam sıhhat bulup Divanşah'ta olan hizmetine gitti.

Yine Mahmud Çelebi anlatıyor: Efendi Hazretleri vefat edince mübarek cesedlerini bir çadır içinde yıkamıştık. Bir derviş su döküyordu, bir derviş de, mendille devamlı benim terimi siliyordu. Hayadan tere boğulmuştum. O esnada yaşıyan bir kişi gibi

üç defa gözlerini açıp baktılar. Kabre indirip toprak üzerine koyduğum zaman, hemen kendileri kıbleden yana sağ taraflarına döndüler. Hazır olan hafızlar gayr-i ihtiyarî salavat getirmeye başladılar.

Mahmud Çelebi naklediyor: Mübarek mezarlarının yanında bir defne ağacı vardı. O ağacın kesilmemesini dört defa vasiyet etmişlerdi. Bu vasiyete bakıp galiba "üzeri örtülmesin "demek istiyor, demiştim. Zamanla, dostlar, üzerini örtmek, türbe yapmak istediklerine ağacın kesilmesi gerekti. Benimle müşavere ettiler, zahiren izin vermedim, ama "Ben gittikten sonra bildiğiniz gibi yapınız" dedim. Gittikten sonra o ağacı kesmişler, etrafı duvar yapıp üzerini örtmüşler. Mübarek kabirleri rıhtım üzerinde ve taştan idi. O ağaç
470 yeniden çıkmış, büyümüştü, taptaze ve yemyeşil uzayıp gider. Gayet güzel, ne güneş dokunur ne de hava!

Yine şöyle dediler: Bu edebe aykırı hareket sonra dostlar arasında büyük bir tefrikaya dağılmaya ve elemlere sebep oldu. Hulasa bu fakir ve hakirde o kuvvet ve liyâkat ta yoktur ki, onun bütün yüce makam ve mübarek kerâmetlerini tamamen anlatayım.

Birgün huzurlarında iken edebi terkederek şevkimden şöyle dedim: "Hz. Şeyh'in kerâmetlerini bizzat sizden duymak istiyorum. Muslihuddin Halife Hazretlerinden çok şey naklolunur" dedim. Lutfederek şöyle buyurdular: Çelebi, Hz. Şeyh'in kerâmetlerinden size de söyliyelim: "Biz onun bütün tavırlarını, davranış ve sözlerini kerâmet bilirdik." Filhakika doğru buyurdular. Zâhirî kerâmetin, manevî ve batınî kerâmetin yanında ne kıymeti vardır ki sözü uzatalım veya eksiltelim. Şu sözün işâreti gibi bu kadarla yetinelim: "Damla ırmaktan haber verir, az, çok olana işaret eder."

Vefatı 922/1516 Cumadelahire salı günüdür. Aynı gün kuşluk vaktinden önce dostlara veda edip: "Takva ve birlik halinde olunuz" diye vasiyet etmişti.

Anadolu müftüsü Ahmed Paşa'nın oğlu Hızır Bey Çelebi ki kaplıca müderrisi iken, bu görevden ayrılıp Hazreti Emir Buhârî'nin makbul dervişlerinden olmuştu şu şiirle bu vefata tarih düşürmüştür:

Müşkil fırkat-ı şeyhin begâyet âh Şeyh
Kanda gitti bilmezin ol mazharullah Şeyh
Bu firak ve hasrete bu hicre bu hâlete
Gönlüme dedim ki de tarih, dedi vâh Şeyh
Bu fakir ve hakirde kırık-dökük şunları söyledim:

Kanı, ol şems-i hakikat saye-i lutf-i ilah!
Kutb-ı irşad-ı tarikat murşid-i kerdûn penâh
Şule salmıştı Buhara'dan doğup Rum üstüne
Mefhar-ı Al-i abâydı ve mülk-ü dine şâh
Kodu encüm gibi ashabın dolunda meh sıfat
Gaym-ı gamdan oldu lâbüd çehre-i alem sıyah
Can dimağın çünki bu sevda buharı kapladı
Dil dedi tarih, ey Seyyid Buhârî âh, vâh...

73 sene yaşamıştır. Vefat ettiği gece ay da tutulmuştur. Şeyh o gece ay tutulunca Kasım Çelebî Halvetî şöyle demiştir: Emir Buhârî hazretleri ya öbür âleme intikal ettiler veya yakında edecekler. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn.

[Lâmiî'nin ilâvesi burada sona verdi.]

471 **EBÛ HASAN BUSTÎ (k.s.)**

Hoca Yusuf Hemedânî gibi Şeyh Ebû Ali Farumedî'nin müridlerindendir. Aynü'l-Kudat Hemedânî'nin risalelerinden yer alan şu meşhur ve müşkil rubaî Ebü'l-Hasan Büstî'nindir:

Dünyanın iç yüzünü ve aslını gördük de
Ar ve ayıp olanı kolayca terkettik
Bil ki o siyah nur "ilâ"dan da yüksek bir noktadır
Ondan da ileri gittik, ne o ne bu haldi.

HASAN SEKKÂK SİMNÂNÎ (k.s.)

Ebü'l-Hasan Büstî'nin müridlerindendir. Sekkâkiye hankâhı Simnandadır. Şeyh Rüknüddin Alaüddevle Simnânî ilk zamanlar burada bulunmuş, erbaînler çıkarmış, malının bir kısmını bu dergâha vakfetmişti. Zaten kendisi de Şeyh Hasan'ın müridlerindendir.

MUHAMMED b. HAMUYE CÜVEYNÎ (k.d.)

Künyesi Ebû Abdullah'tır. Ebü'l-Hasan Büstî'nin müridlerin-

dendir. Zâhirî ve bâtınî ilimlerle bezenmişti. Aynü'l-Kudat bir mektubunda şöyle demiştir: Bu taifeden zâhirî ilimleri bilenler çok azdır. Hoca İmam Ebû Hamid Gazalî ile kardeşi "Şeyh Ahmed Gazalî bunlardandır. Hoca İmam Muhammed Hamuye Bekûyan da bunlardan biridir.

Selvetu't-Talibîn isimli tasavvufla ilgili bir eseri vardır. Bu tarikatın birçok hakikat ve inceliklerini bu eserinde belirtmiştir.

AYNÜ'l-KUDÂT HEMEDÂNÎ (k.s.)

Künyesi ve adı şöyledir: Ebü'l-Fezâil Abdullah b. Muhammed Meyancî, unvanı Aynü'l-Kudât'tır. Şeyh Muhammed b. Hamuye ve Şeyh Ahmed İmam Gazalî sohbet etmiştir. Surî ve mânevî faziletleri eserlerinde apaçık görülür. Arap ve Fars dünyasında onun kadar hakikatları keşfeden ve incelikleri şerheden çok az kişi vardır. Kendisinde, ölüyü diriltme, diriyi öldürme gibi harikulâde hallerde zuhura gelmiştir. Şeyh Ahmet Gazali ile aralarında çok mektuplaşmalar ve yazışmalar olmuştur. *Risale-i Gaybiyye* bunlardan biridir ki Şeyh O'na yazmıştı, bunun fesâhât, belâgat ve akıcılıkla bir eşi yoktur, dense olur.

Aynu'l-Kudât *Kitâb-ı Zübdeti'l-Hakâyık*'ta şöyle diyor: Zâhirî ilimlerdeki dedikodudan bıktıktan sonra Huccetu'l-İslâm'ın eserlerini incelemekle meşgul oldum. Bu işe dört yıl devam ettim. Maksudumu oradan elde ettim, kendi kendime:

Yürü şimden geri ayşu cihan kıl
Ki erdin menzil-i canâna eydil!

Az kaldı ki ilim talebinden vazgeçecek, tahsil ettiklerimle istifa edecektim. Bir yıl kadar bu hâl üzere kaldım.

472 Seyyidim efendim, Şeyhü'l-imam, sultanu't-Tarikat Ahmed b. Muhammed Gazalî (k.s.) vatanım olan Henemdân'a teşrif edinceye kadar böyle devam ettim. Sohbetlerine devam ettiğim yirmi gün içinde bende öyle bir hâl zuhur etti ki ne benden ne de isteklerimden hiçbir şey kalmadı, ilâ maşaallah yok olup gitti. Şu anda benim fenâ halini taleb etmekten başka hiçbir işim yoktur. Hz. Nuh kadar yaşasam da bunu talebte fani olsam hiçbir şey yapmamış olurum. Bu öyle bir hâldir ki bütün âlemi kaplamıştır. Onun için hiçbir şeye bakmam ki onda onun yüzünü görmemiş olayım. Benim ondaki istiğ-

rakımı fazlalaştırmayan hiçbir nefes te benim için mübarek olmasın.

Şöyle demiştir: Babam, ben ve şehrimizin imamlarından bir cemaat sufilerin mukaddemi olan bir zatın hanesinde idik, biz raks ediyor Ebû Saîd Tirmizî de ilâhi okuyordu. Babam ona bakıp şöyle dedi: "Hoca Ahmed Gazalî'yi (k.s.) bizimle raksederken görmüştüm. O'nun elbisesi de şöyle şöyle idi" diyerek keşf yoluyla o elbiseyi tarif etti. Bunun üzerine Ebû Saîd: "Bana ölmek arzusu geldi." dedi. Ben de "öl" dedim. Hemen kendinden geçip öldü. Devrin müftüsü oradaydı. Şöyle dedi: Diriyi öldürüyorsun, ölüyü de diriltebilir misin? sordum: "Ölü kimdir?" "Fakîh Mahmut", dedi. Ya Rab! Fakîh Mahmûdu dirilt", derhal dirildi.

Yine şöyle demiştir: Ey azîz, Allah Teâlâ'dan başkasına nisbet ettiğin bir işi mecazî bil, hakikî bilme. O işin hakikî fâilinin Allah olduğunu bil. "De ki üzerinize vekil edilen ölüm meleği canınızı alır..." (Secde, 32/11), âyetini mecazî bil, bunun hakikatı şudur: "Öldükleri sırada insanların canlarını Allah alır... (Zümer, 39/42) Hz. Muhammed (s.a.v.) yol göstermesini de, şeytanın yoldan çıkarmasını da mecazî bil..." Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir..." (Fatır, 35/8) âyetini hakikat bil.

Diyelim ki halkı şeytan yoldan çıkarmaktadır. Peki şeytanı bu özellikte kim yarattı? Hz. Musa bunun için: "Bu iş senin fitnenden, başka birşey değildir..." (A'raf, 7/155) demişti.

Benim her mihnetim ağyardandır
Ki iderler bana bir türla belâyı
Velî yok onların dahı günahı
Diyem ger dinglersen mâcerayı
Kamu yârın durur bu derd u mihnet
Ve Lâkin kim kılur çün-i çerâyı
İderler sıne-i uşşâkı sâd çâk
Urarlar ol kadar tığ-ı cefâyı
Niçin bunca hun-hârın Hudayâ
Eline viresin tır-i kazayı.

473 BERKE-i HEMEDÂNÎ (k.s.)

Aynü'l-Kudât (r.h.) eselerinde o'ndan bahsedip bir yerde der ki: Şeyh Bereke'nin ezberinde Kur'ân-ı Kerîm'den Fatiha ile birkaç

sûreden başka birşey yoktu. Bunları da gereği gibi okuyamazdı. Kâle, yekûlu'nun da manasını bilmezdi. Daha doğrusu Hemedan şivesiyle bile doğru düzgün konuşamazdı. Buna rağmen bilirim ki, Kur'an'ı doğru olarak o bilir, bense bir parça bilirim, başka değil. Bunu da tefsirlerden veya diğer kitaplardan değil O'nun huzurunda öğrenmişimdir.

Bir başka yerde de şöyle diyor: Hoca Ahmed Gazalî'den şöyle işittim: Şeyh Ebü'l-Kasım Gürkânî asla "İblis" demezdi. O'nun adını anmak gerektiğinde "Hace-i Hacegân ve ser-i mehcurân" derdi. Bunu Şeyh Bereke'ye söylediğim zaman şöyle dedi: Ser-i mehcurân (Baş mağdur) demek, hace-i hacegân demekten daha hoştur. Bir yerde de şöyle demiştir: Bereke, hikâye ederek şöyle dedi: Bir kişi vardı, oğluna şöyle dedi: Şen hergîz riş-gâv olup durur musun? Oğlu:

– Riş-gâv nedir ve ne olur?

– Riş-gâv, her sabah evinden çıktığı zaman "bugün bir hazine bulsam" diyen kişidir.

– Babacığım, ben oldum olası öyleyim.

ŞEYH FETHA (k.s.)

Aynü'l-Kudat, eserlerinde kendisinden sözeder. Bir yerinde şöyle diyor: Güvenilir bir kişiden şeyh Fetha'nın şöyle dediğini duydum: İnsana, Allah'tan kötülük gelmez. Bir başka yerde, şeyh Berke'den (k.s.) şeyh Fetha'nın şu sözünü nakleder: İblis şöyle dedi: Şu âlemde kilimi (bahtı) benden daha çok kara olan Fethadır." Bunu dedi ve ağladı.

Bir başka yerde de şöyle dedi: Pirler kâmil olunca bir müridin hangi makamda olduğunu bilirler. Nitekim şeyh Fetha'dan şu ifadeler çok duyulmuştur." Filân kişinin makamı (kademi) filân olsa, filanın makamı da filan olsa gerektir.

ZİYAUDDİN EBÜ'N-NECÎB SÜHREVERDÎ (k.s.)

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâl derecesinde idi. Telif ettiği eserler çoktur. Nesebî oniki kuşak ile Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) ulaşır. Tarikatta nisbeti Ahmed Gazalî'yedir. *Kitabu Âdâbi'l-Müridin*'de şöyle de-

miştir: Şu konuda ittifak edilmiştir ki, rıza ile beraber olan fakr hâlı zenginlikten üstündür. "veren el, alan elden üstündür." (*Buhârî*, Vesaya, 9, Müslim, Zekât 94) hadisini delil olarak getirip buna itiraz edene şöyle denilir:

474 Veren el, sahib olduğu şeyi elinden çıkarmakla fazilet elde eder. Alan el ise (dünyalık) birşeye sahib olmakla kusur bulur. Buna göre seha ve cömertliğin üstün tutulması aslında fakrın üstünlüğüne de delildir. İnfak ve ihsandan ötürü zenginliği fakra tafdîl eden kişi tevbeye sebep oluyor, diye günahı sevaba tercih edene benzer.

Tarih-i İmam Yafî'de şöyle denilir: Hz. Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî'nin arkadaşlarından biri şöyle nakletti: Birgün şeyhle beraber Bağdat pazarından geçiyorduk. Bir kasab dükkanına girdim. Bir koyun asılı duruyordu. Şeyh durdu ve bu koyun "Ben boğazlanmadım, murdarım" diyor dedi. Kasab kendinden geçip olduğu yere düştü. Kendine geldiği zaman, şeyhin ddiğini itiraf etti ve tevbe etti.

Vefatı 563/1167 yıllarındadır.

AMMÂR YÂSİR (k.s.)

Hz. Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî'nin müridlerindendir. Eksik olanları kemâle ulaştırmada, müridleri terbiye etme ve onların vakıalarını keşf etme konusunda mükemmeldi. Şeyh Necmüddin Kübra *Fevâihu'l-Cemâl* isimli eserinde şöyle demiştir: Şeyh Ammar'ın huzuruna varınca, O'nun izniyle halvete girdim. Hatırımdan şöyle geçti: "Zâhirî ilimleri tahsîl ettim. Fütuhat-ı gaybiye'yi de elde ederek bunları kürsülerden Hakk'ın tâliblerine aktarırım." Bu niyetle halvete girdim. Fakat halveti tamamlamak mümkün olmadı. Halvetten çıktım. Bunun üzerine şeyh şöyle buyurdu: "O niyetini düzelt ondan sonra halvete gir."

Nihâyet O'nun bâtınî nurunun parlaklığını gönlümü nurlandırdı. Kitaplarımı vakfettim, elbiselerimi fakirlere gönderdim. Üzerimde sadece bir cübbe kalmıştı ve kendi kendime "Bu halvethâne benim kabrim, cübbe kefenimdir. Bir daha dışarı çıkmam mümkün değildir." dedim. Eğer dışarı çıkma gereği galip gelirse, çıplak çıkmaya haya mani olacağı için cübbeyi, avret yerimi örtmeyecek kadar küçük parçalara ayırmaya azm ettim.

475 Şeyh tekrar bana bakıp şöyle dedi: "Halvete gir, artık niyetini düzelttin." Girdim ve halveti tamamladım. Şeyhin himmetinin bereketiyle, bana fütuhût kapıları açıldı.

RÜZBİHAN KEBÎR MISRÎ (k.s.)

Aslı Kazerûn'dandır, Mısır'da yerleşmişti. Şeyh Ebû Necîb Sühreverdî'nin müridlerindendir. Çocu zaman istiğrak makamında bulunurdu. Şeyh Necmüddin Kübra O'nun sohbetinde bulunmuştur. O'nun yanında riyazetle meşgul olmuş halvetlere girmiştir. Şeyh Rubihan O'nu güveyliğe kabul etmiş ve şeyhin kızından Kübra'nın iki oğlu olmuştur.

Tuhfetü'l-Berere isimli eserde şöyle denmiştir: Şeyhimiz Ebü'l-Cenab Necmüddin Kübrâ'dan şöyle işittim: Mısır'da şeyhim Ruzbihan'ın şöyle dediğini duydum: Defalarca bana nida edildi: "Namazı terkeyle senin ona ihtiyacın yoktur." Ben de "Ya Rabbi, benim ona gücüm yetmez, başka bir şey teklif et." dedim.

İSMAİL KASRÎ (k.s.)

Kasrî'de Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî'nin müridlerindendir. Şeyh Necmüddin Kübra bunun da sohbetine erişmiştir. Asıl hırkayı bundan giymiştir. Şeyh İsmail'de Muhammed b.Mankîl'den giymiştir. O da hâdımu'l-fukara ismiyle maruf Muhammed b. Davud'dan o da Ebü'l-Abbas İdrîs'ten, o da Ebü'l-Kasım b. Ramazan'dan o da Ebû Yakub Taberî'den o da Ebû Abdullah b. Osman'dan, o da Ebû Yakub Nehrecurî'den o da Ebû Yakub Musa'dan o da Abdülehad b. Zeyd'den o da Kümeyl b. Ziyad'dan o da Emirü'l-Mü'minin Ali b. Ebû Tâlib'ten (r.a.) o da Hz. Risaletten (s.a.v.) Alaüddevle Simnânî eserlerinde böyle zikretmiştir.

NECMÜDDİN KÜBRÂ (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Cenâb'tır. Adı Ahmed b. Ömer Hayvekî'dir (Hive'dendir). Unvanı Kübrâ'dır. Kübrâ lakabını alması şöyle olmuştur: Gençliğinde ilim tahsili ile meşguldü. Münâzara ve münakaşa ettiği herkese gâlib geliyordu. Bunun için ona "Tammetü'l-Kübra" (büyük yumruk, şiddetli darbe) lâkabını takdılar. Bu lakab unvan

kaldı. Zamanla "Tâmme" kelimesi unutuldu. "Kübrâ" ile anılır oldu. Sahih olan budur. Kendilerine itimad edilen bir topluluk böyle nakletti.

Bazı kimseler de Necmüddinü'l-Küberâ şeklinde telaffuz ettilerse de doğru olan birincisidir. Yafiî'nin tarihinde de böyledir.
476 Ona "Şeyh-i Veli-tıraş" (-Veli yetiştiren, velileri yontan şeyh) de denir. Bunun sebebide şudur: Vecd galebe ettiği zaman mübarek bakışı kime isabet ederse o şahıs velilik mertebesine erişirdi.

Birgün bir tüccâr dinlenmek için şeyhin hankâhına girdi. Şeyh, kuvvetli bir hâl içindeydi. Bakışı o tüccara değdi, hemen velâyet mertebesine ulaştı. Şeyh sordu: Hangi vilâyettesin? Tüccar "filan vilayetten" deyince şeyh -memleketinde halka Hak yolunu göstermek için- "İrşad icazeti"ni verdi.

Birgün müridleriyle beraber oturuyorlardı. "Bir doğan, kuyruk sallayan kuşu önüne katmış kovalıyordu. Şeyhin bakışı kuşa ulaşınca, kuş doğanı tutup şeyhin önüne getirdi.

Birgün de ashab-ı kehf'ten söz açılmıştı: Şeyh Sadüddin Hemevî (k.s.) ki şeyhin müridlerindendi, hatırından geçti ki acaba bu ümmet içinde sohbeti köpeğe dahi tesir eden bir kimse var mıdır? Şeyh bu durumu firâset nuruyla bildi. Hankâh kapısına gidip durdu. Nihayet bir köpek oraya geldi. Bir yerde durup kuyruğunu saldı. Şeyhin bakışı ona değdi. Hemen bahşiş buldu, şaşkınlaştı kendinden geçti, yüzünü şehirden döndürüp kabristana doğru -başını yerlere sürerek- gitti. Hatta şöyle de naklederler: Şeyh bir yere gidip gelirken elli-altmış civarında köpek etrafında halka olurdu. Ön ayaklarını şeyhin önüne doğru uzatırlar, koyup havlamazlar ve birşey yemezler, hürmetle dururlardı.

Daha sonra sözü edilen köpek vefat etti şeyh emr etti. Onu defnettiler, kabrinin üzerini de mamûr ettiler.

Şeyh, Tebriz'de Muhyissünne'nin talebelerinden âli isnad sahibi bir zattan şerhu *Muhyis–sünne*'yi okuyordu. Kitabın sonuna geldikleri birgün üstad ve âlimlerden meydana gelen bir cemaatın huzurunda oturmuş bu kitabı okuyordu. Tanımadığı bir derviş içeri girdi. Onu görünce Şeyh'in hali tamamen değişti, kitap okuyabilecek hali kalmadı. "Bu kimdir" diye sordu. "Baba Ferec Tebrizî'dir. Hakkın meczub ve mahbublarındandır" dediler. Şeyh o gece kararsız oldu. Sabah üstadın huzuruna geldi ve "Geliniz Baba Ferec'in ziyaretine gidelim" diye rica etti. Üstad

da diğer talebeleriyle bu teklifi uygun buldular.

Baba Ferec'in hankâhının kapısında -Baba Şâdân diye bilinen- bir hizmetçi vardı. Topluluğu görünce içeri girip izin istedi. Baba Ferec: Allah Teâlâ'nın dergâhına vardıkları gibi gelebileceklerse gelsinler." dedi. Şeyh: Baba'nın nazarında hissemi almış olduğum için bu sözün manasını anladım. Giydiğim herşeyi çıkardım, elimi göğsüme koydum, yoldaşlarım da bana tabi oldular. Baba Ferec'in huzuruna girdik, oturduk. Bir müddet sonra Baba'nın hali değişti.
477 Yüzünde bir azamet zuhur etti. Güneş gibi şule vurdu. Giydiği kaftan parçalandı. Bir zaman sonra normal hale geldiği zaman, kalktı, kaftanını bana giydirdi ve "Sana defter okuyacak, vakit değildir. Cihan defterinin başı olma vaktindir." dedi. Benim de halim değişti. Hak Teâlâ'nın dışında her şeyden koptum, içinde bir şey kalmadı.

Oradan çıkınca hocam: *"Şerhu's-Sünne*'den çok az kalmıştır. İki üç gün içinde onları da oku, gerisini sen bilirsin" dedi. Derse vardığım zaman Baba Ferec'i gördüm içeri girdi ve: Dün ilm-i yakîn'den bir menzil geçtin, bugün yeniden ilim tahsiline mi başladın." dedi.

Hemen dersi bıraktım. Riyazet ve halvetle meşgûl oldum. Ledünnî ilimler ve gaybî vâridler zuhur etmeye başladı. Bu vâridler kaybolur yazık olur diye yazmaya başladım. Baba Ferec'in kapıdan içeri girdiğini gördüm: "Şeytan senin içini bulandırıyor. Bu sözleri yazma" dedi. Divit ve kalemi bıraktım. Hayır ve hafızamı hepsinden uzak tuttum.

Emir İkbâl Sistanî, şeyhi Şeyh Rüknüddin Alaüddevle'nin (k.s.) bütün sözlerini biraraya getirdiği kitabında, Şeyhinden şöyle naklediyor: Şeyh Necmüddin Kübra Hemedan'a gidip hadisten icazet aldı. Daha sonra, İskenderiye'de alî isnadı olan ulu bir muhaddisin olduğunu işitti. Hemedan'dan İskenderiye'ye gitti. Ondan da hadis icazeti aldı. Döndükten sonra bir gece Resulullah (s.a.v.) rüyasında gördü. Efendimizden, kendisine bir künye vermesini istedi. Resul: Ebü'l-Cenâb dedi. Ebü'l-Cenâb mı diye sordu Hayır, Ebü'l-Cennab buyurdu ve uyandı. Bu rüyayı "dünyadan içtinab etmek gerek" diye yorumladı. Nitekim derhal tecrîd üzere oldu, mürşid aramaya başladı. Kime vardıysa doğru dürüst bir müridlik gösteremedi. Çünkü âlim idi. Hiç kimseye ba eğmedi.

Huzistan'a varlığı zaman bir gün hastalandı. Kendisine hiçbir kimse konaklayabileceği bir yer vermedi. Çaresiz kaldı. Nihayet birine sordu: Bu şehirde bir hasta ve garib adama bir yer verebilecek

bir müslüman yok mu? Yanında birkaç gün dinlensem?
478 O zât: Burada bir hankâh vardır, şeyhi de var. Orayagidersen sana bakarlar dedi. "Şeyhin adı nedir." diye sordu. "Şeyh İsmail Kasrî" cevabını aldı.

Şeyh Necmüddin Kübrâ oraya vardı. Kendisine yer verdiler. Derviş sofalarının birinde yattı. Hastalığı uzadı. Şöyle diyor: O zaman ben sema'ın şiddetli muhalifi idim. Onların sema meclislerinden incindiğim kadar hastalıktan incinmezdim. Bir başka yere gitmeğe de gücüm yetmiyordu. Bir gece, şeyh sema halindeyken başımın ucuna geldi ve;

– Kalmak ister misin idi. Ben de

– Evet dedim.

Elimi tuttu bir kenara çekti, sema halkasının ortasına iletti. Bir zaman beni devr ettirdi. Daha sonra bir duvara dayattırdı. "Şimdi düşerim" diye içimden geçti. Kendime geldiğim zaman sağlığıma kavuştuğumu gördüm. Vücudumda hiç hastalık kalmamıştı. İçimde ona mürid olma arzusu belirdi. Ertesi gün şeyhin hizmetine vardım. İradet elini tuttum. Sülûk ile meşgûl oldum. Bir müddet orada kaldım. Ben de bâtınî hâllere vukuf hâsıl oldu. Zaten ilmim de derindi. Bir gece hatırıma şöyle bir şey geldi: Bâtın ilminden haberdar oldum. Zâhir ilmin ise şeyhinden çoktur:

Sabahleyin şeyh beni çağırdı: Hemen yolculuğa çık. Ammar-ı Yasir'ın yanına gitmem gerekir" dedi. Şeyhin bu sözleriyle, benim içimden gecene vâkıf olduğunu anladım. Ama hiç belli etmedim.

Şeyh Ammar'ın huzuruna vardım. Orada bir müddet sülûk ile meşgul oldum. Yine bir gece hatırıma birşeyler gelmişti. Sabah olunca Şeyh Ammar: Necmüddin, kalk Mısır'a git!. Ruzbihan'ın hizmetine... O senin varlığını bir sille ile dimağından çıkarıp atsın, dedi. Kalkıp Mısır'a gittim.

Hankâha girdiğim zaman şeyh orada değildi. Müridlerin hepsi murakabe halindeydiler. Kimse benimle ilgilenmedi. Orada bir başka kimse vardı, ona sordum: Şey hangisidir: Şeyh dışarda abdest alıyor dedi. Dışarı çıktım: Ruzbihan'ın az bir miktar su ile abdest aldığını görünce içimden: Bu kadar su ile alınan abdestin sahih olmadığını şeyh bilmez mi acaba" dedim. Şeyh abdesti tamamladıktan sonra elini yüzüme silkti. Su yüzüme dokunun-

ca bende bir hâl oldu. Şeyh hankâha girdi ben de arkasından girdim.

Şeyh şükür abdesiyle meşgul oldu. Ayak üzere bekliyordum, şeyh selâm versin ki ben de ona selâm vereyim diye ayak üzerinde iken kendimi gaybettim: Bu esnada gördüm ki: Kıyamet kopmuş, cehennem kurulmuş, insanları tutup oraya atıyorlar ve bu ateşe giden yolda bir sergi vardı. Bir zat onun üzerinde oturmuş "Ben bu şahsa bağlıyım" diyen herkesi alıkoyuyor, diğerlerini ateşe bırakıyorlar. Nihayet beni de tutup çektiler. Yanlarına vardığım zaman "Ben buna bağlıyım" dedim. Beni bıraktılar.

Daha sonra oradaki bir tümseğe çıktım. Bir de ne göreyim, oradaki şahıs Şeyh Ruzbihan'dır. Önüne vardım. Ayağına kapandım. Enseme öyle kuvvetli bir sille vurdu ki yüzükoynu düştüm. Ve şöyle dedi: Bir daha Hak ehlini inkâr etme!

Yüzüstü düşünce o gaybet halinden uyandım. Şeyhim de namazını kılmış selâm vermişti. İleri gidip ayağına kapandım. Bu sefer Şeyh vakıada olduğu gibi enseme bir tokat vurdu ve o ikazını söyledi. O hastalık içimden çıktı gitti.

Bundan sonra tekrar bana emretti: "Geri dön Şeyh Ammar'ın hizmetine gir." Döndüm. Şeyh Ammar'a şöyle bir not göndermişti: "Sende ne kadar bakır (işe yaramaz adam) varsa gönder halis altın yapayım tekrar sana göndereyim.!" Şeyh Ammar'ın yanında sülûkümü tamamlayınca bana emretti: "Hadi Harezm'e git." Şeyh Necmüddin: "Orada tuhaf insanlar vardır, tasavvufu ve kıyamete muşahedeyi inkâr ediyorlar." dedi ve gitmek istemedi. Ama şeyh yine: "Yürü, korkma!" dedi.

Harezm'e gitti. Tarikatı yaydı. İrşadla meşgul oldu. Etrafına pekçok mürid toplandı. Moğollar Harezm'e geldiği zaman şeyh müridlerini topladı. Bunlar altıyüzden fazla idi. Sultan Mahmut Harezmşah kaçmıştı. Moğollar ise onu Harezm'de biliyorlardı. Nihayet Harezm'e girdiler.

Şeyh müridlerinen Sadüddin Hemevî, Radıyyüddin Ali Lalâ ve diğer bazı müridlerini çağırdı ve şöyle dedi: Hemen kalkınız memleketinize gidiniz. Doğu tarafından bir ateş yakıldı. Batıya yakın bir yere gelmiştir. Bu büyük bir fitnedir. Bu ümmet içinde onun benzeri görlmemiştir. Bazı müridleri: Hz. Şeyh dua buyursa da bu fitne müslümanların diyarından defolup gitse" dediler. Şeyh: "Hayır bu bir mübrem kazadır, dua ile ona engel lunamaz. Dostları rica ettiler: Davarlar hazır, şeyh arkadaşlarıyla beraber uygun görürse Moğol-

lar gelmeden Horasan'a doğru yola çıkalım. Şeyh şöyle buyurdu: Ben burada şehit olmak isterim. Dışarı çıkmak için bana izin yoktur. Daha sonra müridleri Horasan'a doğru yola çıktılar. Kafirler şehre geldi. Şeyh geriye kalan arkadaşlarını davet edip şöyle dedi: Hadi, kalkınız! Allah ismi uğruna Allah yolunda savaşalım." Kendisi de evine girdi. Hırkasını giydi, kemerini iyice kuşandı. Hırkanı önü açıktı. İki oltuğunun altını taşla doldurdu. Eline de bir ok aldı. Dışarı çıkıp kafirlerle karşı karşıya geldi. Onlara taş atıyordu. Nihayet taşı kalmadı. Kafirler onu ok yağmuruna tuttular. Bir ok mübarek sinesine isabet etti. Çekip çıkardı, oraya düştü ve vefat eyledi.

Derler ki, şehid olacağı sırada bir kafirin perçemini tutmuştu. Şehadetten sonra hiçkimse onu elinden kurtaramadı. Nihayet kafirin perçemini kestiler. Bazı kimseler de Hz. Mevlânâ Celâleddin Rûmî bir manzumesinde bu kıssaya şu şekilde işaret etmişlerdi:

Biz ol ızzu kerem kavmindeniz kim
Demâdem iş idüp sagar tutarlar
Ne şol bî-kad ü müflislerdeniz kim
Füsûn edüp bize lagar tutarlar
Bir elden nuş edip iman şarabın
Bir elde perçem-i kafir tutarlar.

Hz. Şeyhin şehid oluşu 618/1221 yılındadır. Müridleri çoktu. Fakat onların birkaçı yegâne-i cihan ve mukteday-ı zaman olmuşlardı. Şeyh Mecdüddin Bağdâdî Şeyh Sadüddin Hemevî, Baba Kemal, Hocendî Şeyh Radiyyüddin Ali Lala, Şeyh Seyfüddin Baherzî, Şeyh Necmüddin Râzî Şeyh Cemalüddin Gılî, v.s.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin babası Bahauddin Veled'in de O'nun müridlerinden olduğunu söyleyenler de vardır.

MECDÜDDİN BAĞDÂDÎ (k.s.)

Künyesi Ebû Saîd'dir. Adı, Mecdüddin Şeref b. Müeyyed Ebü'l-Feth Bağdâdî, aslen Bağdatlıdır.

Harezmşah, Bağdat'taki Halife'den bir doktor rica etmişti. O da Şeyh Mecdüddin'in babasını gönderdi. O'nun Harezm köylerinden bir köy adı olan Bağdat'tan olduğunu da söylerler. Şeyh

Mecdüddin'in başlangıçta sultana yakın olanlardan biri idi.

Şeyh Rüknüddin Alaüddevle şöyle buyurmuştur: O daha bıyıkları terlememişken Şeyhin hizmetine gelmiştir. Aksi de söylenmektedir. Normal yaşta bir insandı fakat yüzü güzel ve parlaktı. Şeyh onu önce abdest işleriyle ilgili hizmetlerle görevlendirdi. Doktor olan annesi bu durumu işitti -Şeyh de doktordu- ve şeyhe bir kimse ile şöyle bir temenni iletti: Oğlum Mecdüddin nazik bir insandır,
481 görev alarak verdiğiniz bu iş çok tuhaftır. Eğer şeyh müsaade buyurursa ben o hizmetleri görmek için on tane Türk delikanlı gönderirim. Yeter ki oğlumu başka bir hizmete versinler.

Şeyh şöyle buyurdu: Ona şöyle deyiniz. Tıb ilmini bilen bir kişi olarak bu sözün sizden sadır olması tuhaf bir şeydir. Oğlun ateşli bir hastalıktan acı çekse, ona ait olan bir ilacı bir başka delikanlıya versem, oğlunuz sıhhat bulur mu?

Şeyh Rüknüddin Alaüddevle şöyle demiştir: Sultan Bayezid'in müridlerinden biri fakir-fukaradan biriydi.

Bana şöyle dedi: Niçin bu hanedana bağlandın ve sultan Bayezid'e tabi olmadan sülûk eyledin? Bunun aslı nedir:

– Bunu bilemem. Fakat bir ara abdest alırken şunu gördüm. Kıble duvarı açıldı. O taraftan bir feza gözüktü. Gök ve müşteri yıldızı göründü. Bu nedir diye sordum. Biri:

– Bu sultan Bayezid'in nurudur, dedi.

Bir müddet sonra bir gök daha gördüm, güneş gibi tamamen nuranî idi. Tekrar bu nedir diye sordum? Bir kimse:

– Bu Meddüddin Bağdâdî'nin nurudur dedi. O derviş bir tuhaf oldu. Bandan sonra onların mertebelerini açıklamak için dedi ki: Bu sözü onların mertebelerini açıklamak ya da Şeyh Mecdüddin'i Sultan Bayezid'in üzerine tercih etmek için söylemiyorum. Ama Hak Teâlâ herkesi ayrı bir meşrebe sahip kılmıştır. Kimi hangi meşrebe sahip kılmışsa o kimse ona teveccüh etmiş, o yola tabi olmuştur. Hak Teâlâ onun ayaklarını o yolda sabit kılmak için şeyhini kendisine üstün mertebelerde gösterdi. Gerçek mertebeler ise kıyamette zahir olacaktır. Bu âlemde en yüce mertebenin nişanına Habib-i Mutlak'a (Sallallahu aleyli veselleme) tâbi olmadan, ulaşmak mümkün değildir. Ona bağlılığı çok olanın mertebesi de üstün olur.

Birgün Şeyh Mecdüddin dervişlerinden bir cemaatla oturuyordu. Sekr hali kendisine gâlib geldi ve şöyle dedi: Deniz kenarındaki bir kaz yumurtasıydık. Şeyh Necmüddin ise bir kuş idi. Terbiye ka-

nadını bizim üzerimize örttü, yumurtadan çıktık. Kaz yavrusu gibi denize gittik, şeyh kenarda kaldı.

Şeyh Necmüddin kerâmet nuruyla bu sözü bildi. Dillerinden şu sözler döküldü: "Deryada ölsün!" Şeyh Mecdüddin bunu işitince korktu, Şeyh Sadüddin Hemevî'nin huzuruna geldi, yalvarıp yakardı ve şöyle dedi: Şeyh müsait olduğu bir zaman haber et de gidip özür diliyelim." Şeyh de sema esnasında bir ara hoşhâl oldu. Şeyh Sadüddin, Şeyh Mecdüddin'e haber verdi. Şeyh Mec-
482 düddin yalın ayak geldi. Bir leğeni ateş ile başı üzerin koyarak pabuç çıkardıkları yerde durdu. Şeyh ona bakarak şöyle dedi: "Perişan sözlerinden özrünü dervişane diliyorsun. Din ve imanını selâmete ilettik, fakat başını vereceksin ve deryada öleceksin. Biz de senin ardından gideriz, nice serdârların başları ve Harezm meliki de senin yüzünden gider ve âlem harab olur."

Şeyh Mecdüddin, Şeyhinin ayağına kapandı. Ama yine de bir zaman sonra şeyhin dediği zuhur etti. Şeyh Mecdüddin Harezm'de vaaz ediyordu. Sultan Muhammed'in anası gayet güzel bir kadındı. Şeyh Mecdüddin'in vaazlarına geliyordu. Bazan ziyaretine bile giderdi. İddiacılar fırsat kolladılar. Sultan'ın aşırı sarhoş olduğu bir gece de ona şöyle bir şey arzettiler: Ananız (İmam Ebû Hanîfe (k.s.) mezhebince Şeyh Mecdüddin'in nikahlısı olmuştur. Sultan had safhada huzursuz oldu ve "Şeyh'i Dicle'ye atın diye emretti, attılar.

Haber Şeyh Mecdüddin'e ulaştı. Hâli değişti ve şöyle dedi: "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi raciûn" Oğlum Mecdüddin'i suya attılar, öldü. Başını secdeye koydu. Uzun bir zaman secdede kaldı. Başını secdeden kaldırdı ve şöyle dedi: Hz. izzet'ten şunu istedim: Oğlum Mecdüddin'in diyetini sultan Muhammed'in mülkünden ala! İcâbet buyurdu.

Sultana haber verdiler. Son derce pişman oldu, yaya olarak Hz. şeyhe geldi. Bir leğen dolusu altın getirdi. Üzerine de bir kılıç ve bir kefen koydu. Baş açık papuçlukta durdu ve: Diyet istiyorsanız işte altınlar, kısas diyorsanız işte kılıç (kes başımı) dedi.

Şeyh cevap olarak "Bu kitap'da takdir edildi" (Isra, 17/58) dedi. Onun diyeni senin mülkündür. Senin de, birçok kişinin de başı gider. Biz de, sizin yüzünüzden gideriz. Sultan Muhammed ümitsiz br vaziyette geri döndü.

Kısa bir zaman sonra Cengiz Han huruc etti. Olan oldu.

Birgün kavvâl (ilahî okuyan) Şeyh Mecdüddin'in meclisinde şu beyti okumuştu:

Ezelden camesi aşkın dokunmuşuzdur ranâ
Eğer bir hatt-ı sebz olsa kenarında onun cana

Muhterem şeyh sakalını tuttu, eline bir ok alarak boğazına koydu ve şöyle dedi:

"Eğer bir hatt-ı surh olsa onun kenarında canâ."
Bununla kendi şehadetine işaret etmiş oldu.
483 *Daha sonra şu rubâîyi söyledi.*
Düş iserdür bahra ahır bu tenim
Hasılım garkola ya gevher benim
Pür-hatardır aşk işi bu yolda pes
Ya yuzüm şerheyleyem ya gerdanım.

Şeyh Necmüddin Kübrâ'nın hizmetinde bir derviş vardı. Biskerâb köyünden olduğu için kendisi Zengî derlerdi. Yüce makamlara ermişti. O kadar ki kendisi halvetten çıkmayınca sema başlamazdı. Birgün sema esnasında bir hoş oldu. Yerinden kalktı. Orada yüksek bir tâk vardı. Çıkıp o takın üzerinde oturdu. Daha sonra inmek isteyince Şeyh Mecdüdin'in boynu üzerine sıçradı. Ayakları şeyhin boynundan aşağıya sarktı. Bu halde iken de Şeyh Mecdüddin semaa devam ediyordu. Halbuki Zengî iri yarı bir kimseydi. Şeyh Mecdüddin ise çok nazik ve latif bir kimseydi. Sema bitince şöyle dedi: "Omuzumdaki zengî mi idi yoksa bir serçemiydi farkedemedim" Zengî boynundan aşağı iner inmez şeyhin yüzünü -iz kalacak şekilde- dişleriyle ısırdı.

Şeyh Mecdüddin sık sık şöyle derdi: Kıyamette zengînin dişlerinin izi yüzümde bulunması benim için tam bir iftihar vesilesidir.

Şeyh Ruknüddin Alauddevle Simnânî (k.s.) şöyle demiştir: Şeyh Mecdüddin Bağdâdî şöyle buyurmuştur: Vakıade Hz. Risalet'ten (s.a.): "İbn Sina hakkında ne buyuruyorsunuz." diye sordum, şöyle buyurdu: O, benim vasıta ve aracılığım olmadan Allah'a vasıl olmak istedi. O'nu elimle şöyle engelledim ve cehenneme düştü". Bu hikâyeyi Mevlânâ Cemâlüddin'in huzurunda da söyledim: "Tuhaf" dedi ve devam etti.

Anadolu'ya geçmek üzere Bağdat'tan Şam'a oradan da Musul'a gittim. O gece cuma mescidinde kaldım. Uyuyunca bir kimse rü-

yamda bana şöyle dedi: Faydalanacağın bir yere varmak istemez misin? Baktım, halka olmuş bir topluluk gördüm. Ortalarında bir zât oturuyordu, nuru başından asumâna kadar ulaşıyordu. O söylüyor, onlar da dinliyorlardı.

– Bu kimdir diye sordum.

– Hz. Muhammed Mustafa'dır (s.a.v.) dediler.

484 İleri varıp selâm verdim. "aleykesselâm" dediler. Halka da bana da yer verdiler. Oturunca sordum:

– Ya Resulallah, İbn Sina hakkında ne buyurursunuz?

– İlimle, Allah'ın sapık kıldığı bir kimsedir.

– Şihabüddin Maktül hakkında ne dersiniz?

– O da Ona tâbi olanlardandır.

Diğer İslâm âlimlerinden de sormak istedim ve sordum:

– Fahruddin Râzî hakkınd ane dersiniz?

– Azarlanacak biridir.

– Huccetü'l-İslâm Muhammed Gazalî nasıldır?

– O, hedefine vasıl olan bir kişidir.

– Ya İmamu'l-Haremeyñ?

– O benim dinime yardım edenlerdendir.

– Ebü'l-Hasan Eş'ârî hakkında ne buyurursunuz?

– Benim sözüm gerçektir, İmam yemenî, hikmet de yemanidir. Yani onlardan iman muhkemdir.

Yanımda bulunan bir kimse "Bu soruları ne yapacaksın, bir dua iste ki, sana faydası olsun dedi. Bunun üzerine "Ya Resulullah banabir dua öğret" dedim. Şöyl ebuyurdu: Ya Rab, bana tevbe etme gücü ver ki, tevbe edeyim. Beni günahlardan koru ki bir daha onlara dönmiyeyim. Bana taat'ı sevdir, günahları çirkin göster.

Daha sonra bana "Nereye gidiyorsun" dedi. "Anadolu'ya gidiyorum" deyince "Rum'a (Anadolu'ya) masûm girmedi" buyurdu.

Vakıadan uyandım. Muvaffakuddin Kuvaşî, oradaki bir hucrede blunuyordu. Ömrünün son yıllarında kör olmuştur. Ziyaretine gittim kimsin dedi. Söyledim. Nereden geliyorsun dedi. Bağdat'tan dedim, nereye gidiyorsun diye sordu Rum'a dedim. Anadolu'ya mı diye tekrar sordu. Evet deyince "Anadolu'ya masu (veli) girmemiştir" deyince ben şaşırdım. Eteğine yapıştım ve

dün geceki mecliste siz de vardınız" dedim. "Beni bırak, beni bırak" dedi elimi eteğinden çektim, geri döndüm.

Mevlânâ Câmî (k.s.) "Anadolu'ya masum girmemiştir" hadisine hiç itiraz etmemiş. Bu fakire (Lamiî'ye) bunun manası oldukça ters geldi. Çünkü ehlullah Rum'a ayak basmadı, dersek doğru olur mu? Nice evliya başka diyarlardan buralara gelmişlerdi. Hatta Ashab'ın bile bu topraklara geldiği tarihen
485 sabittir. Birçok meşayıh da burada yetişmiştir. Nihayet bir azizden şöyle duydum: Masumdan maksat Peygamberlerdir. Mahfuz deselerdi evliyayı kasdetmiş olurlardı. Galiba doğrusu da budur. Yani Rum'a gitmekten maksat enbiyanın ayak bastığı yeri bırakıp peygamberlerin ayak basmadığı yere gitmek münasib değildir demek istiyor herhalde, hâl ve sözlerin hakikatını en iyi bilen Allah'tır. Şeyh Rüknüddin Alaüddevle şöyle der: Mevlânâ Celâleddin Çelebi azîz bir kimse idi. Onun ilmî eserleri pekçoktur. Onunla İmam Gazalî arasında iki derece (vasıta)den fazla bir şey yoktur. O'nun bu hikayesi Şeyh Mecdüddin'in vakıasının sıhhatine bir delildir.

Şeyh Mecdüddin 607/1210 veya 616/1219 yılında şehid ediliştir. Hanımı Nişabur'da olduğu için naşını oraya naklettiler. 833/1429 yılında ise İsferayin'e naklettiler.

SADÜDDİN HEMEVÎ (k.s.)

Adı Muhammed b. Müeyyed b. Ebîbekir b. Ebü'l-Hasan b. Muhammed Hemevî'dir. Şeyh Mecdüddin Kübrâ'nın müridlerindendir. Tarih-i Yafiî'de şöyle denmektedir. Hâl ve riyazet sahibi idi. Dostları, müridleri ve çeşitli sözleri vardır. Suriye'deki Kasyon dağı eteğinde bir müddet oturdu. Daha sonra Horasan'a göçetti ve orada vefat etti.

Zâhirî ve bâtınî ilimde bir tane idi. *Keşf-i Mahcûb* (kitab-ı mahbub) *Secencelu'l-ervâh* gibi birçok eseri vardır. Eserlerinde birçok rumuzlar, müşkil kelimeler, rakamlar, şekiller, daireler vardır. Akıl ve fikir bunları keşfedip çözmekten acizdir. Basiret gözü keşif nuru ile açılmazsa onu idrak etmesi imkansızdır.

Şöyle dediği naledilmiştir: Hak Sübhânehû ve Teâlâ bana müjde vererek şöyle dedi: Benim zikrim ve tarimle ilgili sözlerini benimseyerek ve itikad ederek dinleyen kimse ilim ve marifetin mayasına sahip olur. O söz ona karışık gelse bile ileriki tavırlarından bir tavır-

da nasibi sabit olur. Yani o söz hakikat yönünden bir yönüyle yine faydalıdır.

486 Şeyh Sadrüddin Konevî (k.s.) O'nun sohbetine erişmiştir. O'ndan şöyle işittiğini söyler: Misâklar yedi tanedir. Yoksa "Elestu birabbiküm" gibi bir misaka münhasır değildir. Bu sözü şeyhim Muhyiddin Arabî (k.s.)ye söyledim. Evet dedi O'nun söylediği küllî yöndendir. Cüz'î yönden misaklar daha çoktur.

Şeyh Müeyyidüddin Cendî *Fusûsü'l-Hikem* şerhinde şöyle diyor: Birgün Şeyh Sadrüddin ile Şeyh Sadüddin Sema meclisinde bulunuyorlardı. Şeyh Sadrüddin sema esnasında evinin olduğu sofa tarafına yöneldi. Tam bir edeb ile bir müddet ayakta durdu. Daha sonra: "gözünü yumup, Ey Sadrüddin! Neredesin!" diye seslendi. Sadrüddin önüne vardığı zaman yüzüne bakarak gözlerini açtı ve Hz. Risalet'i (s.a.v.) şu sofada gördüm. İstedimki Hazret'in cemali müşahedesiyle müşerref olan gözü senin yüzüne bakarak açayım.

Şöyle demiştir: Bir ara ruhuma mirac (urûc" vaki oldu. Bedenimden sıyrıldım. Onüç gün böylece kaldım. Daha sonra ruhum bedene döndü. Bu onüçgün içinde bedenim ölü gibi düşmüştü, hiç hareket edemiyordu. Ruh bedene geldiğinde beden -aradan kaç gün geçtiğini bilmeden- kalktı. Orada hazır bulunanlar da "onüç günden beri senin bedenin böyledir" dediler.

Şu Arapça rubaî Kitab-ı Mahcûb'unda zikrettiği şiirlerindendir.

Eyâ rahat-ı can u nûr-ı basar
Açup gönlüm uykusun çin-i seher
Bu vechile ilham kıldın bana
Ki ben sendeyim, sana benden nazar.

Şu Farsça rubaî de bu cümledendir:

Küfr istersen zulf-ı nigârım görgil
İmam dersen arız-ı yarım görgil
Ne kufre dolaş ne nazar et imama
Gel ızzut u yarı ıftikarım görgil
Ey yâr yüzündür gözümün envârı
Sensiz niderim seyr-ı gül-ü gülzarı[48]
487 *Heryanaki bu bağda baktım bari*
Peyda ve nihan gördü gözüm sen yâri.

Sensiz ne behişt isterim ne ridvân
Ne kevser ve zencebil ne âb-ı hayvan
Kahrınla cehennemdir dar-ı rıdvân
Lutfunla cehennem cümle ravhu rayhan

Şu şiirde bu kabildendir.
Dilimsin, hem dilim içre habîbim
Dilim derdine hem senin tabibim
Senin zikrinden artık yoktur ey yâr
Surur ve selvet-ı cân ve garîbim

Şâd u derdu sıhhat cümle sensin
Dahi mevt u hayat içre tabibim
Dil didem dola cün nur-u lutfun
Olur cân matlaı çeşm-i muîbim
Senincün sacıd ve şahıddir elhâkk
Zâmru muhce vu sırrım Habibim

Hz. Şeyh'in ömrü 63 yıl sürmüştür. 650/1252 yılında Kurban Bayramı'nda dünyadan göçetmiştir. Kabri Bahrâbâd'dadır.

SEYFÜDDİN BAHERZÎ (k.s.)

Şeyh Necmüddin Kübrâ'nın halifelerindendir. Zahirî ilimlerin tahsîlini tamamladıktan sonra, Şeyhin hizmetine gelip tasavvufî terbiye almıştır. Şeyh ilk zamanlar kendilerini halvete koydular. İkinci erbaîninde şeyh onun halvet kapısına gelerek mübarek parmağı ile kapıyı itip Ey Seyfuddin diye seslenerek şöyle dedi:

Benim aşık bana derdu gamu hû
Çu sen maşuksun sana ne kaygu.

Dışarı çık, sana sonra eline yapışıp halvetten dışarı çıkardı. Buhara tarafına gönderdi.

Bir ara Şeyh Necmüddin için Hıtay (Çin)dan bir cariye getirmişlerdi. Zifaf gecezi Hz. Şeyh müridlerine şöyle dedi: Bu gece meşru bir lezzet ile meşgul olacağız. Siz de bana uyub riyazeti terkedin, dinlenerek ve istirahat ederek gecenizi geçiriniz.

Şeyh Seyfüddin o gece su dolu büyük bir ibrikle Şeyhin yattığı

488 odanın kapısında bekledi. Sabah olunca Şeyh dışarıya çıktı. Şeyh Seyfüddin'i orada görünce: Bu gece zevk ve huzurunuzla meşgul olunuz demedik mi? Niçin kendini bu riyazetle zahmete sokuyorsun, dedi. Şeyh Seyfüddin şöyle karşılık verdi: Siz herkesin kendi zevk ve huzuru ile meşgul olmasını söylediniz. Benim için Hz. Şeyh'in asitânesinde hizmet için durmaktan daha iyi ve daha zevkli bir iş yoktur. Bunun üzerine Şeyh şöyle buyurdu: Müjdeler sana, sultanlar senin ardına seğirdeler.

Birgün sultanlardan biri Şeyh Seyfüddin'e geldi. Döneceği zaman şeyhten şöyle bir ricada bulundu: "Size bir at hediye etmeye karar verdim, lutfet kabul buyurmanızı ve sizi kendi elimle ata bindirmeye müsaade ediniz." Şeyh bu ricayı kabul etti. Hankâhın kapısına çıktı. Padişah, üzengisini tutup Şeyh ata bindirdi. At serkeşlik yapıp Şeyhin elinden dizgini aldı. Elli adım kadar Padişah şeyhin ardından seğirtti. Bunun üzerine şeyh padişaha şöyle dedi: "Bu atın serkeşliğinde hikmet vardır. Biz bir gece Şeyhülislâm Şeyh Necmüddin Kübrâ'nın hizmetinde idik. Bize müjdeler vermişti." Padişahlar senin ardında seğirdeler" diye. Bu durum Şeyhin bu sözünü gerçekleştirdi.

Şu rubaîler şeyhin kudsî sözlerindendir:

Herşeb çû pasbân-ı köyün
Devreyliyem âstân-ı köyün
Tâ rûz-i hisâb ola ki şahım
Olam birisi segân-ı köyün
Her kaçan kim aşktan bigâneyim
Afiyetle hemdem hemhaneyim
Yine görsem ol periyi nâgehân
Terkedip bu işleri divâneyim

Birgün bir dervişin cenazesinde bulunuyordu. Telkin vermelerini arzettiler. Ölünün baş tarafına gelip şu rubaîyi okudu:

Ger ettiysem cümle cihan cürmün ben
Tutmak umarım elim lutfunla sen
Dedin ki tutam aciz olıcak destin
Âfakda acz ola mı bundan bedter.

Hicretin 658 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Buhara'dadır.

AYNUZZAMAN CEMÂLÜDDİN GİLÎ (k.s.)

Kendileri Şeyh Necmüddin Kübra'nın halifelerindendir. Tam manasıyla âlim ve fazıl bir kişiydi. Şeyhin sohbetinde bulunmak üzere
489 yola koyulduğu zaman, kütübhanesindeki aklî ve naklî ilimlerle ilgili kitaplardan da -yolculukta okumak için- bir kısmını yanına aldı. Bir gece şeyhin şöyle dediğini duydu:

– Gilîcik yükünü (püşte) bırak ta gel! Uyanınca Püşte nedir diye merak etti. "Benim dünyada hiçbir şeyim yoktur, ele geçirmek için dahı mukayyet değilim" dedi. İkinci gecede aynı rüyayı gördü. Üçüncü gece Şeyh'ten Püştenin ne olduğunu sordu. Şeyh:

Yığdığın kitaptır, dedi. Uyanınca kitabı Ceyhun nehrine attı. Hz. Şeyhin yanına geldiği zaman da Şeyh: O kitabı atmasaydın sana (benden) hiç fayda olmazdı.

Daha sonra kendisine hırka giydirdi. Erbaîn tamamlandıktan sonra kendisine Aynuzzaman ünvanını verdi.

Şeyh Cemâlüddin Kazvin'de otururdu. Kazvin'in ileri gelen Seyyidlerinden biri Şiraz'a gitmeye karar vermişti. Şeyh'e gelip, kendisine tam anlamıyla bağlı bulunan Şiraz padişahına bir tavsiye mektubu yazmasını istedi. Şeyh bir parça kağıt istedi. Kağıda "Bal ve raziyane (bal ve çam sakızı)" yazdı, ona verdi.

Seyyid Şiraz'a gelip, padişahla görüşme teşebbüsünde bulunduğu zaman kendisine: Padişahın karnından rahatsız olduğunu ve şu anda hamamda bulunduğunu söylediler. Hamam kapısına gidince padişahın hamamın ortasında oturduğunu, hastalıktan kıvrandığını gördü. Yanına varıp selâm verdi. Padişah:

– Nereden geliyorsunuz? diye sorunca:

– Kazvin'den dedi. Şeyhin hâlini sordu. O da kâğıdı sunuverdi. Açınca bir de ne görsün içinde asel-u râziyâne yazılmış. "Şeyh firaset ve kerâmet nuru ile bizim ilacımızı yazmış" buyurdu. Asel-i râziyâne'yi getirdiler, içti hemen şifa buldu. O seyyide de çok iltifatta bulundu.

BABA KEMÂL CENDÎ (k.s.)

Baba Kemâl Cendî hazretleri Şeyh Necmüddin Kübrâ'nın yanında sülûk hayatını ikmâl edip tamamlayınca, Hz. Şeyh kendisine hırkayı verdi ve şöyle dedi: Türkistan'da Mevlana Şemseddin Müfti'nin

Ahmed Mevlânâ isminde bir oğlu vardır. Bizim hırkamızı ona ulaştır ve terbiyesinden geri kalma!. Baba Kemâl Cend'e ulaşınca bir bölük çocuk oyun oynuyordu. Ahmed Mevlâna bir çocuk olarak aralarında idi, fakat oynamıyor, onların kaftanlarını bekliyordu. Baba Kemâl'i görünce kalkıp karşıladı. Selâm verdi ve şöyle dedi: "Biz başkasının elbiselerini bekliyoruz, siz de bizim elbisemizi saklıyorsunuz." Baba hazretleri kendisini bağrına bastı. Müftinin evine gittiler. Müfti: Bu oğlan meczûbtur. Hizmet etmeye münasib olmayabilir. Küçük kardeşi Danişmend Mevlânâ daha zeki ve daha terbiyelidir. Baba: "O da nasibini alabilir. Fakat Şeyhin emriyle onu terbiye etmeye geldik. Ahmed Mevlânâ az zamanda tasavvufî terbiye tamamladı. Kemâle ulaştığı etrafa yayıldı. Birçok mürid o'nun sohbetinde bulunup terbiye aldılar, kemâl mertebesine ulaştılar. Bunlardan biri de Şeyh Bahauddin Kübra'dır ki âlim olan Muhammed'i ona havale etmişti. Şeyh Bahauddin de kendi oğlu Ebü'l-Feth'i Danişmend Mevlânâ'ya havale etmişti. Hoca Ebü'l-Vefa Harezmî hazretlerinin intisabı ise Ebü'l-Fütûh'adır. Kendi şeyhlerinin silsilesinde şöyle demiştir: Hz. Ali, Hasan, Habîb (Acemî)(Davûd) Tâî, Maruf (Kerhî), Serî, Cüneyd, Ebû Ali, Mağribî, Ebü'l-Kasım Nessâc, İmam Ahmed, Sühreverdî, Ammar, Necmüddin, Kemâl, Ahmed, Bahauddin, Muhammed, Ebü'l-Fütûh (Rubaî halinde).

EBÜ'l-VEFA HAREZMÎ (k.s.)

Hoca Ebü'l-Vefâ hazretleri, erbâb-ı tevhîd, ashab-ı zevk ve vecdin sâf meşrebinden tam olarak nasıb almıştır. Bu durum, risalelerinde, şiirlerinde, özellikle rubaîlerinde açığa çıkmaktadır. Bu meselenin isbatı için birkaç rubaî kaydedelim.

Ey ol ki hayat-ı can-ı canım sensin
Gerçi ki hılaf-ı her beyanım sensin
Lakin gördüm zıya-ı çeşmimsin sen
Nur-u dıl-u akl u nüktedanım sensin.
Senden değilim hemişe ey meh-rûdûr
Lâ büd şeb-urûz tâli'mdir pürnûr
Envar-ı zuhurunla mevcudum hoş
Esrar-ı butûnunla ma'dumum ûr.
Batıl dahi hem zuhur-ı hakdandır bil

İnkâr ana cehl olur be gayet müşkil
Danay-ı hakikatu'l-hakika oldur.
Hakkı göre, cümle şeyhe hazır ey dil.
Hak nihân oldu aşikâra cihân
Lik aksine gördü ehl-i ıyân
Belki ol dur şu âşikâr-u nihân
Bir durur, yuzbin etme ana güman
Birdir ki cihanda ana yoktur sânî
Şol bir değil ki fikr idesin anı
Bilmek dilersen ol kamudan fâni
Bildirmez anı delâ'l-i burhani.
Özrüm gühanımdan oldu beter ey vah!.
Kim özrüme buldu nice davalar râh.
Davay-ı vucud ve da'va-ı kudret u fiil
La havle velâ kuvvete illâ billâh.
Gönül derdine olma yabancı
Her şer ki bundan gelir önüne
Gönül işine arama sabırdan gayi çâre
Teslim ol, rıza göster ey derviş!

Vefatı hicrî 835/1431'te vaki oldu, Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

NECMÜDDİN RÂZÎ (k.s.)

Şeyh Necmüddin Kübra'nın müridlerindendir. Fakat terbiyesi şeyh Mecdüddin'e havale edilmiştir. *Mirsâdu'l-İbâd* isimli eser ile *Bahru'l-Hakâik* adlı tefsirin sahibidir. Hakikatların keşfi ve inceliklerin şerhi konusunda tam bir kudret ve liyâkatı vardır.

Cengiz Han olayından sonra Harezm'den çıkıp Anadolu'ya gitmiştir. Şeyh Sadruddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile karşılaşmıştır. Şöyle naklederler: Bir yerde beraber otururlarken akşam namazı vakti girmişti. Râzî'den imam olmasını rica ettiler. O da her iki rekatta da "Kâfirûn" sûresini okudu. Namazdan sonra Mevlânâ Konevî'ye takıldı: Öyle görülüyor ki bunlardan birin senin için diğerini benim için okudu.

Vefat tarihi 654/1256 yılındadır. Bağdat'ın Şunûziye kabristanında Şeyh Serî Sakatî ile Şeyh Cüneyd'in kabrinin dışında bir kabir var. Bunun ona ait olduğu söylenir. Allah daha iyi bilir.

Şu rubaî ondan nakl edilmiş (o nakl etmiş)tir:

Bagrım gibi gerçi şem'in dahi var yağı
Kan-Yaş akıtup herdem yanar yüreği yağı
Serrişteşi amma kim benden çok onun ruşen
Kim sohbet ve cemiyet omuş ayağı bağı

492 *Mirsâdu'l-İbâd* isimli eserin birinci babının ikinci faslında Necmuddin Dâye Hazretleri (rahmetullah-ı alâ) şöyle demektedir:

Bu fakîr, Irak ve Horasan'da bazan Hazar'da bazan da yolculukta olurdum. Hicretin 617/1220 yılında Moğol kâfirlerinin kahrolası ordusu (hazelehumullah) oraya gelinceye kadar bu durumum devam etti. Mustevli Moğollar'la alem fitne, fesat, insan öldürme ve belde harab etmekle doldu taştı. "Peygambelerin sünnetini icra etmeye güç yetmeyen bir yerde durulmaz." hükmü gereğince -o sırada Hemedan'da idim- bir gece bazı derviş ve azîzler ile hicrî 618 (1221) yılında Erbil yolundan Rum'a (Anadolu'ya) yöneldim. O sıra Anadolu Selçuklular'ın ihsan ve adaletiyle mamur ve müreffeh bir yerdi. Anadolu şehirlerinden Kayseri'ye indim. Bir müddet kaldım. *Mirsâdu'l-İbâd*'ı yazmaya başladım.

Aynı kitabın sonunda da şöyle bir kayıt vardır: Hicrî 628/1230 yılın mübarek receb ayında Sivas vilâyetinde bu kitabı -ki ilimlerin hakikatlarını ihtiva eder- Allah'ın tevfik ve inayeti ile tamamladım.

RADIYYÜDDİN ALİ LÂLÂ GAZNEVÎ (kd. s.)

Asıl adı Ali b. Saîd b. Abdülcelil Lala Gaznevî'dir. Babası Şeyh Sa'îd, Hakîm Senâî'nin amcazadesidir.

Şeyh Ali hac niyetiyle yola çıktığında Horasan'a uğramış ve Şeyh Ebû Ya'kub Yusuf Hemedânî'nin sohbetinde bulunmuştu.

Şeyh Necmeddin Kübrâ hadis tahsil etmek için Hemedan'a gittiğinde, buraya bir fersah mesafede bulunan Şeyh Ali'nin köyüne uğradı. O gece, Şeyh Ali Lâlâ, göğe yükselen bir merdiven gördü. Birisi merdivenin başında durmuştu. Halk teker teker onun önüne geliyor, o da onları, ellerinden tutarak, göğe çıkarıyor ve merdivenin başında duran başka bir şahsa teslim ediyor-

du. Yukarıda, merdivenin başında duran ikinci şahıs her birini göğün kapısından içeri aldı. Şeyh Ali'yi de merdivenden yukarı çıkardılar. Elini onun eline verdiler. O da tıpkı diğerleri gibi onu göğün kapısından içeriye aldı. Bu hâdise "Makamât-ı Şeyh Necmeddin"de şöyle anlatılır:

"Şeyh Ali Lâlâ dedi ki:

– Ben de koşup Şeyh hazretlerine vardım. Elimi ona verip tutunmak istedim. Fakat şeyhin işareti üzerine elimi bir başkasına verdim. Şeyh onun elini tuttu ve her ikimizi birden göğe çıkardı, arşa
493 eriştirdi. O anda şeyhin sûretini gördüm. Arşa oturmuştu. Ben;

– Onun bedeni cân, cânı beden oldu. Bedeni orada cânı buradadır."

Şeyh Ali bu olayı babasına anlatınca babası ona;

– Bu şahsı tanır, adını bilir misin? diye sordu. Ali:

– Evet, tanır ve adını bilirim, dedi. Bunun üzerine babası:

– Öyleyse onu arayıp bulman gerekir. Senin anahtarların onun elindedir, dedi.

Şeyh Ali Lâlâ onu bulmak için yola çıktı. Nice yıllar dünyayı dolaştı. Fakat Necmeddin'in Hârzem'e gelip tarikatını yaymasına kadar onun izine hiçbir yerde rastlayamadı. O sırada Şeyh Ali Lâlâ, Türkistan'da Şeyh Ahmed Yesevî'nin hânkâhında idi. Birgün Ali Lâlâ halvette iken bir şahsın Hârzem'den geldiğini ve Şeyhin ona:

– Hârezm'de hiç derviş var mı, halk ile meşgul oluyorlar mı? diye sorduğunu duydu. Adam:

– Şu sıralarda bir genç geldi. Halkı irşad ile uğraşıyor. Bir kısım insanlar onun etrafında toplandı, dedi.

– Adı nedir? diye sorulunca da;

– Necmeddin Kübrâ'dır, diye cevap verdi.

Bu sözü duyan Şeyh Ali Lâlâ halvetten dışarı çıktı. Hemen sefer kuşağını kuşandı. Şeyh Ahmed Yesevî:

– Ne oldu? diye sorduğunda;

– Yola çıkıyorum, dedi. Şeyh:

– Kış geçinceye kadar sabret, buyurdu. Fakat o:

– Bekleyemem, diye cevap verdi.

Böylece Şeyh Ali Lâlâ Necmeddin Kübrânın hizmetine girdi ve sülûk ile meşgul oldu. Bundan nice yıllar sonra Şeyh Mecdüddin'e geldi ve ona mürid oldu. Şeyh Necmeddin tarikata sülûk ettiğinde otuz bey yaşına yaklaşmıştı. Şeyh Mecdüddin de üç-dört yaş Şeyh

Ali Lâlâ'dan daha büyük idi. Fakat şeyh Ali Lâlâ genç yaşında ilim tahsili ile uğraşmıştı. Her ikisi de o zaman henüz sülûka girmemiş, ilim tahsil ediyorlardı. Şeyh Ali Lâlâ pekçok şeyhin hizmetinde bulunmuştu. Derler ki, yüz yirmi şeyh-i kâmil ve mükemmilden hırkası vardı. Vefatında geriye yüz on üç hırka kaldı.

Hindistan'a gitmiş ve Ebû Rıza Ratan'ın sohbetine erişmişti. Hz. Rasûl (s.a.v.)'un emânetini de ondan almıştı. Nitekim Şeyh Rükneddin Alâüddevle bunu tashih buyurup demiştir ki:

494 – Ali Lâlâ, Hz. Rasûlullah (s.a.v.)'in Ashabından Ebû Rıza Ratan hazretleriyle sohbet etti. Ebû Rıza Ratan b. Nasr (r.a.) Şeyh Ali Lâlâ'ya Hz. Peygamber (s.a.v.)'in taraklarından bir tarak verdi.

Şeyh Rükneddin Alâüddevle o tarağı bir hırkaya, hırkayı da bir kâğıda sardı. Kendi mübarek yazısı ile bu kâğıda şunları yazdı: "Bu tarak Rasûlullah (s.a.v.)'in taraklarındandır ki, bu zaîfe onun sahabesinden erişti. Bu hırka da Ebû Rıza Ratan (r.a.)'dan yine bu fakire ulaştı."

Yine Şeyh Rükneddin Alâüddevle'nin mübarek hattı ile yazıldığına göre, yukarıda sözü edilen emânet Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Şeyh Radiyyüddin Ali Lâlâ'ya olan emâneti idi.

Şu rubâi onun kendi eliyle yazdığı kutsal nefeslerindendir:

Bir cânla hem gönül giriftarındır,
Hem bin gönülle cân hârîdârındır.
Bir lahza ne hâb eder ne bir dem ârâm,
Şol dîde kim hayâl-i dîdârındır.

3 Rebiülevvel 642/9 Ağustos 1244 günü vefat etmiştir.

CEMÂLEDDİN AHMED CÜRFÂNÎ (kd. s.)

Şeyh Radiyyüddin Ali Lâlâ'nın akrabasıdır. Şeyh Rükneddin Alâüddevle demiştir ki:

– Şeyh Ahmed zikre çok düşkün, yüksek mertebe sahibi bir zât idi. Ben âlem-i gayb'da onun sülûk mertebesini Şeyh Ebû Hasan Harakânî ile aynı durumda buldum. Radiyyüddin Ali Lâlâ'nın derecesinin de Sultan Bâyezid Bistâmî'nin derecesi ile aynı olduğunu gördüm. Allah Teâlâ ruhlarını takdis etsin.

Şeyh Radiyyüddin Ali Lâlâ:

– Kim bizim Ahmed'in sükût ettiği gibi sükût ederse, Cüneyd ve Şiblî'de bulunduklarını onda da bulur, demiştir.

495 Birgün Şeyh Sa'deddin Hamevî Cûrfân'a gitti. Birisini gönderip Şeyh Ahmed'i çağırdı. Şeyh Ahmed Uzlete niyet etmişti, gitmedi. Sa'deddin tekrar birini göndererek ona haber gönderdi:

– Gelmen gerek, Şeyh Ali'nin sana bir icâzetnâme yazdığı ben de yazmalıyım diye bana bir işaret ulaştı. Bunun üzerine Şeyh Ahmed ona:

– Ben Hak sübhânehu ve teâlâ'ya icâzetnâme ile tapmam, dedi.

Şeyh Rükneddin Alâüddevle:

– Bu söz benim çok hoşuma gtti, demiştir.

Birgün Şeyh Ahmed müridlerinden birisini murakabe halinde gördü. Yanına yaklaşıp ayakkabısını çıkardı ve müridinin ensesine birkaç kere sertçe vurdu. Mürid:

– Murakabedeyim, beni niçin incitiyorsun Şeyhim! dedi. O da:

– Murakabe, bir hafta yemek yemediği halde ayak sesini duyunca aklından, "bu bana yemek getiriyor" diye geçirmeyen kişiye yakışır, buyurdu.

669/1270-1271 yılında vefat etmiştir.

NÛREDDİN İSFERÂÎNİ KESREKÎ (kd. s.)

Şeyh Ahmed Cûrfânî'nin sohbetinde bulunanlardandır. Tâliblerin sülûka sokulması, müridlerin terbiyesi ve vâkıaların keşf edilmesi hususunda şöhreti vardı.

Şeyh Rükneddin Alâüddevle demiştir ki:

– Babam bana;

– Bu devirde evliyâdan kimler kaldı? diye sordu.

– Yemen'de İbn Uceyl, Şuster'de Şemseddin Saveci, Ebher'de Hâce Hoca var, dedim. Ayrıca doğru yolda olan pek çok şeyh daha say dım.

– Bütün bunlar varken neden Şeyh Nureddin Abdurrahman'a bağlandın ve diğerlerine iltifat etmedin, dedi. Ben de:

– Benim bir arzum vardı ki onun irşâdın olmadan olmazdı. Ben sülûk etmek ve bu tarikatı öğrenmek istedim. O devirde ondan başka üstad yoktu. Kimin büyük olduğunu bilebilecek durumda olma-

dığımdan kime "büyük" derlerse onun hizmetine varmam gerekiyordu. (Ben de öyle yaptım) Zira bir kimse demircilik yapmak ister de kuyumcu dükkanına giderse akıl ona güler, diye cevap verdim.

Yine o şöyle demiştir:

– Şu son devirde eğer Şeyh Nureddin Abdurrahman olmasaydı sülûk yok olur ve ondan eser kalmazdı. Fakat Hak sübhanehu ve teâlâ, kıyamete kadar bâki kılacağı sülûku onunla yeniledi.

Başka bir sözünde de yine Şeyh Rükneddin şunları anlatmıştır:

– Birgün cemaat-hânede kendimden geçtim oldu. İmam Gazzâlî'yi gördüm. Başımı dizine koymuş, elinde kalemi şaşkın şaşkın oturuyordu. Ona:

– Ne oldu yâ İmam! Ne düşünüyorsun? diye sordum. Dedi ki:

496 – Nasıl düşünmeyeyim! Ben dünyada Sîmurg'a (Allah'a) otuz sıfat yazdım. Şimdi gördümki hepsi hata imiş!

Bu hâdiseyi Şeyh Nureddin Abdurrahman hazretlerine söyledim. Buyurdular ki:

– Hayret! Ben de Şağân köyünde idim. O zaman marifetten söz etmek benim yegâne arzumdu. Gayb âleminde Hak Teâlâ'nın bana şöyle dediğini gördüm: "Sen bilmez misin ki İmam Gazzâlî sülûkünü tamamlamadan huzuruma gelmesine hasret kaldığı (üzüldüğü) kadar hiçbir şeye hasret çekmemiştir." Gayb âleminden döndüğünde dilimde bir ukde buldum ve (marifetten söz etmeyi bir yana bırakıp) sükûtu sanat edindim. Kendi işimle meşgul oldum.

Şevval 639/Nisan 1242 yılında doğmuş ve Bağdat'da vefat etmiştir.

ALÂÜDDEVLE SİMNÂNÎ (kd. s.)

Aslen Simnân beylerindendir. On beş yaşında iken devrinin hükümdarı hizmetinde bulundu. Sultanın düşmanları ile yaptığı savaşlardan birinde kendisine cezbe geldi. Daha sonra 687/1288 tarihinde, Hicaz dönüşü Bağdat'da Şeyh Nureddin Kesrakî'nin sohbetinde bulundu. Alâüddevle'ye 689/1290'da irşad için izin verildi. 720/1320 tarihinden sonra Sekkâki'ye hânkâhında on altı yıl boyunca yüz kırk erbaîn çıkardı. Diğer zamanlarında da yüz

otuz erbaîn çıkardığı söylenir. Yetmiş yedi yaşında iken 22 Recep 736/7 Mart 1336 Cuma gece Burc-ı Ahrâr-ı Sôfîâbâd'da Hakk'ın rahmetine kavuştu. Zamanın kutbu İmadeddin Abdülvehhab'ın hazîresine defnolundu. Birgün Çoban Padişah Şeyh'e bir ceylân göndermişti. Ayrıca selâm ve niyaz ederek:

– Yeyiniz, helâl av etidir, demişti. Bu söz üzerine Şeyh şunları anlattı:

– Bu durum bana Emir Nevrûz'un hikâyesini hatırlattı. Horasan'da bulunduğum birgün Meşhed-i Tûs'u (Ali Rıza'nın kabrini) ziyarete gitmiştim. Emir bunu duyunca elli atlı bir peşimden geldi.

– Madem Horasan'dasınız sizinle beraber olmak istiyordum, dedi. Günlerce onunla sohbette bulunduk. Birgün iki tavşan getirdi.

– Ben kendim avladım, yeyiniz, dedi.

– Tavşan etini kim avlarsa avlasın yemem, dedim.

– Niçin, diye sordu.

– İmam Cafer Sadık (r.a.)'a göre haramdır. Onun haram gördüğü şeyi de yememek gerekir, diye cevap verdim. Gitti. Başka bir gün yine geldi. Bir ceylân getirmişti.

– Bu ceylânı kendi yaptığım ok ile, dedelerimin ganimet olarak ele geçirdikleri bir atın neslinden gelen bir atı kullanarak ben vurdum, dedi. Kendisine:

497 – Bu Mevlânâ Cemâleddin Dergüzinî hikâyesine benziyor, dedim. Moğol emirlerinden birisi Hemedan'da oturuyordu. Cemaleddin'e mürid olduğunu söylüyordu. Birgün Şeyh'in yanına geldi. İki ördek getirmişti.

– Bunları benim doğanım tuttu, helâldir, efendimiz yesinler, dedi. Bu söz üzerine Mevlânâ Cemaleddin şöyle buyurdu:

– İş ördekte değil iş senin doğanındadır. Dün acaba hangi kocakarının tavuklarını yedi ki, bugün bu ördekleri tutabildi. Al, götür. Bunlar size lâyıktır. Ayrıca senin atın dün gece acaba hangi mazlûmun arpasını yedi ki, bugün koşacak kuvveti oldu da sen onunla ceylân avlayabildin. Benim onu yemem câiz değildir.

Ne kadar ısrar ettilerse Şeyh ördek etinden yemedi. Yalnız dervişlere:

– Buyurunuz, yeyiniz, zira yalvarıyor, ola ki yakarışı (niyazmendliği) berekâtiyle bir iş zuhûra gelir, dedi.

Dervişlerden biri Şeyh'e sordu:

– Mâdemki ruhtan ayrılan beden toprak altında bir şey hissetmez, ruhlar âleminde de perde yoktur, öyleyse bir insanın mezar ziyaretine gitmesine ne lüzum var? Bunun faydası nedir? Herhangi bir yerde, büyük bir zâtın rûhuna teveccüh olunsa, bu durumda onun kabri başına gidilmiş gibi olunmaz mı?

Şeyh buyurdu ki:

– Faydası çoktur. Biri şudur; Ne zaman insan birisini ziyaret için yola çıkarsa ona olan bağlılığı artar. Kabrini ziyaret edip onun toprağını hisleri ile müşahede eder ve bütün duygu organları onunla meşgul olursa bu bağlılık daha da güçlenir. Diğer bir faydası da şudur; Her ne kadar ruhlara perde yoksa ve bütün âlem onlar için aynı ise de, bedenle yetmiş yıl beraber bulunan ve haşirden sonra da ebedî olarak onunla beraber kalacak olan rûhun o yerle, yanibedenin yatmakta olduğu mezarla, ilgisi her halde başka yerlerde daha çok olsa gerektir.

Şeyh Rükneddin Alâüddevle sonra devamla şunları anlattı:

– Bir zamanlar Cüneyd'in halvetinde (Çilehanesinde) idim. Cüneyd (kd.s.)'in daha önce o halvette bulunması sebebiyle ben büyük bir zevk duydum. Dışarı çıktım ve onun mezarına gittim. Fakat orada o zevki bulamadım. Bu durumu Şeyh hazretlerine (kd.s.) söyledim. Buyurdu ki:

– Bu halvette Cüneyd ömründe kaç kere oturmuştur ki bundan zevk hâsıl olsun. Halbuki bedeni yıllarca onunla beraber
498 bulunmuştu. Öyleyse orada (mezarda) daha çok zevk hissedilmelidir. Fakat mezarı başında duyuların başka şeylerle meşgul olursa teveccühte kusur edilmiş olur ve bu zevki duyamazsın. Hulasa bu hırkayı bir ehl-i dil giymiş olsa, onun bundan dolayı duyduğu zevk müşahede olunur. Halbuki beden ruha hırkadan daha yakındır ve ziyaretin faydaları da pek çoktur.

Bir kişi buradan Rasulullah (s.a.v.)'in rûhaniyetine teveccüh etse pek çok fayda elde eder. Fakat eğer Medine'ye giderse Hz. Mustafa (s.a.v.)'in rûhaniyeti onun gelişinden ve çektiği zahmetlerden haberdâr olur. Ne zaman oraya varır ve O hazretin Ravzai Pâkini hisleri ile müşahede ederek ziyaret eder, mânen ve maddeten ona teveccüh ederse, bunun o kişiye ne türlü bir fayda temin ettiği ehl-i din indinde bellidir. Bu fayda nerede gıyabında ona teveccühten hasıl olan fayda nedere?

Yine o buyurmuştur ki:

– Bütün peygamberler halkın gözünü açmak için gelmişlerdir. Tâ ki, kendi ayıplarını Hakk'ın kemâlâtını, kendi aczini Hakk'ın kudretini, kendi zulmünü, Hakk'ın adlini, kendi cehlini Hakk'ın ilmini, kendi zilletini Hakk'ın izzetini, kendi kulluğunu Hakk'ın efendiliğini, kendi fakrını Hakk'ın zenginliğini, kendi taksirini Hakk'ın nimetlerini, kende fenâsını Hakk'ın bekâsını görebilsin. Şeyh de müridin gözünü bu manânalar açmak için vardır. Mürid kendi kemâlini isbat için uğraşır ve bunun için bir şey yaparsa şeyhi bundan dolayı çok üzülür. Nasıl üzülmesin ki o, müridinin nefsindeki kemâl gözünü kapatıp Hakk'ın kemâlini gören bir göz açabilmek için çalışmış ve bu yolda pek çok zahmete katlanmıştır. Eğer bu durumda mürid nefsinde kendi kemâlni gören bir göz açarsa şeyhin bütün emekleri boşa gitmiş olmaz mı? Dervişin kendi nefsini küçük, hem de pek küçük görmesi gerekir. Öyle ki, nefsi kendi kemâlini görmek için bir göz açsa, derviş hemen o gözü kapatmalıdır. Eğer böyle yapmazsa bilsin ki, nefis vücûdunda ki kıl sayısı kadar göz açar ve artık o kör olur, Hakk'ın kemâlini göremez. Zaten nefsin husûsiyeti de budur.

Yine o demiştir ki:

– Halkın tuhaf bir düşmesi var: "Dervişlerin fakir ve muhtaç olması gerekir" diyorlar. Bilmezler ki Hak Teâlâ hiçbir zaman bir mürşidi başkasına muhtaç etmemiştir. Hem niçin Allah Teâlâ'nın kulları ondan başkasına muhtaç olsunlar? Üstelik Cenab-ı Hak bu dünyayı, bunca nimetleriyle, onların yüzü suyu hürmetine ayakta tutuyor. Şeyh Mecdüddin Bağdâdî (kd.s.) her yıl kendi hânkâhına
499 iki bin altın harcıyordu. Ben hesab ettim beş yüz bin dinarlık emlâkini tarikatimizde olan sûfilere vakf eylemiştir.

Yine Rükneddin Alâüddevle şöyle demiştir:

– Hak Teâlâ dünyayı bir hikmete bağlı olarak yaratmış ve yeryüzünün mamur olmasını, halkın ondan istifâde etmesini dilemiştir. Eğer halk, israfa kaçmadan, menfaat temin etmek maksadıyle dünyayı imar etmekten elde edilecek sevabı bilselerdi hiçbir zaman onu mamur etmekten geri durmazlardı. Aksine mamur etmeyi terk edip toprağı boş bırakmanın günahını bilselerdi asla onu harab olmaya terk etmezlerdi. Birisinin her yıl bin batman gelir getiren bir yeri bulunsa fakat ihmali sebebiyle oradan dokuz yüz batman gelir temin etse ve bu yüzden halk, hakkı olan bu yüz batman gelirden mahrum kalsa, o kişiden bu yüz batmanın hesabı sorulur. Kişi özel

bir durumdan dolayı çalışamaz ve imar ile meşgul olamazsa bunda bir sakınca yoktur. Fakat bilerek ve isteyerek toprağı işlemekten kaçınır, çalışmaz ve bunu "terk-i dünya" ve "zühd" olarak olarak görürse şeytana uymaktan başka bir şey yapmamış olur. Dünya ve ahirette de işsiz adamdan daha aşağı kimse yoktur.

Yine buyurmuştur ki:

– Velâyet mertebesine erişen hiçbir kimse yoktur ki, Cenab-ı Hak onun sırrını (ermişlik halini) bir perde ile örtmesin ve mahlûkatın (halkın) gözünden onu saklamasın. "Velilerim kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez." sözünün manâsı da budur. Bu kubbeler beşeriyet sıfatlarıdır. Kir, pas ve benzeri şeylerden perde olmaz. Beşeriyet sıfatı şudur; Hak celle ve alâ veli kulunda bir kusur yaratır veya bir hünerini onlara kusur şeklinde gösterir. "Onu benden başkası bilemez", sözünün manâsı da şudur; Bir kimsenin gönlü ilâhî nurla aydınlanmadıkça veliyi anlayamaz. Öyleyse insan veli olanları ancak o nur sayesinde tanıyabilir.

Yine o demiştir ki:

– Çalışan dervişlerin yanına işsiz-güçsüzleri sokmamak gerekir. Çünkü bir işsiz çalışan yüz kişiyi işinden alıkor.

Beyit

Künd eder tündi kâhil ola çu yâî
Kül olur hâk içinde cevher-i nâr
"Güçlü kişiye tembellik bulaşıverir.
Külün içine konan kor çabuk söner."

Yine Rükneddin Alâüddevle'den şöyle rivayet edilmiştir:

– Dervişler bir şey yediklerinde kalb huzuru ile yemeye gayret etmelidirler. Çünkü insan vücûdunun temelindeki amellerin tohumu yemektir. Eğer tohumu gafletle ekerlerse, lokma helâl bile olsa onunla kalb huzurunun sağlanması mümkün değildir.

Yine o der ki:

– Hakîm Tirmizî ve Mağribliler'den bir cemaat: "Velilerin bidâyeti nebilerin nihâyetidir." demişlerdir.

500 Bir gün Bağdat'ta Şeyhin huzurunda idim. Buyurdu ki: "Velilerin bidâyeti nebilerin nihâyetidir, diyenlerin sözlerinde bir özür vardır. Onlar mazur göstererek bir yorum mevcuttur. Onlar bu

sözden; Şeriatta velilerin bidâyeti nebilerin nihâyetidir. Tarikatta velilerin nihâyeti nebilerin bidâyetidir, demek istemişlerdir. Zira şeriat Hz. Peygamber ömrünün sonunda kemâle erişmiştir. Nitekim "Bugün sizin dininizi kémYle erdirdim, üzerinizdeki nimetlerimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı verip ondan hoşnut oldum." (Mâide (5/3) buyrulmuştur.

Veli şeriata tam manâsıyla uymazsa velâyete ulaşamaz. Şeriatta Peygamber (s.a.v.) için işin sonuolan şey veli için daha başlangıç olur. Eğer bir kimse Mekke'de nâzil olan ahkâm ile sülûk eder ve Rasulullah'a ömr-i saadetlerinin sonunda, Medine'de nâzil olan ahkâma iltifat etmezse hiçbir zaman velâyet mertebesine ulaşamaz, hatta bunu inkâr eders kâfir olur. Şu halde velâyet mertebesinin başı Peygamber'in bütün getirdiklerini kabul edip ona uymaktır. Tarikata gelince; veli sa'y ile, seyr-u sülûk ile mertebesini ne kadar yükseltirse yükseltsin, yine de Peygamber (s.a.v.)'in cismen müşahade ettiği mirâca rûhen erişmesi bile mühaldir. Öyleyse ne zaman ki velâyetin son mertebesinde velinin rûhu nebinin cimine müşabehet eder işte o zaman tarikatta; "Evliyâ'nın nihâyeti enbiyânın bidayeti", olur.

Yine o buyurdu ki:

– Peygamber (s.a.v.) kasden günah işlemekten ma'sumdurlar. Veliler günahı küçümsemekten mahfuzdurlar. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Allahım, eğer affedersen hepsini affet; elem çekmeyecek olan hangi kulun vardır?" Bu biçareye göre de kulun kendisini günahkâr ve suçlu görmemesinden daha büyük günah yoktur.

AHÎ ALİ MISRÎ (kd. s.)

Anadolu'da ve Şam'da şeyhlik yapmıştı. Yanında pek çok mürid toplanmış insaflı bir zât idi. Kendilerinde kabiliyet gördüğü müridlerinden bir kısmına demişti ki:

– Eğer siz Hak tâlibleri iseniz ben de tâlib-i Hakk'ım. Ben yanında sülûka girebileceğim bir mürşid bulamadım. Şu sıralarda Horasan'da kâmil bir mürşidin bulunduğunu vâkıada görüyor, çevrede duyuyorum. Kalkınız gidip onu bulalım. O mürşidin hizmetine girip bir müddet sülûk edelim ve halkın bizde var olduğunu zannetti-

ği şeylerden biraz tahsil edelim. Ahî Ali Mısrî bu düşünce ile dervişlerinden bir cemaatle gidip Rükneddin Alâüddevle'nin müridleri halkasına girdi. Şeyh buyurdu ki:

– Onların sana bağlanması sonuç olarak bana bağlanmaları demektir. Senin arada vasıta olman onlara fayda sağlar. Nasıl sağlamasın ki, bence şeyh ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasında
501 ne kadar çok hırka bulunursa yol o ölçüde aydınlık, sülûk o ölçüde kolay olur. Bu durum hadis isnâdının aksinedir. Çünkü hadis isnadında isnad halkası azaldıkça hadisin sıhhati artar. Nasıl artmasın ki bu bir haberdir ve râvi sayısı arttıkça hata ihtimâli çoğalır. Fakat tarikatte hırka arttıkça Nur-ı meşâyih de artar, yol aydınlanır, mânevî yardım fazlalaşır.

Birgün mecliste Hallac-ı Mansur'dan söz açıldı. Ahî Ali Mısrî onun durumunu öğrenmek istedi. Şeyh hazretleri bu konuda pek çok şey söyledikten sonra şöyle buyurdu:

– Cezbe hâlinde bulunduğum bir zaman onun mezarını ziyarete gittim. Murakabeye daldığımda rûhunu İlliyyîn'de, yüksek bir makamda gördüm. Duâ ve niyaz ile ona dedim ki:

– Sultanım Efendim! Bu ne hâldir ki, Firavn; "Ben sizin yüce Rabbınızım", (Nâzi'ât (79/24) dedi, Hüseyin Mansûr da: "Ben Hakkım", dedi. İkisi de tanrılık iddiasında bulundu. Şimdi Hüseyin'in rûhu İlliyyîn'de, Firavn'ın rûhu cehennemde, bu ne hikmettir?

Benim sırrıma nidâ edildi ki: "Firavn bencilliğe düştü, sadece kendisini gördü ve bizi unuttu. Hüseyin Mansur ise sadece bizi gördü, kendisini yok etti. Aralarındaki farka dikkat et!

NECMEDDİN MUHAMMED EDKÂNÎ (kd. s.)

Şeyh Necmeddin de Şeyh Rükneddin Alâüddevle'nin müridlerindendir. Seksen yaşında iken 778/1376-1377 tarihinde vefat etmiştir. İsferâin'in kazalarından bir hisarda defn olunmuştur. Rasûlullah'ın bir hadislerinde geçen "Büyük çoğunlukla olun." hadisini "Kur'anla olun" şeklinde yorumlamıştır.

MUHAMMED DEHİSTÂNÎ (kd. s.)

Şeyh buyurmuştur ki:

– Erbaînde iken, otuzdokuzuncu perşembe gecesi gayb âleminde şunu gördüm: Dergâha bazı misafirler gelmişti. Aralarında Hakk'ın inayetine nâil ve bana havale olunan bir genç vardı. Âlem-i gayb'dan âlem-i şehadete gelince hademeye:

– Ben erbaîni bitirip halvetten dışarı çıkmadan misafirlerin tekkeden ayrılmalarına asla müsaade etme, dedim. Allah'tan hemen o anda bir gurup misafir geldi. Hademeye:

– Yarın, Cuma günü, erbaîn tamam olacak. Sen bu misafirleri mescide, yanıma getir, göreyim, dedim.

Cuma günü mescide varınca misafir dervişler de gelip selâm verdiler. Ne kadar baktımsa içlerinde gayb âleminde gördüğüm kişiyi bulamadım. Kendi kendime, "demek bir gurup misair daha gelecek", diye düşündüm. Namaz kıldık ve hânkâha girdik. Hademe yanıma gelerek:

502 Bu dervişlerin hizmetleri ile meşgul olan birisi eşyaların yanında kalmış ve mescide gememiş, sizi görmek istiyor, dedi.

– Gelsin iyi olur, dedim. İçeri girince uzaktan görür görmez onu tanıdım. Gelip Selâm verdi. Bir saat kadar oturdu ve gitti. Ben hademeyi çağırarak:

– Git, dışarı çıkan gence bizimle bir kaç gün kalması gerektiğini söyle. O derviş cemaatinden ayrılsın ki bizim onunla işimiz var, dedim.

Hademe dışarı çıkınca gencin geri döndüğünü ve kapıda beklediğini görmüş. Ona:

– Hayrola ne var? diye sormuş. Genç:

– Şeyh'e burada kalıp dervişlerin hizmetinde çalışmak istediğimi söylemeni istiyorum, demiş. Hademe de ona:

– Şeyh de beni bu iş için sana göndermişti, diyerek onu alıp içeri getirdi. Diğer misafirler gittiler.

Daha sonra onu işe aldım. Öyle hizmet etti ki insanlar içinde onun gibi iyi hizmet edeni zor bulunur.

Bu hadiseden üç yıl sonra zikre başladı, halvete girdi ve ona güzel haller yüz gösterdi.

Seferde olduğumuz bir gün Ahî Muhammed bir sofada oturmuştu. Bulunduğum yerden ona gözüm ilişti. Değişik bir halde olduğunu ve ona büyük bir hâlin keşf olunduğunu anladım. Âdeta

kendinden geçmişti. Ona seslenip:

– Ne haldesin, ne gördün söyle bakalım! dedim.

– Söyleyemem, diye karşılık verdi.

– Boş laf etme de durumunu anlat, diye üsteledim. Bunun üzerine güçlükle:

– Elhak yüksek bir makam idi, dedi. Fakat bu makamda iken dervişte kendini beğenme halinin ortaya çıktığını gördüm. Bu sebeple kendisine:

– Bu gördüklerin fazla bir şey değil, dedim ve onu bu durumdan çekip aldım. Hülâsa o bu makamda iken nefsine öyle bir şey ârız oldu ki uzun zaman zihni onun tesirinden kurtulamadı.

Bundan sonra pek çok kere daha tecelli-i samediyyet mütecelli oldu. Bu öyle bir makamdır ki, bu makama ulaşan sâlik yemek yeme ihtiyacı duyaz. O da kendisini bu makmada bulunca gurura kapıldı ve kendi kendine: "Yememek Hakk'ın sıfatıdır. Bu sıfat bende ortaya çıktı." dedi. Böylece nefsinde tanrılık iddiası baş gösterdi. Yemeyi terk etti. Kendisini ne kadar dövdümse kâr etmedi. Ağzını zorla açıp şerbet verdim fakat hepsini geri çıkardı, boğazından bir damla geçmedi. Sonunda zorlamaktan vazgeçtim. İyilikle yedirmeye içirmeye çalıştım yine olmadı.

Altı yıl böyle geçti. Bu arada himetlerine devam etti. Bir an dahi bana karşı olan saygısı azalmadı. Zaten bu onun için büyük bir saadetti. Bu bağlılığı sebebiyledir ki o, bu büyük tehlikeyi atlattı ve helâk olmaktan kurtuldu.

503 Ben otuz yedi yıldır şeyhin müsaadesi ile irşadla meşgul oluyorum. Nice tâlibler gördüm. Fakat nefsine ve dünya lezzetlerine Muhammed Dehistânî kadar bîgâne kalan kimse görmedim. Yirmi beş senedir dervişlerle beraber bulunuyor. Gerek kardeşi olan hademe, gerek diğerleri bugüne kadar onun nefse lezzet veren yiyecek ve içeceklerden birşey istediğini hiç duymamışlardır. Yine Muhammed pek çok hastalık çektiği halde, onu uyurken gören olmamış, durumunu kimseye söşlememiş ve Hak'dan gayri kimseden ilâç istememiştir. Hulâsa o altı yıl hiç yemek yemedi.

Daha sonra Kabe'yi ziyarete gittim. Onu da yanımda götürdüm. Maksadım şu idi; Bir cemaat görmüştüm. Yemek yememe hâlini tuhaf karşılıyor ve Cenab-ı Hakk'ın kudretinden şüphe ediyorlardı. Kendilerine yazık oluyordu. İstedim ki yol boyunca

onun yemek yemediğini açıkça görsünler ve bu hususta şüpheleri kalmasın. Bu düşünce ile onlarla gittik ve şüphelerini de giderdik. Medine'ye varınca Muhammed'e dedim ki:

– Eğer Hz. Rasûlullah (s.a.v.)'ın ümmeti ve benim müridim isen, Hz. Peygamber'in de benim de yaptığımı yapman gerekir. Eğer yapmazsan kalk git, bizim sohbetimizde bulunma. O sırada Ali Dostî orada idi. Ağzına bir lokma koydu. O da yedi. Ben de her gün yemesi için üç lokma ayırdım. Daha sonra Mekke'ye varınca:

– Diğer dervişlerin yediği gibi sen de ye, dedim. Yedi ve bu tehlikeden kurtuldu.

EBÜ'l-BEREKÂT TAKİYYÜDDİN (k.d.s.)

Ali Dostî de Şeyh Rükneddin Alâüddevle'nin sohbetinde bulunmuştur. Birgün Hz. Şeyh buyurdular ki:

– Eğer sâlik tecelli vaktinde bir sûret idrak ederse o tecelli-i sûrî olur. Hak Teâlâ'yı o sûretten tenzih etmek gerekir. Fkat onu Hakk'ın tecellisi olarak görmek icab eder. Şöyle ki; Mûsâ (a.s.) bir ağacın: "Ben muhakkak Allah'ım", dediğini duydu. Buyurdu ki:

– Kim ağaç Allah Teâlâ'dır derse kâfir olur. Yine kim bu sözü Hak Teâlâ söylemedi derse kâfir olur. İşte tecelli-i sûriyye'ye bu tarzda inanmak gerekir.

O gün Şeyh Ali Dostî de bu sohbette hazır bulunmutu. Yine Şeyh buyurdu:

– Bu yıl Ali Dostî'nin vakıası benim çok hoşuma gitti. Dervişlerin itikatlarının kuvvetlenmesi için anlatayım. Bu sene bir defasıda Hak Teâlâ bütün varlıkların suretinde ona tecelli etmişti. Sonra Hak
504 Sübhanehu ve Teâlâ hazretleri, onun dilinde kendini tesbih ve tenzil eyledi. Ve yine kendi kendine:

– Beni gördün mü? diye sordu. Ali Dostî:

– Hayır, dedi. Cenab-ı Hak:

– Öyleyse bu gördüklerin ne idi? buyurdu. O da:

– Senin sıfatının eserleri ve fiillerinin sûretleri idi. Sen her türlü şekil ve sûretten münezzehsin, diye cevap verdi. Cenab-ı Hak onu bu sevabından dolayı övdü ve bu anlayışını beğendi.

SEYYİD ALİ HEMEDÂNÎ (kd. s.)

Zâhirî ve bâtınî ilimleri nefsinde toplamıştı. Bâtınî ilimlerde meşhur olan eserleri vardır; *Kitâbu Esrâri'n-Nokta, Şerhu Esmâ-ullah, Şerhu Fusûsü'l-Hikem* ve *Şerhu Kasîde-i Hamziyye-i* Fâriziyye bu eserlerinden bazılarıdır.

Emir Seyyid Ali, Şeyh Şerefüddin Mahmûd b. Abdullah Mezde-kânî'nin müridi idi. Fakat tarikat âdâbını Sâhibü's-sırr beyne'l-aktab Takiyyüddin Ali Dostî huzurunda öğrendi.

Şeyhine sordu:

– Ferman nedir? O da teveccüh gösterip:

– En uzak yerleri dolaşmandır, dedi.

Rub'u meskûnu (dünyanın meskûn yerlerini) üç kere dolaştı. Bin dörtyüz velinin sohbetinde bulundu, ki bunlardan dörtyüzünü aynımecliste görmüştü. 6 Zilhicce 786/19 Ocak 1385 tarihinde Keber ü Sevâd vilâyeti yakınlarında vefat etti. Nâşını oradan Huttalân'a getirdiler.

ABDULLAH GÜRCİSTÂNÎ (kd. s.)

Şeyh Rükneddin Alâüddevle'nin sohbetinde bulunmuştur. Gürcistan köylerinden birindendir. Daha küçük iken babası vefat etti. Annesi de başka birisi ile evlendi. Allah'ın himeti birgün üvey babasından korkup kaçtı. Köylerinin dışında, dibinde çeşme bulunan, büyük bir ağaç vardı. O ağacın dalları arasında saklandı. Bu sırada bir derviş topluluğu çeşme başında konaklamış ve suda onun aksini görmüşlerdi. Onu ağaçtan indirip birlikte götürdüler. Yolları Sinân yakınlarına düştü. Çocuğu da alarak Şeyhin sohbetine gittiler. Şeyh çocuğu görünce firaset nûru ile onun tasavvufta üstün bir kabiliyeti olduğunu anladı. Dervişler yola çıktıktan sonra arkalarından bir adam gönderip çocuğu geri getirtti. Dervişler buna çok üzüldüler. Çocuğu geri almak için devrin sultanına başvurdular. Fakat Şeyh'in doğruluğunu, Sultan dahil, herkes bildiği için bu müracaat fayda vermedi. Hulâsa Şeyh onun terbiyesi ile meşgul oldu. Abdullah Şeyh'in hüsnü iltifatı ile yüce makamlara erişti.

505 Şeyh ona o kadar ihtimam ve iltifat gösterdiki daha önce bir başkasına bu ölçüde teveccüh gösterdiği hiç görülmemişti. Bu du-

rum onun söylediği rubâilerden de anlaşılır.

Tâlibleri irşad ve tekmil mertebesine erişince Şeyhi onu Tûs'a gönderdi. Orada tâlibleri irşâda başladı. Devrin hükümdârı düşmanları ile yaptığı harplerden bazısında kendisi ile beraber bulunmasını ondan istedi. O da harbe iştirak etti ve şehîd oldu. Mübarek cesedi Tûs'a nakledildi. Kabri oradadır.

BABA MAHMÛD TÛSÎ (kd. s.)

Şeyh Abdullah'ın müridlerindendir. Bir zamanlar Şeyh bütün müridleri ile erbaîne oturmuştu. Bir gece hânkâhın hademesine:

– Bu gece iki dervişe kuvvetli vârid erişecek. Haberin olsun, kendilerinden geçip halvetten dışarı çıkmasınlar, dedi. Hademe hazır idi. Ansızın Baba Mahmûd nara atarak, feryâd ederek halvetten dışarı fırladı. Yanında Hindû İlyâs adında bir derviş vardı. O da Baba Mahmûd'un arkasından dışarı çıktı. Hademe peşinden koştu ve Hindû İlyas'ı tuttu. Baba Mahmûd dağlara, sahralara düştü. Hindû İlyas Şeyh'in güzel terbiyesi ve iradesi ile tekrar eski hâline düştü. Baba Mahmûd ise meczûb ve mağlûb kaldı.

Ondan pek çok kerâmet ve harikulâde haller zuhur etmiştir ki meşhurdur.

AHÎ ALİ KUTLUK-ŞAH (kd. s.)

Bu da Şeyh Abdullah'ın müridlerindendir. Şeyhin terbiyesi ile kemâl hatta tekmil mertebesine erişti. Şeyh Abdullah, şehid olduğ uharbe iştirak ettiğinde, Ahî Ali de bu seferde onun yanında idi. Şeyh:

– Bu seferde saadet şehadetine erişsek gerek. Bizden sonra yerimize Ahî Ali'yi geçirsin, diye emir buyurmuştu.

HÂFIZ BAHÂÜDDİN EBERDEHÎ (kd. s.)

Ahî Ali'nin müridlerindendir. Derler ki, o daha küçücük iken annesi vefat etti. Temyiz çağına gelince akrabaları onu terzilik öğrensin diye bir dükkana gönderdiler. Münasip bir zamanda, Hızır (a.s.)'ın sohbet arkadaşı ve Şeyh Abdullah Gürcistânî'nin müridlerinden

olan Mevlânâ Takiyyüddin Ali Mâyânî (kd.s.) Eberdeh'e geldi, ve:

– Oğlum Ömer nerdedir? diye sordu.

– Terzilerin yanındadır, dediler. Mevlânâ:

– Terzilerin yanında olan zararda olur, onu buraya çağırın,
506 dedi. Gidip çağırdılar. Mevlânâ onu Tûs'a götürdü. Kur'an'ı öğrenip hıfz etmesi için sâlih bir hâfıza teslim etti. Mevlânâ hazretleri bir nice zaman sonra tekrar Tûs'a uğradı. Şeyh Hâfız'ın halinin değiştiğini görüp üzüldü. Hocasına:

– Öyle anlaşılıyor ki oğlum Ömer'e kendi yediklerinden yediriyorsun, dedi. O da:

–Ne yapayım, başka bir şeyim yok, diye cevap verdi. Mevlânâ da ona:

– Eberdeh'e git, oğlum Kur'an'ı hıfz edinceye kadar orada kal, buyurdu. O da öyle yaptı.

Şeyh Hâfız demiştir ki:

– Tarîk-i Hakk'a sülûk arzusu içime doğduğu zaman Nişâbur'da Mevlânâ Şemseddin Halîfe, Vîrânî kasabasında da Şeyh Ali Ahî irşad ile meşgul idiler. Ayrıca her bir vilâyette başka bir azizin adını duyuyor ve nereye gideceğim hususunda tereddüt ediyordum. Bir gece vâkıada, çok yüce bir makamda, yüksek bir imaret ve imârette de gayet güzel ve temiz bir cemaat-hâne olduğunu gördüm. Önünde bir revak vardı. Revakın önünde de bir perde asmışlardı. Cemaathânede daha çok halk, çardakta da büyüklerden bir gurup oturmuştu. Mevlânâ Şemseddin Halife ise revakın kenarında oturuyordu. Cemaathânenin ortasına bir tac asmışlardı. Mevlânâ:

– Bu tac kimin başına isabet ederse bendeki mânâlar ona havale olunacaktır, diyordu.

İmtihan olanlardan hiç kimsenin başına tac isabet etmedi. Ben de bu sırada bir köşede durmuş etrafa bakıyordum. Ansızın Mevlânâ hazretleri bana baktı;

– Oğlum, sen de ileri gel, dedi. Tam ileri çıkacağım sırada revakın önünde asılı duran perde hareket etti. Arkasından heybetli bir şahıs çıktı. Beni tutup Ahî Ali'nin yanına götürdü. Ona:

– Al, bu çocuğa süt ver, dedi. Onun heybetinden uyandım. Kendi kendime: "Ahî Ali'nin hizmetine havale olundum", dedim. Bir müddet sonra onun hizmetine girdim. Beni görünce:

– Hâfız, süte geç geldin, dedi. Ona biat ettim ve tövbe edip telkin aldım.

Yine o demiştir ki:

– Bir Hac yolculuğu sırasında Bağdat'a vardım. Şeyh Nureddin Abdurrahman İsferâînî (kd.s.)'nin hânkâhına indim. O zaman onun torunu Abdurrahman Bağdat'ta şeyhülislâm ve büyük dedesinin de halîfesi idi. Oradan ayrılırken bana bir vasiyette bulundu ve:

– Eğer Hz. Rasûl (s.a.v.)'un ravza-i şerifini ziyaret şerefi sana nasib olursa, O hazrete benim niyazımı eriştir ve: "Ümmetin günahkârlarından bir günahkâr olan Abdurrahman Bağdâdî bir
507 duâ gönderdi", de, dedi. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret şerefine nâil olup ziyâretle ilgili menâsiki yerine getirince Şeyh'in ricası aklıma geldi. Onun sözlerini aynen tekrarladım. Hz. Risâlet (s.a.v.) mübarek kaşlarını çatıp bana:

– Böyle söyleme, o tevazuundan öyle demiştir. O benim ümmetimin büyüklerindendir, buyurdu. Geri döndüğümde hadiseyi Şeyh'e anlattım. Hoşuna gitti ve bana duâ etti.

Yine Şeyh demiştir ki:

– Bir zamanlar bu vilâyette büyük bir vebâ salgını baş gösterdi. Öyle ki halk hayatından ümidini kesti. Birgün Mevlânâ Radiyyüddin Ali Mâyânî hazretleri Mâyân köyünden Eberdeh'e teşrif edip köyün dışında konakladı. Beni istedi ve:

– Benimle beraber gelmen için emir var Escil köyünde Şeyh Muhammed Hâlid (kd.s.)'in kabrinde Kur'an hatm et, belki Hak sübhânehu ve teâlâ bu belâyı kaldırır, dedi.

Hoca Abdurrahman Gehvâreger (kd.s.)'i görme düşüncesi ile emri kabul ettim. Hoca, Hz. Hakk'ın mahbûb ve meczûbların-dan idi. Şeyh Muhammed Hâlid'in türbesinin kapısında bir taş üstünde oturur ve değerli sözler söylerdi. Mevlânâ Radiyyüddin Ali ise gayet müteşerri' idi. Ben halkın vebâ musîbetini tekrar istemelerini gerektirecek bir hadise meydan agelmiş olmasın, diye düşündüm. Escil yakınlarına varınca bir kişi çıkageldi. Ona Hoca'nın durumunu sordum.

– Yine taş üzerinde oturuyordu. Ansızın; "Bir küç geliyor ki ben onunla boy ölçüşemem, dengi değilim", dedi ve oradan kalkıp yakın bir yerd ebulunan değirmene girdi, bir köşeye gizlendi" dedi ve oradan kalkıp yakın bir yerde bulunan değirmene girdi, bir köşeye

gizlendi, sözleriyle Hoca'nın durumunu anlattı.

Köye geldiğimizde onu ziyâret düşüncesiyle konakladık. Köyün halkı toplandı. Bu sırada, o vilâyetin hâkimi olan Emir Ali Bey'in, Hoca'yı ziyaret için, köye geldiği haber verildi. Köy halkı Mevlânâ'ya:

– Hoca sizden dolayı değirmene girdi. Eğer Emir Ali Bey gelir de Hoca'yı görmezse belki size kızar, dediler.

Mevlânâ hazretleri değirmene doğru gitti. Değirmene girince:

– Misafiri böyle mi karşılarlar? dedi. Hoca Mevlânâ'nın sesini duyunca gizlendiği yerden çıktı. Birbirini kucakladılar. Hoca Mevlânâ'nın kulağına bir şeyler söyledi. Bunun üzerine Mevlânâ ağladı. Bir müddet öyle durdular. Bir şahıs gelerek bana:

– Emir Ali Bey kapıda durup bekliyor, dedi. Durumu Mevlânâ Radiyyüddin'e hatırlattım. O da Hoca'ya:

– Emir Ali Bey dışarıda bekliyor, dedi. Hoca dışarı çıktı.

508 Emir Ali Bey Hoca'yı gördü. Hoca ona:

– Moğol, çek git buradan! Kıymetli misafirlerim var, dedi. Emir Ali Bey gitmedi. Bunun üzerine Hoca:

– Moğol, çabuk koş git! diye öyle bir bağırdı ki, Emir Ali Bey Hoca'nın gözünden kayboluncaya kadar koştu.

Hoca ile Mevlânâ kabri ziyârete girdiler. Ben Hoca'nın bağırmasından korktuğumdan Mevlânâ Radiyyüddin'e:

– Ben Kur'an'ı ancak birgün bir gecede hatm edebilirim, dedim.

– Emir üç gün üç gecedir, diye buyurdu. Hatme başladım. Tilâvet sırasında Hoca o değerli sözleri söylemeye başladı. Mevlânâ ona bağırdı. Sohbet sona erinceye kadar Hoca hiç bir şey söylemedi. Hatim bitip duâ yapınca birbirine vedâ ettiler. Hak sübhanehu ve teâlâ o belâyı sırf rahmet ve re'feti sebebiyle yok etti.

FAHREDDİN LÛRİSTÂNÎ (k.d.s.)

Zâhirî ilimleri tahsil etmişti. Her zaman aklında bu ilimlerin tahsilinden sonra Hakk'a (c.c.) giden yolu tutma fikri vardı. Bir za-

manlar Mısır medreselerinden birinde bir hücresi vardı. Orada ders çalışırdı. Birgün hücresinde çalışırken içini bir sıkıntı kapladı. Biraz açılmak için dışarı çıktı. O sırada gönlünde sülûk arzusu canlandı. Kendine hitaben:

– Dâima bu işten vazgeçeyim derdin. İşte o gün geldi, dedi. Bir daha hücresine ödnmedi. Kitaplarını ve diğer eşyasını orada bırakıp gitti.

O günlerde Mısır'da Şeyh Ali (Şey'ünlillah kd.s.) irşad ile meşguldü. Ona giderek tarikatına intisab etti. O hayatta oldukça sohbetinden ayrılmadı. Vefat edince de kâmil ve mükemmil bir mürşid bulmak için yola çıktı. İmam Gazzâlî'nin evlâdından Şeyh Muhyiddin Tûsî (kd.s.)'nin, ki o sıralarda Tûs'da şöhret bulmuştu, sohbetinde bulundu. Fakat aradığını onda bulunmadı. Vîrânî'deki Ahî Ali Kutluk-şah'ın çocuklarının yanına gitti. İstediğini bulamadığından oradan da ayrıldı. Ahî Ali'nin çocukları ona:

– Eberdeh köyünde babamızın müritlerinden bir derviş var. Sen onu gör, ihtimal aradığın adam odur, dediler. Kendi kendine: "Horasan şeyh öyle, Şeyhzâdeler de böyle diğer bir dervişin adı okunur mu hiç? dedi. Ama yine de ihtiyaten Eberdeh'e gitti. Oraya vardığı zaman Şeyh Hâfız bir iş için başka bir köye gitmişti. Orada nûr-ı velâyetle onun geldiğinden haberdar oldu. Müridlerine:

509 – Bize bir aziz bir misafir geldi, dedi. İşini tamamlamadan Eberdeh'e döndü. Mevlânâ Fahreddin'i görünce şu mısraı okudu.

Âlemi devr ederiz biz, evde yâr

(Biz dünyayı dolaşıp onu arıyoruz o ise evde)

Aralarında sohbet ettiler. Şeyh Hâfız hayatta iken Mevlânâ Fahreddin onun sohbetinden ayrılmadı. Onunla erbaînlere oturdu. Ondan terbiye gördü. Şeyhin ölümünden sonra Câm vilâyetini şereflendirdi. Hz. Şeyhülislâm Ahmed (kd.s.)'in türbesi civarında erbaîne girdi. Ona karşı beslediği ihlas ve itikadı Câm Şeyhleri, kendi zamanında yaşayan şeyhlerden hiçbirine göstermemişti.

O demiştir ki:

– Hz. Şeyhülislâm Ahmed (kd.s.)'in bütün çocuklarına karşı büyük sevgisi vardı. Hatta Hoca Muhammed Halvetî'ye, ki kılık kıyafeti çok perişan idi, çok iltifat göstermişti.

Zühd ve vera' ile meşhur, Hakk'ın yoluna sülûk etmiş ve bu uğurda çok gayret göstermiş olan Herat ulemâsından birisi, onun hizmetine girerek mürid olmak istedi. Mevlânâ Fahreddin ona:

– Dönüp Herat'a gitmen ve çoluk çocuğunla beraber olman gerekiyor, dedi. Adam ne kadar uğraştıysa da fayda etmedi. Sonunda emre uyarak Herat'a geri döndü. Hemen hastalandı ve vefat etti.

Mevlânâ Câmî:

– Hatırımda kaldığına göre Mevlânâ Fahreddin, Câm'ın Harcerd denilen mevkiinde, babama ait olan evde misafir olmuştu. O zaman büyük bir çocuktum. Beni dizlerine oturttu. Mübarek parmağı ile Ömer, Ali gibi meşhur isimleri havada yazmaya başladı. Ben onları okudukça, küçüklüğümden dolayı o hayret ediyor ve tebessümle karşılıyordu. Onun bu şefkat ve lütfu, gönlümde ehl-i hâlin sevgi ve arzusunun mayası oldu. O günden beri bu sevgi durmadan gelişiyor. Ümidim onların sevgisi ile yaşamak, o sevgi ile ölmek ve onlarla beraber haşrolmaktır.

"Allahım, beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinler zümresinden haşret."

820/1417 senesinde Horasan'dan Hicaz'a geldi. Haremeyn'i ziyaret etti. Oradan Mısır'a gitti. Mısır'da Hakk'ın rahmetine kavuştu. Kabri Karafe'de, İmam Şafiî'nin kabrine yakın bir yerdedir, oralarda Seyyid Fahreddin diye şöhret bulmuştur.

ALİ FERÂHÎ (kd. s.)

510 Şeyh Rükneddin Alâüddevle'nin müridlerindendir. Babası Ferah vilâyetinin emri idi. İyice ihtiyarladığında, ömrünün geri kalan kısmını inzivâya çekilerek taat ve ibadetle geçirmek istedi. Bunun için devrin hükümdarlarından vazifeden affını diledi. Mazeretini bildirmek ve kedi adına hükûmet menşûru almak üzere oğlu Şah Ali'yi hükümdara gönderdi. Şah Ali'nin yolu Simnân taraflarına düştü. Yolda eşkıyâ ile döğüşmek zorunda kaldı. Bu kavgada adamları kâmilen öldü. Kendisi de pek çok yara alarak orada bayıldı kaldı.

Bu sırada Şeyh Rükneddin Alâüddevle'ye gayb âleminde, bir yerde pek çok ölü bulunduğu, içlerinden, tarikata kabiliyetli olan birisinin henüz hayatta olduğunu gösterildi ve:

"Git ona yetiş", denildi. Şeyh hemen oraya gitti. Fakat herkesin öldüğünü gördü ve geri döndü. Yine oraya gitmesi emr olundu. Yeniden gitti. Etrafı araştırdı. Hayatta kalan kimseye rastla-

yamadı. Geri döndüğünde üçüncü defa yaralıyı bulması emr oludu. Bu sefer iyice araştırdı. Birisinde hayat emâresi buldu ve berabeinde getirdi. Ona yaraları iyileşinceye ve eski hâlini alıncaya kadar baktı. İyileşince Şeyh:

– Artık sıhhatine kavuştun, ister işini görmek için hüümdara git, istersen babana dön, dedi. Şah Ali:

– Gönlüm şeyhin hizmetinden ayrılmaya razı olmuyor. İstiyor ki iradesini ona teslim etsin, dedi. Sonunda babasına gidip ondan müsaade aldı ve Şeyhin sohbetine döndü. Ulaştığı makamlara onun terbiyesi sayesinde ulaştı.

MUHAMMED ŞAH FERÂHÎ (kd. s.)

Zahirî ve batınî ilimlerde üstad idi. Bir vâsıta ile Şah Ali Ferâ-hî'nin müridi olmuştu. Hayatının son yıllarında hacca niyet etti. Hürmüz yolunda Benucân'a gelince hasta oldu ve orada vefat etti. Kabri oradadır. Keşf ve ilham sahibi idi.

Rivâyet göre Şeyh seferlerinden birinde bir şehrin harabelerine uğradı. Orada mürakabeye daldı. Sonra, ansızın bir nârâ attı. Yanında ulemâdan bir zât bulunuyordu. Nâranın sebebini sordu. Şeyh dedi ki:

– Bu şehrin harab olmasının sırrı bana keşf olundu. Gayet güzel bir kadın gördüm. "Yâ Rabbi, onu bana bağışla", diye niyazda bulundum. Sırrımdan: "Niçin beni ona bağışla demiyorsun?", diye nidâ olundu. Hemen o anda kadına tövbe nasib oldu.

BAHÂEDDİN ÖMER (kd. s.)

Şeyh Muhammed Şah'ın kız kardeşinin oğlu ve mürididir. Büyüklerinden işittiğime göre Şeyh Rükneddin Alâüddevle
511 müridleri silsilesinde ona eş biri görülmemiştir. Küçük yaşta meczub olmuştu. Cezbe eseri her zaman üzerinde görülürdü. Namaz kılarken, namaz rek'atlarını saymak ve kendisini haberdar etmek için yanında bir kişi bulundurdu. Çünkü kendisi kıldığı namaz rek'atlarının sayısını aklında tıutamazdı. Sükunun başlangıcında sûfilere ateşli bir şekilde bağlı olduğundan dayısı Muhammed'e Şah'a maksada eremediğini söylerdi. Bunun üzerine dayısı şu beydi okudu:

Firak ederse o etsin ki, kılmıştır sefer, yâri,
Senin yanındadır yârin, nedir bu firkat ü zâri.

Bir âdeti vardı. Camilere gidince susmaz ve ileri gelen devlet adamları nezdinde, müslümanların işlerini bilgilendiren hususlarda, onları koruyucu tarzda konuşmalar yapardı. Yakınlarından aziz bir zat vardı. Kendisine mescitlerde bu kadar çok konuşmasının sebebini sordu:

– Eğer susup oturur ve kendimi bu konuşmalarla meşgul etmezsem mağlûb ve helâk olurum. Organlarım işlemez hâle gelir. Ne kulağım duyar ne gözüm görür, diye cevap verdi.

Dervişin biri birgün, güneş doğarken yanına girmişti. Onu, başını dizine koymuş, murakabe halinde buldu. Şeyh Bahâeddin başını kaldırıp dervişe şöyle hitab etti:

– Acaba sabah namazı vaktinden bu vakte kadar Hak sübhânehu ve teâlâ'ya elli bin yıl taat ve ibadet etmek bir kimseye müyesser olmuş mudur?

Bu sözünden anlaşıldığına göre o, o anda bast hâlini yaşamış, bu hâl içinde elli bin yıl geçirmiş ve bu zaman içinde taat ve ibadetle meşgul olmuştu.

Bütün ömünü oruç ile geçirmişti. Hizmet evlâdı Mevlânâ Sa'deddin Kâşgârî (kd.s.) şöyle anlatıyor:

– O Mekke çöllerinde hastalandı. Ashabı ne kadar ısrar ettilerse de iftar etmedi. Birgün ehl-i gaybdan bir cemaat mahfesinin yanından gidiyordu. Mahfenin kapısı yanına gelince içeri girmeyip uzaklaştı gittiler. Ben bu durumu ona anlattım. Dedi ki:

– Evet, onlar zamanın kutbu ile onun ashabı idi. Mahfenin kapısı önüne geldiklerinde ayağımı uzatmıştım. Bunu anladıkları için geçip gittiler. Ayağımı çekince geri dönüp yanıma geldiler ve fâtiha okudular.

Mevlânâ Sa'deddin sözlerine devamla buyurmuştur ki:

– Hemen o gün sıhhat alâmetleri görüldü ve iftar etmeye ihtiyaç kalmadı.

Mevlânâ Câmî (r.a.):

– Hatırımda kalan şu beyti o, bazı fakirleri matlûb-ı hakikiye ve devam-ı teveccühe teşvik için okurdu, demiştir ki beyit şudur:

512 *Gönlümü yâre bağla ey cân, var*
Yum gözün kim cihan durur ağyâr.

30 Rebi'ülevvel 857/10 Nisan 1453 tarihinde salı günü vefat etti. Büyük oğlu ve diğer ashabı yıllarca ikamet ettiği Çeğare köyünde kabrini kazımaya başlayınça devrin padişahı onlardan mezarın Herat şehrine yakın bir yerde kazılması ricasında bulundu. Onlar da kabul ettiler. Sultan bizzat namazında bulundu, tabutu omuzunda taşıdı. Kabri Herat'ta bayram yerinin kuzeyindedir. Buraya büyük bir imaret yapılmış ve meşhur bir ziyâretgâh halini almıştır. Kendisiyle teberrük edilmektedir.

ŞEMSEDDİN MUHAMMED b. ESED (kd. s.)

Zâhirî ilimlerde tabiatın iyi ve anlayışının mükemmel olması ile şöhret bulmuştur. Buyurmuştur ki:

– Tahsil yıllarında bende Cenab-ı Hakk'ın yoluna sülûk arzusu çok kuvvetli idi. O zaman Şeyh Zeynüddin Hâfî hazretleri (kd.s.) tâliblerini irşad ve müridlerini terbiye ile meşguldü. Birgün meclisine gittim. Bir cemattan biat alıyor, onlara tövbe ettiriyor ve zikir telkin ediyordu. Dervişlerin adetidir. Biat ederken şeyh bir dervişin elini tutunca bazıları o dervişin eteğini tutar. Diğerleri de bu ikincilerin eteğini tutarlar. Gelip gittikçe ben de onlardan bazılarının eteğini tutardım. Bu meclislerden çıkıp tahsilimi yaptığım medresedeki odama gelince de zikr ile meşgul olurdum. Giderek zikrin tesirinin arttığını gördüm. Sonunda gönlüm tamamen sülûk yolun bağlandı ve tahsilimi terk ettim.

Mevlânâ Şemseddin, Mevlânâ Bahâeddin Ömer ile çok sohbet etmiş ve erbainlere oturmuştu. Hak arasında onun müridi olduğu söylenirse de kendisi bu hususta bir şey dememiştir. Melvânâ Fahreddin Lûristânî'nin sohbetinde de bulunmuş ve Mevlânâ hazretleri elbisesini ona giydirmişti. Bu elbiseyi zaman zaman teberrüken giyerdi. Son olarak Mevlânâ Sa'deddin Kâşgârî ile sohbette bulunmuştur ki Mevlânâ Sa'deddin ona hürmet eder ve herkesten üstün tutardı.

Mevlânâ Câmî şöyle buyurmuştur:

– Birgün yolda onunla gidiyordum. Sözün gelişi olarak bana:

– Bu birkaç gün içinde bana öyle bir iş vâki olduki hiçbir zaman böyle bir şeyin olacağını düşünmüyor ve beklemiyordum

513 dedi. Özet olarak bana anlattıklarından onun cem' makamında bu-

lunduğunu anladım. İşin doğrusunu Allah (c.c.) bilir.

Ariflerden biri dedi ki:

Hak Teâlâ bir kuluna tecelli-i zâtı ile tecelli ederse o kulun bütün zât, sıfat ve fiilleri Cenab-ı Hakk'ın zâtının, sıfatlarının ve fiillerinin nurlarında yok olur. Kendisi bütün mahlûkatın müdebbiri, mahlûkatı da âdeta kendisinin uzuvları gibi görür. Mahlûkattan birine yakın olanı kendi nefsine de yakın bulur. Zâtını Cenab-ı Hakk'ın zâtında, sıfatını onun sıfatı, fiilini onun fiili bilir. Çünkü kendi varlığı tamamen ayn-ı tevhidde helâk olmuştur. İnsan için bu mertebenn ötesinde, makam-ı tevhidde, başka bir makam yoktur. Ne zaman rûhun basireti Hakk'ın zâtının cemâli müşâhadesi ile cezbeye tutulursa, eşya arasındaki farkları ayırt eden aklın nûru, o zât-ı kadîmenin nûrunun galebesi ile örtülür. Kadîmle hâdis arasını temyiz edemez. Zîra Hak gelince bâtıl zâil olur. Bu hâle makam-ı cem' derler.

Birgün yanında lezzetli bir kavun kestiler. Kavundan tadar tatmaz hemen ondan elini çekti. Sebebini sordular.

– Onun tadını almak beni bulunduğum hâlden uzaklaştırır, dedi.

Hâl ve vecd sahibi idi. Sema' sırasında hâli değişir, feryâd figân eder, onun bu hâli cemaate de sirayet ederek hoş vakit geçirirlerdi.

Ramazan 864 Temmuz 1460'da bir Cuma gecesi vefat etmiştir. Kabri Gâzergâh'ta, Hz. Şeyhülislâm (kd.s.)'ın kabrinin ayak ucundadır.

BAHÂEDDİN VELED
(kd. s.)

514 Bazıları Şeyh Necmeddin Kübrâ'nın sohbetinde bulunduğunu ve onun halifesi olduğunu söylemişlerdir. Adı Muhammed b. Hüseyin Ahmed Hatibî Kübrâ'dır (Hz. Mevlânâ'nın babasıdır.). Mü'minlerin Emiri Hz. Ebûbekr Sıddîk (r.a.)'ın torunlarındandır. Annesi Horasan padişahı Alâüddevle Alâeddin Muhammed b. Harzemşah'ın kızı idi. Hz. Risâlet (s.a.v.) ona rüyasında kızını Hüseyin Hatîbî'ye vermesini emir buyurmuş, nikâhtan dokuz ay sonra da Bahâeddin Veled doğmuştur.

Bahâeddin Veled iki yaşında iken babası vefat etti. Kendisi

temyiz çağına erince dinî ilimleri tahsil etti ve tasavvufla meşgul oldu. Bu vadide o derece kemâl sahibi oldu ki, Hz. Risâlet (s.a.v.) ona vâkıada *"Sultanü'l-ulemâ"* lâkabını verdi. Şöhreti iyice yayılıp âvam ve havassın başvurduğu kimse hâline gelince İmam Fahreddin Râzî gibi bazı âlimler onu çekemediler. Hükümdara karşı isyan edecek diye suçladılar. Bu iftira üzerine Belh'ten ayrıldı (Mevlânâ ve babasının Belh'ten ayrılmaları F. Râzî'nin vefatından sonradır.). O zaman Mevlânâ Celaleddin küçük idi. Bağdat yolunu takib ederek Mekke'ye gitmek istediler. Bağdat'a girince bazıları:

– Bunlar kimdir, nerden geliyor nereye gidiyorlar? diye sorunca, Bahâeddin Veled:

– Allah'tan geliyor Allah'a gidiyor, güç ve kuvvet ancak Allah'ındır, buyurdu. Bu sözü Şeh Şihâbeddin Sühreverdî hazretlerine ulaştırdılar. Bunu duyan Sühreverdî:

– Bu Bahâeddin Belhî'den başkası değildir, dedi ve hemen karşılamaya gitti. Mevlânâ Bahaeddin'in yanına varınca katırından indi. Onun dizini öptü ve hânkâha davet etti, fakat o:

– Mevâliye (âlimlere) medrese daha münasiptir, diyerek Mustansıriyye medresesine gitti. Şeyh hazretleri kendi eliyle onlara hizmet etti. Üçüncü gün tekrar Mekke-i Mükerreme'ye doğru yola çıktılar.

Mekke'den dönüşlerinde Anadolu'ya geldiler. Dört yıl Erzincan'da, yedi yıl Lârende'de oturdular. Oğlu Mevlânâ Celaleddin hazretleri on sekiz yaşında iken Lârende'de evlendi. 623/1226 yılında Sultan Veled doğdu. Sultan Veled büyüdüğü zaman onu Mevlânâ Celâleddin ile birlikte görenler onları kardeş zannederlerdi. Daha sonra Selçuklu Sultanı onları Lârende'den Konya'ya davet etti. Kabri Konya kalesinin dışında, Mevlânâ Celâleddinin türbesinde-
515 dir. Sandukası ceviz ağacından yapılmıştır. Meşhur bir ziyâretgâhtır.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin yakın müridlerinden Celâleddin isfehsâlâr, ki Mevlânâ'nın menkîbelerini toplamıştır, şöyle yazmıştır: Hz. Sultanü'l-ulemâ Şam'dan Erzincan'a geldi ve Hânkâh-ı İsmetiyye'ye indi. Sultan Alâaddin Keykubâd'ın halası ve Melik Sa'îd Fahreddin'in zevcesi olan Tâc Mülk Hâtun ona pek çok hizmetlerde bulunduktan başka Erzincan'da kalmaları için de çok ısrar etti. Fakat kabul etmediler. Orada fazla durmayıp ayrıldılar ve Erzincan'ın Akşehir isimli kasabasına geldiler. Kışın orada kaldılar.

Daha sonra Rûm'a yöneldiler. Sultan Alâaddin durumundan haberdar olunca elçiler gönderip onları Konya'ya davet etti. Daveti kabul edip Konya ovasına geldiklerinde, Sultan bütün devlet erkânı ve şehir halkı ile onları karşılamaya gitti. Buluştuklarında atından inerek Sultanü'l-ulemâ'nın elini öptü, atının önünden bir müddet yürüdü. Sonunda Bahâdır Veled'in ısarrı ile yeniden atına bindi. Böylece şehre girdiler ve vefatına kadar zaman zaman Bahâeddin'in meclislerinde bulundu. Lâmiî'nin eki].

BURHÂNEDDİN MUHAKKIK (kd. s.)

Hz. Hüseyin'in soyundandır. Tirmizli idi. Mevlânâ Bahâeddin Veled'in terbiyesinden geçmiş ve ona mürid olmuştu. Müşrif-i havatır (insanın hatırından geçenleri bilen) olduğu için Horasan ve Tirmiz'de Seyyid-i Sırdân (sır bilen seyyid) adıyla meşhur olmuştu.

Mevlânâ Bahâeddin Veled'in vefat ettiği gün Tirmiz'de bir cemaatla oturuyordu. Birden:

– Eyvah, hocam ve şeyhim Bahâeddin hazretleri bu âlemden göçtü, dedi. Birkaç gün sonra da Mevlânâ Celâleddin'i terbiye etmek üzere Konya'ya doğru yola çıktı.

Mevlânâ hazretleri dokuz yıl onun hizmetinde bulundu. İrşad ve terbiyesi altında yetişti. Bazıları Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî'nin Anadolu'ya Seyid Burhâneddin'i görmek için geldiğini söylemişlerdir. Sühreverdî onunla karşılaştığında Seyyid hazretleri kül üstünde oturuyordu. Yerinden kalkmadı. Şeyh uzaktan ona saygı göstererek oturdu. Aralarında hiç konuşma geçmedi. Müridlerinden biri Şeyh'e:

– Susmanızın sebebi nedir? diye sordu. Şeyh buyurdu ki:

– Ehl-i hâl önünde kâl dili değil hâl dili gerektir.

– Onu nasıl buldunuz? diye sordular.

– Muhammedî hakikatlar ve mâna incileri bakımından hem çok açık hem gâyet kapalı dalgalı bir denizdir, buyurdu.

Şeyh Selâhaddin hazretleri (kd.s.) Seyyid Burhâneddin'in müridlerinden idi. Seyyid:

516 – Hâlimi Şeyh Selâhaddin'e, kâlimi Mevlânâ'ya bağışladım,

buyurmuştu. Mübarek kabri Dârü'l-feth Kayseri'dedir. Allah'ın selâm ve tahiyyâtı onun ve bütün sâlih kullarının üzerine olsun.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ (kd. s.)

6 Rebiülevvel 604/30 Eylül 1207 tarihinde Belh'te doğmuştur. Derler ki; Mevlânâ hazretlerine beş yaşından beri, suver-i rûhanî ve eşkâl-i gaybî, yâni İzzet kubbeleri içinde gizlenen sefere-i melâike ve Berere-i cin ve havass-ı nâs (veliler) görünür ve temessül ederlermiş. Mevlânâ Bahâeddin Veled'in eli ile yazılmış bir vesîkaya göre Celâleddin Muhammed Belhî, Belh şehrinde altı yaşında iken, bir Cuma günü bazı yabancı çocuklarla evlerinin damı üstünde koşuyorlarken o çocuklardan biri diğerine:

– Gel bu damdan şu dama atlayalım, demiş. Bunu duyan Celâleddin Muhammed:

– Böyle şeyler köpeklerle kedilerin işidir. Bunlarla uğraşanlara yazıklar olsun. Eğer gücünüz yetiyorsa gelin sizinle göğe doğru uçalım, deyip gözden kaybolmuş. Bunun üzerine çocuklar bağırıp çağırmışlar. Bir müddet sonra rengi değişmiş, gözü dönmüş olarak geri dönen Celâleddin onlara şöyle demiş:

– Sizinle konuştuğum sırada yeşil elbiseli bir topluluk gördüm. Beni aranızdan alıp göklere çıkardılar ve bana melekût âlemini gösterdiler. Feryâd ve fîgânınız göğe çıkınca beni tekrar buruya getirdiler.

Rivayete göre o, yıl boyunca üç dört günde bir iftar ederdi. Mekke'ye giderken Nişâbur'da Şeyh Ferîdüddin Attar'ı sohbetinde bulunmuştu. Şeyh ona Esrâr-nâme adındaki kitabını vermiş, o da bu kitabı devamlı yanında bulundurmuştur.

Mevlânâ şöyle demiştir:

Ben âşıkların bakıp durdukları bir cisim değilim. Belki ben müridlerin gönlündeki kendi sözlerinden ortaya çıkan zevk ve neşeyim. Allah, Allah! Ne zaman o demi (vakti) bulur, o zevki tadarsan bunu ganimet bil ve şükürler et ki o benim.

– Mevlânâ'nın huzurunda şöyle dediler:

– Filân zat can ü gönülden hizmetinizde olduğunu söylüyor.

– Sus! İnsanların içinde bu çeşit yalan vardır. Erenlerin hizmetinde olacak can ve gönül onda ne gezer! buyurdu. Sonra yüzünü Çele-

bi Hüsameddin'e çevirdi ve: Allah Allah, evliyânın halka diz dize oturması gerekir ki bunun (ilahî) yakınlığı büyük tesiri vardır. Şiir:

517 *Gerekmez ondan olmak bir nefes dûr*
Ki eyler cânını ol bu'd bî nûr
Beher hâl onunla eyle sohbet
Ki kurbundan doğar mihr ü muhabbet

Buyurmuştur ki:

Yeryüzünden yukarıya doğru uçan bir kuş, göğe erişemezse de yukarıya doğru uçtukça o ölçüde aşağıdaki tuzaklardan uzaklaşır ve onlardan emin olur. Derviş olan bir kimse de dervişliğinikemâle uluştırmak için çalışır. Başaramazsa bile, yine de, halk ve esnaf zümrelerinden daha üstün olur. Dünya sıkıntılarından kurtulur ve rahata kavuşur. Yükü hafif olanlar kurtuldu, ağır olanlar helâk oldu.

Bir adam Mevlânâ hazretlerinin yanına gelerek, hizmette kusur ettiği için özür dilemeye başladı. O:

– Özür dilemeye lüzum yok. Çünkü başkaları senin gelmenden minnettar, biz ise gelmemenden dolayı minnettarız, buyurdu.

Dervişlerden birisini üzgün ve sıkıntılı gördü.

– Sıkıntı bu âleme gönül bağlanmaktan doğar. Ne zaman bu dünyadan kurtulur ve kendini yok bilirsen, gördüğün renklerin, tattığın lezzetlerin seninle bâki kalmayacağını düşünürsen, nereye gidersen git hiçbir zaman sıkıntı duymazsın, dedi.

Yine buyurdular ki:

– Âzâd-merd başkalarının kendisine yaptıklarından incinmeyen kimsedir. Civanmerd de cezaya müstahak olanları affedendir.

Mevlânâ Sirâceddin Konevî'nin ki devrinin ileri gelenlerinden idi, Mevlânâ Celâleddin ile arası açıktı. Ona, Mevlânâ'nın: "Yetmiş üç mezheb ile beraberim", dediğini naklettiler. Garazından dolayı Mevlânâ'nın huzurunu kaçırmak ve ona hürmetsizlik etmek istedi. Güvendiği talebelerinden birini ona gönderdi ve topluluk içinde Mevlânâ'dan böyle bir şey söyleyip söylemediğini sormasını istedi. Ayrıca ona:

– Eğer ikrar ederse hakaret et, söv say, diye tenbih etti.

Talebe Mevlânâ'ya gelerek:

– Siz "yetmiş üç mezheb ile beraberim" demişsiniz, doğru mu? diye sordu.

– Her zaman söyleyip duruyorum, cevabını alınca Mevlânâ'ya ağzına geleni söylemeye, hakaret etmeye başladı. Mevlânâ güldü ve:

– Şu söylediklerinle de beraberim, dedi. Talebe utandı ve oradan uzaklaştı.

Şeyh Rükneddin Alâüddevle demiştir ki:

– Mevlânâ'nın bir sözü benim çok hoşuma gidiyor. O, her zaman hizmetçiye:

– Evde bir şey var mı? diye sorar, eğer hizmetçi:

– Hayır, hiçbir şey yok, derse rahatlar ve şükürler ederek:

– Allah'a hamd olsun ki bugün evimiz Peygamber (s.a.v.)'in evine benzedi, derdi. Eğer hizmetçi:

518 – Mutfakta her şey hazır, derse üzülür ve:

– Bu evden Firavn kokusu geliyor, derdi.

Mevlânâ meclislerinde nâdir haller dışında aslâ çerağ yağından başka bir şey yakmazdı. Şem' beylerin, çerağ yağı fakirlerindir, derdi.

Birgün meclislerinde Şeyh Evhadüddin Kirmânî'den söz ediliyordu. Birisi onun hakkında:

– Şahid-baz idi fakat pâk-baz idi. Yakışıksız iş yapmazdı, dedi.

– Kâşki yapsaydı da terk etseydi, buyurdu. Beyit:

Bî nihayettir bu menzil ey refîk
Rûz u şeb gitmek gerek oldur tarîk

Birgün:

– Rübab sesi cennet kapısının gıcırtısıdır ki bu onu duyarız, buyurdu. Bir münkir:

– Biz de o sesi duyuyoruz. Niçin Mevlânâ hoşlandığı halde biz hoşlanmıyoruz? dedi. Mevlânâ hazretleri buyurdu ki:

– Hâşâ ve kellâ! Hiç te öyle değil! Bizim duyduğumuz cennet kapısının açılma, onun işittiği ise kapanma sesidir.

Yine Mevlânâ şöyle dedi:

– Birisi bir dervişin halvetine geldi ve ona:

– Niçin burada yalnız başına oturuyorsun? diye sordu. Derviş:

– Sen geldin yalnız kaldım, çünkü beni Hakk'dan ayırdın, dedi.

Şeyh Sadreddin hazretlerinin de hazır bulunduğu bir toplulukta

Mevlânâ'ya imamlık yapmasını teklif ettiler. O:

– Biz abdal kişileriz. Her yere oturur kalkarız. İmamete erbabı tasavvuf ve temkin lâyıktır, dedi ve Şeyh Sadreddin'e imam olması için işaret etti. O da imam oldu. Bunun üzerine Mevlânâ:

– Kim mütetaki bir imamın arkasında namaz kılarsa Peygamber'in arkasında namaz kılmış gibi olur, buyurdu.

Mevlânâ hazretleri sema' yapıyordu. O sarada bir dervişin aklından "Fakr nedir?" diye sormak geçti. Mevlânâ sema' esnasında şu rubâiyi okudu:

Cevher fakr'dır, fakr'dan başkası arazdır.
Fakr şifâdır, fakr'dan başkası marazdır.
Bütün âlem bir aldanış ve kanmadan ibarettir.
Esas sır ve maksat âlemdeki fakr'dır.

Ondan:

– Dervişler günah işler mi? diye sordular.

– Evet, acıkmadan, iştahsız yemek yemek büyük günahtır, diye cevap verdi.

Yine o:

– Sohbet aziz ve kıymetli bir şeydir. Kendi cinsinizden başkası ile dostluk kurmayınız, demiş ve devamla: Bu konuda Hazret-i Hüdâvendim Şemseddin Tebrîzî: "Makbûl müridin alâmeti asla yabancılarla sohbet etmemektir. Eğer derviş farkına varmadan yabancıların sohbetinde bulunursa o mecliste; münâfık mescitte, çocuk mektepte, esir zindanda oturuyormuş gibi oturmalıdır", buyurmuştur, dedi.

519 Son hastalığında müridlerine şöyle demişti:

– Benim gidişimden dolayı üzümeyin. Mansûr'un nûru yüz elli yıl sonra Ferîdüddin Attar'ın rûhunda tecellî etti ve onun mürşidi oldu. Hangi durumda olursanız olun benimle olunuz ve beni hatırlayınız ki her ne durumda olursam olayım size yardım edeyim.

Yine buyurdular ki:

– Dünyada biri banabiri size âit iki bağım, bedinime, bir de size bağlıyım. Ne zaman Hakk Teâlâ'nın inayeti ile ferd ve mücerred olur ve âlem-i tecrid ve tefrid bana yüz gösterirse bedenime ait olan bu bağ da size yönelir ve ben Allah Teâlâ'nın inayeti ile ferd ve mücerred olurum (Bedene olan bağlılığım sonra erince, o

bağlılıkta size yönelir. Sadece sizinle ilgilerim).

Şeyh Sadreddin hazretleri, hastalığında onu ziyârete geldi ve:

– Allah âcil şifalar versin, derecenizi artırsın. Sıhhat bulmanızı ümit ve temenni ederim. Çünkü siz herkesin cânısınız, dedi. Bu sözler üzerine Mevlânâ şöyle buyurdu:

– Bundan sonra allah şifalar versin sözü sizin olsun. Çünkü şu anda âşık ile ma'şûk arasında kıldan bir gömlekten başka bir şey kalmamıştır. Siz nûrun nûra kavuşmasını istemez misiniz? Beyit:

O hayâl ve ben bedenden dûr olam
Müntehay-ı vasla dek mesrûr olam

Şeyh müridleriyle ağladı. Mevlânâ şu gazeli okudu:

Gönlümde oturan padişah kim? Bunu sen nerden bileceksin?

Mevlânâ müridlerine şöyle vasıyyette bulundu:

– Size gizli ve açık her yerde Allah'a itaat etmenizi, az yemenizi, az uyumanızı, az konuşmanızı, günahlardan uzak durmanızı, namaz ve oruçta devamlı olmanızı, şehevâtı devamlı terk etmenizi, herkesin yükünü yüklenmenizi, sefihlerin ve avamın meclislerinde bulunmamanızı, sâlih ve kerîm olanlarla dostluk kurmanızı vasıyyet ediyorum. İnsanların en hayırlısı halka faydalı olan kimsedir. İnsanların en hayırlısı halka faydalı olan kimsedir. Sözün en hayırlısı da kısa ve özlü olandır. Hamd tek olan Allah'a aittir.

– Size halîfe olmay akim lâyıktır? dye sordular.

– Çelebi Hüsameddin, diye cevap verdi. Aynı soruyu üç kere tekrarladılar, her defasında aynı cevabı verdi. Dördüncü deta:

– Sultan Veled için ne buyurursunuz, dediler.

– O pehlivandır, vasıyyete ihtiyacı yoktur, buyurdu. Çelebi Hüsameddin:

Namazınımız kim kıldırsın? diye sordu.

Şeyh Sadreddin kıldırsın, dedi. Arkasından; "Yâranımız bu taraftan çeker, Mevlânâ Şemseddin o taraftan davet eder. "Ey kavmim, Allah'ın davetine icabet edin (Ahzâb (46/31). Çaresiz gitmek gerek", buyurdu.

5. Cemâziyelâhir 672/17 Aralık 1273 günü gurûb vakti vefat etti.

Şeyh Müeyyeddüddin Cendî'ye:

– Şeyh Sadreddin Mevlânâ hakkında ne düşünür? diye sordular.

520 – Vallahi bir gün, Şemseddin Ebkî, Fahreddin Irakî, Şerefüddin Mevsılî, Şeyh Seyyid Ferganî vs. gibi yakın dostlarla oturuyordu.

Mevlânâ'nın hâl ve makamından söz açıldı. Hz. Şeyh:

– Eğer Bâyezid ve Cüneyd bu devirde yaşasalardı ona hizmet etmeyi cana minnet bilirlerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in başkumandanı odur. Biz onun tufeylileri olup bundan zevk duyarız, buyurdu.

Bu söz bütün dostların hoşuna gitti. Bundan sonra Şeyh Müeyyedüddin:

– Ben de o sultanın duâsına muhtac olanlardanım, dedi ve şu beyti okudu:

Var ise ulûhiyetten halk içre eğer sûret
Bî-şek ü kinâyet hod ol sûret-i Hakk sensin

ŞEMS-İ TEBRÎZÎ (kd. s.)

Hz. Mevlânâ onun ünvânını: "Çok aziz efendim, hayra davet eden, ruhların özü, mişkât, zücâc ve misbâhın sırrı, Hakk'ın ve dinin güneşi, öncekiler ve sonrakiler içinde Allah'ın nûru", diye yazmıştır.

Şemseddin Tebrîzî (Şems-i Tebrizî) demiştir ki:

– Henüz mektebe gidiyordum, daha bülûğa ermemiştim. Kırk gün geçerdi ve Muhammedî sîretin aşkından yemek yeme arzusu duymazdım. Eğer yemekten söz eden olursa el ve baş işaretleri ile sustururdum.

Şeyh Ebû Bekr Tebrîzî'nin (Tebrizli Seleci) müridi idi. Bazıları onun için Şeyh Rükneddin Sencâsî'nin mürididir demişlerdir. Belki de hepsinin sohbetine erişmiş, terbiyeleri ile yetişmiştir ki, Şeyh Evhadüddin Kirmânî dahi onun müridlerinden idi, bazıları da Baba Kemal Cendî'din müridi olduğunu söylerler. Bunlardan her birine müridlik etmiş, hepsinden terbiye görmüş olabilir.

Ömrünün son yıllarında hep seyahat yapar ve siyah keçe giyerdi. Gittiği yerlerde kervansaraylara inerdi. Rivayete göre Bağdat'a gelince Şeyh Evhadüddin Kirmânî'yi buldu. Ona:

– Ne yapıyorsun? diye sordu. Şeyh:

– Ayı su leğeninde görüyorum, dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Şemseddin:

– Eğer boynunda çıban yoksa ne diye gökyüzünde görmüyorsun? karşılığını verdi.

Rivâyete göre Şemseddin Tebrîzî Baba Kemal'in sohbetinde bulunduğu sırada, Şeyh Fahreddin Irakî de, Şeyh Bahâeddin Zekeriyya'nın emriyle, orada bulunuyor ve kendisine yüz gösteren her feth ve keşfi nazım ve nesir halinde ifade ve izhar ediyordu. Bu durum Baba Kemâl'in dikkatini çekti. Çünkü Şeyh Fahreddin'in aksine Şeyh Şemseddin hiçbir şey izhar etmezdi. Birgün Baba Kemâl:

– Oğlum Şemseddin, Fahreddin'in açıklayıp durduğu esrar ve hakikatlerden senin hâtırına bir şey gelmiyor mu diye, sordu. Şemseddin:

521 – Ondan dah açok esrâr ve hakikat müşahade ediyorum. Fakat onun bildiği ıstılahları bilmediğimden müşahadelerimi onun gibi ifade edebilme gücünü kendimde bulamıyorum, dedi. Baba Kemâl buyurdu ki:

– Hakk sübhânehu ve teâlâ sana öyle bir akradaş nasib etsin ki, evvelîn ve âhirînin marifet ve hakikatlerini, senin adına izhar etsin. Hikmet ırmakları onu kalbinden diline aksın, harf ve ses elbisesine bürünsün. O elbisenin süs ve nakışları da sana ait olsun.

Rivayete göre Mevlânâ Şemseddin 642/1244 yılında, yolculuk sırasında Konya'ya geldi, Şeker-rîz'ler hanına indi. Mevlânâ Celâleddin o sırada ilim öğretmekle meşguldü. Birgün seçkin bir cemaatle medreseden çıktı. Şeker-rîz'ler hanının önünden geçerken Şemseddin Tebrîzî önüne çıkıp Mevlânâ'nın merkebinin dizginini tuttu ve:

– Ey müslümanların imamı! Bâyezid mi büyüktür yoksa Mustafa (s.a.v.) mı? diye sordu. Mevlânâ demiştir ki:

– Bu sorunun heybetinden sanki yedi kat gök birbirinden ayrıldı ve yere döküldü. Bir büyük ateş içimden yükseldi beynime vurdu ve gördüm ki oradan bir duman tâ arşa yükselmiş! Ondan sonra cevap verdim: Mustafa (s.a.v.) dünyadakilerin en üstünüdür. O makam Bâyezid'in yeri değildir.

– Öyleyse Mustafa (s.a.v.)'nın: Seni hakkıyla bilmedik, buyurması ile, Bâyezid'in: Kendimi tesbih edirim. Şânım ne kadar yücedir. Ben sultanların sultanıyım, demesinin mânası nedir?

– Bâyezid'in susuzluğu bir yudum içince geçti. Kandığından dem vurdu, İdrâk bardağı doldu. O nûr onun evinin penceresine kadar dolmuştu. Fakat Mustafa (s.a.v.)'da büyük bir susuzluk vardı. Susuzluk susuzluk üzerine gelmiş ve mübarek göğsü, "(Ey Rasûlüm) senin saadetin için, göğsünü (hikmetle doldurup) geniş-

letmedik mi?" (İnşirah (94/1), mealindeki âyetin de işaret ettiği gibi. "Arzullah-i vâsı'a" olmuştu. Bunun için mecburen susuzluktan söz etti ve her gün kurbetin artmasını niyaz edirdi.

Şeyh Şemseddin bir nârâ attı ve yere düştü. Mevlânâ katırından aşağıya indi. Talebelerine onu medreseye götürmelerini söyledi. Şems kendisine geldiğinde mübarek başını Mevlânâ'nın dizine koydu, sonra onu elinden tutup götürdü. Bir halvette üç ay savm-i visâl ile oturdular ve asla dışarıya çıkmadılar. Onların yanın agirmeye kimse cesaret edemiyordu.

Bir gün Şemseddin Mevlânâ'dan bir mahbûbe istedi. Mevlâ-
522 nâ gitti hareminin, yani hanımının, elinden tutup getirdi. Şemseddin buyurdu ki:

O benim candan kardeşimdir. Nazenin oğlan isterim.

Mevlânâ derhal Sultan Veled'i getirdi. Şems:

– Bu benim oğlumdur. Eğer biraz şarap olsaydı neşelenirdik, buyurdu. Mevlânâ dışarı çıktı. Yahudiler mahallesinde bir testi şarap doldurup getirdi.

Şeyh Şemseddin buyurdu ki:

– Ben Mevlânâ'nın bağlılık derecesini ve meşrebinin genişliğini imtihan ediyorum. Bu konuda deliklerinden de fazla imiş.

Buyurmuştur ki:

– Şeyhlere hadiste geçen vakit devamlı olur mu? diye soruyoruz. Onlar:

– Hayır, devamlı değildir, diyorlar.

Yine o:

– Bir şahıs ümmet-i Muhammeden bir dervişe:

– Allah sana cemiyyet (gönül huzuru) versin, diye duâ etti. Derviş:

– Hey, hey! Bana öyle duâ etme! Bana, "Yâ Rab, ondan cemiyyeti al ve tefrika ver", diye duâ et ki cemiyyette âciz olup duruyorum, dedi.

Şemseddin Tebrîzî ona şu cevabı verdi:

– Birisi; "Helâda Hakk adını anmak ve Kur'an okumak câiz değildir, meğer ki alçak sesle ola." dedi. Dedim ki; Ne yapayım, bunu yapmadan edemiyorum. Padişah attan inmiyor, zavallı at ne yapsın!

Bazılarının anlattığına göre Şemseddin Tebrîzî Konya'ya ge-

lince Mevlânâ'nın meclisine gitti. Mevlânâ bir havuzun yanında oturuyordu. Önünde birkaç tane kitap vardı. Şems-i Tebrizî sordu:

– Bu kitaplar nedir? diye sordu. Mevlânâ:

– Buna kîl ü kâl derler. Senin bunlarla ne işin var? dedi. Şemseddin bütün kitapları alıp suya attı. Hz. Mevlânâ çok üzüldü ve:

– Behey derviş neyaptın! O kitaplardan bazıları babamın notları idi ki, bulmak mümkün değildir, dedi. Şeyh Şemseddin elini suya sokup o kitapları bir bir sudan çıkardı. Hiç birisi ıslanmamıştı. Hz. Mevlânâ:

– Derviş bu ne sırdır? diy esorunca, Şemseddin:

– Bu zevk ve hâldir. Sen bundan ne anlarsın! dedi. Sonra birbiri ile sohbete başladılar.

Bir gece Hz. Mevlânâ ile Şemseddin Tebrîzî bir halvette oturmuşlardı. Birisi kapının dışından Şemseddin'e dışarı çıkması için işaret etti. Hemen yerinden kalktı ve Mevlânâ'ya:

– Beni öldürmek için çağırıyorlar, dedi. Bir müddet bekledikten sonra Hz. Mevlânâ:

– "Dikkat ediniz ki, hem yaratmak, hem emretmek ona mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah, ne kadar yücedir!" (A'raf (7/56) mealindeki âyeti okudu.

Yedi kişi sözleşmiş dışarıda pusu kurmuşlardı. Bıçaklarla Şeyhe saldırdılar. Şeyh bir nârâ attı, öyle ki yedi kişi kendilerinden geçip yere düştüler. İçlerinden birisi Hz. Mevlânâ'nın ortanca oğlu
523 Alâaddin Muhammed idi. "O senin âilenden değildir" (Hûd 11/46), mührü ile mühürlenmişti. Suikastçılar kendilerine gelince yerde birkaç damla kandan başka bir şey göremediler. O günden bu güne o mânâ sultanından bir iz bir nişâne görülmedi. Bu iş 645/1247 yılında vukû bulmuştur. O alçaklar da kısa zamanda birer belâya uğrayıp helâk oldular. Alâaddin Muhammed de bir acâib hastalığa yakalınıp o günlerde öldü. Hz. Mevlânâ onun cenâzesine gitmedi. Bazıları:

– "Şeyh Şemseddin, Mevlânâ Bahâeddin'in yanında medfundur", demişlerdir.

– "Onu öldürenler kendisini bir kuyuya attılar", diyenler de vardır. Bu son görüşü benimseyenlerin rivâyetine göre, bir gece Sultan Veled onu rüyasında gördü. Şemseddin: "Filân kuyuda yatıyorum.", diye ona işaret etti. Sultan Veled gece yarısı yakın dostları ile toplanıp onu kuyudan çıkardılar ve mvlânâ'nın medresesinin

bânisi olan Emîr Bedreddin'in yanına defn ettiler. Doğrusunu Allah bilir.

SELÂHADDİN ZERKÛB, KONEVÎ (kd.s.)

Başlangıçta Seyyid Burhaneddin Muhakkık'ın müridi idi. Birgün Hz. Mevlânâ kuyumcular çarşısından geçiyordu. Onların çekiç seslerinden Mevlânâ'ya bir hâl vâki oldu ve semâya başladı. Şeyh Selâhaddin bir ilhamla dükkanından dışarı çıktı ve Mevlânâ'nın ayağına baş koydu. Mevlânâ onu kaldırıp çok iltifat etti. O gün öğle namazından tâ ikindiye kadar Mevlânâ sema' yaptı ve şu gazeli okudu:

Şu kuyumcu dükkanından bir hazine ortaya çıktı.
Ne güzel sûret, ne güzel mânâ, ne güzellik, ne güzellik.

Şeyh Selâhaddin dükkanını yağmalayın, dedi yağmaladılar. Bu suretle o da iki cihandan kurtuldu. Mevlânâ'nın sohbetini her şeye tercih edip tasavvuf yoluna girdi. Hz. Mevlânâ Şemseddin ile yaptığı aşk pazarlığını onunla yapmaya başladı. On yıl kadar onunla sohbet edip beraber oldular.

Birgün Hz. Mevlânâ'ya:

– Ârif kimdir? diye sordular. Dedi ki:

– Ârif o kimsedir ki, sen sustuğun halde o senin sırrından söz eder. Selâhaddin işte böyle bir adamdır.

Sultan Veled buluğ çağına erince Hz. Mevlânâ onu Şeyh Selâhaddin'in kızı ile evlendirdi. Ârif Çelebi o kızdar doğdu.

Hz. Selâhaddin Konya'da, Mevlânâ Bahâeddin'in yanında medfundur (kd.s.).

ŞEYH HÜSÂMEDDİN HASAN b. AHÎ TÜRK (kd.s.)

524 Şeyh Selâhaddin vefat edince Mevlânâ bütün sevgisini Çelebi Hüsâmeddin'e bağladı. Onu kendisine halife seçti. Onunla aşk pazarlığını yeniden kurdu. Mesnevî'nin yazılmasına da Çelebi Hüsâmeddin sebep oldu. Şöyle ki; Mevlânâ'nın müridlerinden, Hakîm Senâî'nin *İlâhînâme*'si ile Ferîdüddin Attar'ın *Mantıku't-*

tayr ve *Musîbetnâme* adındaki kitaplarına meylettiklerini, onları okuduklarını gördü. Hz. Mevlânâ'ya gelerek ona:

– Esrâr-ı gazeliyât çok oldu. Senâî'nin İlâhînâme'si veya Mantıku't-tayr tarzında manzum bir kitap yazılsa dostlara bir lütuf ve hatıra olur, diye rica etti. Hz. Mevlânâ hemen kuşağından bir kâğıt çıkardı. Çelebi Hüsâmeddin'e verdi. O kağıda Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti:

Dinle neyden çün hikâyet etmede'den itibaren
Vesselâm sözü kısa kesmek gerek'e kadar yazılmıştır.

Bundan sonra Hz. Mevlânâ buyurdu ki:

– Sizin içinizden bu istek geçmeden önce gayb âleminden gönlüme böyle bir kitap yazmak hakkında bir mânâ ilkâ olundu.

Böylece büyük bir dikkatle Mesnevî'yi yazmaya başladılar. Zaman zaman öyle olurdu ki akşamdan sabaha kadar Hz. Mevlânâ söyler, Çelebi Hüsâmeddin yazardı. Sonunda yazılanların tamamını yüksek sesle Mevlânâ'ya okurdu. Birinci cilt tamam olunca Çelebi Hüsâmeddin'in zevcesi vefat etti. Yazmaya ara verildi. İki yıl sonra Çelebi Hüsâmeddin tekrar tam bir bağlılıkla Mevlânâ'ya hizmete başladı. Mesnevî'nin devamını yazmak diledi. İkinci cildin başında bu duruma işaret edilmiştir:

Bir müddet bu Mesnevî gecikti.
Kanın süt olması için mühlet gerekti.

Bundan sonra kitap bitinceye kadar Mevlânâ söyledi Çelebi Hüsâmeddin yazdı.

Bir gün Çelebi Hüsâmeddin: Arkadaşlar, Efendimizin Mesnevî'sini okuyup ehl-i huzûr onun nûrunda müstağrak olunca görüyorum ki bu durumda gayb ehli ellerinde çomaklar ve kılıçlar hazır bekler ve her kim ihlas ve samimiyetle dinlemezse imânının kökünü ve dininin dallarını keserler. Cehenneme götürürler, dedi.

Bunun üzerine Hz. Mevlânâ:

– Gördüğünüz gibidir, buyurdu.

Bu nefesin ve bu mânânın düşmanı, mânâ âleminde cehenneme baş aşağı düştü. Ey Hüsâmeddin sen onun hâlini gördün. Allah onun ettiklerinin karşılığını verdi.

525 (Lâmiî der ki: Mevlânâ Câmî (rh.a.) ölüm tarihini yazmıştır. Yalnız *Menâkıb-ı Hz. Mevlânâ*'da yazıldığına göre Çelebi Hüsâmed-din 12

yıl (?) Mevlânâ'ya halîfe olmuş ve tâlibleri irşad ile uğraşmış, 684/1285 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Hz. Mevlânâ'nın nurlu mezarlarına yakın bir yere defn olunmuştur, mezarı meşhur ve ma'ruftur. Şimdi bir türbede kubbeleri birbirine bitişik fakat mezarlarının arası açık yatarlar. Yine o kitapta Çelebi Hüsâmeddin'in nesebi: "Ben kürt olarak akşamladım arap olarak sabahladım", diyen ârif şeyhe ulaşır, denilmiştir.)

SULTAN VELED (kd. s.)

Seyyid Burhaneddin Muhakkık ve Şeyh Şemseddin Tebrizî'ye çok hizmet etmiştir. Kayınpederi olan Şeyh Selâhaddin'e de çok bağlılığı vardı. 11 yıl (?) Çelebi Hüsameddin' babasının yerine halife yaptı. Yıllarca pederinin sözlerini fasîh bir dille açıkladı. Kendisinin Hakîm Senâî'nin *Hadîka*'sı vezninde yazılmış bir *Mesnevî*si vardır ki maarif ve esrarla doludur. Hz. Mevlânâ pek çok kere ona:

– Beden (zâhir) ve huy (bâtın) yönünden bana insanların en çok benzeyenisin, demiştir. Gerçekten kendisini çok severdi.

Derler ki medresesinin duvarına iri bir kalemle:

– Bahâeddin iyi talihlidir. Güzel yaşadı güzel ölecektir. Doğrusunu Allah bilir, diye yazmıştır. Birgün Mevlânâ onu okşayıp dedi ki:

– Bahâedin, benim bu dünyaya gelmemin sebebi sensin. Senin söylediğin bu sözlerin hepsi benimdir. Sen benim fiilimsin.

Başka bir gün Hz. Mevlânâ ona şöyle dedi:

– Şam'a git. Mevlânâ Şemseddin'i ara. Beraberinde çok altın ve gümüş götür. O sultanın ayakkabısına koy ve ayakkabıyı Anadolu'ya doğru çevir. Şam'a vardığın zaman, Salihiye'de meşhur bir kervansaray var, doğru oraya git. Onu orada güzel bir Frenk delikanlısı ile satranç oynarken bulacaksın. Eğer gâlip gelirse altın alır. Yok eğer mağlûb olursa delikanlı Şems'i tokatlar. Sakın onun bu hareketine kızma, çünkü o delikanlı Allah'ın velilerindendir. Fakat kendisini bilmez. Şems ona âşinalık göstermek ve ona kendisini bildirmek istemektedir.

Sultan Veled Şam'a gidince Şeyh Şemseddin'i o kervansarayda buldu. Haber verilen delikanlı ise satranç oynuyordu. Sultan Veled ve arkadaşları derhal Şems'in önünde baş koydu ve hür-

met gösterdiler. Frenk delikanlısı bu durumu görünce onun büyüklüğünü anladı ve kendi edepsizliğinden utandı. Başını açıp iman
526 getirdi. İnsaf makamında durarak bütün malını yağmalatmak istedi. Mevlânâ Şemseddin mâni oldu ve dedi di: Sen yine Frengistan'a git. O diyarın azizlerini şereflendir ve o cemaata kutb ol.

Daha sonra Sultan Veled getirdiği altın ve gümüşü Mevlânâ Şemseddin'in ayakkabısına koydu. Ayakkabıyı Anadolu'ya doğru çevirdi. Hz. Mevlânâ ve diğer Anadolu'daki ihlas sahipleri dili ile onu o tarafa davet ettiler. O da kabul etti. Sultan Veled Mevlânâ Şemseddin'i atına bindirdi. Kendisi de yaya olarak atın yanında yürümey başladı. Şeyh Şemseddin:

Bahâeddin ata bin, dedi. O baş kesip:

– Padişah atlı kul atlı, bu hiç uygun düşer mi? dedi. Şam'dan Konya'ya kadar atının yanında yaya olarak yürüdü. Konya'ya gelince Şemseddin Sultan Veled'in hizmetlerini Mevlânâ'ya anlattı, ve:

– Ben ona ata bin, dedim; ama o bana, padişah atlı, kul atlı hiç uygun düşer mi? cevabını verdi ve çok güleryüz gösterdi, dedi ve şöyle devam etti: Hakk Teâlâ'nın ben iki lutfu var; ser ve sır, Serimi (başımı) ihlasla Mevlânâ'nın yoluna fedâ ettim. Sırrımı (hâlimi) Sultan Veled'e bağışladım. Eğer Bahâeddin'in Nuh (a.s.) kadar uzun bir ömrü olsaydı ve bütün ömrünü bu yol aharcasaydı, bu yolculuk sırasında elde ettiğin ikazanamazdı. Umarım ki sizden de nasîb alır, dedi.

Hz. Mevlânâ vefat edince yedi sene sonra Çelebi Hüsameddin bütün müridleriyle Sultan Veled'in yanına geldi. Ona:

– Bundan sonra babanızın yerine sizin geçmenizi, muhlisleri ve müridleri irşad etmenizi, istikamet üzere bizim şeyhimiz olmanızı, istiyoruz. Ben senin mâiyetinde âbâmı sırtıma alıp kulluğunu yapmayı istiyorum, dedi ve şu beyti okudu:

Dil hânesinde ey cân ol kimdir istâde
Tahta erişmez illâ kim şâh ve şâh-zâde

Sultan Veled baş koyup çok ağladı ve dedi ki:

– Hırka sûfiye, yanıp tutuşma da yetime münasip düşer. Nasıl babamın zamanında halîfemiz ve büyüğümüz idiysen bugün de öyle olacaksınız.

Sultan Veled demiştir ki:

– Birgün babam:

– Eğer dâima cennet-i â'lâ'da olayım istersen her kişiyle dost ol, gönlünde kimseye kin tutma, dedi ve şu rubâiyi okudu:

527 *Geçmek dilersen öne, sen, bîş olma.*
Çün merhem ve mum ol yürü, çün nîş olma.
Ger ister isen ermeye bed, kimseden hiç,
Bed gûy u bed âmûz u bed endîş olma.

Cümle enbiyâ (a.s.) bunu yaptılar ve bu sîreti sûrete getirdiler. Şüphesiz bütün âlemdekiler onların huylarının mağlûbu ve lütuflarının meczûbudur. Dostlarını andığın zaman gönül bahçesi safâ ile açılır, gül ve reyhanla dolar. Düşmanlarını anınca da içini diken ve yılanlar kaplar, gönlün perişan olur.

Vefat ettiği gece aşağıdaki beyti okuduğunu söylerler:

Bu gece ol gecedir ki olam âlemden şâd
Kıla beni iki âlemden ol Hüdâ âzâd.

10 Recep 712/11 Kasım 1312 Cumartesi gecesi Hakk'ın rahmetine kavuştu.

ŞİHÂBEDDİN SÜHREVERDÎ (kd. s.)

İmam Yafi'î onun ünvanını şöyle yazmıştır: "Zamanının üstâdı, çağının yegânesi, nurların kaynağı, sırların menbaı, tarikatın delili, hakikatın tercümânı, bâtın ve zâhir ilimlerini kendinde toplayan büyük şeyhlerin üstâdı, âriflerin önderi, salihlerin dayanağı, Rabbânî âlim Şihâbeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Bekrî Sühreverdî (kd.s.)"

Ebû Bekr Sıddîk (r.a.)'ın soyundandır. Tasavvufta, amcası Ebü'n-Necîb Sühreverdî'ye intisab etmişti. Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin sohbetine erişmiştir. Ayrıca bunların dışında pekçok şeyh ile görüşmüştür. Derler ki, bazı abdâllarla bir müddet Âbâdân'da bulunmuş ve Hızır (a.s.l) ile buluşmuştur. Şeyh Abdülkadir ona:

Sen Irak'ta meşhur olanların sonuncususun, demiştir.

Kitapları yoktur. *'Avârif, Reşefü'n-nesâyîh, A'lâmü't-tukây* bunlardandır. 'Avârif'i Mekke-i Mükerreme'de yazmıştır. Ne zaman güç bir mesele ile karşılaşırsa Hakk Teâlâ'ya müracaatla Ka'be'yi tavaf eder, müşkilinden kurtulmak, hakkı bulmak için tevfikini isterdi. Devrinde Bağdat şeyhlerinin şeyhi idi. Erbâb-ı tarikat, uzaktan yakından müşkillerini halletmek için ona koşarlardı. Bazıları ona şöyle yazdılar:

– Ey Efendim! Eğer ameli terk edersem tenbelleşiyorum. Yok eğer amel edersem gönlüme şımarıyorum. Cevap verdi:

– Amel et şımarıklıktan dolayı da Allah'a istiğfar eyle.

528 *İkbâliye* Risâlesi'nde zikr olunduğuna göre Şeyh Rükneddin Alâüddevle şöyle demiştir:

– Şeyh Sa'deddin Hamevî'den Şeyh Muhyiddin'i nasıl buldun, diye sordular. Şöyle cevap verdi: O, sonsuz bir vecd denizidir.

– Şihâbeddin Sühreverdî hakkında ne dersin? dediler;

– Nebî (s.a.v.)'ye bağlılık nûru Sühreverdî'nin alnında parlıyor, diye cevap verdi.

539/1144-5 yılında doğmuş 632/1235 yılında vefat etmiştir.

NECÎBÜDDİN ALİ b. BOZĞUŞ ŞİRÂZÎ (kd.s.)

Âlim, ârif ve serçeşme-i ulûm-i maarif idi. Babası zengin ve ileri gelen bir tüccardı. Şam'dan Şiraz'a gelmiş, orada evlenmiş ve yerleşmişti. Bir gece rüyasında Hz. Ali (kr.v.)'nin önüne yemek getirdiğini ve onunla yediğini gördü. Hz. Ali, ayrıca, kendisine Cenab-ı Hakk'ın salih bir evlât vereceğini de müjdelemişti. Çocuk doğunca, Hz. Emîr'in (Hz. Ali'nin) adını vererek, adına Ali, lâkabını da Necibüddin koydu.

Şeyh Necîbüddin başlangıçta fukarayı çok sever, onlarla oturur kalkardı. Babası kendisine kıymetli elbiseler, lezzetli yemekler getirir fakat o bunlara iltifat etmez ve derdi ki:

– Ben kadın elbiseleri giymem, kibarların yemeklerini yemem.

Yün elbiseler giyer ve ayrım yapmadan her şeyi yer içirdi. Büyüyünceye kadar böyle devam etti. Sonunda tâlib olma arzusu gönlünde yer tuttu, evde inzivaya çekildi. Bir gece rüyâsında Şeyh-i Kebir'in bahçesinden bir pîrin çıktığını, arkasından da altı pîrin onu ta-

kip ettiğini gördü. İlk pîr Şeyh Necîb'in yüzüne bakıp güldü ve elinitutup en sondan gelen pîrin eline verdi.

– Hakk Teâlâ'dan bu sana bir emânettir, dedi.

Uyanınca rüyasını babasına anlattı.

Babası:

– Bu rüyayı Şeyh İbrahim'den başkası ta'bir edemez, dedi. Şeyh İbrahim zamanının mecânin-i ukâlâsından ve meczuplardan idi. Ona rüyayı ta'bir ettirmek için birini gönderdiler. Geleni dinleyince Şeyh İbrahim:

– Bu Ali Bozğuş'un rüyasıdır. Pîr, Şeyh-i Kebîr'dir. Diğer pîrler de onun tarikatını tutan şeyhlerdir. Muhtemeldirki o sonuncu pîr hayattadır ve Şeyh-i Kebîr, Ali'nin terbiyesini ona havâle etmiştir. Onu arayıp bulmalı ki maksûduna erişebilsin, dedi.

Şeyh Ali Şihâbeddin'den hiç ayrılmadı. Aradan nice yıllar
529 geçti ve hırka giydi. Şeyh'in ve başkalarının kitaplarını ondan okudu ve dinledi. Sonunda kendisinden izin alarak Şiraz'a döndü. Orada evlendi. Bir hânkâh yaptırarak tâlibleri irşad ile uğraşmaya başladı. Halleri ve kerametleri halk arasında yayıldı. Güzel sözleri ve mübarek risâleleri vardır ki onlardan Hz. Şeyh Şihâbeddin'in nefeslerinin okkusu gelir.

Birgün ona:

– Tevhid sırrı için güzel bir misal söyle, dediler.

– İki ayna ile bir elma, dedi. Orada hazır bulunan fazilet sahiplerinden bir zat bunun mânâsını nazmen şöyle ifade etti:

Pîr-i kühen u şeyh-i necib-i kâmil
Bir taze beyanla edip hall-i mesâil
Dedi ki, misal istersen tevhide
Bir sîb u iki âyîne, iyi fikr eyle

Birgün:

– Ma'şûkun yüzündeki ben'ini tasvir edip dururum, ama tuhaftır ki onda ben yok, buyurdu ve devamla; Birisinin bu mânâyı nazma almasını isterim, dedi. Aynı faziletli kişi orada idi, şöyle dedi:

Ey şol ki senin hüsnde timsâlin yok.
Hâlin gibi bir hâletim, ikbâlin yok.

Vasf eylediğim hâl-i ruhundur dûn-gün,
Bu turfe ki rûyunda senin hâlin yok.

679/1279 yılında, Şaban ayında vefat etti.

ZAHÎRÜDDİN ABDURRAHMAN b. ALİ b. BOZĞUŞ (kd.s.)

Babası Şeyh Ali'nin müridi ve halifesi idi. Annesi ona hâmile kaldığında Şeyh Şihâbeddin onun iki hırka-i mübarekeden bir parça gönderdi. Doğduğunda o hırka parçasına sardılar. Dünyada ilk giydiği hırka bu idi. Büyüyünce babasının hizmeti ile meşgul oldu, onun terbiyesini aldı. Henüz hayatta iken kendisinden Hacca gitmek için izin istedi. Arefe gecesi Rasûlullah (s.a.v.)'in Ravza-i Şerifesine gidip selâm verdiğini, selâmına karşılık olarak Hücre-i Şerife'den: "Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Necâşi'nin babası!" diye bir ses geldiğin gördü. Babası bu hâle vakıf olunca zevcesini durumdan haberdâr etti ve:

– Murad hâsıl oldu, diye onu müjdeledi.

530 Daha sonra ders verdi, hadis rivâyet etti ve kitap yazdı. Kitaplarından biri *'Avârif Tercümesi'*dir ki onda keşf ve ilhamdan sadır olan pekçok hakikatler vardır.

Yüce makamlara erişti. Büyük kerametlerle meşhur oldu. Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî'nin şu iki beytini çok okurdu:

Kılardım rûz u şeb dildâre ibrâm
Değildir râzı eyyâm visâle.
Verip âmâlime fırkat, teferruk.
Derîğâ kaniim şimdi hayale.

716/1317 Ramazan ayında vefat etti. Allah rûhunu takdis etsin.

MUHAMMED YEMENÎ (kd.s.)

Şeyh Necîbüddin Bozğuş (kd.s.) buylurmuştur ki:

– Birgün dostlardan bir cemaatle Şeyh Şihâbeddin (kd.s.)'in huzurunda bulunuyordum. Şeyh:

– Burnuma bir âşinâ kokusu geliyor. Biriniz çıksın da dışarıdaki ârâbîyi içeri getirsin, dedi.

Dostlardan biri dışarı çıktı, geri döndü ve:

– Kimseyi bulamadım, dedi. Şeyh heybetli bir şekilde:

– Bir daha çıkarsan bulursun, buyurdu. Derviş tekrar dışarı çıktı. Orada, hâlinden yabancı ve yolcu olduğu anlaşılan bir siyâhî gördü. İçeri girince siyâhî hemen kapının eşiğine oturmak istedi. Fakat Şeyh:

– Ey Şeyh Muhammed! Yakın gel ki senden âşinâlık kokusu geliyor, dedi.

Yabancı geçip Şeyh'in yanına oturdu. Aralarında gizlice konuştular. Sonra siyâhî eğilip Şeyh'in dizini öptü. Şeyh bir sofra getirtti, bir şeyler yediler. Ben oruçlu idim. Şeyh:

– Kim oruç tutuyorsa öylece kalsın, sofraya gelmesin, buyurdu. Sofrada nar vardı. Şeyh narı yeyip çekirdeklerini çıkardı, önüne koydu. Aklımdan, Şeyh'in mübarek ağzından çıkan bu çekirdekleri alıp saklamak ve onlarla orucumu açmak, fikri geçti. Tam o sırada siyâhî elini uzatıp çekirdekleri aldı ve yedi. Bana da bakıp tebessüm etti. Benim aklımdan geçenleri bildiğini anladım.

Sofrayı götürdükleri zaman Şeyh:

– Şeyh Muhammed hâfız-ı Kur'an'dır. Fakat çok zamanlar hep kendi başına okudu. Şimdi her gün kendisine Kur'an dinleteceği birisini istiyor, dedi.

Şeyh'in müridlerinden hâfız olanların hepsi, siyâhîye gösterilen itibardan dolayı, bu vazifeye tâlib oldular. Ben de hâtırımdan aynı şeyi geçirdimse de açıkça söylemedim ve işi Şeyh'in tercihine bıraktım. Şeyh onu bana havale etti ve:

– Şeyh Muhammed her gün Ali Şirâzî'nin yanına gidip onun önünde bir cüz okusn, dedi.

531 Akşam olunca Şeyh'in hizmetçisi Şeyh İsa bir kısmı yenmiş bir nar getirdi ve bana verip dedi ki:

– Şeyh bunun bir kısmını yeyip kalanını orucunu açman için sana gönderdi. Ayrıca:

– Ali Şîrâzî'ye söyle, bu, Şeyh Ali Yemenî'nin yediği o nar çekirdeklerinin bedelidir, dedi diye durumu açıkladı. Ben de onunla orucumu açtım.

Ertesi gün sabah namazını kılıp evime gittiğimde o siyâhî içeri girdi. Selâm verdi, selâmını aldım. Hiç konuşmadan oturdu. Heybetinden ben de bir şey konuşamadım. Kur'an'ın baş tara-

fından bir cüz okudu, kalkıp evine gitti. Kur'an'ı hatm edinceye kadar her gün böyle devam etti. Vazifesini bitirdiği gün:

– Seninle benim aramda hocalık-talebelik hukuku doğdu. Ben Yemenliyim sen Şirâzlı. Bana Şîraz'ın şeyhlerini anlat, dedi. O sırada Şîraz'da yaşayan şeyhlerin isimlerini teberrüken saymaya başladım. Hepsi bitince:

– Zâhidlerini ve münzevîlerini de say, dedi. Hepsini sayıp bitirince aklı başından gitti. Ben öldü zannederek korktum. Nefesi iyice kesilmişti. Uzun bir müddet öylece kaldı. Daha sonra kendine geldi ve:

– Gittim hepsini gördüm. Şimdi yeniden hepsinin isimlerini söyle ki özelliklerini anlatayım, dedi. Adlarını teker teker saydıkça onu, sanki onlarla oturuyormuş, onları görüyormuş gibi her birinin sülûku, halleri ve elbiselerinin ne durumda bulunduğunu anlatması beni hayrete düşürdü. Sonunda:

– Bu anlattıklarımdan birisine falan Hüseyin derler. Velâyet mertebesinden düştü. Adını evliyâ defterinden sildiler, dedi. Ben:

– Hangi sebeple, diye sorunca:

– Şîraz padişahı Atabek Ebû Bekr ona mürid oldu ve ziyâretine gitti. Ona mal ve nimet verdi. Bu sebeple Hakk nazarından düştü, dedi (Bu sözlerini unutmadım. Şîraz'a geldiğimde her şeyin anlattığı gibi olduğunu gördüm.). Sonra devamla:

– O zikrettiğin zâhidlerden birisi sana bir hâtıra (hediye) vermişti. O şimdi senin yanındadır, göreyim, dedi. O zâhid de kimdir bilir misin? diye ekledi. Ne kadar düşündüysem de hatırlayamadım. Ayakkabılarıma baktı ve:

– O hâtıra budur, dedi. Hemen hatırladım. Şiraz'da bir zâhid vardı. Ayakkabı yapardı. Sefere çıktığım zaman bana iki çift ayakkabı hediye etmişti ve:

– Bu sana hâtır aolsun. Beni duâdan unutmayasın, demişti. Onun sohbetinden bana ne mutluluklar ve neşeler erişmişti!

Daha sonra Şeyh Muhammed Hz. Şeyh'ten hırka giydi.

532 Ayrıca Şeyh ona hırka giydirme müsaadesi erdi. Memleketine gitti ve orada meşhur oldu. Pek çok müridi vardı..

İBRAHİM MECZÛB (k.d., s.)

Şeyh İbrahim, Şeyh Necîbüddin Bozğuş'un ahvâli anlatılırken adı

geçen Şeyh İbrahim'dir. Necîbüddin onun hakkında şunları anlatmıştır:

– Tuhaf bir meczûb idi. Halkın dediğine bakılırsa bazan günlerce hiç yemek yemez, bazan da bir defada yüz batman yerdi. Tuhaf hallerinden ve kerametlerinden söz edilir. Ben onunla sohbet etmek istiyordum. Birgün, "gel seninle sohbet edelim", dedim, kabul etmedi. Bir seferinde onu, akşam üzeri, pazar yerinde gördüm. Kış ortası idi. Bana:

– Pazar mescidinde olmak şartıyla, bugün, seninle sohbet için uygun bir zamandır, dedi. Pazar camiine gittik.

– Yemek getireyim, dedim.

– Ben tokum, diye cevap verdi. Yağmur ve kar yağmaya başlamıştı. Oluklardan su boşalıyordu. Akşam ve yatsı namazlarını kılınca halk evlerine çekildi. Onunla yalnız başına camide kalmıştım. Şeyh İbrahim:

– Açım, bana bir şeyler getir de yiyeyim, dedi. Hava pek fena idi. Müthiş yağmur ve kar yağıyordu. Birkaç altın dinarım vardı, ona verdim ve:

– Beni mazur görün. Durum ortada. Bu altınları yarın yiyecek için harcayın, dedim. Altınları aldı. Bir saat sabrettikten sonra yine:

– Ben açım, kalk bir şeyler getirde yiyeyim, dedi. Evim o mescitten çok uzakta idi.

Fakat o civarda akrabalarımdan eli açık birisi vardı. Onun evine gittim. Şeyh İbrahim'in çok yediğini işittiğimden:

– Bana bir cemaat misafir geldi, dedim. Bunu şu mânâya söylemiştim; Gerçekte bu misafir bir kiş ise de hakikatte nefsinden, kalbinden, rûhundan vs. onda o kadar çok letâif toplamıştır ki bu sebeple o bir cemaat durumundadır.

– Bu iş çok zor, hazır yemek kalmadı, diye cevap verdi. Bu adamın hizmetçileri vardı. Her birinin başına bir tepsi koydu. Tepsileri pirinç, bakla, keş, nohut, buğday ile doldurdu. Bir kuyruk ve bir parça pastırma verdi. Hizmetçiler benimle beraber bunları alıp camiye getirdiler ve:

– Siz pişiriniz, deyip gittiler. Getirdiklerimizi Şeyh İbrahim'in önüne koydum. Tahminime göre hepsi elli batman gelirdi.

– Biraz sabredin, bunları pişireyim, dedim. O:

– Ben böylece yerim, dedi ve hepsini pişmeden yedi. Bir saat

daha bekledi. Bu sırada dışarıdan kapı kapı dolaşan bir dilencinin sesi geldi. Hemen dışarı koştu. Topladıkları bütün yiyecekleri dilenciden aldı ve mescide getirdi. On batman kadar vardı hepsini yedi. Böylece gece yarısı olmuştu. Bana:

533 – Kalk, camiin bir köşesine git yat. Benden çok zahmet çektin. Fakat bir harekette bulunursan veya kıpırdarsan seni helâk ederim, dedi. Ben de camiin bir köşesine giderek yattım. Hareket etmeye, uyuşan bir uzvumu kaşımaya cesaret edemiyordum.

Camide büyük bir taş vardı. Zaman zaman gidiyor, o taşı kaldırıp baş ucuma geliyor ve kendi kendime:

– Taşı bunun başına bırakıp helâk edeyim, diyordu. Arkasından da; Yazıktır, babası ihtiyar bir adam, sonra yarın aranıp durur, diyerek taşı tekrar eski yerine koyuyordu. Pekçok kere böyle yaptı. Korkudan bir türlü uyuyamıyordum. Fakat uyur gibi görünmeye çalışıyordum. Sonunda bana:

– Uyumadığını biliyorum. Sana çok zahmet verdim. Güven içinde olman ve uyuman için şimdi seni Allah'a ısmarlıyor ve mescidin damına gidiyorum, dedi ve gitti.

Camide merdiveninin başında bir oda vardır. İmam oraya bir hayli kitap koymuştu. Oraya girdi. Ben korkudan kalkıp odanın kapısını dışarıdan kilitledim ve yattım.Odadan, sanki bir şey yiyormuş gibi sesler geliyordu. Odada yiyecek bir şey olmadığını bildiğim için, acaba ne yiyor, diye merak ediyordum. Sabah olunca Şeyh İbrahim çekip gitti. Ben de oraya girdim, gördüm ki (obur meczûb) bütün kitapların ciltlerini yemiş.

CEMALEDDİN LÛRÎ (kd. s.)

Şeyh Necibüddin demiştir ki:

– Bir zamanlar bana birisi gelerek:

– Şehrimize Lûr'lu bir genç geldi. Kuvvetli cezbesi var ve câmide bulunuyor, dedi. Ben de oraya gittim. Gerçekten onu büyük bir cezbe ve istiğrak sahibi olarak gördüm. Bu hâlinin tesiri ile gözleri kan çanağına dönmüştü. Önüne varıp selâm verdim. Selâmımı alarak:

– Akı kara ediciler, yani kâtip, molla ve fakihlerle benim işim yoktur, dedi. Orada bulunanlardan birisi:

Bu adam sûfilerdendir, diye onu ikaz etti. Önüne oturdum. Hâlini sordum.

– Ben, Lûr'lu ümmî bir adamım. Hiç bir şey bilmem. Davaları otlamak hoşuma giderdi. Sürekli bu işi yapardım. Birgün helâda, davarların karşısında oturmuştum. Ansızın bana bir hal vâki oldu. Bir cezbe zâhir oldu ve benlik perdesini önümden kaldırdılar. Kendimden geçerek yere yuvarlardım. Davarların ayaklarını altında kaldım. Kendime gelince bana tevhid sırrı kefolundu.

Yine Şeyh Necibüdin'in anlattığına göre:

534 – Şeyh Cemaleddin Lûrî devamlı şathiyyat söylerdi. Öyle ki ulemâdan bir cemaat onun küfrüne kâil oldu ve bu hususta fetva yazdılar. Fetvâyı Şiraz'ın padişahı olan Atabek Ebû Bekr'e vererek ounn öldürülmesi için izin vermesini istediler. Atabek:

– Eğer Şiraz'da onun tekfirine iki kişi daha fetvâ verirse öldürülmesine izin veririm. Bu iki kişiden biri Şeyh Necibüddin Bozğuş, diğeri Mu'inüddin'dir, dedi. Mu'inüddin o zamanın büyüklerinden idi.

Fetvâyı benim önüme getirdiklerinde üzerine: "O meczûb ve mağlûptur. Katli câiz değildir." diye yazdım. Şeyh Mu'inüddin de böyle yazdı. Bunun üzerine Atabek onun öldürülmesine izin vermedi.

Yine Şeyh Necibüddin şöyle anlatmıştır:

– Birgün abdest alıyordum. Cemaleddin bana bakıyordu. Suzu yüzüme vurunca: "Allahım hadesi izale et", dedim. Cemaleddin:

– Hiç hades kalmış mıdır ki sen, Allahım hadesi izâle et, diyorsun. "Allahım kendisinde hades bulunan kişiyi izale et (ve fâni kıl)", de buyurdu.

ŞEMSEDDİN SÂFÎ (kd. s.)

Büyük şeyhlerdendir. Büyük hallere ve kerametlere sahip idi.

Şeyh Necibüdin, Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî'yi görmek niyeti ile Bağdat'a gittiği sırada Şeyh Şemseddin Sühreverdî'yi görmek niyeti ile Bağdat'a gittiği sırada Şeyh Şemseddin onun yoldaşı idi. Şeyh Necibüddin'den Kur'an okumuştu, ayrıca ona bir miktar fıkıh okutmuştu. Hz. Şeyh başbaşa sohbet ederlerdi.

Şeyh Necibüddin demiştir ki:

– Şiraz'a döndüğünde Hz. Şeyh banave Şeyh Şemseddin'e hır-

ka giydirme icazeti verdi. Ayrıca her birimize yirmişer külah verdi. Her külahın üzerine Şiraz ulularından birinin adını yazmıştı. Buyurdu ki:

– Şiraz'a gittiğinizde bana vekâleten bunları, üzerinde adları yazılı olan kimselere giydirin. Ondan sonra başkalarına hırka giydirebilirsiniz.

NÛREDDİN ABDÜSSAMED NATANZÎ (kd. s.)

Şeyh Necîbüdin Ali b. Bozğuş'un mürididir. Zâhiri ve bâtınî ilimlerde üstâd idi. Şeyh İzzeddin Mahmud Kâşî ile Şeyh Kemaleddin Abdurrezzak Kâşî de Nureddin'in müridlerndendir.

Şeyh Kemâleddin Abdurrezzak *Te'vîlât* isimli tefsirinde şöyle diyor:

– Şeyhimiz Mevlânâ Muhammed Abdussamed (kd.s.)'den duydum. O da babasından nakletmişti ki Şeyh-i Kebir Şihabeddin Sühreverdî (kd.s.)'nin hizmetinde, vahdeti müşahade ve fenâ makamında büyük zevk sahibi bir fakir vardı.

535 Babam bazı zamanlar ağlar ve üzülürdü. Sonunda Şeyh onun bu durumunu sordu ve:

– Ben kesret ile vahdetten men ve red olundum. Önceki hâli ve artık bulamam, dedi. Şeyh onu uyardı ve:

– Bu hâl bekâ' makamının başlangıcıdır. Evvelki hâlden daha yücedir, diyerek onu yatıştırdı.

İZZEDDİN MAHMÛD KÂŞÎ (kd. s.)

'Avârif tercümesinin sahibi, İbn Fâriz'in *Kaside-i Tâiyye*'sinin şârihidir. Bu iki kitaba pek yüce hakikatler ve mairfler dercetmiştir. Kasideye bu faydalı ve özlü şerhi yazarken başka hiç bir şerhe müracaat etmemiştir. Ne yazmış ve hangi güç ve karışık yerleri halletmişse hepsini kendi ilmi, irfanı, zevki ve vicdanını (buluşu) gereği yazmıştır. Nitekim onun giriş bölümünde: "Bu kitabı yazarken, kalbimde fetih kapısını kapayan, rûhun eteklerine yaşıpan bir iz, bir resim kalmasın diye, hiç bir şerhe müracaat etmedim. Eğer başka şerhlere müracaat etseydim, onu başkasının okuduğu tarzda okumuş, başkasının seyr ettiği tarzda seyr etmiş olurdum. Benim yazı

yazma üslûbum, yeni feyizlere ulaşmasını isteyerek ve irade kapılarının çokça açılmasını dileyerek, gönlümü şüphe veren şeylerden uzak tutmak ve onun yüzünü gayb âlemine çevirmektir."

Şeyh İzzeddin bazı talebeleri için icâzetnâmelerinde şöyle yazmıştır: "Ben Kitab-ı 'Avârif'i, şeyhim Mevlânâ Nureddin Ab
536 düssamed b. Şeyh Ali Isfahânî'den rivayet ettim. O da, âlim ve ârif şeyh Zahîrüddin Abdurrahman b. Ali b. Bozğuş'dan rivâyet etmişti. Bu iki zât da şeyhleri ârif imam Necîbüddin Ali b. Bozğuş Şirâzî'den, o da kendi şeyhi olan ârifler efendisi, kitabın yazarı Şeyh Şihâbüddin Sühreverdî (kd.s.)'den rivâyet etmişti. Ayrıca benim yazarından vâsıtasız rivâyet etmek sûretiyle, bu kitabın hakikatlarını keşf ve müşkillerini halletme hususunda özle bir yolum vardır. Bu yol şudur: Ben vâkıada müellifini bu kitabı okurken gördüm. O kitabın hakikatlarını ve inceliklerini gösterdi. Allah dilediğini dilediği şeye muvaffak kılar. O her şeye kâdirdir."

Aşağıdaki bir kaç rubâi Şeyh İzzeddin'in ilhamlarındandır.

Dil dedi, bana ilm-i ledünnî hevesi var.
Öğret bana ger hizmetinin dest-resi var.
Dedim ki elif, dedi ne var, dahi dedim hiç.
Bir harf yeter, eğer evde söz ıssı var.
Nûr-ı basarım aks-i ruhundur ey yâr,
Bu nûr iledir seyr-i cemalin her bâr.
Dedin ki, nazar kılma yüzümden gayra.
Sensin görünen dîde dahi kim var.
Ey cân, sana yâr ile cüdâlık nice bir,
Mülk onun iken hâde-cüdâlık nice bir,
Dil âyinesinde görünen çûn odur.
Sen, ben deyû ben gayr-i nümâlık nice bir.
Ey dost aramızdaki ayrılık ne zamana kadar?
Ben senin, bu senlik-benlik ne zamana kadar?
Seni kıskanmam başkasına yer bırakmıyor. .
Öyleyse başkalık görüntüsü ne zamana kadar?
Bu iki kıt'a da onun maarifindendir.
Eğer iyi bakarsan kesret vahdetten ibarettir.

Sen şüpheli olan bile bu hususta benim şüphem yoktur.
Her sayıda, bakacak olsan hakikat yüzünü görürsün
Her ne kadar sûret iki ise de aslı birdir.

(Bütün sayıların aslı bir olup sayıdaki çokluk itibarıdır.)

Senliğin gitmeyince ortadan,
Vahdet-i hâs zâhir olmak yok.

537 *Cân yüzünden çü ref' ola bu hicâb.*
Bir olur aşk u âşık u ma'şûk.

KEMALEDDİN ABDÜRREZZAK KÂŞÎ (kd. s.)

Şeyh Nureddin Abdüssamet Natanzî'nin mürididir. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendinde toplanmıştı. Pek çok kitap yazmıştır. Bazı eserleri: *Tefsir-i te'vilât, Istılâhât-ı sofiyye, Şerh-i Fusûsü'l-hikem* ve *Şerh-i Menâzilü's-sayirin.*

Şeyh Rükneddin Alâüddevle ile aynı devirde yaşamıştır. Aralarında vahdet-i vücûd meselesinden dolayı ihtilaf ve münakaşalar cereyan etmiş, bu konuda birbirlerine mektuplar yazmışlardır.

Emir İkbal Sistânî, Sultaniye yolunda Şeyh Kemaleddin Abdurrezzak ile yol arkadaşlığı yapmıştı. Yolculuk sırasında Şeyh'ten vahdet-i vücûd konusunu sormuş ve onu bu meselede çok aşırı bumuştu. Şeyh Kemâl de Emir İkbâl'e sormuş:

– Senin Şeyhin Alâüddevle, Muhiddin Arabî'nin bu konudaki sözleri hakkında ne düşünüyor? Emir İkbal, cevaben demişti ki:

– Onu Maarif'te şânı yüce bir zat bilir. Fakat Hakk sübhânehu ve teâlâ hazretlerine "vücûd-i mutlak" demesini hatalı bulur ve bu sözü beğenmez.

Bun karşılık Şeyh Kemâl şöyle dedi:

– Muhiddin Arabî'nin bütün maarifinin özü bu sözdür ve bundan güzel sözü de yoktur. Bütün peygamberler, veliler ve imamlar bu görüşte oldukları halde, tuhaftır ki senin Şeyhin bunu kabul etmez.

Emir İkbâl bu sözleri şeyhine arzetmiş. Şeyh Rükneddin cevabında:

– Hiç bir din ve mezhepte bu kadar aşağılık bir sözü kimse söyle-

memiştir. İyice araştırsın Tabiiyyûn ve Dehriyyûn'un fikirlerinin bu akideden daha iyi olduğunu görürsün. Ayrıca bu tür sözlerin red ve ibtali için çok şeyler yazılmıştır, demişti.

Bu haber Şeyh Kemâleddin'e ulaşınca Rükneddin Alâüddevle'ye bir mektup yazmış. O da Kemâleddin'e cevâbî bir mektup göndermiş. Bu mektuplardan her ikisinin Türkçe tercümeleri aşağıdadır.

Şeyh Kemâleddin Abdürrezzak'ın Mektubu

İmdad-ı te'yid ve tevfik, envar-ı tevhid ve tahkik-i Ehadiyyetten zâhirde çok açık, bâtında çok nurlu yüce efendimiz şeyhülislâm, şer'î ahkâmın hâfızı, tarikat erbabının önderi, Celâl saraylarının balkonlarında oturan, Cemâl perdelerini elinde tutan, dinin ve hakkın yüceliği, İslâm ve müslümaların sığınağı olan kişinin üzerinde dâim olsun ve Allah'ın ahlâkı ile ahlâklansın merdiveninin basamaklarında yükselsin. Duâ ve samimiyetle ilgili âdâbı yerine getirdikten sonra maruzât şudur ki:

Bu derviş hiç bir zaman hazretn adını hürmetsizce ağzına
538 almamıştır. Fakat *Kitab-ı Urve*'yi okuyunca orada iki konuyu inancıma uygun bulmadım. Dah asonra Yolda Emir İkbâl:

– Hz. Şeyh Alâüddevle Şeyh Muhiddin Arabî'nin tevhid konusunda tuttuğu yolu beğenmez, dedi. Bu duâcınız da:

Meşâyihten kimi gördüm ve duydumsa bu görüşü benimsemişlerdi. Urve'de bulduğum şey ise bu görüşe uygun değildir, dedim. Fakat o:

– Bu konuda bir şey yazın, diye ısrar etti.

– Belki Alâüddevle'nin fikrine uygun düşmez ve üzülürler, dedim.

Emir İkbâl:

– Sırf bu sözü söylemiş olmanız yanivahdet-i vücûdu kabul etmeniz ile onu incitmiş olursunuz. O bu sözünden dolayı sizi ayıplar, hatada görür hatta tekfir eder, dedi.

Dervişliğim yüzünden bu sözler bana pek garib geldi. Zira o hazret ile hiçbir zaman görşümemiştim. Sırf bir habere dayanarak bir insanıtekfir etmek doğru değildir. Sonra iy ibilinsin ki şu yazdıklarımda nefsâniyet ve incinmek sebebiyle yazılmış olmayıp akisne bir araştırma neticesinde yazılmıştır. "Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz ve her ilim sahibinin üstünde bir âlim

vardır. (Yusuf (12/76)". Kitab ve Sünnete dayanmayan herhangi bir şeyin bu tâife indinde kıymet ve itibarının olmadığı hususu da gayet açıktır. Çünkü bunlar Kur'an ve Sünnete tâbi olma yolunu tutarlar. Bu anlayışın temelini de şu iki âyet-i kerime teşkil eder: "İleride biz o Mekke halkına, hem yeryüzünü etrafında, hem bizzat nefislerinde âyetlerimizi (kudretimizin alâmetlerini) öyle göstereceğiz ki, nihayet Peygamber'in söylediği şeyin hak olduğu kendilerine zâhir olacaktır. Rabbının her şeye şâhid olması yetmez mi? Dikkat et! O kâfirler, Rablerine kavuşmaktan bir şüphe içindedirler. Dikkat et, Allah her şeyi (ilim ve kudreti ile) kuşatandır (Fussılet (41/53-54)".

Halk üç mertebeye ayrılmıştır. Birincsi nefs mertebesidir. Ehl-i Dünya, etbâ-ı havass (hislere tâbi olanlar, maddeciler), ashâb-ı hicab hep bu mertebede olup bunlar Allah'ı inkâr ederler. Hakk'ı ve sıfatlarını anlamazlar. Kur'an'a: "Muhammed (s.a.v.)'in sözüdür", derler. Bunlar hakkında Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur: "(Ey Rasûlüm) de ki: - Söyleyin bakayım (ey kâfirler) eğer o Kur'an, Allah tarafından olup da sonra siz onu inkâr etmişseniz, hakkdan çok uzak bir ayrılığa düşenden daha şaşkın kim vardır? (Fussılet (41/52)". Eğer bunlardan biri iman ederse kurtulur ve cehennemden halas olur.

İkincisi mertebe-i kalb'dir. Bu makam sahipleri birinci makamın önüne geçmişlerdir. Akılları temizlenmiş ve Allah'ın âyetleri ile istidlâl edecek dereceye erişmişlerdir. Allah (c.c.)'ın fiil ve tasarruflarını gösteren âyetleri tefekkür ederek, âfâk ve enfüs (iç ve dış) mazharlarında Hakk'ın isim ve sıfatlarına dair bilgi sahibi olurlar. Nasıl olmasınlar ki fiiller sıfatların eserleridir. Sıfatlar da isim ve fiillerin sudûr ettiği yerdir. Böylece Hakk'ın ilim, kudret ve hikmetini akıl gözü ile hevâ ve heves lekesiyle lekelenmeksizin saf olarak görürler. Hakk'ın sem', basar ve kelâmını nefs gözü ile dış âlemde müşahade ederler. Kur'an'ı ve onun gerçeklerini itiraf ederler. "Nihayet Peygamber'in söylediği şeyin hakk olduğunu kendilerine zâhir olur (Fussılet (41/53)". Bu tâife ehl-i bürhan olup istidlallerinde
539 hata ihtimali yoktur. Bunların akılları, esmânın çoğalma yer olan kudsiyyet nûruna ve Hz. Ahadiyyet'e bitişince öyle aydınlanır ki, basiret gözleri açılır, esmâ ve sıfat-ı ilâhiyye tecelli eder. Bunların sıfatları Hakk'ın sıfatlarında yok olur. Evvelkilerin bildiklerini bunlar görürler. Her iki kısmın nefs-i nâtıkası kalb nûru ile temizlenmiş olur. Fakat akıl sahipleri Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanır, basiret sahip-

leri ise onunla mütehakkık olurlar, onu yaşarlar, artık onlarda kötü ahlâk görmek imkânsızdır. Kendilerini bütün mertebelerde mazur tutmak gerekir. Onlardan olmak dileriz.

Üçüncüsü mertebe-i ruh'tur. Bu makamın ehli sıfatların tecellisi mertebesinden geçip müşahade makamına ulaşmışlardır. Cem-i ahadiyeti temaşa etmişlerdir. Hafî'den dahi geçmişler ve esmâ ve sıfatın tecelliyâtı perdelerinden ve taayyünatın kesretinden kurtulmuşlardır. Onların ahvâli Hz. Ahadiyyet'te: "Rabbimin her şeye şâhid olması yetmez mi? (Fussılat (41/53)", âyetinde ifâdesini bulmuştur. Bu mertebede olanlar halkı Hakk'ın aynası, Hakk'ı halkın aynası görürler. Bu mertebenin ilerisi ise Cenab-ı Hakk'ın Zât-ı Ahadiyyetinde yok olmaktır.

Mutlak sûrette perdeli olanlar için Cenab-ı Hakk: "Dikkat et! O kâfirler, Rablerine kavuşmaktan bir şüphe içindedirler. (Fussılet (41/54)", buyurdu.

Sıfat ve esmâ tecellileri makamında kalanlar her ne kadar taayyün sebebiyle şüpheden kurtulmuşlarsa da sürekli Hakk'a mülâki olmaktan ve: "Yeryüzünde olan her şey fânidir. Fakat azamet ve ikram sahibi oln Rabbının zâtı bâkidir. (Rahman (55/26-27) mânâsından uzaktırlar. aynı zamanda: "Dikat et! Allah her şeyi kuşatandır. (Fussılet (41/54)", âyetinin ikazına muhtaçtır. İşte bu hakikatın müşahadesine ve: "Yeryüzündeki her şey fânidir. (Rahman (55/26)", âyetinin mânâsına üçüncü tâifeden başka kimse erişememiştir. Bu makamda: "O evveldir, âhirdir, zâhirdir ve bâtındır (Hadid (57/3)" âyetinin mânâsı aşikar olarak tecellî etmiştir ve bütün taayünatta Hakk'ın vechini müşahade etmişlerdir. Aynızamanda esmânın vecihlerinde ve onun taayyünâtında tenezzüh ederek: "Hangi tarafa yönelirseniz orası Allah'ın zatı oradadır (Bakara (2/115)", âyeti onlarda hakikat olmuştur.

Çünki yok onda kuvvet-i dîde
Bûm dönmez ziyây-ı hurşîde.

Yarasa güneşin ışığını görmez, bu güneşin değil, onun kusurudur.

Anlaşılıyor ki Hakk sübhânehu ve teâlâ bütün taayyünâttan münezzehtir. Onun taayyünü kendi taayyünüyledir. Ahadiyyeti adedî değildir. Onun için ikincisi yoktur. Nitekim Şeyh Senâî

(kd.s.) şöyle demiştir:

Bir ahaddir ki 'add erişmez ona.
Bir sameddir ki hadd erişmez ona.
Akl u fehmin kıyası yok onda.
Hiss ü vehmin sinâsı yok onda.

Zîra akıl, fehm hiss ve vehm bunların hepsi müteayyendirler ve müteayyen olanlar müteayyen olmayanı asla ihâta edemezler.
Allah yücedir, akıl onu bir taayyünle sınırlayamaz, onun için evvel âhir odur, birdir, ikincisi yoktur. Burada ondan başka bir varlık da mevcut değildir. Onda çoklok bulunmaz. Evvel odur, âhir odur, zâhir odur, herşeyin bâtını odur. Onda çokluk yoktur

O halde Hakk sübhânehu ve teâlâ bu dereceye eriştirdiği kimseleri tayyünat mertebelerinden, akıl kaydından kurtarır ve keşf ve şuhûd ile onu ihâtaya ederler. Aksi takdirde Celâl perdesinde kalır. Kevser havuzunun sâkisi, mü'minlerni emîri Ali (r.a.) bir defasında şöyle demiştir: "Hakikat, işaret bahis konusu olmaksızın subuhât-ı celâlden gelen pırıltılardır." Zirâ, eğer hissî ve aklî işaret mutlaka cemâlin tecelli ettiği zamanda kalırsa, ayn-ı taayyün ortaya çıkar, cemâl ayn-ı celâl olur.. Temaşa ayniyle perde olur. Nitekim "Zâtını kendisinden başka kimsenin binmediği yüce Allah'ı tesbih ederim." denilmiştir.

(Kur'an'da) kıssası anlatılan Hızır'ın durumunu Şeyhülislâm Mevlânâ Nizameddin Herevî'den sordum:

– Bu Hızır zavallı bir Türkmendir. (Kendisini kasdederek) Siz bana Hızır-ı Tercüman'ın hâlini sorunuz. İlk gençlik yıllarında şeriat ve fazilet (ilim) bahislerinden uzak kalmıştı. Usûl-i fıkıh ve usûl-i kelâm ile hiç uğramamıştı. Bir müddet sonra, ma'kûlat ve ilm-i ilâhî ile bunlara bağlı olarak insanı marifete ulaştıran ve tereddütlerden kurtaran bahisleri tahsile çalıştı. Böylece ulaşabileceği en son mertebeye erişti. Bununla beraber bir takım sıkıntı, ızdırap ve gizliliklerden başka bir şey elde edemedi. Kararsız kaldı ve sonunda anladı ki, matlûb olanı bilmek akıl tavrının çok üstündedir. Zira o, aklî ilimlerde her ne kadar Allah'ı maddî şeylerin sûretlerine teşbihten kurtulmuşa da onu ruhlara teşbih etme hatasına düşmüştür. Sonunda mutasavvıfların, riyâzat ve mücahade erbâbının sohbetini tercih etti ve Hakk'ın yardımına erişti. Bu sözler Mevlânâ Abdussamed Natanzî'nin huzuruna erişti ve sohbetinde derhal tevhid mânâları

ortaya çıktı. Fusûs'u ve Şeyh Yusuf Hemedânî'nin Keşf'ini çok beğenirdi. Daha sonra Mevlânâ Şemseddin Kîşî'nin sohbetinde bulundum. Zira Mevlânâ Nureddin'den:

– Bu sırada tarik-i ma'rifette onun gibisi yoktur, dediğini işitmiştim. Şu rubâî onundur.

541 *Bu levh-i vücûd üzre ne kim peydâdır.*
Rûşen nazar et, sûret-i nakş-ârâdır.
Deryâyı bu emvâca muhalif sanma.
Emvâc, peyâpey yine bu deryâdır.

Tevhid konusunda o da bu çeşit açıklamalarda bulunur ve şöyle derdi:

– Ben nice erbaînden sonra bu hususu kavramadım. Üstelik o zaman Şiraz'da bu konuyu kendisi ile konuşabileceğim kimse de yoktu. Şeyh Ziyâeddin Ebü'l-Hasan bile böyle düşünemiyordu. Bu durum benim tuhafıma gitmişti. Sonunda Fusûs elime geçti. Onu okuduğumda orada bu mânâyı buldum. Bu hususun tasavvufta mevcut olup, tasavvuf büyüklerince de benimsenip kabul edildiğini görünce de Hakk'a şükrettim. Yine bu kabilden olarak Mevlânâ Nureddin Asîleddin, Şeyh Nâsıreddin ve Ziyâeddin Hasan'ın oğlu Kutbeddin ile nice büyük zâtın sohbetinde bulundum. Gördüm ki hepsi bu hususta müttefik idiler ve hiçbiri diğerine muhalefet etmiyordu. Bu durumda bir tek kişinin sözü ile Tevhid meselesinde bütün bunlara muhalefet ne ölçüde doğru olur? Buna rağmen bu makama bizzat erişemediğim için gönlüm kararsız kaldı. Nihayet şeyhim şeyhülislâm, dinin ve milletin nûru Natanzî'nin vefatından sonra gönlüme uygun bir şeyh bulamadım. Yedi ay ıssız bir çölde halvete çekildim. Sonunda az gıda alarak bu mânâya ulaştım. Allah'a hamd olsun ki sonunda gönlüm bu hususta karar kıldı ve sükûna erişti. Her ne kadar Hakk Teâlâ: "Nefsinizi tezkiye etmeyiniz (Necm (53/32)", buyurmuşsa da başka bir âyet-i kerîmesinde de: "Amma Rabbinin nimetlerini sayıp anlat (Duhâ (93/11)", diye buyurmuştur.

Daha sonra Bağdat'ta büyük şeyh Nureddin Abdurrahman İsferâînî (kd.s.)'nin sohbetine eriştim. İnsaflı bir zât idi. Şöyle buyurdu: "Bana Hakk Teâlâ vâkıaların tabiri ve rüyaların te'vili ilmini bağışlamıştır. Bundan daha ileri bir makama da ulaşamıyorum. Tarik-i ma'kûl ve nehc-i müstakîm üzre olmayan mücerred

bahislere dayanıp müşahade olunan bu hususu terk (ve red) etmek uygun düşmez. Şeyh Abdullah Ensârî (kd.s.)'nin fikri de budur. Zaten bütün makamların sonu üçüncü derecede mutlak tevhide erişmiştir. Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî de pekçok yerde bu konuyu açıklamıştır. Nitekim İmam-ı Muhakkık Cafer Sâdık (r.a.) bir sözünde şöyle demiştir:

542 Ben bir âyeti kâilinden işitinceye kadar tekrarlarım. O kendi dilini bu meselede Hz. Mûsâ'ya: "Ben senin Rabbınım ( )", diyen ağaca benzetti. Şayet Cenab-ı Hakk müteayyin olsaydı iki sûrette nasıl zuhur ederdi ve Kur'ân-ı Mecid'de geçen: "Gökte ve yerde ilâh olan odur (Zuhruf (43/84)", âyeti ve Peygamber (s.a.v.)'in: "Sizden biriniz ipini salıverse Allah'ın üzerine düşer", hadisi nasıl doğru olurdu? Ve Hakk Teâlâ insana şah damarından nasıl daha yakın olurdu? (Kâf (50/16). İşte bu mânâları düşünmek gerek.

Kur'ân-ı Kerîm'de ki: "Allah üç ilâhtan üçüncüsüdür, diyenler elbette kâfir olmuşlardır (Mâide (5/73)", âyet-i kerîmesine göre üçün üçüncüsü (sâlîsü selâse) inancı küfürdür. Halbûki üçün dördüncüsü (râbiu selâse) sırf iman ve tevhid inancını ifade eder. Çünkü yine Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "Herhangi bir üç sırdaşın bir fısıltısı olmaz ki (Allah) dördüncüleri olmasın" (Mücadile (58/ 7)". Şayet üçün üçüncüsü olsaydı müteayyin olur ve onlardan biri sayılması gerekirdi. Fakat üçün dördüncüsü olunca: "Bunlardan (şu sayılanlardan sayıca) daha az, daha çok oluyor mu, muhakkak o, her nerede olsalar, onlarla beraberdir (her şeylerini bilir) (Mücadile (58/7)", âyeti hükmünce kendi zât-ı mukaddesinin vücûd-ı hakkaniyesiyle birin ikincisi, ikinin üçüncüsü, üçün dördüncüsü, dördün beşincisi ve beşin altıncısıdır. Yani bu sayılardaki hakikatları gerçekleştirir. Mukarenet bahis konusu olmadan her şeyledir. Müzayelet söz konusu olmadan her şeyden ayrıdır. Nitekim Hz. Ali şöyle buyurmuştur: "O mukarenetsiz her şeyle beraberdir ve yine o müzayelitsiz her şeyden başkadır."

Ben Hâce-i Cihan ve İzzet-i Ensar Devlet ile sohbet ettiğimde her ne kadar bazısı beni ayıpladıysa da, Allah biliyor, bunun sebebi onun istidadının "Bu öyle bir yağdır ki nerede ise ateş dokunmasa da aydınlık verecek (Nur (24/35)" âyetine uygun düşmesidir. Ayrıca kesin olarak anladım ki o muhaliflerin sözüne bakıp haktan ayrılmaz. Ben duâcı eğer bu hususa (vahdet-i vücûd düşüncesine) bu kadar açık muttali olmasaydım ve nice büyüklerin sözlerini buna uy-

gun bulmasaydım bu açıklamayı bu kadar uzatmaz, bu konuda bu kadar çok delil getirmezdim. Bu hususta ayrıntılı bilgi Fusûs şerhinin başlangıcında ve daha başka yerlerde görülebilir. Bunları bilgili, akıllı ve zeki talebeleriniz size okurlar. bu sebeple ben sözü fazla uzatmadım. Bir kiş ibir şeyin özünükabul etmezse onu ayrıntılı olarak hiç kabul etmez. Allah Teâlâ cümlemizi kendi cemâline nasib iletsin. Ben veya siz ya hidayet veya açık bir dalâlet üzereyiz. Tevfik ve yardım ancak Allah'tandır.

543 *Şeyh Rükneddin Alâddevle'nin Cevâbî Mektubu*

Şeyh Rükneddin Alâüddevle, Kâşânî'nin kendisine gönderdiği mektubun arkasına cevabî bir mektup yazarak Kâşân'a gönderdi. Şöyle diyordu:

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "Ey Rasûlüm, "Allah de", Sonra onları bırak, bâtıl dedikodularında oynaya dursular (En'am (6/91)".

Dinin büyükleri ve yakîn yolunun yolcuları ittifakla demişlerdir ki:

– Bir kimsenin Hakk'ın marifetinden nasib alabilmesi için helâl lokma yemek ve doğru söz söylemek şiarı olmalıdır. Eğer kişide bu iki özellik yoksa ondan ancak tâmât ve turrehât (saçma sapan sözler) beklenir. Fakat Şeyh Nureddin Abdurrahman İsferâînî'den, -otuz iki yıl yanında bulunmama rağmen- vahdet-i vücût konusunda müsbet bir şey duymadım. Aksine o, İbn Arabî'nin eserlerinin okunmasını devamlı engellerdi. Hatta oderecede ki, Mevlânâ Nureddin Hakîm ve Mevlânâ Bedreddin'in (rh.a.) bazı talebelere *Fusûs* okuttuğunu işitmiş, geceleyin yanlarına giderek Fusûs'u ellerinden alıp parçalamış ve okutulmasını kesinlikle yasaklamıştı.

Aziz evlad, sahip kıran-ı azam, Allah'ın tevfik ordusu ile kendisine yardım ettiği, tahkik nuru ile kalbini aydınlattığı ulu zâta bu mesele sorulduğunda şöyle buyurdu:

– Bu akide ve bu anlayıştan (vahdet-i vücût akidesi) rahatsız oluyorum. Ey aziz! Neşeli bir zamanımda *Fütûhat-ı Mekkiye*'yi şerh ediyordum. Kitapta: "Eşyayı izhar ettiği halde eşyanın aynı olan zâtı tesbih ederim", cümlesine gelince yanına şöyle yazdım. "Ey Allah'ı tesbih eden! Birisinin; Şeyhin (yani Şeyh İbn

Arabî'nin) kazuratı şeyhin tâ kendisidir, dediğini duysan bunu hoş karşılamaz, hatta adama kızarsın. Öyleyse aklı başında bir insan için bu saçma-sapan sözleri Allah'a nisbet etmek nasıl câiz olur? Allah'a tövbe-i nasuh ile tövbe et ki, Dehriyyûn, Tabiiyyûn, Yunaniyyûn ve Şekmâniyyûn'un bile çekindikleri bu korkunç tehlikeden kurtulasın." Selâm hidâyete tâbi olanlaradır (Tâhâ, 20/47)".

Urve'de (Alaüddevle Simnânî'nin *Urve li-Sahibi'l-halve* isimli eseri sağlam bir delile dayanmadan yayıldığı iddia edilen husus gerçeği yansıtmaktadır. Böyle olunca ister mantıkî delillere dayan-
544 sın ister dayanmasın doğrudur. Çünkü bir konuda insanın kalbine itminan gelir. Mesele de işin aslına uygun düşer ve şeytan ona itiraz edemezse bu bize yeter. Aklen ve naklen gerçeğe mutabık olan marifetler için Allah'a hamd ederim. Bunlar öyle bilgilir ki nefsin onu yalanlaması, şeytanın o hususta insanı şüpheye düşürmesi mümkün değildir. Kalb ve Hakkın cücûb ve vücûdu, vahdaniyet ve nezâhati hususunda artık mutmain olmuştur. Kim Hakk'ın vücûb ve vücûduna inanmazsa o hakiki kâfirdir. Kim vahdaniyetine iman etmezse o müşriktir. Her kin de mahlûkâta âit vasıflardan Hakk'ı tenzih etmezse hakiki zâ-limdir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın kudsiyyetine yaraşmayan şeyleri ona nisbet etmiş olur. Zulüm bir şeyi hakkı olduğu yere koymamaktır. Bundan dolayıdır ki Hakk Teâlâ zâlimleri Kur'ân-ı Kerîm'inde: "Haberiniz olsun, Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir (Hûd (11/18." âyeti kerîmesi ile lânetlemiştir. Cenab-ı Hakk zâlimlerin vasf ettiklerinden münezzeh ve mukaddestir.

Hayırlı netice; iki kere mektubu okudum. Kâşânî'nin rubaisine gözüm ilişti. "Hakikatına vâkıf oldum", diye sevinilen ve o makamda keşf olunan şey aklıma geldi. Ben de başlangıçta birkaç gün bu makama ulaşmıştım ve bu makam bana hoş gelmişti.

Fakat bu makamın başlangıcından geçip sonuna ulaşınca onun yanlışlığı gün gibi ortaya çıktı ve makamın merkezinde öyle bir hâl zâhir oldu ki ondan şüpheye hiç yer yoktur. İmdi ey Aziz! Hayatınızın ibadet ve taatla geçtiğini, ömrünüzün sonun yaklaştğını işitmiş bulunmaktayım. Öyleyse ey aziz! mektebe gitsinler diye çocukların birkaç ceriz ve muzla aldatılması gibi, olmayasın ki makam-ı mükaşefenin başından birkaç süslü çömlekle geri gönderilmiş olursun. İşte bu durumda olanların bu eksik halleriyle Kur'an'ın açık (muh-

kem) âyetlerini, sayıları mahdut olan müteşâbih âyetlerle te'vile kalkışmaktan sakınmaları gerekir. Nitekim asıl muhkem olan âyet:

545 "De ki: -Ben ancak sizin gibi bir insanım (Kehf (18/ 110)" âyetidir. Te'vil etmeleri gereken âyet, aşağıdaki âyet ve benzerleridir. "Ey Rasûlüm! Düşmanlarının gözüne bir avuç toprak attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı (Enfal (8/17). Bu âyeti örnek alıyor ama bilmiyorlar ki Rasûlullah (s.a.v.)'ın özelliklerinin halka anlatılması için böyle buyurulmuştur. Nitekim bir padişah yakınlarından birisini bir memlekete gönderirse, "Onun eli benim elimdir, onun dili benim dilimdir." der. Şeyh de bir müridinibir cemaate irşad için gönderirse icâzetnâmesine: "Onun eli benim elimdir", diye yazar. Maksat bundan ibarettir.

"Haberiniz olsun, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir, (Hûd (11/18) âyetinden gâfil olmak; "Hakikaten şeytan (öteden beri) size düşmandır, siz de onu düşman edininiz, (Fâtır (35/6), âyetinden ve buna benzer âyetlerden yüz çevirmek, (sonra da); "O evveldir, ahirdir, zâhirdir, bâtındır, (Hadid (57/3), âyetine sarılmak ve buna tutunmak yanlıştır. Bu son âyetin anlamı şudur: Geride hiçbir şey kalmaksızın varlık âleminde ihtiyaç silsilesinin kendisinde son bulması sebebiyle o ezelî olan evveldir. Her işin ona dönmesinden dolayı ebedî olan âhirdir. O zâtında sâbit olan sıfatlarından zuhur eden fiilleri sebebiyle zâhirdir. Kendisinden başka zâtını kimsenin bilememesi ve gözlerin onu idrak edememesi sebebiyle bâtındır. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bütün insanlar Allah'ın zâtını bilmek hususunda ahmaktırlar." Yine başka bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "Hakk Teâlâ'nın nimetleri üzerinde düşünün, zâtı üzerinde düşünmeyin."

Tekrar sözün başına dönelim. Makam-ı mükaşefenin ortasında, Kaşî'nin rubâisinde anlatılan şekilde bir marifet hâsıl olmuştur ki o marifet de şudur: Hz. Hakk, mevvaclık dalgalı, sâbit kılan ve mahv eden sıfatlarına haiz olan bir derâ sûretinde göründü, mahluk gibi, denizde kimi geniş, kimi dar daireler vardı. Bazıları genişliği ve doğruluğu miktarınca Hakk'ın lütfuna; bazıları darlığı ve yüz çevirmeleri nisbetinde elemlere uğratılmışlardı. Hakk Teâlâ isbet edicilik (sâbit kılıcı) sıfatı ile bunları var ediyor, mahvedicilik sıfatı ile de yok ediyor.

546 Mevvâçlık (dalgalanma) sıfatıyla yine yeni daireler izhar ediyordu. Bu durum ayağımı makam-ı mükaşefenin sonuna koyuncaya kadar devam etti. Sonunda Hakka'l-yakîn rüzgarı esti. Başlangıçta ve ortada olan marifet çiçeklerini döktü. Hakka'l-yakîn meyvası ayne'l-yakîn kabuğundan çıktı.

Ey Aziz! İlm-i mücerred ki vâkıa mutabık i'tikâd-ı câzimdir, şeriata bağlıdır. İlme'l-yakîn makam-ı mükaşefenin başlangıcına, ayne'l-yakîn ortasına, hakka'l-yakîn de sonuna denktir. Gerçekte hakka'l-yakîn ki mücerred yakînden ibarettir, Cenab-ı Hakk'ın: "Ve sen ölüm gelinceye kadar Rabbına ibadet et, (Hicr, 15/ 99), buyurmuş olmasından dolayı makam-ı mükaşefe derecelerinin en üst mertebesine denk gelir. Ve her kim buraya erişirse söylediği her şey her bakımdan gerçeklere uygun düşer.

Her ne kadar *"Menâzilü's-sayirin"*de: Bütün makamların sonu tevhiddir. denilmişse de bu doğru değildir. Belki tevhid sekseninci makamdır ve orada anlatılan yüz makamın sonuncusu da kulluktur. Bu kulun velâyet itibariyle başlangıç haline avdet etmesidir. Avdet esnasında kul, Hakk'la ilgili tecelliyâtın şuûnâtında temkin sahibi olduğu halde Hakk ile devreder durur.

Cüneyd'e (kd.s.)

– Bu işin sonu nedir? diye sordular.

– Tekrar başa dönmektir, dedi.

Ey Aziz! Makam-ı tevhidin başlangıcında ve ortasında, özellikle sema' esnasında, şu rubâileri ve benzerlerini ilahiciye (kavvâl) çok okutmuş ve nice zaman o zevkleri duymuşumdur. Rubâi:

Ben ben değilim ki ben derim, sensin.
Etvâr-ı vücûd içre görünen sensin.
Yolunda ne ten kaldı ne cân, mahvoldu.
Uşşâka eğer cân ve eğer ten sensin.

Hulûl, küfür ve ittihad şeklinde görülen bu makama tevhid demiştim. Şiir:

Ol ki ona âşıkım benden bana,
Yokdurur mir'at içinde ğayrunâ.
Bir bedende biz iki rûhuz, diyen
Bilmeyip sehvetti yâ ehle'l-fenâ.
Her kim ortanızda tefrik eyleye,
Şirk-i vâzıh üzre bel vurdu binâ.

Anmaz onu, ona yoktur nidâm,
Derim, anıp çağırıcak yâ ene.

(Ben sevdiğin kimseyim, sevdiğim kimse de ben, aynada bizden başkası yoktur. Biz bir bedene hulul eden ikiruhuz anlamına gelen şiiri okuyan bunu söylediğinde yanılmıştır. Çünkü apaçık olarak şirkten söz etmiştir (ikimiz biriz). Aramızda fark gören hiç bir kimseyi ne anar ne de ona hitab ederim.

Ne zaman ki ayağımı tevhid makamının sonuna koydum
547 bütün bunların tam bir hata olduğunu anladım ve: "Hakka dönmek bâtılda israr etmekten hayırlıdır." sözünü okudum.

Ey Aziz! Sen de buna uy. Ne zaman ki Cenab-ı Hakk'ın: "Artık Allah'a ortak koşmayın, çünkü Allah, eşi bulunmadığını biliyor, siz ise bu gerçeği bilmiyorsunuz, (Nahl (16/74).", buyruğuna gözüm ilişti, o misalleri (eş ve ortakları) tamamen sildim, vesselâm.

NÛREDDİN ABDURRAHMAN MISRÎ (kd. s.)

Devrinin ulusu, tâliblerin kıblesi idi. Mısır'da şeyhlik kamamına oturmuş, irşad ve terbiye hususunda parlak bir mertebeye ulaşmıştır. Dervişliğinin ilk yıllarında Mısır şeyhlerinden birisinin müridi idi. Fakat o şeyhin yanında bir türlü kemâle eremiyordu. Şeyhi ona:

– Senin kemâlin Acem şeyhlerinden birisinin yanında tamamlanacak, demişti.

Şeyh Cemâleddin Yusuf Gûrânî (Acem diyarından) Mısır'a gelinceye kadar onu bekledi. Şeyhin sohbetinde yirmi günden az bir zamanla kemâle erdi. Şeyh, irşad için Nûreddin'e icâzet verdi. İcâzetnâmesine "birâderim" diye yazdı. Çünkü Şeyh Nûreddin yaşlı (mürşidinden) idi.

Şeyh Cemâleddin'in, biri Hüsâmeddin Şemşîrî, diğeri Şeyh Necmeddin Mahmud İsfahânî'ye olmak üzere iki kişiye nisbeti vardır. Ayrıca bu ikisi de Nûreddin Abdüssamed Natanzî'nin müridi idiler.

ZEYNÜDDİN HÂFÎ (kd. s.)

Hoca Muhammed Pârsâ (kd.s.) mektuplarında onun için şu ünvanları yazmıştır: Faydalı ilim ve yüce amel sahibi, herkesin sığınağı, gönüllerin şifası, âriflerin ve âlimlerin safveti, sünnet bayraklarını yücelten, bid'attaki sapıklıkları kahreden, hakikat yollarının rehberi, şeriat ve tarikat yolunun yolcusu, tarîk-i yakîn üzre Allah Teâlâ'ya çağıran, seyyidimiz ve efendimiz, dinin ve milletin zîneti.

Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendinde toplamıştı. Baştan sona kadar, tasavvuf ehlinin muhakkikleri nezdinde kerametlerin en büyüğü olan Şeriat yolunda gitme ve sünnete riâyet etmede, istikamet üzere olma hususunda, Allah'ın yardımına mazhar olmuştu. Şeyh Nûreddin Abdurrahman Mısrî tarikatına mensuptu. Şeyh Nûreddin onu en güzel şekilde terbiye edip tekmil ve irşâd mertebesine
548 eriştirdikten sonra icâzet-nâmede şöyle yazdı: "Şeyh Zeynüddin halvete girmeye, gaybî vâridât ve fütûhâtı kabul etmeye ehliyet kazandığı zaman istihârede bulundum ve onu kendi yedi günlük halvetime koydum. O halvette Allah Teâlâ yedi günde fazlı ile lütufta bulundu. Mevhibeler kapılarını açtı. Kendi fazlından olarak, dördüncü gece, hakikat makamından tevhid makamına kadar bütün makamların derecelerine yükselterek açılan mevhibe kapılarını daha da artırdı. Halvette yedinci gün tamamlanmadan önce cem' hâlini müşahade ederek tefrika kaydından kurtuldu. Yedinci günün bitmesinden sonra ona Zâttaki hakiki tevhid nurları zuhûr etti, ki bu hâle ehl-i hakikat dilinde "cem'ü'l-cem'" derler. Şeyh Zeynüddin kabiliyetinin kuvvetli oluşundan hâla terakki etmektedir. Ben Cenab-ı Hakk'tan onu, o makamın tamamına eriştirmesini, bekâ-i dâim ile bâki kılmasını ve müttekilere imam yapmasını ümid ederim."

Şeyh Zeynüddin şöyle demiştir:

- Şeyh Nûreddin Abdurrahman'ın yazdığı icâzet, Horasan'a döndüğüm sırada, Bağdat'ta kaldı. Uzun bir zaman sonra Horasan'dan tekrar Mısır'a döndüm. Hz. Şeyh vefat etmişti. Halvethânesine girdim.

Birkaç harf eksiğiyle icâzetnâmemi orada buldum. Üstelik o halvethânenin kapısı açıktı ve iyi muhafaza edilmiyordu. Benim icâzetnâmemi burada yazdığıma göre son bulduğum asıl icâzetnâmenin müsveddesi mi idi, yoksa nûr-i velâyetle icâzetnâmemin kaybolup Mısır'a geri döneceğimi bilmiş ve onu benim için ikinci

defa yazıp oraya koymuş mu idi, bilemiyorum. Her hâl ü kârda, böyle bir halvethânede onun uzun bir müddet kalması kerametten başka bir şey değildir.

Yine o buyurmuştur ki:

– Mısır'dan dönüşümde Bağdat'a uğradım. Başımda Şeyh Nureddin Abdurrahman'ın bana verdiği ve daha önce pekçok büyük şeyhin giyinmiş olduğu bir takke vardı. Onu, Tâc Geylâne ile tesadüfen karşılaşıncaya kadar giyindim. Tâc Geylâne takkeyi benden istedi. Fakr ve dervişlik gereği ona verdim. Fakatv
549 vâkıada gördüm ki takke benim önünde feryâd ü figân ediyor. Daha önce takkeyi giyinmiş olan şeyhlerin isimlerini birbir sayıyor ve:

– Filân filânını başında gezip durdum. Şimdi beni şarap için bir eşeğin başına koydun.

Sabah olunca arkadaşlarımdan biri ile onu bulmaya gittik. Meyhânede şarap içtiğini duyduk. Meyhâneye varınca:

– Filan evdedir, dediler. Eve gittik. Sarhoş olup düştüğünü, takkenin de başında olduğunu gördük. Arkadaşım:

– Sen dışarı çık, ben takkeyi göreyim, dedi. Dışarı çıktım. Takkeyi başından almış, kapıyı da üzerine kilitlemiş olarak geldi ve onun bana verdi.

Demiştir ki: Hayatının sonunda Şeyh Zeynüddin'e bir vârid (bir feyz) erişti. Üç gün üç gece tamamen kendinden geçti. Onu bu gaybet hâlinden kurtarıp kendine getirdikten sonra bir yıla yakın bir zaman kendisine suskunluk ârız oldu. Çok az konuşuyordu. Birgün Derviş Ahmed Semerkandî'ye:

– Sen hiçbir yerde, birbiri arkasından gelen ve hiç arkası kesilmeyen cezbeler hâlinde zikr olunan cezbe-i celî'yi görüp okudun mu? diye sordu. Derviş Ahmed de:

– Hayır, böyle bir şeyi hiç bir yerde görmedim, dedi.

Derviş Ahmed Semerkandî onun işlerini gören dervişlerinden ve halifelerinden idi. Sûfilerin sözlerini okur ve minberden onları gayet güzel anlatırdı. *Fusûs*'u mütalaa etmiş ve okutmuştu. Mevlânâ Câmî (kd.s.) şöyle der:

– Onun kendi eliyle Fusûs'un sonuna şunları yazdığını gördüm:

– Hz. Risâlet (s.a.v.) banaFusûs'u okumam için işaret buyurdu. Daha sonra Dervişâbâd'da iken o hazreti yine gördüm ve:

– Yâ Rasûlallah! Firavn hakkında ne buyurursunuz? diye sordum.

– Şeyh Muhiddin Arabî'nin yazdığı ve dediği gibi, yani temiz ve pak olarak öldü, de, buyurdu.

– Vücûd meselesinde ne buyurursunuz? diye sordum.

– Şeyh Muhiddin Arabî'nin vücûd, kadîmde kadîm, hadiste hadistir dediğini görmüyor musun, buyurdu. Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi:

550 - Sen ilâhsın, sen mahlûksun. Ulûhiyyet sıfatları sende zuhûr ettiği ve ulûhiyyetin vasıflarına mazhar olduğun için ilahsın. Hasr, taayyün ve halkiyyetinden dolayı da mahlûksun. Cenab-ı Hakk dediklerine şâhiddir.

2 Şevval 838/1 Mayıs 1435 Pazar gecesi vefat etti. Önce onu Mâlin'de defn ettiler. Orada nâşını Dervişâbâd'a, oradan da Herat'ın bayram yeri civarına naklettiler. Ziyaretgâh olan kabri üzerin ebüyük bir imâret yapılmış olup etrafı Cuma namazı kılınan meskûn bir yer hâline gelmiştir [Câmî'nin sözleri burada bitti].

[Lâmiî diyor ki:]

((Mevlânâ Câmî (kd.s.) Zeyniyye silsilesinizikretmemiş, bu silsileden sadece Hz. Zeynüddin Hâfî'yi anlatarak konuyu kısa kemiştir. Bu fakir ve hakir o silsile-i şerifeden çıkıp şöhret bulan azizlerden bilebildiğim kadarını özet olarak aşağıda zikrettim).

ABDÜLLATİF MAKDİSÎ (kd.s.)

Bazı icâzetnâmelerde ism-i şerifi şöyle yazılmıştır: Abdüllatif b. Abdurrahman b. Ahmed b. Ali b. Ğânim Makdisî, Ensârî 20 Recep 786/9 Eylül 1384 Cuma gecesi sabah ezanı okunduğu sırada doğmuştur. Şevval 851/Aralık 1447'de Şam'dan Anadolu'ya göç etmiş, aynı sene Zilkade (Ocak 1448) ayında Konya'ya gelmiştir. Kendileri şöyle yazmışlardır:

– Mevlânâ Celâleddin Belhî'nin türbesini ziyâret ettiğim zaman kendimi çıplak hissettim. Sonra Şeyh Sadreddin Konevî hazretlerini ziyâret ettim. Mübarek kabirlerinin üstü ağaçtan çadır şeklinde yapılmış bir şebeke, -sanduka kafesi- ile kapatılmıştır. Ziyâretimde beni eteğimden tutup bu şebekenin arkasındaki mezara doğru çektiler. Daha sonra Şemseddin Tebrizî hazretlerini ziyâret ettim, benden üzerlerine namaz kılmamı istedi, ben de namaz kıldım.

Recep 855/Ağustos 1451'de Konya'dan Bursa'ya doğru yola çıktım. Yolculuğumun ilk gününde at üstünde uyurken:

– Ehl-i marifet sen ibekliyor, acele et! dediklerini gördüm. Fakat bu sözü söyleyen kimseyi görmedim. Şaban/Eylül ayında Bursa'ya geldim. Aynı ayın son on gününden Ramazan ayınakadar bir cemaatle halvete oturdum. Halvetimin ilk gecesinde, gâibden birisinin şöyle dediğini duydum:

– Bu Cüneyd'in bir cemiyetidir ki dünyada böyle bir cemiyet tasavvur olunamaz. Bu iki beyit onlarındır ve her kelimenin ilk
551 harfi sırasıyla silsilelerinin şeyhlerine işâret olunmuştur. Beyitler aşağıda tafsilâtiyle gösterilmiştir (Nefahat'taki beyitler buraya alınmamış yalnız silsiledeki şeyhler sırası ile yazılmıştır, beytler için bk. Nefahat trc. 551).

Abdüllatif Makdîsî
Zeynüddin Hâfî
Abdurrahman eş-Şiresî
Yusuf Acemî
Hasan Şemşîrî
Mahmud İsfehânî
Nureddin Natanzî
Ömer Sühreverdî
Necîb Sühreverdî
Ahmed Gazzâlî
Ebû Ali Nessâc
Ebû Ali Gürgânî
Ebû Osman Mağribî
Ebû Ali Kâtib
Ebû Ali Rûdbârî
Cüneyd Bağdâdî
Serî Sakatî
Ma'ruf Kerhî
Ali b. Mûsa Rıza
Mûsa Kâzım
Cafer Sâdık
Muhammed Bâkır
Zeynelâbidin
Hüseyin b. Ali
Ali b. Ebî Tâlib

Şeyh Zeynüddin Hâfî, Hâf'dan Hac niyeti ile yola çıktığında Kudüs'e de uğradı. Kudüs'te Abdüllatif Makdisî Şeyh hazretlerini alıp evine götürdü. O vakitler Abdüllatif Makdisî Şeyh Abdülaziz'den icâzet almış ve postnişîn olmuştu.

Şeyh Zeynüddin ile sohbet edince ona büyük bir sadakatla bağlandı. İşini gücünü bırakarak onunla beraber Hacca gitmek istedi. Fakat, mübarek annesi çok hasta idi. Bu sebeple Şeyh hazretleri ona:

Annenizin hizmetinde kalınız. İnşaallah, dönüşümde maksûd her ne ise o olur, demişti.

Abdüllatif, Hac dönüşü Şeyh Zeynüddin ile birlikte Kudüs'ten Horasan'a göç etmiş ve onun hizmetine girerek işâretleri istikâmetinde halvete girmiş, riyazat yapmıştı. Daha sonra yine Şeyhinin emri ile Câm'a gitti. Orada Şeyhülislâm Ahmed Nâmıkî Câmî (kd.s.)'nin nurlu kabirlerinde erbaîne oturdu. Hallerini mektupla Şeyhine bildiriyordu. Sonunda, orada muvaffakiyet işaretleri belirdi. Durumdan Şeyhini haberdar edince Şeyh Zeynüddin icâzet-nâmesini yazıp gönderdi.

552 Zeyniyye tarikatına mensup bazı fakirlerden duydum. Şöyle demişlerdi:

– Kötülüğü def', iyiliği celb, ihvâna yardım ve düşmana karşı koymak için bu tarikatta meşhur olan teveccüh halleri Şeyh Abdülaziz'in tarikatıdır, ki Şeyh Abdüllatif'ten beri zuhûra gelmektedir.

Şeyh Abdüllatif'in meşhur eseri olan *Tuhfe*'nin dîbâcesinde şöyle yazılmıştır. Bu eserin adı, Tuhfetu vâhibi'l-mevâhib fî beyâni'l-makâmât ve'l-merâtib'dir. Saadet ehlinin yolu bu eserde tertibe konulmuş, sâdık evlatlardan birinin ricasını yerine getirmek için şehadetle gayb arasında te'lif olunmuştur. Allah bunları, sevgi ve dostluğun insanı ulaştırdığı en son noktaya ulaştırsın. Bu kitabı bir mukaddime, dört makam, altı mertebe üzerine tertib ettim. Mukaddime, ehlullahın tarikatının beyanı ve bu tarikatta Allah'a sülûkun açıklanması ile ilgilidir. Birincisi makam; nefs ve hevâ makamıdır. Başlangıcı tevhid-i ef'âl olup bu makama envâr, mülk ve nâsût da denilir. İkinci makam; ruh makamıdır. Bu makamın sonu tevhid-i ef'âlin sonu, başlangıcı da tevhid-i sıfât olup buna melekût makamı da denilir. Üçüncü makam; kalb makamıdır. Bu makam tevhid-i sıfat olup ceberût makamı olarak da bilinir. Dördüncü makam; sır makamıdır. Bu makam tevhid-i zât olup lâhût makamı da denilir. Mertebelere gelince: Birinci mertebe, rûhu kalbin köleliğinden âzâd

etmektir. İkinci mertebe, Hakk Teâlâ cihetine seyr-i dâim'dir. Üçüncü mertebe, vücûdda zıtların zuhûrudur. Dördüncü mertebe, şu-hûd denizine dalmaktır. Beşinci mertebe, hakayık-ı kemâli bilmektir. Altıncı mektebe kemâle kavuşmada muvaffakiyete ulaşmaktır." 856 Rebiulevvel/1452 Nisan ayında, Perşembe günü gurûb vakti Bursa hisarında vefat etti. Mübarek kabri Bursa'nın doğu tarafında, şimdi kendisine mensup olanların zâviyesi önünde bir kubbe altındadır. Ziyâret olunur, bereketi umulur.

ŞEYH ABDÜLMU'TÎ (kd. s.)

Şeyh Zeynüddin Hâfî'nin müridlerindendir. Mağrib'de doğmuş olup Malikî mezhebine mensuptur. Şeyhu'l-Harem idi. Açık keramet sahibidir ve Mekke'de vefat etmiştir.

Şeyh Mahmud Sincânî'den ki yüz yirmi yaşını geçmiş olduğu halde güzelliği bozulmamış, güçlü kuvvetli, mübarek bir zât idi *ve Şeyh Zeynüddin Hâfî*, Hoca Ubeydullah Semerkandî ve Emîr Kasım Envâr (kd.s.) ile sohbet etmişti, rivâyet edildiğine göre, o şöyle demişti:

– Bir zamanlar Hacca gitmiştim. Şeyh Abdülmu'tî'yi Mekke'de gördüm. Kuvvetli riyâzet ve mücahade üzerine idi.
553 Uzlete çekilmişti. Ona karşı büyük bağlılığım vardı. Zaman zaman onunla görüşürdüm. Birgün bana dedi ki:

– Senin için Hoca Mahmud Semerkandî'yi görmüş diyorlardı. Şimdi görsen tanır mısın?

– Tanırım, dedim.

– İşte, tavaf yapıyor, dedi. Koşup oraya gittim. Tavaf yaptığını gördüm. Ben de tavafa başladım. Tavaftan sonra buluşurum diye düşündüm. Fakat ben tavafı bitirmeden o tamamladı. Ben de tamamlayıp arkasından gittim. Baktım Makam-ı İbrahim'de namaz kılıyor. Ben de namaza durdum. Selâm veriğimde bir daha hocanın izine rastlamadım. Dönüp Şeyh Abdülmu'tî'ye geldim.

– Hoca'yı tanıyormusun, dedi.

Bir müddet sonra Semerkand'a varıp, Hoca'yı ziyâret ettim. Beni görür görmez: " Molla Mahmud, deve (?) gördün mü?" dedi. Ben o hemen sustum.

Tekrar Mekke'ye döndüğümde Şeyh Abdülmu'tî'yi uzletten

çıkmış ve çevresinde halkı toplamış olarak buldum. Beni görünce ağladı ve:

– Molla Mahmud, biz Hoca'yı sana sattık, Hoca bizi âleme sattı, dedi.

Bu hakir-i hâksâr Anadolu ulemâsından olan üstâdım Mevlânâ Ahaveyn (kd.s.)'den işittim. Şöyle demişti:

– Hacca gittiğim zaman Tûr'da gemiye binip dört ay öncesinden Mekke'ye vardık. Orda mücâvir olduk. O zaman Şeyh Abdülmu'tî, Şeyhu'l-Harem idi. Kesretleri bana hicâb olup hizmetlerine varmadım. Bir gece Harem-i Şerif'te kalabalık bir cemaat toplanmıştı. Ben de ilk safta idim. Aşırı derecede susuzluk hissettim. Büyük bir huzursuzluk duydum. Bir dervişin, üzerini örttüğü bir çanakla, safları geçip bana doğru geldiğini gördüm. Çanağı elime verdi ve:

– Zemzem suyudur. Şeyh Abdülmu'tî size gönderdi. İstediğiniz kadar içiniz, dedi. Çanağı elinden aldım ve dilediğimce içtim. Bu hadise benim ona bağlanmama sebep oldu. Hülâsa Mekke çevresinde onun kerâmetler ve harikulâde halleri kemâl mertebesindedir ve çok meşhurdur. Ayrıca anlatmaya lüzum yoktur.

ABDURRAHİM MERZİFÔNÎ RÛMÎ (kd. s.)

Şeyh Abdürrahim de Şeyh Zeynüddin Hâfî'nin meşhur halifelerindendir. Sülûkunu Hâf'da Hz. Şeyh'in hizmetinde tamamlamış ve onun icâzeti ile yine Anadolu'ya dönmüştür. Şeyh hazretleri onun icâzet-nâmesine şunları yazmıştır:

"Bismillâhirrahmânirrahîm.

Hamd olsun o Allah'a ki, kullarından bazılarına her şeyi bırakıp ona yönelmeyi ve ondan başka her şeyden yüz çevirmeyi lutf etti. Bütün vakitlerini, Lâilâhe illallah zikri ile devamlı sûrette meşgul olarak ona yaklaşmak için harcamalarını kendilerine nasib etti.

Salât ve selâm, Allah ile meşgul olanların en kâmili olan Muhammed'e, Hakk'ın Rasûlüne, sevgilisine, seçkin kuluna; onun yolunu tutmak suretiyle kurtuluşa eren âl ve ashabına ve hidâyetine tâbi olanlara olsun.

554 Allah Teâlâ'nın evliyâsının yolunu tercih eden, ondan başka her şeyden yüz çeviren, seyr ve sülûkündeki çalışmalarını ciddiyetle devam ettirmiş olan müritlikte sâdık, adet ehlinin üzerine bulun-

dukları hali terk eden en aziz evlâd Mevlânâ Nizameddin Abdurrahman b. Emîr Aziz Rûmî, hakikat erbabının ulaştıkları nihâî mertebeye vararak kurtulması için, tarikat üzere istikameti iltizam etme hususunda allah onu sâbit kılsın. Çünkü o, Mısır diyârını ihtiyar ettiğim zaman noksanı ve kusuru bulunan bu fakire hüsnüzanda bulundu. Bulunduğu durumdan sıyrılıp çıktı, tövbe ederek Allah'a yöneldi. Lâilâhe illallah zikrini telakkün etti. Sefer esnâsında müritliğin şartlarına tam olarak riâyet ederek sıhhatli bir itikat ve samimi bir irade ile güzel bir şekilde teslimiyet gösterdi ve boyun eğdi. Her şeyi bırakarak kendilerini Hakk'a veren fakirlere Dervişâpâdda halvetlere çekildi. Allah Teâlâ'nın, yakınlığını ve dostluğunu kazanmış olan kullarına feth ettiği fütûhâta nâil oldu. Benden bu kitapları dinledi: Hidayet sancağı, şeyhler şeyhi, hakikat ehlinin peşini takip ettiği, dinin, ümmetin ve Hakk'ın şimşeği Sührever-dî'nin (kd.s.) *'Avârifü'l-maarif* isimli eserinin tamamı. Dini ve ümmeti ihyâ eden Nevevî'nin (r.a.) bir araya getirdiği *Kırk Hadis*'i. Kuds-i Şerif'te yazdığım *Vesâyâ* ile Herat'ta (Allah burasını ilhad ehlinin fesadından korusun) yazmış olduğum *Menheci'l-irşad* isimli kitabı.

Memleketine dönmeye karar verince, Allah'ın kullarını Allah'a irşad etme ve Allah Rasûlünün (s.a.v.) iletme ehliyetini kendisinde hissettiğim için tövbe yaptırmak, zikr telkin etmek ve hırka giydirmek için kendisine icazet verdim. Bu hırka Rasûlullah (s.a.v.)'a muttasıl olup tarikata girmeye karar verenlere giydirilir ve "Şeriata sıkı bir şekilde sarılacaksın, tarikat erbabının kanunlarına ve geleneklerine riâyet edeceksin", diye de tavsiyede bulunulur. Yine ona şu konularda da izin verdim: Ehil gördüklerini halvete oturtmak, sabah namazının evradını bitirdikten, ikindiden ve yatsıdan sonradaki üç vakte riayet edilmesini umumî olarak emer etmek, bu zamanları Lâilâhe illallah zikrine sarf etmek. Ehli olanlara umumî ve hususî mürakabeyi ta'lim etmek, vâkıaları tabir ve halletmek, kendi vâkıalarında ve başkalarının vâkıalarından müşkil olduğu ve halledemediği bir şey olursa bu fakirin rûhaniyetine teveccüh eder, samimi ve sâdık bir teveccühten sonra kendisine ne ilkâ olunursa, vâkıayı onunla tâbir eder, o hususta düşünüp tabir yapması için nefsi kendi hâline bırakmaz.

Aynı şekilde benden dinlediği ve meclislerde işittiği şeyleri

nakl etmek için de kendisine icâzet verdim. Zâhiren, bâtınen ve sırren Allah'ın hukukuna riayet etmesini ve Mustafa (s.a.v.)'ya tabi olmaktan ayrılmamasını da vasiyet etti. Zaten tasavvufun manası da budur. Zâhirde ve bâtında tâbi olmanın manası ma'lumdur. Sırren tâbi olmanın manası da şudur: Allah'tan başkasına iltifat etmemek, dünya mertebeleri ve onun hazlarına nâil olmak, ahiret menzilleri ve onun nimetlerini bulmak gibi Hakk'ın gayrı olan her şeyden yüz
555 çevirmek. Bütün aklı ve fikri ile Allah'ı müşahade halinde müstağrak olmak ve onda fâni olmak. Cennete girdikten sonra ebedî olarak Allah Teâlâ'yı temaşa etmek, görmek, onun hakkındaki maarifeti ziyadeleştirmek niyetini taşımak. Şu dünya hayatı yüksek derecelere vasıl olmaya yetmez. Ahiret hayatı, keşf ve iyan dereclerinin daha da ziyadeleşmesi için kâfidir. Bununla beraber zât-ı Hakk'ın künhüne hiç bir kimse vâsıl olamaz, diye düşünmek. Lakin bir kimse Allah'ta fâni olursa, Allah onun halefi olur, onun, onunla, ondan ve ona doğru seyr etmesinitemin eder, kendisine muttali olmanın derecelerinitarif eder. "De ki: - Deniz Rabbımın kelimeleri için mürekkeb olsa, Rabbımın kelimeleri tükenmeden evvel deniz biterdi." (Kehf (18/109), âyeti ile hakikat erbabı için cennette hasıl olacak olan sonsuz maarifetlere işaret edilmiş olması mümkündür. Allah bizi ona ehil kılsın. Sûfilerden, hususiyet ehli olanların himmeti mutabaat-ı seyriyeye masruftur. Kendisi için bunları yazdığım şahsın her üç mertebede de mutabaata muvafak olmasını, hiç bir şeyin onu berzahta alıkoymamasını, Allah'tan başka bir şeyin onu alâkalandırmamasını Hakk sübhânehu ve teâlâ'nın kereminden ümit ederim. Gözetleyen ve lutf eden odur. Sonra ben (icâzet verdiğim) o şahıstan duâsında, bilhassa boş vakitlerde yaptığı duâlarda beni unutmamasını rica ederim. Keza şeyhlerimize, sâir ümmet-i Muhammed (s.a.v.)'e ve ashabına da duâ eder. Elhamdülillâhi Rabbilâlemîn.

Bu icâzetnâmeyi, bol bol kereme muhtaç olan ve Zeynü'l-Hâfî denilen Ebû Bekir b. Muhammed b. Muhammed Herat'ın, -Allah burasını afetlerden korusun-, bir mıntıkasında 832 senesi Muharremu'l-haram ayının ilk günlerinde (1428 senesi Ekim ortaları) yazdı. Allah kendisini, hâlini ıslah etsin, amelini iyilik ve güzellikle sona erdirsin."

İcâzet-nâmenin altında şu rubâi vardır.
Eğer ben biçarenin hatırını gözetirsen,
Sevgili için bir latîfe yazayım.
Zaman geçmekte, ecel ise dostların peşinde...
Aklını başına al ki fırsatı elden kaçırmayasın.

Derler ki:

Şeyh hazretleri kendisine icâzetnâme yazıp Anadolu'ya gönderdiği zaman:

– Bir aşk kütüğünü buluşturup Rûm'a attık, demişti.

Bu hakîr onların mülk-nâmesinde şöyle yazıldığını gördüm: Şeyh Abdurrahim b. Merhum Emir Aziz el-Meşhur Ebuhu bi Saru Dânişmend.

Sultan Murad b. Muhammed Han Gâzi 835/1432'de Merzifon zevâidinden (gelirlerinden) kendisine günde beş akçe ve yılda on mud cerre tayin etmişler. 843/1439'da Padişah hükmü ile üç akçe daha artırmışlar. Ben bu hükümleri gördüm.

Kendisine padişah idaresini (ihsanını) kabul etmesinin sebebini sormuşlar. Demiş ki:

– Farklı elleri bir el saydık ve o lokma ile nefsin ağzını tuttuk.

Kafirleri Merzifon'dadır. Allah rahmet eylesin.

TÂCEDDİN İBRAHİM KARAMÂNÎ (kd. s.)

556 Aslen Manavgat Demirciler köyündendir. Babasına Yahşî Fakih derlermiş. Bursa'da meşhur olan ve onunla dostluğu bulunan Mevlânâ Ayâs (rh.t.)'ın naklettiğine göre; Şeyh Abdüllatif Makdisî Konya'da bulunduğu sırada Eğirdir'de, şeyhülislâmın damadı Pîrî Halîfe medresede talebelerine hocalık yapıyormuş. Şeyh Taceddin Halîfe de onun yanında *Mutavvel* okuyormuş. Hz. Şeyh'in Konya'da bulunduğunu işitince, kendi arzusu ile, Taceddin'i de yanına alarak Konya'ya gidip şeyhi ziyaret etmiş, inâbe ve tövbe eylemiş. Bir müddet şeyhin hizmetinde bulunduktan sonra tekrar Eğirdir'e dönmek isteyince Hz. Şeyh:

– Molla Taceddin'i bize bırakınız, deyip Pîrî Halîfe'den onu istemiş. O da kabul etmiş.

Taceddin Halîfe Hz. Şeyh ile beraber Bursa'ya gelmiş. Şeyh vefatında onu kendisine halife tayin etmiş. Şeyh Abdüllatif haz-

retlerinin eski muhiblerinden olan Hoca Bahşâyiş, Acem hocalarından Şeyh'in kabrinin etrafını satın alıp, hânkâh, mescit ve âb-hâne (hamam, helâ ?) yaptırdı. Bostancı Dede Şeyh Tâceddin hakkında bir olay naklederek şöyle demiştir:

–Birgün Şeyh Taceddin'i kaybettik. Pekçok araştırmadan sonra onu dağda, yaylaların olduğu yerde, bir orman içinde bulunduk. Orada bir miktar riyazet yaptıktan sonra Hoca Rüstem Kastamonî, ona olan sevgisinden dolayı, aynıyerde hâlâ mamur olan bazı hücreler yaptırdı.

Şeyh'in hizmetinde bulunan Çanakçı Dede:

– Bir gece halvette olan dervişlere yüz on çanak yemek götürdüm, demiştir.

Kabri Şeyh Abdüllatif Makdisî'nin kabri yanında, bir kubbe altındadır. 872 Safer/1467 Ağustos ayında vefat etmiştir. "Allah yüce sırrını takdis etsin." sözü (bunun arapçası) vefatına tarih düşürülmüştür. Veliyyüddin-zâde Ahmed Paşa (kd.s.) onu methederek şöle demiştir:

Sırlar hazinesinin emini Şeyh Taceddin.
Nurlar bahçesinin parıltısı Şeyh Taceddin.

HACI HALİFE KASTAMONÎ (kd. s.)

Adı, Abdullah b. Hacı'dır. Şeyh Taceddin vefat edince kendisine halife olmuştu. İlim ve irfan sahibi idi. Ahlâk ve tevazu hususunda zamanında tekti. Vakıaların tabirinde kendisinden üstün kimse yoktu. Lütuf ve ihsan kaynağı idi. Güzel yüzlere meylederdi. İki bünyeli, güler yüzlü idi. Zamanında, ulemânın ileri gelenleri hep ona müracaat ederlerdi. Fukarayı ve fazilet ehlini terbiye edirdi.

557 Bu Hakîre Lamiî bülûğ çağımda merhum babam ile birlikte ona gitmek ve elini öpmek nasib olmuştu. İkindi, akşam ve yatsı namazlarında beraber bulunduk. Pek çok ihsanlarda bulundu, bir sofraya beraber oturduk. Bana kıymetli bir mendil verdiler. Tekrar ellerini öptüm. Mecliste bir münasebetle şöyle dedi: Hocazâdeoğlu buraya gelip:

– Vâkıada gördüm ki bir Frenk oğlanı yirmi yedi yıl bir kalede hapsedilmiş, dedi. Şeyh Devamla şöyle buyurdu:

– Yaşını araştırdım, bülûğdan itibaren (tarikata girene kadar) yirmi yedi yıl olmuş imiş.

Kelimât-ı kudsiyyelerini toplamış olan dervişlerden biri şöyle yazmıştı.

– Birgün Kazasker olan Mevlânâ Fenârî oğlu Ali Çelebi Şeyh hazretlerinin hizmetinde bulunmak istedi. Şeyh şöyle buyurdu:

– Tâlib başlangıçta tam bir teveccüh ile yürümek isterse sonuda sülûku da öyle olur. Yani başlangıçta bütün dünyevî ilişkilerden, âr ve nâmustan vaz geçer (Her türlü kınanmayı ve yerilmeyi göze alır.), zillet yolunu seçer ve büyük bir gayret gösterirse sonunda da öyle devam eder gider. Fakat ibtidâda hafiften başlamak usûldür. Kalben bağlanmak için şeyhin velâyet ve kerametine inanmak şart değildir. Yalnız onun hak yolda olup Hakk'ı bulduğuna ve şeriata bağlı bulunduğuna inanması yeter, buyurdu.

– Hz. Rasûlullah (s.a.v.) bir tarafa bakacağı zaman sadece mübarek başını çevirip bakmaz, bütün vücûduyla o tarafa döner ve bakardı. Bundan maksat şudur; İnsan bir şey arzulayıp onu yapmak istediğinde o işe bütün benliğini vermelidir. Çünkü ancak böyle yaparsa dilediğine kavuşabilir.

Yukarıda adı geçen Mevlânâ Ali Çelebi hazretleri, halvette bulunduğu günlerde et yememek için Şeyh'ten izin istemişti. O, bu hususta şöyle diyor:

– Altı ay su içmedim, et yemedim. (Nefsin terbiyesi için) kendiliğimden daha neler yaptımsa hiç birinden fayda göremedim. Yalnız Şeyh'in emirlerini yerine getirmekte fayda buldum.

Birgün birisi Hz. Şeyh'e:

– Bazan öyle olur ki ben, Lâilâhe illâllah, diyemem. Bun usöylemek istediğimde aklıma şu gelir. Bir padişahın yanına gidip, "senden başka padişah yoktur", demeye utanırım, Öyleyse her gün nasıl, lâilâhe illâllah, diyeyim. Allah'tan başka Allah olmadığı zaten açıktır, dedi. Şeyh hazretleri ona:

– Buna mana-yı ihsan derler (Hadiste buna ihsan adı verilmiştir), dedi. Bu mertebeye ulaşan kişinin Allah'ın her yerde bulunduğu (hâzırlığını) düşünmesi yeterlidir.

Yine aynı kişi devam etti:

– Bu manayı bile düşünüp söyleyemem. O dahi bir perde gibidir. Hatta duâ bile yapamam. Bunun üzerine Şeyh hazretleri şöyle dedi:

558 – Şeyh Taceddin (kd.s.): "Altı ay duâ edemeyip durdum", dedi.

O vaktin peltek kıssası olur. Hakkı hâzır görmekten başka şey yoktur.

Yine aynı adam:

– Organlarıma da bir titreme geliyor, diye devam etti. Şeyh:

– Huzûrun başlangıcıdır. Bil ki bu hakîrde de daha çok olur, dedi.

Birgün, Bursa kadısı meşhûr Kadı-zâde:

– Şeyhim, Cebriye ile irâde-i cüz'iyye hakkında ne buyurursunuz, diye sordu. Şeyh dedi ki:

– Cebir iki kısımdır: Cebr-i muhakkik, cebr-i mukallid.

Cebr-i muhakkik, Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçındıktan sonra bütün işleri Hakk'a teslim etmek ve hiç bir şeyi kendinden bilmemek, "her ne varsa Allah'ındır, ne dilerse yapar, o fâil-i muhtardır ve benim buna inanç ve bağlılığım vardır", deyip: "Allah yaptığından sorumlu olmaz, kullar ise sorumlu olurlar." (Enbiyâ (21/ 23), âyetini dikkate almaktır.

Cebr-i mukallid de; Nefsin arzusuna tâbi olup uygun iş yaptıktan sonra bir kimsenin, "benim elimde bir şey yok. Ezelde Allah benim için ne takdir etti ve ne yazdıysa o ulur", demesidir ki bu küfürdür.

Hz. Şeyh sözüne şöyle devam etti:

– Hz. Rasûl (s.a.v.) ashabına dedi ki: "İki mektub" (defter) var, ikisi de ne artar ne eksilir. "Ashab-ı Kiram bunu duyunca amelden el çektiler. "Bizim amelimizden ne olur?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "Hayır, böyle değil! İki alâmet vardır. Biri cennet ehlinin, diğeri cehennem ehlinin alâmetidir. Bir kişide hangi alâmet bulunursa o kişi ondandır. (Yani ya cennet, ya cehennem ehlindendir.)" Şu halde çalışıp cennet ehli alâmetin almak gerekir. Hz. Peygamber'in şeriatına uyarak ehl-i tahkikin makamına ulaşınca sen de, "benim nem varsa hepsi Allah'ındır", dersin. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı ne yaptılarsa sen de onu yap. Hiç onlar; "Bizim çalışmamızda ne var, çalışıp da ne olacak", dediler mi? Onlar böyleyken bize ne oluyor? Öyleyse bize düşen onların yolundan gitmektir, buyurdu.

Kadı-zâde:

– Vallahi, Sultanım, gayet güzel buyurdunuz. Bu hususu bearberken Sinan Paşa ve Mevlânâ Samsûnî ile çok konuşurduk. Mevlânâ Samsûnî: "Hz. Peygamber'e uymaktan başka çare yoktur", derdi, dedi.

Şeyh hazretleri 29 Cemaziyelâhir 894/ 22 Haziran 1489 günü vefat etti. Mübarek kabri, Şeyh Taceddin'in kabri yanında aynı kubbe altındadır.

VEFÂ KONEVÎ (kd.s.)

559 Kendi mübarek elleri ile bir kitabın arkasına şöyle yazdığını gördüm: "Bunu, Vefâ diye bilinen, el-Fakir Mustafa b. Ahmed b. Sadrî Konevî yazdı."

Şeyh Abdüllatif Makdisî'nin halifelerindendir. İlk defa tarikata, Edirne'de, debbağlar imamı Muslihiddin Halife'nin irşadı ile intisab etti. Daha sonra, Yine Muslihiddin Halife'nin işaretiyle Şeyh Abdüllatif Makdisî'nin hizmetine girdi. Zâhirî ve bâtınî ilimlere vukûfu vardı. Pek çok fende geniş bilgi sahibi idi. Başladığı her işte hususi bir tasarruf gösterirdi. Usûl ve makamlara dâir zikirler tertib etmiştir ki ulemâ ve erbab-ı irfan nezdinde makbuldür. Vakıf tesisinde yed-i beyzâ sahibi idi. Dış görünüşlerinde azamet ve celâl, sohbetlerinde samimiyet ve cemâl vardı. Dünya ehline fazla itibar etmezdi. Sözleri hikmet ve nükte dolu idi. Hayatının sonunda uzlete çekilip halktan uzaklaşmıştı. Dışarıya belli vakitlerde, pek az çıkardı. Vakti gelmedikçe, kapısına ümerâ ve a'yandan kim gelirse gelsin, ne kadar ısrar ederlerse etsinler, dışarıya çımazdı. Zevk ehli olan dervişlerden hoşlanırdı. Dünyadan tamamen el etek çekmişti. Farz namazları son vakitlerinde kılar ve imamlık yapardı. Kendisine namaza niçin geç çıktığını sorduklarında:

– Bizim gibi kâmillerin namazı böyle olur, buyurmuştur. Fakat ben Miskin (Lâmiî), sened-i saadetimiz olan Ahmed Emir Buhârî (kd.s.) hazretlerinin, birgün meclislerinde şöyle buyurduklarını duydum:

– Hz. Şeyh Vefâ'nın bu cevabı halkın anlayışına göredir. Kendilerin isaklarlar. Ben müridlerinden bu sorunun asıl cevabını öğrendim. Buyurdular ki: "Biz işaret bekleriz, biz kuluz. Ne zaman emir ve işaret gelirse ona uyarız." İşte cevap budur. İstikamet üzere bulunması ve o vakte kadar bundan zerrece sapmamış olması da bu cevabın doğruluğuna delâlet eder.

Şeyh Vefâ'nın belâgat dolu güzel cevaplarından biri de şudur:

Birgün kendisine:

– Şeyh Muhiddin Arabî Firavn hakkında, tertemiz olarak öldü, diyor. Siz ne dersiniz? diye sordular.

– O Aziz ne güzel söylemiş. Keşke bizim hakkımızda da böyle şehadet eden iki mü'min bulunsaydı, diye cevap verdi.

Yine birgün:

– Mansur'un "Ene'l-Hakk", demesine ne dersiniz? dediler.

– Ya "Ene'l-bâtıl" mı desin, buyurdu.

560 Onun bu çeşit vecizeleri çoktur. Kendisi Hanefî olduğu halde Şafiîler gibi cehrî namazlarda besmeleyi açıktan okur ve celse-i istirahata otururdu. Bu sebeple devrin âlimlerinden bazıları "telfik câiz değildir", diye itiraz etmişlerdi. Fakat Anadolu ahalisinden ve devrinin âlimlerinden olan merhum Sinan Paşa b. Hızır Bey ki Şeyh'e gerçek bir bağlılığı vardı, *"Maarifet-nâme"*sinde ulemânın itirazlarına şöyle cevap vermiştir: "O, İmam Azam'a tâbi ve Hanefî mezhebinden olduğu halde niçin besmeleyi açıktan okuyor, celse-i istirahata oturuyor", deme. Şüphesiz ona riyazat kuvvetiyle ilm-i zâhirde bir hâlet vâki oluyor, o bu meselede yaptıklarının doğru olduuna inanıyor. Böylece bu meselelerde o, müctehid olmuş oluyor ve ictihadının icabına göre amel ediyor. Ulemâ bu kadar muhalefetle Hanefî mezhebinden çıkmaz. Görmez misiniz ki Hanefî âlimlerinden nicesi pekçok meselede İmam Azam'a muhalefet etmişlerdir. Onlardan birisinin, Hanefî kitaplarında zayıf bir kavli bulunsa onunla amel sahih olur. Özellikle bu türlü meselelerde çok ihtilaf vardır ve fıkıh kitaplarında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında Hanefî ulemâsından bazılarınca kabul edilen, Şeyh'in ameline uygun bir görüşün bulunması mümkündür. Zahirî ve batınî meselelerde kâmil olan bir azizin bu kadarcık muhalefeti için ne diye kavga edilir. Kim onu ayıplarsa sırf taassub ve cehaletinden ayıplamış, kim de sû-i zan beslerse kendi sapıklığından beslemiş olur.

Şeyh Vefâ hazretleri Antalya'dan gemi ile yola çıktı. Fakat gemileri Frenk korsanlarının eline geçti. Kendisini kızkardeşleri ve bazı müridleri ile beraber esir olarak Rodos'a götürdüler. Daha sonra Karamanoğlu İbrahim Bey onları Frenklerden satın alıp kurtardı.

İstanbul'da oturuyordu. Orada meşhur bir cami ve hânkâhı vardır. Ziyâretgâh olan mübarek kabri caminin önündedir. 896/1481 yılınd vefat etmiştir (İstanbul'daki Vefa semti adını ondan alır.) "İla rahmeti Rabbihi" cümlesi vefat tarihini gösterir. Bu Hakir, bir Cu-

ma günü, mihrapta otururken mübarek ellerini öptük ve bana iltifat buyurmalarını ganimet bildim. Nazar-ı iltifatlarının ömrümün sonuna kadar bana destek olmasını umarım.

Hz. Şeyh'in Arapça, Farsça ve Türkçe beliğ ve muğlak şiirleri çoktur. Şeyhi Abdüllatif'in üslûbunca tarikat silsilesi erbabının isimlerine işaret ettikleri beyitleri teberrüken zikrediyoruz. Bu mukaddes silsile, Sühreverdî, Cüneydî, Alevî ve Nebevî silsilesidir (Nefahat'taki beyitler buraya alınmamış sadece tarikat silsilesi gösterilmiştir).

561 *Şelh Vefâ Konevî*
Abdüllatif Makdisî
Zeynüddin Hâfî
Abdurrahman Şirzî
Yusuf Acemî
Hasan Şemşîrî
Mahmud İsfehânî
Nureddin Natanzî
Ömer Sühreverdî
Ebû Necîb Sühreverdî
Ahmed Gazalî
Ebû Ali Nessâc
Ebû Ali Kirmânî
Ebû Osman Mağribî
Ebû Ali Kâtib
Ebû Ali Rûdbârî
Cüneyd Bağdâdî
Serî Sakatî
Ma'ruf Kerhî
Ali b. Mûsa Rızâ
Mûsa Kazım
Cafer Sâdık
Muhammed Bâkır
Zeyne'l-'AbidinHüseyin b. Ali
Ali Murtaza
Muhammed Mustafa (s.a.v.)

Manzum silsilenin medhine dâir:

Dâirelerin fazileti âşikardır.
Ey akıllı kişi! Şeyhlerin dâiresini (silsilesini) elde et.

Bunlar rehberlerindir, yollarından ayrılma.
İzlerini takib et, sahte bile olsalar.
Zikirde ma'nayı da tatbik et ki er olasın.
Sana yaklaştıkları zaman halktan uzak dur, yaltaklansalar bile.

Yine mübarek hatları ile şöyle yazmışlardır: Bil ki, manzum ve bütün tarikat büyüklerinin isimlerine işaret edilmek sûretiyle yukarıda yazılı olan mukaddes silsilenin diğer bir tariki daha vardır. Bun ubirinci tarz manzum silsile gibi kâtib nazmetmiştir. u tarz lâtif, veciz ve faydalı nazımda H. Şeyh'e benzemek istemiştir. Bunda diğer birtakım fazlalıklar yanında mufassal olma faydası vardır. "Kim bir kavme benzerse artık o, onlardandır." hadisinin hükmünün şümûlüne girmeyi umarak silsileyi veriyorum (Beyitler buraya alınmamış sadece silsile gösterilmiştir).

el-Fakir Mustafa el-Ma'rûf bi-Vefâ, Abdüllatif Makdisî, Zeynüddin Hâfî, Abdurrahman Şirsî, Yusuf Acemî, Hasan Şemşîrî, Muhammed İsfahânî, Nureddin Natanzî, Ömer Sühreverdî, Ebû Necib Sühreverdî, Vecîhüddin Kâdî, Muhammed 'Amûye, Ahmed Dîneverî, Mümşad Dîneverî, Cüneyd Bağdâdî, Serî Sakatî, Ma'rûf Kerhî, Dâvud Tâî, Habib Acemî, Hasan Basrî, Aliyyü'l-Murtazâ Rızâ, Muhammed Mustafâ, Allah el-Vâhibü'l-Atâyâ.

562 Ayrıca nazmen ifade ettiği başka bir silsile de şudur:

el-Fakir Mustafa el-Ma'ûf bi-Vefâ
Şeyh Abdüllatif Makdisî
Şeyh Zeynüddin Hâfî
Şeyh Abdurrahman Şirsî
Şeyh Mahmud İsfahânî
Şeyh Nureddin Natanzî
Şeyh Şihâbeddin Ömer Sühreverdî
Şeyh Ebû Necîb Sühreverdî
Şeyh Abdülkadir Geylânî
Şeyh Ahmed Debbâs
Şeyh Şenbekî
Şeyh Ebû Bekir b. Hevârâ
Şeyhu'l-ekber Ebû Bekir Sıddîk
Muhammed (s.a.v.)
Allah sübhânehu

Velhasıl Hz. Şeyh'te bu nev'i marifetler hadsiz hesapsızdır. Maksat bu kitabın onun zikr-i cemilinden hâli olmamasıdır.. "Az çoğa delâlet eder, bir damla bir göl hakkında nümûne olabilir."

RÜSTEM HALİFE BURSEVÎ (kd. s.)

Aslen Göynüklüdür. Birgün bana lâtife kabilinden; "Göynüklü kullardanız", demişti (Eski Türkçe'de GÖYÜNMEK, yanmak demektir).

Bu tâifenin gizlilerinden, muttakîlerinden, âbidlerinden ve cömertlerinden idi. Fakir ve zengin herkese yedirip içirirdi. Kim kendisin hediye kabilinden bir şey getirse karşılığını kat kat verirdi. Bununla beraber ne işi, ne de malı vardı. Başlangıçta "kâsibîn"den idi, sonra "mütevekkilîn"den oldu. Kuvvetli mücahade sahibi idi.

İlk defa Zeyniyye tarikatından Şeyh Hacı Halife hizmetinde bulundu ve onun elinde tövbe etti. Fakat meşrebine bakılırsa "Üveysî" olduğu anlaşılır.

Bu hakirin (Lâmiî'nin) gözleri rahatsız olmuş ve uzun müddet görememiştim. Birgün bana:

– Bir zamanlar benim de gözlerim rahatsızdı. Ne yaptımsa hiç bir ilâçtan fayda görmedim. Birgün yolda giderken bir civana rastladım. Bana: "Oğlum, gözlerinin iyi olmasını istiyorsan müekked sünnetlerin son iki rek'atında muavvizeteyn sûrelerini okudu. Allah Teâlâ'nın izniyle şifâ bulursun", dedi. Onun bu işaret ve tavsiyesine uydum, şifa buldum. Sen de öyle yap, dedi. Ben küstahlık yaparak:

– O civan kim idi? diye sordum.

563 – Meşhur kimsedir, buyurdu. Anladım ki Hızır (a.s.) imiş. Sözlerini tuttum ve Allah'ın izniyle kısa zamanda şifa buldum.

Rüstem Halife gayet edepli bir kişi idi. Ahvalini dâima gizler, zaruret olmadıkça konuşmazdı. Çocuklara Kur'ân-ı Kerim öğretmekle meşgul olur ve kendi halini böylece gizli tutmaya çalışırdı.

Teke vilâyetinde Kızılbaşlar ayaklanıp büyük karışıklıklar çıkardıkları zaman, Bursa'ya gelirler diye çok korkulmuştu. Hatta gücü yetenler kaçmaya başlamışlardı. İşte böyle bir durumda o:

– Bursa için kesinlikle korkulacak bir durum yoktur. Onlar buraya gelemezler, dedi. Onun bu sözleri Bursa halkını yatıştırdı. Üstelik dedikleri de doğru çıktı.

Aynı sene Bursa Hisarında vefat etti (917/1511). Bana "Oğul" diye hitab ederdi şöyle vasiyyet etti: "Beni müslümanlarını omuzlarına yük etme. Yakın bir yerde defn et." Ben de onu, yine Hisar içinde, dedemize âit olan Nakkaş Ali Mescidi civarında, merhum babam Osman Çelebi'nin yanınadefn ettim (kd.s.).

Ben onun pek çok hârikulâde hallerini ve kalblerde olanı bilme nev'inden kerametlerini bilirim. Sözü fazla uzatmamak için bu kadarı ile yetiniyor ve Nefahat'taki terceme-i hallere devam ediyorum. "Şüphesiz Allah en iyi muvaffak edici ve en hayırlı yardımcıdır." [Lâmiî'nin ilâvesi son buldu].

EMİR KİVAMÜDDİN SİNCÂNÎ (kd. s.)

Başlangıçta Sincan'ın Hiraf (Harraf) köyünün ortaklarından idi. Köyün gelirlerini toplama, tevcih ve tahsis etme defteri onun uhdesinde bulunuyor, kayıtları o tutuyordu. Ansızın kendisine cezbe geldi. Nesi varsa bıraktı ve ahiret yoluna sülûk etti.

Elini müslümanlara vakfettiğini söylerler (Yazılarını bedava yazardı). Kim ona bir kâğıt getirir ve yazmasını isterse, ister Mushaf ister başka bir şey olsun, getirenin adını kaydeder, istekleri sıraya koyar ve her isteneni sırayla yazardı. Meclislerde marifetler saçardı. Buyurmuştur ki:

- Mûsa (a.s.) bana bir kâse şerbet verdi. Benim böyle konuşmam ondandır.

Pek çok şirleri vardır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin bazı gazellerine nazîre yazmıştır. *"Cünûnu'l-Mecânîn"* adlı bir eser telif etmiş
564 ve kitabına garip sözler almıştır. Hz. Şeyh Zeynüddin Hâfî ile muâsır idi ve birbiriyle mektuplaşırlar. Şeyh Zeynüddin buyurmuştur ki:

– Emir Kıvamüddin Sincânî Hâf'da bulunduğu sırada bana bir mektup yazmış ve başına da şu beyti koymuştu:

> *Her kimin süsü (zeyni, Zeyneddin Hâfî'ye nisbeti) kusuru vardır,*
> *Şayet perde de yoksa, göz görür.*

Ben de cevabında, öyle gerektiği için, şu beyitleri yazdım:

Gözde perde olması kusurdur,
Şayet güzellik varsa, perdeden niçin korkulsun?

Yani basiret gözünde ince perde olması kusurdur. Güzelliğin vücûdu bâki kalırsa korku perde olur. Her kim ki fâni olmazsa beşeriyyet sebebiyle perdeli olma durumuna düşmekten korkması gerekir, neûzu billah.

Eğer mutlak vahdet şarabı varsa kıvamı zeyn iledir.

Mutlak vahdet, mahiyeti gereği zattaki tecellide söz konusu olur. Sıfatların tecellisi esnasında temaşa edilen vahdet o sıfatların manalarıyla kayıtlı ve sınırlıdır. Şayet bu vahdeti temaşa mutlak surette mükemmel olsa o zaman bu hayat maddes şerbeti kıvamıyla olur. Bu vahdetin temaşası, bütün sıfatların zımnındaki vahdeti temaşadan ârifin nasib alması mükemmel olarak gerçekleşir. İşte o zaman bu vahdet hakkındaki marifet zinet kabul eder ve bu temaşada ikilik ortadan kalkar. Bu takdirde de ortada ne zeyn (zinet, zeyn-i Hâfî) kalır ne de kıvam (kıvamuddin), ilham zımnında kime işaret edildiği anlaşılmış bulunmaktadır.

Her ne kadar Mûsa'nın meşrebi yüksekse de
Habib müşahade sözkonusu olunca o meşreb perde olur.

O demiştir ki:

– (Allah'ın kelâm sıfatının mazharı olan) Mûsa (a.s.) bana bir kâse şerbet verdi. Benim böyle konuşkan olmam ondandır. Ben de ona hatırlatırım ki, her ne kadar bu yüce bir hâl ise de Habibullah (s.a.v.)'i müşahadede perdedir. Kim Habibullah'ın meşrebinden nasib olmak isterse fâni olması için çalışması gerekir.

Eğer Eymün vadisinde yürümek istersen
Yoklukta seyr etmek için farz-ı ayındır.

Mûsa (a.s.) Eymün vâdisine ulaşınca bütün gamlarından kurtuldu. Her kim, Eymün vâdisi gibi olan, kıdem (?) manasına ulaşmak isterse yoklukta seyr etmesi gerekir.

Marifetten bahsetmek hicab getirir.
Sükût ve ayn'da keşif vardır.

Meclislerde konuşmayı kendisine meslek edinmişti ve böyle davranmayı fazilet sayardı. Bu sebeple kendisi: "Bu fazilet rezilet hicabını ihtiva ediyor", diye ikaz edilmişti.

Şeyh Zeynüddin bunlara benzer beyitlerden yimiden fazlasının mânasıyla birlikte şerhetmiştir. Biz burada bir kaçını zikrettik.

565 Mevlânâ Şeyh Kuhistânî, Emir Kıvamüddin'in doğum ve ölüm tarihlerini nazmen şöyle ifade etmiştir.

Din ve diyanetin kıvamı, Hak yolun sâliki, târik-i dünya olan
Taleb yolunda İbrahim b. Edhem Şah gibi idi.

Doğumu, 734'te, Ramazanın son günü, bayramın başlangıcındadır.

Dünyadan göçüşü ise, 820 yılından beş gün öncedir. Yeni Emir Kıvamüddin (kd.s.)'in doğumu 734 Ramazan/ 1334 Mayıs, vefatı ise 25 Zilhicce 819/13 Şubat 1417 tarihleridir.

ŞEMSEDDİN MUHAMMED CÂMÎ (kd. s.)

Şeyhülislâm Ahmed Câmî Nâmekî (kd.s.) hazretlerinin torunlarındandır. Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'dan Hz. Şeyh'e ulaşan ve yakasında Peygamber Efendimiz (s.a.v.) mübarek gömleğinden bir parça bulunan hırka bütün çocukları arasında ona nasib olmuştur.

Zahiri ve bâtınî ilimleri kendinde toplamıştı. Akşam, sabah zikirlerini Şeyh Zeynüddin tarikatınca cehrî yapardı. Şeyh Bahaüddin Ömer'in sohbetinde çok bulunmuştu. Ona karşı büyük bir inanç ve bağlılığı vardı.

Sülûkunun başlangıcında ona bir cezbe gelmiş ve günlerce kendinden geçmiş bir halde kalmıştı. Bu sebeple namazlarını kılamamıştı. Kendileri buyurdular ki:

– O cezbe hâlinde iken devrin şeyhlerinden Şeyh Zeynüddin ve Şeyh Bahâüddin, terbiye ve ıslah için bana göründüler. Fakat ben hiç birine teslim olmadım. Hz. Şeyh Zeynüddin göğsüme oturdu ve banabir şeyler yaptı. Bu sırada ben, hallâc'ın pamuk çekirdeğini pamuktan ayırdığı zaman ortaya çıkan ses gibi bir ses duydum. Yaptığım bu cehrî zikir, benim duyduğum o sestir. Daha sonra Hz. Şeyhülislâm Ahmed Nâmekî (kd.s.) Hoca Ebû Mekarim sûretinde, -ki onun büyük oğludur-, bana göründü. Mübarek nefesini bana üfledi. Derhal kendime geldim. Namaz vaktini sordum ve geçen namazları kaza etmeye başladım.

Şeyh Muhiddin Arabî'nin eserlerine inancı vardı. Tevhid mese-

lesini, onun fikirlerine uygun olarak, kürsülerde zâhir ulemâsı huzurunda öyle anlatırdı ki kimse onu red ve inkâr etmek için kendinde güç ve kuvvet bulamazdı.

566 Kur'ân-ı Kerîm'in, hadis-i şeriflerin ve şeyhlerin sözlerinin sır ve hakikatlarını pek çabuk kavrardı. Başkalarının çok düşünerek azıcık anladıkları meselelere o, pek çabuk nüfûz ederdi.

Hz. Mevlânâ Kâşgârî, Mevlânâ Muhammed Esad, Mevlânâ Celâleddin Ebû Yezid Pûrânî ve bunların dışında o devirde yaşayan başka bazı azizler onun meclislerinde hazır bulunur, marifet ve latifelerinden haz alırlardı. Va'z esnasında ve sema' meclisinde büyük bir vecde dalar, nara atardı. Onun bu durumu mecliste bulunanlara da sirayet edirdi.

Bazan halkı, nefislerine hâkim olan sıfatları şeklinde görürdü. Birgün:

– Bizim müridlerimiz zaman zaman insan sûretinden ayrılır fakat çabucak eski hallerine dönerler, dedi. Bir iki kişinin adını söyleyerek de:

– Ne zaman bunlar benim önüme gelseler, dört gözlü köpekler sûretinde görünürler, buyurdu.

Çocu zaman sohbetlerinde bulunanların zihinlerinden geçirdikleri şeyleri bilir ve uygun bir zamanda da, o kişinin anlayacağı tarzda bunu açıklardı. 21 Cemaziyelevvel 863/26 Mart 1549 Pazartesi (metinde Salı) günü vefat etti. Vefat tarihi nazmen şöyle ifade edilmiştir:

En kâmil şeyh, kâmillerin önderi idi
Mânâ âleminden sûret ehline yol gösterirdi.
Hoca Şemseddin Muhammed karşısında,
Gökyüzü üzüntüsünden mavi bir örtüye büründü.
Mukaddes sahaya otağ kurdu.
İmkân ülkesinin dışında çadır kurdu.
Gökyüzü onun yüce ayağının altındadır.
Onun tarihini "ÇERH-i DÛN"dan sor.

Mezarı, Herat'ta, Mescid-i Cami civarında, Fakîh Ebû Yezid Merğazî'nin (kd.s.) mübarek kabirleri yanındadır.

EBÛ BEKİR TÂYİBÂDÎ (kd. s.)

Zâhirî ilimleri Mevlânâ Nizameddin Herevî'den okumuştu. Şer'-i Şerife uyması ve sünnete tâbi olması sebebiyle kendisine bâtınî ilimlerin kapıları da açılmış, böylece velâyet sahiplerinin ahval ve yüce makamlarına ulaşmak ona nasib olmuştu.

Hakikatte o, Üveysî idi. Şeyhülislâm Ahmed Nâmekî'nin (kd.s.) rûhaniyeti ile terbiye olmuş ve onun mukaddes türbesinden hiç ayrılmamıştır. Rivâyete göre Hz. Mevlânâ bir müddet riyazat ve mücahede ile meşgul olmuş, daha sonra, ona, Şeyhülislâm Ahmed Nâmekî hazretleri zuhûr ederek:

– Hak Teâlâ senin derdinin ilâcını bizim şifâ-hânemize koymuştur, demiştir. Bunun üzerine Hz. Mevlânâ yedi yıl kadar, çoğu zaman yaya olarak, Tâyibâd'dan onun mukaddes türbesine gider ve Kur'ân-ı Kerîm okurdu. Başlangıçta türbeden uzak durmuş ve birer
567 ayak ilerleyerek ancak yedi sene sonra Şeyh'in merkad-i şerifine ulaşmıştır. Bundan sonra ne zaman mezarın önüne gelse otururdu. Ona; önce mezarın uzağında, sonra yakınında durması, sonunda doğrudan gidip yanında oturmasının sebebini sordular.

– Hepsi o hazretin işaretiyle idi, dedi.

Daha sonra otuz sene bu yolda devam etti. Müridlerinden biri:

– Onu tanıdığımızdan itibaren şu ana kadar bu tarzda bin kere Kur'an'ı hatmetmiştir, demişlerdir.

Hz. Şeyh'in rûhaniyetinden gelen bir işaretle Meşhed-i Mukaddes-i Radvâ'yı (8. İmam Ali Rıza'nın) ziyaret için ihrâma girmesi bildirildi. Mevlânâ Ebû Bekir de ziyâret için oraya gitti. Hil'at ve iltifatlar buldu. Oradan Tûs mezarlığını ziyaret için yola çıktı. Bir gece Şeyh Ebû Nasr Serrâc'ın mübarek kabrinde, uykuda, Hz. Risâlet'i (s.a.v.) gördü. Buyurdular ki:

– Yarın Tûs şehrinde önüne üryân bir derviş çıkacak. Onatazim ve hürmet et, fakat secde etme.

Sabahleyin Tûs'a girince Baba Mahmud Tûsî adındaki meczûbu gördü. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) haber verdiği gibi uryan idi. Mevlânâ'yı görünce kendisini yere atıp başını abasının altına soktu. Mevlânâ onun önüne geldi ve bir müddet ayakta bekledi. Bir zaman sonra Baba Mahmud ayağını âbâdan çıkarıp kalktı ve kendi kendine:

– Be hey edepsiz! Dün gece Peygamber'in (s.a.v.) Şeyh Ebû Nasr Serrâc'ın kabrinde kendisi ile konuştuğu ve senden bahsettiği gök-

teki meleklerinin kendisinden utandıkları zâta ta'zim ve hürmet etmez misin?

Sonra Mevlânâ ona selâm verdi. O da selâmını aldı ve:

– Yürü ki Rûdbâr'ın velileri senin gelmeni bekliyorlar, dedi. Rivâyete göre bu hadiseden sonra her yıl Mevlânâ Zeynüddin Ebû Bekir yakınlarından birini Baba Mahmud'a yardım için gönderirdi. Gönderdiği adam Baba'nın sözlerini yazar ve kendisine getirirdi. Her ne kadar o sözler akıl ve mantığa uygun değildiyse de Mevlânâ onların manasını anlar ve bu sözlerle ne kasdettiğini bilirdi.

Hoca Muhammed Pârsâ (kd.s.) son Hac seferinde Mevlânâ'nın temiz kabrine de uğramış ve:

– İlk defa Hace-i Büzürk Hoca Bahaddin ile Hacca gittiğimizde kafilemiz, Buhara'dan Merv'e giderken ikiye ayrıldı. Kafile-
568 den ayrılanlar yola çıktı. Her iki kafilede bulunanlar Nişabur'da buluşmak üzere sözleştiler. Hz. Hoca Herat'a dğru yöneldi ve:

Mevlânâ Zeynüddin, Ebû Bekir'in sohbetine gidelim, dedi. Ben henüz gençtim. Mevlânâ'nın huzurunda nasıl davranılacağını bilmiyordum. Meşhed'e gittim. Hoca M. Pârsâ bu hususta pişmanlık duyarlardı. Derler ki:

– Hoca Bahaddin (Nakşbend), Tayibâd'a geldiğinde sabah namazını Ebû Bekr Tayibâdî'nin arkasında, ilk safta, cemaatle kıldı. Namazdan sonra tarikatları usûlünce murakabeye oturdular. Murakabe bitince Mevlânâ Zeynüddin yerinden kalkarak Hoca'nın yanına geldi ve boynuna sarıldı. Ona adını sordu. Hoca:

– Bahaddin, diye cevap verince;

– Bize bir nakış bağla (yol göster), dedi. Hoca da:

– Biz nakşı sökmek için geldik, diye cevap verdi. Mevlânâ Zeynüddin onu evine götürdü ve orada üç gün sohbet ettiler.

Hoca'nın müridlerinden biri Hac için yola çıkıyordu. Hoca ona:

– Mevlânâ Zeynüddin Ebû Bekir'i ziyaret et ve sohbetinde bulun ki, o, şeriat işlerinde erbâbdır. Tarikat ve hakikatta da yüce makamlara ulaşmıştır, diye tavsiyede bulundu.

Âlim ve müfessir Şeyh Muinüddin Cüneyd Şirâzî Şiraz'daki ziyaret yerlerini konu alan eserinde Zeynüddin Ebû Bekir'in mezarından da bahsetmiş ve şöyle demiştir:

– 780/1378 tarihinde vefat eden, âlim, fazıl, ahlâk-ı hamîde ile ma'ruf, büyük üstadlara hizmet etmiş ve (hadiste) âlî senedlere nasip, nice yıl Eski Cami'de ders vermiş olan Mevlânâ Rûhuddin, Ebü'l-Mekârim Ebû Bekir Beledî'nin vefatından bir kaç gün sonra onu rüyada gördüm. Bana:

– Ulemânın dereceleri vardır. Bazı dereceler öyle yücedir ki, nübüvvet derecesi müstesna, o derecelerle peygamberler arasında fark yoktur, dedi. Ondan:

– Günümüzde hayatta olan âlimlerden hangisi Hakk sübhânehu ve teâlâ'ya daha yakındır, diye sordum.

– Hz. Mevlânâ Zeynüddin Ebû Bekir Tâyibâdî, dedi.

Ben onu tanımazdım. Uyanınca araştırdım. Kendisini Horasan'da görmüş olan birisinden onun hakkında bilgi aldım. Mevlânâ hazretleri Muharrem 791/Ocak 1389 tarihinde, Perşembe günü öğleyin vefat etmiş ve melik İmâdeddin Rûzenî vefat tarihini nazmen şöyle ifade etmişti:

Tarih yedyüz doksan idi
Muharrem'in son günü gelmişti
Perşembe günü öğle üzeri olmuştu
Yüce Mevlânâ hazretlerinin ruhları
Cennet-i a'lâ'ya gitti
Herkes cân u gönülden dedi ki: HAYR MUKADDEM

569 **CELÂLEDDİN MAHMUD**
(kd. s.)

Zâhirî ilimlerle Mevlânâ Nizameddin Herevî'nin talebesi idi. Şeriata bağlılığı ve sünnete uyması sebebiyle bu tarikatt atam bir zevk ve nasib bulmuş, vera' ve takvâda çok ileri gitmişti.

Onun tarlalarını eken birisi vakıf malı bir ziraat âletini kullanmış. Bu durumu öğrenen Şeyh hazretlerinin o ekinden elde edilen hasılâtı kullanmayıp tamamını fukaraya tasadduk ettiğini hikâye ederler.

Herat Meliki hediye olarak ona bir kese altın göndermişti. Kabul etmedi. Keseyi getiren:

– Eğer bunu Melik'e geri götürürsem çok üzülür. Alıp medresenizdeki fakir talebelerinize dağıtsanız, dedi. Şeyh ona:

– Sen kendin medreseye götür. Kim kabul ederse ona ver. Yalnız

bu altınların nereden geldiğini onlara söyle, diye cevap verdi. Adam medreseye gitti fakat altınları kimse almadı.

Zilhicce 778/Nisan 1378 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Herat'ın Murğab denilen yerindedir (kd.s.).

CELÂLEDDİN EBÛ YEZÎD PÛRÂNÎ (kd.s.)

Şer'i ilimleri tahsil etmişti. Şeriat ahkâmına riâyeti, sünnete bağlılığı sebebiyle yüce makamlara erişmiştir. Çoğu zaman, taat ve ibadetini yaptıktan sonra, hep müslümanların işlerini görmekle vakit geçirirdi. Kim ona bir iş için müracaat ederse, elinden geldiği kadar o işi yapmaya çalışır, yapamadığı işleri de yapabilenlere bizzat müracaat ederek halletmeye gayret ederdi.

Va'z ve nasihatlarında onun ağzından çıkan her söz dinleyenler üzerinde büyük bir tesir husûle getirirdi. Dinleyenler bu sözleri daha önce defalarca duymuş ve hatırlarında bulunmuş olsa da durum değişmezdi. Görünüşte tarikatta bir pîri yoktu. Gerçekte o, Üveysî idi.

Demiştir ki:

– Ne zaman bir müşkilim olsa Hz. Risâlet'in (s.a.v.) rûhaniyeti bilâvasıta o müşkilimi giderirdi.

Rivâyete göre birgün müridlerinden bir tarak istedi ve:

– Hz. Risâlet (s.a.v.) buyurdu ki: "Yâ Ebâ Yezîd! Zaman zaman sakallarını tara", (Bu tarağı bunun için sizden istedim) dedi.

Mevlânâ Zahirüddin Halvetî'nin sohbetinde bulunmuştu, onun tarikatına çok bağlı idi, bununla beraber ona mürid olmamıştı.

570 Evinde misafir bulunmadığı zaman yok gibi idi. Bağ ve bahçesinden pek az geliri olduğu halde misafirlerine mükellef yemekler yazırlardı. Birgün şöyle dedi:

– Eskiden ne zaman bir azizler topluluğu, buray gelmek için, şehiren ayrılsa, kaç kişi oldukları ve ne zaman gelecekleri bana malûm olurdu. Geldikleri akit onları bekletmemek için önceden uygun yemekler hazırlardım. Bir gece mescitte hatim okunuyordu. Irmak kenarında oturan Türkler'den birisi birkaç revğân çûş (bir çeşit hamur işi) getirdi. Bana da ondan yemem için yemin verdi ve: "Kendi malımdandır" dedi. Bir tanesini aldım, dört

parçaya ayırarak birini yedim. İşte o günden itibaren bendeki bu durum kayboldu. Artık azizlerin bu tarafa gelişlerini anlamaz olmuştum. Ne zaman geleceklerini bilemez ve şüphede kalırdım.

[Mevlânâ Câmî (kd.s.) şöyle naklediyor:]

- Birgün bir cemaatle Hazreti ziyarete gittik. Üzüm zamanı idi. Bizi bağa götürdü ve kendisi oradan ayrıldı. Bağı dolaştık ve üzümden dilediğimiz gibi yedik. Cemaattan birisi bir kaç salkım üzüm alıp götürdü. Bir diğeri ona:

– Mevlânâ yemeye müsaade etmiştir götürmeye değil, dedi ve şu kıssayı anlattı: Zamanımız âlimlerinden bazılarının anlattıklarına göre bir gurup insan bir âlime misafir olmuşlardı. Cemaatten biri sofrasından teberrüken bir şey aldı. Hizmetçi gelip sofrayı götürünce âlim ona:

– Niçin adamı kötülük yapmaktan alıkoymadın, dedi. Hademe:

– Ben hiç kötülük yapıldığını görmedim, diye cevap verdi. Bunun üzerine âlim:

– Filân kişi izinsiz sofradan azıcık bir şeyler aldı. Sofrayı onun önüne götür de aldığını geri koysun, dedi. Hizmetçi sofrayı adamın önüne koydu, o da aldığını geri bıraktı.

O gün bu kıssayı anlattıktan sonra Mevlânâ Celâleddin Ebû Yezid çıka geldi. Bize yemek getirmişti. Yemek yedik. Yemekten sonra kendisinden müsaade istedik. Bizi kapıya kadar uğurladı ve:

– Bağa girmesine izin verilen kimseye hem yemek hem götürmek için izin verilmiştir. O âlimin davranışı doğru değildir. Gerçi başlangıçta almaya izin vermemişti, fakat sonunda alınan şeyi helâl edebilir, o azıcık şeyi sofraya tekrar koydurmayabilirdi, dedi.

Yine birgün cemaatle onu ziyaret etmemiz icab etti. Yolda giderken içmizden birinin hatırından; "Eğer Mevlânâ keramet ehli bir ki-
571 şi ise teberrüken bana bir miktar kişmiş versin" diye geçirmiş. (Kişmiş bir çeşit çekirdeksiz siyah üzümdür. Anadolu'da küçük taneli siyah üzüme derler) Kendisini hayır ile yâd edip yanından ayrılırken o adamı yanına çağırda ve:

– Biraz bekle, dedi. Evine girdi, bir tabak kuru üzüm getirdi, ona verdi ve:

– Mazur gör, bizim bağımızda kişmiş yok dedi.

Bir seferinde onun yanında akşam namazı kıldım. Onu öyle mağlûb ve müstağrak gördüm ki, sanki kendinden geçmiş ve şuûru yok olmuştu. Kıyamda dururken bazan sağ elini sol elinin üstüne,

bazan sol elini sağ elinin üstüne koyuyordu. 862 Zilkade başında/1458 Eylül ortalarında bir Pazartesi gecesi vefat etti. Kabri Pûrân'dadır.

ZAHİRÜDDİN HALVETÎ (kd. s.)

Zâhirî ve bâtınî ilimlere vâkıftı. Mevlânâ Zeynüddin Ebû Bekir Tâyibâdî:

– Yeryüzünde Zahirüddin gibisini görmedim, demiştir.

Şeyh Seyfeddin Halvetî'nin müridi idi. On beş yıl onun sohbetinde ve halvetinde bulundu. Şeyh Seyfeddin 783/1381'de vefat etti. Kabri Halvetîler mezarlığında, Gâzergâh köprüsü yanındadır. Şeyh Seyfeddin de Şeyh Muhammed Halvetî'nin mürididir. "Şeyh Muhammed her zaman Harzem'de cehrî zikir ile meşgul olur ve sesi dört fersah uzaklıktan duyulurdu." derler. Pehlivan Mahmûd Yekpâr onun muasırı idi ve kendisi ile sohbette bulunurdu.

Şeyh Zahirüddin, Kur'an'ı yedi kıraat üzere okurdu. Kendisi demiştir ki:

– Kur'an'ı hocamdan tamamen okuyup bitirince bir gece Hz. Risâlet'i (s.a.v.) vâkıada gördüm.

– Zahirüddin, Kur'an'ı benden oku, buyurdu. Başından sonuna kadar Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber'den okudum.

Derler ki:

– Şeyh Zahirüddin ne zaman erbaîne otursa, suda pişmiş buğdayla, on günde bir olmak üzere, dört kere iftar ederdi.

Yine o, ne zaman Gâzergâh köprüsünden geçse ayakkabılarını çıkarır, yalın ayak yoluna devam eder ve:

– Evliyâullah diyarında ayakkabı ile yürümekten haya ederim, onların yüzüne ayakkabılarımla basamam, derdi. 800/1398 yılında vefat etti. Kabri Halvetîler mezarlığında.

[Lâmiî'nin ilâvesi]

Herat'ta yaşamış büyüklerden işittiğime göre, zikredilen bu Halvetî şeyhleri, zamanımızda Şirvan çevresinde ve Anadolu'da meşhur olan Halvetî şeyhleri değildir. Zikr olunan bu şeyhlerin silsile-i âliyyeleri Şeyh Rükneddin Alâüddevle

Simnânî'ye çıkar. Bizde meşhur olanların silsileleri ise İbrahim
572 Zâhid Geylânî hazretlerine ulaşmaktadır (kd.s.). Molla Câmî (kd.s.) sözü fazla uzatmamak için İbrahim Zâhid silsilesine temas etmemişse de, bu hakir, o silsile-i şerife'den meşhur ve ma'lûm olanları zamanımıza gelinceye kadar toplu olarak teberrüken bir miktar anlatacağım. "Şuhûd erbabı zikr olunduğu zaman hayır ve ihsânı ifaze eden O'dur." (Lâmiî)

SADREDDİN HIYÂVÎ ŞİRVÂNÎ (kd. s.)

Ümmî idi. Çulhalık yapardı. Hacı İzzeddin Halvetî'nin halifesidir. Rivâyete göre Hacı İzzeddin:

– Biz Hayâve ve Müşkî'ye Sadreddin yüzünden geliyoruz, demiştir (Hayâve ve Müşkî Şirvan'da birbirine yakın iki köydür).

Hacı İzzeddin'in mezarı Şumâh'da, Mir Ali Kapısı'na yakın yerdedir. Kabir üzerinde bir nar ağacı vardır. Hummaya iyi geldiğine inanılır. Hastalar gider gölgesinde yatar, yaprak ve dallarından (kabuklarından) yer ve şifa bulurlar. Hacı İzzeddin'in şeyhi ve tarikat silsilesi şöyledir:

Hacı İzzeddin
Ahî Merem Halvetî
Pîr Ömer Halvetî
Ahî Muhammed Halvetî
İbrahim Zâhid Geylânî

Derler ki; Esmâ-i seb'a ile sülûk İbrahim Geylânî'den beri vardır. Onun da şeyhi Cemâleddin Tebrizî'dir (kd.s.). Nakşibendî ileri gelenlerinden Uzun Muslihiddin Halîfe (kd.s.) hazretleri, *"Şecere-i Silsile-i Meşâyih"* de Halvetî şeylerini bu tertib ile yazmış ve Zahirüddin Halvetî'nin şeyhi, Seyfeddin Halvetî'nin intisâbının Pîr Ömer Halvetî'ye olduğunu kaydetmiştir.

Rivâyete göre, *"Fusûs"* ve *"Nusûs"*u okuyan, devrinin fâzıllarından Mevlânâ Hacı Muhammed Halvâyî, Şeyh Sadreddin Hayâvî'nin makbûl ve ehl-i şevk müridlerinden idi. Birgün Şeyh Sadreddin'in meclisinde, semâ' sırasında, vecd içinde, pervâsızca Şeyh'in huzurunda sendeki güzellik neye yarar, bendeki aşk olmasa, anlamına gelen şu beyti okudu.

Bu gönül feth eden güzellik ile gururlanma
Gönül feth eden güzelliğin benim aşkımdan dolayıdır.

Mevlânâ Halvâyî'nin coşkunluğu biraz geçince Pîr Sadreddin hazretleri:

Tuhaftır, bir çocuğu babası ellerine alıp başından yukarıya kaldırsa, çocuk babasından yüksek olduğunu zanneder. Bununla beraber babası ellerini çekse düşüp parçalanacağını bilmez, buyurdu.

Mevlânâ Halvâyî evine gider gitmez ishâle tutuldu ve üç gün sonra vefat etti.

Şeyh Sadreddin'in mübarek kabri Şumâh nahiyesinde, Yeşil Kümbed civarındadır.

573 **BABA İLYAS AMASYEVÎ (kd. s.)**

Amasya'da meşhur bir âlim idi. Emîr Timur Anadolu'ya gelince onu Şirvan'a göndermiş, orada ona bazı şeyler vermişti. Pîr İlyas da çaresiz Şirvan'da kalmış ve talebelere ders vermeye başlamıştı. Nice zaman sonra Pîr Sadreddin'e bağlanarak onun hizmetinde bulundu. Bu arada erbaînlere oturup mücahedeler yaptıysa da zaman zaman kendisinin âlim, Pîr Sadreddin'in ümmî olduğu aklına geldiği için bağlılığında zayıflama olmuştu. Sonunda asıl vatanı olan Amasya'ya döndü. Burada on iki yıl kuvvetli bir mücahade ve riyâzat ile meşgul oldu. Bir aralık Şeyh Zeynüddin hâfî hazretlerinin Horasan'da bulunduğunu duydu ve oraya gitmek istedi. Fakat bir gece vâkıada Hz. Risâlet'i (s.a.v.) gördü. Hz. Nebî ona:

– Molla İlyas, sen yine Sadreddin'e git, buyurdu. Hemen o sabah Pîr Sadreddin'in yanına gitmek üzere yola çıktı.

Birgün Sadreddin müridleri ile otururken onlara:

– Dervişler, Molla İlyas geliyor, onu karşılayın, dedi. İlyas'ı öğleye kadar beklediler. O da gelip şeyhinin elini öptü. Şeyh Sadreddin:

– Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir kişinin mürşidi olması binde bir kişiye nasîb olur, dedi.

Uzun zaman Şeyh Sadreddin'in hizmetinde bulunan Pîr İlyas mücahade ve riyazata devam etti. Sonunda ondan izin alıp sıla-i rahim için vatanına döndü. Orada Şeyh Sadreddin'in vefatını

haber alınca artık memleketine yerleşmeye karar vererek ömrünü halkı irşad ile geçirdi. Amasya'da kendi bağında vefat etti. Bir sofada cesedi yıkanırken, sofanın bir tarafının yıkıldığı ve düşmesin diye kendi eliyle teneşir tahtasını tuttuğu meşhurdur. Ziyâretgâh olan kabri Amasya'nın Suvâdiye mahallesindedir (Not: Lâmiî'nin Pîr (Baba) İlyas hakkında verdiği bilgi hatalıdır. Pîr İlyas, Timur'dan çok önce 1240'ta vefat etmiştir [S.U.]

ŞEYH ZEKERİYYA HALVETİ (kd. s.)

Pîr İlyas vefat edince onun yerine geçmiştir. Şeyhi vefat edince tarikatları usûlü Pîr İlyas'ın müridlerinden önde gelenler toplanıp halvet olmuş ve irşad işâreti kime gelecek diye beklemişlerdi. Hepsi Şeyh Zekeriyya'ya mevledince Onu şeyh kabul edip biat ettiler.

Şeyh Zekeriyya'dan da pek çok âsâr rivâyet edilmiştir. İyi bir mücahade ve ma'rifet ehli idi. Mezarı, Amasya'da, Saraçlar Mesçidi yanındadır.

ABDURRAHMAN ÇELEBİ (kd. s.)

Şeyh Zekeriyya'nın halifesidir. Pîr İlyas'ın da kızından
574 torunu idi. Bu sebepten ona "Pîr-zâde" derlerdi. Babası Mevlânâ Hüsameddin adında ehil bir zât idi. Bunun için "Hüsâmî" mahlasını kullanmıştır. Aslen Gümüş kasabasından olduklarından "Gümüşlüoğlu" diye de meşhur olmuşlardı. Âşık meşreb idi. Rüyâ tabirinde bir eşi yoktur. Semâ' yapmayı severdi. Meşhur olan pek ço ilâhileri vardır. Mezarı Amasya'da, Suvâdiye mahallesinde, Yakup Paşa Zâviyesi'nde, bir cemiyethânededir.

YAHYA ŞİRVÂNÎ HALVETÎ (kd. s.)

Şumâh'ta doğmuştur. Şumâh Şirvan'ın tahtı (merkezi)dır. Babasına Seyyid Bahâeddin derlerdi. Şumâh'ın zenginlerinden idi.

Seyyid Yahya gayet güzel yüzlü bir kişi idi. Birgün kendi yaşıtı olan delikanlılarla çevgân oynarken, Şeyh Hacı İzzeddin Hayvetî'nin oğlu ve Şeyh Sadreddin Halvetî'nin damadı ve müridi olan Pîr-zâde bunların çevgân oynadıkları yerden geçer. Seyyid Yah-

ya'nın güzelliği ve terbiyesindeki olgunluğu görünce yanıdakilere:

– Geliniz, duâ edelim de Cenab-ı Hakk sübhânehu ve teâlâ bu güzel delikanlıyı tarikatımızdan hisseyâb olmasını müyesser kılsın, dedi. El kaldırıp duâ ettiler. O gece Seyyid Yahya bir vâkıa görüp hâli değişti. Sonunda, Şeyh Sadreddin'e gelip ona bağlandı ve hizmete başladı. Fakat bu iş babası Seyyid Bahâeddin'in hoşuna gitmedi. Oğlunun bu güzellik ve terbiyesi ile gece gündüz dervişler meclisinde olması, halvete girmesi ona doğru bir iş olarak görünmüyordu. Ayrıca Şeyh Sadreddin hazretlerini de reddediyordu. Fakat oğlunu bu işten vazgeçirmek için ne yaptıysa fayda etmedi. Sonunda Şeyh Sadreddin'i öldürmek istedi.

Rivâyete göre, bir kış gecesi Seyyid Yahya evdeki sıcaklığın verdiği rehâvete kapılıp yatsı namazını kılmak için mescide gitmedi. Ezandan sonra namaza hazırlanmak için ayağa kalkmak istediyse de ayaklarının tutmadığını gördü. Ayrıca onu güçsüz bırakan, ne yaparsa fayda etmeyen ve gittikçe artan bir ağrı başladı.

Hastalığın ikinci ve üçüncü gecesinde Şeyh Sadreddin dam üzerinden gelerek bacadan eve girdi. Seyyid Yahya'ya:

– Ne yatıyorsun oğul, kalk yürü, deyip elini tuttu. Yahya hemen o anda iyileşti. Bu olayı bir câriye gördü. Gidip Bahâeddin'e haber verdi. Bahâeddin yanlarına gelince vaziyeti gördü fakat Seyyid Yahya'ya:

– Bu senin şeyhin Şeriata bağlı görünüyor. Yol ve kapımız açık iken damdan gelip bacadan eve girmesinin sebebi nedir? dedi. Seyyid Yahya da babasına:

– Bunun sebebi yolun, mübarek ayaklarını yaralayabilecek dikenlerle dolu olmasıdır, diye cevap verdi. Bahâeddin:

– Yol nasıl diken olur, dedi. Yahya da cevabında:

575 – Senin inkârının dikenleri, dedi.

Seyyid Bahâeddin, o anda elinde olmaksızın, Seyyid Yahya'yı şefaatçi edinerek gidip Şeyh Sadreddin'e bağlandı ve ona mürid oldu. Derler ki; Hz. Şeyh Seyyid Bahâeddin'e: "Bir yıl oğlun Seyyid Yahya'nın ayakkabılarını tut", diye mücahade emretti. Rivayete göre Seyyid Yahya: " Şeyh'in bu emrinden nerede ise helâk oldum. Nihayet bir yıl sonra bana; "Babanın ayakkabılarını tut", dedi, ben de tuttum, demiştir.

Şeyh Sadreddin vefat edince Pîr-zâde ile Seyyid Yahya arasında *ihtilaf* çıktı. Bunun sebebi Pîr-zâde'nin Şeyh'in yanında kıdemli olması, halkın da Seyyid Yahya'ya teveccüh göstermesi idi. Sonunda Seyyid Yahya Şumâh'dan Bakû'ya göç etti. Bakû Şirvan vilâyetinde, denize yakın bir yerdir. Geylân'ın ticaret merkezidir.

Seyyid Yahya'nın orada zuhûru tamam oldu. Şöhreti çevreye yayıldı. Öyle ki yanında on bin civarında mürid ve muhibbin toplandığı söylenir. Etrafa icâzet vererek halifeler gönderdi. Aşırı derecede çevreye halife gönderme usûlü Seyyid Yahya'dan kalmıştır, derler. O dâima meclislerde:

– Her pirin icazet verdikleri ile terbiye edip yetiştirdiği kimseler vardır. İcazet verdiklerinin sayıca çok olması mümkündür. Fakat perverde tektir ve o şeyhin vefatından sonra ortaya çıkar. Hakikatte telkin sahibi olan odur. Diğer icâzet verilenlere gelince, onlar, tövbe ve istiğfar ettirmek, tarikat âdâbını öğretmek için vardırlar.

Seyyid Yahya, kendisine uzun ömür vermesi için Allah'a duâ edildiğinde:

– Halil Bey'e duâ ediniz, benim ömrüm onun hayatıdır, derdi. Gerçekten Halil Bey öldükten sonra, dokuz ay geçmeden Seyyid Yahya da vefat etti.

Derler ki; hayatının son demlerinde Hz. Hakk Teâlâ'ya yönelerek altı ay yemek yemeden su içmeden oturdu. Sonunda büyük oğlu Gülle Emir'e gelip:

– Gönlüm işkembe çorbası istiyor, dedi. Onlar da memnûniyetle ve özenerek işkembe pişirdiler. Müridler topladılar. Yemek Seyyid'in önüne gelince, "Bismillah" deyip bir kaşık aldı ve marifet söylemeye başladı. Yemek bitinceye kadar o kaşık elinde durdu. Sonunda yere koyup, "elhamdülillah" dedi. Gülle Emir yalvararak:

– Hazretiniz için bunca özendik, sonunda bir karışık ile iftar etmediniz, dedi. Seyyid Yahya:

– Lokman Hekim yıllarca bir hokka macunun kokusu ile gıdalamış. Ben bunun gibi mükellef ve yağlı bir lokma ile yemeden gıdalansam bunda şaşılacak ne var? dedi.

868/1464 veya 869/1465 tarihinde vefat etti. Mübarek kabri Bakû'da (kd.s.) (Şirvanşahlar sarayında)dır.

ŞÜKRULLAH HALVETİ (kd. s.)

576 Seyyid Yahyâ'nın halifesi, daha doğrusu onun kâim-i makamıdır. Her ne kadar Seyyid Yahya'nın ortanca oğlu kâim-i makamlık iddiasında bulunmuş ve Pir Şükrullah'ı, başından tacını alıp, koğmuş ve ona pek çok eziyet etmişse de o, dervişlik ve niyazmendlik yüzünden şeyhin oğludur diye onun bütün yaptımlarına katlanmıştı. Çok geçmeden Seyyid Yahya'nın oğlu ölünce Pir Şükrullah yeniden tarikatı canlandırmaya çalıştı. Müridlerini terbiye ile uğraştı. Kendisi çok edepli, güzel huylu ve sekinet sahibi ve kemal-i fakr üzere olan bir zat idi.

DEDE ÖMER RÛŞENÎ (kd. s.)

Bu da Seyyid Yaha'nın halifelerindendir. Aydınlı olduğu için mahlasını "Rûşenî" koymuştur. Talebelik yıllarında uzun zaman Bursa'da bulunmuş ve vaktini daha çok harâbât içinde geçirmiştir. Balıkçı oğlu Hızır Bâlî diye meşhur kozahânede oturan bir güzele büyük bir aşkla bağlanıp feryâd ü figân etmiştir. Tabii bir nazmı vardı ve ekseriya hiciv söylerdi. Kendisini bile hicvetmiştir.

Sonunda Cenab-ı Hakk'ın tevfik ve hidayetine mazhar oldu. Bir tarakata girmek üzere İran'a gitti. Bakû'da Seyyid Yahya hazretlerini bulup ona bağlandı. Riyazete başladı, halvete oturdu. Sözleri önceleri melâhî idi, sonunda baştan başa ilâhî oldu. Eski mecâzî aşklar gerçek oldu. Çoğu zaman Gence, Berda' ve Karaağaç'ta otururdu. Mirza Uzun Hasan kendisini severdi. Mirza'nın zevcesi ve Yakup Mirza'nın annesi olan Selçuk Hatun'un da ona karşı büyük bir muhabbeti vardı. Dede Ömer'i, Yakup Mirza zamanında, Cihan-şah Mirza'nın karısı tarafından Tebriz'de yaptırılan Hânkâh'a getirdiler. Bir müddet orada kaldı. O bölgede büyük bir şöhrete ulaştı. Büyük küçük herkes ona müracaat ederdi. Nakşibendiyye büyüklerinden olan ve hiç bir tefsire müracaat etmeden baştan sona Kur'ân-ı Kerîm'i büyük bir fesahat ve belagatla tefsir eden *"Gülşen-i Râz"* şârihi Baba Nimetullah Nahçivânî şöyle demiştir:

– Ölüm yatağında iken Dede Ömer'i ziyarete gittim. Onu korkuya kapılmış bir durumda buldum. Buyurdular ki:

– Dede ziyâde ulu olmuş. Ah riyaset, ah riyaset!

892/1487 yılında vefat etti. Vefat tarihi Şeyh Necm şöyle ifade etmiştir:

Dinin ve bilginin güneşi olan Rûşenî
Görünüşte ecel akşamı göçtü.

Dün gece onu rüyamda gördüm ve kendisine sordum; Senin tarihin nedir? "Mevt, mevt" diye cevap verdi.

ALİ HALVETÎ (kd. s.)

577 Seyyid Yahya'nın halifesi ve Mevlânâ Rûşenî'nin büyük kardeşidir. Kuvvetli cezbe sahibi idi. Pek çok kişiyi (nazar) bakmak veya kulağına bir şey söylemek sûretiyle yere düşürürdü. Meclisinden insanları ölü gibi götürürlerdi. Fakat bu hal kendisinden sonra dervişlerinde devam etmedi.

Mevlânâ Ali Bursa'ya geldiğinde, daha sonra şeyhülislâm olan ve o zaman Bursa Kaplıca Medresesi müderrisi bulunan Mevlânâ Arab, onun semâını ve bu hallerini duyunca hepsini şiddetle reddetti. Fakat bir gece, bir davette, ikisi bir araya geldi. Mevlânâ Ali Mevlânâ Arab'ın kulağına eğilip bir şeyler söyledi. Bunun üzerine Mevlânâ Arab bir nârâ atıp kendinden geçti ve yere düştü. Uzun bir müddet sonra kendisine gelince Mevlânâ Ali'nin elinden tövbe etti ve onun hakkındaki eski düşüncelerini değiştirdi.

Derler ki;

Mevlânâ Ali Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul'a gelince erkân-ı devlet, âyan, erbab-ı divan vs.den pek çok kimse ona bağlılık gösterip hizmetine girmek istedi. Öyle ki Padişah saltanatının emniyetinden korktu ve onun başka bir diyarı şereflendirmesini murad etti. O da İstanbul'dan ayrıldı. Yolda, Karaman'ın Lârende'sinde vefat etti. Kabri oradadır. Şeyh Taceddin Halife'nin, dervişlerini onu uzaklaştırmak için kullandığı söylenir.

HABİB ÖMERÎ-HALVETÎ (kd. s.)

Nesebinin baba tarafından Hz. Ömer'e (r.a.), anne tarafından Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) ulaştığı söylenir. Karaman'da Niğde yakınlarında, Ortaköy denilen kasabadandır. On iki yıl Seyyid Yahya hazret-

lerinin yanına gittiklerinde "*Akâid Şerhi*" okuyormuş. Önce dervişleri ile buluşup demiş ki:

– Şeyhiniz bir günde bana Mevlâmı gösterebilir mi?

Şeyh Yahya'nın önde gelen müridlerinden olan ve Çankırı sancağında, Kurşunlu'da, Karacalar'da medfun bulunan Hacı Hamza hemen Mevlânâ Habib'in suratınakuvvetli bir tokat vurmuş. Öyle ki tokatın tesiriyle Mevlânâ Habib iyice sarsılmış. Sonunda hadiseyi Şeyh öğrenmiş. Mevlânâ Habib'i getirerek onu okşamış ve:

578 – Dervişler gayretli olur, aldırma Molla! Hem mesele inandığın gibidir. Git şu pencerenin yanında dur. Bu gece ne vâkıa görürsen gel bize arzet, diye emretmiş. Dervişlerine dönerek de:

– Bunlar molladır, demiş.

Molla Habib diyor ki:

– Ne zaman ki o pencerenin önünde oturdum, o geldi biz gittik (Ben onda fâni oldum).

Böylece on iki yıl şeyhin hizmetinde bulunduktan sonra Anadolu'ya döndü. Bir müddet Ankara'da oturdu. Hacı Bayram Veli hazretlerinin (kd.s.) merkad-i münevverlerini ziyârete devam etti. Akşemseddin hazretleriyle de bir mikdar sohbette bulundu. Ayrıca Kayseri'de, önce Şeyh İbrahim (kd.s.) ile, sonra Nakşibendiyye tarikatı halifelerinden Emir ile sohbet etti. Onun tarikatına çok bağlı idi. Mekke-i Mükerreme'de Zeyniyye tarikatından Şeyh Abdulmu'tî (kd.s.) ile sohbet imkânı buldu. Şeyhin tarikatını beğenmiyor ve tâliblerin terbiye edilmesine o tarikatın bir kısım âdâbına bazı yerlerde riâyet ediyordu.

Üç kere hacca gitmiştir. Günleri ekseriya yolculukla geçerdi. Karaman, Aydın ve Anadolu'nun diğer vilâyetlerinde bulundu. Bu hakir onu İsfahânî'yi okuduğum sırada Konya'da görmüştüm. Bir miktar İskilip'te de oturmuştu. Burada Fatih'in oğlu Sultan Beyazıt'ın hocası olduğu için kendisene "Hünkâr Şeyhi" denilen, Şeyh Muhyiddin (kd.s.) ile aralarında büyük bir ihtilaf baş göstermişti. Sonunda dervişlik kuvvetiyle onu defettiler. Kıssaları belde halkı arasında meşhurdur. İnsanların kalbinde olanı bilirdi.

Karaman'da Şahinşah Bey'in nişancısı olan Hasan Bey'den - ki, çok dindar ve sâlih bir kimse idi-, işittim, şöyle dedi:

– Molla Habib hazretleriyle akşam namazını cemaatle beraber

kıldım. Namazda iken bir akrep secde yerinde sağa sola gidip gelmeye başladı. Huzursuz oldum. Sonunda akrebin ne olduğunu anlayamadım. Namazdan o sonra yemek getirdiler. Şeyhin sofrasına ben de oturmuştum. Zihnim o akrep yüzünden karma karışıktı. Molla Habib dönüp bana dedi ki:

– O bîçare bize doğru gelmişti. "İki siyahı (akreple yılanı) öldürün", hadisi ile amel edip namaz içinde onu öldürdük.

Yemek yemeye başlayınca içimden:

– Eğer helâl ise bismillah, dedim.

– Helâldir Şahım, şüphe etme, dedi. Şahinşah bunun gibi nice menkıbeler anlattı.

Derler ki:

– Hiç kimse onun yattığını ve soyunduğunu görmemiştir.

579 Ölüm yatağında gayet zayıf düşünce bir darı çuvalını getirip onu soydular. 902/1497 yılında ölmüştür. Mezarı Amasya'da, Mehmed Paşa İmareti'nin sahnındadır. Bir yanında Paşa'nın oğlu, diğer yanında Mehmed Paşa medfundur.

ÇELEBİ HALİFE (kd. s.)

Adı Muhammed'dir. Mevlânâ Celâleddin Aksarâyî'nin neslindendir. Maanî'den *"Muhtasar"* okurken kalbine sülûk arzus doğmuştu. Bunun üzerine Karaman'da, Alaaddin Halvetî'nin (kd.s.) Abdullah adındaki halifesi ile buluşup onun yanında bir miktar halvette bulunmuştu. Kendisi bu durumu şöyle anlatır:

– O sırada Şeyh Alâaddin de Karaman'a gelmişti. Siyah elbiseler giyinmiş ve siyah bir ata binmişti. Huzurlarına gidip cemâl-i şeriflerini müşahade ile şereflendim. Cübbesine yapışıp bağlılığımı bildirdim.

– Bundan hoşlanıyorsan sana vereyim, dedi.

– Sultanım, dervişlikte bir hâl vardır ki, ona erişmedikçe bunu kabul edemem, diye cevap verdim. Şeyh de:

– Öyleyse bize tâbi olanlara ihtiyacın var, dedi.

Şeyh Alâaddin çok geçmeden vefat etti. Bu sırada abdullah Halife de ölmüştü. Tokat'ta Halvetîler'den Tâhiroğlu'na gittim. Bu tâhiroğlu ümmî bir Türkmen idi. Şöyle ki "feyz" diyeceği yerde "hayt" diyordu. Avlanmayı çok severdi. Fakat batını kuvvetli idi. Beni taş toprak işlerinde çalıştırdı. Sonra pek çok kimse ile birlikte

halvete soktu. Bir yer kazıyıp içinde halvete oturduk. Bize şiddetli bir riyazet yaptırdı ve aç tuttu. Yoldaşlarım açlığa tahammül edemeyip köyden yiyecek getirdiler. Ben yine de yemedim. Tâhiroğlu geldi ve onlara kızdı. Cezâ olarak hepsini uzaklaştırdı. Bana da:

– Sen de var git, dedi. Arkadaşlarımın tamamı dağılıp gittiler. Fakat ben riyazete devam ettim. Hatta Tâhiroğlu'na:

– Çelebi riyazetten ölecek hâle gelmiş, demişler.

– Bırakın ölsün, diye karşılık vermiş.

İşte tam bu sırada keşf haline ulaştım. Tâhiroğlu gelip vâkıamı dinledi. Benimle lâtife yaptı. Fakat çok geçmeden o da vefat etti. Benim gönlüme Seyyid Yahya (kd.s.) ile buluşmak arzusu düştü. Şeyh hazretleri o zaman henüz hayatta idi. Erzincan'a gittim. Orada onun halifelerinden Molla Pîrî'yi buldum. Fakat kendisinde bir teselli bulamayıp Şirvan'a doğru yola çıktım. Yolculuğumun ikinci gününde Seyyid Yahya hazretlerinin vefat ettiğini öğrendim. Yine Erzincan'a döndüm ve Molla Pîrî hazretleri-
580 nin hizmetinde bulundum. Daha sonra ondan icazet alarak Rum (Anadolu)'a gelip dervişlerle meşgul oldum.

Bu hakir, daha sonra İstanbul kadısı olan Cemaleddin oğlu Kasım Çelebi'den Semâniyye medreselerinde zâhiri ilimleri okuyordum. Bir defa Çelebi Halife hazretlerini Kasım Çelebi'nin yanında gördüm. Akraba oldukları için İstanbul'a gelmiş ve bulunmuşlardı. Üzerinde cezbe hâlinin izlerini müşahade ettim. Çelebi Halife hazretleri gidecekleri zaman hocam Kasım Çelebi katırlarını hemen kendi önüne getirdi. Hz. Şeyh'i bindirdiler. Ben de küstahça gidip eteklerini tuttum.

Âl-i Osman'dan Sultan Selim Han'a kazaskerlik yapan Tâcîzâde Cafer Çelebi hazretlerinden şöyle duydum:

– Sultan Bayezid b. Sultan Mehmed Han Anadolu'da bey iken Amasya'yı kendisine merkez edinmişti. Babam Tâcî Bey Sultan Bâyezid'in hizmetinde bulunuyordu. Bâyezid birgün babama üç bin akçe verip:

– Git, bu parayı Çelebi Halife'ye ver. Dervişlerin iâşesi için harcasın. Ayrıca bir muradım var, lutfedip onunla meşgul olsun. Umarım neticeye ulaştırır, demiş. Babam:

– Sultanım, "Muradınız nedir?" derse ne diyeyim, deyince de:

– Onlar teveccüh edip muradımı bilirler, karşılığını vermiş.

Babam vazifesini yerine getirmiş. Çelebi Halife hazretleri Bâyezid'in muradını sorunca da onun cevabını aynen aktarmış. Şeyh:

– Muradını söyleseydi iyi olurdu, demiş ve ertesi gün babamı çağırıp:

– Muradı anlaşıldı. İnşaallah neticeye ulaştırılacak. Muradı Karamanlı Molla oğlu Mehmed Paşa'nın helâkidir, demiş ve şöyle devam etmiş; Mehmed Paşa başında bir sad ender sad (Bir hamaili türü) taşır, ki bu her türlü semâvî âfeti def' eder. Çevresine Şeyh Vefâ bir dâire çizmiştir. Kimse o dâirenin içine giremez. Fakat dervişler bir yerden zafer buldu. Otuz üç gün saysın, kendisine büyük bir olayın haberi gelecek, dedi. Gerçekten kırk gün geçmeden Mehmed Paşa'nın ölüm haberi geldi.

Adı geçen Cafer Çelebi hâdisenin sonuna şöyle anlattı:

– Babam bu haberi Sultan Bâyezid'e anlatınca utancından Sultan'ın yüzü kızarmış ve:

– Vallahi ben sebepsiz olarak kimsenin helâkine razı olacak kimselerden değilim. Fakat, bu zâlim kardeşim Sultan Cem'e intisab etmiş, sürekli beni babama gammazlayıp ihanetimi istiyor. Fakat acaip şey niyetimi olduğu gibi anlamış. Şeyh muhyiddin de pek çok kere aklımdan geçenleri aynen bilmişti. Acaba o büyük olay nedir? demiş.

581 Otuz üç gün olunca bir ulak gelip Fatih Sultan Mehmed Han'ın vefat haberini getirdi ve Bâyezid'i tahta davet ettiler. Otuz dokuz gün geçince de, yolda, Mehmed Paşa'nın başınının Yeniçeriler tarafından kesildiği haberi geldi.

Merhum Cafer Çelebi:

– Bu hâdiseyi unutmuştum. Birgün, İstanbul'da, maktûl Mehmed Paşa'nın oğlu ile konuşurken şöyle dedi:

– Babamın başında bir *sad ender sad* vardı. Sultan Mehmed'i kayık ile Anadolu tarafına geçirdikleri gün o sad ender sad'ın birkaç harfine zarar gelmiş. Onu, düzeltmek için, Şeyh Vefâ'nın dervişlerinden birine verdi. Bunun için öldürülme olayı sırasında başında bulunmadı.Bunu nakleden Cafer Çelebi; "aklıma hemen o hâdise geldi", diye ilâve etti.

Mezkûr Çelebi Halife'yi Sultan Bâyezid, vebânın def'i için duâ etsinler diye, kırk dervişi ile birlikte Mekke-i Şerîfe'ye gönderdi. Dervişlere üçer bin akçe, kendisine de bir kese akçe verdi. Çelebi

Hacca giderken yolda. Beriyye'de vefat etti. Fakat onun hacc için yola çıkışından sonra senelerce İstanbul'da vebâ görülmedi, âdeta kökü kesildi.

Bir Açıklama (Sûfiliğin bir eleştirisi):

Seyyid Yahya'nın halifeleri ve etbâı pek çoktur. Bunlardan şöhrete ulaşanlardan biri Şeyh Sinan Rûmî'dir. Mezarı İstanbul yakınlarında bir köydedir. O köye hâla Şeyh Sinan Köyü derler. Baba Resûl Halvetî, Mevlânâ Yusuf Halvetî, Derviş Kemâl Halvetî, Mevlânâ Yusuf Şirvânî ve Pîr Muhammed Erzincânî (kd.s.) de Halvetî tarikatı meşhurlarındandır. Zamanımızda Halvetî tarikatına dil uzatıp bunları kusurlu kimseler olarak görenler edepsiz mutaassıblardır. Meşâyihin yolunu inkâr etmek Allah'ın gadabına sebep olur. Her ne kadar şeyhlerin birbirini inkâr ettikleri görülmüşse de bunun pek çok hikmeti vardır. Dervişlerin bu konuda onları taklid etmeleri doğru değildir. Fakat onlarda Şeriata muhalif bir şey görülse o zaman yerilip reddedilmeleri şer'an câizdir. Lâkin yine de işin sıhhatine hamledip bu fikirleri gönülden atmak gerekir.

Vakitlerini çoğunlukla taat ve ibadetle geçiren, mücahade ve riyâzat ile meşgul olan bir kimsede Şeriata muhalif bir şey görülse veya bazı dinî emirleri ihmal ve dünyaya meyl ettiği anlaşılsa, insan olması hasebiyle bu hatalara düştüğü ihtimâli bulunacağı gibi, bunda bir sırrın olabileceği, hatta ahvâlini gizlemek için böyle davrandığı da düşünülebilir. Böyle olmasa bile onların durumu açıkça bilinirken, küçük bir şey yüzünden kendilerinden
582 yüz çevirmek doğru değildir. Nitekim Ashab'dan (r.a.) nefsî ahvâle dâir bazı şeyler nakl olunur. Bunlar büyüklüklerine ve Allah'a yakınlıklarına aykırı değildir. Fakat, "zamanımızda tarikat usûlünün değiştirilmesi ve riyazetin bozulması arttı" denilse, bu câizdir. Zira müridleri artırmak için kadın ve çocuklara el verir oldular. Halvetlerine kadınlar, meclislerine oğlanlar getirdiler. Kendilerini şöhrete ulaştıracak şeylere rağbet ederler. "Filân şeyh şöyle demedi mi, filân aziz şöyle yapmadı mı" derler. Ruhsatları hüccet edinir ve erbab-ı şirkin ahvâline bağlanırlar. "Kim bir kavme benzerse, o, artık onlardan olur", derler fakat ashab-ı azimete benzemeye çalışmazlar. Çünkü bunda nefsânî

zevk yoktur. Yanlarına fisk ve fücûr ehlinden biri gelse hemen başlarına tâc giydirmeye çalışırlar. Hürmeti muhafaza etmezler. Raks ve gınayı, meyl ve hevâyı; semâ, safa, aşk ve hâlet olarak anlar, fakat semâ nedir bilmez, semanın şartlarını düşünmezler. Semâda avâm meclisinden, oğlanlardan, genç çocuklardan hâli olmak gerek. Zira onlar mecliste fitnedir. "Fitne uykudadır, onu uyandırana Allah (c.c.) lânet etsin" Semâ erbâbının nefsi ölü, kalbi diri olmalıdır. Semaı alışkanlık edinmekten kaçınmak lâzımdır. Vecd ve istiğrak hallerini mümkün olduğu kadar gizlemek vaciptir. Âdabına riayet ederek cehrî zikir yapmaya ruhsat vardır. Zikri, sözlerini değiştirmeden huzû' ve huşû' ile yapmalıdır. Tâ ki zikrin harareti kalbi kaplayıp gerçek zikir vukua gelsin. O zaman o kişiden iradesinin gidip bazı garip şeylerin sâdır olması mümkündür. Velhâsıl töhmet yerlerinden kaçmak gerekir. Davete gitmek sünnettir diye her davete gitmek câiz değildir. Bid'at ve şöhret olan yerlere gitmek doğru olmaz. Özellikle zamanımızda, ümerâ ve sultanların dostluğundan kaçınmak lâzımdır. Yemek hususunda çok ihtiyatlı olmalı ve herkesin yemeğini yememelidir. Esrâr-ı tevhitten her yerde söz açıp, "meşâyih şöyle demiştir", demek olmaz. "Riyâ hakikatın köprüsüdür" diye ateşe düşmek ve göze girmek gerekmez. İctinab ve inkıta' zamanıdır. Uzlet ve inzivâ eyyamıdır. Allah (c.c.) dostlarını gizlemiştir. Şeyhlik ve mürşidlik iddiasında olanlar çoğalmıştır. Bunlar, kendileri irşâda erişmeden tekmil ve telkin sahibi geçinirler. Yakîn hâsıl etmeden yalan söz ve karışık işlerle halkı aldatırlar. Dünya için dini sûret için mânâyı terk eden bu topluluktan sohbet etmekten Allah bizi korusun.

Maksadımız bu kitapta müddeilerin kötülüklerini anlatmak de-
583 ğildir. Biz hakiki mutasavvıfların hayat hikâyelerini anlatmaya devam edeceğiz. Doğru yola irşâd eden Allah'tır. O kulları hakkında merhametlidir.

[Lâmiî'nin ilâvesi bitti.]

BAHÂÜDDİN ZEKERİYA MULTÂNÎ (kd. s.)

On beş yıl meşgûl olarak zâhirî ilimleri tahsilini tamamlamıştı. Hergün ulemâdan ve fudalâdan yetmiş kiş ondan istifade ederdi. Bir müddet sonra Hacca gitti. Dönüşünde Bağdat'a gelip Şeyh Şihâ-

büddin Sühreverdî'nin hânkâhına indi. Orada tarikata girip mürid oldu. Tarikattaki kemâlini ve derecesini bu dergâhta elde etti.

Şeyh Fahreddin Irâkî ve Emir Hüseyin'in (kd.s.) şeyhidir.

Şeyh Bahâüdin vefat ettikten sonra irşad postuna oğlu Sadreddin oturdu. Emîr Hüseyin "Kenzu'r-rumûz" adındaki kitabında her ikisini şöyle methetmiştir:

Yedi iklimin şeyhi, velilerin kutbu.
Cenab-ı Allah'a vâsıl olan.
Milletin, dinin ve şeriatın medar-ı iftihârı.
Onun temiz canı sıdk ve yakîn menbaıdır.
Onun dostlar katındaki cömertliğinden,
Hindistan Cennet-i me'vâ oldu.
Ben ki iyilikten de, kötülükten de yüz çevirdim,
Bu saadete onun beni kabûl etmesi ile ulaştım.
Varlığın metâını ortadan kaldırdı.
Onun Hümâ kuşu yuvadan uçtu.
O, âlemin sığınağı gür sesli kişi,
Asrın önderi, devletin iftihârıdır.
Bu kiş idin ve devletin başıdır.
Cenâb-ı Allah katında makbûldür.
Onun cömertlik sofrasında yedi kat gök bir tabaktır.

NİZAMEDDİN DEHLEVÎ "NİZAM EVLİYÂ" (kd. s.)

Meşhur Hint şeyhlerindendir. Dini ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra, bir gece, Dehli camiinde sabaha kadar ibadet ve taatta bulundu. Sabahleyin seher vaktinde müezzin minareye çıkınca: "İman edenlerin Allah'ı ve Hakk'dan ineni zikr için, kalblerinin saygı ile yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?" (Hadid 57/16 âyetini okudu. Bunu duyan Nizameddin'in hâli değişti. Her taraftan ona nurlar zâhir olmaya başladı. Sabah olunca bineksiz ve azıksız olarak Şeyh Feridüddin Şekergenç'in yanında olmak için yola çıktı. Ona mürid oldu ve kemâl mertebesine erişti. Şeyh hazretleri kendisine tâlibleri tekmil için icâzet verdi. Dehli'ye geri dönünce, orada ilim tâliblerini okutmak ve tarikat

ehlini terbiye etmek ile meşgûl oldu. Hasan ve Hüsrev Dehlevîler onun müridlerindendir.

Şeyh Nizameddin'in hırka silsilesi şöyledir:

Nizameddin Hâlidî
Feridüddin Şekergenç
Hoca Kutbuddin Bahtiyar Kâkî
Muinüddin Hasan Sencerî
Hoca Osman Hârûnî
Hoca Şerif Zendenî
Şeyhülislâm Kutbuddin Mevdûd Çiştî (rh.a.)

584 Derler ki: Bir adamın, içinde kendisine fazla miktarda para verilmesi gerektiği yazılı olan bir berâtı vardı. Adam berâtını kaybetti. Şeyh Nizameddin'e gelerek berâtını kaybettiğini arzetti. Çaresiz ve şaşkın bir halde idi. Şeyh ona bir akçe verip:

– Git, bununla helva al ve Şeyh Feridüddin'in ruhu için dervişlere dağıt, dedi. Adam helvacıya gidip bir akçelik helva istedi. Helvacı bir miktar helvayı kağıda sarıp ona verdi. Adam helva sarılı kâğıda bakınca onun kaybettiği berâtı olduğunu gördü.

Buna benzer bir hikâyet daha vardır:

Adamın birisinin bir diğerinde yüz dinar alacağı vardı. Bu hususta elinde bir senet bulunuyordu. Borcunu isteme vakti gelince senedini bulamadı. Şeyh Bünân Hallal'ın yanına gitti ve kendisi için duâ etmesini istedi. Şeyh:

– Ben ihtiyarım. Tatlıyı çok severim. Benim için bir batman helva satın al, sana duâ edeyim, dedi. Adam helv satın alıp kâğıda sardı ve Şeyh'in önüne getirdi. Şeyh:

– Kâğıdı aç, dedi. Adam açınca kâğıdın kendi senei olduğunu gördü. Bunun üzerine Şeyh:

– Senedini al, helvayı götür ve küçük çocuklarına ver, dedi. Adam her ikisini de alıp götürdü.

Derler ki: Multanlı bir taciri yolda eşkiya soydu. Bütün sermâyesini elinden aldılar. Adam, Şeyh Bahaüddin Zekeriya'nın oğlu, sahib-i seccâde Şeyh Sadreddin hazretlerine gitti. Ona, Dehli'ye gideceğini ve kendisinden Şeyh Nizameddin'e verilmek üzere bir mektup istedi. Böylece Şeyh'in onu kabul edip sermâyesini tekrar elde edeceğini umuyordu. Şeyh Sadreddin arzusunu kabul etti ve kısa bir mektup yazdı. Adam Dehli'ye varıp mektubu Şeyh Nizamed-

din'e verince, Şeyh hizmetçiyi çağırdı ve:

– Yarın, erken sabahtan kuşluğa kadar, yardım (Futûh) gelirse bu azizin yoluna koyduk, ona teslim et, dedi. Hizmetçi ertesi gün tâciri hazırladı. Her gelen kısmeti ona teslim etti. Kuşluğa kadar on iki bin kese toplandı ve adam hepsini alıp gitti.

Bir zamanlar, Sultan Alaaddin Muhammed Şah Halacî altın ve mücevherat ile dolu bir bohçayı Şeyh'e gönderdi. Şeyh'in yanında bir kalender duruyordu. Önüne çıkarak:

– Ey Şeyh, hediyeler ortaktır, dedi. Şeyh de:

– Fakat tek kişinin sahip olması daha hoştur, dedi. Kalender dönüp gitti. Şeyh:

– Beri gel, tek başına senin ona sahip olman daha iyidir, demek istemiştim, dedi. Kalender bohçayı olduğu gibi götürmek istedi. Fakat gücü yetmedi. Şeyh'in hizmetçisi ona yardıma mecbur oldu.

585 Birgün abdest tazeliyordu. Sakalını taramak istedi. Tarak pencerenin kenarında idi. Onu Şeyh'e verecek kimse de yoktu. Tarak yerinden sıçrayıp Şeyh'in eline geldi.

ŞEYH EBÛ ABDULLAH SAVMA'Î (kd. s.)

Geylân'ın ulu şeyhlerindendir. Zâhidlerin reisi idi. Yüce halleri ve açık kerametleri vardı. İranlı büyük şeyhlerle görüşmüştü. Duâları kabul olunurdu. Bir zamanlar birisine kızmıştı. Hakk sübhânehu ve teâlâ bundan dolayı o adamdan çabucak intikam aldı. Cenab-ı Hakk ona her dilediğini verdi. Vukuundan önce haber verdikleri sonradan aynen ortaya çıkardı. Müridlerinden bir cemaat ticaret için Semerkand'a gitmişti. Semerkand yakınlarında atlı bir gurup onları soymak istedi. Tacirler Şeyh Ebû Abdullah'a (yetiş ya pir! diye) seslenince onu aralarında gördüler. Şeyh:

– Subbûhun, kuddûsün, Rabbunallah. Uzaklaşın ey süvarilr, dedi. Tacirlerin arasına girmiş olan bütün atlılar dağıldı. Hiçbiri atına hakim olamadı. Kimi dağlara, kimi derelere doğru gitti. Bir türlü iki kişi biraraya gelemedi. Böylece onların şerrinden kurtuldular. Sonra Şeyh'i aralarında aradılar ama, bulamadılar. Geylân'a geri dönünce hâdiseyi anlattılar, fakat, Şeyh'in mürid-

leri:

– Hiçbir zaman şeyhimiz bizden ayrılmadı, dediler.

ŞEYH MUHİDDİN ABDÜLKADİR CÎLÎ (kd. s.)

Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hz. Hüseyin'in soyundandır. Anne tarafınan Ebû Abdullah Savma'î'nin torunudur. Annesi, Ümmü'l-hayr emetü'l-cebbar Fatma binti Ebû Abdullah Savma'î demiştir ki:

– *Oğlum Abdülkadir doğduğunda asla Ramazan'da süt emmedi.* Bir keresinde hava bulutlu olduğundan Ramazan hilâli görülemedi. Annesine sordular:

– Bugün Abdülkadir süt emmedi, dedi. Sonradan o günün Ramazan olduğu anlaşıldı. 471/1079'da doğmuş, 561/1166'da vefat etmiştir.

Kendisi şöyle demiştir:

– Daha küçücüktüm. Arefe günü çift sürmek için tarlaya gittim. Bir öküzün kuyruğuna yapışıp tuttum. Öküz dönüp bana: "Ben bunun için yaratılmadım ve bununla emrolunmadım." dedi. Korktum ve geri döndüm. Evimizin damına çıktım. Oradan, Arafat'ta duran hacıları gördüm. Annemin yanına gittim ve: "Beni Hakk Teâlâ'nın işine vakfet ve müsaade et Bağdat'a gidip orada ilimle
586 meşgul olayım, salihleri ziyaret edeyim", dedim. Bu isteğimin sebebini sordu, anlattım. Ağladı ve kalkıp seksen dinar getirdi. Bu para babamdan miras kalmış imiş. Kırk dinarını kardeşim için ayırdı. Kırkını da koltuğumun altına, elbiseme dikti. Böylece yola çıkmama müsaade etti ve hangi durumda olursam olayım doğruluktan ayrılmamak hususunda benden söz aldı. Beni gönderirken: "Yürü git ey oğul! Allah Teâlâ için senden ayrılıyorum, kıyamete kadar da göremeyeceğim", dedi.

Küçük bir kafile ile Bağdat'a doğru yola çıktım. Hemedan'ı geçtiğimizde altmış atlı çıkageldi. Kafileyi durdurdular. Hiç biri bana bir şey yapmadı. Ansızın içlerinden biri yanıma gelerek:

– Ey fakir, senin de bir şeylerin var mı? diye sordu.

– Kırk dinarım var, dedim.

– Nerede, deyince de:

– Koltuğumun altında, elbiseme dikili, diye cevap verdim.

Adam kendisi ile alay ettiğimi zannederek beni bırakıp gitti. Biri-

si daha yanıma geldi. O da aynı şeyleri sordu. Ben de aynı cevapları verdim. Yanımdan ayrıldı. Her ikisi birlikte reislerinin yanına gittiler. Benden istediklerini ona anlattılar. Reis beni çağırdı. Bir örtü üzerinde kafilenin mallarını taksim ediyordu. Bana:

– Yanında neyin var? dedi.

– Kırk dinarım var, dedim.

– Nerededir? deyince de:

– Koltuğumun altında, elbiseme dikili, diye cevap verdim.

Elbisemi yırtmalarını söyledi. Dediği gibi yaptılar ve parayı bulup çıkardılar. Reis:

– Sana ne oldu da böyle itiraf ettin, dedi. Ben:

– Hangi durumda olursam olayım doğruluktan ayrılmamak hususunda anneme söz vermiştim. Ona hıyanet ediyorum, dedi. Benim elimden tövbe etti. Arkadaşları:

– Yolkesicilikte reisimiz idin, tövbede de reisimiz ol, dediler ve hepsi gelip önümde tövbe ettiler. Kafileden aldıklarını geri verdiler. İşte benim elimde ilk tövbe edenler bunlardır.

Hz. Şeyh 488/1095'te Bağdat'a geldi. Tam bir gayretle ilim tahsiline başladı. Önce kıraat, sonra fıkıh, hadis ve edebiyatı o devrin önde gelen âlimlerinden okudu. Kısa zamanda arkadaşlarını geçti. Asrında seçkin bir kişi oldu. 521/1127'de va'z meclisi kurdu. Açık kerametleri vardı. Hâl ve makamları yüce idi. Bu hususta *"Tarih-i Yafi'î"* de (kd.s.) şöyle denilmiştir: "Şeyh Abdülkadir'in (r.a.) sayılamayacak kadar çok kerametleri vardır. Kendilerine yetiştiğim büyük âlimlerin bana verdikleri habere göre
587 onun kerametleri tevatür haddin bâliğ olmuş veya bu dereceye yaklaşmıştır. Onda görülen kerametler dünyada başka bir kimseden zuhur etmediği hususu ittifakla malumdur.

Yine o demiştir ki:

– On bir yıl bir kale burcunda oturdum. Cenab-ı Hakk'a, bana yedirmedikçe yememeye, içirmedikçe içmemeye ahdettim. Bir keresinde kırk gün hiç yemedim. Kırk günden sonra birisi geldi ve azıcık yiyecek getirdi, bırakıp gitti. Çok acıktığımdan az kaldı yemeği yiyecektim. "Vallahi Hakk Teâlâ ile ettiğim ahidden dönmem", dedim. Karnımdan içimdeki bir sesin, "açım, açım" diye bağırdığını duydum. Ansızın Şeyh Ebû Saîd Mahdûmî (r.a.) bana uğradı. O sesi duyunca:

– Abdülkadir bu nedir? diye sordu. Ben de:

– Nefsimin ızdırap ve elem sesidir, dedim. Ebû Saîd:

– Bizim eve gel, dedi ve gitti. Ben gitmedim. Kendi kendime: "dışarı çıkmam" diyordum. Fakat ansızın Ebü'l-Abbas Hızır (s.a.v.) içeri girdi:

– Doğru Ebû Saîd'in yanına git, dedi. Gittim. Gördüm ki Ebû Saîd evinin kapısında benibekliyor.

– Ey Abdülkadir! Sana, sadece benim söylemem yetmez mi idi? Hızır'ın da mı söylemesi gerekiyordu? dedi. Beni evine aldı. Doyuncaya kadar yedim. Daha sonra bana hırka giydirdi ve onun sohbetine devam ettim.

Abdülkadir Cîlî'nin hırka silsilesi şöyledir:

Şeyh Ebû Muhammed Abdülkadir b. Ebû Salih b. Abdullah Cîlî
Şeyh Ebû Saîd Mübarek b. Ali Mahzûmî
Şeyh Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Yusuf Kureşî Hakkârî
Şeyh Ebû Ferec Tûsî
Şeyh Ebû Fazl Abdülvâhid b. Abdülaziz Temîmî
Şeyh Ebû Bekir Şiblî (kd.s.)

Yine Şeyh hazretleri şöyle demiştir:

Bir zamanlar seyahatte idim. Yanıma hiç tanımadığım bir şahıs geldi ve:

– Sohbet ister misin? diye sordu.

– İsterim, dedim.

– Muhalefet etmemek şartıyla, dedi. Ben de:

– Etmem, diyerek şartını kabul ettim.

– Ben gelinceye kadar burada otur, dedi ve gitti. Bir yıl gelmedi. Sonunda çıka geldi. Ben hâlâ orada oturuyordum. O da bir süre yanımda oturdu. Sonra:

– Ben gelmedikçe buradan ayrılma, dedi ve çekip gitti. Yine bir yıl gelmedi. Geri döndüğünde yanında ekmek ve süt getirmişti.

– Ben Hızır'ım, dedi ve bana; Seninle beraber yemek yemem buyuruldu. Getirdiklerini beraber yedik, sonra:

– Haydi kalk, Bağdat'a git, dedi. Beraber Bağdat'a gittik.

HAMMÂD DEBBÂS (kd.s.)

588 Şeyh Abdülkadir'in şeyhlerindendir. Ümmî idi. Fakat kendisine maarif ve esrar kapıları açılmıştı. Büyük şeyhlerin önderi olmuştu.

Şeyh Abdülkadir gençliğinde Şeyh Hammâd'ın sohbetinde bulundu. Birgün kemâl-i edeple sohbetinde otururken kalkıp dışarı çıktı. Şeyh Hammâd:

– Bu aceminin (Arab olmayan bu kişinin) bir ayağı vardır ki, kendi devrinde, bütün evliyânın boynunda olacaktır. Muhakkak o, "benim şu ayağım bütün velilerin boyunlarındadır", demekle memur edilecek. Bu sözü duyan Allah'ın bütün veli kulları ona boyun eğecekler, dedi.

Şeyh Hammâd 525/1131 Ramazan/Ağustos ayında vefat etti.

Şam âlimlerinden Abdullah adında biris şöyle naklediyor:

– Tahsil için Bağdat'a gittim. İbn Sakâ o zaman benim arkadaşım idi. Bağdat'da, Nizamiye Medreselerinde, ibadetle meşgul idik. Salihlerin kabirlerini ziyaret ediyorduk. O devirde Bağdat'ta bir aziz vardı. Gavs olduğunu söylüyorlardı. Dilediği zaman görünüyor, dilediği zaman gözden kayboluyordu.

Birgün ben, İbn Sakâ ve henüz pek genç olan Abdülkadir, Gavs'ın ziyaretine gittik. Yolda İbn Sakâ:

– Ona cevap veremeyeceği bir mesele sormak istiyorum, dedi. Ben:

– Ona bir mesele soracağım, ne diyecek bakalım, dedim. Abdülkadir de:

– Ona bir mesele sormaktan Allah'a sığınırım. Ben onun yanına hayır-berek umarak gidiyorum, dedi.

Böylece konuşarak Şeyh Hammad'ın yanına gittik. Fakat onu yerinde bulamadık. Bir saat bekledikten sonra, baktık yerinde oturuyor yani, yerinde oturduğu halde bir müddet onu göremişiz. Hışımla İbn Sakâ'ya baktı ve:

– Yazıklar olsun sana İbn Sakâ! Demek bana cevabını veremeceğim bir mesele soracaksın. O mesele şudur, cevabı da budur. Görüyorum ki küfür ateşi senin diline vurmuş, dedi. Sonra bana dönerek:

– Ey Abdullah! Bana bir mesele sorup imtihan etmek istiyorsun. Ben söyleyeyim. O mesele şudur, cevabı da budur. Bana karşı edepsizlik ettiğin için, dünya seni iki kulağına varıncaya kadar batırsın! dedi. Daha sonra Abdülkadir'e baktı, onu kendisine yaklaştırdı ve:

– Ey Abdülkadir! Gösterdiğin şu edebinle Allah ve Rasûlünü hoşnud ettin. Seni Bağdat'ta minbere çıkmış ve: "benim şu aya-

ğım bütün velilerin boyunlar üstündedir." diyorken, devrin velilerini de sana iclâl ve ikrâm ile boyunlarını uzatmış olarak görür gibiyim, dedi ve hemen o anda kayboldu. Bir daha da onu, hiçbir zaman, göremedik.

589 Sonradan Şeyh Abdülkadir için söylediklerinin hepsi vuku buldu. İbn Sakâ tahsile devam etti ve bütün arkadaşlarını geçti. Halife onu elçi olarak Bizans İmparatoru'na gönderdi. İmparator kendisini Hıristiyan âlimleri ile münazaraya davet etti. İbn Sakâ hepsini susturdu. Böylece onun gözüne girdi. İmparatorun çok güzel bir kızı vardı. İbn Sakâ ona meftûn oldu. Kızı babasından istedi. Hıristiyan olması şartıyla bu arzusu kabul olundu. İbn Sakâ da hıristiyan oldu ve kız ile evlendi. Bundan sonra İbn Sakâ Gavs'ın sözünü hatırladı ve başına gelenlerin onun bedduâsı sebebiyle vuku bulduğunu söyledi.

Bana gelince; Şam'a gittim. Nureddin Şehîd zorla beni vakıf işlerine bakmağa memur etti. Dünya bana yüz gösterdi. Böylece Gavs'ın hakkımda söylediği söz doğru çıktı.

Birgün Abdülkadir kendi ribâtında cemaata va'z ediyordu. Cemaatta, şeyhlerden elliye yakın kimse vardı. Bunlar arasında Şeyh Ali Heybetî, Şeyh Bekâ b. Batu, Şeyh Ebû Saîd Kilevî, Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî, Şeyh Câgîr, Şeyh Kazibü'l-bân Mevsılî ve Şeyh Ebü's-Suûd da vardı. Ayrıca büyük şeyhlerden pek çok kişi daha bulunuyordu. Şeyh Abdülkadir konuşması sırasında: "Benim şu ayağım Allah'ın bütün velilerinin boynu üzerinedir." dedi. Şeyh Ali Heybetî minbere çıktı. Şeyh'in mübarek ayağını tutup boynuna koydu ve onun eteği altına girdi. Diğer şeyhler de boyunlarını ileri uzattılar. Şeyh Ebû Saîd Kilevî demiştir ki:

– Şeyh Abdülkadir, "benim şu ayağım Allah'ın bütün velilerinin boyunları üzerinedir", dediği zaman Hz. Hakk sübhânehu ve teâlâ onun kalbine tecelli etti. Rasûlullah (s.a.v.) mukarreb meleklerin bir kısmının eli üzerinde, evliyâ-i mütekaddimîn ve müteahhirînin huzurunda, -ki orada mütekaddimîn ruhları ile, müteahhirîn yani diri olanlar cesedleri ile hazır idiler-, Şeyh Abdülkadir'e bir hil'at giydirdi. Melekler ve ricâl-i gayb onu meclisin ortasına almışlar v ehavada saf bağlamışlardı. Yeryüzünde ona boyun uzatmayan tek bir veli kalmadı. Bazıları:

– İran'da birisi ona boyun eğmekten çekindiği için hâlini kaybetti, demişlerdir.

SADAKA BAĞDADÎ (k.s.)

Şeyh Sadaka bir gün şeriata uygun düşmeyen ve muahaze edilmesi gereken bir söz söyledi. Durumu Halife'ye bildirdiler. Cezalandırmak için onu huzura çıkardılar. Başını açtıkları zaman hademe:

– Vâh, vâh Şeyh, diye feryâd etti. Ona vurmak isteyen adamın eli çolak oldu. O anda veziri, Şeyh'in korkusu sardı. Bu durumu görünce Halife'yi de bir korku aldı. Hemen cezadan vazgeçmelerini emretti.

Şeyh Sadaka oradan çıkınca Şeyh Abdülkadir'in ribâtına gitti. Bütün şeyhler ve sâir insanlar oturmuş Şeyh'in çıkıp va'z etmesini bekliyorlardı. O da şeyhlerin içine oturdu.

Şeyh Abdülkadir içeri girip minbere çıkınca hiç konuşmadı. Görevi Kur'an okumak olan kişiye de bir şey oku demedi. Fakat halkı büyük bir vecd hâli kaplamıştı. Şeyh Sadaka içinden:

– Şeyh bir şey söylemedi. Okuyucu da Kur'an'dan bir şey okumadı. Bu vecd neyin nesidir, dedi. Abdülkadir ona dönerek:

– Be adam! Müridlerimden birisi bir adımda Beyt-i Mukaddes'ten buraya geldi ve benim önümde tövbe etti. Bugün burada bulunanlar onun misafirleridir, dedi. Şeyh Sadaka yine içinden şöyle geçirdi:

– Bir insan Beyt-i Mukaddes'ten Bağdat'a bir adımda gelirse, o niçin tövbe etsin ve şeyhine ne diye muhtac olsun.

Şeyh Abdülkadir tekrar ona dönerek:

– Be adam! Bir daha havada yürümemek için tövbe ediyor. Kendisini Hakk Teâlâ'nın muhabbetine delâlet etmem için bana ihtiyacı var, dedi.

SEYFEDDİN ABDÜLVEHHÂB (k.s.)

Şeyh Abdülkadir'in oğludur. O şöyle demiştir:

– Her yeni ay (hilâl) babamın huzuruna gelirdi. Eğer o ay içinde şiddet ve kötülüklerin olması mukadder ise fena bir sûrette, yok eğer nimet ve iyilikler mukadder ise hoş bir sûrette görünürdü. 560 Cemâziyelâhir/1165 Mayıs ayının ilk on beş gününün sonunda Cuma gününün son saatlerinde babam meşâyihten bir cemaatle sohbete oturmuştu. Güzel yüzlü bir genç içeri girdi:

– Allah'ın selâmı üzerine olsun ey veliyyullah! Ben Şaban ayıyım. Sana baş sağlığı dilemeye geldim. Bende, ölüm ve yokluk Bağdat, kıtlık Hicaz, katl ve mücadele Horasan halkı için mukadder kılındı, dedi. Şaban ayı girince dedikleri aynen vuku buldu.

Şeyh Ramazan'da birkaç gün hastalandı. 29 Ramazan Pazartesi günü Şeyhin huzurunda, Şeyh Ali Heybetî, Şeyh Necibüddin Sühreverdî vs. bir gurup şeyh hazır bulunuyordu. Hüsn ve vekâr sahibi bir şahıs içeri girdi.

591 – Allah'ın selâmı üzerine olsun ey veliyyullah! Ben Ramazan ayıyım. Bende senin için mukadder olan işten dolayı özür dilemeye ve bu son buluşmamızda sana vedâ etmeye geldim, dedi. Dönüp gitti. İkinci senenin Rebiulâhirinde, başka bir Ramazan'a erişemeden babam vefat etti.

Birgün Şeyh mecliste konuşuyordu. Şeyh Ali Heybetî de onun karşısında oturuyordu. Birden Şeyh Ali'yi uyku bastı. Şeyh meclisteki bulunanlara: "Sessiz olunuz", dedi ve minberden aşağıya indi. Şeyh Ali Heybetî'nin önüne gelerek edeple durdu. Ona bakıyordu. Bu sırada Şeyh Ali uyandı. Şeyh ona:

– Hz. Nebî'yi (s.a.v.) uykuda gördün mü? diye sordu. Ali:

– Evet gördüm, dedi.

– Bu sebeple ben edeple karşısında durmuştum. Sana ne tavsiye etti, diye sorunca Şeyh Ali:

– Senden hiç ayrılmamayı, cevabını verdi.

Daha sonra Şeyh Ali'den, Şeyh'in "bunun için öyle edeple durmuştum" sözünün mânâsını sordular. O şöyle cevap verdi:

– Benim uykuda gördüğümü, o, uyanıkken gördü.

Şeyh Ali Heybetî (kd.s.) Betâyih meşâyihinden idi. Onun kerametlerinden biri şudur: Adamın birine arslan hücum etti. Adam Şeyh Ali'nin adını anınca arslan dönüp gitti. Başka birisi tahta kurusu (sivrisineği) çok olan bir yerde onun adını zikredince, Allah'ın izniyle, hepsi uzaklaştı.

ABDURRAHMAN-I TAFSUNCÎ (k.s.)

Birgün Bağdat'a bağlı bir yer olan Tafsunc'ta minbere çıkıp "Ben evliya içinde kuşlar arasında en uzun boylusu olan turna kuşu gibiyim." dedi.

Şeyh Abdülkadir'in sohbetine katılanlardan Şeyh Ebü'l-Hasan

Ali b. Ahmed o civarda bir yer olan Dih-i cennet'te Ebû Muhammed'in meclisine gelmişti. Sırtından cübbesini çıkardı ve: "Müsade ederseniz sizinle görüşmek, konuşmak isterim." dedi. Şeyh Abdurrahman bir süre sessiz kaldı ve sohbet halkasında bulunanlara:

– Bir kıl ucu kadar bir yeri bile Allah'ın inayetinden hali görmüyorum, dedi. Ve ona da "Cübbeni giy!" buyurdu. Şeyh Ebü'l-Hasan dedi ki:

– Ben çıkardığım elbiseyi giyemem!

Bunun üzerine Dih-i Cennet'e doğru yöneldi ve "Fatıma, elbisemi getir de giyeyim!" diyerek zevcesine seslendi. Zevcesi onun sesini Dih-i Cennet'ten işitti ve elbisesiyle onu karşıladı.

Şeyh Abdurrahman ona:

– Şeyhin kimdir, dedi. O:

– Şeyh Abdülkadir'dir, cevabını verdi. Şeyh Abdurrahman:

– Ben ki yeryüzünde kırk yıldır kudret kapısının basamaklarında yım, onun ne adını işittim ne gördüm, dedi ve sohbetindekilerden bir cemaate; "Bağdat'a gidiniz, Şeyh Abdülkadir'in huzuruna varınız ve deyiniz ki: Abdurrahman size selâm eder ve der ki: kırk yıldır ben kudret kapısının basamaklarındayım, ne içeride ne dışarıda seni görmedim."

592

Bundan haberdar olan Şeyh Abdülkadir, hemen ânında sohbetindekilere şöyle dedi:

– Tafsunc'a gidiniz, yolda herhalde Abdurrahman'ın haberci olarak bana gönderdiği adamlarıyle karşılaşacaksınız. Onları geri çeviriniz, beraber gidiniz ve deyiniz ki: Abdülkadir size selâm eder ve der ki: Sen kudret kapısının basamaklarındasın, bu basamaklarda olan kişi Hazret'te (Huzur'da) olanı göremez. Hazret'te olan da haremde olanı göremez. Ben haremdeyim; mahremiyyet ve sır makamındayım, sır kapısından girer çıkarım. Bundan dolayı sen beni göremezsin. Bu işin alâmeti senin için filân zaman filan hil'atin çıktığıdır ki, o hil'at benim elimle senin için çıkmıştı ve bu hil'at rıza hil'atıdır. Bir alameti de senin için filân teşrif'in çıkarılmasıdır ki, o teşrif fetihtir ve benim elimle çıkmıştır. Bir alâmeti de on iki bin velinin huzurunda bana hil'at giydirilmesidir ki, o hil'at, nakış ve işlemeleri ihlâs sûresi olan yeşil bir feracedir. Bu da benim elimden çıkmıştır.

Şeyh Abdülkadir'in müridleri yolda Şeyh Abdurrahman'ın

adamlarıyla karşılaşıp onları döndürdüler ve Şeyh'in iletilmesini istediği haberleri ona ilettiler. Haberleri dinleyen Şeyh Abdurrahman dedi ki:

593 – Şeyh Abdülkadir doğru söylemiştir; zamanın sultanıdır ve tasarruf sahibidir.

Bir tacir, Hammad'ın huzuruna geldi: "Şam kafilesiyle gitmek üzere hazırlık yaptığını, yedi yüz dinarlık ticaret eşyası olduğunu" söylüyordu. Şeyh Hammad dedi ki:

– Eğer bu yıl gidersen hırsızlar malını çalarlar seni de öldürürler.

Tacir son derece üzgün olarak Şeyh Hammad'ın huzurundan çıktı, yolda giderken Şeyh Abdülkadir'e rastladı ve kıssayı ona anlattı. Şeyh Abdülkadir tâciri dinledikten sonra dedi ki:

– Var git! Güven içinde gider, kazançla dönersin, ben kefilim.

O şahıs Şam'a gitti ve malını bin dinara sattı. Birgün def-i hacet için helaya girdi, parasını yüksekçe bir yere koydu. Sonra unutarak konaklama yerine geldi ve gözlerini uyku bürüdü. Rüyasında gördü ki, bir kafilede imiş, haramiler kafileyi yağmalamada ve kafilede bulunanları öldürmedeler. Hırsızlardan biri de ona bir tokat vurarak öldürür. Tüccar, bu halin dehşetinden uyandığında boynunda kan izi vardı ve tokatın acısını vücudunda hissediyordu. Bu esnada helâya gittiğinde yüksekçe bir yere bırakmış olduğu bin dinarı hatırladı. Acele koşup sakladığı yerden dinarları aldı ve Bağdat'a döndü. Kendi kendine "Acaba büyük bir şeyh olan Şeyh Hammad'a mı varayım? Yoksa sözü doğru çıkan Şeyh Abdülkadir'e mi?" diyordu. Tâcir böyle düşünürken birden bire pazar yerinde Şeyh Hammad'la karşılaştı. Şeyh Hammad onu gördü ve şöyle dedi:

– Sözü doğru çıkan Şeyh Abdülkadir'e var ki, on yedi defa Hak Teâlâ'dan senin için dilekte bulunmuştur. Aslında senin öldürülmen uyanıkken olacaktı, fakat (onun sayesinde kurtuldun, bu belâ) uyku ile geçti ve malın da telef olmaktan kurtuldu.

Tâcir hemen Abdülkadir'in huzuruna vardı. Şeyh Abdülkadir dedi ki:

– Gerçi Hammad benim hakkımda on yedi defa dedi amma, Yüce Yaratıcı'nın hakkı için nice on yedi defalar dua ettim, hatta bu sayı 70'e vardı. Neticede Şeyh Hammad'ın dediği gibi sen ve malın kurtuldu.

Şeyh Şihabüddin Sühreverdî demiştir ki:

– Gençliğimde kelâm ilmiyle meşguldüm. O dalda nice kitapları

ezberlemiştim. Ne var ki amcam beni ondan menederdi. Birgün amcamla beraber Şeyh Abdülkadir'in ziyaretine gittik. Amcam bana dedi ki:

"Bilesin ki, gönlü Hak Teâlâ'dan haber veren bir zatın huzuruna gitmekteyiz. Onu görmenin bereketini bekle!

Varıp Şeyhin huzuruna oturduk. Amcam: "Ey muhterem!" dedi, "Şu karşında gördüğün yeğenim Ömer, kelâm ilmiyle meşguldür, onu terket diye çok söyledimse de vazgeçmedi."

Şeyh sordu:

– Ey Ömer! Kelâmla ilgili hangi kitapları ezberledin?

Ben:

– "Filan filan kitapları ezberledim" diye cevap verdim.

Mübarek elini göğsüme koydu: "Vallahi o kitaplardan ezberimde hiçbir kelime kalmadı, onun yerine göğsüm din ilimleri ile doldu buyurdu. Önünden kalktım, bir süre hikmetten söz söyledikten sonra bana dedi ki:

594 – Ey Ömer! Sen Irak'ta meşhur olanların sonuncususun!

EBÛ AMR SARÎFÎNÎ (k.s.)

Tasavvufla ilgilenmem şöyle olmuştur. Bir gece Sarîfîn'de sırtüstü düşmüştüm, yüzüm gökyüzüne bakıyordu, beş güvercinin uçup gittiğini gördüm. Biri şöyle diyordu.

– Her şeyin hazinesi kendi yanında olan Yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

Diğeri şöyle diyordu:

– Her şeyi yaratan, her şeye şekil ve suret veren ve sonra da yolunu gösteren yüce Mevlâ'yı tesbih ederim.

Bir başkası şöyle diyordu:

– Peygamberleri halka hüccet olarak gönderen ve Muhammed (s.a.v.)i hepsine üstün kılan Cenab-ı Hakk'ı tesbih ederim.

Ötesi şöyle diyordu:

– Dünyada "Allah ve Rasûlü için olan şey dışında" her şey boştur, batıldır.

Sonuncsu ise şöyle diyordu:

– Ey Mevlâ'sından gaflete dalanlar! Rabbinize yöneliniz, Rabbınız kerîmdir, çok cömerttir, istediklerinizi verir, çok büyük de olsa günahlarınızı bağışlar.

Bunları görüp, söylediklerini işitince kendimden geçtim. Hak Teâlâ'ya yol göstermesi için kendimi bir şeyhe teslim eylemek üzere Cenab-ı Hakk'a söz verdim ve yola revan oldum, nerede yürüdüğümü bilmezdim. Ansızın heybetli ve vakarlı görünüşüyle bir pîr çıkıverdi:

– Esselâmü aleyke ya Osman, dedi. Selâmını aldım ve ona:

Sen kimsin ki, adımı bildin? Halbuki sen beni görmedin ve kim olduğunu da bilmiyorum, dedim.

– Ben Hızırım, Abdülkadir'in yanında idim. Dedi ki: Ya Hızır! Dün gece Sarîfîn'de bir kişiye cezbe gelmiş, makbul olmuştur, yedi gök üzerinde ona "merhaba ey kulum!" nidası gelmiştir ve kendisini bir şeyhe teslim eylemek üzere Hak Teâlâ'ya söz vermiştir, ona var ve yanıma getir. Ve bana dedi: "Ey Ebu Amr! Abdülkadir, günümüzdeki âriflerin efendisi sâliklerin kıblesi... Onun hizmetine talip olman ve hikmette kusur etmemen gerek."

Sonra birden kendimi Bağdat'ta buldum. Hızır (a.s.) kayboldu ve yedi yıl boyunca onu görmedim. Şeyh Abdülkadir'in önüne vardım. Dedi ki:

– Merhaba Mevlâ'sının, kuşların diliyle kendisine cezb ettiği ve çok hayırlar bahşettiği Ebû Amr! Yakında Hak Teâlâ sana bir mürid verir ki, adı Abdülgani b. Nokta'dır. Onun mertebesi çok evliyadan yüksektir ve Hak Teâlâ onunla meleklerine iftihar eder.

Ondan sonra benim başıma bir takke giydirdi ki, onun hoş ve iyi oluşu dimağıma, ve dimağımdan da gönlüme erişti, melekût bana keşfolundu. İşittim ki, âlemde varolan her şey Hak Sübhânehu ve
595 Teâlâ'yı ayrı lisanlarla ve çeşitli tesbihlerle tesbih ederler. Aklımı kaybedeyazdım. Şeyhin elinde bir parça pamuk vardı, bana verdi, aklım yerinde kaldı. Sonra beni bir nice ay halvete koydu. Vallahi zâhir ve bâtın her işimi ben demeden evvel o bana diyordu. Makam, müşahade ve mükâşefeden eriştiğim her şeyi önceden bana söylüyordu. Bana bazı şeylerden haber verdi ki, bunlar otuz yıl sonra meydana çıktı. Ondan hırka giydiğim zaman İbn Nokta'nın benden hırka giydiği zaman arasında yirmi beş yıl geçmişti ve İbn Nokta anlattığı gibi idi.

Bir âlim anlatır:

Şeyh Abdülkadir'in huzuruna vardım, henüz gençtim, yanımda felsefî ilimlerden bahseden bir kitap vardı. Şeyh yanımdaki kitaba bakmadan ve adını sormadan "Şu kitabın ne kötü yoldaştır! Git bu-

nu yoket, sil, yıka!" dedi. Bunun üzerine ben şeyhin önünden kalkmaya, kitabı eve bırakarak bir daha yanıma almamaya niyet ediyordum. Ancak nefsim bu konuda daha müsamahakâr davranmaya beni itiyordu. Çünkü o kitaptan bazı şeyler öğrenmiştim ve ona sevgim düşmüştü. Bu tasavvur içinde iken kalkmak istedim. Şeyh bana baktı, bende kalkmağa kudret kalmadı, âdeta eli-kolu bağlanan bir kimse gibi oturakaldım? Bütün yapraklar bembeyaz olmuştu, içinde bir satır, hatta bir harf dahi kalmamıştı. Bu vaziyette iken kitabı şeyhin eline verdim, yapraklarını çevirdi ve "Bu kitap fezali-i Kur'an'dır" diyerek bana geri verdi; gördüm ki, kitap: "Fezail-i Kur'an'dır." Yazıları da gayet güzel hat ile yazılmıştı. Aramızda şu konuşma geçti:

– Tevbe ettin mi, gönlünde olmayanı dilinle söylememeye.

– Tevbe ettim.

– Kalk!

Şeyhin emri üzerine hemen ayağa kalktım. O kitaptan ezberlediğim şeyleri tamamen unutmuştum. Ve (kıssayı naklettiğim) şu âna kadar vaktiyle o kitaptan ezberimde olanlardan şu anda hiç bir şey hatırlamıyorum.

Birgün Ebü'l-Meâlî adlı bir şahıs şeyhin meclisinde bulunuyordu. Bu esnada çok sıkıştı, mutlaka def-i hacet etmesi gerekiyordu, hareket etmeğe mecali kalmadı, güçsüz düştü, "imdadıma yetiş" dercesine şeyhten yana baktı şeyh bir kürsüden aşağı indi, o basamakta adam baş gibi bir baş göründü, bir ayak daha indi o başla beraber o iki omuz ve bir göğüs görüdü. Bu şeklide şeyh basamak basamak iniyordu. Her inişinde de şekil biraz daha büyüyordu. Nihayet şeyhe benzeyen bir suret ortaya çıktı, şeyhin sesi gibi bir sesle ve onun konuşması gibi bir konuşma ile söz söylüyordu ve bunu Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın dilediğinden ve o şeyhten gayri bir kimse görmüyordu. Şeyh, gelip o şah-
596 sın yanında durdu, mendilini başı üzerine koyunca o kişi kendisini geniş bir sahrada buldu. Orada bir ırmak vardı, kenarında da bir ağaç bulunmaktaydı. Adam yanında bulunan bir deste kilidi ağaca astı, def-i hacetle meşgul oldu, sonra abdest aldı, iki rekât namaz kıldı. Şeyh, mendilini onun başından çekince o şahıs birden bire kendini mecliste buldu. Abdest organları abdest suyundan hâlâ ıslaktı ve üzerindeki sıkıntı kalmamıştı. Şeyh, kürsü üzerinde konuşuyordu ve sanki hiç aşağıya inmemiş gibiydi.

Adam sessiz kaldı ve gördüklerini hiç kimseye söylemedi. Kilit destesini arayınca yanında bulamamıştı.

Aynı kişi bir müddet sonra Acem beldelerine doğru sefere koyulmuştu. Bağdat'tan çıkıp on dört gün yol yürüdüler, ırmak akan bir sahrada konakladılar, abdest almak üzere davranınca bu ırmağın, evvelce abdest aldığı kaynak olduğu anlaşıldı, nihayet ağacı da bulmuştu; üzerine kilit destesi, asılı duruyordu. Seferden Bağdat'a geri dönünce şeyhin huzuruna vardı, başından geçeni anlattı. Şeyh, o şahsın kulağına eğilip dedi ki:

– Ey Ebû Meâli! Hayatta olduğumuz sürece bunu kimseye söyleme!

Birgün Şeyh, fakih ve dervişlerden oluşan bir toplulukla kabristan ziyaretine gittiler. Şeyh Hazretleri Şeyh Hammad'ın kabri önünde epeyce durdu, sonra dönüp gitti. Sevinç ve mutluluk izleri mübarek yüzünde okunuyordu. "Şeyh Hammad'ın kabri önünde bu kadar çok durmanızın sebebi ne idi?" diye sorulunca şöyle cevap verdi.

– Bir zamanlar (Şeyh Hammad hayatta iken) Şeyh Hammad ve sohbetindekilerle Cuma Mescidine gidiyorduk. Köprü başına vardığımızda Şeyh Hammad elini uzatıp beni suya attı, hava çok soğuktu, üzerimde de bir cübbe vardı, yenimin içinde bir kaç cüz bulunuyordu, ıslanmasın diye elimi yukarıya kaldırdım, onlar beni bu vaziyette bırakıp gittiler, sudan çıkıp cübbemi sıktım, arkalarından gittim. Bana, soğuk çok dokunmuştu. Sohbetindekiler benim hakkımda söz söyledilerse de engel oldu ve: "Ben onu imtihan için incittim ve onu yerinden deprenmeyen bir dağ gibi gördüm." dedi.

Şeyh Abdülkadir devamla olayı şöyle naklediyor:

– Bugün onu kabrinde gördüm, üzerinde mücevherlerle işlenmiş bir elbise giyinmişti, başında yakuttan bir tac, altından bilezikler ve ayağında altın ayakkabılar vardı, ama sağ eli iş görmüyordu
597 ve emrine boyun eğmiyordu: "Bu nedir?" dediğinde "Bu, seni suya attığım kolumdur, bu rahatsızlığın benden gitmesine gücün yeter mi?" dedi. "Yeter" cevabını verdim. "O halde Hak Teâlâ'dan onu bana geri vermesini dile!" dedi. Dönüp Hak Teâlâ'ya yalvardım. Allah'ın veli kullarından beş bin kişi kabirlerinde onun hakkında benim dileğimin Hak Teâlâ'dan kabul edilmesini dilediler. Bu konuda Cenab-ı Hakk'a o kadar yalvardım ki, Hak Teâlâ onun eline geri verdi ve sıhhatine kavuşan eliyle benimle musafaha eyledi.

Bu kıssa Bağdat'ta meşhur oldu. Şeyh Hammad'ın sohbetine erişen Bağdat meşayihi ve sûfiler toplandılar, aralarında Şeyh Abdülkadir'in söylediği sözün iç yüzünü araştırıyorlardı. Hatta bu gaye ile şeyhin medresesine geldilerse de heybetinden hiç kimse söz söylemeye güç yetiremedi. Şeyh, onların kalplerinde yatan şeyi ve ne söylemek istediklerini anladı ve dedi ki:

– Meşayihten iki kişi seçiniz, sözün gerçeği o ikisinin dilinden meydana çıksın!

O sırada Bağdat'ta bulunan Şeyh Ebû Yakub Yusuf b. Eyyûb el-Hemedânî ile Bağdat'ta mukim olan Şeyh Ebû Muhammed Abdurrahman b. Şuayb el-Kürî (Allah Teâlâ her ikisinin de sırrını takdis etsin)de ittifak ettiler, bu görev için ikisini seçtiler. Cemaat:

– Önümüzdeki cumaya kadar mühlet verdik. O zamana kadar bu iki zatın dilinden meselenin açıklık kazanacağını umarız, dediler. Şeyh buyurdu ki:

– Bu mesele ortaya çıkıncaya kadar yerlerinizden ayrılmayınız!

Şeyh başını önüne eğdi, onlar da başlarını önlerine eğdiler.

Ansızın medresenin dışından yüksek bir ses duyuldu; gördüler ki, Şeyh Yusuf acele geliyor. Böyle alelacele medreseye girdi ve şöyle dedi:

– Hak Sübhânehu ve Teâlâ Şeyh Hammad'ı bana müşahade ettirdi ve dedi ki:

"Ey Yusuf! Çabuk Abdülkadir'in medresesine git ve orada hazır olan meşayihe Şeyh Abdülkadir'in, sözünde doğru olduğunu söyle!"

Şeyh Yusuf sözünü bitirmemişti ki, Şeyh Abdurrahman da içeri girdi ve aynen Şeyh Yusuf'un söylediklerini tekrarladı.

Şeyh Abdülkadir'den: "Size Muhyiddin lakabının verilmesinin sebebi ne idi?" diye sordular. Buyurdu ki:

– Seyahatlerimden birinde bir cuma günü Bağdat'a geldim. Yalınayak, rengi değişmiş, zayıf bedenli bir hastaya uğradım. Bana dedi ki: "Esselâmü aleyke ya Abdülkadir!" Selâmını aldım. "Yanıma gel" dedi, gittim. "Beni oturt" dedi. Oturttum. Bedeni zindeleşti, görünüşü güzelleşti, rengi düzeldi. Bu değişiklikten dolayı ondan korktum. Dedi ki: "Beni bilir misin?" "Hayır!" diye cevap verdim. "Ben İslâm diniyim, önce ben, gördüğün gibi

598 idim. Hak Teâlâ beni seninle zinde eyledi, sen Muhyi'ddin'sin" dedi. Onu orada bırakıp mescide vardım. Adamın biri önüme geldi ve ayağıma ayakkabı tuttu ve "Ey Şeyh Muhyiddin!" diye seslendi. Namaz kıldım, her taraftan halk etrafıma toplandı ve elimi ayağımı öpüp "Ey Şeyh Muhyiddin!" dediler. O âna kadar ben asla bu lakapla çağrılmamıştım.

Bağdat'ın ileri gelenlerinden birisi şeyhin huzuruna geldi: "Ey efendim! Senin ceddin Rasûlullah (s.a.v.), davet edilen kişi davete icabet eylesin buyurmuştur. Ben de seni evime davet ediyorum." dedi. Şeyh:

– "Şayet icazet olursa varayım", cevabını verdi ve başını aşağıya eğip bir süre murakabe eyledi, başını kaldırıp "geliyorum, izin verildi" dedi.

Bir katıra bindi, Şeyh Ali Heytî sağ üzengisini tuttu ve ben sol üzengisini tuttum. Nihayet o adamın köşkünün kapısına vardık. Bağdat'ın bütün şeyhleri, âlimleri ve ileri gelenleri orada idiler, bir ziyafet sofrası yaydılar, üzerinde çeşitli nimetler vardı; bir de ağzı kapalı büyükçe bir sepet vardı ki, iki kişi getirip ziyafet sofrasının ucuna koydular. Şeyh başını eğmişti, hiç kimse yiyeceklerden yemedi. Şeyhin heybetinden âdeta meclistekilerin başları üzerine kuş konmuştu, hiç kimse hareket etmiyordu ve söz söylemiyordu. Bu sırada şeyh; bana ve şeyh Ali Heytî'ye "o sepeti yanıma getirin" diye işaret etti. Kalktık, çok ağır olan o sepeti şeyhin önüne getirdik:

– Sepetin ağzını açın, buyurdu.

Açtık, bir de ne görelim? İçinde davet sahibinin oğlu vardı, anadan doğma âmâ, kötürüm, cüzzamlı ve felçli idi.

Şeyh ona: "Allah'ın izniyle ayağa kalk" der demez oğlancık sıhhat ve afiyet kazanmış olarak ayağa kalktı, hiç bir hastalığı kalmadı. Şeyh, kalabalık arasından çıkıp gitti, yemeklerden hiç yemedi. Ben Şeyh Ebû Said'in huzuruna vardım, kıssayı ona naklettiğimde şöyle dedi:

– Şeyh Abdülkadir, Allah'ın izniyle anadan doğma körü ve alatenliyi iyileştirir ve yine Allah'ın izniyle ölüyü diriltir.

Yaşlı bir kadın Şeyh Abdülkadir'in huzuruna geldi, oğlunu da yanında getirdi ve:

– Oğlumun kalbini sana çok bağlı gördüm, ben hakkımı ona helâl eyledim, dedi.

599 Allah rızası için şeyh onu kabul eyledi, riyazet ve mücahede em-

reyledi. Birkaç gün sonra yaşlı kadın oğlunu görmeye geldi, baktı ki arpa ekmeği yiyor. Oğlan, az yemekten ve uykusuzluktan zayıflamıştı, kalkıp şeyhin huzuruna girdi. Şeyhin önündeki tabakta tavuk kemikleri vardı, şeyh onun etini yemişti. Yaşlı kadın dedi ki:

– Ey Efendim! Sen tavuk eti yiyorsun benim oğlumsa arpa ekmeği!

Şeyh elini kemiklerin üzerine koydu ve:

– "Çürümüş kemikleri dirilten Allah'ın izniyle ayağa kalkınız" der demez tavuklar dirilip ötmeye başladı.

Bu sırada şeyh, yaşlı kadına dedi ki:

– Senin oğlun da böyle olduğunda her ne isterse yesin!

Meşayihten Ömer adlı biri anlatır:

Bir gece halvethanemde idim. Ansızın duvar yarıldı, çirkin görünüşlü bir şahıs çıkageldi. Kim olduğunu sordum:

– Ben İblis'im, sana bir iyilik yapmaya geldim, dedi.

– Senin iyiliğin ne olabilir? dediğimde:

– Sana murakabe oturuşunu tarif edeyim, dedi ve "Murakabe oturuşu, dizlerinin üzerine oturup uyluklarını karnının üzerine yapıştırmaktır." diye tarif etti.

Sabahleyin halimi arzetmek çin Şeyh Abdülkadir'in yanına vardım, musafaha yaptım, elimi tuttu, durumu ben ona intikal ettirmeden o bana:

– Ey Ömer! Gerçek söyledi, ama o yalancıdır, dedi.

Kırk yıl boyunca şeyhin oturuşu o şekilde oldu.

Birgün şeyh; meclis kurmuştu, yağmur yağmaya başladı, meclistekilerden bazıları dağıldı. Şeyh yüzünü yukarı kaldırarak:

– Ben toplarım, sen dağıtırsın, deyince o anda yağmur meclis üzerinden gitti; dışarıya yağıyordu, ama meclis üzerine düşmüyordu.

Şeyhin müridlerinden biri anlatır:

Şeyhle cuma namazına gittim, hiç kimse şeyhe iltifat etmedi ve selâm dahi vermedi. Kendi kendime:

– Her cuma pek çok kalabalık ile karışık vaziyette camiye girerdik ve şeyhin çevresinde izdiham olurdu... Acaba bugün niye eböyle? demeye kalmadan şeyh tebessüm ederek bana baktı ve herkes selâm vererek şeyhin hatırını sormaya başladı; öyle ki; ka-

labalık, şeyhle benim arama girdi. Kendi kendime: "İlk durum bundan daha iyiydi" diyordum ki, şeyh bana iltifat ederek: "Bunu sen istedin; adamların gönüllerinin benim elimde olduğunu bilmiyor muydun? İstersen onların gönlünü benden çeviririm, istersem bana yöneltirim." diye seslendi.

600 Meşayihten biri nakleder:

Bir müddet Hak Teâlâ'dan "gayb ricalinden birini bana göstermesini" istedim. Bir gece rüyamda kendimi "Ahmed b. Hanbel"i ziyaret ediyor gördüm. Onun kabrinin yanında bir kişi vardı. Hatırımdan oradaki adamın gayb ricalinden olduğu geçti, uyanınca onu gözümle görmek ümidiyle İmam Ahmed'in ziyaretine gittim, o kişiyi orada buldum. Ziyarette acele davranmama rağmen benden evvel çıkıp gitti. Ben de ardından yürüdüm, yolumuz Dicle'ye ulaşınca nehrin iki kenarı bir adım miktarı birbirine yaklaştı ve adam öteye geçti. "Allah aşkına dur" dedim. Durdu. Dedim ki: "Mezhebin nedir?" "Ben tevhid ehlinden, Allah'ı bir tanıyan gerçek bir müslümanım, asla müşriklerden olmadım." diye cevap verdi. İçimden: "O, herhalde Hanefî mezhebindendir." diye geçirdim. Geri dönerek meseleyi Şeyh Abdülkadir'e anlatmak üzere medresesine gittim. Kapıda beklerken içeriden bir ses şöyle diyordu:

– Şark'tan garba ricalü'l-gayb denilen evliya arasında ondan başka Hanefi mezhebinde olan veli yoktur [Lâmiî'nin ilâvesi]. (Ol vakitte öyle rastlamıştır yoksa büyük meşayihten Hanefi Mezhebinde olan çoktur. Belki Hacegân (Nakşî) silsilesinin (kd.s.) hepsi Hanefi Mezhebindendirler. Derler ki, kutublar kutbu olan gayb ricali, kendi mezhebi üzere olur. Bunlar dört mezhebi gözetirler, kendilerinin de ictihadı vardır. Bu sebepten münhasıran bir mezhepten veya Hanefi Mezhebinden olan ricalü'l-gayb az bulunur. "Şüphesiz ki, yegâne yardımcı-gerçek dost, Allah'tır." [Lâmiî'nin ilâvesi bitti].

Şeyhin müridlerinden biri anlatır:

Şeyhin hizmetinde idim. Çoğu geceler uyanık duruyordum. Bir gece şeyh evinden dışarıya çıktı, su ibriğini önüne koydum, sağına soluna bakmadan, medrese kapısına doğru yürüdü, kapı açıldı, çıkıp gitti. Ben de ardından yola koyuldum. Benim yola koyulduğumu o bilmez sanıyordum. Bu şekilde Bağdat kapısına ulaştı. Kapı açıldı, oradan da çıkıp gitti, ben de yine ardınca yürüdüm. Kapı tekrar kapandı. Bu minval üzere bir süre yol aldık. Ansızın; benim bilmediğim ve daha evvel hiç görmediğim bir şehre vardık. Bir tekke-

ye girdi. Orada altı kişi oturuyordu, yaklaşıp ona selâm verdiler, ben bir sütun arkasında gizlenmiştim. Tekkenin bir yanından aralıklarla iniltiler geliyordu Bu sırada birdenbire bir adam içeri girdi ve iniltinin geldiği tarafa yürüdü; sonra çıkıp geldi, omuzunda bir ölü kişi vardı. Aynı anda içeriye başı açık, bıyıkları uzamış bir kişi daha girdi ve şeyhin önüne oturdu, şeyh ona şehadet kelimesini öğretti, saçını-bıyığın kısalttı, giydirdi ve adını "Muhammed" koydu. Tekkedeki altı kişiye de "Ben bu kişiyi
601 ölüye bedel eylemekle görevlendirildim." dedi. Onlar da "Duyduk itaat ettik." dediler.

O sırada şeyh onları orada bırakarak dışarı çıktı. Ben de şeyhin ardından çıktım. Bir süre gittikten sonra Bağdat Kapışına ulaştık. Önceki gibi kapı yine açıldı, oradan medrese kapısına geldik, o da açıldı. Şeyh evine girdi. Sabah olunca dersimi almak üzere şeyhin huzuruna oturduğumda beni bir heybet istilâ etti, okumağa güç yetiremedim. Şeyh: "Ey oğul, oku!" dedi. Halbuki ben geceleyin gördüklerimin merakı içindeydim, bu yüzden okuyacak durumda değilim, aklım fikrim gördüklerimdeydi, gece gördüklerimin yorumu için and verdim ve onları anlatmasını rica ettim. Şeyh dedi ki:

– O gördüğün şehir Nihavend şehriydi. O altı kişi âbdâl idiler. İnleyen, hizmetçileriydi; dışarıya çıkıp omuzunda bir adam getiren Hızır (a.s.) idi, hazırlık kapılması için ölüyü dışarı çıkardı. Şehadet kelimesini öğrettiğim kişiye gelince Kostantiniye (İstanbul)da bir hristiyan idi. Onu ölüye bedel eylemekle görevliydim, getirdiler, benim elimde müslüman oldu ve şimdi onlardan biridir.

Birgün şeyh konuşuyordu. Ansızın birkaç adım havada yürüdü ve şöyle dedi:

– Ey İsrâilî dur! Muhammed'in sözünü dinle!

Ve tekrar yerine döndü: "Bu ne idi?" dediklerinde:

– "Ebü'l-Abbas-Hızır (a.s.) meclisimize uğradı, acele edip birkaç adım ondan yana yürüdüm. Ve söylediğim sözü siz de duydunuz." cevabını verdi.

Şeyhin, misafirlerini ağırlamaktan dolayı borcu iki yüz elli dinara ulaşmıştı. Birgün benim hiç tanımadığım bir şahıs çıkageldi, hiç izin istemeksizin şeyhin huzuruna girdi, oturdu ve uzun süre şeyhle konuştular ve bir miktar altın çıkardı: "Bu, borcunu-

zu karşılamak içindir." diyerek verdi. Şeyh bana dedi ki:

– Bunu al, borçlandığım kişilere dağıt, borcumu tamamiyle öde! Bu, kader sarrafıdır. Ben

– Kader sarrafı kimdir? dedim.

– "Bir melektir ki, Hak Teâlâ borçlarını eda etmesi için Allah'ın veli kullarına gönderir." cevabını verdi.

ŞEYH BEKA b. BATU (k.s.)

Şeyh Baka b. Batu demiştir ki: Birgün Şeyh Abdülkadir'in meclisinde hazır idim. Minberin ilk basamağında söz söylerken ansızın sözünü kesti, bir saat kadar sessizce bekledi, aşağı indi sonra tekrar minbere çıkıp ikinci basamakta oturdu. O sırada müşahede ettiğime göre birinci pay, göz görebildiğine açılıp genişlemişti. Melekler, altın ve gümüşten işlenmiş ipekli kumaştan ve sırma ile işlenmiş bir çeşit yeşil kumaştan döşemeler, yaygılar ve yataklar döşemişlerdi. Rasulullah (s.a.v.) -Allah kendilerinden razı olsun- ashabıyle oraya oturdular.

602 Hak Sübhânehu ve Teâlâ, Şeyh Abdülkadir'in gönlüne tecelli eyledi, bu tecellinin neticesinde neredeyse eğilip düşecekti ki, Rasulullah onu tuttu, düşmekten korudu, sonra bir kuş kadar zayıflayıp cılız bir duruma büründü, sonra korkunç bir surette heybetli bir şekilde uzayıp büyüdü ve ben artık ondaki değişmeleri takip edemez oldum.

Kıssayı dinleyenler Rasulullah (s.a.v.) ve ashabının görülmesi durumunu Şeyh Baka'dan sordular. Dedi ki:

– Allah Teâlâ onları bir kuvvetle teyid etmiştir ki, tertemiz ruhları cesetleriyle ve aslıyla (eski halinde) ortaya çıkar; Hak Teâlâ ruhların cesetleriyle ve asıl şekilleriyle görülmesi kuvvetini kimlere vermiş ise onları görürler.

Sonra, Abdülkadir'in yana eğilerek düşecek sanıldığından, zayıflamasından ve sonra da heybetli bir şekilde büyümesinden sordular. Şeyh dedi ki:

– İlk tecelli; "teyid-i Nebevi" olmadıkça beşerin güç getiremiyeceği bir sıfatla idi. Bu sebeple Rasulullah (s.a.v.) tutmasaydı Şeyh az kalsın düşecekti. İkinci teselli celâl sıfatıyle idi, bu yüzden şeyh eriyip zayıfladı. Üçüncü tecelli cemal sıfatıyle idi, o yüzden şeyh uza-

yıp büyüyordu. "O, Allah'ın ihsanıdır, onu dilediği kimselere verir. Allah çok büyük ihsan sahibidir." (Hadîd, 57/21).

KADÎBÜ'l-BÂN-i MUSÛLÎ (kd.s.)

Künyesi Ebû Abdullah'tır. Şeyh Muhyiddin el-Arabî (k.s.) bazı risalelerinde buyurur ki:

– Bu taifeden bazısını biz gördük ki, onların ruhları değişik beden ve suretlerde görünüyordu. Suretin üstünde halden hâle girerler, bunu görenler bu olayın cismânî suret üzerinde cereyan ettiğini sanırlar. Yani o kişide gerçekten bir anda o değişikliklerin gerçekleştiğini sanırlar ve "filân kimseyi gördük ki; "şöyle yaptı, böyle yaptı" derler. Halbuki o kiş ikendisini görenlerin zannettiği fiilden uzakdır. Biz bunu nice defa bu taifenin çoğunda müşahade ettik, gözümüzle gördük. Kadîbü'l-Bân diye meşhur olan Ebû Abdullah Musûlî'nin durumu da böyle idi. Sakın ola ki, bunu inkâr etmeyesin! Zira efrad-ı âlemde Hak Teâlâ'nın sırları, büyüktür, çoktur ve akıl yoluyla onun derinliğini idrak etmek mümkün değildir.

Şeyh Abdullah Yafiî (k.s.) dedi ki: İlim ehlinden birinin bana haber verdiğine göre dervişlerden birinin namaz kıldığını görmezlerdi. Birgün namaz kılmak üzere kalktılar, o ise oturuyordu. Fakih inkar yoluyla ona: "sen de kalk ve cemaatle namaz kıl!" dedi.

O da onlarla tekbir getirerek namaza durdu; birinci rekâtı
603 kıldı. İnkarcı fakih onun yanıbaşındaydı. İkinci rekate kalktıklarında fakih ona baktı ve yanında namaza duranın bir başkası olduğnu gördü, şaşırdı. ilk rekâtte namaza duran adamın yerinde dördüncü rekât sonuna kadar sanki dört ayrı adam sırayla birer rekât kılmıştı. Selâm verildikten sonra bir de ne görsün? Yanındaki, ilk rekâtte namaza duran adam değil mi?

Böylece fakih, her rekâtte yanında ayrı ayrı kişi görmüştü, selâmdan sonra ilk adam tekrar görünmüştü ve üzerinde de başka başka hususiyetleri olan diğer üç adamdan hiç eser yoktu. Derviş fakihe bakıp güldü ve şöyle dedi:

– Ey fakih, söyle bakalım! O dört kişiden hangisi seninle namaz kıldı?

Şeyh Abdullah Yafiî nakleder: Bu kıssanın benzerinin Kadi-

bü'l-Bân'dan sadır olduğunu duydum: Mavsıl Kadısı, onu tam anlamıyla inkâr ediyordu. Birgün Kadîbü'l-Bân'ın, Mevsıl mahallelerinden birinde karşıdan geldiğin igördü. İçinden "Bunu yakalayıp hakime götürmek gerek ki, kendisine gereken cezayı versin" diye geçiriyordu. Bir de ne görsün? Kadîb, birden kıyafetiyle ve öteki tavırlarıyle bir kürt şeklinde göründü, bir miktar ileri gittiğinde bir bedevi şeklinde göründü, iyice yaklaştıklarında da fukahâdan birinin suretinde göründü. Ve bu vaziyette iken Kadı'nın yanına ulaştı, sonra da şöyle dedi:

– Ey Kadı! Hangi Kadîbü'l-Ban'ı hâkime iletip cezalandırırsın?

Bunun üzerine Kadı inkârından tevbe edip ona mürid oldu.

Şeyh Abdülkadir, Kadîbü'l-Ban hakkında: "namaz kılmaz" diyenlere: "Hayır, öyle demeyin, her zaman onun sırrı Ka'be kapısında secdededir." cevabını veriyordu.

MUHAMMED EVÂNÎ (kd.s.)

İbn Kâid diye tanınır. Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin sohbetine katılanlardandır. Fütuhat-ı Mekkiye'de kaydolunduğuna göre Şeyh Abdülkadir derdi ki:

– Muhammed b. Kâid, Müfredü'l-Hazret'tir. (İlahî huzurdaki tek zattır).

Fütuhat sahibi der ki: İbn Kâid müfredûn (müferredûn) dandır.

– Müfredûn, kutub dairesinin dışında bir topluluktur. Hızır (a.s.) onlardandır. Bizim Resûlümüz (s.a.v.) dahi bi'setinden evvel yani nübüvvetle gönderilmeden evvel onlardandı.

İbn Kâid demiştir ki:

– Her şeyi terkettim ve Allah'a yöneldim. Bu sırada ansızın önümde bir ayak izi gördüm. Bu kimin ayak izidir diye gayretime dokundu, merak ettim. Zira inanıyordum ki, benden önce bu makama kimse ermemişti. Dediler ki: "Bu senin Peygamber'inin (s.a.v.) ayağının izidir." Bunun üzerine gönlüm sükûn buldu.

EBUSSUUD b. eş-ŞİBL (k.s.)

Bu zat da Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin sohbetine katılanlardandır.

İbn Arabî Fütuhat'ta kayd eder: Güvenilen bir kimseden işittim ki, vaktin imamı olan Şeyh Ebussuud şöyle dedi:

604 Bağdat'ta Dicle kenarından geçiyordum. Hatırımdan "Acaba su içinde ibadet eden Hakk'ın kulları var mıdır?" diye geçirdim. Hatırımdan geçmekte olan şey henüz tamamlanmamıştı ki, nehir ikiye bölündü ve arasından bir kişi göründü ve şöyle dedi:

– Evet ey Ebussuud, Hak Teâlâ'nın nice erenleri vardır ki, su içinde ona ibadet ederler, ben de onlardanım. Ben Tekrit'li bir kişi idim. Oradan çıktım, uzaklaştım. On beş gün sonra orada şöyle bir hadise olacaktı!"

Aradan on beş gün geçti, olay söylendiği gibi çıktı.

Fusus'ta kaydolunduğuna göre Şeyh Ebussuud müridlerine dedi ki:

– On beş yıldır Hak Teâlâ bana âlemde tasarruf etmeğe icazet verdi, ama ben etmiyorum. İbn Kâid birgün ondan: "Niçin tasarruf etmediğini" sordu. Ebussuud dedi ki:

– Ben tasarrufu Hak Teâlâ'ya bıraktım. Nasıl dilerse öyle yapsın!

Şeyh Rükneddin Alaüddevle demiştir ki, İmam Ahmed b. Hanbel'in medfun bulunduğu kabristana doğru yönelmiştim. Bir ölünün kabrini arıyordum ki, nerede olduğunu halk biliyordu, ancak ben yakinen anladım ki, halkın bildiği yerde değildir. Hasılı ben o mezara doğru yürüyordum ki, yolda bir harab künbede rastladım, o âna kadar orada mezar olduğunu işitmemiştim. Bir işaretin: "Nereye gidiyorsun? Gel, beni ziyaret eyle!" dediğini duydum.

Dönüp o künbede girdim, çok mutluluk hissettim. Onun ruhu bana diyordu ki: "Sen de benim gibi bir ömür sür!" "Sen nasıl yaşadın?" deyince de "Hak Teâlâ'dan her ne erişirse kabul et!" cevabını verdi. Ben de "Olur, öyle yapayım.." dedim.

Şehre geldim, kıssayı Şeyh Nureddin Abdurrahman'a nakleddiğimde buyurdu ki:

– O künbette yatanın kim olduğunu biliyor musun?

– Bilmiyorum.

– Ona Ebussuud derler. Onun değişik bir anlayışı vardı. Hak'tan erişen hiçbir şeyi reddetmezdi ve kimseden hiçbir şey istemezdi. Güzel elbiseler giyer, çeşitli yiyeceklerle donatılmış sofralarda yemek yerdi. Birgün yanına bir kişi geldi. Şeyhin başında nerdeyse iki yüz dinar kıymetini bulan pahalı bir tülbentin olduğunu görünce: "Bu ne israftır! Bir tülbent ki, onun değeri

olan paradan iki yüz dervişe kaftan yapmak mümkündür! Bu kadar pahalı bir tülbenti bir derviş başına sarsın, olacak iş değil!" diye aklından geçirdi. Ebussuud onun zihninden geçenleri bildi:

– Ey filân, bu tülbenti başıma ben kendim sarmadım. Şayet istersen sen bunu al, sat, dervişler için kurulacak sofraya harca!

O kişi tülbenti aldı, pazarda sattı ve çeşitli yemeklerle donatılmış mükellef bir sofra kurdu. İkindi namazı vakti olmuştu. Şeyh'in yanına vardığında bir de ne görsün! Sattığı tülbent yine şeyhin başında değil mi? Şaşırıp kaldı, ne söyleyeceğini bilemedi. Ebussuud dedi ki: " Ne şaşırıyorsun? Filân hocadan sor da tülbenti nereden getirmiştir, öğren!"

O kişi varıp sordu, hoca dedi ki:

605 – Geçen yıl gemide yolculuk yapıyorduk. Hava muhalefeti sebebiyle tehlikeli günler geçiriyorduk. "Eğer selâmetle dışarı çıkarsam yani kurtulursam Şeyhe güzel bir tülbent hediye edeyim" diye adakta bulunmuştum. Altı aydır Bağdat'ta şeyhe götürecek değerde bir tülbent arıyordum, fakat gönlümün istediği gibisini bulamıyordum. Bugün bu tülbenti filân dükkânda görünce hemen aldım ve bu tülbent şeyhe lâyıktır diye götürüp hediye ettim.

Tülbentin hikâyesini öğrenen kişiye şeyh sonunda şöyle dedi:

– İşte böyle! Görüyorsun ya! Bu tülbenti başıma saran başkalarıdır, kendim almış değilim.

Şeyhten bunun gibi pek çok kıssa nakl edilmiştir.

EBÛ MEDYEN-i MAĞRİBÎ
(590/1194) (k.s.)

Adı Şuayb b. Hasan veya Hüseyin olup evliyanın ileri gelenlerindendir. Meşayihten çok kişi onun hizmetinde ve sohbetinde olgunluğa kavuşmuş ve terbiye görmüşlerdir. Onlardan biri de Şeyh Muhyiddin İbn Arabî'dir. Allah sırrını takdis etsin, bu zat; eserlerinde onu çok zikretmiş, ondan çok nakillerde bulunmuştur.

İmam Yâfiî diyor ki: Yemen Şeyhlerinin çoğu Abdülkadir'e bağlıdırlar, ona intisabları vardır, bazısı da Şeyh Ebû Medyen'e bağlıdırlar. Bu zat Mağrib şeyhidir, Abdülkadir ise maşrık şeyhidir. (Allah Teâlâ ikisinin de sırrını takds etsin, ikisi vasıtasıyle bizi de menfaatlendirsin!).

Fusus adlı kitapta zikrolunmuştur ki;

Abdâlândan bazıları meşayihten birine dediler ki: "Bizim selâmımızı Ebû Medyen'e eriştirdikten sonra ona söyle: neden bize hiçbir şey zor gelmez ve müşkil olmaz da sana müşkil olur? Bununla beraber senin bulunduğun makama ulaşmak için biz özlem duyarız da sen bizim makamamıza neden özlem duymaz, rağbet etmezsin?"

Fütuhat'ta kaydolunuyor:

Allah'ın veli kullarının birinden işittiğime göre bu taifeden biri dedi ki: "Allah ona lânet etsin, İblis'i rüyada gördüm, tevhid ve tevekkülde zamanının imamı olan Şeyh Ebû Medyen'le aran nasıl? diye sordum.

İblis şöyle cevap verdi:

– Onun zihnine soktuğum şey okyanusa idrarını yapan bir adamın durumuna benzer. O kişiye sorarsanız, güya idrarıyla okyanusu kirletmiş, artık onunla hiçbir şey temizlenemiyecektir. Böyle yapan ve düşünen adamdan daha cahil ve ahmak kimse olur mu? İşte Şeyh Ebû Medyen'in gönlüne sokmak isteğim şey de bu örnekteki gibidir. Okyanus bir idrar ile nasıl kirlenmezse onun deniz gibi gönlünü benim kirmetmeye gücüm yetmez."

Fütuhat'ta kaydolunduğuna göre halk uğur ve bereket umarak Şeyh Ebû Medyen'e el sürerler ve öperlerdi: "Nefsinde bundan hiç tesir bulur musun" diye şeyhten sorduklarında şöyle cevap verdi:

– Hacerü'l-Esved'e o kadar el sürülüyor, öpülüyor kendisinde, kendisini taşlıktan uzaklaştıracak bir etki buluyor mu? Şunu da unutmamak lâzımdır ki, bunu özellikle peygamberler ve veliler öpmüşlerdi! Hayır! Hacerü'l-Esved nefsinde kedisini hacerü'l-esvedlikten çıkaracak bir iz bulmaz! Ben de Haceru'l-Esved hükmündeyim.

606 Birgün Şeyh Ebû Medyen, Mağrib diyarından birinde boynunu eğip dedi ki:

– Allahım! Seni ve meleklerini şahit ediniyorum, ki kesinlikle işittim ve itaat eyledim.

Sohbetinde bulunanlar ondan "Bu sözle neyi kastettiğini" sordular. Şeyh buna şöyle cevap verdi:

– Şeyh Abdülkadir bugün Bağdat'ta "Ayağım bütün veli kul-

ların boynu üstündedir." demiştir.

Bir zaman sonra Şeyh Abdülkadir'in sohbetindekilerden bazıları Bağdat'tan geldiler ve vaktiyle Şeyh Abdülkadir'in söylediği sözü naklettiler. Aynen Şeyh Ebû Medyen'in dediğini dediler.

Her ne zaman ki Şeyh Ebû Medyen "Ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir." (İsrâ, 17/85) âyetini işitse şöyle derdi:

– Hak Teâlâ'nın bize verdiği bu az ilim dahi bütünüyle bizim olmayıp, aksine yanımızda emanettir. Henüz çoğuna da erişmedik. Öyleyse sürekli cahilleriz.

Yine Fütuhat'ta demiştir ki:

Şeyhimiz Ebû Medyen, Mağrib'te zanaatı terkeyledi ve Allah Teâlâ ile baş başa kalmak üzere inzivaya çekildi. Hak Teâlâ'dan gelen fütuh ile yetinirdi, yani tevekkül üzerine oturdu. Ve Allah Teâlâ ile olmada değişik bir yol tutmuştu. İmam Abdülkadir el-Cîlî gibi, kendisine gelen hiçbir şeyi geri çevirmezdi. Ama şu farkla ki, İmam Abdülkadir, kendisine şeref veren şeye zâhirde teşebbüs ederdi.

Ebû Medyen'e "Niçin zanaatle meşguliyetten yana değilsin?" denildiğinde şöyle cevap verdi:

– Size bir misafir gelse ve ikamet üzere niyetlense onu doyurmak ve kendisiyle ilgilenmek ne kadar süre için gerekir?

– Üç gün.

– Üç günden sonra ne yaparsınız?

– İşimize gücümüze bakarız, misafirin yanında oturup kalmayız.

Bu şekilde karşılıklı konuşmadan sonra Şeyh şöyle dedi:

– Allahu Ekber! İnsaf ediniz, biz de Rabbimiz Tebareke ve Teâlâ'nın konuklarıyız, Hazretine konuk olduk ve yanında olmaya niyet ve ikamet eyledik. Belirli süre ziyafet göründü. Hak Teâlâ -yukarıda belirtilen- güzel geleneği kullarına gösterdiği gibi kendisi onunla nitelenmeye ve öyle davranmaya daha lâyık değil midir?

– Evet öyledir!

– Rabbımızın günleri kendisinin buyurduğu gibidir: "Rabbının katında bir gün, sizin sayacaklarınızdan bin sene gibidir." (Hac, 22/47) Hak Teâlâ'nın ziyafetleri de âyetinde belirlediği günleri nisbetincedir. Biz üç bin yıldan fazla ömrümüz olsa da iş yapmazsak o zaman sözünüzde haklı sayılabilirdiniz. Halbuki biz ölürüz, dünya geçer gider, Hak Teâlâ'nın yanındaki ziyafetimizden daha arta da kalır.

İtiraz eden kişi cevaptan hoşnut kaldı. Sen de Rabbına misafirsen buna göre anla!

Ebû Medyen, müridlerine açıkça ibadet ediniz, derdi. Zira ona göre Allah'tan başka fâil yoktur.

607 Birgün Şeyh Ebû Medyen deniz kenarında giderken Frenk kâfirlerinden bir topluluk şeyhi esir ettiler ve gemilerine götürdüler, müslümanlardan başkalarının da esir alınıp oraya getirildiğini gören Şeyh gemiye yerleşti. Kâfirler yelken açtılar. Fakat ne yaptılarsa gemi yerinden kımıldamıyordu. Halbuki kuvvetli ve uygun rüzgâr esiyordu. Baktılar ki, geminin yürüyeceği yok, aralarında fısıldayıp konuştular ve "buna sebep herhalde erbabı batından olan şimdi yakalayıp getirdiğimiz müslüman olsa gerek." dediler. Şeyh'e, gemiden çıkıp gitmesine müsade verdiler. Şeyh, bütün müslümanlar salıverilmeyince gemiden dışarıya adım atmıyacağını söyleyince çaresiz kalan kâfirler, bütün müslümanları salıverdiler. Müslümanlar çıktıktan sonra geminin hemen hareket ettiği görüldü.

Şeyh demiştir ki: Hak apaçık ortaya çıkınca onunla birlikte başka bir şeyin varlığından söz edilemez.

Yine şeyh demiştir ki:

– Gönlün bir ciheti vardır ki, hangi tarafa yönelirsen ondan gayrisi ona kapanır.

Şeyh demiştir ki:

– Üzerinde nefsinden kalıntı taşıyan kişi asla gerçek hürriyete ulaşamaz.

Şöyle demişti: Bir kişi benimle Allah arasında özel bir hal vardı, diye iddia eder de iç görünüşü bunu doğrulamazsa ondan sakın, vermekten çok almayı arzulayan dervişlik kokusu koklamamıştır.

Şu da onun şiirlerindendir:

– Bâtılı kendi tavrında (alanında) inkâr etmeyiniz. Şüphesiz ki o bazı görüntüleri itibariyle haktır. Sen de hakkın isbatına kâfi gelecek kadar ona hakkı olan değeri ver!

Hicretin 590/1194 yılında vefat etti. Allah Teâlâ ondan razı olsun.

ABBAS es-SANHÂCÎ (k.s.)

Adı Ahmed b. Muhammed'dir. Âlim bir zat olup ilimlerde ârif idi, vücuhü'l-Kur'an'da ileri derecede idi. Bütün rivayetlerde müridler ve talibler onun yanına çok toplandılar. Zamanının padişahının kalbine ondan korku düştü, onu çağırdı, ancak H. 537'de yolda vefat etti. Bazıları padişahla buluşmadan bazıları da buluştuktan sonra vefat ettiğini söylerler.

Fütuhat sahibi, şeyhi Ebû Abdullah Gazzâlî'den nakleder:

Birgün şeyhim İbn Arîf'in huzurundan dışarı çıktım, sahrada gezinirdim, seyr ederdim; hangi ağaç ve ota rastladımsa bana "gel, ben filân hastalığa faydalıyım, filân zararı defederim." derdi. Bu duruma hayret ettim. Şeyhimin huzuruna döndüm, kıssayı anlattığımda şeyhim:

– Biz seni bunun için mi yetiştirdik? Sana bazı ağaçlar:

608 "Biz fayda veririz", diğer bazıları: "Biz zarar veririz." dedikleri zaman hakiki en-Nâfi' ve ez-Zâr (fayda ve zarar veren) karşısındaki tavrın ne idi? diye buyurdu. O vakit ben: "Tevbe! Efendim!" dedim. Şeyh sözüne devam etti:

– Hak Teâlâ seni denemiş ve sınamıştır. Ben sana Hak Teâlâ'ya giden yolu gösterdim, ondan başkasına giden yolu değil. Samimi tevbenin alâmeti odur ki o yerlere tekrar gidesin, o ağaçlar ve otlar sana söz söylemeyeler!

Ebû Abdillah oralara geri döndü, ağaç ve otlardan hiç bir söz işitmedi. Bunun üzerine Hak Teâlâ'ya şükür secdesine kapandı ve dönüp şeyhe anlattı. Şeyh dedi ki:

– Allah'a hamdolsun ki, seni kendisi için seçti ve seni senin gibi bir nesneye havale etmedi. Vefatı: 536/1141

Fütuhat sahibi demiştir ki:

Birgün şeyhim Ebü'l-Abbas'ın yanında İşbiliye'de otururdum, sohbet meslisinde bulunanlardan biri veya biz birine bir sadaka vermek istedik. Topluluktan bir şahıs sadaka vermek isteyene:

– "Sadakayı vemek evlâdır" dedi. Şeyh Ebü'l-Abbas, derhal ekledi: "Allah'a en yakın olana" dedi. Yani: "Allah'a yakın olanlara sadaka vermek evlâdır. Ey benim bağrımı serinleten vallahi o durumda ben sözü Hak Teâlâ'dan işittim, hatta şöyle hayal eyledim ki, o hüküm Kur'an'da böyle nâzil oldu ve bu sebeple ben böyle beyanda bulundum. Kalbim onu öyle telâkki eyledi, orada hazır olanlar da öyle bildiler. O halde Allah'ın nimetlerini ehlullahtan başkalarının

yemesi uygun değildir. O nimetler onlar için yaratıldı, onlardan gayrisi o nimetleri onlar sayesinde yerler. O halde nimetlerin asıl sahipleri onlardır.

EBÜ'R-REBİ' KEFÎF MÂLEKÎ (k.d.s.)

Ebü'l-Abbas el-Arîf'in müridlerinderdir. Birgün sohbetinde bulunanlara dedi ki:

– Şayet iki kişi olsa ve her birinin onar dinarı olsa onlardan birisi bir dinar sadaka etse dokuz dinarı saklasa, ötekisi ise dokuz dinarı sadaka eylese ve bir dinarı saklasa onlardan hangisi daha faziletlidir? Dediler ki:

– Dokuz dinarı sadaka eyleyen daha faziletlidir.

Evet, öyle ama niçin o daha faziletlidir?

– Çünkü çok tasadduk etmiştir. Bu yüzden daha faziletlidir.

– Dediğiniz güzeldir, ama meselenin ruhuna inebilmiş değilsiniz, iç yüzü size gizli kaldı.

609 – Meselenin özü nedir?

– Meselenin özü şudur ki, biz ikisini malda eşit farzettik. Çok sadaka veren, az verenden daha evvel fakr mertebesine erişir. Bu yüzden fakra nisbeti fazla olur, şüphesiz bu daha faziletlidir. "Yetmiş bin kere lâ ilâhe illallâh denildiğinde bu ifade bunu okuyanın veya kendisi için okunan başka bir kişinin kurtuluşunda tam manasıyla tesirli olur."

Şeyh Ebü'r-Rebî Mâlekî devamla demiştir ki:

– Ben bu zikri yetmiş bin kere söylemiştim, lâkin belli bir kimsenin adına niyet etmemiştim. Birgün yemek sofrasında bir toplulukla beraberdim, orada keşf sahibi bir delikanlı vardı, yemek için elini yemeğe götürdüğünde ağlamaya başladı ve yiyemedi. "Niçin ağlıyorsun?" diye sorduklarında "Şu anda cehennemi müşahade ediyorum ve annemi içinde yanıyor görüyorum." cevabını verdi. Bu sırada ben içimden "Ya Rabbi, "yetmiş bin kere lâ ilâhe illallah" dediğimi sen biliyorsun, onu bu oğlancığın anasının cehennem ateşinden kurtulması için tayin eyledim." Bu niyeti içimden geçirir geçirmez delikanlı güldü, sevinç alameti gösterdi ve "elhamdülillâh, annemi cehennem ateşinden kurtulmuş gördüm." dedi ve toplulukla yemek yemeye başladı (Maddi olsun manevî olsun verilen ve bağışlanan bir şey, verende ve

bağışlayanda ondan bir şey kalmadığı için, daha çok fazilete vesile olur).

Şeyh Ebü'r-Rebi diyor ki:

– Bu konudaki hadis-i Nebevî'nin isnadının sıhhati delikanlının keşfi ile bana mâlum oldu.

Yine Şeyh Ebü'r-Rebi demiştir ki:

– Bazı seyahatlerimde yalnız giderdim, gece olduğunda bir kuş gelir benim yakınımda gecelerdi ve beni taklid eder, söylediklerimi tekrar ederdi. Bir gece işittim ki, sabaha kadar "Yâ Kuddûs! Yâ Kuddûs!" diyordu. Sabah olunca kanatlarını birbirine vurdu "Ve sübhânerrezzâk" deyip uçtu.

ADİY b. MÜSAFİRİ (kd.s.)

Şeyh Akîl-i Menbicî ve Şeyh Hammâd-ı Debbâs ile sohbet etmiştir. Halk onun yanına çok toplanıyordu. Musul civarındaki Hekkâriye (Hakkari) dağında halktan ayrıldı ve bir zaviye yaptırarak ömrünü orada geçirdi, o diyarın insanlarının hepsi ona bağlandılar ve mürid olsunlar. 557/1162'de vefat etti. Kabri o diyarda kendisiyle teberrük olunan ziyaretgâhlardandır. Kerameti zâhirdir.

İmam *Yâfii Tarih*'inde mezkurdur ki, müridlerinden biri bir çölde toplumdan uzaklaşıp inzivaya çekilmek sevdasına düştü. Gidip Şeyh Adiyy'e dedi ki: "Ey Şeyh! Bu çölde halktan ayrılıp münzevi yaşamak isterim. Nolaydı orada bir çeşme ile yiyecek bir gıda olsaydı!" dedi.

Şeyh kalktı, orada iki büyük taş vardı; birinin dibine vurdu, bir tatlı su ortaya çıktı, ötekisinin dibine vurdu, bir nar ağacı bitti, ağaca dedi ki: "Ey ağaç, Allah'ın izniyle bir güzel-lezzetli nar ver!"

Ağaç meyve verdi, o nar ağacının verdiği meyve dünyadaki narların en lezizi idi.

AHMED RİFÂÎ (kd.s.)

610 Yüksek makam sahibi olup yüce hal sahibiydi. Onun elinde Cenab-ı Hak faydalı harikalar ortaya çıkardı, ondan maddenin vasıflarını değiştirici acaip şeyler zuhur etti. Lâkin müridleri arasında iyisi de kötüsü de vardı. Bazısı ateşe girerler ve yılanlarla oynarlardı. Bunları ne şeyh, ne de onun samimi müridleri tanırlardı. Şeytandan Al-

lah'a sığınırız.

Hz. Seyyid Ahmed, İmam Musa Kâzım'ın büyük evlâdındandır. Hırkasının nisbeti beş vasıtada Şibli'ye ulaşır.

[Bunun izahı şöyledir:

– Hz. Seyyid Ahmed, hırkayı Seyyid Şeyh Ali Kâri'den; o, Şeyh Ebü'l-Fazl Kâmih'ten; o, Şeyh Ebû Ali Gülâm b. Türkân'dan; o, Şeyh Ebû Ali Rûdbârî'den o, Şeyh Ali Acemi'den; o, da Şiblî'den giydi (Allah Teâlâ sırlarını takdis etsin)]

Hz. Seyyid Ahmed, Ümmi Ubeyde denilen yerde oturuyordu. Burası Hz. Seyyid'in kız kardeşinin oğlu olan Ebü'l-Hasan Ali'nin muhitiydi. Ebü'l-Hasan Ali demiştir ki:

– Birgün onun halvethanesinin kapısında oturmuştum. Önünde birinin sesini işittim. Bakınca şimdiye kadar hiç görmediğim bir kimse olduğunu farkettim. Uzunca süre birbirleriyle söyleştiler. Sonra o şahıs Şeyhin halvethanesinin duvarından şimşek gibi çıkıp gitti. Şeyhin önüne varıp: "Bu şahıs kimdi?" diye sordum:

– "Sen onu gördünmü ki!" dedi.

– "Gördüm" dedim. Bunun üzerine şeyh şöyle dedi:

"O, Allah Teâlâ'nın, Atlas Okyanusu'nu kendisiyle koruduğu dört adamdan biridir. Üç gündür yerinden uzak kalmıştır. Ama bunu bilmiyor.." Dedim ki:

– "Efendim, yerinden uzak düşmesine sebep nedir?" Bu soruma da şöyle cevap verdi:

– O kişi, okyanustaki adalardan birinde oturmaktadır. Orada üç gün; gece gündüz yağmur yağdı. Hatırından: "Keşke bu yağmur mamur (kurak) yerlere yağsaydı!" diye geçirdi. Sonra istiğfar etti. Bu itirazı sebebiyle yerinden ayrı kalmıştır. Bu sırada ben dedim ki:

– Ey Efendim, ona yerinden uzaklaştırıldığının sebebini bildirdin mi?

– "Hayır, utandım, söyleyemedim.

– Eğer emredersen ben bildireyim.

– Bunu yapar mısın?

611 – Yaparım, tabi.

– Başını yakana çek!

Başını yakamın altına çektim, kulağıma: "Ey Ali, başını kaldır!" diye bir ses geldi. Başımı kaldırdım. Kendimi okyanusun

adalarından birinde buldum. Bu işe şaşırdım kaldım, azıcık yürüyünce o kişiyi gördüm, selâm verip kıssayı anlatınca: "Allah aşkına ben her ne dersem onu yap, olur mu?" dedi. Olur, dedim. "Hırkamı boğazıma tak, beni yeryüzünde sürü ve: "Bu, Hak Teâlâ'ya itiraz eden bir kimsenin cezasıdır." diye bağır!

Hırkasını boğazına geçirdim ve onu sürümek istedim. Gizliden bir ses geldi: " Ey Ali, onu bırak, göklerdeki melekler onun için ağlayıp inlediler ve Hak Teâlâ ondan hoşnut oldu."

Bu sesi duyunca kendimden geçmiştim.. Kendime geldiğimde dayımın önündeydim, vallahi nasıl gidip geldiğimi hiç anlıyamadım.

Ne zaman ki, bir kimse Seyyid Ahmed'den muska yazsın diye kâğıt getirse mürekkep olmasa bile o, mürekkepsiz yazı yazardı. Bir zaman bir adam için mürekkepsiz yazı yazdı. Uzun zaman görünmedi, sonra denemek için kâğıdı geri getirdi ve "Ey Şeyh, benim için şu kâğıda bir dua yazıver." dedi. Şeyh o kâğıdı şöyle bir süzdü ve:

– "Ey oğul, bu kâğıt yazılıdır, daha önce yazılmıştır." dedi, öylece geri verdi.

Onun sohbetinde bulunanlardan iki kişi sahraya gittiler ve bir yerde oturup söyleştiler. İçlerinden biri diğerine şöyle dedi:

– Bu zamana kadar Seyyid Ahmed'le birlikte bulundun. Bundan ne elde ettin?

Her ne istersen onu! (dile dileğini).

– Ey efendim, cehennemden kurtulduğuma dair hemen gökten yazılı bir kâğıdın inmesini isterim.

Ötekisi dedi ki:

– Hak Teâlâ'nın keremi çoktur, fazlı sonsuzdur.

İki kişi karşılıklı olarak böyle konuşup dururken aniden gökten bir ak yaprak indiğini gördüler. Alıp dikkatle incelediklerinde içinde görünüşte yazılı bir şeyin olmadığını müşahade ettiler. Seyyid Ahmed'in huzuruna varıp, olayın öncesini hiç anlatmadan kâğıdı uzattılar. Seyyid Ahmed ona baktı, Allah'a secdeye kapandı. Secdeden başını kaldırınca dedi ki:

– Allah'a hamdolsun ki, sohbetimde bulunanların cehennemden âzâd edildiklerini âhiretten evvel dünyada bana gösterdi.

Bunu işitenler:

– "Ey efendim, bu kâğıt yazısızdır, beyazdır" dediler. Şeyh böyle diyenlere dedi ki:

– Kudret eli siyahla yazmaz. Bu, nur ile yazılmıştır.

Demişlerdir ki:

İbadetle kemal derecesinde meşgul iken yine de lâtif şiirler
612 söylerdi. Şu yazacaklarımız onun şiirlerinden bir örnektir:

Kararsa geceler cânâ olup zikrinle dil hayrân
Kılûr tâ subha dek yanıp ciğerden ney gibi efgan
Dûrûb ebr-i gam üstünde belâlar yağdırır her dem
Çıkıp bahr-i dem altımdan 'ınalar (sıkıntılar) kaynatır her an
Üsârây-ı gam-ü mihnet halâs oldukta ser-i cümle
Niçün bu ben giriftârı koyalar âciz-ü nâlan
Ne katl idüb beni korlar ki olam bir nefes rahat
Ne minnet eyleyüb azâd iderler rûz-şeb ey cân.

"Gecem karardığı zaman kalbime zikrin doluyor, kafesteki güvercinin inlediği gibi inliyorum. Üstümdeki bulut tasa ve acı yağmurlarıyle dolu, altımda ise sıkıntı kaynaklarının fışkırıp durduğu bir deniz var. Sorun Ümm-i Amr'e: "Onun esiri nasıl sabahladı?" Esirleri azade ediyor, ama ötesini hâlâ bağlı. O katledilmiş değildir ki, ölüp kurtulsun. İhsan edilip salıverilmemiştir de!.."

Bazıları derler ki:

– Bu beytleri bir hanendeden dinledi ve dünyadan göç etti.

ŞEYH HAYÂT el-HARRÂNÎ (581/1185) (k.s.)

Harikulâde kerametleri, tesirli nefesleri, övülecek halleri, parıldayan nurları, yüksek makamları, seçkin menkıbeleri vardı. Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Kuşeyrî'nin saydığı dört kişiden biridir. Bu zat demiştir ki:

– Meşayihten dört kişi bilirim ki, kabirlerinde dirilerinki gibi tasarruf ederler. Bunlar: Maruf-i Kerhî, Şeyh Abdülkadir-i Gîlânî, Şeyh Akîl Menbicî, Şeyh Hayât-ı Harrânî.

Salihlerden biri demiştir ki:

– Yemen'den denizde gemiye bindim. Hint denizinin ortasına eriştiğimizde hava muhalefetiyle karşılaştım. Büyük dalga çıktı ve gemi battı. Ben bir tahta parçası üzerinde kaldım. Dalga beni bir adaya sürükledi; çok gezdim, hiç kimseye rastlayamadım. Çok harabe vardı. Ansızın bir mescide vardım ki, dört kişi oturu-

yorlardı, selâm verdim, selâmımı aldılar ve halimi sorduar, başıma geleni anlattım. Günün geri kalan kısmını onların yanında oturarak geçirdim. Onların Hz. Hakk'a hüsnü teveccüh ve kemâl-i ikballerinden büyük şeyler müşahade eyledim. Akşam olunca Şeyh Hayat-ı Harrânî içeri girdi; cemaat, ona önde yer gösterdiler. Onlara selâm verdi ve ileri geçti. Yatsı namazını cemaatle kıldılar. Fecrin doğuşuna kadar namazda kaldılar.

Şeyh Hayat'ın münacaata başladığını işittim. Sonunda şöyle diyordu: "Ey tevbekârların sevgilisi, ey âriflerin neşesi, âbidlerin göz bebeği, yalnızların dostu, ey yalvarıp yakaranların sığınağı, ey kendini ibadete verenlerin yardımcısı, ey sıddîklerin kalplerinin özlemi, ey sevenlerin kendisiyle ünsiyet ettiği ve huşû sahiplerinin himmeti huzurunda duran zât!.."

Ondan sonra çok ağladı; bir de gördüm ki, ortalığa nurlar saçılıyordu. Bulunduğumuz yer ayın on dördünde gecenin
613 aydınlık olduğu gibi apaydınlık olmuştu. Ondan sonra Şeyh Hayat mescidden çıktı. Oradaki cemaat bana dediler ki: "Ardından sen de git." Gittim, gördüm ki; yer ve çöller, dağ ve sahralar onun ayağının altında dürülüyordu. Her adım attığında: "Ya Rabbi, Hayat'a hayat ver." diyordu. Az zamanda Harran'a eriştik. Müslümanlar henüz sabah namazında idiler.

Şeyh Hayat, Harran'da otururdu. 581/1185'te vefat etti.

CÂ-GÎR (k.s.)

Şeyh Ebü'l-Vefâ onu övmüş, takkesini Şeyh Ali Heybetî ile kendisine göndermiş ve ona teklif-i huzur etmiştir. Yani "gelip benimle buluşsun" demiştir. Ve yine demiştir ki:

– Ben Hak Teâlâ'dan Câgîr'i benim müridlerim topluluğundan eylesin diledim. Onu bana bağışladı.

Şeyh Câ-gîr aslında Irak sahralarından birinde ikamet eden kürtlerdendi. Samerra'da yerleşti ve 590/1194 yılında vefatına kadar orada kaldı. Kabri de oradadır.

Demiştir ki:

– Bir kimse sırrında Hakk'ı müşahade ederse kalbinde âleme yer kalmaz. Yani masivanın, kalbinde değeri kalmaz.

Sohbetinde bulunanlardan biri şöyle anlatır:

Birgün onunla idim. Bir inek sürüsü, önünden geçiyordu. Birine

işaret ederek dedi ki:

– Bu inek şöyle şöyle bir erkek buzağıya hamiledir, filân gün doğuracaktır, bize adanacaktır, filân ve filân bunun etinden yiyeceklerdir.

Bir başka ineğe daha işaret ederek dedi ki:

– Bu ise bir dişi buzağıya gebedir, filân zamanda doğuracaktır, filân ve filânlar onun etinden yiyeceklerdir ve bir kırmızı köpeğin de ondan nasibi vardır.

Vallahi şeyh ne dediyse öyle oldu, kırmızı tüylü bir köpek zaviyeye geldi, buzağının bir parçasını götürüp gitti.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED el-HÂŞİMÎ (599/1202) (k.s.)

Ariflerin imamı, seyr-u sülûk ehlinin kılavuzu, yüce hallerin ve parlak kerametlerin sahibi idi.

Demiştir ki:

– Âlim o kişidir ki, senin sırrını söylesin ve işinin sonunu görsün.

Yine demiştir ki: Birgün Mina'da idim; susadım, hiçbir yerde su bulamadım. Su satın alacak hiçbir şeyim de yoktu. Bir kuyuya rastgelsem diye yürüyordum. Nihayet bir kuyu buldum, lâkin üzerine yabancılar üşüşmüş su çekerlerdi. Onlardan birisine: "Ne olur şu bardağa azıcık su koyuver." dedim. Adam bana vurdu ve beni oradan kovdu.

614 Bardağımı da elimden alıp bir tarafa fırlattı. Bardağımı almak için o tarafa koştum, gördüğüm kötü karşılıktan dolayı gönlüm çok incinmişti. Bir de ne göreyim? Bardağım bir tatlı su kaynağına düşmemiş mi? Sudan kana kana içtim, hatta doldurup dostlarıma da götürdüm, onlar da içtiler, kıssayı onlara anlattım. Aynı sudan doldurmak için oraya gittiler, fakat sudan hiçbir iz yoktu. Anladım ki, benim gödüğüm su, Allah'ın âyetlerinden bir âyet (keramet) imiş! 599/1202'de vefat etti.

EBÜ'l-HASAN ALİ b. HAMİD es-SAÎDÎ (612/1215) (k.s.)

İbn Sabbağ diye meşhurdur. Yüksek hâl ve makam sahibi olup

kendisinden sayısız hârikalar zuhur etmiştir.

Babası boyacıydı, oğlunun da boyacı olmasını isterdi. Sûfiler meclisine ve yollarına rağbet etmesi ona ağır geliyordu. "Sen de boyacılık yap" diye oğluna sürekli telkinde bulunurdu. Birgün babası dükkâna geldiğinde çeşitli kişilerin sipariş elbiselerinin boyanmamış olduğunu gördü, üstelik vakti geçmişti, kızıp hiddetlendi. Dükkânda içinde ayrı ayrı renkler bulunan kazanlar vardı. Delikanlı babasının hiddetini görünce bütün elbiseleri alıp bir kazanın içine koydu. Babası daha da kızmıştı: "Yaptığını beğendin mi?" dedi. "Adamların elbiselerini zayi ettin, her biri bir renk istemişti, sen ise hepsini tek renk yaptın!"

Ebü'l-Hasan elini kazana sokup hepsini birden çıkardı, her biri sanki siparişe uygun olarak ayrı ayrı renkteydi. Babası bu durumu hayretle gördü ve sûfilerin yoluna girmesine izin verdi. Boyacılık zanaatına mecbur tutmadı.

O, levhi mahfuzda adının yazılı olduğunu görmediği müridlerini mutluluk dolu sohbet halkasına koymazdı. Birgün bir şahıs ondan sohbet istedi. Şeyh bir saat kadar başını önüne eğdikten sonra:

– "Bizim yanımızda görülecek ve senin yapacağın hiçbir iş kalmamıştır." dedi. O şahıs:

–"Çare yok! Ben sizden muhakkak sohbet istiyorum." deyince Şeyh:

– Öyleyse git, her gün bir deste hasır kamışı getir.

O şahıs bu şekilde bir süre hizmet ettikten sonra devamlı kamış biçmekten dolayı eli kolu acımıştı, bırakıp gitti, sohbeti terkeyledi. Bir gece rüyasında kıyamet gününün kurulduğunu gördü. İnsanlar sırattan geçiyorlardı; bazısı selâmetle geçiyor, bazısı ateşe düşüyordu. Kendisi de tutunup ateşten korunacak bir şey aradı, ancak bulamadı. Neden sonra bir deste hasır kamışının ateş üzerinde kendisine yaklaşmakta olduğunu gördü, kendisini onun üzerine attı, böylece ateşten çıkıp kurtuldu.

615 Korkarak ve titreyerek uykudan uyanıp şeyhin önüne vardı. Şeyh ona baktı:

– "Sana ondan başka hizmet kalmamıştır." dememiş miydim? dedi.

Bu durum karşısında adam şeyhten hemen bağışlanmasını diledi ve eski hizmetine tekrar devam etti.

Şeyh Ebü'l-Hasan 612/1215 yılında vefat etti.

EBÛ İSHAK ZARÎF (k.s.)

Şeyh Muhyiddin İbn Arabî'nin şeyhlerindendir.

Fütuhat'ta der ki: Ben onu meşayihin ileri gelenleri arasında gördüm.

Kendisinden anlatıldığına göre şöyle dedi:

– Beni ananların (ve tanıyanların) hepsi Allah'ın velileridir.

Dinleyenler: "Bu nasıl söz?" diye sordular. Buna şöyle cevap verdi:

– Çünkü onlar iki durumun dışında değildirler: Ya benim hakkımda hayır ve iyilik söylerler, benim hakkımda iyilik söyleyen kişi kendi niteliğini söylemiş olur. Zira o kişi o sıfata sahip olmasaydı beni de onunla vasıflandırmazdı. O halde o şahıs bana göre evliyadandır. Benim hakkımda kötü söyleyen kişi de evliyadandır. Çünkü Hak Teâlâ onu benim durumuma muttali olacak kadar firaset ve keşf sahibi kılmıştır.

İbn Arabî Fütuhat'da der ki: İşbiliye'deki Rıza Camii civarındaki evinde şeyhimiz Ebû İmrân Musa b. İmrân Şuveymî'nin şöyle dediğini işittim: Tasavvuf yolunu reddeden Hatib Ebû Kasım b. Ufeyr'e şeyhimiz demişti ki: Ya Ebû Kasım böyle yapma. Eğer bunu yapacak olursan iki mahrumiyeti bir araya getiririz. Bunu bizim nefsimizde görmezsin, ayrıca da bizden başka bir yoldan da buna iman etmezsin. Ne aklen ne de şer'an onu te'yid eden bir delil yok, ona halel verecek bir şey de yok, şeyhimiz Amr bunu deyince Hatib Ebû Kasım iddiasını ispat için bazı deliller zikretti. Bu zata aramızda itikad olunurdu, kendi mezhebine göre geçerli sayılan bir delil ileri sürünce onu uyardım. Zira o bir muhaddes idi. Allah, uyarıyı kabul için kalbine açıklık vermiştir. Bu yüzden şeyh bana teşekkür ve dua etti. Dostlarım Allah'a hamd ediniz!

İBN FÂRİZ (632/1235) (k.s.)

Künyesi Ebû Hafs olup adı Ömer'dir ve Rasûlullah'ın süt annesi Halime'nin kabilesi olan Benû Sa'd'dandır. Aslen Hama'lı olup Mısır'da doğmuştur. Babası Mısır bilginlerinin ileri gelenlerindendi. Oğlu Seyyid Kemaleddin Muhammed'in naklettiğine göre babası ona şöyle demiş:

– Seyahat ve inzivamın başlangıcında babamdan icazet iste-

dim ve Mısır yakınındaki vadilerde, dağlarda geziyordum. Babamın hatırını gözetmek için günde bir defa hizmetini görmeye gelirdim. Babam ölünce hakikat yolunu arayışta bütünüyle inziva ve seyahate yöneldim. Fakat bu yoldan bana hiçbir gelişme ulaşmadı. Nihayet günün birinde Mısır medreselerinden birine girmek istedim. Medrese kapısında yaşlı bir bakkal vardı. Abdest alıyordu, fakat şer-i şerifin gösterdiği şekilde değildi. Önce kollarını yıkadı, sonra ayaklarını yıkadı, sonra başına mesh verdi, sonra da yüzünü yıkadı. Kalbimden: "Bunca yıl müslüman ülkesine hem de medresenin kapısında fakihler arasında olsun da bu adam şeriatın gösterdiği şekilde abdest almasını bilmesin! Bu nasıl olur?" diye geçiriyordum ki, ihtiyar bana: "Ey Ömer dedi, "Sana Mısır'da bu yolda fetih kapıları açılmaz. Sana ilk başarı kapılarının erişeceği yer Hi-
616 caz'da Mekke'de olsa gerektir! Fetih zamanı yaklaşmıştır, hemen oraya git." dedi. Bu yaşlı kişinin; Allah'ın veli kullarından olduğunu, tertip gözetmeden abdest almasıyle durumunu gizlemek istediğini anlamıştım. Huzurunda oturarak şöyle dedim:

– Ben neredeyim, Mekke nerede? Üstelik hac mevsimi de değil, bu sıralarda hiç yol arkadaşı da bulunmaz...

Eliyle işaret edip dedi ki:

– İşte Mekke önünde!

Baktım, gerçekten Mekke önündeydi, yaşlı kişiyi orada bırakmıştım. Mekke'ye yönelmiştim. Ben yürürken Mekke daima bana görünüyordu, gözümden hiç kaybolmuyordu. Nihayet oraya vardım ve fetih kapıları bana açıldı, neticeleri birbiri ardınca doğmaya başladı.

Mekke'nin vadilerinde ve dağlarında seyyah olup gezinmekteydim. Nihayet bir vadide yerleştim. Yerleştiğim yerle Mekke arasında on günlük mesafe vardı. Buna rağmen beş vakit namazda Harem-i Şerif'te hazır bulunuyordum. Ve orada cemaatle namaz kılıyordum. Yolda gidip gelirken yabani bir hayvan (arslan) bana arkadaş oluyordu, deve gibi dizi üstüne çökerek bana: "Ey Efendi, bin!" diyordu. Ama ben hiç bir zaman binmedim.

On beş yıl böyle geçti. Birgün aniden Şeyh Bakkâl'ın sesi kulağıma kadar geldi:

– Ey Ömer! Mısır'a gel, ölümümde yanımda hâzır bulun!

Hemen harekete geçip bir anda oraya vardım. Onu buldum, ölümünün yaklaştığını gördüm. Selâm verdim, selâmımı aldı. Techiz

ve tekfin işlerinin yürütülmesi için bana birkaç dinar verdi. Tâbûtunu taşıyacak hâmallara bir dinar vermemi ve tabutunu filân tarafta filân yere götürüp koymamı vasiyet etti (İbn Fâriz'in kabrinin orada olduğu söylenir). Ayrıca bana şunları da söyledi:

– Tabutu götürüp koyduğunda dağdan bir kişi inecek, onunla namazını kıl. Sonra Hak Teâlâ'nın emrini bekle.

Şeyh Bakkal ölünce vasiyetine göre hareket ettim. Tabutunu dediği yere koydum. Bu sırada dağdan bir kişinin indiğini gördüm, kuş gibi uçarak geliyordu, ayağı yere dokunmuyordu. Yaklaşınca onun, pazar yerlerinde gezinip duran biri olduğunu farkettim. Halk onunla alay ederdi ve ensesine tokat vurur dururlardı. Bana: "Ey Ömer, yaklaş ki, namazını kılalım." dedi. Yaklaştığımda yerle gök arasında yeşil ve ak kuşların bizimle namaz kıldıklarını gördüm. Namazı kıldıktan sonra bir alay kalabalık yeşil kuş diğer kuşlar arasına karıştılar ve hepsi gözümüzden kaybolunca kaya tesbih ederek uçtular. Ben gördüğüm
617 manzara karşısında şaşırmıştım. Bunu farkeden zat dedi ki:

– Ey Ömer sen şu sözü hiç işitmedin mi: "Şehit olanların ruhları yeşil kuşların içinde bulunur. Bunlar cennetten arzuladıkları makamda gezinir, uçuşurlar. Mahabbet şehitlerine gelince bunların cesetleriyle ve ruhlarıyle birlikte tamamiyle yeşil kuşların derununda bulunur. Ve bu kişi onlardan biridir. Ey Ömer; ben de onlardan biri idim, küçük bir hata yaptım, beni onların arasından uzaklaştırdılar; pazar yerlerinde bana vurulan şamarlar bu hatadan dolayı cezalandırılmanın sonucudur, bir tedibtir.

İbn Fâriz'in Divan'ı vardır. Marifet kaynaklarını, derin ve ince anlamları içine alan kasidelerinden biri Kaside-i Tâiye'dir. Bu kasidenin tamamı 750 beyttir ki, meşayih ve başka bilgin ve faziletli kişiler arasında meşhurdu. Bu kasidede seyr-u sülûk halleri anlatıldıktan başka gerek kendilerinin, gerekse kâmil velilerin ve hakikate âşina ulu şeyhlerin manevi zevklerinin ürünü olan dinî ilimler ve yakîn ifade eden marifetler derlenmiştir. Usta ve hüner sahibi hiçbir kimseye böyle söz söyleme tarzı nasib olmaz. İnsanoğlunun çoğu böyle bir seviyeye güç yetiremez.

Ondan olan her lutufta sırrı ifşa eden bir söz var, her manada göz kamaştıran bir güzellik var.

O bir deniz ama köpüğü anber,
O bir bulut ama yağmuru rahmet ve cevher.

Şeyh (k.s.) buyurmuştur ki:

– Kaside-i Tâiye'yi tamamladığımda rüyamda Rasûlullah (s.a.v.)i gördüm. "Ey Ömer, kasidene ne ad koydun" buyurdu. "*Levayihü'l-Cenân ve Revâyihu'l-Cinân* adını verdim Ya Rasûlellah" dedim. Rasûlullah buyurdu ki: "Öyle olmasın, adını" "*Nazmü's-Sülûk* koy". Bunun üzerine ben de o adı koydum.

Sohbetinde bulunanlardan nakledildiğine göre Hz. Şeyh'e kasideyi şiir kuralları dışına çıkarak söylemiştir. Ona zaman zaman uyanıkken bir cezbe erişirdi. Bir hafta veya on gün boyunca kendinden geçerdi. Kendisine geldiği zaman otuz, kırk veya elli beyt söylerdi. Çünkü kendinden geçtiği esnada Cenab-ı Hak ona bunları lutf ediyordu. Bu miktarda beyt söyledikten sonra devamında vazgeçerdi. Önceki gibi bir cezbe gelince yukarıdaki usule uygun tarzda tekrar şiir söylerdi.

Zamanındaki Şeyhlerin Şeyhi olan Sadreddin Konevî'nin sohbetinde bulunanlardan Şeyh Şemseddin Ebkî şöyle demiştir.

618 – Şeyhimiz Sadreddin'in meclisinde bilgiler ve öğrenciler hazır olurlardı. Çeşitli ilim adamlarından konuşulurdu. Toplantının sonunda da *Nazmü's-Sülûk* adlı kasideden bir beyt okunur ve anlamı üzerinde durulurdu. Şeyh Hazretleri Farsça olarak o beyt üzerinde acaib sözler söyler, Ledûnnî ilimden bahsederdi. Bu derin ve Ledünnî ilimleri zevk ehli olan irfan sahiplerinin dışında kimse anlıyamazdı.

Bazan ertesi günkü sohbette birgün önceki beyte dair daha ince izaha ve daha kıymetli yorumlar getirirdi. Çoğunlukla da şunu derdi: "Sûfilerin, bu kasideyi ezberlemesi ve anlama kabiliyeti olanlara açıklaması uygun olur."

Şeyh Şemseddin der ki:

– Şeyh Said Ferganî bütün himmetini Şeyh Hazretlerinin sözleri üzerine yoğunlaştırmıştı, onu açıklayıp öğretmekle meşgul oluyordu. Önce onu Farsça, sonra da Arapça olarak şerhetti. Bütün bunlar Şeyhimiz Sadreddin'in nefeslerinin bereketi eseridir.

İmam Yâfiî (k.s.) şöyle dedi:

– Şeyh İbnü'l-Fâriz mahabbet şarabının niteliğine dair ne hoş sözler söyledi: *Divan*'ı maarif, sülûk, mahabbet, şevk ve vaslın incelikleri ve benzeri hususları içine alır, meşayihin kitaplarında var olan tasavvuf ilmi ile ilgili terimlerden de bahseder. Şarabın vasfıyle ilgili olan şu beytler bu kabil meşhur şiirleri arasında sayılır:

"Şarab-ı la'l-i lebinden eğerçi mahrumuz
Velîyk mest-ü harâbın hayal-i müdâm
Dirîğ! mâye-i ömrüm hevâda oldı telef
Bu hâke sunmadı bir cür'a devr-i nâ-fercam."

"Ne mutlu o hane halkına ki, henüz içmedikleri, ama içmeyi arzu ettikleri bir şarap sebebiyle nice kereler mest olmuşlardır. Ömrünü zayi eden kendine ağlasın! Ömrü geçip gitti de ondan nasib ve hisse alamadı!"

İmam Yâfiî şöyle der:

– Şeyh Şihabüddin Sühreverdî bazan manevi hallerinde bir gerileme hisseder, buna canı sıkılırdı. Yine böyle bir zamanda manzume sahibi yani İbnü'l-Fariz rastgeldi. Şeyh Şihabüddin, ondan bir şiir okuyuvermesini rica etti. Şair-Şeyh, aşağıdaki beyte gelinceye kadar ona bir kaside okudu:

Layık olmadığım bir makama sahib olmak istiyorum
Tıpkı ümitsizlikten sonra ümit veren müjdecinin şu sözü gibi:
"Müjde sana, hemen üzerindeki elbiseyi çıkar at, anıldın artık! (ve hil'at giyeceksin) *Bütün kusurlarına rağmen!*

Bunun üzerine Şeyh Şihabüddin ve zamanında hazır olan devrinin büyük şeyhleri kalkıp sema ettiler, şeyhin meclisi önde gelen ve derviş evliya ile doluydu. Şeyh ile beraber orada hazır olan ötekiler, üzerlerinde giydikleri hırkaları çıkardıar. Bu esnada dört yüz hırkanın çıktığı söylenir (Yani bu kadar kalabalık seçkin bir kitle bir araya gelmişti).

Bir zaman Şeyh İbnü'l-Fâriz bir hata yaptı, kendisini muahaze
619 ettiler, rûhunun kendisinden ayrılıvereceği gibi bir sıkıntıya düştü.

Bu sırada Harirî'nin şu beytini okudu:

"İsabet eylemedik kimse var mı âlemde?"
"Dahi kim ola ki, ihsan ide her demde!"

– "Yeryüzünde kendisinden hiç kötülük zuhur etmeyen kim var? Ve her an iyilik üzere olan var mı?"

Bu sırada yerle gök arasında bir kimsenin -görünmeden- şöyle dediğini işitti:

"Muhammed Arabî'dir ânın gibi kimse"
"Ki, Cebrail iner idi vakt-i hurremde."

Şeyh Bürhaneddin İbrahim Ca'berî (k.s.) demiştir ki:

– Ca'ber civarında gezinirken kendi kendime: "Mahabbette fâni olmanın verdiği hazdan" söz ediyordum. Ansızın bir kimse şimşek gibi geçerek şu beyti okudu:

Bana âşık değilsin sen vücudun olmadan fâni
Fena' tahsilin etmezsin yolumda vermeden cânı.

"Bende fâni olmadıkça bana aşık olamazsın. Suretin bende tecelli etmedikçe de fâni olamazsın."

Anladım ki, bu bir âşığın nefesidir. Söyleyenin peşinden sıçradım ve onu tutarak sordum:

– Bu nefes sana kimden erişmiştir?

– Bu nefes kardeşim İbnü'l-Fâriz'in nefeslerindendir.

– Şimdi o nerededir?

– Vaktiyle nefesini Hicaz'dan işitiyordum. Nefesi oradan geliyordu. Şimdi Mısır taraflarından gelir. Hâlen yaşamaktadır. Ancak bana onun vefatı vaktinde yanında bulunmam bildirilmiştir. Ben şimdi onun yanına gidiyorum.

Adam, böyle deyip Mısır taraflarına yola koyuldu. Ben de ardından yürüdüm. O kişinin bir kokusu vardı ki, onu hissediyordum ve kokuyu hissettiğim yönde de yürüyordum. Nihayet gide gide İbnü'l-Fâriz'a eriştim. Ölüm zamanı yaklaşmıştı. Esselâmü aleyke ve rahmetullah ve berakatühû diye selâm verdim. Ve aleykesselâm dedi ve şöyle devam etti:

Ey İbrahim, otur yanıma, müjdeler olsun ki, sen Hak Teâlâ'nın velileri arasındasın.

Ey Efendim, bu müjdenin Hak Teâlâ tarafından senin dilinle geldiğine inanıyorum. Fakat bunun hangi cihetten olduğunu, şeklini bilmek isterim. Bunu, gönlüm itmînan bulsun diye arzu ediyorum, adım İbrahim olduğundan bana: "Bir vakit İbrahim şöyle demişti: Ey Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin? Bana göster. Allah: "Ölüyü dirilttiğime inanmadın mı?" buyurdu. İbrahim: "Evet inandım, fakat kalbim tam yatışsın diye sordum." (Bakara, 2/260) diyen ibrahim makamının sırrından nasib vardır, onunla aynı meşrebdeyim. (Onun için beni tatmin et) şöyle cevap verdi:

Vefat edip öteki dünyaya göçerken veli kullardan bir cemaatın yanımda hazır bulunmasını Cenab-ı Hak'tan istedim. Sen de hazır olduğuna göre şüphesiz onlardansın.

Ondan sonra baktım ki, cennet ona gösterildi ve ona bakınca ağ-

lamaya başladı, rengi değişiyordu. İşte bu esnada şu beytleri okuyordu:

620 *Nigârâ yoğumiş yanında kadrim*
Diriğâ zayi' olmuş sa'y-i eyyam
Şu maksudi ki yıllar hasıl itdim
Görünür iş bugün edğas-ü ahlâm

Ben, "Ey Efendim; bu, ulu bir mertebedir" diyecek olduysam da bu sefer o, Rabia-i Adeviyye Hatunun şu sözünü nakletti:

– "Ya Rabbi, senin izzetin hakkı için sanace hennem korkusundan ve cennet ümidinden değil; vergisi tükenmez, cömert, çok affeden, iyi ve kıymetli olan zatının değer ve kıymeti için ve sana muhabbet için ibadet eyledim." Bu, benim talep ettiğim makam bu değildir, uğrunda ömrümü harcadığım şey de bu değildir. Dedi sonra rahat bir nefes alıp tebessüm etti, bana selâm verdi veda etti ve şöyle dedi:

– Benim cenazemde, techiz-tekfinimde cemaatle hazır ol, namazı kıl ve üç gün boyunca kabrimin başında kal, sonra memleketine gidersin.

Bundan sonra Allah'a dua ve niyazla meşgul oldu. Kendisini göremediğim bir kimsenin "Ey Ömer, ne istersin?" dediğini işittim.

Şeyh Ömer şu beyti okudu:

Rûz-u şeb kan ağlamaktan hîre oldu gözlerim,
Delerîdir rûşen it gel hanemi ey nûr-ı çeşm.

Nihayet tebessüm ederek yüzü nurlu bir şekilde Cenab-ı Hakk'a erdi, muradına nail olduğunu ve emeline kavuştuğunu hissettim.

Şeyh Burhaneddin İbrahim Ca'berî demiştir ki:

İbnü'l-Fariz'in intikali anında, Allah'ın veli kullarından kalabalık bir cemaat hazır bulunmuştu. Bunlardan bazılarını tanıyor, bazılarını ise tanımıyordum. Bunlardan biri de onu tanımama vesile olan zattı. O gün gördüklerim karşısında şaşırmıştım. Daha doğrusu ömrümde bu kadar cemaatı ve ruhaniyeti bol bir cenaze görmemiştim. Beyaz ve yeşil kuşlar onun cenazesi üzerinde uçuşuyorlardı. Onu taşımak için çok kişi bir araya gelmişti. Ve Hz. Peygamber (s.a.v.)in mukaddes ruhu da orada hazırdı. Namazını kıldılar. Enbiya ve evliya ruhları (Allah'ın salatı onla-

ra olsun) ins ve cinden grup grup cemaatler peşpeşe o hazretin namazını kıldılar. Bense her grupta namaz kıldım. Cemaat kalabalık olduğu için namaz faslı uzun müddet devam etti, defn gecikti, günün sonu yaklaşmıştı. Neredeyse akşam olacaktı. Bu konuda da çeşitli yorumlar yaptılar. Bazıları: "Yüksek mahabbet makamı davası güttüğünden bu hal bir tediptir." dediler. Bazıları da daha değişik görüşler ortaya koydular. Aslında herkesle onun sırrı arasında bir örtü vardı ve Allah Teâlâ dileyinceye kadar sırrı kimseye malum değildi. Nihayet günün sonunda onu defnettiler.

621 Vasiyeti gereğince ben üç gün orada kaldım. Aklın idrak etmeye güç yetiremeyeceği pek çok acip ve garip durumlar müşahade ettim.

Bir zaman, yukarıda adı geçen Şeyh Burhaneddin, ileri gelenlerden bir cemaatle onun ziyaretine gittiler; kabrinin üzerinin toz-toprakla dolmuş olduğunu görünce şu beyti okumuştu:

Kubûr-i ehl-i mahabbet hemîşe kendi gibi
Mekabir içre yatur haksâr-ı mezellette

Sonra toz-toprakları süpürdüler, mübarek etekleriyle taşıyıp temizlediler.

İbnü'l-Fâriz 2 Cemaziyelevvel 632/22 Ocak 1235 yılında vefat etti.

İBRAHİM b. Mİ'SAR (687/1288) (k.s.)

Künyesi Ebû İshak'tır; yüksek makamların, parlak kerametlerin sahibi bir zat idi. Takip ettiği yol; külli yokluk, varlığın fenası ve iflâs idi.

Şeyh Abdülkadir Geylânî (k.s.) şöyle demiştir:

Bir bülbül-i mesrurum nağmemle dolu gülzar,
Pervaz urur üstünde sayd içün ak şahin.

Şeyh İbrahim de ona karşı şöyle demişti:

Bir âb-ı latifim kim çahîn koku tutmuştur
Bir kelb-i akûr eyler devr ol cahin etrafın.

Birgün talebelerinden biri içeri girdi ve şöyle dedi:

İki beyt işittim ki, çok hoşuma gitti.

Hangi beytlerdir onlar?

Talebesi şunları okudu:

Ey benim nice rûz uyhu ider israf-ı ömri tay

Firakı tih seyrinden ve visalinin zülâlinden
Dedim pes anâ kim bestir bana bu levm âlemde
Ki meşğul ide ol uyhu beni hecr-i visalinden

Bunun üzerine Şeyh İbrahim: "Bu ne senin makamındır ne de şeyhin makamıdır." dedi.

Şeyh İbrahim, ölümü yaklaşınca kabrinin olduğu yere giderek "Ey kabir, sana Zübeyr geldi." dedi, orada durdu; ne hastalığı ne ağrısı vardı, kısa zaman sonra rahmete kavuştu. 687/1288.

MUHYİDDİN ARABÎ (638/1240) (k.s.)

Vahdet-i vücud görüşünü savunanların öncüsüdür. Zâhir ulemasından, fakihlerden çoğu onu suçlamışlardır. Fakihlerden ve sûfiler topluluğundan çok az kişi onu büyük olarak tanımıştır.
622 Büyük tanıyanlarsa haddinden fazla sevgi-saygı beslemişler ve sözlerini övmüşler, yüksek vasıflarla nitelemişler, keza yüksek makamlara lâyık bulmuşlar ve ondan, çok çok keramet naklet-mişlerdir. İmam Yâfiî'nin *Tarihi*nde böyle kaydolunmuştur.

Onun derin ve ince anlamlı şiirleri; nadir ve ilgi çekici haberleri vardır. Eserleri de pek çoktur. Bağdat meşayihinin büyüklerinden biri onun menkıbelerine dair bir kitap derlemiştir. Bu kitapta Şeyh'in yazdığı eserlerin beş yüzden fazla olduğu ifade olunmaktadır. Şeyh Hazretleri, sohbetinde bulunanlardan birinin isteğiyle eserlerinin bir listesini yazdırırken iki yüz elliden çok eserin adını kaydetmiştir. Bu eserlerin çoğunluğu tasavvufa dairdir. Bazısı da diğer ilim dallarına dairdir.

Sözkonusu risalesinin girişinde şöyle buyurmuştur:

– Bu kitapları yazmaktan gayem diğer müelliflerin, eserlerini yazarken taşıdığı gayeden farklıdır. Bazılarını Hak Sübhânehû ve Teâlâ'dan, bana emir geldiği için yazdım, öyle ki bu emir beni az kalsın yakacaktı, zorunlu olarak bazı şeyleri izah etmekle meşgul oldum. Bazılarını da uykuda veya mükâşefe esnasında Hak Sübhânehû ve Teâlâ tarafından görevlendirildiğim için yazdım.

İmam Yâfiî'nin *Tarih*'inde zikrolunduğuna göre Şeyh Şihabüddin Sühreverdî (k.s.) ile bir araya gelip hiç konuşmadan birbirlerine bakıp ayrılmışlardı. Sonra ona Şeyh Şihabüddin'in halinden sorduklarında şöyle dedi:

– Tepeden tırnağa Sünnet'le dolu bir zattır. Şeyh Şihabüddin'den, ötekisinin hâlini sorduklarında ise şöyle dedi:

– O, hakikatler denizidir.

Şeyh Muhyiddin'in hırkasının nisbeti bir vasıta ile Şeyh Muhyiddin Abdülkadir Giylânî'ye erişir. Bir nisbeti de Hızır (a.s.)a erişir. Kendisi hırkası ve nisbetiyle ilgili olarak şöyle der:

– Ben şu gördüğünüz hırkayı Ebû Hasan Ali b. Abdullah b. Câmî'nin elinden Musul dışında filân yerde 601/1204'de giy-
623 dim. Aynı hırkayı İbn Câmî', Hızır'ın elinden giymişti. Ve hırkayı bana Hızır'ın kendisine giydirdiği yerde giydirmişti. Ve hiç bir şey eksiltip artırmadan giydirmişti.

Şeyhin bir nisbeti de vasıtasız olarak Hızır (a.s.)a erişir. Bu konuda kendisi şu bilgiyi verir:

– Ben Hızır alehisselâtü vesselâm ile sohbet ettim, ondan edep öğrendim ve yüz yüze geldiğimizde ondan "Şeyhlerin sözlerine ve başka işlere teslimiyet üzere olmaklığımı" vasiyet etti. Ayrıca ondan üç harikanın meydana geldiğine tanık oldum: Deniz üzerinde yürüyordu, tayy-ı mekân ediyordu, yani bir anda bir yerden başka bir yere gidebiliyordu, havada namaz kılıyordu.

Şeyh Hazretleri hakkında ileri geri söz söyleyenlerin karalamalarının en büyük hedefi *Füsûsu'l-Hikem* adlı eserdir. Kusur yakıştıranların böyle davranmalarının kaynağı ya taklit ve taassuptur, ya terimlerin ifade ettiği gerçek anlamları kavrayamamaktır veya mâna ve gerçeklerin onlara kapalı olmasıdır. Aslında eserlerinde yazdığı gerçekler ve marifetler; özellikle *Füsus* ve *Fütuhat*'ta yazılanların benzerleri başka kitaplara kısmet olmamıştır. Ve bu vadide söz söyleyenlerin hiçbirinden böyle eserler çıkmamıştır.

Mevlânâ Câmî diyor ki:

– Bu fakir, Hoca Burhaneddin Parsa'dan (k.s.) şöyle işittim: Diyor ki: "Babamız, yani Muhammed Parsa-i Nakşibendi (k.s.) şöyle demiştir: *Füsus* candır, *Fütuhat* gönüldür ve onların büyük babası *Kitab-ı Faslü'l-Hitab*'ta "ne zaman bazı âriflerin büyükleri dedi" demişse, bundan murat Hazret-i Şeyh'tir.

Şeyh Müeyyedüddin el-Cendî, *Füsûs-ı Hikem* şerhinde, şeyhi Şeyh Sadreddin Konevî'den rivayete göre Şeyh Muhyiddin (rd.a.) şöyle demiştir:

– Bir zaman Endülüs'ten Anadolu'ya ulaştığımda kendi kendime "Hak Sübhânehu ve Teâlâ benim üzerime, benim için ve benden

sudurunu takdir ettiği sahip olacağım zâhirî ve batınî halleri ayrıntılı olarak ömrümün sonuna kadar müşahade ettirmeyince gemiye binmeyeyim!" diye niyet ettim; tam bir huzurla ve kâmil bir murakabe ile Hak Teâlâ'ya teveccüh ettim. Bu sırada Hak Teâlâ bana açık-gizli, zahir-batın ömrümün sonuna kadar başımdan geçecek olan hallerin hepsini, hatta senin baban İshak b. Muhammed'in sohbetini, (bana mürid oluşunu) senin sohbetini, ahvalini, bilgilerini, zevklerini, makamlarını, tecellilerini, mükâşefelerini ve Hak Teâlâ'dan gelecek bütün hazlarını bana
624 gösterdi; kesin bilgi, yakîn ve basiret üzerine gemiye bindim. Olan oldu, aksamadan ve bozulmadan da hâlâ olmaktadır.

Fütuhat'ta kendi halinden anlatarak şöyle der:

– Allah'a, Rasûlüne ve onun getirdiklerine bize ulaşana da ulaşmayana da mücmel ve mufassal olarak (icmâlen ve tafsîlen) îman ettim.

((Lâmiî: *Fütuhat*'ın mukaddimesine beyan olunmuştur, oraya bakıla.) Şeyh Sadreddin Konevî *Kitab-ı Fukûk*'ta şöyle buyurur:

– Şeyhimizin hususi nazarı vardı ki, ne zaman bir kimsenin haline muttali olmak isteyerek ona nazar etse onun dünyevî ve uhrevî durumlarından haber verirdi.)

Fütuhat'ın 44. bâbında kaydolunduğuna göre Şeyh (k.s.) şöyle der:

– Günün birinde beni benden aldılar, üzerimden bir rüzgâr geçirdiler; cemaatle namaz kılıyordum, imamdım ve namazın bütün esaslarını yerine getiriyordum. Fakat sanki aklım başımda değildi, yani yaptığımın şuurunda değildim. Ne cemaati, ne toplanılan yeri, ne duyular dünyasından bir şeyi ve ne de söylediğim şeyleri biliyordum. Bu hal geçtikten ve kendime geldikten sonra benden sadır olanları bana anlattıklarında anladım ki, o esnada benden sudur eden şeyler ney'in hareketleri gibidir. Kendinden çıkan şeylerden ney'in haberi yoktur. Anladım ki, Hak Teâlâ Şiblî'ye yaptığını bana da yapmış ve o esnada beni korumuştur. Onu (Şiblî'yi) namaz vakitlerinde kendine getirirlerdi. Ama onun kendi haline şuuru olup olmadığını bilmiyorum.

Bu hali Cüneyd'e aktardıklarında şöyle dedi:

– Onun dilini günaha sürüklemeyen Allah'a hamdolsun!

Fütuhat'ta kaydolunduğuna göre Hz. Şeyh şu beyti söylemişti:

– Ey beni görüp, benimse kendisini göremediğim! Zaman olur ki, ben seni görürüm de sen beni göremezsin!

Sohbettekilerden biri bu şiiri işitince: "O'nun seni gördüğünü bildiğin halde nasıl olur da o beni göremez, dersin? Bunun anlamı ne?" diye sorunca Şeyh buna da açıkça bir beytle cevap verdi:

– O beni günahkâr halimle görür de ben onu beni muahaze edici olarak görmem. Nice zaman da ben O'nu in'am ve ihsan edici olarak görürüm. O ise beni kendisine tevbekâr olarak görmez..")

Fütuhat'ta şöyle anlatılır:

(– Cuma namazından sonra tavaf ediyordum. O sırada tavaf eden bir kişi daha gördüm ki, tavaf esnasında kimseye zahmet vermiyordu ve hiç kimse de ona zahmet vermiyordu. O kişinin cesede girmiş bir ruh olduğunu anladım. Yolunun başında durup selâm verdim, selâmımı aldı ve arkadaş olarak sohbete ko-yulduk. Meğer o zat Ahmed Sebtî imiş! "Niçin haftanın pazar gününü kazanmaya ayırmıştın?" diye sorduğunda şöyle cevap verdi: "Zira Hak Teâlâ âlemi yaratmaya pazar günü başladı. Cuma günü bitirdi. Bu altı günde bizim için çalıştı. Ben de onun işinde çalıştım, bu süre içinde nefsimin hazzı için bir şey yapmadım. Cumartesi olunca altı güne kuvvet kazanmak gayesiyle kendime ayırdım ve nefsim için çalıştım.." "Senin zamanında zamanın kutbu kimdi?" dediğimde de "Bendim!" cevabını verdi ve bana veda edip gitti.)

Oturduğum yere döndüğümde sohbetimde bulunanlardan biri "Mekke'de daha evvel görmediğim garip bir kişi gördüm, sizinle tavafta sohbet ediyordu, o kimdi, nereden gelmişti?" diye sordu.

Kendilerine durumu anlatınca şaşırdılar.

Fütuhat'ta şöyle naklolunur:

Meşayihten birine "Filân padişahın halka faydası dokunan, ayrıca size içtenlikle ve inançla intisabı olan bir kızı vardı ki, şu anda ağır hastadır. Hemen gitmek uygun olur." deyince Şeyh hemen gitti, anında ulaştı, kendisini kızın babası karşıladı ve şeyhi, onun başucuna getirdi. Şeyh kızcağızın can çekişir olduğunu gördü. Şeyhin isteği üzerine canına bedel tam bir diyet getirdiler, böylece kızdan can çekişme hali kalktı, sakinleşti, gözünü açtı, Şeyhe selâm verdi. Şeyh dedi ki:

- Her ne kadar sen ecelle pençeleşmekten şimdilik kurtulmuş isen de önemli bir nokta ile karşı karşıya bulunmaktayız. Zira ölüm meleği bir kişinin ruhunu kabzetmek üzere indi mi asla geri dön-

mez. Şu anda sana bedel biri gerektir ki, sen gerçekten kurtulabilesin! Biz seni ondan kurtardık, şimdi ise o bizden hakkını istiyor, boş olarak dönüp gitmiyor. Bir can istiyor. Sen değerli bir insansın, hayatta başkalarına senin çok hizmetin, faydan var, bu sebeple bedelin de değerli biri olması gerekir. Benim kızlarım arasında en sevdiğim biri vardır, ben onu sana feda etmek isterim. Sonra Şeyh Hazretleri yüzünü ölüm meleğine döndürdü ve "Herhalde bir can kabzetmeyince Hak Teâlâ'nın yanına dönmeyeceksin, buna karşılık kızımın canını al, size bu kızı Hak Teâlâ'dan satın almış bulunuyoruz." dedi ve sonra kızının yanına gitti. Kızının aslında hiç hastalığı filân yoktu: "Ey çocuğum" dedi, "Ruhunu bana bağışla, zira sen halka hizmet ve fayda getirmekte padişah kızının yerini tutamazsın!" Kızı ise şöyle cevap verdi:

– Babacığım! Benim canım senin hükmün altındadır.

Ölüm meleği geldi. Şeyh, kızının ruhunu kabzeylemesini söyledi, o anda kızı yere düşüp ruhunu teslim etti.

Şeyh İbnü'l-Arabî der ki:

626 – Bize göre bir şey verip hasta canını satın alırsa karşılığında bir

can vermek gerekmez. Biz bunu kendimizden müşahade ettik. Bir kimsenin canını satın aldık, karşılığında ise can olarak bedel vermedik.

Fütuhat'ta şöyle naklolunur:

586/1190 tarihinde Peygamberleri inkâr eden bir filozof-bilgin bizim meclisimize gelmişti. Müslümanların inandığı Peygamberler'in (a.s.) mucizelerini ve harikulâde hallerini inkâr ederdi. Tesadüfen kış mevsimiydi. Topluluğun ortasında bir mangal vardı ve içinde ateş yanıyordu. Felsefeci-bilgin dedi ki:

– Halk İbrahim (a.s.)ın ateşte yanmadığını söylüyor, bu ise imkansızdır; zira ateş, cisimleri yakma özelliğine sahiptir. Bunu tevil etmek gerekir. Kur'an'da bahsedilen ateşten murat Nemrud'un hiddetinin ateşidir. İbrahim (a.s.) ateşe atmaktan murat hiddetin ona yönelmesidir, ateşin onu yakmadığından murat ise İbrahim sağlam delil ve kanıtlarla ona üstün geldiği için onun hiddetinin sakinleşmesidir.

Felsefeci-bilgin sözünü tamamlayınca Şeyh ona şöyle dedi:

– Hak Teâlâ'nın "Biz İbrahim'e ateşi zararsız kıldık-Ey ateş İb-

rahim'e karşı serin ve selâmet ol" (Enbiya, 21/69) sözünün doğruluğunu istersen sana göstereyim. Gayem İbrahim (a.s.)ın mucizesinin inkârını ortadan kaldırmaktır, yoksa kendi kerametimi ortaya koymak değildir. Söyle bakalım: Şu mangaldaki ateş, yakıcı olduğunu iddia ettiğin ateş değil midir?

– Evet bu yakıcı ateştir.

Şeyh bu sırada mangalı kaldırıp ateşi inkârcının elbisesinin eteğine döktü, bir müddet bekletti ve kendi eliyle her tarafını karıştırdı. Buna rağmen elbise yanmamıştı, ateşi oradan toplayıp tekrar mangala koydu; münkire, elini ateşe yaklaştırmasını söyledi. Münkir elini ateşe temas ettirince elinin yandığını gördü. Bunun üzerine Şeyh şöyle dedi:

– Ateşin yakması ve yakmaması durumu, mücerret tabiatla değil Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın emriyledir. Bu sırada münkirin onu doğruladığı ve imana girdiği görüldü.

Fütuhat'ta naklolunur:

Şeyh Ebü'l-Abbas Harirî 603/1206 tarihinde Mısır'da bana dedi ki:

– Şeyh Abdullah Kurbânî ile pazara gitmiştik. Şeyh Abdullah küçük çocuğu için şişeden mamul bir lâzımlık almıştı. Bu; çocukların idrarlarını yaptıkları bir eşya idi. Salih kişilerden bir topluluk bizimle buluştular, bir şeyler yemek için yere oturduk, şeker şırası almayı düşündük, ama kap yoktu. Bu sırada arkadaşlar" Bu lâzımlık yenidir, içinde idrar yapılmış değildir, şırayı buna koyalım!" dediler ve onun içine koydular.

627 Yemeği yedikten sonra topluluk dağıldı, biz de Ebû Abdullah ile gittik. Şişe onun elindeydi. Vallahi ben ve Ebû Abdullah Kurbânî şişeden şöyle bir ses geldiğin işittik:

– "Hak Teâlâ'nın dostları benim içimden bir gıda yedikten sonra ben idrar ve benzeri şeylerin konulduğu eşya olamam. Allah hakkı için ben bunu yapamam."

Ve şişe Ebû Abdullah'ın elinden sıçrayıp yere düştü, paramparça oldu. Bu vaziyet karşısında tuhaf bir duygu içimizi kapladı.

Şeyh Hazretleri şöyle dedi:

– Şeyh Ebü'l-Abbas'a dedim ki: "Siz o şişenin vermek istediği dersin inceliğine erememişsiniz? Onun maksadı sizin zannettiğiniz gibi değildi. Zira sizden daha faziletli kişiler de bu tür şişelerin içinde bir şeyler yemişlerdir, ama yine de içlerine bazı pis şeyler konul-

muştur. Onun size anlatmak istediği şuydu: Gönülleriniz Hak Teâlâ'nın marifetine mahal olduktan sonra onun içine başka şeyleri koymanız ve Hak Teâlâ'nın yasakladığı şeylere onun içinde yer vermeniz gerekmez. Kırılıp paramparça olmasına gelince onun anlamı da Hak Teâlâ'nın önünde böyle kırılmanız gerek demektir!" Şeyh Ebü'l-Abbas insaf edip dedi ki:

– Doğrusu işin şu işaret buyurduğunuz ince mânâlarını biz bilmiyorduk.

Yine *Fütuhat*'ta şöyle naklolunur:

Benim dayılarımdan birisi Telemsan padişahı olmuştu. Adı, Yahya b. Yaan idi. Onun zamanında Abdullah Tunûsî denilen bir şeyh vardı, halkın arasına karışmıyor, uzlette yaşıyordu. Telemsan'ın dışında bir yerde ibadetle meşguldü. Birgün Telemsan'a gitmek üzere yola koyuldu. Yahya b. Yaan da o sırada atları ve çevresindeki hizmetçi ve öteki adamlarıyla ona uğradı. Ona "Bu kişi Ebû Abdullah Tunusî'dir." dediler. Atının başını çekip ona selâm verdi, üzerinde kıymetli-ipekli elbiseler vardı. Şeyhe sordu:

– Ey Şeyh, bu giydiğim elbiselerle namaz kılmak doğru mudur?

Şeyh buna gülünce, Yahya:

– "Niçin güldünüz?" dedi. Şeyh ona:

–("Senin akılsızlığına ve bilgisizliğine gülüyorum. Senin halin tıpkı bir köpeğe benziyor. Bu köpek bir pisliğin içine düşmüş ve doyasıya yemiş, baştan aşağı kan ve pisliğe bulanmış. İdrarını yapmak ihtiyacını duyunca da güya kendisine sıçramasın diye ayağını kaldırır, düşünmez ki, bütün vücudu pislikle doludur. Bu örnekte olduğu gibi senin karnın da haramla dolmuştu, mazlumların âhı boynundadır; böyle iken sen kalkmış bu elbise ile namaz kılınır mı? diye soruyorsun?)

Yahya bu sırada ağlayıp atından indi, saltanatı terkedip şeyhe bağlandı. Üç gün şeyhin yanında kaldı. Üç günden sonra Şeyh:

– "Misafirlik süren doldu; kalk, odun getir, pazarda sat." dedi.

Melik Yahya, sırtında odun taşıyarak pazarda satmaya başlamıştı. Padişahlık dönemlerinde çevresinde bulunan adamları
628 onun bu durumunu gördükçe ağlaşıyorlardı. O ise buna aldırış etmeden odununu satıyor kendine yetecek miktarı alakoyduktan sonra geri kalanını sadaka veriyordu. Ömrü boyunca padi-

şah iken bulunduğu şehirde kaldı. Şeyhten ne zaman bir dua rica etseler şöyle derdi:

– Duayı Yahya'dan rica ediniz! Zira o, padişahlıktan zühd hayatına yönelmiş bir kişidir. Muhtemeldir ki, ben onunla müptelâ olsaydım kolay kolay dönemezdim.

Şeyh Rükneddin Alaüddevle Şeyhin kemalini ve büyüklüğünü *Fütuhat Hâşiyesi*'nde (Fütuhat'a koyduğu notlarda) çok yerde itiraf etmiştir. (Bir yerde onun ruhuna) şöyle hitab eder:

– "Ey Sıddık, ey Mukarreb, ey Veli, ey Arif-i Hakkanî!"

Bu haşiyeler hâlen kendi hattıyle *Fütuhat* kenarında mevcuttur.

Şu kadar var ki, Şeyh İbnü'l-Arabî'yi; Hz. Hakk'a "vücud-ı mutlak" demiştir diye hatalı bulmuş, hatta tekfir etmiştir.

Zamanında yaşayanlar bu iki şeyhin sözünü çok incelemişler, ikisine de içtenlikle bağlananlar olmuştu.

Risalelerinin bazılarında yazdığına göre tevhidin hakikatinde bulunanların arasında zıtlık yoktur. Şeyh Rükneddin'in Hz. Şeyh'i hatalı bulması ve tekfir etmesi şu manadadır:

Şeyh Rükneddin'in Hz. Şeyh'in sözünden anladığı şey Şeyh'in muradettiği mana değildir. Zira vücutta üç itibar vardır:

(1) Şey şartıyle (bişart-ı şey) i'tibardır ki, bu "mukayyed vücud"tur.

(2) Şeysiz şartla (bişart-ı lâşey) ki, umumi varlıktır.

(3) Şartsız şeyi (Lâ bişart-ı şey)dir ki, vücud-ı mutlaktır. işte Şeyh'in Cenab-ı Hakk'ın zatına vücud-ı mutlak demesi üçüncüye göredir. Şeyh Rükneddin ise onu ikinciye yani umumi varlığa hamletmiştir ve onun inkâr ile çürütülmesinde aşırı gitmiş; bununla beraber kendisi vücud-ı zâtın ıtlakına son anlama (üçüncü maddeye) göre işaret etmiştir. Nitekim bazı risalelerinde şöyle buyurmuştur:

– Vacibü'l-vücud olduğuna mukayyed ve mahdûd olmaktan da mukayyedatsız varlığı olmamaktan da münezzeh olduğuna dair (bize iman nasib ettiği için bu) iman üzerine Allah'a hamd olsun.

Zaruri olarak şey olmama şartıyla (bi-şart-ı lâ-şey) mutlak olur ki takyidin ve umumdan hiçbiriyle mukayyed olmaz. Ve kayıdlar ve taayyunlar onun türlü mertebelerde zuhurunun şartı olur, haddı zatında vücudunun şartı olmaz. Şeyh Rükneddin Alaüddevle ile Şeyh Kemaleddin Abdürrez-zâk Kaşî arasında geçen ve daha evvel zikrolunan tartışmanın da bu kabilden olması mümkündür. Sırları en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

(*Risâle-i İkbaliye*'de zikrolunduğu gibi birgün Şeyh Rükneddin'in meclisinde bir derviş sorar:

629 – Şeyh Muhyiddin-i Arabî, Hak Teâlâ'ya vücud-ı mutlak dediği için kıyamette ceza görecek midir? Görmeyecek midir?

Şeyh cevaben şöyle buyurur:

– Ben bu sözleri kesinlikle dilime almak istemem. Keşke onlar da söylemeseydi! Zira müşkil söz söylemek doğru değildir. Ama söylenmişse dervişlerin içine şüphe düşmemesi ve büyükler hakkındaki kanaatların sarsılması için tevil etmek gerekir. Muhyiddin-i Arabî bu sözüyle kesrette vahdeti (çoklukta birliği) ifade etmek istemiştir. Öte yandan mi'rac'ı açıklayabilmek için de vücud-ı mutlak deyimini kullanmıştır. Zira mi'rac ikidir:

(1) "Allah Teâlâ vâr idi, o vâr iken onunla hiçbir şey yok idi." Bu manayı anlamak ve kavramak kolaydır.

(2) "Şimdi de öyledir?" Yani şimdi de Allah Teâlâ vardır ve ondan baka hiçbir şey yoktur. İşte bu sözün anlaşılması ve açıklanması oldukça zordur.)

(O; herhalde mahlûkatın çokluğunun Hakk'ın birliği hususunda hiçbir şey ilave etmediğini, hiçbir katkıda bulunmadığını isbat etmek istemiş olmalı; "vücud-u mutlak" deyiminin onun kalbine düşmüş olması bu maksadı ifade etmek için olsa gerek. Bu deyim bir açıdan bu anlama geliyor, maksadı ifade ediyorsa da başka bir açıdan da maksada uygun gelmediği gibi ters düşüyordu. O, herhalde bu ikinci yönünü düşünmemişti.)

Netice itibariyle onun gayesi vahdâniyyetin isbatı olsa gerektir. Bu niyetle söylendiği için o ifadedeki mevcut hatayı Hak Teâlâ affetmiş ola! Zira kıble ehlinden olup da ictihâd eden bir kimse hata ederse niyeti Hakk'ın kemâli olduğu için ehl-i necattan sayılır, isabet ederse derece sahiplerinden sayılır.

Lâmiî'nin ilâvesi: Tekfirin sebebi Şeyh'in sözlerinin inceliğin anlamayan dar görüşlü kişileri yanlış inançlardan uzak tutma hususunda titizlik gösterilmesidir. Yoksa bilmek gerekir ki küfr ile velâyet, kurbiyyet ve sıddîklik bir araya gelemez, bunların bir yerde toplanması mümkün değildir. Başarının sahibi Allah'tır, tahkikin dizginleri onun elindedir. İlahî tevfikle desteklenen ulu şeyhler ve âriflerden biri; Muhyiddin-i Arabî'nin sözünü sohbetinde bulunanlara okutur ve şerh ederdi. Öleceğine yakın bunu

yasakladı. Yani İbn Arabî'nin kitaplarını tetkikten müridlerini menetti. Bunun sebebini de şöyle açıkladı: "Zira siz onun muradını ve sözlerinin anlamlarını kavrayamazsınız!"

Şeyh Fakih İzzeddin Abdüsselâm, Muhyiddin-i Arabî'ye tâneder ve zındık derdi. Birgün sohbetinde bulunanlardan bazıları kendisine zamanın kutbunu bildirmesini söylediklerinde "İbn Arabî"nin adını verdi. "İyi amma sen onu tenkit ediyorsun, ona zındık diyorsun" dediklerinde "ben böyle derken şeriatın zahirini savunuyorum." cevabını verdi.

Hâsılı; tarikat şeyhleri ve âlimlerden Şeyh Harîrî, Şeyh Necmeddin Isfahânî, Şeyh Tâceddin Atâ ve bunlardan başka çok
630 sayıda ilim-irfan sahipleri Şeyh İbn Arabî Hazretlerinin büyüklüğüne kail olmuşlar; Fukaha ve ehl-i zâhirden bazıları başta olmak üzere niceleri de ona tanetmişler, onu kötülemişlerdir. Ona karalayanlar şayet şeriatın zahirini korumak için yapıyorlarsa ne âlâ! Aksi takdirde bunların Hızır (a.s.)dan daha âlim olmadıklarını ifade etmek gerekir. Zira Hızır (a.s.) İbn Arabî hakkında "Meşayih cümlesindendir" demiş, onunla kaç kere bir araya gelmiştir. Vera' ve takva ile nitelenmiş, ilim ve irfanla dolu olan meşayihten şer'a muhalif bir şey naklolunduğunda takip edilmesi gereken edep yolu şudur:

– Bir cemiyette yukarıdaki niteliklere sahip meşayihten böyle bir söz naklolunsa ilk nazarda onu kabul etmemek ve o sözün o şeyhe nisbetini benimsememek gerek. Şayet naklolunan ve nisbet edilen söz gerçekten doğru ise yani hakikaten söylenmişse o zaman da ona bir tevil aramak icabeder. Şayet tevil edilemiyorsa "O gibi sözlerin ehl-i batın yanında tevili vardır." diye düşünmeleri uygun olur. Öte yandan "bu ifadeler onlardan sekr halinde çıkmıştır." denilmesi de muvafıktır. Meşayihin sekr halinde söyledikleri mübahtır ve Allah katında o konuda muahaze olunmazlar. Çünkü o anda onlar mükellef değildirler. O halde onlara sû-i zan etmemek gerek. Bu kadar tevil yolu varken onlara sû-i zanda bulunmak ilâhî inayetten mahrum kalmanın bir neticesidir. "Her çeşit beladan, tahsilsizlikten ve ilâhî inayetten yoksun kalmaktan Allah'a sığınırız."

Allah ondan razı olsun! Hz. Şeyh İbn Arabi Endülüs beldelerinden Mürsiya'da 17 Ramazan pazartesi 560/28 Temmuz 1164 tarihinde dünyaya geldi. 22 Rebiülâhir cuma gcesi 638/10 Kasım 1240 tarihinde Şam'da vefat etti. Şam civarında Kasyon Dağı eteğinde defnolunmuştur. Şimdi orası Sâlihiye diye anılmaktadır ve şehrin

bir mahallesi haline gelmiştir. [Lâmiî'nin ilâvesi] Osmanoğullarından üstün niteliklerle dolu ve başarılı bir devlet adamı olan (Mehmed Han oğlu Bayezıt Han oğlu) Yavuz Sultan Selim, Arap beldelerini ve bu arada Şam'ı fethedince onun üzerine türbe, yanına da cami ve imaret yaptırmıştır.

Şeyh Hazretlerinin sohbet ettiği büyük şeyhler sayılmayacak kadar çoktur. Değerli kitapları, tetkik olununca topluca bilgi edinmek mümkün olur. Bu konuda özellikle *Risâle-i Ruhu'l-Kuds* ve *Kitabu Dürriyye*'ye bakılması uygun olur: "Ona dair söz söylemek bizim ne haddimize!" (Nûr, 24/16).

Burada (kendi eserine dayanarak) sohbetinde bulunduğu Şeyhlerin kutlu isimlerini teberrüken zikredelim:

631 Ebû Ca'fer Arabî (Allah Teâlâ'nın yolunda karşılaştığım ilk zat budur. Hocamız ve imamımız). Yusuf b. Yahluf el-Kûfî el-Kaysî (Ebû Medyen'in sohbetinde bulunmuştur. Sâlih Adevî (Arif-i billâh bir zat idi). Ebû Abdullah Muhammed Şerefî, Ebû Yahya Sinhâcî, Ebû Haccac Yusuf Şibrilî (İşbiliye'ye iki fersah mesafedeki Şeref kasabasına bağlı Şibril köyündendir), Ebû Abdullah Muhammed Kasûm (İbn Mücahid'le sohbeti vardır.), Ebû İmran Musa b. İmran Martilî, Ebû Abdullah Muhammed Hayyât ve Ebû Abbas Harrâz (İşbiliye'li olup iki öz kardeştirler.), Ebû Abdullah b. Cumhur Muhammed, Ebû Ali Hasan eş-Şekaz, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Arabî Taî, Ebû Muhammed Abdullah el-Üstad el-Mevrûrî (Ebû Medyen'in hizmetinde bulunmuştur. Hazret-i Şeyh ona el-Hâc el-Mebruru'l-Hacc: "Haccı makbul olan hacı" adını vermiştir.), Ebû Muhammed Abdullah Bâğî eş-Şikaz (Şikaz, Bâğe kalesine bağlı bir yerdir.), Ebû Muhammed Abdullah Kattan, Abdullah b. Muhammed Zekeriyya b. Ca'dun Hıyarî, Ebû Abdullah Muhammed b. Eşref Rundî (Cibal şeyhi olup âbdâllardandır.), Musa b. Ebi İmran es-Sidrânî (Telemsan'ın asilzâdelerinden ve âbdâllarındandır.), Ebû Muhammed Mahlûf Kabâilî, Salih Harraz, Abdullah Hayyat veya Karraf, Ebû Abbas Ahmed b. Humam (İşbiliye'lidir.), Ebû Ahmed Selâvî, Ebû İshak İbrahim b. Ahmed Tarîf Kaysî Cezirî (Ebû Abdullah Kureşî'nin şeyhi), Ebû Muhammed abdullah b. İbrahim Mâlikî el-Fehhar (Kılfat diye meşhurdur, âmâ Ebû Rebi ve daha başkalarıyla arkadaşlık yapmıştır), Şeyh Arif Sâic Mütecevvid munkatı' sadık salih müsinn, Ebû Yahya b. Ebû Be-

kir Sinhâcî (İşaret ve temkin ehlindendir), İşbiliye'den Ebû Abbas b. Tâce, Ebû Abdullah b. Bestâmi el-Bâğî (Bâğe halkındandır), Yusuf b. Tefrâ, Ebû Hasan Konvî (Runda şehrinde Konve halkından olup yedi maruf kişidendir), İşbiliye şehrinde demirci lan Allahümme Salli Alâ Muhammed el-Haddad, Ebû İshak el-Kurtubî (Ebû Medyen'in Bicaye'deki müridlerindendir), Ebû Abdullah Mehdevî (Fas şehrindedir), Ali b. Musa en-Nakamat (Fas şehrinde), Ebû Hüseyin Yahya b. Sâig (Sebte'dedir), İbn Asâ Ebû Abdullah Bâcî (İşbiliye'lidir), Ebû *Abdullah Zeynü'l-Yâbirî (İşbiliye'dedir), Ebû Abdullah* Firâz (Kurtuba'da ehl-i ibtilânın imamıdır), Ebû Zekeriyya Yahya b. Hasan Hüseynî (Bicâye şehrindendir), Abdüsselâm Esved es-Sâih, Ebû Abdullah Kastilî (İşbiliye şehrindendir), Ebû Abbas Ahmed Münzir (İşbiliye şehrindendir), Musa (Fas'ta muallimdir), Ebû Abbas Harraz, el-Hac Ebû Muhammed Abdullah el-Burrecânî, Ebû Abdullah Muhammed Nabilî (Kayrevan diyarında sakindir), Ebû Abdullah b. Mürâbıt, Meymun Tunûsî Ebû Vekil, Ebû Muhammed Abdullah b.

632 Hams el-Kenânî (Tunus'ta cerrah), Merşanetü'z-Zeytun'deki fukaranın anası Şems (Allah cümlesinin esrarını takdis etsin!". Burada zikredilen ism-i şerifler tertip üzere Ruhü'l-Kuds Risâlesi'nin nakline göredir. Yüksek menkıbelerini öğrenmek isteyenler ona müracaat etsin. Biz yeni Tezkire'nin tercümesine ve Nefehat'ın metnine dönelim! [Lâmiî'nin ilâvesi bitti]

SADREDDİN KONEVÎ (k.s.)

Künyesi, Ebü'l-Meâli'dir. Zâhirî, bâtınî, aklî, naklî bütün ilimleri kendisinde toplamıştı. Hoca Nasîruddin Tûsî ile arasında sual ve cevaplar tarzında yazışmalar meydana gelmiştir. Mevlânâ Kutbüddin-i Allâme-i Şirâzî, hadis ilminde onun talebesidir, *Camiu'l-Usûl*'ü kendi hattıyle yazıp ondan okumuştu ve bununla iftihar ederdi. Bu taifeden Şeyh Müeyyedüddin-i Cendî, Mevlâ-nâ Şemseddin-i İgî, Şeyh Fahreddin-i Irakî, Şeyh Saîdüd-din-i Ferganî (Allah sırlarını takdis etsin!) ve bunlardan başka ileri gelenlerden pek *çok kişi onun huzurunda sohbet ve terbiyete* ermişlerdir. Şeyh Sadeddin-i Hamavî ile çok sohbet etmiş ve ona sualler sormuştur.

Büyük Şeyh (Şeyh-i Ekber) yani Şeyh Muhyiddin b. el-Arabî, Mağrib'ten Anadolu'ya yöneldiklerinde Şeyh Sadreddin'in doğu-

munu, ilimlere istidadını, erişeceği makamları, ahvalinin tecellilerini, ömrünün süresini, ayrılışından sonra berzahı (ruhlar âlemine) ve daha sonra vaki olacak işleri müşahade etmişlerdir. Büyük Şeyh, Konya'ya ulaştığında o, doğmuş bulunuyordu; babası vefat edince akd-i nikâh ile Konevî'nin anasını aldı. Böylece Şeyh Sadreddin, Hz. Şeyh'in sohbet ve hizmetinde terbiye gördü. Vahdet-i vücuda dair görüş ve sözlerini akla ve şer'a uygun gelecek tazda Şeyh'in maksadını iyice anlamış olarak güzelce yorumlamıştır. Onun bu konudaki araştırmalarını ve yorumlarını görmeksizin meseleyi gereği gibi anlamak mümkün değildir.

Şeyh Sadreddin'in eserleri de vardır. *"Tefsir-i Fatiha, Mefatihu'l-Gayb, Fusus ve Fukûk, Hadis Şerhi, Nefehat-i İlâhiyye"* bunlardandır. Özellikle mazhar olduğu kudsî feyzlerin çoğunu bu eserde yazmıştır. Bu yolda onun kemaline muttali olmak isteyen; derecelerinden, keşiflerinden, zevk ve hallerinden fazlaca bahsettiği bu kitabı okusun.

633 Bu kitabında şöyle der:

17 Şevval 654/19 Kasım 1225 yılında bir uzun vakıada Şeyh Hazretlerini gördüm. Aramızda çok sözler geçti, karşılıklı çok söyleştik. İlâhî isimler, hükümler ve eserlere dair söylediğim birkaç söz onun çok hoşuna gitti, mübarek yüzü hoşnutluğundan gülüyor ve adeta şimşek çakıyordu; mübarek başını eğdi ve o sözlerden bazısını tekrarladı. Bu şekilde tatlı tatlı konuşurken ben ona dedim ki:

– Ey Efendim, görüyorum ki, sende kişiyi yetiştirip eriştiren bir kuvvet var. Ömrüm hakkı için eğer sen insan isen senden başkaları hiçbir şey değildir.

Sonra ona daha fazla yaklaştım, elini öptüm ve şöyle dedim:

– Bir ihtiyacım var, Sana vaki olan zâtî tecelliye keyfiyet-i şuhud-i dâimi-i ebedi ile mütehakkık olmak isterim. Ona hasıl olan ve onsuz kemalde karar kılmak mümkün olmayan hicapsız zâtî tecelliye ulaşmayı ben de isterim.

Hazret-i Şeyh benim isteğimi kabul etti ve:

– "İstediğine bolca kavuşursun. Bununla beraber bilirsin ki, evlâdımdan ve sohbetimde bulunanlardan çoğunu öldürdüm, dirilttim; ölen öldü, maktul olan maktul oldu, hiç birisine bu mana müyesser olmadı" dedi.

Ben Şeyh'e:

– "Ey Efendim, Allah'a hamdolsun ki, bu bana has bir fazilet oldu. Biliyorum ki sen diriltir ve öldürürsün." dedim ve burada ifşası uygun düşmeyen daha bazı sözler söyledim. Allah'a şükürler olsun!

İkisinin de sırrı mukaddes olsun, Şeyh Sadreddin ile Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî arasında kuvvetli bir mahabbet ve sohbet vardı. Birgün büyük bir meclis kurulmuştu, Konya'nın ileri gelenleri orada bir araya gelmişlerdi. Şeyh Sadreddin baş tarafta seccade üzerinde oturtmuştu. Mevlânâ içeri girince seccadesini ona teklif etti, fakat o oturmadı ve "Şeyhin seccadesi üzerine otururbut kıyamette ne cevap veririm?" dedi. Şeyh buyurdu ki:

– Bir köşesinde sen otur, bir köşesinde ben oturayım!

Fakat Mevlânâ yine oturmadı. Bunun üzerine Şeyh Sadreddin şöyle dedi!

– Senin oturmana yaramıyan seccâde bize de yaramaz!

Ve Şeyh, seccadeyi kaldırıp oradan uzakça bir yere attı.

Mevlânâ, Şeyh Sadreddin'den önce vefat etti ve ölürken namazını kıldırmasını ona vasiyet etti. Derler ki: Şeyh Şerafeddin Konevî Şeyh Sadreddin'den şöyle sormuş:

– Nereden geldik? Nereye gidiyoruz? Ve ikisi arasında hasıl olan şey nedir?

634 Şeyh Sadreddin bu soruya şöyle cevap vermiş:

Murad, ilimden ayn'a gelmek ve iki tarafta o nisbet-i camiayı yenilemektir. O hikmet ilmî ve aynî olarak zahirdir.

MÜEYYEDÜ'D-DİN el-CENDÎ (k.s.)

Şeyh Sadreddin Konevî'nin talebelerinden ve müridlerindendir. Zâhirî ve bâtınî ilimleri şahsında toplamıştır. Ulu şeyhin yani Muhyiddin-i Arabî'nin *Fususu'l-Hikem* ve *Mevakıu'n-Nücûm* gibi eserlerini şerhetmiştir. Fusus'un öteki şerhlerinin kaynağı onun şerhidir; bu şerhte diğer kitaplarda rastlanmayan nice incelikler var ki bunlar onun kemaline delildir.

Şöyle demiştir:

Hz. Şeyh Sadreddin *Fusus*'un giriş kısmını şerheylediği sırada ona bir vârid-i gaybî (ilahî bir feyz) hâsıl olmuş ve bunun tesiri benim içimi dışımı kaplamıştı. Sonra o benim üzerimde acip bir şekilde tasarrufta bulundu, bana: bu girişin şerhi içinde bütün kitabın

muhtevasını verdi. Durumun böyle olduğunu kendisi de anladı ve dedi ki: "Şeyh Hazretleri (İbn Arabî) *Fusus*'u bana şerheylese!" diye rica etmiştim. O da kitabın giriş kısmını şerh etti. Böylece tamamı bana malum oldu. Ben çok sevinmiştim ve ondan bütünüyle nasibim olduğunu hissetmiştim. Sonra Şeyh Hazretleri bana, *Fusus*'a şerh yazınamı buyurdu. Ben de huzurumda "kadrine hürmeten ve emrine uyarak" girişi şerheyledim.

Yine kendisi anlatıyor:

Birgün Bağdat'ta idim, bir şahıs benim konakladığım yere gelip yerleşti Mehdilik davası güdüyordu, üstelik bu davasına beni de şahit göstermek istiyordu. Ben ona:

– "Hak Teâlâ'nın huzurunda şehadet ederim ki, sen mehdi değilsin ve yalan söylüyorsun!" dedim.

bundan dolayı bana düşmanlık yapmaya kalkıştı, dinsizlerden ve Hıristiyanlar'dan bir grubu toplayıp bana sıkıntı vermeye yeltendi. Bu sırada ulu Şeyh Muhyiddin-i Arabî'nin ruhaniyetine sığındım ve derin bir hikmetle ona teveccüh ettim. Gördüm ki, Şeyh hazretleri hazır olmuştu; bir eliyle o bâtıl iddiacının iki elini, bir eliyle de iki ayağını tutmuştu;

– "Yere vurayım mı?" dedi.

– "Ey Efendim, hüküm ve ferman senindir." dedim.

Ulu Şeyh dönüp gitti. Ben de kalkıp camiye girdim. Bana kötülük yapmak isteyen, düşmanlık besleyen o kişi de âvânesiyle orada idi. Onlara hiç iltifat etmeden mihrabın önüne gittim, namazı kıldım. Onlar bana hiç el süremediler. Hak Teâlâ onların şerrini benden uzaklaştırdı. Sonra o yalancı iddiacı benim elimde tevbe eyleyip benim misafirim oldu.

Şeyh Müeyyedüddin Hazretleri anlatıyor:

Şeyhim Şeyh Sadreddin'den duyduğuma göre ulu Şeyh Muhyiddin Arabî Hazretleri Hz. Hızır (a.s.) ile görüp konuşmuştu. Hızır (a.s.) ona demiş ki:

– Hz. Musa (a.s.)a doğumundan görüşme zamanına kadar olan hayatı ile ilgili bin mesele hazırlamıştım. Bunları kendisine soracaktım ama o bunlardan üç meseleye sabredemedi. Hz. Muhammed (s.a.v.)in "Keşke kardeşim Musa sussaydı ve Cenab-ı Hak onların da kıssalarını bize hikâye etseydi!" sözü bu manaya işarettir.

Şeyh Müeyyedüddin el-Cendî'nin, İbnü'l-Fâriz gibi derin ha-

kikat ve ince marifetleri beyan eden Arapça şiirleri vardır. Şeyh Fahrüddin-i Irakî'nin *"Kitab-ı Lemeât"*ında kaydettiği şu beyitler bu cümledendir:

Kema kândür kidem üzre bu derya,
Havâdisdur ona emvâc-ü enhâr,
Gerekmez olmak eşkâliyle mahcûb,
Hakikat-bîn olup ref eyle estâr.
Şu beyt de onun şiirlerindendir:
Kamu eşyada mevcud oldur ancak,
Velâkin gayre virir adını vehm.

"O, mecvcut olan vahiddir, her şeyde sadece o vardır. Şu var ki, vehm ve hayalde ona masiva adı verilmiştir."

Şu beytler de İbn Fâriz'in Tâiye Kasidesi'ne nazire olarak söylemiş şiirlerindendir:

Eyleyen mihrîdürür her zerreden arz-ı cemâl,
Raks urur lâbüd hevası üzre her can-ı lâyezâl,
İnfisali mümtenidir vuslatı vacibdürür,
İhtimal-i kurb-u bu'da liyk hergiz yok mecal.

SAİDÜ'd-DİN el-FERGANİ (k.s.)

İrfan erbabının ileri gelenlerinden, zevk-u vicdan sahibi olanların büyüklerindendir. Hiç kimse hakikat ilminin meselelerini onun kadar sağlam ve mazbut olarak açıklamamıştır. Ayrıca Şeyh İbn Fâriz'in *Tâiye Kasidesi*'ne şerhi vardır. Şerhin dîbâ-ce-sinde Farsça şerhler yazıp Şeyhleri olan Şeyh Sadreddin Konevî Hazretlerine arzeylemişler, Şeyh bunu beğenerek bu konuda bazı eklemeler yapmış, Şeyh Saîd de onu uğur ve bereket vechi üzere (teberrüken ve teyemmünen) Farsça şerhin dîbâcesi-ne derceylemiş, diğer yandan yararını artırmak için aynı bilgileri Arapça'ya da çevirerek oraya koymuştur. Allah Teâlâ tâlibîne en güzel mükâfat versin!

636 Bundan başka da eserleri vardır. *"Menâhicü'l-İbâd ile'l-Meâd"* bunlardandır. Bu kitabında -Allah hepsinden razı olsun- dört imamın mezhepleri ışığında ibadet meselelerinden bahseder. Ayrıca tarikata sâlik olanlar için gerekli şeylerden ve tarikat âdâbıyle ilgili hususlardan bahseder. Öyle ki şeriat hükümlerini en doğru şekilde öğrendikten sonra ehl-i tarikin hakikat yoluna sülûkü bu bilgiler olmadan mümkün olmaz. Gerçekten çok faydalı bir kitaptır. Bu ki-

tapta ifade olunduğuna göre müridlerin meşayihe intisâb âdâbı üç yol iledir:

(1) Hırka ile.

(2) Zikir telkini ile.

(3) Hizmet, sohbet ve onun edebiyle edeblenme ile.

Hırka nisbeti ikidir:

(1) İradet hırkası ki, onu bir şeyhten başkasından alınak uygun olmaz.

(2) Teberrük hırkası ki, onu teberrük için birden çok meşayihten almak mümkündür.

Şeyh Hazretleri kendisinin hırka-i iradeti beyanında şöyle demiştir:

– Ben hırkayı Şeyh Necibü'd-Din Ali-i Burguş eş-Şîrâzî'den giydim. Allah sırrını takdis etsin o da şeyhler şeyhi Şihabüddin Sühreverdî'den giydi; o, amcası Kadı Vecihü'd-Din'den; o, babası Ebû Muhammed-i Hammûye'den, o da Ferec-i Zencânî'den giydi. Her biri bir öncekinin elinden hırka giyiyordu. Ebû Muhammed, Ahmed-i Esved-i Dîneverî'den; o Mümşad-ı Dîneverî'den; o Ebü'l-Kasım-ı Cüneyd'den hırka giydi. Ferec-i Zencânî, Ebü'l-Abbas-ı Nihavendî'den; o, Ebû Abdullah-ı Hafîf Şirâzî'den; o, Ebû Muhammed Ruveym Bağdâdî'den; o, Cüneyd'den (Allah onlardan razı olsun) giydi. Şeyhler şeyhi Sühreverdî'den Ebü'l-Kasım Cüneyd'e kadar hırka nisbetini ortaya koymuştur. Cüneyd'den Hz. Mustafa (s.a.v.) kadar olan kısmı ise hırka ile değil sohbetle nisbet eylemiştir. Şeyh Mecdü'd-din Bağdâdî (kd.s.) Hazretleri ile "Tuhfetü'l-Berere" adlı kitabında sahih hadisle muan'an olarak Hz. Rasul (s.a.v.)e ulaşıncaya kadar hırkaların nisbetini belirtmiştir ve şöyle demiştir:

– Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) hırkayı mü'minlerin emiri olan Hz. Ali (rd.a.)a giydirdi; Emirü'l-mü'minîn Ali (rd.a.) Hasan-ı Basrî ile Kümeyl b. Ziyad'a; Kümeyl, Abdü'l-Vahid b. Zeyd'e; o, Ebû Ya'kub-i Nehrecûrî'ye; o, Amr b. Osman Mekki'ye; o, Ebû Ya'kub Taberî'ye; o, Ebü'l-Kasım Ramazan'a; o,
637 Ebü'l-Abbas b. İd-ris'e; o, Davud Hadim'e; o, Muhammed b. Mangil'e; o, Şeyh İsmail Kasri'ye; o, Şeyh Necmü'd-din Kübra'ya, o dahi bu fakire yani Mecdü'd-Din Bağdâdî'ye giydirdi.

Buna göre hırkaların nisbeti Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) ulaşmaktadır. Doğru olanı en iyi Allah bilir.

Şeyh Ebû Said der ki:

– Bu fakirin yani Şeyh Ebû Said el-Fergani'nin zikir telkini nisbeti kendisinin şeyhi olan Şeyh Necibü'd-Din Ali'dendir; onun nisbeti, amcası Şeyh Ebü'n-Necib Sühreverdî'den; onun nisbeti, Şeyh Ahmed-i Gazalî'den; onun telkin-i zikr nisbeti, Ebû Bekr Nessac'tan; onun nisbeti, Şeyh Ebü'l-Kasım Gürgânî'den; onun nisbeti Ebû Osman Mağribî'den; onun nisbeti Ebû Ali Kâtib'ten; onun nisbeti, Ebû Ali Rûdbârî'den; onun nisbeti de Seyidü't-Tâife Cüneyd'dendir (Allah sırlarını takdis etsin!).

Sonra da şöyle der:

– İradet hırkası nisbeti ile zikir telkini nisbettini iki şeyhten tutmak çirkindir. Ama sohbet nisbetinin çok şeyhten tutulması övülmüştür, güzeldir. Fakat bunun "ya icazet şartıyle veya sohbet edilen şeyhin kuvvetiyle olması" gerektir. Nitekim bu fakir (Şeyh Necibü'd-din), Sühreverdî'nin hizmet ve sohbetinden ayrıldıktan sonra Hz. Mevlânâ ve seyyidinâ ve şeyhinâ sadrü'l-hak ve'd-din varis-i ulûm ve seyyidi'l-mürselîn sultanü'l-muhakki-kîn Muhammed b. İshak el-Konevî'nin sohbet şerefinden, irşad ve hidayetinden edeb ve faziletler iktibas ile zahir ve batınından, şeriat ilimlerinden, tarikat ve hakikat âdâbından edindim, öğrendim, faydalandım. Yine bunun gibi Hz. Şeyh Rabbânî Muhammed b. Sekran el-Bağdâdî'nin ve daha baka büyüklerin sohbetinde -terbiye ocağında bulundum; ilim, erkân, adâb öğrendim, çok faydalandım. Her ne kadar onların hizmet ve sohbetlerinin hukuk ve şeriatinden çıkmak müyesser değilse de onlar keremlerinden hüsn-i kabul ile bu bîçarenin irşadını benimsediler. Allah onları en güzel şekilde mükâfatlandırsın!

Yine o kitapta şöyle demiştir:

– Şeyh Necibü'd-din'den duyduğuma göre sûfîlerin, salihlerin, pâklerin büyüklerinden olup; vaktini zikr-ü tilavet ve enva-ı ibadetle geçirmekte olan Şiraz'ın imamı Şemseddin hiç kimseden zikir telkini almamıştı. Birgün vakıasında zikrinin şekillenmiş bir nur olup ağzından çıkıp yere battığını görür ve kendi kendisine "Bu, hayra alâmet değildir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de "Her kim izzet isterse bilsin ki, bütün izzet ve kudret, Allah'ındır. Hoş kelimeler ancak O'na yükselir, kabul olunur.." (Fatır, 35/22) buyurulur. Halbuki gördüğüm şey bunun aksini işaret etmektedir.

638 Meğer bu noksan, meşayihten telkin-i zikr olmadığından imiş! Hemen Şeyh Ruzbihân Baklî'nin müridlerindden birine varıp zikr tel-

kini aldı ve o gece vakıasında ağzından çıkan zikrin bir nur olup fezaya yükseldiğini, gökleri varıp ilerlediğini gördü. Ondan sonra Şeyhü'ş-Şüyûh Şihabüddin Sühreverdî'nin sohbetine katıldı, hizmetine tutundu. Neticede nice derecelere erişti.

MÜSA SEDRÂNÎ (k.s.)

Şeyh Ebû Medyen Mağribî'nin sohbet halkasında bulunanlardandır.

Şeyh Saidü'd-din Ferganî'nin *Kaside-i Tâiyye Şerhi*'nde Şeyh-i Mu'teber Talha b. Abdullah et-Tüsterî el-Irakî'den 665/1258'de işittiğini şöyle nakleder:

Şeyh İmadü'd-din Şeyh Muhammed b. Şeyhu'ş-Şüyuh Şihabüddin Sühreverdî'den rivayete göre şöyle dedi:

– Bir hac esnasında babamla beraberdim. Beytullah'ı tavak ederken Mağribli bir şeyhin de tavaf ettiğini gördüm, halk teberrük maksadıyle onu ziyaret ediyorlardı, "bu adam Şeyh Şihabüddin Sühreverdî'nin oğludur" diye beni onunla tanıştırdılar. Baba "merhaba" dedi, alnımdan öptü, hayır dua etti. Daima onun duasının bereketini kendimde hissederdim, onun duasının bereketi âhirette de yoldaşım olur diye ümitlenirdim; bu arada ben de "bu kimdir?" diye sorduğumda; "buna Şeyh Musa derler" diye cevap verdiler. Tavaf nihayete erince babamın yanına vardım. Şeyh Musa'nın ziyaretine gittiğimi ve bana hayır dua ettiğini ona haber verdiler; buna sevindi. Sonra orada hazır olanlar Şeyh Musa'nın menkıbelerinden bahsetmeye başladılar. Bu menkıbelerden biri şuydu:

Her gece ve gündüz yetmiş bin kere Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeder. Bu, onun virdidir.

Babam susmuş dinliyorken aniden sohbette bulunanlardan biri yemin ederek "ona dair naklolunan bu haber doğrudur." dedi. Sonra da şöyle devam etti:

– Ben vaktiyle işittiğim zaman bu habere inanmamıştım. Ancak bir olay bu kanaatımı değiştirdi. Bir gece Şeyh Musa'yı, Ka'be-i Muazzama'yı tavaf ederken buldum, ben de arkasındaydım. Hacerü'l-Esved'i öptü ve Fatiha'nın başından okumaya başladı. Halk bilinen şekilde tavaf yapıyordu, Şeyh Musa da tavaf yapıyordu ve yürürken Kur'ân-ı Kerîm'i okumaya devam

ediyordu. Ben bu okunuşu adeta harf harf duyuyordum. Beytullah'ın kapısının önünden geçti, hemen hemen Hacerü'l-Esved'in dört-beş adım ötesine varmıştı ki, bir hatm-i şerif tamam olmuştu. Yani bir şavtta (tek bir dönüşte) Kur'ân-ı Kerîm'i başından sonuna kadar okumuştu. Ben o hatmi harf harf işitmiştim.

Babam Hazretleri, sohbetinde bulunanlarla beraber bu anlatılanı tasdik eylediler. Sohbettekilerden bazıları:

– "Allah'ın bazı veli kullarına verilen bu hal zamanın genişlemesi (bast-ı zaman) kabilinden midir?" diye babamdan sordular. Bu
639 meselenin gerçeklik derecesini ortaya çıkarmak için ba-bam şöyle dedi:

İbn Sekine'nin bir kuyumcu müridi vardı. Vazifesi, cuma günü olunca sûfilerin seccadelerini alıp camiye sermek ve namazdan sonra da toplayıp dergâha getirmekti. Cumalardan birinde seccadeleri bir yere bağlayıp Dicle kenarına vardı, yıkanmak için suya girdi, birkaç kere suya dalıp çıktı sonra çevresine bakınca bulunduğu yerin Dicle kenarı olmadığını anladı, oradan geçenlere buranın neresi olduğunu sordu. "Burası Mısır'daki Nil nehridir ve buralar Nil sahilleridir." dediler. Şaşırdı ve sudan çıkarak şehre gitti. Ansızın bir kuyumcu dükkânına gözü ilişti ve orada durakladı. Üzerinde elbisesi ve kaftanı yoktu, avret yerini örtecek kadar bir şey vardı, dükkân sahibi firasetle onun kuyumcu olduğunu sezdi, denedi ve bu dalda sanatkâr olduğunu gördü, ona hoş davrandı, evine götürdü ve kızını nikâhladı. Bu evlilikten üç çocuğu oldu. Bu şekilde yedi yıl geçti. Birgün Nil nehrine gelmişti; yıkanmak için girdi ve suya dalıp çıktıktan sonra gördü ki, yıkandığı nehir Bağdat taraflarındaki Dicle'dir. Yedi yıl önce nereden suya girdiyse orada bulunuyordu ve elbiseleri de koyduğu yerde aynen duruyordu. Giyinip doğruca dergâha vardı, seccadeleri de aynen bağladığı yerde topluca bir arada gördü, orada bulunanlardan bazıları müridlerin camiye gittiğini, seccadeleri taşımakta acele etmesini hatırlattılar, bunun üzerine derhal seccadeleri camiye götürüp serdi, namaz kılındıktan sonra da dergâha getirdi ve taccüp içinde evinin yolunu tuttu. Ev halkı "misafirler için balık pişirmemizi buyurmuştunuz, balıklar pişti hani misafirler?" diyordu. Misafirleri getirdi ve balığı yediler. Sonra Şeyhi, İbn Sekine'nin huzuruna vardı ve başından geçenleri bir bir anlattı, Mısır'daki çocuklarından da bahsetti. Şeyh, çocuklarını Mısır'dan Bağdat'a getirmesini söyledi, o da gidip getirdi,

dediği şeyler aynen çıkmıştı.

İbn Sekine ona:

– "Dicle'ye yıkanmak için girdiğin gün kafanda hangi düşünce vardı? Hatırlar mısın?" diye sordu. Kuyumcu mürid buna şöyle cevap verdi:

– "Allah gökten (meleklerle) bütün dünya işlerini idare eder. Sonra (melekler o işlerde), bir günde O'na yükselir ki, (o günün miktarı, sizin saydıklarınızdan (dünya yılından) bin yıldır" (Secde, 32/5) âyetini düşündüğümü ve "bir günün bin yıl" olması meselesinde zihnime bir dağdağa, bir niza geldiğini hatırlıyorum. Bunun üzerine Şeyh dedi ki:

– Bu vakıa, zinine gelen yanlış şeylerin giderilmesi, iman ve itikadının tashihi için Hak Teâlâ'dan sana rahmettir. Hak Teâlâ dilerse yüce kudretiyle kullarından bazılarına zamanı uzun gösterir, fakat kul açısından aslında o, yine kısa bir gündür, neticede her şeyi ilk günkü gibi bulur. Yani hem aradan yıllar geçmiştir hem de henüz orada bulunduğu ilk gündedir. Cenab-ı Hak yine, kullarına dilerse yüce kudretiyle uzun bir zamanı çok kısa gösterir de kul yine onu uzun zanneder. Hâsılı; Cenab-ı Allah, zamanı
640 uzatır, kısaltır, zaman içinde zaman yaratır. Buna gücü yeter. Muhakkak Cenab-ı Allah, dilediği şeyi yapmaya kadirdir.

Fütuhat sahibi de bu konuda garip bir menkıbeyi kuyumcu bir şahsın kendisinden nakleder:

Bu şahıs ekmek pişirmek için bir miktar hamuru fırına sürmüştü, o sırada cünüplük vaki oldu ve yıkanmak için Nil'e girdi, bu sırada kendinden geçti, adeta rüyadaki gibi Bağdat sokaklarındaydı. Orada bir kadınla evlendi, altı yıl evli kaldı, çocukları oldu. Sonra birgün yine suya girdiğinde kendisini Mısır'da buldu. Ehline bu vakıayı anlattı. Aradan birkaç ay geçmişti ki, Bağdat'ta evlendiği kadın, oğullarıyle beraber Mısır'a çıkageldi, kuyumcunun evini sordu. Karşılaştıklarında kuyumcu, kadını ve çocuklarını tanıdı. Kadına "bu kişi kaç yıldır seninle nikâhlıdır?" diye sorduklarında "altı yıldır" cevabını verdi.

İSA HATTÂR YEMENÎ (k.s.)

İmam Yâfiî diyor ki:

Şeyh İsa birgün bir fahişeye uğradı ve ona "herkes uyuduktan sonra sana geleceğim" dedi. Kadın sevindi, güzel elbiselerini giyindi. Şeyh, herkes uyuduktan sonra onun evine geldi, iki rekât namaz kıldı ve çıkıp gitti. Kadın birden bire değişti, tevbe etti, yapmakta olduğu kötü işlerden vazgeçti ve şeyh onu müridlerinden biriyle evlendirdi; "düğün yemeği olarak bulamaç yapınız, yağsız olsun!" dedi. Kadının daha evvel beraber olduğu yüksek tabakadan bir dostu vardı, ona bu olayı anlattılar, şaşırdı. Şeyhin, kadını; dervişlerden biriyle evlendirmeye karar verdiğini, düğün yemeği olarak bulamaç yaptırdığını, içine yağ koymadıklarını, yağsız olduğunu da söylediler. Kadının dostu olan Emir, olup bitenlere bir türlü inanamıyordu. İstihza ederek iki şişe şarap gönderdi ve "bunu şeyhe iletiniz ve deyiniz ki: şâd olduk ve işittik ki, bulamacın yağı yok imiş! Bulamacı bu şişelerdekilerle yersiniz!" denilmesini de tenbih etti.

Emîrin adamları şişeleri getirip şeyhe verdiler, tenbihlediği sözleri de aktardılar. Şeyh, şişelerden birine elini sürdü ve ağzını açarak bulamaca döktü, ötekisini de döktü. Ve onları getiren kişiye "haydi sen de ye!" dedi. Emîrin adamı yemeye başlayınca âdeta donup kalacak kadar şaşırdı! Dökülen şaraplar sanki bir yağ imiş, hem de öyle bir yağ ki, benzeri lezzette bir yağa hiç rastlanmamıştı!

Adam geri döndü, Emîrin huzuruna varıp kıssayı anlattı. Bunun üzerine Emîr derhal Şeyhin huzuruna gelip tevbe etti.

EBÜ'l-ĞAYS YEMENÎ
(651/1253) (k.s.)

Yüksek makamların, yüce hâllerin, tesirli nefeslerin ve harika kerametlerin sahibiydi.

641 Vaktiyle yolkesici (eşkiya) imiş, birgün pusuya yatmış, ilk kafileyi bekliyordu, hafiften bir ses işitti:

– "Ey gözü kafilede olan adam! Senin gözün kafilede amma şunu bil ki, bir göz de senin üzerindedir, seni gözlüyor!"

Bu söz ona çok tesir etti, yaptığı işlerden pişmanlık duydu, tevbe edip Allah'a yöneldi, yol kesicilikten vazgeçti. Şeyh İbnü'l-Efleh Yemenî'nin sohbetine koştu. Ruhu pâk, gönlü münevver oldu;

sıdk-ı iradet ve sîmay-ı saadet onun üzerinde göründü ve ondan kerametler ortaya çıktı.

Derler ki: Birgün dağdan odun getirmek gayesiyle dışarı çıktı, merkebi de yanındaydı, birtakım vadilerde odun toplarken merkebini, arslanın parçaladığını gördü. Arslana doğru dönüp:

– "Merkebi parçalamışsın, odunu kime yükleteyim? Cenab-ı Hakk'ın izzeti hakkı için bu odunları sana yükleyeceğim." dedi.

Odunları bir araya getirip arslanın sırtına yükledi ve şehre kadar getirdi. Şehre varınca odunları arslanın sırtından indirdi ve "şimdi serbestsin, nereye dilersen oraya git." dedi.

Birgün ev halkı ondan ıtır istediler. Satınalmak için pazara gidip attara uğradı ve isteğini iletti. Attar: dükkânımda ıtır yoktur" diyordu. Ebü'l-Ğays ise "dükkânında hiç ıtır olmaz mı? Çoktu ama şimdi yok oldu." dedi.

Bunun üzerine attar, şeyhi olan İbnü'l-Efleh'e varıp ondan şikâyette bulundu. Şeyh onu huzuruna çağırdı ve keramet gösterdiğinden dolayı çok söz söyledi: "İki kılıç bir kında durmaz, benim sohbetimden ırak ol!" dedi. Şeyh Ebü'l-Ğays ne kadar müdara edip yalvarıp yakardıysa da kabul eylemedi. Bunun üzerine Ebü'l-Ğays, başka bir şeyhe gitti ve daha başkalarına gidip sohbetlerine katılmak istediğini ifade etti. Ancak hepsi dediler ki: "Sana bu yeter, senin şeyhe ihtiyacın yoktur." Nihayet Büyük Şeyh Ali Ehdel'in yanına gitti, sohbetine iştirak için yalvarıp yakardı, şeyh onu sohbetine kabul etti. Ebü'l-Ğays diyor ki:

642 – Onun huzuruna varınca denize düşen bir damla gibi olduğumu fark ettim.

Yemen padişahının, hizmetçisini öldürdüğünü haber alınca hiddetlendi ve:

– Benim muhafızlıkla ne işim var? Gözcülükten vazgeçtim, ekini beklemiyorum, ekin sahibi kendi ekinine kendisi bakar. Hemen saatinde padişahın öldürüldüğü haberi duyuldu.

Dervişler birgün: "canımız et yemek ister" dediler. Şeyh "filân pazar günü yersiniz" dedi. O gün gelince yol kesicilerin kafileyi yağmaladığı haberi geldi. Aradan bir saat geçmişti ki, yol kesicilerden birisi şeyh için bir sığır getirdi. Şeyh, dervişlere: "kesip pişiriniz, yeyiniz; yalnız, başını bir kenara koyunuz" diye tenbih etti. Az sonra biri daha geldi ve bir yük buğday getirdi. Şeyh: "bunları öğütüp un ediniz ve ekmek pişiriniz" dedi. Şeyhin de-

dikleri aynen yerine getirildi. Sonra şeyh, dervişlere: "haydi yeyiniz!" dedi. Aralarında fukahadan bir cemaat da vardı. Sofraya davet olundularsa da gelip yemediler. Şeyh, dervişlere: "Siz onlara aldırmayınız, yemeye bakınız, onlar haram yemezler" dedi. Dervişler yeyip içtiler, karınları doydu. Bu sırada bir adam endişeli tavırlarla şeyhin huzuruna geldi ve: "dervişlere bir sığır adamıştım, ama üzülerek söyleyeyim ki, yol kesiciler alıp götürdüler" dedi. Şeyh: "başını görsen tanır mısın?" diye sordu ve kesilen sığırın kafasını gösterdi. Adam, onun adadığı sığırın başı olduğunu anladı. Az sonra bir adam daha gelip: "ey şeyh, dervişlere bir yük buğday adamıştım, ama soyguncular alıp götürdüler" diye üzüntüsünü beyan ediyordu ki, şeyh: "üzülme, senin adağın dervişlere ulaştı." dedi.

Bu vaziyeti gören fıkıhçılar dervişlere uymadıklarına pişman oldular. Şeyh Hazretleri 651/1253'te vefat etti.

EBÜ'l-HASAN eş-ŞÂZELÎ
(654/1256) (k.s.)

Adı, Ali b. Abdullah'tır. Neseb bakımından Şerîf'tir, Hz. Hasan neslindendir. İskenderiye'de otururdu. Orada onun hizmet ve sohbetine çok kişi katılmıştır. Allah'ın veli kullarının büyüklerinden ve meşayihin ileri gelenlerindendir.

Şöyle demiştir:

Seyahatte idim, bir gece bir tepe üzerinde konaklayıp yattım, etrafında yırtıcı hayvanlar sabaha kadar dönüp durdular. Hayatım boyunca o gece bulduğum üns gibi bir üns (gönül rahatlığını) hatırlamıyorum. Sabah olunca Hak Teâlâ'nın üns makamından bana bir nesne hasıl olduğu hatırımdan geçti. Derken bir dereye indim ki, pek çok keklik vardı, yine hayatım boyunca bu kadar çok kekliği bir arada gördüğümü hatırlamıyorum. Ayağımın sesini işitince birden ürktüler. Korkumdan hafakanlar bastı zannettim. Bu sırada gaybtan şöyle denildiğini işittim:

– Ey insan, dün gece yırtıcı hayvanlarla üns tutmuş idin, bugün ne oluyor ki, kekliklerin hafif uçmaya davranmasıyle korkuyorsun? Sen dün gece bizimle idin, şimdi ise kendi nefsinle başbaşasın.

643 Yine kendisi anlatıyor:

Bir kere seksen üç gün aç kalmıştım. Hatırıma: "sana bu amelinden dolayı nasip hasıl oldu" diye gelmişti ki, aniden mağaradan çı-

kan bir kadın gördüm. Gayet güzel yüzlü olup, yüzünün nuru güneş gibi parlıyordu ve şöyle konuşuyordu:

– Biz altı aydır ağzımıza yemek koymuyoruz da yine Hak Teâlâ'ya amel arzetmedik. Bir uğursuz, seksen gün aç kalmakla Hak Teâlâ'ya ameli ile nazlanıyor!

Yine Şeyh Ebü'l-Hasan el-Mağribî eş-Şazelî diyor ki:

Bir mağarada bulunuyordum. Ben bazı şeyler dedim ve bana cevap verildi:

– Allahım, ben ne zaman sana şükreden bir kul olurum?

– Kendinden daha çok nimet verilmiş kimse görmediğin zaman şükür borcunu eda etmiş olursun.

– Allahım! Peygambere, âlimlere, emîrlere nimetler verdin. Böyle iken ben nasıl kendimden daha çok nimet verilmiş kimse görmem?

– Eğer peygamberlere nimetler verilmeseydi sen doğru yolu bulamazdın, eğer âlimler olmasaydı sen kime uyardın? Eğer devlet başkanları olmasaydı sen güvenlik içinde olmazdın. Bunun hepsi aynı zamanda senin üzerine verilmiş nimetlerdir.

Şeyh diyor ki:

Bir yoldaşım vardı, bir mağarada onunla beraber kalıyorduk. Ve Hak Teâlâ'ya vüsûl yolunda idik. Kendi kendimize: "yarın bize fetih kapıları açılır" diye düşünüyorduk ki, ansızın heybetli bir kişinin içeri girdiğini gördük. Aramızda şu konuşma geçti:

– Sen kimsin?

– Ben Abdülmelik'in (melik olan Hakk'ın kuluyum).

Bu zâtın Allah'ın veli kullarından olduğunu anladık ve konuşmaya devam edip:

– Hâlin nedir? dedim.

– Ya senin hâlin nedir? dedi ve sözüne devam etti: "Yarın bana fetih nasib olacak, yarından sonra da bana kapılar açılacak!" diyen kişinin hâli nasıldır ki? Bu ne velâyettir, ne felâh! Ey nefs, niçin Hak Teâlâ'ya, ihlasla ve sâf olarak tapmazsın?

Bu zatın bize niçin gönderildiğini anladık. Tevbe eyleyip istiğfar getirdik. Nihayet Cenab-ı Hakk'a hâlis, sâf, has kulluğumuzun neticesinde bize fetih kapıları açıldı. Şeyh Hazretleri diyor ki:

Rasûlullah (s.a.v.)i rüyamda gördüm. Aramızda şu konuşma geçti:

– Ey Ali, elbisesini pislikten temizle ki, her nefeste Allah'ın yardım ve teyidi ile bahtiyar olasın!

– Ya Resûlellah, benim elbisem hangisidir?

– Hak Teâlâ sana beş hil'at giydirilmiştir: Muhabbet hil'ati, tevhid hil'ati, ma'rifet hil'ati, iman hil'ati, İslâm hil'ati. Allah Teâlâ'yı dost edinen kişiye her şey kolay olur. Hak Teâlâ'yı bilip anlayanın gözünde hiç bir şeyin kıymeti kalmaz. Allah Teâlâ'nın birliğine imaneden hiçbir şeyi ona ortak koşmaz. Allah Teâlâ'ya imaneden, her şeyden emîn olur. İslâmla nitelenen kişi ise Hak Teâlâ'ya isyan etmez. Hata etse istiğfar eyler ve özrü kabul olunur.

Şeyh Ebü'l-Hasan diyor ki:

– Bunlardan, Hak Teâlâ'nın "Elbiseni temiz tut" (Müddessir, 74/4) âyetinin mânâsını anladım.

644 Şeyh Şazelî'nin talebesi Şeyh Ebü'l-Abbas Mürsî demiştir ki:

Medine-i Münevvere'den Hz. Hamza (rd.a.)ın kabrini ziyaret için yola koyuldum. Yol boyunca bir kişi benimle birlikte yürüdü. Oraya ulaştığımızda türbenin kapısı bağlanmıştı. Rasûlullah (s.a.v.)in rûhâniyyeti bereketi eseri olarak açıldı. İçeri girdiğimizde ravzanın yakınında bir kişiyi dua ediyor gördüm. Arkadaşıma: "Bu kişi erenlerdendir ve bu zamanda dua müstecaptır" dedim. Arkadaşım kendisine, Cenab-ı Hak'tan günlük bir dinar vermesini istedi. Ben de şöyle dua ettim:

– Allahım, bana dünya belasından ve âhiret azabından âfiyet ver.

Oradan çıkıp Medine'ye yaklaştık. Yanımıza bir şahıs geldi ve bizimle ilgilendi. Arkadaşıma şöyle dedi:

– Ey himmeti düşük olan kişi, duanın kabul olacağı bir saat buldun da onu bir dinara harcadın. Niçin Ebü'l-Abbas gibi davranmadın? O, Hak Teâlâ'dan dünya ve ahiret âfiyetini istedi ve duası kabul olundu.

Şeyh Ebü'l-Hasan diyor ki:

Başlangıçta çölde, sahrada olmakla şehre gelip hayırlı âlimlerin sohbetine katılmak arasında tereddüt ediyordum. O sırada bana, "bu dağ başında bir veli vardır", diye tarif ettiler, ziyaret etmek istedim, akşama doğru ulaştım. Kendi kendime: "Geceleyin yanına girmeyeyim" dedim ve oturduğu mağaranın girişinde yattım. Bu esnada içeriden şu sözler geliyordu:

– Hey Allahım, kullarından niceleri halkı kendilerine müsahhar kılmanı isterler, müsahhar kılarsan neticeye razı olurlar.. Ben ise

senden, halkı bana karşı kötü huylu kılmanı ve benim kendisine sığınacak senden başka kimse bırakmamanı dilerim.

Bunu işittiğimde ben: "ey can, bak dinle! Bu şeyh hangi deryadan haber verir?" demekten kendimi alamadım.

Sabah oldu, huzuruna girip selâm verdim, heybetli ve vakûr halinden dopdolu oldum. Aramızda şu konuşma geçti:

– Ey Efendim, hâl nedir?

– Teslim ve rızadaki soğukluktan yani hoşluk ve rıza'dan Hak Teâlâ'ya şikâyet ederim, tıpkı senin tedbir ve ihtiyardaki sıcaklıktan şikâyet ettiğin gibi.

– Ben tedbir ve ihtiyarın sıcaklığını bilirim ve şimdi onun içindeyim. Teslim ve rıza soğukluğu nedir ve niçin sen ondan şikâyet ediyorsun?

– Korkarım ki, onun halâveti beni Hak Teâlâ ile meşgul etmekten alakor.

– Ey Efendim, işittiğime göre bu gece diyordun ki: "Hey Allahım, kullarından niceleri, halkını kendilerine müsahhar kılmanı isterer, müsahhar kılarsan kendilerine verdiklerine razı olurlar..."

645 Şeyh tebessüm ederek şöyle dedi:

– "Allahım! Bana mahlûkatı müsahhar kıl" yerine "Allahım, sen benim ol" desek zaneder misin ki; Allah, bir kulun olursa o kul başka bir şeye muhtaç olur? Bunun aksini düşünmek çirkin gönüllülüktür!

İmam Yafiî demiştir ki:

– Bazı meşayihten çok kere işitmişimdir ki: birisi dua ettiği zaman "Allah senin için olsun!" derdi. Bu kelime son derece muhtasar, fakat bütün istekleri için toplamaktadır. Zira Hak Teâlâ bir kimsenin olmuşsa onun bütün isteklerini verir. Ama Hak Teâlâ, kendisi için olanın olur. Yani bir kimse Hak Teâlâ'nın olursa Hak Teâlâ da onun olur. Nitekim Hz. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "bir kimse Allah için olursa, Allah da onun için olur."

Şeyh Ebü'l-Hasan demiştir ki:

– Biz Hak'la beraber olunca mahlûkattan hiçbirini görmeyiz. Beşeriyyet muktezasınca baksak bile havadaki ince toz (serab) gibi görünür, iyice incelesen bir şey bulamazsın!

Şeyh Ebü'l-Hasan şöyle diyor:

– Duadan aldığın nasib, hâcetinin karşılanmasından hasıl

olan ferahlık olmasın! Manevî perdeden kurtulmak istesen mahbubuna olan münacaatından haz duy!"

Yine şöyle demiştir:

– Her fakirde dört edep bulunmalı; kendisinde bunlar bulunmayan bir derviş toprakla eşittir! Küçüklere merhamet, büyüklere hürmet, nefsten insaf istemek ama ona karşı insaflı olmamaktır.

654/1256 yılında Mekke-i Mübarekeye teveccüh ettiklerinde bir sahrada su başına varmışlardı, suyu tuzlu idi. Orada vefat etti ve defnolundu. Vücudunun bereketi eseri olarak o kırın suyu tatlı oldu.

YÂSİN el-MAĞRİBİ el-HÂCCÂM el-ESVED (k.s.)

Velâyet erbabından ve keramet ashabındandı. Ancak hacamatçılığı onu gizlemişti. İmam Nevevî (kd.s.) onun müridlerinden olup ziyaretine gider, sohbet ve hizmetinde bulunurdu. Ona nisbeti "iradet makamı nisbeti" idi. Şeyh ne işaret etse aynen yapardı. Birgün ona:

– "Yanındaki emanet kitapları sahiplerine ver, memleketine git, aileni ziyaret et." dedi.

İmam Nevevî buna uyarak memleketine vardı, aile fertleriyle görüştü ve hastalandıktan sonra öldü.

Şeyh Yâsin (kd.s.) 687 Rebiülevvelinde/1288 Nisanında vefat etti. Bu sırada seksen yaşındaydı. İmam Nevevî ise 676 Recebinde/1277 Kasımında dünyadan göçtü.

AFİFÜDDİN TELEMSÂNÎ (k.s.)

Adı Süleyman b. Ali'dir. Sofu geçinen bazı fakihler onu zındık ve mülhid olmakla itham etmişlerdi. Bu hususta denilir ki: Bir kere ona: "Sen nusayrî misin?" denildikte: "Nusayri benden bir parçadır." dedi. Sûfiler zümresinin ıstılahlarına vâkıf olanlara malum olduğu üzere onların makamlarından biri cem'dir. Bu makamın sahibi varlığın bütün parçalarını kendisinin kısımları ve ayrıntıları olarak görür, her şeyi kendinde temaşa eder. Nitekim bu husus: "İyi kötü her şey dervişin bir parçasıdır." sözüyle anlatılmıştır. Şeyhin şu mısraları da buna işaret eder:

Her hakikatın tavrında benim bir yolum var,
Her mertede ve zevkte bir yol tutarım.
Çevremdeki felekler benimle döner
Felekleri kuşatan dairler benimle hareket eder.

Mümkündür ki "nusayrî benden bir parçadır." sözüyle hakikat veya taklid yoluyla bu hususu kastetmiş ola.

Heratlı Şeyhülislâm Ebû İsmail Abdullah Ensârî'nin *Menâzilü's-sâirîn*'i üzerine güzel bir şerh yazmıştır. Bir kimse sûfiler zümresinin meşrebinden az çok bir nasib almışsa bilir ki onun bu eserde söz konusu edilen fikirleri çoğunlukla ilim ve irfan temeline dayanır, zevk ve vicdanın hususiyetlerinden kaynaklanır. Aynı şekilde onun bir de Divan'ı var. Mükemel derecede latif ve tatlıdır. Onu inceleyenler bilirler ki bulanık bir pınardan asla böyle tatlı ve berrak su akmaz, pis bir ağaç hiçbir şekilde böyle hoş ve nefis bir meyve vermez.

Menâzilü's-sâirîn'de rıza makamının üçüncü derecesini açıklarken der ki: Yüce Allah'a hamd olsun ki bu makamın zevkini aldım, üç noktada onunla birlikte oldum. Birincisi Frenkler (Allah onları kahretsin) az kalsın beni katl edeceklerdi. Kalbime baktım, hayatla ölüm arasında fark görmediğini hissettim. Kalbim o kadar kuvvetli bir sevginin tesiri altında idi ki her durumda Allah'ın hükmüne razı olmuştu. İkincisi bir kere az kaldı denizde boğulacaktım. Kalbim Allah'ın hükmüne öylesine rıza göstermişti ki hayat ile memat arasında fark görmüyordu. Üçüncüsü. Bana demişlerdi ki: Sufilerin yolundan sakın, çünkü bu yolda ayağın kayacağı birçok yer var. Bu durumda kalbime baktım. Rabbim karşısında onu sıhhatli bir rıza hali üzere gördüm ve dedim ki: Bu ikbalden yüz mü çevireceğim, Allah'a olan sevgim bu kadar sağlıklı iken dalaletten mi korkacağım. Bunun üzerine gözlerim yaşla doldu, hudu ve huşunun neşesini bulup varlığımda yürüdüm. Bu esnada, öyle bir vecd hali geçirdim ki duyarlığımı kaybettikten başka az kaldı canım çıkacaktı. Bu hal geçtikten sonra şu mısraları söyledim:

Dizginim sevgilimin elinde
Mecburen istediği yere gidiyorum
Ya gönüllü olarak halis aşka
Ya da dalalete,

O beni sevince ben onu neden sevmeyeyim?
Her halukârda ben onun kuluyum.

Şu şiir de onundur:

Benliğini kendimde gördüm, baktım hem bir hem
Çok (birçok) sıfatları ve isimleri olan bir tek zât
Çokluğumuzu bırakıp biz kendimizi aynen sende gördük,
Gören ve görülen orada bir oldu.

(Not: Afifuddin Telemsâni bahsi Câmî tarafından kayd edilmiş, ama Lâmiî tarafından esere alınmamıştır).

EBÛ ABBAS MÜRSÎ (k.s.)

Ebü'l-Hasan Şâzelî'nin talebesidir. Yüksek makamların ve parlak kerametlerin sahibi idi.

646 Birgün bir şahıs onu ziyarete çağırmıştı, denemek için önüne şüpheli bir yemek getirdi. Bu sırada şeyh dedi ki:

– Hâris-i Muhâsibî'nin parmağında bir damar vardı ki, şüpheli bir yemeğe elini uzatsa o damar harekete geçer ve engel olurdu. Ben de ise o damardan altmış tane vardır ki, şüpheli yemeği hissedince derhal harekete geçer.

Bunun üzerine yemek sahibi istiğfar edip özür beyan eyledi.

İmam Yâfiî duyduğu bir haberi şöyle naklediyor: Sultanlardan biri meşayihten birini imtihan için önüne yemek koydu. Kapılardan bazılarında normal kesilmiş hayvan eti, bazılarında da yenmesi meşru olmayan murdar hayvan eti vardı. Şeyh, dervişlerinin arasında gezindi ve "bugün ziyafet sahibi benim" diyerek hangi kaplarda meşru şekilde kesilmiş hayvan eti varsa onları dervişlerin önüne yemek için uzattı, meşru olmayan murdar hayvan etlerinin bulunduğu tabakları da yenilmemesi için birer birer geri çekti. Sonra da padişahın görevlilerine dönüp dedi ki:

– "İyi iyiler, kötü kötüler içindir." (Nûr, 24/26).

Orada hazır olan ve şeyhin yaptıklarına tanık olan padişah böyle bir denemeye başvurduğu için istiğfar etti.

Hikâye olunur ki;

Mağrib'te Melik Ya'kub adlı biri vardı, mü'minlerin emiri idi, ülkenin yönetimine el koymak gayesiyle kardeşini öldürmüştü. Son-

ra yaptığından pişman oldu, tevbe etti ve tevbesinde samimi oldu, iç dünyasında tasavvuf erbabına mahsus vakıalar başgösterdi ve teslim olmak için bir şeyh aramaya başladı, ona Şeyh Ebû Medyen (rd.a.)ı tavsiye ettiler. Şeyhi, huzuruna davet etti. Şeyh de davete icabet etti. "Ulü'l-emr'in buyruğunu tutmak gerek, ama herhalde ona ulaşamıyacağım. Benim Telemsan'a gitmem buyrulmuştur. Telemsan Mağrib"te bir şehirdir." dedi. Şeyh o gün Bicaye'de idi, Telemsan'a vardı ve Ya'kub'un elçilerine:

– Benim selâmımı hükümdarınıza söyleyin ve senin şifan, Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî'nin elindedir deyiniz." dedi.

Şeyh Ebû Medyen (rd.a.) Telemsan'da vefat etti. Elçiler gelip Ya'kub'a Şeyhin vasiyetini söylediler. Bunun üzerine Melik Ya'kub, Şeyh Ebü'l-Abbas'ı davet etti. O dahi Hz. Hak'tan Ya'kub'la bir araya gelmeye memur oldu. Bir araya geldikleri gün Ya'kub bir piliç kesilmesini, birinin de boğazının sıkılmasını tenbih etti. Hizmetçiler öyle yaptılar ve ayrı ayrı pişirdiler. Şeyhin önüne getirdiler. Şeyh, hizmetçiye:

– "Bunun biri murdardır, yemek caiz değildir; kaldır, götür onu!" dedi ve meşru şekilde kesilmiş olanı yemeye koyuldu.

Bunun üzerine Melik Ya'kub, ülkenin idaresini oğluna bırakarak kendisini tümüyle şeyhe teslim etti; Şeyh Ebû Medyen'in nefesinin bereketi ve Şeyh Ebü'l-Abbas'ın hüsn-i terbiyesinin neticesinde fetihler buldu, velâyet mertebesine ulaştı.

Bir sene yağmursuzluktan kıtlık başgösterdi. Şeyh Ebü'l-Abbas, Ya'kub'la beraber kıra gittiler. Şeyh, Ya'kub'a:

647 – "Namaz kıl ve müslümanlar için Allah'tan yağmur iste!" dedi. Ya'kub ise:

– "Bu işe sen daha lâyıksın" diyecek oldu ama, şeyh:

– "Sen bunu yapmaya memursun" deyince; Ya'kub kalkıp namaz kıldı, dua yaptı. Derhal icabet eseri ortaya çıktı, yağmur yağdı.

SA'D-i HADDÂD ve MÜRİDİ ŞEH CEVHER (k.s.)

Şeyh Cevher vaktiyle bir adamın kölesiydi, âzâdolundu. Aden pazarında alışveriş yapıyordu, derviş meclislerinde hazır bulu-

nuyordu; itikadı sağlam, ihlâs sahibi bir kimse idi ve ümmi idi.

Büyük Şeyh Sa'd Haddad'ın da o sırada ölümü yaklaşmıştı, vaziyetinden bu anlaşılıyordu. Dervişler:

– "Senden sonra dergâhta şeyh kim olacaktır?" diye sordular. Şeyh Sa'd bunlara şöyle cevap verdi:

– Ben öldükten üç gün sonra dervişler bir yerde toplansınlar, benden sonra şeyh kim olacaksa bir yeşil kuş gelip onun başına konar.

Şeyh öldükten sonra üçüncü gün oldu, dervişler bir araya geldiler, Kur'an tilâveti ve zikirden sonra şeyhin verdiği haberin gerçekleşmesini beklemeye koyuldular. Aniden bir yeşil kuş göründü, süzülüp yakınlarında bir yere kondu. Dervişlerin ileri gelenlerinden her biri "acaba hangimizin başına konacak?" diye merak ediyorlardı, aynı zamanda ümitleniyorlardı. Bir süre sonra kuş yerinden kalktı ve Cevher'in başına kondu Dervişlerden hiç biri kuşun, onun başına konacağını gönüllerinden geçirmiyorlardı.

Dervişler şeyhin zaviyesine götürüp posta oturtmak üzere Cevher'in yanına geldiklerinde o ağlıyor ve şöyle diyordu:

– Ben pazarcı ümmi bir kimseyim, fakr tarikini ve dervişlerin usullerini bilmem, bu konuda selahiyetim yoktur. Ayrıca zimmetimde bazı kimselerin hakkı vardır, benim alışverişim onlarladır.

Dervişler:

– "Bu gökten gelen bir emirdir, bu görevden kurtulmaya çare yoktur. Ne gerekirse Hak Teâlâ sana öğretir ve seni yardımıyle teyid eder" dediler. Bunun üzerine Cevher:

– "Bana bir süre mühlet veriniz ve müslümanların, zimmetimde bulunan haklarını ödeyeyim." dedi.

Ve pazara gitti, herkesin hakkını ödedi. Sonra Şeyhin zaviyesine geldi ve dervişlerle gereken sohbeti başlattı, adı gibi cevher oldu. Onun faziletlerine ve olgunluğuna dair uzun hatıralar naklolunur.

Kerim olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim, tesbih ederim. "Bu Allah'ın lutf-u inayetidir, fazl-u ihsanıdır ki, dilediğine verir. Allah çok büyük ihsan sahibidir." (Hadid, 57/21).

AHMED b. el-CA'D ve ŞEYH SAÎD (k.s.)

İmam Yafiî şöyle diyor: Yemen beldelerinde iki şeyh vardı: biri, büyük şeyh, ârif-i billâh Şeyh Ahmed b. el-Ca'd diğeri de Şeyh Saîd

olup her birinin talebeleri ve sohbetine katılan cemaatı vardı.

648 Birgün Şeyh Ahmed, sohbetinde bulunanlarla geçmiş azizlerden bazılarının ziyaretine niyet etti, bunun için Şeyh Said'e uğradı, bunu o da uygun buldu. Bir süre gittiler; Şeyh Said pişman olup geri döndü. Şeyh Ahmed ise yola devam ile ziyaretini yaptı ve sonra geri döndü. Birkaç gün sonra Şeyh Said de sohbetinde bulunanlarla beraber ziyarete gitti. Dönüşte Şeyh Ahmed'le karşılaştılar. Aralarında şöyle bir konuşma geçti:

– O gün onlara uymadığın için dervişlerin senin üzerinde hakları vardır.

– Benim üzerimde hiç kimsenin hakkı yoktur.

– Kalk, insaf eyle.

– Bizi kaldıranı biz oturturuz, yürümeye güç yetiremez olur.

– Bizi oturtanı mübtela eyleriz. Bu iki büyük zat birbirinin sözü ile musibete giriftar oldular. Şeyh Ahmed kötürüm oldu, ölünceye kadar yürüyemdi. Şeyh Said de ölünceye kadar dert çekti, başını dertten kaldıramadı.

İmam Yâfiî (kd.s.) diyor ki: Dervişlerin ahvali keskin kılıçlardan daha keskindir. Sohbet ehlinin ahvali eşit olunca halleri birbirine sirayet eder. Eşit olmazsa kuvvetlinin hali zayıfa geçer, bazan da önce davranan sonrakine tesir eyler. "Bu, olayın bize görünen kısmıdır, işin iç yüzünü Allah bilir."

NECMÜDDİN ISFAHÂNÎ (k.s.)

Ebü'l-Abbas Mursî'nin talebesidir. Çok yıllar Mekke'de kaldı, sayılamıyacak kadar çok keramet ve menkıbesi vardır.

Yemen âlimlerinden birisi demiştir ki:

Babamı hasta vaziyette bırakıp Hacca gitmiştim. Mekke'ye vardım ve hacceyledim, babamı rahatsız vaziyette bırakmış olmam zihnimi meşgul ediyordu, huzur bulamıyordum. Şeyh Necmüddin'e:

– "Ne olur, mükâşefe ile babamın haline muttali olsanız da şu anda nasıldır, bilgi verseniz ben de huzursuzluktan kurtulsam!" dedim.

Şeyh o anda nazar edip şöyle dedi:

– Baban şu anda hastalıktan kurtulmuş, divanın üzerinde oturuyor, elinde misvak var, kitaplarını da etrafına koymuş! Üzerin-

de şöyle bir elbise bulunuyor.

Şeyh, diğer niteliklerini de birer birer saydı, halbuki hayatında babamı hiç görmemişti.

Birgün Allah'ın veli kullarından birinin cenazesiyle mezarlığa kadar gitmişti. Fukahanın ileri gelenlerinden biri telkin için onun kabri üzerine oturunca Şeyh Necmüddin güldü. Talebelerinden birisi gülüşünün sebebini sorduğunda şu cevabı verdi:

649 – Telkin sahibi telkin başlayınca kabirde yatan: "Ölünün diriye telkin vermesine hiç taaccüp etmez misin?" diyordu.

Şeyh Necmüddin'e:

– "Hiç hatun alır mısın?" diye sorduklarında o:

– "Hiç hatun istemem ve hatunların pişirdiği yemeği de yemem" cevabını vermiş!

Şeyh Necmüddin'in şeyhi, bilad-i Acem'de ona: "Hemen Mısır'a git ve Kutub ile konuş" dedi. O da Kutb'u aramak üzere yola koyuldu. Yolda haramîler onu yakalayıp casus diye bağladılar ve hapsettiler. Kendisi bundan sonrasını şöyle anlatır:

– Aniden doğanın avı üzerine indiği gibi bir pîrin bana doğru indiğini gördüm. Benim bağlarımı çözdü ve: "Ey Allah'ın kulu, aradığın kişi benim" dedi. Gide gide Mısır'a vardım. Doğrusu aradığım kişinin nerede oturduğunu bilmiyordum.

Birgün "Şeyh Ebü'l-Abbas Mursî gelmiş" diye duyuldu. Dervişlerden bir cemaat "haydi davranın, varıp huzuruna selâm verelim" dediler. Bu, benim dikkatimi çekti. Huzura vardık. İçimden bir his" o kişinin benim bağlarımı çözen pîr olduğunu" söylüyordu ve bunu artık anlamıştım. O da diğerlerine farkettirmeden bana küçük bir alâmet gösterdi. Ve ben iyice kanaat getirdim ki, Kutb'un huzurundaydım. Dünyadan göçünceye kadar onun sohbet ve hizmetinden ayrılmadım.

Onun ölümünden sonra Şeyh Necmüddin Mekke'ye mütevecciben hareket etti. Yol boyunca Şeyh Ebü'l-Abbas Mursî'nin şeyhi Şeyh Ebü'l-Hasan Şazelî'nin kabrine uğradı. Kabrinde onunla konuştu ve ona: "Mekke'ye git, orada otur" diyordu. Mekke'ye varıp Harem-i Şerife yaklaştığında hâtiften: "beldelerin en hayırlısına gelmiş bulunuyorsun, ancak buranın ahalisi şerli insanlardır" diye bir ses gelmişti.

Mekke'ye yerleşti ve 721/1321 tarihinde vefat etti. Onu Fudayl b. Iyaz'ın kabrinin yakınında bir yere defnettiler. Zahirde Mekke'de

oturduğu vakitlerde onu dışarıda Arafat'tan ötelerde görmüşler. Ama bu hâlin iç yüzünü bâtın uleması bilir Yani bâtın uleması onun, başka yerlerde de bulunduğunu biliyordu.

Allah'ın veli kullarından biri diyor ki:

– Rasûlullah (s.a.v.)in ziyaretinden Mekke'ye dönüyordum. İçimden: "Şeyh Necmüddin, Mekke'den Medine'ye hiç gitmedi ve Rasûlullah'ı ziyaret etmedi" diye geçiriyordum. Ancak bunu doğrulamak da istemiyor ve bâtın tarikiyle itiraz ediyordum. Bu sırada ansızın başımı yukarı kaldırdığımda Şeyh Necmüddin'i gökyüzünde Medine'ye doğru giderken gördüm. Bana "Ya Muhammed!" diye seslendi ve benimle konuştu.

Birgün sohbetinde bulunanlardan bazıları ona:

– "Halk sizin, Rasûlullah'ın kabrini ziyarete gitmediğinizi iddia ediyor, ne dersiniz?" dediler. Şeyh şöyle cevap verdi:

650 – Benim ziyaretimi iki türlü insan inkâr ediyor. Biri müteşerri' (ehl-i şeriat), diğeri de ehl-i tahkîk. Zahir ulemasına de ki: "Efendi Hazretlerinin izni olmaksızın, kölenin izinsiz sefere çıkması doğru mudur?" Ehl-i tahkike de ki: "Her an senin yanında olan ve senin de kendisinin huzurunda bulunduğun bir kimseyi aramak için sefer eder misin?" Horasan büyüklerinden biri naklediyor:

703/1303 yılında Harem-i Şerif'i -Allah şerefini artırsın!- ziyaretle müşerref oldum. O zaman Harem'in şeyhi, Şeyh Necmüddin Isfahânî idi, hizmetine eriştim. Birgün bana "Ümmetimin âbdâlları kırk kişidir; 12'si Irak'ta, 28'i de Şam'dadır" hadisini biliyor musun? diye sordu. Ben:

– "Evet ama bu taifenin niçin sadece Irak ve Şam'da gösterildiğini yorumlayamıyorum" dedim. O buna şöyle cevap verdi:

– Rasûlullah (s.a.v.) bütün dünyayı ikiye ayırmıştı. Doğu Irak'tan; batı, Şam'dan sayılmıştır. Ancak meselâ: Irak ve onun dışında Horasan, Hindistan, Türkistan ve öteki doğu ülkeleri ve Hadisin işaret ettiği mana itibariyle Irak'a dahildir. Şam'ın ötesindeki Mısır ve Mağrib gibi bölgeler de Şam'a dahildir.

Bu kıssayı anlatan şöyle kaydetmiştir:

– "O sırada Hoca Kutbüddin Yahya Cami' hakkında sormak hatırımdan geçti. Ben sormadan o dedi ki:

– Hoca Kutbüddin Yahya, Irak'ta olan onikilerdendir.

KUTBÜDDİN YAHYA NİSABURÎ (740/1339) (k.s.)

Künyesi Ebü'l-Fazl olup aslen Cam'lıdır, doğum yeri ise Nisabur'dur. Zâhir ilimlerini elde etmiş, bâtın halleriyle maruf ve mevsuf bir zat idi. Şeyh Rükneddin Alâüddevle, Şeyh Sadreddin Erdebîlî ve Şeyh Şerefüddin Dergüzînî sohbetine erişmiştir ve yedi defa haccetmiştir.

Birgün kendi davar sürüsünün bulunduğu kıra gitmişti. Oraya varınca kalbine Ka'be'ye gitmek ve haccetmek arzusu geldi ve sohbetinde bulunanlara bir mektup yazarak Mekke'ye doğru yola koyuldu. Dervişlere bıraktığı bir pusulada şöyle diyordu:

– O bugün rahatlamak ve neşelenmek niyetiyle bir tâife ile sahra ve çöl tarafına geçip gitti. (Rubaî): *"Dostumla bahçede dolaşıyordum. Farkında olmadan gözüm güle ilişti; gönlümü kapan sevgili beni yererek: utan utan dedi, benim gül yanağım burada, sen ise güle bakmaktasın. Birden Allah'ın kıskançlığı Lâ ted'û maallah: (Şuara, 26/213) pususundan dışarı fırladı ve cezbetün min cezebati'l-Hakk: (Hak'tan gelen cezbe) kemendini, imtihan geçiren zatın boynuna geçirdi.*

"Gönüllü olarak gelmezse çeke çeke getirirler." Ülkesinden gitmedi, *bir daha görünmedi. Tefekkürü terk etti. Sahra tarafından gelen "Veezzin finnasi bi'l-Hacci ye'tûke ricalen" (el-Hac, 22/27). işareti üzere Hane-i Muazzama-i Mualla cihetine gitti.*

"Kemend sahibinin peşinden gitmezse biçare ceylan boyundan esir edilir." Selam hidayet üzere olanlara.

651 740 Cemaziyelâhir/1339 Aralık ayı perşembe gecesi vefat etti. Kabri, Herat'ta Firuzabad Kapısı dışındadır.

EBÛ MUHAMMED el-MERCÂNÎ el-MAĞRİBÎ (k.s.)

Meşayihin ulularından ve sûfilerin büyüklerindendir. Kendisine ilâhî ilim ve Rabbânî marifet kapıları açılmıştı.

Ona dediler ki:

Filân, senin hakkında: "bir zaman Şeyh söz söylerken nurdan bir sütunun Şeyhin ağzına dayanmış olduğunu gördüm. Şeyh susunca o, nurdan sütun kesilmişti" diyor deyince Şeyh tebessüm ederek dedi ki:

– O, işin iç yüzünü bilememiş. Ben susunca nurdan sütun kaybolmuş değil, nurdan sütun kesilince ben sustum. Zira gökten inen nûr benim konuşmamdan hasıl olmuyordu, o; Allah'ın bir yardımıydı.

Yani demek oluyor ki, Allah'ın yardımı eseri olan gökten inen nurlu sütun kaybolunca Şeyh de susmuştu.

699/1300'de Tunus'ta vefat etti.

EBÛ ABDULLAH (707/1307) (k.s.)

İbnü'l-Mutearrif el-Endülüsî diye tanınır.

Mekke'de mücavir olup Harem-i Şerif'te zikr-u ibadetle günlerini geçirir olmuştu. Her gece ve gündüz elli kere tavaf etmeyi vird haline getirmişti. Her bir tavaf yedi şavttan oluşuyordu. 707/1307 yılında dünyadan göçmüştür; Mekke Emiri kendisine içtenlikle bağlı olduğu ve saygı beslediği için onun tabutunu omuzunda taşımıştı.

İmam Yafiî diyor ki:

Şeyh Ebû Muhammed Bekrî Mağribî (kd.s.)nin sohbet arkadaşlarından biri vefat edince Şeyh Necmüddin Isfahânî "Hicaz'da bir fakir öldü" dedi ve ağladı. Şeyh Ebû Muhammed, Hz. Peygamber (s.a.v.)in kabrini ziyarete yönelmişti. Şeyh Ebû Abdullah el-Mutarrif ile veda etmeye geldi. Şeyh Ebû Abdullah:

– "Duyuyorum ki, filân menzilde su yok imiş; zannederim susuzluk çeker, hararetten yanarsınız, ama müsterih olunuz, inşaallah yağmur yağacak ve su bulacaksınız." diye hatırlattı.

Biz yolcu olarak dört kişi idik. O menzile ulaştığımızda dediği gibi su yoktu. Aksine konakladığımızda hava çok sıcaktı ve susuzluk galebe çalmıştı. Bizim de çok az suyumuz kalmıştı. İçimizden biri kalan miktarı içmek istedi. Ebû Muhammed: "sakın içme, şayet içersen ölürsün, boğazını ıslatman kâfidir." dedi.

Bu şekilde susuzluktan ve sıcaktan çok sıkıntı çektik. Neredeyse helâk olacaktı. Bu sırada Şeyh Ebû Muhammed:

652 – "Şeyh Ebû Abdullah b. Mutearrif ne demişti hatırlıyor musunuz? Yağmur yağar, suya kavuşursunuz, demişti. Müjdeler olsun, yağmur yağacaktır" dedi.

Aniden bir parça bulutun bir taraftan çıkarak göğe yükseldiğini ve başımızın hizasına geldiğini gördük. Nihayet yağmur

yağdı, yanımızdan seller aktı, kana kana su içtik, abdest aldık, kaplarımıza yedek su doldurduk ve yola koyulduk. Birkaç adım gittikten sonra gördük ki, gittiğimiz yollarda hiç yağmur izi yoktu, ortalık kupkuru idi.

SÜLEYMAN TÜRKMENİ MÜVELLEH (k.s.)

Şam'da bulunuyordu; sırtına köhne aba giyer, yerinden az kalkar ve az konuşurdu. Zâhir ulemasından bazısı, büyüklüğü ve heybeti karşısında diz çökmüşlerdi.

Derler ki:

Ramazan'da oruç tutmazdı, namaz kılmazdı, ama muğayyebata ıttılaı vardı ve onlardan haber verirdi.

İmam Yafiî der ki:

Onun bu fi'linin ve davranışının; hal ve durumunu örtmek, gizlemek kabilinden olma ihtimali vardır. O, namazını kıldığında onu kimse göremiyordu ve ağzından bir şeyi midesine indirmiyordu fakat insanlar bunu farkedemiyorlardı. Bu taife arasında bunun benzeri örneklere çok rastlanmıştır. Nitekim Kâdîbü'l-Ban el-Mevsılî'den, Şeyh Reyhan'dan ve daha başkalarından buna benzer haller görülmüştür.

Şeyh Süleyman (kd.s.) 714/1314 yılında vefat etmiştir.

ALİ KÜRDÎ (k.s.)

Akıllı delilerdendir. Kendisinden çeşitli kerametler ve harikulâ-de hallerin çıktığı görülmüştür.

Şamlılar aşağı-yukarı bütünüyle ona bağlanmışlardı, mürid olmuşlardı. Şeyh Ali, hâkimin mahkûma hükmetmesindeki gibi onlara hükmediyordu ve onun hükmüne boyun eğiyorlardı.

Birgün Şam'ın ileri gelenlerinden birine: "bir davet ve tören tertip eyle" dedi. Adam hemen bir davet verdi; güzel konuşan hatipleri, meşhur dervişleri çağırdı. Misafirler toplandıktan sonra Şeyh Ali geldi, kenarda şeker kalıplarını gördü, ev sahibine "bu şekerleri havuza koy" dedi. Adam hepsini havuza attı. Dervişler şerbet içtiler, gün ağarıncaya kadar sema ettiler, sonra yemek yediler ve dönüp gittiler. Şeyh Ali ev sahibine:

– "Şekerleri havuzdan çıkar" dedi.

Şaşıran ev sahibi havuzdan şeker kalıplarını birer birer çıkardı, hiç erimemişlerdi ve ilk şekliyle duruyorlardı. Halbuki sabaha kadar onların tadlandırdığı şerbet içilmişti.

Şeyh Ali ev sahibine:

– "Sen dışarı çık, kapıyı üstümden kilitle ve yanıma üç gün sonra gel" diye tenbih etti.

Adam buna uydu, kapıyı kilitledi ve çıkıp gitti. Aradan iki gün geçince Şeyh Ali ile yolda karşılaştı, selâmlaştılar.

653 Ev sahibi şeyhi dışarıda görünce hemen evine koştu, evinin kapısını nasıl kilitlediyse öylece buldu. Kilidini açtı, evin egirdi. Bir de ne görsün? Evin döşemeleri kazılmış vaziyetteydi. Koşarak Şeyh Ali'ye vardı ve: "evinin döşemelerini niçin kazdığını" sordu. Şeyh Ali buna şöyle cevap verdi:

– Sen hem salih bir kişi olacaksın hem de dervişlere haram mermerler üzerinde ziyafet vereceksin! Bu doğru değildir!

Ev sahibi:

– "Ey Efendim, bu mermerler bana babamdan kalmıştır" dediyse de Şeyh daha fazla dinlemedi, çekip giti.

Adam Şeyh'in ehl-i keşif bir zât olduğunu biliyordu. Bu sebeple mermerler konusunda söyledikleri onu kara kara düşündürüyordu. Nihayet bir zamanlar döşemeleri tamir için zemini kazdırıp mermerleri yeniden döşettiğini hatırladı ve bunu yaptırdığı ustayı arayıp bularak meseleyi ondan soruşturdu. Usta, neticede adamın mermerlerini satıp yerine camiin mermerlerini alarak döşediğini itiraf etti.

Bir zaman Şeyh Şihabüddin Sühreverdî bir maksatla Şam'a geldiğinde meclisindekilere "Şeyh Ali'nin ziyaretine gidelim!" demişti. Dinleyenler:

– "O, namaz kılmayan ve çoğu zaman avret yerlerini açık tutan biridir!" diye cevap vermişlerdi.

Şeyh Şihabüddin ise:

– "Onu göreceğiz!" diyerek ziyarete kararlı olduğunu ifade etti.

Nihayet evine doğru yürümüşlerdi, Şeyh Ali onların yaklaştığını görünce aşağı inmiş ve daha da yaklaştıklarında avret yerlerini açarak oturmuştu. Şeyh:

– "Bu davranışın, bizi seni ziyaret ve seninle sohbet isteğimiz-

den vazgeçirmez!" deyince nihayet selâmlaşıp oturdular. Bu sırada yük taşıyan iki kişi geldi, yanlarında bolca yiyecek vardı. "Şeyh'e ikram ediniz, misafirimizdir" dedi. Şeyh Şihabüddin "Bismillâh, bugün senin ziyafetindir" diyerek yemeye başladı ve Şeyh Ali'ye değer verip onu büyüklerden saydı.

Şeyh Ali Kürdî önceleri Cami' Mescidi'nde bulunurdu. Birgün şehre Yakut adlı bir meczup geldi, Şeyh Ali şehirden çıkıp gitti, ölünceye kadar da bir daha dönmedi ve o gittikten sonra Yakut, şehirde hakim idi.

MÜFERRİH (Müferric) (k.s.)

Mısır'ın Saîdî kabilesindendir. Kıymetli ve değerli bir kişiydi. Aslında bir Habeşî köle idi. Kendisine bir cezbe kuvvetinin erişmesi neticesinde altı ay yemek yemedi, su içmedi, herkes onu deli-divane olmuş zannettiler, vurup dövdülerse de fayda vermedi. Zincire vurdular fakat çözülmüş olduğunu farkettiler. Bu kerametlerin ondan çıktığına tanık olan ahali nice kuş eti kızartıp huzuruna getirdiler. Kuşlara: "Uçunuz!" deyince Allah'ın izniyle uçmaya başladılar.

654 Sohbetine katılanlardan biri onu arefe günü Arafat'ta gördü, aynı gün bir başkası da evinde gördü ve yanında bulundu. Ayrı ayrı mekânlarda aynı gün şeyhi görüp yanında bulunanlar sonra karşılaştıklarında gördüklerini naklederler. Bu esnada aralarında anlaşmazlık çıkar. Biri, o gün Arafat'ta idiğine, diğeri de evinde bulunduğuna talak üzerine (ailelerinin nikâhı üzerine) yemin edip and içerler. Birbirleriyle hasımlaşarak Şeyh Müferrih'in huzuruna gelirler, aralarında geçen tartışmaları anlatırlar. İkisini de dinleyen Şeyh:

– "İkiniz de doğru söylüyorsunuz, ikinizin de karısı boş olmaz!" der.

Büyüklerden biri anlatır:

– Her birinin "doğru söylüyorum, benim dediğim doğrudur" iddiası diğerinin sözünün asılsız olmasını gerektirdiği halde nasıl olur da ikisi birden doğru söylemiş olur?" tarzında bir soruyu Şeyh Müferrih'e sordum.

Şeyh, o sırada mecliste bulunanlara bu konuda fikirlerini açıklamaları için işaret etti. Orada bulunanlardan her biri bir yorum getirmeye çalıştıysa da tatmin edici bir izah tarzı ortaya konulamamıştı. O sırada sorduğum sorunun cevabı benim içime doğmuştu. Şeyh

bana işaretle: "bunu sen yorumla" dedi, bunun üzerine şöyle dedim:

– Velayet mertebesine erişen ve ruhaniyeti bir suretle şekillenmeye güç yetirmek anlamında iktidar sahibi kılınan bir veli, aynı anda fakat ayrı yerlerde ve ayrı suretlerde görülebilir. O suretlerden biriyle onu Arafat'ta gördüğünü söyleyen de evinde gördüğünü söyleyen de doğru söylemiştir. Ve hiç biri gördüğünün doğruluğuna dair yaptığı yeminde yalancı sayılmaz!

Şeyh Müferrih:

– "Senin yaptığın yorum isabetlidir" dedi.

Allah ondan razı olsun ve kendisi vesilesiyle bize faide ihsan eylesin!

EBÜ ABBAS DEMENHÛRÎ (k.s.)

Demenhur, Mısır'da bir yerdir.

Tüccarlardan biri demiştir ki:

Seferde, idim, bir yük hayvanım vardı. Bütün kumaşlarım onun üzerinde yüklüydü. Mısır'a girip halkın arasında karışınca kayboldu. ne kadar aradımsa da bir türlü bulamadım. Bazı dostlarım: "Şeyh Ebü'l-Abbas Demenhûrî'nin huzuruna git ki, senin için dua eylesin!" diye tavsiyede bulundular. Bunun üzerine Şeyh'in huzuruna varıp selâm verdim, durumu anlattım, hiç kulak vermedi; öte yandan "bize konuklar gelmiştir ve bu kadar un, bu kadar et gerektir" diye sayıyor ve ihtiyaç gösteriyordu.

Dışarı çıktım ve kendi kendime:

– "Vallahi artık bir daha bu adamın yanına gelmem, bu dervişler kendi ihtiyaçlarından başkasını görmüyorlar" dedim.

Bu düşüncelerle yolda yürümekte iken alacaklı olduğum biri
655 ile karşılaştım ve onu yakalıyarak: "alacağımı verinceye kadar seni salıvermem" dedim. Adam altmış akçe verdi, onu salıverdim ve bu paraları nereye harcıyacağımı tasarlamaya koyuldum. Aklıma iki yol geliyordu: Birisi bu paraları iyi bir işe yatırarak kaybolan kumaşlarımın karşılığını kazanmak, diğeri nasıl olsa kumaşlar elden gitti, bunları da Allah yolunda harcamak!

İkinci şıkkı tercih ederek şeyhin, konuklar için ihtiyaç gösterdiği et ve un gibi maddeleri satın aldım, bir akçe arttı, onunla da helva aldım, hepsini bir hammala yükleyip Şeyh'e yöneldim, za-

viyenin kapısına geldim ki, bir de ne göreyim? Benim kumaşlarım yüklü olan hayvan orada değil mi?" Herhalde benimkine benzer bir hayvandır" diye düşündümse de yaklaşıp gördüm ki, üzerindeki kumaşlar benim kumaşlarımdır. Bir daha kaybolmasın diye birine emanet etmeye veya zaviyeye götürmeye kararlıydım. Sonra: "benim için kim onu selâmetle karşıma çıkardıysa yine o herhalde korur." dedim ve şeyhin huzuruna giderek aldıklarımı takdim ettim. Şeyh helvayı görünce:

– "Bu nedir?" diye sordu.

– "Helvadır, az para artmıştı ki bunu da alıverdim."

– "İyi ama şartlar arasında bu yoktu. Öyleyse ben de bir ilâve yapayım. Kumaşlarını pazara götürüp satarsın, hemen müşteri bulursun, ne satarsan tam fiatı üzerinden paranı alırsın; pazarın, paran ve kumaşların yağmalanmasından sakın endişe etme! Deniz sağ elimde, kara sol elimdedir!"

Pazara vardım. Şeyhin söylediği gibi kumaşlarımı tam değeri fiatına sattım, karşılığını aldım. Bu işi tamamladığımda âdeta elleri kolları bağlı imiş de çözülmüşler gibi tâcirler denizden ve karadan üşüşmüşler, ortalığı doldurmuşlardı.

REYHAN (k.s.)

Aden'de bulunuyordu.

Faziletli kişilerden biri diyor ki:

Bir şahıs Aden yakınlarında deniz sahilinde idi, gece olduğundan kapılar bağlanmıştı, bu yüzden şehre girememişti. Gece sahilde kaldı, akşamleyin yemek için de yanında hiçbir şey yoktu. Aniden Şeyh Reyhan çıkageldi dedi. Dedim ki:

– Ey Efendim, şehrin kapısı kilitli, akşam yemeği için de hiç tedarikim yok, bana keşkek verir misin? Şeyh buyurdu:

– Şuna bakın ki, benden akşam yemeği ister, hem de keşkek olsun der, sanki ben keşkekçiyim.

– Ey Efendim, bundan kurtuluş yok!

Bu sırada gördüm ki, bir tabak keşkek hazır olmuş, ama yağı yoktur. Dedim ki:

– Ey Efendim, buna yağ da gerek! Şeyh şöyle dedi:

– Şuna bakın, yağsız keşkek yemiyor. Sanki ben yağ satıcısıyım!

– Ey Efendim, keşkeği yağsız yememe imkân yoktur.

– Pekala, şu ibriği deniz kenarına götür, oradan su getir ve abdest alalım.

Gidip su getirdim, su kabını elimden aldı, keşkek üzerine dökmeye başladı, ibrikten dökülen su değil, yağdı.

Ondan yedim, öyle lezzetli idi ki, hayatımda onun gibi yağ tatmış değildim.

656 Bir zat şöyle anlatır:

Ramazan ayında akşamla yatsı arasında ilim ehli için bir şeyler satınalmak üzere pazara vardığımda Şeyh Reyhan beni gördü, yanına çekti ve gök yüzüne alıp götürdü, çok ağladım ve:

– "Beni yere indirmeni dilerim" dedim.

Yere indirdi ve şöyle dedi:

– Ben senin gezintiye çıkıp ferahlamanı istedim, ama sen bunu arzu etmedin.

İmam Yâfiî der ki:

– Onun gezinti demesinden gaye göklerin melekûtunun gariplikleri ve sırlarının iç yüzü hakkında bilgi sahibi olmaktı.

Salihlerden biri naklediyor:

– Birgün Şeyh Reyhan'a: "gönlün bizimle olsun" dedim.

– "Bu baş sağ olduğuna göre korkma" dedi ve eliyle kendi başına işaret etti.

Ben bununla ne demek istediğini pek anlayamamıştım ve "hayatta olduğum müddetçe" tarzında yorumlamıştım. Halbuki şeyh ölünce o sözüyle neyi kastettiğini anlamış oldum. O, bir dağın eteğinden yürürken düşmüş, başı yarılmış sonra da ölmüştü. Allah Teâlâ sırları takdis etsin!

ALÂÜDDİN el-HÂREZMÎ (k.s.)

Büyük bir zat idi.

İmam Yâfiî diyor ki: Şeyh Alaüddin Hârizmî on iki gün bir abdestle namaz kıldı, on beş yıl yanını yere koymadı, yemek yemeden çok günler geçirdi, yemek yese bile azın azı denebilecek bir miktar yerdi. Benimle Mina'da bulundu, yanımda et vardı; başlangıçta yemedi, ancak ısrar üzerine beni memnun etmek için yedi.

Derler ki:

Nice yıllar yaşadı ki, münkerattan dolayı mecburen hacceyliyordu, çünkü kendisine böyle buyurulmuştu.

İmam Yâfiî naklediyor:

Anadolu sahillerinden birinde bir köşe (zâviye) tutmuştum. Ramazan bayramı girdi. Bayram namazı için müslümanların köylerinden birine vardım. Namazdan sonra yerime geri döndüğümde halvetgâhımda namaz kılmakta olan bir adam gördüm. Halbuki kapı önünde hiçbir ayak izi yoktu. "Acaba nasıl girdi?" diye düşündüm ve bu duruma taccüb ettim. Baktım ki, o zat ağlıyordu. Kendi kendime: "Bugün bayramdır, bu zat için ne getirseydim" diye aklımdan geçiriyordum ki, bana yöneldi ve "ey filân, benim için üzülme, senin bilmediğin o şey gaybtadır, lâkin yanında su varsa getir" dedi.

İbrik getireyim diye kalktığımda ibriğin önünde bir büyük yuvarlak çörek ve çok miktarda badem içi gördüm, onları getirip önüne koydum. Çöreği o yedi, bademi uzattı ve bana "ye!" dedi. Kalktı, badem içinden bana verdi, ben ondan yedim. O çok yemiyordu, yediği ancak bir iki badem içinden ibaretti. Bu yemeğin hazır olması da bana oldukça garip gelmişti.

657 Benim bu duygu içinde olduğumu gören zat dedi ki:

– Yemeğin böyle hazır olmasını garip karşılama. Hak Teâlâ'-nın nice kulları vardır ki, nerede olsa ne dilerse bulurlar.

Benim taaccübüm daha da artmıştı. İçimden: "bu zatla kardeşlik kurayım" dedim ve kendisinden kardeşlik istedim. Bana:

– "Acele etme, inşaallah yine geleceğim" dedi ve o anda kayboldu. Nereye gittiğini bilemiyordum. Şevval ayının yedinci gecesi geldi ve benimle kardeşlik kurdu.

Allah her ikisinden de razı olsun!

ABDULLAH YÂFİÎ el-YEMENÎ (k.s.)

Ebü's-Seâdât Afîfü'd-Din Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî el-Yemenî Nezîlü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn -Allah şereflerini artırsın ve ondan razı olsun- zamanındaki ulu meşayihtendi. Zâhir ve bâtın ilimlerinde âlim idi. Yazmış olduğu eserleri vardır. *"Târîhu Mir'ati'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzan fî Ma'rifeti Havadisi'z-Zaman, Ravzu'r-Reyâ-hîn, Fî Hikâyeti's-Sâlihîn, Dürrü'n-Nazîm fî Fezâili'l-Kur'âni'l-Azîm"* adlı kitaplar onun eserleri arasındadır. Daha başka eserleri de vardır ve

güzel şiirler de söylemiştir. Anlattığına göre Şeyh Alaüddin Hâriz-mî şöyle demiş:

Bir gece Şam'ın bir bölgesinde halvethanemde yatsı namazından sonra oturmuş ve kapıyı içerden kilitlemiştim. Uyanık idim. Halbuki halvethânemde iki kişi daha vardı ki, nereden girdiklerini bilmiyordum. Bir saat kadar benimle konuştular, birbirimizle dervişlerin ahvalini andık. Sonra onlar Şam'dan bir adamı andılar ve iyi kişidir dediler. Sonra da:

– "Bizim selâmımızı arkadaşın Abdullah Yâfiî'ye ulaştır." dediler. Ben:

– "Onu nereden tanıyorsunuz?" dediğimde:

– "Bize gizli değildir" cevabını verdiler.

Ve mihraba doğru yürüdüler, ben namaz kılacaklarını zannediyordum. Halbuki duvardan aşıp gittiler.

Yine adı geçen Şeyh'ten şöyle naklediyor:

Suriye sahillerinden birinde Recep ayında 742/1341 Aralık ayında yatsı namazından sonra nereden girdikleri ve hangi şehirden geldiklerini anlayamadığım iki pîr içeride bulunuyorlardı. Bana selâm verdiler, benimle musafaha yaptılar, yakınlaştık ve bir süre sohbet ettikten sonra aramızda şu konuşma geçti:

– Nereden geldiniz?

– Sübhanellâh, senin gibi biri bu konuda soru mu sorar?

Bir parça kuru arpa ekmeği vardı, önlerine koydumsa da:

– "Maksadımız o değil!" dediler: "biz onun için gelmedik. Sana bir rica için geldik: Selâmımızı Abdullah Yâfiî'ye ulaştırasın! Ona müjdeler iletesin, müjde sana, diyesin!".

658 – Onu nereden tanıyorsunuz? Biz onunla buluşup duruyoruz.

– Size bu müjdeyi iletmeye izin verilmiş midir?

– Evet, verilmiştir.

Yine o, diyor ki:

Önceleri "fazl ve kemal sebebi olan ilim elde etmeye mi yöneleyim? Yoksa iyi hal gibi güzel bir meyve veren ve dedikodudan uzak kalmayı sağlayan ibadete mi meyledeyim?" Bu kararsızlık içinde ızdırap çektim. Gece gündüz okuduğum güzel bir kitabım vardı. Bu kararsızlık içinde iken birgün sayfalarını çevirmiştim ki, bir yaprakta o âna kadar hiç göremediğim bir şeyi görmüştüm: Orada o âna kadar hiç kimseden işitmediğim şu birkaç

beytin yazılı olduğunu gördüm:

Hümumundan bekülli eyle i'râz
Ümûrun cümle tefviz et kazaya
Kılûr ânçe mudıkî lutfi vâsi'
Virir kahr ile darlık çûn fezaya
Olur sonunda nice müşkil emrin
Mukarin kasd-u maksudun rızaya
Okuyup yef'alüllâhü mâ yeşa'yı
Özün teslim idüp göz tut atâya.

Bu beyitleri okuduktan sonra o kadar serinledim ki, sanki şiddetli ızdırap ateşime su serpilmişti, artık sakinleşmiştim.

İmam Yâfiî, "Mir'atü'l-Cenân" adlı, tarihe dair kitabını yıllara göre yazmış ve 750/1349 yılına kadar cereyan eden olayları kaydetmiştir. Allah ondan razı olsun!

ŞİHABÜDDİN SÜHREVERDÎ-İ MAKTUL (587/1191) (k.s.)

Adı, Yahya b. Habeş'tir. Meşşaî ve İşrakîler'in felsefî anlayışlarını iyi biliyordu. Bu sahada derin malumatı vardı, bu dalda eserleri de vardır. Bazıları onun hakkında Simyacı demişlerdir.

Hikâye ederler ki:

Şam'dan bir grupla dışarı çıkıp bir koyun sürüsüne uğradılar. Cemaat bir koyun almak istiyordu. Koyunun sahibi bir Türkmen idi, on akçe verip bir koyun almak istedilerse de Türkmen yanaşmıyordu; şeyh, sohbetinde bulunanlara: "siz koyunu alıp götürün, ben onu hoşnut ederim" demiş, onlar da koyunu alıp götürmüşlerdi. Şeyh Hazretleri hoş sözlerle Türkmenin gönlünü aldı. Sohbetin
659 dekiler bir hayli uzaklaşmışlardı ki, Şeyh de arkaların-dan yürüdü. Fakat Türkmen de ardından feryad ederek yürümeye başladı. Nihayet ona ulaştı ve sol elinden tutup "nereye gidiyorsun?" diyerek çekti. Derken eli bileğinden kopup Türkmenin elinde kaldı. Kanlar akıyordu. Türkmen korktu, Şeyhin elini oraya bırakarak kaçtı, Şeyh elini alıp koptuğu yere yerleştirdi, bu sırada elinde bir mendilden başkaca bir şey yoktu.

İmam Yâfiî der ki:

– Bu türlü işler kötü işlerdir, bu tür şeyleri yapanlar da yaramaz

kişilerdir. Bunun gibi işlere sebep olan ilim de kötüdür.

Şeyhin sözleri arasındadır:

– Semaların melekûtuna girmek, karanlıktaki bedenlere haram kılınmıştır. O halde tazim hissiyle dolu olduğun halde onu tevhid et, madde elbisesinden uryan olarak onu zikret.

Şiirinden bir örnek:

Heykellerini kırda söküp attım, ezelî anlamını özlemem derd oldu bana.

Beldesine yöneldim ama ulaşmak zor, orası artık evden eser kalmamış ve çatlamış bir arazi.

Durdum ve sordum. Bana cevap verdi ve seslendi: Artık buluşmak imkansız!

Tıpkı bir şimşek gibi parladı ve söndü, sanki hiç parlamamış gibi.

İmam Yâfiî Tarih'inde şöyle diyor:

"Onun akidesinde bozukluk var, eski filozofların düşüncelerini paylaşır", diye töhmet etmişler. Haleb'e uğradığında ulema, onun öldürülmesine fetva verdiler. Bazıları der ki: "onu hapsedip boğdular", bazıları da "öldürülüp asıldı" derler. Diğer bazıları da öldürülme şeklinde muhayyer bırakıldığını söylerler. Bunlara göre Şeyh zaten aç kalarak riyazet yapıyordu, aynı yolu tercih etti ve kendisine hiç yemek verilmedi, nihayet açlıktan öldü, yaşı henüz 36 veya 38 idi. Bu olay 587/1191'de meydana geldi.

Halebliler bu zat hakkında farklı görüşlere sahiptiler. Bazılarına göre o: "dinsiz, zındık ve kâfir" idi. Bazıları ise onun keramet ve yüksek makam sahibi bir kimse olduğuna inanıyorlardı. Bu kanaatte olanlar "öldürüldükten sonra onun kerametine delil olan şeyler ortaya çıktı" derler.

Onun hakkında Şeyh Şemseddin Tebrizî (k.s.)nin söylediği söz uygun olsa gerek: Bu zat diyor ki:

Şam'da Şeyh Şihabüddin Maktûl'e açıkça kâfir diyorlardı. Ben buna ihtimal vermiyor ve iddiaları reddediyordum. Zira kâmil bir sıdk ile Şeyh Şemseddin'in hizmetinde bulundu. Şemseddin dedi ki: Samimi, sadık muhtaçlara karşı mütevazi olurum, büyüklenenlere karşı da büyüklenirim. Şihabüddin'in ilmi aklına gâlip idi. Halbuki aklın ilme gâlip olması gerekir. Aklın mahalli olan dimağ zayıf kalmıştı; Bir taife ruhlar âleminde zevk

hasıl ettiler, oradan inip burada mukim oldular ve Rabbânî âlemden söz ettiler, halbuki Rabbânî âlem sandıkları aslında âlem-i ervah idi; Bunlar ruhlar âlemini Rabbânî âlem zannederler meğerki fazl-ı ilâhî eriçe veya, cezbelerden bir cezbe gele veya kâmil bir zat bağrına basa da onları âlem-i ervahtan âlem-i Rabbânî'ye çıkara.

660 ŞEYH EVHADÜDDİN KİRMÂNÎ (k.s.)

Şeyh Rükneddin Sincasî'nin mürididir; o, Şeyh Kutbüddin Eberî'nin; o da Şeyh Ebü'n-Necib Sühreverdî'nin (k.s.) müridi idi.

Büyük bir zat olup Şeyh Muhyiddin-i Arabî'nin sohbetine erişmişti ve Şeyh, *Fütuhat*'ta ve diğer bazı risalelerinde ondan hikâyeler nakl eder. Bunlardan biri şöyledir: Şeyh Evhadüddin Kirmânî şöyle demişti:

Gençliğimde Şeyhime hizmet ediyordum. Seferde idik, şeyhim karnından rahatsızdı, ızdırap çekiyordu, hastahanesi olan bir yere ulaştık, Şeyhimden gidip ilaç getirmek için izin istedim. Şeyh benim bu sıkıntılarımı hissetti, müsaade verdi. Gittiğimde gördüm ki, bir çadır içinde bir adam var, hizmet edenler de önünde ayakta duruyorlar ve onun önünde bir lâmba yakmışlardı, beni bilmiyorlardı. Beni hizmet edenler arasında görünce yerinden kalkıp yanıma geldi ve elimden tutup ihtiyacımı sordu. Ona şeyhin durumundan bahsettim. Bir ilâç getirip verdi ve benimle dışarı çıktı, hizmet eden de ışığı tutuyordu. Şeyhimin bunu görüp dışarı çıkmasından endişe ettim ve dön diye ona and verdim. Bunun üzerine geri döndü. Şeyhin huzuruna vardım, ilacı kendisine verdim ve o şahsın gösterdiği yakınlığı ve hürmeti de anlattım. Şeyh tebessüm ederek dedi ki:

– Ey Oğul, senin sıkıntını görünce müteessir oldum ve sana arzun istikametinde müsaade verdim. Fakat gittiğin yerin emirinin de sana iltifat etmeyeceğinden ve senin üzüleceğinden endişe ettim. Bunun üzerine suretimden soyunarak onun suretine girdim, onun yerine oturdum. Sen geldiğinde görüp bildiğin gibi sana ilgi gösterdim, ikramda bulundum.

Risale-i İkbaliye'de kaydolunduğuna göre Şeyh Rüknü'd-din Alâü'd-devle (rd.a.) demiştir ki:

Kafilenin Mina'da olduğu gün idi. Şeyh Şihabü'd-din Sühreverdî'nin müridlerinden biri oradaydı. Onun ziyaretine vardım. Gerçekten de değerli kişiydi. Bir saat kadar oturdum, çeşitli konularda

söyleştik. Ben ondan: "Şeyh Şihabü'd-din (k.s.), Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî'ye bid'atçı demiş ve yanına gelmesine müsade vermemiş, bu doğru mudur?" diye sordum. O şöyle cevap verdi:

– Evet benim Şeyhim, hizmetini yürüttüğüm bir toplulukta bir kimse Şeyh Evhadü'd-din'den bahsetmek isteyince Şeyh: "benim yanımda ondan bahsetmeniz o bid'atçıdır" dedi. Ertesi gün yine Şeyh'in hizmetinde idim, dediler ki: "Sizin söylediğinizi Şeyh Evhadü'd-din duymuş da şöyle konuşmuş:

661 – Her ne kadar Şeyh bid'atçı da dese benim adımın Şeyh'in meclisinde geçmiş olması iftihar için bana yeter ve bu anlamda şu Arapça beyti söylemiş:

"Se'met olmaya ansan meset ile beni
Velîk gönlüne gelmek bana meserrettir"

Şeyh Şihabü'd-din (k.s.) cemaatına onun hakkında iyi şeyler söyledi.

Haddizatında Şeyh Şihabü'd-din'in onun hakkında bid'atçı demekten muradı şuydu: "Şeyh Evhadü'd-din şühûd-i hakikate sûrî mazharlarla tevessül ederdi ve mutlak cemali mukayyedatın suretlerinde müşahade eylerdi.

Nitekim nakledildiğine göre Şeyh Şemseddin Tebrizî (k.s.) Şeyh Evhadü'd-din'e sordu:

– Ne yapıyorsun? Ne ile meşgulsün?

– Ayı su leğeninde gördüm.

– Şayet ensende çıban yoksa neden gökte görmezsin?

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin huzurunda "Şeyh Evhadü'd-din şahid-bâz idi, amma temiz idi" dediklerinde "Keşke yapsaydı sonra da vazgeçseydi!" cevabını verdi.

Şeyh Evhadü'd-din'in şu rubaisi de bu mânâya delâlet eder:

"Alsam ne aceb sûret-i cânandan haz
Alemde kim itmez nazar-ı cânandan haz
Bu âlem-i surette konulmuş mâna
Bunsuz ne kişidir ki, ala andan haz."

Bazı tarihlerde kaydolunduğuna göre Şeyh Evhadüddin sema meclisinde coştuğunda mahbubların gömleğini yırtardı ve sinesini onların sinesine koyardı. Bağdat'a geldiğinde Halife'nin yakışıklı oğlu bunu duymuş ve "o bid'atçı ve kâfir imiş, benim sohbetimde böyle bir şey yaparsa onu öldüreyim" diye aklından

geçirmişti. Meclis kurulmuş, coşan şeyh oğlanın kafasından geçenleri kerametle bilerek şöyle demişti:

Yolunda sana terk-i cihan âsandır
Pâyinde nisâr-ı ser-u cân yeksandır
Kâfir olan ol tîğa baş indirmezsem
Küffara gaza ile ulu ihsandır.

Bunu işiten halifenin oğlu başını şeyhin ayağına koyarak ona mürid oldu.

Ulu âriflerden biri (k.s.) dedi ki:

– Tahkik ve tevhid ehline göre kâmil: "Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın mutlak cemalini rûhani mazharlarda basiret gözüyle müşahade ettiği gibi maddî ve hissî mazharlarda da basarla aynen müşahade eden kişidir."

662 Arifler mutlak manevi cemal basiret gözüyle temaşa ederler, mukayyed surî cemal baştaki gözde gördükleri gibi.

Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın cemalinin iki itibarı vardır:

(1) Mutlak ki, "o, o olduğu cihetten" zâtî cemâlin hakikatidir. Ârif, mutlak cemali fenafillâh'ta müşahade edebilir.

(2) Mukayyeddir. Mukayyed, cemal, hissi veya rûhânî mazharlarda tenezzül hükmünden hasıl olur. Ârif eğer hüsn görürse onu Hakk'ın cemali olarak bilir. Ancak, bu güzelliği; maddî mertebelere inmiş Hak cemali olarak bilir. Ârif olmayanın bakışı bunun gibi olmaz, ârif olmayan şaşkınlık çukurunda kalmamak için güzellere bakmamalıdır.

Yine dedi ki:

– Ehl-i tarikten bazıları vadır ki, aşk bahsinde süslü suretler ve mazharlarla mukayyeddirler ki, bu yola sülûk eden hicaba düşer. Bazı büyükler dediler ki: "Bilinmekten sonra bilinmemeye, tecelliden sonra hicaba düşmekten Allah'a sığınırız."

Bu çeşit sâlikte var olan güzele tutkun olma hali güzel olma sıfatına sahib olan zâhirî-hissî suretlere inhisar eder, bunun ötesine geçmez, sınırlı (mukayyed) bir temaşa ve keşf hali ona elvermiş olsa bile. Eğer bahis konusu hissî tutku ve meyil belli bir suretten kopacak ve ayrılacak olsa bu sefer de güzel olma vasfına sahib diğer bir sürete yönelir ve daima gitme-gelme halinde bulunur. Surete bağlanma ve yönelme -Allah azze ve celle bizi ve sair sâlih kişileri bunun şerrinden korusun- mahrumiyet, fitne, afet ve bedbahtlık kapısını açma sebebi olabilir.

Şeyh Ahmed Gazali, Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî ve Şeyh Fahrü'd-din Irakî (k.s.) gibi meşayihin bazı büyükleri sûrî ve hissî mazharlardaki cemali mütaleasıyle meşgul olmuşlardır. Bu konuda hüsn-i zan ve doğru bir inanç beslemek lâzımdır. Bu meselede doğru düşünce herhalde şudur:

– Onlar o mazharlarda Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın mutlak cemalini müşahade etmişlerdir ve hissî suretlerle mukayyet olmamışlardır.

Şayet bazı büyükler onları tenkid etmiş ise gayeleri ehil olmayanlar onu düstur saymasınlar ve durumlarını onlarla kıyaslamasınlar ve ebedi rüsvaylıkta, esfel-i sâfilîn tabiatında kalmasınlar diyedir, içlerindekini en doğru Allah Teâlâ bilir."

Şeyh Evhadü'd-din'in mesnevi ve bunun dışındaki türlerde güzel şiirleri vardır. "*Misbahü'l-Ervah*" adlı kitabın sonunda şu mesnevi yer alır:

663 – "El sürekli hareket ettiğinden gölge de mecburen hareketlidir. Gölgedeki elin varlığı hakiki elin varlığına bağlıdır. Öyle ise gölgenin gerçek bir varlığı yoktur. Varlık ancak mutlak varlıktır. Bilge kişi katında tek varlık Hakk'tır. Varlığı Allah ile kaim olan gerek varlık değil ancak adı vardır. Nakışta nakkaşın fitnesi (işlemesi) vardır. Aldırma, bu dünyada hiçbir şey yoktur. Gerçeği kendi söyledi (insan vasıtası ile), kendi duydu, kendisi tecelli etti, dönüp kendini seyretti. Vallahi Allah'tan başka gerçek varlık olarak hiçbir şey yoktur, inan!"

Bunlar da rubailerindendir:

– "Ey Evhadü'd-din, gönül hakkında konuşuyorsun ama gönül nerede, bir ömürdür yol alıyorsun ama menzil nerede? Şu vefasız âdî dünyada geziniyorsun; elli iki çile çıkardın da elde ettiğin nedir?

Yokluğun sözkonusu değil, Allah ile varsın ey ayık kişi, Allah ile sarhoş olmak ne güzel! Eğer puta Hak'tır diye birgün taparsan gerçekten putperestlikten de Allah'ı bulursun.

Hakikat sırları sual sormakla (araştırmakla) hallolmadığı gibi haşmet ve mal elde etmekle de hallolmaz. Elli yıl gözün ve gönlün kan dökmedikçe asla "kal" durumundan "hâl"e geçit bulamazsın.

Zatım sözün ötesinde, tarifin dışındadır, bunlara sığmaz. Zira hayat suyum lutuf pınarından gelmektedir. Bir harf sebebiyle

"Ehad" "Evhad" oldu. Bu sebebi (yani Evhad'daki vav harfini) at, bak: "Evhad" "Ehad"dır.

KASIM TEBRÎZÎ (837/1433) (k.s.)

İlkönce Şeyh Sadreddin Erdebîlî'ye intisab etmek istemiş daha sonra Şeyh Sadreddin Ali Yemenî'nin sohbetine erişmiştir. Aynı zamanda Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî'nin sohbetinde bulunmuştur. Allah Teâlâ sırrını takdis etsin!

Mevlânâ Câmî (k.s.) diyor ki:

– Seyyid Kasım'ın müridlik nisbetini ona bağlı olanlar birinin el-yazısıyla gördüm ki, o kayıtta Şeyh Sadreddin Erdebîlî'nin değil Şeyh Sadreddin Ali Yemenî'nin adı geçiyordu.

Naklolunduğuna göre:

Seyyid Kasım (k.s.) Şeyh Sadreddin Ali Yemenî'yi çok beğenir. Ona bağlılık gösterirdi. Çağındakiler, Seyyid'i kabul ve inkârında iki grup oluştururlar. İki eser kalmıştır:

(1) Şiirlerinin toplandığı *Divan:* hakikat ve sırları içine alır; irfan ve keşf nurlarıyle doludur, vicdan ve zevk eserleri onda apaçık görülür.

(2) Kendilerini ona mensup addeden *cemaat.* Bunların çoğunluğu din ve iman bağının dışındaydılar. İbahata meyletmişlerdi, şer'in özünü hafife alırlar. Bu fakir (Câmî) bunların bazılarını gördü, diğer bazılarının hallerini duydu.

Bunların kaynağı şu olsa gerek:

– Seyyid Hazretlerinde tevhid meşrebi gâlibti. Hep ilk sebebe bakardı, itirazda bulunma halini defterinden tamamiyle silmişti. Sahib olduğu cömertliğin gereği fütuhattan ve adaklardan ne vârid olsa tekkeye sarfederlerdi, nefs ve heva sahiplerinin mak-sudu orada
664 hâsıl oluyordu ve engel yoktu, bunun için heva ehlinden nice topluluklar orada bir araya gelmişlerdi ve onun marifetinden sözler işitmişler, nefs ve heva yüzünden onun sözünü ileri geri çekmişler, onun nefsin iştiha duyduğu şeylere yönelmeye ve hevaya muhalefetten vazgeçmeye başlangıç kılıp ibahat vadisine dalmışlar, şeriat ve sünnete aldırmazlık yoluna girmişlerdi.

Aslında Seyyid Hazretleri ay gibi parlak olup bütün töhmetlerden uzaktı. Bir kâmil pîr vardı; bütün taat ve dinî vazifelerini yerine getirirdi. Ârif olup devamlı zikri vardı. Ondan Seyyid'in durumu-

nu sorduğumda şöyle cevap verdi:

– Ben iki kere onun hizmetinde bulundum. Bir kere Herat'ta, bir kere Belh'te.. Her ikisinde de birkaç gün hizmet ettim. Bana diyordu ki: "Geri dön memleketine git, bunların arasında durma, zira bunların sohbeti sana zarar verir."

Azizlerden biri buyurmuş ki:

Bir zamanlar Seyyid Hazretleri Semerkand'da idi. Kendisiyle görüşüp konuştum. Konuşması esnasında Sıddik-i Ekber (Hz. Ebû Bekir r.a.)den çok nakilde bulunurdu. Sıddik-i Ekber'in adı geçtikçe rikkate gelirdi ve gözlerinden yaşlar dökülürdü. Müridleri derlerdi ki: "Seyyid Hazretleri şimdi Ebû Bekir makamındadır."

Onun sohbetine erişen değerli kişilerden bazıları derler ki:

– Biz onda gördüğümüz cezbeyi hiç kimsede görmemişizdir.

İnkar ve kabulde taassub göstermeyen Hıredcerdcam ahalisinden ona ait olmak üzere bazı kerametler naklolunur. Sözüne güvenilir birinin anlattığına göre bu kerametlerden biri şöyledir:

Bir grup, Cam'daki mukaddes türbeden Tus'daki mukaddes meşhede, bir gecede gidiyorlardı. Giderken Hredcerd tarafından gözlerine bir aydınlık göründü, yeryüzünden kalkıp göğe uzanıyordu. Bu nedir diye şaşırmışlardı. Aydınlık, Seyyid Hazretlerinin tekkesi tarafında görünüyordu. O gece Hredcerd'e vardıklarında tekkeyi ziyaret ettiler. Gördüler ki merkad-i münevverleri bir nurdur ki, şimşek çakmaktadır.

Bazı dervişlerden de şunu işittim:

– Onun nurlu mezarına teveccüh etmek tam bir cemiyete ve gönül huzuruna vesiledir. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

Nâsirüddin Ubeydullah'ın (Allah irşad gölgesini artırsın) mahdumu (Yakub Çerhi) buyurmuşlardır ki:

– Seyyid Kasım, Büyük Hoca Bahaüddin Hazretlerini (k.s.) Ebîver taraflarında görmüş ve kendisiyle sohbet etmişti ve onların tuttuğu yola bağlıydı, o tarikat üzere yürüdüğü bundan anlaşılıyordu.

665 Ve yine buyurmuşlardır ki: Hz. Seyyid (k.s.) derdi ki:

– Nereye uğrasam oranın meczublarını sorar, onların hizmetinde bulunmak isterdim. Anadolu'ya vardığımda "burada Mevlânâ Cami adlı bir meczub vardır" dediler. Onun yanına gittiğimde tahsil esnasında kendisini Tebriz'de gördüğümü anla-

dım. Ona:

– "Sana ne oldu?" diye sordum. Şöyle cevap verdi:

– "Her sabah kalktığımda kendimi tefrika halinde bulurdum, öyle ki, iki kişiden biri âdetâ benî şu yana diğeri de öbür yana çekerdi. Bir sabah uyandığımda öyle bir hâlin içine girdim ki, kendimi nihayet bütün sıkıntılardan kurtulmuş halde buldum."

Yine demişlerdir ki: Seyyid huzurunda bu sözü ne zaman işitsem renginin değiştiğini, gözlerinin yaşardığını görürdüm. Anlaşılıyordu ki, onun sözü ve hali kendisine çok tesir etmişti. Bu yüzden Seyyid Hazretleri bir risalesinde de ondan söz edip demişti ki:

779/1377 yılında Herat'ta yeni Tekke'de Mevlânâ Zahîrüd-din Halvetî'tin (r.a.) civarında bulunur idim. Bir seher vakti aniden Hz. Mevlânâ Zahîrüddin, halvethanesinden ağlıyarak dışarı çıktı ve benim halvethaneme yöneldi. Feryat ederek:

– "Allah hakkı için söyle ki, Hz. Hak: "Biz ona şah damarından daha yakınız" (Kaf, 50/16) buyuruyor, altmış yıldır koşuştururum henüz Hakk'a erişemedim.

Erbâb-ı fakr'dan bir aziz orada hazır idi. Senin hâlin, Mâverâünnehir mecnununun hikâyesini andırıyor ki, halkın evlerine girer, yer içer ama dışarı çıktığında hiçbir şey yemediğini söylerdi. Birgün hükümdarın oğlu onu evine götürüp önüne her cinsten yemek koydu. Divane kişi muradınca yedikten sonra hükümdarın oğlu kılıcını çekerek "daha ye" dedi. O kılıç korkusundan biraz daha yedi. Sonunda dedi ki: "Artık öldürsen de yiyemiyeceğim, zira buna gücüm kalmadı. "Mecnun bu şekilde karnını doyurup dışarı çıkınca" bir şey yedin mi diye soranlara "Nimet bol, ama kılıç korkusundan kim yiyebilir ki?" cevabını veriyordu.

837/1427 yılında Herat camiinde bir şahıs devrin padişahına sıkıntı vermişti. O kişi Hz. Seyyid'in tekkesinde idi. Onun vasıtasıyla bu iş planlanmıştır sanılarak şehirden gitmesini emrettiler. Bunun üzerine Belh ve Semerkand taraflarına gitti. Sonra Hredcerdcam'a geldi, orada yerleşti ve 837/1433 yılında vefat etti. Kabri oradadır (rd.a.).

HAKİM SENÂÎ GAZNEVÎ (k.s.)

666 Künyesi ve adı: Ebü'l-Mecd Mecdûd b. Âdem'dir. Bunlar Şeyh Radiyyü'd-din Ali Lâlâ'nın babasıyle amca çocuklarıdır. Sûfiler

tâifesinin en büyük şairlerindendir. Ve sûfiler, sözlerini kuvvetlendirmek için bu zatın şiirlerini daima delil ve şahit olarak kullanmışlardı. *"Hadikatül-Hakika"* adlı eseri onun şiir dalında tevhid ve marifet erbabının zevklerini beyan etmekte kemaline kesin ve parlak bir delil teşkil eder.

Hoca Yusuf Hemedânî'nin müridlerindendir.

Tevbesinin sebebi şuydu:

Gazneli Sultan Mahmud, kışın kâfir memleketlerinden birini fethetmek için Gazne'den çıkmıştı. Senâyî onun medhine dair bir kaside yazmış ve arzeylemek için gitmişti. Bir külhan kapısına uğradı. Orada mükellef olma durumundan çıkmış bir meczub vardı. Bu adam sürekli şarap balçığı içtiğinden içtiğiyle meşhur olmuştu.

Senâyî oraya geldiğinde meczup, sâkisine:

– "Doldur kadehi! Gazneli Mahmud'un körlüğüne içeyim!" diyordu. Sâki:

– "Mahmud, mücâhid bir adamdır ve İslâm'ın padişahıdır!" diye karşılık verdi. Meczub buna karşı dedi ki:

– O, hoş olmayan bir adamdır; hükmü altındakileri zabtu rabt altına almadan bir başka ülkenin zaptına gider.

Bir kadeh içip, sâkiye tekrar:

– "Doldur kadehi, Şair Senâyî'nin körlüğüne içeyim!" dedi. Saki:

– "Senâyî, faziletli ve latif tabiatlı bir insandır." diye karşılık verdi. Meczub buna da şöyle cevap verdi:

– "Eğer o latif tabiatlı olsaydı, kendi maslahatına olan ciddi bir işle meşgul olurdu, işe yaramaz birkaç sözü bir kâğıda yazmakla iş biter mi? Niçin yaratıldığını hiç düşünmez mi?"

Senâyî bütün bunları dinlemiş ve durumu değişmişti. Zira dinlediklerinden oldukça etkilenmişti. Şarap balçığı içen meczubun tenbihi ile gafletten uyanmıştı. Böylece ayağını bir tarika sokup sülûka meşgul oldu.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (k.s.)'nin sözlerine geçer:

Hoca Hakim Senâyî ölümü yaklaştığında yavaşça bir söz söylüyordu. Hazır olanlardan biri kulağını onun ağzına yaklaştırıp dinlediklerinde şu beyti okuduğu anlaşıldı:

Vazgeldim didiğimden, yokdurur
Çünkü sözde ma'na ve ma'nada söz

Koyup sözü urdum Hudavende yüz
Ki yok sözde ma'na ve ma'nada söz.

Bir aziz bunu işitince şöyle der:

– "Acep ne haldir ki, sözden vazgeçtiği vakitte yine sözle meşguldür!"

667 Şeyh Senâyî münzevi bir hayat yaşıyordu, dünya ehli arasında pek girmiyordu. Dünyevî yüksek mevki sahibi zengin biri onun ziyaretine gitmekten kendini alamamıştı. Şeyh ona bir mektup yazdı ki, çok ince anlamlarla dolu olup bir kısmı şöyledir:

– "Bu tâlibin aklı ve ruhu hizmete amadedir. Fakat zayıf bünyeli olduğundan onu arama gücüne ve yüklenme kudretine sahip değildir... "Sultanlar bir beldeyi zapt ettiklerinde orayı tahrib ederler (Neml, 27/34). Köhne kale (beden) zalimlerin sarayı karşısında dikilebilir mi? Süt emen bir deve yavrusu, aslanların pençesine dayanır mı? Şanı yüce Allah biliyor ki, Şu küçük ülkede o büyük zatın eriğine ihtiyacı hasıl olmuştur. Şu zayıf münzevinin sıhhat ve âfiyet azığı sahradaki gurbethaneye (zaviye) götürülmüş kanaat metaı Hızır ve İlyas'ın yoldaşlarına teslim edilmiştir. Şimdi yüce fazilet sahibi büyük biri o din ve dünya ululuğu ile -bu hakir kulun varlığı o âlicenabın göz aydınlığına vesile olmaya lâyık değil ama- o, köşeye çekilmiş münzevinin gönlünün köşesini kendi idaresinden tardederek yıkamayacağı umulur.."

Şiirlerinden örnekler:

– "Yeter, Rum ve Çin'in vasfını dinledin. Kalk gel, bir de Sanayi'nin mülkünü gör. Böylece harîs ve hasis olmayan tam bir gönül, kinsiz ve kibirsiz bir can gör. Feleği tep ayağının altına al, saltanat mührünü at, elinin arkasıyla it gitsin! Parayı ve varlığın menbaını elinin ardı ile tep gitsin. Şu dünyada gurur atın, arpayı ve eğeri bırak."

– "Binlerce yıl kalınsa dahi gene bu dünya bir leş gibidir. Bazıları ona pençe atmakta, diğer bazıları da onu gagalamaktadır. Sonunda herkes bırakılacaktır ve orta yerde şu murdar kalacaktır.

Gerçi şu âlemde çoğu yolunu şaşırmış, azı kurtulmuştur. Ama sen öyle yaşa ki, öldüğün zaman kurtulasın, başkaları senden kurtulmasın."

Rubaîleri:

– "Perde arkasındaki hakikatın ne olduğunu anlamak için gönüller su, ruhlar kan oldu. Ey ilmine rağmen derd ve kahpe feleğin eşe-

ği olan, iki âlem seninle dolu ama sen onun daşındasın.

Gece ve gündüz varolduğu sürece sen de varolacaksın. Korkun sam yelinden, ümidin meltemdendir, ateş ve sudan korkumuz yok. Gölgede olunca ister Ceyhun ırmağı, ister cehennem olsun korku yok.

Tahtın t'sine serasker olmuştur aşk, meliklerin mim'ine ay olmuştur aşk. Her tacın kemalinin kaynağı yine aşk olmuştur. Buna rağmen bu yolu aşk, bir tek adımda aşmıştır.

Bir kimse ki, aşk yoluna can koymuştur, yâr'ından başka hiçbir şeyi görmemesi gerekir. Âşık, aşkı yolunda öyle olmalı ki, cennet ve cehennem aklına gelmemelidir.

Ey varlık perdesinde benliği yok olan kişi, ey tekkeyi yıkan mecusi ve zünnarperest! Şimdiki âşıklar gibi erkekçe şarabın elinde olsun sarhoş olarak küfür etrafında gezin dur.

668 Herkesin her an aldığı nefes gibi sen de seninle yaşıyorum. Senin yolunda dini de dünyayı da terketmişim. Herkese bakıyor ve onların üzerindeki lutfunu ve sıcaklığını görüyorum. Bütün soğukluğun sadece bana karşıdır.

Senden ayrı iken eğer gönlüm başka birine meyl ederse, onu sineme bırakmam ki, buna heves edebilsin. Eğer gözüm senden başkasına baksa bir an bile o gözün başımda kalmasına müsaade etmem.

Çehren semtimizde görülse artık hiçbir su bulanık akmaz. Sana aşık olan kişi öyle olmalıdır ki denizden kuru, cehennemden soğuk olarak çıksın. Ey akıl, şerefli isen de mütevazi ol; ey gönül, gönül olmaktan vazgeç, kan ol, sevgilinin huzurunda başka bir şekle gir, huzuruna gözsüz gir, dilsiz olarak çık.

Ey aşk menzilin Ruhü'l-Kuds, sevdana mekan akl-ı mücerred, marifet âleminin seyyahı olan gönlün gamından eli böğründe, ayağı çamurda.

Onun bir *"Kaside-i Râiye"*si var. Yüzseksen beytten fazla olup ona *"Rumûzü'l-enbiya ve Künûzü'l-Evliya"* adını vermiştir; içinde çok maarif, hakayık, letaif ve dekayık derceylemiştir. O kasidenin başlangıcı şöyledir:

– "Ey gidişatı hoş olan aşıklar, isteyin! Ey ameli güzel olan iyiler neşelenin! Evi terkedip sahra yolunu tutmanız, Kâbe'den meyhaneye yönelişiniz ne zamana kadar sürecek? Dünyada güzel var bizde yok, kadehte şarap var biz ise ayık haldeyiz. Sonra

el bizim, etek sevgilinin, kulak bizim küpe sevgilinindir.

Bu zatın "Hadikatü'l-Hakika"sından başka üç kitabı daha vardır ki, bunlar da "Hadika" vezni üzeredir, fakat muhtasardır. Şu beyt-ler onlardandır:

– "Ey yükseklere uçan kuşlar kendini kurtulmuş sayan; caiz olanla olmayana dikkat edin. Zira ipin ucu henüz suretin elinde-dir." Can beden kalıbında mahbus olduğu sürece mükellef olma ka-leminin hükmü altındasınız.

Hadika'nın tamamlandığına dair tarihi kendi nazmetmiştir. Bu tarih, 525/1131'dir. Bazıları ölüm tarihini de aynı tarih olarak ifade ederler. Doğrusunu Allah bilir.

FERİDUDDİN ATTÂR (k.s.)

Şeyh Mecduddin Bağdâdî'nin müridiri. *"Tezkiretü'l-Evliya"* adlı ki-tabı vardır. Bu kitabın girişinde diyor ki:

– Birgün İmam Mecduddin Bağdâdî'nin huzurunda idim, ağlı-yordu. "Hayrola" dedim. Dedi ki: "Bu ümmette: Ümmetinin âlimleri İsrailoğulları'nın Peygamberleri gibidir hadisinin tecellisi-ne erişen kimseler, başbuğ veliler vardı. Dün gece: "Ey Allahım" de-dim: "Senin işin sebebe bağlı değildir, beni böylesine âlim kişiler-den veya onları seyr eden kişilerden eyle. Başka türlü olmaya takat getiremem, ağlıyorum, belki duam kabul olunur.

669 Bazıları "Üveysîdir" demişlerdir.

Mevlânâ Celâleddin'in söylediğine göre "Yüz elli yıl sonra Man-sur'un nuru Feridüddin Attar'ın ruhuna tecelli eyledi ve onun mü-rebbisi oldu."

Tevbesine sebep şu olay olduğu söylenir:

Birgün attar dükkânında alışverişle uğraşırken bir derviş çıka-geldi. Ve birkaç kere "Allah için bir şey!" dedi. Attar dervişe iltifat etmemişti.

Bu esnada dervişle arasında şöyle bir konuşma geçti:

– Ey efendi! Sen nasıl öleceksin?

– Sen nasıl öleceksen öyle.

– Sen benim gibi ölebilir misin?

– Evet!

Dervişin ağaçtan bir çanağı vardı, başının altına koydu, "Allah!" deyince can verdi.

Bunu gören Attar, yüreğinden vurulmuşa döndü, dükkânını dağıttı ve bu yola yöneldi.

Derler ki:

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Belh'ten hicret edip Nisabur'a uğradıklarında Attar'ın ihtiyarlığında sohbetine erişmişlerdi. Attar: *"Esrar-Nâme"* adlı kitabını Mevlânâ Hazretlerine vermişti. Hz. Mevlânâ o kitabı kendi yanında tutardı. Maarif ve hakikatlerin açıklamasında ona uyardı. Nitekim şöyle buyurur:

– "Mevlânâ, Attar'ın ayağının tozu oldu, aşk şerbetini ise Şems'in elinden içti."

Yine şöyle buyurur:

– "Attar ruh idi, Senâî ise onun iki gözü, biz Senâî ve Attar'ın peşinden gelmişiz."

Tevhid, ince hakikatler, marifetler, zevk-i selîmden nice derin anlamlar Attar'ın mesnevi ve gazellerinde işlenmiştir. Bu taifeden hiçbiri bu mânâları şiirde Attar kadar derin ele alabilmiş değildir. Allah Teâlâ âşık ve tâlibleri en güzel şekilde hayr ile mükâfatlan-dırsın!

Şu, mısralar onun yüce nefeslerine örnektir:

– "Ey yüzü örtülü olarak pazara çıkan! Halkı bu tılsımla büyüledin."

Bu kaside yirmi beytten fazladır. Bazıları onu güzel bir şekilde açıklamışlar ve şöyle demişlerdir:

– "Senin cemalinin nuru vücudunda zahir olmuş olan, suret örtüsüne bürünüp pazara gelmiştir; bir taife ise bu gizli hazinenin yüzüne örtülmüş olan suret tılsımının eser ve vasıtalarından ayrılığa ve gaflete düşmüşlerdir. Yahut o kemale erişmiş güzelliğin nuru bu güzel suret ve görüntüye sirayet etmiştir ki, bu vasıta ile aşk belasına ve sevgi mihnetine uğramışlardır. Bazıları mânâlara, bazıları da suretlere âşıktır."

Beyt:

– "Ser-i ma'na sensin ve bâki bir ism
Genc-i mahfî sensin ve âlem tılsım."

670 Suret âşıkları kendi vehimleriyle mâşuktan uzak düşmüş! Kimin aşıkı olduklarını da sevgililerinin kim olduğunu da bilmezler.

Beyt:

– "Cemi'-i âlemin meyli sanadır tâ ebeb ey şah
Gerek fehmetsin o hâli gerekse olmasın agâh"

O kasideyi bu üslûb ile şerhetmiştir, biz muhtasar olarak birkaç beytini nakletmiş olduk.

Şeyh Hazretleri 627/1230 yılında küffar (moğol) elinde şehid düşmüştür. O sıralarda 124 yaşında idi. Kabri Nisabur'dadır. Allah ondan razı olsun!

SADÎ ŞİRAZÎ (k.s.)

Sûfîlerin faziletlilerindendi. Şeyh Ebû Abdullah İbn Hafîf (k.s.)in tekkesinin civarında oturanlardandır. Âlim kişiydi, âdâbtan da nasibi çoktur.

Çok sefere çıkmıştır, çok yerleri gezip görmüştür. Çok defa da yaya olarak Hacc'a gitmiştir, Sevmenat puthanesine varıp oradaki büyük putu kırmıştır. İleri gelen şeyhlerden çoğunun sohbetine erişmiştir. Şeyh Şihabüddin'in sohbetine de yetişmiş ve onunla denizde, bir gemi yolculuğunda beraber bulunmuştur (*Bostan* ve *Gülistan* isimli eserlerin yazarıdır).

Demişlerdir ki:

– Beyt-i Makdis'te (Kudüs'te) ve Şam'da uzun zaman sakalık yapmış ve halka su dağıtmıştır.

Hızır (a.s.) ile görüşmüş olup, Hızır (a.s.) onu nimet ve faziletten kana kana yararlandırmıştır.

Bir zamanlar eşraf ve ekabirden birisiyle karşılıklı sohbet etmişlerdi. Eşraftan olan zat, rüyasında Hz. Peygamber (s.a.v.)i görmüştü. Hz. Peygmaber (s.a.v.) onu azarlıyordu. Uyanır uyanmaz şeyhin huzuruna geldi ve özür beyan etti.

Meşayihten biri onu inkâr ediyordu. Bir gece vakıada gök kapılarını açılmış gördü; melekler nurdan topak halinde iniyorladı. "Bu vaziyet nedir?" diye soruşturduğunda: "bir beyt söyleyerek Hz. Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın hoşnutluğunu kazanan Sa'dî Şirâzî içindir" cevabını aldı.

O beyt şudur:

– *"Nazar-ı hûş-yarda her yaprak*
Defter-i sırr-ı Hak'durur mutlak"

O aziz, bu vakıada hemen kendine geldi ve müjdelemek için geceleyin Şeyh Sa'di'nin zaviyesinin kapısına koştu; bir de ne görsün? Şeyh Sa'di-i Şirâzî bir lâmba ışığında kendi kendisine bir şeyler söy-

lüyordu. Kulak verip iyice dinlediğinde Şeyh'in okuduğu beytin vakıasında gösterilen beyt olduğunu anlamıştı. 691/1292'de vefat etti. Kabirleri Şiraz'da olup meşhur bir ziyaretgâhtır.

671 **ŞEYH FAHRÜDDİN IRAKÎ (k.s.)**

Irakî diye meşhurdur.

"Kitab-ı Lemeat" sahibi olup *"Divan"*ı meşhurdur. Hemedan civarından olup çocukluğunda Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyip hafız olmuştu ve gayet güzel Kur'an okurdu. Bütün Hemedanlılar onun okuyuşuna âşıktılar. Daha sonra ilim tahsil etti.

Derler ki:

Medresedeyken birgün kalenderlerden bir cemaat Hemedan'a uğradılar. Aşk meşrebi galip olan yakışıklı bir oğlan vardı, onu görünce ona tutuldu. Kalenderler Hemedan'da kaldıkları sürece Irakî onların yanında kaldı. Onlar Hemedan'dan gittiler, aradan birkaç gün geçtikten sonra ayrı kalmaya takat yetiremedi arkalarına düştü ve onlara yetişti. Onların rengine girdi, yolunu benimsedi. Onlarla arkadaş olup Hindistan'a gitti. Multan'da Şeyh Bahâü'd-din Zekeriyya'nın sohbetine erişti.

Derler ki:

Şeyh, Irakî'yi halvete koydu, çilesinden henüz on gün geçmişti ki, ona bir vecd erişti ve bir hâl istilâ etti; bu esnada şu gazeli söyledi:

Şular kim sundular bâde ile bir câm
Ânı sâkî gözünden itdiler vâm.

Bu beyti yüksek sesle okuyup ağlıyordu. Tekke sahipleri duyunca bunun; Şeyhin yoluna aykırı olduğunu tesbit ettiler. Zira şeyhin usulüne göre halvette ya zikrile veya murakabe ile meşgul olunurdu. Bu anlayışa uymadığını görerek meseleden Şeyhi haberdar ettiler. Şeyh: "bunlar size yasaktır, ona değil!" dedi.

Aradan birkaç gün geçmişti ki, harabat ehli yanından geçen şeyhin yakınlarından biri o gazelin harabat ehli arasında sazlı sözlü meclislerden söylendiğini duydu ve şeyhe bildirdi ve: "baki ferman şeyhindir" dedi. Şeyh "ne işittiğini söylemesini isteyince" de söyledi ve nihayet şu beyte geldi:

– *"Kılan çûn kendilerdür sırların fâş*
Ne içün îdeler uşşakı bednâm"

Şeyh: "onun işi tamam oldu" dedi ve kalkıp Irakî'nin halvethanesi kapısına geldi; "ey Irakî, münacatını harabatta mı eylersin? Dışarı çık" dedi. Irakî dışarı çıkıp başını şeyhin ayağına koydu. Şeyh, mübarek eliyle onun başını topraktan kaldırdı ve onu bir daha hal
672 vete koymadı ve hırkasını çıkarıp ona giydirdi, sonra kendi kızını ona nikâhladı. Ondan bir oğlu oldu, adını Kebirüddin koydular.

Yirmi beş yıl şeyhin hizmetinde bulundu, ölümü yaklaştığında şeyh, kendi yerine onu halife kıldı ve Hakk'ın rahmetine kovuştu. Şeyhin ona iltifatını gören ötekilerin haset damarları harekete geçti ve devrin padişahına "onun bütün zamanı şiirlerle ve sahib-i cemal gençlerle sohbet suretiyle geçmektedir, bu yüzden şeyhe halife olmaya lâyık değildir" diye şikâyette bulundular. Bunu anlayan Şeyh Irakî, Haremeyn-i Şerifeynin (Allah şerefini artırsın) ziyaretine yöneldi. Ziyaretten sonra Anadolu'ya gitti, Sadreddin Konevî'nin sohbetine erişti ve Şeyh Sadreddin tarafından terbiye edildi. Bir cemaat *Füsus*'u okuyordu. Onu dinlerken *"Lemeât"*ını yazdı. Tamamlanınca şeyhe verdi. Şeyh de onu beğendi.

Anadolu Emirlerinden Şeyh Muinüddin Pervane, Şeyh Irakî'nin müridi ve bağlısı idi. Şeyh Irakî için Tokat'ta bir tekke yaptırdı, zaman zaman da bizzat şeyhin hizmetine geliyordu. Birgün hizmet için yine gelmişti. Yanında bir miktar altın getirmişti. Tam bir yalvarma hali içinde "Şeyh bana hiç iş buyurmaz ve iltifat göstermez" demiş; Şeyh yine de hiç iltifatta bulunmamıştı. Bunu ifade edince Şeyh gülerek: "Ey Emir, bizi altunla aldatamazsın, bir adam yolla da bize Kavval (ilâhici) Hüseyin'i eriştir. Kavval Hüseyin, gönül alıcı bir güzelliğe sahipti ve hüsn-i surette benzersiz idi ve her zaman ona giriftar bir topluluk vardı. Huzur ve gaybette onu severlerdi.

Emîr, meseleyi anlayınca o kişinin getirilmesi için adam yolladı. Âşıklar tartışıp konuştuktan sonra Kavval Hüseyin'i getirdiler. Şeyh Hazretleri, Emir ve sair ileri gelenlerle onu karşıladı, yakınlaşınca Şeyh ileri çıkıp selâm verdi, bağrına bastı, sonra şerbet getirip kendi eliyle ikrametti; oradan tekkeye gittiler, sohbet ettiler. Hz. Şeyh o esnada çeşitli gazeller söyledi ki, biri şudur:

"Saz-ı tarab-ı aşkda bildin mi nedir sır?
Kim zahmesi rakkasıdır eflâk-u anasır

Derler ki:

Birgün Emir Muînüddin, meydana uğradığında elinde bir

çevgân olduğu halde şeyhe rastladı, şeyh çevgân oynayan gençlerin arasındaydı. Emir, şeyhe:

– "Biz hangi taraftan olalım?" dedi. Şeyh:

– "Sen o taraftan ol!" diyerek yoldan yana işaret etti. Emir de hemen revan olup gitti.

673 Emîr Muînüddin vefat edince Hz. Şeyh, Anadolu'dan Mısır'a gitti, Mısır Sultanı ile görüştü. Sultan ona bağlandı, mürid oldu ve onu Mısır şeyhlerinin şeyhi ilan eyledi. Fakat şeyh yine de çarşıda-pazarda teklifsiz gezinirdi. Birgün yapağıcılar çarşısından geçiyordu, nazarı yapağı ve deriyle uğraşan bir gence takıldı, âşüftesi oldu, ileri varıp selâm verdi. Yapağıcı ve derici mağazası sahibi ile arasında şöyle bir konuşma geçti:

– Bu genç kimin oğludur?

– Benim oğlumdur.

Şeyh oğlanın dudaklarına işaret ederek dedi ki:

– Bu diş ve dudakların merkep derisiyle iç içe durması haksızlık değil midir?

– Biz fakir kişileriz, mesleğimiz budur. Merkep derisini dişiyle tutmazsa ekmek parası kazanamaz.

– Bu genç, hergün ne kadar kazanç sağlıyor?

– Dört akçe.

– Hergün sekiz akçe vereyim de o işi bir daha yapmasın.

Şeyh sohbetinde bulunanlarla hergün gidip dükkânda oturur ve onun yüzüne bakarak şiirler okur, ağlardı.

Ortaya birtakım söylentiler atmaya meraklı olanlar gidip bu haberi yalan-yanlış eklerle sultana bildirdiler. Sultan sordu:

– O genci gündüz veya gece yanında alıp götürür mü?

– Hayır, götürmez.

– Onunla dükkânda yalnız kalır mı?

– Hayır, kalmaz.

Sultan, kalem divit isteyerek Fahrüddin Irakî ve hizmet edenlerine -ilâveten- hergün beş dinar daha ödenmesini yazdı.

Bilâhare Sultan, Şeyhle bir araya geldiğinde ona:

– "Derici-Paşmakcı dükkânında bir gence nazarınızın düşmüş olduğunu işittim. Irakî, evet deyince sultan emir verdi: Şayet şeyh isterse o kişiyi tekkeye iletsinler". Şeyh:

– "Hayır, buna lüzum yoktur" cevabını verdi.

Şeyh, Mısır'dan Şam'a yöneldi. Mısır Sultanı, Şam hükümdarına ileri gelenlerle, varan zatı karşılamaları haberini yolladı. Bunun üzerine gereken hazırlıklar yapıldı. Devlet adamları, şeyhler ve fazılların ileri gelenleri Şeyh Irakî'yi karşıladılar. Hükümdarın sahibcemal bir oğlu vardı. Şeyhin nazarı ona düştü, elinde olmadan başını onun ayağına, o da başını şeyhin ayağına koydu, hükümdar da oğluna muvafakat etti. Şamlılar'ın gönlüne ondan bir inkâr gelmişti ama söylemeye mecalleri yoktu.

Şeyh bu şekilde Şam'da makam edindi, altı ay sonra da oğlu Kebirüddin, Multan'dan geldi, bir müddet babasının hizmetinde bulundu. Sonra şeyhe bir hastalık geldi, öleceği gün oğlunu çağırdı, vasiyetler buyurup veda etti ve şu rubâîyi söyledi:

674 *Şol gündeki âlemin kararı oldu*
Uşşaka nasib âh-ü zar oldu
Ger derd-ü ger deva muayyendir ki,
Ol vade kamu işin medarı oldu.

8. Zilkade 688/23 Kasım 1289 yılında dünyadan gitti. Kabri, Şeyh Muhyiddin Arabî'nin türbesi yanındadır. Şimdi orası Şam'da Salihiye semtini oluşturur. Oğlu Kebirüddin'in kabri de kendi yanındadır.

EMÎR HÜSEYNÎ (k.s.)

Adı Hüseyin b. Hüseyin'dir. Aslen Gizyu'ludur. Gizyu, Gazze bölgesinde bir köyün adıdır. Zâhir ve bâtınî ilimlerde âlim idi. *"Kesirü'r-Rümûz"* adlı kitabından anlaşıldığına göre vasıtasız olarak Şeyh Bahâüddin Zekeriyya'nın mürididir. Halk arasında yaygın olan da budur. Ama bazı kitaplarda şöyle gördüm:

– Şeyh Emir Hüseynî Hazretleri, Şeyh Rükneddin Ebü'l-Feth'in mürididir; o, kendi babası Şeyh Sadreddin'in; o, babası Şeyh Bahaüddin Zekeriyya Multânî'nin mürididir (Allah Teâlâ sırlarını takdis etsin).

Eserleri çoktur. Bazısı: *"Kesiru'r-Rümûz, Zâdü'l-Misafirîn"* gibi manzumdur. Bazısı da *"Nüzhetü'l-Ervah, Ruhu'l-Ervah, Sırat-ı Müstakim"* gibi mensurdur. Şiirlerinin toplandığı bir de Divan'ı vardır. Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin cevap vererek *"Gülşen-i Râz"* adlı eserin ortaya çıkmasına sebep olan manzum sorular da onundur.

Tevbesinin sebebi olarak şunu naklederler:

Birgün ava çıkmıştı, önüne bir geyik geldi, onu okla vurmak isterken ceylan ona bakarak:

– "Hüseyin! Bana ok mu atarsın? Hak Sübhânehû ve Teâlâ seni kulluk ve marifet için yaratmıştır, bunun için değil!" dedi.

Geyik hemen kayboluverdi. Emir Hüseyin'in içini ateş sarmıştı, her şeyden vazgeçti, bir Cevlâkî taifesiyle Multan'a gitti. Şeyh Rükneddin o cemaate bir ziyafet vermişti, gece onunla rüyasında Rasulullah (s.a.v.)i görmüştü. Ona:

– "Oğlunu cemaatın içinden çıkar, tarikatınla meşgul eyle!" diyordu.

Ertesi gün Şeyh Rükneddin onlara:

– "İçinizden seyyid hanginizdir?" diye sordu.

Taifede bulunanlar Emir Hüseyin'i işaret ettiler. Şeyh onu taifeden ayırıp eğitti, terbiyesiyle meşgul oldu, neticede yüksek makamlara erişti ve Horasan'a dönmeye icazet verdi. Herat'a geldiğinde bütün Herat halkı ona bağlanıp mürid oldular.

675 16 Şevval 718/1 Aralık 1318'de dünyadan gitti. Kabri Herat'ta olup Abdullah b. Ca'fer-i Tayyar (r.a.)ın türbesinin civarındadır.

EVHADÎ ISFAHÂNÎ (k.s.)

Naklolunduğuna göre bu zat, Şeyh Evhadüddin Kirmânî'nin (k.s.) sohbetine katılmış olanlardandır. "Evhadî" nisbeti de buna dayanmaktadır. Şiirlerini ihtiva eden Divan'ı vardır. Şiirlerinde letafet ve tatlılık vardır; terciatı vardır ki, ince hakikat ve marifetleri içine alır; Şeyh Senaî'nin *Hadika*'sı üslûbunda *Câm-ı Cem* adlı mesnevisi vardır ki, içinde çok hakikatler toplanmıştır. Şu beytler o mesnevidendir:

– "Evhadî bir gece birinin yüzünü gördüğünden beri 60 sene sıkıntı çekti. Sözümün sırrı mecazi değildir, gözünü aç zira bu, oyun değildir. Yıllarca başım gök yüzü gibi döndü durdu, böylece felek gibi göze sahiboldum. Ayak parmakları üzerinde dura dura çile çıkarmışım fakat hata yaptığım için değil. Dıştan pazarın içindeyim (insanlarla âlûdeyim), içten ise yârimle halvetteyim. Bana teselli veren şeyin güzelliğin kimse bilemez ve halvetime kimse vakıf olamaz. Gönlüm yâre kavuştuğundan beri sırrımın çevresinde surlar oluşmuştur.

Hakim Senaî'nin *Kaside-i Raiye*'sine cevap niteliğinde güzel şiirler söylemiştir ki, beytlerinin sayısı yüz altmış olsa gerek. Başlangıcı şöyledir:

– Ruh aslî vatandan ayrı düştü. Onun için bahtımızdan memnun olmak kabil mi? Her şehirde belli bir işle meşgul ve o, başka şeylerle uğraşmamıza fırsat vermiyor ki! Bir arkadaş da yok ki, ona sırrımı söyleyeyim, sır bilen yok ki, ona inleyerek ağlasam! O mâşukun şöhretiyle coşmuşum, o cünbüşün sedasıyle sema' yapmaktayım."

Cam-ı Cem'in tamamlanmasına şöyle tarih düşürmüştür:

– "Tarih için tefe'ül yaptım; 700,30 ve 3 yıl gitmiş. Ben ki, şu üstün Risale'yi şu önderin adına hazırladım. Babası göçtüğü sene onun Kadir gecesinde (tahta geçtiği gece) tamamladım.

Kabri, Tebriz'e yakın bir yer olan Merağ'dadır. Mezar taşında 738'de (1337) vefat etti." diye yazılıdır.

EFDALÜDDİN HAKANÎ (k.s.)

Her ne kadar bu zat Felekî Şair'in talebesi olup şiirle şöhret bulmuş idiyse de onun şiir tavrının arkasında bir tavrı daha vardır ki, şiir onun yanında belirsiz kalırdı. Nitekim Hz. Mevlânâ (k.s.) demiştir ki:

– *"Şiir nedir kim uram anınla lâf-ı fazl*
Gayr-ı fennim var benim kim bu fünundur tufeyl"

676 Söylediği şu sözler de bu anlama gelmektedir:

"Benim sûretim o oldu, sıfatım da tümüyle o! Mutlaka biri ben olmuştur ve ben artık sözde bahiskonusu değilim. İsim olarak ben bahiskonusu olmadım. O kimdir? diye sormazlar. Bana böyle bir soru sorulsa o benim derim."

Bir yerde de diyor ki:

– "Kibriya tarzı üzere aşk ayağı sağlam basar önce o varlığımızı bizden alıp ona götürdü. Biz ve siz benlikten sayrılmaya muhtacız, çünkü onda ben ve sene yer yoktur."

Şiirleri arasında bu kabil sözler çoktur. Şiirleri, sûfilerin saf meşrebine uygundur. Bunlarda sûfîlerin içtiği çeşmenin kokusu gelir.

Halide Mustad'î Billâh'ın hilâfeti zamananda yaşadı, Bağdat'ı öven Arapça Kasidesinde onun adından da bahsetmiştir. Mustad'î Billâh 595/1199'da vefat etti.

Hakânî'nin de, Hakim Senaî'nin *Kaside-i Raiye*'sine 180'den fazla beyte ulaşan cevabı vardır, üç matlaı olup ilki şudur:

– "Şarap sun, şarap sun ki işret başladı. Saç saç ki, yâr geldi. Bir iş ki son baharda akan sudan daha berrak, bir yâr ki ilk bahardaki meltemden daha hoştur. Felek bizim için sabah vakti neşelenip göz aydınlığı veriyor.."

Kasidenin sonunda şöyle der:

– "Bu kaside *Muallakatü's-seb*'a arasında hoş bir şiir olarak sekizinci olmaya lâyıktır. Eğer Ka'be duvarına asılacak olursa Ka'be bana örtüsünü açar. Yükselerek ensesine bir vurur, İmru'l-Kays'ın işini bitiririm. İmru'l-Kays'ın "Durunuz ağlıyalım" beytini hizaya sokar." (İslâm Ansiklopedisi, I, 85).

NİZAMÎ (k.s.)

Zâhirî ilimlerden ve resmî ıstılahlardan nasibi vardı. Ama hepsinden vazgeçmiş ve yüzünü Cenab-ı Hakk'a döndürmüştü. Nitekim kendisi bir şiirinde şöyle der:

– "Yıldız ilminin bütün inceliklerini, tek tek bütün gizli ilimleri okudum, her yaprağı inceledim, seni bulunca kitapları bıraktım. Her şeyi yönünü Hakk'a çevirmiş olarak gördüm, Hak ise yüzünü sana çevirmiş!

Kıymetli ömrünü başından sonuna kadar takva, kanaat, uzlet ve inziva ile geçirmiştir. Diğer bazı şairler gibi hırs ve hevasına mağlup olup da dünya erbabına tutunmamıştır. Aksine zamanın sultanları daima onunla teberrük taleb etmişlerdir. Nitekim şiirinde şöyle demiştir:

– "Gençliğimden beri hep sana yöneldim, kapını bırakıp başka bir kapıya gitmedim, sen veriyorsun, senin eşiğinde ihtiyarladım. Onun için korkulan şey karşısında elimden tut."

Penc-Genc diye meşhur olan Mesnevi'sini zamanının sultanlarının isteğiyle yazmıştır. Bunun sebebi onun şiirleri vasıtasıyla sultanların kendi isimlerinin hatırlanmalarını temin idi.

677 Bu mesneviler şekil bakımından efsane gibi görünüyorsa da gerçekte hakikatların keşfine ve marifetlerin beyanına vesile olur.

"Hakk'a vasıl olmak isteyen, onun güzelliğine özlem duyanlara: "Delil yine onun varlığıdır; Şühuduna bürhan yine onun şühududur." Nizami, sûfilerin bu görüşünü şöyle dile getirir:

Seni arayan sana ulaşan yolu bizzat kapattı, zira seni anlamak için kendisini ölçü aldı. Bir kimse seninle sana bakarsa boş sayfaları yırtar atar. Sensiz seni bulmak kabil değil, sana gelmek için diğer varlıklardan bağı koparmalı!"

Bir yerde yine bu manada şöyle diyor:

– "Akıl âciz, semt karanlık ve o yol da kıl kadar ince. Senin yardımın yol göstermezse bu düğümü akıl nasıl çözebilir? Senin eşiğinde aklın gözü aydınlanır. Daha ileri giderse yanar kül olur.

Bir yerde de Hak Teâlâ hariç, başka şeylerden (masivadan) yüz çevirme ve ona gönülden yönelmeyi teşvik için diyor ki:

– "Şu kan döken tuzağın yükseğinden uç. Bunun için aklını kullanmak, bir çaredir. Kurt tilkiden daha dişlidir. Fakat tilki daha bilgili olduğu için ondan kurtulabilir. Çalış ki, vefakâr olasın, kendine tapma ki Allah'a eresin."

En son yazdığı kitap olan *"İskendername"*sini 592/1195'te tamamlamıştır. O zaman yaşı altmışı geçmişti.

HÜSREV-i DEHLEVÎ (k.s.)

Lakabı Aynü'd-din'dir. Babası, Belh bölgesi Türkleri'nden Lâkin Kabilesi Beğlerindendir. Hallac sultanlarından Sultan Mübarek Şah öldükten sonra evliyadan Şeyh Nizamüddin'in hizmetine girmiştir. Derler ki: "kırk yıl devamlı oruç tuttu."

Derler ki:

Kendi şeyhi, Şeyh Nizamüddin ile tayy-i mekân tarikiyle hacceti. Hz. Peygamber (s.a.v.)i beş kere rüyada görmüş ve şeyh Nizameddin'in işaretiyle Hızır (a.s.)ın sohbetine erişmiştir. Ondan ağzındaki tükrüğünü istemişse de Hızır (a.s.):

– "Bu devleti Sa'di aldı" demişti.

Hüsrev, gönlü kırık vaziyette Şeyh Nizamüddin Hazretlerine gelmiş ve durumu anlatmıştı. Bunu dinleyen Nizamüddin, ağzından bir damla tükrüğünü Hüsrev'in ağzına sürmüş ve dilinin bereketini ona vermişti. Gerçekten de onun bereketi görülmüş ve 99 kitap telif etmiş, bazı eserlerindeki ifadesine göre "şiirleri yüzbinden fazla"dır. "beşyüz binden azdır."

678 Derler ki:

Şeyh Sa'di ile gençliğinde buluşmuş ve sohbet etmişti. Onunla sohbet ederdi, onun aşk ve mahabbet meşrebinden bütünüyle hisse

almıştır. Nitekim semâ, vecd ve hâl sahibi idi.

Şeyh Nizamüddin demiştir ki:

– Kıyamette herkes bir şeyle övünecektir, benim övüncüm de bağrı yanık şu Türk'le yani Hüsrev'le olacaktır.

Hüsrev demiştir ki:

– Bir zaman hatırıma "benim ismim beğlerin ismidir, keşke fakir adı olsaydı da haşir günü onunla çağırsalardı" diye geldi. Bunu Hz. Şeyh'e arzettim. Dedi ki: "uygun bir zamanda senin için bir ad taleb edeyim!" Bir zaman böyle geçti, murakabeye vardı. Nihayet birgün Şeyh: "Kıyamette sana Muhammed Kâse-lîsî (kadeh yalayan Muhammed) diye seslenecekleri bana keşfolundu." dedi.

725/1325 yılında 74 yaşında bir cuma gecesi vefat etti. Şeyhin ayağı ucuna defnolunmuştur.

HASAN DEHLEVÎ (k.s.)

Lakabı ve nesebi: Necmeddin Hasan b. Alâü's-Sencerî'dir. Evliyadan Şeyh Nizamüddin'in müridi ve kâtibi idi. Hoşa giden huy ve nitelikleri vardı.

Tarih-i Hind sahibi demiştir ki:

Mekârim-i ahlâkta, meclislerde letafet ve zarafette, aklın istikametinde, sufi meşreblikte, kanaat ve temiz itikatta, dünya ilişkilerinden tecridde, maddi sebeplerde hoş olup hoş geçinmekte benzerini az gördüm. Öyle şirin huylarla donanmış ve edebli idi ki, onun meclislerinde bulduğum rahatı hiç kimsenin meclisinde bulamazdım.

Yine adı geçen tarihin sahibi diyor ki:

Yıllar boyunca Emir Hüsrev ve Emir Hasan'la aramızda sevgi ve dostluk bağı devam etti. Sohbette ne ben onlarsız ne de onlar bensiz edebiliyordu. Benim vasıtamla o iki üstad arasında dostluk sevgisi hayli kuvvetlenmişti.

Yine o anlatır ki:

Emir Hasan'ın, Şeyh Nizamüddin'e tam itikadı vardı. Öyle ki, Şeyhin, meclislerde işittiği mübarek nefeslerini ciltlere kaydetmişti. Adını da *"Feraidü'l-Fevaid"* koymuştu. O zamanda o diyarda o mektuplar iradet erbabının düsturu yani müracaat kaynağı olmuştur. Ayrıca bundan başka çeşitli dîvanları, mensur sa-

hifeleri ve mesnevileri vardır.

Rubâîlerinden birinde şöyle der:

– "Sadece dertli bir gönlüm var, beni affet ve hesap sorma.
679 Yüzlerce kusurlu hareketim var, beni affet ve hesap sorma. Amelimden soracak olursan, rezil olurum. Ey Ekremü'l-Ekremîn beni affet ve hesap sorma."

Yine bir şiirinde şöyle der:

– "Senin bir harfin kırk sabah âlemi aydınlatır. Senin bir harfin sekiz cennetteki hurilerin aslı. Bir gümüş harf, kırk veli için desturdur. O dörtten, âlemin dört köşesi mamurdur."

KEMÂL HOCENDÎ (k.s.)

Çok büyük bir zattı. Şiirle meşgul olması bu konu üzerinde fazla durması olduğundan başka türlü görünmek içindi. Zâhirî, bâtınına mağlup olmasın, kulluktan geri kalmasın diye bunu yapıyordu. Nitekim kendisi şöyle demiştir:

"Şiir söylemek suretiyle katlandığım bu külfetler bana: Kellimînî ya Humeyrâ kabilindendir."

Sürekli riyazat ve mücahede ile meşgul idi. Hz. Hoca Ubeydullah (k.s.) buyururlar ki:

O, uzun zaman Şaş'ta kaldı. Babam o süre içinde onun et yemediğini söylerdi. Bir kere ondan bahisle şöyle anlattı:

– Ben şeyhe: "ne olur içinde et olan bir yemek yeseniz, benim gayet güzel ve semiz bir sığırım var" dedim. Şeyh, latife ile: "sığırı ne zaman keserseniz yeriz" dedi. Ben sığırı kestim, yemek hazırladım. Huzurlarına getirdim, benim hatırım için o etten yediler.

Tebriz'de zaviyede bir halvethane vardı, orada zaman geçirmişti. Aynı yerde bir başkası daha vardı. Ölümünden sonra odayı gördüklerinde; üzerinde oturup yattığı bir hasır ve başının altına koyduğu bir taştan başka bir şey yoktu.

Hz. Şeyh Zeynüddin Hâfî (k.s.) demiştir ki:

– Tebriz'de ilim tahsil ettiğim zaman onun sohbetine eriştim. Beni bu tasavvuf yoluna yöneltti ve: "bizim iradetimiz nisbetine gir" dedi. Ben: "sizin hakkınızda hatırıma bazı şeyler gelir" dedim. "Söyle, cevabını verelim" dedi. Ben ona hiçbir şey söylemedim, lâkin tarikatına girdim. O anda bana feth kapıları açıldı. Anladım ki, o, irşad mertebesinde imiş ve onun yanında tahsil nasib imiş!

Suyu taştığında çevresine hasar yapan bir saha vardı. Her yıl tekrarlanırdı. Suyun taşması yakınlaşınca kıssayı ona naklettiler. Çadırının o bölgeye kurulmasını istedi, kurdular, suyun taşma zamanı geldiği halde zaman geçti ve çevrede hiç hasar yapmadı.

803/1400 yılında vefat etti. Allah Teâlâ sırrını takdis etsin. Kabri Tebriz'de olup, mezar taşında şu beyt yazılıdır:

680 *Kemâl! Ka'beden gittim, dostum dergahına vardın*
Binlerce binlerce maaşallah, mertce vardın.

MUHAMMED ŞİRİN MAĞRİBÎ (k.s.)

Şeyh ismail Sîsî'nin mürididir; o, Şeyh Nureddin Abdurrahman İsferainî'nin sohbetinde bulunanlardandır.

Derler ki:

Bir seyahatinde Mağrib diyarına varmıştı. Burada meşayihten birinden hırka giydi ki onun nisbeti, büyük Şeyh Muhyiddin el-Mağribî'ye erişir. Şeyh Kemal Hocendî ile çağdaş olup onunla sohbet etmiştir.

Bir zaman Şeyh Kemâl'in söylediği: "Eğer göz, kaş, naz ve işve bu ise ey zühd, ey takva, elveda! Ey akıl, ey din el-firak!" beytini işiten Mevlânâ Mağribî: "Şeyh çok büyük bir zattır, acaba şiiri neden mecaziden başka bir mânâya gelecek şekilde söylemez, dedi.

Bunu duyan Şeyh, Mevlânâ'ya bir haber iletip sohbet ister, bir araya gelirler, kendisi yemek pişirmeye kalkar. Mevlânâ da buna muvafakat eder. O esnada Şeyh, Mezkur beyti okuyup şu açıklamayı yapar:

– "Çeşm, ayndır; meşayıh ıstılahında ayn-ı kadîm zâttır; ebru, kaştır, bununla sıfata işaret edilmesi mümkündür ki, zâta hicabtır."

Mevlânâ Muhammed de bunu tevazu ile dinlemiş.

Bir zaman da Şeyh İsmail Sîsî dervişlerini çileye koymuş ve Hz. Mevlânâ Muhammed'i de istemiş, Mevlânâ ise şu gazeli söyleyip arzetmişti:

– *"Biz sevgini göreliden beri tüm zerrelerden vazgeçtik, zata erdikten sonra bütün sıfatlardan geçtik. Karanlık halvetlerde çile çektik, vakıada yedi kat semayı aştık, gördük ki, bütün bunlar rüya ve hayaldir,*

erkekçe bu rüya ve hayalden geçtik. Bize neden keşf ve kerametten sözedersin? Zira biz keşf ve keramet sevdasından da geçtik. Ey Şeyh, şayet senin kerametlerinin cümlesi bu ise rahatına bak. Çünkü biz bütün bu kerametlerden geçtik. Hakikatte bunların hepsi de yoldaki âyetlerdir. Biz talepte âfetlerin hepsini geçtik. Biz nurlar saçan nûrun peşinden; mağribten de, yıldızdan da, lâmbadan da geçtik." [Câmi'nin sözü bitti].

Şeyh bu gazeli işitince çok beğenmiş ve güzel bulmuştu. Bu fakiri Hakir ki (Lâmiî Çelebi) İstanbul'da Emir Ahmed el-Buhârî (k.s.)nin hizmet-i şerifinde bulunuyordum. Bu tarz üzere bir gazel söylemiştim, lâkin hâk-i pâylerine arzetmeyi edebe aykırı görürdüm, sonunda mâlumları olup lutuf göstermişlerdi. O gazel şudur:

681 *Ey Şeyh bana keşf-ü keramet gerekmez*
Kurtar beni bu vartadan âfat gerekmez
Sığmaz benim etvarıma güftar-ı tasavvuf
Divane vü mestim bana tâmât gerekmez
Ko hal-i menâmı beni bîdâr-ı edeb kıl
Gönlüm gözün aç hâb-u hayâlât gerekmez
Seccade vü tesbih-ü virdu hırka vü tâcı
Lutfile dedim tap ki, kerrat gerekmez
Fikr-i çîle vü vesvese-vü halvet-ü uzlet
Hep rehzen-i dildir bu riyâzat gerekmez
Seg gibi eşiğinde beni ko, olayım hor
Uzlet bu yeter, ayruğı hemmât gerekmez
Ben âşık-ı didarım eyâ mürşid-i kâmil
Arz etme bana hûr ile cennat gerekmez
Bir mürçeyim, kuş dilin öğrenmeye geldim
Divan-ı Süleyman u dârât gerekmez
Ger Lâmiî'nin himmet olursa delili
Zulmâta girerse eli mişkât gerekmez

[Lâmiî'nin sözü bitti].

Hz. Mevlânâ Muhammed 809/1406 yılında 60 yaşında ölmüştür.

HAFIZ-I ŞİRÂZÎ (k.s.)

Gaybın dili ve sırların tercümanıdır. Nice gayb sırlarını ve hakikat mânâlarını suret kisvesinde mecaz dilinde göstermiştir. Bir pîrin iradet elini tutup tutmadığı ve tasavvufta bu taifenin birinden nisbet alıp almadığı bilinmemektedir. Fakat söyledikleri tasavvuf ehlinin meşrebine uygun olup âdeta o kaynaktan fışkıran şeylerdir; bu ondan başkasına nasib olmamıştır.

Hâcegân silsilesi azizlerinden biri:

"Bir sûfi için Hafız'ın *Divan*'ından daha güzel bir divan yoktur", demiştir. Onun şiirleri o derece güzel ve meşhurdur ki, örnek vermeye ihtiyacı yoktur. Gazellerinden bir kısmına kendi devrinde şerhler yazılmıştır. Hâsılı her bir beyti bir aşk cümbüşü, marifet ve zevk, kaynağıdır ki, yudumundan âlemdekilerin akılları çılgıncasına sevgi ile dolar, neşvesinden insanların fikirleri etkilenir. Faziletlerinin şöhreti nadirattan olan sözler gibi cihana yayılmıştır. Na't ve latifeleri herkesin dilinde dolaşan vecizeler-darb-ı meseller gibi âfakı tutmuştur.

792/1390 yılında Şiraz'da vefat etmiştir [Câmî'nin ifadesi son buldu].

Anadolu Velileri

Mevlânâ Câmî (k.s.) ricâl-i meşayihin zikr-i cemillerini tamamlayıp, "Nisâ-i Arifat: ermiş-veli kadınlar"ın menkıbelerine başlamış idi. Ancak bu fakir ve hakir (Lâmiî Çelebi) teberrüken devrimizde, diyarımızda, çağımızda yakın dönemde şöhret bulan azizlerin yüsek makamlarından, seçkin kerametlerinden sıhhatli haberleri yazmak istedim. Her halukârda yardımcı olup emele ulaşmayı kolaylaştıran Allah Teâlâ'dır.

682 ALİ b. MEYMUN el-MAĞRİBÎ (k.s.)

Seyyid-i Hasenî'dir, soy silsilesi şöyle gösterilir:

– "Şeyh Ali b. Meymun b. Ebi Bekr b. Yusuf b. İsmail b. Ebi Bekr b. Ataullah b. Hayyûn b. Süleyman b. Yahya b. Nasr b. Yusuf b. Abdi'l-Hamid b. Yelten b. Faruk b. Deskur b. Arab b. Lâl b. Muhammed b. İdris b. Abdillah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib (Allah Teâlâ hepsinden razı olsun)"

Tarikat silsilesi ise şöyle gösterilir:

– "eş-Şeyh eş-Şerif Ali b. Meymun el-Endelüsî el-Mağribî tarikatını Kutbü'l-Arifîn Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed es-Sâsî et-Tunûsî'den aldı; o, Ahmed b. Mahlûf eş-Şâzelî el-Kırvânî'den aldı; o, önce eş-Şeyh el-Edib Ali b. Mahcûb el-Kirvânî'den ikinci olarak Abdü'l-Vehhab el-Hindî'den; o, Ebû Musa es-Sidrânî'den; o, Ebû Muhammed Abdullah el-Mervezî'den; o, Ebû Ya'kub b. Yahlûf el-Kasî'den; bu üçü de Şeyh-i Kebîr Şuayb

b. Hüseyin Ebû Medyen el-Mağribî el-İşbilî'den aldılar (Allah Teâlâ sırlarını takdis etsin.)"

Şeyh Ali b. Mağribî, Mâliki mezhebine mensuptu, âlim ve fakih idi. Tarikata girmeden önce Fas'ta kadı olmuştu. Ecdadı; Fas padişahı, Sultan İdris'in soyundandı. Kendisine ilâhi bir cezbe erişince malını, mülkünü ve dünya mevkilerini terkeyledi, intisab edecek şeyh aradı, Mağrib şeyhlerinden çoğu ile bu maksatla sohbet eyledi. Tarikatını Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed'den (k.s.) almıştır. İcazet aldıktan sonra gemi ile Akdeniz sahillerine ulaşmış oradan Şam'a varmıştır. Oradan haccetmiş ve Mekke-i Mükerreme'de Şeyh Abdülmu'tî ile sohbet etmiştir. Tekrar Şam'a dönerek Abdülkadir Geylânî (k.s.) tarikatından Şeyh Abdülkadir Safedî ile sohbet etmiştir. Bu zat, zamanının İbn Fariz'idir. Tâiye kasidesine nazire yazmıştır. Bunu Rasûlullah (s.a.v.)in emriyle yazdığını söylerler. O kasidenin adını *"Silkü'l-Ayn Li izhâbi'l-Gayn"* koymuştur. Şeyh Alvan o kasideye şerh yazmıştır ve Şeyh Abdülkadir Safedî'nin o risalede menkıbelerini anlatmıştır.

Şeyh Ali Mağribî'nin tarikatı sohbet, riyazet ve hizmet üzerinedir, uzlet ve halvet üzerine değildir. Bütün hallerde nefs mücadelesi üzere bulunmaktadır.

683 Başlangıçta cehren zikr edilir zikir (kal olmaktan çıkıp) hal oluncaya kadar buna devam edilir. Zikrin halî olması devamlı âgâhlıktan ibarettir ve havâtır-ı erbaa üzerine konuşmaktır, belli bir kıyafet yoktur, melâmet yoludur. Musa meşrebindeydi. Tabiatında "gadab fillâh: Allah için gadab" ağır basardı. Zahir adabında çok dikkatliydi. Yoksul olsun zengin olsun kimse için ayağa kalkmazdı, bütünüyle marifet ehliydi, Allah'a tevekkül eden kullardandı, cihet ve zaviye kabul etmezlerdi, varid olan fetihler ve hediyelerin bazısını kabul eder, bazısını reddederdi. Nasıl gelirse öyle giderdi: "dünyaya üç talak verdim" derdi. Bununla, dünyayı hiçe saydığını anlatmak isterdi.

719/1511'de öldü. Şam yakınında Mecdü'l-Maûş civarında gömülüdür. Bursa'da hayli müddet bulunmuş olup Arabistan'a giderken yerine Sofuzade Abdurrahman'ı (k.s.) bırakmışlardı ve Abudrrahman hakkında "benden daha üstündür" buyurmuşlar ve: "ben Abdurrahman'ın deryasıda hayran dolaşmaktayım." demişlerdi.

Şeyh Abdurrahman, Balıkesir yöresindendir. 919/1513 yılında

vefat etti. Allah sırrını takdis etsin. Bursa'da Hz. Emir mahallesinden Yukarı Senkleme diye bilinen yerde defnolunmuştur.

SOMUNCU BABA (k.s.)

Kayserilidir, kabri Aksaray'dadır ki, Bağdat gibi evliya yatağıdır. Son devir şeyhlerinin büyüklerindendir. Bütün zâhir ve bâtın ilimlerini cemetmişti ve zamanında tanınmıştı. Sayısız kerametleri vardır.

Önceleri Bursa'da bir hayli kalmıştır. Mübarek sırtında ekmek satarlardı, satarken: "mü'minler, somunlar" dermiş! Ahali, teberrüken ekmeğini adeta kapışırmış (Bundan dolayı Somuncu Baba diye meşhur olmuş).

Derler ki:

Anadolu'nun ünlü âlimlerinden, büyük hocalarından ve çağında müracaat edilen kişilerden Mevlânâ Şemseddin Muhammed el-Fenârî, kendisine mürid olmuş ve onun faziletini, üstünlüğünü, kıymetini her zaman itiraf ve tesdik eylerdi, Tarikatını Şeyh Hoca Ali Erdebîlî'den almıştır, ama Üveysî idi. Ariflerin sultanı Bayezid-i Bistâmî (k.s.)nin ruhu tarafından eğitilmiştir. Hz. Hızır (a.s.) ile sohbet edenlerdendir. Osman Oğullarından Yıldırım *Bayezıt Han (Aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran)* Bursa'da Ulu Camii yaptırınca Şeyh Hamit Hazretlerinden orada vaiz olmasını istedi. Şeyh Hazretleri de emirlerine uyarak Ulu Cami'de birkaç defa vazetti. Bunun neticesinde ahalinin, kendisine haddinden ziyade hürmet, ikbal ve ilgisini görüp derhal Bursa'dan çıktı, Aksaray'a gitti. Orada dervişler topluluğuyla sohbet ve irşad üzere oldu.

684 Sohbetinin şerefiyle çokları nefsin süflî isteklerinden kurtulup rûhânî lezzet ve mertebelerin zirvesine çıktılar.

Meselâ: Şücaüddin Karamânî, Muzaffer Lârendevî ve Hacı Bayram Ankaravî ve daha niceleri onun irşâdıyle kemâle eren zevat arasındadır.

Mevlânâ Iyas (k.s.)tan menkuldür ki:

– "Şeyh Hamîd son dönem meşayihinin büyüklerindendir. Kim yağmalandıysa yağmalandı, Şeyh Hamîd asla yağmalanmadı."

Güvenilir kişilerden şöyle naklolundu:

– "Hz. Şeyh, yıllarca Şam'da Bayezid Hankâhında o tarikatın azizlerinden birinin hizmetinde sülûkunu tamamlamıştır. Tâcının tepesindeki pul onun belirtisidir, sonra Hoca Ali Erdebîlî'ye varmıştır.

Salah ile maruf, takva ile mevsuf Zeyniye dervişlerinden biri sohbet esnasında birgün münasebet düşürüp bu hakîre (Lâmiî Çelebi) dedi ki:

– "Bizim yerimizde sipahilikten feragat etmiş Musa Dede derler bir derviş vardı, Şeyh Hamid Hazretlerinin hizmetinde çok bulunmuştu. Ondan duyduğuna göre şeyhin müridlerinden biri ziraatçiydi. Şeyhi için bir tarla ve kendisi için de bir tarla ekti. Kendisi için ektiği bitmiş. Şeyh için ekmeği bitmemişti. Şeyh birgün dışarı çıktı ve dervişe: "bizim tarlamız hangisidir?" diye sorunca derviş utancından kendisi için ektiği tarlayı Şeyh'e gösterip "sizinki budur" dedi. Şeyh tarlaya bakınca üzüldü. Derviş: "Sultanım, niçin mahzun oldunuz?" diye sorunca şeyh buyurdu ki: "Hiç dünyamızın yeşerdiği yoktu. Acaba bu hangi günahımızın eseridir?"

HACI BAYRAM ANKARAVÎ (k.s.)

Aslen Ankara yakınında Çubuk suyu üzerinde dere içindeki Solfasol köyündendir. Önceleri hayli zaman müderrislik yapmıştır. Sonra Şeyh Hamid'in sohbet şerefi ve hizmet saadetine erişerek tarikatını tahsil eylemiş, hakikatını tamamlamıştır. Zamanındaki büyüklerin meşhurlarından olup halkın kendisine başvurduğu seçkin kişiler arasındaydı. Görünen, görünmeyen, bilinen bilinmeyen pek çok kerameti vardır. Sohbeti çok etkileyiciydi, çok kişiyi veliliğin zirvesine ulaştırmıştır. İnce Bedreddin, Kızılca Bedreddin, Baba Nahhas Ankaravî, Salahaddin Mevlevî, Muslihüddin Halife, Ak Bıyık Meczûb, Bursa'lı Ömer Dede (Allah Teâlâ sırlarını takdis etsin) gibi zatlar kendisine intisab ederek kemâle erişen kimselerden bazılarıdır. Şeyh Ömer Dede'yi Şeyh Hamid'in sohbetinde bulunanlar arasında gösterenler varsa da sonraları Hacı Bayram'la sohbet ettiği bilinmektedir.

AKŞEMSEDDİN b. HAMZA (k.s.)

685 Adı Mehmed, lâkabı; Ak Şeyh'tir. Şam'da doğmuştur. Şeyh Şihabüddin Sühreverdî'nin neslindendir. Şeyh Şihabüddin Hazretleri-

nin soyu Hz. Emire'l-mü'minîn Ebû Bekir Sıddik (rd.a.)'a erişir. Soy ağacı şöyledir:

– "Şeyh Mehmed (Akşemseddin diye meşhurdur) b. Hamza b. Hacı Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Hediyye b. Musa b. Şeyh Muhammed b. Ebû Hafs Ömer (Şeyh Şihabüddin Sühreverdî diye meşhurdur)."

Şöyle naklolunur:

– Hz. Ebû Bekir es-Sıddik (r.a.)ın Nasrullah, Abdullah, Muhammed ve Ca'fer (Allah hepsinden razı olsun) olmak üzere dört oğlu vardı. Nasrullah, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin ceddidir; Abdullah, Şakik-i Belhî'nin ceddidir; Muhammed, Şeyh Necibüddin Sühreverdî'nin ceddidir; Ca'fer ise küffar elinde bekâr olarak şehid oldu, nesli kalmadı.

İsm-i şeriflerinin tertibi şöyledir:

– Şeyh Ziyaüddin Ebü'n-Necib Sühreverdî Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Sa'd b.Hasan b. Asım b. Nasr b. Kasım b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Kasım b. Muhammed b. Abdullah (Ebû Bekir es-Sıddik künyeli) (Allah cümlesinden razı olsun!).

Ziyâüddin Ebü'n-Necib Sühreverdî'nin babası Abdullah'ın, Muhammed adlı bir oğlu daha vardı. Şeyh Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî onun oğludur ve Ak Şeyh Hazretlerinin soyu bunlara ulaşır. Akşemseddin Hazretleri ilk zamanlarda zâhirî ilimlerin tahsiliyle meşgul olmuş ve Osmancık'ta müderrislik görevinde bulunmuştu.

Osman Oğullarından Sultan Mehmed Oğlu Bayezid Han'a Kazasker olan İmam Ali Efendi (k.s.) şöyle nakleder:

Benim babam Hacı Bayram'ın müridi idi ve daima Akşemseddin'le buluşurdu. Akşemseddin'in tasavvufa meylini anlıyarak Hacı Bayram'a teşvik ederdi. Hacı Bayram, nefsi kırmak için kendine mensup olanlarla zaman zaman dilencilik ederdi. Bu yüzden onlara uymaktan kaçınırdı, o sıralarda da Şeyh Zeynüddin Hafî'nin (k.s.) şöhreti ülkenin her yanına ulaşmıştı. Akşemseddin Hazretleri, medreseyi terkedip Arabistan'a teveccüh etti, Haleb'e vardı, oradan da kafile ile Şeyh Zeyni-i Hafî tarafına gitmeyi muradetti; tesadüfen o gece bir rüya gördü: rüyasında kendi boynunda bir zincir vardı. Zincirin bir ucu Ankara'da bulunan Hacı Bayram'ın elinde idi. Vakıadan uyanır uyanmaz geri

döndü ve tekrar Osmancığa geldi. Yukarıda adı geçen İmam Ali Efendi'nin babalarıyle buluşup Hacı Bayram'ın hizmetine müteveccüh olmuşlardı. Tesadüfen o sırada Hacı Bayram'ın Burçak imecesi varmış!

686 Akşemseddin ve yanındaki zât bunun üzerine çıkagelmişler. Bu iki zât, Hacı Bayram Hazretlerinin hizmetine koşuyorlar; fakat o, asla iltifat etmiyordu. Nihayet yemek vakti oldu. Tekneler içinde yoğut ve buğday aşı getiriyorlar, her yere bölük bölük dağıtıyorlardı. Köylünün köpeklerine de bir miktar aş döküyorlardı. Hacı Bayram Hazretleri, Akşemseddin Hazretlerine yine mültefit davranmıyor ve onu yemeğe davet etmiyordu. Akşemseddin ise teklifsiz, köpeklerin çanaklarına konulan aşın yanına çöker; bunun üzerine Hacı Bayram Hazretleri, elinde olmadan ona: "beri gel hey köse bizi yaktın!" diye iltifat eder ve kendi sofrasına çağırır, böylece o da müridleri arasına katılmış olur.

Amasya müftüsü olan meşhur Paşa Çelebi, Akşeyhin kardeşinin oğludur. Mısırlıoğlu Şeyh Abdürrahim Hazretlerinden (k.s.) işittiğime göre şöyle diyordu:

Halil Paşa'nın oğlu Süleyman Çelebi, Edirne'de hasta olmuştu. Halil Paşa, Mehmed Han oğlu Murad Han'ın veziri idi. Oğlu Süleyman Çelebi de Kazasker idi ve bir başka oğlu olan İbrahim Paşa Edirne Kadısı idi. O sıralarda Ak Şeyh Hazretleri de Edirne'de bulunmuştu. Merhum Halil Paşa, Şeyhi davet etti.

Mısırlıoğlu diyor ki: Şeyh Hazretleri beni de yanına alıp vardı, içeri girdiğinde padişah doktorlarının Süleyman Çelebi'nin çevresinde ilaç yapmakla meşgul bulunuyorlardı, havan dövülüyordu. Şeyh Hazretleri doktorlara:

– "Hangi hastalığa ilaç hazırlıyorsunuz?" diye sordu. Doktorlar:

– "Filân hastalığa" diye cevap verdiler. Şeyh Hazretleri:

– "Buna ser-sam ilacı gerektir" dedi. Doktorlar:

– "Bunun hastalığa o değildir, biz aksini teşhis ettik, madem öyle diyorsunuz, buyrun ilâcını da siz bulun" diyerek incinip ayrıldılar.

Mısırlıoğlu: "Şeyhin bu cesareti karşısında şaşırmıştım. Zira ne hastanın yanına vardı ne de durumunu inceledi" diyor.

Şeyh Hazretleri hemen kalem ve mürekkep getirtti, filân filân maddeleri getirsinler diye yazdı. Getirilen maddelerden ilâç yaptı hemen saatinde sıhhat alâmetleri belirdi. Dışarı çıkınca Şeyh Hazretleri bana şöyle dedi:

–"Ben erken davranmasaydım, bu kişinin helâkine sebep olacaklardı."

Şeyhin maddi ve manevi doktorluğu üzerine hiç söz söylenemez. Hatta derler ki: "Yürüdüğü yerlerde otlar ona ben filân hastalığa devayım diye söylerdi." Hekimlikte zamanının Lokmanı idi.

Gazi Murad Han oğlu Sultan Mehmed (r.a.) Kostantiniye (İstanbul) fethi için harekete geçtiğinde Ak Şeyh, Ak Bıyık ve Hoca Paşa Hazretleri (Allah sırlarını takdis etsin) gazaya beraberinde gitmişlerdi. Elli dört gün elli dört gece surların üzerinde top-tü-
687 fekle birlikte büyük cenk oldu, Frenkten gemilerle yardım geldi, hisarın içine ulaştı. Nihayet Sultan Mehmed Gazi, Veluyyüddin oğlu Ahmed Paşa Hazretlerini (r.a.) Ak Şeyh'ten "Hisarın fethi mukadder mi?" diye haber almaya gönderdi. Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han'ın Kazaskerlerinden Kemal Paşa oğlu Şah Efendi kaleme aldığı Osmanlı Tarihi'nde bu konuda şunları kaydeder:

– Sahib-kıran Sultan Mehmed Han baş gözü ile gökyüzünün sinesine bakıp imdad-ı dua ile askerin zafer kazanmasına yardım ederek cihanı tutan cihad bayrağını kaldırıp İstanbul gazasına iştirak eden zaman ve zemin dairesinin kutbu Akşemseddin Hazretlerine Mevlânâ Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa'yı gönderip "Kalenin fethi ve hasma karşı zafer kazanmak mukadder midir?" diyerek sordu, haber istedi. O, sırlar sahibinin inci saçan sözlerinden şu cevap çıktı:

– Hak Teâlâ kadir-i mutlak ve cevâd-ı mutlaktır. Feyzinin genişliğine göre kevn-i fesad âleminin hiçbir kıymeti yoktur. Dünyanın tamamı böyle hiç iken, bu küçük hisarın ne kadar itibarı ola? Ki ona erbab-ı din ve ashab-ı yakînden bunda binlerce canmücahidler tam bir şekilde teveccüh edip çalışıp çabalıyarak elleri onun fethiyle putperestlerin putlarını kırmayı gaye edinip münkirlerin dalâlet sembolünün alçaltılmasına, İslâm bayrağının yükseltilmesine ihtimam etsinler de meram avının istek eteğine düşmemesi ve iktidar kabzasının avına girmemesi mümkün olmasın!

Bu haber padişaha ulaşınca kanaat getirmeyip adı geçen elçiyi tekrar gönderdi ve kesin cevap istedi. Şeyh Hazretleri murakabe deryasında gezindikten sonra çehresi inci tanelerinden terlerle

dopdolu olduğu halde başını kaldırıp dedi ki:

– Yarın subh-ı sadıkta sıdk-ı himmetle filân yerden kaleye yürüyüş olacak, Allah'ın izniyle zafer kapısı açılacak, ezan sesleriyle surun içi dolacak, gün doğmadan başarı sabahının müjdeleri ortaya çıkıp gaziler sabah namazını kale içinde kılacaklar. Cihad kılıcının suyu ile gaza yeşilliği, suya kanmış olacak ve kötü gidişatlı kâfirler ateş içinde yanacalar.

Hasılı, Şeyhin her teveccühle buyurduğu bütün şeyler aynen
688 olduğu gibi çıktı. Ve bu feth-i mübin 857/1453 yılında gerçekleşti. "Beldetün tayyibe" onun fethine tarihtir. Hz. Eyyub Ensâ-rî'nin mübarek kabrini de Ak Şeyh Hazretleri tayin eyledi, belirttiği bütün işaretler bir bir bulunup neticede kabr-i şerif ortaya çıktı.

Şeyhin açık kerametleri haddinden ziyadedir. Gaye bu kitapta onun güzel hatırasını yadetmektir. Muhterem oğullarına vasiyet ettiği Mütevassıt adlı kitabın zahrinde şöyle yazmışlardır:

– *"Kafiye'nin Mutavassıt* isimli bu şerhini lâkabı Akşemseddin olan Sûfî, Hanefî, Rûmî Muhammed b. Hamza kendi sulbünden gelen evlâdına, münkariz olana kadar batından batına, neslinden nesile intikal etmek üzere evladının çocuklarına sonra kadı ve onların naibleri veyahut da onlarla alâkası olan kimseler olmamak şartıyle salih ve muhtaç din adamlarına vakfetti. Kadılar, naibleri ve onlarla ilgisi bulunan kişiler ise zamanımızda sûreten âdil olan haramîlerdir. Bu vakfın mütevellisi, kendilerine vakıf yapılan zevatın en salih olanıdır. İmdi; konu ile ilgili vakıfın şartını bildirdikten sonra kim bu vakfı tebdil ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun!"

İBRAHİM TENNURÎ (k.s.)

İbrahim Tennurî diye meşhurdur.

Aslen Sivaslıdır. Konya'da Mevlânâ Sarı Yakup yanında ilim tahsilinde bulunmuştur. Mevlânâ Sarı Yakub öldükten sonra Kayseri'de Hunad Hatun Medresesine müderris olmuştur. Şafii mezhebinden olup "Kitab-ı Gülzâr"ını Türkçe yazmıştır.

Medreseyi bırakmalarının sebebi medresenin vakfiyesinde "Müderrislerin Hanefi mezhebine mensup olmalarının şart koşulması" idi. Vakfiyedeki bu şartı görünce medreseden ayrılmış ve salâh üzere ömrünü sürdürmüş, nihayet Allah sevgisi ve salâh nu-

ru, onun gönlünü o kadar sarmıştı ki, bir Kur'an sesi veya buna benzer bir güzel ses işittiğinde içini bir ateş basar, yüreği kabarıp göz yaşı döker, içlerinden bir duygu coşup kendinden geçermiş.

Bu minval üzere iken içine Erdebil'e gitmek arzusu doğmuş. Bu sırada Akşemseddin Hazretlerinin zikr-i cemilini işitmişler. O esnada Akşemseddin Hazretleri Beypazar'ında irşadla meşgullermiş. Şeyh İbrahim bir merkebe binip Beypazarı'na varmış. Ak Şeyh Hazretleri Göynük'e gitmiş, beklemiş ve Göynük'ten dönünce huzuruna varmış.

Şeyh İbrahim hizmete girişini şöyle nakleder:

Çevreden gelen ahali beden hastalıklarıyle ilgili şeyler sorup cevaplar alıp dağıldıktan sonra Akşemseddin Hazretleri: Ne şaşılacak şey ki, herkes beden hastalıklarından soruyor da içlerinden "gönlüm ağrıyor" diyen bir kişi çıkmıyor, dedi ve benimle ilgilenerek ahvalimden sordu, ona şöyle cevap verdim:

– "Kayseri'de müderristim, içimde bir dert doğdu, derman aramaya geldim."

– "Pekâla, bize ne armağan var?"

Şeyh İbrahim der ki:

– "Çok fakir olduğumdan utandım ve şaşırdım."

689 Bunu hisseden şeyh buyurdu ki:

– Ey derviş, biz senden dünya armağanı istemeyiz; vakıadan ve başka hallerden neler var?

Şeyhin bu sualine şöyle cevap verdim:

– Sultanım; gönlü, gözü kara bir kimseyim, hiçbir şeyim yok.

Bunun üzerine Akşemseddin Hazretleri halvet emretti ve bizi ihya etti. O gece dört yüz vakıa gördüm. Sabah namazı için ezan okunurken, divit kalem alıp hepsini hatırımda tutmak için vakıalarımın başlangıcına işaret koydum. Hepsi kemaliyle hatırımdaydı. Bununla beraber namaza dursam hangi âyeti okuyamacağımı ayırdedemiyecek kadar bir unutkanlık geldi. Anladım ki, bu hıfz ve huzurun hepsi Şeyhin bereketi eseriydi, halvete ve ihyaya devam ettim. Halvetim, Berat gecesine rastlayan 87. geceye kadar devam etti.

Şeyh Şâmî ki, adı Hamza olup Anadolu'da Keskin Köyünde yatmaktadır, *Vahdetnâme* sahibi Karihisar-ı Sahib'te yatan Abdürrahim Çelebi, İskilip'te yatan Attaroğlu demekle meşhur *Şeyh Muslihüddin* gibi zevatın hepsi halvette idiler. Bunlar bütü-

nüyle riyazatla memur idiler. Ama bana hergün kuşluk vaktinde bir çanak bulamaç, bir ekmek ve bir testi su verilirdi; bulamaçla ekmeği yer, suyu içerdim. Birgün gönlüme "senin bu yaptığın hayvaniyet yoluna yakışır, bununla sülûk olur mu?" diye doğdu. Şeyhe hizmet edenin o gün getiridği yiyeceği kabul etmedim, geri alıp götürdü. O gün çok muzdarip oldum, yüreğim kazındı, ertesi gün vakıaya kadir olamadım. Şeyh Hazretleri durumu hizmet edenden sorup ona hiddetlenmişler. Erdesi gün bana: "Senin fodulluk neyine gerektir? Niçin şeytanın iğvasıyle amel edersin? Senin tabibin seni gözetlemez mi? Senin tabiatını bilmez mi? Senin meşrebinin mizacının gereği budur, onlarınki odur!" dedi.

O gün iki ekmekle bir çanak bulamaç verdiler. Seksen yedinci gece, içinde "bir tabak pilâv olsa da müstakillen-âfiyetle yesem!" diye istek doğmuştu. Ne kadar izale etmeye gayret gösterdimse de bu isteği yenmeye güç yetiremedim. Akşamdan sonra Şeyhten bir adam geldi, şeyhin beni çağırdığını söyledi, huzuruna vardım. Beni yanına davet etti, elime bir tepsi pilâv verdi ve "Şemseddin bundan yiyecek değildir!" dedi. Tamamını yedim, halvetten çıkardı ve bana destur verdi.

Şeyh İbrahim'in usulü şuydu:

İradet getiren dervişlere gündüz hizmet ettirir, eğitir; gece ihya ettirirdi. Feth müyesser oluncaya kadar buna devam ederdi. Sonra da halvete koyardı.

Tennur (fırın) ile mücahadeyi Şeyh İbrahim ihdas etmiştir.

690 Bu hakir (Lâmiî Çelebi) Şeyh İbrahim Hazretlerinin tennur ihdasının sebebini Şeyh Lutfullah Çelebi Hazretlerinden (Allah selâmet versin!) soruşturdum, şöyle dedi:

– Babam Şeyh İbrahim Hazretleri Kayseri'de Ak Şeyh Hazretleri hayatta iken izniyle irşadını devam ettirmekte iken bir büyük kabz haline düşmüşler, her ne kadar def'ine çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardı. Bu sebeple Ak Şeyh Hazretlerini ziyarete karar vermişler ve yola koyulmuşlar.

O sıralar Ak Şeyh Hazretleri İskilib'in köylerinden Evlek'te kalıyormuş. Karamanoğlu'nun isyanı yüzünden babam Tokat'tan dolaşmış. Yolda konakladıklarında bir vakıa görür. Vakıaya göre Ak Şeyh Hazretleri suretinde bir kimse gelmektedir. Arkasında öne dökülmüş bir cübbesi var, başında sarığı, bir tennurun üzerinde oturur ve kabz halini gidermesi için böyle yapmasını söyler. Babam

Hazretleri de konakladıkları yerde adamlarından Hoca Ahmed dede'ye bir tandır yaptırır. İçine ateş yaktırır ve vakıada gördüğü şekilde üzerine oturup ter döker, hemen sıkıntısı gider, içi açılır, gönlü ferahlar, huzur ve âfiyet bulur.

Sonra bu vakıayı Şeyhin huzuruna vardığında arzeder. Buyururlar ki: Bundan sonra bu geleneği terketmeyiniz ve dervişlere yaptırınız.

Bundan sonra dervişler kızgın ateş ve fırın üzerinde gezinip testi testi su içerler ve ter dökerlerdi ve bu şekilde ruhlarını tasfiyeye tabi tutarlardı. Vefatları 887/1482 senesinde güzün salı gecesinde vukubuldu.

Kabri Kayseri'dedir.

***

Bu kitab'ın bu kısmında bütünüyle Anadolu evliyasının da menkıbeleri bulunsun istemiştim, böyle olması uygun olur diye düşünmüş ve yazmaya başlamıştım. Ancak bunların sayısı sayılamıyacak kadar çoktur. Menkıbelerini gereği gibi derleyip yazabilmek, zamanımızda mümkün değildir. Osmanlılar bunlara (Bursa'ya doğru) gelip fütuhata giriştiklerinde nice keramet ve velayet sahibi olan zatlar ortaya çıkmışlardır. Sırf bunların kısaca hayat hikâyeleri nakledilmek istense bile ciltleri doldurur. Meselâ Osmanoğullarından Orhan Gazi (Allah'ın rahmet ve mağfireti onun üzerine olsun) zamanında Âşık Paşa ortaya çıkmıştır. Bu zat, ehl-i tarikin muhakkıklarındandır, âşıkların kemâle erenlerindendir. *"Aşık Paşa Divanı"* denilmekle meşhur *"Maarif-Name"*lerine (Garibname) bakmak onun ahvâline vukua imkân vermeye yeter. Hâsılı; o, öyle bir Kitap'tır ki, etvar-ı sülûkta onun benzeri yoktur (Yazılışı: 1330).

GEYİKLİ BABA (k.s.)

Orhan Gazi zamanının büyük velilerinden biridir. Bursa yakınında Uludağ eteğinde yatmaktadır. Sultan Orhan Hazretleri onun üzerine; türbe, zaviye ve cami yaptırmıştır. Bu zat dağda geyiklerle sohbet edermiş

691 Osman ve Orhan Gazi'nin (Allah'ın rahmet ve mağfireti onlara olsun) meşhur Beğlerinden ve Uludağ'ın ardında Turguteli diye anılan şehrin kendisine nisbet olunduğu Turgut-Alp, Sultan Or-

han zamanında Pîr olup Geyikli baba'ya mürid olmuştu, bizzat hizmetini görürdü. Sultan Orhan Hazretleri dahi Geyikli Baba Hazretlerinin hizmetine muhabet etmişti. Hatta derler ki: İnegöl'ü, köyleriyle ve çevresiyle Geyikli Baba Hazretlerine bağışladı, ancak o bunu kabul etmeyerek:

– "Mal-mülk padişahlara gerektir, dervişlerin ona ihtiyacı yoktur ve onun ehli değildir" deyip özür beyan etmişti.

Orhan Gazi aşırı bir istekle oraları vermekte ısrar edince:

– "Şu karşıki tepecikten berisi dervişlerin havlisi ve odunluğu olsun" diyerek azıcık bir yeri bağış olarak kabul etmişti.

Baba Hazretlerine sormuşlar:

– "Kimin müridisiniz?"

Cevar vermiş:

– "Baba İlyas müridiyim ve Seyyid Ebü'l-Vefa tarikatındanım" (Allah Teâlâ sırrını takdis etsin!).

YAZICIOĞLU AHMED ve MUHAMMED ÇELEBİ (k.s.)

Meşhurlardan biri de Gelibolu'da Yazıcıoğulları Ahmed Çelebi ve Muhammed Çelebi'dir. Allah ikisine de rahmet eylesin!

Ahmed Çelebi'ye "Bîcan" derler. "*Envârü'l-Âşıkîn*" adlı eserin sahibidir. Muhammed Çelebi "*Kitab-ı Muhammediye*" sahibidir. İkisi de fazilet sahibi olup sülûku tamamlamış kimselerdir. Gelibolu'da yatmaktadırlar. Keramet ve faziletleri teliflerinden bilinmektedir. Kitab-ı Muhammediye, Türkçe'nin güzel örneklerinden olup mev'ize erbabının başvurabileceği sıhhatli bir kitaptır.

YUNUS EMRE (k.s.)

Anadolu'da meşhur olan velilerden biri de Yunus Emre'dir. Allah sırrını takdis etsin. Meşhur ve maruf sözleri vardır, hepsi makbuldür. Her biri tevhid sırlarıyla tasavvufî remz ve işaretlerle doludur. Kendisi Taptuk Emre'nin müridiidir. Allah sırrını takdis etsin!

Derler ki: Nice yıllar şeyhine sırtıyla odun taşırdı ve bu odunlar arasında bir tek eğrisi bulunmazdı. Taptuk sormuş:

– "Ey Yunus, nedir bu hal? Bu odunlar arasında bir tek eğrisine rastlamak mümkün değil!"

Yunus cevap vermiş:

– "Sultanım, bu kapıya eğri yakışmaz!"

Kütahya suyunun üzerinde Sakarya nehrine karıştığı yerin yakınında yatmaktadır, meşhur olup ziyaret edilir.

HACI BEKTAŞI-ı VELİ (k.s.)

Anadolu evliyasının meşhurlarından biri de Hacı Bektaş Veli Hazretleridir. Velayet ve keramet sahibi bir zat idi. Hâlen kabrinin olduğu yerde imaret vardır ve ziyaretgâhtır. Herkesçe bilinir, meşhur ve maruftur. Kırşehir Hacıbektaş'tadır.

Her ne kadar zamanımızda mezarında toplananlardan çoğunluğu İslâm dairesinden çıkıp ibadet otlağında başıboş olarak gezinirlerse de kendisinin sıhhat-i hâli ve evliya taifesinden olduğu tevatüre ulaşmıştır.

692 Sözün kısası; (Allah ruhlarına rahmet etsin-sırlarını takdis etsin) şayet her diyarda meşhur olanların mücerret isimlerine bile işaret olunsa ortaya ciltler dolusu kitap çıkar. Allah kabirlerini nurlandırsın, yalnız Konya ve Aksaray'da mezarları olan ehlul-lâh, sayılamıyacak kadar çoktur.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ hepsinin yakîn ve nurlarını ziyade edip bütün tâlipleri rûhâniyetlerinden hissedar eylesin! (Lâmiî'nin ilâvesi sona erdi).

ER SUFİLERİN MERTEBELERİNE ULAŞAN ARİFE KADINLAR HAKKINDADIR

Fütûhat yazarı İbn Arabî (k.s.), Fütûhat'ın yetmişüçüncü babında sûfîlerden bir kısmının hal tercemelerini zikrettikten sonra şöyle der: "Bizim ricâl adıyla zikrettiğimiz bu kişilerin hepsi de "er-sûfî" değil, bir kısmı da "kadın-sûfîye"dir. Lâkin er sûfîler çoğunluktadır." (Onun için er (recül, merd) deyimi yaygın olarak kullanılır).

Bu tâifeden birine sormuşlar:

– Abdâl kaçtır?

– Kırk nefs'tir.

– Niçin kırk erdir demiyorsun?

– İçlerinde hanımlar da var (da ondan).

Tabakat-ı Sûfiyye müellifi Şeyh Abdurrahman es-Sülemî, ârife ve âbide kadınlar hakkında başka bir eser telif ederek onlardan pekçok ahvâl yazmış ve şerhetmiştir.

Sûfîlerden biri şöyle der:
Dediğim gibi olursa (eğer) kadınlar,
Ricâl üstüne fazlında ne şüphe var?
Müzekkerlik, değildir ay için iftihar
Müenneslikten dolayı güneşe de gelmez âr

(Arapça'da ay erkek, güneş dişi sayılır.)

RÂBİÂ-i ADEVİYYE (k.s.)

Basralıydı. Süfyân-ı Sevrî kendisini ziyarete gider ve bazı meseleleri ona sorardı. Duasına da büyük rağbet gösterirdi.

Birgün Süfyân yine Râbiâ'yı ziyarete gider, ellerini kaldırarak "Yâ Rab! Senden selâmet dilerim" diye dua eder. Râbiâ ağlar. Süfyân:

– Seni ağlatan nedir? diye sorar.

– Beni sen ağlatıyorsun.

– Nasıl?

– Bilmez misin ki, dünyada selâmet dünyayı terketmekle olur. Ama sen ona bulaşmışsın.

Râbia demiştir ki: "Herşeyin bir meyvesi vardır. Marifetin seme-

resi de Allah Teâlâ'ya teveccühtür."

Yine O: "Allah'a istiğfarım sırasındaki dürüstlüğümün azlığından tevbe ederim" demişti. Birgün ona sordular:

– Hak Teâlâ'nın yakınlığına vesile olan en üstün şey nedir?

O şöyle cevapladı:

– Kulun, dünyada ve âhirette O'ndan başkasını dost edinmediğini bilmesidir.

Birgün Süfyân, onun yanında "Ah, ne kadar da hüzünlüyüm!" diye konuşmuş, Râbiâ da:

– Yalan söyleme! Eğer sen gerçekten hüzünlü olsaydın, hayattan bir lezzet almazdın, demişti.

"Bendeki gam, dertli ve kederli olduğum için değil, belki dertsiz ve kedersiz olduğum içindir" derdi.

LÜBÂBETÜ'l-MÜTEABBİDE (k.s.)

693 Kudüs'tendi. "Hak Teâlâ'nın beni (kendisinden), başkasıyla meşgul görmesinden utanç duyarım" derdi. Birisi ona:

– Hacca gidiyorum, oraya vardığımda nasıl dua edeyim? diye sordu.

– Allah'tan, senden hoşnud olmasını, seni hoşnud olduğu kişilerin makamına erdirmesini ve dostları içinde meçhul hale getirmesini iste, cevabını verdi.

MERYEMÜ'l-BASRİYYE (k.s.)

Basralıydı ve Râbiâ'nın devrinde yaşamıştı. Onunla sohbet etmiş, hizmetinde bulunmuştu. Râbiâ'nın vefatından sonra bir müddet daha yaşamıştı. Genellikle mahabbet üzerinde konuşur ve bu mevzudaki sözleri işittiğinde kendinden geçerdi. Meryem'in, mahabbet bahsinde sohbet edilen bir meclise katıldığı sırada, ödü patlayarak can verdiği nakledilir.

"Rızıklarınız ve vaad olunduğunuz şeyler semâdadır" (Zariyat, 51/22) âyetini işiteliden beri, rızık için asla bir endişe duymadım, onu temin için asla sıkıntıya düşmedim." demiştir.

REYHÂNE-i VÂLİHE (k.s.)

Râbiâ-i Adeviyye'nin akranı idi. Onun sohbetinde bulunmuştu. Kırk yıl, başını sema tarafına kaldırmamış, gündüzleri yemek yememiş, geceleri de uyumamıştı. Ona: "Nefsine fazla eziyet ediyorsun", dediklerinde: " Hiç de öyle değil. Gecenin uykusunu gündüze devrettim, gündüzün yemeğini de geceye, işte o kadar," demişti

UKAYRATÜ'L-ÂBİDE (k.s.)

Basralıdır. Muâze-i Adeviyye ile sohbet etmişti. O kadar ağlardı ki, sonunda âmâ oldu. Birisi ona hitaben "Ne de zordur şu görmemek!" deyince şöyle konuştu: "Allah Teâlâ ile aramda perde olması çok daha güç. Gönlün kör olup emirlerindeki muradını anlayamaması çok daha zordur."

ŞA'VÂNE (k.s.)

İranlıydı, Eyle'de ikamet ederdi. Güzel ses ve hoş nağmelerle vaaz eder, bazı şeyler okurdu. Âbid, zâhid ve gönül sahibi kişiler onun meclisine katılırdı. Şa'vâne korku sahibi, ağlayan ve ağlatan mücâhede sahibi bir hanımdı. Ona: "O kadar çok ağlıyorsun ki, kör olmandan korkuyoruz," dediler.

Şöyle dedi:

– Orada Cehennem azabında kör olmaktansa, burada çok ağlamaktan kör olayım daha iyi!

Yine: "Sevgiliye kavuşmaktan mahrum kalıp hep onu görmeyi özleyen bir göze, ancak yaşlı olmak yaraşır." demişti.

Nakledildiğine göre, öyle bir gam ve hüzne gark olmuştu ki, namaz ve ibadetten geri kalmıştı. Uykuda iken birisi ona gelerek şu şiiri okudu:

"Meded kıl ağıtınla göz yaşına
Ki, şifa olur hüzün ehlinin âhı.
Arayıp gayret et namaz ve oruca,
İşte budur tâat ehlinin râhı."

Bundan sonra Tekrar tâate döndü. Bu beyitleri terennüm ederek hem kendi ağlar hem de yanındaki kadınları ağlatırdı.

Derler ki: Yaşlandığı sırada Fudayl b. İyâz ona gelerek dua tale-

binde bulunmuş, Şa'vâne de şöyle demişti:

– Ya Fudayl! Ben dua edecek olsam, Hak Teâlâ ile aranda bu duânın kabul olunmasını vesile olacak herhangi bir şey (iyi iş) var mıdır?

Fudayl bir nağra atmış, kendinden geçerek yere düşmüştü.

KÜRDİYYE (k.s.)

694 Basralı ve Ahvazlıdır. Şa'vâne'ye hizmet etmişti. Şöyle anlatılır:

"Şa'vâne'nin hizmetinde bulunuyordum, bir gece uyuya kalmışım. Ayağıyla beni teperek dedi ki: Kalk ey Kürdiyye! Uyku yeri burası değil, kabirdir."

Ona sordular:

– Şa'vâne'nin sohbetinde hangi berekete eriştin?

– Onun sohbetine girdiğimden beri dünyayı dost edinmedim, rızık için endişe duymadım, taleb hususunda dünya ehlinden hiç kimseyi nazarımda ulu görmedim, müslümanlardan hiçbirini hor görmedim.

HAFSA BİNTİ SÎRÎN (k.s.)

Muhammed b. Sîrîn'in kız kardeşidir. Zühd ve vera' hususunda kardeşine benzerdi. Hârikulâde hal ve kerametlere sahipti.

Derler ki: Bir gece evinde bir meşale yaptı, kalktı, namaz kıldı. Bir vakit geldi ışık söndü, fakat hanesi sabaha kadar aydınlık kaldı

RÂBİÂ-i ŞÂMİYYE (k.s.)

Ahmed b. Ebi'l-Havârî'nin zevcesidir. Zevci Ahmed şöyle anlatıyor: Onun değişik halleri vardı. Kendisine bazan aşk ve mahabbet, bazan üns, bazan da havf ve haşvet gâlib olurdu. Havf ve mahabbetin gâlib geldiği vakitlerde şu şiiri okurdu:

"Sevgilime denk başka bir sevgili yoktur,
Ondan başkasına kalbimde bir yer yoktur,
Sevgilim gözümden ve şahsımdan kaybolur
Lâkin kalbimden kaybolduğu hiç yoktur."
Üns hali gâlib olunca da şöyle söylerdi:
"Sohbet dostu seni yaptım gönlümde

Meclisimi isteyene bağışladım vücudumu
Cismim benim dostlar için bir arkadaştır
Kalbimin sevgilisi gönlümdeki yoldaştır."
Havf vaktinde de şöyle dediğini işittim:
"Azığım az, beni ona ulaştıracağını sanmıyorum,
Azık için mi ağlıyayım, yoksa yolun uzaklığına mı?
Yakar mısın beni ateşte, ey arzu edilenlerin çok arzu edileni!
Nerede kaldı öyleyse senden ümidim, nerede korkum?"

Ahmed b. Ebi'l-Havarî daha sonra: "Benim sana duyduğum mahabbeti zevciyyet mahabbet değildir, bu ancak bir kardeşlik mahabbetidir" manasında bir beyit okudu.

Yemek pişirdiği vakitlerde, "Ye ey benim efendim, bu yemek ancak Ahmed b. Ebi'l-Havârî'nin tesbihiyle pişmiştir" derdi.

695 Anlatırlar ki: Birgün önünde bir leğen duruyordu. "Kaldırın şu leğeni, onda, Emirü'l-Müminîn Hârun er-Reşîd vefat etti, yazıyor" dedi. Araştırdılar, Harun er-Reşîd o gün vefat etmişti (ks.).

HAKÎME-i DIMIŞKİYYE (k.s.)

Şam'ın ulu kadınlarındandı. Râbia-i Şâmiyye'nin üstadıdır. Ahmed b. Ebi'l-Havârî, Râbia-i Şamiyye'nin şöyle anlatıldığını nakleder: "Dımışklı Hakîme'ye gitmiştim. Kur'ân-ı Kerîm okuyordu. Bana dedi ki:

– Ey Râbiâ! Kocan Ahmed b. Ebi'l-Havârî, senin üzerine bir hatun daha almak istiyormuş.

– Evet öyle.

– Bir insanın, gönlünü Hüdâ'dan ayırarak iki kadına vermesi nasıl kabul edilebilir? "Allah'a pâk ve selim bir kalple gelen müstesna (Şuara, 26/89)" âyetinin tefsiri herhalde sana ulaşmadı.

– Hayır, biliyorum.

– Bu âyetin tefsiri odur ki, gönlünde O'ndan başka hiçbir şey bulunmadığı halde Hak Teâlâ'ya varasın."

Râbiâ diyor ki: Huzurundan ayrılarak dışarı çıktım. O sözün tesiriyle sarsıldım, sallanarak yürüyorken, yolda karşılaştığım erenler beni sarhoş zannederler diye utanıyordum.

ÜMM-i HASSÂN (k.s.)

Kûfeli zâhidelerdendi. Süfyân-ı Sevrî onu ziyarete gitmiştir. Bazıları da Süfyân-ı Sevrî'nin onu zevceliğe istediğini söyler.

Süfyân-ı Sevrî şöyle anlatmıştı: Bir vakitte ona uğradım. Evinde eski bir hasırdan başka birşey göremedim.

– Eğer amcanızın oğullarına mektup yazılacak olsa, onlar seni korur gözetir, dedim.

– Ey Süfyân! dedi. Bundan evvel, gönlümde ve gözümde senin pek büyük bir değerin vardı. Ben dünyayı, ona hakim ve kadir olan hakiki sahibinden istemiyorum ki, ona mâlik olmayandan isteyeyim? Ey Süfyân! Allah Teâlâ'yı bir yana koyup bir an bile ondan başkasıyla meşgul olmak istemem, buna gönlüm razı olmaz!

Süfyan bu sözden dolayı ağladı.

FÂTIMA-i NİŞABURİYYE (k.s.)

Horasan'ın eski kadınlarından ve ulu âriflerinden biriydi. Bâyezîd Bistâmî, kendisini medh ü senâ etmiştir. Zünnûn Mısrî de ona bazı meseleler sormuştu. Mekke'de mücâvir idi. Bazan Beyt-i Mukaddes'e gider, sonra tekrar Mekke'ye dönerdi. Umre için Mekke'ye gelirken (203/818'de) yolda vefat etmişti.

Birgün Zünnûn Mısrî'ye bir hediye gönderir. Zünnûn:

– Hatunlardan birşey kabul etmekte zillet ve kusur vardır, der ve almaz. Fatıma da şöyle der:

– En büyük sûfiler (verenle alan) arasında vasıta görmezler (Veren Allah'a verir, alan da ondan alır).

Bâyezîd diyor ki: "Ben ömrümde bir tek erkek ve bir tek kadın tanıdım ki, o hanım da Nişabur'lu Fâtıma'dır. Ona hangi makamdan söz açtımsa, onun bunu ayan beyan bildiğini gördüm." Meşâyihten biri Zünnûn'a sordu:

– Bu taife arasında en büyük olarak kimi görürsün?

– Mekke'de, Fâtıma-i Nişâburiyye isminde bir hatun var. Benim pek beğendiğim şekilde Kur'ân'ı yorumluyordu.

Şöyle demişti: "Allah Teâlâ'yı müşahede üzere amel etmeyen kimse, her meydanda yürür, her lisanla konuşur. Müşahede üzere olan kimseyi de Hak Teâlâ dilsiz eder, daima ihlas ve Hak'tan haya üzere olur."

Yine demiştir ki: "Bugün dürüst ve takva ehli öyle bir daryadadır ki, dalgaları arasında boğuşup durmakta ve boğulmak üzere olan biri gibi, ondan kurtulmak için Rabbine dualar etmektedir." Yine der ki: "Hak Sübhânehu ve Teâlâ'yı müşâhede mertebesine ereyim diye amel eden kimse âriftir, Allah beni müşahede ediyor, diye amel eden kişi de ihlas sahibidir."

ZEYTÛNE (k.s.)

Adı Fatıma'dır. Ebû Hamza, Cüneyd ve Nûrî'(ye hizmet etmiştir.

Şöyle anlatır: "Şiddetli bir kış günüydü, Nûrî'nin yanına gitmiştim.

– Birşeyler yer misin? diye sordum.

– Yerim.

– Ne getireyim?

– Süt ve ekmek.

Gidip getirdim. Önünde bir ateş yakılmıştı. Onun külünden elleri kara olmuştu. Elini her uzatışında süt ile kül birbirine karışıyordu. Onu böyle görünce kendi kendime "Ya Rab! Velilerin ne de kirli! Bunların içinde bir temizi yok mudur?" dedim, sonra yanından ayrıldım. Bir yere geldim. Kadının biri beni yakaladı ve:

– Şurada benim bir elbise bohçası vardı, onu sen almışsın, diyerek beni emirin huzuruna iletti (beni hırsızlıkla suçladı). Bunu öğrenen Nûrî, derhal gelip emirin huzuruna çıktı ve:

697 – Bunu sakın incitmeyin, kendisi Hak Teâlâ'nın velilerinden biridir, diye konuştu. Emir:

– Çaresi yok, davacı ondan bir bohça kaftan istiyor, dedi.

O sırada, elinde kayıp bohçayla siyahî bir cariye göründü ve:

– Onu salıverin, çünkü o bohça ile elbiseleri buldum, dedi.

Sonra Nûrî, elimden tutarak beni emirin huzurundan çıkardı ve dedi ki:

– Bir daha: "Ya Rab, senin velilerin ne kadar sıkıntı veriyor ve ne kadar pis! diyecek misin? (dersen cezası bu olur). "Tevbeler olsun, bir daha öyle bir şey söylemem", dedim.

FÂTIMATÜ'l-BERDEİYYE (k.s.)

Erdebil'de otururdu. Şathiyeler söyleyen bir ârife hanım olduğu nakledilir. Tasavvuf şeyhlerinden biri ona Resulullah (s.a.v.)'in Hz. Hak'tan hikâye ederek: "Ben beni zikr edenin dostuyum" hadisini sordu. Bunu soran kişiyle bir müddet sohbet ettikten sonra şöyle dedi: "Sen zikrettiğin sürece, buna bağlı olarak Mezkûr'un da seni zikrettiğini müşâhede edersin. Nihayet, zaman ve mekânın bulunmadığı bir yerde senin zikrin O'nun zikrinde fânî olur, O'nun seni zikretmesi ise bâkî kalır."

ÜMM-i ALİ (k.s.)

Ahmed b. Hadraveyh'in zevcesi olan bu hanım sûfiye, tanınmış ve şerefli bir âileye mensuptu. Çük zengindi, bütün malını fukaraya tasadduk etmişti. Ahmed b. Hadraveh'in hali üzere yaşadı. Bâyezîd ve Ebû Hafs ile görüşmüş, Bâyezîd'e bazı sualler sormuştu.

Ebû Hafs diyor ki: "Ahmed Hadraveyh'in zevcesi Ümm-i Ali'yi tanımadan önce, kadınların sözlerine hiç itibar ettiğim yoktu. Sonra anladım ki, Allah Teâlâ kendi marifet ve bilgisini dilediğine vermiş."

Bâyezîd şöyle demişti: "Tasavvuf yolunda olmak isteyen kişiye dâima, Ahmed b. Hadraveyh'in hanımı Ümm-i Ali'nin himmetine benzer bir himmet üzere olması veya onun hali ile hallenmesi gerekir."

Ümm-i Ali diyor ki: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ, binbir lütuf ve iyilikle insanları kendi tarafına davet etti, kabul etmediler. Bundan sonra onları kendi cânibine yöneltmek için üzerlerine türlü belâlar yağdırdı. Böyle yaptı, çünkü o kullarını sever."

"Bir ihtiyacı kaçırmak, o ihtiyacı giderme yolunda aşağılanmaktan daha kolaydır." derdi.

Belh'ten bir kadın gelip:

– Sana hizmeti Hak Teâlâ'ya yaklaşmak için vesile kılmak istiyorum, dedi.

Ümm-i Ali şöyle konuştu:

– Niçin Allah Teâlâ'ya hizmeti vesile edip, bana yakın olmayı talep etmiyorsun?

ÜMM-i MUHAMMED (k.s.)

Şeyh Ebû Abdullah İbn Hafîf'in validesidir. Âbide ve kanite hanımlardandı. Oğlu Ebû Abdullah b. Hafif ile deniz yoluyla hacca gitmişti. Onun mükâşefe ve mücahedeleri pek çoktu.

Derler ki: Şeyh Ebû Abdullah b. Hafif de Ramazan'ın son on gününde, gecelerini ibadetle geçirdi. Kadir gecesi olunca dam üzerine çıkarak namaz kılardı. (Yine böyle bir gecede) annesi Ümm-i Muhammed evin içinde Hak Teâlâ'ya müteveccih olup oturmuştu. Ansızın, kadir gecesinin feyz ve nuru zahir olmaya başladı, "Muhammed, Yavrum! Neredesin? Senin orada aradığın şey buradadır" diye seslendi. Şeyh aşağıya inip de parıldayan nurları görünce validesinin ayaklarına kapandı.

Daha sonraları Şeyh "Annemin kadr ü kıymetini o zaman bir kere daha anladım." derdi.

FÂTIMA BİNTİ EBÛ BEKR el-KETTÂNÎ (k.s.)

Bir keresinde Semnûn Muhib, mahabbet mevzuunda konuşuyordu. Fatıma da onun meclisindeydi. Takat getiremeyip can verdi. Onunla birlikte üç kişi daha ruhlarını teslim etti.

FİDDA (r.a.)

Şeyh Ebü'r-Rebî' Mâlikî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Köyün birinde, sâliha kadınlardan birinin halini işitmiştim. Onu meşhur eden kerâmetine muttali olayım diye ziyaret etmeyi arzu ettim. Bu kadının da adı Fidda (Gümüş Hatun) idi. Bulunduğu köye geldiğimizde, bir koyunu olduğunu, ondan süt ve bal sağdığını söylediler. Biriki kase satın alarak yanına geldik. Selâm verdikten sonra "Şu senin koyunla ilgili nakledilen şeyi bizzat görmek istiyoruz" dedik. Koyunu getirdi. O kadehlere sağdık ve içtik. Gerçekten bal ve süt idi. Bunun sebebini sorduk, anlattı: Bizim bir koyunumuz vardı ve biz fakir bir aile idik. Bir bayram günüydü. Salih bir zat olan kocam "Bu koyunu kurban keselim" dedi. Ben "Olmaz, bizim için kurban kesmemeye ruhsat var, bizim bu koyuna ihtiyacımızın olduğunu Allah ta biliyor" dedim. O gün de tesâdüfen kocama bir misafir çıkageldi. Ben, "Misafire ikramla memuruz, kalk şu koyunu boğazla. Ama ço-

cuklarımızın göremeyeceği bir yerde kes ki, ağlaşmasınlar" dedim. Onu kurban etmek için alıp bir duvarın arkasına götürdüğü sırada, bir koyunun ansızın evin bahçe duvarından sıçrayıp içeri girdiğini gördüm. Ben onu, kocam kaçırdı zannettim. Dışarı çıktım. Kocamı o koyunu yüzerken görünce hayrette kaldım. Olanları ona da anlattım. "Herhalde misafire ikramımızdan olacak, Hudâ bize bundan daha üstün bir bedel vermiş" dedi.

Kadın, sonra bize şöyle dedi: "Ey oğul! Emin ol ki bu koyun müridlerin gönlünde otluyor, onların gönülleri hoş ve duru olursa bunun da sütü hoş ve saf olur. Eğer onların ki bozuk olursa bunun ki de bozulur. Artık siz gönlünüzü hoş tutun."

699 İmam Yâfiî (r.a.) diyor ki: O hanımın bahsettiği müridler, kendi kocasıdır. Fakat o, bunu gizlemek ve müridleri de kalp temizliğine teşvik etmek için umumi konuştu. Bu aslında şöyle demekti: Bizim gönlümüz hoş olursa, yanımızdaki şey de hoş olur. Yanınızdakilerin hoş olması için de gönüllerinizi hoş tutunuz.

TİLMÎZE-i SERÎ SAKATÎ (k.s.)

Serî Sakatî'ye müride olan bir hatundu. Muallim yanında bir oğlu vardı. Hoca (bir keresinde) çocuğu değirmene göndermiş, o da suya düşerek boğulmuştu. Hoca Şeyh Serî'ye haber gönderip durumu anlattı. Serî, "Haydi beraberce çocuğun annesine gidelim" dedi ve kalkıp gittiler. Şeyh Serî sabır mevzuunda konuşmaya başladı, sonra rızadan söz etti. O hatun sordu:

– Bu ifadeden muradınız nedir ey Üstad?

– Oğlun suda boğulmuş.

– Benim oğlum mu?

– Evet.

– Kesinlikle Allah böyle bir şey yapmamıştır!

Şeyh Serî, tekrar sabır ve rızadan bahsetmeye başladı.

Kadın:

– Kalkın, benimle gelin, dedi. Kalktılar, beraberce o ırmağa gittiler.

– Oğlum bunun neresinde boğuldu? diye sordu. Gösterdiler.

– Muhammed! Oğlum.. diye çağırdı.

– Buyur anneciğim!

Kadın suya daldı. Oğlunun elinden tutup çıkardı, evine götürdü. Şeyh Serî, Şeyh Cüneyd'e dönerek:

– Bu nasıl olur? bunun izahı nedir? diye sordu. Cüneyd şöyle cevapladı:

– Bu hatun Allah Teâlâ'nın üzerine vacip kıldığı her şeyi gözetirdi. Onun gibi bir kimsenin hükmü odur ki, kendisiyle ilgili her hadise ona mutlaka bildirilir. Kendisine oğlunu kaybettiği bildirilmediği için, söyleneni inkâr ederek "Kesinlikle Allah bunu yapmamıştır." dedi.

TUHFE (k.s.)

Serî Sakatî (ks.) anlatıyor: "Bir gece uykum kaçtı, teheccütten de mahrum kalacak derecede muzdarip ve huzursuz oldum. Sabah namazını kıldıktan sonra, bu ızdırap ve huzursuzluğumun dineceği zannıyla dışarı çıktım, dolaştım. Fakat hiç fayda vermedi. Sonunda dert sahiplerini görerek kaygı duyar, ibret alır, kendimi teselli ederim diye akıl hastahanesine gittim. Oraya girince içim açıldı, gönlüm ferahladı. Birden, son derece güzel ve gencecik bir câriye gördüm. Pahalı elbiseler giyinmişti. Ondan burnuma güzel bir koku erişti. Güzel bir yüzü, hoş, tatlı bir görünüşü vardı. Elleri ve ayakları bağlıydı, beni görünce gözleri dolu dolu oldu ve bir miktar şiir okudu. Hastahane sahibine onun kim olduğunu sordum. "Divane olmuş bir câriye. Efendisi aklı başına gelsin diye ona kelepçe vurdu (buraya getirdi)." diye konuştu. Câriye onun bu sözlerini işitince, boğazında düğümlenen acısı göz yaş-larıyla çözüldü ve şu beyitleri okumaya başladı:

"Ey ahâli! Ben mecnun değilim,
Bir sarhoşum ama kalbim ayık!
Suçsuz olduğum halde ellerimi bağladınız,
Yegane suçum olanca gücümle onu sevmek ve bu uğurda rezil olmayı göze almak.
Meftun olmuşum ben, sevgisine bir sevgilinin,
Onun kapısından ayrılıp rahat bulacağım başka bir yer de istemem.
Yararıma olduğunu sandığınız şey benim zararımadır.
Aleyhime zannettiğiniz şeyde benim için kurtuluş vardır.
Efendiler efendisini sevsem nola! Zira
Ben günahtan ona sığınmışım!

Onun bu sözleri beni derinden yaktı, hüzünlendirdi, ağlattı. Göz yaşlarımı görünce dedi ki:

– Ey Serî! Sen işittiklerinden dolayı göz yaşlarını tutamadın. Bir de bunu hakkıyla anlayabilsen, halin nice olur?

Sonra bir müddet kendini kaybetti. Ayılacağı zaman ona seslendim:

– Ey câriye!

– Buyur ya Serî..

– Beni nereden tanıyorsun?

– O'nu tanıyalıdan beri, asla câhil olmadım.

– Mahabbet üzerinde söz söylediğini işittim. Kimi seviyorsun?

Lutf edip bize kendini tanıtan, hediyyeler ihsan eden, kalplere yakın olan ve dua edenin duasını kabul eden Zat'ı.

– Seni buraya kim hapsetti?

– Yâ Serî! Bu hususta hasetçiler birbirine yardım etti.

Sonra öylesine keskin bir nara attı ki ben, canı vücudunu terketti ve hayatı sona erdi zannettim. Sonra içinde bulunduğu hale münasip birkaç beyit okudu. Hastahane sahibine onu salıvermesini söyledim, o da kabul etti. Ben tekrar câriyeye:

– Var git istediğin yere, dedim. dedi ki:

– Nasıl giderim Ey Serî? Gönlümün sevgilisi beni, kullarından birine köle eylemiş. Eğer efendim razı olursa giderim, aksi halde sabrederim.

– Bu cariye, vallahi benden daha akıllıdır, dedim.

O sırada efendisi hastahaneye çıkageldi. Hapishane bekçisine Tuhfe'nin nerede olduğunu sordu. O da içerde ve yanında da Serî var ,dedi. Efendi buna sevindi, yanıma gelip hal hatır sordu ve bana hürmet etti. Ben dedim ki: "Şu cariyeye göstereceğin hürmet, bana gösterdiğin saygıdan daha üstündür. Sebebi neydi de onu hapsettin?"

– Sebebi çok. Aklını yitirmişti. Yemez, içmez, uyumaz, bizi de uyutmazdı. Çok efkârlanır, çok gözyaşı dökerdi. Halbuki benim tek servetim buydu.. Bütün malımı satıp, yirmibin dirheme onu aldım. Sanatında üzerine yoktu, onunla kazanç temin edeceğimi ummuştum.

– Sanatı ne bunun?

– Mutribe (şarkıcı ve çalgıcı) dır.

– O, ne zamandan beri bu derdin içinde?
– Bir yıldır.
– Ondan evvel nasıldı?
– Udunu yanına alır, şu beyitlerle şarkı söylerdi:

"And olsun ki daima ahdime sâdık kaldım,
Durdurulduktan sonra da bulanmadım,
Kalbimin her tarafı vecd ile doludur
Nasıl zevkim, tesellim, sükûnetim. olabilir?
Ey, benim için kendisinden başka Mevlâ olmayan!
Görüyorum ki beni, insanların içine köle olarak salıverdin."

701 Ondan sonra kalkıp, udunu parçaladı ve ağlamaya başladı. Biz onu, birine âşık olmuş diye ayıpladık. Ama sonunda anladık ki, hiç te öyle değilmiş." Câriye: "Doğru mu bunlar?" diye sordum. Yaralı bir gönül kırgın bir dille şunu okudu:

"Hak bana kalbimden hitabetti,
Böylece lisanım üzere bana vaaz edildi.
Uzak iken beni kendine yaklaştırdı.
Allah bana özellik verdi ve kendine dost edindi.
Davete seve seve icabet ettim.
Beni davet edene buyur, emrindeyim diyerek.
Önce işlediğim suçlardan korktum,
Sonunda sevgi arzularla beraber oldu."

Ondan sonra ben Câriyenin efendisine: "Sonra câriye sahibine kıymeti neyse söyle fazlasıyla ödeyeyim," dedim.

– Vah zavallı fakîr! diye bağırdı. Sen onun parasını nereden karşılayacaksın, nihayet bir dervişsin!

– Hele acele etme sen. Burada bekle, ben gidip onun değeri olan parayı getireyim.

Sonra ağlaya ağlaya gittim. Vallahi o sırada yanımda para namına birşey yoktu. Gece boyunca şaşkınlık içinde, yapayalnız niyazda bulundum. Gözümü dahi kırpmadım. "Ey Rabbim! Gizli ve açık herşeyi biliyorsun. Senin lutfuna güveniyorum, beni rüsvây etme!" diye yalvarıyordum. O sırada birisi kapıyı çaldı. Seslendim:

– Kim o?
– Bir dost!

Kapıyı açtım. Elinde bir ışık ve yanında dört çocukla duran bir

adam gördüm.

– İçeri girmeme izin verir misin Ey Üstad? dedi.

– Tabii, buyur, dedim. İçeri girdikten sonra sordum:

– Sen kimsin?

– Ahmed b. Müsennâ'yım. Bu gece hâtiften bir ses bana şöyle dedi: "Şu beş keseyi al, Serî'ye götür. Bununla onun gönlünü ferahlat. Ta ki , Tuhfe'yi satın alabilsin. Tuhfe katımızda değerlidir.

"Bunu işitince, bana verdiği bu nimetten dolayı Allah'a şükür secdesi ettim."

Serî devamla diyor ki: "O gece oturup sabahı bekledim. Saban namazını kıldıktan sonra, elinden tutup o adamı akıl hastahanesine götürdüm. Hastahane sahibi etrafına bakınıyordu. Beni görünce:

– Merhaba! dedi. İçeri gel. Gerçekten Tuhfe'nin, Allah Teâlâ'ya bir yakınlığı ve katında bir itibarı varmış. Gizliden bir ses, bana dün gece şöyle dedi:

"Şüphesiz Tuhfe katımızda önemlidir, yardıma da layıktır.

Şartlar ne olursa olsun o bize yaklaştı, sonra bu yolda ilerledi ve yükseldi."

Tuhfe bizi görünce, gözleri buğulandı. "Beni halkın içinde meşhur ettin!" diyerek Allah Teâlâ'ya münacâtta bulundu. Oturduğumuz sırada, Tuhfe'nin sahibi de ağlayarak çıka geldi.

– Ağlama, ben istediğin beşbin akçeyi getirdim, dedim.

– Vallahi olmaz.

– Peki, onbin akçeye?

– Vallahi olmaz.

– O halde değerini sen söyle.

702 – Bütün dünyayı da versen kabul etmem. Çünkü Tuhfe'yi, ancak Allah rızası için âzâd ediyorum.

– Niçin, sebep ne?

– Ya Üstâd! Dün gece beni azarladılar. Sen de şâhit ol ki, bütün malımdan vazgeçtim ve Allah Teâlâ'ya sığındım dedi ve ekledi "Allahım! geçim konusunda sen kefilim ol ve bana güzel rızık ver."

Dönüp İbn Müsennâ'ya baktım, o da ağlıyordu, sordum:

– Sen niçin ağlıyorsun?

– Beni davet ettiği şeyi yapmama sanki Allah razı değil.. Yâni,

Tuhfe'nin benim malımla âzâd olmasını emretmişti. Oysa şimdi, onun serbest olmasında benim paramın bir tesiri olmadı. Bu da, Allah Teâlâ'nın, o emri yerine getirmeme razı olmadığı anlamına gelir. Sen şahidim ol, bütün malımı sırf Allah rızası için sadaka olarak dağıtıyorum.

– Tuhfe'nin herkes üzerine, ne de ulu bereketi (ve manevi etkisi) varmış! dedim.

Bundan sonra Tuhfe kalktı, üzerindeki kıymetli elbiseleri çıkardı, param parça olmuş bir çul giyindi, sonra ağlayarak çıkıp gitti. Ben (ona yetiştim ve):

– İşte Allah sana hürriyetini verdi, niye ağlıyorsun daha? diye sordum. O, şu şiiri okudu:

"Onun yüzünden ağladım, onun üzerine ağladım.
And olsun ki istediğim odur, hep onun huzurundayım
Taki muradıma erip nasibimi alayım.
Zira umduğum şey onun yanındadır."

Sonra dışarı çıktık. Bütün aramalarımıza rağmen onu bulamadık. Kâbe'yi ziyarete karar verdik. İbn Müsennâ yolda vefat etti. Tuhfe'nin Efendisi ile ben Mekke'ye vardık. Tavaf yaptığımız bir sırada, yaralı birinin sesini işittik. Yaralı gönlüyle şöyle söylüyordu:

"Allah aşığı dünyada hastadır,
Sürüp gittiği için hastalığı, derdine Allah derman oldu.
Ona mahabbet şarabından bir kadeh sundu.
Gözetleyici Hak badeyi sununca kana kana içti.
O'nun sevgisiyle sarhoş olup ona yükselmiştir.
Mahabbetiyle şaşkındır, O'nu görene kadar..."

Yanına gittim. Beni görünce:

– Ey Serî! diye seslendi:

– Buyur.. Allah sana merhamet etsin, kimsin sen?

– Allah! Allah! Tanıştıktan sonra, tanımamak ta varmış! Ben Tuhfe yim.

Bir hayale bir iskelete dönmüştü. Sordum:

– Ey Tuhfe, inzivaya çekildikten sonra ne fayda gördün?

– Beni kendisine yakın kıldı (kurb), dostluğunu bağışladı (üns) ve kendisinin dışındakilerden uzaklaştırdı (vahşet).

– İbn Müsennâ yolda vefat etti, dedim.

– Alah sırrını mukaddes kılsın. Allah ona, gözlerin görmediği nice nimetler ihsan etti. Cennette komşuyuz onunla, dedi.

– Seni âzâd eden efendin de benimle geldi, dedim.

Gizlice bir duada bulundu, sonra Kâbe'ye karşı düşüp, ruhunu teslim etti. Efendisi gelip te onun vefat ettiğini görünce, o da Tuhfe'nin üzerine düştü. Varıp kendisini silkeledim, o ruhunu teslim etmişti. Her ikisinin de techîz ve tekfîn hazırlığını yapıp, toprağa verdik" (Allah her ikisinin de sırrını mukaddes kılsın.)

ÜMM-i MUHAMMED (k.s.)

703 Şeyh Muhyiddin Abdülkadir Geylânî'nin (r.a.) halası olup, saliha kadınlardandı.

Derler ki: Bir yıl Geylân'da kuraklık olmuştu. Halk yağmur duasına çıktı fakat yağmur yağmadı. Bütün insanlar Ümm-i Muhammed'in kapısına gelerek, yağmur için dua etmesini istediler. O evinin önüne çıktı ve "Ya Rabbî! Ben süpürge ördüm, suyunu sen serp!" dedi. Çok geçmeden, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı.

BİBİK MERVİYYE (k.s.)

Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr (ks.) anlatıyor: "Merv'de bulunduğum sırada, orada Bîbîk isminde yaşlı bir kadın vardı. Bizim yanımıza geldi ve:

– Ey Ebû Saîd, sana şikâyete geldim, dedi.

– Söyle, dedik.

– İnsanlar, "Bir an olsun bizi, kendimize bırakma" diye Allah'a dua ediyorlar. Ben ise otuz yıl var ki: "Beni bir an nefsime bırak, ta ki kim olduğumu göreyim veya şu anda ben var mıyım, bunu bileyim diye dua ediyorum. Fakat bu arzum halâ gerçekleşmedi.

DESTUR-i KA'B (k.s.)

Şeyh Ebu Saîd Ebü'l-Hayr demiştir ki: "Kâ'b'ın kızı, kendi kölesine âşıktı" (derler). Ama bütün Şeyhler onun söylediği bu sözlerin, mahluk üzerine söylenmesi mümkün olan sözlerden olma-

dığı hususunda ittifak ederler. Başından şöyle bir hadise geçmişti: Birgün o köle, ansızın Kâ'b'ın kızına yaklaştı ve eteğinin ucunda sarıldı. Kız oğlanı azarlayarak dedi ki: "Efendimle beraber olup ona tutkun olmam sana yetmez mi? Ben sana bu hali kazandırdım, sen ise beni arzu ediyorsun."

Şeyh Ebû Sâid diyor ki: Onun söylediği şu sözlerin, bir mahluk hakkında söylenmesi mümkün değildir:

Aşk'a bir Lu'b ile geçtim yine bend
Olmadı çok kuşis ettim sud-mend
Bir denizdir aşk ona yoktur kenar
Evmek olmaz, ebsem ol ey müstemid
Aşka istersen ki payan bulasın
Ericek her nâ-pesend, et gil pesend.
Yâr olup her zeştle hob anlağıl
Zehrler nuş eyleyip zan eyle kand
Bilmedim tusenlığ ettim Lâmiî
Kim çekicek dahi berk olur kemend

FÂTIMA BİNTİ'l-MÜSENNÂ (k.s.)

Şeyh Muhyiddin İbn Arabî (k.s.), *Fütûhât*'ında diyor ki: "Nice yıllar, Fatıma binti Müsennâ'nın bizzat hizmetinde bulundum. Yaşı doksanbeşden fazlaydı. Ve ben, gençliğinde, yüzündeki güzellikten dolayı ona bakmaktan utanırdım. Onu kim görse ondördünde sanırdı. Hak Teâlâ ile arasında acâib bir hal vardı. Hizmetinde bulunanlar arasında o beni tercih eder ve hakkımda şöyle derdi: "Filân kimse gibisini henüz görmedim. Ne zaman yanıma gelse, bütünüyle gelir, dışarıda hiçbirşey bırakmaz. Ne zaman yanımdan ayrılacak olsa, bütünüyle gider ve önümde hiçbirşey bırakmaz."

704 Şeyh, ondan şunu işittiğini nakleder: "Şaşarım o kimseye ki, Hak Teâlâ'yı severim ,der ve onunla neşelenmez. Halbuki o, Allah Teâlâ'yı müşahede etmekte ve gözü O'na bakıp durmaktadır. O, bütün varlıklarda mevcuttur, bir an bile kaybolmaz. Bu insanlar nasıl mahabbet iddiasında bulunurlar, acaba utanmıyorlar mı? Mahabbetin yakınlığı, bütün mukarreblerin yakınlığından üstündür. O halde ne diye bu sözü söylüyorlar?"

Bana sordu:

– Ey oğul, bu sözüme sen ne dersin?

– Söz odur ki, sen söylersin.

Daha sonra şöyle konuştu:

– Vallahi şaşıyorum ben. Habibim, Fâtiha sûresini benim hizmetime vermiştir. Buna rağmen yemin ederim ki Fâtihâ sûresi beni sevgilimden asla alıkoymamış ve bana perde olmamıştır.

Yine Hz. Şeyh Muhyiddin anlatıyor: "Biz onun önünde oturuyorduk. Yaşlı bir kadın geldi. Bir şehrin adını vererek, kocasının bir kadın daha almak için oraya gittiğini söyledi. İbn Arabî sordu:

– Geri dönmesini ister misin?

– İsterim.

Ben yüzümü Fatıma Hatun'a çevirerek:

– Anacığım kadının ne dediğini işitiyor musun? dedim.

– Sen ne istersin, dedi.

– Kadının ihtiyacı görülsün kocası getirilsin isterim, dedim.

– Pekala, hemen Fâtiha'yı göndereyim ve bu hatunun erini getirmesini ona tavsiye edeyim.

Fâtiha'yı okumaya başladı. Ben de onunla beraber okudum ve anladım ki okuduğu Fâtiha'dan maddî bir suret inşa etti ve "Ey Fâtihâtü'l-Kitâb!. Filân şehre gidip bu hatunun erini getir ve onu getirmeden dönme" diyerek gönderdi.

Fâtihayı gönderdiği zaman ile erkeğinin geldiği zaman arasında, o kadarlık mesafeyi katetmenin mümkün olacağı bir zaman geçmedi."

SEVDÂ'NIN CÂRİYESİ (k.s.)

Zünnûn Mısrî (ks.) şöyle anlatır: "Siyahî bir cariye görmüştüm. Çocuklar "bu zındıka Allah'ı gördüğünü söylüyor" diyerek onu taşlıyorlardı. Ben o cariyenin peşine düştüm. Bana şöyle seslendi:

– Ey Zünnûn!

– Sen beni nereden tanıyorsun?

– Allah dostlarının ruhları, O'nun askerleridir, birbirlerini tanırlar.

– Şu çocukların dediği nedir?

– Ne diyorlar?

– "Ben Allah'ı görüyorum" dediğini söylüyorlar.

– Doğru söylüyorlar. Onu anlayalıdan beri, onunla arama perde çekilmedi hiç!

ADI MEÇHUL BİR KADIN (k.s.)

705 Yine Zünnûn anlatıyor: "Kâbe'yi tavafım sırasında, şimşek gibi bir nurun parladığını gördüm. Onun parıltısı, bulutlara, hatta semalara kadar yükselmişti. Şaşakaldım. Tavafımı tamamladım, sırtımı Kâbe duvarına dayadım ve o nuru düşünmeye başladım. Birden kulağıma, dertli bir kimsenin sızlanışı erişti. Sesi takip ettim ve bir cariyenin, Kâbe örtüsüne sarılarak şöyle söylediğini işittim:

"Ey Sevgilim! Sen bilirsin.
Kimdir benim sevgilim, sen bilirsin!
Beden ve gözyaşı,
Sırrımı açıklıyor.
Ben sevgiyi gizlemiştim ama
O göğsüme sığmaz olmuştur.

Bir köşeye çekilip, onun derdine ben de göz yaşı döktüm. Sonra o: "Ey Allahım! Ey Efendim, Ey Mevlâm! Sen beni ancak, bana olan sevginin hakkı için bağışlarsın" dedi.

Ben:

– Ey Câriye! dedim. "Sana olan sevgim hakkı için", yâni, seni sevdiğim hakkı için demek sana yetmezmi ki, "bana olan sevgin hakkı için, "yâni, beni sevdiğin hakkı için diyorsun. O'nun seni sevdiğini nereden biliyorsun?

– Allah Teâlâ'nın kulları vardır ki, Hak Teâlâ onları sever, onlar da Hak Teâlâ'yı severler. Yüce Allah'ın "Allah bir kavim getirir ki, onları sever, onlar da Allah'ı severler (Maide, 5/54)" âyetini işitmedin mi? Burada Hakk'ın mahabbeti, onların mahabbetinden önce değil midir?

– Seni son derece zayıflamış görüyorum, hastasın herhalde?

– Uzak derde düşer Hakk'ı sevenler,
Yine ol dert olur, onun devası.
Kılar zikri dil u canı hayran
Ona dek ki nasib ola likası

ADI MEÇHUL BİR CÂRİYE (k.s.)

Yine Zünnûn Mısrî anlatıyor: Bana âbide bir câriyeden söz ettiler. Onun halini sordum. Harap bir kilisede bulunduğunu söylediler. O kiliseye gittim. Gece uykusuzluğundan eriyip gitmiş, zayıf bir vücut gördüm. Selâm verdim, o da selâmımı aldı. Dedim ki:

– Ey câriye, hıristiyanların meskeninde mi oturuyorsun?

– Başını kaldır bak, iki cihanda Hak Teâlâ'dan başka bir varlık görebilecek misin?

– Yalnızlıktan sıkılmaz mısın hiç?

– Benden uzak dur. Çünkü, O'nun hikmetindeki güzellik ve mahabbetindeki tatlılık işte beni böyle bir pîr eyledi. Ona kavuşma arzusu beni öylesine kapladı ki, gönlümde ondan başkasına hiç yer yok.

– Seni hikmet sahibi bir hanım olarak görüyorum. Beni şu darlığımdan kurtar, bana doğru yolu göster.

– Ey yiğit, takvayı azığın, zühd'ü yolun, verâ'ı bineğin yap ve muttakîler yolunu tut. Sonunda öyle bir kapıya geleceksin ki, orada ne bir perde vardır, ne de kapıcı. O, bekçilerine, hiçbir hususta sana muhalefet etmemelerini emredecektir.

MISIR'LI KADIN (k.s.)

706 İmam Yâfiî'nin Târih'inde, meşayihin birinden şöyle rivayet edilmektedir: "Bir hanım, Mısır taraflarında bir yerde otuz yıl ikamet etti, soğukta sıcakta oradan ayrılmadı, bu otuz yıl süresince yemedi, içmedi."

MISIR'LI DİĞER BİR KADIN (k.s.)

. Yine İmam Yâfiî, Kitâbu Ravdi'r-Riyâh'ında şöyle zikreder: "Bu taifeden biri anlatmıştı: Mısır topraklarında bir kadın tanıdım. Yaz-kış, şaşkın ve muzdarip, iki ayağı üzerinde durmuştu. Ne gece otururdu, ne gündüz. Güneşten yağmurdan sığınacak bir yeri de yoktu. Yılanlar çıyanlar etrafında gezinir dururdu."

HARZEM'Lİ KADIN (k.s.)

Yine *İmam Yâfiî*, Tarih'inde: "Harzem'de, yirmi yıl boyunca hiç birşey yemeyen ve içmeyen bir kadın görmüştüm." şeklinde ulemânın birinden nakilde bulunur.

HABEŞ'Lİ CARİYE (k.s.)

Şeyh Muhyiddin Abdülkadir Geylânî (ks.) şöyle anlatıyor: "Tecrid (azıksız, bineksiz) üzere Bağdat'tan hacca gitmeye karar verdiğim sırada -ki, gençliğimde yalnız yolculuk yapardım- Şeyh Adiy b. Müsafir yanıma geldi. O da gençti. Bana sordu:

– Nereye gidiyorsun?

– Mekke'ye.

– Arkadaşlığıma razı olur musun?

– Ben tecrid üzere gidiyorum.

– Ben de tecrid üzere gitmekteyim.

Yola beraberce devam ettik. Birgün, peçeye bürünmüş Habeş'li bir câriye çıktı karşımıza. Önümde durup, dik dik yüzüme baktı. Sonra bana sordu:

– Nerelisin ey delikanlı?

– İran'lı.

– Bugün beni sıkıntıya soktun.

– Niçin?

– Şu anda Habeş topraklarındaydım. Allah Teâlâ'nın senin gönlüne tecelli ettiğini ve tanıdığım diğer kişilere ihsan etmediği birşeyi sana lutfettiğini müşahede ettim. Seni görmek ve bunu anlamak istedim. Sonra bugün ben sizin sohbetinizdeyim ve sizinle iftar edeceğim, dedim.

Sonra yola koyuldu. Derenin bir kenarında o, diğer kenarında da biz gidiyorduk. Gece olunca, gökten bir sofra indi. Üzerinde altı yufka ile sirke ve sebzeler bulunuyordu. O câriye: "Bana ve misafirime ikram eden Allah'a hamdolsun. Her gece bana iki yufka inerdi, bu gece her birimize ikişer yufka indi." dedi. Sonra üç ibrik su indi, içtik. Yeryüzündeki sulara benzeyen bir tadı ve lezzeti vardı. Sonra, yine o gece bizden ayrılıp gitti. Mekke'ye geldiğimizde, tavaf sırasında Şeyh Adiyy'e tecelli vaki oldu ve kendinden geçip yere düştü.
707 Öyle ki, bazıları onun vefat ettiğini bile söyledi. Ansızın, o câriyenin Adiyy'in başucunda durarak "Seni vefat ettiren sana hayat versin!"

dediğini gördük. "Allah öyle yücedir ki; celâl nuru hâdiseler ancak O'nun tesbîti ile ayakta durur, sıfatının zuhuru kaşısında kâinat ancak O'nun desteği ile karar kılar. Hatta O'nun kudsiyyet nurları akıl gözünü görmez kılar, güzelliğinin kokusu ulu kişilerin zihnine durgunluk verir.

Ondan sonra bana tecelli vaki oldu. İçimde bir ses işittim ki, sonunda bana şöyle deniliyordu: "Ey Abdülkadir! İnsanların menfaati için zâhirî tecridi bırak, tevhid ve tefride sarıl. Halkın faydalanmasına ver kendini. Bizim has kullarımız vardır ve onları senin vasıtanla yakınlık (kurb) şerefine eriştirmek istiyoruz."

Birden o cariye dedi ki:

– Ey genç! Bugün ne oldu bilmiyorum, senin başın üzerine nurdan bir çadır kurulmuş, ta göklere kadar melekler senin dâirende dönüyorlar. Bütün evliyanın gözü, kendi makamlarından hayretle sana doğru çevrilmiş. Ve hepsi de sana verilen bu makamı arzu etmekte..

Sonra o cariye gitti, bir daha da kendisini görmedim.

İSFEHAN'LI KADIN (k.s.)

Şeyh Abdülkadir'in müridlerinden biri anlatıyor: "Birgün, minberdeyken Şeyh'e istiğrak hali vâki oldu. Sarığının düğümü çözüldü. Kendisi bunun farkında değildi. Oradaki herkes, Şeyh'e uyarak takye ve sarık örtülerini minberin dibine attılar. Şeyh eski haline gödüp, konuşması sona erince sarığını düzeltti. Bana, örtü ve takyeleri tekrar sahiplerine vermemi söyledi. Ben de öyle yaptım. Geride bir tülbent kalmıştı, sahibi de ortalıkta yoktu. Şeyh onu kendisine vermemi söyledi, verdim. Onu omuzuna attı ve tülbent o anda kayboldu. Ben hayretler içindeydim. şeyh minberden inince bana şöyle dedi: "İsfehan'da bizim bir kız kardeşimiz vardır. Meclistekiler sarıklarını atınca, o da tülbendini attı. Ben onu omuzuma koyduğumda, İsfehan'dan elini uzatıp örtüsü aldı.

İRAN'LI KADIN (k.s.)

Şeyh Necibüddin Ali b. Büzgüş buyuruyor ki: "Bir zamanlar, Gülpayegân şehrinden bir kadın Şiraz'a gelmişti. Zaman zaman beni ziyaret ederdi. Haberdâr (kalb gözü açık) bir hatundu. (O sıralar) elim biraz dardı ve o bu halimi biliyordu. Evimde bir iki göz ambar vardı. Eğer Allah, hububattan arpa buğday gibi birşey verirse, o ambarlara koyardım. Şimdi ise onlar boştu. Kullanılacakları zamana kadar temizce dursunlar diye ağızlarını kapatmıştım. O kadın, içlerinde birşeyler var zannetti ve bana dedi ki:

– Madem ki elin dar, niçin şu ambarların içindekilerden azık edinmiyorsun?

708 – Boş onlar.

– O halde niçin ağızlarını kapatıyorsun?

– Temiz dursun diye.

Kalktı, onların kapaklarını açtı ve şöyle konuştu:

– Bunlar, ağızları kapalı oldukları için boştur. Eğer ağızları açılsa onlar, aç ve açık olan ağız gibi olurlar, Hak Teâlâ da o ağızın rızkını gönderir. İhtiyaç vakti gelince, herşeyin rızkını yine kendisine münasip bir şeyden eriştirir. Bu ambarların da rızkı ekindir. Karınlarının boş olduğu ortaya çıkınca ekin ve hububatla dolar.

O kadın bu işi yapınca, Hak Teâlâ derhal o kadar buğday gönderdi ki, o bölmelerin hepsi de doldu ve o kadın, Allah Teâlâ'nın velilerinden biriydi."

[Lâmiî'nin ilâvesi]

SÜLEYME (k.s.)

Hâce Abdullah es-Semerkandî Hazretlerinin torunu olan Hâce Muhammed Kasım anlatıyor: "Anasıyla birlikte, yedi yaşında bir cariye satın almıştım. Adı Süleyme idi. Çocukluğundan beri keşf üzere idi. Yedi yıl kadar benimle kaldı, bir an olsun ona gafletin ârız olduğunu görmedim. Çoğu vakitler ağlardı. İnsanlar kendisini deli sanırdı. Bana da son derece bağlı ve sadıktı. Halini benden gizlemezdi. Dışarıda kiminle arkadaşlık ettim ve aramızda neler konuştuksa, bana hepsini tek tek anlatırdı. Daima mücâhede üzereydi. Bir şeyi öğrenmek istediğim vakit, uykuya vardığı sırada ona sorardım. Ayrıntılı bir şekilde bir bir cevap verirdi. Bununla beraber o halinde, yine uyurdu. Uyanınca da özür diler ve:

– Ey Efendiciğim! Benim divaneliğimi biliyorsun...

Birgün, onu azat etmek istedim. Yalvarıp kabul etmedi. "Seni evlendireyim" dedim. "Lütuf ve ihsanda bulun da, beni hicaba (Rabbimle aramda perde) düşürme" dedi. Sordum:

– Neden hicaba düşersin?

– Allah hususunda benim sana sonsuz sevgim var (Mahabbet Fillâh). Ve bu mahabbet, benden bir an dahi yok olmaz. Sen beni âzâd edecek olursan, artık sen bana bir yabancı ve nâmahrem olursun. Eğer beni başkasına nikâhlarsan, o zaman da mahabbetim nâmahreme olur ve Hak'tan perdeli duruma düşerim.

Birgün hamamdan gelmişti, hüngür hüngür ağlıyordu.

– Ne oldu sana? Cevap ver, diye onu konuşmaya zorladım. Dedi ki:

– Bugün hamam son derece kalabalıktı. Kime baktımsa, Hak'la beraber (huzur halinde) olan bir tek kişi göremedim. Hepsini de birer gaflet esiri olarak gördüm, ona ağlıyorum.

Ondört yaşında iken vefat etmişti (ks.).

Karma İndeks

A

Abâ, 215, 369, 452
A'lâmü'l-Hüda, 141
A'lâmü't tukây, 646
Abadan, 387
Abbas (Hz), 546
Abdal, 85, 89, 90, 93, 96, 180, 250, 313, 345, 355, 422, 451, 500, 635, 729, 791
Abdest, 438, 515, 591, 723, 742, 750
Abdullah b. Mübarek, 18
Abdullah en-Nakşibendi, 451
Abdullah Ensârî, 662
Abdullah Gürcistanî, 620
Abdullah Tunûsî, 763
Abdullah, 83, 103
Abdü'l-Vehhab, 84
Abdül Azim, 87
Abdülhalik Güzdüvânî, 523
Abdülkadir Geylanî, 523, 645
Abdürrezzâk Kâşî, 129, 764
Âbid, 75, 80, 82, 162, 208
Abid Çelebî, 574, 575
Açlık, 168, 192, 301, 398
Âdab-ı fakr, 410
Adâb-ı muaşeret, 80
Âdem, 105, 132, 325
Aden, 787
Adl, 196
Adüdü'd-din, 129
Afganistan, 41
Afiyet, 213, 334, 492
Ağaç, 555, 740
Ağlamak, 154, 162, 170, 178, 190, 287, 331, 359, 362, 363, 372, 376, 391, 395, 400, 429, 444, 461, 468, 493, 496, 513, 746, 754, 846, 857, 866
Ağyar, 301
Ahfiye, 83
Ahlak, 458
Ahmed b. Hanbel, 142, 172, 290, 310, 344, 728, 733
Ahmed b. Mesruk, 304
Ahmed Buharî, 574, 577, 681
Ahmed Gazalî, 456, 516, 584, 774, 807.
Ahmed Kûçek, 90, 103
Ahmed Yesevî, 523, 528, 606
Ahmed Çiştî, 156
Ahmed Paşa, 582, 678
Ahyar, 65, 85
Aile, 506
Aişe (Hz), 318
Akâid Şerhi, 703
Akbıyık, 834
Akıl Hastanesi, 855
Akıl, 208, 363, 395
Akr, 75, 77, 160, 190, 215, 224, 228, 309, 361, 410, 451, 582, 635, 741
Akreb, 421, 704
Aksaray, 833
Akşemseddin, 703
A'lâmü't-tükây, 645
Alaaddin Muhammed, 640
Alâüddevle Simnânî, 70
A'lâmü'l-Hüdâ, 141
Alay etmek, 467, 492
Alem-i Ervah, 804
Alevi, 166, 201

Ali (Hz.), 101, 102, 118, 139, 140, 423, 481, 570, 646, 660, 662
Âlimler, 781, 539
Ali Aba, 570
Ali Erbilî, 833
Ali Kuşçu, 29
Ali Musa b. Rıza, 161
Ali Osman, 66
Ali Şîr Nevâî, 40, 570
Alim, 264, 284
Altın, 592, 612
Âma, 726
Amasya Tarihi, 25
Amasya, 697, 698, 704, 705
Amel, 213, 229, 350, 646
Amele, 195
Ammî-i Bîstâmî, 445, 446
Anadolu Türkçesi, 62
Anadolu, 41, 64, 65, 258, 435-566, 571, 572, 573, 577, 580, 597, 598, 605, 614, 634, 643, 644, 674, 677, 682, 695, 768, 800, 809, 819, 839, 841
Ankara, 703, 834
Ankaravî, 35
Anne, 469, 672, 850
Antakya, 172, 304, 358, 682
Arafat, 317, 383, 482
Arapça, 40
Arif Çelebi, 641
Arif, 71, 162, 176, 186, 204, 208, 224, 262, 266, 284, 295, 316, 370, 374, 388, 413, 641, 806
Arslan, 302, 306, 354, 362, 464, 718, 779
Asa, 304, 395, 403, 428, 462
Asaf 137
Âsâr, 109
Âsaf Halet Çelebi, 41, 45
Ashab, 598, 707
Ashab-ı Aşere, 92
Ashab-ı Kehf 137, 589
Ashab-ı Suffe 147, 241
Asker, 48, 148, 171, 259, 566
Aşçılık, 405
Aşık, 161, 402
Aşk, 35, 113, 184, 401-402, 829
At, 219, 255, 289, 313, 398, 404, 455, 529, 571, 601
Ateş, 428, 515, 742
Atkiya, 83
Avam, 213, 492
Avârif Tercümesi, 62, 146, 646, 648, 654, 655
Avârifü'l-Maarif, 70, 114, 675
Ay, 164
Ayakkabı, 226, 650, 695, 699
Aydın, 703
Ayna, 647
Ayne'l-Yakîn, 666
Aynu'l-Meânî, 94
Aynü'l-Kudât, 456, 457, 583
Ayran 446
Ayyar, 371
Az yemek, 186
Azerbaycan, 340
Azîzân (Hz), 525, 526, 533
Azimet, 580
Azrail, 501

B

Bab, 427
Baba Nimetullah, 701
Bademiçi, 800
Bağ, 537
Bağdat Halifesi, 476
Bağdat, 453
Bahaddin (Nakşibend), 573, 691
Bahar, 478, 494
Bahauddin Veled, 593
Bahru'l-Hakaik, 604
Bakır, 592
Bakış, 378
Bakla, 387, 410
Bakü, 592
Bal, 506, 852
Balık, 125, 157, 167
Balıkesir, 832
Bârsînî, 89
Bast, 71, 279, 393, 429
Bast-ı Zaman, 776
Bâsur, 196
Baş açık, 469
Baş örtüsü, 207
Batı, 189
Batıl, 178, 266, 407
Batılı, 739
Batın, 377, 735
Bayrak, 177
Bayram, 158
Bayram Ankaravî, 833
Bazacık, 469
Bedbaht, 253

Beddua, 166, 252, 292
Beka, 202, 557, 654
Bekyâ b. Melkân, 94
Belâ, 154, 213
Belgrad, 15, 65
Belkıs, 137
Bencillik, 501
Berber, 33
Berda, 701
Beşik, 371
Beyazıd (Il.), 43, 835
Bêyazîd Bistamî, 69, 73, 119, 310, 535
Beypazar, 839
Beytü'l-Mukaddes, 206
Bıyıklı, 729
Biad, 624, 628, 555
Bid'at, 109, 145, 188, 355, 481, 580, 708, 805,
Bilal-i Habeş, 498
Bilgi, 190
Bistamî, 445
Bostan, 816
Boyacı, 748
Bu'd, 214
Buharî, 477, 587, 681
Bulmak, 200, 203
Bûnân, 303
Bursa, 16, 43, 671, 673, 677, 685, 686, 701, 702, 832, 841
Bursalı Kadı-zâde, 29
Bursalı Ömer Dede, 834
Büdelâ, 85, 103
Bülbül, 403

C

Câfer-i Sâdık, 21, 610, 662
Cam-ı Cem, 822
Camî, 30, 808
Câmiü'l-Usul, 768
Cariye, 240, 321, 333, 337, 600, 830, 850, 862, 863
Cebr-i Muhakkik, 680
Cebr-i Mukallid, 680
Cebriye, 680
Cehalet, 363
Cehennem, 109, 243, 375
Cehr-i Zikir, 708
Cehrî, 532, 688
Celal, 730
Celdeddin Rumî, 593
Celvet, 145
Cem, 267, 543, 628, 668
Cem'ül-cem, 668
Cemaat, 808
Cemaât-ı Havrâ, 450
Cemaathane, 446, 517
Cemal, 260, 730, 806
Cemiyet-i Hatır, 543
Cemiyyet, 639
Cemü'l-ayn, 332
Cenaze, 449, 534, 601, 640, 755
Cengiz Han, 596
Cenk, 279, 566
Cennet, 224, 243, 375, 634
Cevâd-ı Horasan, 498
Cevâhirü'l-Kur'ân, 516
Cevâmi-i Kelim, 64
Cevlakî, 821
Ceyhan, 537
Ceylan, 557, 610
Ceyhun, 602
Cezbe, 165, 436, 544, 548, 551, 558, 560, 615, 652, 653, 688, 722, 752, 804
Cezbe-i celî, 669
Cihad, 372, 837
Cimrilik, 110
Cin, 397
Cinsi münasebet, 510
Civanmerd, 218, 225, 420, 359
Cömert, 260, 265, 327
Cuhfe, 324
Cuma, 402
Cunûn, 212
Cübbe, 170, 587
Cüneyd, 71, 115, 227, 229, 251, 273, 280, 289, 532, 545, 547, 638
Cünûnu'l-Meânîn, 686
Cüzzamlı, 316, 726

Ç

Çakal, 464, 516
Çalgıcı, 853
Çam sakızı, 602
Çankın, 703
Çapulcu, 403
Çaylak, 451
Çekirge, 445
Çelebî Halife, 705

Çerağ, 581, 634
Çevgan, 819
Çığlık, 437
Çılgın, 442
Çıyan, 422
Çift, 565
Çile, 807, 821
Çilehane, 472, 611
Çoban, 158
Çocuk, 216, 320, 381, 388, 411, 433, 470, 603, 619, 625, 697, 707
Çörek, 800

D

Dağ, 154, 386, 389, 403, 405, 503, 506, 507
Danyâl, 450, 492, 494
Dar, 455
Darı, 408
Davud Nebi, 77
Davud, 99
Davul, 177, 567
Deccal, 100
Def-i Hacet, 219
Defne ağacı, 582
Defter, 590
Değirmen, 553, 623
Değirmenci, 471
Dehriye, 135
Dehriyyun, 657, 664
Dehşet, 209, 472
Delâilü'n-Nübüvve, 136
Delikanlı, 382
Delilik, 291
Demirci, 187
Demircilik, 185, 186, 314
Deniz, 61, 267, 356, 482
Denizcilik, 473, 474
Derici, 819
Dert, 159, 378
Derviş, 75, 153, 195, 225, 238, 308, 314, 342, 338, 345, 405, 410, 419, 797
Derya, 599
Destan, 27, 28
Det, 271
Deve, 205, 410, 433, 464, 477
Devlet Başkanları, 781
Devrü'n-Nazîm, 801
Dicle, 232, 293, 277
Didâr, 198, 340, 243
Dil, 194
Dilek, 162
Dilenci, 184, 185, 186, 301, 302, 322, 353, 493
Divan, 369, 545, 569, 752, 785, 808, 817, 821, 825,
Divane, 377, 387
Divit, 272, 450, 579, 590, 839
Doğa, 610
Domuz, 435
Dost, 225, 318
Destur, 455
Dört Mezheb, 728
Dua, 96, 167, 204, 218, 263, 783
Duhâ Namazı, 108
Dut, 429, 487
Dülger, 487,
Dünya, 199, 223, 306, , 373, 409, 438, 239
Dürüst, 312

E

Ebed, 447
Ebrar, 65, 72
Ebtal, 89
Ebu Bekir Fâyibâdî, 692
Ebu Bekir Sıddîk, 101, 102, 117, 139, 277, 481, 504, 570, 702, 809
Ebu Bekir Keftânî, 319
Ebu Ca'fe Meczum, 317
Ebu Davud, 113
Ebu Derdâ, 94
Ebu Hanife, 163, 174, 517
Ebu Hasan Harakânî, 86
Ebu Hureyre, 94
Ebu Kasım Gürgânî, 86
Ebu Said Ebü'l-Hayr, 69, 86
Ebu Yusuf, 171
Ebu Zer Gıfârî (r.a.), 127
Ebu'l-Hasan Alevî, 276
Ebu'l-Hasan Eş'arî, 597
Ebû Bekir Verrâk, 261
Ebû Cehil, 310, 498
Ebû Eyyub el-Ensârî, 477
Edeb, 69, 109, 145, 171, 185, 223, 230, 265, 281, 289, 328, 420, 435, 476, 479, 784
Edebsiz, 209
Edebiyat, 713
Edirne, 681, 836
Efrâd, 90

Efsane, 28
Ehad, 497
Eğridir, 677
Ehl-i Beyt, 32, 33
Ehl-i Sünnet, 108, 173
Ehlullah, 257, 598, 741
Ekmek, 435, 527
El öpme, 548
Elbise, 415, 462, 493, 501, 539
Elest ü bi rabbiküm, 599
Elma, 432, 647
Elmas, 226
Emel, 306
Emir Ahmed Buharî, 43, 681
Emir Ali Ebû, 357
Emir Hüseyin, 709
Emir Nizameddin Ali Şir, 60
Ene'l-Hakk, 682
Endonezya, 28
Enik, 461
Enkûres, 66, 67
Ensâb-ı Sem'âni, 223
Envarü'l-Âşıkîn, 840
Er, 203, 261
Erbab-ı Keşf, 458, 558
Erbaîn, 308, 610, 616, 624
Erbâîn-i Meşayih, 373
Erbil, 605
Erdebil, 839
Erzincan, 630, 705
Esfâr-ı erbaa, 68
Esma, 83
Esma-i Seb'a, 696
Estağfirullah, 490
Esrar-ı Tevhit, 708
Esrar-Nâme, 632, 815
Eşrefiye, 579
Et, 466
Etbâu't tâbiîn, 145
Evhadüddin Hamid Kirmânî, 521, 634
Evlad, 503
Evlad-ı Resul, 33
Evlek, 840
Evlenmek, 92, 418, 420, 472
Evli, 418
Evliya, 42, 47, 50, 57, 371, 502, 749
Evrad, 108, 113, 231, 419, 580, 675, 416
Evrenos Bey oğlu Ahmet Bey, 574
Evtâd, 90
Eyyûb, 99
Eyyûb Ensarî, 838
Ezel, 447

F

Fadlullah Muhammed b. Eyyûb, 94
Fahr, 228
Fahr-ı Razi, 134, 136
Fahreddin Attar, 47, 632, 635
Fahreddin Irakî, 31, 35, 519, 638
Fahreddin Râzi, 98, 132, 501, 597, 630
Fakd, 162
Fakîh, 199, 216, 285, 289, 652, 724, 731, 750, 784
Fakr, 75, 77, 160, 190, 215, 224, 228, 309, 361, 410, 451, 458, 635, 741
Fakir, 76, 77, 82, 238, 239, 310, 331, 359, 364, 412, 416
Fare, 383, 425
Fârisoğulları, 92
Farz, 413
Fasıl, 156, 525, 562
Faslu'l-Hitab, 86, 94, 98, 290, 292, 294, 570
Faslu'l-Hitab, 294
Fatih Sultan Mehmed, 702, 706
Fatiha, 184, 362, 499, 859
Febeteci-bilgin, 761
Felsefe, 107
Felsefî ilim, 722
Fena, 76, 202, 322, 444, 524, 548, 557, 584, 658
Fenâda fenâ, 542
Fenafillah, 806
Feraidü'l-Fevaid, 825
Feryad, 335, 400
Fetâvâ-i Sofiye, 94
Fetih, 335, 781, 787, 840
Fetva, 653
Fevaih, 103
Fevâihu'l-Kemâl, 582
Feyz, 145, 303, 542, 561, 704
Fezail-i Kur'an, 723
Fıkıh, 653, 713, 780
Fırat, 292
Figan, 335
Fil, 245
Firaset, 216, 374, 495
Firâvun, 117, 188, 294, 615, 634, 670, 681
Fitne, 191, 376
Fransızca, 40

Frenk 643, 644, 738
Fırın, 170, 193, 840
Fudayl b. İyaz, 149
Fukaha, 790
Fukara, 81, 201, 260
Fukuk, 769
Fususü'l-Hikem, 118, 570, 599, 758, 770
Futâ, 177
Futuhat habiyesi, 764
Futuhât-ı Mekkiye, 85, 401, 458, 576, 664, 732
Fuyuzât, 145
Füsûs, 31, 35, 548, 663, 669, 696, 733, 735, 769, 770, 771, 818
Fütûh, 186, 398, 556
Fütuhât, 102, 132, 228, 548, 582, 735, 736, 740, 741, 749, 758, 759, 760, 761, 701, 762, 763, 777, 804, 860
Fütuhât hâşiyesi, 764
Fütûhu'l-mücâhidin, 44, 67
Fütüvvet, 229, 249, 301, 337, 363, 369, 412

G

Gaflet, 194, 200, 208, 397, 402
Galata, 579
Gam, 171, 495
Garib, 157, 182, 183, 307, 396
Gavs, 85, 103, 316, 431, 499, 716
Gayb, 335, 341
Gaybet, 200, 201, 410, 411, 450, 565, 592, 669
Gayret, 84, 490
Gazâ, 165, 248, 255, 355, 357, 838
Gazâlî, 27, 94, 119, 597, 598, 609
Gazel, 818
Gazneli Mahmud, 317, 811
Gazve, 471
Gelecek, 430
Gem, 495
Gemi, 282, 333, 738
Genç 395, 701, 819
Gök, 594
Gömlek, 226, 570, 571
Gönül, 53, 163, 252, 300, 301, 320, 328, 351, 444, 554, 562
Göynük, 685, 839
Göz, 194, 252, 483, 559
Gözü yaşlı, 342, 400
Gözyaşı, 384, 438, 500, 501, 853
Gulâm Halil, 234, 242
Gurur, 238
Gusl, 275, 437
Gül suyu, 448
Gül, 193, 494
Gülmek, 466
Gülşen-i Râz, 701
Günah, 181
Günahkâr, 312
Gürcistan, 619
Güvercin, 387, 463, 487, 725
Güvercinhane, 435
Güzel koku, 400

H

Habeşî, 796
Habs-ı Nefes, 542
Hac, 336, 348, 355, 369
Hacamatcılık, 186, 303
Hâcegân, 544, 545, 573, 586, 730
Hacer-i Esved, 315, 735, 776
Hacı Bayram Veli, 703
Hacı, 703
Hacıbektaş, 843
Hadîka, 643, 811, 811
Hâdî, 561
Hâdim, 75, 77, 78, 82
Hadis Şerhi, 769
Hadis, 109, 200, 251, 285, 342, 373, 375, 391, 395, 409, 410, 439, 480, 481, 483, 503, 590, 648, 713
Hafız, 179
Hafî zikir, 542, 544, 580
Hakikat, 28, 63, 69, 111, 155, 183, 331, 345, 346, 503
Hakikat-ı Câmia, 553
Hakim Tirmizî, 27, 613
Hakka'l-Yakîn, 666
Hakkari, 742
Hal, 155
Hal-i Siyah, 451
Halavet, 161
Haleb, 803
Halife Muktedir, 292
Halife, 472, 473, 700, 818
Halil Paşa, 838
Halk, 445, 484
Halk-ı Kur'an, 172
Halka, 484

Halkatü'rât, 135
Hallac, 214, 223, 271, 281, 403, 526
Halvet der encümen, 532
Halvet, 145, 219, 226, 227, 238, 403, 526, 543, 616, 634, 668, 821
Halvethane, 515, 582
Hamam, 198, 347, 380, 448
Hanbelî, 377, 428, 483
Hanefî, 183, 287, 297, 682, 730, 838
Hanende, 270, 339, 745
Harım, 393, 420
Hankâh, 153, 395, 424, 425, 434, 440
Harabatî, 430, 818
Harakânî, 431, 443, 482
Harem, 619
Hariciler, 17
Hâris-i Muhâsibî, 786
Harran, 746
Harrâz, 229
Harf, 559
Harun er-Reşid, 846
Harzem, 695
Hasan (Hz.), 103
Hased, 194, 205, 223, 461, 568
Hasta, 179, 549, 552, 581, 593, 740
Hastalık, 836
Hastane, 407
Haşmet, 426
Hatır, 298, 371, 451
Hatun, 89, 92, 381, 496, 509, 847, 851
Havada seyahat etmek, 144
Havâss, 155, 213, 492, 704
Havf, 145, 159, 160
Havf, 845
Haya, 179
Hayal, 28
Hayat, 363
Hayber, 423
Hayfa, 317
Hayran, 393
Hayret, 63, 156, 208, 268, 385, 472, 548
Hayt, 704
Hayvan, 255
Hazar, 201
Hediye, 192, 685
Heft Erenk, 569
Helal, 186
Herat Dili, 60
Herat Meliki, 692
Herat, 340, 481, 676
Herevî, 53, 149
Heva, 194
Helva, 385
Hevatır, 505, 541, 543, 571
Heybet, 156, 161, 303, 393, 426
Hırka, 192, 249, 270, 282, 283, 330, 340, 347, 348, 352, 386, 395, 396, 400, 402, 405, 415, 417, 438, 457, 490, 501, 504, 514, 524, 593, 607, 611, 615, 644, 650, 714, 744, 753, 773
Hırs, 107, 426
Hırsız, 720
Hıyar, 341
Hızır Bey Çelebi, 582
Hızır, 90, 91, 93, 95, 96, 478, 513, 437, 660, 685, 714, 722, 731, 732, 766, 758, 771, 812, 824
Hicab, 179
Hiciv, 701
Hikmet, 184, 363, 495
Hil'at, 447, 619, 782
Hilal, 88
Himmet, 155, 181, 189, 223, 287, 309, 336, 369, 379, 416
Hindistan, 28
Hint, 709
Hizmet, 165, 276, 308, 773
Hoca Hızır, 523
Hoca Ubeydullah, 552
Horasan, 179, 300, 342, 498
Hıristiyan, 211, 287, 288, 425, 716, 731, 771, 863
Hûd, 100
Hullân-ı Vefâ, 450
Hulûl, 201, 553, 666
Hulûlî, 244
Humul, 146
Huri, 450
Hurma, 273, 328, 419, 427
Husumet, 407, 461
Husün, 401
Huşû, 185
Huttalan, 174
Huzeyfetü'l-Yemânî, 88
Huzur, 366, 456
Hücre, 307
Hücum, 204
Hüdavend, 455
Hümeyrâ, 826
Hürmet, 253, 353, 413

Hürriyet, 301
Hüzün, 159, 168, 200
Hamza (Hz.), 703, 782

I

Irakıye, 184
Iraklılar, 203
Ispanak, 494
Istılah, 638
Istılahât-ı Sofiyye, 656
Izdırab, 377

İ

Îsar, 190
İbâd, 293
İbadet, 265
İbahîli, 64
İbâhiye, 269
ibdal, 88
İblis, 586
İbn Abbas, 117
İbn Arabî, 35, 133, 522, 663, 732
İbn Fâriz, 570, 751, 772
İbn Hafif, 76
İbn Ömer, 140
İbn Sina, 496, 487
İbrahim (a.s.), 99
İbrahim Havvas, 303
İbrahim Teymî, 95
İcazetnâme, 608, 665, 667
İcma, 287
İçki, 505, 506, 552
İddia, 313, 395
İdrar, 193, 367, 408, 762
İftar, 383
İğne, 169
İhlas, 175, 195, 204, 229, 253, 262, 270, 271, 444, 497, 719
İhsan, 196, 375
İhtilaf, 700, 703
İhtilâm, 258, 370
İhtisâb, 302
ihvân-ı Safâ, 450
İhya, 840
İhyâ u Ulûmi'd-din, 516
İkbaliye, 646
İlaç, 617, 836
İlâhi, 406, 585
İlahici, 335
İlâhinâme, 642
İlhad, 64, 156, 481
İlim, 159, 168, 189, 191, 195, 211, 253, 266, 276, 277, 331, 343, 361, 363, 442
İlm-i Batın, 105
İlm-i Gurur, 107
İlm-i Ledün, 503
İlm-i Tevhid, 269
İlm-i Zahir, 105
İlme'l-Yakîn, 666
İlm-i Fenâ, 184
İlyas, 90, 91, 93, 99
İmam Azam, 682
İmam Ali Rıza, 690
İmam Mâlik, 466
İmam Müstağfirî, 136, 139
İmam Rabbânî, 291
İmam Râgıb, 119
İmam Şafiî, 142, 209, 258
İmamân, 103
İmâmü'l-Haremeyn, 119
İnayet, 158, 189
İnbisat, 425
İnci, 511
İncir, 327
İnilti, 400
İnkâr, 53, 468
İnkisar, 146, 559
İnsan, 42
İnsan-ı Kâmil, 394
İntibah, 164, 168
İntizar, 563
İnziva, 166, 238, 332, 708, 736, 750
İpek böceği, 429
İpek, 209
İpekçilik, 202
İrade, 164, 353, 396
İradet hırkası, 773
İrfan, 165
İrşad, 216
İsa (a.s.), 99, 100, 402, 510
İsâr, 190, 464
İsfehan, 863
İstiğrak, 400, 562, 652, 708
İskilip, 576, 703, 840
İslâm-i Karnî, 89
İsmet, 350
İsmi Azam, 175
İsraf, 110

İsrafil, 87, 88, 103
İstanbul, 572, 702, 705, 731, 837
İstidrac, 144
İstiğfar, 581
İstihare, 555
İstikamet, 84, 301
İstikrar, 395
İsyan, 565
İş'ârî tefsir, 26
İş-güç, 418
İşaret, 156, 268, 321, 843
İşkâl, 352
İşsiz, 413, 613
İştiyak, 172
İtham, 413, 492
İtidal, 410, 426
İ'tikaf, 219
İttihat, 562, 666
İzzet, 192, 310

K

Kaba, 225
Kabak, 411
Kabir taşı, 325
Kabir, 90, 167, 249, 330, 543, 757
Kabristan, 722
Kabz, 71, 402, 429
Kadem, 159, 586
Kader, 377, 413
Kadı tefsiri, 572
Kadı, 106
Kadı-zâde, 680
Kadın, 22, 23, 39, 235, 287, 381, 400, 402, 422, 470, 575, 595, 626, 777, 778, 849, 853
Kaf dağı, 423
Kafir, 326, 803
Kâfirûn, 604
Kaftan, 408, 426, 447, 571, 590, 734
Kafiye, 838
Kahirbillah, 281
Kahr, 83, 405
Kalb gözü, 559
Kalb, 110, 194, 300, 542, 658, 672
Kalem, 67, 450, 579, 590, 609
Kalender, 711
Kalenderiye, 80, 81
Kameru's-Sufiye, 202
Kâmil, 72
Kanaat, 166, 399
Kânûnu'l-Luga, 67
Karaağaç, 701
Karabet, 51
Karacalar, 703
Karaman, 702, 703, 704
Karınca, 422
Karmatîler, 278, 315
Kasım Çelebi, 583
Kaside, 752
Kaside-i Tâiyye, 654, 751
Kasyon dağı, 598, 766
Kaşık, 551
Katır, 289, 639
Katip, 652
Kavaidü'l-Akaid, 518
Kavga, 397
Kavun, 341, 387, 536
Kavval, 334, 337, 400, 490, 666, 818
Kaygana, 166
Kayısı, 512
Kaylule, 440
Kaymak, 527
Kayravan, 339
Kayseri, 605, 632, 703, 839, 840, 841
Kaz, 595
Kâzerûn, 404
Keçe, 570, 637
Keçi, 137
Keder, 439, 500
Kedi, 128, 288, 632
Kefen, 431, 595
Kehf Sûresi, 465
Kelâbâzî, 298
Kelam, 107, 721
Kelamcılar, 127
Kemal Paşa, 839
Kemer, 415
Keramet, 136, 141, 144, 163, 211, 294, 295, 300, 345, 355, 356, 366, 432, 433, 461, 462, 463, 534, 679
Kerbela, 44
Kerpiç, 159
Kerpiç, 493
Kervansaray, 448
Kesb, 167
Kesîrü'r-Rümûz, 820
Kesrette vahdet, 765
Keşf, 131, 225, 441
Keşfü'l-Mahcûb, 62, 85, 86, 136, 199, 290,

340, 426, 429, 430, 437, 445, 454, 455, 460-464, 598
Keşiş, 194
Keşkek, 420
Keten, 431, 595
Kılıç, 474, 595
Kıraat, 408, 409, 426, 447, 713
Kırba, 417, 438
Kırk, 791
Kırk gün, 713
Kırk Hadis, 675
Kırklar, 103
Kırkşehir Hacıbektaş, 841
Kısas-ı Enbiyâ, 49
Kıyafet, 350, 384
Kız, 138, 390, 509, 716, 760
Kızılbaş, 685
Kibir, 48, 154, 168, 231, 349, 410, 501, 509
Kifâyetü'l-Mu'takid, 142
Kilise, 863
Kin, 195
Kiremit, 171
Kişmiş, 694
Kitab, 163, 185, 225, 232, 287, 538, 571, 602, 640, 647, 648, 652, 654, 658, 723
Kitab-ı Faslü'l-Hitab, 758
Kitab-ı Fevâtih, 116
Kitab-ı Fukûk, 759
Kitab-ı Gülzâr, 838
Kitab-ı Lemeât, 772, 817
Kitab-ı Mahcup, 599
Kitab-ı Menâkibü'l-Ebrâr, 200
Kitab-ı Tabakat, 210
Kitab-ı Urve, 657
Kitab-ı Zübdetü'l-Hakâyık, 584
Kitabu Âdâbi'l-Müridin, 586
Kitabu Duriyye, 767
Kitabu Esrâri'n-Nokta, 619
Kitabu'l-Envar fî Keşfi'l-Esrar, 400
Kitabu'z-Zühd, 18
Kitabü'l-Envar fî Keşfi'l-Esrar, 400
Kitabü'l-Hakayık, 504, 584
Kitabü'l-Luma, 428
Konuk, 354
Konuşmak, 262
Konya, 521, 630, 638, 644, 671, 677, 703, 768, 841
Korku, 161
Koyun, 138, 390, 850
Köle, 173,223, 354, 359, 365, 461
Köpek, 128, 174, 206, 226, 307, 325, 354, 355, 357, 362, 378, 380, 381, 398, 401, 466, 589, 632, 763, 836, 889
Kötülük, 275
Kötürüm, 393, 415, 726
Köylü, 409
Kudüs, 355
Kumarbaz, 430
Kur'ân-ı Kerim, 49, 50, 108, 199, 233, 239, 240, 252, 256, 268, 280, 285, 308, 310, 339, 363, 388, 397, 401, 411, 460, 468, 503, 517, 522, 574, 580, 585, 614, 621, 622, 623, 639, 649, 695, 775, 838, 848
Kurb, 242, 858, 865
Kurbağa, 575
Kurban, 171
Kurbet, 248
Kurşunlu, 703
Kurt, 307, 464, 824
Kuş, 57, 155, 177, 560, 595, 632, 751, 755, 796
Kuşeyrî Risâlesi, 69, 141, 210
Kuşeyrî, 145, 403, 467, 514
Kutb, 85, 87, 90, 103, 790
Kutb-ı İrşad, 87
Kutbu'l-evliya, 504
Kutbuddinzâde İznikî, 94
Kûtu'l-Kulûb, 96, 97, 544
Kûtü'l-Kuşûb, 257
Kuvvet, 353
Kuyumcu, 541
Kuzu, 394
Küçük Şafiî, 289
Küfür, 183
Külah, 378, 570
Kürk, 352
Kürt, 183, 389, 467, 643, 746
Kütahya, 841
Kütüphane, 602

L

Lale, 494
Lâmiî'nin ilavesi, 765
Lâmiî, 39, 62, 73, 143, 243, 292, 451, 528, 545, 563, 564, 571, 572, 583, 631, 635, 643, 670, 681, 685, 686, 708, 730, 768, 786, 840, 866
Larende, 630, 702
Latife, 466

Lâ ilahe illâllah, 679
Lebbeyk, 238
Ledun, 343, 397, 467, 503
Ledünnî, 752
Leğen, 9, 311, 637
Lemeât, 515
Letâifü'l-İşâret, 460
Levâyihü'l-Cenân ve Revâyihü'l-Cinân, 752
Likâm dağı, 166, 396, 462
Lokman Mecnun, 442, 446
Lokman, 613
Luma, 489
Lût, 100
Lütfullah Çelebi, 840

M

Ma'rûf Kerhî, 84
Ma'sum, 70
Maarrî, 388, 442
Macarlar, 66
Mağara, 137, 467
Mağfiret, 181
Mağrur, 408
Mahabbet, 47, 85, 111, 154, 160, 161, 162, 165, 182, 194, 204, 225, 232, 307, 311, 319, 329, 332, 335, 337, 395, 413, 850
Mahfuz, 70, 598
Mahluk, 445
Mahmud Çelebi, 581
Mahmud Sebusterî 820
Mahmud Sebüktekin, 310
Mahrumiyet, 239
Mahv, 76, 203, 448
Mahzun, 550
Mahfuz, 70, 598
Makam, 155, 306, 454, 461, 586, 668
Makam-ı İbrahim, 239
Makam-ı Kurbet, 458
Makam-ı Mahbûb, 560
Makamât-ı Şeyh Necmeddin, 606
Maktel-i İmam Hüseyn, 44
Maleyza, 28
Malikî, 325, 832
Manavgat, 677
Manisalı Çelebi, 573
Mansur, 615, 635
Mansuri, 404
Mantıku't-Tayr, 642
Marangoz, 238
Marifet, 47, 70, 71, 72, 156, 162, 165, 178 ,182, 203, 223, 225, 239, 266, 298, 328, 329, 337, 367, 371, 373, 409, 428
Marifetnâme, 682
Mâsiva, 85, 178, 195, 532, 547
Masum, 258, 598
Maveraünnehirliler, 203
Mazhar, 126, 807
Mazi, 430
Meâlimü't-Tenzîl, 97
Mebde-i Hakikat, 129
Meclis, 515
Mecnûn, 212, 326, 442, 447, 810
Mecûsi, 182, 385
Mecusilik, 262, 276, 321
Meczûb, 73, 79, 603, 626, 650, 653
Medrese, 537, 692
Mefahis, 129
Mefâtihu'l-Gayb, 769
Mehdi Tevhidî Pur, 45
Mehdilik, 771
Mekr, 141, 144
Mektup, 140, 204, 230, 264, 269, 296, 399, 407
Mektup, 657, 692, 825
Mekuşa, 519
Melamet, 184, 187, 188, 191, 230, 368, 408, 484, 486, 488, 491
Melametî, 73, 74, 75, 80, 81,
Melâmî, 295, 571
Melkân, 94
Meme, 527
Menâhicü'l-İbâd İle'l-Meâd, 772
Menâkıb-ı Hz. Mevlânâ, 643
Menakıbü'l-Ebrâr, 200
Menakib, 109
Menâzilü'l-Hâirîn, 135
Menâzilü's-Sâirîn, 83, 116, 666, 785
Mendil, 678, 723
Menhecü'l-İrşad, 675
Menkıbe, 27, 47, 48, 65, 171, 241, 352, 369
Menzil, 191, 223
Merd, 237
Merhem, 438
Merkeb, 368, 375, 429, 505, 521, 779
Mertebe, 72, 594
Merzifon, 677
Mesaî, 802
Mesnevî, 579, 642, 643, 826

Meşarik-i Şerif, 101
Meşayih, 368
Meşhed-i Mukaddes, 690
Meşreb, 575, 594
Mevâkiu'n-Nücûm, 770
Meveddet, 51,
Mevlâ, 411
Mevlânâ Celâlüddin, 545, 770
Mevlânâ Mîr Hüseyin, 103
Mevlânâ Tûsî, 672
Mevsıl, 732
Meyhane, 668
Mezar, 52, 192, 275, 531, 573, 582, 611
Mezheb, 633
Mısır İpeği, 198
Mikâil, 87
Miraç, 599, 614, 765
Mirsadü'l-İbâd, 104, 113, 293, 604, 605
Misafir, 225, 424
Misak, 595
Miskin, 161
Mistik Muhayyile, 27
Mişkâtü'l-Envâr, 121, 516
Moğol, 571, 592, 609, 810
Molla Fenârî Rumî, 546
Molla, 705
Molla-i Rum, 43
Muallakatü's-Seb'a, 823
Muamele, 47, 319, 328
Muaviye b. Yezid, 103
Muayene, 395
Mucize, 137
Mudil, 561
Muğanni, 215, 240, 338, 342, 401, 402
Muhalefet, 189, 251, 382, 491, 714
Muhalif, 539
Muhammed (s.a.), 87, 132
Muhammed b. Hasan Askerî, 90
Muhammed Erzincanî, 707
Muhammed Parsa, 31, 94, 534, 541, 563, 691, 758
Muhammed Zahid, 536
Muhannes, 232
Muhiddin b. Arabî, 103, 118, 127, 521, 548, 576, 656, 670, 688, 731, 734, 749
Muhles, 74
Muhlis, 74
Muhtasar, 704
Muhtesiplik, 374
Mu'inuddin, 653, 691
Mukaddem, 585
Mukarenet, 665
Muktedir, 351
Murabat, 255
Murad, 156
Murakabe, 608, 722, 837
Murtibe, 850
Musa (a.s.), 94, 99, 184, 585, 618, 686, 771
Mushaf, 451, 578
Musibetnâme, 642
Muslihiddin Halife, 574, 576, 578, 681
Mutasavvıf, 73
Mutavassıt, 838
Mutezile, 17, 134, 135
Mutrib, 339, 340
Muvafakat, 329
Muvatta, 155, 325
Mücadele, 204
Mücahede, 175, 181, 307, 369, 506
Mücavid, 388
Mücerred, 191, 334, 409, 485
Müdde, 219
Müddeî, 355
Müderris, 839
Müeyyeddüddîn Cendî, 120
Müeyyidü't-Tarikat, 142
Müfredûn, 98
Müftü, 106, 107
Mükafat, 165
Mükaşefe, 111, 789
Mülkiyet, 361
Münacaat, 363
Münakaşa, 204
Münşeat, 573
Münzevî, 180
Müraiye, 81
Mürakabe, 175, 216, 252, 373, 563
Mürid, 50, 86, 156, 204, 226, 231, 253, 298, 306, 407, 473, 475, 490, 508, 562, 636
Mürüvvet, 185, 215, 212, 262
Müsamaha, 395
Müsebbiât, 95
Müshaf, 579
Müslim, 101
Müsned-i Tirmizî, 263
Müstağrak, 694
Müstahdim, 82
Müşahade, 181, 197, 252, 253, 385, 388, 391, 547, 559, 806, 850
Müşrif-i Havatır, 631

Müşteri, 622, 791
Mütavvel, 667
Müteabbid, 83
Mütehâdim, 82
Müteşâbih, 665
Mütti, 106, 107, 578
Müzâkir, 107
Müzayelet, 662
Müzekkirler, 109

N

Na't, 829
Nafi, 140
Nakkaş Ali Mescidi, 686
Nakkaş Ali Paşa, 43
Nakkaş, 807
Naksu'l-Fusûs, 570
Nakşibendiye, 31, 573
Nalin, 169, 462
Namaz, 179, 274, 308, 363, 385, 447, 456, 588, 626, 688, 794
Nar, 649, 696
Nârâ, 156, 171, 225, 338, 339, 352, 392, 429, 436, 449, 483, 485, 556, 620, 689, 702
Nasrâbadî, 437, 696, 703
Naz, 63, 346, 437
Nazar, 789
Nazmü's-Sülûk, 752
Nebve, 154
Necâtü'l-Ervâh, 574
Necîbuddîn Bazguş, 404, 521, 653
Necmeddin Dâye, 113
Necmeddin Kübra, 86, 123, 135
Necmeddin Razi, 104
Nefahatü'l-Üns, 64
Nefes, 57, 62, 678, 825
Nefs Muhasebesi, 163
Nefs, 145, 178, 200, 340, 658 672
Nefy-i havatır, 547
Nefy-i vücûd, 532
Nemrud, 761
Nergis, 487
Nesâimü'l-Mehabbe, 40
Neşe, 159, 168, 197
Ney Risalesi, 31
Nezhetü'l-Ervah, 820
Nigah-daşt, 559
Niğde, 702
Nikah, 89, 472, 515, 595, 867
Nil, 140, 364
Nîrenc, 135
Nişan, 255
Niyaz, 346, 353, 357, 439, 440
Nizameddin Nisâbûrî, 128
Nizamiye Medresesi, 715
Nizamiye, 516
Nûr, 209
Nureddin Halife, 575
Nûrî, 229
Nusaybin, 334
Nusayrî, 784
Nusûs, 35
Nübüvvet, 133
Nükte, 352, 369, 431
Nüzhatü'l-Ervah, 820
Nüzûl, 436

O

Obur Meczûb, 652
Oburluk, 304
Odun, 255, 578
Oğlan, 250, 374, 375, 418, 511, 560, 639, 707, 708, 818
Ok, 447, 593
Oniki, 791
Oruç, 308, 375, 382, 390, 462, 491, 794
Osman (Hz.), 481
Osman b. Ya'kub el-Cüveynî, 90
Osman Çelebi, 686
Osmancık, 836
Ot, 403, 740

Ö

Öfke, 455
Ölüm, 192
Ölüyü diriltmek, 144
Ömer (Hz.), 102, 122, 139, 140, 485, 503, 564, 702
Ömer b. Abdü'l-Aziz, 103
Ördek, 610
Özbekler Tekkesi, 566
Özgürlük, 325
Özlem, 367

P

Paça, 383
Padişah, 601, 602

Pakistan, 28, 41
Paluze, 369
Papağan, 298
Pastırma, 383, 651
Pekmez, 412, 509
Penc-Genç, 823
Perçem, 593
Perde, 76, 123, 156, 191, 224, 261, 331, 395, 452, 461, 465, 542, 557, 611, 613, 653, 657
Perhizkâr, 398
Perişan, 442
Perverde, 704
Peştamal, 170, 352
Peygamberlik, 134
Peynir, 392
Piliç, 787
Pir, 361, 394, 561
Post, 304, 788
Prostat, 234
Put, 67, 432, 494

R

Rabıta-i ihlas, 543
Rabıta, 148
Rabia, 845
Rabiatü'l-Adeviyye, 22, 68, 755
Rafızîlik, 32, 33, 135, 517, 541, 570
Rahib Cüreyc, 138
Rahip, 297
Rahme Çelebi, 581
Rahmet, 160
Raks, 285, 334, 364, 380, 411, 468, 469, 487, 585, 708
Ramle, 153
Ramûzü'l-Enbiyâ, 813
Ravzü'r-Reyyâhîn, 800
Reca, 160
Receb ayı, 88
Recebiyyun, 102
Red, 53, 231, 353
Reislik, 416
Remz, 336
Resefü'n-Nesâyih, 646
Rey, 301
Rıza, 198, 224, 228, 271, 279, 364, 373, 377, 587, 785, 853
Rızık, 304
Ribat, 169, 383, 717
Ricalullah, 470
Ricalü'l-Gayb, 65, 730, 716
Rida, 170, 226, 262, 270
Risale, 367, 446, 460
Risale-i Gaybiyye, 584
Risale-i Gayetü'l-İmkân, 501
Risale-i İkbaliyye, 765
Risale-i Kudsiyye, 528
Risale-i Ruhu'l-Kuds, 767
Risale-i Savanıh, 519
Riya, 109, 204, 260, 355, 496, 708
Riyaset, 701
Riyazet, 175, 270, 373, 394, 400, 503, 506, 557, 601
Rodos, 682
Romatizma, 196
Rubaî, 601, 603, 812
Rububiyet, 158, 208, 321
Ruh, 659, 672
Ruhban, 575
Ruhbaniyyet, 136
Ruhsat, 109, 395, 707
Rûhu'l-Ervah, 820
Rûhü'l-Kuds, 212
Rukneddin Alâüddevle, 695, 733
Rukye, 135
Rum, 173, 435, 677
Rumeli, 579
Rûmî, 62
Rumuz, 504
Rûm Kayser, 522
Rutbetü'l-Hayât, 522
Ruzbihan Baklî, 402
Rüveym, 229
Rüya, 210, 215, 239, 284, 323, 344, 345, 350, 353, 370, 378, 390, 394, 399, 435, 469, 495, 533, 563, 576, 647, 827
Rüzgar, 468

S

Saadeddin Kaçgârî, 551, 627
Saadet, 562
Sabr, 189, 308
Sad ender sad, 706
Sadaka, 314, 383, 411, 741
Sadettin Hamevî, 124
Sadreddin Erdebilî, 808
Sadreddin Konevî, 670
Saffavî, 147

Sahabe-i Kiram, 531, 537
Sahib-i cemal, 818, 820
Sahib-i Sırr-ı Nebî, 89
Sahih hadis, 109
Sahih-i Buharî, 400, 439
Sair, 87
Sakal, 433
Sakarya, 843
Salih, 101
Sâlik, 72, 87, 190, 558
Sarhoş, 131
Sarık, 865
Sâriye, 139
Sarraf, 452
Sâtiru'l-Uyûb, 435
Satranç, 343, 396
Savaş, 471, 477
Savm-i visâl, 639
Sebüktekin, 317, 502
Seccade, 276, 340, 398, 415, 444, 529
Secencelü'l-ervâh, 598
Sefer, 201, 356, 357
Sefil, 160
Seha, 587
Seher vakti, 108
Seher, 377, 467, 496
Sehl b. Abdullah, 80
Sehlâ, 475
Sehv, 63, 305
Sekbac, 387
Sekr, 63, 201, 284, 335, 472, 562
Sel, 501
Selamet, 163
Selçuk Hatun, 701
Selef-i Sâlihîn, 108, 113
Selef, 188
Selvetu't-tabîn, 584
Sema', 236, 270, 284, 286, 319, 326, 337, 338, 340, 344, 362, 376, 379, 380, 401, 415, 459, 468, 474, 475, 487, 496, 514, 532, 591, 595, 596, 599, 629, 635, 641, 689, 708, 753, 794, 822
Senaî, 660
Sencer, 472
Ser-i mecrurân, 583
Serahsî, 62
Serçe, 490
Sermaye, 248
Servi, 261
Ses, 559
Setr-i hal, 548
Sevab, 165
Sevgi, 164, 165, 348
Sevinç, 447
Sevk, 212, 400
Seyahat, 260, 382, 393, 400
Seyha, 158
Seyr billah, 68
Seyr fillah, 68
Seyr ilallah, 68
Seyr minallah, 68
Seyr ü sefer, 178
Seyr-u sülûk, 751
Seyyah, 89
Seyyâriye,285
Seyyid Ahmed Buharî, 243
Seyyid Ali Hemedarî, 129
Seyyid Ebü'l-Vefa, 842
Seyyid Şerif Cürcanî, 128, 541
Seyyid Şerif, 29
Seyyid, 201
Seyyid-i Sırdân, 631
Sıddık, 201, 416
Sıddık-i Ekber, 121
Sıdk, 167, 177, 204, 205, 444
Sıfat, 255
Sıfatü's-Saffe, 214
Sığır, 826
Sıhhat, 241
Sır, 83, 215, 268, 285, 302, 435, 497, 503, 672, 822
Sıracu's-Sairîn, 303
Sırat-ı Müstakim, 820
sihir, 133, 134
Silah, 474
Silkü'l-Ayn li İzhabi'l-Gayn, 832
Sille, 592
Silsile, 531
Silsiletü'z-Zeheb, 560
Simav, 572
Simnânî, 86
Sinan Paşa, 640, 682
Sinek, 420, 426, 451
Sivas, 605
Siyah, 395
Siyahi, 645
Siyaset, 550
Siyer, 109
Siyerü's-Salihîn, 174, 248
Sohbet, 165, 220, 253, 258, 259, 329, 361,

412, 635, 748
Sohbethane, 241, 243, 444
Solfasol, 834
Söz, 229, 267
Su üzerinde yürümek, 144
Su, 455, 492, 515
Sudûr, 58
Suffa, 147
Sûfî, 49, 74-78, 146, 147, 153, 169, 204, 252, 264, 321, 324, 329, 331, 407, 408, 421
Sukût, 372, 379, 564, 608, 609
Sultan Ahmed, 566
Sultan Bayezid, 567, 703
Sultan Cem, 706
Sultan Mahmud, 502, 566
Sultan Mehmed, 566, 567, 579, 592, 837
Sultan Muhammed Gazi, 573
Sultan Selim b. Beyazıd, 571
Sultan Süleyman, 65, 66
Sultan Veled, 636, 639
Sultan, 264, 786
Sultanü'l-Ulemâ, 630
Sunnî Türk, 40
Sunnî, 17, 33
Sunnî, 374, 497
Süfyan Sevrî, 209
Sükûn, 460
Sülemî, 59, 431
Süleyman, 99, 494
Sülûk, 111, 524, 544, 840
Sülûs, 424
Sünnet, 162, 185, 216, 253, 273, 287, 363, 537, 538, 554
Süpürge, 580, 658
Süt, 158, 850, 852
Sütlaç, 288

Ş

Şa'bede, 125
Şafiî, 93, 380, 481, 682
Şahata, 291
Şahid-baz, 634, 805
Şaka, 368
Şalgam, 491
Şam, 300, 309, 630
Şan, 753
Şarap, 35, 422, 470, 505, 507, 639, 669, 778, 823
Şarkıcı, 384, 422
Şathiyat Tarihi, 184
Şathiyat, 63, 653
Şathiyat-ı Sûfiyye, 293
Şathiye, 84, 369, 435
Şecere-i Silsile-i Meşâyih, 696
Şefaat, 58, 168, 312
Şefkat, 211, 265
Şehadet, 269
Şehid, 174, 593
Şehir, 181
Şehvet, 111, 216, 226
Şekmâniyyûn, 664
Şeni, 634
Şerat, 496
Şerbet, 408
Şerh-i Fusûs, 121
Şerh-i Şathiyat, 400
Şerhu Esmâullah, 619
Şerhu Fusûsü'l-Hikem, 619, 656
Şerhu Kasîde-i Hamziyye, 619
Şeriat, 63, 69, 79, 107, 111, 141, 183, 188, 216, 346, 374, 614, 699
Şevahidü'n-Nübüvve, 570
Şevk suhte, 502
Şevk, 109, 111, 155, 218
Şeyh Abdurrahman, 713
Şeyh Abdülkadir, 719
Şeyh İbrahim, 703
Şeyh İlahı, 578
Şeyh Muhiddin, 706
Şeyh Sinan Köyü, 707
Şeyh Sinan Rûmî, 707
Şeyh Vefa, 577, 580, 706
Şeyh Yavsî, 576
Şeyh, 50, 788
Şeytan, 213, 391, 451, 742
Şeytanî, 469
Şiraz, 650, 653, 691, 866
Şiblî, 325
Şifa, 395, 401, 499, 602, 685, 696
Şihabeddin Sühreverdî, 142
Şihabuddin Maktûl, 597
Şihabüddin Suhreverdî, 720, 753
Şii, 17, 32, 33, 44
Şiir, 479, 752, 826
Şiraz, 650, 653, 691, 860
Şirk, 225, 266
Şirk-i celî, 114
Şirk-i hafî, 115
Şirvan, 697

Şöhret, 109, 249, 539, 707
Şuayb, 101
Şûr, 411

T

Taassub, 109, 110
Tabakat-ı Sufiyye, 59, 844
Tabakât-ı Meşâyih, 375, 457
Tabakât-ı Sülemî, 414
Tabiîn, 141, 145
Tabiiyyûn, 644
Tabir, 576, 675
Tac Mülk Hatun, 630
Tac, 621, 701
Taceddin Halife, 667, 702
Tacik, 531
Tacir, 720
Tâcirzâde Cafer Çelebi, 705
Taftazanî, 29
Taharet, 476
Tahiroğlu, 705
Tahsil, 628
Tahsilda , 513
Tahta kurusu, 718
Tâirler, 87
Taiye Kasidesi, 772, 832
Takva, 190, 241, 361, 863
Talak, 390, 796
Tâlib, 407
Talibler, 86
Tapduk Emre, 842
Tarak, 607, 693
Tarih-i Hind, 825
Ta ih-i Yafi, 209, 210, 417, 587, 713, 742, 757, 863, 864
Tarihu Mir'âti'l-Cenân, 800
Tarikat, 69, 111, 189, 434, 503, 524, 530, 533, 538, 539, 540, 547, 548, 555, 558, 614, 772
Tarsus, 179, 201, 244, 320, 355, 435
Taruhu's-Sûfiyye, 19, 188
Tasa, 447
Tasarruf, 199, 215, 298, 528, 548, 552, 745
Tasavvuf Ansiklopedisi, 28
Tasavvuf, 77, 165, 187, 199, 201, 211, 221, 227, 238, 246, 267, 268, 280, 286, 300, 319, 322, 324, 334, 352, 367, 371, 376, 380, 399, 410, 411, 412, 416, 434, 451, 457, 492, 592, 676
Tasfiye, 142
Taş, 222
Tatlıses, 400
Tavla, 396
Tavşan, 610
Tavuk, 727
Tâvûsu'l-Fuka a, 428
Tay, 428
Tayyı mekân, 88, 247, 356
Tazı, 219
Te'vilât, 654
Tebe-i Tabiîn, 141
Teberrük hırkası, 773
Teblis, 165, 352
Tebriz, 701, 826
Tebük, 177
Tecelli, 83, 375
Tecelli-i Samediyyet, 617
Tecelli-i sûrî, 618
Tecelli-i Zât, 558
Tecerrüd, 172
Tecrid, 165, 168, 178, 215, 248, 276, 305, 309, 571, 864, 865
Tedbi , 156, 221, 271
Teemmül, 542
Tefekkür, 156, 211, 450, 542
Tefrid, 215, 377
Tefrika, 224, 267, 582, 639
Tefsir, 109, 280
Tefsir-i Arais, 400
Tefsir-i Fatiha, 769
Tefsir-i Kebîr, 98, 133
Tefsir-i Te'vilât, 556
Tehlil, 95
Teheccüc, 854
Tekfir, 63, 385, 480
Tekke, 153, 669, 729, 817
Telkin, 531, 601, 622, 628, 790
Tellak, 313
Temaşa, 211, 319
Temcid, 95
Temkinli, 284
Temmetü'l-Kübrâ, 588
Tenzih, 127
Teravih, 428
Terbiye, 290
Terennüm, 268
Terk-i dünya, 613
Terzah, 90
Terzilik, 422

Tesbih, 95
Teslimiyet, 364
Testi, 203, 432
Teşbih, 127
Tevacüd, 399
Tevazu, 84, 146, 168, 231, 249, 265
Tevbe, 155, 180, 189, 264, 329
Teveccüh, 255, 306, 543, 547, 552, 561, 581, 611, 675, 854
Tevekkül, 155, 167, 172, 174, 271, 274, 313, 322, 355, 357, 364, 394, 437, 506, 516
Tevhid, 47, 179, 183, 184, 203, 248, 263, 267, 284, 298, 321, 377, 388, 399, 661, 666, 865
Tevhid-i halî, 114, 115
Tevhid-i ilâhî, 114, 116
Tevhid-i ilmî, 114
Tevhid-i iman, 114
Tevhid-i resmî, 114
Tevrat, 264
Teyid-i Nebevî, 730
Tezkire, 480
Tezkire-i Attar, 196
Tezkiretü'l-Evliya, 51
Tezkiye, 142
Tılısım, 135
Ticaret, 147
Tilayet, 108
Tilki, 464, 824
Timur, 43, 697
Tirit, 175, 383
Tirmizî, 123
Tok, 701
Tokat, 704, 818, 840
Toklu, 168
Tokluk, 163
Tören, 82
Trablus, 249
Traş, 367
Tuğyan, 191
Tuhfe, 672
Tuhfetü'l-Berene, 588
Tuna, 66
Tur-i Sina, 222
Turguteli, 841
Turna kuşu, 718
Turunç, 341
Tûs, 428
Tüccar, 177, 438
Tülbend, 437, 865
Türbe, 321, 401, 405, 429, 434, 564
Türk kaftanı, 456
Türk, 34, 494, 531, 528, 529, 594, 824, 825
Türkçe, 41, 530, 572, 657, 687, 693, 838
Türkistan, 41, 523, 570, 606
Türkmen, 456, 457, 510, 566, 660, 704, 802
Tüysüz, 364

U

Ubbâd, 145
Ubeydullah Ahrar, 569
Ud, 856
Ulema, 371
Uludağ, 811
Uluğ Bey Medresesi, 564
Uluğ Bey, 29
Uluhiyyet, 133, 134, 148, 208, 262
Urve Li-Sahibi'l-Halve, 664
Urve-i Vüskâ, 533, 568
Usul-i Fıkh, 660
Usul-i Kelam, 660
Uydurma, 109
Uyku, 108, 718
Uyumak, 262
Uzlet, 405, 708
Uzun Hasan, 701

Ü

Ücret, 165
Üftadegî, 147
Ülfet, 204
Ümitsizlik, 348
Ümmî, 241, 388, 431, 499, 503, 652, 696, 697, 704, 788
Üns, 63, 111, 157, 229, 279, 351, 377, 847, 858
Üstad, 394
Üveys Karnî, 86
Üveys, 86
Üveysî, 685, 690, 693, 814, 883
Üveysîler, 86
Üzüm, 426, 694

V

Va'z, 48, 556, 689
Vacibü'l-Vücud, 120
Vahdaniyet, 182

Vahdet, 121, 129, 131, 561, 562
Vahdet-i müşahede, 654
Vahdet-i Vucud, 30, 31, 663, 757
Vahdetname, 839
Vahşet, 858
Vahşi hayvanlar, 144
Vaiz, 249, 421, 436, 437, 443
Vak'a, 518
Vakfiye, 580
Vâkıa, 184, 189, 225, 230, 241, 359, 454, 515, 576, 581, 675, 695, 699, 774, 839, 840
Vakıf, 339, 512, 583, 612
Vakit, 155, 300, 301, 326
Valavar dağı, 505
Vardar Yenice, 574
Vârid, 590, 669
Varidât, 145, 416
Vâsıl, 72, 87, 203
Vasıt, 302
Vasl, 465, 525, 562
Veba, 622, 706
Vecd, 63, 85, 162, 182, 199, 280, 284, 364, 385, 400, 401, 411, 463, 603, 708, 817
Vech, 121
Vech-i hâs, 561
Vecic, 477
Vefa, 204, 211, 380
Velayet, 133, 183, 437
Velayet-i Kameriye, 87
Velayet-i Şemsiye, 87
Veli, 49, 69, 70, 176, 237, 265, 282, 366, 463, 613
Velilik, 134
Vera, 109, 191, 230, 241, 301
Vesâyâ, 675
Vesile, 230, 252, 840
Vesvese, 397
Veysel Karanî, 89
Vilayet, 67, 474
Vilayet-i Amme, 67
Vilayet-i Hâssa, 68
Virane, 208, 280, 311, 425
Vird, 50, 101, 234, 240, 263, 264, 461, 775, 793
Vukuf-i Kalbî, 559
Vuslat, 558
Vücûd, 184, 204, 223, 558
Vücud-i Mutlak, 266, 656, 670, 764

Y

Yad-dâşt, 558
Yahşî Fakih, 677
Yahudi, 171, 328, 385
Yakî, 167
Yakîn, 190, 191, 314, 407
Yalın ayak, 469, 729
Yama, 463
Yamalı elbise, 444
Yar-ı Gâr, 578
Yarasa, 58, 659
Yaş, 469
Yaşmak, 570
Yatır, 510
Yavuz Sultan Selim, 767
Yayla, 678
Yedi kıraat, 695
Yemek, 218, 229, 266, 258, 262, 408, 501, 608, 617, 635, 651
Yemen 89, 323, 342
Yeniçeriler, 706
Yeşil Cami, 43
Yetiş ya pir, 711
Yevâkitu'l-Mevâkit, 97
Yılan, 219, 288, 405, 863
Yıldız, 305
Yırtıcı hayvan, 196, 202
Yoğurt çorbası, 369
Yunaniyyûn, 664
Yüzük oyunu, 395

Z

Zâdü'l-Misafirîn, 820
Zâdü'l-Müştakîn, 574
Zafernâme, 67
Zâhid, 63, 75, 78, 80, 81, 182, 345, 355, 509
Zâhide, 39
Zâhir, 189, 377
Zahiri ilim, 571
Zalim, 186
Zarif, 442
Zâviye, 138, 147, 441
Zebur, 260
Zekat, 277, 411
Zenbil, 354
Zenci, 159
Zengin, 459
Zenginlik, 349

Zevce, 89
Zevk, 212, 400, 803
Zeyniyye, 672, 685, 703, 834
Zeynüddin Hafi, 346, 835
Zeyrek Camii, 572, 574
Zındık, 201, 267, 496, 784, 803
Zifaf gecesi, 600
Zikir telkini, 774
Zikir, 108, 183, 186, 190, 191, 215, 301, 557
Zikr-i Hafi, 532
Zillet, 168, 192, 310
Zina, 70, 235
Ziraat, 147
Zulhuleyfe, 318
Zübdetü'l-Hayat Zinetü'l-Hayat, 522
Zübül, 146
Zühd, 77, 189, 191, 249, 253, 260, 378, 613
Zühhad, 145
Zünnar, 211, 524